

PARLEMENTAIRE REDEVOERINGEN

PARLEMENTAIRE
REDEVOERINGEN

DOOR

Dr. A. KUYPER

DEEL I

KAMERADVIEZEN

AMSTERDAM
VAN HOLKEMA & WARENDORF

T W E E D E K A M E R.

ZITTING 1894—1895.

WETSONTWERPEN ter voorziening in de regeling enz. van de huishouding der gemeenten Opsterland en Weststellingwerf, met het oog op beweerde verwaarloozing ervan door de gemeentebesturen. De ontwerpen bedoelen o.a. den burgemeester te machtigen tot het aangaan van een geldleening, en het aanstellen van een ambtenaar, die niet door den Raad zonder goedkeuring der Kroon kan ontslagen worden.

VERGADERING VAN 23 JANUARI 1895.

Mijnheer de Voorzitter! Het zou mij aangenaam geweest zijn, indien de stemming over deze beide wetsontwerpen ware afgeloopen in mijn afwezigheid, en indien daardoor voor mij elke aanleiding ware vervallen, om mij in deze discussie te mengen. Het is mij toch onaangenaam, ook maar den schijn op mij te laden, alsof zekere geest van oppositie tegen dit Ministerie mij tot spreken verlokte.

Het is ook mijn standpunt, dat zij, die in dit Kabinet het levende monument van hun nederlaag bij de stembus voor zich zien, den slag met dit Gouvernement hebben uit te stellen tot bij de Kieswet; en dat dit redelijkerwijze niet anders door ons mag worden opgevat dan dat wij in alles, wat tot het loopend houden van de zaken behoort, dit Kabinet steunen.

Intusschen, deze wetsontwerpen zijn mij toch *te* sterk en de belangen, die daardoor mijns inziens bedreigd worden, *te* machtig; en daarom acht ik het mijn plicht, om ook mijnerzijds tegen deze ontwerpen in verzet te komen. Wat mij hiertoe noopt is de anti-revolutionaire traditie; de herinnering aan onze mannen, die steeds kloek en mannelijk opgekomen zijn voor de autonomie der gemeente, en zich met alle kracht

verzet hebben tegen elke poging van de Rijksoverheid om op die autonomie inbreuk te maken.

In het Program van beginselen van de partij, waartoe ook ik het mij eene eer reken te behooren, is dan ook uitdrukkelijk uitgesproken, niet alleen, dat de *handhaving* van de gemeentelijke en de gewestelijke autonomie haar ter harte gaat, maar zelfs dat haar streven er op moet gericht zijn om die te *herstellen*, waarin dus ligt uitgedrukt, dat naar onze meening reeds onder het nu vigeerende Staatsrecht aan deze autonomie is tekort gedaan.

In de organen der anti-revolutionaire pers — ik noem slechts *De Boodschapper* en *De Zeeuw* — is dan ook thans over deze ontwerpen in verband met die autonomie een oordeel geveld, waaruit genoegzaam blijkt, dat de anti-revolutionaire zenuw ook nu nog krachtig reageert.

De Staten-Generaal hebben in de eerste plaats de roeping om voor de rechten en vrijheden van het volk op te komen, zoo dikwijls zij oordeelen, dat het Gouvernement te zeer in die rechten en vrijheden ingrijpt. Deze wetsontwerpen nu maken op mij den beangstigenden indruk, dat metterdaad niet alleen aan een der rechten en vrijheden, maar aan een der *grondzuilen* onzer rechten en vrijheden in ons Nederlandsch staatsrecht, een gevoelige knak wordt toegebracht. Niet — dit spreekt wel vanzelf — alsof de onder curateele zetting van twee kleine dorpsgemeenten op zichzelf zulk een invloed op ons staatsrechtelijk geheel zou oefenen, maar — en uit dit oogpunt moet ik ook deze wetsontwerpen beschouwen — worden zij aangenomen, dan stellen zij een precedent.

Is het toch eenmaal geschied, en dus mogelijk gebleken, om reeds bij zulke kleine verstoringen van den geregelden gang van zaken, als in de gemeenten Opsterland en Weststellingwerf zich hebben voorgedaan, dit *ultimum remedium* toe te passen, dan zal men zich ook bij eene nog iets minder groote storing in den gang van zaken in andere gemeenten beroepen op het nu gebeurde, om aanstonds weder dit *viaticum ad Orcum*, zooals de medicus het noemt, of *de capitis diminutio*, om met de heeren juristen te spreken, ook op die gemeenten toe te passen.

Reeds in 1851 hebben we door de Gemeentewet een aanmerkelijk stuk van de autonomie der gemeentelijke vrijheid verloren; in 1887 is er door art. 144, alinea 4, van de Grondwet nogmaals aan getornd; en wanneer thans ook deze ontwerpen als zoodanig doorgaan, zal opnieuw, maar nu in strijd met het recht en zonder bevoegdheid, op niet zoo onbelangrijke wijze afbreuk aan de autonomie der gemeenten gedaan worden.

Natuurlijk plaats ik mij hier op den bodem van het jus constitutum. Op dat terrein moet derhalve uit art. 144, alinea 4, door het Gouvernement het bewijs geleverd worden, dat het metterdaad het recht bezit, om daaraan de bevoegdheid te ontleenen op zoo bedenkelijke wijze tusschenbeide te treden als het thans voorstelt. Dit bewijs nu is mijns inziens *niet* geleverd; en haast zou ik mij veroorloven te vragen, of de Minister van Binnenlandsche Zaken bij het schrijven van de Memorie van Antwoord misschien waande, dat hij, in plaats van eene Memorie van *Antwoord*, eene Memorie van *vragen* had te stellen. Immers hij heeft juist op het punt waar de cardo quaestionis ligt, en het er op aan kwam te bewijzen, dat in casu werkelijk grove verwaarloozing had plaats gegrepen, niet dit bewijs geleverd, maar in stee hiervan drie aaneengeschakelde vragen gesteld. Na toch op bladz. 4 eenige feiten genoemd te hebben, bepaalt hij zich tot de vraag: „Is er inderdaad eenige de minste reden van twijfel, om die feiten te qualificeeren als grove verwaarloozing in de regeling en het bestuur der gemeente?” Waarop Zijne Excellentie dan nog twee gelijksoortige vragen volgen laat.

Overmits alzoo noch de Memorie van Toelichting noch de Memorie van Antwoord het vereischte bewijs leverde en ons geen uitkomst van opzettelijk onderzoek over deze zaak gegeven werd, heb ik mij de moeite getroost dit onderzoek zelf in te stellen. Zij het mij daarom vergund, kortelijk het resultaat van dit onderzoek in het midden der Kamer neder te leggen.

Het geldt hier eene quaestie van *uitlegging*. Hoe moet art. 144, alinea 4, geïnterpreteerd worden?

Nu is de uitlegkunde, vooral in latere jaren, veel meer dan vroeger een voorwerp van opzettelijk onderzoek geworden, en zijn de kundigste denkers op dit terrein meer en meer tot de overtuiging gekomen, dat onderscheiden moet worden tusschen eene historische, een grammaticaal-etymologische, en eene oeconomische uitlegging. Zoolang deze drie niet tot een gelijkkluidend resultaat leiden, blijft de uitlegging altoos min of meer onzeker. Voeren daarentegen alle drie tot hetzelfde resultaat, dan is er over de juistheid der uitlegging geen redelijke twijfel meer mogelijk.

Welnu, deze drie methoden wensch ik kortelijk op art. 144, alinea 4, toe te passen.

En dan glijp ik over de historische uitlegging aanstonds heen. Het is toch in deze Vergadering, en ik geloof ook van de zijde der Regeering, toegegeven, dat historisch de toenmalige Minister van Binnenlandsche Zaken deze alinea van art. 144 uitsluitend daarom in de Grondwet heeft voorgesteld, omdat zich eenige gevallen hadden voorgedaan van *algeheele*

onthouding en ontstentenis van alle bemoeiing. Door andere leden is destijds geen afwijkende meening voorgedragen, veel min met eenigen nadruk bepleit. Men kan dus als tamelijk zeker vaststellen, dat de historische uitlegging hier leidt tot het resultaat, dat de vierde alinea van artikel 144 slechts dáár toepasselijk is, waar volledige ontstentenis of bijna algeheele onthouding van bemoeiing mocht plaats grijpen. Dit resultaat staat vast, ook al heeft de toenmalige geachte afgevaardigde uit Utrecht, de heer Mackay, reeds destijds met prophetischen blik voorspeld, dat waarschijnlijk een opvolgend Gouvernement zich allicht niet aan die bedoeling en historische interpretatie houden zou.

Daarom is het te meer zaak, ook de tweede methode van uitlegging toe te passen. Wat leert de grammaticaal-etymologische interpretatie? En dan vraag ik zoomin van de Regeering als van de Kamer, dat zij eenig vertrouwen stelle in mijn persoonlijke etymologische kennis, maar dan beroep ik mij op mannen, die op dit gebied als deskundigen gelden.

Wij staan hier voor twee woorden: „verwaarloozing” en „grove”. Nu is voor de Nederlandsche etymologie de hoogleeraar Franck uit Bonn een aangewezen autoriteit. En wat zegt deze nu in zijn *Etymologisch Woordenboek der Nederlandsche taal*, bladzijde 1075 en 1126 over het woord „verwaarloozen”? De grondbeteekenis, die in dit woord schuilt, is volgens hem: *niet naar iets omzien*. Wij hebben vroeger in onze taal gehad het woord „waarloos”; en dit woord hangt samen met *waren*, dat zien, omzien, omkijken naar eene zaak beteekent.

Aldus werd *waarloos* genoemd zoodanige zaak, waarnaar men niet omkeek, niet omzag, waarmede men zich niet inliet. *Verwaarloozing*, daarvan afgeleid, heeft daardoor de beteekenis gekregen van eene zaak, waarmede men zich plichtshalve moet inlaten, maar die men laat liggen, waarmede men zich niet inlaat, waarnaar men niet omziet. *Verwaarloozing* beteekent derhalve niet onjuiste, verkeerde, niet op het doel gerichte zorg, maar absentie van zorg, *absentia curae*. Dit en dit alleen is het eigenlijk kenmerk, dat in het woord *verwaarloozing* steeds moet worden vastgehouden.

Nu wordt dit denkbeeld van „verwaarloozing”, als absentie van zorg, in de Grondwet nog versterkt door het woord *grove*. Voor dat woord hebben wij de Nederlandsche autoriteit van het Nederlandsch Woordenboek, dat gelukkig reeds aan de letter G toe is en ons het woord *grove* ook in zijne zedelijke applicatie uitlegt. Wat zegt nu het Woordenboek? Dit, dat *grove* in die applicatie den zin heeft van *schromelijk, schreeuwend, onvergeeflijk*. Dit zijn de drie synoniemen, waardoor het woord *grove* wordt verklaard. Daaruit blijkt dus, dat *grove* bij *ver-*

waarlooing zoodanige accentueering aan het woord geeft, dat het alleen daar geldt waar een ergerlijk niet omzien naar de dingen plaats greep en waar de *nonchalance* tot het uiterste is gestegen. Dit woord „grove” komt ook voor, zooals den Minister van Binnenlandsche Zaken bekend is, in art. 356 van het Wetboek van Strafrecht. Daar toch lezen we, dat de hoofden van Ministerieele Departementen, aan wier *grove* schuld te wijten is, dat de in art. 356, n°. 4, omschreven uitvoering wordt nagelaten, met hechtenis van 6 maanden worden gestraft. Wat zijn er nu niet tal van wetten, ik noem slechts de Zondagswet, welker uitvoering door de opvolgende Ministers werd tegengehouden. En hoe vele oud-Ministers zouden wel niet in hechtenis hebben moeten gaan, indien men hier op dit woord „grove” niet den vereischten nadruk legt? Edoch, indien de Regeering c. q. het woord „grove”, en te recht, ten eigen bate zou inroepen, dan moet zij ook erkennen den eisch mijnerzijds, dat dezelfde volle nadruk op dit woord worde gelegd, waar het in de Grondwet staat, als waarborg voor de rechten en vrijheden der gemeenten. Laat mij er nog dit bijvoegen: men heeft ook in andere talen en bij andere volkeren van het denkbeeld van verwaarlooing geen andere opvatting dan door mij werd aangegeven. In de Dictionnaire de l'Académie staat het gekenmerkt als „*défaut de soin*” en Webster qualificeert het als: „*omission of duty, heedlessness, slight*”. Men vindt alzoö allerwege steeds dezelfde opvatting, dat „grove verwaarlooing” niet plaats grijpt, waar de zorg *verkeerd* is aangelegd, maar wanneer de zorg *niet* is aangewend, waar is *absentia curae*. Het blijkt alzoö, dat de grammaticale uitlegging volkomen met de historische strookt, en dat Minister Heemskerk door een volkomen juist taalgevoel geleid werd toen hij, om zijne bekende bedoeling uit te drukken, dat dit artikel toepasselijk zou zijn dáár waar bijna algeheele nalatigheid was, het woord koos van „verwaarlooing”, door het woord „grove” versterkt.

En nu de *oeconomische* interpretatie, waarover ik kort kan zijn. Hierbij geldt het de vraag naar den *geest van het geheel*, waarin zulk een artikel voorkomt. Welnu, wanneer men vraagt welke geest ten deze in het algemeen in ons Nederlandsch staatsrecht heerscht, dan is het wel, dat de gemeentelijke autonomie met kracht moet worden gehandhaaft, en dat in twijfelachtige gevallen de uitlegging van een wetsartikel altoos aan de gemeentelijke autonomie moet ten goede komen.

De drie methoden van interpretatie leiden alzoö tot eene zelfde conclusie.

Nu zegt de Regeering: dat alles zou in aanmerking komen, wanneer het hier gold de vraag of de gemeenteraden crimineel schuldig zijn en of zij met straf moeten worden achtervolgd, maar hier hebben wij met

de *personen* niet te maken, doch alleen met de *feiten*. Zeer juist, maar hoe kan een *moord* plaats hebben zonder *moordenaar*? En eveneens, hoe kan van verwaarloozing sprake zijn waar geen *verwaarloozet* is? Men moge de personen buiten het geding laten, maar om tot verwaarloozing te besluiten, moet dan toch worden aangetoond, dat er lieden zijn die verwaarloosden, die moesten toezien en dit *niet* deden.

Eerst stel ik nu de vraag, of in Opsterland en Weststellingwerf in den aangegeven zin *absentia curae* plaats greep, en dat wel *in grove mate*. Ik zou zeggen, dat veeleer het tegendeel het geval is. Ik geloof, dat de beide gemeenteraden in plaats van met één, met twee oogen hebben toegezien; en dat er schier geen gemeenteraad denkbaar is, waar men zich breeder en uitvoeriger met de begrooting heeft beziggehouden. In de meeste gemeenten loopt de begrooting in ééne zitting af en nemen de leden er nauwelijks notitie van. Maar is nu bij deze gemeenteraden ook maar eenigermate sprake van zulk eene *absentia curae*? Geenszins. Zij zijn herhaaldelijk bijeengekomen, hebben commissiën benoemd, audientiën aangevraagd en weder en nogmaals begrootingen opgemaakt. Geen begrooting ten platten lande werd wellicht zoo nauwgezet behandeld als de hier besprokene. Van toepassing van art. 144, alinea 4, kan hier alzoo geen sprake zijn.

De conclusie op dit eerste punt kan voor mij, geroepen om als lid der Staten-Generaal nauwkeurig en nauwlettend toe te zien, dat de Regeering zich geene bevoegdheid toekenne of toeëigene tot het treden in de rechten en vrijheden der gemeenten, alzoo geen andere zijn, dan dat ik, op grond van wetenschappelijke interpretatie, aan de Regeering het recht ontzeg, om in het geval van Opsterland en Weststellingwerf, waar *geen* grove verwaarloozing plaats greep, krachtens art. 144 tusschenbeide te treden.

Ik kom thans tot een tweede bezwaar, dat eveneens de autonomie der gemeenten betreft. In art. 144 der Grondwet staat, dat wanneer „*de regeling en het bestuur* van de huishouding eener gemeente door den gemeenteraad grovelijk worden verwaarloosd, in het *bestuur* dier gemeente kan worden voorzien.” Dus *alléén in het bestuur*.

Ik stem toe, dat het zeer vreemd is, dat daar in de tweede plaats alleen *het bestuur* genoemd wordt, maar ik plaats mij op het standpunt van het artikel en ik heb recht om te zeggen: *niet* voor regeling en bestuur, maar alléén voor het bestuur mag in dit geval door de Regeering een ander bevoegd gezag worden ingesteld.

Behoort nu het maken van eene verordening betreffende den plaatselijken omslag, het aangaan van eene geldleening enz., tot het *bestuur*

of tot de *regeling*? Art. 136 der gemeentewet zegt uitdrukkelijk, dat geldleening eene zaak van *regeling* is. Kan nu aan dit artikel geen recht worden ontleend, om een gezag in te stellen, dat de huishoudelijke zaken *regelt*, hoe kan de Regeering dan voorstellen om den burgemeester ook tot het aangaan eener geldleening te machtigen?

Mijn tweede bezwaar geldt het voorstel der Regeering, om het bestuur over de gemeente te splitsen, en het ten deele te geven aan den burgemeester, en ten deele te laten bij den gemeenteraad. Immers ook daarmede wordt de gemeentelijke autonomie te na gekomen, en niet aan den eisch van art. 144 voldaan.

Art. 144 der Grondwet geeft, naar de opvatting der Regeering, volkomen recht om voor te stellen, wat zij beoogt, mits de Regeering in dit ontwerp dan niet alleen zegge, dat de burgemeester belast wordt met de zorg voor de begrooting en de geldleening, maar dat zij tevens in hetzelfde ontwerp het overige gedeelte van het bestuur aan de heeren A, B, C en D, die leden van den gemeenteraad zijn, opdrage.

Wanneer er in de Grondwet staat, dat de Regeering in casu in *het* bestuur kan voorzien, dan moet van het oogenblik af, dat zulk een door de Regeering ingesteld bestuur optreedt, *alle* autoriteit van die gemeente uitsluitend aan deze uitzonderingswet ontleend worden.

In de artikelen stip ik alleen datgene aan, wat de algemeene strekking is, en wat eveneens de autonomie bedreigt. Ten eerste wijs ik er op, dat, kiest men den burgemeester als gedelegeerde, de burgemeester tegenover den gemeenteraad voortaan eene veel sterkere positie verkrijgt. De gemeenteraden toch weten dan voortaan, dat ze voor den burgemeester buigen moeten, want dat er anders uit den Haag eene uitzonderingswet komt, en de burgemeester alleen baas wordt.

Ten tweede vraag ik, waarom wordt in het stelsel der Regeering de tweede instantie aan de gemeenten ontnomen? Elke instantie, die men iemand ontnemt, is toch uit den aard der zaak weder eene vermindering van zijne rechten.

En eindelijk het laatste punt.

De Regeering stelt voor, dat de ontvanger, of een ander ambtenaar, zal benoemd worden, niet door den gemeenteraad, maar op de wijze door haar voorgesteld, n.l. door den burgemeester, maar met de bijbepaling, dat die alzoo benoemde ambtenaar door den gemeenteraad niet zal kunnen ontslagen worden dan met goedkeuring van de Kroon.

Ook hier dus weder hetzelfde. Hoelang toch zal die bepaling duren? Is het de bedoeling van de Regeering, dat de gemeenteraad dien ontvanger niet zal kunnen ontslaan zoolang deze wet loopt? Eilieve, hoe lang

loopt die wet? Er staat geen termijn in. Zal men nu zeggen, die wet vervalt vanzelf wanneer zij uitgevoerd is? Maar altijd zou de ontvanger, als de gemeenteraad hem wilde afzetten, zich toch kunnen beroepen op dit artikel, en zeggen, dat althans het artikel, zoolang hij leeft, nog niet volledig kan zijn uitgevoerd.

En gaat het nu aan om voortdurend, jarenlang, in eene gemeente een ambtenaar te laten dienen, die door een vreemd bestuur is aangesteld, en die, zich sterk gevoelende in deze positie, tot het gemeentebestuur zou kunnen zeggen: mij kunt gij toch niets doen, en het inderdaad aldus aan een gemeentebestuur uiterst moeilijk zou kunnen maken?

Mijn conclusie is dan ook, dat, zoowel door de hoofdstrekking van deze wetsontwerpen als door de uitwerking ervan in de afzonderlijke artikelen, door de Regeering een poging wordt aangewend, om zich eene bevoegdheid toe te kennen, die alleen door onjuiste interpretatie aan de Grondwet kan worden ontleend, en waardoor op hoogst ernstige wijze aan een zeer heilig burgerrecht afbreuk wordt gedaan.

Maar ik wil nu eens mijn eigen standpunt laten varen en mij op dat van den Minister plaatsen. Laat mij eens gaan staan op het standpunt van de heeren die zeggen: hier is wel waarlijk grove verwaarloozing, uwe bedenkingen gelden niet; wij hebben volkomen het recht om op te treden als in deze wetsontwerpen is voorgesteld. Maar dan vraag ik: omdat gij dat recht hebt, moet gij het daarom *gebruiken*? Staat in artikel 144 der Grondwet, dat bij grove verwaarloozing de Regeering *moet* voorzien in dat bestuur? Is het imperatief opgelegd? Volstrekt niet. Er wordt op uw standpunt alleen eene *mogelijkheid* geopend, en voorts aan de prudentie en discretie van de Regeering en de Staten-Generaal overgelaten om van dat recht al dan niet gebruik te maken.

Nu wil ik, juist wijl alle aspiratiën naar „het Torentje” mij volkomen vreemd zijn, wel zeggen dat als ik daar zat, ik dit artikel in elk geval ongebruikt zou laten. En ik mag dit te eerder zeggen, omdat ik een oud-Minister van Binnenlandsche Zaken daarbij op mijn hand heb. Bij de behandeling toch van dit artikel van de Grondwet heeft de toenmalige geachte afgevaardigde uit Utrecht, later Minister van Binnenlandsche Zaken, de heer Mackay, een man, die beter dan ik beoordeelen kan wat al of niet in zaken van gouvernementeelen aard mogelijk is, een uiterst merkwaardig advies in deze Kamer uitgebracht, en heeft hij, gelukkig geïnspireerd als zelden, het burgerrecht hoog gehouden en geheel in den geest van den ouden Mackay, van Van Lynden en van Groen van Prinsterer gestreden voor de autonomie van de gemeenten,

op eene wijze, zoo kloek en uitnemend, dat ik er hem nu nog niet genoeg dank voor kan zeggen.

Wat toch is toen het standpunt van dien geachten spreker geweest? Was zijn standpunt dit, dat in *elk* geval de Regeering, wanneer dergelijke storingen voorkomen, handelend moet optreden? Neen, integendeel, zijn advies was juist een bij uitnemendheid Hollandsch advies, eene Nederlandsche gedachte; deze namelijk, dat wanneer dergelijke moeilijkheden in de gemeentelijke huishouding voorkomen, men het best doet met zulk geschil aan die lieden zelve over te laten, wijl zich de zaak dan vanzelf schikt. Dat is Nederlandsch. Het andere standpunt is de Fransche centralisatie. Zijne woorden hierover waren zoo merkwaardig, dat ik, zelf in geen enkel opzicht een gouvernementeel man, steun aan zijn advies meen te mogen ontleenen voor mijn gevoelen, dat de toepassing van dat artikel, ook al kon het anders worden geïnterpreteerd, hier achterwege moet blijven. De woorden, die de geachte afgevaardigde toen sprak, luiden aldus:

„Eene tweede vraag die zich voordoet, is deze: zou het werkelijk zoo dringend noodig zijn eene bepaling als thans wordt voorgesteld in de Grondwet te plaatsen? Ik zie de noodzakelijkheid niet in. De geschiedenis leert ons, dat wanneer werkelijk conflicten, als waarvan hier de rede is, voorkomen tusschen de gemeente en de Regeering, de oplossing ook plaats heeft, al is het dan niet op de wijze, welke de Regeering nu voorstelt, dus ook zonder dat de Regeering behoeft te zeggen tot den raad: ik heb de wet in de hand en dwing u dus om te doen wat gij meent dat verkeerd is voor de gemeente. Bij die verschillende conflicten zagen wij, dat, wanneer men inzielt, dat men niet meer vooruit kan, men eenen middelweg zoekt, wederkeerig de zaak bespreekt en eindelijk tot overeenstemming geraakt. De Minister zal vermoedelijk niet tegenspreken, dat dit eigenlijk de beste oplossing is. Ik zeg de beste, want is eenmaal de hier verlangde bepaling in de wet gebracht, wat zal men dan na hare toepassing zien in de gemeente: voortdurende en onafgebroken wrok tegen de Regeering en den maatregel door haar genomen, niet voor een jaar, maar voor jaren en jaren. Wat zien wij daarentegen nu bij de vrijheid, die bestaat: wel een oogenblik stagnatie, maar toch, de zaak redt zich zelf.”

En naderhand eindigde hij zijne repliek met nogmaals tot den toenmaligen Minister van Binnenlandsche Zaken te zeggen: „Daar de Minister blijkbaar niet te zeer aan de nu voorgestelde bepaling hecht, de beslissing daarin geheel aan de Kamer overlatende, *meen ik, dat wij wijs zullen doen door haar niet in de Grondwet op te nemen.*”

Zijn advies was derhalve beter eene Grondwet, waarin geen enkele bevoegdheid van dien aard aan de Regeering wordt toegekend, en dus ook, waar geen imperatief mandaat is, ze ook niet te gebruiken, waar men dit desnoods kon. Men mag dus vertrouwen dat, indien de geachte afgevaardigde later nog eens zijne plaats op „het Torentje” mocht innemen, en zich soortgelijk geval mocht voordoen, dat dan werkelijk de volgens dit Kabinet bestaande bevoegdheid door hem *niet* zou worden gebruikt.

Waarom moeten wij ons, vooral in deze omstandigheden, mijns inziens weerhouden om, ook al acht men de praealabele quaestie ten gunste van het Gouvernement beslist, van dat recht gebruik te maken?

De gemeenteraden van Opsterland en Weststellingwerf moet men hier niet voorstellen als onnoozele kinderen. Ik geef toe, dat in deze actie wel eenigszins stelsel tegenover stelsel geplaatst wordt, en ik acht het zelfs niet onmogelijk, dat de ook door mij bestreden en zeer gevaarlijk geachte sociaal-democratische beginselen, die door sommige leden van die gemeenteraden beleden worden, op deze verwarring en op de poging om de Rijksoverheid tot het sluitend maken der begrooting te dwingen, niet geheel zonder invloed gebleven zijn. Maar terwijl ik niet ontken dat er metterdaad zulke motieven kunnen bestaan, die zijdelings op de houding dezer gemeenteraden ingewerkt hebben, zoo vraag ik toch: is het dan staatsmanswijsheid om die gemeenteraden deswege nu reeds te muilbanden? Ik geloof integendeel, dat juist die omstandigheid er toe moet leiden om daar, waar de bedenkelijke toestand dezer gemeenten en de moeilijkheden, waarin zij zich bevinden, meer en meer in het licht treden, van Regeeringswege eene afleiding te zoeken.

De vorige geachte spreker heeft er op gewezen, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken, als hij zijn hand, nu niet in zijn *persoonlijken*, maar in zijn *ministerieelen* boezem steekt, niet zal ontkennen dat de ongelegenheden, waarin men geraakt is, niet zoo geheel buiten medewerking en toedoen der Rijksoverheid ontstaan zijn.

Men heeft over de *onderwijskosten* gesproken; welnu, de Minister zal, wanneer hij zijn archief eens nasuffelt, onderhandelingen kunnen vinden tusschen een van deze gemeenteraden en den Minister van Binnenlandsche Zaken over een schoolgebouw.

Toen er eens een plan werd voorgedragen om op eenvoudigen voet een schoollokaal in te richten, werd het subsidie voor schoolbouw alleen toegestaan op de voorwaarde, door de Regeering gesteld, dat het plan, ik zeg niet weelderiger, maar toch grootscher en duurder zou worden.

Men wijst op *armenzorg* en klaagt over het dalen van de kerkelijke armenzorg. De Minister van Binnenlandsche Zaken in perpetuum, — ik bedoel niet den persoon van dezen Minister —, heeft in 1878, bij de behandeling der wet op het hooger onderwijs, daartoe het zijne bijgedragen. Niemand minder dan de tegenwoordige Voorzitter der Eerste Kamer, toen lid der Tweede Kamer, heeft er destijds uitdrukkelijk op gewezen, hoe bij niet-instandhouding der theologische faculteit en overlaten van de theologie aan de Kerken, te vreezen stond dat niet in dien geest door de Kerk onder het volk zou gepredikt worden, als door hem uit politieke beweegredenen werd gewenscht. Welnu, wat is het gevolg geweest van dien invloed van het Rijk op de benoeming van de hoogleeraren dier faculteit? Dat de richting die in de Kerk al meer en meer doordrong, de kerken heeft ontvolkt en het armenzakje ledig maakt. In die streken daarentegen, waar die richting niet doorgewerkt heeft, worden de kerken nog tamelijk wel bezocht en is de armenbuidel nog altoos vrij wel gevuld.

Maar de Minister van Binnenlandsche Zaken, in doorgaanden zinnig genomen, is nog in een ander opzicht mede oorzaak — ik zeg niet schuld — van den ontstane toestand. Heeft niet de Regeering zelve ingang geschonken aan het zoo perverse denkbeeld, dat er zekere verwantschap en vermenging moet bestaan tusschen rijks- en gemeentekas, door het $\frac{4}{5}$, door de subsidiën voor onderwijs, de extra subsidiën, door noodwetten enz.? Die noodwet zelve is een wet van hoogst bedenkelijk karakter, maar, eenmaal bestaande, behoort men er rekening mede te houden en mag zij, dit stem ik toe, geen ingang verschaffen aan het valsche begrip, dat, als een gemeenteraad tekort komt, de Regeering te 's-Gravenhage al het ontbrekende behoort bij te passen. Maar eenig verband met den nood der gemeente houdt die noodwet dan toch zeer zeker. Want, al moge deze Minister van Binnenlandsche Zaken telkens herhalen, dat de noodwet zich niet kan regelen naar de sommen die de gemeenten te kort komen, toch is het in deze wet de ratio legis, te constateeren, dat eenige gemeente onmogelijk uit eigen middelen er komen kan, en dus geholpen moet worden, en dat dus de voorziening niet stationair *kan* zijn, indien die nood niet stationair is.

De vraag of die sommen klimmen of dalen moeten, zal afhangen van de andere vraag, nl. of de nood klimt of daalt, en zal voor elk geval moeten uitgemaakt worden, maar in geen geval kan het subsidie stationair zijn, tenzij die nood stationair is. Beide thermometers gaan gelijkelijk op en neder.

Daar komt nog dit bij: Indien de gemeentehuishouding voor goed dreigde in de war gestuurd te worden en deze toestand jaren duren kon,

begrijp ik dat de Regeering zoo ruw tusschenbeide zou willen treden. Maar wie eenigszins vaderlijk weet te regeeren, zegt: neen, niet zoo krasse maatregelen zal ik aanwenden, als ik weet dat het kwaad binnen een korten tijd vanzelf moet eindigen.

En dit geval geldt hier. Eene betere en definitieve regeling der gemeente-financiën is komende, en dan wordt het kwaad vanzelf gestuit. Want dat de gemeente-financiën verkeerd geregeld zijn, is thans in confesso, en reeds door drie achtereenvolgende Ministeries erkend. Welnu, dat de erkenning, dat de gemeente-financiën anders en beter moeten geregeld worden, zoo algemeen is, en men nochtans reeds zoo lange jaren die gemeente-financiën liet voor hetgeen zij zijn, is niet ten onrechte dezen morgen als eene *verwaarloozing* van de zijde der Regeering gequalificeerd, mijns inziens vrij wat *grover* dan de verwaarloozing die, altoos op het standpunt van de Regeering, aan de gemeenten Opsterland en Weststellingwerf wordt ten laste gelegd. Het Ministerie-Mackay heeft door de indiening van de wet Lohman—De Beaufort daarop zeer zeker eene gunstige uitzondering gemaakt, en het doet mij genoegen, dat nog dezen middag aan hun voorstel ook van de overzijde hulde werd gebracht; maar de verwaarloozing duurt inmiddels voort.

Nu echter ook dit Kabinet erkend heeft, dat de gemeente-financiën herziening eischen, en het zelf onder de twee punten, die het buiten de kieswet aanzag als van zoo dringend gewicht, dat onmiddellijk daarin moest worden voorzien, — nu zou toch deze Minister van Binnenlandsche Zaken een al te klein denkbeeld moeten hebben van de voorstellen, die hij bezig is te ontwerpen, of een te gering denkbeeld van zijn eigen ministerieel leven, indien hij niet met mij aannam, dat zeer binnenkort, althans, naar den gewonen gang van zaken rekenende, binnen een of twee jaar, eene betere en definitieve regeling van de gemeente-financiën in het *Staatsblad* zal te vinden zijn. Juist nu omdat wij hier te doen hebben met een kwaad, dat niet langer dan een of twee jaren behoeft te duren, is er geene aanleiding om, waar wij zulke ziekteverschijnselen voor ons hebben, aanstonds tot zoo krasse amputatie van de gemeentebesturen over te gaan.

Houdt men dit niet in het oog, dan zullen de gevolgen geen andere zijn, dan dat men, in plaats van daarmede den gang van zaken in deze gemeenten te verbeteren, integendeel den zeer ongewenschten geest, die in die streken heerscht, op bedenkelijke wijze prikkelen zal. Maar, zal men zeggen, wat moet er dan gedaan worden? Want er moet toch voorziening geschapen worden. De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft zelf in zijne Memorie van Toelichting moeten toegeven, — en de

geachte afgevaardigde uit Kampen, op wien ik mij straks beriep, zal het hierin met hem eens zijn — dat, wanneer deze nieuwe alinea *niet* in de Grondwet ware gekomen, de Regeering *machteloos* zou staan.

Wanneer nu, zooals ik meen betoogd te hebben, aan de nieuw ingekomen alinea *niet* kan ontleend worden eene bevoegdheid als die welke de Minister in deze ontwerpen zich toeëigent, welnu, dan staat de Regeering ook thans *machteloos*, en wanneer het Gouvernement *machteloos* staat, dan kan het zich desnoods eenvoudig bepalen tot *niets doen*.

De oud-Minister Mackay heeft zelf erkend in het stuk, dat ik straks voorlas, dat zulk niets doen inderdaad het best is. De uitkomst van het vroegere conflict, dat in een zestal gemeenten bestaan heeft, heeft dan ook bewezen, dat *onthouding* van de zijde van de Regeering volstrekt geene oorzaak is dat de zaken niet te recht komen, maar integendeel dat zij *goed* en *beter* zijn terechtgekomen.

Bij den geest der centralisatie vindt men, als ik dit min fijne beeld bezigen mag, altoos zekere voorliefde voor het kunstgebit boven het natuurlijk gebit. Bij dezen Minister ontmoet men telkens zijne voorliefde voor de regelmatigheid, voor het nette en het ordelijke. Welnu, dat is het juist, waardoor het kunstgebit boven het natuurlijke uitmunt, terwijl daarentegen het natuurlijk gebit *die* eigenschappen mist. Maar — en dit is het waar het om gaat — in den kunststand ontbreekt *de zenuw*, die wel eens pijn veroorzaakt en daarom storend werkt, maar waarin *het leven* schuilt. En zoo ook, wanneer wij den weg opgaan om de gemeentebesturen meer en meer aan banden te leggen en hunne rechten te beperken, en orde en regelmaat over het leven te laten triumpheeren, dan zullen we zeker eene keurige orde en regelmaat verkrijgen, maar de *zenuw van het leven*, waardoor alleen onze vrijheid bloeit, ook bij onze gemeentelijke besturen, gaat dan onherroepelijk dood en kan niet meer tot reageeren gebracht worden.

Vraagt men mij, wat ik het liefst had gewenscht, dan durf ik mijn gedachte haast niet uit te spreken; maar er bestaat in onze Staten-Generaal nu toch eenmaal groote vrijheid van spreken en daarom zal ik zeggen wat ik bedoel. Wat ik prachtig zou hebben gevonden, zou zijn, dat die buitengeërfden van Opsterland en Weststellingwerf, die geen van allen zich in zeer bekrompen omstandigheden bevinden, meest rijke lieden, de koppen eens bij elkander hadden gestoken en gezegd: Wij hebben nu zoo lange jaren als eigenaars en buitengeërfden in die gemeenten geprofiteerd van vaarten en wegen als anderszins, buiten onze kosten aangelegd, en eigenlijk eene immuniteit genoten die te ver gaat en niet duren zal; laat ons dan, om den geest van ontevredenheid, die dáár vooral sterk

heerscht, te bezweren, nu eens eene som van bijvoorbeeld een *f* 10.000 bijeenbrengen en die aan de gemeenteraden van Opsterland en Weststellingwerf ten geschenke aanbieden. Dan waren alle moeilijkheden weggenomen en de indruk van zulk eene *zedelijke* daad zou in Friesland uitnemend zijn geweest.

Maar daarmee kan de Regeering niet rekenen. Evenwel meent zij, ook op haar standpunt, nog iets te gevoelen voor eene andere oplossing. De vorige geachte spreker heeft op eene wijze, die alle onnutte herhaling voor mij afsnijdt, zeer duidelijk aangetoond, dat aan de Regeering, ook buiten art. 144 der Grondwet, nog wel middelen ten dienste staan om, indien de verstoring van orde naar haar inzien nu reeds te ver is gegaan, die weg te nemen en de door haar zoo zeer op prijs gestelde orde te herstellen. De hogere opcenten op de grondbelasting en belasting op het gedistilleerd zijn de aangewezen middelen.

Resumeerende meen ik te mogen zeggen — en hiermede kom ik tot het slot van hetgeen ik betoogen wilde — dat het mij als *anti-revolutionair* niet mogelijk is om met deze ontwerpen mede te gaan. De anti-revolutionaire partij heeft in 1851, toen de eerste aanslag op de autonomie der gemeenten plaats greep, bij monde van Groen van Prinsterer, Van Lynden en Mackay fier en krachtig daartegen geprotesteerd. In 1887 — ik wees er zoo straks reeds op — is nogmaals van anti-revolutionaire zijde in een warm en uitnemend pleidooi voor die autonomie door den heer Mackay strijd gevoerd. En zal dan nu de anti-revolutionaire partij uit dit jonger tijdperk ontrouw worden aan hare traditiën, en niet alleen den strijd, den ernstigen en heiligen strijd voor de autonomie der gemeenten, opgeven, maar zelfs, willens en wetens, de hand leenen om die vrijheid nog meer dan tot dusver aan banden te leggen? We mogen dit niet. Te minder, waar *alle* partijen nog altoos de autonomie der gemeenten als het fundament van ons staatsrecht roemen.

Mijnheer de Voorzitter! Wij ontvingen gisteren het doodsbericht van ons vroeger geacht medelid den heer WINTGENS. Laat mij, hulde brengende aan het talent, aan de warmte van overtuiging en aan de volharding waarmede hij ook in deze Kamer voor zijn overtuiging gestreden heeft, zij het ook, dat ik mij niet met hem op een zelfde lijn bewoog, mij hier ook op hem beroepen, waar hij zoo waarschuwend in 1851 gezegd heeft: „Men moet niet de gemeente kunnen te recht zetten, die aan het Gouvernement in haar eigen kring tegenstand biedt en hare natuurlijke vrijheid ook *tegenover* de Regeering handhaaft”.

De oude heer Mackay sprak in 1851 in gelijken geest als ik zooveen deed. „Wanneer de gemeenten — zoo sprak hij — zijn *levende*

gemeenten, waar het gemeentelijk leven wordt gevoeld en niet onderdrukt en zij als zoodanig het bewustzijn hebben van hare zelfstandige vrijheid en rechten, dan zijn zij werkelijk de *grondzuilen van den Staat*. Zonder dat gevoel en zonder de middelen om dat gevoel in practijk te brengen, zijn zij niets dan *doode lichamen*."

Die zelfde heilige overtuiging is het, die er mij op dit oogenblik, mijns ondanks, toe gebracht heeft tegen deze wetsontwerpen in verzet te komen.

En waar ik aldus sprak van eene heilige overtuiging, is dit op mijne lippen geen zinlooze klank. Vrijheid toch bestaat er niet en is zelfs niet denkbaar, wanneer men geen ander recht en geen andere vrijheid kent, dan voor zooverre die ontleend zijn aan de overheid en ons door de Overheid worden toegekend. Echte burgervrijheid is dan alleen bestaanbaar, indien èn het gezag van de Overheid èn de vrijheid en de rechten der burgerij beide afdalen en op ons nederdalen van eene hoogere macht, die boven die beide staat: van God Almachtig.

Wanneer de Regeering, bekleed met het gezag als dienaressse Gods, opkomt en strijd voert voor de haar verleende autoriteit, dan bezit ook, krachtens diezelfde theorie, elk burger en huisvader en elke gemeente de macht van Godswege, en zijn zij dies ook verplicht, om te strijden voor de rechten die zij, als souverain in eigen kring, zelf van God ontvangen hebben.

Dat is de overtuiging die, ons „anti-revolutionairen”, allen bezielt en ons er toe brengt, om diep eerbiedig te buigen voor de Overheid, die van Godswege over ons gesteld is, maar ook evenzeer om die Overheid te wederstaan, fier, krachtig en hardnekkig, zoo dikwijls zij de hand uitstrekt om de rechten en vrijheden aan te tasten, die wij, op even gelijke wijze als zij haar gezag, van onzen God ontvangen hebben.

Zonder die belijdenis is er geen waarachtige vrijheid. Eerst waar aan die belijdenis onwrikbaar wordt vastgehouden, staan gezag en vrijheid gelijkelijk bevestigd.

Handelingen, blz. 737—741.

VERGADERING VAN 24 JANUARI 1895.

Mijnheer de Voorzitter! Bij mijn repliek begin ik met een woord van welgemeenden dank aan de twee geachte afgevaardigden uit Amsterdam, de heeren De Beaufort en Rutgers van Rozenburg, voor een ook mij door hen geschonken genot.

De heer De Beaufort heeft in de dagen, toen ik nog niet de eer

had lid dezer Kamer te zijn, mij eens geteekend in het beeld van iemand, die in eene bomvrije kazerne zat. Thans ben ik dan uit die kazemat uitgekomen, maar (en ik dank er de Kamer voor) van op mij geworpen bommen heb ik tot nog toe niets gemerkt. Hoogstens zijn er eenige flitsen op mij afgeschoten, maar die flitsen waren gedoopt in humor, en nog steeds weet ik het kunst-element in den humor genoeg te waardeeren, om er van te genieten, ook al werden die flitsen door mij zelve, ik zeg niet op mijn borst, maar dan toch op mijn maliën-kolder opgevangen.

Zoo heb ik metterdaad genoten in hetgeen de heer De Beaufort over het woord „welstand” heeft gezegd. Dat was eene keurige geestigheid, waarvan ik het ironische vatte en waarin ik genoot, te meer daar deze opmerking van den geachten afgevaardigde ons het vooruitzicht bood, dat, als wij eens aan de kieswet toe zijn, de heer De Beaufort, die bij „grove verwaarloozing” een zeer ruime uitlegging van de Grondwet accepteert, ook alsdan geneigd zal zijn de woorden *welstand* en *geschiktheid* in den ruimst mogelijken zin op te vatten.

Den heer Rutgers van Rozenburg ben ik in gelijken zin een woord van dank verschuldigd. Zijn altoos vindingrijke geest toch was ook nu weer vaardig in die pikante combinatie van *verwaarloosde* en *verlaten* kinderen. Nu is het wel zoo, — en de geachte afgevaardigde weet dit ook wel —, dat in de uitdrukking „verwaarloosde kinderen” een synecdoche schuilt, en dat verwaarloosd hier slaat niet op de kinderen, maar op de opvoeding van kinderen. Maar dit neemt niet weg, ik genoot.

Minder was ik ingenomen met het slot zijner rede, waar de geachte afgevaardigde de anti-revolutie in het beeld der ultra-revolutie teekende; niet omdat het mij hinderde, maar omdat ik het voor mij niet *nieuw* vond. Dit zal duidelijk worden door eene kleine herinnering. In de dagen, toen ik pas als journalist optrad en voor het eerst *De Standaard* ging redigeeren, was er een boosaardige zetter op de drukkerij, die, als ik in de kopij schreef *anti-revolutionair*, dit hardnekkig in *echt-revolutionair* veranderde; en het heeft mij wat een moeite gekost om het dien man af te leeren. Ik weet niet of ik er nog een exemplaar van bezit, maar mocht het mij nog in handen komen, dan hoop ik het genoeg te hebben, het den heer Rutgers van Rozenburg ter inzage toe te zenden.

Minder, dit mag ik niet ontveinzen, genoot ik in de slotrede van gisteren, gehouden door den geachten afgevaardigde uit Kampen, den heer Æ. Mackay. Niet alsof ik daarin niet waardeerde den vriendelijken toon ook ten mijnen opzichte, noch ook alsof ik in deze

Vergadering ook maar het minst in eenig principieel dispuut zou willen treden met die heeren in ons midden, die met mij hetzelfde program van beginselen hebben beleden. Maar omdat die slotrede op mij wel eenigszins den indruk maakte, — misschien een geheel onjuisten —, alsof de warme liefde voor de autonomie van de gemeenten in die rede iets zwakker in toon was dan men van dien geachten spreker had kunnen verwachten. Intusschen, het oordeel over de vraag, of, als men de twee redevoeringen van dien geachten spreker, die van het jaar 1887 en die van gisteren, naast elkander legt, daarin gelijke warmte, of wel zeker verschil in graad van warmte te ontdekken valt, laat ik onbeslist; dit kan worden overgelaten aan den rechter der historie.

Gelukkig dat de vlam van die liefde, welke mij een oogenblik scheen te zieltogen, toch weer aan het slot van zijne rede opflikkerde. Immers, de geachte spreker besloot met te zeggen, dat hij het toch eigenlijk stuitend vond, aan zulk een wetsontwerp zijne stem te geven; liever deed hij het niet, maar er was een peremptoir argument, waarvoor hij zwichtte, en dat bestond hierin, dat wanneer wij deze wetsontwerpen afstemden, ja — wat gebeurde er dan? — dan zouden niet alleen Opsterland en Weststellingwerf, maar alle Friesche gemeenten, straks ook gemeenten van Groningen, ja, gemeenten uit het geheele land komen aanstormen om de Rijkskas te plunderen; en dan ging niet alleen de kas van Opsterland, maar ook onze Rijkskas failliet! Welnu, naar mijne overtuiging is dit argument, dat aan dien geachten afgevaardigde peremptoir toescheen, niets dan een phantasiebeeld, eene hersenschim. Ik wil zoo straks eene poging wagen om die hersenschim te helpen verjagen. En ik hoop, dat hij alsdan ontlast zal worden van het bezwaar hetwelk hem drukte en dat niets hem meer beletten zal aan zijne oude liefde bot te vieren, door zijne stem tegen deze wetsontwerpen uit te brengen.

De geachte afgevaardigde uit Breukelen, de heer Roijaards van den Ham, is mij er hard over gevallen, dat ik mij hier beroepen heb op *woordenboeken*. Nu, ik stem hem volkomen toe, dat ook mijn eerbied voor gewone woordenboeken niet bijster groot is, wanneer men met woordenboeken bedoelt die gewone dictionnaires voor de Fransche, Duitsche of Engelsche taal, ja ook voor Latijn en Grieksch, die wij in onze jonge jaren gebezigd hebben. Daarvan hebben wij meestal ongunstige reminiscentiën; en het zal wel in niemand opkomen om daaraan bij het debat eenige waarde toe te kennen. Toch meen ik aan den anderen kant te mogen zeggen, dat de keurige boekery, door dien geachten

spreker eens verzameld, en de mildheid, waarmee hij als Maecenas wetenschappelijke ondernemingen ondersteunde, mij een waarborg zijn, dat, waar het een *wetenschappelijken* arbeid geldt van mannen als Frank, den hoogleeraar, zoowel als de samenstellers van ons Groot Woordenboek, van de Dictionnaire de l'Académie en van Websters bekende Dictionnaire, het verwijt, dat ik mij op *woordenboeken* als zoodanig heb beroepen, moeilijk tegen mij kan volgehouden worden.

Het zij mij geoorloofd, nog iets te zeggen over eene vergelijking, door den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, den heer De Beaufort, gebezigd. Die geachte afgevaardigde heeft zich — ik moet zeggen eenigszins tot mijn leedwezen — bediend van eene vergelijking om het woord „verwaarloozing” op te helderen door zich op de *vaccinequaestie* te beroepen. Ik zeg: eenigszins tot mijn leedwezen, omdat in deze Vergadering en daarbuiten de vaccine altoos eene teere quaestie blijft, waarover moeilijk iets gezegd kan worden, zonder dat het, links of rechts zeer doet. Ik heb nooit geschroomd te verklaren, dat ik de inenting als eene gave Gods dankbaar aanvaard, en dat ik ze voor mij zelve en mijne kinderen toegepast heb. Mijn advies ten deze was steeds ondubbelzinnig. Mijn strijd gaat in dat geding, evenals in Engeland, tegen de *compulsory vaccination*. Nu echter deze vergelijking eenmaal gebezigd is, zij het mij veroorloofd, om er mijnerzijds eene andere vergelijking tegenover te stellen. De gedachtengang van den geachten spreker was deze: wanneer een vader ten volle overtuigd is, zijne kinderen niet te *mogen* laten vaccineeren en hij ze dus niet naar de school kan zenden, dan is de opvoeding van die kinderen verwaarloosd, ook al geeft niemand hier de schuld aan dien vader.

Mag ik hiertegenover nu deze vraag stellen? Gesteld, ik had het genoegen, mij met den geachten afgevaardigde op dezelfde mailboot te bevinden, in volle zee, en 's nachts, terwijl hij te rusten lag, ontstond er schipbreuk, zoodat we half gekleed van boord moesten springen in de reddingsboot, — zou de geachte afgevaardigde, mij aanziende, dan heusch zeggen: wat is uw toilet *verwaarloosd*? Mij dunkt, hij zal zelf gevoelen, dat in zulk verband „verwaarloosd” geen zin zou hebben.

Het zij mij vergund thans met een enkel woord te komen op hetgeen de Minister heeft aangevoerd tot verdediging zijner voordracht. De Minister heeft gezegd, dat de meerderheid der Kamer, naar zijne meening, met hem van oordeel was, dat de gemeentebesturen zich geene beschikking over 's Rijks kas mogen veroorloven, in dien zin, dat 's Rijks kas aansprakelijk zou gesteld worden voor tekorten, die in de gemeentekas bleken te bestaan. Dit is ook mijne overtuiging, en ik heb gisteren niet

met één enkel woord de poging gesteund, om de gemeentebesturen als hongerige gieren op 's Rijks kas te laten aanvliegen. Immers, ik ben het volkomen met den Minister eens, dat voor de autonomie der gemeenten niets zoo verderfelijk is als het stelsel, dat men gemeenten subsidieert. Maar de Minister veroorloove mij de vraag, of niet 's Rijks overheid door de slechte regeling der gemeente-financiën, die sommige gemeenten buiten staat stelde om geheel in eigen behoeften te voorzien en zich zelf te bedruipen, zelve die gemeenten in de noodzakelijkheid gebracht heeft, om zich die mate van afhankelijkheid te getroosten, waarin de man komt, die eerst in beteren doen was, maar, verarmende, langzamerhand van de hulp van anderen moet gaan leven?

Voorts heeft de Minister bij dat deel van zijn betoog, waarmede ik het in beginsel eens ben, ons door de kieren van het gordijn in het Torentje laten gluren, en iets getoond van den arbeid, dien hij besteedt aan zijn ontwerp voor de regeling onzer gemeente-financiën. Maar kan nu het hoofdargument, daarbij door den Minister gebezigd, logisch genoemd worden?

Op het hooren klopte de redeneering zeer wel. Nu reeds, zoo ongeveer betoogde Zijne Exc., is hetgeen 's Rijks kas bijdraagt voor deze twee gemeenten in som zoo hoog dat ze *f* 2 per hoofd bedraagt. Sla ik dit nu om over heel de bevolking van Nederland, die ongeveer $4\frac{1}{2}$ millioen inwoners beloopt, dan geeft dit ruim 9 millioen. Zullen wij nu eene regeling van de gemeente-financiën vinden, die van dezen norm van *f* 2 uitgaat, dan moet eene ontlasting in uitgaven of vermeerdering van inkomsten van negen millioen door de nieuwe wet worden gevonden. Zoo op de klank af laat zich dit nu wel hooren, maar ik vraag toch of het logisch is. Mag men, bij welke regeling ook, een norm laten gelden, ontleend aan de meest *abnormale* toestanden, gelijk zich die in Opsterland en Weststellingwerf voordoen, of behoort men niet veeleer dien norm te ontleenen aan een *gemiddeld* cijfer?

De Minister zal antwoorden: ja dat begrijp ik, maar mij houdende aan een gemiddeld cijfer, zou ik voor die beide gemeenten dan toch te kort komen. Doch hier komt bij Zijne Exc. weer diezelfde neiging uit, waarop ik reeds gisteren wees en die hem meermalen parten speelt, namelijk zijne dweepende liefde voor de *regelmaat*.

Waar toch schuilt ook hier de fout? In zijn verlangen om eene *uniforme* regeling te maken. Want natuurlijk, wie eene *uniforme* regeling zoekt voor Opsterland en Amsterdam tegelijk, moet wel vervallen in het absurde. Daarom geloof ik dat de Minister aan wat hij ons mededeelde van zijn plannen in zake de regeling onzer gemeente-financiën, geen argument

kan ontleenen voor zijne stelling, dat er zelfs voor één jaar in geen geval iets meer voor de gemeenten Opsterland en Weststellingwerf kan gedaan worden.

De Minister heeft verder getracht te betoogen, dat de bevoegdheid, die de Regeering voor de indiening van deze wetsontwerpen aan art. 144, alinea 4, der Grondwet ontleent, daaraan *met recht* ontleend wordt. Op zich zelf ben ik er den Minister dankbaar voor, dat hij niet, gelijk een lid van deze Vergadering, den eisch van eene wetenschappelijke uitlegging gewraakt heeft. Hij heeft toegegeven, erkend zelfs, dat „verwaarloozing” ook naar grammaticaal-etymologische methode moest uitgelegd en dus beteekent: *absentia curae*.

Schalks liet hij hier echter op volgen, dat hij zich niet al te diep in deze exegese wilde verdiepen, daar dit onder juristen geen gewoonte is. Mag ik daar tegenover plaatsen, dat ik, zelf geen jurist, mij wel eens gewend heb tot kundige juristen onder mijne vrienden, om te weten wat er op het gebied van de hermeneutiek dusver door juristen geleverd was, doch dan tot mijne teleurstelling ten antwoord ontving: Over de hermeneutiek als wetenschap bestaat bij ons zoo goed als niets, aan dit vak wordt onder ons zoo niet gedaan. Wat er degelijks over dit vak van studie bestaat, is bijna uitsluitend het werk van literatoren en theologen. Als de Minister mij derhalve als geen-jurist in den hoek poogt te dringen, veroorloof ik mij mijnerzijds den wensch te uiten, dat de wetenschappelijke bestudeering der hermeneutiek ook wat meer bij de heeren juristen in zwang moge komen.

Is het nu, Mijnheer de Voorzitter, bij zijne mondelinge verdediging den Minister gelukt aan te toonen, dat de *grove verwaarloozing* in casu bij deze beide gemeenten aanwezig is? Ja waarlijk, hij heeft ons het daartoe strekkend betoog geleverd. Maar hoe heeft hij dat gedaan? Mij dunkt, op zulk eene wijze, dat dit noch zijn ontwerp, noch zijne positie er beter op doet worden. Want op welke wijze heeft hij dit betoog geleverd? Hij heeft gezegd: alles liep wel tot op het oogenblik, dat eerst in de allerlaatste uren voorkwam, het oogenblik namelijk, waarop de gemeenteraden verklaarden, dat zij de begroting niet konden inrichten gelijk gewenscht werd, en het werk staakten. *Tot* op dat oogenblik waren de heeren nacht en dag bezig en doende geweest en dus diligent. Het oogenblik van verwaarloozing is dan zijns inziens ook eerst ingetreden op het moment, toen zij, na het rescript van Gedeputeerde Staten en na het Koninklijk Besluit, ten slotte antwoordden: wij kunnen niet anders.

Doch in welke positie komt de Minister nu *als Minister* door deze

uitlegging? Is toch het *niet-diligent-zijn*, de *absentia curae*, die als grove verwaarloozing zal worden gequalificeerd, eerst ingetreden op dat allerlaatste oogenblik, dan heeft de Minister ook geen hand uitgestoken om de zaak in der minne te schikken. Hoe men als Minister in zulk een geval moet handelen, dat leerde ons de heer Mackay in de zaak van Hoofdplaat. Hij toch begreep zijne taak als Minister van Binnenlandsche Zaken heel anders en toen in Hoofdplaat gevaar ontstond en art. 144, alinea 3, reeds vigeerde, heeft hij volstandige pogingen aangewend om de zaak door minnelijken raad weer in het reine te brengen en dit is hem gelukt. Maar bij dezen Minister is daarvan geen spoor. Hij moet toch niet zeggen: ook ik heb getracht om de zaak te schikken. Want immers beweert de Minister, dat in zijn stelsel het kwaad pas begonnen is op het oogenblik, dat de gemeenteraad verklaarde het bijltje er bij neer te leggen, en, *van dit oogenblik af gerekend*, is door hem *geen enkele poging* aangewend om aan die grove verwaarloozing zonder dwang-middel een eind te maken.

Ook al mocht dus de Minister zijn betoog gewonnen hebben, altoos op zijn standpunt, dat er metterdaad zou zijn *groeve verwaarloozing*, dan is de schoone roeping van Minister verzaakt, om zoo kiesche zaak in der minne te schikken. Immers, hij is dadelijk opgetreden om te dwingen door het wapen van eene wet.

Verder heeft de Minister zich nog ten voordeele van zijn standpunt beroepen op hetgeen bij de discussiën over art. 144 der Grondwet is voorgevallen, om aan te toonen, dat ook de historische uitlegging niet tegen hem is. Met name beriep hij zich op hetgeen gesproken is door den toenmaligen afgevaardigde, den heer Greeve. Welnu, ik heb even nageslagen, wat die geachte afgevaardigde toen gezegd heeft. Ik vond het gisteren, toen ik de historische uitlegging aanstipte, niet noodig het toen gesprokene voor te lezen. Nu echter de Minister, zonder de woorden van den heer Greeve aan te halen, dit zoo maar zegt, en men allicht den indruk zou kunnen krijgen, dat de heer Greeve werkelijk zich in dien zin had uitgelaten, wil ik doen wat de Minister gisteren zei ten opzichte van des heeren Sanders rede te willen doen, namelijk het effect van zijne verwijzing naar den heer Greeve vernietigen. Want wat blijkt de heer Greeve te hebben gezegd? Dit: „De bedoeling is om, wanneer er onbetamelijkheden gebeuren, zooals wij van tijd tot tijd gezien hebben, dat bijv. een gemeenteraad op het plein voor het gemeentehuis sigaren rookte, terwijl men den burgemeester binnen alleen liet zitten wachten, en niemand ter vergadering kwam, voor zoodanige en soortgelijke gevallen maatregelen te kunnen nemen. Dit toch zijn

onbetamelijke dingen; dat is grove verwaarloozing van de plichten, die men als raadslid op zich neemt." Ziedaar nu de autoriteit, waarop de Minister zich beroept.

De Minister heeft voorts gezegd, dat mijne opmerking minder juist was in zake de woorden: „in het bestuur voorzien”, die gebruikt worden in afwijking van hetgeen staat in het begin van dezelfde alinea, „regeling en bestuur”, en dat uit dit verschil in uitdrukking niet kan voortvloeien hetgeen ik er uit had afgeleid. Men moet, zoo zeide hij, bestuur in art. 144, alinea 3, opvatten, niet in den zin van personen, maar in den zin van den titel onder het hoofd *regeling* en *bestuur*. Ik geloof dat dit laatste juist is, maar dan krijgt te meer klem mijn beweren, dat, zoo men zich aan dien titel moet houden, *regeling* en *bestuur* ook in alinea 4 moeten onderscheiden worden.

Ware het anders, zoodat de uitdrukking „bestuur” op de personen sloeg die het bestuur uitmaken, dan zou men die samenvoeging van „regeling en bestuur” als één begrip kunnen beschouwen, en dus niet op het onderscheid in formuleering behoeven te letten. Maar als Zijne Excellentie het met mij eens is, dat „regeling en bestuur” hier ontleend is aan den tweeden titel en dus „bestuur” in het tweede gedeelte van die alinea in gelijken zin moet worden opgevat, juist dan moet wel terdege tusschen *regeling* en *bestuur* onderscheiden worden.

Ook ziet de Minister voorbij, — en ik moet dit zeggen op gevaar af, dat hij mij opnieuw verwijte te diep in de exegese in te gaan —, dat er staat *het* bestuur. *Het* nu is een *bepalend* lidwoord en drukt vanzelf uit: het bestuur in geheel den omvang. De Minister heeft in het slot zijner rede gewezen op den Raad van State en gezegd, dat hij over zijne ontwerpen had gehoord de Gedeputeerde Staten, ze toen in den Ministerraad had gebracht, en daarna in den Raad van State, maar dat door geen dezer drie colleges de exceptie *van ongrondwettigheid* was opgeworpen. Ik neem dit gaarne aan, Mijnheer de Voorzitter, maar ik vraag op mijne beurt, of dat nu de colleges zijn, van wie te verwachten is, dat ze in de eerste plaats scherp zullen toezien, waar het er op aankomt om bij de uitlegging van de Grondwet voor de rechten en vrijheden des volks te waken? Natuurlijk zien die colleges zeer scherp toe, wanneer het aankomt op objectieven strijd met de Grondwet, of op de vraag of de autoriteit te na wordt gekomen, maar niet *die* colleges, doch de Kamers der Staten-Generaal zijn de geroepen lichamen om op te komen, waar voor het volk als zoodanig te spreken is, en op te komen voor het recht dat aan het volk behoort.

De Minister zeide alsmede, dat andere middelen, gelijk de heer

Pyttersen die had aangegeven, om bijv. de gelegenheid te geven opcenten op het gedistilleerd te heffen, niet zouden baten en hij adstrueerde dit argument aldus: De schuld, die het hier geldt, loopt over 1894; nu kan ik aan eene heffing op het gedistilleerd geene terugwerkende kracht geven over 1894, en derhalve kan wat over dat jaar verschuldigd is, niet anders dan hetzij door eene heffing of door geldleening worden gevonden. Dat is volkomen juist; maar de Minister begon zelf met te zeggen, dat op eene der twee begrootingen voor 1894 *f* 11.000 voorkomt als nadeelig saldo van vorige jaren, omdat toen niet genoeg geheven is en dat men, om de belasting niet boven de draagkracht op te voeren, dit tekort alleen zou kunnen dekken door eene leening. Welnu, pas ditzelfde stelsel nu ook hier toe, en zeg mij of de heffing van opcenten op het gedistilleerd dan niet juist het beste onderpand voor zulk eene leening ware. Ik althans vrees, dat de mannen van Opsterland en Weststellingwerf in 1895 nog genoeg zullen drinken om rente en aflossing van die leeningen enkel door dien plaatselijken accijns behoorlijk te waarborgen.

De hoofdvraag echter — en hiermede kom ik terug op wat ik straks beloofde aan den geachten afgevaardigde uit Kampen — de hoofdvraag, die het hier geldt is en blijft bij slot van rekening toch eigenlijk deze: is het waar, dat wanneer deze wetsontwerpen afgestemd worden, straks schier alle gemeenten als hongerige vogels op de Rijkskas zullen komen aanvliegen?

Ik zeide straks reeds, dat ik in die vrees niets anders zag dan een product der phantasie, eene hersenschim van de gejaagde verbeelding. Hier in de Staten-Generaal nu moeten wij nuchteren blijven, en ons niet door zulke spookbeelden laten opjagen; en daarom waag ik het, tweeërlei te vragen: 1°. is het waar, wat nu zoo telkens gezegd is en herhaald wordt, dat, wanneer wij deze ontwerpen *niet* aannemen, de gemeenten de baas over de Rijkskas zullen worden en dat deze zal moeten inspringen voor de tekorten in de gemeentekassen? En dan zeg ik: neen, dat is *niet* waar, en het *kan* ook niet waar zijn. Immers ten allen tijde houdt de Regeering ook als wetgever de macht in handen om aan de gemeenten geen cent meer te geven dan de Rijksoverheid verkiest. De gemeenten kunnen bij de kas niet bij, dan met uw gedoogen.

In de tweede plaats — en niemand heeft dit argument weersproken — de moeilijkheid, waarvoor we hier staan, is in een of twee jaren de wereld uit. Nu de Minister blijkt reeds zoo ver te zijn, dat hij ons zelfs eene kleine kijk in zijne ontwerpen gunde, is de voordracht op komst en het kind reeds half in de geboorte. Binnen een of anderhalf

jaar zijn de gemeente-financiën definitief geregeld en dan is immers van zelf alle *mogelijkheid* tot uitbreiding van deze subsidiën voor altoos afgesneden. Doch gesteld, dat men tòch gevaar ducht, is er dan geen middel om dit af te snijden, en soortgelijke misstanden als in Opsterland en Weststellingwerf zich voordeden, in de toekomst te voorkomen? Mij komt het voor, dat een bevredigend antwoord op deze vraag niet moeilijk is te geven.

Ik zou wel eens willen weten, waarom bijv. niet een ander middel, hetwelk ik hieronder zal uiteenzetten, kan worden toegepast. Indien Zijne Exc. deze in mijne oogen niet te rechtvaardigen ontwerpen had terughouden, en zijne krachten had besteed aan een ander ontwerp van geheel anderen aard, dan geloof ik dat hij even goed, ja, beter zijn doel bereikt had, zonder zich zelf de onaangenaamheid van deze ontwerpen te berokkenen. De Minister zelf toch erkende, dat het iets onaangenaams was voor eene Regeering om met zulke ontwerpen te moeten komen, en hij had gelijke onaangenaamheid aan de Staten-Generaal, o, zoo gaarne bespaard. Wat had de Minister dan kunnen doen? Zie hier mijn antwoord: De noodwet, aldus zeide hij dezen morgen terecht, is eene wet die slechts voor één jaar geldt, en wat thans betaald wordt, komt uit den begrotingspost. Maar als nu de Minister ons een wetsontwerp had ingediend, dat verviel zoodra de nieuwe regeling van de gemeentelijke financiën was tot stand gekomen, waarbij werden bepaald de voorwaarden waarop in afwachting van die nieuwe regeling aan noodlijdende gemeenten *tijdelijk* een *extra* subsidie kon worden verstrekt; en hij had dan voorts deze voorwaarden zóó gesteld dat zulke gemeenten verplicht waren, hunne aanvragen zóó tijdig in te leveren, dat de Regeering *vóór* de vaststelling van de gemeentelijke begrooting kon beslissen, welke subsidie aan zulk eene gemeente voor het komende jaar zou worden toegekend, en eindelijk dat dit subsidie eo ipso verviel, indien de gemeentebegrooting niet vóór 31 December definitief was vastgesteld, — dan, Mijnheer de Voorzitter, ware de zaak immers gezond geweest. Dan had elk gemeentebestuur, éér het aan de definitieve vaststelling der begrooting toe was, vastelijk geweten: dat is de som waarop wij van het Rijk rekenen kunnen, op meer niet, en we verliezen alles, zoo we op 31 December niet gereed zijn; en hiermede hadden ze op vasten bodem gestaan.

En indien men nu langs dien, mijns inziens, zeer eenvoudigen weg de zaak had kunnen regelen, waarom dan dezen omslachtigen weg gevolgd, waartegen vanzelf zoo ernstige bedenkingen rijzen moeten en waaruit zoo gewichtige gevolgen kunnen voortvloeien?

Die gevolgen, ja, Mijnheer de Voorzitter, die heeft de Minister wel zoo opgevat alsof er alleen bedoeld werd op zekere ontevredenheid, die ontstaan kan, en daartegen heeft hij opgemerkt, dat die er toch komt. Maar het booze gevolg waarop het hier in de eerste plaats aankomt, heeft de Minister eenvoudig onbesproken gelaten, zooals hij met meerdere objectiën heeft gedaan. Het hoofdargument toch, door den heer Farncombe Sanders en ook door mij gebezigd, is dit geweest: *gij stelt een precedent*. Dát is de reden, waarom hier de gemeentelijke autonomie bedreigd wordt. De hoofdquaestie is niet, of er op dit oogenblik zekere ontevredenheid heerscht of ontstaan zal, maar *dít* is het kwaad, dat wij hier voor het eerst eene interpretatie geven aan art. 144, alinea 4, van de Grondwet, op eene voor de autonomie der gemeenten hoogst bedenkelijke wijze, en die, eenmaal als precedent bestaande, den gemeenteraden voortdurend als een Damocles-zwaard boven het hoofd zal hangen, en slag op slag door burgemeesters en Gedeputeerde Staten als dreigement zal worden aangewend. Past op, zal men hun zeggen, dat gij u niet verzet of verdedigt, want weet wel, zelfs toen als Minister van Binnenlandsche Zaken de heer Van Houten achter de groene tafel zat, een man, die voor niemand in liefde voor de gemeentelijke autonomie wilde onderdoen, is het zwaard toch gewet geworden. En waar deze reeds met zulk een wetsontwerp gekomen is, wat zal het dan niet zijn, indien op het Torentje eens een Minister zit, die aan de gemeentelijke autonomie een veel minder warm hart toedraagt?

Men mag, Mijnheer de Voorzitter, voor eene repliek niet *te veel* tijd van de Kamer vragen en daarom maak ik nog slechts eene korte opmerking voor ik eindig.

De geachte afgevaardigde, de heer Bastert, heeft dezen morgen, zoo ik meen, woorden gebezigd (ik was even afwezig, maar heb ze in de dagbladen gevonden), die hierop neerkomen, dat hij den Minister eene tuil vlocht, wíl hij zoo krachtig het gezag tegenover mij had verdedigd. Welnu, ik meen op mijne beurt eene tuil voor hem te moeten vlechten, overmits hij hiermede niet alleen eene *ware*, maar ook eene *juiste* opmerking heeft gemaakt. Het is inderdaad de plicht van den Minister om in de eerste plaats het gezag te verdedigen; en al wil ik thans niet treden in de ook hier geopperde vraag of er bij den Minister van Binnenlandsche Zaken niet zekere wijziging van overtuiging heeft plaats gehad, zoo meen ik toch dit te moeten zeggen, dat het onjuist en onrechtvaardig is om aan iemand, die als *Kamerlid* gesproken heeft, den eisch te stellen, dat hij als *Minister* evenzoo zal spreken. Metterdaad is toch de roeping van een Minister en die van een Kamerlid *niet* dezelfde.

De roeping van een Minister is om in de eerste plaats het gezag, en hiermede de autonomie van den Staat te verdedigen, maar omgekeerd is het dan ook de roeping van een Kamerlid, zeer zeker om het gezag niet te laten glijpen, maar toch in de eerste plaats, om te waken voor de autonomie van het volk, van de burgerij in haar eigen kringen.

In verband hiermede zij het mij nog vergund even terug te komen op het door den geachten afgevaardigde uit Amsterdam gesprokene. Deze heeft gisteren eene rede gehouden, waarvan elke volgende volzin zuiver en logisch in de voorafgaande geschakeld lag, maar hij heeft in die rede eene voorstelling gegeven van zijn streven die, als ik het zeggen mag, volkomen op hare plaats zou zijn geweest, wanneer hij hier als Minister had gesproken, maar waaraan iets te kort schoot, nu hij hier zit als vertegenwoordiger *van het volk*. Hij heeft toch de gemeenten genoemd *onderdeelen van den Staat*, en reeds hiermede geeft hij naar mijne overtuiging de autonomie van de gemeenten in beginsel prijs. De geachte afgevaardigde heeft dit nog duidelijker doen uitkomen toen hij er op volgen liet: de gemeente is de *pot de terre* en de Staat is de *pot de fer*. Immers, wanneer ik die voorstelling eenmaal aanneem, dan spreekt het vanzelf, dat bij elke botsing de gemeente wijken moet en zelfs aan geen verweer kan denken.

Die voorstelling kan ik tot op zekere hoogte billijken, wanneer de Minister optreedt om het gezag te verdedigen, en hij er dus allicht toe neigt om op de rechten en de vrijheden van het volk iets af te dingen, maar wanneer men volksvertegenwoordiger is, en dus allereerst geroepen is om voor de rechten en vrijheden van het volk op te komen, dan dunkt mij, dat bij zulk eene voorstelling de rechten en vrijheden van het volk nu niet *waarloos*, maar *weerloos* zijn geworden.

Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft dezen middag in een oogeblik van openhartigheid laten doorschemeren hoe hij wel eenigszins berouw gevoelt over de stem, die hij indertijd voor de noodwet uitbracht. Ik meen te mogen voorspellen, dat wanneer deze ontwerpen onverhoopt mochten worden aangenomen, er thans niet alleen aan de ministerieele tafel, maar ook op deze banken velen gezeten zijn, die in later dagen tot eene zelfde confessie zullen komen, erkennende dat zij berouw hebben hunne stem *voor* deze wetsontwerpen te hebben uitgebracht.

Handelingen, blz. 770—773.

ZITTING 1895—1896.

Hoofdstuk V der Staatsbegroting voor 1896: De Tweede Kamer alleen is niet de Wetgevende Macht — De Schoolquaestie — De Mystериën van Sliedrecht.

VERGADERING VAN 9 DECEMBER 1895.

Mijnheer de Voorzitter! Niet gering is de verleiding voor mij, om met een tegenstander als dezen Minister van Binnenlandsche Zaken een principieel debat te voeren.

Zulk debat vlot nimmer beter dan met een tegenstander, die metterdaad lijnrecht tegenover ons staat; en mag daar dan nog bij komen, dat men in hem ontmoet een man van schrander inzicht, van diepe studie en gereede slagvaardigheid, dan wordt het uitlokkende van zulk een debat hierdoor zeker in niet geringe mate verhoogd. Maar toch, ik *mag* het niet doen. Eene Kamer die op het punt staat haar paspoort te vragen, treedt niet in principieele discussie met een Kabinet, dat straks uit de stembus een concilium abeundi kan krijgen. Ik moet mij daarom bepalen tot de bespreking van enkele speciale punten, die uit deze begroting rechtstreeks voortvloeien.

En dan zij het mij vergund, in de eerste plaats de aandacht van den Minister te vestigen op wat ik liefst noemen zou eene *staatsrechtelijke cacographie*. Ik vond toch in zijne Memorie van Toelichting op bladz. 23 deze woorden: „De Regeering heeft, in afwachting der beslissing van *de Wetgevende Macht*, nog geen keuze gedaan ten aanzien van de plaats waar de kweekschool eventueel zal zijn te vestigen.”

Daar wordt de naam van de Wetgevende Macht gebruikt om aan te duiden de beide Kamers der Staten-Generaal. Nu zoek ik geen spijkers op laag water en vergeet niet, dat de beste in woorden struikelen kan. Ik zou op deze uitdrukking de aandacht dan ook niet gevestigd hebben, wanneer zij door den Minister bij de schriftelijke gedachtenwisseling alleen op die ééne plaats ware gebezigd. Maar in de Memorie van Antwoord

vind ik op bladz. 14 weder dezelfde uitdrukking; daar wordt gesproken van eene zaak die wachten moet totdat zal beslist zijn door de *Wetgevende Macht*, omtrent een door de Tweede Kamer in overweging genomen onderwerp. Ja, diezelfde wijze van zich uitdrukken keert zelfs ten derde male terug op bladz. 36 van de Memorie van Antwoord, waar gesproken wordt van een verhoogd subsidie, dat op de Staatsbegroting was gebracht en door de *Wetgevende Macht* was toegestaan.

Mij komt het voor, dat deze uitdrukking, tot driemaal toe in de schriftelijke stukken over deze ééne begroting voorkomende, metterdaad in strijd met art. 109 der Grondwet is. Het standpunt, door de Grondwet ten deze ingenomen, is niet geheel het mijne, en evenmin ga ik geheel mede met de meest geldende interpretatie van dit artikel. Maar die gewone interpretatie is dan toch, dat de Kroon en de Staten-Generaal op wetgevend terrein een huwelijk aangaan en dat het product van dat huwelijk is de wet. Welnu, is dat zoo — hoe kan men dan zeggen dat de Regeering aan de Wetgevende Macht de beslissing komt vragen, of dat de Wetgevende Macht eene beslissing heeft te nemen omtrent een aan de Staten-Generaal aangeboden ontwerp? Waar toch een wetsontwerp hier inkomt, wordt dit aangeboden door de Kroon, en zoo dikwijls zulk eene aanbieding door de Kroon geschiedt, is deze aanbieding zelve reeds eene *uiting van wetgevend vermogen*. Aangezien nu in sommige kringen de Kroon wel eens beschouwd werd als weinig meer dan het ornament van het Staatsgebouw, wensch ik van anti-revolutionair standpunt zoo ernstig mogelijk het insluipen van dergelijke zegswijzen te bestrijden. Waar ik eenerzijds zeer zeker ijver voor de rechten des volks, acht ik het niet minder van den anderen kant mijn plicht, vooral in onze dagen, ook wat de officieele terminologie aangaat, op te komen voor *het Koninklijk gezag*.

In de tweede plaats wensch ik een kort woord te zeggen over de *extravagante posten op het schoolbudget*. Natuurlijk komt de behandeling van die posten als zoodanig bij de artikelen, maar er spreekt zich toch ook eene gedachte in uit, waarnaar het regeeringsbeleid zich richt. Het is over die politieke gedachte, dat ik een enkel woord wensch te zeggen.

De Minister heeft in zijne Memorie van Beantwoording het standpunt, dat ten deze door hem wordt ingenomen, duidelijk aangegeven, en ik meen te mogen zeggen, dat dit standpunt correct is. Ik althans vereenig mij met zijn gevoelen in dit opzicht volkomen: het Kabinet en de Kamer, formeel tot alle dingen bevoegd, verkeerden niettemin krachtens oorsprong, met het oog op de dingen die te wachten zijn,

in *abnormale* positie, en zijn dientengevolge in zedelijken zin gehouden, om sommige dingen niet op het tapijt te brengen, en vooral om te waken dat geen slapende leeuwen worden wakker gemaakt. Doch dan rijst de vraag, waar de grens ligt die de geoorloofde en niet geoorloofde dingen scheidt? Daarnaar nu zoekend, zegt de Minister ten eerste: deze grens wordt mij aangegeven door den plicht, die krachtens art. 194 der Grondwet op mij rust. Maar, Mijnheer de Voorzitter, tot dusver is het mij nog niet gelukt om in te zien, hoe bijv. de verplichting om eene kookschool te subsidieeren ooit uit art. 194 zoude zijn af te leiden.

In de tweede plaats zegt de Minister, dat hij die grens laat bepalen door de meerderheid in deze Kamer, overmits hare beslissing ook wel de uitdrukking zal zijn van hetgeen de meerderheid in het land wil. Maar die reden kan ik niet billijken. De Tweede Kamer is door het tegenwoordige kiezerskorps nog slechts twee malen op eene bepaalde quaestie gekozen: de eerste maal op de schoolquaestie en de tweede maal op de electorale; en die keuze heeft, naargelang zij den éénen keer op de ééne en den anderen keer op de andere quaestie plaats had, eene geheel *verschillende* samenstelling opgeleverd. Hoe kan dan de Minister zeggen, dat er voor hem grond bestaat om te meenen, dat de meerderheid van deze Kamer ook in zake de schoolquaestie de uitdrukking zou zijn van de meerderheid in het land, d. i. de meerderheid van het tegenwoordig kiezerskorps?

De derde regel, dien de Minister ter grensbepaling in zijne Memorie van Beantwoording opgeeft, gaat nog verder. Hij gist namelijk, dat hetgeen hij thans beoogt met zijne extravagante posten, straks door het nieuwe kiezerskorps, vertegenwoordigd in de nieuwe Kamer, niet ongedaan gemaakt, maar toegejuicht zal worden. Maar nu vraag ik toch, Mijnheer de Voorzitter, of het eene correcte houding is, dat iemand, niet als privaat persoon, maar als Minister van Binnenlandsche Zaken, in een officieel stuk eene gissing waagt, ja, een orakelspreuk doet hooren over hetgeen de meening in zake de schoolquaestie zal zijn van mannen die nog gekozen moeten worden — gekozen door een kiezerskorps, dat er nog niet is, maar nog moet voortkomen, en komen moet uit eene wet die er nog evenmin is?

Waarlijk dit zijn geene regelen, die ons in staat kunnen stellen om hier de juiste grenslijnen te trekken.

De hoofdquaestie waarop het hier aankomt, is eene heel andere en raakt eenvoudig de vraag, of hetgeen de Minister in deze begrooting aan de orde stelt al dan niet in politieken zin billijk is. Op dit stand-

punt van *billijkheid* plaatst hij zich dan ook zelf. Maar wat is nu hier de *politieke* billijkheid? Mij dunkt dit, dat in zake de schoolgelden de ééne groep aan de andere geen geweld mag aandoen.

De heer Groen van Prinsterer drukte deze stelling gansch algemeen in dezer voege uit, dat in zake de conscientie de één niet behoeft te berusten in hetgeen de ander goedvindt. En zoo nu zeg ik ook hier dat, waar de schoolquaestie in politiek geding wordt gebracht, men niet van ons moet eischen, dat wij de zaak prijzen zullen, gelijk de Minister van Binnenlandsche Zaken haar gelieft te wijzen. Het is reeds erg genoeg, als men op de teenen wordt getrapt. Evenwel, wij wenschen zelf te bepalen, wat ons al dan niet pijn doet; de beoordeeling of men ons in dit geval pijn doet of niet, wenschen we voor het minst aan ons zelf te behouden. Hier heeft niet de één alleen te beslissen, maar moet ook gerekend worden met het gevoelen van den ander. En nu in en buiten de Kamer duidelijk gebleken is, dat deze extravagante posten ons zeer doen, een gevoelig punt bij ons raken en metterdaad het oude schoolstof weer opjagen, nu moet niet kortweg gezegd, dat de Minister hier anders oordeelt, en dat het daarmede uit is. Tegen het beginsel, alsof de eene partij in casu uit te maken had wat al dan niet onder de bestaande verhouding *aan de orde* mag komen, dient daarom opgekomen. Dit stelsel moet worden gewraakt.

Het laatste punt, waarop ik de aandacht wilde vestigen, geldt de *mysteriën van Sliedrecht*. Er is een tijd lang in Sliedrecht een zeker mysterie afgespeeld. Dit is zóó waar, dat de correspondent van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* er van schreef, dat de onrust en spanning in de gemoederen zoo hoog waren gestegen, *dat zijne pen onmachtig was om ze te beschrijven*. Iets wat in een blad als de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* zeker niet weinig zegt.

Wat zijn nu die mysteriën? Bij deze begrooting komt uit den aard der zaak niet ter sprake, hetgeen gezegd wordt geschied te zijn in verband met de mandaten van den Koninklijken Commissaris in zake de brug van Baanhoek. Dit zoude behooren tot de begrooting van Waterstaat. Wat evenwel hier wel behoort besproken te worden, is hetgeen te Sliedrecht voorgevallen is op het terrein van de *gemeentelijke* administratie. Er zijn daar onregelmatigheden voorgekomen; er is tusschen de rekeningen van den secretaris en de gemandateerde rekeningen van den gemeente-ontvanger een aanmerkelijk verschil ontdekt. Geruchten wezen den man aan, die daarvan de oorzaak zoude zijn, en toen werd men allereerst verrast door het bericht, dat de vorige titularis voor het burgemeesterschap in hechtenis was genomen. Daarna werd men evenzeer

verrast door het bericht, dat die titularis weder uit de hechtenis was ontslagen. En nogmaals werd men, ten derde male, verrast door hetgeen men kort daarop in de *Staatscourant* te lezen kreeg, dat de titularis had ontvangen een eervol ontslag. Wat in de gemeente Sliedrecht diens tengevolge de spanning zoo sterk maakte was vooral, dat men van hooger hand, noch van de zijde van Gedeputeerde Staten, noch van de zijde van den Minister den steun ondervond, waarop men in deze aangelegenheid meende te moeten en te kunnen rekenen. De gemeenteraad heeft den 28sten Februari zelf het initiatief genomen, om dien steun van hooger hand in te roepen en heeft eene commissie van drie leden afgevaardigd om ter audientie te gaan bij Gedeputeerde Staten en dezen officiëel mededeeling te doen van de ongeregelgheden, die bij de opmaking van de rekening geconstateerd waren. Die onregelmatigheden, zeven in getal, zijn dan ook gepubliceerd in het verslag van den gemeenteraad. Die heeren zijn echter uit Den Haag teruggekomen, eenigszins, gelijk men dit noemt, met de kous op den kop; dat wil zeggen, dat men hen wel niet heeft afgewezen, en niet gezegd: wij zullen *niet* helpen, maar men heeft geantwoord: wij zullen dit naderhand wel vinden bij het nazien van de rekening.

Zoo was die zaak dus uitgesteld. Daarop werd de titularis ontslagen uit de hechtenis; maar nog hoorde men uit Den Haag niets. Toen heeft men, zooals blijkt uit het verslag van den gemeenteraad, den indruk ontvangen, dat men in Den Haag, omdat de justitie in de zaak geoordeeld had, zich administratief van inmenging onthouden wilde, en daartegen is men toen opgekomen en mijns inziens terecht. Gelijk toch de Minister in zijne Memorie van Antwoord zelf toegeeft, was de vrijspraak van de justitie nog geen reden voor de administratie om zich te onthouden van het instellen van een eigen onderzoek en het vellen van een eigen oordeel.

Eindelijk kwam toen het eervol ontslag. Maar nu moet toch gevraagd worden, of dit is verleend zonder voorafgaande informatie? Dit kon natuurlijk niet; de Commissaris der Koningin in de provincie moest op die aanvraag worden gehoord, alvorens het eervol ontslag kon verleend worden. Daar het ontslag *eervol* verleend *is*, moet die informatie *gunstig* zijn geweest, want op eene ongunstige informatie zou toch de Minister geen „eervol” ontslag voordragen.

Maar hoe is dit alles nu met elkander te rijmen? Te rijmen, dat Gedeputeerde Staten officiëel in kennis gesteld zijn van de in de gemeenteadministratie gepleegde ongeregelgheden; dat deze toen gezegd hebben: dit zullen wij onderzoeken bij het nazien van de rekening; dat daarna

informatie is ingewonnen ter beschikking op een verzoek om eervol ontslag; en dat daarbij uit den aard *gunstige* informatiën moeten gegeven zijn door diezelfde Gedeputeerde Staten, die alsnog geen onderzoek hadden ingesteld.

Toch zou men allicht, ook na dit eenigszins bevreemdende eervol ontslag, nog in de zaak hebben kunnen berusten en gezwezen hebben, wanneer niet juist dezer dagen, blijkens de berichten in de bladen, een onderzoek van de zijde van Gedeputeerde Staten begonnen was. Ben ik wel ingelicht, dan is er over diezelfde gemeenterekening van 1894 ook thans verschil gerezen, en wel op hetzelfde punt, tusschen de rekening van de secretarie en de gemandateerde rekening van den gemeente-ontvanger.

En nu begreep men er inderdaad in Sliedrecht nog minder van. Eerst vraagt men hulp van Gedeputeerde Staten; zij komt niet, maar wordt uitgesteld tot later, bij het doen van de rekening. Daarop volgt eervol ontslag, en nu zou men zoo zeggen: thans moet het dan toch vaststaan, dat de zaak in orde bevonden is. En zie, nu komt opnieuw dezelfde zaak te berde, wel naar aanleiding van een ander onderzoek, maar door Gedeputeerde Staten in dezelfde quaestie ingesteld. Laat het zich dan niet begrijpen, hoe deze gemeente, evenals elke andere gemeente van ons vaderland verstoken van het recht om zelve haar burgemeester te kiezen, zelfs om eene voordracht daartoe te doen, zich teleurgesteld gevoelt, nu ze bij gerezen moeilijkheden met den titularis, van hooger hand blijkbaar geen steun tegen hem kan verkrijgen? Want er volgt nu wel een onderzoek, maar op een oogenblik, dat we onwillekeurig aan het spreekwoord herinnerd worden van den put, dien men dempen gaat, nadat het kalf verdronken is.

Het is daarom dan ook dat ik mij veroorloof den Minister van Binnenlandsche Zaken te vragen, of hij deze mysterieuse zaak eenigermate zou willen ophelderen. Gaarne onderstel ik, dat zij geheel conform de hiërarchische regelen en de eischen van recht en billijkheid behandeld is; maar onder het publiek ziet men dit nog niet in. Daarom wenschte ik den Minister in de gelegenheid te stellen, eenig licht in deze zaak te doen schijnen.

Mijne vragen zou ik te dien einde aldus willen samentrekken:

1°. waarom van hooger hand het onderzoek is uitgebleven, of althans uitgesteld, toen het van de zijde van den gemeenteraad werd gevraagd?

2°. hoe het verklaard moet worden, dat aan den titularis eervol ontslag is verleend, zonder dat het toegezegde onderzoek heeft plaats gehad? en

3°. hoe, indien uit het thans aanhangig onderzoek bleek dat er onregelmatigheden waren begaan, volgens den Minister *redres* mogelijk is?

Handelingen, blz. 491—493.

Ik wensch op dit late uur de discussie niet te rekken, maar moet toch met een enkel woord nog terugkomen op de drie punten, door mij behandeld. En dan kan ik kort zijn over de „staatsrechtelijke cacographie”. Indien toch de Minister toegeeft, dat hij in een zijner uitdrukkingen minder correct was, dan wil dit in officieele taal zeggen, dat hij de zaak feitelijk toegeeft.

Het tweede punt zal breder besproken kunnen worden bij de behandeling van de artikelen over het onderwijs. Alleen wensch ik nog te rescontreeren hetgeen de Minister zeide over de onderwerpen, die al of niet aan de orde mogen komen, gemeten naar *politieken* maatstaf. Het gaat toch niet om de vraag of de Kamer bij meerderheid van stemmen over een eenmaal aan de orde *gesteld* onderwerp heeft te beslissen, want dat spreekt vanzelf, en is ook bij een normaal Kabinet het geval. Maar de quaestie komt hierop neer, of de Minister dergelijke onderwerpen, die het „zeere puntje” van de schoolwet raken, al dan niet *aan de orde mocht stellen*, en hierop heeft de Minister niet gerepliceerd.

Met iets meer klem moet ik nog even terugkomen op de quaestie-Sliedrecht. De Minister heeft — en als ik mij zoo uitdruk, geloof ik niet te scherp te zijn — er zich met een „Jantje van Leiden” afgemaakt. Hij heeft de door mij gestelde vragen, die beleefd waren uitgedrukt, en waarbij ik tegenover den Minister volstrekt geen vijandelijke positie heb ingenomen, *niet* beantwoord, maar *ontweken*.

Nu komt het mij echter voor, dat, waar eene zaak in debat is gebracht, welke voor eene gemeente als Sliedrecht — eene gemeente van niet zulk een kleinen omvang — van het uiterste gewicht is, en welke in die gemeente maandenlang de gemoederen in spanning hield, het niet aangaat, dat de Minister zich er met een paar zwevende woorden van afmaakt. Ik moet er deswege op insisteren, dat de Minister alsnog de door mij pertinent gestelde vragen zal willen beantwoorden.

Handelingen, blz. 502.

WETSONTWERP tot verandering van de grens tusschen de gemeente Amsterdam eenerzijds en de gemeenten Sloten, Diemen en Nieuwer-Amstel anderzijds.

VERGADERING VAN 4 MAART 1896.

— Mijnheer de Voorzitter! Door het optreden van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, den heer Rutgers van Rozenburg, zie ik mij genoodzaakt, ook een woord over dit wetsontwerp te zeggen.

Ik stem het dien geachten afgevaardigde toe dat dit ontwerp aan oprechtheid gewonnen, maar aan eenheid verloren heeft. Men kan tegenover dit wetsontwerp optreden van twee zijden. Of met algemeene begrippen — en die keus heeft de Minister gedaan — of wel, men kan aan de oprechtheid de voorkeur geven, en dan komt men op voor de speciale belangen, welke het hier geldt — en dat is de rol, die de heer Rutgers van Rozenburg zich verkozen heeft —, maar dan stuit men weer op de moeilijkheid, die in zijn betoog zoo duidelijk aan het licht gekomen is.

Zeer terecht werd door hem gezegd, dat hij die te veel bewijst, niets bewijst. Evenwel, hij heeft niet te veel, maar te weinig bewezen; en hij die te weinig bewijst, bewijst niet genoeg. Ieder zal gevoelen, dat de geachte afgevaardigde uit Amsterdam te recht gezegd heeft, dat de verhouding tusschen Amsterdam en Nieuwer-Amstel niet kan blijven zooals die is. Daarover zijn allen het eens: de quaestie van de lusten en de lasten moet in orde gebracht worden. Maar in het aangeven van het middel, dat daartoe aangegrepen behoort te worden, schiet de heer Rutgers te kort; want hij zegt slechts, dat het kwaad hierin bestaat, dat zij, die de lusten genieten, de lasten niet dragen.

Intusschen zijn de onderdeelen reeds door de heeren Roessingh, Heemskerk en anderen genoegzaam wederlegd, zoodat ik meen, mij te moeten bepalen tot hetgeen door den Minister op den voorgrond werd geschoven.

Het is in dezen Minister merkwaardig, dat hij twee dingen te gelijk kan doen; hij kan zich bezighouden met het onderwerp dat aan de orde is, maar daarbij tevens altijd grijpen naar een algemeen begrip, eene stelling, eene theorie, een beginsel. Zoodra hij eene algemeene stelling in het vizier krijgt, maakt hij er zich meester van in het belang van het onderwerp, waarmede hij zich bezighoudt, maar dan op zulk eene wijze, dat het weder strekken moet tot bevestiging van zijn algemeen beginsel.

De Minister zelf zal mij toegeven, dat hij een geboren propagandist is. Ik zeg dat niet in kwaden zin; integendeel juich ik het toe; want een debat, enkel bestaande uit details, is niet zeer verheffend. Maar het feit bestaat toch zeer zeker, dat deze Minister van Binnenlandsche Zaken altoos de eene of andere theorie of stelling in het hoofd heeft, welke hij bezig is ingang te doen vinden, met alles wat hem voor de hand komt.

Aan hem komt daarvoor ongetwijfeld het recht toe; maar op de Kamer rust dan ook de plicht om in dezen scherp op den Minister van Binnenlandsche Zaken toe te zien, zoo dikwijls hij eenig onderwerp, dat aan de orde komt, gebruikt om een stokpaardje uit den stal te laten gaan en tevens de plicht, een protest in te dienen als dat uit den stal halen ten onrechte geschiedt.

Eenige van zulke stokpaardjes, die gisteren zijn uitgereden, wensch ik aan een kleine critiek te onderwerpen.

In de eerste plaats acht ik het eene zeer bedenkelijke stelling, zoo maar terloops, zoo losjesweg door den Minister in zijne rede ingevlochten, dat een ontwerp, door Gedeputeerde Staten opgemaakt, door een gemeentebestuur nagezien en door commissiën beoordeeld, den Minister geen band zou aanleggen, ja dat hij naar goedvinden zulk een voorstel zou kunnen wijzigen.

Ziedaar een stokpaardje, waardoor m. i. de autonomie der gemeenten in niet geringe mate wordt aangerand, evenals de rechten, die in de Gemeentewet ipsis verbis aan de gemeenten worden toegekend. Wanneer de stelling, dat een Minister niet gebonden zou zijn aan een ontwerp, door Gedeputeerde Staten ontworpen en door raad en commissiën onderzocht en beoordeeld, juist ware, dan zou een Minister niet slechts ééne wijziging kunnen maken, maar twee, drie of meer, ja dan zou hij *alles* kunnen veranderen. Ik laat in het midden het feit, dat deze Minister zulk een theorie verdedigt, maar acht mij verplicht tegen die theorie een protest te doen hooren, om te voorkomen, dat zij in ons Staatsrecht worde opgenomen. Dat deze Minister er altijd op uit is, zijne denkbeelden bij het publiek ingang te doen vinden, dat is — ik herhaal het — zijn recht, maar onze plicht is het, daarop te letten.

De antecedenten omtrent deze zaak zijn tegen de stelling des Ministers. Immers het oorspronkelijk ontwerp van Minister Six luidde geheel anders en liep over eene veel minder groote strook van Nieuwer-Amstel. Wat heeft het vorige Ministerie gedaan toen de quaestie niet goed in orde kwam? Heeft het gezegd: nu, dan wijzigen wij het ontwerp wat? Neen, het heeft het opnieuw verzonden naar Gedeputeerde Staten, en de gemeenteraden zijn opnieuw gehoord, evenals de commissiën. En toen

later Minister Heemskerk optrad, en weder een ander plan wilde uitvoeren, heeft hij ook niet gezegd: ik dien weer hetzelfde wetsontwerp in. Neen, Mijnheer de Voorzitter, hij is opnieuw met den gemeenteraad van Nieuwer-Amstel in onderhandeling getreden. En ben ik wel ingelicht, dan heeft ook de heer de Savornin Lohman, die ook zijne eigene denkbeelden had over deze annexatie, zich tijdens zijn Ministerie eveneens opnieuw gewend tot het dagelijksch bestuur van die gemeente.

En nu zijn er twee punten waarop ik de aandacht even wensch te vestigen. De Minister heeft betoogd, naar mijne bescheiden meening zeer in strijd met de Gemeentewet, dat er nog eene derde manier was waarop men gemeenten kan verwijden. De Minister zal dit niet ontkennen, want hij heeft er zich zoo duidelijk mogelijk over uitgelaten. Wat lezen wij toch in de Memorie van Antwoord? „Wat voorts betreft den naam „grensverandering”, op bladz. 4 van het Voorloopig Verslag wordt met juistheid en op afdoende wijze betoogd, dat deze volkomen te recht is gebezigd. En nu vindt ik verder op bladz. 4 van het Voorloopig Verslag: „iedere wijziging der grenzen, die niet is eene vereeniging of splitsing van gemeenten is eene grensverandering.” Nu vraag ik toch, of dit wel overeenkomstig onze organieke wet is. De Minister zal moeten toegeven dat dit niet het geval is. Art. 3 van onze Grondwet spreekt in de eerste alinea van vereeniging en splitsing en in de tweede alinea van grensverandering. Hoe moeten wij dit verstaan? Is alinea 2 gecoördineerd of gesubordineerd? Volgens den Minister is zij gecoördineerd. Ik geloof het niet; ik geloof dat de bedoeling is geweest: er is mogelijk vereeniging en splitsing, maar bij die vereeniging of splitsing kunt gij ook de grenzen veranderen. Dit blijkt uit de Gemeentewet en uit de Provinciale wet.

Art. 127 van de Provinciale wet handelt over deze materie, doch daarin wordt alleen gesproken van vereeniging en van splitsing; van grensverandering niet. In de artt. 128—130 van de Gemeentewet wordt eveneens dezelfde materie behandeld; ook dàar wordt uitsluitend gesproken van vereeniging en splitsing; van grensregeling geen woord. Wat vloeit dus voort uit die bepalingen? Dat twee geheele gemeenten kunnen vereenigd worden, of wel eene gemeente geformeerd kan worden uit een gedeelte van eene bestaande gemeente, maar dat verandering van grenzen niet kan plaats hebben. Nu kan men vragen, hoe het komt dat in eene organieke wet wel van vereeniging en wel van splitsing gesproken wordt, maar dat de grensregeling met geen enkel woord wordt gecommenteerd. Waarom heeft men in art. 3 van Grondwet de vereeniging en de splitsing an gemeenten wel opgenomen, maar de grensregeling er uitgelaten?

Er is nog een derde beginsel, dat de Minister heeft trachten in te schuiven. De Minister heeft namelijk gezegd: wij moeten deze zaak vergelijken bij die van Rotterdam. Nadat dit wetsontwerp zal zijn behandeld, komen Utrecht en Leiden. Het wordt eene soort van *rails*, waarlangs al die verschillende deelen naar het centrum van die steden zullen toerollen. Daartegen juist behoort te worden geprotesteerd.

Vóór de grensverandering, die voor Utrecht is voorgesteld, waarschijnlijk ook vóór die van Leiden, hoop ik mijne stem uit te brengen; daartegen heb ik geen bezwaar, maar wel heb ik ernstig bezwaar tegen dit voorstel wat aangaat Nieuwer-Amstel. En waarom? Eenvoudig hierom, Mijnheer de Voorzitter, dat die dingen niet gelijk, maar ongelijksoortig zijn. Immers bij de ontwerpen betreffende Leiden en Utrecht komt de quaestie van de autonomie der gemeenten niet in het spel, terwijl daarentegen bij deze verbinding van een deel van Nieuwer-Amstel met Amsterdam die autonomie wel in de klem geraakt.

Het beginsel, door den Minister op den voorgrond gesteld ten aanzien van die autonomie, is weder een van die, mijns inziens, valsche beginselen, die ik met allen ernst moet bestrijden. Hoe toch definieert de Minister de autonomie der gemeenten? Niet zooals de heer Rutgers van Rozenburg. Deze zeide — volkomen juist —: autonomie bestaat daar waar men in zekeren kring hetzelfde recht heeft; de Minister daarentegen zeide in de Memorie van Beantwoording, dat de autonomie der gemeenten hierin bestaat, dat zij de bevoegdheid uitoefenen, die bij de wet haar is toegekend. Maar dan is in ons land alles en ieder autonoom. Ieder immers oefent de bevoegdheid uit, door de wet hem toegekend. Dat doet de rijksveldwachter, dat doet iedereen. Maar is dat nu autonomie? Neen, juist in die definitie van den Minister zit, naar mijne overtuiging, het valsche beginsel dat ik wilde treffen en waar ik het ware tegenover wil stellen. Er zijn twee stellingen, en men moet weten met welke men homogeen is. De eerste is, dat men heeft een land en daarin menschen, gezinnen, gemeenten, die niet door de wet maar *natura una* bestaan en krachtens hun aard en wezen, een land waarin God, die de menschen erin heeft doen geboren worden, onder zijn bestel lijnen en vormen heeft doen ontwikkelen. In die instellingen en corporatiën zitten daaraan annexe en inhaerente bevoegdheden en rechten. Het is niet waar, dat aan *personae physicae* alleen door de wet bevoegdheden worden toegekend. Neen, de zaak staat anders. In dit leven, zooals dat in ons land bestaat, zijn autochtone rechten, die uit zichzelf, uit den aard van het leven zijn opgekomen en daarom rust op de overheid de zorg, daar waar de groepen in strijd zijn geraakt, het recht te handhaven en te

voorkomen, dat de eene groep op het gebied van de andere inbreuk maakt.

Op het standpunt van den Minister is het land dood en bestaan er geen personen, gezinnen, gemeenten met eigen rechten, maar alleen met bevoegdheden, hun door de overheid toegekend. Daartegenover verdedig ik het ware beginsel van autonomie, dat in 1848 eene beperking heeft ondergaan. Art. 3 van de Grondwet heeft metterdaad dat absolute begrip van autonomie beperkt — tot 1848 had men zich daar tamelijk krachtig tegen verzet — niet zoozeer voor de gemeenten, maar voor de provinciën. De Grondwet heeft ook aan het Rijk de bevoegdheid toegekend om desnoods eene geheele provincie op te heffen. Toen heeft het algemeen Staatsbegrip gezegevierd, en men heeft gezegd: nu moet ook aan het Rijk worden toegekend de bevoegdheid om eene gemeente met eene andere gemeente te verbinden of eene gemeente te splitsen. Ik erken dus, dat toen eene *capitis diminutio* heeft plaats gehad, maar niet dat daardoor mede het hoofd er van is afgegaan. Nu gaat het hier om de vraag of in deze zaak, zooals zij hier geloopt is, de aan de gemeente toegekende autonomie geschonden is, ja dan neen? Ik meen van ja en zal zeggen waarom ik aldus oordeel. Volkomen ben ik het eens met den Minister en met den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, dat in deze daad op zichzelf nooit kan liggen eene aanranding van de autonomie. Autonomie is eenvoudig de zelfstandigheid, gegeven binnen grenzen, op een gebied waarover zij heerschen kan. Dat is volkomen duidelijk. Maar nu rijst de vraag, waar de autonomie van de gemeente is geschonden? Wanneer in 1860, toen de uitbreiding van de vetvlak, zooals de heer Rutgers van Rozenburg Amsterdam heeft gequalificeerd, begonnen is, de gemeente Nieuwer-Amstel absolute autonomie had kunnen uitoefenen, zoodat zij had *kunnen* zeggen: ik stoor mij aan die papierindringende vetvlak niet, ik bouw daarvoor geen scholen, ik maak daarvoor geen riolen, ik zorg niet voor gas- of waterleiding, het zijn indringers, parasieten waarmede wij niets te doen hebben; maar Nieuwer-Amstel had niettegenstaande die bevoegdheid toch uit eigen beweging al die verplichtingen op zich genomen, — dan Mijnheer de Voorzitter, had men nu volkomen gelijk met te zeggen: gij hebt u dit zelf te wijten, gij hebt iets gedaan waartoe gij niet verplicht waart. Maar daar hapert het juist. Die vrijheid, dat recht, die zelfstandigheid heeft de gemeente Nieuwer-Amstel in dien zin nooit gehad; zij is door algemeene wetten en door latere bepalingen verplicht geworden om te handelen zooals zij deed, om alles op te nemen wat binnen haar gebied kwam en voor alles te zorgen. Doch daardoor is ook de organisatie van de administratie geheel anders geworden dan zij vroeger was, zij is

vergroeid en heeft eene volkomene metamorphose ondergaan. De organisatie van eene kleine plattelandsgemeente is geworden de organisatie, de administratie van eene dier gemeenten van ons land, welke reeds onder de grooteren behoort te worden geteld.

Daarin ligt de aanranding van de autonomie. Wanneer men aan die gemeente destijds de vrijheid had gelaten om te beschikken, *autos nomos*, dan ware men nu volkomen gerechtigd geweest om te zeggen: zij hebben ons niet te storen aan hetgeen gij gedaan hebt. Maar nadat men eerst de gemeente verplicht heeft om al die zaken te doen, en zij daardoor geheel vergroeid is, nu te zeggen: thans scheur ik u uit elkander — dit is inderdaad te kort doen aan het recht, aan datgene wat de gemeente als zoodanig toekomt. Men moge daartoe de formeele bevoegdheid hebben, die formeele bevoegdheid moet toch op eene moreele wijze worden toegepast.

En nu kom ik tot het laatste punt waarover ik nog iets wensch te zeggen.

Wat is het hoofdbeginsel van den Minister in deze? Hij wil krachtige, bloeiende groote steden en als middel daartoe eenheid in het oeconomisch en communaal gebouw. Z.Exc. heeft er zich over beklagd, dat de plattelandclub zich over deze zaak zoo warm heeft gemaakt, maar de Minister heeft het zelve geprovoceerd. Om in den vorm te zijn, had hij niet moeten spreken van *steden*, want de wet kent geene steden meer, zij kent slechts *gemeenten*. Had hij gesproken van bloeiende gemeenten, dan zou hij het platteland niet gestooten hebben, doch nu hij gesproken heeft van steden en dorpen, heeft hij als het ware de steden tegenover het platteland laten optreden. Dit verraadt weder dien moed, waarmee deze Minister altijd in het debat treedt; hij roept zijn tegenstanders op om hen dan met zijne overmacht te verpletteren. Wie spreekt van bloeiende steden, roept daardoor vanzelf het platteland tegen zich op.

Men kan trouwens niet tegenspreken, dat opvolgende Ministeries en Parlementen steeds voor de steden meer hebben gedaan dan voor het platteland en nu begint men dit in te zien. Er is tegenwoordig dan ook geen Minister, die niet bij de behandeling der algemeene begrooting zegt: „en natuurlijk zal de Regeering ook den landbouw hartelijk steunen”. Maar wanneer nu de Minister zelf begint met deze geesten op te roepen, dan moet hij er zich toch niet over verwonderen dat zij komen en dat die plattelandsgemeenten — of zooals de heer Rutgers van Rozenburg hen noemde: „platjes” — hare kracht toonen. Welnu, laat de bloeiende steden dan trachten hen te verslaan.

De Minister zegt: als de steden bloeien, bloeit ook het platteland, en hij voegt er bij: ik behoef niet te bewijzen, wat evident is, wat men

met gezichts zekerheid kan onderscheiden. Op zichzelf is dit juist, maar wat leert nu de toepassing? Wat is het land bij uitnemendheid, waar men de groote, bloeiende steden vindt? Dat is Engeland. En volg ik nu de redeneering van den Minister: waar de steden bloeien, bloeit ook het platteland, — dan moet ook in Engeland het platteland zeer bloeiend zijn. En wat is de feitelijke waarheid? Dat in geen land ter wereld het platteland er zoo allerellendigst aan toe is als juist in Engeland, naar het eenparig getuigenis van allen die Engeland kennen.

Nu is te dezen aanzien mijn standpunt, dat er moet gezorgd worden, dat de gemeenten zich behoorlijk kunnen ordenen en een uitweg kunnen vinden waar dit noodig is. Daarvoor bestaan nu twee methoden: de Duitsche, en die welke men in Engeland en in België in practijk brengt. De eerste is eene consequente en goed gevonden methode. Vóór dat eene stad daar over hare grenzen begint te schuiven, breidt men die uit, dat wil zeggen: men voegt eenige hectaren onbebouwden grond aan de stad toe, waartegen de plattelandsgemeenten doorgaans weinig bezwaar hebben. Alles loopt daar vanzelf en gaat goed, maar daar is dan ook eene Regeering, die intijds haren plicht doet.

De methode, die in Brussel en in Londen wordt gevolgd, is echter eene andere. Daar laat men eenvoudig de zaken geworden, zooals zij ook tot dusverre in Nieuwer-Amstel en Amsterdam geworden zijn. In Brussel heeft men — het is bekend — een aantal voorsteden, als: Sint Josse ten Noode, Sint Gilles, Etterbeek, Anderlecht, Schaerbeek en Laeken, plaatsjes, die eerst in dezelfde conditie verkeerden als Nieuwer-Amstel, maar thans gedeeltelijk zijn aangebouwd en gedeeltelijk, als Etterbeek, nog in denzelfden toestand verkeerden als Nieuwer-Amstel.

In Londen heeft men, toen de *London Country Council* er niet was en men alleen had *the Schoolboard* en *the Board of metropolitan works*, welker bevoegdheden gekomen zijn onder de *London County Council*, denzelfden toestand gehad als in Brussel. Nu vraag ik toch met nadruk of Londen niet gebloeid heeft vóór de *London County Council* er was? Was het een armoedig stedeke, dat niet vooruit kon komen, omdat het zijne grenzen niet kon uitzetten? Ook toen men de communale zelfstandigheid van de 147 parishes om de City handhaafde, is Londen toch tot enormen bloei gekomen. De City is langzamerhand aan het leegloopen: de bevolking is met 30.000 inwoners verminderd en 's nachts zijn er van de 5000 huizen slechts 1000 bewoond. Men heeft daar dus de tegenovergestelde theorie. De algemeene stelling, de evidentie ligt omver: het advies van burgemeester en wethouders van Amsterdam, waar zich het Voorloopig Verslag op beroept, ligt

omvergestooten. Het bewijs, dat de verdediging leveren moet, is niet meer het bewijs van de algemeene stelling des Ministers, want wanneer er dergelijke voorbeelden tegenover staan, ligt de algemeene stelling omver, en wordt slechts bewezen, dat het speciale belang, hierbij betrokken, metterdaad is het algemeen belang.

Een kort, een ernstig woord, zij hieraan nog toegevoegd.

Bij de discussie over het hoofdstuk Binnenlandsche Zaken heb ik mij veroorloofd, er den Minister op te wijzen dat hij zich destijds in de gewisselde stukken bediende van uitdrukkingen, die met de Grondwet in strijd waren, en van eene terminologie, die het evenwicht tusschen de bevoegdheid van de Kroon en de Staten-Generaal verplaatste. De Minister heeft er destijds op geantwoord, dat werkelijk eene minder correcte uitdrukking voorkwam. Daar ben ik niet verder op ingegaan, want ik begreep, dat men zich kan vergissen. Wat echter te zeggen, indien men dezen heer Minister van Binnenlandsche Zaken ook thans weer in twee stukken die van zijn Departement zijn uitgegaan, dezelfde terminologie ziet bezigen? Dat dit geschied is, is niet tegen te spreken; want wij lezen op bladz. 2 der Memorie van Antwoord op dit wetsontwerp: „Zoo heeft de Wetgevende macht niet geschroomd, zonder discussie of hoofdelijke stemming, hare goedkeuring te hechten aan de oprichting der nieuwe gemeente Rotterdam.” Wat is de Wetgevende Macht? De Kroon en de Staten-Generaal. Maar uit deze uitdrukking blijkt, dat de Minister met zijne terminologie de Staten-Generaal alleen bedoelt. Op bladz. 2 van de Memorie van Toelichting van het wetsontwerp op de Kamers van Arbeid lezen wij weer: „Intusschen is de meening enz. bezwaarlijk te rijmen met de grondwettelijke verhouding *tusschen de Wetgevende Macht en de Kroon.*” Hier zijn „Wetgevende Macht” en „Kroon” dus twee, want men kan niet *tusschen iets* instaan; om ergens tusschen te staan moeten er twee zijn.

Nu zou ik er mij bij een anderen Minister niet zoozeer aan stooten. Het spreekt vanzelf, zooals ik zeide, dat men zich kan vergissen, zelfs wel voor een tweede maal. Maar juist met het oog op hetgeen ik begonnen ben te zeggen, zou ik den Minister wel willen vragen, of hij ook tracht dit nieuwe denkbeeld ingang te doen vinden.

Mij dunkt, dat wanneer de Minister deze woorden niet terugneemt en niet zegt, dat zij op eene vergissing berusten, wij hier staan voor iets, wat in mijn oog niet anders kan worden gequalificeerd dan als eene ongrondwettige terminologie, die derogeert aan het gezag van de Kroon.

KIESWET—VAN HOUTEN: Wetsontwerp tot regeling van het Kiesrecht en de benoeming van afgevaardigden ter Eerste en Tweede Kamer der Staten-Generaal.

VERGADERING VAN 13 MEI 1896.

Mijnheer de Voorzitter! — Ook de kleine fractie dezer Kamer, waartoe ik het mij een eer reken te behooren, wenscht de stelling, die zij tegenover dit wetsontwerp meent te moeten innemen, kortelijk te preciseeren. Ik wensch dit namens haar te doen, door achtereenvolgens aan te leggen *tweeërlei* onderscheiden maatstaf. In de eerste plaats door te vragen, wat voor onze houding zou voortvloeien uit *ons beginsel* in absoluten zin genomen; en in de tweede plaats, welke de positie is, die wij moeten innemen onder de vigueur van het bestaande art. 80 der Grondwet.

Konden wij uitsluitend op ons beginsel letten, dan moest, krachtens den eisch van dat beginsel, elke poging om dit ontwerp aannemelijk te maken, beslist door ons worden afgewezen, omdat in dit ontwerp, zoomin als in het vorige, ook maar iets voorkomt, dat ons beginsel tot zijn volle recht doet komen. Het zij mij, om dit duidelijk te maken, vergund, dat beginsel zelf, waardoor het geding voor ons wordt beheerscht, kortelijk, en dan liefst antiïthetisch, aan te duiden.

Dat beginsel vloeit rechtstreeks voort uit het staatsbegrip dat wij, in tegenstelling met anderen, belijden. Al meer wint namelijk de voorstelling veld, alsof men in den Staat hadde te zien een besloten geheel, eene zelfgenoegzame, in zich zelf absolute gemeenschap, die, aan geen hogere ordening onderworpen, schier physiologisch uit zich zelf procreëert, zoowel *het hoofd* waardoor het, als eenheid, tot bewustzijn komt, als de verdere organen, waardoor het zijne functiën uitoefent. Welnu, wanneer men dat staatsbegrip aanneemt, en bij die voorstelling zich neerlegt, dan volgt daaruit voor het begrip van Volksvertegenwoordiging rechtstreeks, dat deze nooit anders zijn kan dan een door den Staat, geheel naar eigen inzicht, in overeenstemming met het historisch moment, uit zich zelf gecreëerd orgaan, waarvan de functie is, om het algemeen belang van den Staat te dienen en te bevorderen.

Met dat staatsbegrip nu kunnen wij *niet* medegaan. Wij kunnen ons

niet nederleggen bij de opvatting, dat de Staat op zich zelve kan worden genomen, maar achten ook hier te moeten opkomen voor het recht van Hem, in wien de bron van *alle* recht is. Men verwijte ons deswege niet, dat wij daardoor godsdienst en staatkunde vermengen. Wanneer het begrip van rechtvaardigheid reeds eischt, dat wij ook onder menschen aan een ieder zijn recht moeten gunnen en de rechten, die zij hebben, moeten eerbiedigen, volgt daaruit dan niet nog in veel verderen zin, dat ieder die gelooft aan den levenden God, ook *het recht van dien God* heeft te eerbiedigen? Diensvolgens heeft, naar onze overtuiging, de Staat, ook bij zijne verdeeling in volk en overheid, geen recht om uit zich zelve, naar eigen goedvinden, te leven, te bestaan en zich te ordenen, maar vloeit zoowel voor volk als voor overheid het gezag, waarover men te beschikken heeft, en het recht, dat men te verweren heeft, af uit die hoogere bron.

Hierdoor nu komen wij *niet* tot de eenheid van de mystieke gemeenschap, niet tot de eenheid van het staatswezen, maar tot de tweeheid van volk en overheid, onder God. Die overheid is, altoos naar onze overtuiging, niet gegroeid uit het volk, maar op dat volk door God, als ik mij zoo mag uitdrukken, opgezet, en bekleed met het vereischte gezag, om dat volk in Zijn naam te regeeren. Maar aan den anderen kant is ook dat volk zelf in zijne verschillende kringen, geledingen en groepeerings door dienzelfden God bekleed met andere rechten, die van gelijken oorsprong zijn, en in zooverre een even heilig karakter dragen als de rechten der overheid. Er is, zoo men wil, tweërlei souvereiniteit, zoowel in allerlei eigen volkskring, als in de overheid; maar geen van beide zijn oorspronkelijk, ze zijn niet uit zich zelf opgekomen; neen, beide zijn zoowel op het volk als op de overheid nedergedaald en gelegd door Hem, die alleen de souvereiniteit uit zich zelf bezit.

Daaruit nu volgt van zelf ook voor onze denkbeelden over de Volksvertegenwoordiging een geheel ander uitgangspunt.

Zijn door God in het volk inherente rechten gelegd, die het als zoodanig niet van de overheid ontvangen heeft, maar van dienzelfden God van Wien ook de overheid haar gezag en haar rechten ontving, dan wordt daaruit ook voor dat volk, zoodra het tot hooger bewijstzijn ontwaakt, de plicht geboren, dat het over de hem toebetrouwde rechten wake.

Immers, zoolang de historische toestand van een volk nog van dien aard is, dat het nog geen vrije ontwikkeling kent, en dus nog tot geen *public life* gekomen is, spreekt het vanzelf, dat zulk een volk zijne rechten nog niet beseft, en dat de overheid haar gezag zonder tegen-

wicht over dat volk uitstrekt. Is daarentegen zulk een volk gekomen tot het stadium van ontwikkeling, dat het *public spirit* opwaakt, dan begint het ook zelf zijne rechten in de verschillende kringen, van het huisgezin, van het samenleven, en later ook van wetenschap en kunst, als anderszins, te beseffen, en gevoelt het, bij te sterke overheidsbemoeiing, behoefte, om die rechten zelfstandig te verweren. Hierdoor ontstaat dan geleidelijk de noodzakelijkheid, om aan die rechten een gemeenschappelijk orgaan te verschaffen, waardoor het volk bij de overheid, en desnoods tegenover de overheid, voor zijne van God ontvangen rechten kan opkomen. Niet natuurlijk elk burger voor zijn particulier recht, want zijne particuliere rechten verweert men bij den rechter; maar ter verdediging van die gelijksoortige en gemeenschappelijke rechten, die inherent aan de verschillende kringen van het volk zijn. De organisatie hiervoor kan intusschen het volk zich niet zelf scheppen. Het moet die ontvangen van de overheid, want op zich zelf vindt het volk alleen in de overheid de uitdrukking van zijne eenheid, en berust bij de overheid de architectonische macht. Doch heeft het ook eenmaal door de overheid zulk eene organisatie ontvangen, dan strekt die organisatie om bij de overheid 's volks rechten te verweren.

Ziedaar in het kort het standpunt, waarop wij ons plaatsen krachtens onze overtuiging, dat het recht óók des volks niet is uit de overheid, maar uit God. Daaruit vloeit dus vanzelf voort, dat wij principieel gekant zijn tegen het *beginsel van volkssouvereiniteit*. Niet tegen de feitelijke mogelijkheid, dat de souvereiniteit bij eenig volk door God op het volk zelf worde gelegd; maar tegen het *principe* van volkssouvereiniteit, d. i. tegen den waan, alsof het volk, inherent in zich zelf, en als zoodanig en dus aan alle plaatsen, de souvereiniteit in zich kan dragen.

Eenzoo zijn wij gekant tegen het *beginsel* van algemeen stemrecht. Wederom niet tegen de mogelijkheid, dat in eenig land ten slotte de burgers *allen* het stemrecht zouden erlangen; maar tegen het *beginsel* van algemeen stemrecht als zoodanig, alsof de geboren burger de kiesrechtscepter mede ter wereld bracht.

En evenzo staan wij ten derde gekant tegen het beginsel, alsof in eene monarchie bij de Volksvertegenwoordiging zoude berusten de regeermacht. De regeermacht is uit haar aard eene overheidsmacht, die, waar eene Kroon is, bij de Kroon behoort: en tegenover die macht heeft de Volksvertegenwoordiging slechts te verweren de rechten, die in den schoot van het volk als zoodanig berusten.

Met het oog op dit verschil in inzicht gaven we dan ook zekere

formuleering aan onze denkbeelden, om daardoor aan die denkbeelden gereeder ingang te verschaffen. In dien zin spreken wij van *huismanskiesrecht*, niet exclusief genomen, alsof *alleen* aan de huislieden het kiesrecht mocht worden toegekend, maar om daarmede op den voorgrond te plaatsen dien kring in het volksleven, die de meest natuurlijke stabiliteit in zich zelven heeft, en waar het geheele volk uit is opgegroeid — den kring, dien men in de eerste plaats erkent als te hebben een inherent recht, dat *niet* ontleend is aan de overheid, en dat elk hoofd des gezins desnoods *tegenover* die overheid moet weten te verdedigen.

Evenzoo bestrijden wij het individueel kiesrecht, door er het *sociale kiesrecht* tegenover te plaatsen. En zoo ook spreken wij in de derde plaats van het *organische* kiesrecht, opdat de *beginselen* en de *belangen* beide tot hun recht komen. Ook dit laatste is van gewicht. Of hebben wij er niet jarenlang de wrange vruchten van geplukt, toen in den schoolstrijd de quaestie van het *beginsel* derwijze in onze geheele politiek primeerde en die beheerschte, dat tal van groote *belangen* daardoor niet tot hun recht konden komen? En zien wij niet omgekeerd, hoe thans de sociale *belangen* zoo overwegend worden, dat de band der beginselen, die goede partijen moet samenhouden, al meer uit het oog wordt verloren?

Uit een en ander zou nu vanzelf volgen, dat wij principieel niet anders dan *tegenover* dit wetsontwerp positie konden nemen en krachtens ons beginsel uit het *jus constitutum* onverwijld zouden moeten trachten te komen tot een beter *jus constituendum*, dat wil zeggen, dat wij tactisch zouden hebben aan te dringen op *Grondwetsherziening*. Indien er dan ook kans bestond, nu reeds tot goede grondwetsherziening te geraken, zouden wij ongetwijfeld hierin de eenig goede taktiek zien, en onverwijld op herziening van art. 80 aansturen. Maar zoo dikwijls er sprake is van grondwetsherziening, is het niet genoeg, de leuze daartoe te proclameeren, maar dient men ook te rade te gaan met de politieke gesteldheid, en zich af te vragen: is er eenig vooruitzicht, in afzienbaren tijd tot zulk eene grondwetsherziening te geraken? Want natuurlijk, het zou ons niet maar te doen zijn om eene revisie van dat grondwetsartikel, maar om eene revisie, die voldeed aan hetgeen wij verlangen. Welnu, wij achten het zeker, dat eene eenigszins ernstige kans op zulk eene revisie niet bestaat. Het eenige dat misschien te erlangen was, is de verwezenlijking van het denkbeeld van het voormalig Kamerlid Van Houten, om eenvoudig het artikel in blanco te laten en het verder aan den wetgever over te

laten, op welke wijze hij het kiesrecht zou regelen. Maar dit zou weer indruischen tegen onze beginselen, want naar onze overtuiging behoort de toekenning van het kiesrecht tot die elementen van het Staatsrecht, die in de *Constitutie* van het staatsrechtelijk gebouw moeten zijn opgenomen, waar dan nog bijkomt, dat onze fractie veel te klein en te onbeduidend is, om het op eigen initiatief voor zoo grootsche onderneming te kunnen wagen.

Zoo kom ik dan vanzelf tot de tweede vraag: wanneer de omstandigheden ons beletten, dien stringenten eisch van ons beginsel te stellen, welke moet dan onze houding zijn onder vigueur van het grondwets-artikel, gelijk dit op dit oogenblik in jure constituto bestaat? En dan rescontreer ik allereerst eene bedenking die wel eens wordt opgeworpen, namelijk deze: Wanneer gij den stringenten eisch van uw beginsel niet kunt doorzetten, modder dan niet, maar roei dan tegen den stroom op. Dit is het principe van den graaf van Chambord met de lelievlag; ten deele bepaalde het ook de positie, ten onzent ingenomen door Bilderdijk, en eene korte wijle door Da Costa, waardoor toen ontstond, wat men genoemd heeft de contra-revolutionaire richting.

Hiertegenover nu heeft mij mijn onvergetelijke leermeester Groen van Prinsterer geleerd, dat dat contra-revolutionair beginsel eene miskenning is van de historische ontwikkeling van het volksleven en van het historisch karakter van het staatsrecht. Daarom heeft hij dan ook, hoewel even stringent, op grond van zijne beginselen, vereeniging van Staat en Kerk eischende als wij thans huismanskiesrecht krachtens onze beginselen in zake de electorale quaestie voorstaan, toen eenmaal in jure constituto het beginsel van scheiding van Kerk en Staat was opgenomen, geen oogenblik gearzeld zijne houding te wijzigen, en slechts den eisch gesteld dat het beginsel, dat aanvaard was, niet halverwege gestuit, maar consequent doorgevoerd zou worden.

Ook in zake het kiesrecht hebben degenen, die voor onze beginselen hier het pleit voerden, steeds in gelijken zin gehandeld. Men heeft, toen op het stuk van de verkiezingen in de Grondwet van 1848, de Kieswet van 1850 en zoo ook bij de herziening in 1887 en in de Additioneele Artikelen niet *onze* beginselen werden belichaamd, maar beginselen die tegenover de toen gemaakte regelingen stonden, niet geweigerd mede te werken, om, in weerwil van de voor ons afkeurenswaardige beginselen, nochtans de toepassing er van zoo dragelijk mogelijk te maken. Ook thans meenen wij daarom, ons de vraag te moeten stellen, of onder vigueur van artikel 80 der Grondwet het ontwerp, ons nu door de Regeering aangeboden, voor ons aannemelijk zou zijn te maken? En

dan meen ik te mogen zeggen, dat wij van dat standpunt uit slechts drie eischen aan dit ontwerp mogen stellen:

1°. dat, voor zooveel artikel 80 toelaat, de hoogere belangen, die hier in aanmerking komen, althans in de *formule* van de kiesrecht-regeling niet te zeer veronachtzaamd worden; 2°. dat die regeling als regeling deugdelijk zij; en 3°. dat naar den eisch, dien Groen van Prinsterer in het straks genoemde geding stelde, men ons niet afschepe met eene dusgenaamde uitbreiding, maar tot eene consequent doorgevoerde toepassing van zijn denkbeeld kome, en daarom het niet late bij eene ~~toe~~passing, die *te eng* is.

Vraag ik nu of het ingediende wetsontwerp aan deze drie — ik meen billijke — eischen voldoet, zoo kan ik niet anders zeggen, dan dat dit ontwerp ons op elk dier drie teleurstelt. Vooreerst toch mist het elk verheffend karakter; terwijl de ideaalgedachte, die toch vooral op electoraal gebied dient gehandhaafd te worden, hier schier geheel verwaarloosd is.

Men weet wat Stuart Mill over *de opvoedende kracht* van het kiesrecht geschreven heeft, en hoezeer hij juist hierdoor de zedelijke zijde van het kiesrechtvragestuk in een bijzonder licht heeft doen treden, ook geheel afgescheiden van het politiek karakter dat het kiesrecht bezit. Juist nu om die opvoedende kracht van het kiesrecht is het van het hoogste belang, met het oog op de toekomst van het volk, dat zulk eene kieswet niet in het platte en in het lage vervalle, maar een hooger levenstoon in hare leidende gedachte eere.

Is dat nu bij dit ontwerp het geval? Reeds tobben we met een art. 80, waarvan meer dan een gezegd heeft, dat het meer op eene politieke „puzzle”, dan op eene proeve van staatsrechtelijken ernst geleek. En nu krijgen wij dit ontwerp, dat men in art. 1 een „gepeuter” heeft genoemd, welk woord ik niet overneem, omdat het niet in den parlementairen stijl past. Maar die qualificatie doet mij toch vragen, of de kruideniersgeest, die den kwaden kant van ons Hollandsch karakter zoo vaak kenmerkt, ook op dit ontwerp niet weer zijn stempel heeft gezet.

Wij waren met het vorige ontwerp althans zooveel gevorderd, dat er door de aanneming van art. 2 eene beslissing van meer ideëelen aard in deze Kamer gevallen was, en dat als uitgangspunt voor de kiesrechtregeling was aangenomen een begrip, dat aan *het gezinshoofd* herinnerde en niet geheel in het materiele verviel.

In dit wetsontwerp daarentegen zien wij zelfs die zwakke uiting van eene hoogere gedachte uit het front geheel teruggedrongen en worden

de gezinshoofden alleen genoemd onder *b*, d. i. bij de niet in de belasting aangeslagenen, en dan nog alleen onder hen, die, als *niet* in de belasting aangeslagen, krachtens huurprijs, aanspraak zullen maken op het kiesrecht.

Maar is dan misschien, waar de Regeering de gezinsgedachte niet meende te kunnen overnemen, eene poging van andere zijde gedaan om een zedelijk verheffend element in de wet te brengen?

Men weet hoe bijna in alle landen van Europa de zucht naar rechtvaardigheid en billijkheid langzamerhand is gaan reageeren tegen de tyrannieke theorie van de helft + 1, en hoe het denkbeeld om de minderheden te eeren, en de Vertegenwoordiging meer sociaal in te richten, niet alleen ter sprake kwam, maar zelfs in zekere mate gerealiseerd is in Spanje, Italië, Portugal, Denemarken, Brazilië. Is nu iets van deze schoone gedachte in dit ontwerp belichaamd? Och neen! Al wat de Minister, die namens de Regeering deze voordracht deed, ons biedt, is zijne verklaring in de Memorie van Beantwoording, dat hij zijne hoogere denkbeelden van dien aard niet prijsgeeft *voor de toekomst*. Maar eilieve! wie waarborgt hem en ons, dat hij, alvorens zijne portefeuille neder te leggen, ook die verdere denkbeelden in een wetsontwerp zal kunnen belichamen?

En waar alzoo alle hooger element ontbreekt, wordt het karakter van dit ontwerp nog dieper neergedrukt, en wel hierdoor, dat het materieele, haast zei ik, het monetaire stempel er zoo sterk in uitkomt.

Wat Gladstone heeft gezegd, n.l. dat het bij het kiesrecht aankomt op *den man*, en niet op pounds and pences, is allengs een beginsel geworden, dat tegenwoordig in aller besef bezegeld is. Ook in ons land heeft een man van Christelijke belijdenis, Mr. van der Brugghen, voor nu veertig jaren, in een scherp, schoon geschreven artikel aan de kaak gesteld die geheele materieele opvatting, alsof het bij het kiesrecht niet zou aankomen op *den man* maar meer op de jas, die hij aan heeft. En zie, juist dat onware beginsel, om niet op den man te letten, niet in den man zelven den kiezer te zoeken, maar de qualiteiten van den kiezer te zoeken in het materieele dat aan hem kleeft, juist dat beginsel drukt zoo loodzwaar op heel dit ontwerp en zal de verheffing van ons volksleven tegenhouden. Want feitelijk komt heel dit wetsontwerp hierop neder, dat de belastingkiesers het groote korps zullen vormen en dat al wat er verder bijkomt — ik zal het niet tierelantijntjes noemen, want dat zou wederom niet parlementair zijn — niet veel meer dan ornament is. En waarop anders komt dit nu neer, dan dat de Minister van Binnenlandsche Zaken aan zijn ambtgenoot

van Financiën de macht overdraagt om de kiezers te patenteeren? Straks heeft — anders zoude *ik* het niet durven doen — de geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer Rutgers, hij die in jaren mijn oudere is, het gewaagd, om hier de huwbare dochters in het debat te introduceeren. Mag ik zijn voorbeeld volgen, laat mij er dan aan herinneren, hoe er ook in ons land, als er een huwelijk op til is, zeer wel rekening gehouden wordt met de geldelijke gevolgen, die zulk een huwelijk voor den bruidegom zal hebben. Dit kan niet anders. Bij het sluiten van een huwelijk moet wel acht worden gegeven op de twee zijden van het leven, en op de geldelijke en op de ideële. Bij ons echter treedt de ideële zijde nog al op den voorgrond, en worden de geldelijke gevaren in den regel stillekens door de wederzijdsche ouders afgehandeld. Maar heel anders is het in Oostenrijk. Daar kan men schier dagelijks in de dagbladen advertentiën lezen van een vader of voogd, die eene huwbare dochter of pupil ten huwelijk aanbiedt met eene toezegging van tien-, twintig-, dertigduizend florijnen. Bij ons daarentegen, in ons goede Holland, is zoo iets gelukkig nog ondenkbaar en het zou in onze maatschappij nog afschuw wekken, indien iemand het waagde, op zoo ruwe wijze het huwelijk naar beneden te halen.

En juist dit nu stuit ons zoo zeer in dit wetsontwerp. Hier merkt ge van het ideële niets meer en wordt het geheel beheerscht door de pecuniaire quaestie, juist zoo als bij die ontaarde vaders in Oostenrijk.

Zien we nu in de tweede plaats, of dit wetsontwerp beantwoordt aan de eischen die men stellen mag voor *eene deugdelijke regeling* van het kiesrecht. En dan wijs ik achtereenvolgens op een viertal gebreken.

In de eerste plaats is eisch eener goede regeling, dat niet vermengd en verward worden zaken, die niet identisch zijn. Maar wat zien we hier? Dat, waar het geldt de regelen van het kiezen en benoemen van leden der Eerste en Tweede Kamer, er ook *de gemeenteraden* bijgehaald worden. Is dit nu niet verwarring aanbrengen en wat heterogeen is dooreenhalen? Gemeenteraden toch zijn colleges van geheel anderen aard en strekking. Dat zijn geen vertegenwoordigende, maar *bestuurs*lichamen, gelijk ook wel de Provinciale Staten, maar deze laatste kunnen hier dan tenminste nog geduld als kiescolleges voor de Eerste Kamer. Die kan men nog tot dezelfde rubriek brengen; maar met de gemeenteraden gaat dit eenvoudig niet.

In de tweede plaats geldt als eisch voor eene deugdelijke regeling van het kiesrecht, dat de toekenning van kiesrecht door de wet en niet door de administratie beheerscht worde. Nu weet ik wel, dat er nooit

eene regeling van het kiesrecht te maken is, waarbij alle invloed van de administratie blijft uitgesloten; maar dit zal men toch toestemmen, dat er alles aan hangt, of men deze latitude voor de administratie groot of klein neemt, en dat het eisch blijft, die latitude niet uit te breiden voor zoover men kan, maar integendeel in te krimpen zoo ver mogelijk. Reeds door andere sprekers is dit punt in détails behandeld. Ik zal dus die détails niet herhalen, maar wijs er toch met nadruk op, dat in dit ontwerp aan de administratie zoo grooten invloed gelaten wordt, dat het voor mij zelfs de vraag is, of inderdaad in dit wetsontwerp voldaan wordt aan den eisch der Grondwet, dat *de wet* de toekenning van het kiesrecht beheerscht en dat aan de administratie de beschikking over het kiesrecht ontnomen worde.

Men mag in de derde plaats aan eene deugdelijke regeling van het kiesrecht den eisch stellen, dat degene, die het kiesrecht bezit, daarover dan ook de vrije beschikking hebbe. En wat zien wij daarentegen in dit ontwerp? Wij zien daarin een kiesrecht voorgedragen, dat wel is waar aan velen wordt toegekend, maar zoo, dat de zelfstandige beschikking erover telkens en telkens in gevaar komt, en in handen wordt gespeeld van anderen dan de kiezers zelve. Zoo is er aan den eenen kant eene afhankelijkheid van de kiezers van anderen en daarmede samengaande een domineeren van enkelen over geheele groepen kiezers, als zij, misbruik makende van hunne sociale positie, aan hunne arbeiders de kiesbevoegdheid ontnemen. Vooral in kleine dorpen zal zich dit verschijnsel kunnen voordoen. In dorpen als Veenendaal, enz., bij voorbeeld, hebben enkele groote fabrikanten het in hun hand, geheele groepen het kiesrecht te onthouden door eenvoudig, korten tijd vóór dat de kiezerslijsten worden opgemaakt, eene verandering te brengen in het loontarief. Althans voor de verkiezingen voor den gemeenteraad zou door zoodanig misbruik geheel de uitslag der stemming worden beheerscht. Een kwaad dat te hinderlijker is bij onze vierjarige parlementaire periode. Daardoor toch concentreert zich dit belang niet op wat er in de drie eerste gebeurt, maar uitsluitend op wat er geschiedt in het laatste jaar, dat aan de groote verkiezing voorafgaat.

En in de vierde plaats geeft dit ontwerp ons geene regeling, die gelijkheid brengt onder diegenen, die sociaal gelijk zijn.

Wanneer twee jongelieden naar de academie gaan, waarvan de een studeert in de rechten en de ander in de medicijnen, dan is hij die in de rechten gaat studeeren, als hij goed studeert, in drie jaar klaar en krijgt hij zijne bul en daardoor het kiesrecht; terwijl daarentegen zijn

viend, de medicus, misschien het dubbel aantal jaren moet studeeren, en na het verkrijgen van zijne bul van het kiesrecht verstoken blijft. Iemand die *f* 50 op zijn spaarbankboekje heeft, zal kiezer zijn, doch iemand, die een vermogen van *f* 5000 bezit en daaruit zich een eigen inkomen verschaft, krijgt het kiesrecht niet. Een hulponderwijzer wordt krachtens zijn diploma kiezer, doch de predikant en de pastoor hebben voor het kiesrecht aan hun diploma's niets. Zoo vindt men onder allerlei vormen telkens weer diezelfde ongelijkheid.

En nu stem ik het den geachten afgevaardigde, den heer Rutgers van Rozenburg, wel toe, dat men geene bepalingen kan maken of ze leiden aldoos tot onbillijkheden, maar daarom mag toch wel aan den wetgever de eisch worden gesteld, dat die onbillijkheden tot een minimum worden teruggebracht?

In de laatste plaats vraag ik: voldoet deze regeling, gelijk zij is voorgedragen, aan den billijkerwijs te stellen eisch, *dat zij niet te eng zij?*

Opzettelijk druk ik mij in dien zachten vorm uit. Zeker, aan dit Kabinet mag niet de eisch worden gesteld, dat zij bij deze regeling zoo ver ga als de Grondwet toelaat. Ik erken, dat metterdaad de stembus-actie van 1894 hare beteekenis heeft, en dat een uit die stembus-actie voortgekomen Kabinet kan volstaan met te zeggen: ik ben krachtens mijn oorsprong niet geroepen om onder vigueur van art. 80 der Grondwet eene finale kiesrechtregeling te geven. Maar wat wel van deze Regeering mag gevorderd worden is, dat zij althans in haar eigen stelsel zóó ver ga als dat stelsel gedooft en er mede is ovéreen te brengen. En nu behoeft ik mij maar te beroepen op hetgeen het toenmalige Kamerlid Van Houten, blijkens de *Handelingen* van 1893 op bladz. 892, gezegd heeft omtrent de woningkiezers van Amsterdam en Rotterdam, om reeds uit dat ééne gezegde te bewijzen, dat de tegenwoordige Minister opzettelijk de grenzen enger maakt dan zij volgens hem zelf wezen konden. Hij heeft toch op die bladzijde zich aldus uitgesproken: „wij meenen, dat iemand die 2 gulden verwoont te Amsterdam en te Rotterdam, *aanspraak heeft om kiezer te zijn*”. Dit is dus des heeren Van Houten's eigen erkentenis; hij erkent dat die mannen in zijn stelsel aanspraak hebben op het kiesrecht, en toch draagt hij niettemin in zijn ontwerp *f* 2.50 voor! Wie nu in den kring der werklieden te Amsterdam en Rotterdam eenigszins bekend is, weet genoegzaam, hoe juist op die huren van *f* 2 en *f* 2.25 de groote massa van arbeiders zit. En wanneer ik dan zie hoe de mannen van Patrimonium, — met wie ik eenigszins meer van nabij bekend ben, en die ik niet wil stellen

boven de leden van andere werklieden-vereenigingen, maar van wie ik het liefst spreek, omdat ik ze beoordeelen kan —, en wanneer ik dan zie hoe die mannen, die voor het grootste deel rustige burgers, stille arbeiders zijn, die zich, door zekeren public spirit gedreven, wel ter dege inlaten ook met de algemeene aangelegenheden, voor het groote deel minder verwonen dan f 2.50, en dus buiten moeten staan, dan begrijp ik, hoe in die kringen een bitter gevoel heerscht van teleurstelling, nu men wel de aristocratie der werklieden door de kiezerspoort zal binnenlaten, maar juist daardoor het pijnlijk gevoel van niet binnengelaten te worden voor de overigen nog verscherpt en ze daardoor verbittert.

Dit nu acht ik bedenkelijk. Wij mogen toch niet vergeten, dat er — zoo dit Ministerie niet datgene geeft wat volgens den man, die het vaderschap heeft van deze wet, niet alleen desnoods zou kunnen, maar waarop een Amsterdamsch werkmans aanspraak heeft — wrevel wordt gewekt, een altoos gevaarlijk gevoel, waar het eenmaal post vat. Men leide toch uit de stilte, die nu in het land heerscht, niet af, dat de belangstelling in de electorale quaestie uit het land zou geweken zijn. Neen, Mijnheer de Voorzitter, dat is zij niet; maar na het gebeurde in 1894 heeft zich van het volk meester gemaakt een gevoel van teleurstelling en matheid, waardoor men tot de meening is gekomen, dat er op dit oogenblik toch niets voor dit belang te doen viel en dat men moest afwachten wat de Regeering doen zou. Daardoor heeft het volk veeleer opnieuw het bewijs geleverd, dat men in 's lands belang niet angstvallig de uitbreiding van het kiesrecht behoeft te beperken. Wanneer gelijke loop van zaken in een ander land was voorgekomen, waar het volk heeter gebakerd is, zou men gansch andere tooneelen hebben gezien. En als ge nu ziet, hoe onze arbeidersbevolking daarentegen rustig blijft en zich stil gedraagt, zij u dit dan veeleer eene drangreden om haar te gemoet te komen, maar nooit om haar achter te stellen.

Wanneer het ontwerp, gelijk het daar ligt, teleurstelling in onze goede, rustige en stille arbeiderskringen brengt en als bacil daarin de kiem van den wrevel nederlegt, dan wordt dit een gevaarlijke factor in onzen socialen toestand; en dan zou metterdaad het gevaar zijn te duchten, dat de valsche democratie, — die wij onzerzijds zoo beslist en zoo krachtig mogelijk bestrijden, nl. de democratie die aan zich zelve het recht ontleent en niet aan God den Heere, en dus geene onderworpenheid kent aan Zijne ordinantiën —, dat die democratie, zeg ik, die reeds zoo menig volksbestaan ontredderd heeft, ook in ons land tot heerschappij zal komen. Men heeft wel eens gezegd, dat de conservatieve

kip altijd gedoemd is democratische eieren uit te broeien; en ik geloof metterdaad, Mijnheer de Voorzitter, dat, wanneer dit Kabinet bij de enge perken van zijn ontwerp blijft en daarmee wil staan en vallen, dat dan ook van dezen Minister wel eens naderhand blijken kon, dat hij soortgelijke eieren onder de vleugelen van die hen heeft neergelegd.

Is het dan, Mijnheer de Voorzitter, zoo onverklaarbaar, dat, waar de Regeering een wetsontwerp aanbiedt, dat te groot is voor het conservatieve servet en te klein om de nationale tafel te dekken, het voor ons ondoenlijk is om voor dit ontwerp als zoodanig sympathie te koesteren?

De conclusie, waartoe ik kom, ligt dan ook voor de hand. Wij blijven krachtens ons beginsel bereid om den weg van grondwetsherziening op te gaan, zoodra dit leiden kan tot het opnemen in de Grondwet van hetgeen met onze beginselen niet in strijd is. Tegenover een ontwerp als dit, dat onder de vigueur van art. 80 der Grondwet ons zoo enge perken stelt, nemen wij neutraliteit in acht — edoch eene neutraliteit niet met sympathie, maar veeleer met antipathie.

Waar pogingen worden gewaagd, om verbeteringen in het wetsontwerp te brengen, hetzij door er ideëele elementen in aan te brengen, hetzij door minder deugdelijke voorschriften er uit te verwijderen, hetzij door de te enge perken uit te zetten, daar zullen wij bereid worden gevonden om aan die voorstellen onzen steun te geven. Wij wenschen zelf, al is onze fractie klein en al legt ons dit den plicht der bescheidenheid op, allicht ook eene poging aan te wenden, om in die richting het gemeen overleg te helpen leiden.

En wat ten slotte de vraag betreft of wij *voor* of *tegen* dit ontwerp zullen stemmen, vergun ons, Mijnheer de Voorzitter, daarop later het antwoord te geven, als onze namen door U zullen worden afgeroepen bij de eindstemming.

Handelingen, blz. 1082—1086.

VERGADERING VAN 20 MEI 1896.

Mijnheer de Voorzitter! In het Kameroverzicht van *De Telegraaf*, dat in den regel niet zonder talent wordt geschreven, las ik dezen morgen: „Meer binnen ieders bereik liggen dan de kleine vinnigheden, door den heer Beelaerts aan het adres van dr. Kuyper gericht. . . .”

Ik vroeg mij af of deze fatale indruk, door dien verslaggever van de rede van den heer Beelaerts ontvangen, wel juist was. Hij is een andere dan de mijne.

Op zich zelf acht ik reeds een zoo goedaardig man als de heer Beelaerts van Blokland niet tot groote, en, wat meer zegt, niet tot kleine vinnigheden in staat. En bovendien, ik had den tegenovergestelden indruk ontvangen, namelijk dat zijne rede te mijnen opzichte juist uiterst, welwillend was. Hij was toch zoo goed om zich mij voor te stellen als houder van eene eigene equipage, en dat nog wel, niet maar met een *enkel* span, maar met een *dubbel* span paarden. Slechts in één opzicht meende hij mij te moeten critiseeren. Hij meende namelijk er op te moeten wijzen hoe ik leed aan de idio syncrasie, op het feit dat ik, op mijn stal twee paarden hebbende, waarvan het eene betrouwbaar was, en het andere wel eens op hol sloeg, bij voorduring het goede span op stal liet staan en daarentegen alleen het min vertrouwbare span gebruikte.

Nu accepteer ik het beeld; alleen vergunne hij mij te zeggen, dat zijn beeld verkeerd was uitgewerkt. Waar toch was sprake van? Het eerste span moest in zijn beeld voorstellen onze anti-revolutionaire beginselen, en het tweede span de beginselen, die *niet* de onze zijn, maar die van de tegenpartij en die in art. 80 van de Grondwet vastliggen. De tegenstelling in het beeld moest dus deze zijn, dat ik wel eene eigen equipage houd met raspaarden, maar dat de overheid, *in casu* in art. 80, mij verbiedt met die eigen equipage uit te rijden. In dat geval verkeert hij met mij, en daarom moeten we beiden wel van *huurrijtuigen* gebruik maken. En dit zoo zijnde, verklaar ik gaarne dat ik, gedwongen om met een huurrijtuig te rijden, liever niet kruip in de conservatieve vigilante met het half kreupele paard er voor, maar plaats neem in een open rijtuig met twee flinke kleppers er voor.

Maar ik laat die beeldspraak glippen en kom op de zaak zelve.

In mijne rede, voor acht dagen gehouden, vermeldde ik iets feitelijks, het feit namelijk dat de heer Groen van Prinsterer in beginsel niet was voor scheiding van Kerk en Staat, en nochtans later verklaarde: nu eenmaal de godsdienstlooze Staat aanvaard is, moet ik dit wel acceptceeren, maar dan eisch ik ook, dat men dit stelsel consequent uitvoere en ons niet afschepe met eene *dusgenaamde* scheiding. Heeft nu de geachte afgevaardigde uit Delft dit feit gelochend, heeft hij tégen dit feit eenig bewijs aangevoerd? Immers neen, en dit kon hij ook niet, want hij zelf was het, die in eene nota over de wijziging van art. 168, door hem in 1885 aan Z. M. onzen overleden Koning ingediend, juist zoo geoordeeld heeft. Ook hij heeft in die nota het beginsel van scheiding van Kerk en Staat niet alleen aanvaard, maar haar tot het uiterste, juist even ver als ik, doorgetrokken, en algeheele losmaking gevraagd van de zilveren koorde, die de Kerk nog aan de overheid bond.

Groen van Prinsterer ging zelfs zoo ver, dat hij, toen eenmaal de „godsdienstlooze Staat” in ons staatsrecht was opgenomen, schreef: „Vergelijkenderwijs, let wel, is ons die godsdienstloosheid een voorrecht, indien er waarlijk individueele vrijheid is voor den Christen. (*Ter nagedachtenis van Stahl*, bladz. V.) En elders: „Scheiding (begeer ik), omdat vereenigen slavernij wordt. Scheiding tot behoud of herstel van de onafhankelijkheid der Kerk, als een eisch der omstandigheden, gewijzigde toepassing van hetzelfde beginsel. Scheiding in de veelzijdigheid der toepassing.” (*Vrijheid van Christelijk Nationaal Onderwijs*, bladz. IV.)

Zoo sprak mr. Groen van Prinsterer in zake dit veel heiliger belang. En wanneer nu de geachte afgevaardigde mij vraagt, waarom ik mijnerzijds thans in zake de electorale quaestie *dezelfde methode* toepas, dan ben ik bereid ook daarvan rekenschap te geven.

De geachte afgevaardigde verwees gisteren naar den schoolstrijd; welnu, het is juist die schoolstrijd geweest, die mij, toen ik in 1870 voor het eerst schuchter eene schrede zette op het politieke terrein, heeft doen gevoelen hoe onbillijk en onrechtvaardig het was om in het staatsrecht een individualistisch kiesrecht te huldigen en het geheel willekeurig te beperken, zoodat duizenden en tienduizenden, die juist bij de richting van het Staatsbestuur in dien schoolstrijd belang hebben, buiten blijven staan. Ik heb daarom van meet af de stelling ingenomen, dat zoodra de overheid zich gaat bemoeien met aangelegenheden, die in zoo breeden kring de consciëntie raken en de teerste belangen treffen, het oogenblik gekomen is, om ook over dien geheelen kring het kiesrecht uit te breiden; iets wat ik temeer meende te moeten doen, omdat het ook aan den geachten afgevaardigde uit Delft bekend is, hoe de anti-revolutionaire partij waarlijk niet het meest onder de hoogere censuskiezers, maar juist onder de kleine luiden hare aanhangers vond; reden waarom ook Groen van Prinsterer steeds met zulk eene warmte opkwam voor het *volk achter de kiezers*. En was het dan niet natuurlijk, dat ik op dit mijn standpunt evenzoo concludeerde als Groen van Prinsterer in zake de verhouding van Kerk en Staat, en tot mij zelven zeide: Ik ben niet in staat het ware beginsel thans in de Grondwet te brengen, ik moet noodgedwongen onder een ander beginsel leven; maar dan vraag ik ook, dat dit andere beginsel niet ophoude te werken, daar waar voor hen die mij lief zijn en die met mij dezelfde beginselen belijden, het profijt juist zou aanvangen.

De geachte afgevaardigde uit Delft heeft voorts gezegd, dat ik min of meer sympathie scheen te hebben voor een vrijwel algemeen stemrecht,

en hij heeft gevraagd hoe ik dan nochtans het *principe* van algemeen stemrecht verwierp. Laat ik daarover, Mijnheer de President, geen breed betoog opzetten, maar mijn geleerden opponent mogen verwijzen naar het geschrift van een der corypheeën der Duitsche anti-revolutionairen, van Heinrich Müller, den bekenden Pruisischen Minister, getiteld: *Grundlinien einer Philosophie der Rechts- und Staatslehre* — let wel — NACH EVANGELISCHEN PRINCIPIEN, waar ik lees: „Und doch wird das allgemeine Wahlrecht nach allem Vorhergehenden die allein befriedigende Lösung bieten, *wenn es auf richtiger Grundlage beruht.*” En na die zijns inziens goede grondslagen te hebben opgenoemd, gaat hij dan aldus voort: „Werden diese Forderungen strenge festgehalten, so wird das allgemeine Wahlrecht die am meisten entsprechende Form sein, und in diesem Modus nicht mehr Gefahr liegen als in anderen; sie wird viel mehr bildend und hebend auf die Nation einwirken” (bladz. 226, 227). Strenge onderscheiding alzoo van feitelijk vrijwel algemeen stemrecht en het valsche principe. Immers, ook deze schrijver verwerpt zeer be-
slist het *principe* van het algemeen stemrecht en nochtans, waar het op formeele regeling aankomt, deinst ook hij niet terug voor een kiesrecht, dat zich, mits met behoorlijke uitsluitingen, meer algemeen over alle kringen des volks uitstrekt.

Den geachten afgevaardigde uit Delft is bovendien ook de geschiedenis van het Oude Testament genoeg bekend. Hij weet dus ook, hoe uit de volksvergadering van Israëel alleen de onbesnedene was uitgesloten, en zal hij nu op dien grond beweren, dat die *kahāl* berustte op het principe van algemeen stemrecht, in dien revolutionairen zin, waarin wij beiden dat verwerpen?

De geachte afgevaardigde heeft mij voorts min of meer het verwijt gemaakt, dat ik mij den *radicalen* naam niet schaamde. Zie ik wel, dan was hierbij echter eene kleine vergissing in het spel. Wanneer men spreekt van conservatief en radicaal, dan bezigt men eene bloot *formeele* onderscheiding maar geen principieele, en bedoelt men slechts een onderscheid in graad, gelijk men bij een leger spreekt van achterhoede en voorhoede. Stel ik mij dan ook eenerzijds het *revolutionaire* leger en anderzijds het *anti-revolutionaire* voor als tegen elkander optrekkende, dan is er *bij beide* legers eene voorhoede en bij beide eene achterhoede. Bij beide is dan de achterhoede wat men noemt meer conservatief, bij beide de voorhoede radicaal. En dan acht ik, dat het overeenstemt met de historische lijn van de anti-revolutionaire ontwikkeling in ons Calvinistisch Nederland (althans Calvinistisch in de historie), dat we ons niet in de achterhoede maar in de voorhoede vinden laten.

Eindelijk — en daarmee wensch ik dan van den geachten afgevaardigde afscheid te nemen — verweet hij mij, dat ik in mijne rede van voor acht dagen een te *hooge vlucht* had genomen. Die vlucht nu, Mijnheer de Voorzitter, was niet hooger dan deze, dat ik, waar de aard en het karakter van het Recht ter sprake kwam, opklom tot Hem, die van alle Recht de aanbiddelijke Bron is. En nu vertrouw ik, dat ook de geachte afgevaardigde uit Delft, als het er op aan komt, zelf geen minder hooge vlucht zal willen nemen dan ik daarbij nam.

Thans kom ik tot den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, den heer De Beaufort, die, niet zonder instemming enkele woorden uit mijne vorige rede opnemende, toch ernstige bedenking had tegen hetgeen ik gezegd heb over de verwarring, welke, mijns inziens, in dit ontwerp heerscht, doordien daarin niet alleen het kiesrecht voor de Tweede Kamer en Provinciale Staten, maar ook dat voor de gemeenteraden wordt geregeld.

Hij antwoordde mij daarop, — en ik geloof volkomen terecht —, dat wel beide materiën heterogeen zijn, maar dat het op zich zelf niet ongeoorloofd of onmogelijk is, twee heterogene onderwerpen in eene zelfde wet te regelen, mits dit slechts geschiede op *onderscheidene* wijze. Ik ben dit volkomen met den geachten afgevaardigde eens, mits hij in het oog houde, dat wij ten deze niet redeneeren mogen in thesi maar moeten spreken in hypothesi. Wij hebben hier immers een bepaald ontwerp van wet voor ons en hebben ons af te vragen, of hierin het verschil in aard en karakter van deze tweeërlei verkiezing behoorlijk in het oog is gehouden. En dan meen ik te mogen zeggen, dat *beide* verkiezingen in dit wetsontwerp schier *geheel over denzelfden kam zijn geschoren*, alleen met dit kleine onderscheid, dat bij de verkiezingen voor den gemeenteraad rekening is gehouden met het inwonerschap in de gemeente en met een zeker verband tusschen kiesrecht en gemeentehelling. Deze geachte afgevaardigde zal mij toch wel willen toestemmen, dat bij regeling van het gemeentelijk kiesrecht in onderscheiding van het politieke kiesrecht geheel andere factoren te pas komen, waarop in dit ontwerp in het minst niet is gelet. In de eerste plaats hebben wij bij het kiesrecht voor den gemeenteraad te doen met de keuze *van overheidspersonen* en niet met de keuze *van vertegenwoordigers*. Eene tweede vraag is, of bij de definitieve regeling van het kiesrecht voor den gemeenteraad Urk en Amsterdam, — om een voorbeeld te noemen —, weer op eene zelfde leest moeten worden geschoeid. Eene derde vraag is, of de quaestie van het proportioneel kiesrecht, door de kiesvereeniging te Goes met zooveel klem en kracht aangeprezen, niet bij deze

soort verkiezingen in overweging dient te worden genomen. Waarbij dan nog komt deze vierde vraag, of, waar men nu het gemeentelijk kiesrecht definitief wil gaan regelen, niet moet worden overwogen, welke macht de Gemeentewet aan de te kiezen gemeenteraden zal toekennen. Er bestaat hier toch zeker correspondentie. Hoe meer vertrouwen men kan stellen in het deugdelijk karakter van de gekozen leden, hoe minder de autonomie van de gemeenten behoeft te worden beperkt. Maar ook omgekeerd, wanneer de gemeenteraden samengesteld worden uit personen die geen genoegzaam vertrouwen inboezemen voor een richtig beheer, dan wordt het juist eisch om eene betere contrôle in de Gemeentewet te geven. Mag ik nu niet onderstellen, dat de geachte afgevaardigde het met mij eens is, dat aan deze en andere vraagstukken, die deze materie beheerschen, in dit ontwerp eenvoudig niet gedacht is?

En wel heeft de geachte afgevaardigde opgemerkt, dat het zijns inziens toch noodzakelijk is, nu reeds ook de quaestie der gemeenteraadsverkiezingen tot een goed einde te brengen met het oog op de gevaren der toekomst. Maar is dit iets anders dan struisvogelpolitiek? Of kan dan, als die nieuwe Kamer gekozen is, van welke hij eene *minder* goede regeling ducht, die Kamer zelve niet het initiatief nemen, om de pas gemaakte regeling weer om te gieten in den vorm dien zij beter acht?

Ten slotte wijs ik er op, dat de geachte afgevaardigde heeft gesproken over Patrimonium, meenende, dat hetgeen ik gezegd heb omtrent de teleurstelling, die bij dezen Bond heerschte, overdreven was. Mag ik in antwoord hierop den geachten afgevaardigde wijzen op de resolutie, zoo pas op de jongste algemeene vergadering van Patrimonium aangenomen en aldus luidende:

„Het Nederlandsch Werkliedenverbond „Patrimonium”, sinds zijne laatste jaarvergadering teleurgesteld in zijne hoop, dat het kiesrecht zou zijn losgemaakt van elken, ook verkapt census, betreurt, dat, naar het aanhangig wetsontwerp, genoemde band zal behouden worden, zoodat duizenden arbeiders van het kiesrecht verstoken blijven.”

Mij dunkt, deze resolutie is de volkomen rechtvaardiging van hetgeen ik gezegd heb, dat in dien rustigen, *stillen* kring — en van deze eigenschap getuigt opnieuw de motie zelve, waarin geen enkel overdreven of te sterk gekleurd woord voorkomt — zich teleurstelling doet gevoelen, die, psychologisch, — de geachte afgevaardigde zal^d dit zeker niet tegenspreken —, allicht wrevel wekt.

Van Patrimonium kom ik als vanzelf tot den geachte afgevaardigde van Goes. En dan begin ik ook hier weder met een verslag van zijne rede van gisteren uit een der dagbladen. Ik heb hier voor mij het

verslag van *Het Vaderland* en lees daarin, dat spreker (de geachte afgevaardigde uit Goes) „het *niet* met mij eens is, dat er in dit wetsontwerp even weinig is als in het vorige, wat aan de anti-revolutionairen in beginsel voldoet.”

(De heer De Savornin Lohman interrompt: Dit is onjuist!)

Dat meende ik ook. Haast schijnt het, alsof wij anti-revolutionairen op de pers-tribune slecht begrepen kunnen worden, misschien wel, omdat wij er zoo ver van af zitten; maar nu de geachte afgevaardigde toegeeft, dat hij dit *niet* gezegd heeft, kan ik dit punt verder laten rusten.

Ook die geachte afgevaardigde heeft intusschen, na even te voren over Patrimonium gesproken te hebben, — er wel niet aan vastgeknoopt, maar toch in sterke nabuurschap met hetgeen hij zeide over Patrimonium —, de opmerking gemaakt, dat het verkeerd was van onze werklieden, dat ze, enkel door hunne persoonlijke belangen gedreven, zich groepeerden als politieke clubs. Ik heb de woorden letterlijk opgeschreven, en meen dus te kunnen instaan voor de juistheid ervan. Nu onderstel ik liever, dat de geachte afgevaardigde die woorden niet in verband met Patrimonium bedoeld heeft, maar waarom heeft hij ze dan niet opzettelijk van Patrimonium losgemaakt?

En als ik nu tot de rede zelve van den geachte afgevaardigde uit Goes kom, ben ik hem in de eerste plaats een woord van dank schuldig voor de welwillende en waardeerende wijze, waarop hij het debat tegen mij heeft opgenomen. Hij heeft gedaan wat onder mannen van beginsel, die uiteenlopende opvattingen hebben, bij zulk eene verhouding voegt en past: hij heeft op den voorgrond gesteld datgene, waarover we het eens zijn, om eerst daarna en met zekere schuchterheid één punt te doen uitkomen, waaromtrent we verschillen. Alleen dit ééne punt behoeft dan ook in mijne repliek te worden opgenomen. En wat was nu dit punt? Ik zou volgens hem gezegd hebben, dat ook het volk souvereiniteit bezat, evenals de overheid. Toen ik dit hoorde, stond ik wel eenigszins verbaasd. Thuis komende heb ik daarom mijne rede van voor acht dagen nog eens nagelezen, en toen — ik mag wel zeggen tot mijne blijdschap — de bevestiging gevonden van wat ik reeds terstond vermoedde, namelijk dat ik het *niet* zoo gezegd had. Wat ik zeide was dit: „er is, zoo men wil, tweeërlei souvereiniteit, zoowel *in allerlei eigen volkskring*, als bij de overheid.”

Dit nu is natuurlijk geheel iets anders. Souvereiniteit *in eigen kring* bedoelt bijv. dat de vader in den kring van zijn eigen huisgezin zijne rechten en bevoegheden *niet* van de overheid ontvangt, maar die bezit uit eigen hoofde, bij de gratie Gods, juist zooals het in onze oude

zeebrieven stond: „Ik, schipper, naast God schipper van mijn schip”. Ik meen dan ook, niet voor wat hij dacht dat ik gezegd had, maar voor wat ik werkelijk zeide op de algeheele instemming van den geachten afgevaardigde te mogen rekenen. Immers in zijne even voortreffelijke als keurige rede, die ten titel droeg: *Het Volk en de Overheid*, schreef de geachte afgevaardigde zelf dit: „Een volk blijft een volk, en wordt niet anders ook al treedt het als één geheel op onder de heerschappij van een Overheid. Dat volk heeft *zijn eigen recht*, het is daarmee geboren en sterft er mee; dat recht, door God in ons gelegd, ons door onze vaders overgeleverd, danken wij evenmin aan de Overheid, als de bijenzwerm de kunstige regelen waarnaar hij de bijenkorf inricht ontleent aan zijne koningin.” (bladz. 49, 50.) Mijns inziens nu kan deze uitspraak niet anders leiden dan tot aanvaarding van de door mij gemaakte onderscheiding tusschen *volk en overheid*.

De geachte afgevaardigde, die deze laatste afgeleide stelling mij betwistte op grond van de Schrift en de historie, vergunne mij, hem in verband hiermee op nog enkele feiten te wijzen. In de eerste plaats, — en hierover kan tusschen ons beiden geen verschil bestaan, want wij zijn beiden leden eener *Gereformeerde Kerk* —, in de eerste plaats is de overheid, volgens zijne en mijne belijdenis, ontstaan ten gevolge *van de zonde* en dus als redmiddel bij het volk *bijgekomen*. Wanneer mijn arm is gebroken en er een verband moet worden aangelegd, dan is dat verband niet uit mijn arm voortgekomen maar er om gespannen. En zoo is dus ook de overheid *niet* uit het volk voortgekomen, maar, evenals dit verband om den arm, er van buiten aan toegevoegd.

Voorts — het is wel een teeder punt, maar ik mag er toch in dit verband niet van zwijgen — kennen wij uit onze volkshistorie de jaren van 1581 en 1813, en weten hoe in die *beide* jaren onze landshistorie spreekt van de *afzwering van een Vorst*. Mr. Groen van Prinsterer, van dit feit van 1581 melding makende in zijne *Vaderlandsche Geschiedenis*, commentarieerde het met deze twee contemporaine citaten:

„Een vorst die, in stede van zijne onderdanen te beschermen, dezelve zoekt te verdrukken, t' overlasten, heur oude vrijheid te benemen, en hun te gebieden en gebruiken als slaven, moet gehouden worden niet als Prins maar als tyran.” Marnix schrijft: „Wij verwerpen den Koning, ook dewijl hij, gezworen vijand van de Ware Religie en van Gods Woord, in geenerlei manier het bestuur des Lands hebben wil dan op voorwaarde van het Rijk van Jezus Christus te kunnen uitroeijen”.

Blijkt hieruit nu niet, hoe mr. Groen van Prinsterer, die noch het gebeurde in 1581, noch de omwenteling van 1813 heeft afgekeurd,

metterdaad voor het volk de geoorloofdheid erkent, om ter laatster instantie, als de rechten, die in den boezem van het volk schuilen, tot vernietiging toe worden aangerand, — als het kan natuurlijk met behoud van de bestaande rechtsorde en door het kanaal van die rechtsorde, — de bescherming van die vrijheden en rechten des volks, zelf ter hand te nemen wanneer de Vorst die bescherming in haar tegendeel verkeert?

Dit geschil tusschen den geachten afgevaardigde en mij meen ik dan ook niet beter te kunnen toelichten dan door te verwijzen naar eene uitspraak van Rob. von Mohl in zijn *Encyclopaedie der Staatswissenschaften*, bladz. 644. Hij zegt daar: „Das der neuzeitigen Gesittigung entspringende Gefühl der Gleichheit aller vor dem Gesetze hat denn endlich zu der Auffassung geführt nach welcher die Gesamtheit der Unterthanen *ihre gemeinschaftlichen Rechte* gegenüber der Regierung durch Bevollmächtigte aus ihrer Mitte vertritt.” En verder zegt hij op bladz. 238. „Ob es in dem Vertreter allgemeiner Rechte und Interessen des Volkes gegenüber der Regierung aus dem Gesichtspunkte *eines zustehenden Rechtes*, oder ob es als ein zur Erreichung allgemeinen Nutzens dienender Auftrag aufzufassen ist.”

Dit is dus het dilemma, waarvoor wij staan. Het maakt op mij den indruk, dat de geachte afgevaardigde den laatsten term kiest, en ik den eersten.

Ten overvloede verwijs ik den geachten afgevaardigde nog naar hetgeen Emile de Laveleye in zijn *Le Gouvernement dans la Démocratie* geschreven heeft over *Les origines Bibliques et Chrétiennes de la Démocratie*, en niet minder naar Bryce in zijn *Commwealth of America*, en naar Oscar Strauss, in zijn *The origin of the republican form of Government in the United States of America*. De laatste vooral heeft van dit onderwerp eene opzettelijke studie gemaakt en aangetoond, hoe de geheele actie daar te lande uit het *Oude Testament* was voortgekomen.

Ten slotte merk ik nog op, dat de geachte afgevaardigde er min of meer aan mij en mijne vrienden in deze Kamer de schuld van gegeven heeft, dat de zaken zoo geloopt zijn zooals ze liepen, daar hij het niet kon begrijpen, waarom ik in eene vroegere periode van dezen strijd met zekere warmte was opgekomen voor het ontwerp der vorige Regeering.

Mijn antwoord daarop kan kort zijn. In de eerste plaats, omdat in het toenmalig ontwerp de ideële zijde van het staatsleven en niet de geldelijke zijde op den voorgrond trad. En in de tweede plaats, omdat in het toenmalig ontwerp niet het systeem der *petits paquets* gevolgd werd, maar het systeem, om op eenmaal door te gaan tot het eindstation. Ik sta namelijk in de overtuiging, dat er door de revolutionaire

partijen geen weerstand kan geboden worden aan het doorwerken van hare eigene beginselen; dat zij alle toch zich bewegen langs een hellend vlak, en dat het hieraan te wijten is, dat zoo vele tolken dier partijen door tal van woorden thans zeggen: ik ben wel tegen dit ontwerp, maar er valt niet aan te doen, wij moeten thans de uitbreiding doorzetten.

Datzelfde verschijnsel nu zal zich herhalen in de periode die straks komt en het einde zal zijn, dat zelfs de conservatieven toch doorzeilen en komen waar zij niet wezen willen, maar dat zij er dan zullen komen, als de betere elementen der bevolking nog sterker zullen bedorven zijn, en nog meer van alle ontzag voor de overheid zullen zijn vervreemd.

Vergun mij ten laatste, Mijnheer de Voorzitter, nog een kort woord te zeggen over hetgeen de Minister tegen mij heeft aangevoerd.

Eene kleine opmerking wensch ik daaraan te doen voorafgaan. Zij het een zacht protest, maar een protest dan toch tegen het begin der rede van den Minister. Ik zou dit protest hebben teruggehouden, indien de geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer De Beaufort, zich er toe bepaald had, om de houding van den Minister te *vergoelijken*, maar ik mag dit niet doen nu de geachte afgevaardigde zelfs min of meer de houding van den Minister heeft verheerlijkt en aan 's Ministers opvolgers ten voorbeeld heeft gesteld. Ook ik voor mij acht, dat er aan de Ministerstafel eene krachtige hand moet zijn, maar een Minister moet nooit anders doen dan *den teugel* in handen nemen; *de karrewats* mag tegen de Kamer niet worden gebruikt.

Mijn protest gaat dus niet daartegen, dat er enkele min heusche uitdrukkingen in die rede voorkwamen. Ons Parlement is zóó kalm en Hollandsch rustig, dat eene enkele min heusche uitdrukking hier eer homoeopatisch werkt. En ook al ware het, dat er gevaar voor aansteking ontstond, er zouden hier altoos — gelijk de heer Veegens terecht opmerkte — mannen als de heer De Beaufort worden gevonden, die antiseptisch werkten, en op de aansteking de ontsmetting deden volgen.

Neen, mijn zacht protest gaat uitsluitend tegen het door den Minister gebezigde *dreigement*. Hij heeft namelijk in zijne rede deze uitdrukking gebezigd — en alleen daartegen kom ik op —: „wanneer ik thans aan de beraadslagingen deelneem, moet ik het voorbehoud maken, *dat ik aan het tweede debat geen deel neem*”. Nu is het zeer de vraag of de Minister dat dreigement zal volhouden. Zwijgen is dikwijls nog moeilijker dan spreken. Maar in elk geval meen ik, dat dergelijk *dreigement* in onze Parlementaire usantiën niet mag insluipen, zoowel met het oog op de waardigheid van het gezag der overheid, als met het oog op de waardigheid van het Parlement.

En eindelijk maak ik nog eene vluchtige opmerking omtrent het ééne punt, waarop de Minister mij rescontreerde. De Minister heeft namelijk, naar aanleiding van hetgeen ik citeerde uit zijne vroegere rede als Kamerlid, — het gold den woningcensus, dien hij toen voor de gemeenten Amsterdam en Rotterdam op *f* 2 voldoende had geacht —, opgemerkt, dat in diezelfde rede uitdrukkelijk wordt verklaard, dat die cijfers niet in absoluten zin werden gegeven, maar onder voorbehoud van nader Regeeringsonderzoek. Dit is ook zoo, maar kan dit nu toegepast worden op Amsterdam en Rotterdam? Ik begrijp, dat een lid van de Kamer buiten staat is om in eene schaal van cijfers den verschillenden levensstandaard voor afgelegen steden van ons land te leveren. Maar dat een man, die eene positie in het land inneemt als deze Minister, en zulk eene lange reeks van jaren zich heeft bewogen op sociaal en politiek gebied, zoozeer vreemdeling zou zijn in ons hedendaagsch Jeruzalem, dat hij niet zou weten, hoe tal van degelijke arbeiders te Amsterdam en Rotterdam bij een huurfixum van *f* 2 en *f* 2.25 niet voor het kiesrecht in aanmerking kunnen komen, had ik voor ondenkbaar gehouden. De fout is, geloof ik, deze: Toen het Kamerlid Van Houten sprak van *f* 2, zag hij uit eigen oogen en die oogen zijn zoo slecht niet; maar nu, als Minister, heeft hij gekeken door den bril van zijne ambtenaren. De ambtenaren nu, die eene zeer geïsoleerde positie in de maatschappij innemen, zijn m. i. het minst in staat om den waren toestand, vooral van de laagste klassen, te beoordeelen. Daarom eindig ik met het uitspreken van den wensch, dat de Minister bij de verdere behandeling van dit ontwerp dien bril van zijne ambtenaren aflegge.

En wat, ten allerlaatste, stemplicht aangaat, in den zin waarin die hier is aangeprezen, zal deze op onze instemming niet kunnen rekenen. Dit neemt echter niet weg, dat er een andere vorm van stemplicht denkbaar is, waar wij ons misschien wel voor zouden kunnen verklaren. Doch daarover komt het debat bij de amendementen.

Handelingen, blz. 1118—1121.

Mijnheer de Voorzitter! Ik vraag nog even, voor de derde maal, het woord en wel voor een drietal opmerkingen.

Ten eerste om te verklaren dat, mijns inziens, wij anti-revolutionairen de Kamer hebben dank te zeggen voor het geduld, dat ze heeft uitgeoefend, om onze kleine twisten aan te hooren, en dat het nu veiliger en beter zal zijn om onze huishoudelijke krakeelen verder in eigen boezem af te doen.

In de tweede plaats, om aan de heeren Beelaerts van Blokland en De Savornin Lohman dank te brengen voor de welwillende wijze waarop zij mij van repliek hebben gediend.

En in de derde en voornaamste plaats om ten ernstigste te protesteeren tegen de beschuldiging van felonie, door den heer Beelaerts tegen mij ingebracht, een beschuldiging die gepaard ging met de bewering, dat ik zelf erkend zou hebben, die felonie gepleegd te hebben. Ik moet het aan hem zelve overlaten of hij het er voor wil houden, dat ik zou zijn overgeloopen van de anti-revolutionaire naar de radicale partij. Maar hij mag niet zeggen, dat ik dit zelf erkend heb; en toch juist dat heeft hij gedaan. Wat heb ik echter heden morgen gezegd? Ik heb gezegd, dat er twee legerkorpsen tegen elkander optrekken, het eene van de revolutionairen, het andere van de anti-revolutionairen, en dat die beiden elk eene voorhoede en elk eene achterhoede hebben. En wanneer de heer Beelaerts nu zegt, dat ik mijn plaats inneem niet in de voorhoede van mijn eigen partij, maar overgeloopen ben naar de voorhoede van de tegenpartij, dan zou ik, indien dit zoo ware, inderdaad felonie hebben gepleegd. En tegen die beschuldiging wensch ik te protesteeren.

Handelingen, blz. 1133—1134.

ZITTING 1896—1897.

Indische Begrooting voor 1897: Atjeh-motie Van Vlijmen — Atjeh-beleid — Zending in Indië.

VERGADERING VAN 17 NOVEMBER 1896.

Mijnheer de Voorzitter! Ingeschreven als eerste spreker na de indiening van eene motie van orde, die onverwijld aan de orde is gesteld, meen ik in de eerste plaats over die motie een kort woord te moeten zeggen.

In het algemeen genomen, juich ik het indienen van die motie toe, zonder daarom nog te beslissen, welk karakter aan die motie moet worden toegekend. Zulk eene motie kan de bedoeling hebben om uitsluitend te bieden *een steunpunt voor de discussie*; dan heeft zij het nut, dat zij de gedachten bij het debat meer concentreert op geformuleerde denkbeelden, en hebben zij, die zich met die denkbeelden niet geheel kunnen vereenigen omdat zij hun ongenoegzaam voorkomen, de gelegenheid, door amendeering zulk eene motie uit te breiden. Bij een Atjeh-debat, dat licht in gevaar komt in het vage te verloopen, juich ik uit dien hoofde het indienen van eene dergelijke motie als steunpunt voor de discussie in elk geval toe. Eene andere vraag is het intusschen, of de motie ook misschien eene wijdere strekking heeft. Men is, niet in ons Parlement, maar in het Fransche, gewoon bij elk debat dat oprijst verscheidene motiën van orde voor te stellen, niet als steunpunt voor de discussie, maar om daardoor eene stemming uit te lokken, die eene vijandelijke of vriendelijke beteekenis heeft tegenover den bewindsmann, wiens onderwerp aan de orde is. Indien het nu mocht zijn, dat de geachte voorsteller van deze motie dit niet bedoelt, maar alleen tracht een steunpunt voor de discussie te geven, dan trekt hij haar natuurlijk in zoodra de discussie is afgelopen. Heeft hij daarentegen de bedoeling, tegenover den tegenwoordigen Minister van Koloniën een vijandig votum

te laten uitbrengen, dan zal de motie in stemming komen en zal de Kamer zich hebben uit te spreken over de strategische denkbeelden, die daarin zijn neergelegd.

In dit laatste geval wensch ik mij de vrijheid te reserveeren om over die motie van gedachten te wisselen met mijne politieke vrienden in de Kamer, en wensch ik evenzoo, mijn oordeel thans *niet* te geven over de strategische methode, die de heer van Vlijmen in zijne motie aan geeft. Het is toch voor mij zeer twijfelachtig of eene Kamer, samengesteld gelijk onze Tweede Kamer, die als zoodanig *geen* militair karakter bezit, inderdaad in staat is om over zulk eene methode van strategie uitspraak te doen. In elk geval houd ik staande, — ook al stem ik toe, dat de Kamer zoo dikwijls zich moet uitspreken over netelige quaestiën, waarover niet ieder lid zich een zelfstandig en welgevestigd oordeel kan vormen en toch aan de stemming moet deelnemen —, dat men, om over deze quaestie met oordeel des onderscheids te kunnen stemmen, nog heel andere gegevens zou moeten bezitten dan die, welke op het oogenblik ter beschikking van de Kamer zijn. En ik voeg er bij, dat, indien na rijp overleg door de Kamer eene motie zal moeten worden aangenomen, de vraag rijst of dan niet vooraf zoodanige mededeelingen van de Regeeringstafel zullen moeten uitgaan, en zulke besprekingen hier zullen moeten gevoerd worden, als in een *publiek debat* niet zonder gevaar, met het oog op den oorlogstoestand in Atjeh, kunnen worden ingeweven. Men mag toch niet vergeten, dat in Atjeh *geluisterd* wordt naar hetgeen hier wordt gesproken. Hieruit zou de noodzakelijkheid kunnen voortvloeien, om althans voor een gedeelte het debat in *comité generaal* te voeren.

Ziedaar, Mijnheer de Voorzitter, het voorloopig oordeel, dat ik voor mij over de ingediende motie wensch te vellen.

Ik ga er thans toe over om in de zaak van Atjeh één enkel punt ter sprake te brengen. Hetgeen ik verder naar aanleiding van de Indische begrooting te zeggen heb, meen ik met uw goedvinden te mogen verschuiven naar de behandeling der afzonderlijke hoofdstukken. Ik beperk mij dus thans tot het bespreken van eene bepaalde vraag in verband met de Atjeh-quaestie. En dan doe ik dit niet zonder schroom, want wie geen specialiteit is in Indische en bijzonder in Atjehsche aangelegenheden, waagt het niet licht zich te mengen in een debat, door onze Indische specialiteiten gevoerd. Ik hoop daarom met de uiterste voorzichtigheid te zeggen wat ik te zeggen heb, om niet ook mijnerzijds te vervallen in de fout, dat men, van ons spreken hier, in Atjeh tegen ons partij kan trekken. Men geeft daar zoo licht aanleiding toe. Zelfs

zou ik willen vragen of hetgeen door den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, den heer Cremer, over Toekoe Oemar is gezegd, niet met zekere instemming zal worden gelezen in den Atjehschen kring, waarin Toekoe Oemar zich thans beweegt.

De ééne vraag, die ik wensch ter sprake te brengen is, *of de stelselloosheid, die nu zoo jarenlang de kanker is geweest van ons Atjeh-beleid, door het ons in deze begrooting aangeboden metterdaad wordt uitgesneden en weggenomen.*

Op die vraag kan ik geen ander dan een ontkennend antwoord geven, een antwoord, dat ik in het kort ga toelichten. Gelijk toch dr. Snouck Hurgronje, op wien de Regeering bij monde van dezen Minister zich met buitengemeene ingenomenheid beroept, ons in het tweede gedeelte van zijn werk *De Atjehers* op bladz. 364 verklaart, is het kwaad van ons Atjeh-beleid dusver juist die *stelselloosheid* geweest, omdat de Muslim alleen dogmatisch in een Kaffir-bestuur berusten als het zich kenmerkt — en daar lette men wel op — door *vastheid* éérs en dan door overmacht. Die stelselloosheid, waarin volgens het oordeel van dezen deskundige het booze kwaad van ons Atjeh-beleid is gelegen, is zelfs *stelsel* geworden. Wij zijn niet alleen *stelselloos* te werk gegaan, maar maken al den indruk alsof we *stelselmatig* die *stelselloosheid* hebben gewild; het was letterlijk of we eene volledige staalkaart van alle denkbare methoden om Atjeh te bestrijden voor ons hadden gelegd en alsof we, onbekwaam eene keuze te doen, ons hadden voorgenomen om achtereenvolgens alle deze verschillende stelsels eens te beproeven. Thans eerst schijnt men aan het einde van de serie te zijn. Immers, men is teruggekomen op het reeds eenmaal beproefde stelsel uit de dagen van Van der Heyden. Een negende stelsel heeft men blijkbaar niet kunnen vinden. En zoo is er metterdaad ten gevolge van deze stelselmatige stelselloosheid in Atjeh eene droeve tragedie door ons afgespeeld, een treurspel in acht bedrijven, waarvan, helaas, het slotbedrijf zich nog altijd wachten laat.

Die kanker der stelselloosheid zal dan nu moeten worden uitgesneden; men zal nu tot een *vast stelsel* overgaan, en de Minister stelt het in zijne Memorie van Antwoord voor alsof wij, door de gegevens zijnerzijds verstrekt, metterdaad reeds bij die vastheid van stelsel zullen uitkomen. Ik betwijfel dat echter, want wanneer men tegenover een vijand een vast stelsel zal volgen, dan is het m. i. niet genoeg, een *tactisch* of beter gezegd een *strategisch* stelsel te hebben, maar dan moet in de eerste plaats het *politieke* stelsel vaststaan. Het *strategisch* stelsel is op zich zelf nooit anders dan het *middel*, en het strekt altijd en uitsluitend om hetgeen in het *politieke* stelsel als *doel* is gekozen

te verwezenlijken en te bereiken. Het strategisch stelsel is nooit onafhankelijk, staat nooit op zich zelf, maar wordt altijd beheerscht door het politieke stelsel dat er aan ten grondslag ligt.

Is ons nu door den Minister een *politiek stelsel* geboden? Die vraag kan moeilijk bevestigend beantwoord worden, want zoo ik wel zie, komt bij het opmaken van een politiek stelsel allereerst de *formeele* vraag in aanmerking, wie of ten deze de beslissing zal geven en het stelsel zal vaststellen. Ten opzichte van dat formeele beginsel zijn wij tot dusver even stelselloos te werk gegaan als wat aangaat het *materieele* gedeelte van het stelsel. Nu eens is hier beslist door den Minister, dan weer te Batavia door den Gouverneur-Generaal, eene derde maal door hem die de macht in Atjeh zelf in handen had. Ten dezen ontbreekt dus een eerste *desideratum* voor vastheid van lijnen.

Wat is nu dienaangaande de meening van den Minister? Is zijne bedoeling, dat de Gouverneur-Generaal zal blijven beslissen, of wel dat de beslissing van hier zal uitgaan, en indien van hier uit, is het dan zijne bedoeling, dat dit zal geschieden door hem alleen of in overleg met de Staten-Generaal, en dan niet in zulk een overleg dat ons enkel zekere mededeelingen worden gegeven, maar zóó dat de Kamer in staat worde gesteld om met kennis van zaken te oordeelen?

Eene tweede vraag, rakende het politieke stelsel is, als hoedanig men Atjeh beschouwt? In 1874 heeft generaal van Swieten verklaard, dat het sultanaat was ter zijde gezet, en toen later na den dood van den sultan nog twee pogingen werden aangewend om het sultanaat te herstellen, heeft hij eene tweede proclamatie uitgevaardigd, waarin werd te kennen gegeven, dat een herstel van het sultanaat voortaan onmogelijk was. De generaal Van Teyn daarentegen heeft later toch weer onderhandeld met de Kemala-partij en haar zelfs geschenken aangeboden, en, al werd het formeel niet erkend, die onderhandelingen bedoelden toch niets anders dan met den pretendent-sultan weer te trachten op een goeden voet te komen. Nu moet men toch weten, of men staat voor een *vijand*, of wel, dat men te doen heeft met *opstandelingen*. Het is eene gewoonte van de Indische Regeeringsstukken, om nu eens te spreken van een *vijand*, dan weer van *kwaadwilligen*. Maar een kwaadwillige is een heel ander mensch dan een vijand. Tegenover een vijand, ook wanneer men strijdt in Atjeh, huldigt men zekere militaire regelen van eer, waardoor men hem ook als vijand ridderlijk bejegt. Heeft men daarentegen met *opstandelingen* te doen, dan maakt men korte metten en handelt op eene wijze als waarop ieder Gouvernement schuldigen aan mouterij of oproer bejegt. Men kan dus niet den be-

trekkelijken eeretitel van *vijand* en de smadelijke benaming van *kwaadwillige* door elkander gebruiken en met elkaar afwisselen. Men kan òf den eenen term òf den anderen gebruiken. Heeft men met een vijand te doen, dan is de naam van „kwaadwillige” beleedigend; heeft men met kwaadwilligen te doen, dan is de naam van „vijand” een *excès d'honneur*.

In de derde plaats dient bij het te volgen politiek stelsel vast te staan, of men een civiel dan wel een militair bestuur zal hebben. Wij hebben ook in dit opzicht al de ellende doorleefd van het telkens afwisselen. Nu eens stond de man met den rok, dan weer de man met de sabel aan het hoofd. De eerste was gemeenlijk geneigd gering te schatten hetgeen de ander had gedaan. Dat gaf aan de militairen onder civiel bestuur eene onaangename positie. En stond de man met de sabel aan het hoofd, en werden er onder zijn beleid voor het oogenblik resultaten verkregen, dan was men er aanstonds bij om aan zijn bewind een termijn te stellen, zoodat de sabel weer in de scheede moest. Ook deze zaak moet dus, wanneer men vastheid van stelsel wil hebben, uitgemakt en beslist worden. Men moet weten, of men, indien het den militairen bevelhebber van thans gelukt zal zijn eenige meerdere vrijheid van beweging en meerdere rust aan de door ons bezette streken van Groot-Atjeh te verzekeren, het plan heeft om onmiddellijk daarna den militairen bevelhebber weder af te danken en hem door een civielen gouverneur te vervangen; òf wel dat men het militaire commando in Atjeh thans zoo lang zal laten voortduren tot de strijd met Atjeh voor goed beslecht is.

In de vierde plaats dient men, wat het politieke stelsel betreft, te weten of de bewindsman op Atjeh ook voortaan op minderen of meerderen steun van bondgenooten in Atjeh zal mogen rekenen; of wel dat men, geleerd door de met Toekoe Oemar opgedane ervaring, van nu voortaan elken steun van dien aard verwerpt. Op zich zelf is het gebruik maken van bondgenooten de vaste historische lijn geweest van onze koloniale politiek, ook in de dagen onzer vaderen; steeds trachtte men het *divide et impera* toe te passen, en den eenen inlander tegen den anderen uit te spelen. Het is dus de vraag, of de ondervinding met Toekoe Oemar van dien aard is, dat men overal en altijd de Atjehers voor te wispelturig, te weinig oprecht en te weinig betrouwbaar moet achten, om met hen ten tweeden male dit stelsel te beproeven. Wordt toch ook over die quaestie niet beslist, dan kan elk nieuw gouverneur, hetzij civiel, hetzij militair, nogmaals engagementen aangaan, waaruit naderhand de schromelijkste moeilijkheden kunnen geboren worden.

Is nu op die wijze eenmaal over het politieke stelsel beslist, dan heeft men zich in de tweede plaats af te vragen, of aan het door den Minister voorgestelde *strategisch stelsel* de eer kan worden toegekend van *zoo vast* te zijn, dat het ons voor nieuwe teleurstellingen zal vrijwaren. Het strategisch stelsel, dat deze Minister voorstaat, is het concentratie-stelsel van den kolonel Demmeny, plus drie bivaks, één in elk der drie Moekims, met meerdere of mindere versterking, bezet elk door één bataljon. Is daarmede de strategische positie genoeg omlijnd en scherp genoeg geteekend, zoodat een oordeel over de waarde van het stelsel mogelijk is?

Reeds wees de heer van Vlijmen er op, — en hij accentueerde het zelfs in eene motie —, dat hier nog heel iets anders bij in aanmerking komt. Hij wees er toch terecht op, dat men ten deze niet alleen met de positie in Groot-Atjeh heeft rekening te houden, maar ook wel terdege met die aan den kustzoom. En nu zegt de Minister, dat hij voor scheepvaartregeling is, die op krachtige wijze zal moeten worden gehandhaafd, en tegen blokkade.

Uitstekend, Mijnheer de Voorzitter, maar de Minister zal toch niet wenschen, dat wij eenvoudig afgaan op zijne *meening*, doch toegeven, dat men ook mag rekenen met de argumenten, welke hij hiervoor aanvoert. Het eerste argument is, dat hij geen rapporten gekregen heeft, hoe die scheepvaartregeling werkt. Reeds dit beneemt mij den lust om op zijn tweede argument in te gaan. Hoe toch komt het, dat de Minister geen rapporten heeft? De Minister zit toch reeds lang genoeg op de plaats die hij thans inneemt, om, indien ook naar zijn oordeel de uitkomsten, op de kust verkregen, den uitslag van den geheelen Atjeh-oorlog beheerschen, te zorgen, dat hij thans rapporten in handen had. En indien hij op dit oogenblik *geen* rapporten heeft, heeft hij dan zelf niet verzuimd die aan te vragen, lijdelijk afwachtede of men hem die eigener beweging zou zenden?

Wanneer men de scheepvaartregeling als stelsel aanneemt, heeft men een vasten muur met gaten, met voor elk dier gaten een soldaat om den toegang te bewaken. Maar hoe staat het nu met Edi? Tijdens de blokkade zag men van onze oorlogsbodems herhaaldelijk geheele transporten uit Edi zich langs de Atjehsche kust bewegen, om op die wijze tot Atjeh door te dringen. Is nu die afsluiting naar den kant van Edi thans verbeterd? Immers, al sluit ge alle overige poorten in uw muur, zoolang de achterdeur van Edi open blijft, *is* er feitelijk geene sluiting.

Hoe ziet deze bewindsman de zaken van Pedir in? Het is van algemeene bekendheid, dat het voornaamste en krachtigste verzet van

daar komt; het is voor de Atjehers die ons moeite baren de vaste plaats van retraite, de verzamelplaats van wat men noemt de kwaadwilligen. Maar ook hier zegt de Minister: „of men genoodzaakt zal zijn om tegen Pedir op te treden, kan ik vooralsnog niet zeggen.” Ik eisch natuurlijk niet, dat de Minister handelen zal alvorens hij kan oordeelen, maar indien hij daaromtrent nog geen vaste lijn kan aangeven, meen ik, dat ook in dit opzicht de vastheid van stelsel, welke men ons voorspiegelt, niet is verkregen.

Wat de 3 *bivaks* betreft, houdt men staande dat zij op dit oogenblik voldoen kunnen aan hetgeen in het belang van rust en veiligheid gevorderd wordt. Maar toch, feitelijk biedt de Regeering ons dat stelsel *nog niet* als het hare, want de Minister van Koloniën zegt, dat hij voorloopig slechts drie ton heeft uitgetrokken om het overcompleet te kunnen aanhouden, maar dat hij, alvorens te beslissen, nog nadere gegevens afwacht om te weten welken weg men op moet. Ook zoo beneemt hij dus aan de Kamer de illusie, alsof de mogelijkheid om tot een vast stelsel op strategisch gebied te geraken, nu reeds bestond. Dit doet de vraag rijzen, of dat stelsel der drie *bivaks* slechts als een stelsel voor eenige maanden is bedoeld? Haast zou men soms geneigd zijn, dat aantenemen, als men tenminste oordeelt naar de uittaling van den Minister bij de interpellatie van den heer Van Gennep, toen hij zeide, dat wij het nog zoo wel één jaar konden volhouden. Die verklaring van den Minister heeft de heer Cremer onvoorzichtig genoemd; maar ik houd den Minister liever voor een zeer voorzichtig man, en versta dus zijne woorden zóó, dat volgens zijn idee de geheele oorlog met Atjeh wel binnen een jaar zal afloopen, zoodat er dan weer eene civiele organisatie zal kunnen komen, en het 3 bivak-stelsel voor altijd als afgedaan zal kunnen beschouwd worden. Een ander dilemma is er blijkbaar voor den Minister niet, dan onvoorzichtigheid, of na één jaar prijsgeving van het nu aanbevolen stelsel. En mocht hij nu den tweeden term van dit dilemma kiezen, dan zou de quaestie voor ons nog veel erger staan, en zou er zelfs *elke zweem* van een *vast stelsel* ontbreken. Maar ook afgezien hiervan, moet gevraagd worden, of bij dit stelsel is gerekend met de eigenaardige natuur van den guerilla-oorlog, hierin bestaande, dat hij nooit een vast objectief biedt, en nimmer anders is dan een bewegelijke schijf, die het juist mikken bijna onmogelijk maakt. Het is blijkens de lessen der historie een vaste karaktertrek van den guerilla-oorlog, dat hij zich gedurig metamorphoseert, en tot in het oneindige *pliable* is. Is de vijand teruggeslagen, dan laat hij u eenigen tijd met rust, maar een jaar later staat hij met eene veranderde tactiek

weer voor u en begint de oude worsteling opnieuw. Ook van die zijde dus waarborg noch zekerheid voor de vastheid van het stelsel.

Als men een strategisch stelsel aanneemt, moet men toch vastelijk weten *wat men beoogt*, waar men op aanstuurt. Men moet zijn doel helder en klaar voor zich hebben. Daarom vraag ik mij af of deze Minister zijn doel helder en klaar voor zich heeft, en wat ZExc. als eisch stelt voor de conclusie, dat alsdan de Atjeh-oorlog zal geëindigd zijn?

En ook hier is weer verwarring. De eerste maal zegt hij, dat einddoel *niet* is de verovering van geheel Atjeh (bladz. 8 van de Memorie van Antwoord), maar alleen „*het bestendigen van de afgedwongen rust en de eerbiediging van ons gezag*”. Dat kwam dus eenvoudig neer op bestendigen van den toestand, die op het oogenblik reeds bestaat. Maar eenige regels verder lees ik op diezelfde bladzijde, dat als einddoel voor aller oogen staat „*de eindelijke onderwerping van Groot-Atjeh*”. Op eene zelfde bladzijde, slechts enkele regels van elkander gescheiden, alzoo voor den oorlog twee doeleinden aangegeven, die hemelsbreed van elkander verschillen. En tot overmaat van ramp staat er dan op bladz. 9 weder iets anders. Daar toch lees ik: „Zoolang ons gezag in Atjeh en onderhoorigheden niet op hechter grondslagen rust,” enz. Hieruit blijkt dus dat de Minister op bladz. 9 weder eene derde geheel andere voorstelling geeft. Niet alleen Groot-Atjeh, maar *geheel* Atjeh met alle onderhoorigheden, — zoo staat het er zonder eenige beperking —, „Atjeh en onderhoorigheden” zullen ons gezag moeten erkennen en zoo eerst zal ons gezag op hechte grondslagen rusten.

En eindelijk wensch ik nog deze laatste vraag te doen, of, gelijk bij elk koloniaal strategisch plan hoort, ook hier rekening is gehouden met de mogelijkheid, dat men, ten gevolge van Europeesche verwickelingen, in onze koloniën eens eene andere vijandelijke vloot zag verschijnen. En zoo niet, dan denke men eens in welke de positie zou zijn van die drie bivaks en van geheel onze nederzetting in Groot-Atjeh, indien het binnenloopen van eene vijandelijke vloot in onze koloniale wateren onze kleine flottielje eens dwong, om zich zoo snel mogelijk uit de voeten te maken, en als dientengevolge die enkele bataljons in hun bivaks niet alleen afgesneden werden van elken toevoer, maar bovendien in eene landingsdivisie van deze vijandelijke vloot den buitenlandschen vijand in combinatie met den Atjeher tegen zich zagen optreden? Er is zoo dikwijls op gewezen, dat het raadzaam zou zijn op Poeloe Weh eene goedgewapende sterkte aan te leggen, en in mijn oog blijft het zeer de vraag, of ook, afgezien van elke andere consideratie, het hebben van zulk een onneembaar punt vlak bij Atjeh, waartoe men

bij ernstige moeilijkheid, die zich uit Europa voordeed, zonder overhaasting retireeren kon, niet in het belang van onze geheele koloniale positie aanbeveling verdient.

Zoo doorliep ik, Mijnheer de Voorzitter, achtereenvolgens de eischen, die ik meen dat ten deze voor *vastheid van stelsel* moeten worden gesteld. En overmits, naar mijn inzien, het thans door den Minister van Koloniën ons aangeboden schier in geen enkel opzicht die genoegzame vastheid van gedragslijn biedt, meen ik dat er oorzaak bestaat, den heer Minister alsnog uit te noodigen om, voor zoover hem, met het oog op de koloniale belangen, oirbaar en geoorloofd dunkt, die onderscheidene eischen althans in zooverre nader te willen toelichten, dat ons klare wijn worde ingeschonken. Op dit oogenblik zou ik meenen, met het stelsel van den Minister nog niet te kunnen medegaan. Niet omdat ik mij aanmatig een oordeel over de meerdere of mindere deugdelijkheid van het hier gebodene, maar omdat het in elk geval de oude stelselloosheid dreigt te bestendigen. De Minister van Koloniën is geen militair, maar toch zal hij mij toestemmen, dat wie eene vesting belegert, niet volstaan kan met twee of drie bastions in te sluiten, om het overige in den vestingmuur vrij te laten. Wie eene vesting wil innemen, moet haar geheel insluiten. En zoo nu ook is het hier niet genoegzaam twee of drie punten in het belegeringsplan aan te duiden. Om het te kunnen beoordeelen, moet men het *geheele plan van beleg* kunnen overzien. Is de Minister genegen ons metterdaad in dien deugdelijken zin zulk een volledig plan voor een vast stelsel te bieden, dan geloof ik dat de Kamer niet zou aarzelen met dat stelsel mede te gaan, overmits zoo goed als elk stelsel tot ons doel zal leiden, mits het slechts vast in elkaar zit, het geheel omvat en mits eraan wordt vastgehouden. Dan — maar ook dan alleen — kunnen wij onzerzijds onze verantwoordelijkheid gedekt achten, en dan eerst kan een plan met kracht en ernst worden doorgezet.

Dit zou ik te meer wenschen, omdat daarvoor juist thans het gunstige oogenblik aanbrak. Het valt niet te ontkennen — al strekt het onze natie niet tot eer — dat wij in den gewichtigen en moeilijken strijd tegen Atjeh bij het volk vaak groote onverschilligheid hebben waargenomen; maar die nationale slapheid en onverschilligheid heeft thans dan toch eindelijk plaats gemaakt voor warme nationale belangstelling; en hiervan moet ook de regeering mijns inziens partij trekken. Thans kunnen we Atjeh onder de knie krijgen. Ik zeg dat niet uit patriotischen trots, alsof ik zou meenen, dat men in Atjeh er maar op moet inslaan. Ik heb zelf indertijd — voor 22 jaren — tot die leden der

Kamer gehoord, die aan de oppositie *tegen* het toenmalig regeeringsbeleid in zake Atjeh hebben deelgenomen. Destijds werden ons van diezelfde Regeeringstafel allerlei optimistische voorstellingen gegeven, die wij, als oppositie, als onjuist bestreden; en wie zal nu na ruim 20 jaren nog ontkennen, dat de uitkomst, helaas, die toemalige oppositie meer in het gelijk heeft gesteld dan het toenmalige Kabinet? In herinnering daaraan hoop ik, dat de Regeering zich niet nogmaals zoodanige optimistische voorstellingen van de zaak zal maken. Waar het Atjeh geldt, wordt ik als oppositie liever niet in het gelijk gesteld. En juist daarom spreek ik den wensch uit, dat er eens een deugdelijk stelsel wordt vastgesteld, en dat ter uitvoering van dat stelsel alle vereischte maatregelen niet *half*, maar *heel* zullen worden genomen.

Deze wensch alleen drijft mij tot spreken, en geen valsch *jingoïsme*. Veeleer heb ik het betreurd en afgekeurd, dat het Kabinet aan de Koningin-Regentesse bij de troonrede woorden in den mond gelegd heeft, die mijns inziens op de lippen van eene vrouw niet voegen, overmits die woorden niet getuigden van dien Christelijken ernst, die, dapper maar vroom, ons wel tot *strijden* aanzet, maar allen *overmoed* van onze lippen weert. In dien geest poogde ik dan ook mijnerzijds te spreken, en als die ernst bij de regeering voorzit, ga ik met haar mede. Want ik acht, dat, waar Atjeh hier naar ons luistert, ook in deze Kamer duidelijk aan Atjeh moet worden te verstaan gegeven, dat Nederland de eenmaal ondernomen taak niet opgeeft, maar dien tot den einde toe zal volbrengen. Atjeh moet weten dat, nu eenmaal de oorlogstoestand intrad en vijand tegenover vijand staat, er hier geen verschil van partijen bestaat, maar alle partijen saam zich rond elk Kabinet scharen, die met een vast en deugdelijk stelsel voor de Staten-Generaal verschijnt. Atjeh behoort de overtuiging te erlangen, dat, ook al ware het dat de Indische financiën te kort schoten, Nederland zelf in offervaardigheid voor het koloniaal bezit niet zal onderdoen voor het Spaansche volk, dat voor de herovering van Cuba maand na maand millioenen peseta's ten offer brengt. Ja, als Atjeh zich op de leer van den *Djihad* beroept, en krachtens dien *Djihad* door zijne oelama's tot een heiligen oorlog wordt aangevuurd, dan wete Atjeh, dat ook in ons allengs een heilig besef ontwaakt, het besef der roeping, om niet alleen ons koloniaal bezit af te ronden, maar, wat veel meer zegt, om ook aan Atjeh eens die zegeningen te brengen van veiligheid en orde, die Nederland, sinds hier het licht der Evangeliën doordrong, door Gods goede gunste ontving en, God zij lof, nog steeds bezitten mag.

Handelingen, blz. 144—147.

VERGADERING VAN 20 NOVEMBER 1896.

Mijnheer de Voorzitter! Aan de koffie en het djatihout besteedde de Kamer een niet onbelangrijk deel van den beschikbaren parlementairen tijd. En ongetwijfeld zijn ook die materieele belangen van gewicht, en vereischen zij, als van ernstigen aard, hun tijd. Nu echter die materieele belangen zijn afgedaan en wij genaderd zijn tot de afdeeling Onderwijs en Eeredienst, komen er belangen van hoogere orde aan de beurt, die stellig geen minder recht hebben op de belangstelling der Kamer en op zekeren tijd van beraadslaging. Gelukkig mag men zeggen, dat de algemeene zienswijze over het karakter, aan de beraadslaging over deze geestelijke, principieele belangen toe te kennen, in lateren tijd wijziging heeft ondergaan. Het werd vroeger vaak in deze Kamer zóó ingezien, alsof men, aan deze afdeeling toe gekomen, aan de zendingsvrienden en de pleitbezorgers van Christelijk-confessioneele denkbeelden goedheidshalve een oogenblik het woord liet; maar men zag *niet* in, dat metterdaad met deze afdeeling *politieke* belangen aan de orde kwamen, misschien van nog hooger beteekenis dan de materieele belangen, die wij thans hebben afgehandeld. Maar zoo bleef het niet; en is er in het Atjeh-debat gezegd naar Brederoo's leus, „dat het verkeer kan”, op het punt dat ons thans bezighoudt is schier in nog sterkeren zin een keer in de overtuigingen en denkbeelden gekomen, en daarop dient met ernst te worden gewezen. Vraagt men zich toch af, hoe in vroegeren tijd over de kerstening van en de evangelisatie in onze Indiën geoordeeld werd, dan gelooft men nauwelijks zijne oogen meer, bij het lezen van de ruwe woorden, waarin men zich destijds over zoo hoog ernstige politieke belangen dorst uit te laten. Zoo werd ons nog onlangs, — zoo straks zeg ik waar —, in herinnering gebracht, dat de gepensioneerde kapitein-luitenant ter zee, de heer H. van Bloemesteyn, in zijne brochure *Java en de Javanen*, over de zendelingen schreef, dat het zaak was om den eersten zendeling den besten, die landde, „*onmiddellijk op het wachtschip te zetten, ten einde hem met het eerste terugkeerend schip naar Europa te zenden in het belang van Java, van Nederland en vooral van de Javanen zelven*”; terwijl niet minder ruw klinkt, wat voorkwam in de brochure: *Eene waarschuwende stem uit de binnenlanden van Java*, waarin gezegd wordt: „*Nederlanders! Het is alsof alle elementen van vernietiging gelijktijdig op uw koloniaal bezit moeten neerstorten, want gewis, niets is meer geschikt om het verlies uwer kostbare koloniën te bespoedigen dan het werk der evangelisatie en beschaving van de*

Indische natiën.” Wat zijn zulke woorden anders dan de uitdrukking van een materialistischen geest, die geen ander belang op koloniaal terrein kent dan het geldelijke; en die van een opkomen voor eenig *hooger* belang van den inlander niet hooren, noch weten wil?

En wilt gij nu zien, Mijnheer de Voorzitter, welke keer er sinds allens in de overtuigingen en denkbeelden gekomen is, leg dan naast die beide booze citaten eens de uitspraak van een oud-gouverneur van Sumatra, die in 1891 schreef: „*Ik heb de zendelingen (in de Batta-landen) hoog leeren waardeeren. Ieder die, zooals ik, hen in hun loffelijken arbeid heeft gadegeslagen, zal overtuigd zijn, dat men hun heilzamen invloed niet licht kan overschatten. De gezinnen der zendelingen waren in elk opzicht pioniers der beschaving en duizenden tot zegen.*” En toch is dit getuigenis van dien oud-gouverneur mij nog niet genoeg, om waar te maken wat ik in mijn aanhef beweerde, nl. dat het hier eene quaestie geldt, die men vroeger beschouwde als alleen enkele zendingsvrienden aangaande, maar die thans ook in het oog van hen, die niet met mij op den bodem van het confessioneele Christendom staan, geworden is *een politiek belang*. Daarom verwijs ik in de tweede plaats naar eene uitspraak van den controleur Schmalhausen, die in 1888 schreef: „Ik maak alleen melding van het feit dat de Christen-inlander de anderen in welvaart, orde en zedelijkheid verre vooruit is, terwijl — men lette hier op — *de Christen-dorpschoufden de meest betrouwbare zijn.*” Een ander getuige, op wien ik mij hier beroep, is mr. P. Brooshooft, die zich aldus uitliet: „Wij achten krachtigen steun van het zendingswerk door de Regeering noodig *in het belang eener goede vervulling van onzen plicht als koloniale Mogendheid*”; en voorts niet minder ons gewezen mede-lid de heer Kielstra, die zich zelfs nog sterker uitdrukte, juist geheel in den geest waarin ik mijne stelling opzette, toen hij zeide: „De staatsman — d. i. dus de koloniale staatsman — beseft, dat alleen op deze wijze, door den arbeid der zendelingen, waardoor een zachtere geest de bevolking doordringt, eenigszins de uitbreiding van den Islam wordt beteugeld, *en dat geene inlandsche bevolking zich eerder dan eene Christelijke bij het Nederlandsche gezag aansluit.*” Deze citaten nu hebben voor mij te meer waarde, omdat de verzameling ervan mij gemakkelijk was gemaakt door den hoofdredacteur van het *Handelsblad*. Ze zijn mij van dubbele beteekenis, nu niet in een blad van anti-revolutionaire of Roomsche zijde, maar in een blad van de beteekenis en het politiek karakter van het *Handelsblad* door deze aanhalingen is medegewerkt, om het vraagstuk dat thans aan de orde is, te weten de zending, ook in de kringen

waarvan dat blad het orgaan is, als *politiek element* in ons koloniaal beleid te doen waardeeren. Ik aarzel daarom niet, ook van deze plaats aan den hoofdredacteur van dat blad, die reeds zoo menigmaal door den gemoedelijken toon van zijn schrijven een kreet deed hooren die weerklank vond, mijn dank te bieden, dat hij ook ten deze zijne lezers op den eenig goeden weg heeft gebracht.

Vraagt men nu, waardoor zulk een omkeer in de publieke opinie is tot stand gekomen, dan komt hierbij zeker in de eerste plaats in aanmerking de *volharding der missionarissen*. En waar de heer Minister zoo dankbaar in ontvangst heeft genomen de woorden van hulde, aan het Indisch leger gebracht voor het heroïsme, waarmede dat leger voor de eere van onze vlag heeft pal gestaan, daar twijfel ik niet of hij zal ook zijnerzijds gaarne hulde brengen aan mannen, die op heel ander gebied, met niet minder heroïeken ijver, in naam van allerlei kerken en genootschappen, onder zoo velerlei opoffering, zich van hunne vaak zoo moeilijke taak gekweten hebben.

Als tweede oorzaak wijs ik op den invloed, die van het Angel-Saksische ras ten deze is uitgegaan. Het is in Engeland, en niet in Nederland, noch in Duitschland, dat men het eerst van gezonde denkbeelden over dit punt van het koloniaal beleid doordrongen werd. Ook in Engeland toch nam men van regeeringswege nog in het begin van deze eeuw ongeveer hetzelfde nu verouderde standpunt in, en besloot men zelfs, de missionarissen te weren. Maar al spoedig daarna is men in Engeland, onder invloed van vrijzinniger denkbeelden, tot de overtuiging gekomen, dat die tactiek verkeerd was; en van dat oogenblik af heeft de Engelsche regeering niet slechts eene „welwillende houding” tegenover de zendingen aangenomen, maar op allerlei wijze zelve de zending krachtadig gesteund. En wanneer het Engeland eens mag gelukken om in het binnenland van Afrika zijne droombeelden te verwezenlijken, dan zal de historie er van weten te verhalen, hoe het deze ontzaglijke uitbreiding van zijn koloniaal territorium niet het minst te danken heeft aan het pionierschap, dat in Afrika juist van de missionarissen is uitgegaan.

Maar toch, voor ons land kwam er nog eene derde oorzaak bij. Immers de overgang van denkbeelden, dien wij op dit terrein te constateeren hebben, is in ons land voornamelijk het gevolg geweest van het wegsterven van het oud-conservatisme en het meer op den voorgrond dringen van de liberale en anti-revolutionaire partij. Juist toch in 1848 valt hier het keerpunt. Toen hier het inzicht begon veld te winnen, dat gebroken moest worden met eene politiek, die bij ons koloniaal beleid in de eerste plaats beoogde een batig slot herwaarts te laten

overschepen, en zoowel bij de liberale als bij de anti-revolutionaire partij de overtuiging zich begon te vestigen, dat men veeleer in de eerste plaats *den mensch* in den Javaan had te zoeken, is er van lieverlede ook kentering gekomen in de politieke waardeering der zending. Ik wil daarom niet zeggen, dat er niet wel een enkel liberaal is geweest die den Javaanschen *bodem* nog wel zoo lief had als den Javaan; en ook niet dat er geene anti-revolutionairen zijn gevonden, die voor het batig saldo eene hoogst bedenkelijke voorliefde koesterden, maar ook hier mag men het streven der partijen niet beoordeelen naar wat enkelen gedaan of gezegd hebben, maar behoort men te oordeelen naar het algemeen beleid, dat zij in de koloniale politiek voorstonden. En overmits men allengs ook van Roomsche zijde — denk slechts aan wijlen ons medelid den heer van Nispen van Sevenaer — in gelijke richting is gaan sturen, meen ik zelfs te mogen zeggen, dat er thans *geene* partij meer in deze Kamer is, die het vroegere standpunt nog in bescherming zoude willen nemen. Ik geloof te mogen zeggen, dat alle partijen, op dit oogenblik in deze Kamer vertegenwoordigd, het althans hierover eens zijn, dat de evangelisatie in Indië metterdaad ook is *een politiek belang*.

En bij dit alles komt dan in de laatste plaats nog als vierde oorzaak van keer in de opiniën, dat met name de stroom het karakter van den Islam in onze Oost aanmerkelijk gewijzigd heeft, en we ook hierdoor tot een ander oordeel over den Islam genoopt werden. De meening toch alsof het Mahomedanisme in Indië nog altoos hetzelfde makke, slappe karakter van eertijds zou dragen, was al minder vol te houden, en is door deskundigen dan ook meer en meer prijsgegeven. Men ziet thans tamelijk algemeen in, dat de betere communicatie tusschen Java eenerzijds en Djedda, Kaïro en Mekka anderzijds ten gevolge heeft, dat er al meer uit Java naar het noorden wordt getrokken, niet alleen om in den Levant en in Arabië zich meer in engeren zin confessioneel Mahomedaansch te vormen, maar ook om daar, aan de groote universiteit te Kaïro, de studiën niet enkel van theologischen maar ook van juridischen aard te volgen, en aldus in staat te zijn ook op Java van lieverlede het Mahomedaansch recht te verscherpen en te bevestigen. En zoo erkent men ook, dat die gemakkelijke communicatie met den Levant er toe geleid heeft, om naar onze Indië en missionarissen en boeken, in het Arabisch gesteld en zeer goedkoop gedrukt, te doen komen, en dat vooral op Java deze boeken grooten aftrek vinden en deze missionarissen er worden geëerd. Immers, er hebben zich in den Levant, wij zouden zeggen een soort zendingsgenootschappen — men noemt ze daar „broederschappen” — gevormd, die in grooten getale er op uit zijn

om in andere Islamietische landen den ijver voor het Islamisme op te wekken. En een man, zoo kundig in deze materie als professor Van den Bergh te Delft, heeft ons betoogd, hoe juist die mystieke broederschappen bij voorkeur Java uitkiezen als veld voor hunne missiën en hoe grooten ingang zij daar vinden.

Het was in verband daarmee, dat de heer S. J. de Vries, die twintig jaren in de residentie Ambon verkeerd heeft, zelf erkende en betoogde, dat althans op Ambon „de voortgang van den Islam een voor de rust en het behoud van Indië gevaarlijk karakter aannam”. Hierdoor onstond allengs eene nieuwe beschouwing over den Islam, die bovendien nog gevoed werd door de diepere studie van het Mahomedaansche recht, waarbij men tot de overtuiging kwam, dat men bij dit recht volstrekt niet alleen te doen had met enkele losse, op zich zelf staande bepalingen van socialen en juridischen aard, maar dat het wortelt in beginselen, en dat die beginselen rusten op godsdienstige ideeën, en als zoodanig van oudsher door zeer kundige juristen uit den Koran waren afgeleid. Ook dit helderder inzicht, dat men metterdaad stond voor een recht, dat eene andere wereldbeschouwing representeert, en daardoor een kring van geheel andere instellingen, zeden, gewoonten en moreele invloeden ontsloot, leidde er in verband met de vier eerstgenoemde oorzaken toe, om de vroegere voorstelling, als of de zending schadelijk was, op zijde te zetten, en daarentegen de overtuiging te vestigen, dat Nederland *als koloniale Mogendheid* veeleer een hoog politiek belang heeft bij de evangelisatie van den inlander.

Te eerder waag ik het, dit punt hier thans aan de orde te stellen, omdat deze Minister van Koloniën in de gewisselde stukken allerminst het oud-conservatieve standpunt innam, maar zich zelf met zekere welwillendheid, en onder veel blijk van goede gezindheid, over dit punt van Regeeringsbeleid in de gewisselde stukken uitliet. Het eenige verschil tusschen de meening van den Minister en hetgeen ik voorsta, schuilt mijns inziens daarin, dat hij het nog te veel wil doen voorkomen, alsof de Christenen hier te lande hem hadden te danken voor zijne „welwillendheid”. En dit dunkt mij min juist. Immers als een bewindsman in het belang des lands eene zaak uit overtuiging voorstaat, bewijst hij hiermede geen dienst of gunst aan eenige particuliere burgers. En toch blijkt dit min zuivere standpunt ook hieruit, dat de Minister in de gewisselde stukken zegt: Wat wilt gij meer? Den inlander wordt vrijheid gelaten „om zijne godsdienstplichten te vervullen.” Zulk eene uitdrukking herinnert onwillekeurig nog aan het nomistische, legale standpunt, hier te lande vroeger ingenomen, alsof in zake de religie het

ware wit getroffen ware, indien men maar zijne godsdienstplichten kan vervullen. Ook dit is eene zaak van publiek belang maken tot eene zaak van particulieren aard, en daartegen moet ik mij verzetten. Zullen wij in deze zaak tot helderheid komen, dan moeten wij ook hier bestrijden diezelfde „witte mier”, waarvan de Minister van Koloniën sprak bij het Atjeh-debat. Ook hier toch is het juist *de stelselloosheid* waarin het kwaad schuilt. Men moet ook hier, om zijn doel te bereiken, te werk gaan naar vaste regelen, en om een regel te hebben, moet men niet alleen weten van welke beginselen men uitgaat, maar ook den moed hebben ze te belijden. Het is niet anders dan zooals het in zake het koloniale Staatsbeleid in Engelsch-Indië door den heer Fitzjames Stephen werd gezegd. „They found as every one who has to do with legislation must find, that laws must be based upon principles, and that it is impossible to lay down any principles of legislation at all unless you are prepared to say: I am right, and you are wrong.” Alle beginselen rusten op eene tegenstelling. Elk beginsel stelt iets en is daardoor tevens antithese tegenover iets anders. Daarom meen ik, dat men ook hier beginnen moet met de quaestie van het beginsel aan de orde te stellen. Ik formuleer haar liefst aldus: *Welke houding heeft de Nederlandsche Regeering als koloniale Mogendheid aan te nemen in zake de heel dit beleid beheerschende tegenstelling* tusschen het Europeesch-Christelijk en het Islamietisch-Aziatisch element?

Toch behoef ik bij die beginselquaestie niet lang stil te staan. Ik heb namelijk reeds mijne denkbeelden daarover ontwikkeld in mijne rede van 11 November 1874, eene rede waarnaar ik meen te mogen verwijzen, omdat meer dan één lid dezer Kamer de goedheid had bij deze debatten zich op haar te beroepen en er instemming mede te betuigen. Dit is zelfs van de Ministers-tafel gedaan onder het Ministerie-Mackay. Het standpunt, waarop de Regeering zich behoort te plaatsen heb ik toen uitgedrukt in deze korte regels, die ik nog meen de juiste uitdrukking te zijn van het beginsel: „Er zijn twee vragen. In de eerste plaats: Wat moet de Staat doen? Antwoord: *De Staat moet geen propaganda maken, maar mag in Indië zijn Europeesch-Christelijk karakter als overheid nooit verloochenen*. En in de tweede plaats: Wat moet de Staat middellijk doen door middel van de maatschappij? Antwoord: *De Regeering heeft aan te moedigen de inwerking van het particulier initiatief van de Christelijk-Europeesche maatschappij op de maatschappij in Indië*.”.

In Engelsch-Indië heeft men de zaak nog iets scherper geformuleerd en als uitgangspunt deze stellingen van Stephen genomen:

1°. Het Engelsche Gouvernement heeft de bevolking in Indië gedwongen „utterly against the will of many of them”, te eerbiedigen „the principle that people of different religions are to live at peace with each other, that there is to be no fighting and no oppression as between Mahommedans and Hindoos, or between different sects of Mahommedans.

2°. They have also forced upon the people the principle that change of religion is not to involve civil disabilities.

3°. They have set up a system of education all over the country which assumes the falsehood of the creed of the Hindoes and — less pointedly, but not less effectually — of the Mahommedans,

en 4°. They compel the natives to permit the presence among them of missionaries whose one object it is to substitute their own for the native religions, and who do, in fact, greatly weaken the native religions.”

Ziedaar het beginsel, dat ten grondslag ligt aan het koloniaal beleid in Engelsch-Indië, waaruit blijkt, dat men daar zelfs een nog eenigszins scherper standpunt heeft ingenomen dan dat waarop ik wensch dat onze overheid in den Archipel zich zal plaatsen.

Ter verduidelijking en ter afsnijding van misverstand zij hierbij nog gevoegd, dat ik met de handhaving van ons Christelijk-Europeesch karakter in Indië van overheidswege *niet* bedoel, dat de Regeering daar zelve eenige propaganda zal drijven of eene confessioneele leuze zal opheffen, maar dat zij zal voorstaan het Christendom, dat *onder* de geloofsverdeeldheid ligt. Men zal mij zeggen, dat dit eene dwaze uitdrukking is, maar ik veroorloof mij te zeggen, dat niet dit, maar juist Christendom *boven* geloofsverdeeldheid de dwaze uitdrukking is. Ook de Christelijke religie is een *organisme*. Neem eens een boom, en zeg mij, of de verdeeldheid van den boom in zijne takken niet begint *boven* den stam. En is dit zoö, dan ligt de stam immers *onder* de verdeeldheid. Wie dus het algemeene, de eenheid van den boom, dat is zijn stam, wil aanduiden, moet niet spreken van den boom *boven*, maar van den boom *onder* zijne verdeeldheid. En zoo ook is het met het Christelijk-Europeesch karakter onzer samenleving. Het Christendom heeft zekere algemeene beginselen, welke alle Christelijke Kerken saam belijden en het heeft juist door die beginselen op het geheele sociale leven in de Europeesche maatschappij een invloed geoefend, waardoor *een geheel ander iets* ontstaan is, dan in eene Islamietische of heidensche maatschappij ooit bestaan kan. Met het niet verloochenen van het Christelijk-Europeesch karakter van Regeeringswege bedoel ik alzoo, dat de overheid, overal waar het Regeeringsbeleid bij het regelen van staatsrechtelijke of sociale aangelegenheden in botsing komt met het Aziatisch-

Islamietische element, den moed behoort te hebben, zelve haar eigen karakter niet te verloochenen, maar het te handhaven.

Thans kom ik, Mijnheer de Voorzitter, tot de tweede vraag, die vanzelf uit de eerst besprokene voortvloeit, namelijk, welke conclusie uit het gestelde beginsel in concreten zin moet getrokken worden? Ik geloof toch dat het goed en noodig is, ook in zake dit punt, zich eene soort program van actie te stellen; en dat te meer nu de sociale hervormingen, die in het moederland aanstaande zijn, in zoo bijna uitsluitenden zin de aandacht gaan trekken, dat zich zelfs het wel eenigszins bevreemdende verschijnsel heeft voorgedaan, dat uit het gepubliceerde „program van urgentie” van de *Liberale Unie* de koloniale paragraaf geheel is weggelaten. Ik laat mij over dat program niet uit, ik heb daarover hier geen oordeel te vellen; maar die weglating doet mij toch vermoeden, dat wij een tijd van stilstand op koloniaal gebied te gemoet gaan, en dat de triomf van de voorstanders van dat program weder vier jaren dit onderwerp zal doen slapen. Waar nu op deze wijze van die zijde een slaapmiddel aan de thans aanhangige quaestie wordt toegediend, vind ik het mijnerzijds te meer geraden er eenige opmerkzaamheid aan te wijden en te toonen, dat er althans over wordt gedacht.

In dien zin thans er toe overgaande om de concrete gevolgen te bespreken, waartoe de toepassing van het aangegeven beginsel leiden moet, wensch ik op den voorgrond te stellen dat de Regeering uit den aard van de zaak, ook naar mijne inzichten, nimmer eenig onderscheid mag maken tusschen de verschillende kerken, genootschappen of Christelijke kringen. Ja, ik ga nog verder en voeg er bij, dat de Regeering zelfs de Joden ten deze op ééne lijn moet stellen, met de Christenen.

Die laatste uitspraak zal misschien eenigszins bevreemden. Ik wil er daarom rekenschap van geven en dan zal men zien, dat ook zij logisch uit mijne beginselen voortvloeit. Wanneer de Joden ook in ons land er toe mochten overgaan, missiën naar Indië te zenden — ik weet niet of zij het doen zullen — dan zou mijns inziens de Regeering tegenover die missiën niet alleen dezelfde welwillende houding moeten aannemen als tegenover de andere, maar ook aan haar even krachtdadigen steun moeten verleen. En wel op dezen grond, dat ook de Joden, waar zij missiën zouden zenden, deze plaatsen zouden op den grondslag der Tien Geboden, en het juist deze Tien Geboden zijn die wij, Christenen, van Israël ontvangen hebben en die voor zoo aanmerkelijk deel die rechts- en Staatsinstellingen, die zeden en gewoonten, die sociale verhoudingen en volksovertuigingen beheerschen, welke ons van de Islamietische maatschappij onderscheiden. Waar men aan het confes-

sioneel verschil toekomt, staan Joden en Christenen natuurlijk tegenover elkander; maar waar wij op dien lageren bodem van het karakter der maatschappij blijven, is er veel minder verschil. Staande voor eene tegenstelling tusschen de Aziatisch-Mahomedaansche en de Europeesche maatschappij, kan men de Joden thans niet anders rangschikken dan onder het Europeesche element.

Evenzoo volgt er uit, dat men niet het enghartige standpunt moet innemen van te zeggen: wij zullen *alleen de Nederlandsche missiën* steunen. Dit zoude er wel uit volgen, als ik er van gesproken had, dat de Regeering haar Christelijk-Nederlandsch karakter niet mag verloochenen; maar wanneer men spreekt van het Christelijk-Europeesch karakter, dan volgt er uit, dat de Regeering ook moet zegenen elke poging, die buitenlandsche Christenen aanwenden, gelijk de Rijnsche Zending met zoo uitnemend succes op Sumatra reeds jaren deed en nog lang moge blijven doen. Ook de buitenlandsche missiën moet de Regeering mijns inziens met vreugde begroeten, en ze, naar mijn beginsel althans, even krachtadig steunen. En vraag ik dan, op welke wijze de Regeering in dien zin het Christelijk-Europeesche element moet steunen, dan heb ik, ter beantwoording dier vraag, achtereenvolgens een vijftal punten te bespreken.

In de eerste plaats wensch ik dan de aandacht te vestigen op art. 123 van het Nederlandsch-Indisch Reglement en als uitvloeisel van mijn beginsel als artikel 1 op mijn programma te stellen, dat de beperking, die daarin aan de toelating van zendelingen of missionarissen nog altoos in den weg staat, zeer beslist en stellig uit ons Nederlandsch-Indisch Regeeringsreglement moet verdwijnen. Ik weet, dat de Minister daarop geantwoord heeft — en wie erkent dit niet! — dat de Regeering tot dusverre niet dan met groote behoedzaamheid en met zekere welwillendheid gebruik gemaakt heeft van de bevoegdheid, door dit artikel aan de Regeering toegekend. Maar de Minister zal mij toestemmen dat, wanneer ik het recht heb ergens te komen, het stuit, zoo men dan desniettemin mijn binnenkomen van eens anders goedvinden laat afhangen, ook al is die goedvinder mij ook nog zoo welwillend gezind. Recht van komen is iets waarop iedereen prijs *moet* stellen, die meent dat dit recht het zijne is, en wie zoo oordeelt, mag er niet in berusten, zoo men dit hem toekomend recht toch weer afhankelijk stelt van eens anders goedvinden of beschikking. Ik handhaaf namelijk dat recht voor de missionarissen en vraag, dat dit artikel uit ons Nederlandsch-Indisch Regeeringsreglement verdwijne, op tweeërlei grond.

Vooreerst omdat ik wensch, dat in een Christenland aan *Christus*

geen mindere eer worde gegund dan in elk Mahomedaansch land zonder uitzondering wordt gelaten aan Mahomed. Het is toch volstrekt ondenkbaar, dat in eenige Mahomedaansche wet eene bepaling zou worden opgenomen, waarbij de toelating van een Mahomedaansch geestelijke, priester, missionaris of wien ook voor de propaganda van den Profeet, afhankelijk zou worden gesteld van het goedvinden van eenige Regeering. Maar in de tweede plaats, — en hiermede ga ik een argument gebruiken, waarvoor de Minister misschien meer zal voelen dan voor het eerste —, omdat het nu vigeerend artikel niet alleen is onvoldoende en onbevredigend, maar omdat het, gelijk mr. Van den Bergh zeide, *onrechtvaardig* is bovendien. Het meet met twee maten, en dat op zulk eene wijze, dat de Regeering daarbij het goede deel geeft aan den Islam, en het kwade deel aan de Christelijk-Europeesche maatschappij.

Hoe toch is de stand van zaken? De missionarissen, die uit den Levant komen om, door tusschenkomst van de mystieke broederschappen, in Indië den ijver voor den Islam aan te vuren, hebben *geene* toelating noodig: daarentegen onze missionarissen, die den Christus komen prediken, *wel*, en dat zonder onderscheid tusschen de missiën van welke Kerk ook. De Minister zal antwoorden, dat dit *niet* zoo is, wijl er gesproken wordt over priesters en zendelingen, waarbij dus ook ingesloten zijn de missionarissen uit den Levant. Maar ik doe daartegen opmerken, dat het toch *wel* zoo is, aangezien die agenten der broederschappen noch het karakter van priesters, noch dat van zendelingen dragen; en *omdat* zij onder dien titel niet optreden, hebben zij krachtens het artikel geene aanvraag te doen, wat wel zoo zijn zou, indien zij dien titel opeischten. De feitelijke toestand is derhalve dat de Mahomedaansche propaganda een privilege geniet boven de Christelijke propaganda. En dit is nu geheel in strijd met het beginsel, dat neergelegd is in hetgeen ik voorlas, als de uitdrukking van het Engelsche koloniale Staatsbeleid en dat ik ook voor ons koloniaal beleid als eisch stel: „*They compel the natives to permit the presence among them of missionaries*”.

Nu weet ik wel, hoe vroeger werd beweerd, dat dit zoo geregeld moest worden om orde en rust te bewaren, en te voorkomen dat in Mahomedaansche streken moeilijkheden zich mochten voordoen. Maar dat waren praatjes voor de vaak, die bij kenners van den Islam voor lang hebben afgedaan. Men weet nu zeer goed, dat beleiders van den Islam veeleer juist minachting koesteren voor den man, die voor zijne religie *niet* durft uit te komen, en dat de Mahomedaan omgekeerd eerbied koestert voor iemand, die zijn Bijbel toonen durft. Dit valt niet moeilijk te bewijzen. Immers toen de Islam tot de eerste ontwikkeling van

zijne staatsrechtelijke beginselen kwam, deed zich daarbij aanstonds de zeer gewichtige vraag voor in welke verhouding de Mahomedaansche regeering zich te plaatsen had tegenover de kaffir-natiën. En toen is als eerste uitgangspunt de bepaling vastgesteld geworden, dat Joden en Christenen zouden geduld worden, omdat die *een heilig boek* bezitten, dat wel niet zoo goed als de Koran was, maar toch een boek, dat tot op zekere hoogte ook voor den Islam is te waardeeren. Juist die *kaffir-natiën*, die voor hunne religie uitkwamen, werden niet *minder* behandeld, maar door de uitleggers van den Koran in eene gunstiger positie gesteld.

Maar bovendien, eene politiek die zich laat leiden door vreeze voor verzet, dat zich hier of daar kon vertoonen, geeft zich zelve een *testimonium paupertatis*, en toont, dat zij twijfelt aan de kracht van het gezag, en zulk een testimonium, dat vroeger nog wel eens opgeld deed, mag men van dezen Minister toch niet verwachten. Zulk een standpunt zou alleen kunnen voortvloeien uit een gevoel van zwakheid en ik geloof niet, dat de Minister aan de Indische Regeering duurzaam zulk een testimonium van onmacht zou willen uitreiken.

Met het voorgaande volsta ik, voor wat aangaat art. 123, om thans te komen tot wat in de tweede plaats volgt uit mijn op den voorgrond gesteld beginsel, namelijk dat de Regeering verplicht is het onderwijs voor inlanders in Indië krachtig uit te breiden. En dan mag ik wel beginnen met tot onze schande te bekennen, dat al wat er tijdens den strijd over de schoolwet hier en aan de overzijde gedaan is om de Nederlandsche Regeering te prikkelen, het inlandsch onderwijs ernstig ter harte te nemen, toont hoe wij, vergeleken met Engelsch-Indië, niet wat de Buitenbezittingen, maar wat Java en Madura aangaat, verre ten achter zijn. Volgens de laatste opgave bedraagt de bevolking van Engelsch-Indië 287 millioen zielen en de onze op Java tusschen 24 à 25 millioen. Om een globaal cijfer aan te nemen mag men de evenredige verhouding der bevolking van Engelsch-Indië tot die van Java en Madura dus stellen als van 10 tot 1. Hoe groot is nu het aantal schoolgaande kinderen in Engelsch-Indië? Volgens de opgaaf van *The Statesmen's Yearbook* beliep in 1891 de bevolking op de scholen in Engelsch Indië een getal van 3,195,000. Verdere opgaven geeft *The Statesmen's Yearbook* niet, maar uit het Koloniaal Verslag van 1895, dat aan het Engelsche Parlement is rondgedeeld, blijkt dat de jaarlijksche aanwas bedraagt ruim 75,000 leerlingen. Nu zijn er sedert dien tijd vier jaren verlopen; men mag dus aannemen, dat op dit oogenblik de schoolbevolking op de inlandsche scholen in Engelsch-Indië ongeveer bedraagt 3½ millioen. Deel ik dit getal nu door *tien*,

dan moesten wij op de Javasche scholen hebben 350,000 kinderen. Wanneer ik nu echter het Koloniaal Verslag van dit jaar raadpleeg, dat gelukkig reeds zoo ver uit is, dan blijkt daaruit dat wij op Java en Madura op de openbare inlandsche scholen hadden: 34,607 leerlingen in 1891 en in 1895 36,763, terwijl op de bijzondere inlandsche scholen op Java en Madura 14,753 kinderen gingen. Wanneer men nu die beide cijfers voor 1895 bij elkander voegt, dan krijgt men een getal van even 50,000 kinderen, terwijl er 350,000 moesten wezen. Ik vraag dan ook, of ik te veel zeg, wanneer ik hier spreek van een resultaat, dat voor ons Indisch Staatsbeleid beschamend is.

Voorts heb ik er reeds in 1874 op gewezen, dat, als de Regeering in Indië op sociaal, zedelijk en religieus gebied den inlander wil wakker schudden uit zijn Islamietschen slaap, om frischheid en levenskracht daarvoor in de plaats te brengen, zij hare kracht bij het onderwijs zoeken moet in het gebruik maken van het *particulier* initiatief. Ik licht dit niet nader toe, maar verwijs naar wat ik daarover vroeger zeide, en wil slechts nagaan hoe het daarmede staat. Daartoe wensch ik ook hierbij op cijfers te wijzen, opdat men niet wane, dat ik slechts een los gezegde bezig. En wanneer wij dan den toelichtenden staat opslaan, vinden wij inderdaad daarop, dat er subsidie aan particuliere inlandsche scholen is verleend, en dat daarvoor op deze begrooting wordt uitgetrokken f 43,000, terwijl bovendien nog voor de particuliere Europeesche scholen een subsidie wordt verstrekt van f 7000. Men ziet dit op den toelichtenden staat n°. 169 en, op bladz. 8, n°. 55; op de verso staat er bij aangeteekend, dat dit bedrag f 6000 hooger is dan de uitgaaf voor 1894, en dat men meent hiermede te kunnen volstaan. Ziedaar dus nu de aanmoediging, gegeven aan het inlandsch particulier onderwijs, dat, met zijn 14,000 leerlingen staande tegenover de 36,000 van de Regeering, (dus 40 pct), toch altoos nog eene goede figuur maakt. Voor dit particulier onderwijs wordt aan subsidie uitgegeven f 43,000 en nog f 7000, dus samen f 50,000. Dat is alles. Die som, men voelt het aanstonds, is eenvoudig belachelijk, en wanneer metterdaad de bedoeling geen andere is dan op die wijze voort te gaan, dan was het heusch de moeite niet waard om al die besluiten en regelingen voor het particulier inlandsch onderwijs uit te vaardigen. Wanneer men toch het *Indisch Staatsblad* van 1894 en 1895 opslaat en ziet, welke breede regelingen daar voor dat particulier Europeesch en inlandsch onderwijs zijn gegeven, dan vindt men daar de zaak uitgemeten alsof er millioenen mede gemoeid waren, en het resultaat is, dat er niet meer voor wordt uitgegeven dan een sommetje van f 50,000!

Maar er is meer, Mijnheer de President. Wij zijn met het laatste besluit op het inlandsch onderwijs, met dat van 1895, in plaats van *voor-, achteruit* gegaan. Om dit duidelijk te maken, moeten we zien welke de positie is, die het besluit van 1895 inneemt? In het besluit van 1894, uitgevaardigd voor het particulier, dat onderwijs aan Europeanen gegeven wordt, had men ten slotte dan toch het ware standpunt ingenomen; daarin was men gaan staan, waar men wezen moest, en had in art. 4 geschreven: „Aan particuliere scholen kan vanwege het Gouvernement subsidie worden verleend onder de voorwaarden, die de Gouverneur-Generaal noodig acht.” Meer niet. Hier was dus *geene* beperking; hier had men nu eindelijk eens die vroegere quasi-neutraliteits-begrippen, die men eertijds uit onzen schoolstrijd naar Indië had willen overplanten, geheel weggelaten, en alzoo niet meer de bepaling opgenomen, dat kinderen van alle gezindheden moesten worden opgenomen, noch ook dat geen godsdienstonderwijs mocht worden gegeven dan in uren buiten de schooltijden. Van al die beperkingen was in het besluit betreffende de Europeesche scholen geen spoor meer aanwezig. Nu zou men gedacht hebben, dat, waar eenmaal dat beginsel is opgenomen in het *Indisch Staatsblad*, men er zich ook verder aan houden zal. Maar jawel, in net *Indisch Staatsblad* van 1895 n°. 146, bevattende de regeling van de subsidieering van inlandsche scholen, komt in art. 1, elfde lid, de verlaten zienswijze door de achterdeur weder binnen: „De scholen zijn toegankelijk voor alle kinderen van inlanders en daarmede gelijkgestelden, welke den leeftijd van 6 jaren bereikt, doch het 17de levensjaar nog niet volbracht hebben, *zonder onderscheid van godsdienstige gezindheid.*”

Nu meen ik toch, dat men op die wijze de ware doorwerking van het aangenomen beginsel tegenhoudt en het onderwijs tegenwerkt. Men heeft het beginsel aangenomen om de particuliere scholen te dulden niet alleen, maar ook ze aan te moedigen, want men geeft een apart besluit over subsidiën, aan die scholen te verleen; maar na dat gedaan te hebben, geeft men eene bepaling, waardoor men vooruit weet, dat van die subsidie-regeling geen gebruik zal gemaakt worden; het is dus eene bepaling om in Nederland den schoonen schijn van vrijzinnigheid te hebben en toch in Indië te maken, dat van de zaak niets komt.

Bovendien geloof ik, dat wanneer de Regeering, beschaamd door de vergelijking tusschen Britsch- en Nederlandsch-Indië, met ernst deze zaak wilde aanvatten, om het onderwijs onder de inlanders als vrucht van het particulier initiatief van de Christelijk-Europeesche maatschappij te laten doorwerken in Indië, zij dit besluit nog in een tweede opzicht

behoort te wijzigen. Er staat toch in het besluit van 1895, dat zulk een subsidie *kan* worden verleend, maar de vraag of het *zal* geschieden wordt in het besluit geheel en al overgelaten *aan* en afhankelijk gesteld *van* het goedvinden van den Gouverneur-Generaal. Er is dan wel eene regeling, dat, *indien* subsidie gegeven wordt, zij zoo en zooveel zal bedragen, maar eene regeling van de zaak zelve is er eigenlijk niet, want de beslissing er over blijft geheel arbitrair en discretionair. Het komt mij deswege voor, dat dit „*kan verleend*” moet worden veranderd in „*wordt verleend*”, omdat uit den aard der zaak het Christelijk-Europeesch initiatief van hier uit in Indië geene uitbreiding van beteekenis kan erlangen, tenzij men *vasten grond onder de voeten heeft*, en weet waarop men kan rekenen. Daarom moet ook deze regeling gewijzigd worden, want eene regeling die geene vastheid geeft, regelt niets.

Handelingen, blz. 209—213.

(De rede werd hier afgebroken en voortgezet in de volgende vergadering, zijnde:)

VERGADERING VAN 24 NOVEMBER 1896.

Mijnheer de Voorzitter! In het eerste gedeelte van mijne rede trachtte ik 1.1. Vrijdag aan te toonen, ten eerste hoe thans algemeen de overtuiging gevestigd is, dat wij in de evangelisatie van Indië niet langer hebben te zien de privatieve „liefhebberij” van enkele zendingsvrienden, maar een hoofdpunt van koloniaal Staatsbeleid. Ten tweede, dat de erkenning hiervan de eisch met zich brengt om ook ten deze tot een vast stelsel te geraken. In de derde plaats, dat de Regeering in Indië als overheid, mijns inziens, geen confessioneel karakter draagt, noch mag dragen, maar als Christelijk-Europeesche Mogendheid zeer beslist haar karakter als zoodanig niet mag verloochenen. En eindelijk, dat de Regeering, zelve onmachtig en onbevoegd om rechtstreeks evangelisatie in Indië te drijven, de roeping heeft, om het particulier initiatief van de Christelijk-Europeesche maatschappij en de inwerking daarvan op de inlandsche maatschappij op Java niet alleen toe te staan, maar krachtadig te steunen, en dit wel in dien zin, dat in de eerste plaats worde opgeheven elke bepaling van het Indisch staatsrecht, welke de evangelisatie onder de categorie van slechts bij „*vergunning*” geïmporteerde goederen brengt, en dat, in de tweede plaats, de Regeering, om het inlandsch onderwijs in onze Indiën te bevorderen, het particulier initiatief, dat op pædagogisch gebied van kerk of genootschap uitgaat, heeft aan te moedigen en te steunen.

Vrijdag was het mij bij het gebrekkige licht ondoenlijk om de cijfers te lezen, die ik tot afwerking van het laatste punt noodig had. Ik veroorloof mij daarom, wat dit punt betreft, nog tweeërlei opmerking aan het gezegde toe te voegen, de eerste van *financieelen*, de tweede van *universitair* aard.

De financieele opmerking is deze, dat wanneer wij vergelijken wat van overheidswege in Indië voor de Europeanen en voor de inlanders wordt gedaan, het op het stuk van onderwijs duidelijk is, dat het spreekwoord *charité bien commandée commence par soi-même* in zeer sterke mate door ons in Indië wordt toegepast. Voor de Europeanen, waarvan er volgens het Koloniaal Verslag op Java ruim 48,000 en in heel Indië omtrent 60,000 aanwezig zijn, wordt f 2,526,000 uitgegeven. In het geheel zijn er 13,359 kinderen op de lagere scholen en 650 op gymnasia, hogere burgerscholen en avondburgerscholen, te zamen dus in een rond getal 14,000 kinderen. Deel ik nu die 14,000 op f 2,526,000, dan blijkt daaruit, dat voor elk Europeesch kind uit de Indische schatkist ongerveer f 180 wordt ten koste gelegd. Op de verschillende scholen voor inlanders daarentegen zijn circa 70,000 kinderen, waarvoor f 1,400,000 beschikbaar wordt gesteld, dus slechts f 20 per kind; terwijl aan de particuliere inlandsche scholen, die te zamen gelegenheid bieden voor en bezocht worden door 45,000 kinderen, van Rijkswege verstrekt wordt een subsidie van f 47,000, zoodat tot aanmoediging van het particulier onderwijs ongeveer f 1 per kind wordt gegeven.

Hieraan nu knoop ik een dubbele opmerking vast, en wel 1°. dat de Regeering de gelegenheid tot het ontvangen van onderwijs voor Europeanen te recht op ruime wijze openstelt, maar dat de Regeering voor het Inlandsche onderwijs toch op al te schrale wijze te werk gaat; en 2°. dat een Minister van Koloniën, die het inlandsch onderwijs lief heeft en over geen ruim voorziene schatkist te beschikken heeft, geen betere en goedkoopere methode kan volgen om het inlandsch onderwijs kracht bij te zetten, dan gevolg te geven aan het voorstel, reeds in 1887 door mr. Verkerk Pistorius aan de Indische Regeering gedaan, toen hij blijkens het Koloniaal Verslag van 1888 (blz. 112) schreef, dat de eenige wijze om het inlandsche „onderwijs tot bloei te brengen, deze zou zijn: het stichten van een groot aantal scholen op eenvoudigen voet voor het eigenlijke volksonderwijs. De scholen van deze laatste categorie zouden het best verkregen worden door het verleenen van subsidie aan inrichtingen, die door overleg van het bestuur met de bevolking of door de zorg van zendelingenootschappen tot stand gebracht worden.”

Wanneer ik hier nu bijvoeg, dat volgens de *Jaarcijfers* het aantal

kinderen, dat op Mahomedaansche scholen gaat, 315,000 voor heel Indië bedraagt en dat dus het gewicht op pædagogisch gebied vooralsnog blijft aan dien Islamietischen invloed, die volgens alle deskundigen tegen den geest, dien wij kweeken en bevorderen moeten, ingaat, dan volgt hieruit, dat op het stuk van het lager inlandsch onderwijs in Indië nog altijd een *desideratum* bestaat, waaraan wel jaar aan jaar vele goede woorden verspild zijn, maar waaraan nog nimmer op krachtige wijze de hand ter oplossing geslagen is. Ja, als men let op de langzame klimming van dit onderwijs en ziet hoe er sedert 1874, toen ik de eer had voor het eerst over deze zaak te spreken, dat is in 20 jaren, slechts 10,000 kinderen zijn bijgekomen, dan zal men toestemmen, dat de aanwas eigenlijk zóó nietszeggend, zóó onbeduidend is, dat men welbezien zelfs ganschelijk niet spreken mag van eenige ernstige poging ter verbetering, die door de Regeering zou zijn aangewend.

Ik weet niet of het goed zou zijn, bij amendement de Kamer een oordeel over deze zaak te laten uitspreken. Op zich zelf houd ik niet van amendementen, die de cijfers der begrooting verhoogden. Daarom zal het mij aangenaam zijn, indien de Minister van Koloniën zelf tot het besluit kon komen om de som, uitgetrokken onder post n°. 56, van f 1,394,213 te brengen op f 1,400,000, om aldus een goede f 5000 meer disponibel te hebben. Hierin zou de uitspraak liggen, dat de Regeering metterdaad door deze bereidverklaring, van de Regeeringstafel uitgaande, aan het Gouvernement in Indië wilde te kennen geven, dat zij geen te groote schraalheid op dit stuk wenscht. Ik zeg dit te meer, omdat gedurig uit de handelingen van het Indische Gouvernement blijkt, dat zij inderdaad schraal te werk gaat. Er is nu weer, blijkens het Koloniaal Verslag, bladz. 109, aan de opleidingsschool te Siauw een subsidie toegezegd, maar onder de bepaling, dat dit subsidie zal rekenen naar het getal kweekelingen, en nooit f 3000 te boven zal gaan. Ware men mild geweest, dan had men moeten zeggen: hoe hooger de som loopt, des te liever zal het ons zijn; des te meer kweekelingen zouden er dan blijken te komen.

Mijne tweede opmerking in zake het onderwijs is van geheel anderen aard. Ik heb hier voor mij: *Minerva, Jahrbuch der gelehrten Welt*, van dr. Kukula en dr. Trübner. In dit jaarboek is eene afzonderlijke paragraaf gewijd aan het universitaire leven *in de koloniën*. Uit deze paragraaf blijkt, dat alle koloniale Mogendheden, met uitzondering alleen van Nederland, op het aankweeken van universitair onderwijs ook in de koloniën bedacht zijn. Frankrijk heeft in zijne koloniën eene Universiteit met 5 faculteiten en 54 professoren. Spanje 2 Univer-

siteiten, één te Manilla en één te Havanna, de eerste met 5, de tweede met 4 faculteiten en respectievelijk met 54 en 51 professoren. Ik noem deze cijfers om de overtuiging te wekken, dat deze Universiteiten niet slechts in naam, maar als goed geordende en volledige Hoogescholen bestaan. Zoo ook heeft Rusland eene koloniale Universiteit te Tomsk, met 27 hoogleeraren. En Engeland heeft in Indië alleen 5 Universiteiten, eene te Allabahad met vijf colleges, de Muircollege, en de colleges van Agra, Alla, Aghira, Benares en Lucknow, die te zamen over 47 professoren beschikken. Te Bombay heeft men evenzoo eene Universiteit met 43 professoren, en al is het met veel minder getal, zoo bestaat er toch ook eene Examen-universiteit te Madras en te Lahore.

Maar terwijl nu deze opgaven andere koloniën eeren, mist men onder deze opgave *de tweede koloniale Mogendheid: Nederland*. Wij hebben *niets*. Dit bevreemdt te meer, omdat reeds in 1725 in het werk: *Raad en zorg voor Indië* van prof. Hoornbeek nu meer dan 200 jaren geleden werd uitgesproken „dat men onze koloniën voor de geheele wereld voor den handel moest openzetten, matiger tolleren en schattingen heffen, *en uit de opbrengst hiervan allereerst eene Hoogeschool stichten*.” Gelijk ik zeide, twee en een halve eeuw zijn sinds over ons heengegaan, en het plan wacht nog altijd op verwezenlijking. En zulks niettegenstaande dr. Snouck Hurgronje op bladz. 17 van zijn werk: *De beteekenis van den Islam voor zijne belijders in Oost-Indië*, reeds in 1883 opmerkte, hoe in de *pasantrens* op Java volstrekt niet alleen eenige godsdienstplichten worden geleerd, maar geleerde werken worden gebruikt als van *Samarqandi* en *Sanoesi*, ter toelichting van den *kalâm*, en er alzoo juridische, theologische en philosophische studiën aan de orde van den dag zijn, studien ongetwijfeld tot de categorie van het *hooger* onderwijs behoorende en die ernstig opgevat worden.

Hiermede, Mijnheer de Voorzitter, stap ik af van het hoofdstuk *onderwijs* en kom ik tot het derde punt, dat ik in bespreking wensch te brengen, namelijk *de hygiënische*.

Ook de hygiënische toestanden in onze Indische bezittingen staan nog op zeer laag peil. Wij hebben op Java en Madura 36 + 9 civiele doctoren en 114 doctor-djawa's. Die vormen samen den geheelen medischen staf, waarover wij op Java beschikken, een staf die dan hoogstens nog door enkele officieren van gezondheid hier en daar versterkt wordt, en die voor eene bevolking van 24 à 25 millioen inwoners voldoende moet zijn! Het komt mij voor, dat de Regeering bij dien stand van zaken meer dan dusver ook op de *medische zending* het oog moest vestigen, om naar de *Theorie van de Heterogonie der Zwecke*

ook hier twee doeleinden te gelijk te bereiken. In de eerste plaats de verbetering van den hygiënischen toestand, en in de tweede plaats het krachtdadig steunen van de zending. Dat ook de medische zending een der uitstekendste middelen zou zijn om de kerstening van Java te bevorderen, is geene vinding van onzen tijd, maar is reeds in 1676 door professor Voetius van Utrecht met klem en nadruk betoogd in het vierde deel van zijne *Politica*. Op blz. 336 toch spreekt hij er zich over uit, dat vooral *de scientia et praxis medica* het Christendom ingang zal doen vinden, en dat wel om deze reden, dat *ob utilitatem et necessitatem medici a quibus vis honorantur*; d. i. omdat de doctoren wegens hun noodzakelijkheid voor het lichaam en hun practisch nut door alle Heidenen en Mahomedanen met open armen ontvangen worden. Ik mag niet veronderstellen, dat de heer Minister van Koloniën bekend is met de beteekenis en de uitbreiding, die in onze dagen de medische zending allengs verkregen heeft. Ik ben daarom zoo vrij, hem mede te deelen, dat in de aflevering van *September* van de *Medical mission Record* van 1892 eene lijst voorkomt van alle geëxamineerde, gediplomeerde doctoren, die op de verschillende stations werkzaam zijn, waaruit blijkt dat dit getal van doctoren, die door zendingsgenootschappen en kerken werden uitgezonden, destijds 359 bedroeg, en dat alleen de zending van de Presbyterian Church U. S. A. 48 van deze doctoren heeft uitgezonden.

Nu komt het mij voor dat, waar ook op medisch gebied zulk eene activiteit van de zijde der zending ontwikkeld wordt, het toch op den weg der Regeering zou liggen, om hiervan in haar eigen belang profijt te trekken. Hierop mag ik bij dezen Minister te meer aandringen, omdat hij, blijkens zijne begrooting, het in beginsel met mij eens is. Op bladz. 32 van den toelichtenden staat vind ik namelijk eene som van f 29,000 uitgetrokken voor geneesmiddelen enz. en daarbij in verso vermeld: „Daar de geldmiddelen van de Protestantsche zending te Modjowarno niet toereikend zijn om in alle behoeften van het te dier plaatse door haar gesticht hospitaal voor inlanders te voorzien, worden sinds verleden jaar op de daartoe door den zendeling-arts gedane aanvragen behoefte van die inrichting veel meer geneesmiddelen verstrekt dan tot dusver gebruikelijk was.” Daaruit blijkt dus, dat de Regeering het *beginsel* heeft aanvaard; daarover hebben wij dus geen strijd te voeren. De eenige quaestie die overblijft is, of zulke steun, zooals tot dusver, eene enkele maal bij wijze van gunst zal worden verleend, dan wel of ook het steunen der medische zending in het politiek koloniaal stelsel van de Regeering behoort te worden opgenomen. En dan komt het mij

voor, dat metterdaad de medische verzorging van Indië nog altoos zoodanig is, dat ook bij dezen tak van dienst voortaan subsidie aan de medische zending eisch zal zijn.

Van een der missionaire artsen, die tegenwoordig op Java werkzaam zijn, den heer dr. Scheurer, thans te Solo woonachtig, maar die te Poerworedjo aan een hospitaal dienst heeft gedaan, heb ik particuliere brieven ontvangen, waarbij hij mij meedeelde hoe, zoodra hij uittoog in de dorpen van Bagelen, in vele dier dorpen tal van gebrekkigen naar hem toe kwamen, die met eene kleine operatie te helpen waren, en die anders hun leven lang in ellende moesten doorbrengen, omdat die operatie uitbleef. Wie in de dorpen van Noord-Italië, aan de afhelling der Alpen, gereisd heeft, weet hoe men ook daar een zelfden toestand vindt, en dat een bergreiziger schier geen dorp kan doorkomen zonder door allerlei gebrekkige personen achtervolgd te worden, die *la carità, la carità* roepen. Welnu, laat die *carità* ook onzerzijds in Indië daarin bestaan, dat men die ongelukkigen helpe. De groote ontwikkeling op chirurgisch gebied, door de antiseptische methode van Gay Lussac en Lister, heeft in handen van het Europeesche element het middel gesteld om, zonder gevaar, vele dier ongelukkigen van hunne ellende te bevrijden. Dit legt ons reeds uit menschenmin eene verantwoordelijkheid op, die een spoorslag te meer moet zijn om ook ten deze niet achter te blijven, maar de Indische bevolking te helpen.

Hoe kan de Regeering dit doen? Alleen daardoor dat zij, hetzij zelve ter dispositie van zulke missiën een hospitaal stelle, of wel eene vaste som per bed uitkeere, gelijk de Amsterdamsche gemeenteraad doet aan de Roomsch-Katholieke, Joodsche en Gereformeerde hospitalen. Ook hiervoor zou de Regeering niets nieuws behoeven in te voeren. Immers in het Koloniaal Verslag, blz. 150, lezen wij, dat reeds in twee Indische plaatsen burgerlijke zieken-inrichtingen voor inlanders bestaan. Maar — en ik maak er de Kamer attent op — er blijkt ook uit, dat volgens genoemd Verslag die burgerlijke zieken-inrichtingen *hoofdzakelijk bestemd zijn ter verpleging van zieke prostituées*. En ik meen toch, dat, waar de Regeering hare goede hulpe ook tot die ongelukkige schepselen uitstrekt, het hare taak niet minder is, om gelijke hulpe niet te onttrekken aan inlanders, die gelukkig niet in genoemde klasse vallen en nochtans hulpe noodig hebben.

Ik kom thans tot mijn vierde punt, te weten tot art. 122 van het Regeeringsreglement. Hierbij zal ik niet behandelen de vraag, of de uitbreiding van den staf der Roomsch-Katholieke geestelijken blijkens deze begrooting al dan niet naar billijkheid is geschied. Wel komt het

mij voor, dat de Minister goed zoude gedaan hebben met duidelijk op te geven het zielental in elke gemeente, waarvoor die aanstelling heeft plaats gehad. Iedereen toch zal toestemmen, dat het reglement op dit standpunt geen onderscheid mag maken tusschen de eene of de andere kerk en dat men eerst door het zielental te kennen tot beoordeeling in staat is. Ik zal ook niet in de kerkelijke quaestie als zoodanig treden. Mijn geachte vriend, de afgevaardigde uit Katwijk, de heer Donner, heeft dit zoo herhaaldelijk en met zulk een klem, met zulk een nauwkeurigheid en juistheid gedaan, dat mijn woord niets dan herhaling zou kunnen zijn van hetgeen door hem, op eene wijze die ik niet verbeteren kan, gezegd is.

Men vergunne mij echter, met het oog op het *beginsel zelf* van dit artikel, een kort woord van protest te doen hooren tegen de wijze waarop deze zaak geregeld is. Gedurig protest is hier noodig, opdat ook dit kwaad bij de wijziging van het Indisch Regeeringsreglement eens voor goed verdwijne en met zijne eigen schande zich terugtrekke in de vergetelheid. De toestand in Indië toch is deze, dat, volgens art. 1 van het reglement op het bestuur der Protestantsche Kerk in Nederlandsch-Indië, bijv. een lid van den *Raad van State*, dat in de Protestantsche Kerk gedoopt is, maar sinds overging tot de Roomsche Kerk, in Indië nog onder de Protestantsche Kerk zou behooren. Dit is al te dwaas, zal men zeggen. Toch luidt het artikel aldus:

„Tot het Protestantsche kerkgenootschap in Nederlandsch-Indië behooren allen, die aldaar op belijdenis des geloofs tot ledematen zijn aangenomen, *zij die in de Protestantsche Kerken gedoopt zijn*, en diegenen welke, in andere landen als tot de Protestantsche kerkgenootschappen behorende erkend, zich hier ter nederzetten, mits door behoorlijke bewijzen of attestatiën van hunnen doop of lidmaatschap buiten 's lands hebbende doen blijken.” En art. 12 voegt er bij: „Deze allen blijven tot het Protestantsche kerkgenootschap behooren, zoolang zij niet vrijwillig en duidelijk verklaard hebben, zich daarvan af te scheiden, of om wettige redenen daarvan afgescheiden zijn.”

Nu heeft men het wel van de zijde der Regeering doen voorkomen alsof hierdoor niemands vrijheid gedeerd of belemmerd wordt. Maar ik vraag dan toch, of, als ik scheiding in zake huwelijk aanvraag, scheiding van deze of gene vrouw, ik dan daarmee niet zelf erken, dat zij mijne vrouw geweest is? Hoe kan men scheiden van eene vrouw die men niet gehad heeft? En zoo ook hier; hoe kan men zich afscheiden van eene kerk, zonder in die verklaring zelve de erkenenis te leggen, dat men daartoe behoort heeft? Al mijn vrijheidsgevoel nu en evenzoo

mijne godsdienstige overtuiging komt ertegen in verzet, dat zoodanige caesaropapistisch-Russische gouvernements-autoriteit op kerkelijk gebied over mij of wien ook zal worden uitgeoefend. Ik herhaal, nu de Minister het hoofd schud, het woord caesaro-papistisch, omdat de overheid alleen onder een caesaropapistisch stelsel het recht heeft te bepalen tot welke kerk een ieder als lidmaat zal behooren. Maar de Regeering in Nederland heeft dat recht niet. En dat de Regeering het nochtans aangedurfd heeft om zulk eene autoritaire macht op kerkelijk gebied uit te oefenen, is mij eenvoudig onverklaarbaar. Ik acht zulks dan ook eene daad, die niet ernstig genoeg kan gebrandmerkt worden, en die hoe eerder hoe beter door wijziging van het Regeeringsreglement behoort te niet gedaan te worden.

Na dit protest moet ik, in verband hiermede, mij nog tweeërlei opmerking veroorloven.

De eerste is deze, dat de Regeering niet langer den toestand mag bestendigen dat andere Protestanten, die in Indië eene gemeente willen vormen, daartoe, anders dan ter sluiks, het recht zouden missen, tenzij zij eerst verklaren zich van de gouvernementskerk af te scheiden. Ik mag dit te eer zeggen, omdat mij uit de officiële stukken gebleken is, dat èn de Raad van Indië èn de Gouverneur-Generaal hebben verklaard, dat hier ook zonder verandering van art. 122 beterschap ware aan te brengen, indien eenvoudig de Regeering hier te lande een Koninklijk Besluit in dien geest wilde uitlokken. De Raad van Indië heeft zelfs herwaarts opgezonden een concept-Koninklijk Besluit om het der Regeering nog gemakkelijker te maken. Waar er metterdaad Protestantsche kerken op Java zijn, die in moeilijkheid verkeerden en niet tot eene goede rechtspositie kunnen komen, en zelfs volgens den Raad van Indië de Regeering hier te lande het in hare handen heeft, om aan die wanverhouding een einde te maken, vraag ik, of het dan niet onbillijk is, dien hinderlijken toestand te bestendigen.

Mijne tweede opmerking is, dat in Regeeringskringen altijd deze mijns inziens valsche theorie gevolgd wordt, dat wanneer inlanders Christenen worden en in zekere kampong of dessa gemeenten vormen, die gemeenten dan ook ingedeeld moeten worden als succursale of dépendance van eenige kerk hier te lande, alsof zij altoos zekere suprematie van eene kerk in ons land moeten aannemen, en alleen in zoodanig verband rechtspositie kunnen verkrijgen. Ook daartegen kom ik op. Wanneer de inlandsche bevolking werkelijk zal gekerstend worden, is dringend noodzakelijk, dat ook voor zulke inlandsche gemeenten de mogelijkheid worde geopend op eigen basis van Regeeringswege te worden

erkend en op gelijken voet met andere Kerken te worden ondersteund.

Ik kom thans, Mijnheer de Voorzitter, tot mijn laatste punt, hetwelk art. 109 raakt. Ook dit artikel danken wij aan de conservatieve partij. Ik stel dat voorop, omdat men er niet genoeg nadruk op kan leggen welke sporen van bederf de conservatieve regeering en het conservatief beleid ook in onze koloniën op alle manier hebben achter gelaten. Onder de oude Compagnie waren wij toch in Indië reeds zoover, dat de Christen-inlanders gevonnisd werden naar het oude Hollandsche en naar het Romeinsche recht. Destijds waren ze dus zelfs in het strafrecht ontheven van den adat en van het moslemsch recht. In onze eeuw zijn zij onder conservatief beleid weder gebracht en onder dien adat en onder dat moslemsch recht. Dit nu is zoo gebleven tot de liberale partij aan het bewind is gekomen. In 1848 toch kregen wij de algemeene bepalingen van wetgeving, en in die algemeene bepalingen werd bij art. 9 weder teruggekeerd tot hetgeen de oude Compagnie gesteld had, en zagen de Christen-inlanders zich onder gelijk recht met de Europeesche Christenen gesteld. Maar, helaas! er moest wel — het kon niet anders — in art. 10 de *exceptie* worden bijgevoegd, dat de Gouverneur-Generaal de bevoegdheid had om desverischt van die bepaling af te wijken. En wat heeft toen de Gouverneur-Generaal gedaan. In art. 3 van de overgangsbepalingen heeft hij toen het volgende geschreven:

„Naar aanleiding van art. 10 der algemeene bepalingen van wetgeving voor Nederlandsch-Indië, wordt bij dezen vastgesteld dat, totdat dienaangaande nader zal zijn voorzien, de tot de inlandsche bevolking behorende Christenen over geheel Nederlandsch-Indië, met opzicht tot het burgerlijk en handelsrecht, alsmede tot de strafwetgeving en de rechtsbedeeling in het algemeen, geheel en al zullen blijven in hunnen tegenwoordigen rechtstoestand, en dat, voor zoover zij thans met de inlanders zijn gelijkgesteld, alle de in de nieuwe wetgeving omtrent deze laatste gemaakte bepalingen ook op hen zullen toepasselijk zijn.”

Ziedaar een staaltje van wat ik niet aarzel te noemen: *schijnheilige* koloniale wetgeving. Dat is geen te sterk woord voor een wetgever, die eerst in artikel 9 schrijft: *de Christen-inlanders staan gelijk met Europeanen*, maar er bij voegt, dat er exceptiën kunnen gemaakt worden, en dan onmiddellijk de generale exceptie maakt, dat alle Christen-inlanders onder den adat en het moslemsrecht zullen blijven.

Toen nu, in 1854, een ministerie was opgetreden, voortgekomen uit de Aprilbeweging, onzaliger gedachtenisse, zat in dat ministerie ook de heer Pahud, die er uit het Thorbeckeaansche ministerie in was over-

gegaan en in het conservatieve Kabinet, gelijk begrijpelijk is, nog iets van de Thorbeckeaansche denkbeelden had medegebracht. Vandaar dat hij, geroepen om een ontwerp voor een Nederlandsch-Indisch Regeerings-reglement op te stellen, daarin o. a. voorstelde een artikel 112, waarbij de Christen-inlanders, nu ook wat hunne *publiekrechtelijke* verhouding betreft, gelijk gesteld zouden worden met Europeanen. Maar een overgang als uit een Thorbeckeaansch Ministerie in een Kabinet van de Aprilbeweging strekt niet, om iemands ruggegraat te versterken. Vandaar dat diezelfde Minister, toen hij bij zijn voorstel stuitte op den tegenstand der conservatieve oppositie, het terugnam en wijzigde. Die oppositie tegen zijn denkbeeld vond haar grond in het cultuurstelsel. Men zeide: wanneer gij dit stelt, zullen de inlanders bij hoopen Christen worden, enkel om aan de cultuurdiensten en andere koloniale diensten te ontkomen. Maar hoe begrijpelijk dat ook zij, het feit leidde er toe, dat de Minister met zijn voorstel bakzeil moest halen, overmits het afstuitte op den onwil van de Kamer. En toen is er iets gebeurd, waaromtrent misschien de Minister of een ouder lid der Kamer opheldering zou kunnen geven, maar dat mij onverklaarbaar en onbegrijpelijk blijft. De Regeering had de oppositie ondervangen door de bepaling van al. 4, dat de inlandsche Christenen onderworpen zouden blijven aan het gezag der inlandsche hoofden, ook ten opzichte van lasten en verplichtingen. Dat was rationeel, en daarmede scheen de oppositie gerustgesteld. Maar toen kwam bij de openbare beraadslaging over het artikel, toen art. 112, iets voor, waardoor plotseling de inlandsche Christenen toch weer, èn strafrechtelijk èn wat handelsrecht en burgerlijk recht betreft, onder het Moslemsche recht zijn gebracht. De lezing van het artikel, dat in beraadslaging was, luidde dus: „*Met Europeanen worden gelijkgesteld alle Christenen;*” — let wel: *kommapunt*, (zoo waren dus alle Christen-inlanders er bij) — en daarop volgde: „voorts alle andere personen, niet vallende in de termen der volgende zinsnede.” Deze exceptie sloeg dus wel op andere personen, maar niet op de Christen-inlanders. Doch zie, wat is toen geschied? Toen is er — en juist dit feit weet ik niet te verklaren — over dat gewichtig artikel, waartegen de oppositie het sterkst gerezen was, letterlijk geen woord in de Kamer gerept, uitgezonderd alleen eene kleine opmerking, die niets ter zake deed, van den heer Van Eck. Maar even nadat het artikel in behandeling kwam, vroeg de Minister het woord, en sprak hij letterlijk aldus:

„Het is mij voorgekomen, Mijne Heeren, dat *tot meerdere verduidelijking* van dat artikel *eene kleine wijziging* noodig is, en wel in de

tweede alinea, ten gevolge waarvan die alinea zal worden gelezen als volgt: „Met Europeanen worden gelijk gesteld alle Christenen en alle andere personen, niet vallende in de termen der volgende zinsnede.” ”

De komma-punt en het woord „voorts” vielen er dus uit. Zoo sloeg de exceptie nu *ook op de Christen-inlanders*, en dit had ten gevolge, dat zij nu allen toch weer onder den adat en onder het Moslemsch recht vielen. Dit heette „*eene kleine wijziging ter verduidelijking*”, en feitelijk was er een *geheel ander systeem* in de wet gebracht. Wie nu niet weten mocht, hoeveel ellende en jammer door die „kleine wijziging” over duizenden en tienduizenden Christenen in Indië zijn uitgestort, hoore eens wat een deskundige als prof. Van den Berg daarvan zegt: „Tengevolge van deze onzekerheid is een inlandsch christen een wezen, dat bijna geen stap kan doen op zijn levensweg zonder over rechtsquaestiën te struikelen. Zijne afstamming, zijn huwelijk, zijn vermogen, zijne kinderen, zijn erfrecht, in één woord alles hangt ten zijnen aanzien in de lucht. Hij is een juridisch onding, iemand die er aan blootstaat om elk oogenblik zijne dierbaarste belangen te zien betwist door processen.”

En zoo jammerlijke toestanden zijn door de Regeering van eene Christelijke natie voor mede-Christenen in het leven geroepen, door niets dan eene *kleine wijziging tot verduidelijking*.

Ik zal nu niet ingaan op de telkens vernieuwde oppositie, die sinds tegen dit ellendige artikel gevoerd is. Men weet wat de Indische Juristen-vereeniging, wat het *Tijdschrift van Nederlandsch-Indisch recht*, wat hier in deze Kamer mannen als Van Nunen, wat schrijvers over Nederlandsch-Indisch recht als Margadant en Van den Berg er over gezegd hebben. Zelfs de Minister heeft in zijne Memorie van Beantwoording eenige woorden in goeden zin over dit artikel ten beste gegeven. En ook weet men, dat er eene Staatscommissie aan den arbeid is, die, al weten wij het niet officieel, er niet tegen protesteeren zal, zoo ik publiek uitspreek, dat zij ook omtrent dit artikel ernstige voorstellen ter wijziging zal doen. Maar juist omdat zulk eene wijziging aanhangig is, kan het van belang geacht worden, dat men ook in deze Kamer zich uitspreke over den geest waarin wijziging gewenscht wordt.

Die wijziging behoort m. i. den Christen-inlander in de eerste plaats in betere conditie te brengen wat aangaat het *privaatrecht*. Niet dat dit eene zoo groote schrede vooruit zou zijn. Neen, Mijnheer de Voorzitter! Wanneer het privaatrecht voor de Christen-inlanders in dier voege gewijzigd wordt, dat zij in dit opzicht ongeveer met Europeanen gelijkstaan — niet door vrijwillige verklaring, gelijk dit in enkele gevallen

kan, maar *officieel ex lege* — dan zijn wij nog volstrekt niet, dank zij de liberale of anti-revolutionaire actie, *voortuitgegaan*, maar op dit punt nog pas teruggekeerd tot den toestand onder onze Compagnie in de 17de eeuw. Toch zal ook hierdoor voor de zending veel gewonnen zijn. Immers, wat de aandacht van den Minister van Koloniën ten zeerste verdient, en door professor Van den Berg zoo juist werd aangetoond, is, dat het bij de thans bestaande onzekerheid voor Christen-inlanders op privaatrechtelijk gebied niet te verwachten is, dat *vermogen*de inlanders licht tot het Christendom zullen overgaan. Want al wie iets bezit en vooral wie aanmerkelijke eigendommen heeft, zet door dien overgang heel zijn bezit en fortuin op losse schroeven. Daarom is het, ook uit het oogpunt der zending, zoo dringend noodig, dat de Regeering aan de inlandsche Christenen een vaststaand privaatrecht hergeve. Daardoor toch zou opnieuw een ernstig struikelblok worden weggeruimd, dat nu nog altoos op den weg der zending ligt.

Maar daarbij kan het niet blijven; ook in het *publiekrechtelijke* moet verandering komen. De Regeering heeft in de Memorie van Beantwoording gezegd, dat zij dit niet inziet, omdat de Christen-inlanders toch in het dessa-verband behooren te blijven. Ik stel mij in dat opzicht geheel aan de zijde van den Minister. Ik heb het altijd betreurd als men poogde, de inlandsche Christenen uit hun locale omgeving los te rukken, om ze overtebregen in de Europeesche kolonie. Ons doel moet niet zijn om maar enkele inlanders te bekeeren, maar door Javanen op de Javaansche maatschappij zelve in te werken, en daarvoor moeten ze zich natuurlijk blijven bewegen onder hunne landgenooten en is het juist van belang, dat ze blijven in het dessa-verband. Maar als dit zoo is, dan behoort de Regeering van een Christelijk-Europeesch land er ook voor te zorgen, dat nergens, waar inlandsche Christenen in het dessa-verband leven, hun door dat verband lasten en plichten worden opgelegd, die in strijd zijn met hunne belijdenis. Er dient dus in de eerste plaats voor gezorgd te worden, dat zij op algemeen erkende Christelijke rust- en feestdagen vrij zijn van de vervulling van diensten, die door een dessa-hoofd kunnen opgelegd worden; en in de tweede plaats, dat zij nooit genoodzaakt worden voor moskeeën te werken of aan de heilige graven van Mahomedanen.

Doch ook dit is nog niet genoeg. Nog altoos hebben in de dessa-besturen op Java de Mahomedaansche dorpsgeestelijken *als zoodanig*, qualitate qua, als *Mahomedaansche* geestelijken, zitting. Volgens de bepalingen van het *Indisch Staatsblad* van 1824 n°. 13 en van 1867 n°. 125 gelden de panghoeloes en hoofdpanghoeloes op Java als *hoofden*.

En in het reglement op de rechterlijke organisatie en het beleid der justitie van Nederlandsch-Indië wordt, ik meen in art. 110, bepaald, dat altoos een Mahomedaansch geestelijke als zoodanig ter terechtzitting aanwezig moet zijn. Deze toestand mag niet bestendig worden, want aan iemand, die Christen is, mag toch niet opgelegd worden, dat hij een Mahomedaansch priester, omdat hij Mahomedaansch geestelijke is, als overheid beschouwen zal. Geheel iets anders is het, dat hij onderworpen wordt aan eene overheid waartoe óók Mahomedanen behooren; daar is niets tegen, dit is natuurlijk. Maar ik kom er tegen op, dat Christen-inlanders onderworpen worden aan eene rechtbank of bestuur, waarin Mahomedaansche geestelijken qualitate qua zitting hebben. Gesteld eens, de bepaling werd gemaakt, dat in Noordbrabant of Limburg de dorps-pastoor *ex lege* in den gemeenteraad zitting had, dan zou een Protestant, die daar wonen kwam, toch zeggen, dat zoo iets hem geweldig hinderde. Of neem het omgekeerde, dat op de Veluwe de predikant als zoodanig zitting had in den gemeenteraad. Zou dan de Roomsche, die er zich vestigde, niet zeggen, dat dit hem stuitte? Op die wijs moet men zich in den toestand van den Christen-inlander weten te verplaatsen en niet denken, dat de Javanen te brute wezens zijn om hierdoor pijnlijk te worden aangedaan. Inlandsche Christenen op Java zijn op zulke punten nog fijngevoeliger dan wij.

Maar bovenal, — en dit is het laatste punt, dat ik in dit verband zal bespreken —, bovenal moeten de inlandsche Christenen niet langer berecht worden naar Moslemsch recht. Vroeger dacht men wel eens, dat het met dit Moslemsch recht op Java zoo erg niet was; men had daar meer te doen met den adat, met oude Javaansche gewoonten, die nawerkten. Doch de heer Snouck Hurgronje, de Regeeringsadviseur in zake Atjeh, heeft ons uit dien droom geholpen en aangetoond, dat dit het geval *niet* is, dat de studie in het Moslemsch recht op Java weer in vollen gang is, dat de werken over den Fiqh weer allerwege in eere zijn, en dat de quadis er mee rekenen. En nu zal de heer Minister van Koloniën mij toch toestemmen, dat het bij alle strafrecht eisch is, dat iemand, die gevonnisd wordt, sta in de overtuiging, dat hij naar recht gevonnisd is, althans wat den grondslag van het strafrecht betreft. Reeds aan die eerste voorwaarde van zedelijk recht wordt niet voldaan, zoo hij gevonnisd wordt volgens een strafrecht, waarvan hij in zijne conscientie den grondslag *moet* verwerpen. En dit nu is hier het geval. Het strafrecht voor den inlander is geheel gegrond op de uitspraken van den Korân; heeft nu de inlander door zijn overgang tot het Christendom openlijk verklaard, dat Mahomed een valsche

profeet, en dus de Korân leugen is, dan kan hij in zijne conscientie geen band meer gevoelen aan het recht waarnaar hij gevonnisd wordt. En dit nu mag niet.

Ziedaar, Mijnheer de Voorzitter, hetgeen ik over art. 109, moge het zijn ter fingerwijzing bij de ter sprake komende wijziging van het artikel, in het midden wenschte te brengen.

Mijn wensch bij dit debat resumeerende, wijs ik er thans op, dat ik in het minst niet van den Minister van Koloniën verwacht, dat hij het geheele betoog, hetwelk ik de vrijheid nam te voeren, op den voet zal volgen. In een ander geval zou dit van nut kunnen zijn, maar nu het Ministerie in het antwoord op hoofdstuk I van de Staatsbegrooting voor 1897 zelf verklaard heeft, zich te beschouwen als een Kabinet welks taak welhaast afgeloopen zal zijn, mag ik van dit Kabinet geen tegenbetoog, noch ook een breed betoog ter betuiging van sympathie vorderen, omtrent al hetgeen wat ik gemeend heb thans te moeten ter sprake brengen. Wat ik van het Ministerie alleen zou wenschen te vernemen, nog vóór dat het van de Regeeringstafel opstaat, is, dat het de evangelisatie van Java niet langer als eene private liefhebberij van enkele Christenen hier te lande beschouwt, die het welwillend bejegent, maar dat de zending ook in zijn oog is één der hoofdbestanddeelen van ons koloniaal beleid. In de tweede plaats, dat het erkenne, dat, wanneer dit zoo is, we ook op dit punt tot een vast stelsel moeten komen en het niet aan den Gouverneur-Generaal of aan het Indisch bestuur mogen overlaten om, te hooi en te gras, dan eens eene schrede voor- en dan weer eene schrede achterwaarts te doen. En in de derde plaats zou ik van den Minister willen weten, of hij, ten teeken van sympathie, bereid zou zijn eene kleine verhooging van afdeeling 56, in den straks door mij bedoelden zin, toe te laten.

En ten slotte, Mijnheer de Voorzitter, moet ik nog in het kort antwoord geven op de vraag, wat mij er toe bewoog, om bij deze begrooting, die de Kamer dit jaar met versnelden pas wilde afdoen en waarbij de meeste leden liefst geen beginselvragen wilden behandelen, een zoo breed betoog van straks 2 uren op te zetten, waar ik toch zelf van oordeel ben, dat deze bewindsman niet de Minister zal zijn om in de toekomst aan de door mij geuite denkbeelden uitvoering te geven.

Dit antwoord kan kort zijn. Er gaat in 1897 eene stembus open van zeer ernstige beteekenis. Bij die stembus zullen de sociale hervormingen op alle programma's het hoofdpunt vormen van politiek beleid; en nu wensch ik, dat, waar Nederland aan zijne sociale hervormingen toekomt, wel verstaan en begrepen worde, dat ons land als

tweede koloniale Mogendheid van die zorg voor sociale hervormingen het volk in Indië niet mag uitsluiten. Meer dan ik zeggen kan verblijdde mij het gevleugelde woord, door den Minister van Koloniën bij het koffiedebat gesproken: „ook aan den Javaan moet *een menschwaardig bestaan* verzekerd worden”. Reeds op zich zelf was dit van de Regeeringstafel eene opmerkelijke uitdrukking, die voor niet zoo lange jaren in menigen kring nog gold voor half sociaal-democratisch. Toont dit niet een vooruitgang in de sociale denkbeelden? En waar nu nog niemand hier te lande er aan gedacht had, om datzelfde denkbeeld ook op den Javaan toe te passen, daar komt aan dezen Minister de eere toe, getoond te hebben, dat hij niet minder hart heeft voor den inlander op Java dan anderen voor de werklieden hier in het moederland. Ik hoop dan ook van harte, dat de bezielde toon, die in dit woord klonk, profetie moge zijn van eene nieuwe periode, die spoedig in dit opzicht zich voor ons Indisch Regeeringsbeleid ontsluiten moge. Immers, waar ik acht, dat we tot sociale hervormingen ook voor Indië zullen moeten komen, daar meen ik te mogen zeggen, dat niet ééne der overige hervormingen, hetzij in verheid van strekking, hetzij in diepte van opvatting, of in kracht ter versterking van ons gezag in Indië, ook maar van verre vergelijkbaar is met wat de kerstening van den Javaan ons voor onze koloniale positie zou kunnen brengen. Want alle overige hervormingen kunnen nooit anders doen dan schors en blad bevochtigen en alleen deze zou ons leiden tot besproeiing van den wortel.

Handelingen, blz. 215—220.

Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat er een misverstand bestaat tusschen den Minister van Koloniën en u. Ik meen van u dezen morgen verstaan te hebben, dat u wenscht, dat niet de *programmata*, die op politiek terrein worden rondgevent, thans in de Kamer zouden besproken worden. De Minister meent daarentegen van u gehoord te hebben, dat u als Voorzitter van de Kamer hem verzocht had, zich niet uit te laten over hoofdpunten van koloniaal beleid. Ik zou zulk een verzoek van u niet kunnen begrijpen, en acht daarom, dat hier aan niet anders dan een misverstand bij den Minister gedacht moet worden.

Wanneer ik nu den indruk, door het antwoord van den Minister aan mij gegeven, in het kort zal formuleeren, dat zou ik zeggen: het kluitje is in het water geplonst en ik zit in het riet. Zeker, ik had niet van den Minister gevergd, dat hij zich over deze onderdeelen van het koloniaal beleid in den breedte uit zou laten. Maar *wanneer* de Minister zich er eenmaal over uitlaat, dan behoort hij zóó te spreken, dat althans

iets uit zijn antwoord is op te maken. De indruk daarentegen, dien ik van het spreken van den Minister ontving, was geen andere dan alsof hij gezegd had: mijn stelsel is goed; zooals ik het eenmaal gedaan heb, blijf ik het doen, en ik laat mij, door welk betoog ook, niet van mijn stuk brengen. En nu is het zeker uitstekend, dat een Minister zich niet te spoedig van zijn stuk laat brengen, maar indien men zulk een betoog beantwoordt, dan dient men ook argumenten tegenover argumenten te stellen, en niet eenvoudig te zeggen: zoo doe ik en zoo is het in mijn oog goed.

Toch heeft de Minister op een zeer enkel punt metterdaad gerepliceerd, en, voor zoover hij dit gedaan heeft, zal ik mijnerzijds kortelijk zeggen wat mij van zijn antwoord dunkt. Het hoofdpunt, — het eenige punt, mag ik haast zeggen —, dat eenigszins ordelijk in debat kwam, is de quaestie van art. 123, waarover niet alleen door den heer Minister, maar ook door de afgevaardigden de heeren Pyttersen en Roessingh, advies is gegeven in dien zin, dat dit artikel alzoo behoort behouden te blijven, en dat we, zoo het wegviel, allicht in min of meer bedenkelijken toestand zouden geraken. Mag ik hierop vooreerst antwoorden, dat wie zoo spreekt, mijns inziens uit het oog verliest, dat ook de artt. 45 en 47 van het Regeeringsreglement ter beschikking van den Gouverneur-Generaal staan? Ten opzichte van de missionarissen kent art. 123 aan den Gouverneur-Generaal de exorbitante bevoegdheid toe, om ten allen tijde, zonder den Raad van Nederlandsch-Indië gehoord te hebben, en zonder zijn besluit met redenen te omkleeden, missionarissen te verwijderen van het terrein, waarop ze in Indië in den dienst der zending werkzaam zijn. En waartoe is dit nu noodig, waar de Gouverneur-Generaal reeds krachtens de artt. 45 en 47 de macht bezit, — maar dan ten minste onder de beperking, dat vooraf de Raad van Nederlandsch-Indië zal gehoord worden en het besluit met redenen moet omkleed zijn —, om ieder Europeaan het verblijf in Nederlandsch-Indië te ontzeggen? Art. 45 geeft dus reeds aan den Gouverneur-Generaal de bevoegdheid, die men wil dat hij hebben zal. Wanneer hij oordeelt dat een missionaris op eenig punt gevaarlijk is, kan hij hem uit Indië verwijderen. De Gouverneur-Generaal is dus ook zonder dit artikel volkomen genoegzaam gewapend, en dit maakt het geheel overbodig, om in het Regeeringsreglement nog eens bij afzonderlijk artikel te bepalen, dat de zending behoort tot die bedenkelijke importatiën uit Europa, die niet dan „met *vergunning*” kunnen binnenkomen.

En beroept nu de Minister er zich op, dat ook Mahomedaansche zendelingen wel eens uit Indië geweerd, ja zelfs gearresteerd zijn, dan

is dat voor mij geen nieuws. Natuurlijk bezit de Gouverneur-Generaal ook krachtens art. 45 de bevoegdheid om Mahomedaansche zendelingen uit Indië te verwijderen, hun eene andere verblijfplaats aan te wijzen, ze onschadelijk te maken of desnoods te doen arresteeren. Maar dan geschiedt dit juist krachtens art. 45, en het feit blijft, dat art. 123 wèl de Christelijke zending maar niet de Mahomedaansche treft, omdat deze niet onder de in dit artikel genoemde titels plaats grijpt.

Ik heb gezegd en houd vol, dat art. 123 de Mahomedaansche zending door de mazen doorlaat en de Christelijke zending *als iets gevaarlijks* onder curateele stelt. En dat juist is het waartegen ik opkom. Zeg en bepaal, dat de vestiging der zendelingen in overleg met de Regeering zal geschieden, — niets is billijker —, maar schrijf geen preventieven maatregel in uw Regeeringsreglement.

In zake het inlandsch onderwijs heeft de Minister het standpunt ingenomen, dat hij niets doet of het moet gevraagd worden. Voor uitbreiding van het inlandsch onderwijs kan veel meer geld beschikbaar worden gesteld, maar eerst wanneer dit bepaald *noodig* blijkt, zal hij het aanvragen. Is dit nu het standpunt waarop een Christelijk-Europeesche overheid, zich, wat aangaat het onderwijs in Indië, te plaatsen heeft? Wat te zeggen van eene Regeering, die het inlandsch onderwijs uit Staatsbelang wenscht te bevorderen, maar die wacht tot de inlander er om komt vragen? Kent men dan in ons eigen land onze jongens niet meer, die liever spijbelen dan naar school gaan? En zal men dan in Indië wachten totdat de inlander zelf roept: Help ons, opdat wij onderwijs mogen krijgen? Dan treedt de Engelsche Regeering in Britsch-Indië toch anders op. Zij wacht niet totdat er om onderwijs gevraagd wordt, maar zij tracht het uit eigen aandrift te bevorderen en er den inlander heen te lokken.

Over art. 122 zal ik niet verder debatteeren, noch ook den heer Roessingh volgen in zijn betoog over de vraag of de oorspronkelijke ontwikkeling van het Christendom al dan niet dogmatisch was, en of de kerkelijke belijdenis van vroeger of van later oorsprong zij. Ik meen, dat wij ons hier tot de *politieke* zijde der zaak hebben te bepalen. Maar als die geachte spreker, en met hem de Minister, zegt: als gij de practijk van dit artikel op Java zaagt, zoudt gij zelf zien hoe goed dit artikel daar werkt, en hoe lief de menschen daar met elkander in vrede leven, — dan zij het mij toch vergund te doen opmerken, dat dit eene quaestie is, die ik zelfs niet heb aangeroerd, maar dat ik hiertegen opgekomen ben, dat de Nederlandsche Regeering zich het recht aanmatigt, om mij, als ik morgen naar Indië ga, in te deelen bij hare Protestantsche

gouvernementskerk, en dat zij aldus het recht voor zich neemt, om als Regeering te verklaren tot welk kerkgenootschap ge moet behooren, en dat ge eerst daarna er u van kunt afscheiden.

Mijnheer de Voorzitter! De heer van Gennep interrumpeert mij hier en zegt, dat men bij het indienen van eene attestatie of doopakte *niet* wordt ingeschreven; maar mag ik dien geachten afgevaardigde afzonderlijk antwoorden, dat toen de Christelijk Gereformeerden bij de Regeering te Batavia aanzoek deden om als eigen afzonderlijke gemeente erkend te worden, èn de Raad van Indië èn het Protestantsch kerkbestuur hebben verklaard, dat men, de attestatie al of niet ingediend hebbend, altoos tot de gouvernementskerk bleef behooren, *totdat men was afgeschreven*? De heeren, die er belang in mochten stellen, kunnen desverlangd de stukken inzien, waarin dit punt breedvoerig wordt behandeld.

Men heeft mij dus, wat art. 123 aangaat, buiten de bezwaren, die ik ontwikkeld heb, om bestreden, maar op *het* bezwaar, dat ik inbracht, niets gezegd. Ik heb aangetoond, dat alle koloniale Mogendheden Universiteiten in hare koloniën bezitten, en vroeg, waarom wij zoo achterlijk zijn, en nu antwoordt de Minister mij, als had ik beweerd, dat zulk eene Universiteit moet gesticht worden voor de 48,000 Europeanen, die op Java wonen. Hiervan heb ik geen woord gezegd. Integendeel, de opgave van dr. Kukula toont, dat die koloniale Universiteiten zelfs niet in hoofdzaak voor de Europeanen zijn opgericht, maar grootendeels juist om aan *inlanders* gelegenheid te geven, tot hooger ontwikkeling te komen. De Minister weet toch, hoe bezwaarlijk het is voor inlanders, om in Europa te komen studeeren. Temperatuur en levensmanier maken een langdurig verblijf aan eene Europeesche Universiteit voor een inlander ondoenlijk.

De Minister heeft voorts op het hoofdpunt verklaard, dat hij in 't algemeen de zending wel beschouwde als van groot belang, ook voor ons koloniaal beleid, maar, — zoo zeide hij —, verder kon hij dan ook niet gaan; het moest blijven bij eene aanmoediging als tot dusverre werd verleend. Steun voor de zending zelve door subsidie kan niet verstrekt worden. Maar tegen wien zegt de Minister dat? Tegen mij, wiens gansche betoog geen andere strekking had, dan om aan te toonen, dat de Regeering de zending niet *rechtstreeks mag* noch *kan* steunen? Hij houde het mij ten goede, dat ik moet zeggen, zulk een betoogtrant als hij hier toepast, niet te verstaan.

Ten slotte zij nog opgemerkt, dat de Minister mijne zeer beleefde en parlementaire uitlating, dat ik niet betwijfelde of hij zou gaarne een

woord van hulde brengen aan de zendelingen, beantwoord heeft op eene wijze, die ik nu wel niet bits zal noemen, maar die toch niet zonder bedenking is. Althans het antwoord des Ministers maakte op mij den indruk alsof hij eenigszins geïndisponeerd was. Hij zeide toch: *hulde breng ik niet op commando*. Maar nu vraag ik toch, of het overeenkomstig is met onze constitutioneele verhouding, dat een verzoek, uit de Kamer opgegaan, door een Minister wordt gequalificeerd als een *commando*. En in dit geval was dit woord nog te scherper, wijl het gold een wensch, waaraan ik niet eens den vorm van een *verzoek* had gegeven. Bij het Atjeh-debat hebben wij gezien, hoe de Minister, als het er op aankomt, onder de pressie van de Kamer, zeer wel van het *stelsellooze* tot het *stelselvaste* kan komen. Toen had hij misschien van een *commando* der Kamer kunnen spreken; maar hier was van een „commando” in geen enkel opzicht sprake, daar mijn woord beleefd en in den strengsten zin parlementair was.

Handelingen, blz. 226—227.

Algemeene Beschouwingen over de Staatsbegrooting voor 1897: Critiek op het slot van het Kieswet-debat in de Eerste Kamer — Welke portefeuille den Kabinetsformateur behoort — Ministerieele verantwoordelijkheid — De homogeniteit van het Kabinet geschonden — Van de Regeeringstafel is getracht rechtstreeks invloed op de stembus uitte oefenen.

VERGADERING VAN 1 DECEMBER 1896.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben het eens met den geachten afgevaardigde uit Delft en met het Voorloopig Verslag, dat breed opgezette algemeene beraadslagingen bij deze begrooting misplaatst zouden zijn. Ook beaam ik uw wenk, bij het koloniaal debat gegeven, dat wij beter doen ons te onthouden van het bespreken der politieke programmata, die reeds van onderscheidene zijden het licht zagen.

Ik zeg daarom niet, dat, bij het naderen van de stembus, onder *normale* omstandigheden een politiek debat in deze Kamer niet gewenscht zou zijn. Indien zich werkelijk in deze Kamer allengs twee politieke groepen tegenover elkander hadden ontwikkeld, die, elk een eigen beginsel vertegenwoordigende, beiderzijds uit dat beginsel een stelsel van te nemen maatregelen en een plan van uit te voeren werkzaamheden hadden afgeleid, dan zou inderdaad eene recapitulatie, zoowel over dat beginsel, als over dat stelsel van maatregelen en dat plan van werkzaamheden, uitmuntend geschikt zijn om de kiezers bij de stembus voor te lichten. Nu hier echter thans eene Kamer zit, die, als voortgekomen uit de stembus van 1894, reeds krachtens dien oorsprong dat karakter niet *kan* dragen, en de annalen van deze parlementaire periode er niet toe hebben geleid om die fout van oorsprong te verbeteren, moet thans het debat voor de stembus niet *in*, maar *buiten* het Parlement gevoerd worden en diensvolgens behoort datgene, wat een extra-parlementair karakter draagt, ook buiten deze kamer te worden gelaten.

Dit ontheft ons intusschen niet van den plicht, om de politieke positie van het Kabinet ook thans ter toetse te brengen. En dan, Mijnheer de Voorzitter, is het mij een voorrecht, in het algemeen te mogen uitspreken, dat die positie naar mijne meening correct *begonnen* en correct bij den voortgang der jaren *gebleven* is. Het Kabinet heeft bij zijn op-

treden erkend, dat het, ten gevolge van de actie bij de stembus van 1894, niet oprad als een politiek Kabinet in algemeenen zin, maar als een Kabinet met een beperkte taak. Het heeft die taak begrensd door het zetten van drie palen: Kieswet, Personeel en Gemeentefinanciën. En al is er nu een tijdlang wat gescharreld over de vraag, of Personeel en Kiesrecht wel of niet met elkaar in verband stonden, en al werd bij de begroting van Binnenlandsche Zaken ten vorigen jare een en ander voorgesteld, dat in strijd was met het programma van oorsprong, — over het algemeen mag men zeggen, dat het Kabinet zich aan de uit zijn oorsprong getrokken lijn gehouden heeft. Ook in de Memorie van Beantwoording op hoofdstuk I blijkt zulks door de verklaring van het Kabinet, dat het zich zelf beschouwt als langzamerhand uit den vasten in den demissionairen toestand overgaande. En ook al kon ik met de voorstellen der Regeering in den regel niet medegaan, ook niet met die inzake het financieel beleid, zoo mag toch ook den Minister van Financiën de hulde niet worden onthouden, dat hij in *fiscale geslepenheid* moeilijk zijne wedergade zou vinden.

Des te meer betreur ik het, dat in het laatste levensjaar van dit Kabinet een *incident* is voorgevallen, dat aanleiding geeft tot rechtmatige critiek. Ik bedoel het incident, waarop reeds door den geachten spreker uit Delft is gewezen: het slotvuurwerk bij de verdediging van de Kieswet in de Eerste Kamer.

Indien de Regeering op de desaangaande tot haar in het Voorloopig Verslag gerichte vraag geantwoord had, dat in casu den betrokken Minister in het vuur der improvisatie, of, wil men, in een roes, of, om eene meer parlementaire uitdrukking te gebruiken, in de spanning der overwinning deze woorden ontvallen waren, dan zou er, — overmits ieder weet, hoe licht men zich in de improvisatie verspreken kan —, m.i. geen woord meer over deze quaestie gevallen zijn. Doch dit heeft de Regeering *niet* verklaard. Zij heeft alleen verklaard, dat die woorden niet *in naam der Regeering* gesproken waren. En nu vatte de geachte spreker uit Delft dit wel zóó op, als ware daarin een *desavoueren* van den Minister van Binnenlandsche Zaken door het Kabinet gelegen, maar die geachte spreker houde mij ten goede, dat ik dit niet kàn noch måg aannemen. Een Minister, die aldus door zijne ambtgenooten in het openbaar werd gedesavoueed, zoude niet op die plaats kunnen blijven zitten. Veeleer meen ik dan ook de woorden in de Memorie van Antwoord zóó te moeten opvatten, dat de Regeering door dat antwoord de zaak niet *verbeterd*, maar eer *verergerd* heeft.

Ik wensch echter deze quaestie niet op zijn scherpst te behandelen,

wijl ik meen, dat er voor de moeilijkheden, waarin de Regeering door dit incident is geraakt, zekere verzachtende omstandigheid kan worden gepleit. Eene compositie als van dit Kabinet, met een Kabinetsformateur als Minister van *Buitenlandsche Zaken*, op een oogenblik, dat er geen buitengewone quaestiën van Buitenlandsche politiek aan de orde zijn, maar daarentegen het zwaartepunt ligt bij twee geheel andere Departementen, geeft altoos aan een Kabinet een min of meer zwak gestel. Wij hebben onder de 24 Kabinetten, die wij sinds de nieuwe bedeeing van '48 hebben zien optreden, dan ook meest dezen regel zien volgen, dat hij premier was, die de hoofdquaestie van het Kabinet had tot oplossing te brengen. Vandaar, dat wij 14 maal Ministers van Binnenlandsche Zaken, in de koloniale periode 3 maal een Minister van Koloniën en eigenlijk slechts eens, toen metterdaad de Luxemburgsche quaestie de buitenlandsche politiek op den voorgrond schoof, een Minister van Buitenlandsche Zaken *jure suo* aan het hoofd hebben gezien. Het Ministerie van Baron Van Zuylen toch kan uitteraard niet medetellen, wijl het na weinige maanden ontbonden werd, en wel was ook de heer Van Lynden als premier aanvankelijk voor Buitenlandsche Zaken, maar hij eindigde met naar Financiën over te gaan. De eenige reële ondervinding met een Kabinet, als door mij bedoeld, hadden we met het Kabinet-Van Tienhoven. Maar bij dat Kabinet liep het er dan ook op uit, dat de onderscheidene leden ervan ten slotte in alliantie stonden met tegenover elkander staande groepen in de Kamer. Het kan schier niet anders, of bij zulke eene compositie wordt altoos het evenwicht in het Kabinet min of meer verplaatst. En heeft nu de geachte afgevaardigde uit Delft, niet aan dit Kabinet, maar voor de politiek van de toekomst zekere vermanende wenken gegeven, dan zou, als ik er een aan mocht toevoegen, mijn wenk deze zijn: Laat het, als het even kan, toch geen regel worden, dat een Minister van *Buitenlandsche Zaken* de premier is in onze Kabinetten, maar laat de premier gaan zitten op den zetel van waar het beslissende woord ter oplossing van de politieke problemen van het oogenblik moet gesproken worden.

Maar ook al laat ik die verzachtende omstandigheid gelden, dan nog mag ik toch de drieërlei grief niet onderdrukken, die, mijns bedunkens, tegen de houding van de Regeering in zake dit incident behoort te worden ingebracht, en wel: 1°. dat zij door haar antwoord verzwakt heeft het begrip van *ministerieele verantwoordelijkheid*; 2°. dat zij verflauwd heeft het begrip *homogeniteit*; en 3°. dat zij het *neutraal karakter, dat de Regeering tegenover de stembus* behoort in acht te nemen, niet heeft gevindiceerd.

Over elk van die drie grieven veroorloof ik mij een kort woord.

In de eerste plaats zeide ik, dat het begrip van *ministerieele verantwoordelijkheid* verzwakt is. Die ministerieele verantwoordelijkheid moet toch naar mijne meening niet zoo worden opgevat, dat de Regeering alleen aansprakelijk is voor datgene, wat door den premier zelf in naam van alle Ministers gedaan en gesproken wordt, en dat de verantwoordelijkheid voor alle overige Regeeringsdaden blijft voor rekening van de afzonderlijke Ministers, die om hem vereenigd zijn. Althans onze *tegenwoordige* kabinetsformateur zal, dunkt mij, dit stelsel niet huldigen. Hij zal toegeven en erkennen, dat in een normaal Kabinet de algemeene politieke denkwijze van het Kabinet wel haar vertegenwoordiger vindt in den premier, maar dat niettemin het Kabinet als zoodanig de verantwoordelijkheid blijft dragen voor al wat als uitvloeisel van die algemeene politieke denkwijze door de onderscheidene Ministers in hunne speciale ontwerpen belichaamd, in hunne woorden geuit of in hunne daden getoond wordt.

Vraagt men mij, of ik dan geene grens hoegenaamd aanneem, en of ik oordeel, dat het geheele Kabinet verantwoordelijk staat voor elk onderdeel van den arbeid, en voor elke uiting die van een der Ministers vernomen wordt, dan antwoord ik natuurlijk van neen. Ik stem volkomen toe, dat er gedurig allerlei kleine, vooral technische details aan de orde zijn, waarvoor het Kabinet als zoodanig niet kan opkomen. Maar al erken ik, dat er eene grens is, desniettemin beweer ik, dat die grens tusschen datgene, waarvoor de geheele Regeering verantwoordelijk is en datgene, waarvoor de speciale Ministers aansprakelijk zijn, nooit zóó kan getrokken worden, dat niet binnen de solidaire verantwoordelijkheid valt al datgene, wat betrekking heeft op *de algemeene politiek*. Wie die grens zoover inbuigt, dat ook dit er buiten zou vallen, heft mijns inziens feitelijk de ministerieele verantwoordelijkheid op.

Is dit nu juist, en moet de grens derhalve minstens zóó getrokken worden, dat althans voor de verantwoordelijkheid van het geheele Kabinet komt iedere utlating, van welken Minister ook uitgaande, die betrekking heeft op *de algemeene politiek*, dan vraag ik mij af, voor welk feit wij hier staan. Valt toch niet juist *dit* feit onder den gestelden regel? Wij staan hier immers niet voor het feit, dat een Minister als burger, of als particulier schrijver van *Staatkundige Brieven*, zich over de algemeene politiek des lands een advies veroorloofde, maar wel voor het feit, dat een *Minister*, sprekende van de *Regeeringstafel*, bij de behandeling van een *Regeeringsontwerp*, zich op het veld

van de algemeene politiek gewaagd heeft en op dat terrein niet maar zekere denkbeelden omschreef, die betrekking hadden op onderwerpen die bij zijn Departement thuis hoorden, — zoodat hij bijv. een plan ontwikkelde tot verbetering der Schutterijwet of over de invoering van leerplicht handelde, — maar wel woordelijk een *algemeen politiek advies* gaf.

Welnu, hoe kan dan de Regeering, waar *dit feit* heeft plaats gehad en blijkens de stukken niet kan betwist worden, harerzijds verklaren, dat zulk een feit, zulk eene *daad* haar als Regeering niet aangaat en dat zij de verantwoordelijkheid daarvoor van zich af en op den Minister van Binnenlandsche Zaken schuift? Ik dring te meer aan op een antwoord op deze vraag, omdat niemand zeggen kan, dat het hier niets geldt dan een *woord*, en het hier wel degelijk eene *daad* geldt, en nog wel eene daad van zoo algemeenen aard en zoo ver reikende strekking, dat zij zelfs niet bleef binnen den levenskring van dit Kabinet, maar, daar nog over heen, de politiek der toekomst wilde beheerschen.

In verband hiermede veroorloofde ik mij in de tweede plaats de vraag, of niet ook *de homogeniteit van het Kabinet* door het antwoord van de Regeering in gevaar is gebracht. Ik behoef daarbij met de Regeering niet in debat te treden over de vraag, *welke* homogeniteit dit Kabinet bezit. Er is tweeërlei homogeniteit: de ééne *absoluut*, de andere *relatief*. Absolute homogeniteit nu wordt alleen tot eisch gesteld aan een Kabinet, dat rust op uniforme politieke denkwijzen. Dit Kabinet daarentegen heeft, mijns inziens te recht, reeds bij de algemeene beraadslaging in 1894 verklaard, dat het op den titel van absolute homogeniteit geene aanspraak maakt, en dat het krachtens haar optreden niet anders kan praetendeeren dan relatieve homogeniteit, dat is eenheid van denkwijze op bepaalde punten. Daaromtrent gaan wij dus akkoord. Maar, Mijnheer de Voorzitter, deze relatieve homogeniteit brengt dan ook den eisch mede, dat zulk een Kabinet zich over algemeene politiek niet uitlate, en dit beschouwe als voor haar verboden jachtterrein. En zie, nu heeft toch één der leden van dit Kabinet op *dat* verboden terrein gejaagd, en heeft het zich veroorloofd zijne denkbeelden over de algemeene politiek den volke te verkondigen. Had nu de Regeering dit gedesavoueerd en als Kabinet gezegd: dit deed de Minister van Binnenlandsche Zaken wel, maar dit kwam hem niet toe, — dan ware de zaak uit geweest. Maar dat doet de Regeering *niet*, integendeel *accepteert zij dien toestand*. En hiermede nu neemt zij het stelsel aan: Wij als Kabinet hebben *geen* algemeene politiek, waarvoor eene absolute homogeniteit — die wij niet bezitten — vereischt zou zijn; maar nu laten

wij het aan iederen Minister vrij, om op eigen gelegenheid, ieder op zijne beurt, dit terrein van de algemeene politiek te exploiteeren. Want hoe hoog de Minister van Binnenlandsche Zaken ook moge staan, hij bezit ten deze geen privilege boven zijne ambtgenooten. Gelijke monniken, gelijke kappen. Mag hij dus spreken gelijk hij gedaan heeft, dan mag dit elk zijner ambtgenooten op zijne beurt ook doen, en ligt in dit stelsel de mogelijkheid, dat elk der overige Ministers in de peroratie op zijn begrotingsdebat met een eigen programma voor de stembus voor den dag komt. Zoo komt deze theorie feitelijk hierop neder, dat in het *niet*-homogeen zijn in de algemeene politiek de homogeniteit van het Kabinet zou gelegen zijn.

En thans wensch ik nog een kort woord te spreken, Mijnheer de Voorzitter, over mijne derde grievé, die hierin bestaat, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken, en dat wel — ik kan het niet anders inzien — onder de mede-verantwoordelijkheid van het Kabinet, *rechtstreeks Regeeringsinvloed op de stembus heeft pogen uit te oefenen*. Want wel weten we, dat bij Bulgaarsche en Spaansche verkiezingen zulk eene inmenging van de Regeering doodgewoon is, en door de publieke opinie gelegitimeerd wordt, maar tot eene der goede eigenschappen van onze Nederlandsche politiek behoort het juist, dat de publieke opinie hier zulke dingen gelukkig niet duldt. Het moge gebeurd zijn, dat lagere overheidspersonen, enkele burgemeesters bijv., bij de stembus te ver zijn gegaan, maar ten onzent is het Regeeringstraditie, dat de Rijksoverheid zich van het stembusterrein verre houdt. Eenmaal slechts hebben wij in onze parlementaire annalen zulk een ellendig tusschenbedrijf zien opvoeren, in de periode van de proclamatiën met de driekleurige randjes, maar dat ergerlijk feit is destijds dan ook door pers en Kamer zoo rusteloos gestigmatiseerd, dat het sinds nooit iemand meer in den zin is gekomen, om die booze politiek te herhalen. Thans daarentegen hebben wij weder hetzelfde beleefd, want of men nu komt met proclamatie of program, *good cry* of verkiezingsleuze, het is al om het even en de toeleg was nu als toen, om van de Regeeringstafel op de toekomstige formatie der partijen en op de uitkomsten van de stembus invloed uit te oefenen.

Over het aangeboden program zelf zal ik niet veel zeggen. Met den term *anti-clericalisme* was zeker niet alleen bedoeld strijd tegen het stelsel, volgens hetwelk vele Roomsche-Katholieken in den lande zich gebonden achten, zich ook in de politiek te voegen naar „de wenschen en wenken van de bisschoppen”. Het woord clericalisme op die lippen was, dit voelt ieder, gekeerd tegen de geheele rechterzijde, tegen

Roomschen en anti-revolutionairen beiden, zelfs zonder onderscheiding tusschen droite en gauche. Zoo opgevat, heeft deze leuze geen andere beteekenis, dan dat wie haar aanhief, bij de komende verkiezing alle liberalen oproept, om tegen het *dogma* als zoodanig, tegen alle openbaarde waarheid, den strijd aan te binden. Die leuze bedoelt strijd tegen alle Christelijke religie in historischen zin. Tegen het *clericalisme* zou de strijd moeten gaan, en dat zegt een Minister die eerst, voor een gedeelte althans, zijne batterijen heeft laten in orde brengen door de clericale bondgenooten, en die thans, nu ze gereed zijn, niet beter weet te doen, dan het eerste schot door zijn officieren te laten afvuren op diezelfde mannen, die hem eerst geholpen hebben.

Mijnheer de Voorzitter, het stellen van zoo versleten leuze als die van het anti-clericalisme, kon nog opgeld doen in de dagen van Gambetta, maar na wat sinds voorviel is zij zonder zin en beteekenis. Immers moet die leuze er toe leiden, dat men met de liberalen de sociaal-democraten oproept, om al wat Christelijk is te bestrijden. Of is het niet zoo, dat in den strijd tegen het meergenoemd clericalisme de sociaal-democraten steeds als gardekorps vooraangingen? En terwijl nu alzoo de strijd tegen het Christelijk dogma wordt aangeboden, komt de uitvinder van deze leuze op eens weder met *zijn* dogma aandragen, en roept: *voor* den vrijhandel — *tegen* de protectie.

Evenwel, over den inhoud van het program heb ik hiermede genoeg gezegd. Het is niet tegen dien inhoud, maar alleen tegen het feit van de inmenging der Regeering in de stembusaangelegenheden dat ik opkom, als *res mali exempli*. En nu is het wel zoo, dat de Minister niet veel wil van de reis heeft gehad, en dat zijn program weinig heeft uitgewerkt. Maar mocht iemand hieruit afleiden, dat het incident te klein was om zoo ernstig opgenomen te worden, dan antwoord ik daarop, dat we in onze dagen van bacteriologische studiën die minachting van de kleine gevaren wel verleerd hebben, en dat er inderdaad reden te over bestond om zoo bedenkelijke politieke microbe als hier ontdekt werd, eens ter dege *onder het glas van den microscoop* te bezien.

Handelingen, blz. 304—306.

VERGADERING VAN 1 DECEMBER 1896.

Mijnheer de Voorzitter! Ik sta verlegen met de vraag, of ik in mijne repliek ook kan en mag opnemen het gesprokene door den heer Minister van Binnenlandsche Zaken. Indien het stelsel van den Minister van Buitenlandsche Zaken door mij werd gehuldigd, zou ik die vraag

ontkennend moeten beantwoorden. Immers in dat stelsel komt hetgeen de Minister van Binnenlandsche Zaken heeft gesproken niet voor rekening der Regeering. Het ligt volgens zijne bewering buiten de verantwoordelijkheid van het Kabinet. En overmits wij nu bij de algemeene beschouwingen *niet* debatteeren met de enkele Ministers, maar met de Regeering als zoodanig, zou het pleidooi van den Minister van Binnenlandsche Zaken naar die theorie wel eenigszins in de klem geraken. Ik van mijne zijde zie er evenwel *geen* bezwaar in, om ook met het door hem gesprokene te rekenen. Immers is het juist mijn stelsel, dat ook het gesprokene door den Minister van Binnenlandsche Zaken, evengoed als hetgeen de Premier nog ten antwoord gaf, komt voor rekening van de Regeering.

In antwoord op mijne opmerking, dat de formateur van het Kabinet niet was gaan zitten op den stoel vanwaar de actie voor dit Kabinet moest uitgaan, repliceerde de Minister van Buitenlandsche Zaken, dat de uitkomst toch heeft bewezen, dat mijne opvatting geen steek hield, omdat, zooals hij opmerkte, het toch gelukt is met het aldus geformeerde Kabinet het scheepje behouden in veilige haven te brengen.

Dit antwoord toont mij, dat ik er niet in geslaagd ben, mijne bedoeling hedenmorgen tot het besef van den heer Minister te doen doordringen. Immers heb ik willen zeggen, dat, indien deze Minister van Buitenlandsche Zaken gezeten hadde op de plaats van zijn ambtgenoot, hij bij de verdediging van de Kieswet in zijne peroratie zulk eene politieke onvoorzichtigheid *niet* gepleegd zou hebben, dat zijn diplomatieke tact het incident voorkomen zoude hebben. Tegen deze bewering zegt het antwoord van den Minister niets. Voorts heeft de Minister van Buitenlandsche Zaken den heer Beelaerts en mij geteekend als behoorende tot dezelfde staatkundige richting. Mag ik, ter opfrissching van 's Ministers geheugen, mij de vraag veroorlooven, of niet juist het verschil, althans in optreden, tusschen dien geachten afgevaardigde en mij behoord heeft tot die aangename verrassingen voor den Minister in den toenmaligen strijd, die ten slotte geleid hebben tot het optreden van dit Kabinet? Mijns inziens althans zou het te bezien zijn geweest, of, bijaldien de heer Beelaerts toen met mij in dezelfde richting had geageerd, er ooit een Kabinet-Röell zou zijn tot stand gekomen.

Wat nu het incident zelf betreft, zoo is het debat daarover, door hetgeen van de Regeeringstafel werd aangevoerd, zeker niet vergemakkelijk. Toen ik vanmorgen sprak, verkeerde ik in de stellige meening, dat Regeering en oppositie het althans over *het feitelijke* eens waren, en dat alleen de quaestie *in rechten* viel te beslechten. In-

tusschen is nu uit het antwoord van de Regeeringstafel gebleken, dat noch wat de zaak in rechten aangaat, noch wat het feitelijke betreft, tot dusver overeenstemming verkregen is. Ik dien daarom in mijne dupliek beide afzonderlijk te bespreken.

Volgens den Minister van Binnenlandsche Zaken is geheel de pers en geheel het publiek in Nederland evenals deze Kamer, blijkens het Voorloopig Verslag, dupe geweest van zelfbedrog. Men heeft gemeend, dat er iets ernstigs gebeurd was; en wat er eigenlijk gebeurd is, zegt de Minister, was minder dan niets, het was de onschuldigste zaak ter wereld. En waar nu de Regeering het in de Eerste Kamer gezegde aldus voorstelt, hebben we eerst te zien, in hoeverre haar redeneering steek houdt. Ik heb hier de *Handelingen* voor mij. En wat blijkt nu uit hetgeen toen ter tijd door den Minister in de Eerste Kamer is gezegd? Er blijkt ten duidelijkste uit, dat het *niet* is zooals de heer Minister van Binnenlandsche Zaken het thans voorstelt. Hij deed het voorkomen alsof hem slechts eenzeer onschuldige passus ware ontvallen, waarin hij niets anders deed, dan zijne gissing uitspreken, wat de liberale partij waarschijnlijk bij de stembus doen zoude. Zoo opgevat droeg het gesprokene eenvoudig het karakter van eene profetische gissing, en in het minst niet van een advies zijnerzijds omtrent de wijze waarop de verkiezingen zouden *moeten* geschieden. Volgens den Minister kwam alles dan ook neer op de profetie: zóó zal waarschijnlijk de zaak loopen.

Geheel deze voorstelling is echter in strijd met de stukken, want in de *Handelingen* staat op bladz. 508 duidelijk, dat de Minister heeft gezegd: „Deze dag beëindigt den kieswetstrijd, maar opent den stembusstrijd, en bij dien stembusstrijd *is het noodig* dat alle liberale elementen vereenigd staan, juist om de gevolgen af te weren, die de geachte afgevaardigde vreest.” Die woorden nu: *is het noodig* wijzen de zaak uit. Zeg ik toch van een kranke: die man *zal* dit of dat medicijn wel innemen, dan profeteer ik; maar wanneer ik zeg: *het is noodig*, dat hij dit of dat neme, dan geef ik mijn oordeel ten beste, dan is mijn gezegde geene profetie, noch medische diagnose, maar *een medisch advies*.

En bovendien vervolgde de Minister: „wanneer wij protectionisme en clericalisme willen keeren, *behooren* zulke geschillen, als bij de Kieswet zijn gebleken, op den achtergrond te blijven”. Wat tusschen die twee zinsneden in ligt, is profetie; maar èn de eerste èn de laatste: *noodig zijn* en *behooren*, zijn geen profetie en geen diagnose, maar wel degelijk een advies omtrent de wijze, waarop bij de stembus naar 's Ministers inzien moet gehandeld worden.

Alzoo kan het water van de zee niet afwasschen, dat de Minister van

Binnenlandsche Zaken wel ter dege *een advies* gegeven heeft omtrent de wijze, waarop bij de stembus in 1897 door de liberale partij zal moeten worden te werk gegaan. Dat er *advies* was, is alzoo het eerste punt dat ik vaststel; en hierbij komt dan als tweede punt, dat dit advies gegeven is *van de Regeeringstafel*; en als derde punt, dat dit geschied is bij de behandeling van de Kieswet, derhalve bij een onderwerp, dat als zoodanig een *Regeerings*-ontwerp was.

De Minister van Buitenlandsche Zaken heeft gezegd, dat hij den Minister van Binnenlandsche Zaken *niet* desavoueerte, maar ook niet, dat hij hem een fiat gaf. Hij deed noch het een, noch het ander. Is dit niet de tactiek der voorzichtigen? Zoo laat men de moeilijkheden aan anderen over en wascht zich zelven de handen in onschuld.

Voorts heeft de Minister van Buitenlandsche Zaken, na tot deze verleidelijke conclusie gekomen te zijn, de zaak pogen te redden door te verklaren, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken toen alleen beweerd had, wat hij meende te zullen moeten doen, *als hij geen Minister meer was*. Te recht is er reeds door den heer Harte op gewezen, dat de Minister van Buitenlandsche Zaken zijn ambtgenoot van Binnenlandsche Zaken dus nog een korter ministerieel leven toekent dan zich zelven. Moeten wij er ons op voorbereiden, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken zich van de Regeeringstafel zal verwijderen nog vóór dat de stembus geopend wordt? Het zal mij benieuwen. Dit is anders geen regel. Gewoonlijk blijft een Minister, wanneer de agitatie van de verkiezing zijne ministerieele existentie bedreigt, totdat men weet wat de stembus gebaard heeft. Ik zou dan ook gaarne van den Minister van Buitenlandsche zaken willen vernemen, of er zijns inziens eene nieuwe ministerieele combinatie zal optreden *vóór de opening van de stembus*? Ik wacht de oplossing van dit voor mij onbegrijpelijk beweren van zijn meerder diplomatisch beleid.

De Minister van Buitenlandsche Zaken heeft verder betoogd, dat door den Minister van Binnenlandsche Zaken niets gezegd is wat het Kabinet zou aangaan, maar dat hij alleen heeft gesproken over de liberale partij en hare lotgevallen bij de stembus. Ei zoo, als de Minister van Binnenlandsche Zaken zegt: Alzoo behooren alle liberalen te denken en alzoo behooren alle liberalen te handelen bij de stembus van 1897, — raakt dat dan niet de overige leden van het Kabinet? Mijnheer de Voorzitter, behoort dan de Minister van Buitenlandsche Zaken niet meer bij de liberalen? En zoo ja, heeft de Minister van Binnenlandsche Zaken dan niet ook zijn ambtgenoot van Buitenlandsche Zaken bedoeld, geënroleerd bij degenen, die hij opriep om zóó en niet anders bij de

stembus op te treden? Blijkt alzoo niet ook langs dezen weg, dat het betoog van den Minister van Buitenlandsche Zaken toch metterdaad niet opgaat?

Ik meen dan ook, dat het, wat het feitelijke betreft, vaststaat wat geschied is, en dat de Regeering zich op geenerlei wijze kan losmaken van het feit, dat door een harer leden, den Minister van Binnenlandsche Zaken, destijds in de Eerste Kamer niet is gegeven eene profetie van wat waarschijnlijk gebeuren zou, maar wel ter dege een *advies hoe gehandeld worden moet*, dat hij dit gedaan heeft in *zijn kwaliteit* van Minister van Binnenlandsche Zaken, en dat hij dit advies gegeven heeft aan *alle liberalen*, en dus ook zijnen ambtgenooten.

In *rechten* heeft de Minister van Binnenlandsche Zaken zich tegen over mij op Thorbecke beroepen, maar zonder dat ik kon verstaan, wat dit beroep hier moest beduiden. De heer Minister van Binnenlandsche Zaken zal toch wel willen gelooven, dat ik, zelf te weinig in politieke juridische problemen thuis, steeds gewoon ben, als ik over staatsrechtelijke quaestiën in deze Kamer heb te spreken, vooraf bij mannen van het vak in de leer te gaan, en zoo ook het oordeel te overwegen van mannen als Thorbecke en Groen van Prinsterer. Over hetzelfde debat inzake dit interessante punt, dat den heer Minister in de gedachte schoot, had ik ook zelf het een en ander nagelezen. Maar wat vordert de Minister van Buitenlandsche Zaken met dit debat voor zijn betoog? Hij heeft er uit aangetoond, dat volgens Thorbecke de speciale Ministers zelve de verantwoordelijkheid dragen voor hetgeen zij *op eigen terrein* doen. Juist tegen deze stelling nu is èn in dit debat, èn in het vroegere in 1849, mr. Groen van Prinsterer ten ernstigste opgekomen en dat ik ook aan het gevoelen van dezen leermeester nog steeds waarde hecht, zal de heer Minister verstaan kunnen.

Maar laat mij, om een vast punt van uitgang voor mijne conclusie te nemen, den Minister nu eens toegeven op dit punt en het stelsel van Thorbecke in mijn betoog aanvaarden; dan volgt hieruit voor den Minister van Buitenlandsche Zaken, dat zijn ambtgenoot van Binnenlandsche Zaken op eigen verantwoordelijkheid spreekt zoolang hij blijft *op zijn eigen terrein*. Maar behooren dan de algemeene verkiezingen bij de stembus van 1897 tot *het eigen terrein* van den Minister van Binnenlandsche Zaken? De Minister van Buitenlandsche Zaken zal natuurlijk antwoorden van neen. Maar dan blijkt hieruit, dat die geheele verwijzing naar een vroeger debat, geheel dit beroep op Thorbecke niets ter zake deed, en eenvoudig dienst moest doen om eene algemeene theorie voorop te stellen, die ik hem nu wel eens een oogenblik toe-

geven kon, maar die op dit bijzondere geval alle toepasselijkheid mist.

Ik zal het hierbij laten, Mijnheer de Voorzitter. Alleen gelieve u mij ten opzichte van het gesprokene door den Minister van Binnenlandsche Zaken nog tweeërlei opmerking toetestaan. De eerste geldt de verklaring van dezen Minister, dat in *normale* omstandigheden het Kabinet zich wel degelijk het oefenen van invloed op de verkiezingen mag veroorloven. Ik geef dat toe, maar ben daarom in mijne eerste rede zoo voorzichtig geweest er bij te zeggen, dat het Ministerie op de verkiezing geen *rechtstreekschen* invloed mag uitoefenen. Immers de invloed, dien de Minister bedoelde, was de *middellijke*, dien elk normaal Ministerie op de verkiezingen uitoefent en uitoefenen moet door zijne beginselen, door zijn optreden en door zijne daden. Ik ben het met den Minister eens, dat een normaal Kabinet, dat dien *middellijken* invloed niet uitoefent op de verkiezingen, een Kabinet is van zwak gestel. Maar hetgeen ik in dezen Minister wraakte, gold niet den *middellijken* invloed op de stembus, want wat hem ten laste moet worden gelegd is de poging om door *rechtstreeksche bemoeiing* van de Regeeringstafel op de stembus in te werken.

Mijne tweede en laatste opmerking is deze, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken toegaf, dat hij niet veel wil van de reis had gehad; maar, zoo zeide hij, dat was ook zijne bedoeling niet geweest. Dit is een bekende wijze van retireeren, Mijnheer de Voorzitter. Wanneer de vlieger niet opgaat, dan heet het van achteren, dat men hem ook niet had willen oplaten, maar gaat hij wél op, dan komt men uit voor zijn toeleg en roemt er in. Zoo kan men er altoos uitkomen!

Men moet scherp letten op dezen Minister. Immers heeft hij ons nogmaals verzekerd, dat hij door te gaan zitten in dit Kabinet toch zijne idealen niet heeft losgelaten, maar alleen practisch werkzaam wilde zijn om, in combinatie met anderen, 's lands belang te dienen. En daarom voorzie ik de mogelijkheid, dat hij straks in andere combinatie naast mannen, die evenmin ééns geestes met hem zijn, aan de Regeeringstafel zal gaan zitten, ook natuurlijk zonder zijne idealen los te laten, al is het, dat hij die idealen slechts aan een dunnen draad vasthoudt als de jongen zijn vlieger.

Handelingen, blz. 315—317.

Ik wensch, der Kamer dank zeggende voor het gegeven verlof, om de derde maal het woord te voeren, van dit debat niet af te stappen alvorens geconstateerd te hebben, dat nu door den Minister van Binnenlandsche Zaken zelven is toegegeven, dat hij op dien bewusten dag in

de Eerste Kamer *een raad* heeft gegeven, en dat desniettemin door hem is volgehouden, dat hij tot het geven van *dien raad* volkomen bevoegd was. Wordt dit nu, Mijnheer de Voorzitter, een spelen met woorden of is het dit niet? De Minister heeft, terwijl buiten de Kamer in den boezem der liberale partij de groote strijdvrage bestond of men bij de eerstkomende verkiezing al of niet gezamenlijk zou optrekken, *den raad* gegeven om één te blijven. Indien nu, hangende zulk eene quaestie, door een Minister *een raad* gegeven wordt, hoe de liberale partij bij de stembus behoort op te treden, is het dan waar of niet waar, dat van de Regeeringstafel *een politiek advies* is gegeven om effect te hebben bij de stembus? Wordt dit nu erkend en staat dit vast, dan moet de Minister van Buitenlandsche Zaken niet zeggen, dat de heer Harte en ik er zich op beroepen hebben, als zou de Minister van Binnenlandsche Zaken er alleen op gewezen hebben, dat de stembusstrijd den kieswetstrijd stond te vervangen. De uitdrukking, waarop wij ons beroepen, en die we wraken, is, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken gezegd heeft: alzoo *behoort* gehandeld te worden. Zoo staat het er, en dit feit mag de Minister van Buitenlandsche Zaken niet uit het debat pogen te lichten.

Is hier dus wel ter dege *politiek advies* gegeven, wie zal mij dan betwisten, dat het geven van dit advies door een der leden van het Kabinet is geweest eene *politieke daad* — eene politieke *daad* die wel mislukt is, maar die ook als mislukte daad toch eene *Regeeringsdaad* is en blijft. En waar nu zulk eene *daad* plaats greep, die zich bewoog op het terrein der *algemeene* politiek, daar blijf ik protesteeren tegen de suppositie van het hoofd van dit Kabinet, dat zulk eene daad *niet* zou vallen ook onder *zijne* verantwoordelijkheid.

Handelingen, blz. 319.

Hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1897: Hooger Onderwijs — Homoeopathie — Exclusivisme — Concurrentie met het buitenland — Concentratie-stelsel — Desiderata in het belang van het Bijzonder Hooger Onderwijs.

VERGADERING VAN 8 DECEMBER 1896.

Mijnheer de Voorzitter! In de Memorie van Beantwoording merkt de Regeering op, dat zij zich vereenigt met de meening, dat gedachtenwisseling over de beginselen voor de regeling van het hooger onderwijs in dit jaar geen practische vruchten kan afwerpen. Ik kan niet veronderstellen, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken hiermede alle bespreking betreffende het hooger onderwijs heeft willen afsnijden. Indien wij toch de *Handelingen* der vorige jaren naslaan en ons afvragen, van wien herkomstig zijn de langste en meest interessante redevoeringen, die, toen ze werden uitgesproken, tot geen rechtstreeksche uitkomst konden leiden, wien zweeft dan niet aanstonds de naam op de lippen van mr. Van Houten?

Intusschen steun ik ter zake toch het denkbeeld van den Minister en ook in mijn plan ligt het niet, om thans in principieele besprekingen over de regeling van het hooger onderwijs te treden. Ook ik wensch het vraagstuk, wat in de wet op het hooger onderwijs behoort veranderd te worden, te laten rusten. Niet omdat het niet tot practisch resultaat zou kunnen leiden, maar overmits het oogenblik daarvoor mij niet geschikt voorkomt en de Kamer geen tijd beschikbaar heeft.

Wat ik wenschte te bespreken bedoelt evenmin een protest te zijn tegen te hooge uitgaven voor het hooger onderwijs. Wèl zijn die uitgaven zeer hoog geklommen. Wanneer men toch het budget voor het hooger onderwijs van 30 jaren geleden vergelijkt met dat van nu, vindt men een zeer aanmerkelijk verschil. Toen bedroeg het nog geen *drie ton* en nu is het ruim *een en drie kwart millioen*. Maar ook ik heb de wetenschap te lief om daartegen protest te doen hooren; veeleer betreur ik het, dat ook dit Kabinet nog altoos milder is op *militair* dan op *universitair* gebied. Het eenige echter, wat ik ditmaal wensch te doen, is, op twee punten eenige critiek te oefenen op de methode,

door de administratieve macht gevolgd bij de uitvoering van de wet op het hooger onderwijs, en wel in de eerste plaats critiek hierop, dat bij de keuze van het personeel voor de bezetting van de katheders, mijns inziens, op *onwetenschappelijke* wijze wordt te werk gegaan.

Laat mij dit met een in het oog springend en voor ieder tastbaar voorbeeld mogen toelichten. In de medische faculteit staan tweeërlei scholen tegen elkander over, althans op therapeutisch gebied: de ééne die het *contraria per contraria*, de andere die het *similia per similia* tot leus heeft. En desniettemin zijn aan alle drie onze Universiteiten de therapeutische katheders bezet met mannen van *ééne zelfde* school. Vroeger begreep ik dat. Toen de homoeopathische geneeskunst pas aan het opkomen was, maakte zij niet aanstonds een wetenschappelijken indruk, en werd ze in tamelijk breeden kring geoordeeld te zijn kwakzalverij. Maar is dit ruwe oordeel ook op dit oogenblik nog vol te houden? Ik meen van *neen*, en acht, dat het bewijs voor die ontkenning daarom te gemakkelijker te leveren is, omdat juist de artsen, die de homoeopathisch-therapeutische methode volgen, bijna alle wetenschappelijk gekeurd en gewaarmerkt zijn *door de allopathen*; ze zijn schier allen wetenschappelijk onderzocht en gediplomeerd door de officieele wetenschap, want ze zijn practiseerende doctoren.

Weet men nu, dat er in Duitschland ruim 500 zulke homoeopathische artsen zijn, in Oostenrijk 400, in Engeland 400, in Spanje 300 en alleen in de United States van Amerika 12000, dan gevoelt men toch, dat er eenige realiteit moet liggen in hunne geneesmethode. Anders toch ware het volstrekt ondenkbaar, dat zoo vele gediplomeerde mannen er hun tijd en krachten aan ten beste gaven en evenzoo, dat zoovele patiënten zich uit vrije keus aan hunne methode onderwierpen. Hiertegen kan men nu wel de bedenking opwerpen, dat dit empirisch wel zoo is, maar dat hierin nog geen bewijs ligt, dat deze geneeskunst zich ook reeds wetenschappelijk ontwikkeld heeft en alzoo een rang kan innemen onder de vakken van het hooger onderwijs. En dan is dit ook wel zoo, Mijnheer de President, maar dan wijs ik er op, dat in Buda-Pesth, Madrid, Parijs en Londen reeds katheders voor de homoeopathie zijn opgericht en dat in de United States van Amerika niet minder dan 18 homoeopathische faculteiten bestaan met 80 à 90 hoogleeraars, wier colleges bezocht worden door over de 1500 studenten en dat deze practisch geoefend worden in 90 hospitalen.

En wanneer men wil beweren, dat ook dit nog alleen het bestaan van *practische opleiding* bewijst, dan vestig ik de aandacht op eene gansche reeks van wetenschappelijke werken van die zijde uitgekomen,

en niet het minst op de 30 wetenschappelijke tijdschriften, door homoeopathen uitgegeven. Ik meen dan ook te mogen zeggen, dat er geene quaestie meer van kan zijn, of ook de homoeopathische therapeutiek heeft zich tot een wetenschappelijken tak van de medische wetenschap ontwikkeld.

Maar wat zien wij intusschen? Dat, terwijl die twee scholen tegenover elkander staan, onze Regeering eenvoudig de eene school volstrekt *ignoreert* en aan de andere school hare *protectie* verleent, en dit wel zóó absoluut, dat de homoeopathische school eenvoudig niet aan het woord kan komen.

Vraagt men, welke gevolgen daaruit voortvloeien, dan zeg ik niet, dat men de *uitoefening* van die homoeopathische therapeutiek zodoende stuit; maar wel geeft men oorzaak, dat zij vaak door ongeoefende en onoordeelkundige personen wordt toegepast, en dat men, naast de gediplomeerde allopathische therapeutiek, op breede schaal ook in ons land eene homoeopathische praktijk hand over hand ziet toenemen, die elk wetenschappelijk steunpunt mist.

In de tweede plaats, — en dat vind ik veel ernstiger —, maakt de Regeering op zulk eene wijze hare eigen diploma's tot eene bespotting. Immers laat zij krachtens de wet op grond van allopathische studiën artsen diplomereen, die, nadat zij uitsluitend in die therapeutiek gestudeerd en op grond van allopathische studiën hun diploma verkregen hebben, nauwelijks als practische artsen optreden, of ze werpen die geheele theorie op zijde en gaan hunne praktijk uitoefenen naar eene methode, waarin zij *niet* gediplomeerd zijn en waarin ze hier te lande nooit onderwijrs hebben ontvangen.

In de derde plaats wijs ik er op, dat deze handelwijze ook de sociale quaestie raakt. Immers heeft men terecht de homoeopathie genoemd *la médecine des pauvres*, en het is allerm minst den Minister van Binnenlandsche Zaken onbekend, hoe in 1893 te Antwerpen de aandrang der armere bevolking om ook homoeopathisch in de hospitalen behandeld te kunnen worden, zoo sterk is geweest, dat de gemeenteraad van Antwerpen ten slotte toegaf en toeliet, dat op stadskosten de homoeopathische geneeskunde in de stedelijke hospitalen zou beoefend worden.

Maar mijn hoofdbezwaar ligt elders. In de vierde plaats toch acht ik, dat van administratieve zijde eene volstrekt *onwetenschappelijke* methode wordt gevolgd. En hiermede keer ik van het voorbeeld, dat ik ter illustratie koos, terug tot mijne algemeene stelling. Immers niet alleen bij de medische faculteit staan de scholen met verschillende theorieën tegenover elkander, maar ook in de juridische faculteit is dit even

goed het geval. Of zagen we niet hoe professor Treub bij zijn optreden begon met het onderwijs van zijn voorganger op oeconomisch gebied op zij te zetten? Ook hier twee scholen, wier richting geheel tegenover elkander staat, te Utrecht door een man als professor d'Aulnis de Bourrouil, te Amsterdam door een man als professor Treub vertegenwoordigd. Op filosofisch gebied zien we hetzelfde verschijnsel. Zie maar, met welk een furore ons vroeger medelid Levy als Kantianer opkomt tegen hetgeen van andere zijde voor de philosophie van Schopenhauer werd gepleit. Of wilt ge nog sterker tegenstelling, stel dan tegenover elkander Groen van Prinsterer en Thorbecke, en vraag u af, of het voor de staatkundige ontwikkeling van ons volk niet een hemelsbreed onderscheid zou hebben gemaakt, indien toen ter tijde, in plaats van Thorbecke, Groen van Prinsterer in de juridische faculteit te Leiden als professor ware opgetreden?

Ongetwijfeld is er eene periode geweest, waarin men zich meende te kunnen vleien met eene uniforme ontwikkeling der wetenschap, zonder dat, zooals tegenwoordig, schier alle wetenschap, in allerlei vertakking, in alle richting en allerlei school uiteenging. Maar die tijd is uit. Thans staat op elk gebied principe tegenover principe, en men ziet in elke wetenschap de voorstanders van de eene en de andere school elkander openlijk bestrijden.

Wat zijn nu de methoden, die de Regeering, staande voor dit verschijnsel, kan volgen? Zij kan vooreerst zeggen: ik, als Gouvernement, zal alleen de materiele hulpmiddelen leveren, en het aan de onderscheidene scholen overlaten, voor het onderwijzend personeel te zorgen. Of wel zij kan zeggen: met milde hand zal ik iedere school, die op wetenschappelijken grondslag berust, in de gelegenheid stellen, om op mijne kosten de noodige katheders te bezetten. Of eindelijk, — wat ook eene methode is —, ze kan gevolg geven aan het advies van den geachten afgevaardigde uit Zaandam en zeggen: ik laat alle protectie varen en bevorder, door middel van vrij onderwijs, het particulier initiatief.

Zooals het nu gaat, handelt men bloot willekeurig; ontstaat er eene vacature, dan gaat er van de professorale kringen door het college van curatoren een geheimzinnige invloed uit en erlangt de in die kringen heerschende richting een zoo eenzijdig privilege bij het bezetten der katheders, dat het voor andere richtingen eenvoudig ondoenlijk is om met gelijke wapenen tegen de aldus geprivilegieerde richting den strijd op te nemen.

En van deze methode van administratief handelen meen ik nu te

mogen zeggen, dat zij door en door *onwetenschappelijk* is. Immers strijdt ware wetenschap niet met Gouvernements-invloeden, maar streeft naar de overwinning door feiten tegenover feiten en argumentatie tegenover argumentatie te stellen.

En hiermede, Mijnheer de Voorzitter, kom ik tot mijne tweede opmerking. Ze geldt een geheel ander punt van critiek. De methode namelijk, waarnaar de administratieve macht te werk gaat bij het *geldelijk* steunen van het hooger onderwijs.

Er is onlangs door een aftredend rector aan de Universiteit te Leiden over geklaagd, dat de toestand van het hooger onderwijs hier te lande niet langer houdbaar was en dat onze Universiteiten te verre achter stonden bij die in het buitenland. En dat deze klacht niet overdreven was, wordt duidelijk, zoo men let op het cijfer van ons doceerend personeel, in vergelijking met de cijfers elders. Te Berlijn vindt ge ééne faculteit, de philosophische, die 181 docenten telt, terwijl onze drie Universiteiten met haar vijftien faculteiten er niet meer dan 155 bezitten, de privaat-docenten te Berlijn en hier er onder begrepen. Men gevoelt, dat dit cijferverschil toch al te sterk is. Een gevolg van dien toestand is, dat wij, welbezien, niet ééne faculteit aan onze drie Universiteiten hebben, die op voet van gelijkheid concurreeren kan met de beste faculteiten in het buitenland. En een tweede gevolg hiervan is, dat, wanneer wij dan nog eens een enkele maal — wat een rara avis is — een buitengewoon geniaal man bezitten, deze van onze Universiteiten wordt weggelokt, zooals gebeurd is met prof. Van 't Hoff, en ons eene schade toegebracht wordt, zooals wij die evenzoo bij het verlies van dr. Winkler te betreuren hebben.

Wat is hiertegen nu te doen? Is voor redres van dezen toestand wetswijziging noodig? Ware dit zoo, ik zou er thans niet over spreken, want wetswijziging wensch ik thans niet aan de orde te stellen. Ik meen echter, dat de tegenwoordige wet, als men de artt. 41—44 met elkander in verband brengt, ons nu reeds de noodige gegevens verschaft om op den beteren weg te komen. Thans is de feitelijke toestand deze, dat de Regeering op een niet te rechtvaardigen voet van ongelijkheid de drie Universiteiten *ongelijk* behandelt, en voor alle vijf faculteiten aan alle drie Academiën zoo goed mogelijk tracht te zorgen. Ik zeg op voet van *ongelijkheid*, iets dat ik onverdedigbaar acht. Immers geeft de wet niet de minste aanleiding er toe, dat voor Leiden tweemaal zooveel wordt uitgegeven als voor Utrecht en voor de Universiteit te Utrecht wederom meer dan voor die te Groningen, gelijk feitelijk het geval is. Want wel stelt de wet in art. 43 als regel,

dat er aan ééne enkele Universiteit enkele extra katheders zullen worden opgericht, maar dat kan uiteraard op verre na het verschil niet rechtvaardigen tusschen hetgeen voor Leiden, Utrecht en Groningen wordt uitgegeven. Die ongelijkheid van financiëelen steun wortelt dan ook niet in de wet, maar in de historische traditie, dat Leiden is de eerste, Utrecht de tweede en Groningen de derde in beteekenis en rangorde.

Maar wel ligt in de wet blijkens art. 43 dit beginsel, dat zij onderscheid maakt tusschen het meer of minder volledig bezetten van de faculteiten aan de eene of andere Academie. Nadat toch in art. 42 van de wet op het hooger onderwijs bepaald is, welke katheders aan elke Academie voor elke faculteit als minimum vereischt worden, bepaalt art. 43, dat er aan ééne Universiteit extra katheders kunnen opengesteld worden, en voegt art. 44 er aan toe, dat buiten de in art. 43 reeds genoemde katheders ook nog andere leerstoelen kunnen worden opgericht. Welnu ik zou wenschen, dat dit denkbeeld door het administratief bestuur in methodische toepassing werd gebracht. Daardoor toch zou men eene regeling verkrijgen, die de Regeering in staat stelde, aan ééne onzer Universiteiten elk van de vijf faculteiten zoo volkomen en zoo volledig te bezetten, en tevens zoo weelderig te voorzien van de beste hulpmiddelen, dat elk vak althans aan ééne onzer drie Universiteiten beschikte over eene faculteit, die kon concurreeren met de beste faculteit in het buitenland. Aan eene onzer Universiteiten zou de medische faculteit, aan eene andere Universiteit de juridische, aan eene derde de philologische, aan eene vierde de natuurkundige op gansch uitstekende wijze kunnen schitteren.

Dit doel ware te bereiken zonder veel hogere uitgaven. Want wel heeft de Minister in zijne Memorie van Beantwoording van dit jaar verwezen naar hetgeen hij geschreven heeft in zijne Memorie van Beantwoording op de vorige begrooting, en in die Memorie nogmaals verwezen naar hetgeen hij omtrent dit concentratiestelsel als Kamerlid had gesproken, zoodat hij het toen door hem gesprokene blijkbaar als eene *sententia declaratoria*, en nog wel van gewicht, beschouwd wil hebben, maar houdbaar schijnt mij de destijds gemaakte bedenking niet. De Minister meende namelijk, dat zulk een stelsel van concentratie daarom niet baten zou, omdat zulk eene concentratie noodzaken zou om parallelklassen in te richten en voor het demonstratief onderwijs nieuwe, uitgebreidere laboratoria te bouwen.

Ik heb mij echter afgevraagd, of de Minister dit waar kan maken met de cijfers? En dan meen ik den Minister cijfers te kunnen voor-

leggen, waaruit blijkt dat zijne stelling falen *moet*. Tel ik toch saam de medische studenten, die aan onze drie Hoogescholen studeeren, dan vind ik daarvoor het cijfer van 854. En vraag ik nu verder, hoeveel medische studenten er bijv. te Berlijn studeeren, dan vind ik 1215 matriculisten en nog eens 1100, die men Zuhörer noemt. Te Weenen is het nog sterker; daar telt de medische faculteit 2405 studenten, dus een getal, dat driemaal zoo groot is als het getal van al onze medische studenten te zamen. Hieruit blijkt dus vooreerst, dat het zeer wel mogelijk is, om aan onze 854 studenten goed en behoorlijk onderwijs te geven aan eene zelfde medische faculteit, en waarlijk geen gebrekkig onderwijs, want de Weener faculteit is nog wel zoo beroemd als de beste van onze drie.

Maar wellicht vraagt men, of nu waar is, wat de Minister zegt, n.l. dat zulk eene inrichting van de zaak leiden zou tot nog grooter kosten. Ter beoordeeling hiervan wensch ik den Minister de cijfers van de kosten hier en te Weenen voor te leggen. Aan onze drie Universiteiten te zamen studeeren 1988 studenten, altoos volgens de laatste opgave, en de kosten van onze drie Hoogescholen bedragen ruim $1\frac{3}{4}$ millioen gulden. Wanneer ik die cijfers op elkaar deel, is het quotiënt *per student* f 850. In Weenen studeeren 4904 studenten, terwijl de gezamenlijke kosten voor de Weener Universiteit 1.053.204 florijnen bedragen. En deel ik nu ook die cijfers op elkaar, dan verkrijg ik een quotiënt van 200 florijnen *per student*.

De uitkomst is dus, dat, wanneer men het getal studenten in verband brengt met de kosten, — en hiertusschen bestaat altoos zekere relatie, vooral in het stelsel van den Minister, die juist op de grootte van het getal studenten zijne stelling van hoogere kosten bouwde —, te Weenen, waar 4904 studenten studeeren, de uitgaaf bedraagt fl. 200 per student, terwijl hier te lande onze 1988 studenten f850 per hoofd kosten. Ik meen, dat deze cijfers overtuigend zijn, en dat de sententia declaratoria van den Minister tegenover deze cijfers niet bestaan kan.

Ziehier, Mijnheer de Voorzitter, mijne beide opmerkingen, waaraan ik ten slotte nog eene korte verklaring wil toevoegen. Ik wensch toch niet onder de verdenking te staan, alsof ik eenigszins schuw was, om hier openlijk de *desiderata* te noemen, die ik meen in het belang van het *bijzonder* hooger onderwijs te moeten voorstaan. Ik zal er niet op ingaan, maar wil ze toch even noemen. Ze zijn vijf in aantal.

In de eerste plaats meen ik, dat de effectus civilis voor de Rijks-universiteiten behoort weg te vallen en dat de Regeering door eigen

examens zich den waarborg heeft te verschaffen van de bekwaamheid en de kunde harer ambtenaren.

In de tweede plaats wensch ik, dat van Regeeringswege, evenals nu reeds plaats grijpt ten aanzien van de bibliotheken, het gebruik van alle laboratoria en verzamelingen zal worden opengesteld ook voor de hoogleeraren en studenten van de vrije inrichtingen voor hooger onderwijs.

In de derde plaats acht ik, dat de beurzen, die niet strekken om het onderwijs te steunen, maar om uit den minder gegoeden stand kundige jongelieden in hunne studiën te helpen, niet eenzijdig mogen beschikbaar worden gesteld, bij wijze van protectie, voor hen die het openbare onderwijs volgen, maar ook disponibel behooren gesteld te worden (natuurlijk bij gelijkheid van talent en studiekeracht) voor de voorstanders van het bijzonder onderwijs.

In de vierde plaats komt het mij voor, dat aan de vrije gymnasia hetzelfde recht van diplomering, onder toezicht van den inspecteur en van gecommitteerden, moet worden toegekend, als thans de openbare gymnasia bezitten.

En eindelijk, in de vijfde plaats, wensch ik, dat de Regeering aan de bijzondere gymnasia gelijke uitkeeringen zal verstrekken als nu van Rijkswege gegeven worden aan de gemeentelijke gymnasia.

Meer zeg ik hier niet van. Alleen het laatste punt licht ik even met een paar cijfers toe om hem, die de cijfers niet kent, te doen gevoelen van welken omvang het bijzonder gymnasiaal onderwijs nu reeds is. Dit is te meer noodzakelijk, omdat de opvolgende Ministers de gewoonte hadden om het bijzonder gymnasiaal onderwijs in de stukken eenigszins in de schaduw te plaatsen. In het Verslag omtrent het onderwijs vindt men toch wel een tabellarisch overzicht van het openbaar gymnasiaal onderwijs, waaruit men aanstonds ziet het hooge cijfer van 2500 leerlingen, die het openbare gymnasiaal onderwijs genieten. Maar gelijk tabellarisch overzicht, dat eveneens behoorde opgenomen te worden, van het *vrije* gymnasiaal onderwijs vindt men in het Verslag niet. De leerlingen van *dat* onderwijs staan in 50, 60 postjes verspreid, zoodat niemand ze opmerkt. Ik heb mij echter de moeite gegeven om die verspreide opgaven eens te zamen te tellen, en heb toen gevonden een cijfer, dat geheel strijdt met den indruk, dien men gemeenlijk van het bijzonder gymnasiaal onderwijs heeft. Immers uit die optelling blijkt, dat van het vrije gymnasiaal onderwijs niet minder dan 1746 leerlingen staan tegenover 2500 van het openbare; eene verhouding derhalve van meer dan *twee derden* tot één.

En nu is de financieele verhouding deze, dat door het Rijk f230.000

en van gemeentewege f 375.000, na aftrek van de schoolgelden, wordt uitgegeven voor die 2500 leerlingen aan de openbare gymnasia, en voor de 1746 andere *niets*. Ben ik dus een vader, die mijn zoon bij voorkeur plaats op een openbaar gymnasium, dan betalen Rijk en gemeente te mijnen faveure te zamen f 350, maar heb ik het geluk van in te zien, dat ik voor mijn zoon van het openbaar onderwijs *geen* gebruik mag maken, dan sta ik geldelijk buiten de wet, en is de gelijkheid voor de wet in dit opzicht voor mij gebroken. En toch zijn deze cijfers daarom te meer concludent, omdat de Regeering haren steun verleent zelfs aan zulke gymnasia, waaraan, als in Gouda, slechts 32 leerlingen zijn, dus in elke klasse 5 met een breuk, of in Tiel, waar 34 of in Zwolle waar 38 leerlingen zijn, ja voor elf van de 25 openbare gymnasia, waar geen 60 leerlingen, dus geen 10 per klasse aanwezig zijn. En toch aan deze alle geeft de Regeering subsidie. Men lette ook op Amsterdam, waar op het stedelijk gymnasium 265 leerlingen zitten, terwijl op het Gereformeerde 120 leerlingen gaan en op het Roomsche, dat pas is opgericht, ook ongeveer 20 per klasse gevonden worden. Ten slotte verkrijgt men dus eene verhouding van 240 tot 250. Maar, gelijk gezegd, op dit oogenblik strijd en pleit ik niet voor het vrije onderwijs. Dit zal zijn weg wel vinden. De invloed, die van het vrije onderwijs nu reeds uitgaat, is sterk genoeg om te bewerken, dat de Regeering op elken trap van onderwijs ten slotte financiële gelijkheid voor de wet zal moeten eerbiedigen.

Immers mag het in Nederland geen regel blijven, dat al wie den Christus *ook paedagogisch* belijdt, reeds daarom, gelijk thans het geval is, financieel wordt achtergesteld bij hem, die deze belijdenis verwerpt.

Handelingen, blz. 378—380.

Mijnheer de Voorzitter! Ik begin met den heer Minister van Binnenlandsche Zaken dank te zeggen voor zijn antwoord. Ik had gemeend, dat hij in het tegenwoordige stadium van zijn politiek leven zich allicht van breeder antwoord zou geëxcuseerd hebben. Ook dank ik hem voor den toon, waarop hij mij de juistheid van mijne eerste opmerking toegaf, te weten, dat hij met hetgeen door hem in de Memorie van Antwoord was verklaard, niet bedoeld had de discussie over het hooger onderwijs van de zijde der Kamerleden af te snijden.

Intusschen heeft hij in zijn antwoord eene algemeene stelling op den voorgrond geplaatst, die ik mijnerzijds niet zonder een woord van critiek mag laten voorbijgaan. De Minister zeide namelijk, dat men wel als Kamerlid maar niet als Regeering hier het woord mag voeren

voor algemeene beginselen. Mijn standpunt is daarentegen, dat de Regeering veeleer *verplicht* is dit te doen en dat zij, bijaldien zij dit nalaat, niet dien invloed op het volk kan uitoefenen, waarover zij, ter hooghouding van het gezag, beschikken moet. Wel stem ik toe, dat dit Kabinet, krachtens zijne eigenaardige positie, daartoe onbekwaam is, en wanneer de Minister zich daarop had beroepen, zou ik geenszins tegen zijne uitlating geprotesteerd hebben. Want ik meende den Minister nog onlangs mijne critiek niet te mogen sparen, toen hij tot dat afzwerven op het terrein der *algemeene* politiek neiging betoonde.

In de tweede plaats heeft de Minister er op gewezen, dat, zijns inziens, juist door het hebben van meerdere Academiën hier te lande bereikt wordt wat ik bedoelde; want dat de multipliciteit van Universiteiten vanzelf de gelegenheid biedt, om aan de eene Academie de ééne school en aan de andere Academie eene andere school tot haar recht te doen komen. Deze bewering zou ik begrijpen, wanneer hier sprake was van Koninklijke Academiën van Wetenschap, en men dus volstaan kon met de vraag te stellen, hoe verschaf ik aan de verschillende richtingen gelegenheid om wetenschap te beoefenen en kundige onderzoekers voor de studie te laten leven. Maar mag de Minister, van de plaats waar hij thans zit, vergeten, dat er aan onze Academiën niet slechts wetenschap wordt beoefend, maar ook *onderwijs gegeven*? En meent hij dan waarlijk, dat aan den eisch van deugdelijk onderwijs wordt voldaan, wanneer aan de eene Academie als onderwijs in de philosophie slechts eene verheerlijking van Kant wordt gegeven en daartegen de stelsels van Hartmann en Schopenhauer worden afgeschilderd als bedriegelijke uitdenksels van den menschelijken geest, terwijl aan eene andere Academie juist omgekeerd de leer van Schopenhauer in glorie optreedt om de leer van Kant te bestrijden?

Zou dat volgens den Minister aan onze studenten paedagogische, wetenschappelijke ontwikkeling geven? Mij dunkt, hij kan dit niet beweren, want ik heb in zijne geschriften steeds zijne ruimte van blik ook op filosofisch gebied zien uitkomen. Bedoelt hij het nu zoo niet, dan is zijn stelsel ook niet in staat om bij het onderwijs het beoogde doel te bereiken, en vervalt zijn beweren, alsof thans aan al wat ik als noodzakelijk bepleit voldaan ware. Immers de Minister zelf zal mij toegeven, dat in ons onphilosophisch land van de 100 studenten — en dan neem ik het nog hoog — stellig geen 20, als zij de Universiteit verlaten hebben, ooit iets meer aan philosophie doen. Zij blijven hun levenlang onder den beheerschenden indruk van de philosophische school, die hun aan de Academie is aanprezen. Ik meen daarom,

dat het antwoord van den Minister — hoe ter snede en steekhoudend het ook mocht zijn, indien het alleen de vraag gold, om voor de verschillende richtingen de gelegenheid te openen om *un homme en place* te hebben — niet klopt, waar sprake is van den invloed der elkaar bestrijdende scholen, waar jonge menschen komen, die aan de Academie, voor wat de beginselen betreft, een indruk ontvangen, die hun gansche leven door op hen nawerkt.

In de derde plaats wees de Minister er op, dat in mijn stelsel aan de andere Universiteiten de minder goed ingerichte faculteiten allengs zouden doodbloeien. Ja zeker, Mijnheer de Voorzitter; dit lag ook in mijne bedoeling; dat wilde ik juist. De mogelijkheid om tot vereenvoudiging van ons hooger onderwijs te geraken komt niet, zoolang men te worstelen heeft met de historische rechten van de verschillende academiesteden. De vaak opgeworpen plannen om twee van de drie Universiteiten op te heffen, zijn in ons conservatief land onuitvoerbaar. Men stuit hier op historische toestanden, waarmee men niet breken kan. Maar wat men wel kan doen is aan de verschillende Universiteiten voorhands te laten wat zij hebben, en haar zelfs meer te geven dan ze hebben, door één van hare faculteiten tot volledigen bloei te brengen, en dan kan men afwachten, of de zwakker werkende ledematen der Universiteit ten slotte niet vanzelf zullen afvallen.

En wel zal men dan tegenwerpen, dat aldus het universitair karakter teloor zou gaan; doch de Minister weet evengoed als ik, dat de Engelsche idee van de *examination university*, met verspreide colleges, van gelijke grondgedachte uitgaat. Het universitair karakter ligt ten slotte niet hoofdzakelijk in het op dezelfde plaats te zamen doceeren, maar in het door alle faculteiten gezamenlijk uitgeoefend hooge recht, van *in naam der wetenschap* den doctorstitel te verleenen. Voorts meent de Minister, dat zijn stelsel hierom zoo hooge voortreffelijkheid bezit, dat hij er door in staat is te gelijk te voldoen èn aan de eischen der wet èn aan die der wetenschap. En zeer zeker, wanneer men daarbij de eischen der wetenschap zoo laag stelt als de Minister, dan ben ik dit volkomen met hem eens. Maar als de Minister waarlijk meent, dat de tegenwoordige inrichting onzer faculteiten aan de Rijks-universiteiten voldoet aan de hooge eischen, die de wetenschap haar allerwege stelt, dan geloof ik toch, dat hij eene bekrompen Nederlandsche opvatting voorstaat, welke voor hem, die ook in het buitenland het universitaire leven kent, geen oogenblik houdbaar is. Wie het oordeel van de geleerden in het buitenland over onze Universiteiten hoort, kan dienaangaande geen twijfel koesteren. En indien zelfs de rector der

Leidsche Universiteit, gelijk ik zoo straks herinnerde, nog onlangs verklaarde, dat zelfs voor onze best voorziene Academie — want dat is die van Leiden — de toestand niet langer houdbaar is, behoeft het dan nog betoog, dat het beweren van den Minister, alsof nu reeds aan de eischen der wet *en der wetenschap* voldaan zou zijn, niet opgaat?

Wat mijne berekening van de kosten betreft, wraakte de Minister mijn beroep op Weenen. Als ik hier met vergelijkingen met buitenlandsche toestanden kom, luidt het telkens van de Regeeringstafel, — en dit schijnt eene eigenaardigheid, ik zou haast zeggen een idiosyncrasie van dit Kabinet —, dat zulke vergelijkingen tusschen Nederland en het buitenland niet opgaan. Toen ik bij de discussie over de Indische begrooting den Minister van Koloniën op het feit wees, dat te Manilla en Havanna, in Engelsch-Indië en Algiers enz. koloniale Universiteiten bestaan, kreeg ik ten antwoord, dat men uit andere koloniën niet tot onze koloniën kon besluiten. En thans zegt ook deze Minister, dat men Nederland niet met Weenen kan vergelijken. Laat de Minister mij dit nu eens toelichten. Waarom gaat die vergelijking niet op? Is het leven in Weenen dan zooveel goedkooper dan te Leiden, te Utrecht of te Groningen? De Minister is toch ook een Weltkenner en genoegzaam met de algemeene toestanden buitenaf bekend, en daarom vraag ik hem, of in Weenen de grond zooveel goedkooper is en of te Weenen zooveel goedkooper gebouwd wordt dan te Groningen. Zijn soms de werkloonen te Weenen lager? Ja, is het niet zoo, dat de traktementen der hoogleeraren en de kosten van het bouwen te Weenen eer hooger zijn dan in eene stad als Leiden? En welke kracht bezit dan eene redeneering, die rust op de stelling, dat men Weenen in bedoeld opzicht niet met ons land vergelijken kan?

Uit hetgeen de Minister er later aan toevoegde begrijp ik intusschen wel, hoe hij zijne berekening maakte. Hij redeneerde aldus: Wanneer ik uw stelsel wil aanvaarden, maak ik ten slotte waardeloos hetgeen thans reeds aan twee van de drie Universiteiten is gebouwd. Dat wordt dan overtoollig. Voorts moet ik dan aan die ééne volledige faculteit weer nieuw gaan bouwen, en dit zal opnieuw belangrijke uitgaven vorderen. Maar was dat ook te Weenen niet het geval? Is ook daar niet eerst nieuw gebouwd? En als er dan toch een verschil blijft van 200 florijnen te Weenen tegen 850 gulden hier per student, hoe kan de Minister dan dat verschil van het *meer dan het vierdubbele* wegpraten? Ik stem volkomen toe, dat bij eersten aanleg van zulk eene inrichting eene zeer aanzienlijke extra uitgave noodig zou zijn, maar

op den duur zou het goedkoopster uitkomen en *voor minder geld zou men betere waar verkrijgen*. Men zou dan krijgen eene beroemde medische faculteit als die van Weenen, terwijl de Minister in zijn stelsel tot eene goede deugdelijke bezetting dier faculteit nooit kan komen.

De Minister had voorts de goedheid, te repliceeren op mijne opmerking, dat het tegenwoordige stelsel er toe leidt om *geprivilegieerde* keuzen te doen, waardoor de eene richting of school invloed verkreeg boven andere richtingen, die niet op den catheder vertegenwoordigd zijn. De Minister trok daarbij de schapenvacht aan en zeide, — alsof hij de onschuld zelf ware —, dat hij steeds de beste, de knapste mannen benoemt; hoe zou hij er toe kunnen komen om bij benoemingen aan eene bepaalde richting of school voorkeur te geven! Maar al heb ik nu de overtuiging, dat daaraan *door dezen Minister* niet wordt gedacht, dan houde hij mij toch ten goede, dat hiermede de zaak niet uit is. Zooals ik straks zeide, zijn er, wanneer er eene vacature ontstaat, bij de faculteit en bij curatoren *verborgen invloeden* werkzaam, die de voordracht zoo doen invullen, dat bepaalde richtingen voortdurend blijven uitgesloten. Want wel zegt de Minister: „Wij nemen *het beste*”, — en ook ik houd van die aristocratie op het terrein der wetenschap —, maar het wonderlijke van den toestand is dan toch, dat, zoo lang mannen gelijk Bilderdijk en Groen van Prinsterer leven, de officieele wetenschap ze *niet* waardeert en ze opzij laat, en dat men hun bij hun leven geen hoogleeraarszetel aanbiedt. Zoo lang gelden ze voor niet zeer knap en kundig. Maar zoodra zijn zulke mannen niet ter ruste gegaan, of op eens verandert het oordeel, en terwijl de mannen, die destijds boven Bilderdijk en Groen werden voorgetrokken, thans nauwelijks meer genoemd worden, leeft hun beider naam nog op ieders lippen.

Wat eindelijk 's Ministers oordeel over de homoeopathie betreft, zoo heeft hij, hoewel beginnende met te zeggen, dat hij van de Regeeringstafel geene opinie mag uitspreken, thans wel een oordeel geveld. De homoeopathie, zoo zeide hij, dankt zekeren vooruitgang alleen daaraan, dat velen niet aan de kracht van haar medicijn gelooven, of korter gezegd, dat ze haar boven de allopathie verkiezen, omdat deze door de groote, sterke dosis schaden kan, en de homoeopathische geen gevaar kan opleveren. Had ik kunnen vermoeden, Mijnheer de Voorzitter, dat de Minister met deze objectie zou komen, zoo zou ik aanstonds ook tegen dit beweren de noodige statistische gegevens hebben geleverd. Dit geschil toch moet uitgemaakt worden door eene comparatieve studie van de resultaten der homoeopathie en der allopathie in de verschillende hospitalen. Ik

heb die gegevens hier bij mij, maar zal er de Kamer niet mede vermoeien. Alleen wil ik zeggen, voor wat mij zelven aangaat, dat, hoewel ik geen absoluut voorstander der homoeopathie ben, en mijn huisarts zelfs allopaath is, ik toch herhaaldelijk in zeer ernstige omstandigheden de betrekkelijke *geneeskracht* van de homoeopathische geneesmiddelen persoonlijk heb ondervonden, iets wat ik met dankbaarheid hier openlijk erken.

En nu zegt de Minister, dat niets de therapeuten aan onze Universiteiten belet, de therapeutiek homoeopathisch te gaan doceeren; maar juist door dit antwoord toont de Minister, in deze zaak ganschelijk niet op de hoogte zijn. De zaak is namelijk deze, dat overal waar deugdelijk onderwijs in de homoeopathische geneeskunde wordt gegeven, er eene geheel aparte faculteit voor de homoeopathie wordt ingericht. Te Ann Arbor (in Michigan) is eene Hoogeschool met 2300 studenten, met twee aparte faculteiten, de ééne voor de allopathie en de andere voor de homoeopathie. Te Mineapolis is eene Hoogeschool met meer studenten dan aan een onzer Universiteiten gevonden worden en ook daar bestaat eene aparte faculteit voor de homoeopathie met 14 docenten, bijna evenveel als in de faculteit der allopathie. Dit kan ook niet anders. De samenhang der wetenschap dwingt hiertoe.

Maar waar blijft dan 's Ministers stelling, dat de Staat geen afzonderlijk onderwijs in de allopathie of homoeopathie kan voorschrijven? Immers ook de Universiteit van Michigan is eene *Staatsuniversiteit*. Deze bewering vloeit alleen daaruit voort, dat de Minister de strekking van het onderscheid tusschen de allopathie en de homoeopathie niet inziet, en niet bekend is met de wijze waarop dit onderwijs elders geregeld is. Een allopaath zou met een homoeopaath kunnen samenwerken! Zie, toen in Hongarije dezelfde quaestie aan de orde was, heeft ook de Regeering daar het stelsel van dezen Minister willen volgen en adviezen gevraagd van de medische autoriteiten. In verband daarmee zou ik den Minister willen aanraden eens te lezen het *Rapport sur l'enseignement de l'Homoeopathie à Buda Pesth* door den heer dr. Ernest Neyssens, ingediend bij de Belgische Regeering, waarin hij verslag doet van zijne bevindingen in Hongarijes hoofdstad. Ook in de Hongaarsche Kamer was destijds hetzelfde debat als thans hier gevoerd; en daarop vroeg de Regeering: „*Le Gouvernement demande l'avis de la faculté de médecine, du conseil d'hygiène et de la société royale des médecins. Eh bien, ces corporations compétentes (?) firent des rapports défavorables et tendant à rejeter complètement les demandes.*” (bladz. 9.) En wat is toen geschied? Heeft toen de Hon-

gaarsche Regeering gezegd: dan kan het ook niet? Neen, zij is zoo wijs geweest te begrijpen, dat van een allopaath nooit anders dan een ongunstig oordeel over de homoeopathie kan worden verwacht en heeft toen, tegen alle medische adviezen in, toch prof. Bakody benoemd.

Doch laat mij, om aan te toonen, dat het stelsel van den Minister metterdaad verkeerd is, hem nog even verwijzen naar de faculteit der theologie. Zou deze Minister meenen, dat de Regeering hier te lande in de Leidsche, Utrechtsche of Groningsche theologische faculteit mannen zou durven benoemen, — knappe, kundige mannen —, die allen waren of Roomsche of Joodsche? Of zou de Minister niet met mij meenen, dat, wanneer hij dit deed, er een storm tegen hem zou opsteken, die zijn leven bedreigde? Laat ons echter nu eens de hypothese stellen, dat de Minister het aandorst en deed, zou hij dan werkelijk wanen, dat hij zulks doen kon op grond der adviezen van de curatoren en van de faculteit? Zou de faculteit der theologie ooit, afgezien van alle kerkelijk verschil, eenvoudig vragen wie formeel de knapste candidaat was?

Ten slotte, Mijnheer de Voorzitter, heeft de Minister nog gezegd: Zij het al zoo, dat aan zekere school of richting door de benoeming van een bepaald persoon voor de kathedraal zeker privilege wordt gegeven, toch kan de andere school zeer wel buiten de Universiteit invloed uitoefenen op het volk. Dit is ook zoo; maar als ik nu eens een polder met den Minister te deelen had, en de Minister was zoo goed mij de deeling over te laten, en ik volgde daarbij zijn stelsel, zoodat ik de vette binnenwaarden voor mij zelve nam en de schrale uiterwaarden aan hem liet, zou hij dat dan eene eerlijke deeling noemen?

Handelingen, blz. 382—384.

Mijnheer de Voorzitter! Ik mag de vage gegevens van den laatsten geachten spreker niet onweersproken laten, om aldus de kracht van de door mij aangevoerde cijfers te laten breken. Ik heb hier voor mij het volledige budget van de Universiteit te Weenen, waarop in cijfers eenerzijds de Erfordernisse en anderzijds de Bedeckung, zooals dat in het Duitsch heet, in gespecificeerde posten voorkomen. Daaruit blijkt, dat in ontvangst en uitgaaf het totaal bedrag van het budget der Weener Universiteit in 1893 was 1,053,204 florijnen. Die cijfers staan dus vast. En als nu de geachte spreker zegt, dat juist die veelheid der studenten te Weenen gedrang op de colleges geeft, zoodat er arme studenten zijn, die voor een paar kreuzer vroeg op de banken gaan zitten om de plaatsen voor de rijkere, die later komen, open te houden

en dan zelven weg moeten, zoodat zij althans geen volledig demonstratief onderwijs ontvangen, dan wil ik eens zeer gul wezen, door tegenover den geachten afgevaardigde 50 pot. van het aantal studenten te laten vallen. Ik neem dus aan, dat slechts de helft plaats vindt; dan blijft hier de uitgaaf nog altoos f 825 per student, en wordt het te Weenen f 400, wat naar den regel van Bartjes nog altijd meer dan *het dubbele* voor Nederland is.

Handelingen, blz. 384.

WETSONTWERP tot oprichting van Kamers van Arbeid.

VERGADERING VAN 23 FEBRUARI 1897.

Mijnheer de Voorzitter! Een soortgelijk wetsontwerp als deze Kamer gaat bezighouden is op 16 Augustus 1887 in de Belgische Kamer met algemeene stemmen aangenomen en mocht ook daarna in den Senaat de algemeene instemming vinden, op eene enkele stem na. Aan de heeren Ministers, die dit wetsontwerp verdedigen zullen, meen ik dan ook te kunnen profeteeren, dat zij hun scheepken even gelukkig in behouden haven zullen brengen. Ik kan mij althans niet voorstellen, dat er in deze Kamer ook maar één lid zou zijn, bij hetwelk eenige bedenking zou rijzen, om aan dit wetsontwerp, gesteld zelfs dat alle voorgestelde of nog voor te stellen amendementen werden afgewezen, zijne stem te geven. Immers behoort dit ontwerp tot de meest makke en tamme ontwerpen, die wij ons in langen tijd van de ministerieele tafel zagen aangeboden.

Reeds het feit, dat in vroeger jaren van de zijde van die Staatspartij, waartoe onderscheidene der tegenwoordige Ministers behooren, rustelooze en ernstige oppositie tegen geheel het denkbeeld gevoerd werd, dat men in dit wetsontwerp tracht te belichamen, en dat thans bij diezelfde partij de algemeene stemming derwijze is omgekeerd, dat nu bijna ieder in deze Kamer er vóór is, zóó voor, dat men thans nauwelijks meer begrijpt waarom men er vroeger zoo tegen geageerd heeft, — reeds dit feit toont wel, hoe ook van het hier belichaamde denkbeeld allengs de scherpste punten zijn afgebroken, en het nu in een stadium verkeert, waarin alle reden van oppositie wegvalt. Dat er ditmaal geen ernstige oppositie zal zijn, meen ik te eer te mogen zeggen, omdat wij nu niet meer met het oorspronkelijk, maar met het gewijzigd ontwerp te doen hebben.

Tegen het eerste ontwerp bestond metterdaad — niet wat de zaak, maar dan toch wat de wijze van regeling betreft — uit een formeel oogpunt nog altoos genoegzaam bedenking om ten slotte tot tegenstemmen te noodzaken. Maar in het gewijzigd ontwerp verviel dit bezwaar, en

ook ik wensch mijn dank te brengen aan de Commissie van Rapporteurs, dat zij er in geslaagd is om de heeren Ministers van den eerst verkeerd gekozen weg af te brengen, en tot eene wijziging te bewegen, waardoor metterdaad het formeele bezwaar is weggevallen.

Bij het oorspronkelijk wetsontwerp had men ook in de Memorie van Toelichting wel eenigszins den indruk ontvangen, alsof de heeren Ministers, bij het ontwerpen van hun voorstel, den blik in meerdere gunste op de patroons dan op de werklieden hadden doen vallen. Wel is daarop van de zijde van hen, die dit Ministerie gaarne verdedigen, in het Voorloopig Verslag, en later door de heeren Ministers zelf in de Memorie van Beantwoording, wat men noemt de domme gespeeld, en gezegd, dat men niet begreep, waarop een dergelijk vermoeden rustte, maar ik meen dit toch met een paar voorbeelden wel duidelijk te kunnen maken.

Er werd in de Memorie van Toelichting tamelijk breed geageerd tegen het denkbeeld, om voor deze Kamers ook de gelegenheid te openen, zich in sectiën te kunnen splitsen, en nu wordt dat denkbeeld van splitsing in sectiën in de Memorie van Toelichting onder andere daarmede bestreden, dat, indien men vooraf patroons en werklieden liet vergaderen en in hunne afzonderlijke vergaderingen zekere denkbeelden liet arresteeren, de mannen, die dan toch in volle vergadering van het in de sectiën beslotene zouden afwijken, door hunne vakgenooten als verraders beschouwd zouden worden. Nu zeg ik niet, dat dit argument onjuist zou zijn, wanneer het in die algemeenheid in de Memorie van Toelichting had gestaan. Maar zoo staat het er juist niet. In die Memorie beamen de Ministers het gevoelen, dat de neiging om iemand voor verrader te houden, alleen geldt ten opzichte *van de werklieden*. Moet bij dit wetsontwerp de balans allerwege tusschen patroons en werklieden volkomen zuiver worden gehouden, waarom duchten de heeren Ministers dit gevaar dan wel van de zijde der werklieden en niet van de zijde der patroons? Mij dunkt, Ministers moesten bij het schrijven van hunne Memoriën zich niet schuldig hebben gemaakt aan het meten met twee maten.

Dat zij dit nochtans deden, blijkt ook op andere manier uit de wijzigingen zelve, die zij thans in het wetsontwerp hebben gebracht. In de Memorie van Toelichting was de wensch uitgedrukt, dat er bij de keuze van de voorzitters, die *buiten* de Kamer zouden te nemen zijn, meer op *waardige en geschikte personen* dan op standgenooten zou gelet worden. De Ministers zullen toegeven, dat zulk eene aanduiding in een ministerieel stuk niet in de eerste plaats doet denken aan voorzitters

uit de werklieden, en dat zij zich dus de zaak zóó hadden voorgesteld, dat voor de verschillende afdeelingen, die zij meenden te moeten instellen, bijna uitsluitend personen zouden optreden, die niet dan bij uitzondering tot den werkmansstand behoorden. Daar nu, volgens het eerste wetsontwerp, ten slotte in de Kamers van Arbeid zelve niet meer de leden der Kamers maar de besturen zouden gezeten zijn, zou men tot geen andere conclusie zijn gekomen, dan dat bijna alleen mannen uit den stand der patroons in de eigenlijke Kamers zouden gezeten hebben, met het recht om daar beslissingen te nemen.

Ten opzichte van deze beide punten echter zijn de Ministers thans een *anderen* weg uitgegaan. In de Memorie van Beantwoording hebben ze, wat dat verrader spelen betreft, den evenaar weder in het huisje gebracht, door nu niet van de werklieden alleen, maar in het algemeen te spreken; en evenzoo hebben ze de samenstelling der eigenlijke Kamer, buiten de werklieden om, thans uit het ontwerp gelicht.

Door die laatste wijziging is het wetsontwerp dan ook zoo aanmerkelijk verbeterd, dat thans ook het formeele bezwaar wegviel, en ik niet inzie wat men er thans nog tegen zou hebben. Toch wil ik het wetsontwerp, dat ook zoo nog alleszins reden tot critiek geeft, nog onder drieërlei oogpunt ter toetse brengen.

In de eerste plaats voor wat betreft *het tijdstip van behandeling*. De vraag is in de sectiën besproken en ook buiten deze Kamer aan de orde gesteld, of [dit Kabinet competent was, om een ontwerp als hier voor ons ligt, in te dienen en in behandeling te brengen. Formeel behoeft dit punt niet besproken te worden, want hoe zou formeel de competentie tot het indienen van welk ontwerp ook ooit betwist kunnen worden?! Feitelijk heeft voorts dit Ministerie zelf zijn eigen werkkring afgepaald. In het openingswoord werd gezegd, wát men als zijne eigenlijke taak beschouwde en later heeft de formeerder van het Kabinet verklaard, dat het Ministerie zich zou onthouden van het indienen van ontwerpen, die hier tot een politiek conflict aanleiding konden geven. Politiek conflict nu is bij dit ontwerp niet denkbaar, en zoo kan dus inderdaad dit ontwerp gerekend worden tot die onderwerpen, welke vallen binnen het kader, gelijk dit door den formeerder van het Kabinet werd gepreciseerd.

Eene geheel andere vraag is het echter, of het op dit oogenblik in behandeling brengen van dit onderwerp geacht kan worden van vroeden zin te getuigen. Wij staan thans voor eene aanmerkelijke wijziging in den invloed, die door het volk op de Regeering wordt uitgeoefend. Wij staan aan den vooravond van eene nieuwe periode, waarin als.

politiek mondig zal optreden een groot deel van het volk, dat tot dusver zijn invloed niet kon doen gelden. En nu vraag ik, of het op zich zelf op die klasse van het volk toch niet een eenigszins onaangename indruk moet maken, dat men, nu zoo jaren lang deze wenschen van den arbeid onvervuld zijn gelaten, deze taak niet heeft afgewerkt en dit gewichtig onderwerp heeft laten loopen, juist op het oogenblik dat zij, wier belangen bij dit ontwerp het naast betrokken zijn, er weldra zelf invloed op konden doen gelden, deze materie nog in der haast wil afdoen.

Het is hier, dunkt mij, als met een pupil, wiens voogd er jaren lang niet toe was te bewegen geweest om het huis, dat dien pupil toekomt, behoorlijk te restaureeren en in orde te brengen, en die nu op eens, eenige maanden vóór dat hij 23 jaar wordt, merkt hoe zijn voogd dat huis, zonder naar zijne inzichten te vragen, doet restaureeren naar eigen smaak. Zou een pupil in zulk een geval niet allicht tot zijn voogd zeggen: „Had nu nog maar een paar maanden gewacht, dan had ik zelf bij de restauratie een woordje kunnen meespreken”? En zou nu ook deze groote klasse van het volk, wier belangen bij dit ontwerp betrokken zijn, — en niet voor een gering gedeelte, doch minstens voor de helft —, niet op hare beurt onder dezen indruk kunnen verkeerden: Men heeft nu jaren lang deze gewichtige aangelegenheid verwaarloosd en laten liggen! En waarom dan nu die enkele maanden er maar niet bij gewacht? Dan hadden ook wij onzen invloed op de wijze, waarop deze zaak zal worden geregeld, kunnen doen gelden.

Intusschen, al wensch ik dit hier uit te spreken, omdat het onder onze werklieden aldus gevoeld, zelfs op ernstige wijze gevoeld wordt, toch ligt daarin voor mij geen reden om dit ontwerp, nu het eenmaal *onder de verantwoordelijkheid van het Kabinet* is ingediend, deswege voor behandeling ongeschikt te verklaren, of ook om het bij de behandeling te verwerpen.

Een tweede punt van critiek zal mij eenigszins langer moeten bezighouden. De regeling van deze materie, die ons hier wordt aangeboden, is eene geheel andere dan de regeling die ik zou hebben gewenscht, en juist het feit, dat het hier aangebodene van hetgeen ik zou hebben gewenscht zoo principieel afwijkt, maakt, — hoe paradoxaal het ook klinkt —, dat ik voor mij ook tegen het wet worden van dit ontwerp geen bezwaar heb. Wat toch kan een drangreden zijn om eene regeling, die niet met eigen wenschen strookt, tegen te houden? Alleen en uitsluitend de overtuiging, dat de ingevoerde regeling later het invoeren van wat men zelf wenscht zal beletten. Maar juist dit

motief geldt hier natuurlijk niet, waar het een verschil tusschen twee regelingen geldt, die in 't geheel niets met elkander te maken hebben en geheel vrij naast elkaar loopen.

Want waarin verschilt die tweeërlei regeling; wat scheidt de tweeërlei opvatting van deze zaak? De noodzakelijkheid om ten deze handelend op te treden en ten behoeve van den arbeid instellingen in het leven te roepen, is een gevolg van *feiten*; en voor de twee partijen, die hier tegen elkander over staan, blijven die feiten dezelfde. Die feiten zijn deze, dat er in vroegeren tijd eene eenigermate georganiseerde arbeidswereld bestond, wel niet staatsrechtelijk georganiseerd, in den zin dien wij daaraan hechten, maar dan toch staatsrechtelijk — als ik het zoo eens mag noemen — *gepatenteerd*, zoodat er corporatiën bestonden, opgekomen uit den arbeid en uit de nijverheid zelve, en dat aan die corporatiën de uitoefening van zekere openbare rechten bij *litterae patentes* was toegekend.

Nu heeft op 17 Juli van het jaar 1791 de Nationale Conventie op eenmaal die geheele toenmaals bestaande organisatie vernietigd, en daardoor geheel dit deel van het maatschappelijk leven geatomiseerd. Men ging daartoe over in de illusie, waarin men destijds verkeerde, dat de arbeidende bevolking, mits ze maar van de beginselen der Fransche revolutie doortrokken werd, vanzelf in vrede zou samenleven, en er alzoo uit deze desorganisatie geen publieke ongelegenheden te duchten zouden zijn. Al zeer spoedig echter bleek, met name te Lyon, dat eene derwijze atomistisch bestaande industriele bevolking gedurig voor conflicten komt te staan; en toen is door hetzelfde revolutionaire Gouvernement, dat zich onder verschillende vormen staande hield, reeds zeer spoedig de behoefte gevoeld, om tot maatregelen te komen om òf die conflicten, die onregelmatigheden, te kunnen voorkomen, òf, waar zij voorkwamen, weer orde in den chaos te brengen. Na eenige voorafgaande proefnemingen heeft dit, onder Napoleon, in 1806 geleid tot de bekende regeling, waarbij de conseils des prud'hommes in definitieven vorm zijn ingesteld. Die regeling gaf toen reeds twee dingen, en wel volstrekt niet alleen eene rechtspraak bij geschillen die over bestaand recht liepen, maar ook in de zoogenaamde bureaux particuliers een middel van conciliatie. Men had dus reeds in 1806 zoowel eene instelling om daar, waar geschillen over bestaand recht opkwamen, die tot beslissing te brengen, alsook een middel om, ter voorkoming van moeilijkheden of onaangenaamheden, welke dreigden op te komen, conciliatie te beproeven.

Het denkbild om aldus de zaak te redden, is toen uit Frankrijk

naar België, en evenzoo naar West-Pruisen en van daar verder Duitschland ingegaan. En ook het ontwerp van wet, op het oogenblik hier in behandeling, vindt metterdaad op diezelfde lijn zijn oorsprong. Hetgeen wij hier voor ons hebben is, naar men zal toestemmen, even goed als de organieke wetten, hier na de periode van 1848 tot stand gekomen, grootendeels kopie van het Belgische origineel. Ik zeg niet in elk opzicht; maar, voor zooveel in de Belgische regeling nog altoos de hoofdgedachte van Franschen oorsprong heerscht, zoo ook is hetgeen wij hier voor ons hebben in zijne hoofdgedachte Belgische kopie. Ziedaar dus de ééne wijze, waarop men gepoogd heeft, in de ongeligheden, die het gevolg waren van het atomiseeren der industriele wereld, raad te moeten schaffen. Maar daartegenover staat nu eene geheel andere wijze van zien, namelijk van hen die zeggen: op zulk eene wijze laat gij het bestaande kwaad voortduren, gij bestendigt de maatschappelijke desorganisatie en het eenige wat gij wint is, dat gij eene veiligheidsklep op den stoomketel aanbrengt, om het gevaar van springen te voorkomen. Neen! wat gij doen moet is niet, die desorganisatie in de industriele wereld te laten voortbestaan; want gij moet integendeel die gedesorganiseerde industriele wereld weder *tot organisatie* zoeken te brengen, en alzoo moet gij trachten, de bron van het kwaad weg te nemen, waaruit al deze wanverhoudingen en conflicten gedurig voortkomen. Ge moet, in één woord, eene toekomst voorbereiden, waarin ge dergelijke conseils des prud'hommes, conseils de conciliation et d'arbitrage, conseils d'industrie et de travail, onder welken vorm ook optredende, niet meer noodig hebt.

Wel is het vaak voorgesteld, alsof het eenige en het principieele verschil tusschen hen, die deze, en hen, die de eerstgenoemde regeling voorstaan, hoofdzakelijk daarin bestond, dat de voorstanders der organisatie aandrongen op splitsing in sectiën, of liever op afzonderlijk op te richten Kamers voor de ééne en voor de andere groep; maar die voorstelling meen ik te mogen bestrijden. De eisch van splitsing is toch slechts één der *gevolgen*, die uit het beginsel, dat hier wordt voorgestaan, voortvloeien, maar allerminst dat beginsel zelf. Het beginsel zelf ligt hierin, dat men hetgeen nu gedesorganiseerd is, weer tot organisatie wil brengen. Niet natuurlijk in contra-revolutionairen zin. Ik kan mij toch niet voorstellen, dat er iemand zou zijn, die in ons tegenwoordig openbaar staatsrecht zou willen herstellen wat vroeger de gilden waren, of wat, onder anderen naam, maar in wezen gelijk, corporatief bestond. Neen, hetgeen dezerzijds bedoeld wordt, is gansch iets anders en strekt alleen om thans tot eene organisatie te geraken, die past bij de vormen, welke

ons openbaar leven beheerschen, en alzoo eene organisatie, die haar kracht vindt in het machtige denkbeeld van *vertegenwoordiging*. Rudolf Kraetzer heeft in zijn werk: *Die Organisation der Berufs-Interessen* deze gedachte opzettelijk ter sprake gebracht, en in historische ontwikkeling nagegaan, wat er in verschillende landen in de laatste twintig jaren over is verhandeld geworden. Het denkbeeld om tot eene *Vertretung*, eene *vertegenwoordiging* ook van *de belangen* te geraken is, — ik behoef het hier nauwelijks te herinneren —, vooral door Von Schöffle, een van Oostenrijks grootste staatslieden, en zulks in een land, dat van de Fransche revolutie nog het minst geleden had, het ernstigst en op de meest degelijke wijze bepleit geworden. En niet alleen, dat deze beide schrijvers, en zoovelen met hen, in zulk eene *Vertretung* als zoodanig van de beroepsbelangen heil zagen voor de toekomst der industriele wereld, maar het is bekend, hoe in den laatsten tijd ook zij, die zich, geheel afscheiden van deze vraag, bezighielden met het electorale vraagstuk, van meer dan ééne zijde er toe gekomen zijn om naast de vertegenwoordiging van *de ideeën*, ook op eene vertegenwoordiging van *de belangen* aan te dringen.

Bij de jongste verhandelingen over de kiesrechtregeling in België zijn er zelfs bepaalde voorstellen desaangaande gedaan en in de *Revue des deux Mondes* heeft nog niet zoolang geleden een ook hier te lande gunstig bekend Fransch staatsman in gelijken zin zich geuit, oordeelende, dat alleen in het doen optreden ook van eene vertegenwoordiging *der belangen* het gereede middel geboden was om het kiesrecht op gezonder wijze te regelen. Reeds vóór meer dan 20 jaren heb ik diezelfde gedachte bepleit, maar dit raakt het kiesrecht en daarop ga ik thans niet in; ik bezie nu de zaak van de zijde van de belangen *van den arbeid*, en met het oog hierop is dit denkbeeld, dat er moet zijn een *représentation spéciale, un parlement des intérêts*, ook voor den arbeid, even warm bepleit door mannen als Morisseau, Frère Orban en Hector Depasse in zijn *Du travail et de ses conditions*. Men heeft in Oostenrijks Rijksraad zelfs het woord bij de daad gevoegd en in 1888 heeft de afgevaardigde dr. Von Plener met dr. Exner en Wrabetz, gesteund door ik meen 39 leden van den Rijksraad, een wetsontwerp ingediend voor het instellen van Kamers van Arbeid, die juist dit beginsel van vertegenwoordiging met nadruk op den voorgrond stelden, zóó zelfs, dat het door hem ook met het kiesrecht in verband was gebracht. Door hem toch was voorgesteld, niet alleen om afzonderlijke Kamers van *Arbeiders* op te richten, maar ook om aan deze Kamers het recht toe te kennen om een zeker getal leden voor den Rijksraad te benoemen.

Hieruit blijkt ten duidelijkste, dat in dit ontwerp het beginsel van vertegenwoordiging lag.

Welnu, wanneer wij op die wijze tot vertegenwoordiging konden geraken van de verschillende groepen, die als zoodanig in het leven van de arbeidswereld een eigen karakter bezitten en eene eigen formatie dragen, en deze kon behoorlijk in elkander worden gezet, dan ware daarom aan zulke vertegenwoordigingen van belangen nog niet eene macht gegeven, die een imperium imperio, een staat in den Staat zoude vormen, maar dan ware alleen voldaan aan de bedoeling dat, evenals nu de vertegenwoordiging van het volk, uit de individueele kiezers opgekomen, zich groepeerde naar de denkbeelden en richtingen, er zoo ook zoude zijn eene andere vertegenwoordiging, die zich niet naar politieke *ideeën*, maar naar de *belangen* groepeerde, er mee rekenende, dat de Staat niet maar een ziel, maar ook een lichaam heeft, en achtende, dat ook dat lichaam, die stoffelijke zijde van het staatsleven, dat geheel van belangen, als zoodanig tot zijn recht moet komen.

Aldus staan dan beide tegenover elkander. Aan de ééne zijde bestendiging van het *chaotische* met zekere hulpmiddelen, om de ongeligheden, die uit dit chaotische geboren worden, te verzachten of te voorkomen, en aan den anderen kant de eisch om terug te keeren tot *organisatie*, door, op eene wijze die geheel beantwoordt aan de differentien en verschillen die in het maatschappelijk leven zelf krachtens den aard van dat leven, krachtens den aard van der menschen indeeling in beroepen en levensbestaan voorkomen, voor allen zoodanige aaneensluiting te doen ontstaan, dat elke groep een mond, een orgaan hebbe, waardoor zij kan spreken.

En wat is nu het *uitwendige* kenmerk, waaraan het onderscheid tusschen deze twee zienswijzen terstond uitkomt? Het uitwendige kenmerk is het antwoord op de vraag of men Kamers van Arbeid enz. bedoelt *overal*, of Kamers van Arbeid *occasioneel*.

Het ligt toch in den aard der zaak, dat alles, wat werkelijk *vertegenwoordiging* zal zijn, niet *occasioneel kan* wezen. Of wie kan zich voorstellen eene Tweede Kamer, gekozen door districten die niet over het geheele land zouden bestaan, maar slechts hier en daar werden ingesteld? Dit zou niet kunnen. Het ligt toch in den aard der zaak, dat, uit welke groepen de vertegenwoordiging ook zal bestaan, het altoos moet zijn eene vertegenwoordiging die over het geheele land strijkt, dat ze moet zijn wat de Duitschers noemen „obligatorisch”, terwijl men omgekeerd, wanneer men *occasioneel* te werk gaat, om slechts hier en daar eene brandspuit gereed te hebben voor een eventueelen brand, die mocht

uitslaan, die dan ook *niet* plaatst daar waar geen gevaar voor brand bestaat. Vandaar, dat in de soort regelingen, waartoe ook dit ontwerp behoort, dit occasioneel karakter wel op den voorgrond moet treden. Niet over het geheele land worden dan zulke Kamers ingericht, maar alleen daar, waar de behoefte zich zal doen gevoelen, en waar eene behoorlijke samenstelling mogelijk geacht wordt. Neemt men daarentegen het ontwerp, waarop ik straks wees, namelijk het ontwerp, dat door den heer Von Plener in 1891 bij den Rijksdag van Oostenrijk is ingediend, dan ziet men uit het eerste artikel reeds, dat daar het geheele Rijksgebied ingedeeld wordt. Sterker zelfs nog is in de Pruisische regeling voor de Handelskammer dit obligatorisch karakter, hetwelk in die Kamers moest uitkomen, op den voorgrond gesteld. Art. 1 zegt: *Für das ganze Staatsgebiet sollen Handelskammer errichtet werden.*

Dit kenmerk van overal te moeten zijn, het geheele land door, en niet slechts hier en daar naar keuze of willekeur, is, gelijk ik opmerkte, het natuurlijk vereischte van elk vertegenwoordigend lichaam. Maar daar komt bij, dat, wanneer Kamers van Arbeid zullen optreden als een der middelen om de desorganisatie te doen ophouden en daarvoor een georganiseerden toestand in de plaats te doen treden, zulk eene instelling den dubbelen dienst moet kunnen bewijzen, dat zij eenerzijds orgaan zij van het volk bij de overheid, maar te gelijk ook orgaan van de overheid bij het volk.

Gaat men achtereenvolgens na de verschillende bemoeienissen, die hier aan de orde komen, dan zal men telkens gevoelen, wat dit onderscheid tusschen occasioneel en universeel ingestelde Kamers beteekent. Zoo bijv. zullen de Kamers moeten dienen om statistische gegevens te verzamelen. Wat heeft men aan statistische gegevens, die hier en daar te hooi en te gras zijn opgevangen? En eischt eene statistiek, waarop men zal kunnen bouwen, niet uit den aard der zaak, dat die statistische onderzoekingen het geheele land, het geheele terrein moeten kunnen bestrijken? De Kamers zullen moeten strekken om *advies te geven*. Maar als de overheid het oordeel wil weten van de verschillende hierbij betrokken klassen der bevolking, dan is het natuurlijk niet genoeg, dat zij hier en daar een advies opvangt, want zulk soort adviezen kon zij ook gevraagd of ongevraagd op andere wijze verkrijgen, maar dan zal ze eerst dan inderdaad een advies van de *klasse* der patroons of de *klasse* der werklieden ontvangen, indien alle patroons en werklieden, zooals zij het gansche land over feitelijk leven en werken, een orgaan bezitten, een mond waardoor zij, niet verward, maar in goede orde en rechtens spreken kunnen. En evenzoo, als de vertegenwoordiging van den arbeid er toe

moet leiden om ook aan de Regeering een orgaan te schenken, waardoor ze op het volk zal kunnen werken, moet uit den aard der zaak ook de Regeering zulke organen niet slechts in enkele plaatsen, maar overal en allerwege vinden.

In de toelichting van het jongste wetsontwerp voor de instelling van *Handwerkskammer*, dat door de Pruisische Regeering is ingediend, wordt er dan ook met nadruk op gewezen, hoe de Regeering niet bij machte is, nu reeds te handelen gelijk gehandeld had moeten worden, omdat op dit oogenblik nog slechts hier en daar de organen bestaan, die voor eene goede uitvoering noodig zouden zijn. Komt men toe aan de invoering van eene nadere regeling in zake het arbeidscontract, aan de pensionering, aan het leerlingstelsel, aan het diplomastelsel, aan het regelen van de medewerking van belanghebbenden bij de inspectiën van den arbeid enz., dan staat men terstond voor deze vraag: *hoe* kan de overheid zulke regelingen uitvoeren, als ze geene organen bezit om haar bij de uitvoering der wetten behulpzaam te zijn? En daar nu de wet voor het geheele land geldt, ligt het in den aard der zaak, dat de overheid niet vooruit kan, tenzij die organen *overal* aanwezig zijn. En is dit *niet* het geval, tot welk noodzakelijk gevolg komt men dan? Tot geen ander, dan dat men, bij gemis van die tusschenliggende, ingeschakelde organen, allen van uit een centrum gaat, en dat de Rijksregeering, van boven af, het geheele terrein eigenmachtig en eigendunkelijk met hare wetgeving gaat beheerschen. Dan komt men, gelijk in Frankrijk, tot het stelsel, om van uit één centrum alles te willen leiden en besturen, d.i. tot een uniformiteit, die de goede uitwerking van de wetten op het volksleven juist vernietigt.

Is nu op deze wijze het verschil tusschen het eene en het andere stelsel genoegzaam in het licht gesteld, dan zal het wel aan geen twijfel onderhevig zijn, dat het ontwerp, hetwelk wij thans voor ons hebben, zich geheel beweegt op de eerst aangeduide lijn, en dus lijnrecht staat tegenover het stelsel waarbij men, de andere lijn volgende, uitkomt. En is dit zoo, dan ligt het ook in den aard der zaak, dat er voor mij, die in het laatste stelsel alleen het afdoende redmiddel zie, geen de minste aanleiding bestaat om op dit oogenblik de tijdelijke invoering van het andere hulpmiddel tegen te houden, overmits het mijne er nog niet is. Het door mij gewenschte kan men niet op eenmaal bij de wet invoeren. De overheid kan niet op eens van boven af, plotseling, door eene zekere wet, geheel dit stel organen *der belangen* scheppen. Wetten van dien aard kunnen wel een skelet, maar nooit een werkelijk lichaam scheppen, dat met vleesch bekleed is. Dit

doel kan eerst worden bereikt, indien de actie in de maatschappij zelve met de wet mede correspondeert, en indien enerzijds particulier initiatief in het vereenigingsleven, en anderzijds de maatregelen, van overheidswege genomen, zóó op elkander inwerken, dat het eene de *stof* en het andere den *vorm* biedt. Welke bedenking zou er dan voor mij bestaan, om, zoolang zoo degelijke organisatie van de verschillende beroepen en belangen nog toeft, inmiddels tijdelijk deze veiligheidsklep op den stoomketel te zetten?

Of zou, indien eenmaal deze Kamers van Arbeid in het leven zijn geroepen, daarmee hetgeen dezerzijds wordt beoogd voor altoos van de tafel verdwijnen? Ik geloof van niet, Mijnheer de Voorzitter; bij mij leeft de overtuiging, dat, zoodra men aan de pensionering, aan het arbeidscontract, aan de nadere regeling van de inspectie en aan de quaestie van het leerlingen- en diplomastelsel toe zal zijn, vanzelf ook de ongenoegzaamheid van dit occasioneele stelsel in het licht zal treden. De drang naar eene organische regeling zal dan vanzelf in het maatschappelijk samenstelsel klimmen, en er toe leiden, om ongemerkt in de betere regeling over te gaan.

In de derde plaats heb ik mij de vraag gesteld, Mijnheer de Voorzitter, in hoeverre dit wetsontwerp binnen zijn eigen kader ook dezerzijds door amendementen ware te verbeteren. Nu is die taak mij zeer gemakkelijk gemaakt door de heeren Drucker en Kerdijk, die reeds tijdig een stel amendementen hebben ingediend, die, zij het ook niet in elk opzicht, mij toelachten en mij dus de moeite van eigen formuleering bespaarden; maar toch heb ik gemeend op enkele artikelen, die zij onaangeroerd gelaten hebben, nog een klein aantal amendementen te moeten toevoegen, die vanzelf later aan de orde komen. Maar afgescheiden daarvan, wensch ik reeds nu aan de heeren Ministers enkele vragen te doen, die hun allicht aanleiding kunnen geven, hetzij om aan een enkel dubieus punt eene vastere interpretatie te geven, hetzij om misschien hier en daar kleine wijzigingen aan te brengen, waardoor een enkel bezwaar zou komen te vervallen.

1°. Moet aan de leden der Kamers van Arbeid geene vrijwaring worden verleend tegen de gevolgen, welke het door hen gesprokene in die Kamers voor hen zoude kunnen hebben? Ik voel wel, dat, waar de Minister voorstelt, die beraadslagingen met gesloten deuren te houden, het belang van deze immuniteit minder groot is dan in openbare vergaderingen, maar het zou m.i. toch geen goeden indruk maken, wanneer men aan deze Kamers waarborgen voor vrijwaring onthield, die wij hier en in andere colleges bezitten.

2°. Verkiesbaar tot leden der Kamer zullen diegenen zijn, die be-

antwoorden aan de daarvoor in art. 9 gestelde eischen. Doch daarin komt niet de eisch voor, dat zij woonachtig moeten zijn binnen het gebied der Kamer. Is het nu de bedoeling, dat ook zij, die elders wonen, verkiesbaar zijn, of is de verkiesbaarheid beperkt tot degenen die binnen het ressort wonen?

3°. Bedoelt de Minister, dat zulk eene Kamer ook als wat men in Duitschland noemt een „Einigungsamt” voor eene enkele fabriek zal kunnen optreden, zoodat de heeren Ministers de mogelijkheid openhouden om niet alleen voor een enkel bedrijf, maar ook voor eene enkele onderneming eene Kamer op te richten, waarin eenerzijds alleen de patroons van zulk eene fabriek en aan de andere zijde alleen de bij die fabriek geïnteresseerde werklieden zouden optreden?

4°. Zoo zou ik mij ook de vraag willen veroorloven, of het de bedoeling is, om het gebied van de Kamers van Arbeid altoos aaneensluitend te nemen, of ook uit elkander liggend? Er wordt in de wet gesproken van het bedrijf, dat wordt uitgeoefend „binnen het gebied van de Kamers van Arbeid”. Nu kan dat gebied bestaan of uit een bijeenliggend terrein van gemeenten, van 3 of meer gemeenten, die aan elkander grenzen, maar het kan ook bestaan uit eene gemeente in Zuid-Holland, eene andere gemeente in Zeeland, en eene derde gemeente weder elders. Ik vraag dit, omdat er sommige bedrijven in ons land zijn, die maar op zeer enkele plaatsen doch in verschillende streken worden uitgeoefend, bij voorbeeld de vlasindustrie. Nu is het mijne vraag, of het de bedoeling van de heeren Ministers is, om uitsluitend *aaneengesloten* terreinen voor de Kamers van Arbeid te nemen, of wel om het gebied des vereischt ook zóó te nemen, dat het bestaat uit gemeenten, die geen enkele grens met elkander gemeen hebben?

Ik doe nog eene vijfde en laatste vraag. Wanneer de werklieden niet in officieele sectiën zullen optreden, behouden zij natuurlijk het recht, om op eigen gelegenheid te vergaderen, een recht dat hun ook door de Ministers in de Memorie van Antwoord in het minst niet betwist wordt. Maar ligt het nu ook in de bedoeling van de heeren Ministers, dat het lokaal, dat voor de Kamers van Arbeid zal worden aangewezen, voor zulke bijeenkomsten beschikbaar zal moeten zijn? Wij veroorloven ons niet alleen, om hier in dit gebouw in publieke vergadering samen te komen, maar ook om gebruik te maken van de localiteiten, die dit gebouw oplevert, voor *niet* officieel geregelde samenkomsten, die men dan gewoonlijk *clubvergaderingen* noemt. En waar ik nu geloof, dat die usance volkomen juist is, daar dunkt me, dat het ook goed zijn zal, duidelijk te doen uitkomen, dat

wij aan de werklieden niets minder wenschen te gunnen dan hetgeen wij hier voor ons zelven nemen, en dat, waar een lokaal voor de Kamer van Arbeid wordt aangewezen, ook de werklieden de gelegenheid zullen hebben om, als zij afzonderlijk wenschen te vergaderen, van dat lokaal gebruik te maken.

De heeren Ministers zullen uit het gesprokene bemerken, dat ik mij onthoud van elke poging, zoowel in de amendementen als in mijne vragen, om ook maar iets aan de orde te stellen, dat niet geheel binnen het kader van hun ontwerp past. Er is daarom geene sprake van voor mij, om op dit oogenblik eenig amendement in te dienen, waarbij ik zou voorstellen de Kamers van Arbeid, als Regeeringsorganen, aan te wijzen voor het uitvoeren van wetten, in zake den arbeid, en ook geen sprake van om haar een aandeel in de inspectie te geven, enz., omdat naar mijne overtuiging dit alles alleen mogelijk is en doel kan treffen, als men eenmaal een ander uitgangspunt kiest en overal *obligatoire* Kamers van Arbeid opricht, maar dat het niet wel uitvoerbaar, ja, schier onmogelijk is, zoolang wij te doen hebben met occasioneele Kamers.

Voor zooverre ik de poging van de heeren Kerdijk en Drucker meen gevat te hebben, heeft zij geen andere strekking dan om de Kamers van Arbeid, die door de Regeering worden voorgesteld, meer aannemelijk te maken voor onze werklieden. Welnu, in gelijken zin heb ook ik gemeend te moeten handelen, en de Ministers zouden geen goed werk doen, indien zij, hetzij in mijne amendementen, hetzij in mijne vijf vragen, slechts zucht tot oppositie zagen. Het kan toch niet anders dan ook hun wensch zijn, — en zelfs moeten zij in hun stelsel hier dubbel aan hechten —, dat de Kamers van Arbeid *met vertrouwen* door de werkliedenbevolking mogen ontvangen worden. Dat vertrouwen te versterken, ook van de zijde der oppositie, is geen overbodige zaak.

Tot dusverre kan men niet zeggen, dat dit ontwerp, toen het bij de werkende klasse bekend is geworden, met geestdrift ontvangen werd. Nergens bleek van eenig enthousiasme voor deze Kamers van Arbeid bij de werklieden; en voor zooverre zij zich er over hebben uitgesproken, hebben zij duidelijk genoeg te kennen gegeven, dat er huns inziens nog heel wat aan ontbreekt.

Gelijk ook den heeren Ministers bekend zal zijn, is er slechts eenmaal eene officieele enquête gehouden, om de wenschen en meeningen, die bij de arbeidende klasse over de Kamers van Arbeid bestonden, te leeren kennen. De Oostenrijksche Rijksraad heeft in 1889 eene commissie

van 18 leden benoemd, met den last om vertegenwoordigers van werklieden uit alle deelen van de Oostenrijksche monarchie op te roepen, ten einde hun gevoelen over deze aangelegenheid te vernemen. Het verslag van die enquête is uitgekomen en voor ieder in druk verkrijgbaar. En uit dit verslag blijkt, dat zelfs de voorstellen van dr. Von Plener, die, wat inschikkelijkheid betreft, wèl zoo ver gingen als dit wetsonwerp, vrij algemeen door de toen in de enquête gehoorde geoordeeld zijn als *zur erspriesslichen Thätigkeit* der Kamers ontoereikend. Die voorstellen werden soms zelfs grof en kras bejegend, met de verklaring, dat zij niets dan een middel waren om den werklieden zand in de oogen te strooien. De ontvangst was dus verre van gunstig. En toch had die bewering tamelijk vasten grond onder de voeten, omdat de verklaring, in de toenmalige enquête-commissie van den Rijksraad afgelegd, zich vastknoopte aan de resolutiën van de vergaderingen der werklieden, in het Collosseum en te St. Pölten gehouden.

Waar destijds geheel deze poging om Arbeiterkammer op te richten, gestruikeld is over het gemis aan overeenstemming tusschen hetgeen door de werklieden begeerd en in de kringen van den Rijksraad geboden werd, zal men ook hier maar al te zeer beducht moeten zijn voor mislukken van wat de Regeering beoogt, indien het vertrouwen bij de werklieden uitblijft. Moge daarom het wetsontwerp zóó geamendeerd tot stand komen, dat het althans in de bedaarde, kalme en voorzichtige kringen van onze arbeiders sympathie vindt en vertrouwen kan wekken. Ik spreek met opzet van de bedaarde, kalme, stille kringen, omdat ik onderstel dat de heeren Ministers althans dat gedeelte van de werklieden zullen pogen te winnen.

Welnu, als de Regeering uit dat oogpunt ook de van twee zijden voorgestelde amendementen wil bezien, en niet dadelijk hen, die niet in alles met haar kunnen medegaan, afstoot, maar ernstige discussie aanvaardt over hetgeen haar wetsontwerp moreel sterker zal kunnen maken, dan zal zij niet alleen in het belang van haar eigen ontwerp handelen, maar tevens in dat van die stille, rustige ontwikkeling van ons arbeidsleven, die zoo van harte door ons allen gewenscht wordt.

Handelingen, blz. 749—753.

VERGADERING VAN 24 FEBRUARI 1897.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch te beginnen met een woord van dank aan den geachten afgevaardigde uit Goes en den heer Minister van Justitie voor de afdoende wijze, waarop zij mij verdedigden tegen

het verwijt van den geachten afgevaardigde, den heer De Kanter, als ware er gisteren in mijne houding iets wat aanleiding gaf tot bevreemding. De heer De Kanter is niet gemakkelijk te voldoen. Zet ik de puntjes wat sterk op de i's, dan heet ik fel en scherp, en nu ik gisteren wat mak was, qualificeerde hij mij als te lijdelijk. Hoe zou ik dan wel moeten spreken om te voldoen aan den maatstaf, mij door dezen geachten afgevaardigde aangelegd? Bovendien kan mijn aarzelen om het woord te vragen voor niemand een geheim zijn, en mij dunkt, dat hij zelf te lang lid van deze Kamer geweest is om niet te begrijpen, wáárom ik gisteren niet aanstonds het woord vroeg. Wanneer hier eene geheel nieuwe materie, en dan nog wel een wetsontwerp van zulk gewicht, aan de orde komt op een oogenblik, dat de wijzer reeds tusschen half vier en vieren staat, en men meer op het hart heeft dan zich in een goed half uur laat afhandelen, wie heeft dan niet liever, dat een ander voorgaat? Alleen dan ook omdat u, Mijnheer de Voorzitter, op het punt stond, om de zoo pas geopende algemeene beraadslagingen te sluiten, heb ik ten slotte toch het woord gevraagd, en gedaan wat een ieder op dat zoo ongeschikt uur liever niet doet.

De heer De Kanter heeft er ook iets bedenkelijks in gevonden, dat ik niet alleen eenige amendementen aan de Regeering in overweging gaf, maar ook *eenige vragen* tot haar heb gericht, met het verzoek, daarop zoo mogelijk antwoord te mogen ontvangen. Hij ging zelfs zoo ver, aan den heer Minister den raad te geven, om mijne vragen liefst *niet* te beantwoorden. Ik zeg er den heer Minister dank voor, dat hij dien malencontreusen raad niet heeft opgevolgd, maar mij veeleer voorkomend en op elk punt beantwoordde. En het vreemdste was, dat de heer De Kanter, die *mij* verweet, dat ik den Minister met vragen lastig viel, onmiddellijk daarna zijnerzijds eenige vragen aan den Minister voorlegde. Het waren er maar *twee*, zegt de geachte afgevaardigde, terwijl ik vijf vragen deed. Maar wat zegt dit? Indien hier kwaad school, zou het toch niet schuilen in het cijfer, maar in de zaak.

De geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer Rutgers van Rozenburg, heeft mij wel niet in het debat gebracht, maar dan toch een blad, waarmee ik niet ontken in zekere relatie te staan. Toen ik zijn citaat hoorde, deed het mij genoegen, omdat ik het een voorrecht voor het genoemd blad acht, indien het iemand als dien geachten afgevaardigde onder zijne lezers mag tellen. Het speet mij echter, dat al spoedig bleek, hoe hij niet voorlas het origineel, maar een uitknipsel uit een ander blad. Niet als zou zijn citaat daarom minder correct zijn,

of de aanhaling minder juist, — de gelegenheid ontbreekt mij eenvoudig, dit op het oogenblik te controleeren —, want ik heb geen de minste reden om niet aan te nemen, dat het citaat letterlijk was; maar ik merk toch op, dat wie niet dan een uitknipsel voor zich heeft, nooit met volkomen juistheid over den zin, de bedoeling en het onderling verband in het origineel stuk kan oordeelen.

De geachte afgevaardigde uit Leeuwarden, de heer Gerritsen, heeft mijne historische kennis in twijfel getrokken. Nu is er geen veld van wetenschap, waarop iemands kennis lichter op feilen betrapt kan worden dan het veld *der historie*, te meer, wanneer men, gelijk gisteren met mij het geval was, geheel uit het hoofd moet refereeren. Doch, om ter zake te komen, zijne bedenking tegen het door mij aangevoerde lag hierin, dat ik, zijns inziens, het verkeerdelijk zou hebben voorgesteld, alsof Napoleon in 1806 de conseils des prud'hommes voor het eerst *had in het leven geroepen*. Had ik dit nu letterlijk zóó gezegd, dan zou ik zeker schuldig hebben gestaan aan zeer ernstige vergissing en had ik den tik van den geachten afgevaardigde ongetwijfeld verdiend. Doch ik heb dit niet gezegd. Ook mij was bekend, dat er reeds in de 13de eeuw van prud'hommes sprake was. Doch wat wil nu de geachte afgevaardigde met zijn beroep op 1296? — Hij zegt daar, dat hij het jaar 1285 noemde, doch het juiste jaartal, hetwelk in een *aperçu historique*, dat ik hier voor mij heb, voorkomt, is 1296. Toen zijn de prud'hommes voor het eerst ingesteld, maar volstrekt niet als *conseils*.

Ik lees toch in dit *aperçu* op blz. 1. „*En l'an 1296, sous le règne de Philippe le Bel, le conseil de la ville de Paris prit une délibération portant création de 24 prud'hommes, dont les fonctions consistaient à accompagner le prévôt des marchands et les échevins dans leurs visites chez les maîtres.*” Hieruit blijkt, dat in 1296 deze prud'hommes werden ingesteld als eene soort van geheime politieagenten, die met den prévôt rond zouden gaan, om te zien of op de fabrieken alles wel behoorlijk toeging, iets wat met de conseils des prud'hommes, gelijk Napoleon die instelde, niets te maken heeft. En daarop volgt dan: „*Les bourgeois de la ville de Lyon furent autorisés, par un édit donné à Nogent-le-Roi le 29 Avril 1464, à nommer un prud'homme pour terminer les différends entre les marchands et les fabricants fréquentant LES FOIRES.*” Die man kwam dus bij de kermis te pas. Maar ook hier was van geen conseil sprake.

Uit de gegevens blijkt dus zeer zeker, dat er ook vóór Napoleon prud'hommes hebben bestaan. Och, die waren overal in zwang, al heetten ze ook hier vroede mannen, in Italië *probi viri*,

prud'hommes in Frankrijk. En ook ontken ik niet, dat men bij geschillen en moeilijkheden vaak de beslissing bij deze vroede mannen zal hebben gezocht, maar wat bewijst dit anders, dan dat Napoleon in 1806 een ouden, reeds bekenden naam heeft genomen om er zijn *conseils* ingang door te doen vinden? Ik geef daarbij zelfs volgaarne toe, dat de door hem ingestelde conseils in menig opzicht op hetgeen reeds vóór 1791 bestaan had, zullen geleken hebben.

Verder kan ik evenwel dit debat hier niet voortzetten, overmits de discussie over dit punt te zeer in détails zou verlopen. De geachte afgevaardigde moet toch zelf inzien, dat de toestand waarop de prud'hommes van vóór 1791 berekend waren, een geheel andere, een nog *georganiseerde* was, terwijl het decreet van Napoleon ze pasklaar maakte voor den in 1791 gedesorganiseerden toestand. Legt hij dan ook de twee pièces, wat vóór 1806 bestond, en wat toen kwam, naast elkander, zoo zal hij wel met mij tot de overtuiging komen, dat beide volstrekt *niet* hetzelfde zijn.

Bovendien zie ik niet in, waarom de geachte spreker de zaak op dit historische punt zoo scherp behoefde te nemen. Waarom toch wees ik op Napoleon's decreet? Immers alleen, om aan te toonen, dat reeds in 1806 de twee elementen, èn de *rechtspraak* in zaken van arbeid èn te gelijk de *conciliatie*, in de wet waren opgenomen en dat hetgeen in 1848, in 1853, en later in Frankrijk ten deze is geschied, slechts de ontwikkeling was van hetgeen reeds in 1806 in kiem aanwezig was. Maar hiermede laat ik dit punt nu verder rusten.

De heer Minister van Justitie heeft de goedheid gehad, aan mijne rede van gisteren eene aandacht te wijden, die mij noopt hem mijn dank te betuigen. Doch waar de Minister de welwillendheid had, mij punt voor punt te volgen, zal ik er mij wel voor wachten, nu op mijne beurt zijn antwoord op den voet te volgen, overtuigd zijnde, dat dit noch door hem zal worden begeerd, noch door de Kamer verlangd. Toch moet ik met een enkel woord op zijn antwoord terug komen, omdat er in de rede des Ministers een en ander is, waardoor de gisteren tusschen hem en mij bestaande verschillen ten deele uit den weg zijn geruimd. Dat was in de eerste plaats het geval met den „verrader”. De Minister heeft namelijk te dien aanzien verklaard, dat hij het verwijt van „den verrader” te spelen, nu ook op de patroons toepast. Alleen ware het te wenschen geweest, dat hij dit niet nu pas, maar reeds in de Memorie van Toelichting zelve had gedaan. Dan had er een andere geest uit die Memorie gesproken. Het is toch ook hier *le ton qui fait la musique*. En over dien toon liep ons geschil.

Beweert de Minister, dat reeds in het eerste ontwerp geheel dezelfde denkbeelden waren belichaamd, die nu in het gewijzigde ontwerp liggen opgesloten, dan neem ik dit in hoofdzaak gaarne aan, maar het resultaat van zijne besprekingen met de Commissie van Rapporteurs toont dan toch, dat het verschil tusschen het oorspronkelijk ontwerp en dit nog wel iets meer raakt dan enkel den vorm.

Voorts heeft de heer Minister zekere ingenomenheid betuigd met één punt uit het door mij gesprokene, namelijk in het tweede deel mijner rede, en heeft hij verklaard, dat ook zijns inziens het dienstcontract nadere wijziging zal eischen. Maar nu houde de Minister mij toch ten goede, dat ik niet versta, hoe hij zijnerzijds ooit tot eene meer afdoende regeling van het dienstcontract kan geraken, indien hij afslaat elk denkbeeld, om, door staatsrechtelijke organisatie van bedrijf en arbeid, voor de overheid de onmisbare organen te creëren, zonder welke de uitvoering van eene betere regeling van het dienstcontract een wassen neus zou blijken. Immers, zonder die organen zou de Minister alleen centraal, gelijk in Frankrijk, van boven af, heel de maatschappij moeten beheerschen.

Ik heb er gisteren reeds op gewezen, hoe men nu reeds in Duitschland heeft gevoeld, niet vooruit te kunnen, omdat nog slechts in enkele plaatsen Kamers van Arbeid aanwezig zijn. De Deutsche Regeering zegt er van in hare *Memorie van Toelichting* op het *Gesetzentwurf für die Errichtung von Handwerkskammern*: „Diese Gesichtspunkte haben dazu geführt, einen Gesetzentwurf über die Errichtung obligatorischer Handwerkskammern aufzustellen, um mit Hülfe dieser Organisation zunächst eine umfassendere Vertretung des Handwerks zu schaffen und auf diese Weise die Mitwirkung des gesamten Handwerks bei den wichtigen Fragen, welche zu seiner Förderung noch der Lösung harren, zu sichern.” Het bleek namelijk, hoe er van de 3 millioen personen, welke in aanmerking komen, hoogstens 327,845 zijn met welke de Regeering op deze wijze in contact kan geraken.

Dr. Von Plener is, toen hij in Oostenrijk raad zocht te schaffen, op hetzelfde bezwaar gestuit en heeft gezegd, dat hetgeen hij nu voorstelde niets dan een tijdelijk *expériment* was, omdat het getal van de personen, met wie de Regeering tot dusverre in aanraking kon komen, nog niet was één tiende gedeelte van het getal, waarmede hij in contact komen moest. Ik versta daarom niet, hoe men kan beweren, dat er werkelijk verbetering in de regeling van het dienstcontract kan komen, indien daarmede niet gepaard gaat het instellen van Regeeringsorganen, waardoor de uitvoering mogelijk wordt, — tenzij men, gelijk gezegd, den

Franschen weg op wil en in absolute centralisatie heil wil zoeken. En dit kan ik mij van dit Kabinet niet denken.

De Minister is verder zoo vriendelijk geweest, ook op mijne vijf vragen te willen antwoorden. Wat zijn antwoord op mijne eerste vraag betreft, — dat zij tevens aan den heer De Kanter gezegd! —, is blijkbaar mijne bedoeling door den Minister niet juist gevat. Uit het gisteren door mij gesprokene bleek anders die bedoeling, naar ik meen, duidelijk genoeg. Ware, gelijk de heeren onderstellen, door mij bedoeld, vrijwaring tegen de gevolgen van de zijde der patroons in het bedrijf, hoe zou ik dan kunnen gewezen hebben op het spreken in de Kamers van Arbeid in vergelijking met ons spreken in de Kamer hier. Juist waar ik die vergelijking maakte, lag het toch in den aard van de zaak, dat ik alleen op het oog had de *strafrechtelijke* gevolgen. Maar de Minister heeft nu toch verklaard, dat z.i. het gesprokene in de Kamers van Arbeid niet tot strafrechtelijke gevolgen zal mogen leiden.

Op mijne vraag of er in art. 6 niet bepaald moet worden, dat de leden binnen het gebied van de Kamer *woonachtig* moeten zijn, heeft de Minister geantwoord, dat zij wel in een bedrijf binnen het gebied der Kamer moeten zijn geweest, maar niet binnen dat gebied behoeven te wonen. Ook uit dit antwoord blijkt mij, dat het mij niet gelukt is, de bedoeling mijner vraag tot den Minister te doen doordringen. Mijne vraag toch sloeg niet op hen, die op het oogenblik, dat de verkiezingen plaats hebben, nog in het bedrijf zijn, maar op de oud-patroons en oud-werklieden, die wel in het gebied van de Kamer zeker bedrijf gedurende 3 jaren hebben uitgeoefend, maar sinds verhuisden. Blijft de oud-patroon en de oud-werkman, die drie jaren werkzaam is geweest in een bedrijf binnen het gebied der Kamer, volgens de bedoeling van de heeren Ministers ook dan nog verkiesbaar voor die Kamer, wanneer hij verhuisd is naar het andere eind van het land? Dat zou, dacht mij, kunnen leiden tot eene aanzienlijke verhooging van reiskosten, en in elk geval de geheele samenstelling van de Kamers te los en onzeker maken.

Op het derde punt heeft de Minister mij geantwoord, dat, mits aan den eisch van art. 1 voldaan worde, ook voor één enkel etablissement eene Kamer kan worden opgericht. In dit opzicht heb ik dus het gewenschte antwoord op mijne vraag ontvangen.

Op mijne vierde vraag heb ik van den Minister ten antwoord gekregen, dat raking van grenzen niet noodig is, wijl dit niet in de wet staat, doch dat de gemeenten van eene zelfde Kamer wel *dicht bij elkaar* moeten *gelegen zijn*. Maar dit laatste staat ook niet in de

wet, evenmin als het eerste. Zit ook hier niet weer eene heel andere quaestie achter dan de Minister vermoedt? Zie, de Ministers willen er thans nog niet toe over gaan om te centraliseeren, door verschillende Kamers met elkaar in officieel verband te brengen. Dit kan ik billijken; men wil, eer men verder gaat, eerst zien wat er van deze Kamers terecht komt. Maar het is den Minister toch bekend, dat er enkele kleine industrieën zijn, zich verdeelend over tien, twaalf gemeenten des lands, en met het oog op deze vraag ik, of het de bedoeling van den Minister is, om heel dit bedrijf, in deze tien, twaalf gemeenten, over heel het land, in ééne Kamer te vereenigen, ten einde alzoo langs dien weg toch zeker officieel verband te erlangen?

Het antwoord van den Minister in zake de localiteiten heeft mij evenmin kunnen bevredigen, omdat ook dit geen antwoord was in den zin, dien ik bedoelde. Dat het gebruik van het lokaal der Kamer voor clubvergaderingen niet in de wet staat, wist ik, maar er staat ook niet in onze wet, dat de clubs in déze Kamer gebruik kunnen maken van onderscheidene lokalen, in ons gebouw disponibel. Mijne bedoeling was dus niet, om naar eene wettelijke bepaling te vragen, maar alleen om te vernemen of de arbeiders van de aangewezen localiteiten gebruik kunnen maken.

Met zekere warmte heeft de Minister ten slotte er zijne verwondering over te kennen gegeven, dat ik *bindende rechtspraak* zou hebben gevraagd, alsof niet art. 156 van de Grondwet eene speciale rechtspraak uitsloot. Maar ik heb over *bindende rechtspraak* in dit verband geen enkel woord gesproken, en heb mij dus de opmerking, daarover door den Minister gemaakt, niet aan te trekken.

Ten slotte zij het mij vergund een kort antwoord te geven op het gesprokene door den geachten afgevaardigde uit Goes.

Ook ik geloof, dat de geachte afgevaardigde, de heer De Kanter, niet geheel op den juisten weg was, toen hij meende, dat het denkbeeld van Kamers van Arbeid, gelijk het hier voor ons ligt, min of meer door mij in dit land geïmporteerd was. Ik geloof te mogen zeggen, dat de eere, het denkbeeld van *zulke* Kamers althans in deze vergadering te hebben geïmporteerd, veeleer toekomt aan den afgevaardigde uit Goes. Zeer juist is er dan ook door dezen geachten afgevaardigde op gewezen, dat de door mij en de door hem voorgestane Kamers van Arbeid niet alleen niet dezelfde zijn, maar zelfs geheel uiteenloopen; dat de sferen van deze beide denkbeelden elkander nauwelijks raken, en dat beide weinig anders dan *den naam* gemeen hebben.

Metterdaad is het zoo, dat mijne gedachten, gelijk ik die in 1878 het

eerst ontwikkelde, een geheel anderen weg uitgingen en zich aansloten aan de denkbeelden, indertijd ontwikkeld door mr. Groen van Prinsterer, die in *Gelijkheid en Broederschap* (zie *Verspreide Geschriften*, deel I, bladz. 303) zich hierover, toen er sprake was van *Vrijheid en Gelijkheid*, in dezer voege uitliet: „Ik vergenoeg mij met ééne bijzonderheid te berde te brengen. Bij den aanhef van dien kreet moesten ook *gilden* en *corporatiën* vallen. Vrije concurrentie werd begeerd; geen belemmeringen voor kunstzin en industrie; geen hatelijk monopolie van personen of genootschappen; dan zou de ontwikkeling van individueele nijverheid en handel de waarborg zijn eener betere toekomst. De toekomst, die men voorzag, is er, en mag ze *beter* genoemd worden? Ik ben hier eenstemmig met de coryheën der hedendaagsche revolutie. Het is deze vrijheid, deze onbeperkte concurrentie, deze wegneming zooveel doenlijk der natuurlijke verhouding van werkbaas en werkman, welke de maatschappelijke banden verscheurt, op de overmacht der rijken en de heerschappij der bankiershuizen uitloopt, aan de handwerkslieden regelmatig onderhoud ontneeft, de samenleving in twee vijandige heirlegers deelt, en tallooze scharen van armen doet ontstaan, den aanval der niets bezittenden tegen de vermogenden voorbereidt, en dien, in veler oog, verontschuldigen en bijkans wettigen zou. Zij heeft Europa in een toestand gebracht, akelig en somber genoeg om velen sidderend te doen uitroepen: *Is er geen middel om, gewijzigd, de associatiën te doen herleven, die men zoo roekeloos onder de revolutionaire bouwvallen vergruisd heeft?*”

Uitgaande van dezen gedachtengang heb ik ook mijnerzijds gemeend er voor te moeten ijveren, dat het corporatieve leven — waarmede natuurlijk ook bij Groen niet bedoeld is het vrije particuliere initiatief, maar juist hetgeen door de opheffing der gilden te gronde was gegaan — zooveel mogelijk zou terugkeeren, edoch in een vorm van onzen tijd. En wanneer men mij vraagt of dan toch de houding, die ik een tijdlang tegenover de nu hier voor ons liggende denkbeelden van Kamers van Arbeid heb aangenomen, niet eenigszins onzuiver was, en of ik niet min of meer den schijn heb aangenomen van ook met zulk soort Kamers van Arbeid te willen medegaan, dan ben ik bereid ook daarop te antwoorden.

Ik heb zeker een tijd de illusie gekoesterd, dat het mogelijk zoude zijn Kamers van Arbeid — nu bedoeld als occasioneele verzoeningsraden, geheel dus in den zin van den Minister — op zulk eene wijze in het leven te roepen, dat zij een *Ansatz* voor hetgeen *ik* wensch, namelijk voor organisatie van bedrijf en arbeid, konden opleveren. En

dat ik daarbij niet zoo heel dwaaselijk hoopte, blijkt, dunkt mij, reeds daaruit, dat, nadat ik in 1878 mijnerzijds reeds in dien zin geschreven had, dr. Von Plener met zijne 40 medeleden van den Rijksraad te Weenen in 1885 juist op geheel hetzelfde denkbeeld is gekomen, dat bij mij op den voorgrond stond, om namelijk daarmede te beginnen, dat de oprichting van Kamers van Arbeid niet occasioneel, maar obligatoir zou gesteld worden in al die plaatsen, waar reeds Kamers van Koophandel en Nijverheid aanwezig waren. Dit nu is juist hetgeen ook door dr. Von Plener is voorgesteld, uit dezelfde motieven en met hetzelfde doel.

Intusschen is mij later gebleken, dat de publieke opinie in ons land op dit punt bij *alle* partijen bijna geheel beheerscht werd door het Belgische voorbeeld. En toen ik bemerkte, dat tot zelfs in onze arbeiderskringen het denkbeeld van de geheel occasioneele en de gemengde Kamers zoo sterk had post gevat, heb ik ingezien, dat men voorshands tegen dat denkbeeld den strijd moest opgeven, mits dan ook erkend werd, dat de wijze, waarop deze Kamers thans in het leven zullen treden, zoo geheel en al van het door mij bedoelde verschilt, dat zij zelfs niet dien eersten Ansatz kunnen leveren, waarop, naar ik een tijdlang meende, iets edelers en beters kon worden geënt.

Handelingen, blz. 767—770.

Mijnheer de Voorzitter! Ik dank den geachten afgevaardigde uit Goes zeer voor het gegeven antwoord. Wij zijn het nu erover eens, dat het zoeven uit de geschriften van mr. Groen van Prinsterer voorgelezene niet doelde op herstel van de associatie in *privaatrechtelijken*, maar althans óók in *publiekrechtelijken* zin. De geachte afgevaardigde liet er echter op volgen, dat sinds nader onderzoek tot wijziging in deze denkbeelden heeft geleid. Mag ik vragen bij wien? Natuurlijk niet bij mr. Groen van Prinsterer, want deze heeft zich tot aan zijn sterven toe niet in zulken zin uitgelaten. Hij nam niet terug wat hij vroeger had geschreven. Dan wil dit dus zeggen, dat er wijziging is gekomen in de denkbeelden van *anderen*, die vroeger met mr. Groen van Prinsterer deze denkbeelden voorstonden en ze nu bestrijden. Ik kan dit natuurlijk niet beoordeelen, zoolang die anderen niet genoemd zijn. Alleen voor zoover de geachte afgevaardigde er bijvoegde, dat ik zelf gelijke wijziging van opinie zou hebben medegemaakt, wensch ik te constateeren, dat dit *niet* het geval is; dat ik nog gisteren juist zoo sprak als ik dit in vroeger jaren deed, en dat ik ook nu nog den eisch van een wederkeeren tot publiekrechtelijke organisatie blijf handhaven.

Alleen hierin heeft de geachte spreker volkomen gelijk, dat ik gezegd heb, — en ik heb er bij gevoegd, dat ik niet wenschte, dat men dit verder trekken zou dan ik het zelf bedoeld heb —, dat wetsontwerpen als zoodanig, zonder meer, hoogstens een skelet kunnen vormen, en dat dan eerst zulk eene publiekrechtelijke organisatie ons verder zal kunnen brengen, als zij correspondeeren mag met eene daaraan beantwoordende actie in de maatschappij, zóó dat het particulier initiatief en de actie van de overheid als twee factoren in elkander grijpen, en hieruit geboren worde hetgeen ik wensch.

Handelingen, blz. 770.

ZITTING 1897—1898.

Behandeling der zaak-Van Gilse, welke met 1 stem meerderheid werd gekozen tot afgevaardigde voor Sneek, o a. tengevolge van het gebruik van slecht papier en potlood op de stembureaux, en der zaak-Geertsema, die als oudste van jaren, bij gelijk stemmencijfer als zijn tegencandidaat Heemskerk, voor Amsterdam VI verkozen werd verklaard.

VERGADERING VAN 28 SEPTEMBER 1897.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen, dat het goed kan zijn, de rapporterende Commissie op eene zinsnede te wijzen, die in eene van de zoo straks voorgelezen adressen voorkomt, en die, dunkt mij, bij de Commissie niet genoeg gewogen heeft. Dit laat zich zeer goed begrijpen, daar de stukken eerst op het laatste oogenblik zijn ingekomen, en haar de noodige tijd ontbrak, zoo niet de gelegenheid, om den geheelen inhoud van die adressen nauwkeurig te overwegen. Maar juist daarom kan herlezing noodig zijn, want als ik goed gehoord heb, komt in een van deze twee adressen eene verklaring voor, dat op het gecontesteerde stembiljet het witte plekje, ik meen vóór den naam van den heer Van Gilse, ten deele zwart gemaakt was. Is dit nu zoo, dan zou aldus door een der tegensprekers van het protest-Feenstra zelf erkend zijn, dat er, behalve het zwart maken van het witte stipje vóór den naam van den heer Heemskerk, op het stembiljet nog een tweede iets was aangebracht. En daar nu elk teeken, welk ook, op een stembiljet aangebracht, behalve het zwart maken van het witte stipje vóór den candidaat, dien men kiest, het stembiljet ongeldig maakt en, mijns inziens, *moet* maken, om het geheim van de stemming te waarborgen, zou daaruit volgen, dat de feitelijke opmerking van het protest door een van de tegensprekers veeleer bevestigd wordt, namelijk, dat aan het stembiljet dan toch iets mankeerde.

De vraag blijft dan alleen open, of dat overvullige vlekje de be-

teekenis heeft van er met opzet te zijn aangebracht, dan wel misschien door een zwarten vinger er bij ongeluk op te zijn gekomen.

De indruk, dien men¹ verkrijgt van het relaas van het stembureau, is dan ook, dat er voor het feitelijke geen verschil heeft bestaan, want er haperde iets aan, en daarom heeft men een oogenblik gearzeld, of men het biljet aan den heer Heemskerk zou toekennen; het heeft een onderwerp van discussie uitgemaakt; men heeft er over gedelibereerd; men heeft de zaak zelfs met de kiezers, die tegenwoordig waren, overwogen. Doch daarna is men eenparig tot de conclusie gekomen, dat het stembiljet toch zonder twijfel aan den heer Heemskerk moest toegerekend worden. Op welken grond? Mij dunkt, men kan daarbij uitgegaan zijn van de onder de vorige Kieswet thuis behorende, nu afgesneden wets-interpretatie, dat, indien maar duidelijk genoeg uitgemaakt was, wie de bedoelde was, het stembiljet geldig behoorde verklaard te worden. Dit nu zou in strijd zijn met de tegenwoordige Kieswet, die omgekeerd juist aanneemt, dat elke aanwijzing, van welken aard ook, die nevens de door de wet geëischte aanduiding op een biljet voorkomt, dat biljet ongeldig maakt.

Indien dit nu zoo was, dan zou hieruit blijken, dat wij te doen hebben met een stembureau, dat eene opvatting van het desbetreffend artikel huldigt, die niet is overeenkomstig den geest van de thans vigeerende wet. Juist echter het feit, dat *alle* leden van het stembureau het op dit punt eens waren, geeft recht om aan te nemen, dat ook in de andere stembedistricten gelijke opvatting de opneming kan hebben beheerscht. Daarom meen ik, dat het denkbeeld van den heer Kerdijk, om alle stembiljetten op te vragen, veel voor heeft. Eene gecontesteerde verkiezing op grond van ééne enkele stem was voor alle Parlementen steeds eene *heikle Geschichte* en voor menig Parlement in het buitenland bleek het vaak uiterst moeilijk, bij de te nemen beslissing in het eenig goede spoor van *het recht* te blijven. Toch moet dit steeds ons streven zijn. Over en weder moeten wij niet anders dan *eerlijk spel* verlangen en noch ter eener, noch ter anderzijde moet eenig lid plaats nemen, ten wiens opzichte de gehouden stemming niet het meest volledig onderzoek zou kunnen verdragen. Daar nu bovendien een der tegensprekers in de bewoordingen van zijn adres, ook wat het feitelijke aangaat, de ingekomen klacht schijnt te steunen, vertrouw ik, dat ook de Commissie, deze discussie gehoord, het denkbeeld van den heer Kerdijk zal kunnen aanvaarden.

Handelingen, blz. 54.

VERGADERING VAN 8 OCTOBER 1897.

Mijnheer de Voorzitter! Ik begin met de opmerking te maken, dat de Kamer er tevreden over kan zijn, dat zij besloten heeft, niet om enkele, maar om *alle* pakketten van het district Amsterdam VI op te vragen. De uitkomst toch heeft getoond, dat, misschien van 5, zeer stellig van 2 stembiljetten metterdaad bevonden is, dat zij contrabanda waren.

Wat de conclusie betreft, hel ik er toe over, met de Commissie mede te gaan. Ik meen, dat de uitkomst geleerd heeft, dat de heer Geertsema metterdaad in de stembus zat en er dus ook *uit* en *in* de Kamer moest komen. Maar toch veroorloof ik mij, naar aanleiding van het rapport, eerst eene enkele opmerking en daarna een paar vragen aan de Commissie. Deze opmerking en deze vragen raken intusschen *niet* de gesignaleerde drukfout. Ik heb zelf te veel verdriet van drukfouten beleefd, om iets anders dan medegevoel te koesteren voor eene Commissie, die zich door zoo pijnlijke drukfout geplaagd zag.

Wel zou allicht nog te wijzen zijn op eene drukfout in het intitulé, waar sprake is van de „geloofsbrieven van het tot lid der Kamer gekozen lid in het kiesdistrict Amsterdam VI”, terwijl toch volgens art. 135 van de nieuwe Kieswet alle de stukken te zamen slechts *één* geloofsbrief vormen. Is dit nu geene reminiscentie uit vroeger dagen, dan is ook dit eene drukfout, die correctie had behoeft. Ook niet correct is het mijns inziens, wat in de voorlaatste alinea staat, dat „uit de *door den heer Geertsema overgelegde stukken blijkt*”, dat hij beëdigd is. Het desbetreffend stuk toch wordt gemeenlijk aan de griffie gezonden, en niet door ons zelven ingeleverd. Maar ik spreek hierover niet meer, want als er *ééne* drukfout in een stuk is geslopen, volgen er gemeenlijk meer.

Wat echter de zaak zelf betreft, zou ik tot de Commissie twee vragen willen richten. De eerste is deze: Is de Commissie zeker, dat de twee biljetten, die op den rug de namen van Geertsema en Heemskerk droegen, metterdaad met die namen op den rug in de stembus zijn gegaan? Ik doe die vraag, omdat het vroeger bij het dépouillement niet zelden de gewoonte was, om, nadat de onderscheiden stembriefjes gesorteerd waren en op stapeltjes gezet, ten einde verwarring te voorkomen voor wien de pakketten waren, op het bovenste biljet van het stapeltje te schrijven — ik zal nu maar zeggen — Geertsema en Heemskerk. Een dergelijk iets was vroeger *geen* contrabande, omdat

het er toen niets toe deed, of men er iets bijvoegde, mits de aanduiding van den persoon maar duidelijk was, maar is het thans wel, omdat nu alle bijvoeging verboden is.

De grond voor dit mijn vermoeden ligt hierin, dat ik mij nog wel kan voorstellen, dat iemand uit reminiscentie aan de vroegere regeling den naam van den candidaat op het stembiljet zet, maar wat ik niet versta is, hoe in beide gevallen eerst het stipje goed zwart gemaakt was, en hoe men, nadat dit gebeurd was, nog behoefte gevoeld heeft om den naam van den candidaat, dien men hebben wilde, nogmaals achter op het biljet te schrijven. Nu begrijp ik, dat de commissie mij zal antwoorden: dat *kunnen* wij niet uitmaken, en de Kamer kan in dit geval niet anders constateeren, dan dat deze twee biljetten aldus in de pakketten zijn gevonden, en in dien vorm *ongeldig* zijn. Verklaren of zij geldig *geweest* zijn, *kan* zij niet.

Ik knoop hieraan eene dubbele opmerking vast, die waarschijnlijk bij de technische herziening van de Kieswet, die komende is, van dienst kan zijn. Mijns inziens toch zal dan vooreerst moeten worden opgenomen een verbod aan het stembureau, om, wat dan ook, aan het stembiljet toe te voegen. Immers ééne enkele krab, die men er op maakt, kan, wanneer het eene betwiste verkiezing geldt, het gevolg hebben, dat een biljet van den tegenstander waardeloos wordt. En in de tweede plaats meen ik er op te moeten wijzen, dat men goed zou doen, te bepalen, dat de achterzijde van het stembiljet niet meer in blanco mag zijn, maar dat men er een figuur of ornamenten op afdrukken, of er eene donkere kleur aan geven moet, zoodat de onhandige kiezer niet verlost wordt op het blanco gedeelte te gaan schrijven. De quaestie dezer twee biljetten doet intusschen aan den uitslag niets af, omdat, gesteld al, dat mijne opmerking de Commissie er toe bracht, te zeggen, dat de geldigheid dezer biljetten onzeker is, nu het èn voor den heer Geertsema èn voor den heer Heemskerk elk ééne stem betreft, dit toch aan den uitslag niets kan veranderen.

De tweede vraag, die ik mij veroorloof te doen is deze, of de conclusie, zooals ze door de Commissie genomen is, juist is? Ik bedoel, niet wat het resultaat, maar wat den vorm aangaat. Wanneer toch *deze vorm* van conclusie er door gaat, wordt daarmee een antecedent gesteld, dat mijns inziens van het hoogste gewicht is. Zelf ben ik er niet tegen, dat men hiertoe overga, maar de Kamer, dunkt mij, moet dan ook weten wat zij doet. De conclusie houdt toch in, dat de Commissie eene nieuwe opneming van de stemmen gedaan heeft, en dat ze uit die nieuwe opneming het resultaat trekt, dat A of B *de be-*

noemde is. Had de Commissie de conclusie getrokken, dat het resultaat, waartoe zij gekomen is, *bij vergelijking met het resultaat van het stembureau* geen verschil oplevert voor den uitslag, dan zouden wij in de *oude* lijn gebleven zijn, namelijk in deze lijn, dat, indien bij eene gecontesteerde verkiezing blijken mocht, dat *de verkeerde* verkozen is verklaard, de Kamer niet het recht heeft, den wezenlijk benoemde als lid der Kamer aan te wijzen. Thans daarentegen wordt in de conclusie gezegd: „*dat derhalve de heer Geertsema de benoemde is*”. De Kamer velt alzoo een oordeel en spreekt uit, *wie* de benoemde is. Gesteld nu eens, dat de optelsom anders ware uitgevallen, en de heer Heemskerk ééne stem meer dan de heer Geertsema had gehad, dan had de conclusie evenzoo moeten luiden: „*dat de heer Heemskerk de benoemde was*.”

Nu raakt dit eene oude quaestie, eene quaestie van het uiterste gewicht, namelijk of de Kamer zich het recht zal aanmatigen, om een benoemd, maar niet door het stembureel geproclameerd lid, toe te laten; eene quaestie, die in België en Frankrijk is opgelost door eene bepaling in de Kieswet, en daardoor ook bij onze wet had kunnen geregeld worden. Ook onze nieuwe kieswet bevat intusschen zulk eene bepaling niet, zoodat het in *suspensio* blijft, of de Kamer dat recht al dan niet bezit. Maar indien nu de Kamer deze conclusie in dien vorm aanneemt, dan wordt hier een antecedent gesteld en zal de Kamer zich later hierop kunnen beroepen, zoo dikwijls de uitslag van hare opneming anders uitvalt dan die van het stembureau, en dan kunnen beslissen.

Derhalve is de benoemde, die niet door het stembureau als gekozen was geproclameerd, in de Kamer toelaatbaar als lid. Ik weet wel, dat men daartegen zou kunnen aanvoeren, dat van het niet door het stembureau aangewezen lid geen geloofsbrief aanwezig is, ook niet de verklaring omtrent de openbare betrekkingen en ook niet de geboorte-akte. Maar wat de geboorte-akte betreft, heeft deze Commissie reeds aangenomen in hare conclusie, dat men ook buiten rechtstreeksche inlevering van geboorte-akte weten kan, wanneer iemand geboren is: immers uit eene vroegere verkiezing leidt zij af, dat de Kamer dit ten opzichte van den heer Heemskerk weet.

Wat de openbare betrekkingen betreft, daaromtrent kan men inlichtingen vragen aan den betrokken persoon. Rest dus alleen de geloofsbrief, en dan stel ik toch de vraag, of een officieel stuk nog geldt, als het blijkt foutief te zijn? Kan de geloofsbrief gelden, wanneer gebleken is, dat de daarin voorkomende cijfers onjuist zijn? Stel eens, dat de heer Heemskerk eene geboorte-akte had overgelegd met een onjuist

cijfer, volgens welke *hij* ouder zou zijn dan de heer Geertsema. Zou zulk eene onjuiste geboorte-akte dan ongedaan kunnen maken zijn geboorte in 1845? Zou zulk een stuk *gelden*? Ik stelde mijne tweede vraag alleen, opdat de Kamer met bewustheid handele. Op de uitkomst heeft zij geen invloed. Mijne conclusie is dan ook, om met het resultaat der Commissie mede te gaan. Maar deze conclusie blijft dan ook en daarop zal men, ook wat den vorm betreft, zich dan later kunnen beroepen.

Handelingen, blz. 68—69.

VERGADERING VAN 15 OCTOBER 1897.

Mijnheer de Voorzitter! Uw voorstel (om de zaak tot onderzoek op-nieuw in handen der Commissie te stellen) wensch ik te ondersteunen. Maar er staat hier toch bij dit geding, naar het mij voorkomt, een te ernstig democratisch belang op het spel, dan dat er niet met een enkel woord de aandacht op gevestigd zou moeten worden. Het is toch gebleken, en uit de mededeelingen van de Commissie omtrent de beslissingen der verschillende stembureaux, en uit de beslissing, thans voorloopig door onze Commissie zelve genomen, dat en bij die stembureaux en bij deze Commissie telkens voorgezeten heeft het denkbeeld, dat men de biljetten heeft te valideeren, indien maar duidelijk genoeg de bedoeling van den kiezer blijkt.

Nu is het intusschen uit de beraadslagingen over de Kieswet volkomen duidelijk geworden, dat de geheele invoering van de nieuwe wijze van stemmen maar één uitsluitend doel heeft en wel, *het geheim van de stemming te verzekeren*. Om dat doel te bereiken is het noodzakelijk, dat, op straffe van nietigheid, geen enkele afwijking, die door een superieur aan zijn mindere zoude kunnen worden voorgeschreven, op het biljet mag worden toegelaten. Daarom kan het op zich zelf niets baten, of deze zelfde Commissie nog eenmaal al die biljetten naziet, tenzij bij dit tweede onderzoek er de bepaling bij worde in acht genomen, dat de Commissie schifte uit de gezamenlijk ingekomen biljetten alle die, waarop *iets anders* is gedaan dan één wit cirkeltje in het stemvlak voor één der beide candidaten zwart maken. Alle biljetten, waarop eenige afwijking, welke dan ook, van dezen regel wordt aangetroffen, of die *iets* meer behelzen, behooren dan apart te worden gelegd en afzonderlijk beoordeeld te worden.

Ik zeg dat ook op grond van feiten, daar ik mij de moeite heb gegund, een geheel pakket na te zien, en mij daaruit gebleken is, dat er op omstreeks 150 geldig verklaarde stembiljetten, die daarin voorkwamen, 3 biljetten waren op mr. Van Gilse en 1 biljet op mr. Heemskerk, waarvan het voor mij niet twijfelachtig was of zij moesten ongeldig verklaard worden. Wanneer nu op 150 stemmen 4 ongeldig kunnen zijn, kan men *pro rato* nagaan, hoeveel ongerechtigheden er bij de andere stembureaux hebben kunnen voorkomen, waar het hier in 't geheel over 5000 biljetten gaat. Naar evenredigheid zou dit een totaal van 120 à 130 twijfelachtige biljetten kunnen opleveren.

Wanneer de Kamer thans niet stipt naar de wet oordeelt, stichten we voor de toekomst een hoogst ernstig kwaad. Dan toch zou, als gevolg van deze discussie, de indruk in het land worden gevestigd, dat er op het biljet *wel* iets bij mag, en dat men zich *niet* zoo stipt behoeft te houden aan de gemaakte bepalingen. En dit nu zou een verslappenden en verzwakkenden invloed hebben en op het kiezerspersoneel en op de stembureaux. En op die wijze — men vergete dat niet — zou het groote democratische belang, dat bij deze nieuwe wijze van stemmen beoogd wordt, te weten de verzekering van het geheim der stemming, volkomen worden verzaakt. Ik dring te meer op deze stiptheid aan, omdat er, naar aanleiding van het adres-Feenstra c.s., is ingekomen een tweede adres van de heeren Hettinga c.s., waarin beweerd wordt, dat in andere stembureaux soortgelijke afwijkingen waren toegelaten als in Woudsend. Wanneer nu dat tweede adres geheel onopgemerkt blijft, kan ook daarvan het gevolg zijn, dat wij den schijn doen ontstaan, alsof hier min of meer de stelling aanvaard wordt, dat *zekere* bijvoegingen of afwijkingen toch wel kunnen worden toegelaten. En vatte deze averechtsche meening post, dan vrees ik, dat we, door minder rigoristisch te handelen, niet enkel deze quaestie verkeerd zouden beslissen, maar, wat veel erger is, oorzaak zouden worden, dat de ernstige, echt democratische bedoeling van het nieuwe stelsel van stemmen geheel zou verijdeld worden.

(De Voorzitter: Ik ben overtuigd, dat de Commissie, voor het geval, dat mijn voorstel wordt aangenomen, aan de wenken van den geachten afgevaardigde uit Sliedrecht de noodige aandacht zal schenken en die met zorg zal overwegen.

Ik meen niet, dat het in de bedoeling van den geachten spreker ligt, om eene bepaalde aanvulling van mijn voorstel voor te dragen.)

In het minst niet, Mijnheer de Voorzitter, maar ik wenschte thans slechts te spreken, om straks het recht te hebben om, indien niet in dier voege gehandeld werd, te reclameeren. Had ik dit niet gedaan, dan zou mij later dadelijk verweten worden: waarom hebt ge toen niet gesproken; nu lokt ge eene tweede verdaging uit.

Handelingen, blz. 81—82.

VERGADERING VAN 11 NOVEMBER 1897.

Mijnheer de Voorzitter! Niet in alles kan ik met het oordeel der Commissie medegaan. Wel met hare conclusie tot toelating van den heer Van Gilse, wat voor vele leden der Kamer allicht de hoofdzaak zal zijn; niet met hare motieven, op welke ik mij dan ook eenige critiek wensch te veroorloven. Maar alvorens dat te doen, voel ik mij gedrongen, der Commissie een woord van dank te bieden voor de groote zorgvuldigheid, waarmede zij de biljetten heeft geschift. Zeker heeft zelden eene Commissie tot onderzoek van geloofsbrieven zich zooveel arbeid en moeite moeten getroosten om hare taak ten einde te brengen.

In de tweede plaats wensch ik niet te verzwijgen, dat de Commissie m. i. van achteren genoegzaam gerechtvaardigd is in zake haar vroeger oordeel, om ook het biljet te Woudsend te valideeren. Wie de onderscheidene twijfelachtige biljetten in hun onderling verband nauwkeurig heeft gezien, zal moeten toestemmen, dat de overgangen en verschillen, de schakeeringen en variatiën, tusschen geheel gave en niet gave biljetten zóó gering zijn, dat bijna geen grens aanwijsbaar is, terwijl men, 5000 biljetten achter elkander beziende, ten leste *daltonist* moest worden op het punt van geldigheid of ongeldigheid.

Mijne critiek op de motieven geldt in de eerste plaats het nu door de Commissie ingenomen standpunt in de zaak-Cnossen. Het lijkt me namelijk, dat de Commissie het ten onrechte doet voorkomen, alsof de nadere verklaring van de heeren Ruardi en Rijkema hare vorige conclusie op dit punt had omvergeworpen. Wanneer ik naga, wat de Commissie in haar eerste rapport dienaangaande verklaard heeft, dan vind ik daarin volstrekt niet de overweging, dat de kiezer Cnossen geacht moet worden door de heeren Rijkema en Ruardi gekend te zijn. Had zij dit als grond voor hare toenmalige conclusie aangevoerd, dan zou natuurlijk die eerste conclusie thans vallen, naardien de Commissie thans aanneemt, dat deze beide heeren Cnossen *niet* hebben gekend. Maar juist die bewering had

de Commissie in haar eerste rapport *niet* geschreven. De Commissie schreef in dat eerste rapport vooreerst dit: „Uwe Commissie is eenparig van oordeel, dat uit de verklaringen, afgelegd door de personen, die het stembureau van IJlst hebben uitgemaakt, blijkt, dat de persoon, die zich heeft aangemeld om te stemmen, door den burgemeester is teruggewezen, alleen op grond, dat hij niet in het bezit was van eene stemkaart, niettegenstaande de verklaring van dezen, dat hij meende ook zonder die stemkaart klaar te kunnen komen, hiermede blijkbaar bedoelende, — zooals ook de voorzitter van het stembureau blijkens zijn antwoord begrepen heeft —, dat hij de noodige stemkaart alsnog zou kunnen ontvangen.” Nu zal de Commissie toestemmen, dat hierin *geene* verandering is gekomen. En haar toenmalige tweede considerant luidde, „dat de indentiteit van den zich anmeldenden kiezer door niemand (natuurlijk op dat oogenblik) was betwist.” Ook dit is nu gebleven zooals het was. Er is uit niets gebleken, dat door het stembureau op *dat* oogenblik de identiteit van den kiezer, die zich presenteerde, is betwist.

Nu alzoo de beide consideranten *geheel dezelfde* zijn gebleven, en de nadere verklaring van de heeren Rijkema en Ruardi op geen van beide invloed kan hebben, had de Commissie ten deze bij hare oorspronkelijke conclusie moeten volharden. Ook afgezien echter van de mijns inziens min consequente houding der Commissie, behoort ook *op zich zelf* erkend te worden, dat bij de opmaking van het eindcijfer met de stem, die Cnossen had *kunnen* uitbrengen, moet gerekend worden.

In de eerste plaats toch rijst de vraag, of het juist gezien is, — wat een vorig maal door den heer Veegens, en nu ten deele ook door de Commissie beweerd is —, dat een kiezer *vooraf* van zijne indentiteit moet doen blijken, voordat zijne aanvraag in behandeling kan komen. Dit strijdt, dunkt mij, met de bewoordingen van het wetsartikel. De wet zegt toch niet, dat de kiezer onmiddellijk bij zijne aanvraag het bewijs van zijne indentiteit moet leveren, maar er staat, dat de nieuwe kaart hem niet kan worden uitgereikt, alvorens hij van zijn indentiteit heeft doen blijken. Nu heeft zich hier het geval voorgedaan, dat in het eerste stadium van de handeling, terstond na het doen van de aanvraag, de man, die er over te zeggen had, de burgemeester, hem onmiddellijk heeft verklaard, dat er van het uitreiken van eene nieuwe kaart in geen geval iets kon komen. Er kon dus verder geen sprake van zijn voor Cnossen, om nog tot het tweede stadium van zijn proces over te gaan, en zijne identiteit te bewijzen. De burgemeester toch had, door kortweg de mogelijkheid van elke uitgifte van eene nieuwe kaart af te snijden, bewerkt, dat elke aanleiding, om nog verder in deze zaak te spreken, noodzakelijk

verviel. Het zou paarden voor de zwijnen werpen zijn geweest; het zou een ijdel verspillen zijn geworden van woorden, die, na de stellige verklaring van den burgemeester, toch geen effect hoegenaamd meer konden hebben. Door na de pertinente verklaring van den burgemeester geen woord meer te spreken, heeft Cnossen dan ook m.i. getoond, volstrekt geen sul, maar wel ter dege een snuggere kerel te zijn.

In de tweede plaats zegt de wet volstrekt niet, dat de aanvrager eenig schriftelijk of mondeling bewijs van zijne identiteit moet leveren. Hij moet, zegt het artikel, daarvan doen blijken, edoch onder deze beperking, dat het *voldoende* moet zijn, en dit kan men doen enkel door zich te vertoonen. Stel ik toch voor een oogenblik, dat de heeren Veegens en De Savornin Lohman in zulk een stembureau zitten, en dat ik voor hen verscheen om eene nieuwe kaart te vragen, zou dan het bloote verschijnen van mijn persoon hun niet een alleszins *voldoend* bewijs van mijne identiteit zijn geweest? Zou ik dan de comische dwaasheid hebben moeten begaan, om tot de heeren nog opzettelijk te zeggen: Ik ben A. Kuyper, in dit stuk hier hebt gij het bewijs van mijne identiteit? De heeren zouden mij, en te recht, erom uitgelachen hebben. Nu komt hier nog iets bij, — en dit is een nieuw element in het debat, waarop ik wel uitdrukkelijk de aandacht der Kamer vestig —, en wel, dat het hier niet gold eene *eerste stemming*, maar eene *herstemming*, en dat dezelve *Cnossen aan de eerste stemming had deelgenomen*. en daarbij verschenen was voor bijna hetzelfde stembureau, waarin toen zitting hadden dezelfde burgemeester en dezelfde heer Ruardi, die hem bij die eerste stemming dan ook als kiezer hadden erkend en hem een stembiljet hadden afgegeven. En nu vraag ik toch: hoe kon, op een kleine plaats als IJlst, iemand, die pas *tien dagen geleden voor dezelfde heeren verschenen was, zonder dat eenige captie op hem was gemaakt*, zich wapenen tegen het denkbeeld, dat men hem thans als een *onbekende* zou beschouwen?

Mijnheer de President! Ik kan het dan ook niet anders inzien, dan dat, ten eerste, de actie van Cnossen nog niet was toegekomen aan het leveren van het bewijs van identiteit; en in de tweede plaats, dat het leveren van het bewijs van identiteit door Cnossen, zoolang deze niet betwist werd, mocht ondersteld worden reeds geleverd te zijn in de verschijning van zijn persoon. Maar reeds het eerste is afdoende. Alles toch wordt hier gedomineerd door het ééne feit, dat Cnossen beweert en de burgemeester niet weerspreekt, dat pertinente afwijzing van de aanvraag heeft plaats gehad, niet omdat Cnossens identiteit *in dubio* was, maar omdat volgens den burgemeester de tijd voor de afgifte van

eene nieuwe kaart verstreken was. Dat Cnossen inderdaad in *die* meening verkeerde, bewijst overtuigend zijn zeggen tot zijn buurman Nootgedacht, die ook eene nieuwe kaart noodig had, en er om gaan wilde, maar die op zijn raad thuis bleef, omdat hij hem zeide: „*Ga maar niet, gij krijgt toch geen kaart meer.*”

Ik moest hierop eenigszins nader ingaan, Mijnheer de Voorzitter, omdat het hier geldt het recht van een kiezer op deelneming aan eene verkiezing. En nu komt het mij voor, dat de heer Veegens hier te veel den regel heeft toegepast: *de groote dieven laat men loopen, de kleine dieffens hangt men*. Immers hebben we hier te doen met een burgemeester, en met een man uit het volk. En nu is de burgemeester toch wel de man, die ondersteld mag worden de wet te kennen, wijl hij geroepen is haar uit te voeren. Nochtans glijdt men er over heen, dat deze man zijn plicht *niet* heeft gedaan en blijkbaar de wet *niet* heeft gekend. Maar onderwijl men nu den burgemeester, van wien blijkt, dat hij de wet *niet* gekend heeft, loopen laat, gaat men aan Cnossen, een eenvoudig plattelandskiezer, den gestrengen eisch stellen, dat hij eene volledige en zuivere wetskennis zal bezitten, zóó fijn en zoozeer in details afdalende, dat hij het zelfs met de wetsinterpretatie der heeren eens had moeten zijn. Dit nu gaat niet aan, en het komt mij daarom voor, Mijnheer de President, dat men ten aanzien van Cnossen niet anders kan noch mag oordeelen, dan dat deze kiezer door de onwettige verklaring van den burgemeester, dat de tijd verstreken was, beroofd is van zijn recht om te stemmen.

Ik kom thans tot het tweede punt, de *chartae miserabiles*, als ik ze zoo noemen mag, *de ongave biljetten*. Hierbij nu wensch ik vooraf formeel te preciseeren het standpunt van de competentie der Kamer ten deze: *De Kamer substitueert zich m. i. op dit oogenblik aan de gezamenlijke stembureelen van het hoofdkiesdistrict Sneek*. Hoe is de Kamer daartoe gekomen? Zij had in den aanvang kunnen zeggen: Wij laten ons niet in met bezwaren, die niet voorkomen in de processen-verbaal van stemopneming. Dan had de Kamer zich kunnen bepalen tot de quaestie Douma en Cnossen. Maar zij heeft dit niet gedaan. Er werd aanstonds door de Commissie voorgesteld, om de Kamer ook te doen beslissen over een bezwaar, gerezen naar aanleiding van een biljet, dat zich bevinden moest in de bus van Woudsend. Die bus zou toen worden opgevraagd. Maar daarop is door mr. Kerdijk voorgesteld, — en ik heb dat voorstel gaarne gesteund, — om dan *alle* biljetten op te vragen, anders toch liep men gevaar, op het eene pak andere eischen toe te passen dan die gegolden hadden bij het andere en dat in eene zelfde

verkiezing, wat niet mag. Gelijke monniken gelijke kappen, dat moet ook hier als regel gelden. Toen zijn dus *alle* biljetten opgevraagd, en bij de Kamer ingekomen. Ook toen echter had de kamer nog tweeërlei standpunt kunnen innemen. Ze had kunnen zeggen: alle honderd leden der Kamer kunnen niet die ongeveer 5000 Sneeker-stembriefjes persoonlijk beoordeelen, derhalve moet de taak aan eene gevolmachtigde commissie worden overgelaten, zoodat bij haar feitelijk oordeel de Kamer zich had neder te leggen. Maar er was ook eene andere wijze van behandeling mogelijk, een ander standpunt, en dat is ten slotte door de Kamer ingenomen. Het is de heer Kerdijk, die in zake het briefje van Woudsend de Kamer hiertoe verlokt heeft, en gij, Mijnheer de Voorzitter, hebt ook uwerzijds medegewerkt tot het innemen van het standpunt, dat de leden der Kamer zelven tot het bezien van de biljetten moesten overgaan en dus zelven biljet voor biljet hadden te beoordeelen.

Thans verkeerden we alzoo feitelijk in dezen toestand, dat de 100 leden van de Kamer zouden hebben te oordeelen over alle 5000 biljetten; maar omdat wij aannemen, dat de schifting, door de Commissie bewerkstelligd, betrouwbaar is, bepalen we ons oordeel tot de 185 biljetten, die ongaafheden vertoonen. Die 185 biljetten moeten dus door ons stuk voor stuk worden beoordeeld, en nadat de geldigheid of ongeldigheid van die 185 biljetten door ons zal zijn vastgesteld, kunnen wij de conclusie trekken, wie als benoemd is te beschouwen. Dit alles betreft het formeel van het standpunt, waarop wij thans staan, maar ik kom nu tot de zaak zelve.

Het stelsel, door de Commissie aangenomen, en straks min of meer zelfs door den heer De Ras gesteund, namelijk, dat in hoofdzaak moet worden gevraagd of de bedoeling van den kiezer duidelijk is, mag m. i. met het oog op de thans vigeerende wet niet worden aanvaard. Want ik stem wel toe, dat zeer zeker in de eerste plaats moet gevraagd worden, of de bedoeling van den kiezer duidelijk is aangegeven, en dat, wanneer die bedoeling niet duidelijk blijkt, het biljet dan niet mag worden gevalideerd. Maar dit is niet genoeg. Want al is elk biljet, dat niet duidelijk een gekozene aanduidt, ongeldig, dan is daarom niet elk biljet, dat dit wèl doet, reeds deswege geldig. Om geldig te zijn moet elk biljet bovendien nog voldoen aan de waarborgen voor de geheimhouding, welke door de wet zijn gesteld. Ik zeg: door de wet zijn gesteld. Terecht toch is door den voorzitter der Commissie gezegd, dat wij op dit oogenblik niet mogen redeneeren uit *het beginsel*, en dus niet op zich zelve mogen zeggen: dit of dat teken kon de geheimhouding schenden en bezit uit dien hoofde invalideerende kracht.

Dit ware een onzuiver standpunt. Wij zitten hier op het oogenblik niet in zake wetgeving, maar als *rechters*, die aan de *lex lata* gebonden zijn. Wij hebben derhalve alleen te vragen: wat zijn de waarborgen, *door de wet* gesteld? Hoe deze wettelijke waarborgen te verstaan zijn, moet door de historie van de wet worden uitgewezen. Voor hetgeen die historie ons leert vraag ik met eenigen nadruk de aandacht, omdat het naar mijne overtuiging voor hem, die de op deze zaak betrekking hebbende woorden uit het schriftelijk en mondeling debat goed leest en overweegt, haast niet twijfelachtig kan zijn, of men mag er zich niet toe bepalen, alleen met de bedoeling van den kiezer te rekenen, maar moet ook met *elke bijvoeging* rekenen en wel rekenen in den meest rigoureuus zin van het woord.

In het Voorloopig Verslag over de Kieswet was op bladz. 64 gevraagd bij art. 88: „Welke bijvoegingen zijn in het vierde lid bedoeld? Men heeft hier niet het oog op onderteekening van het biljet door den kiezer, want daaromtrent is eene afzonderlijke bepaling voorgesteld. Te bepalen, dat elke bijvoeging, van hoe onschuldigen aard ook, het stembiljet ongeldig zou maken, ging naar de meening van sommige leden te ver.” En hierop werd door de Regeering geantwoord in de Memorie van Antwoord, bladz. 33: „Het schijnt raadzaam, *alle* bijvoegingen, van welken aard ook, ongeoorloofd te verklaren. Of eene bijvoeging in werkelijkheid van onschuldigen aard is, kan niet worden uitgemaakt; ze *kan* ook een herkenningsteeken zijn.”

Hier hebben wij dus het hart der quaestie, de vraag namelijk, of ook eene geheel *onopzettelijke* en *onschuldige* bijvoeging op een biljet dit al dan niet ongeldig maakt. En nu worden door de Regeering twee redenen aangegeven, waardoor zij van oordeel is, dat ook onopzettelijke en onschuldige bijvoegingen een biljet moeten invalideeren.

De eerste reden is deze, dat niemand kan uitmaken of iets al dan niet onopzettelijk is gedaan. Immers ook de meest booze toelig kan zich hullen in het kleed van onschuld, en bij zijne afspraak voor het herkenningsteeken opzettelijk den meest onschuldigen vorm kiezen. Maar ook in de tweede plaats, omdat *elke* bijvoeging, welke ook, herkenningsteeken *kan* zijn.

Verder is bij de openbare beraadslaging door den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, den heer Pijnappel, zelven erkend, dat in het artikel, zooals het werd voorgedragen, ook uit eene niets kwaads bedoelende bijvoeging de ongeldigheid volgen zou. Dit nu achtte hij verkeerd; en toen heeft de geachte afgevaardigde den Minister zoeken te bewegen, het artikel te *verzachten*, want hij vroeg: „Is het zoo

wel noodig, is het practisch?" (*Handelingen*, bladz. 1429). Doch juist daarop heeft toen de Minister van Binnenlandsche Zaken zoo pertinent mogelijk verklaard, dat hij deze rigoureuse bepaling juist beoogde. Hij zeide toch: „Wat de eerste bedenking van den geachten afgevaardigde betreft, moet ik opmerken, dat de uitsluiting van elke bijvoeging, *die niet volgens art. 76 is aangegeven, ten strengste moet worden geweerd en met nietigheid gestraft*. Immers kan iedere bijvoeging strekken tot aanwijzing, dat de stem door een bepaalden kiezer is uitgebracht. Tot waarborging van de geheimhouding is het volstrekt noodig, dat nietigheid intrede, *zoodra eenige bijvoeging, welke ook, op het stembiljet is aangebracht*.”

In deze verklaring nu lette men scherp op de woorden, die het karakter der *bijvoeging* bepalen: elke bijvoeging, „*die niet volgens art. 76 is aangegeven*.” Hieruit toch blijkt, dat de Minister als het biljet invalideerend beschouwde al wat iets anders of meer was dan het zwart maken van het witte stipje. Na die pertinente verklaring van den Minister heeft noch de heer Pijnappel, noch eenig ander lid der Kamer, hier iets tegen gezegd, en daarop is het artikel met algemeene stemmen aangenomen. En het is op grond hiervan, dat men, naar mijne overtuiging, niet anders mag oordeelen dan dat — waar het dubieuze punt eerst *schriftelijk* en daarna *mondeling* wel terdege is opgeworpen, en de Regeering zoo pertinent mogelijk verklaard heeft, dat volgens haar artikel elke bijvoeging, die iets anders is dan wat art. 76 voorschrijft, d. i. alles wat iets anders is dan het zwart maken van het witte stipje, het biljet ongeldig maakt — door de Kamer moet ondersteld worden, dat zij in dien zin de wet heeft op te vatten.

Op dat standpunt mij stellende, dat niet alleen *opzettelijke*, maar ook alle *onopzettelijke* en *alle* onschuldige bijvoegingen, welke ook, als zoodanig het biljet invalideeren, heb ik nu te vragen, hoe de zaak *in casu* staat. En zie hier dan mijne conclusiën. De eerste is, dat ik een vouw of scheur *niet* in den zin van de wet als eene *bijvoeging* mag beschouwen. Wel erken ik, dat een scheur of vouw kan zijn een herkenningsteeken, maar men heeft hier de zaak naar de wet en niet naar de idee te beoordeelen. Bij eene vouw komt er niets *bij* het biljet, en bij eene scheur gaat er zelfs eer iets *af*.

In de tweede plaats kan ik niet toegeven, dat geïnvalideerd moeten worden de *mestiezen*, die niet *geheel* zwart zijn, de *quateronen* of hoe men ze noemen wil. Dit zou wel zoo zijn, als in de wet de eisch was gesteld, dat de stip *geheel* zwart moet zijn, maar dit staat er nu eenmaal niet; en in het gewone leven, als op St. Nicolaas of bij een ander

kinderspel iemand zijn gezicht zwart maakt, zal men nooit tot hem zeggen: uw gezicht is *niet* zwart, omdat er nog een enkel wit plekje van zijn gelaatskleur is overgebleven.

Evenzoo oordeel ik over de *gevlakte* biljetten. Ik zeg niet, dat ik deze *ter eerster instantie* als geldig zou beschouwen; maar in die phase verkeert de zaak niet meer. Deze biljetten zijn door zoovele handen gegaan, dat niet meer is uit te maken, wie er die vlak op aanbracht. Eerst gingen ze door de handen van het stembureau, en reeds hierbij ontbreekt het bewijs, dat de vingers van de opnemers van het stembureau maagdelijk puur en zuiver waren; daarna gingen ze hier nogmaals door allerlei handen van de Commissieleden, van de griffie, van de Kamerleden, — en zelfs het Kamerlidmaatschap biedt geen absoluten waarborg, dat aller vingers steeds onberispelijk onbesmet zijn. Het is alzoo zeer goed mogelijk, dat eene vlak, die er nu op is, er niet op geweest is toen het biljet in de bus ging.

Anders moet ik daarentegen oordeelen over alle biljetten, waarop *lijnen* of *strepen* voorkomen. Het is voor mij buiten kijf, dat alle biljetten, waarop lijnen en strepen voorkomen, in den meest eigenlijken zin eene *bijvoeging* hebben, die verboden is bij de wet.

Evenzoo moet ik oordeelen over de biljetten, die *tweemaal* geraakt zijn. Bij die biljetten staat het zoo, dat het òf niet is uit te maken, wat de bedoeling van den kiezer is geweest, zoodat ze ongeldig zijn, als twee kandidaten aanwijzende, òf dat het duidelijk is, wien de kiezer heeft willen aanwijzen, in welk geval er echter ook hier eene *bijvoeging* op het biljet is.

Aangaande de *geperforeerde* biljetten is het zeer zeker moeilijker te beslissen, omdat hier niet *de kiezers* schuldig zijn, maar de *gebrekkige administratie*. Wat toch is het geval? Volgens art. 11 van het Koninklijk besluit van 27 Febr. 1897 is voorgeschreven, dat de burgemeesters papier moeten gebruiken, dat *niet doorschijnend* is. En laat de heeren, die de biljetten gezien hebben, nu maar zelf verklaren, of het papier, als men het tegen het licht hield, niet wel ter dege doorschijnend is! Men heeft bovendien niet alleen in plaats van kaartpapier eene soort flodderpapier gebruikt, maar erger nog, bovendien potlooden op den lessenaar gelegd, die in plaats van zacht en gemakkelijk afgevende te zijn, soms meer hadden van steenen stiften in eene houten steuf. De administratie nu, die zulk papier en zulke potlooden aan de kiezers in handen geeft, is zelve de schuld van het perforeeren der biljetten. Intusschen vraag ik ook hier niet, wie de schuldige is, maar heb eenvoudig te beoordeelen, of het biljet beantwoordt aan de eischen der wet.

Nu eischt de wet uitdrukkelijk, dat er zal zijn een *zwartgemaakte witte kring*, en wanneer er nu noch een zwart vlekje is, noch een wit vakje er onder, omdat er eenvoudig *niets* meer over is, dan moet ik, mijns ondanks, tot de conclusie komen, dat het biljet *niet* geldig is.

En nu hebben we ten slotte nog de laatste categorie: de biljetten met *overschrijding van het stemvak*. De heer Pijnappel heeft bij de vorige discussie verklaard, dat in dit geval naar zijne meening een biljet *niet* als van onwaarde kon worden beschouwd. Wanneer intusschen de geachte afgevaardigde de discussie wil nagaan, die tusschen den heer Michiels van Verduynen, den heer Hintzen, als rapporteur der Commissie, en den Minister van Binnenlandsche Zaken destijds over deze quaestie is gevoerd, zal ook hij, dunkt mij, moeten toegeven, dat ook zulke biljetten moeten worden geïnvaleideerd. Bij de daarover gevoerde discussie toch is door den heer Michiels voorgesteld om *niet* aan te nemen het Regeeringsvoorstel, volgens hetwelk streepjes of kruisjes vóór de namen der candidaten zouden worden gezet. Immers, zoo beweerde die geachte afgevaardigde, een kruisje of streepje kan altoos op zulk eene wijze worden gezet, dat *in de wijze zelve van het aanbrengen ervan* een herkenningsteeken ligt. Het gold z. i. hier geen quaestie van *bijvoeging*, maar het gevaar school in de wijze, waarop de wet aangaf, dat gestemd moest worden, en hierin kon een indice gelegen zijn. Hij prees deswege het Belgische stelsel boven dat der Regeering aan, overmits dit zoodanige gevaren *niet* opleverde, naardien om den *witten kring* een *zwart vlak* is aangebracht. De ratio van dit Belgische stelsel is dus juist, dat wel wie het witte kringetje zwart maakt, allicht iets *over* de grens zal schuiven, maar dat het zwarte vlak voorkomt, dat in dit geval daarin een herkenningsteeken kan gelegen zijn.

Nu geef ik toe, dat men het zwarte vlak op de uitgereikte biljetten *flink groot* had behooren te nemen, en dat het te klein was en dat ook in dit opzicht de administratie het recht van de kiezers om op eene gemakkelijke wijze hunne stem zonder gevaar van ongeldigheid uit te brengen, slecht heeft gewaarborgd, maar dit neemt toch voor mij niet weg, dat, waar het stemvlak overschreden *is*, mijns inziens gehandeld is in strijd met de wet. En dat te meer, omdat hier het afspreken van een herkenningsteeken zoo gemakkelijk is. Wanneer een baas bijv., die 4 knechts heeft, die kiezer zijn, tegen den een zegt: jij schiet er ten noorden wat uit, tegen den tweeden: jij ten zuiden, tegen den derden: jij ten oosten, en tegen den vierden: jij ten westen, dan heeft de man reeds vier kiezers in zijne macht, enkel door het overschrijden

van de stemvlakjes, wyl hij, zat hij in het stembureel, reeds hieruit zou kunnen controleeren, of zijne knechts in zijn geest hadden gestemd, ja of neen.

En nu kom ik tot de toepassing van dit alles. De grondcijfers voor de heeren Heemskerk en Van Gilse waren respectievelijk 2450 en 2451. Nu moet ik in mijn stelsel voor de quaestie-Douma ééne stem aftrekken van den heer Van Gilse, en voor de quaestie-Cnossen ééne stem voegen bij den heer Heemskerk, zoodat de grondcijfers dan worden 2450 voor den heer Van Gilse en 2451 voor den heer Heemskerk. Hiervan zijn dan als ongeldig af te trekken als biljetten met *overschreden stemvlak* voor den heer Heemskerk 8, voor den heer Van Gilse 11, als *dubbel geraakte* biljetten voor den heer Heemskerk 2, voor den heer Van Gilse 3, als *geperforeerde* biljetten voor den heer Heemskerk 5, voor den heer Van Gilse 2 en als *buiten het stemvlak* gegaan voor den heer Heemskerk 27, voor den heer Van Gilse 22.

Ik wijk bij deze laatste cijfers af van die der Commissie, omdat er èn voor den heer Heemskerk èn voor den heer Van Gilse 2 biljetten voorkomen, die niet *overschreden* waren, maar waarop met een vinger het potloodzwart over het wit was gehaald, en bovendien moet er aan toegevoegd voor den heer Van Gilse 1 biljet, dat door de Commissie gerekend is bij de gevakte biljetten.

Tel ik deze cijfers nu saam, dan worden er geïnvalideerd voor den heer Heemskerk 40 en voor den heer Van Gilse 38, zoodat ik, na aftrek, kom tot een finaal getal stemmen van 2412 voor den heer Van Gilse en van 2411 voor den heer Heemskerk.

Ik kan dus naar mijne overtuiging tot geen andere conclusie komen, dan dat de heer Van Gilse met eene meerderheid van 1 geldige stem is gekozen. Uit dien hoofde zal ik, Mijnheer de Voorzitter, *vóór* de conclusie stemmen, maar ik doe dit niet zonder er met nadruk bij te voegen, dat deze uitkomst de vrucht is van *een zedelijk onrecht*. Want wel is *de facto* de heer Van Gilse nu de gekozene, maar tevens is gebleken uit de biljetten, dat de slechte zorg van den kant der administratie in het district Sneek, met name door het gebruiken van te flodderig papier en van te harde potlooden, deze uitkomst veroorzaakte. Immers, ware het papier deugdelijk, het potlood gewoon geweest, dan zouden er geen geperforeerde biljetten zijn mede te rekenen bij de ongeldige, en zou *de heer Heemskerk gekozen zijn*. Zelfs betwijfel ik, of de heer Van Gilse het aangenaam zal vinden, *dat hij zijn zetel aan een slecht potlood dankt*.

Mij althans blijft het voorkomen, dat, waar eene nieuwe laag kiezers

uit de lagere volksklasse tot het kiesrecht wordt geroepen, van de zijde der overheid zorg had *moeten* gedragen worden, dat geen middel onbeproefd ware gebleven, om abuizen en verkeerdheden te voorkomen. Dat dit niet geschied is, ligt gedeeltelijk aan de wet, die wel *elke* bijvoeging, welke ook, op het stembiljet verbiedt, maar een stembiljet voorschreef, dat allerlei gevaar voor onopzettelijke bijvoegingen opleverde.

Ik ben het dan ook — en hiermede eindig ik — geheel eens met de laatste woorden van den voorzitter der Commissie, dat, indien één ding uit deze zaak blijkt, het wel dit is, dat de Regeering in dezen gang van zaken ernstige aanleiding behoort te vinden om hoe eer hoe beter aan deze onhoudbare wijze van stemmen een einde te maken en ons eene wijze van stemmen te geven, die ook rekening houdt met de ruwere hand van den werkman.

Handelingen, blz. 91—94.

**Indische Begrooting voor 1898: De Atjeh-oorlog — Toleenheid — Gods-
dienstvrijheid voor Protestanten — Gelden voor heidensche offers op
Lombok — De Geref. Kerken te Batavia en Soerabaya — Beteekenis
van Koloniaal bezit — Historisch geworden toestanden.**

VERGADERING VAN 16 NOVEMBER 1897.

Mijnheer de Voorzitter! Het is mij een voorrecht, waar ik aan deze algemeene beraadslaging wensch deel te nemen, ook mijnerzijds te kunnen beginnen met een woord van sympathie aan den nieuw opgetreden Minister van Koloniën. Op zich zelf zou ik het, zoolang de oorlogstoestand in Atjeh voortduurt, steeds mijn plicht achten, geheel afgezien van mijn oordeel over de overige leden van het Kabinet, den Minister van Koloniën te steunen. Maar waar mij dit bij den voorganger des Ministers soms moeilijk viel, is het mij aangenaam, te kunnen zeggen, dat tegenover dezen titularis de vervulling van dezen plicht mij zelfs aangenaam is. Ik hoop zoo straks nog met enkele détails aan te toonen, waarom ook ik zijne Memorie van Beantwoording in meer dan één opzicht met genoegen las. Maar laat mij vooraf, nu men ook mij in het Atjeh-debat gehaald heeft, een enkel woord mogen zeggen over de Atjeh-quaestie.

De heer Van Kol heeft zijnerzijds gemeend, het vraagstuk, of er aan den Atjeh-oorlog een *vitium originis* kleeft, d. w. z. of die oorlog rechtvaardig dan wel onrechtvaardig begonnen is, nogmaals in het debat te moeten brengen. Voor zoover hij dat deed, heb ik zijn verhaal-critiek met genoegen gehoord, ook al mag ik daarbij niet verhehlen, dat zijn betoog voor mij niets nieuws bevatte, daar hij toch weinig anders deed dan nogmaals dezelfde denkbeelden ontwikkelen, die vóór ruim twintig jaren reeds meer dan eens, in allerlei vorm, in deze zelfde Kamer ontwikkeld zijn. Het eenige verschil tusschen toen en nu was, dat, terwijl toenmaals die beschouwingen meest van den kant der rechterzijde geleverd werden, zij nu eens kwamen van de andere zijde. Doch ook al hoorde ik hem met genoegen nogmaals die bekende critiek ontwikkelen, dit neemt niet weg, dat een debat over de al of niet rechtvaardigheid van den Atjeh-oorlog mijns inziens niet meer is van onzen tijd. Deze critiek is en blijft een uiterst belangrijk

onderwerp voor de historische onderzoekingen van den geschiedvorschcr, maar hield mijns inziens op te vormen een element van politiek debat of parlementaire discussie, wel te verstaan bij de behandeling van de begrooting van Koloniën.

Ik voeg er die laatste beperking bij, omdat ik mij zeer wel kan voorstellen, dat deze critiek nog altoos een gerechtvaardigd element blijft voor het politiek debat bij de algemeene beraadslaging over de Staatsbegrooting; en wil de heer Van Kol alsdan zijne klachten herhalen, en ze besluiten met deze conclusie, dat niet mag vergeten worden hoe het de liberale partij is, die voor den viciösen oorsprong van den Atjeh-oorlog aansprakelijk blijft, dan geloof ik inderdaad, dat er een onderwerp in het debat zou gebracht worden, waarover niet zonder vrucht viel te discussieeren. Ik voeg er nog bij, dat de citeering door den heer Van Kol van het indertijd door mij hier in zake Atjeh gesprokene niet den indruk maakt, alsof ik thans over de origine van dezen oorlog anders denk dan vroeger. Integendeel, wat ik in 1874 en 1875 hier betoogde, beaam ik nog.

Wat de *historia morbi* betreft, ben ik het dus geheel met den heer Van Kol eens. Maar — en zie hier mijne bedenking — op elk betoog moet eene conclusie volgen, en nu houde de geachte spreker het mij ten goede, dat de conclusie, door hem getrokken, mij niet schijnt te passen op zijne praemissen. Dit zou anders geweest zijn, zoo hij tot *deze* conclusie ware gekomen: de Atjeh-oorlog is onrechtvaardig begonnen; elke onrechtvaardig begonnen oorlog, hoe lang zijn verloop ook moge zijn, moet onverwijld worden afgebroken; derhalve stel ik als motie voor, dat de Kamer verklare, dat wij ons onmiddellijk uit Atjeh behooren terug te trekken. Ook had de geachte afgevaardigde eene zachtere conclusie kunnen voorstellen, bijv. in dezer voege: deze oorlog is in elk geval *door ons* begonnen, in geen geval *door de Javanen*; de kosten van dezen oorlog behooren uit dien hoofde niet te worden gebracht op de Indische rekening, maar moeten gedragen worden door Nederland. Immers het Nederlandsche volk heeft, door herwaarts eene meerderheid te zenden, gelijk die toen was, door zijne afgevaardigden dien oorlog in zijne opkomst gewild; niet de Javaan, maar de Nederlander moet derhalve de leening betalen, nu het blijkt dat er een deficit is.

Doch eene dergelijke conclusie werd *niet* door den geachten spreker gemaakt. Hij wenscht alleen de benoeming eener Staatscommissie, die over een jaar haar rapport zal indienen. Indien ik het gevoelen van den heer Van Kol ware toegedaan, dat deze oorlog niet alleen in zijn

oorsprong onrechtvaardig, maar ook in zijne voortzetting eene schande voor ons volk en eene gruwelijke onrechtvaardigheid is, die oogenblikkelijk behoort op te houden, dan zou ik het niet voor mijne verantwoordelijkheid durven nemen, om dien toestand ook maar voor een jaar te bestendigen, of wel bezien voor veel meer dan een jaar, want als het rapport er na een jaar kwam, zou de Regeering zeker nog wel een tweede jaar behoeven eer zij met volledige, goed gevormde plannen bij de Kamer kon komen.

Ik begrijp dus niet, hoe de geachte spreker, op zijn standpunt, zelf het initiatief kan nemen om zulk een zijns inziens schandelijken, ongerechten toestand nog misschien een paar jaar te bestendigen. Wel zou ik die conclusie begrijpen, bijaldien de heer Van Kol een ander standpunt had ingenomen en aldus had geredeneerd: wel was de origine van den oorlog ongerechtvaardigd, doch nu hij eenmaal dit lang verloop nam, zijn wij als ingegroeid in een toestand, dien wij *niet* meer in onze macht hebben en die niet in een oogenblik te veranderen is. Dan toch zou hij ook mijn gevoelens uitdrukken. Als hij zich echter plaatst op het standpunt, dat hij ontwikkelde, en oordeelt, dat, dewijl die oorlog onrechtvaardig in zijn aanvang was, we ons hoe eer hoe beter uit heel Atjeh moeten terugtrekken, dan zou ik hem willen vragen, of hij dan niet nog veel verder moest gaan en niet zou moeten voorstellen 'om kortweg ons geheele koloniaal bezit aan de inlanders terug te geven. Immers bewijst de historie, hoe de verwerving van ons koloniaal bezit steeds gepaard is gegaan met daden van hebzucht en baatzucht. Zelfzucht en eigenbaat toch hebben ook in vroeger eeuwen bij de verwerving van ons bezit, helaas, maar al te groote rol gespeeld.

Mijnerzijds neem ik dan ook eene andere positie in. Ik neem geen woord terug van het vroeger door mij betoogde, dat deze oorlog vicieus in zijn oorsprong is, maar ontken, dat die oorsprong beslissend is voor onze tegenwoordige positie. Zie, wanneer ik een tuin had, die door een heining van den tuin van mijn buurman gescheiden was, en een van mijne jongens was die heining overgegaan en in een boom geklommen om er de appelen af te plukken, en ik zag, hoe mijn buurman uit zijn huis schoot, en hem niet alleen bij zijne beenen uit den boom trok en eene flinke oorvijs gaf, maar hem zoo kwaadaardig te lijf ging, dat er gevaar voor zijn leven ontstond, dan zou ik niet zeggen: daar houd ik mij buiten, want het is mijn jongen zijn eigen schuld, maar dan sprong ik een, twee, drie zelf de heining over om mijn kind te ontzetten. En wanneer mijn buurman dan niet afliet, maar een mes trok,

dan zou ik hem aangrijpen, en hem voor den grond werpen en hem vasthouden tot ik hem ontwapend had.

Aldus wordt zelfs in het private leven niet zelden uit iets, dat met eigen schuld begonnen is, een toestand geboren, waarin men nochtans uit noodweer gedwongen is, te handelen en door te tasten. En dan heeft men in het private leven nog de politie en de rechterlijke macht boven zich, die in zulk een geschil recht kunnen verschaffen. Maar datzelfde is niet het geval in een geding als tusschen ons en Atjeh. Er staat toch geen internationale macht boven ons, die recht tusschen ons kan spreken en dat recht kan handhaven. Op dien grond nu kan ik zeer wel overtuigd zijn, dat oorspronkelijk de schuld aan onze zijde ligt, en nochtans erkennen, dat er gaandeweg een toestand is geboren, waarin wij door eenvoudig terugtrekken geene verbetering kunnen brengen.

Onze roeping is en blijft, een einde te maken aan de stelselloosheid, waardoor wij voortdurend den gang van zaken slepende gehouden hebben, terwijl we door dit slepend houden teweeg hebben gebracht, dat telkens nieuwe millioenen verspild en nieuwe menschenlevens opgeofferd zijn. Nu het geval er eenmaal toe ligt, gelijk het ligt, moeten wij stelselvastheid voor stelselloosheid in de plaats stellen, en doortasten met alle kracht, en daarom verheugt het mij zoozeer, dat de Minister dit ook wil en dat hij daar flink en kloek voor uitkomt. Ik hoop dan ook, dat hij zich door niets van dit eenig goede standpunt zal laten afdringen. Wat ons thans te doen staat, is aan Europa en Atjeh te toonen, dat de Hollanders, in hun soms ziekelijk flegma, vaak lang aarzelen en weifelen, en niet dan schoorvoetend er toe overgaan om hun plicht te doen, maar dat ze, eenmaal wakker geworden en tot een vast besluit gekomen, dan juist, dank zij datzelfde flegma, ook *volhouden*. Europa moet zien, en Atjeh moet weten, dat, nu Nederland eenmaal zijn wilskracht liet opwaken, het ook *door zal zetten* en niet zal rusten, zoolang het zijn doel niet heeft bereikt. En *dán* ja, maar ook *dán* eerst, zal onze zedelijke verplichting weer spreken, om aan Atjeh het lijden te beteren, dat we het door den zoo lichtvaardig ondernomen oorlog hebben aangedaan. Onze zal dan de plicht zijn, om Atjeh in rijke mate de zegeningen te brengen van een vast en ordelijk bestuur, de zegeningen van onze hoogere beschaving en ontwikkeling, en — dit voeg ik er bij — bovenal de zegeningen van het Evangelie, dat alleen waarlijk vrijmaakt en verlost.

Hoe de Minister het zal moeten aanleggen, om daartoe te komen, laat ik in het midden. Geen Minister van Koloniën is bij machte, om

hier in de Kamer een exposé te geven, waarin hij, met de mathematische zekerheid van een Von Moltke, ons zou kunnen voorrekenen, op welke wijze de vijand zal worden omsingeld en overwonnen. Zelfs indien de Minister er toe bij machte ware, zou ik het nog zeer bedenkelijk vinden, wanneer hij hier zijn krijgsplan ging openbaren. Aan den aandrang tot nadere aanwijzing geve hij daarom niet toe. En als men zegt, dat wij op Atjeh nog maar van zoo'n klein plekje meester zijn, dan antwoord ik, dat eene citadel ook slechts een klein plekje is, vergeleken bij de geheele stad, die ze bestrijkt, maar dat niettemin hij, die de citadel heeft, meester is van de stad. En zoo nu is het ook met het kleine plekje, dat wij in Atjeh hebben: Groot-Atjeh is de sleutel van heel de positie.

Slechts tot één ding spoor ik den Minister aan, namelijk om toch door te tasten, want doortastend vind ik juist niet wat de Minister ons omtrent de recherchevaartuigen voorstelt. Die recherchevaartuigen moeten dienen om te beletten, dat er voortdurend ammunitie in Atjeh wordt ingevoerd. Het is verkeerde zuinigheid, karig op die recherchevaartuigen te zijn. Willen we onze positie op de kust handhaven, dan moet op eens het aantal dier recherchevaartuigen compleet gemaakt. Aldus, Mijnheer de Voorzitter, is mijn meening in zake Atjeh, en ik eindig daarom, wat dit punt betreft, met te verklaren, dat, al moge het pas opgetreden Ministerie niet in alle opzichten mijne sympathie hebben, ik er het vaderland toch mede geluk zal wenschen, mits deze Minister aan het einde van zijne vierjarige bewindsperiode zich zal mogen tooien met den lauwer, dat hem het succes te beurt viel, dezen kanker uit ons koloniaal beheer uit te snijden en aan de lijdensgeschiedenis voor goed een einde te hebben gemaakt.

Ik ga echter thans over tot een ander onderwerp.

De Minister heeft namelijk in de Memorie van Antwoord hetgeen in het Voorloopig Verslag voorkwam betreffende het heffen van differentieele rechten en het invoeren van eene toleenheid tusschen Nederland en Indië, beantwoord op eene wijze, waaruit bleek, dat hij het oogenblik nog niet gekomen achtte, om op dit onderwerp in den breedte in te gaan. Althans maakte hij zich in een paar regels er van af. Dit kan ik billijken, en ik kan er in berusten, dat men acht, nog niet aan het stadium genaderd te zijn, waarin deze quaestie *à fond* besproken kan worden. Maar ook zoo beschouwd heeft de Minister ééne uitlating gedaan in zijn zoo kort antwoord, waarop ik nader moet ingaan.

De Minister schreef toch, zich te vereenigen met de meening van de leden, die blijkens het Voorloopig Verslag oordeelen, dat onze tegenwoordige tractaatwetgeving ons zou beletten om invoering van differen-

tiele rechten of van toleenheid in overweging te nemen. En nu wenschte ik wel van den Minister te vernemen, hoe het hiermede zijns inziens staat. Voor zoover mij toch bekend is, is bij het tractaat van 17 Maart 1824 in art. 2 van Engelsche zijde geen andere bepaling bedongen, dan 1°. dat wij in geen geval boven de 6 percent invoerrecht zullen gaan, en 2°. dat van goederen, aangevoerd uit Engelsche havens, nooit meer zou geheven worden dan *het dubbele* van hetgeen de Nederlandsche fabrikant en koopman te betalen had. Daarin kan dus geen beletsel gelegen zijn om tot invoering van *differentieele* rechten over te gaan. En voorts is in ons tweede tractaat betreffende Sumatra, 2 November 1871 te 's Gravenhage gesloten, en goedgekeurd bij de wet van 20 Januari 1872, alleen bepaald, dat, vooreerst wat het Rijk van Siak-Srie-Indrapoera betreft en ten tweede voor zooveel aangaat hetgeen daarna op Sumatra onder ons gezag zou komen, *geen* differentie zou gemaakt worden tusschen den Nederlandschen en den Engelschen handel. Uit deze beide tractaten blijkt derhalve niet, dat voor het overige en wel het belangrijkste deel der kolonie het invoeren van differentieele rechten door onze tractaatwetgeving zou zijn uitgesloten.

De Minister, beamende het gevoelen van eenige leden, die in het Voorloopig Verslag aan het woord waren, schijnt intusschen van een ander gevoelen te zijn, en ik neem daarom de vrijheid, hem te vragen, op grond van welke bepalingen, van welke tractaten, hij dit andere gevoelen is toegedaan.

Het derde punt, dat ik wensch te behandelen, is evenzoo eene zaak van *algemeen regeeringsbeleid* en, hoewel het eertijds hier wel de gewoonte was om het punt, waarop ik nu kom, te bespreken bij de afdeling onderwijs, eeredienst en nijverheid, vindiceer ik mijn recht om het bij de algemeene beraadslaging te bespreken. Dit is ook geschied in het Voorloopig Verslag en ten deele ook in de Memorie van Beantwoording. Ik bedoel nl. de vraag, welke positie Nederland als koloniale Mogendheid heeft in te nemen *in het religieuze vraagstuk*. In zake dit vraagstuk heeft de Minister van Koloniën in zijne Memorie van Antwoord eene zóó uitstekende verklaring afgelegd, dat ik hem voor dit zijn woord niet warm genoeg danken kan. Hij heeft n.l. verklaard, dat de vier groote dingen, die voor elke koloniale Mogenheid het hoogste ideaal vormen, *beschaving, welvaart, rust en orde*, door de *Christelijke zending* krachtig worden bevorderd.

Wie zoo schreef, *moest* dan ook wel als Minister van Koloniën tot de conclusie komen, dat de Christelijke zending zijnerzijds behoort gesteund te worden. Met een Minister, die dit niet alleen in woorden zegt, maar ook door daden toont, gelijk deze Minister, gaan wij

ten deze dan ook eene nieuwe aera te gemoet. Immers hij heeft ten aanzien der medische zending verklaard, geneigd te zijn tot het verleenen van geldelijken steun. Zoo wil hij ook het zendings-hospitaal te Modjowarno niet alleen gratis medicijnen blijven verschaffen, maar is hij eveneens niet ongeneigd om aan dat hospitaal bovendien zeker geldelijk subsidie te geven. En dit niet bij wijze van exceptie, maar onder bijvoeging, dat, indien aan dit denkbeeld gevolg wordt gegeven, diezelfde gedragslijn ook zoude behooren te worden gevolgd ten aanzien van andere soortgelijke instellingen. In de tweede plaats heeft de Minister bij de nadere vestiging van ons rechtstreeksch bestuur op Nieuw-Guinea getoond, rekening te houden met de wenschen, welke dienaangaande van de zijde der zendelingen zijn geuit. En eindelijk heeft de Minister zich bij voortduring bereid verklaard met eene herziening van art. 109, betreffende de positie der inlandsche Christenen, niet langer te willen dralen, en, nu de Staatscommissie op dit punt geen acht heeft geslagen, dit zelf te willen doen en er de aandacht ook van den Gouverneur-Generaal op te willen vestigen.

Intusschen, al kan ik uit dien hoofde het algemeene standpunt door de Regeering ten deze ingenomen, toejuichen, daaruit volgt nog niet, dat ik de begripsbepaling, daaraan in positieven zin door den Minister toegevoegd, scherp genoeg belijnd vind. Die begripsbepaling toch wordt hierin gezocht, dat de regeering, als niet confessioneel, geen rechtstreeksche propaganda mag maken voor eenige Christelijke leer. Nu legt, dunkt mij, een Minister in een officieel stuk zulk eene verklaring niet af, of er moet aanleiding toe bestaan. Veroorlove daarom de Minister mij de vraag: is er in het Voorloopig Verslag of daarbuiten iemand in deze Kamer aan het woord geweest, van welke zijde ook, die van den Minister gewild heeft, dat de Regeering als zoodanig voor eene bepaalde confessie propaganda zou maken? Zoo niet, wat doet die verklaring dan in de Memorie van Antwoord?

Er komt eene andere formule in diezelfde begripsbepaling voor, die mij beter bevalt, nl. deze, dat de Regeering geen inbreuk mag maken *op de godsdienstvrijheid*. Deze verklaring verrast niet. Wie had ze van dezen Minister anders verwacht? Maar toch doet het mij genoeg, dat dit zóó kras en duidelijk in de Memorie van Antwoord staat. Daarmede toch heeft de Minister te gelijk zoo kras mogelijk het oordeel geveld over art. 122 van het Regeeringsreglement. Er wordt toch in Indië geen inbreuk gemaakt op de godsdienstvrijheid van de Chineezers, van de Mahomedanen, van de Armeniërs, van de Joden of van de Roomsche-Katholieken. Die allen zijn volkomen vrij, maar er

wordt wel, *en zeer ernstig, inbreuk gemaakt op de godsdienstvrijheid van de Protestanten*. Nu mag ik — voor zoover ik dit niet reeds van den Minister als persoon wist — na die uitspraak in zijne Memorie van Antwoord vertrouwen, dat ook hij zulk een inbreuk op de godsdienstvrijheid met mij zal wraken en afkeuren. Maar kome het dan ook hier van woorden tot daden en worde aan dezen misstand hoe eer hoe beter een einde gemaakt.

Wat toch is het geval? Op de summiere verklaring, in het Voorloopig Verslag voorkomende, dat alle in Indië gevestigde Christenen, die niet bekend staan als Roomsch-Katholiek, beschouwd moeten worden als leden der Protestantsche gouvernementserk, schijnt de Minister geen redres noodig te achten. Waarop grondt zich dan wel deze zijne onthouding? Hierop, dat al wie niet tot de Protestantsche gouvernementserk wil blijven behooren, vrij is er zich van af te scheiden. De Minister verklaart, op dien grond niet goed te begrijpen, welk bezwaar hier schuilt, omdat wel alle Protestanten worden geacht tot die Protestantsche gouvernementserk te hooren, maar alleen zoolang ze zelven niet vrijwillig verklaren, er zich van te willen afscheiden. Wat dit punt betreft, heb ik er reeds bij eene vorige discussie op gewezen, dat wie aanvraag doet om echtscheiding tusschen zichzelf en eene vrouw, daarmee zelf de verklaring aflegt, dat hij met die vrouw getrouwd is. Zoo nu ook houdt elke aanvraag om afscheiding van een bepaald kerkgenootschap *eo ipso* altoos de erkenning in, *dat men daartoe behoort*. En juist die erkenning mag men in casu niet geven. Het zal den Minister uit de stukken, door mij aan de Regeering toegezonden, dan ook blijken, dat de Gereformeerden, die èn te Soerabaya èn te Batavia weigerden te erkennen, dat ze tot de gouvernementserk behoord hadden, en dus niet konden aanvragen om daarvan afgescheiden te worden, op dien grond niet het recht konden verkrijgen, om een eigen kerk te formeeren.

Derhalve is op dit oogenblik onder de vigueur van art. 122 van het Regeeringsreglement de toestand zoo, dat ten eerste art. 1 van het desbetreffend Koninklijk Besluit zegt: „DE Protestanten in Nederlandsch-Indië vormen te zamen één kerkgenootschap”. Maar nu vraag ik aan den Minister zelven en aan alle leden dezer Kamer: wat geeft der Regeering het recht zoo iets te bepalen? Wat gaat het haar aan, in hoe vele soorten van kerken de Protestanten zich gelieven te verdeelen? En toch wordt zulk een dwaas artikel gehandhaafd. De Regeering maakt uit, dat ieder, die op Indischen bodem gedoopt of aangenomen is, *eo ipso* behoort tot dit door haar zelve gestichte kerkgenootschap. Ook hier weder vraag ik daarom, wat het der Regeering aangaat

of iemand hier of elders gedoopt is, en tot welke kerk hij op grond van die doop zal behooren? Maar het reglement stoort zich hier niet aan, en zegt in art. 5, dat er een bestuur is over DE Protestantsche gemeenten; in art. 9, dat de belangen van AL de Protestantsche gemeenten onder dit kerkbestuur ressorteeren; in art. 11, dat *alle* kerkeraden van Protestantsche gemeenten in Nederlandsch-Indië door het intermediair van dit bestuur moeten corresponderen met de Regeering. In den bekenden bundel *Verandering der verordeningen betreffende de Protestantsche kerken in Nederlandsch-Indië* staat op blz. 34 zelfs, dat correspondentie door alle kerkeraden, *geene uitgezonderd*, moet worden gevoerd door het kanaal van het kerkbestuur. En nog verder gaat men op blz. 137 en 138 van dien bundel, waar gezegd wordt, dat alle *Evangelische* of *Protestantsche gemeenten* te zamen onder dit ééne kerkbestuur thuis hooren dat alle speciale belijdenissen door de Regeering als *secte-namen* worden beschouwd. Welk recht heeft nu toch de Regeering om, als ik Gereformeerd of Luthersch ben, te zeggen: „gij zijt een sectaris”, en zulks nog wel in een officieel stuk?

Ik weet wel, dat*deze Minister dit niet gedaan heeft, maar er blijft toch eene zekere continuïteit in het Regeeringsbeleid, zoolang men er zich niet van losmaakt, en zoo moet ik ten deze wel bij den fungeerenden Minister aankloppen. Uit het aangevoerde blijkt toch mijns inziens duidelijk, dat men in Indië nog wel ter dege alle Protestanten onder deze dwangbepaling opneemt. Nu voelt de Minister zelf misschien niet zoo sterk, wat iemand er tegen kan hebben, om bij de Protestantsche gouvernementserk gerekend te worden. Maar hij gelieve dan van mij de verzekering aan te nemen, dat vele Gereformeerden, Lutherschen en Doopsgezinden er nog altoos prijs op stellen, zich overeenkomstig de beginselen van hunne eigen belijdenis te organiseeren, en waar zij dit doen, daar hebben zij noodig eigen kerkeraden en eigen bediening van het sacrament. Dit alles nu is thans niet voor hen te verkrijgen, eenvoudig wijl men zich niet als eene eigen Protestantsche gemeente kan constitueeren, zonder volgens de artikelen van het straks besproken reglement toch weer onder het ééne kerkbestuur te vallen, waartoe *alle* Protestantsche gemeenten volgens het Koninklijk Besluit moeten behooren. Immers als men vraagt, wat, volgens het uitgevaardigde reglement op het bestuur van de kerken, voor de Regeering het officieele kenmerk is, van eene Protestantsche gemeente, dan luidt het antwoord (zie blz. 137 van den bundel), dat men zich houdt *aan de leer van het Evangelie en het Protestantsche beginsel belijdt*. Nu houdt eene Gereformeerde gemeente zich aan de leer van het Evangelie,

en zij belijdt het beginsel van het Protestantisme. Zij beantwoordt dus volkomen aan het gestelde kenmerk en behoort alzoo volgens het reglement tot de Protestantsche gemeenten.

Dat Minister Keuchenius zich ten deze vergist heeft, en dat daardoor ook de Gereformeerden te Batavia en te Soerabaya op een verkeerd spoor geleid zijn, geef ik toe, maar dit geldt een speciaal geval, dat ik bij de artikelen zal bespreken.

Bij de algemeene beschouwingen wensch ik intusschen nog op één zaak de aandacht van den Minister te vestigen. Volgens eene mededeeling namelijk in het Koloniaal Verslag zijn er, ten einde de Balineesche bevolking op Lombok „*eenigszins op te heffen*”, van Regeeringswege gelden gegeven om heidensche tempels weder op te bouwen. Dit laat ik nog daar; ik kan begrijpen dat dit als vergoeding voor geleden oorlogsschade wordt beschouwd. Maar ten tweede heeft men, omdat we de souvereiniteit hadden overgenomen, tevens gelden gemeend te moeten verstrekken van Regeeringswege voor het offeren van dieren aan heidensche afgoden. Nu kon hier nog sprake zijn van eene verplichting, als de souvereiniteit *bij contract* ware overgenomen. Wanneer men contractueel de souvereiniteit overneemt, wordt vooraf bepaald *op welke voorwaarden* dat geschiedt. Had het zoo gestaan, dan hadden de Balineezers op Lombok kunnen zeggen: wij dragen u de souvereiniteit over, edoch onder beding dat gij als nieuwe Souverein voor dit offer zult betalen. Maar zoo staat de zaak *niet*. Wij hebben Lombok *jure victoris* in bezit. Wij hebben ons als overwinnaars *jure belli* van de souvereiniteit meester gemaakt. In het onderhavig geval konden er alzoo geen conditiën gemaakt worden, en bindt ons geen *adat*. Ik zal slechts één voorbeeld noemen, dat den Minister aanstonds mijn gevoelen zal doen beamen. In sommige Oostersche Staten eischt de *adat*, dat de Souverein des lands uit 5, 6 of meer adellijke familiën steeds eene der dochteren onder zijne vrouwen opneme. Stel nu, dat wij in zulk een Staat de souvereiniteit overnamen, zou dit dan eene bepaling zijn, die rechtskracht behield voor den Gouverneur-Generaal?

Handelingen, blz. 120—123.

VERGADERING VAN 18 NOVEMBER 1897.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch bij mijn repliek vooreerst een woord te zeggen over hetgeen de heer Minister van Koloniën zoo goed

was naar aanleiding van het door mij gesprokene in het midden te brengen, en daarna kortelijk te repliceeren op hetgeen naar aanleiding van mijn advies in zake Atjeh gezegd is door de geachte afgevaardigden, de heeren Van der Zwaag, Van Kol en Troelstra.

In de eerste plaats dan geeft het door den heer Minister gesprokene mij geene aanleiding, terug te treden in een debat over den oorsprong van den Atjeh-oorlog. Wel heeft de Minister zich even in die quaestie gewaagd, maar niet ver genoeg om te komen aan het punt, waarop ik met hem verschil. Ik stem ook mijnerzijds toe, dat in het Londensch tractaat van 1824 en in het tractaat van 1871 zekere prikkel lag voor ons Indisch bestuur en onze achtereenvolgende Ministers van Koloniën, om dien rampzaligen en noodlottigen weg, die ons ten slotte tot een oorlog heeft geleid, in te slaan. Mijn oordeel over de onrechtmatigheid van dien oorlog heeft zich nooit vastgeknoopt aan de vroegere tractaten, maar ik was steeds overtuigd, dat de oorlogsverklaring door den Regeeringscommissaris op dat oogenblik in elk opzicht ongemotiveerd en een *zoeken* van den oorlog was. Waar echter de Minister op *dit* punt niet is ingegaan en de overzijde der Kamer, met uitzondering van de straks genoemde heeren, deze zaak heeft laten rusten, kan ik er mijnerzijds het zwijgen aan toe doen, zoolang geen contraire meening wordt verdedigd.

Naar aanleiding van hetgeen de Minister opmerkte over de differentieele rechten, constateer ik met genoegen, dat ook hij erkent, dat de tractaten van 1824 en 1871 als zoodanig niet in den weg staan aan invoering van differentieele rechten in het gemeen. Slechts voor een betrekkelijk klein gedeelte van onze koloniale bezittingen geldt de exceptie. Dat ik deze queastie van genoeg belang achtte om haar ter sprake te brengen, was uitsluitend hierin gelegen, dat wij met de afschaffing van onze differentieele rechten in het kielzog van Engeland hebben gevaren. Al neemt men dus voor een oogenblik aan, dat hiertoe indertijd noodzakelijkheid bestond, en men dus goed deed tot dien maatregel over te gaan, dan rijst toch de vraag of, nu Engeland zelf haar koers heeft veranderd, verandering van koers ook voor ons niet plichtmatig zou kunnen worden. Het is toch bekend, hoe van de groote jubileumfeesten te Londen door mr. Chamberlain gebruik is gemaakt voor de uitbreiding van zijne macht, en hoe de Engelsche Minister van Koloniën toen met de premiers van de vrije koloniën, die onder de Engelsche Kroon staan, overleg heeft gepleegd, ten einde met die koloniën te komen tot zekere toleenheid. Met Canada is dit reeds gelukt, en ten gevolge van de daarbij door Canada gestelde conditiën heeft het

Engelsche Gouvernement zelf reeds de tractaten met België en met Duitschland opgezegd. Daartoe schijnt Engeland te zijn overgegaan, vooral omdat van Duitsche en andere zijde steeds meer de overtuiging op den voorgrond is gedrongen, dat men, om zijne eigen positie in het wereldgeheel te versterken, en zijn handel en scheepvaart duurzaam te doen bloeien, zich behoort meester te maken van het grootst mogelijke terrein voor zijne markt. Waar nu Engeland van lieverlede ook zijne markt ziet inkrimpen, schijnt het, op het voorbeeld van andere Mogendheden, zelf zich althans te willen verzekeren van de markt van het onmetelijk gebied, dat het onder zijne kroon heeft. En dit nu schijnt ten slotte ook ons voor de vraag te zullen stellen, of wij op den duur, als deze politiek in Engeland algemeen bijval vindt, van onze zijde kunnen zeggen, dat in ons isolement ten deze onze kracht zal liggen, en of, indien Engeland zijn vroeger stelsel opgeeft, wij wel goed zullen doen met op eigen risico het door Engeland zelf verlaten stelsel te blijven handhaven.

In de tweede plaats wijd ik een enkel woord aan art. 123, omdat ik niet gaarne misverstaan wordt. De heer De Visser heeft namelijk op eene wijze, waarvoor ik hem dank zeg, in deze Kamer gepleit voor het goede recht van den Christelijken godsdienst in Indië, maar tevens daarbij verklaard, dat hij zijnerzijds tegen art. 123 geene bedenkingen had. En ook de Minister heeft, niet minder krachtig dan zijn ambtsvoorganger, doen uitkomen, hoe hij dit artikel, waarbij de Regeering zich het recht voorbehoudt om over de toelating van zendelingen te beschikken, wenscht te handhaven.

Mijnerzijds wensch ik hierop te zeggen, dat ik *tegen* dit artikel ben, niet om de *zaak*, maar om den *vorm*. Ik ga toch met den Minister hierin mede, dat, waar nog zulk een onmetelijk terrein voor de missie in Indië openligt en elke kerk en elke missie een breed terrein voor eigen arbeid kan vinden, het het toppunt van dwaasheid is, dat de eene kerk of missie zou gaan ambieeren op het terrein van eene andere kerk. Ik ben het, wat de zaak zelf betreft, dus geheel met den Minister eens, dat het *niet* wenschelijk is, dat op hetzelfde terrein de missie-arbeid door verschillende kerken wordt ondernomen, en ik stem dus toe, dat, wanneer de missie van zulk een irrationeel beginsel wil uitgaan, het gelukkig is, dat de Regeering de teugels in handen houdt, om dit tegen te gaan.

Hierin schuilt echter mijne bedenking, dat men hetzelfde zou kunnen bereiken, indien bepaald werd, dat eene missie of kerk, die op een zeker terrein wilde arbeiden, daartoe met de Regeering *moet overeen-*

komen. Dan is het geene macht, die de Regeering uitoefent, alsof zij zou hebben te bepalen, waar eene Roomsche, waar eene Protestantsche of andere missie in Indië zou komen, maar dan treedt uitsluitend op den voorgrond een belang, waarbij niet alleen de missie, maar ook de Regeering betrokken is, en waarover dus de twee belanghebbenden met elkander hebben overeen te komen. Op die wijze zou derhalve, wat de zaak betreft, hetzelfde doel bereikt worden, maar men zou de hatelijkheid, die in de tegenwoordige bepaling ligt, ondervangen.

En thans spreek ik nog een kort woord over art. 122. De Minister heeft mij omtrent dit artikel geantwoord op eene wijze, die, wat het onderhavige geval betreft, mij volkomen voldoet. Hij heeft zich toch bereid verklaard, indien uit den tegenwoordigen toestand metterdaad zekere ongelegenheid geboren mocht worden, daarin verbetering te brengen. Zelfs had hij reeds in de Memorie van Antwoord aangegeven, dat hij bereid was, daarover met den Gouverneur-Generaal te onderhandelen. Maar de heer Minister houde het mij ten goede, dat hij mij nochtans in deze zaak *niet* gegeven heeft wat ik van hem verwachtte; hij is over de hoofdzaak juist heengegleden. Ik toch heb deze zaak bij het algemeene Regeeringsbeleid aan de orde gebracht, niet om op het concrete geval van Soerabaya en Batavia te komen, maar om te weten, of de Minister erkent, dat art. 122 in strijd is met hetgeen hij zelf proclameerde, te weten, dat er geen inbreuk op de godsdienstvrijheid mag worden gemaakt. Juist daarom heb ik deze zaak bij de algemeene beraadslaging ter sprake gebracht, en ik heb getracht te betoogen, dat de tegenwoordige regeling dezer aangelegenheid op de godsdienstvrijheid der Protestanten in Indië zeer zeker inbreuk maakt. Nu begrijp ik heel goed, dat het voor een Minister misschien niet mogelijk is, nu reeds te verklaren, *op welke wijze* hij in deze zaak wenschte te voorzien. Maar zóóver moet hij, dunkt mij, toch niet alleen als Minister van Koloniën, maar ook als liberaal staatsman, ja als *voorstrevend* liberaal staatsman, — gisteren deed ZExc. zelfs een lid der Kamer gevoelen, dat daartusschen onderscheid bestond —, durven gaan, dat hij uitspreekt, dat eene dergelijke oude, conservatieve inneming van de Regeering in kerkelijke zaken is te veroordeelen. Aangezien evenwel de Minister zelf ook het concrete geval met een enkel woord ter sprake bracht bij de algemeene beraadslaging, wensch ik, waarschijnlijk met uwe toestemming, Mijnheer de Voorzitter, met een kort woord ook mijnerzijds daarop te antwoorden.

De Minister heeft gezegd, dat, wanneer zelfs de heer Keuchenius, een man zoo in deze zaak thuis, heeft gefaald, hij zich wel wachten

zal, daarover een woord te spreken. Ik meen echter den heer Keuchenius ook gekend te hebben, en wensch hier te verklaren, dat deze, hoe geleerd op velerlei ander terrein ook, van *het kerkrecht* nooit eenige studie had gemaakt, zoodat, wat dit kerkrecht betreft, deze Minister van Koloniën met zijnen toenmaligen ambtsvoorganger allicht volkomen op eene lijn staat.

Den stand van het geschil behoef ik hier niet in den breedte op te halen, omdat ik den Minister kan verwijzen naar eene duidelijke uiteenzetting van dit geding, indertijd gegeven door den geachten afgevaardigde uit Goes. Door den heer De Savornin Lohman is namelijk in het *Rechtsgeleerd Magazijn* van 1893 op bladz. 116 en v.v. eene zoo korte en bondige uiteenzetting van de zaak in quaestie gegeven als alleen een jurist die leveren kan en zooals ook ik het niet zou kunnen. Ik geloof, dat ik daarom het beste doe door eenvoudig den Minister naar het opstel van dien geachten mede-afgevaardigde te verwijzen. De hoofdzaak komt hierop neer, dat men den uitweg heeft gevonden, die door den heer Keuchenius ten deele zelfs *aangeraden* was, n.l. om de kerk van Batavia en die van Soerabaya rechtspersoonlijkheid te laten verkrijgen door zich als eene *vereeniging* te laten aanmelden. Dit is echter eenvoudig onmogelijk; eene kerk kan dat niet doen, en men heeft van de zijde dier kerken in deze zaak dan ook gefaald.

Wat is nu het gevolg hiervan? Door de samensmelting van de vroegere Christelijk Gereformeerde Kerk met de Nederlandsch Gereformeerde Kerken, zijn ook die kerken in Indië gebracht in het kerkverband van de tegenwoordige Gereformeerde Kerken in Nederland, gelijk die op dit oogenblik hier te lande bestaan. En nu heeft de laatstgehoudene synode van die Gereformeerde Kerken, die van Middelburg in 1896, de kerkelijke rechtspositie ook in deze kerken geregeld, maar daarbij tevens bepaald, dat ze niet tot het beroepen van een nieuwen leeraar kunnen overgaan, vóórdat zij uit deze valsche stelling geraakt zijn en in zuivere positie zijn gebracht. Hieraan is niets te veranderen en waar het ongelukkig geval wil, dat juist de beide leeraars van die twee kerken, zoo te Batavia als te Soerabaya, om gezondheidsredenen repatriëeren moeten, zijn die kerken herderloos. En nu is juist gisteren van den heer jhr. mr. A. F. de Savornin Lohman jr., den zoon van ons geacht medelid, die te Soerabaya woonachtig is, een man op wiens doorzicht en oordeel men mag afgaan, door deputaten een schrijven ontvangen, waarin hij meldde, dat, indien niet zoo spoedig mogelijk de zaak in het lid komt, dit voor deze kerken het begin van het einde zal blijken en ze uiteen moeten spatten.

Want wel zegt de Minister in zijne Memorie van Antwoord, dat er *geene* urgentie kan bestaan, wijl niemand aanzoek tot wijziging deed, maar ik meen mij daartegenover toch deze persoonlijke herinnering te mogen veroorlooven, dat ik zelf mij in mijne qualiteit van deputaat, door de synode daartoe aangewezen, tot dezen Minister gewend heb, om hem te kennen te geven, hoe de toestand van die kerken ganschelijk onhoudbaar was geworden. En al was dit nu een minder formeel be-
zoek, de Minister zal mij toch toestemmen, dat ik hem dit bezoek gebracht heb. Daarom meen ik te mogen zeggen, dat de urgentie bij den Minister wel ter dege bekend was.

Doch dit daargelaten, meen ik toch te mogen zeggen, dat het goed zou zijn als de Minister gevoelde, dat hier onverwijld raad moet geschaft worden. Dit is voor den Minister daarom te gemakkelijker, wijl de vorige Gouverneur-Generaal, de heer Pijnacker Hordijk, reeds te zijner tijd aan het Departement van Koloniën een geconcipieerd Koninklijk Besluit heeft toegezonden, dat eenvoudig behoefde uitgevaardigd te worden om deze zaak te redresseeren. Ik meen althans, dat dit stuk op het oogenblik nog in het bezit is van het Departement van Koloniën, en mede op dien grond meen ik te mogen insisteeren, dat deze zaak niet van de baan worde geschoven, als zou er *geene* urgentie bij zijn, — er is integendeel de sterkst mogelijke urgentie bij —, maar dat ze snel worde afgedaan.

Omtrent hetgeen de Minister ten aanzien van het verstrekken van gelden voor heidensche offerfeesten op Lombok heeft gezegd, kan ik van den Minister begripen, dat hij op zijn standpunt geoorloofd vindt een over en weer elkaar bezoeken bij groote godsdienstige plechtigheden, zonder dat men geacht wordt, min of meer aan dien godsdienst of die plechtigheden te gelooven of hulde te bewijzen. Datzelfde heeft ook in Europa plaats, bijv. wanneer een souverein van een ander land overleden is en er wordt, wanneer hij behoorde tot den Roomsche-Katholieken godsdienst, een requiem gevierd voor den afgestorvene. Dan plegen ook staatslieden en officieele personen, die niet tot die kerk behooren, toch daarheen te gaan, zonder dat het iemand in de gedachte komt, dat zij daarmede hunne eigene belijdenis zouden verloochenen.

Persoonlijk ben ik het hiermede *niet* eens, maar mij plaatsende op het standpunt van den Minister, kan ik begripen, dat men zoo ook in Indië zegt: De Mahomedaansche hoofden komen bij ons op onze feesten en wij reciprocereu dit. Maar wie *geld voor eene zaak geeft*, doet heel iets anders en veel meer, en wordt daardoor mede *verantwoordelijk*, en het is dan ook alleen over het geven van eene som gelds,

voor die zaak, dat ik geklaagd heb. De Minister zegt wel, dat dit bij een post van de begrooting ter sprake kan komen, maar hij zou mij verplichten, als hij zou willen aanduiden bij welken post het dan zou moeten besproken worden. Ik heb hem voorshands nog niet kunnen vinden. Maar is er toch een post, dan betwijfel ik niet, of er zal dan wel een amendement worden voorgesteld, om hem met een zeker bedrag te verminderen. Want ik moet den Minister ten stelligste verklaren, dat de leden van deze Kamer, die prijsstellen op hunne Christelijke belijdenis, als één man er tegen zullen stemmen, dat vanwege onze Regeering en uit onze kas ook maar een enkele gulden gegeven wordt voor het offeren van offerdieren *aan afgoden*. Doch deze quaestie zal ik hiermede nu laten rusten.

Thans spreek ik nog een kort woord van repliek naar aanleiding van de tegenspraak, die mijn advies in zake de Atjeh-politiek heeft onder-vonden van de zijde der geachte afgevaardigden, de heeren Van der Zwaag, Troelstra en Van Kol.

Met den heer Van der Zwaag kan het debat kort zijn. Hij heeft den lof verdiend van consequentie, waar hij zegt: wat hebben wij aan onze koloniën? Zoo wij er van af konden komen, zou ik bereid zijn mede te werken om ons gansche koloniaal bezit er aan te geven. Heeft echter — zoo veroorloof ik mij te vragen — die geachte spreker er zich rekenschap van gegeven, welken achteruitgang en welke verarming het voor ons land ten gevolge zoude hebben, indien het, als gevolg bij voorbeeld van een oorlog met eene vreemde Mogendheid, eens werkelijk tot dien harden slag voor ons vaderland kwam? Heeft hij er zich rekenschap van gegeven, hoe, indien we, naar zijn stelsel, onze koloniën eens loslieten, de begeerlijke schat van ons koloniaal bezit bijna zeker een Europeeschen oorlog tusschen de groote koloniale Mogendheden zoude ten gevolge hebben, die zich aanstonds van twee kanten te gelijk op die schoone, door ons prijsgegeven koloniën zouden werpen? En eindelijk vraag ik hem, of hij er zich rekenschap van gegeven heeft, welke toestand in Indië en elders zoude geboren worden, indien alle Europeesche Mogendheden saam zich uit hun koloniaal bezit terugtrokken? Is niet wat men tegenwoordig, nog ten deele zelfs in Tunis en Algiers, maar vooral in Tripolie en Klein-Azië, en zelfs in streken van het Europeesch gedeelte van het Turksche Rijk, van den ouden toestand waarneemt, diep jammerlijk en zoo schandelijk ellendig, dat elk gezag van eene Europeesche koloniale Mogendheid, ook zelfs dat van Spanje, nog altoos verkieslijk is boven dat? En staat het dan niet vast, dat men, door deze bevolking weer aan hun

eigen noodlot over te laten, haar eener ellende in de armen zou werpen, waarbij vergeleken al hetgeen over Indië te klagen valt, nog slechts kinderspel is?

Het hoofdverschil tusschen dien geachten spreker en mij bestaat dan ook hierin, dat hij de zaak incidenteel beziet, op zich zelf, terwijl zij voor mij staat in het volle licht der sociologische wetenschap en der volle historie. En dan leert mij die historie ontegensprekelijk, dat alle volkeren, die blijven *buiten* de Christelijke sfeer, zoo in Afrika als in Azië, uit hun eigen initiatief niet *kunnen* komen tot een hooger standpunt. Juist de volle inbezitneming van die gedeelten van Azië en Afrika door verschillende Europeesche Mogendheden heeft in die streken een toestand doen geboren worden van hooger menschelijk bestaan. Een toestand, — ik stem het toe —, niet verworven dan tot den prijs van veel kostelijk bloed en van veel jammerlijke ellende. Maar die bange periode moest doorworsteld worden, om deze volkeren te kunnen opvoeren tot eene hoogere phase van menschelijk geluk. Hadden dan ook de Europeesche Mogendheden zich buiten die landen gehouden, dan zouden er nog steeds in die streken voortdurend gelijksoortige toestanden zijn als die zelfs onder de Zoeloe-kaffers en andere heidenen bestaan en die door de schrijvers over de Transvaalsche aangelegenheden ons in zoo schelle kleuren zijn geschilderd geworden. Het is zoo, dat niet altoos met dit hoofddoel, maar meest om aan hunne veroveringszucht te voldoen, en ter wille van commercieele belangen, de Europeesche Mogendheden zich in die landen genesteld hebben. Maar wanneer men aan de historie vraagt, tot welk resultaat dit heeft geleid, dan luidt het antwoord allerwege, — om nu eens eene uitdrukking te bezigen, ons Gereformeerden bekend —, dat met dezen zeer *krommen* stok nochtans in den regel een *rechte* slag is gedaan.

Al is dus bij dergelijke inbezitneming het uitgangspunt zelden rechtvaardig en meest zeer stoffelijk van aard geweest, toch leert de uitkomst, dat deze van Europa uitgegane actie ten slotte aan de bevolking, waarop de koloniale politiek wierd toegepast, ten zegen is geweest. Wat door den heer van Kol gezegd is over gepleegde wreedheden, beaam ik ten volle, *indien inderdaad die feiten zoo zijn*. In die afkeuring van wreedheden staat hij volstrekt niet alleen. Ik ben toch overtuigd, dat, wanneer dergelijke feiten, mits in concreto en duidelijk bewezen, aan de Kamer werden medegedeeld, er niet een lid dezer Kamer, van welke partij ook, zou zijn, die ook maar één oogenblik zou aarzelen om daarover een gestreng afkeurend oordeel uit te spreken. Ik voeg

er bij, dat ook aan de groene tafel geen Nederlandsch Minister van Koloniën denkbaar is, die, wanneer dergelijke feiten hem bekend werden, niet al zijne krachten zou aanwenden om onverwijld zulke barbaarschheden te stuiten. Men moet hier dus niet den schijn aannemen, alsof het geven van getuigenis daartegen het particulier privilege van deze drie heeren ware. De heilige verontwaardiging daartegen zou zich uiten niet alleen bij hen, maar bij ons allen.

Het grondverschil tusschen die heeren en mij bestaat dan ook niet daarin, dat zij opkomen voor het ideaal, want ik doe dit met hen. Maar hierin ligt hunne fout, dat zij meenen hun ideaal buiten aanraking met de werkelijkheid, met de realiteit te kunnen houden, of anders gezegd, dat zij rekenen niet met *de macht der historie*. En dit nu doe ik wel. Reeds de natuur leert mij, dat een boompje, pas gestekt, nog tener en teeder genoeg is om met de hand verbogen te worden, zoo het verkeerd groeit. Maar wanneer zulk een boompje reeds 10 à 12 jaren zijne wortelen schoot en de eerste zwakke stengel hard hout is geworden, is zulk ombuigen onmogelijk. Dit nu is *de macht der historie*, waarop ik doelde, eene macht, die reeds in het natuurleven uitkomt, en veel sterker nog zich in de historie der menschelijke samenleving nestelt. Ik meen daarom mijnerzijds te moeten rekenen *met de realiteit*.

Laat mij dit nog op andere wijze mogen illustreeren. Er is toch eene oude legende, die eenigszins het verschil tusschen die heeren en mij toelicht. In Rusland werd in vroeger jaren op de steppen nog veel banger ellende geleden dan thans, en nu meldt het volksverhaal, dat in die dagen twee hemelsche wezens, gehuld in het hagelwitte lichtgewaad als symbool van het ideaal, zweefden over die jammerlijke steppen. Die twee hemelsche wezens waren dus in hunne liefde voor het ideaal één, maar hierin verschilden zij, dat de een, om het hagelwitte kleed niet door aanraking met de realiteit te besmetten, hoog in de wolken bleef zweven, terwijl de andere geest — en dat is de heilige, die in Rusland niet het minst wordt vereerd — naar beneden daalde, zijn ideaal aan de besmetting der realiteit waagde, maar dan ook het zalig zelfbewustzijn had van geestelijke vertroosting en practische verzachting aan het lijdende volk te hebben gebracht. Is zoo ook het verschil tusschen die heeren en mij niet, dat *zij* hun ideaal hoog houden, maar buiten rapport met de historie en de realiteit blijven, terwijl ik staande houd, dat de realiteit invloed moet hebben op ons ideaal?

Door den heer Troelstra zijn nog een paar opmerkingen gemaakt, die ik wel kort, maar toch even meen te moeten aanstippen. Hij wraakte mijn gebruik van het beeld der *verjaring*. Maar, wanneer een iemand

een liefallig kind van den huize vergeleek bij eene roos, en er was een geleerd botanicus, die hoogwijs opmerkte: eene roos is eene bloem, en eene bloem heeft een steel en blad, maar een meisje heeft dat alles niet, zoodat gij een meisje geene roos hadt mogen noemen, — wat zou dan de indruk hiervan op den heer Troelstra wezen? Laat hij daarnaar dan ook afmeten, welken indruk zijne woorden op mij maakten, toen ik — in *overdrachtelijken* zin natuurlijk — van verjaring gesproken had, en hij als hooggeleerd rechtsgeleerde mij kwam vertellen, dat verjaring een rechtsinstituut is en eerst plaats heeft na 30 jaren.

Ten andere heeft de heer Troelstra ons ook verweten, dat wij als Christelijke partij hier de Christelijke beginselen in den steek hadden gelaten. Ware het niet veiliger geweest, Mijnheer de Voorzitter, indien de geachte spreker op dit punt het voorzichtige voorbeeld van den Minister van Koloniën had gevolgd, door niet te spreken van dingen, waarmee hij blijkbaar niet op de hoogte was? Uit zijn rede blijkt toch, dat hij niet weet, hoe de Christus zelf in dezen oordeelde en handelde. Het geldt immers de vraag, of men, waar zekere onrechtvaardig begonnen toestand eenmaal historisch geworden is, dien al dan niet heeft te eerbiedigen. Welnu, er is eenmaal een ander Atjeh geweest, het oude Palestina, en ook dat land werd veroverd, niet door de Nederlanders, maar door de Romeinen. De Christus nu heeft geleefd te midden van de uit die verovering geboren toestanden. Er waren toen patriotten, die, evenals deze drie heeren, tegen dien historisch geworden toestand reageerden. Maar wat heeft toen de Christus gezegd? Heeft hij de bevolking tegen de Romeinen opgezet en aan de Romeinen het bewind betwist? Integendeel, toen men hem hiertoe verlokken wilde, zeide hij: geef mij een penning, en toen men hem dien gaf, wees hij met den vinger op het beeld des Keizers, dat daarop stond, en sprak: „Geef dan den Keizer wat des Keizers is.” En die Keizer was de dwingeland te Rome.

Handelingen, blz. 159—162.

Algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting voor 1898: Meest gelezen bladen — Verhouding van Kamer en Kabinet — Inhouding van H. M. de Koningin — Financieele Homogeniteit — Tariefherziening — Waar het geld voor sociale hervormingen te halen? — Liberale Concentratie — Homogeniteit in zake sociale hervormingen — Oude en nieuwe oeconomische school.

VERGADERING VAN 1 DECEMBER 1897.

Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij vergund, in de eerste plaats een anachronisme in paragraaf 14 van de Memorie van Antwoord te castigeeren. De regeering verklaarde namelijk in die paragraaf, dat het haar usance is, *de meestgelezen bladen* te kiezen voor het plaatsen van hare advertentiën. Nu is echter de Minister van Financiën persoonlijk genoeg in Amsterdam bekend, om te weten, hoe in de Warmoesstraat, schuin over het huis waarin Vondel eens kousen verkocht, het bureau gevestigd is van een dagblad, dat openlijk het aantal zijner abonneuten op 60.000 afficheert. Hij weet evenzoo, hoe in elke tramwagen het *Nieuws van den Dag* aangeschreven staat als gelezen te worden in 1500 plaatsen van het land. En ook herinnert hij zich wel de prent, waarop de papierpyramide van *De Telegraaf* is afgebeeld. En toch zijn het niet deze bladen, welke de Regeering kiest voor hare advertentiën. Paragraaf 14 lezende, zou men tot de conclusie moeten komen, dat de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* en het *Handelsblad*, waarin de Regeeringsadvertentiën wel worden geplaatst, de bovengenoemde bladen in aantal van abonneuten en lezers nog verre te boven gaan; iets wat natuurlijk *niet* zoo is. Door die uitdrukking „meest gelezen bladen” worden wij alzoo teruggebracht naar den tijd, toen metterdaad *Nieuwe Rotterdamsche Courant* en *Handelsblad* het meest gelezen werden en men nog alleen rekening hield met de kringen van Universiteit, handel en nijverheid. In onze democratische periode daarentegen, nu het volk evengoed zijn dagblad leest, zijn de volksbladen *de meestgelezene* geworden, en is alzoo wat in § 14 staat een anachronisme. De Regeering zal mij dat niet betwisten, maar ik wenschte toch even dit kleine anachronisme uit de wereld te helpen.

Verder wensch ik den geachten afgevaardigde uit Goes mijn dank te betuigen voor de afdoende en uitstekende wijze, waarop hij de verbinding van het lidmaatschap dezer Kamer met het Ministerschap op de kaak heeft gesteld. Hij deed dit zóó, dat het in het vervolg voor de leden der Regeering stellig moeilijker zal zijn geworden om het lidmaatschap der Kamer te aanvaarden. Ik voeg er nog aan toe, dat onze geachte collega's, die tevens eene portefeuille dragen, naar ik hoop, als het op stemmen aankomt, niet als leden der Kamer van de *Ministers-tafel* hunne stem zullen uitbrengen, maar daarvoor met ons hunne plaats op de banken zullen innemen en daardoor toonen, dat zij zich niet boven ons verheven gevoelen, maar zich in hunne Kamerqualiteit beschouwen als onze gelijken.

Daarentegen ga ik niet met den geachten afgevaardigde uit Goes noch met den geachten afgevaardigde uit Groningen, den heer Drucker, mede, waar beiden in de quaestie van *sluiting, stuiting* partij kozen tegen het stelsel der Regeering.

Ik zal intusschen niet mijnerzijds een uitvoerig betoog te dier zake tegenover het hunne stellen. Ik wensch alleen te voorkomen, dat men later niet zegge, dat er in de Kamer *alleen* stemmen zijn opgegaan om het stelsel der Regeering te bestrijden. Ik voeg er bij, dat mijne overtuiging te dezer zake steunt op hetgeen in Amerika plaats heeft. In Amerika is het bijna regel, dat een zittend lid, dat aftreedt, niet herkozen wordt en dat in elke nieuwe Kamer een bijna geheel nieuw personeel optreedt. Is dit nu in strijd met den grondslag van het parlementaire stelsel? Zeer beslist niet: de absolute vrijheid van het volk moet ten deze geëerbiedigd worden; en dit sluit ook hier te lande het recht in, om, wanneer wij vier jaren verder zijn, ons allen thuis te laten en een geheel ander korps van vertegenwoordigers te kiezen. En dan zou natuurlijk behandeling *de novo* van alle ontwerpen onvermijdelijk zijn. Maar waar dit uit het stelsel als zoodanig kan voortvloeien, mag hiertegen niet worden gereageerd uit het bloot contingente feit, dat hier meestal dezelfde leden terugkeeren. Het „éénmaal burgemeester, altijd burgemeester” mag voor de leden der Kamer niet als een uit het stelsel volgende regel worden aanvaard. Dit is mijn theoretisch uitgangspunt. En wat de utiliteitsgronden aangaat, verwondert het mij te meer, dat beide heeren ook ditmaal zoo streng oordeelden, daar toch niet minder dan *vier nieuwe Staatspartijen* in deze nieuwe Kamer zijn opgetreden: de partij van den heer Van der Zwaag, de partij bestaande uit de heeren Troelstra en Van Kol, de Christelijk-historische partij, en de nu ook zelfstandig georganiseerde vrije anti-revolutionairen. Naar

het mij toch voorkomt was het nu vooral te meer eisch, om van de zijde der Regeering niet het minste bezwaar in den weg te leggen aan eene nieuwe beoordeeling, ook bij de schriftelijke gedachtenwisseling, van de verschillende ontwerpen.

Na dit drietal voorafgaande opmerkingen kom ik tot de hoofdzaak, de verhouding van Kamer en Kabinet. En dan ligt het natuurlijk niet op mijn weg, om te doen wat de geachte afgevaardigde, de heer Kerdijk gisteren deed: koren voor den ministerieelen molen aandragen. Zijn advies — ik zeg dit zonder iemands advies gering te willen schatten — was ongetwijfeld gisteren het meest gewichtige, evenals vandaag dat van den heer Van Karnebeek. De vraag toch was op ieders lippen, of de heeren Kerdijk en zijne vrienden aan dit Kabinet al dan niet hun steun zouden verleenen? Daarvan hing het antwoord af op die andere vraag, door mr. G. van den Bossche in zijne onlangs uitgekomen brochure gesteld: *Ce Cabinet sera-t-il viable?*, en de heer Kerdijk gaf hiervoor goede hope. Want wel heeft deze geachte afgevaardigde zijn reserve's gemaakt, en den wijsvinger ernstig opgeheven, maar ook al lag hierin eene niet overbodige waarschuwing voor de toekomst, op het oogenblik is de zaak dan toch gezond en het scheepje kan varen.

Voor mij, als lid van de oppositie, is intusschen eene andere taak weggelegd. Als *Her Majesty's loyal opposition* begroeten ook wij deze dienaren der Kroon met eerbied, reeds om hunne persoonlijke positie en uitnemende bekwaamheden, maar vooral omdat zij hier als *dienaren der Kroon* verschijnen. Ook geef ik aan het opgetreden Kabinet mijnerzijds gaarne de verklaring, dat ik met het Gouvernement hoop samen te werken voor zoover en zoolang de mij heilige beginselen, die ons scheiden, niet te stout in zijne ontwerpen worden geschonden, en niet te zeer door die samenwerking zouden worden verzwakt. Maar afgezien hiervan rust op de oppositie nog eene andere taak. Het Kabinet moet homogeen zijn; eene Kamer vindt juist in het *niet* homogeen zijn voorwaarde van levenskracht. De worsteling der beginselen is hier onmisbaar, en daarom is het de taak der oppositie in de Kamer, ook op de Regeering *critiek uit te oefenen*. Die critiek juist is de moeder van vruchtbaar gemeen overleg.

Alvorens echter critiek te *kunnen* uitoefenen, behoort men het object, waarover die critiek gaan zal, te kennen; en nu houde de Regeering mij ten goede, dat ik achter den sluier, waarachter het Kabinet zich schuil houdt, nog niet zóó gluren kan, dat ik meen, nu reeds met succes tot eenigszins ernstige critiek te kunnen overgaan. Ik meen daarom veilig te handelen met vooralsnog alleen uit te gaan *op infor-*

matie, en dan vraag ik die informatiën liefst aan het Kabinet zelf, overmits bij zelfopenbaring een deugdelijk Kabinet slechts kan winnen. Reeds in het Voorloopig Verslag, het is zoo, werd eene poging gewaagd om soortgelijke informatie van de zijde der Regeering te verkrijgen, maar in de Memorie van Antwoord heeft die bron van informatiën voor mij nog niet zoo mildelijk gevloeid of het Kabinet zal, naar ik vertrouw, bereid zijn thans, bij de openbare beraadslagingen, die ietwes schrale informatiën aan te vullen.

Onze vroegere geachte mede-afgevaardigde, de heer De Beaufort, wees er in het vlugschrift, door hem kort vóór de stembus uitgegeven, met nadruk op, hoezeer eene Regeering „zedelijke kracht” behoeft en hoe deze „op bedenkelijke wijze kan verlamd worden”. „Eene Regeering” — zoo schreef hij op bladz. 28 van zijne brochure: *De liberale partij en de verkiezingen* — „die niet kan uitvoeren wat zij wil, is geen oogenblik van haar leven zeker”.

Nu zal men mij toestemmen, dat wie geen oogenblik van zijn leven meent zeker te zijn, niet in de gemoedsstemming verkeert, die voeren kan tot kalm beleid en tot rustige behandeling van zaken. Vandaar mijne vraag, Mijnheer de Voorzitter: Meent dit kabinet metterdaad die *zedelijke kracht* te bezitten, die door den heer De Beaufort zoo onmisbaar werd geacht? Nu kan die zedelijke kracht van het Kabinet *ad extra* beheerscht worden door de samenstelling van de Kamer, en die heeft het Kabinet niet in zijne macht; maar veel meer nog hangt die zedelijke regeerkracht *ad intra* af van de samenstelling van het Kabinet zelf. Een homogeen Kabinet is *sterk*, een niet-homogeen Kabinet staat *zwak*.

Daarom stel ik den formateur de tweede vraag: Is uw Kabinet metterdaad homogeen? Ik doe die vraag met te meer nadruk, omdat de Minister van Financiën in zijne Memorie van Beantwoording over het vraagstuk der homogeniteit — hij houde mij de niet al te onparlementaire uitdrukking ten goede — wel ietwat luchthartig is heengegleden. Iets wat mij in dezen Minister te meer verwonderde, omdat hij in het Kabinet van 1891 zelf de jammerlijke gevolgen mee heeft ondervonden, die het ontbreken van de noodige voorzorgen tot waarborging van homogeniteit voor het toenmalig Kabinet gehad heeft. Immers is het toen gebeurd, dat een der leden van Kabinet verband zocht tegen zijne ambtgenooten bij eene groep in deze Kamer, uit het Kabinet trad en derwijs in openlijk verzet kwam, dat het voor heel ons land openbaar werd, hoe door den toenmaligen kabinetsformateur te weinig voor deugdelijke homogeniteit gezorgd was.

En toch, niettegenstaande die ondervindig telt de Minister blijkbaar de homogeniteit licht. Immers in zijne Memorie van Beantwoording op bladz. 1 kent hij, naar zijn zeggen, dilemmatisch slechts twee begrippen van homogeniteit. Het eene is, volgens hem, dat men *over alle zaken* op gelijke wijze denkt. Er staat toch: „Men wenscht te weten, of het Kabinet zich zelf als homogeen beschouwt. Beteekent homogeniteit gelijke beoordeeling van alle zaken?”

Maar nu vraag ik toch, of den heer Minister wel iemand bekend is, die ooit homogeniteit zoo dwaas gedefinieerd heeft? Is er ooit een staatsman geweest, die, in of buiten deze Kamer, een zoo zot begrip van homogeniteit heeft verdedigd? Kent de Minister er één? Ik zou waarlijk verlangend zijn den naam van dezen unieken staatsrechtsgeleerde te vernemen. Maar is er zoo iemand nooit geweest, is zoo iemand eenvoudig niet noembaar, eilieve, waarom weerlegt de Minister dan eene bewering, die niemand staande houdt. Wat is dit anders dan een slag tegen den windmolen?

Buiten dit ondenkbare begrip kent de Minister alleen nog het tweede begrip, dat namelijk de homogeniteit uitsluitend zou bestaan in het eenstemmig denken over de te doene voorstellen. Denkt men zich een Kabinet van fusie, of een Kabinet gelijk het vorige, dat volgens zijn eigen verklaring alleen was opgetreden voor de afwerking van eene beperkte taak, dan geef ik toe, dat in een dergelijk geval eene aldus begrepen homogeniteit volstaan kan. Maar vergis ik mij niet, dan wil dit Kabinet volstrekt geen Kabinet van fusie of van beperkte taak zijn, maar dient het zich aan als een geheel *normaal* Kabinet. En dan zal, naar het mij voorkomt, een ernstiger maatstaf van homogeniteit moeten worden aangelegd, dan die in het woord van den geachten Kabinetsformateur ligt opgesloten. Ik begrijp intusschen, dat hij voor mij, een theoloog, die nog zoo wat den dilettant speelt op ander terrein, zal weigeren te zwichten. Maar als ik den Minister het gevoelen te dezer zake voorleg ò van een van *zijne* geestverwanten ò van een van *mijne* geestverwanten, beiden mannen, die in het staatsrecht hoog staan aangeschreven, en die, in beginsel elkanders tegenvoeters, nochtans op dit punt eenstemmig denken, dan, dunkt mij, zal het gevoelen, gelijk hij dit geuit heeft in zijne Memorie van Antwoord, toch door hem zelve zwak en onhoudbaar worden bevonden.

Welnu, laat ik mij dan eerst beroepen op een *zijner* geestverwanten, op wijlen den hoogleeraar Buys. Deze schreef namelijk in zijne *Toelichting van de Grondwet*, deel I, bladz. 193, dit: „Het verstaat zich vanzelf, dat, aangezien de Staat eene eenheid zijn moet, welke op een

gegeven oogenblik slechts door één wil kan worden geleid, allen die te zamen als regeeringsorganen optreden, *ook eene eenheid moeten vormen en eenzelfde regeeringsbeginsel moeten voorstaan.*"

En de heer Groen van Prinsterer, *mijn* geestverwant, sprak op gelijke wijze, gelijk blijkt uit zijne *Adviezen*, deel I, bladz. 216: „Een homogeen Ministerie is een bewind, gegrond op eenvoud van politieke denkwijze. Ziedaar het *levensbeginsel*. Van die eenheid uitgaande, heeft het een vast plan, een stelselmatig ontwerp in de maatregelen, die het voordraagt. Ziedaar de *levensopenbaring*." En dat Groen van Prinsterer, en op zijn voetspoor steeds de anti-revolutionaire-partij, iets meer aan de homogeniteit van het Kabinet hechtte dan de geachte afgevaardigde uit den Helder zooeven deed voorkomen, blijkt wel hieruit, dat hij in dezelfde bekende rede (zie *Adviezen*, dl. I, bladz. 212) zich nog veel krasser en wel in dezen zin uitsprak: „Het niet bestaan van een homogeen Ministerie is *aan de wegcijfering van het koningschap gelijk.*"

Hieruit nu meen ik te mogen afleiden, dat ik niet, evenals de Minister, over de quaestie van homogeniteit mag henenglijden, maar integendeel dit gewichtig vraagstuk, ook met zijne toepassing op dit Kabinet, iets van meer nabij heb te bezien.

Beteekent homogeen licht in de optica zoodanig licht, waarvan de stralen door geen prisma meer kunnen gebroken worden, zoodat de eenheid in de bron van licht zit, dan wensch ik hier den Kabinetsformateur te nemen als de bron van homogeniteit, in *hem* te zien de eenheid van het politieke licht, en in zijne geachte ambtgenooten de stralen. Aan den Kabinetsformateur ontleen ik daarom liefst mijne indeeling. Die Kabinetsformateur moet zijn *the right man on the right place*. Ook voor eigen gevoel. Ik zeg dit niet ironisch. Iemand, die als Kabinetsformateur de opdracht aanneemt, en niet overtuigd is, dat hij *the right man on the right place* is, verstaat zijne roeping niet.

Deze Kabinetsformateur nu wordt door degenen, die zijn optreden als zoodanig toejuichen, zoo ik mij niet vergis, in *vierderlei* opzicht als de rechte man op de rechte plaats beschouwd:

- 1°. als de man voor de komende inhuldiging van H. M. de Koningin;
- 2°. als specialiteit op het stuk van financiën;
- 3°. als de man van het ralliement, of, wil men, van de liberale concentratie;
- 4°. als de man van oeconomische studie.

Zoo drukt hij door die vierderlei karaktertrek zijn stempel op heel

zijn Kabinet, en zal dus het onderzoek naar de homogeniteit van dit Kabinet in hoofdzaak over deze vier punten loopen moeten.

In de eerste plaats vraag ik dan, of het Kabinet niet homogeen is met het oog op de *inhuldiging van onze Koningin*. Ik mag dit vragen, wijl het niet denkbaar is, dat een Kabinet, dat de hooge eer geniet op te treden vlak voor den tijd, waarin H. M. de Koningin de Regeering aanvaarden zal, niet ook op die gewichtige gebeurtenis zou zijn ingericht of dat bij de Kabinetsformatie niet op wat hiermee samenhangt zou gelet zijn. Te eer meen ik dit punt hier ter sprake te kunnen brengen, omdat, zooals bekend is, het ook ter sprake is gekomen bij de verkiezingen. Te Utrecht werd eene politieke vergadering gehouden, waarin de wensch werd uitgedrukt, dat Hare Majesteit de Koningin bij het aanvaarden van hare Regeering niet door den uitslag van den stembusstrijd gedwongen mocht worden, zich te binden aan het ministerieel gezag van den man, die „God, Eigendom en Familie” schreef. Van uit Groningen werd dit straks gerescontreerd met de vraag, of men het dan veiliger zou achten, dat de Koningin bij de inhuldiging staan zou tusschen ons geacht medelid, den heer Schaepman, wiens afwezigheid ik vooral om de oorzaak ervan betreur, en nog een ander iemand, dien ik liefst niet noem. Ja, zelfs de oud-Minister Smidt, vroeger ambtgenoot van den Kabinetsformateur, heeft in zijne welbekende rede te Dordrecht, die heel het land door gelezen is, duidelijk laten doorschemeren, dat er in den boezem der liberale partij over de verhouding tot de Kroon nog altoos verschil bestond.

Dit alles nu geeft mij aanleiding, aan het Kabinet te vragen, hoe het de plechtigheid, die aanstaande is, beschouwt. Als het installeren van de eerste Staatsdienaresse door een souverain volk? Of wel als het optreden van de Koningin van Nederland, die, *jure suo* Koningin, zich voor Gods aangezicht plechtiglijk met den eed van trouw aan Haar volk en dat volk aan zich verbindt? En dan komt het mij niet twijfelachtig voor, dat de vraag in laatstgemelden zin moet beantwoord worden. Het bewijs hiervoor put ik uit de vergelijking van onze Grondwet met de Belgische. In de Belgische Grondwet heerscht de volkssouvereiniteit; er staat uitdrukkelijk: „Tous les pouvoirs émanent de la nation”. Maar in diezelfde Grondwet wordt bepaald dat, bij het sterven van den Koning, een interregnum intreedt, waarin de Ministers het bewind voeren, en dat de Koning eerst Koning *wordt* na afgelegden eed. Dat nu is consequent. Wanneer het volk souverain is en de Koning zijn eerste Staatsdienaar, dan kan hij niet in functie treden, alvorens hij door het souveraine volk beëdigd en geïnstalleerd is.

Maar in onze Grondwet staat het heel anders. Bij ons grijpt de inhuldiging eerst plaats nadat de Koning, of wil men de Koningin, *jure suo, de regeering reeds aanvaard* heeft. Zij wordt niet Koningin door de inhuldiging, maar *is* het eer zij ingehuldigd wordt, ook zonder nog den eed op de Grondwet te hebben afgelegd.

In die kleine onderscheiding nu schuilt al het verschil tusschen volks-souvereiniteit en Koninklijke souvereiniteit. Daarom staat er ook in art. 10: „*De Kroon is en blijft* opgedragen”, wat te verstaan is in denzelden zin als de woorden die in die Grondwet van 1814 voorkwamen: „*De Souvereiniteit is en blijft* opgedragen.” Alleen de titel werd nader bepaald. Gelijk dan ook aan den formateur van het Kabinet niet onbekend kan zijn, heeft de anti-revolutionaire partij, waartoe ook ik de eer heb te behooren, er steeds hoogen prijs op gesteld, op dit gewichtig punt allen nadruk te leggen, overmits juist bij dit punt de Staatsrechtelijke beschouwing van liberalen en anti-revolutionairen uiteen gaat.

Ik vraag dan ook thans, hoe het Ministerie ten deze denkt; of liever, om het antwoord te vergemakkelijken, of er ten deze homogeniteit tusschen het Kabinet en den Minister van Justitie bestaat, en of deze laatste nog homogeen is met zich zelve in 1886. Immers in zijn geschrift: *Richting en Beleid der Liberale partij* lees ik op bladz. 51: „De vraag nu, waar is in den Staat de bron is van macht, is voor den liberaal althans niet voor tweeërlei beantwoording vatbaar. Noch gratie Gods, noch bijzondere voorrechten kunnen als machtsbrieven gelden: alleen bij het volk ligt de bevoegdheid om over de Regeering te beslissen”. Evenzoo op bladz. 55: „Het volk is soeverein, niet omdat in haar de bron van macht liggen *moet*, maar omdat in het volk in werkelijkheid de bron van macht *ligt*.” En verder op bladz. 62: „Eindelijk” (als laatste stuk van het Staatsbestuur) „een zelfstandig Staatshoofd *als het groote vliegwiel*, om de beweging der Staatsmachine onafhankelijk te maken van het doode punt, *Staatsdienaar*, maar niet verantwoordelijk jegens het Parlement, de Ministers kiezende overeenkomstig den wil der Vertegenwoordiging, maar rekening houdende met den wil des volks.”

Is hiernaar nu afgemeten de meening van heel het Kabinet? Een vroeger medelid van ons, thans schrijvende in *De Avondpost*, sprak hier op 1 Augustus 1884 van de Kroon, niet als het *fundament*, maar als het *ornament* van het Staatsgebouw. Zijn we thans uit de *aesthetische* in de *technische* periode overgegaan, en is thans de naam voor onze Koningin: *Het vliegwiel*?

In de tweede plaats veroorloof ik mij de vraag aan den formateur

van het Kabinet, *als man van financiën*, of het Kabinet ook homogeen is in zijn *financieel* beleid? Ook dit dient gevraagd, want vooral voor een Kabinet van sociale hervormingen is de financiële vraag van *eminent* belang.

We hebben toch van den Minister van Financiën eene zeer *optimistische* voorstelling ontvangen omtrent den stand onzer financiën. Hij noemde ze *zeer bloeiend*. Maar ik veroorloofde mij reeds in de sectiën de opmerking te maken, dat de *uitgaven* ook bloeien; en het komt er maar op aan wat bij deze steeplechase sterker om hoog gaat, de inkomste of de uitgave. En we hoorden reeds in de millioenenrede, dat onze, o, zoo bloeiende inkomsten reeds lang ingehaald zijn door onze nog sterker bloeiende uitgaven, zoodat dit Kabinet onverwijld, bij zijn eerste optreden, reeds in de eerste Troonrede, bedacht is geweest op het nogmaals *versterken* van de middelen.

Mij was het hierbij natuurlijk eene verrassing, dat het Kabinet daarbij in de eerste plaats het oog sloeg op de herziening van ons tarief, natuurlijk *op de bekende grondslagen, fiscaal*, niet *protectionistisch*. Edoch, men houde het mij ten goede, dat ik de grens daartusschen niet zoo breed acht? In strengen zin *fiscaal* is alleen zulk een recht, dat bij concurreerende artikelen kan afgewenteld worden op het buitenland, en het protectionistisch karakter komt terstond uit, wanneer de koop prijs hier te lande er door verhoogd wordt. Zoodra de prijs van eenig artikel hier te lande zou dalen door het wegvallen van het invoerrecht, is de concurrentie met het buitenland, wat dat artikel aangaat, voor onze producenten vergemakkelijkt; en als de concurrentie door invoerrecht vergemakkelijkt wordt, is dit recht vanzelf protectionistisch. Evenwel, met tariefswijziging komt men er niet. Voor de sociale hervormingen zal veel meer geld noodig zijn. Binnen korter of langer tijd zullen we voor eene reeks hervormingen staan, die, alle saam, niet veel onder de tien millioen zullen te ramen zijn.

De heeren schudden het hoofd en schijnen die tien millioen te veel te vinden. Natuurlijk hangt dit van het standpunt af, waarop men zich met betrekking tot de sociale hervormingen stelt. Ik kom daar straks op terug. Maar wanneer ik let op hetgeen van de leden van *dit* Kabinet verwacht wordt, dan geloof ik in vollen ernst, dat men niet onder die som zal blijven wanneer eens alle sociale hervormingen zullen zijn ingevoerd. Hoe denkt het Kabinet die som te vinden? De *directe* belastingen wil het niet verhoogen. Dan blijft alleen verhooging van de *indirecte* belastingen over; en het denkbeeld om het op de successie te vinden, is met niet te miskennen welgevallen

in de Memorie van Antwoord besproken. Toch betwijfel ik, of, wanneer er zooveel geld noodig zal blijken, alle leden van het Ministerie, ook de heer De Beaufort, hunne instemming zullen betuigen met eene verhooging van de successie met bijna 80 percent. Doch hoe dit zij, er moet door dit Gouvernement aan de natie een antwoord gegeven worden op de vraag: langs welken weg zult gij de groote sommen vinden, die voor degelijke en radicale sociale hervormingen noodig zullen zijn?

De pers, voor zooverre ze geestverwante van dit Kabinet is, heeft, zoo dikwijls die vraag gedaan werd, haar nog steeds onbeantwoord gelaten. En onzerzijds achten velen, dat ook het Kabinet die vraag niet beantwoorden *kan*. Ik voor mij echter geloof, dat een Minister van Financiën als deze Kabinetsformateur uitstekend wel weet, hoe hij het redden zal en dat hij mijne vraag zeer *wel* kan beantwoorden. Op dat antwoord dring ik dan ook aan, vooral nu er *twee* financieele specialiteiten in dit Kabinet zitting hebben, en men dus ook hier weten moet, of het Kabinet op dit punt homogeen is. Ook de Minister van Koloniën noemde zich onlangs wel Minister van Financiën, maar boog daarbij eerbiediglijk voor zijn ambtgenoot. Doch doet dit ook de Minister van Justitie?

Als er te veel specialiteiten aan het woord komen, gaat het gemeenlijk mis. Wij theologen zijn het meest oneens en advocaten harrewarren. Maar nog erger wordt het als de financieele experts aan het woord komen. Wij hebben het gezien toen de belastingontwerpen van den tegenwoordigen Kabinetsformateur aan de orde kwamen. Toen mengden er zich drie specialiteiten op het gebied van financiën in, en alle drie waren het oneens. En wie was het toen met den Minister vooral oneens? Immers de tegenwoordige Minister van Justitie. In zijn vlugschrift: *De voorgestelde kapitaalbelasting* schreef hij: „Het komt mij voor, dat uit geen enkel oogpunt de (door Pierson) voorgedragen hervorming den toets der critiek kan doorstaan.” Men zal toestemmen, dat dit zoo ongeveer is wat het volk noemt: *Er is geen haar goed aan*. En is het dan eene zoo ongewettigde bezorgdheid, die ik als lid der oppositie koester, dat gelijk verschil van gevoelen opnieuw kan rijzen; en is er dan geen oorzaak om ook hier te vragen: zijt gij als Kabinet ook financieel homogeen?

Ik ga thans over tot mijn derde punt, Mijnheer de Voorzitter, namelijk *de liberale concentratie*. De Kabinetsformateur erkent zelf, dat hij zich vereenigt met de voorlaatste alinea van de eerste paragraaf van het Voorloopig Verslag, waarin wordt verklaard, dat de heer Pierson, als

een man niet van de uiterste richting, juist de meest geschikte was om de verschillende elementen te vereenigen. Wij hebben dus in hem wel ter dege ook den man te zien van de liberale concentratie. En nu veroorloof ik mij hem te vragen: Hoe ver strekt gij als Regeering uwe concentratie uit? Gaat die alleen van de vooruitstrevenden type-Kerdijk tot de oud-liberalen type-Van Karnebeek, of omvat ze ook de vijf radicalen en de drie socialisten? Worden de radicalen en socialisten geschrapt of zijn ze er bij? Die zaak is van aanbelang, omdat als men die 8 schrapt, men komt *onder* de meerderheid. En kan nu een Kabinet zonder meerderheid krachtig zijn? Wij anti-revolutionairen — en ik meen ook de liberalen — hielden er steeds aan vast, dat een Gouvernement, om krachtig te staan, eene regelmatige ministerieele meerderheid moet hebben. Het is wel betwist, dat dit onder ons anti-revolutionairen aldus verstaan wordt, maar die bewering weerleg ik door te wijzen op dit woord van mr. Groen van Prinsterer, te vinden in de *Adviezen*, deel I, blad. 212: „Om te regeeren moet het Ministerie in de Kamer hebben eene meerderheid, *die het regelmatig ondersteunt*, eene meerderheid die, met de beginselen van het Ministerie bekend en eensgezind, aan dat Ministerie kracht en bijstand verleent.”

Welnu, hoe spant de Kabinetsformateur zijn boog? Staat de eene pijler te Enschedé en de andere in de oud-modische veste van Utrecht? Of trekt hij den boog enger? En dan meen ik, dat er veel voor te zeggen is, dat de Kabinetsformateur den boog zoo wijd *moet* spannen als ik eerst onderstelde.

Wat toch is het geval? Wij hebben het genoeg gehad, met den geachten afgevaardigde uit Enschedé kennis te maken, maar deze afgevaardigde is als zoodanig een *product*, een product van de kiezers van Enschedé. Doch zie, de formateur van het Kabinet was ook een electoraal product van *diezelfde* kiezers. En indien dus die kiezers nu niet in veertien dagen tijds geheel zijn veranderd, maar er eenige continuïteit van politieken zin bij hen bestaat, — en dat moet men toch bij *liberale* kiezers, die immers zoo ontwikkeld zijn, wel onderstellen —, dan blijkt toch, dat er tusschen de heeren Van Kol en Pierson zekere electoraal-genealogische verwantschap bestaat. Ook herinner ik er aan, dat een bekend liberaal orgaan, nadat de sociaal-democratische heeren met behulp van de liberalen gekozen waren, zeer karakteristiek schreef: „Och ja, het zijn wel is waar sociaal-democraten, maar *wij blijven toch in de familie*.” Welnu, dat was juist wat Groen van Prinsterer altijd beweerd had, namelijk, dat de meest tamme conservatief, mits op de beginselen van de Fransche revolutie staande, van

ééne familie was tot zelfs met den anarchist en den nihilist; eenvoudig wijl de tegenstelling niet ligt in het tempo, waarmee men marcheert, maar *in het beginsel*. Men zag dan ook, hoe de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* -- die nog in 1887, ik zal niet zeggen hemel en aarde bewoog, maar toch weken lang eene drukte maakte, waarover men vermeld stond, omdat eene enkele locale kiesvereeniging in Schoterland van anti-revolutionaire zijde steun had verleend aan de verkiezing van den toenmaligen candidaat voor Schoterland, den heer Demela Nieuwenhuis -- reeds zoover opschoof, dat ze, nu openlijk niet eene enkele locale, maar de *centrale* liberale kiesvereeniging in meer dan één district en ook voor een goed deel de liberale pers, de verkiezing van sociaal-democraten aanbevolen heeft, bot weg zweeg, en dat niettegenstaande ze door een ander blad meer dan eens aan hare drukte in 1887 herinnerd was.

Bij dien stand van zaken meen ik tot de vraag te mogen doen, hoe het op het punt van de liberale concentratie staat met de homogeniteit van dit Kabinet. Die homogeniteit is moeilijk aan de verkiezingen te ontleenen. Tot 15 Juni was er over en weder nobel gestreden, en hief de Liberale Unie haar vaan hoog. Maar daarop is de 10-daagsche veldtocht gevolgd; en toen was het uit met den nobelen strijd. Toen werd gestreden onder twee *valsche* vlaggen, de vlag van het anti-protectionisme en de vlag van het anti-clericalisme.

Valsch was die vlag, want het ging niet om de protectie. Of zijn niet de geachte afgevaardigden uit Zierikzee en uit Zuidhorn, die precies over de graanrechten dachten als wij, toch met open armen ingehaald? Daarin zat het dus niet. En ook zat het niet in het anti-clericalisme. Want wanneer men aan de denkende koppen onder de liberale partij de vraag voorlegt, wat onder clericalisme zij te verstaan, dan is de Minister van Justitie daar om in hun naam te antwoorden: „Met clericalen bedoel ik allen die bij de beoordeeling van het publiek belang zich beroepen op den geopenbaarden wil van God” (*Richting en Beleid*, bladz. 2, noot). Hadden dus de heeren liberalen op 25 Juni goed anti-clericaal willen zijn, dan hadden ze flinkweg tot de kiezers moeten zeggen: Kiezers, ieder die gelooft aan eene bijzondere openbaring van Gods wil, ook in zaken van Staatsbeleid, moet ons *niet* nemen, en alleen voor wie zulk eene bijzondere openbaring van Gods wil verwerpt, zijn wij de mannen! Maar zouden de heeren heusch meenen, dat de uitslag der verkiezing dan geweest zoude zijn wat ze nu was? Ze wisten wel beter. En daarom heeft men toen van anti-clericalisme gemaakt *anti-papisme*.

En ook toen heeft men zich niet — wat nobel zoude zijn geweest — beroepen op onzen plicht om de Protestantsche traditiën van ons volksbestaan niet te vergeten. Neen toen heeft men gezegd, dat, zoo de Roomschen de macht kregen, wij den brandstapel weder zouden zien verrijzen en de Bartholomeusnacht terug zou komen, zooals onder meer in die schotschriften stond.

Waar nu op zulk eene wijze de overwinning is bevochten, daar is de 10daagsche veldtocht geen veldtocht met eere geweest, en kan er voor dit Kabinet geene aanwijzing in liggen van de richting, waarin het zich moet bewegen. Ook dit Kabinet kan niet regeeren met leuzen, die zuiver negatief zijn. Het Kabinet moet dus zelf zijn *eigen* standpunt *kiezen*, zoodat ik als van zelf tot de vraag kom, of dit Kabinet homogeen is in zijne opvatting van den politieken toestand? Want ik vat toch metterdaad niet, hoe de heer Minister van Justitie kan zitten naast den heer Minister van Buitenlandsche Zaken in een zelfde liberaal Kabinet, waar toch beiden, zeer kundige liberale mannen, een zoo geheel tegenovergesteld idee over onze toestanden hebben. Want wat de heer De Beaufort van de algemeene positie zegt, vinden we op bladz. 29 van zijne bekende brochure: *De liberale partij en de verkiezingen*, waar het aldus heet: „De liberale partij heeft niet het recht om een hooghartig stilzwijgen te bewaren tegenover de kiezers en hen met Thorbecke's „Wacht op onze daden” af te schepen, maar wel mag zij hun toeroepen, tegenover de verblindende voorspiegelingen van hare belagers, die slechts, op de toekomst kunnen wijzen: „Ziet terug op onze daden””.

Aldus schreef de heer De Beaufort. Maar de heer Cort Van der Linden zeide op bladz. 9 van *Richting en Beleid* vlak het tegenovergestelde, namelijk: „De partij van het gezag is diep in het verleden geworteld. Terwijl de liberale partij, alles bij elkaar genomen, nog slechts zeer weinig heeft gewrocht, terwijl eene maatschappij, naar liberale beginselen bestuurd, nog nergens, althans nergens op groote schaal, werd aangetroffen, kan de partij van het gezag bogen op duurzame ervaring.”

Alzoo is tusschen deze beide heeren de generale opvatting van den politieken toestand geheel tegenovergesteld. En niet beter staat het voor den Minister van Buitenlandsche Zaken, wanneer hij zich wendt tot zijn ambtgenoot van Binnenlandsche Zaken. Hier gaat het verschil nog verder, want bij de jongste stembus is van den kant der Liberale Unie eene neiging openbaar geworden, om *afstootend* te werk te gaan, waartegenover de toenmalige geachte afgevaardigde, de heer De Beaufort,

geijverd heeft voor *ralliement*. Toch was ook hij niet zoo rallieerend, of hij stootte op zijne beurt weer af, en wel de radicalen, terwijl, omgekeerd, de Minister van Binnenlandsche Zaken heel aardig aan het knipoogen was om juist dezelfde radicalen te lokken. Het blijkt uit wat zij beiden geschreven hebben op zóó duidelijke wijze, dat men zien zal, hoe hun geschil niet maar *bijzaken* betreft, maar wel terdege *het beginsel*.

De heer De Beaufort schreef toch op blz. 12: „Tusschen liberalen en radicalen en socialisten bestaat derhalve een verschil *in beginsel*, dat het zelfstandig optreden op staatkundig gebied van beiden rechtvaardigt.” En hij nam dit zóó ernstig, dat hij er bijvoegde: „De liberalen staan regelrecht tegen deze beide groepen over, omdat zij een geheel andere theorie zijn toegedaan aangaande de roeping van den Staat.” En hij ging voort: „Bij de tegenwoordige vervloeiing der staatkundige partijen moet dit verschil van uitgangspunt niet worden *bemanteld*.”

Ik bemantel het dan ook maar niet, doch breng het voor het daglicht. De zaak is maar, of ook dit Kabinet met den heer De Beaufort wil, dat het verschil hier, door de oppositie, *niet* zal bemanteld worden.

De heer Goeman Borgesius liet zich in heel anderen zin uit. Deze schreef: „Werpt men mij tegen, dat er toch geene enkele partij is, waarin allen precies hetzelfde tempo nemen, dat de een wat meer geestdriftig is en de andere meer voorzichtig in dezelfde richting stuurt, dan is mijn antwoord: Gelijkheid van tempo verlangt niemand, maar er is groot verschil tusschen het aannemen van een meer bedaarden stap tot bereiking van hetzelfde doel en *principieele afkeuring* van 't geen door de vooruitstrevenden verlangd wordt. Mannen als bijv. Bastert, Van Delden, Rutgers, *De Beaufort*, zullen de eersten zijn om te erkennen, dat het verschil tusschen hen en de voorstanders van de Liberale Unie veel dieper gaat, dat zij niet van Staatswege willen „ingrijpen”, niet van Staatswege willen meewerken, om de klove tusschen arm en rijk minder groot te maken. Bij het verschil van nuance staan de meeste radicalen met de vooruitstrevenden op hetzelfde standpunt.”

Ik meen, dat deze beide heeren den indruk hebben gemaakt van niet precies eender te denken, en dat zij zoo eerlijk zijn, dit openlijk te hebben willen erkennen. Maar wat geschiedt er eenige weken na de stembus? Nu komen die beide heeren op eenmaal weer tot elkander en we zien ze hier zitten in twee fauteuils naast elkaar. Wie van beiden heeft nu gecedeerd? Heeft de heer De Beaufort alles gecedeerd, of de heer

Borgesius, òf elk de helft? Over de vraag, hoe het hiermee staat, wordt door heel het land opheldering verlangd. Nu wil ik als mijn gevoelen wel zeggen, dat ik het er voor houd, dat de grootste inschikkelijkheid van den kant van den heer De Beaufort is gekomen, en ik zal zeggen, waarom ik dat denk. Wie ralliement voorstaat, is er uit den aard der zaak op bedacht om zooveel mogelijk de opkomende verschillen te dempen en is bereid, voor zoover eer en karakter het toelaten, elk denkbaar offer te brengen om het ralliement niet te laten mislukken. Bovendien is ook bij de behandeling van de Kieswet hier gebleken, hoe juist door mr. Groen van Prinsterer is gezegd, dat de revolutionaire partijen aldoor opschuiven. Morgen komt de conservatief te staan waar de liberaal gisteren stond, en de liberaal staat overmorgen op de plaats waar de radicaal heden heeft post gevat. Ook bij de Kieswet hoorden we het van oud-liberale zijde telkens: het gaat mij veel te ver, maar het kan nu niet anders, en wijsheid maant, toe te geven. De geachte afgevaardigde, de heer Van Karnebeek, heeft wel geprotesteerd, maar wanneer de Regeering een flink sociaal voorstel doet, zie ik het nog aankomen, dat ook hij er vóór stemt, en dat hij dan, evenals de heer Rutgers van Rozenburg bij de Kieswet, zeggen zal: hoewel het voorstel tegen mijn opvatting ingaat, ga ik toch mede.

Doch hoe dit zij, het Kabinet dient te spreken, en de geachte Kabinetsformateur zal wel willen mededeelen, hoe hij er in geslaagd is, zooveel dissonanten in één akkoord te vereenigen, en antwoord geven op de vraag, hoe het op dit stuk staat met de homogeniteit van het Kabinet?

Ik kom nu tot mijn laatste punt, Mijnheer de Voorzitter, te weten *de sociale hervormingen*. De geachte Kabinetsformateur heeft in zijne Memorie van Antwoord geafficheerd, dat dit Kabinet een Kabinet van sociale hervormingen zal zijn. Maar ook hier moet ik wel vragen, of er homogeniteit is. Dat het Kabinet voor vele sociale hervormingen op den steun van vele niet-liberalen, en ook op mijn steun, zal kunnen rekenen, zal de formateur, indien hij in de woelige Junidagen nog tijd kon vinden, om de sociale paragraaf in het anti-revolutionair program in te zien (de graanrechten als het *in cauda venenum* nu uitgezonderd), wel willen aannemen. Maar toch ook bij die sociale hervormingen is *niet aller pad één*. Wel wanen velen dit nog, en in de meeste organen van de liberale pers stelt men het nog voor, als bestond er op oeconomisch gebied slechts *éene school*. Maar wie over de grenzen toog en de wetenschappelijke studiën in het buitenland volgde, weet wel beter. Neen, er is niet één, maar er zijn

twee scholen, die schier als water en vuur tegenover elkander staan, namelijk de oud-orthodoxe school van Smith, Say en Ricardo en de jongere van Carey, Friedrich List en Roscher.

Nu ligt het in den aard der zaak, dat het mij interesseert te weten, of, wanneer dit Kabinet toekomt aan zijne sociale hervormingen, deze beheerscht zullen worden door den geest der *oude* of der *nieuwe* school. En is het dan gewaagd, te vermoeden, dat de neiging van den geachten Kabinetsformateur meer gaat naar de oude en die van den Minister van Justitie meer naar de nieuwe school? Hunne geschriften kennen we toch, en deze geven oorzaak, ook ten dezen opzichte beducht te zijn, dat er aan de homogeniteit van het Kabinet licht iets kan haperen. Misschien zelfs niet alleen tusschen die twee genoemde heeren, maar ook tusschen de Ministers van Justitie en van Buitenlandsche Zaken.

De Minister van Justitie heeft toch in zijn *Richting en Beleid* ook een hoofdstuk geschreven over *vereeniging*, en heeft daarin doen uitkomen, dat het begrip van eigendom door hem in dien zin wordt opgevat, dat in de eerste plaats alles aan de gemeenschap behoort, en door de gemeenschap aan de particulieren wordt afgestaan, voor zoover de gemeenschap oordeelt, dat het beter door particulieren gebruikt en verwerkt kan worden. Hij liet zich toch in zijn opstel in *De Gids* van 1893 op blz. 137 aldus uit: „In het publiek belang zijn aan de bijzondere personen zekere beschikkingsrechten geschonken, die, onder één naam saamgevat, eigendom zijn. Eene private heerschappij wordt gevestigd binnen de gemeenschap, van alle zijden door gemeenschapsbelangen omgeven en bepaald. Eene legislatieve bevoegdheid wordt verleend, als het ware, ten aanzien van bepaalde zaken en behoudens de legislatieve oppermacht der gemeenschap.” En ook heeft hij — ik zal de Kamer niet met meer citaten vermoeien — duidelijk doen uitkomen, dat de juiste verdeeling van het goed mede bevorderd moet worden door progressie in de belasting.

Maar waar uit het geschrevene door den Minister van Buitenlandsche Zaken blijkt, dat die dit juist afkeurt, is het dan zoo vreemd, dat ik ook hier weder het spoor bijster raak, en dat ik, juist omdat ik zoo op de sociale hervormingen gesteld ben, aan den Kabinetsformateur vraag, hoe het ook in dat opzicht staat met de homogeniteit van zijn Kabinet? Ik doe dit zelfs met te meer nadruk, omdat de Christelijke partijen in den lande juist op het geding tusschen deze beide oeconomische scholen steeds met bijzondere belangstelling gelet hebben.

Het verschil tusschen de Christelijke partijen eenerzijds en de niet-Christelijke partijen anderzijds bestaat — het is in confesso — hierin,

dat wij gelooven aan eene openbaring Gods, waardoor Hij ons Zijn wil heeft geopenbaard, ook in verband met de beginselen, die bij de ontwikkeling van het staatsrecht en het staatsbeleid in aanmerking komen, terwijl omgekeerd de andere partijen zulk eene openbaring Gods ontkennen en alle zonder uitzondering zeggen, dat ze alleen met de rede hebben te beoordeelen, wat het belang van de gemeenschap eischt. Als zoodanig staan wij dus tegenover elkaar met twee uiteenlopende wereld- en levensbeschouwingen. In dien strijd tusschen twee wereld- en levensbeschouwingen — waarin dit verschil aan het licht treedt, dat wij van onzen kant er voor zijn het volk in vrijheid te dresseeren, terwijl men van de overzijde nog telkens overhelt naar dwang — is het niet mogelijk, kamp te geven.

Een kort woord wensch ik hier intelasschen aan het adres van den geachten afgevaardigde uit Zaandam. Van hem heb ik allermint begrepen, hoe hij op zijn standpunt het stelsel verdedigde, 1°. dat de oeconomie alleen op *materieele* belangen te letten had, aangezien dit toch juist de leer is van de oude oeconomische school, waartoe hij immers niet behoort, en 2°. dat we hierbij allen saam konden gaan, want dat zijne partij de vrijheid van anderen nimmer te na kwam. Wij anti-revolutionairen hebben dit laatste in de schoolquaestie wel anders ondervonden, en bij de behandeling van de begrooting van Binnenlandsche Zaken zal er over die beweerde vrijheid nog wel een enkel woord vallen. Bovendien heb ik met den heer De Boer nog een appeltje te schillen. Die geachte afgevaardigde heeft in de dagen der verkiezingen mij publiek beschuldigd, dat ik de sociale zaak had bedorven, en de oorzaak was geweest, dat veel wat hem en mij — wat de practische uitvoering betreft — lief was, nu niet tot stand kon komen. In antwoord hierop wensch ik thans hier openlijk te herhalen wat ik hem reeds onder vier oogen heb gevraagd, namelijk of volgens hem de liefde van één kant moet komen. Nog bij deze zelfde verkiezing heeft de anti-revolutionaire partij getoond, dat, waar het stond tusschen een oud-liberaal en een vooruitstrevende, zij aan den laatste de voorkeur schonk. Wat hebt gij uwerzijds hier tegenover te stellen?

Maar ik keer terug tot de Christelijke partijen. Juist toch wijl deze den strijd voeren voor de Christelijke en historische (ik zeg niet Christelijk-historische) levensbeschouwing, moesten ze wel scherp komen te staan tegenover de oud-orthodoxe oeconomische school. Reeds Edmond Burke had de anti-revolutionaire bazuin tegen het valsche individualisme geblazen, en na hem hebben alle tegenstanders der revolutionaire beginselen, allen die, hetzij van Protestantsche, hetzij van

Roomsche zijde, opgetreden zijn om het verderfelijk beginsel der Fransche Revolutie te bestrijden, zich steeds nauwer aangesloten aan de historische school, en, zoodra zij zich ook op oeconomisch gebied begonnen te bewegen, steeds dieper gevoeld en met toenemende duidelijkheid uitgesproken, dat de oude oeconomische school ook hun tegen de borst stuitte, overmits men bij haar en bij de Fransche Revolutie vond dezelfde deductieve methode, dezelfde eenzijdigheid van het individualisme, hetzelfde tooveren met zeker menschentype, dezelfde onverschilligheid voor het nationale en het ethische belang.

Toen dan ook van lieverlede op oeconomisch gebied door mannen als Carey in Amerika, door Friedrich List en anderen, geheel andere historisch-sociale denkbeelden op oeconomisch gebied werden verkondigd, hebben schier in alle landen de mannen van Christelijken huize daarmee aanstonds hunne sympathie betuigd. Als geheel in dienzelfden geest zijnde, lachte mij daarom dezen morgen zoozeer het advies toe van den geachten afgevaardigde uit Venlo, den heer Nolens, een advies, dat mij echter niet bevreemde, wijl wie bekend is met de Roomsch-Katholieke literatuur op oeconomisch gebied, weet, dat de beste woordvoerders van die zijde zich reeds voor lang tegenover de oud-orthodoxe school hadden gesteld. Maar toch deed het mij goed, dit ook in deze Kamer van Roomsch-Katholieke zijde zoo onomwonden en met zooveel zeggingskracht te hooren uitspreken. Wel gevoel ik, dat er waarheid lag in de opmerking van den heer Van Karnebeek, dat de heer Nolens eenigszins eenzijdig zeker Staatssocialisme scheen te verdedigen, maar ik geloof, dat, wanneer hem de gelegenheid zal geschonken zijn, om eene volgende maal met gelijke energie uiteen te zetten, wat de rechten en plichten ten opzichte der sociale vraagstukken zijn van de verschillende andere kringen in het menschelijk leven, de spanningswijdte dier andere kringen vanzelf zal aanwijzen, hoever de Staatsbemoeiing in sociale aangelegenheden juist door de andere kringen wordt beperkt.

Maar overigens moesten de Christelijke partijen wel krachtens haar sociaal beginsel tegen de individualistische oeconomische school partij kiezen en konden zij niet anders dan toejuichen het optreden van de ethische historisch-sociale school. Het moest wel hare sympathie hebben, dat door mannen als List, Schäffle, Roscher, Knies, Schmaller e.a. het *nationale* element weer tegen het *kosmopolitische*, het *sociale* en *organische* tegenover het *individualistische*, en niet minder het *ethische* tegenover het *Mammonistische* werd gesteld. Hoezeer men zelfs in Engeland van Christelijke zijde de fout der oude school inzag, blijkt wel het duidelijkst uit hetgeen Carlyle schreef in zijn *Past und Present*:

„Waarlijk, het moet erkend worden, wij zijn met ons Mammon-evangelie tegenwoordig tot zonderlinge resultaten gekomen. Wij spreken van eene maatschappij en leeren openlijk de meest volkomen afscheiding en afzondering. Ons leven is geen wederkeerig hulpbetoon, maar veeleer is het, gewikkeld in echte oorlogswetten onder den naam van eerlijke mededinging en dergelijke, wederkeerige vijandschap. Wij hebben gansch vergeten, dat contante betaling niet de eenige betrekking is tusschen menschelijke wezens; wij meenen, zonder daaraan te twifelen, dat *zij* alle verplichtingen van den mensch regelt en voldoet. „Mijne hongerende werklieden?” antwoordt de rijke fabrikant: „Huurde ik hen niet eerlijk op de markt? Betaalde ik hun de overeengekomen som niet tot den laatsten cent uit? Wat heb ik verder met hen te maken?” Waarlijk, Mammon-vereering is een treurig geloof. Toen Caïn, ten eigen bate, Abel had gedood en hem gevraagd werd: „Waar is uw broeder?” antwoordde ook hij: „Ben ik mijns broeders hoeder? Betaalde ik mijn broeder niet *zijn* loon, dat wat hij van mij verdiend had?””

Ook professor Hugo Eisenhart schrijft evenzoo in zijne jongste *Geschichte der Nationalökonomie*, bladz. 266: „So hat Smith statt eines reellen Wettbewerbes in der Ausübung ihrer Berufspflichten und gegenseitigen Förderung einen Wettbewerb der Gewinnsucht auf Kosten des Anderen und gegenseitiger Ausbeutung ins Leben gerufen, und nach dem Sprichworte, dasz wer Wind saë Sturm ernten solle, das Gegentheil der eigenen humanen Bezweckung erreicht: *statt der Allgemeingültigkeit des gesellschaftlichen Zweckes, statt der allgemeinen wirthschaftlichen Befriedigung den socialen Krieg, das Massenelend und den Schwindelreichtum*”.

Is het dan niet natuurlijk, dat Christelijke partijen, bij wie niet het *materieele*, maar het *geestelijke* element op den voorgrond staat en die niet van vandaag of gisteren zijn, maar die *historisch* eene genealogie van eeuwen achter zich hebben, — is het niet natuurlijk, vraag ik, dat Christelijke partijen, die juist als zoodanig het sociale en organische element vertegenwoordigen, bij volle waardeering van het vele goede en uitnemende, waarmede de orthodox-oeconomische school ons op materieel gebied verrijkt had, er toch voor moesten danken, dat eindelijk de ure sloeg, die ons van haar ban bevrijdde, en waarop eene jeugdige en frissche oeconomische school optrad, die, weer het *sociale* en *ethische* in den mensch waardeerend, thans mag gezegd worden in Duitschland *de* oeconomische school der toekomst te zijn?

Niet alsof daarom de Christelijke partijen *zonder eigen oordeel* met

die school zouden medegaan. Geenszins. Wij juichen toe hare bestrijding van hetgeen ook in onze oogen bestrijding verdient, juist zooals wij toegejuicht hebben de vaak doeltreffende mokerslagen, die door Sismondi, en later door Marx, Rodbertus, Lasalle en andere sociaal-democraten aan het valsche individualisme der oude school zijn toegebracht. Maar in positieven zin — dit ligt in den aard van de zaak — scheiden wij ons ook van de nieuwe school en bewandelen onze eigen paden. Immers, die jongere oeconomische school wil wel moreel en materieel belang verbinden door den schakel van *het recht*, en in dien zin zeggen ook wij, dat „sociale gerechtigheid” ook door *herziening van het recht* moet betracht worden, maar als we aan die heeren vragen, wat recht is, dan hooren we van een *panta rei kai ouden meneê* en leidt het evolutionistisch beginsel er toe, om ten slotte het recht te definiëeren als datgene wat op de meest juiste wijze aanpast aan de bestaande toestanden. En hier nu gaan onze wegen uiteen. Op die pantheïstische evolutionistische paden mogen wij hen niet volgen. Want wel erkennen ook wij van onzen kant, dat veel in de rechtsorde van onze tegenwoordige maatschappij wijziging behoeft, maar bij het oordeel hierover leggen wij den maatstaf aan van Gods Woord, en eischen, dat die rechtsorde èn ten bate van de arbeiders, maar ook ten bate van de patroons, naar het door God gestelde *recht* zal hervormd worden. De christianiseering ook van het *recht* willen de Christelijke partijen, ook wat het eigendomsbegrip aangaat, en waar op het stuk van het eigendom nog maar al te zeer de macht heerscht van het Romeinsche recht, blijven wij het in naam van den Christus prediken, dat alle goed Godes is, en dat de mensch slechts rentmeester is, onder verantwoordelijkheid aan zijn God.

Op deze vier punten is het dus, Mijnheer de Voorzitter, dat ik van den Kabinetsformateur vraag, dat hij mij omtrent de homogeniteit van zijn Kabinet gerust stelle. Juist waar de Kamer, niet het minst met behulp van eene fractie der openbaringspartij uit Utrechts veste, zóó is saamgesteld, dat de liberale partij alleen met radicalen en socialen verbonden eene meerderheid aan het Kabinet kan geven, zal er te meer *zedelijke kracht* van het Gouvernement moeten uitgaan om, door *eigen* overtuiging, overtuiging ook bij *het Parlement* te vestigen. En daarom is er voor alle dingen klaarheid, rondborstigheid van noode. Straks heb ik gesproken van een sluier, dien ik wenschte op zij te schuiven. Ik kan ook architectonisch spreken van *oprechten stijl*, en zoo vragen, dat alle kalk van de muren weg gedaan worde, opdat de richels van de steenen te zien komen. Maar liever nog zeg ik in Hollandsche

zeemanstermen: Het scheepje is nu uitgevaren, maar zeg ons dan ook, niet welke *stukgoederen* ge straks uit het *laadruim* zult lossen, maar — veel meer en veel beter — *hoeveel mijls vaart* ge loopt, naar wat haven ge *koers zet*, en bovenal welke *vlag*, en welken *wimpel* boven die vlag, ge in top hijscht.

Handelingen, blz. 269—275.

VERGADERING VAN 2 DECEMBER 1897.

Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij vergund, in de eerste plaats een woord van dank te brengen aan den geachten afgevaardigde uit Zaandam. Gevoelde ik mij gisteren gedrongen, hem te interpelleeren over hetgeen hij in de dagen der verkiezing geschreven had, thans kan ik constateeren, dat hij, met eene ridderlijkheid, die ieder politiek man ten voorbeeld kan strekken, erkend heeft, dat metterdaad in de verkiezingsdagen door hem een ten deele onvoorzichtig woord geschreven was. Hij heeft zich intusschen niet daartoe bepaald, maar ook de reden opgegeven van zijne verandering van zienswijze; en dit geeft mij aanleiding, ook mijnerzijds over de verhouding tusschen de partijen een kort woord te zeggen.

Het feit staat vast, dat de *Christelijke* partijen eenerzijds, en de humanistische — ik mag niet zeggen de *niet-Christelijke*, en kies daarom dezen naam van *humanistische* — partijen anderzijds (welken naam men wil, is mij onverschillig; laten de heeren zelven een naam kiezen, en ik zal dien gaarne overnemen) over en weer een *geestelijk* beginsel belijden, dat beiderzijds onverzoenlijk is. Dit heeft echter niet belet, dat zich aan beide zijden van de Kamer — nadat de ideële beginselen in het debat meer op den achtergrond waren geraakt, overmits de staatsrechtelijke vraagstukken voorloopig tot beslissing schenen gekomen te zijn — in de sociale vraagstukken, die sinds meer op den voorgrond traden, eene meer vooruitstrevende groep begon te onderscheiden, welker beide deelen juist daarom verband konden zoeken, wijl deze sociale vraagstukken zich aanvankelijk meer voordeden van hunne materieele zijde. Immers, het verschildmakend beginsel ligt voor elke partij in het *centrum* van haar leven, maar de belangen daarentegen, die met de sociale quaestie aan de orde kwamen, meer in den omtrek. Toen nu velen aan deze, en velen aan gene zijde der Kamer den gezamenlijken wensch koesterden, dat zekere sociale hermorvingen, mocht het zijn

met zekere doortastendheid, spoedig tot stand zouden komen, heeft dit bij gelegenheid van den strijd over de Kieswet vanzelf geleid tot zekere verstandhouding tusschen de meer vooruitstrevenden eenerzijds onder de Christelijke en anderzijds onder de humanistische partijen. Daaruit is toen ten onrechte door de geestverwanten van den geachten afgevaardigde uit Zaandam afgeleid, dat vele anti-revolutionairen, die onder eigen geestverwanten miskend werden, juist om de beslistheid, waarmede zij in en buiten deze Kamer voor de democratische volksontwikkeling waren opgekomen, zich alsnu aan de mannen der overzijde hadden aangesloten, als onderdeel van de ééne groote democratische partij.

Hierin nu vergiste men zich; maar dit neemt niet weg, dat het èn in de Kamer, èn — waarom ook niet? — bij de stembus toch zeer wel tot meerdere verstandhouding had kunnen komen, mits op deze ééne voorwaarde, dat de vooruitstrevenden van de overzijde afstand hadden gedaan van het nog altoos bij hen heerschend beginsel, van aan hun tegenstander *geestelijken dwang* te willen aandoen. Van de zijde der anti-revolutionairen lag de baan vanzelf geëffend. Wij toch verlangen van de zijde der Regeering niets anders, dan dat de Christelijke partijen, voor wat haar invloed in den lande aangaat, op den voet van *volkomen gelijkheid* gesteld worden met hare tegenpartij. De vooruitstrevenden van de overzij zag men daarentegen dit standpunt *der vrijheid* niet innemen. Zij willen wel met ons samenwerken, om met ons eenige democratische maatregelen tot stand te brengen, maar zoodra het aankomt op het propageeren van zijne geestesrichting, om de natie geestelijk te leiden, blijven zij eischen, dat de openbare school op lager, middelbaar en hooger gebied den geest der natie zal beheerschen. De heeren der overzij hebben van hun kant tot het laatste toe getoond, dat zij wel gaarne dezerzijds hulp ontvingen voor de democratische volksontwikkeling, maar dat zij anderzijds niet bereid waren ons, als hunne medeburgers, de vrijheid van conscientie en van geestelijke propaganda in den lande op voet van gelijkheid te waarborgen.

Waar de heer Kerdijk dezen morgen een drietal vragen tot mij richtte, die min of meer hetzelfde onderwerp raken, wil ik hem wel zeggen, hoe juist hij het geweest is die, bij mij althans, ten eenenmale den bodem heeft ingeslagen aan de hoop, hem en de zijnen ooit tot de waarachtige erkenning van de vrijheid hunner medeburgers op geestelijk gebied te zien komen. Immers, nadat bij de verkiezing van 1894, die in de geheele politieke constellatie des lands zulk eene aanmerkelijke verandering heeft teweeggebracht, ook met behulp van een groot deel der anti-revolutionaire partij, onderscheiden kandidaten van zijne groep gekozen en in

de Kamer gebracht waren, rees uit den aard der zaak reeds bij de stembus de vraag of, indien deze heeren met hun conservatief-liberale geestverwanten eene meerderheid voor de openbare school in de Kamer mochten vormen, zij alsdan in eerlijken zin gerechtigd zouden zijn, van zulk eene meerderheid gebruik te maken tegen ons en ten bate van hunne openbare school. Nu stond het voor mij van meet af vast, dat dit *niet* mocht, en ook aan zijn kant gaf men dit aanvankelijk toe. En wie is toen de man geweest, die, toen de zaak van de Leidsche bewaarschool door Minister Van Houten aan de orde werd gesteld, hier zelfs met zekere warmte en met vurige geestdrift is opgekomen voor wat in mijn oog was schending van het onderstelde, zij het al niet uitgesprokene, compact? Dat was diezelfde geachte spreker, de heer Kerdijk.

De heer Kerdijk heeft mij thans, zooals ik zeide, drie vragen gedaan, waarop ik kortelijk wensch te antwoorden. De eerste was, of ik hem niet toestemde, dat het, indien men bij de eerste stemming met zijn eigen vaandel was uitgetrokken, en men aan de herstemming toekwam, niet vanzelf uit deze constellatie volgde, dat men alsdan, waar de eigen candidaat uitviel, voorkeur *moest* geven aan den naastverwante? Waarom hij die vraag deed versta ik niet, want ik geloof niet, dat één man van gezonde hersenen daar anders over denken kan. Zoo is de gezonde regel voor elke herstemming. Heeft hij dan waarlijk mijn spreken van gisteren zóó verstaan, als had ik dien vasten regel ontkend?

De heer Kerdijk knikt toestemmend; hij veroorlove mij daarom te antwoorden, dat hij mij dan toch inderdaad misverstaan heeft. Ik moet dus wel, met een enkel woord in herinnering brengen, *wat* ik gisteren gezegd heb, opdat daaruit de verkeerde opvatting van den heer Kerdijk blijke. Ik heb gisteren toch gezegd, dat men van liberale zijde in den tiendaagschen veldtocht van 15—25 Juni uitgetrokken is met twee *valsche* vlaggen, en heb aangetoond, *waarin* die valschheid bestond. Er zou geene aanmerking hoegenaamd te maken zijn geweest, indien men als één man tegen protectie of eerlijk tegen het clericalisme op ware getreden, maar het valsche bestond hierin, dat men wel zeide, dit te doen, en dus die vlag wel vertoonde, maar dat men het feitelijk *niet* deed. In verband hiermede nu heb ik er op gewezen, hoe er onder mijne vrienden waren, gelijk de heer Van Alphen, en ook anderen onder de anti-revolutionaire partij, gelijk bijv. de heer Mackay, die bekend stonden als *niet* voor graanrechten te zijn, en hoe dit toch bij de stembus geene de minste reden was voor de heeren Kerdijk c. s., om gunstig over hen te denken; en hoe omgekeerd andere kandidaten, die wel voor graanrechten waren, zooals de heeren Van Kerkwijk en

Zijlma, desniettemin als geestverwanten zijn geaccepteerd. Zoo heeft de groote liberale partij, waarvan de heer Pierson sprak, bij de tweede stembus in zake *protectie* gedaan. En evenzoo heb ik aangetoond, hoe valsch met de vlag van het anti-clericalisme gedaan werd. Niemand toch zou u het ontplooien van die vlag euvel geduid hebben als gij eerlijk weg tegen de kiezers gezegd had: wij *ontkennen*, dat er eene bijzondere openbaring Gods is, waarin Hij Zijn wil heeft geopenbaard ook ten opzichte van de beginselen, die in het recht in 't algemeen en het Staatsrecht in 't bijzonder moeten heerschen, en op dien grond vragen wij uw steun. Maar dat juist heeft men *niet* gedaan; doch men heeft zich geworpen op het *anti-papisme*, zelfs nog op geaccentueerd anti-papisme met de schavotkleur.

Zoo ziet dus de heer Kerdijk, dat ik niet deed hetgeen hij mij toeschreef. Ik heb niet afgekeurd, dat zijne partij bij herstemming op hare naaste geestverwanten overging, maar het gewraakt, dat er eene *valsche* vlag was opgeheven, eene vlag die geen eerlijke kleuren vertoonde.

De heer Kerdijk heeft mij in de tweede plaats gevraagd, of niet de tegenpartij dikwijls de positie zóó beheerschen kan, dat zij u belet te doen wat ge op u zelf zoudt wenschen? Hij verwees bij die vraag naar het program van de anti-revolutionaire partij. Mag ik hem daartegenover eens interpelleeren over zijn eigen program, en hem vragen, wie het eerst aan de markt geweest is, de Liberale Unie of de anti-revolutionaire partij. En mag ik hem dan verder vragen, of hij in het program van de Liberale Unie ook maar ééne enkele letter ontdekken kon, waaruit bleek, dat men van die zijde verband zocht met de anti-revolutionaire partij? Hij moet die vraag niet vreemd vinden; ik heb er toch iets *speciaals* mee op het oog. Hij gewaagde namelijk ook van *het opbergen van den persoonlijken dienstplicht*; welnu, wij zullen straks bij de begroting van Oorlog, en later als het wetsontwerp over den persoonlijken dienstplicht aan de orde is, gelegenheid te over hebben om daarover van gedachten te wisselen. Voorhands wensch ik den geachten afgevaardigde alleen te zeggen, dat, indien het bleek, dat wij aan *opbergen* hebben gedaan, wij dat *opbergen* van de liberale partij geleerd hebben; zij toch is het, die gedurende twee Ministeriën den persoonlijken dienstplicht feitelijk opgeborgen *heeft*. Ja, ik ga verder en zeg, dat als wij stukken van ons program „opbergen”, wij dat dan eveneens geleerd hebben van de Liberale Unie, die het beginsel van scheiding van Kerk en Staat warm heet voor te staan, en die nochtans, ook al wist ze, dat hiermee een struikelblok ware weg te nemen geweest, dit machtig artikel van hare politieke confessie, ik zeg niet geheel verzwegen, maar dan toch zoo op den achter-

grond geschoven heeft, dat ze als vooruitstrevende partij feitelijk het vaandel, waarin deze leuze prijkt, voor aller oog heeft opgerold.

Ik heb dit met eenigen nadruk uiteengezet, omdat ik geloof, dat wij bij deze algemeene beraadslagingen ook als partijen ons tegenover elkander „aus einander zu setzen haben”. Daarmede schrijf ik echter niets af op den post mijner democratische sympathiën. Die blijven wat zij altijd geweest zijn, en zijn door niets in mij verzwakt. Men herinnere zich, hoe, bij het debat over de Kieswet, het groote beginsel om het kiesrecht niet langer aan de belasting te koppelen, niet is voorgesteld door de heeren der overzijde, maar juist door de anti-revolutionaire partij. In de amendementenreeks, door de heeren ginds ingediend, was dat *niet* opgenomen; alleen onze partij trad er voor in het krijt. Wij hebben dezerzijds dus duidelijk genoeg getoond, dat het ons met onze democratische sympathiën ernst is, maar ter wille van die sympathiën wensch ik mij door niemand van mijn eigen standpunt te laten afdringen. Het *Christelijk* beginsel, waarvan krachtens mijne overtuiging en belijdenis ook *mijn politiek* uitgaat, blijf ik handhaven ook *als democraat*.

Ik moet er voorts op wijzen, dat bij de quaestie van den persoonlijke dienstplicht, naar de overtuiging mijner partij, *niet* betrokken is de quaestie van sociale rechtvaardigheid; de invoering ervan is voor ons alleen een deels *militaire*, deels *moreele* eisch, en dat wel op één bepaald punt van Staatsbeleid. Wanneer daartegenover nu staat, dat op het gebied van het lager, middelbaar of hooger onderwijs het bereiken van ons hoofddoel ons door de heeren Kerdijk c. s. onmogelijk gemaakt wordt, en het geding komt ten slotte zóó voor ons te staan, dat in de ééne schaal het hoofddoel van onzen strijd wordt gelegd en in de andere schaal niets anders komt te liggen dan het speciale belang van den persoonlijke dienstplicht, zou hij als staatsman het dan in ons begrijpen, zoo men onzerzijds niet den moed had, om ter wille van het zooveel grootere belang het zooveel kleinere belang op te offeren?

Thans, Mijnheer de Voorzitter, richt ik nog een woord tot den Minister, die dezen morgen ook het door mij gisteren te berde gebrachte besprak. Van meer dan ééne zijde heeft men mij toch gevraagd, of het antwoord van den Minister op mijne rede van gisteren mij bevredigd had. Spottend sprak één zelfs van een „kluitje” en van „riet”. En ik wil niet ontkennen, dat een kort oogenblik zich metterdaad een gevoel van teleurstelling van mij meester maakte; maar ik voeg er toch bij, dat onverwijld daarop dit pijnlijk gevoel vervangen werd door zeker gevoel van blijdschap. Immers, voor zoo verre ik nog noodig

had versterkt te worden in mijne overtuiging van het verderfelijke element, dat in de oude oeconomische school schuilt, heeft de Premier mij dezen morgen door geheel zijne opvatting van het debat de laatste dosis tegengif toegediend. Want, niet uit een enkel woord, maar uit geheel 's Ministers rede bleek toch niets anders, dan dat bij dezen pleitbezorger der oude school de bacil van het individualisme zoo diep in het bloed is gedrongen, dat hij, even machtig als hij was in zijn bespreken van materieele en oeconomische belangen, evenzeer *beneden* de meest bescheiden verwachting is gebleven voor wat aangaat de bespreking van de ernstigste *staatsrechtelijke vraagstukken*. Zoodra de voorzitter van het Kabinet in het tweede deel zijner rede aan de muntquaestie toekwam, werd het een genot hem aan te hooren, en gevoelde ieder, hoe in den minister een man sprak, die voor *deze* belangen hart heeft. Toen sprak hij op eene wijze, die de algemeene verwachting, die men omtrent zijne ministerieele welsprekendheid koesterde, waarlijk bevredigde. Maar wie zal ditzelfde durven zeggen van het eerste gedeelte dier rede over de *staatsrechtelijke vraagstukken*? Daarvan toch moet ik verklaren, niet juist, dat hij bleef *beneden de waardigheid* van een Kabinetsformateur, maar dan toch wel, dat hij het bewijs leverde, hoe iemand, die te diep in de oeconomische school van het oude type vast zit, eenvoudig voor de hoogere staatsrechtelijke vraagstukken *daltonist* is geworden en geen oog meer kan hebben voor den eisch der *beginselen*. Ik zal hier niet veel van zeggen, maar vraag toch, wat te denken zij van een Minister, die de vraag naar de homogeniteit van het Kabinet, gelijk die gisteren door mij gesteld werd, beantwoordt met te zeggen, dat zijn Kabinet volstaan kan met in de belijdenis van het *algemeene liberale beginsel* geheel homogeen en eenstemmig te zijn, en onmiddellijk daarop laat volgen, daarmede te bedoelen het beginsel, door Macaulay zoo schoon geteekend, dat men niet te zeer noch naar de ééne, noch naar de andere uiterste zijde moet overbuigen. Welk denkbeeld vormt een Minister, die zóó spreekt, zich toch van ministerieele homogeniteit? En hoe moet men oordeelen over een Minister, die bij zoo'n gewichtig probleem zich beroept op Marshall, omdat deze „*een portret van een werkman*” in zijne gang had hangen, en boos opvloog, toen men van Ricardo niet sympathetisch sprak. Tal van personen zijn er immers, bij wie de beginselen niet doorwerken, en die, in hunne jeugd in eene straks *verouderde* school opgeleid, de gave missen om later de gevolgen van hun overgang tot eene betere school te doorzien. Maar het sterkst kwam dit *daltonisme* uit in hetgeen de Minister heeft geantwoord op mijne vraag naar de

opvatting, die het Kabinet had over de aanstaande inhuldiging van Hare Majesteit de Koningin, namelijk of het Kabinet daaronder verstond het installeren van de eerste Dienares van het souvereine volk, dan wel het optreden van de Koningin *jure suo*, om door den eed van trouw voor Gods aangezicht haar volk aan zich en zich aan haar volk te verbinden. Dat antwoord toch luidde kortweg: *De Kroon* is het hoofd en het hart der natie. Wat voor zin is aan zulk een antwoord te hechten? *De Kroon* het hoofd van het volk te noemen, dat zou nog gaan, maar te zeggen, dat de Kroon *het hart* der natie is, dat gaat niet aan. Het liet zich nog verstaan, dat men het Oranjehuis zelf, in zijn liefdeband aan het volk, het *hart* der natie noemde. Maar *de Kroon!*? *De Kroon* is toch immers een *juridisch* begrip, en wat moet men denken van eene natie met een juridisch begrip tot *hart*? En toch luidde 's Ministers antwoord aldus. Of laat ons liever zeggen, dat het *geen* antwoord was wat de Minister zeide, maar eene ontwijking om te antwoorden, die voor mij het bewijs is, dat dit Kabinet wel terdege de denkbeelden van den Minister van Justitie beaamt, maar er voor het tegenwoordige liever niet voor uitkomt.

Maar er is nog meer. Gevraagd zijnde naar vlag en wimpel van zijn Kabinet, antwoordde de Minister: onze vlag is de driekleur, onze wimpel van oranje. Maar, Mijnheer de Voorzitter, ik meen toch te mogen vragen, of het aangaat, op die wijze te antwoorden, niettegenstaande de Minister heel goed begreep, dat er geen sprake is van de vlag en den wimpel der natie, maar van de politieke vlag van zijn Kabinet? Waarlijk, als zulke antwoorden gegeven worden, geloof ik niet, dat de Minister dit opzettelijk doet met de min goede bedoeling om de oppositie af te schepen, maar kan ik voor mij zulk een heendraaien om de quaestie uit niets anders verklaren dan daaruit, dat deze Minister, wiens oeconomische studiën zoo diep geworteld liggen in de oude oeconomische school, juist daardoor *daltonist* is geworden op het stuk van alle dieper gaande staatsrechtelijke vraagstukken.

Ten slotte, Mijnheer de Voorzitter, heeft de Minister nog gezegd, dat hij noch voor zich zelf, noch voor zijn Kabinet, noch voor de liberale partij lauweren zocht. Mij kwam in verband hiermede de verklaring van den Minister, dat hij „geene meerderheid in deze Kamer zoekt”, voor wel wat in strijd te zijn met den wierook, dien hij zelfs voor de sociaal-democratie ontstak. Maar aangenomen, dat hij werkelijk in oprechtheid verklaarde, nòch voor zich zelf, nòch voor dit Kabinet, nòch voor de liberale partij thans meer lauweren te zoeken, dan zij het mij toch veroorloofd op te merken, dat ik wel gewild had, dat de Minister

er evenzoo over gedacht had in Juni, en toen niet omgekeerd getoond had, dat bij de stembus de lauweren van de liberale partij hem boven alles gingen.

Handelingen, blz. 296—298.

Mijnheer de Voorzitter! Ik dank de Kamer voor de mij verleende vergunning, om voor de derde maal het woord te voeren. Ik moet nog even drie punten rescontreeren in het betoog van den heer Kerdijk, voor wat aangaat drie door hem gedane constateeringen van feiten, die *onjuist* zijn; en wel ten eerste in zake zijne mededeeling betreffende onderhandelingen, tusschen hem en één mijner vrienden in 1894 gevoerd. De voorstelling door hem daarvan gegeven is, voor zoover mij bekend is, en blijkens de door mij ontvangen mededeelingen, *onjuist*.

Die geachte spreker heeft het voorts aan het slot zijner rede doen voorkomen, als zoude ik hebben toegestemd, dat de anti-revolutionaire partij metterdaad de weegschaal in handen *had* genomen, links met den persoonlijken dienstplicht en rechts met het totaal van de *geestelijke* belangen der natie, en dat ze toen de schaal, waarin de persoonlijke dienstplicht lag, naar boven had laten gaan. Dit nu is *niet* door mij gezegd. Waar de heer Kerdijk nu reeds een debat over dit punt scheen te willen uitlokken, heb ik hem verwezen naar het debat over de begroting van Oorlog, en naar de behandeling van het wetsontwerp over den persoonlijken dienstplicht. Maar aan het slot mijner rede heb ik, mij op *zijn* standpunt plaatsende, hem gevraagd: hoe kunt gij, indien gij al een opzettelijk op zij zetten van den persoonlijken dienstplicht bij ons onderstelt, *als staatman* ons dat als een misdrijf toerekenen? *Indien* de anti-revolutionaire partij aldus gehandeld had, zoudt gij dat dan als staatsman in haar kunnen afkeuren? Alzoo gaf ik geene verklaring, dat het zoo was, maar ik stelde *aan hem* eene hypothetische vraag, waarop de geachte afgevaardigde het antwoord is schuldig gebleven.

En ten derde heeft de heer Kerdijk beweerd, dat door mij de pretentie zoude gemaakt zijn, alsof men alleen bij *ons* nog aan *ideëele* belangen hechte en alsof bij *hem* en de zijnen alleen de *materieele* belangen zouden gelden. Dit nu is *niet* zoo. Ik heb gezegd, dat bij beide partijen ideëele belangen zijn, die voor ons in den naam van „Christelijk”, voor hem in den naam van „humanistisch” liggen aangeduid. Waar nu die twee *geestelijke* beginselen aan de orde komen, staan wij *tegenover* elkander, maar bij de sociale belangen komen wij meer in den omtrek

van het leven en naderen wij beiderzijds meer de *materieele* belangen. En juist dit maakt, hoe men ook *geestelijk* verschille, alsdan vaak samenwerking mogelijk. Ik heb dus volstrekt niet in den heer Kerdijk en zijne geestverwanten het ideëele karakter van hun streven miskend, maar alleen gezegd, dat zijne partij en de mijne in het ideëele vlak tegenover elkander staan, en dat wij alleen in dingen, die een meer materieel karakter dragen, kunnen samenwerken.

Handelingen, blz. 301—302.

Hoofdstuk V der Staatsbegroting voor 1898: Kamers van Arbeid voor den Landbouw — Revisie der Kieswet — De onwelwillende Burgemeester in het district Sneek — Hooger Onderwijs — Oneerlijkheid bij gymnasiale eindexamina — De principiele wigge op het gebied van het H. O. — Achteruitzetting van wie in de openbaring gelooven — De fictie van „de” wetenschap — Wat gevraagd wordt voor de bijzondere gymnasia.

VERGADERING VAN 9 DECEMBER 1897.

Ik wensch mij een enkel woord te veroorloven, Mijnheer de Voorzitter, eerst over de *Kamers van Arbeid* en daarna over de in uitzicht gestelde *revisie der Kieswet*.

De Kamers van Arbeid breng ik ter sprake in verband met de concentratie der landbouwbelangen onder Binnenlandsche Zaken, een maatregel, dien ik als eindstation zou afkeuren, maar als eerste station op een goeden weg gaarne van de Regeering accepteer. De heer Tydeman heeft terecht opgemerkt, dat wij hier niet alleen met den in cultuur te brengen bodem hebben te rekenen, maar ook moeten denken aan *de bevolking*, die op dien bodem leeft; en ik durf vertrouwen, dat ook de Minister van Binnenlandsche Zaken de belangen van den landbouw niet in dien uitsluitend realistischen zin zal opvatten, als ware alleen te zoeken naar de uitnemendste wijze, waarop de meeste en beste producten aan den bodem zijn te ontklokken, maar dat ook hij rekening houdt met de op dien bodem levende landbouwbevolking. In den laatsten tijd heeft zich toch onder die landbouwende bevolking steeds meer eene sterke behoefte aan organisatie geopenbaard. De oprichting van de Boerenbonden strekke daarvan ten bewijs. Toch kunnen deze pogingen van het particulier initiatief wel de behoefte aan organisatie doen blijken, maar haar niet vervullen. En of de voorafgaande geachte spreker al zeide, dat er ook nog een Landbouw-comité is, en dat dit *vanzelf blijft*, zoo veroorloof ik mij toch de opmerking, dat ook dat Landbouw-comité nog niet anders dan een voorloopig karakter kan dragen. Immers, toen het wetsontwerp betreffende de *Kamers van Arbeid* aan de orde was, is dit in dien zin wet geworden, dat geen onderscheid is gemaakt tusschen de Kamers voor den Handel en de Nijverheid eenerzijds en voor den Landbouw anderzijds. En volgens de letter der wet, en volgens de toelichting van den Minister, is art. 1

van die wet zóó te verstaan, dat er Kamers van Arbeid ook ten platten lande kunnen worden opgericht. Komen daar nu straks de Kamers van Landbouw bij, dan zal, werkt die organisatie al verder door, daaruit vanzelf een *Raad van Landbouw* voortkomen, gelijk die ook elders bestaat; en zijn we zoover, dan zullen, denk ik, èn de voorafgegane geachte spreker èn de heer Tydeman met mij het oogenblik zegenen, waarop het Landbouw-comité zijn mandaat zal kunnen overdragen aan een Centralen Raad van Landbouw, maar dan juist doorwortelen zal in de boerenbevolking zelve.

Kan alzoo de zoo noodige organisatie ten plattelande alleen uit eigen Kamers opkomen, dan ontstaat hier deze misstand, dat Landbouw geconcentreerd wordt onder Binnenlandsche Zaken, en dat vooralsnog alle Kamers van Arbeid ressorteeren onder het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid. Zal dit nu zoo blijven, of is het de bedoeling van de Regeering, dat de Kamers van Arbeid, voor zoover ze voor het boerenbedrijf ten platten lande zullen worden opgericht, niet zullen blijven onder Waterstaat, Handel en Nijverheid, maar zullen komen daar, waar Landbouw is? Ik acht dit eene quaestie van niet gering belang. Blijven ze toch onder Waterstaat, Handel en Nijverheid, dan heeft de Minister, die dat Departement administreert, het geheel in zijne macht, om van de oprichting van zulke Kamers van Arbeid voor het boerenbedrijf ten platten lande zoo goed als niets te laten komen. Waren de denkbeelden van den heer Tydeman reeds verwezenlijkt en schitterden de acht Departementen reeds als harmonische stralen uit ééNZelfde lichtbron, zoodat men niet op conflict behoefte bedacht te zijn, zoo kon men misschien nog beweren, dat het er niet toe doet, onder welk Departement deze zaak ressorteert. Zoolang het daarentegen zeer quaestieus blijft, of de heer Tydeman zijne hooge verwachtingen des-aangaande ooit zal gerealiseerd zien, acht ik voor mij rekening te moeten houden met de mogelijkheid, dat er tusschen Binnenlandsche Zaken en Waterstaat eenig conflict kan rijzen. Waar nu de Minister in zijne Memorie van Antwoord op art. 138 zelf toegeeft, dat ook bij de oprichting van de *Kamers van Landbouw*, die evenwijdig loopen met de Kamers van Koophandel en die toch met de plattelands-Kamers van Arbeid verband zullen moeten houden, een gewichtig en ernstig belang betrokken is, zal hij mij moeten toestemmen, dat, hoe men de zaak ook wende of keere, het platteland schade dreigt te lijden, indien niet ook deze beide belangen in ééne hand komen. Op dien grond nu veroorloof ik mij, de vraag te richten tot den heer Minister, *of het in de bedoeling der Regeering ligt, ook de oprichting van en het*

bestuur over deze plattelands-Kamers van Arbeid te brengen onder de afdeeling Landbouw?

Mijn tweede punt betreft de aangekondigde revisie der Kieswet. Ik stel mij daarbij op het standpunt der Regeering, dat herziening van de grondslagen thans niet gewenscht is. Deze wet moet eerst *a fair trial* hebben. En te meer ga ik daarin met de Regeering mede, omdat het, komt er ooit weder een ernstige strijd, allicht wenschelijk zal zijn, dat die strijd niet nogmaals loope over de uitlegging van art. 80 der Grondwet, maar over de revisie van dat artikel zelve. Laat men dan komen met grondwetsherziening, opdat we toch eindelijk uit de gewrongen en onnatuurlijke verhoudingen geraken, die ons reeds zoo lange jaren in eene valsche positie hebben gebracht, en die mede oorzaak zijn, dat wij ons thans nog met de bedelaarsdeken van deze kieswet moeten behelpen; want inderdaad is deze wet niets dan een bedelaarsdeken, saamgeregen uit allerlei categorieën van belasting, huur, loon enz., waaruit men met kust- en vliegwerk één geheel heeft pogen te maken. Ga ik dus in zooverre met de Regeering mede, dat ik de wet zelve vooralsnog niet wensch aan te tasten, zoo verblijd ik mij er tevens over, dat de Regeering zich bereid heeft verklaard, in technischen zin wél revisie te willen aanbrengen. In verband met dit laatste nu wensch ik twee punten ter sprake te brengen, door in de eerste plaats te wijzen op enkele regelingen, die revisie behoeven, en door in de tweede plaats aan de Regeering de vraag voor te leggen, of zij de technische wijzigingen niet in al te pregnanten zin opvat, maar die ook denkt uit te strekken, zoo men wil buiten de wet, tot de tabel, bedoeld in artt. 1 en 2 der wet. Wat het eerste punt betreft, denk ik er niet aan, alle de onderscheidene artikelen, die mijns inziens wijziging behoeven, ook maar aan te stippen. Dat komt vanzelf aan de orde in de afdeelingen, wanneer de Regeering ons haar voorstel zal hebben ingediend. Slechts zijn er een paar wijzigingen van ingrijpenden aard, waarover ik even een enkel woord wensch te zeggen.

Over het *geheim der stemming* kan ik zeer kort zijn. Ik heb toch het genoegen gehad, aan den Minister van Binnenlandsche Zaken een model te overhandigen van een steminstrument, waarmede ik meen dat de bestaande bezwaren zoo goed als geheel zouden overwonnen zijn. De Minister heeft dit in ontvangst genomen en bezit de volledige uitdrukking van hetgeen in dit opzicht mijne wenschen zijn.

Iets breeder moet ik er op aandringen, dat, als de Regeering met hare revisie van de Kieswet komt, er eene duidelijker en betere omschrijving worde gegeven van het begrip *onderstand*. Ik beaam toch

geheel hetgeen zoo straks door den heer Troelstra is gezegd omtrent het velerlei misbruik, waartoe art. 4 aanleiding gaf. Metterdaad is de vage en onduidelijke definitie van het begrip *onderstand* in de Kieswet aanleiding geworden, dat er verkorting van kiesrecht plaats greep bij velen, die in gezonden zin *niet* onder de bedeelden te rangschikken zijn, maar die, dank zij die vage bepaling, nochtans door de besturen daaronder gerekend zijn. Ik zou daarom wenschen, dat het begrip van *onderstand* expressis verbis zóó werd omschreven, dat vooreerst de *geneesmiddelen* niet meer medetellen als *onderstand*; in de tweede plaats, dat geen *werkverschaffing* als zoodanig kan gerekend worden; en in de derde plaats, dat prophylactische maatregelen, om armoede te voorkomen, niet meer van het kiesrecht uitsluiten.

Wat mij intusschen nog meer interesseert is de wijziging, die ik zou wenschen in de bij de artt. 1 en 2 van de Kieswet gevoegde tabel, waarin de cijfers van huur en van loon voor de onderscheidene gemeenten zijn aangegeven. Ieder hier in de Kamer weet uit de discussiën, bij de Kieswet gevoerd, hoe die hooge cijfers steeds een doorn in het oog zijn geweest van den tegenwoordigen Minister van Binnenlandsche Zaken, en hoe hij, meer dan eenig ander, al zijne kracht inspande om het onbillijke van die cijfers in het licht te stellen en ook door mij ondersteunde pogingen aanwendde om ze lager te krijgen. Verzet nu het standpunt der Regeering om de *grondslagen* onaangetast te laten, er zich tegen, wijzigingen in die cijfers der tabel voor te stellen? Naar mijn inzien niet, want de grondslagen van de wet zijn toch de onderscheidene categorieën van belasting, huur, woning, capaciteiten, spaarboekje enz., die als de grondslagen voor het kiesrecht in art. 1 zijn aangegeven; maar of de cijfers in de tabel lager of hooger worden genomen, verandert den grondslag als zoodanig niet.

Op verlaging van die cijfers meen ik te meer te moeten aandrigen, omdat uit die opgemaakte lijsten blijkt, dat het percentage voor proportie tusschen kiezers en bevolking, gelijk nu de tabel is, al te ongelijk uitviel voor het platteland en de groote steden. Door de cijfers, zooals ze thans zijn, wordt mijns inziens aan de groote steden onrecht gedaan. Rekent men toch met het feit, dat dit percentage voor de 5 districten van Rotterdam 6.2, voor de drie van 's Gravenhage 8.7, voor de negen van Amsterdam 7.4 en daarentegen voor Hilversum bijv. 20 pct. is, dan springt het toch in het oog, dat we hier staan voor al te groote ongelijkheid. Ik wenschte daarom aan den heer Minister te vragen, of hij niet met mij van oordeel is, dat handhaving van de grondslagen *niet* verbiedt wijziging — en dan natuurlijk wijziging in

den zin van *verlaging* — te brengen in de cijfers, voorkomende in de tabel, behoorende bij de artt. 1 en 2.

Nog eene laatste vraag voeg ik hieraan toe, niet wat betreft de *revisie*, maar voor wat aangaat de *uitvoering* van de Kieswet, en wel in verband met de autoriteit, die de Minister heeft over de burgemeesters. Bij de behandeling van den geloofsbrief uit het district Sneek is hier gebleken, hoe in dit district een burgemeester is geweest, die een opgekomen kiezer bejegend heeft op eene wijze, geheel in strijd met de eischen van welwillendheid en voorkomendheid, die men aan een burgemeester, vooral tegenover min ervaren plattelandskiezers, stellen mag. Daarom wilde ik vragen of de burgemeester, die zich daaraan schuldig heeft gemaakt, van de zijde der Regeering daarover eene castigatie heeft ontvangen. Men zegge toch niet, dat dit de geheimen zijn van de ministerieele bureaux, want op zich zelf stem ik dat wel toe, maar nu de gedraging van dezen burgemeester van publieke bekendheid is geworden, en, bij de beoordeeling van de geldigheid der verkiezing, de verongelijkte kiezer toch geen recht tegenover hem kon verkrijgen, en alle overige burgemeesters dit weten, zou, indien er niet evenzoo in het publiek van eene *officieele afkeuring* bleek, allicht de meening onder hen kunnen postvatten, dat ze ook voortaan ongestraft met zoo eenvoudige kiezers een loopje kunnen nemen. Om dat nu te voorkomen, vernam ik gaarne van den Minister, niet of er harde maatregelen tegen dien burgemeester genomen zijn, maar wel of hem van den kant der hoogere autoriteiten duidelijk te verstaan is gegeven, dat zulk eene onwelwillende bejegening van kiezers door de hooge autoriteiten *niet* goed-, maar beslist *afgekeurd* wordt.

Handelingen, blz. 393—394.

VERGADERING VAN 10 DECEMBER 1897.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal ter bekorting van het debat de vraagstukken van het onderwijs, reeds door de voorgaande sprekers behandeld, niet nogmaals mijnerzijds bespreken. Met name laat ik rusten het vraagstuk van het Grieksch. Ik wensch alleen te verklaren, dat ik mij ten deze aansluit aan het gevoelen van den geachten afgevaardigde uit Goes, voor wat de juristen aangaat, en aan dat van den ge-

achten afgevaardigde, den heer Everts, voor wat betreft het paedagogisch belang, dat de studie van het Grieksch als zoodanig heeft voor de vorming van den geest, waaruit tevens volgt, dat ik mij niet kan vereenigen met het gevoelen van den heer Vermeulen. Ook in zake gymnasiale examina sluit ik mij korthedshalve aan bij het daarover reeds opgemerkte, en wensch ik alleen, nu de Minister in de gewisselde stukken verklaard heeft, dat het een niet denkbaar „schromelijk plichtverzuim” zou zijn, indien er ooit van de zijde der leeraren aan de openbare gymnasia ook maar iets gedaan werd om het slagen hunner leerlingen heimelijk te vergemakkelijken, ook mijnerzijds in de *Handelingen* te doen plaatsen datgene, wat daartegen door professor Woltjer in het publiek geschreven is. *De Standaard* gaat voorbij, maar de *Handelingen* blijven. Al moet ik de Kamer daartoe even door voorlezing van een klein stuk ophouden, nu eenmaal de weg is afgesneden om iets in de *Handelingen* te krijgen, tenzij het hier gesproken zij, moet ik de Kamer verzoeken, mij die korte praelectuur niet euvel te duiden.

In n°. 7903 van *De Standaard* schreef dr. Woltjer.

„Welke beschuldigingen in de afdeelingen ter sprake zijn gebracht en door wien, is mij geheel onbekend, maar wèl kan ik verklaren, dat ik reeds drie à vier jaren geleden aan Minister Van Houten geschreven heb, dat „eene ondervinding van 12 jaren, gedurende welke ik onafgebroken als gecommitteerde der Regeering bij de eindexamens aan de gymnasia ben werkzaam geweest, mij hoe langer zoo meer de overtuiging heeft gegeven, dat gecommitteerden hunne zaak niet naar eisch kunnen vervullen. De wet legt geheel het examen in de handen der leeraren, maar de beslissing over de toelating in handen der gecommitteerden. Al stem ik nu gaarne toe, dat de meeste leeraren conscientieus handelen, toch zijn er, die op de een of andere wijze en meer of minder het werk, dat op de examens geleverd wordt, met hunne leerlingen hebben geprepareerd. In de meeste gevallen is rechtstreeksch bewijs daarvoor, althans terstond, niet te brengen en moeten de gecommitteerden dus zwijgen; maar zij kunnen daardoor niet volkomen juist oordeelen. òf het stelsel der examens moet worden veranderd, òf aan gecommitteerden moet op de examens invloed worden toegekend.”

In datzelfde nummer van *De Standaard* geeft voorts de hoogleeraar Woltjer de feiten aan, waaruit de waarheid van het door hem destijds aan den Minister Van Houten geschrevene blijkt. Die stukken zal ik echter niet in extenso hier mededeelen. Nu ik dit ééne citaat heb voorgelezen, is het mij genoeg, voor het overige te verwijzen naar

datzelfde nummer van genoemd blad. Het is nu officieel geconstateerd, waar men een en ander vinden kan, en dit is mij genoeg.

Wat nu het onderwerp zelf betreft, dat thans aan de orde is, het hooger onderwijs, zoo is het niet mijn voornemen, daarover een breed en algemeen debat uit te lokken. Een ernstig en vruchtbaar debat over de materie van het hooger onderwijs kan niet worden ingelascht in altoos gejaagde begrootingsdiscussien. Daarvoor zal òf later eene afzonderlijke motie als basis moeten worden genomen, òf wel de bespreking er van zal zijn uit te stellen tot het aangekondigd voorstel tot wijziging van de wet van 1876 aan de orde komt. Er is echter ééne vraag, die ik met zekeren ernst niet zoozeer aan den Minister, als veel meer aan de overzijde der Kamer wensch voor te leggen, namelijk deze: Moet volgens uwe overtuiging *het pleit van dwang en vrijheid* op het gebied van het hooger onderwijs doorgaan, gelijk het tot dusver gevoerd is? Ik stel mij daarbij geheel op het standpunt, ingenomen door de Regeering in 1888, waarnaar het tegenwoordig Kabinet verwijst op bladz. 16 van de Memorie van Antwoord, en hetwelk aldus is omschreven: „daar het hooger en middelbaar onderwijs niet enkel de opvoeding der jeugd beoogen en daarbij gansch andere factoren mede in aanmerking komen, zoo volgt daaruit, dat de beginselen, die gelden ten aanzien van het lager onderwijs, daarom nog niet per se behoeven te gelden voor deze beide takken van onderwijs.” Ik stem ook mijnerzijds toe, dat metterdaad het hooger onderwijs volstrekt niet in elk opzicht gelijksoortig is met het lager. Er bestaat toch, mijns inziens, tusschen beide dit verschil, dat de wigge van het beginsel bij het hooger onderwijs *nog veel scherper geslepen is* dan bij het lager onderwijs, en daarom juist bij het hooger onderwijs zooveel dieper indringt.

Wat is die wigge? Wij kwamen hier allen uit de woelige dagen van de stembus, en herinneren ons dientengevolge nog maar al te goed, hoe destijds opnieuw gebleken is, dat de Nederlandsche natie in twee bijna gelijke helften te verdeelen is. Twee helften, die principieel met eene strijdige levens- en wereldbeschouwing tegenover elkander staan. Het verschil tusschen die twee principieele levensbeschouwingen druk ik liefst formeel en daarmede het zachtst uit, in woorden, niet aan mr. Groen van Prinsterer ontleend noch door mij zelf gekozen, maar in woorden, ontleend aan mannen als Cort van der Linden, De Beaufort, Van Houten en anderen van de overzijde. Hunnerzijds toch werd herhaaldelijk betoogd, hoe niet te miskennen viel, dat het verschil, dat ons scheidt, formeel hierin is gelegen, dat wij dezerzijds gelooven aan

het bestaan eener *bijzondere openbaring* en voor het gezag van die openbaring ons diep eerbiedig buigen, terwijl daarentegen de heeren van de overzijde — althans wat de dingen dezer wereld aangaat ; hunne persoonlijke verhouding tot het Eeuwige Wezen laat ik hier natuurlijk geheel buiten bespreking — het gezag van zulk eene bijzondere openbaring *niet* erkennen, maar integendeel al zulk gezag *verwerpen* en daartegenover stellen het gezag van de *menschelijke rede*. Ik haast mij er bij te voegen, opdat men mij daarop straks niet vatte, dat dit gezag zoowel van de openbaring eenerzijds, als van de rede anderzijds, niet anders dan door het orgaan van menschelijke personen ontwikkeld en in positieve uitspraken geformuleerd wordt, alsook, dat dit laatste feit ten gevolge heeft, en moet hebben, dat volstrekt niet allen aan een zelfden kant het met elkaar eens zijn, maar dat men *aan beide zijden*, hoezeer ook uitgaande van hetzelfde uitgangspunt, nochtans gekomen is tot afwijkende conclusiën, en dat hieruit aan deze zijde zoowel als aan de overzijde onderscheidene richtingen en scholen zijn voortgekomen. Maar, hoezeer ook binnen eigen sfeer uit elkaar gaande, zoodra de strijd zich toespitste en ten slotte het levensbeginsel raakte, zag men steeds, gelijk nog onlangs in de Junidagen, dat in den principieelen strijd de twee deelen der natie op die antithese scheiden.

Is dit alzoo gebleken bij de stembus, dan mag die tegenstelling ook na de stembus, nu we hier den plicht van de overheid ten opzichte van de wetenschap bespreken, niet worden verloochend, noch geïgnoreerd. Of is niet de wetenschap eerst dan wetenschap in hooger zin, als zij zich niet enkel bepaalt tot het empirisch onderzoek, maar ook poogt het resultaat van dat onderzoek, zoowel wat de ons omgevende wereld als wat het verledene en het heden betreft, in verband te brengen met de ons heilige levens- en denkbeginselen, en tevens uit dat beginsel den kosmos en zijne verschijnselen voor ons verklaart? En waarom is nu ook op wetenschappelijk gebied de strijd tusschen deze tweeërlei wereldbeschouwing onverzoenlijk? Omdat, Mijnheer de Voorzitter, beiderzijds het uitgangspunt voor ons denken ligt in eene levensovertuiging, die samenhangt met het innigste van onze persoonlijkheid, en als saamgeweven is met het heiligste van ons hart.

Hoe moet nu de overheid tegenover dien strijd der beginselen op wetenschappelijk gebied zich stellen? Moet zij daarbij al het gewicht van haar gezag en macht, van haar naam en haar geld in de schaal leggen van de ééne helft der natie, die haar sympathiek is, en dus de

andere helft geestelijk onderdrukken? Of wel voegt het der overheid, om wel, zoo dikwijls zij zelve *tot handelen is geroepen*, te handelen *naar eigen overtuiging* (ook al kwetst dit de overtuiging dergenen, die tegenover haar staan), maar om, waar sprake is van de worsteling der geesten in den boezem der natie, niet wat men noemt een neutraal standpunt in te nemen, maar zich zóó te onthouden van inmenging, dat die worsteling in den boezem der natie waarlijk vrij zij?

Ik geef voetstoots toe, dat in de oude tijden, en evenzoo in de middeleeuwen, die vraag steeds beantwoord is in eerstbedoelden zin. Zelfs ontveins ik in het minst niet, dat ook die Calvinistische voorvaderen, met wie ik mij geestverwant gevoel, hoeveel heldenoffers ze ook voor het verwerven der vrijheid op het gebied der gedachte hebben gebracht, en hoe groote dingen ze ook gedaan hebben om den triomf der vrijheid te helpen verzekeren, nochtans in hun politiek optreden maar al te dikwijls voor *dwang*, en, helaas, *tegen* de vrijheid partij hebben gekozen.

(De Voorzitter: Zou ik den geachten spreker in overweging mogen geven om nu te komen tot de toepassing van dit een en ander op het hooger onderwijs?)

Mijnheer de Voorzitter! Ik verlang, dat, gelijk aan de heeren sociaal-democraten in deze Kamer de volle vrijheid gelaten is om hunne denkbeelden te ontwikkelen, diezelfde vrijheid ook voor mij als anti-revolutionair besta.

(De Voorzitter: Het komt niet in de verte in mij op, die vrijheid aan den heer Kuyper te betwisten. Ik heb mij alleen bepaald tot de vraag, of, nu ons nog zooveel arbeid wacht en ons nog zoo weinig tijd gegund is, het geen zaak werd, te komen tot de toepassing van de beginselen, die de geachte spreker heeft uiteengezet, op de begroting die ons bezighoudt.)

Die toepassing zou niet juist kunnen zijn, Mijnheer de Voorzitter, indien niet vooraf de praemissen behoorlijk en duidelijk zijn uiteengezet. Ik zal ten einde toe, gelijk ik in den beginne reeds aangaf, afsnijden wat door anderen reeds behandeld is. Dat laat ik rusten. Maar voor datgene, wat nog *niet* behandeld is, vraag ik voor mij zelven, met uw verlof, Mijnheer de Voorzitter, volle vrijheid om uiteen te zetten, wat

ik meen noodig te zijn voor het juist begrip van mijne overtuiging en mijne beginselen.

(De *Voorzitter*: Ik verzoek den geachten spreker nogmaals, daarbij altijd te bedenken, dat wij bezig zijn aan het hooger onderwijs als onderdeel der begroting.)

Mijnheer de Voorzitter! Het is geen oogenblik uit mijne gedachten geweest. Het is, naar het mij voorkomt, een *Errungenschaft* juist van dien nieuwen tijd, waarop de heeren van de overzijde zoo gaarne roem dragen, dat het stelsel der vrijheid van gedachten thans meer algemeen tot heerschappij is gekomen, en zulks niet alleen in de Protestantsche, maar ook in alle Roomsche-Katholieke landen. En in verband hiermede komt mijne vraag hierop neer, — gij ziet dus, Mijnheer de Voorzitter, hoe na ik reeds aan mijne toepassing toe was —, of de heeren van de overzijde van die kostelijke Errungenschaft ook ons op wetenschappelijk gebied het profijt willen geven, ja, dan neen.

Dusver hebben wij dat profijt niet genoten. Veeleer heeft men aan de overzijde geleefd van *eene fictie*. En die fictie was deze, dat er, volgens de meening der liberale partij, bestond: DE *wetenschap*, en dat men voor dit onderwijs in DE *wetenschap* niet anders noodig had dan de knapste mannen; met dien verstande, dat een iegelijk, die het met de *wetenschap* als zoodanig niet eens was, reeds daardoor het bewijs leverde van te behooren tot die *Dunkelmänner*, die hier reeds gisteren geïntroduceerd werden, en dus te zijn een *obscurantist*. Maar die *fictie*, waarvan de liberale partij geleefd heeft, breekt stuk, zoodra ze in aanraking komt met de *feiten*. Want faculteit na faculteit maakt het duidelijk, dat er geen de minste sprake van is, dat er zou zijn *eene éénige wetenschap*, die als zoodanig door allen zou moeten worden aanvaard. In de theologische faculteit staan orthodoxen en modernen lijnrecht tegenover elkander als water en vuur. En dat niet omdat het odium theologicum zooveel erger is dan het odium juridicum, want in de juridische wereld en in de juridische faculteit heerscht gelijke verdeeldheid. Lees maar wat nog kortelings door prof. Treub over de oeconomische studiën van den heer Pierson geschreven is. Ik heb het wel hier bij mij, maar zal, om in uwen geest te handelen, Mijnheer de Voorzitter, de lectuur er van aan de Kamer voor 't oogenblik besparen, hoewel ik haar ten zeerste aanbeveel.

Doch er is meer. Want welke strijd woedt er niet op criminalistisch gebied tusschen de deterministen en de indeterministen? En, om op

het beginsel terug te komen, heerscht niet nog scherper strijd op staatsrechtelijk of publicistisch gebied, in de tegenstelling tusschen het revolutionair en het anti-revolutionair staatsrecht? Wanneer ik voorts in de letterkundige faculteit vraag, of er slechts de *eene wetenschap* der historie is, die in zake de historie van het vaderland gedoceerd wordt, wie durft dit dan bevestigend beantwoorden, na de geschriften van Groen van Prinsterer, Fruin en Nuijens gelezen te hebben? Of als er in dezelfde faculteit filosofie gedoceerd wordt, te Leiden door den hoogleeraar Bolland en te Amsterdam door den hoogleeraar Spruyt, zal men dan daaruit afleiden, dat beide hetzelfde doceeren en dat wat beide saam doceeren is *de philosophische wetenschap*? Niet anders staat het ook in de *natuurkundige* faculteit, als eenerzijds een Christen-hoogleeraar bij die faculteit beleidt, dat hij gelooft in God den Vader, den Almachtige, Schepper des hemels en der aarde, terwijl een ander hoogleeraar in dezelfde faculteit tegenover hem staat als aanhanger van Darwin's hypothese, en dus als *evolutionist*.

En is dit zoo, gaat het dan aan, Mijnheer de Voorzitter, tegenover zoo notoire feiten, die hier en in alle landen openbaar zijn, de fictie vol te houden, dat er zijn zou ééne vaststaande, absolute kennis, die zich aan kon dienen als *DE wetenschap*?

Het is mij overkomen, toen ik nog student was, dat een hoogleeraar, van wien ik mij verloofde in meening te verschillen, en die ook volhield, dat hij *DE wetenschap* doceerde, mijne tegenspraak afsneed met te zeggen: „je bent de domste jongen, die aan de Academie op twee beenen loopt.” Bemoedigend was dat oordeel zeker niet, maar het is mij toch ten prikkel geweest, en ik heb mijn best gedaan, er toch te komen. Doch wat die hoogleeraar mij toesnauwde ging feitelijk uit van geheel dezelfde gedachte, dat de heeren van de overzij *de wetenschap* hebben, en dat ze niet alleen alle katheders voor zich zelve nemen, maar ons nog voor *dom* uitmaken op den koop toe? Omdat we het met hen niet eens zijn, daarom heeten wij „niet genoeg op de hoogte der wetenschap” om die universitair te kunnen onderwijzen.

En waarop loopt dit nu anders uit, dan dat de Minister van Binnenlandsche Zaken de man is, die, als uitvloeisel van een principieelen strijd, dien de beide helften der natie bij de stembus gevoerd hebben, de macht in handen kreeg, en dus nu ook arbitrair, soms voor een 25-tal jaren, kan bepalen, in welke richting de studie in eenig vak aan deze of die Universiteit zal gestuurd worden. Immers, de Minister kan zelfs niet zeggen, dat ook curatoren en hoogleeraren hierin medezeggenschap hebben, want het heugt den Minister toch wel wat indertijd

voorviel bij de benoeming van den hoogleeraar Greven? Hoe toen één der voorgedragenen was de tegenwoordige Minister van Binnenlandsche Zaken, geflankeerd door zijn ambtsvoorganger en door den heer Kerdijk. Toch werd hij *niet* benoemd. En eilieve, was dit nu, omdat deze Minister in capiciteiten zooveel lager stond, of was het soms zijne *geestesrichting*, die hier geïntroduceerd heeft? En met het oog op dit alles vraag ik dan ook, of het goed, of het recht en billijk is, dat het hooger onderwijs, hetwelk door beide helften der natie betaald wordt, slechts aan de ééne helft ten goede komt? Hebben wij dan niet, als 's lands kinderen, evengoed als de heeren van de overzijde en als zonen van hetzelfde vaderland, met hen op gelijke rechten aanspraak?

Ik ga thans van mijne theoretische beschouwingen over tot *het concrete*. Wij hebben dan nu de wet van 1876, en daarmee acht men het pleit tegenover ons gewonnen te hebben, want, zoo zeggen de heeren van de overzijde, eigener beweging hebben we u daarin de *vrijheid van onderwijs* gewaarborgd en verzekerd. Ja, Mijnheer de Voorzitter, maar waar de overheid in hare wet verklaart, dat het bijzonder hooger onderwijs vrij is, daar behoorde diezelfde overheid dan toch ook de voorwaarden te scheppen, waaronder het leven van dat vrije onderwijs alleen mogelijk kan geacht worden. En als ik nu vraag, of dit alzoo is, meen ik stellig niet te veel te antwoorden, als ik beweer, dat gij, Mijne Heeren van de overzijde, voor u zelven beslag legt op *alle* Universiteiten, dat gij bezet *alle* faculteiten, dat gij daarvoor neemt *al* het landsgeld, en dat ge, na dat alles genomen te hebben, ons toeroept: spartel gij maar in uw onmacht en zie maar hoe ge er komt. Men neemt ons eerst het geld uit den zak en laat ons dan alleen voor ons zelven zorgen. En als dan een deel van het volk desniettegenstaande den bewonderenswaardigen moed heeft, om met de grootste inspanning meer dan den *tienden penning* van zijne inkomsten voor zijn vrij hooger onderwijs af te zonderen, dan roept ge onzen studenten nog glimlachend toe: eerst nog bij ons ter biecht komen, heeren, opdat wij uitmaken, of het door u genoten onderwijs er wel mee door kan.

Is *dit* niet de geschiedenis van den *rijken man*, die aan zijn welvoorzien en disch gaat zitten, en die den *armen Lazarus* laat nederhurken aan zijne poort, maar zonder dat hij hem ook maar een brokje gunt van zijne overdaad?

Hoeft dit nu alzoo? Moet dit systeem doorgezet op een gebied, dat zich volstrekt niet bepaalt tot het afgetrokken denken, maar dat ons leven, dat onze diepste overtuiging, dat het heiligdom van ons hart raakt, en waarop juist deswege alle dwang, ons aangedaan, ons zoo

diep krenkt? Bewijst Amerika niet, dat het zeer wel *anders* kan, Amerika, waar alle universitair onderwijs vrij is, en waar toch de Universiteiten over zooveel geld en zooveel middelen beschikken, dat onze, vergelijkenderwijs arme, Rijks-universiteiten er naar zouden watertanden? Bewijst België niet het tegendeel, waar de Universiteiten van Leuven en Luik om en om zijn, en waar ook bij het verschil van richting de toestand toch dragelijk geregeld is? Bewijst niet het voorbeeld van Zwitserland in zijne Universiteiten te Zürich en te Freiburg, dat verschillende kantons van uiteenlopende geestesinrichting oplossing kunnen geven? Toont ook het groote Duitschland niet hoe, bij verschillend inzicht, de onderscheiden landsoverheden Universiteiten van zeer onderscheiden geestesrichting in stand houden, zoodat, over heel Duitschland genomen, elk wat wils heeft?

En waarom wordt hier te lande dan *niets* gedaan? Zijn onze eischen dan zoo onmatig? In het anti-revolutionaire Program van Actie wordt voor het *universitaire* leven toch uitsluitend gevraagd, dat men niet langer het bijzonder hooger onderwijs verplichten zal te leven *bij de gratie* van het openbaar hooger onderwijs. Of wil de Minister mij tegenwerpen, dat toch voor de gymnasia onze eischen verder gaan? Maar wat is het dan, wat we voor de gymnasia vragen? Drieërlei. Ten eerste, dat men het minerval niet op *f*100 houde, maar dit zoo regele, dat wie meer heeft, dan ook betale, en dat, wie niet zooveel bezit, zich toch den toegang niet versperd zie. Ten tweede vragen wij eene Rijksuitkeering. Om duidelijk te zijn wil ik een cijfer noemen. Wij vragen, dat voor elken leerling van een bijzonder gymnasium, *die voor het eindexamen geslaagd is*, zal uitbetaald worden eene som, gelijk aan het gezamenlijk bedrag, van Rijkswegen gegeven voor de openbare gymnasia, gedeeld door het aantal leerlingen dier scholen, dat met gunstigen uitslag het examen heeft afgelegd. En dan zal men zien dat, waar het getal van die leerlingen over zes jaar ongeveer 2500 is en hetgeen het Rijk uitkeert voor de openbare gymnasia eene som bedraagt van ongeveer *f*230.000, het bedrag ongeveer op zesmaal *f*100 neerkomt.

Hoewel men met dit weinige tevreden zou zijn gesteld, en er billijkheid door in den lande zou gaan heerschen, weigert niettemin de Minister niet alleen om dit denkbeeld in overweging te nemen, maar verklaarden zelfs de heeren aan deze zijde, dat zij het bij dezen Minister „den Moriaan geschuurd” vinden, om er zelfs een woord met hem over vuil te maken.

Op het derde, dat wij vragen voor de vrije gymnasia, n.l. betere

regeling der examina, waarover zoo straks reeds in den breedte is gesproken, zal ik niet terugkomen.

Ziedaar dus onze eischen, en nu vraag ik toch, Mijnheer de Voorzitter, — laat mij tot uwe geruststelling zeggen, dat ik aan het einde van mijn discours ben —, nu vraag ik toch, waar zooveel op het spel staat en niettemin van onze zijde zulke *matige* eischen gesteld worden, of het daar aangaat, de deur ons voor den neus dicht te werpen, als kwamen wij bedelen om een aalmoes, en dat nog wel, waar sprake is van 's lands geld, dat het *onze*, zoowel als het *uwe* is, en waar gij dit met volle handen gebruikt voor de propaganda van beginselen, waar wij principieel tegenover staan. Ja, ik vraag het aan de heeren van de overzijde: waar gij als helden de mannen eert, die op wetenschappelijk gebied eertijds fier en kloek de dwingelandij der bestaande machten weerstaan hebben, of het daar u gelusten, u eeren kan, zoo gij zelf dien geest van dwingelandij bestendigt, waartegen uw helden van eertijds gestreden hebben? Gij spreekt van *sociale rechtvaardigheid*. Ik met u; maar wederom vraag ik u, of dan de sociale rechtvaardigheid uitsluitend geldt bij materieel lijden, en of niet veel sterker nog, waar de geestelijke schatten voor ons volk zoo stuitend ongelijk verdeeld worden gehouden, de eisch derzelfde *sociale rechtvaardigheid* u moest klemmen op de consciëntie?

Handelingen, blz. 426—429.

Mijnheer de Voorzitter! Ik dank den heer Minister voor het antwoord op onderscheidene vragen, dezerzijds gedaan, meer bijzonder daarvoor, dat hij ten deele zelfs ingegaan is op eenige mijner beschouwingen, die toch, althans niet in de eerste plaats, gericht waren tot de Ministerstafel. Ook onder deze omstandigheid echter moet ik mij, hoezeer de tijd ook dringe, veroorloven, tegen het door hem gesprokene nog eene tegenwerping te maken.

In de eerste plaats verklaarde de Minister, dat hij iemand als dr. Woltjer, gesteld dat er eene vacature aan eene der Rijksuniversiteiten openkwam, gaarne zou benoemen. Ik geloof het wel, Mijnheer de Voorzitter! De Minister zou het ooilam van Nathan ook nog willen weghalen. Maar laat mij er bijvoegen, dat de Minister ook wel weet, dat dr. Woltjer bij zulk eene benoeming geroepen zou worden niets dan Latijnsche letterkunde te behandelen, uit principieel oogpunt een vrij onschuldig vak. Maar als er nu te Leiden eens eene vacature kwam,

bij voorbeeld *in het Staatsrecht*, zou dan een geestverwant van dr. Woltjer ook bij den Minister in aanmerking komen?

(De heer GOEMAN BORGESIOUS, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Als hij de bekwaamste was, zou ik hem zeer zeker niet passeeren.)

Daar hebt ge het alweder. Bij zoo critieke keuze wordt men dan weder *te dom*, omdat men niet van de richting is. Of hebben we het niet gezien met Bilderdijk, met Groen van Prinsterer, met Da Costa, allen mannen van wie men na hun dood zeide: Jongens, wat een knappe menschen toch! maar die toevalligerwijze op het critieke oogenblik der benoeming nog altijd verzuimd hadden, genoegzame blijken van bekwaamheid te leveren.

De Minister merkte voorts op, dat eene som van f 100 's jaars voor elken leerling, die met geslaagd examen de bijzondere gymnasia verliet, toch „een heel aardig brokje” zou zijn. Maar als dat zoo is, wat reusachtige brokken moeten er dan niet verorberd worden aan den disch van het openbaar hooger onderwijs. Neemt men aan, dat er 60 leerlingen van de bijzondere gymnasia per jaar slagen, dan zou het al tezaam f 36.000 bedragen, en wat beduidt dit tegenover de f 230.000, die de Regeering voor de kolossale gemeentelijke uitgaven jaar op jaar aan de openbare gymnasia schenkt?

Maar bovendien gaat 's Ministers bezwaar in het geheel niet op. Z.Exc. wierp namelijk tegen, dat er bij ons dikwijls de noodige overeenstemming wordt gemist, zoodat er straks weer splitsing komt. Reeds zoo straks verklaarde ik, dat ik het daarin met den Minister geheel eens ben. Zoo is het aan zijn kant en aan den mijne. Vooral in ons individualistisch Nederland houdt men er van, om op elk terrein en in elken kring er eene eigene opinie op na te houden, en straks van die opinie eene richting te maken en in scholen uit een te gaan. Alleen heeft de Minister niet aangetoond, welk bezwaar hieruit geboren wordt tegen het betalen van f 100 's jaars *voor elken geslaagden leerling*. Wat toch kan het daarbij der Regeering schelen, van *welk* bijzonder gymnasium zulk een leerling komt. Al wat de Regeering dan heeft te weten, is immers, *of hij slaagt*.

Voorts heeft de Minister gezegd, dat er in 1876, toen de wet op het hooger onderwijs behandeld werd, dezerzijds niet gesproken werd van compensatie voor het bijzonder hooger onderwijs. Ik wil het wel gelooven, Mijnheer de Voorzitter. Er bestond toen eenvoudig nog geen bijzonder hooger onderwijs. Eerst in 1876 is het er, en dan nog enkel

nominaal, gekomen. Wie kon toen reeds over de behoeften der toekomst spreken? En toen in 1888 deze quaestie werd besproken, *kon* de Regeering niets tegen de eischen van ons program zeggen, want zij had daar geen autoriteit toe, en ze heeft er ook niets tegen gezegd. In de Memorie van Antwoord, bladz. 18, zijn de toen gesproken woorden opgenomen, en daaruit blijkt alleen, dat op *het soort-onderscheid* tusschen hooger en lager onderwijs werd gewezen, een onderscheid, dat steeds dezerzijds erkend is en in mijne rede ook zoo straks nog werd gecommemoreerd. Zoo wordt door den heer Minister beweerd, dat de jongelieden minder lust zullen hebben, om later het Grieksch bij te houden, wanneer het onderwijs niet blijft opgevoerd tot de tegenwoordige hoogte. Quod nego. Juist omdat men thans de jongelieden, die geen literatoren worden, een Grieksch leert, dat te moeilijk is te verstaan, bijv. chores van tragici, die ze toch nooit vlot verstaan leeren, daarom gaat de lust er later uit; maar wanneer men hen goed thuis maakt in Herodotus, Lysias en dergelijke schrijvers, wennen ze aan constructie en woordenschat, en zullen zij er ook later wel terdege iets aan hebben. Maar bovendien heeft de Minister den heer Everts overgeslagen, en alleen den heer De Savornin Lohman en mij genoemd als voorstanders van het behoud van het Grieksch. Ook de heer Everts staat aan onze zijde, en juist die geachte afgevaardigde heeft met nadruk gewezen op de paedagogisch vormende kracht, die de studie van het Grieksch bezit, ook afgescheiden van de vraag, of het Grieksch later al dan niet wordt bijgehouden.

In vele opzichten gaf de heer Minister een bevredigend antwoord in zake de eindexamens en de noodzakelijkheid om de daarbij plaats hebbende misbruiken af te wenden; maar heeft hij er ook op gelet, dat dr. Woltjer zich in *De Standaard* bereid heeft verklaard, om van de nu niet *met naam en toenaam* aangegeven feiten aan den Minister mondelinge mededeeling te doen, en ligt het in de bedoeling van den Minister, ook van dat aanbod gebruik te maken?

En wat nu ten slotte *het hoofdgeding* betreft, waaromtrent de Minister gepoogd heeft aan te toonen, dat hij en zijne geestverwanten *niet* het stelsel van *dwang*, maar wel waarlijk het stelsel van *vrijheid* huldigen, zoo zij het mij geoorloofd, ter bekorting van tijd, den Minister voor het verder debat hierover te mogen verwijzen naar zijn ambtgenoot van Justitie. Immers het was de heer Cort van der Linden, die op blz. 202 van zijn *Richting en beleid der liberale partij* dit schreef: „Het is niet te miskennen, dat dit zelfstandig karakter van het hooger onderwijs eigenaardige moeilijkheden met zich medebrengt. De Staat is meer-

malen verplicht, bij de aanstelling der hoogleeraren te kiezen tusschen mannen van zeer uiteenlopende richting en methode. Eenige willekeur is daarbij onvermijdelijk. De inzichten van de reeds fungeerende hoogleeraren, van de colleges van toezicht of van de Regeering zullen den doorslag geven, *terwijl eene richting, welke niet bij de autoriteiten in aanzien is, weinig kans heeft op behoorlijke waardeering.*" En ook, wat het hoofdgeding zelf betreft, verklaart deze ambtgenoot van den Minister op bladz. 12 geheel in mijn geest: „Nog kiest de Staat partij. „Nog houdt het schrikkelijk pleit van dwang en vrijheid aan". Het onderwijs is nog Staatsonderwijs en aan de Hoogeschoolen wordt nog officieel gestempelde wetenschap gedoceerd. Nog altijd spookt naast de infaillibiliteit van godsdienstige dogmata de zekerheid van wetenschappelijke hypothesen en kleedt de Staatswetenschap zich in den afgedragen mantel van den Staatsgodsdienst." Maar vooral hoopvol klinkt het op bladz. 13: „Maar men mag met het oog op de algemeene richting der rechtsontwikkeling veilig aannemen, dat deze beweging is eene reactionaire beweging, eene voorbijgaande ebberende strooming in den grooten vloed der vrijheid."

Komt het zoo ver, dat de Minister deze discussie met zijn ambtgenoot van Justitie zal hebben geëindigd, dan hoop ik, dat hij, door hem geïnspireerd, ook zijnerzijds er iets toe zal bijdragen, om die schoone profetie van zijn ambtgenoot in vervulling te doen gaan.

Handelingen, blz. 432—433.

Hoofdstuk VIII der Staatsbegroting voor 1898: Kroon en Volksvertegenwoordiging — Verkeerde en goede zuinigheid — Vrijwilligers — Legerorganisatie.

VERGADERING VAN 17 DECEMBER 1897.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch eerst een *formeel* punt te bespreken en daarna mij drie zakelijke opmerkingen te veroorloven naar aanleiding van de ingediende begroting. Dat formeele punt raakt eene uitdrukking, die in de Memorie van Beantwoording tot tweemaal toe voorkomt, — eerst op bladz. 4, daarna op bladz. 5 —, eene uitdrukking die, mijns inziens, in strijd is met de Grondwet, en waarmede de Minister, *in woorden*, te kort heeft gedaan aan de rechten van de Kroon. Ik spreek dit met eenigen klem en nadruk uit, omdat ik reeds tweemaal in deze Kamer de heeren Ministers op het bezigen van deze ongeoorloofde uitdrukking heb gewezen en men toch nochtans in de ministerieele bureaux bij dit ongeoorloofde gebruik blijkt te willen volharden.

Art. 109 van de Grondwet zegt toch: „De Wetgevende Macht wordt gezamenlijk door den Koning en de Staten-Generaal uitgeoefend”, en art. 110 bepaalt, dat de voorstellen *door den Koning* aan de *Staten-Generaal* worden ingezonden. In strijd nu met deze duidelijke uitspraak van de Grondwet, zegt de Minister op bladz. 5 van zijne Memorie van Antwoord: „Men zal het den ondergeteekende overigens wel ten goede willen houden, dat hij zich voor het tegenwoordige niet kan uitlaten over de door hem gewenschte toekomstige legerorganisatie; eerst als zijne plannen een zoodanigen vasten vorm hebben verkregen, *dat zij aan de Wetgevende Macht ter overweging kunnen worden aangeboden*, zal daartoe de tijd zijn gekomen.” En op gelijke wijze wordt dezelfde uitdrukking gebezigd op bladz. 4.

Die uitdrukking nu gaat uit van de onderstelling, dat de voorstellen van wet door den Koning aangeboden worden aan „DE Wetgevende Macht”, alsof hij zelf hier buiten staat. Waar sprake is van *de Regeering*, die ontwerpen van wet aanbiedt, zijn niet de heeren Ministers de Regeering, maar de Regeering is *de Kroon*; en waar de Regeering als zoodanig voorstellen aanbiedt, is alzoo geen sprake van het toezenden van de ontwerpen aan de Koningin-Regentes, maar is het de Kroon zelf, die ze aanbiedt aan de Staten-Generaal. Daarom mag de uitdruk-

king *aan de Wetgevende Macht* in dat verband niet gebruikt worden, en handelt men, door dit toch te doen, in strijd met de Grondwet. Men denke niet, dat dit punt eene te verwaarloozen kleinigheid zijn zou, die ik uit vitzucht hier nogmaals in het midden werp. Vooral na het debat bij de algemeene beschouwingen, waarbij ik mij veroorloofde de quaestie van de Kroon aan de orde te stellen, en nadat hierop geantwoord is gelijk geschiedde, acht ik, dat er met dubbelen ernst voor gewaakt moet worden, dat de grondwettige rechten der Kroon stiptelijk worden geëerbiedigd, ook wat termen en uitdrukkingen betreft. Wanneer dan ook de heeren Ministers onverhoopt voortgingen, toch voortdurend de door mij gewraakte uitdrukking in officieele stukken te bezigen, zou mij ten slotte niets anders overblijven, dan bij motie van orde de Kamer voor te stellen, dergelijk misbruik af te keuren en het daardoor tegen te gaan.

Ik kom nu tot de drie zakelijke punten, die ik naar aanleiding van de begroting zelve wensch te bespreken. Het zijn de quaesties van *bezuiniging*, van de *vrijwilligers* en van de *legerorganisatie*.

Als ik dan begin met de quaestie der bezuiniging, Mijnheer de Voorzitter! stel ik op den voorgrond, dat ik *geen anti-militarist* ben. De anti-militaristen hebben altoos op mij den indruk gemaakt van te zijn *moedeloze cosmopolieten*, die hun vaderland nog wel lief hebben en op de onafhankelijkheid van hun volk zelfs hoogen prijs stellen, mits het niet te veel geld koste, en die, als vroeg of laat ons vaderland een ongeluk overkwam, het wel onaangenaam zouden vinden, maar zich toch in het onvermijdelijke zouden schikken. Ik wil daarom op hen nog niet het *virtus post nummos* toepassen, — *virtus* dan natuurlijk in den zin van dapperheid genomen —, maar ik voeg mij toch ook *niet* bij hen, en zie zelfs verhooging van het gevaar voor onze onafhankelijkheid in dat moedeloos wanhopen, of ons vaderland bij ernstig conflict wel voor afdoende verdediging vatbaar zou zijn. Maar al stel ik mij uit dien hoofde tegenover hen, daarom sluit ik mijn oor in het minst niet voor de ernstige klacht over geldverspilling, die zij keer op keer doen hooren. Ook mij heeft het steeds bedroefd en geërgerd, dat jaar in jaar uit millioenen bij millioenen van ons volk geheven werden voor Oorlog, zonder dat na al die jaren tobbens en offerens ook nog maar van verre het oogenblik bereikt is, dat het gevoel van *zekerheid* van ons land te kunnen verdedigen, en het gevoel van nationale *veiligheid*, dat daaruit geboren wordt, alom in den lande weer onder het volk kan heerschen.

Drieërlei kanker knaagt nog steeds aan onzen financieelen welstand.

Er is vooreerst de bodemlooze Atjeh-put, waarin het geld *wegzinkt*; er is het „oud-ijzer van Marine,” gelijk de oud-Minister Van Houten het eens van deze banken noemde, waarin het geld *wegroest*; en hier komen dan nog de aard- en steenhoopen van ons vestingstelsel bij, waaronder ons geld wordt *begraven*. Tegen het voortvreten van dien kanker wensch ik mij ook bij dit hoofdstuk ten ernstigste te verzetten, en in dien zin heb ik ook de rede van den geachten vorigen spreker, den heer Bahlmann, op meer dan één detailpunt met ongemeen genoeg gehoord. Onnoodige uitgaven, dat wil zeggen, uitgaven die geen doel treffen, moeten worden vermeden. Ik leg daar te meer nadruk op, omdat over geheel het beheer van het Departement van Oorlog voor mij nog altoos een mysterieus, ondoordringbaar waas zweeft.

Er is voor mijn oog in het doen en laten van dit Departement nog altoos iets ondoorgrondelijks, iets waarvan ik, ook met niets dan mijn civilisten-oog gewapend, zou zeggen: O, kon ik eens tot in alle kelders, tot op alle zolders, tot in alle schuilhoeken van dat gebouw gluren, om er achter te komen, in welken hoek het toch eigenlijk spookt. Want ik wil wel gelooven, dat de achtereenvolgende Ministers van Oorlog er zijn binnengetreden met het vaste voornemen om dat booze spook op te jagen en in handen te krijgen; maar tot dusver schijnt het hun nog altijd te slim af te zijn geweest. Het kwaad blijft aanhouden, en ten slotte zal, naar ik vrees, alleen eene commissie van enquête in staat blijken om in alle schuilhoeken van het Departement door te dringen en te ontdekken, waar toch eigenlijk dat altoos ontglippende kwaad zich verbergt.

Mijn stelsel is alzoo, voor flinke uitgaven flink geld te geven en dan niet zuinig te zijn, maar ook aan den anderen kant tot het uiterste op de kleintjes te passen als men ons aankomt met ondoelmatige uitgaven, die of niet systematisch zijn, of onze weerbaarheid niet sterken. Tot mijn leedwezen echter schijn ik hierin niet op dezen Minister als bondgenoot te mogen rekenen. Eenerzijds toch meen ik sporen te hebben ontdekt van *averechtsche* zuinigheid, en anderzijds van *gemis* aan zuinigen zin.

De *averechtsche* zuinigheid bespeur ik bij den Minister ten eerste daarin, dat hij dit jaar geen geld voor *snelvuurkanonnen* aanvraagt. Wij hebben er volgens den staat 119 noodig, terwijl er maar 29 aanwezig zijn. Alzoo is er nog een tekort van 90. Wie waarborgt nu den Minister, dat de oorlog nog zóólang zal uitblijven, dat hij, op dezen tragen voet met de aanschaffing van snelvuurkanonnen voortgaande, voor ons ge-

reed zijn in het hachelijk oogenblik in kan staan? Snelvuurkanonnen zijn wapenen, die wij *hebben moeten*, die wij niet *missen* kunnen, en nu is het in mijn oog een *verkeerde* zuinigheidsmaatregel om ter wille van den Minister van Financiën de aanschaffing van wat onafwijsbaar noodzakelijk is ditmaal weer voor een heel jaar over te slaan. Evenzoo oordeel ik over het uitstellen van den aanmaak van het volledig aantal geweren, waarvan de Minister zegt op bladz. 25, dat, nu die aanmaak onder de gewone uitgaven is opgenomen, het elk jaar van de omstandigheden afhangt, of het kan. Ook daartegen, Mijnheer de Voorzitter, kom ik op. Breekt er oorlog uit, dan moeten er niet alleen repeteergeweren zijn voor de mannen van het effectieve leger, maar dan moeten allen, die als reserve of in de dépôts worden ingedeeld om straks met den troep te opereeren, met datzelfde geweer gewapend zijn. En wat wint men er door, of men het voteeren van de gelden daarvoor nu al een jaar uitstelt? Niets — althans zoo zou ik zeggen — dan uitstel en hoogstens eene kleine rentewinst van in den zak gehouden kapitaal, dat nu niet wordt uitgegeven en straks toch moet uitgegeven worden.

Dezelfde averechtsche begrootingszuinigheid — u zult mij, Mijnheer de Voorzitter, wel veroorloven, hier met een enkel woord een artikel uit de vestingbegrooting aan te stippen — blijkt ook uit de bijster lage som van f25,000, thans aangevraagd voor bomvrije kazernes in de forten Liebrug en Penningsveer, die, afgewerkt zijnde, voor elk fort op f260,000 en dus samen op een *goed half millioen* zullen komen. Maar van die kolossale som wordt nu slechts aangevraagd het bagatel van f25,000. Haast zou ik zeggen, dat dit al weer een van die mysterieuse usantiën is van het Departement van Oorlog. Niets meer wordt gevraagd dan dit kleine sommetje, waardoor echter de Kamer feitelijk aan de geheele uitgave gebonden is, en voor een volgend jaar hare vrijheid van handelen heeft ingeboet. Waarom dan niet liever een volgend jaar met een flinken termijn gekomen, of zelfs nu reeds, waar de Vestingwet dit gedooft?

Over het laatste punt, waarop ik wijzen wilde, kan ik kort zijn. Het betreft *het schietkamp*. Ook daarvoor was eerst niet dan eene *onbeduidende som* aangevraagd, maar te dezer zake heeft het Voorloopig Verslag den Minister genoeg geprikkeld en daarom is dan nu bij eene Nota van Wijziging f125,000 meer op de begrooting gekomen.

Zie, Mijnheer de Voorzitter, ten opzichte van al zulke zaken, die dringend noodig zijn en waarvoor ik met geestdrift geld geef, is nu de

Minister op zijne begrooting *zuinig*, — *averechtsch* zuinig noem ik het —, en daarentegen stuit ik in andere deelen van zijne Memorie van Antwoord juist op *gemis* van *zin* voor zuinigheid. Er was toch in het Voorloopig Verslag gewezen op het groote verschil, altoos proportioneel genomen, tusschen hetgeen hier en in België betaald wordt *voor het personeel*. Een en ander was met cijfers geadstrueerd, cijfers, die door den Minister niet wedersproken zijn, en waarbij het waarlijk geen bagatel gold. *Pro rato* beliep het verschil enkel voor het personeel niet minder dan *twee millioen*. Dat is toch eene som, die wat beteekent! En men zou zoo zeggen, dat een Minister, die zin voor zuinigheid heeft, op dit punt zou ingaan en zien zou of er, met dit Belgisch voorbeeld voor oogen, ook bij ons op het personeel niet te bezuinigen valt. Wat doet echter deze Minister? Hij maakt er zich van af met te erkennen, dat het verschil wel bestaat, maar onder de bijvoeging, dat het ook heel natuurlijk is, want dat in België de levensbehoefte zooveel goedkooper zijn dan hier. Edoch in het Voorloopig Verslag was juist opgegeven, dat het ration brood in België komt op 6 $\frac{1}{4}$ cent en bij ons op 4 $\frac{1}{2}$ cent. Dat punt zou de Minister toch voor het minst moeten opgehelderd hebben, maar hij spreekt er geen woord over. Voorts geeft de Minister als tweede verklaring op, dat bij ons de onderofficieren zooveel meer kosten dan in België, en ook dat is weer natuurlijk, want nu het getal der vrijwilligers slonk, moesten ze, door aanbieding van betere conditiën, worden gelokt. Maar of het verschil *verklaard* kon worden, dat was de vraag niet, maar wel, of ten deze ook van België niets te leeren viel; doch daarover hoort men ook bij dit punt geen woord.

Soortgelijk gemis van zin voor zuinigheid komt ook uit in de quaestie van de twee luitenants per compagnie. In 1887 had een naamgenoot van den held, dien van Lennep in zijn *Voorouders* verheerlijkte, de bekende *Brinio*, op bladz. 200 van *De Militaire Gids* geschreven: „Ten einde het aantal officieren van het vaste kader tot een minimum te beperken, waardoor het gehalte hunner werkzaamheden wordt verhoogd, eene betere promotie kan ontstaan en de gelegenheid wordt geboden tot eene rationeele regeling der traktementen, worden bij elke compagnie infanterie en vesting-artillerie niet meer dan 2 luitenants (vast kader) ingedeeld.” Zoo schreef *Brinio*, van wiens pseudoniem de heer Minister in het verslag van de *Vereeniging tot beoefening der Krijgswetenschap* (jaargang 1893—1894, bladz. 395) zelf heeft erkend, dat hij daarachter school, want wij lezen daar: „Onder den pseudoniem van *Brinio* komt een opstel van mijne hand voor in *De Militaire Gids* van 1887.”

Wij, *niet*-deskundige Kamerleden, vingen, gelijk vanzelf spreekt, gretig dit licht van den Minister op en vroegen in het Voorloopig Verslag, of men met twee luitenants per compagnie niet volstaan kon, te meer nu de Minister zelf had getuigd, dat het zelfs beter zou zijn voor de promotie en voor de verdeeling van de werkzaamheden. En zie, nu hebben we het toch weer mis. Ik weet wel, dat de Minister deze twee luitenants per compagnie in *De Militaire Gids* in verband bracht met de reserveofficieren en dat hij thans opmerkt, hoe deze op dit oogenblik nog niet aanwezig zijn. Maar toch dunkt mij, dat, indien de Minister zich zelf gelijk had willen blijven, hij in zijne Memorie van Antwoord had moeten uitspreken, dat hij het stelsel van twee luitenants per compagnie nog altoos voorstond, en dat de invoering er van slechts wachtte op de reserve-officieren. Dan waren zij, die in het Voorloopig Verslag hierop aandrongen, toch niet zonder eenige vertroosting huiswaarts gekeerd, gelijk de voorafgaande spreker het uitdrukte. Maar ook hier hield de zin voor zuinigheid zich schuil.

Doch ik stap hiervan af, Mijnheer de Voorzitter. Ik meen, wat het stuk van zuinigheid aangaat, mijn standpunt genoegzaam te hebben toegelicht, en resumeer slechts nog aldus wat ik betoogde: ik ben geen anti-militarist; veeleer dring ik aan op het snel en flink doen van uitgaven, die noodig zijn; maar aan den anderen kant zal ik steeds de anti-militaristen in deze Kamer helpen om alle onnoodige waterloten weg te kappen, en hun zelfs dankbaar zijn, als ze mij die aanwijzen.

Thans kom ik tot mijn tweede zakelijk onderwerp, dat *der vrijwilligers*. In de Grondwet staan de vrijwilligers zelfs vóór de militie. Zij zijn dus een serieus bestanddeel van ons leger, dat ook hier mag besproken worden. Zeker is de Minister van Oorlog met zijne vrijwilligers niet gelukkig. Hem wordt toch ten deze concurrentie aangedaan door zijn ambtgenoot van Koloniën, en door de geforceerde werving voor ons Indisch leger legt de heer Minister van Oorlog het op deze markt tegen zijn ambtgenoot voor Koloniën af. De aanbiedingen voor Indië zijn meer uitlokkend; vandaar vermindering van vrijwilligers hier, omdat er in Indië vermeerdering is. Bovendien werkt de instelling van den Pensioenraad — zooals de Minister zelf heeft opgemerkt — er waarschijnlijk toe mede om het reeds zoo kleine aantal vrijwilligers nog te doen slinken. Dank zij eene lakse interpretatie van het „*in en door den dienst*”, die wel eenigszins geleek op eene „gedienstigheid der praktijk”, was het tot aan het optreden van den Pensioenraad regel, dat men niet alleen op den gewenschten leeftijd aan zijn pensioen kon

komen, maar er ook vooraf op kon rekenen. Nu echter is er eene strengere interpretatie van de wet aan de orde gekomen, waar ik op zich zelf niets tegen heb, en die ik zelfs meer in overeenstemming met de letter acht, maar die de vrijwilligers stellig in minder goede conditie brengt. Daarom heeft het mij verheugd, dat de Minister, dit gevaar inziende, zich over de wet van 28 Augustus 1851 (*Staatsblad* n°. 129) in zoo krassen zin heeft uitgelaten, dat ook hij *algeheele* herziening van die wet noodzakelijk acht. Ik verheug mij hierover, en wensch den Minister zelfs te prikkelen, om die algeheele herziening hoe eer hoe beter aan de orde te stellen; maar voorshands blijven de vrijwilligers er door gedrukt.

Mijne tweede opmerking over de vrijwilligers staat met de eerste in verband. Ik voorzie namelijk, dat eerlang, wanneer, gelijk ook ik hoop, de remplaçanten uit ons militeleger zullen verdwenen zijn, de aanbidding van vrijwilligers weer zal toenemen, en dat velen van hen, die dan als *remplaçanten* niet meer bij het leger terecht kunnen, zich als *vrijwilligers* er voor zullen aanbieden. Ik meen er dus op te moeten rekenen, dat het aantal vrijwilligers, al is het nu ook slinkende, aldan weer belangrijk zal toenemen. Geschiedt dit nu, dan zou ik wenschen, dat de Minister van de instructeurs de eigenlijke beroepssoldaten afscheidde, en deze laatsten in één of twee afzonderlijke regimenten bijeen trok en bij elkander hield. Daarmede zou hij een driedelig doel bereiken. In de eerste plaats geloof ik, dat een enkel uit beroepssoldaten bestaand regiment voor de vrijwilligers meer aantrekkelijkheid zou bezitten, dan de voortdurende vermenging met de komende en weer gaande miliciens, waarop zij steeds uit de hoogte neerzien. In de tweede plaats zouden wij, indien het vroeger of later noodig werd, versterking van de troepen naar de koloniën te zenden, een of twee regimenten van goed geoeffende soldaten gereed hebben staan, die wij, met de Grondwet in de hand, terstond konden laten uittrekken. En in de derde plaats zouden wij de beroepssoldaten — en dit wensch ik juist — op die manier buiten den kring der miliciens houden. Ik zou dit wenschen, Mijnheer de Voorzitter, omdat het juist die beroepssoldaten zijn onder wie een zoo eigenaardige militaire moraal heerscht, die soms zoo eigenaardige moreele voorbeelden geven, en die er eene zoo eigenaardige moreele taal op na houden. Het zijn deze beroepssoldaten, die gesnorde en gebaarde kerels, die op de miliciens vaak even verderfelijken invloed uitoefenen, als menig oud-student, op studenten, die pas aankomen. En het is daarom, dat ik met het oog op de verheffing van het moreel van den soldaat er prijs op zou stellen, dat die heeren met hun eigenaardige moraal ook

maar een eigen regiment kregen. Want waarlijk betwijfel ik, of de verbetering in het kazerneleven ooit naar eisch zal te bereiken zijn, zoolang die vrijwilligers — de instructeurs uitgezonderd — den toon aangeven onder onze miliciens. Ik zeg niets kwaads van deze mannen. Misschien zijn er zelfs onder hen civiele schipbreukelingen, die de maatschappij niet meer, maar die het leger nog zeer goed gebruiken kan. Alleen maar waarschuw ik ertegen, dat ge er de miliciens niet aan opoffert.

Mijn derde en laatste onderwerp betreft *de legerorganisatie*. Ik beken gaarne ten opzichte van dit punt zelden eene Memorie van Antwoord met zulk een genoeg gelezen te hebben als die van dezen Minister bij deze begroting, want metterdaad ontnam ze mij een vreeze, die mij reeds overviel bij de opening der zitting, toen wij van de lippen van H.M. de Koningin-Weduwe-Regentes ook eene zinsnede over het leger te hooren kregen, en wel eene, die aldus luidde: „Een wetsontwerp tot afschaffing der dienstvervanging bij de militie *als voorbereiding* van de hervorming der levende strijdkrachten, hoop Ik u eerlang aan te bieden.” In deze zinsnede — niemand zal het betwisten — was tusschen afschaffing van het remplaçantenstelsel en de nieuwe legerorganisatie *connexiteit* gelegd. De afschaffing van de dienstvervanging zou moeten strekken om de nieuwe legerorganisatie *voor te bereiden*.

Nu wil ik er wel voor uitkomen, dat juist die *connexiteit* mij met zorg vervuld had, want ik kon daarin niet anders lezen, dan dat deze Minister eene legerorganisatie zou voordragen met behoud van het *bepaalde contingent*, en dat de vraag, die thans vooral in militaire kringen zoo veler hart beweegt, of men niet tot een ander, breeder stelsel moet overgaan, hiermede — en wie weet voor hoe lange jaren — ontkennend werd beantwoord. Die bezorgdheid was niet onnatuurlijk. Immers, gesteld dat deze Minister voornemens ware om een volgend jaar met een legerorganisatie te komen, waarbij *algemeene* dienstplicht werd ingevoerd, waarom zou hij de Kamer dan nog ophouden met een apart wetsontwerp over de dienstvervanging, dat slechts voor zoo korten tijd dienst kon doen? Waartoe zou hij wat straks vanzelf opgeruimd zou worden nu eerst nog apart opruimen?

Hier kwam bij, dat deze zelfde Minister in het stuk, waaruit zooeven eene passage door mij werd voorgelezen, zich zeer pertinent had uitgelaten voor het stelsel van „*bepaald contingent*”, en dat dit zijn opstel van 1887 nog in 1894 zonder critiek door hem geciteerd was. (*Verslag Vereen. beoef. Krijgsw.* 1894, bladz. 380.) Zijn denkbeeld was wel, een veel

grooter leger te formeeren dan nu, maar de uitbreiding van de formatie had hij daarin gevonden, dat zij, die nu 5 à 7 jaren dienen, dan 10 jaren aan den band zouden gelegd zijn. Stond nu niet te vreezen, dat deze Minister, die, allicht in kleiner details dan eenig ander van onze hoofd-officiëren, een zoo breed uitgewerkt plan in den geest van „beperkt contingent” aan het publiek had voorgelegd, met de zinsnede in de Troonrede niets anders kon bedoeld hebben dan eene nieuwe legerorganisatie met hetzelfde beperkte stelsel? Bovendien liep zoo de connectieit het zuiverst. Het wegnemen van het remplaçantenstelsel zou dan toch voorafgegaan zijn, omdat men anders gevaar liep, dat een legerontwerp, dat alles op éénmaal wilde regelen, zou kunnen afstuiten op eene combinatie van onderscheidene groepen hier in de Kamer, en daardoor zou struikelen.

Doch zie, nu bracht deze Memorie van Antwoord mij eene nauwelijks gehoopte verrassing, die mij deze bezorgdheid nog niet geheel, maar toch zoo goed als geheel van het hart deed glijden. Men begrijpt waarvan ten dezen alles afhing. Het stelsel, om het heil in de *doode* weermiddelen te zoeken, heeft m.i. maar al te lang in militaire kringen gepredomineerd, doch had nooit mijne sympathie. Dat men, als de vijand komt, maar dadelijk achter de wallen zou willen kruipen, stuitte mij steeds tegen de borst. En daarom heb ik er mij hartelijk in verblijdt, toen in de kringen, vooral van onze jongere officieren, meer geestdrift en moed — bijna had ik gezegd zeker heroïsme — opwaakte, en een sterke aandrift waarneembaar werd, om, als ooit de vijand komen mocht, niet achter de muren onzer vestingen heil te zoeken, maar, als het kon, in het open veld slag te leveren, en desnoods zich niet tot defensief afweren te bepalen, maar ook offensief op den vijand in te gaan. En ook verblijdt het mij, in verband hiermede, dat de toenemende beoefening van sport, waaraan zekere schaduwzijden verbonden zijn, toch dit goede had, dat in onze Hollandsche jongelingschap weer een gevoel van kracht en zeker besef van energie levendig werd, er in patriottischen zin toe dringende om, als het moet, den vijand in het open veld tegen te trekken.

Maar natuurlijk deed die nieuwe impuls in tweeder instantie de vraag rijzen, of dit ideaal ons volk zóó zou kunnen inspireeren, dat we de oprichting van een volksleger aandorsten, of wel, dat ook onze nieuwe legerorganisatie zou blijven staan in het sterrebeeld van den loteling. Voor de beslissing van die vraag hing alles af van *de financiën*. En voor de financiën hing weer alles af van den *korteren of langeren oefeningstijd*. En daarin natuurlijk kon ik geene partij kiezen. Ik

was geen deskundige en wachtte uit dien hoofde met gespannen belangstelling af, hoe de strijd tusschen de deskundigen ten deze zou afloopen.

Nu had deze Minister, wiens kunde hoog bij mij staat aangeschreven, zich over de onmisbaarheid van een *langeren* oefeningstijd in vroeger dagen zeer beslist uitgelaten. Uit het Verslag van de *Vereeniging voor de beoefening van de Krijgswetenschap* van het jaar 1891 vernemen wij toch, dat destijds door den heer Seyffardt in eene lezing voor *korteren* oefeningstijd was gepleit, maar dat (zie bladz. 50 van dat verslag) de tegenwoordige Minister zich toen *tegenover* hem had gesteld en dat hij het uiterst bedenkelijk had geoordeeld, den toch „*reeds zoo beperkten oefeningsplicht*” nog belangrijk te verminderen. Van vermindering, welke ook, kon alzoo zijns inziens in 1891 *geene* sprake zijn. Veeleer was 12 maanden nog *te beperkt*. Maar zie, — en dat is de verrassing, mij in de Memories van *Toelichting* en van *Antwoord* bereid —, thans blijkt, dat diezelfde Minister de verkorting van den oefeningstijd *wel* heeft aangedurfd. Bij Koninklijk Besluit is ze voor dit jaar reeds *ingevoerd*. Ik laat geheel daar, of die maatregel op *practische* wijze is genomen, of hij in het nu nog heerschende stelsel past, en of hij niet, op deze manier ingevoerd, allicht tot verwarring zal leiden. Over den maatregel als zoodanig spreek ik nog niet, wijl wij nog aan de algemeene beraadslagingen zijn. Ik bespreek thans alleen dit ééne beteekenisvolle feit, dat deze Minister, die vroeger verkorting van den oefeningstijd onmogelijk achtte, ze thans met zijn naam dekt. En waar op die wijze een Minister, die onder onze hoofdofficieren tot de uitnemendsten behoort, na eerst de vlak tegenovergestelde overtuiging te zijn toegeedaan geweest, flink voor den dag komt, en ons in feiten zegt: ik ben bekeerd van mijne vroegere meening, en hij, zelfs eer de Kamer in de gelegenheid was zich er over uit te spreken, maatregelen neemt om den oefeningstijd, dien hij vroeger reeds *te* beperkt keurde, thans nog meer te beperken, daar houd ik moed, en durf ik van dezen Minister eene legerorganisatie hopen, waardoor het denkbeeld van algemeenen dienstplicht *niet* van de baan komt. Iets waarop ik te vaster hoop, nu de Minister op bladz. 4 van zijne Memorie van Antwoord verklaarde, dat de vraag, of in het plan der Regeering „bij de ontworpen legerorganisatie het stelsel van *algemeenen oefenplicht* werd uitgesloten en het stelsel van beperkten oefeningsplicht *bestendig, ontkennend* te beantwoorden is.” Te vaster zelfs nog, daar de Minister op bladz. 5 onderaan zegt, dat hij zijne denkbeelden omtrent de komende legerorganisatie *liever nog niet mededeelt*. Ook dit laatste toch zou geen zin hebben,

indien de Minister, die tot dusver steeds bekend heeft gestaan als een der meest besliste pleitbezorgers van het „*beperkte contingent*” nog op hetzelfde standpunt van weleer stond. Alleen zou ik den Minister willen vragen, bij het mondeling debat onze nieuwsgierigheid niet geheel onbevredigd te laten en ons *iets meer* te zeggen.

Het doet mij genoegen, dat ik 's Ministers ambtgenoot van Binnenlandsche Zaken juist naast hem zie gezeten. Immers schoof dit Ministerie twee groote problemen op den voorgrond: voor Binnenlandsche Zaken *leerplicht* en voor Oorlog *persoonlijken dienstplicht*. Heeft nu de Minister van Binnenlandsche Zaken den moed gehad om bij het Vde hoofdstuk nog wel niet zijn geheele ontwerp te schetsen, maar dan toch in 5 stellingen de grondlijnen te trekken, waarnaar zijn ontwerp zal worden opgebouwd, dan zou ik toch zeggen: Hij was een civilist, en deze Minister is *militair*; laat deze dan in moed niet voor zijn ambtgenoot onderdoen, en laat ook hij ons nu reeds geven de *grondtrekken* van zijn organisatieontwerp.

Handelingen, blz. 576—579.

VERGADERING VAN 18 DECEMBER 1897.

Een enkel woord van replek, Mijnheer de Voorzitter, zij het mij vergund te richten tot den geachten afgevaardigde uit Schoterland. Deze heeft mij hier gisteren geïntroduceerd als *apostel des vredes*, maar tevens geoordeeld, dat ik door mijne laatste rede het heilig karakter van dat vredes-apostolaat zou verloochend hebben. Het zij mij geoorloofd, daartegen op te merken, dat de idealen, waarmee hij en zijne geestverwanten hier optreden, in het minst niet hun privaat domein zijn, maar dat de idealen, die zij huldigen door te pleiten voor „vrede op aarde”, niet anders zijn dan de uitdrukking van het heimwee, dat elk menschenhart nog koestert naar het *verloren paradijs*. Heerschte op aarde, in het menschenhart en onder menschen, *de zonde* niet en was zij het niet die, woelend en vernietigend, ons dat paradijs ontroofde, dan voorzeker, maar ook dan alleen, zou de realiseering van die heilige idealen nu reeds mogelijk zijn. En daarom, zoolang ook die geachte spreker geen middel kent om dat verkeerde menschelijke hart en die *zondige* menschelijke natuur uit onze maatschappij weg te

nemen, beluister ik in zijn spreken niets anders dan de echo van het oude liedke:

Och, waren alle menschen wijs,
En deden allen wel!
Het ware op aard' een paradijs;
Nu is het vaak een hel.

Als daarentegen die geachte spreker zelf als apostel des vredes hier gaat optreden, mag ik hem toch de wedervraag niet sparen of, als in zijn kring heel anders gezongen wordt, namelijk:

Wij hebben lang genoeg bemind,
Laat ons nu eind'lijk haten;

en het „spaar vrouw noch kind” langs onze straten weerklinkt, om aldus stand tegen stand en klasse tegen klasse op te hitsen, of dit dan zijns inziens het vredes-apostolaat is, dat van dien kant in onze nationale toestanden uitgaat?

Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij vergund, voorts met een enkel woord terug te komen op de zoo straks door ons aangehoorde rede van den Minister, die niet alleen ook zijnerzijds het wenschelijk ideaal van vrede loofde, maar zelfs door de rustige kalmte, waarmede hij zijne rede voordroeg, een zoo geheel anderen indruk gaf dan eene stem uit het Departement van Oorlog hier gemeenlijk teweegbrengt. Die Minister heeft — en ik zeg er hem dank voor — het gisteren in de eerste plaats door mij opgemerkte over het misbruik van de uitdrukking *Wetgevende Macht*, niet opgevat als iets persoonlijks tegen hem. Hij heeft er *niet* in gezien de poging van een lid der Kamer om een Minister van Oorlog op een hem vreemd terrein te lokken, en in een constitutioneel vraagstuk te verwickelen. En hij heeft, wat ik op prijs stel, zich bovendien duidelijk uitgesproken, en eenvoudig kortweg *toegestemd*, dat de gebezigde uitdrukking metterdaad *niet correct* was, en door de uitdrukking „de Staten-Generaal” ware te vervangen geweest. Waar intusschen — niet in deze Kamer, maar dan toch daar buiten — is opgemerkt, dat de gewraakte uitdrukking wel ter dege te verdedigen was, zij het mij vergund, toch even naar de 4de bladzijde van de Memorie van Antwoord te verwijzen. Ik had gisteren deze nog krasser uitdrukking in reserve gehouden voor eventuele tegenspraak, en wil haar daarom thans voorlezen. Die op bladz. 4 voorkomende uitdrukking luidt toch aldus: „*de Regeering* kan slechts voorstellen

aanhangig maken, doch de beslissing hangt geheel af van de *Wetgevende Macht*." Hier worden alzoo *Regeering* en *Wetgevende Macht* tegenover elkander gesteld, en dan, het spreekt vanzelf, kan „de Regeering” niet zijn „de Minister”, in onderscheiding van de Kroon. Ik zie den heer Drucker van „neen” schudden en ik wil zoo straks gaarne zijne tegenspraak hooren. In afwachting daarvan houd ik mij aan de Grondwet, en volgens haar berust de Regeering bij den Koning. In art. 51 toch staat: „de Koning, *de Regeering* aanvaard hebbende”. Wordt derhalve in de Memorie van Antwoord gezegd, dat de *Regeering* alleen wetsontwerpen kan *voorstellen*, maar dat de *Wetgevende Macht* de beslissing in handen heeft, dan kan dit niet anders bedoelen, dan dat de Staten-Generaal de beslissing in handen hebben, en dat zij dus, in tegenstelling met de Kroon, hier genoemd worden de *Wetgevende Macht*. Dat ik gisteren volstrekt niet bedoelde, den Minister met mijne opmerking te treffen, en dat ik nochtans deze quaestie eenigszins hoog opzette, had zijne goede oorzaak. Bij een deel van ons volk toch sloop het algemeen spraakgebruik in zijne pers in, om bijna stelselmatig van de Staten-Generaal, of liever nog van de Tweede Kamer alleen, te spreken als van de *Wetgevende Macht*. En wat nu *niet* mocht worden toegelaten was, dat de Regeering, door ook hier op *officieel terrein* dat spraakgebruik te huldigen, haar ijk zou drukken op deze ongrondwettige voorstelling, alsof de Tweede Kamer ware een *corps législatif*.

In zake de vrijwilligers ben ik voorloopig voldaan. Immers heeft de Minister mij hoop gegeven, dat het gisteren daaromtrent door mij aanbevolen denkbeeld door hem in ernstige overweging zal worden genomen, en ten deele zelfs op zijne sympathie zal kunnen rekenen. Wat betreft de vergelijking tusschen ons leger en het Belgische, heeft daarentegen — de Minister houde het mij ten goede — zijn antwoord mij *niet* voldaan en het komt mij voor, dat hij niet *pertinent* gesproken heeft, zooals men dat noemt. Zeker, het is zoo, — en ook ik wist het —, dat op het Belgische budget van Oorlog niet *alle* uitgaven voor Oorlog voorkomen; en juist daarom — en omdat ik vreesde, dat het Departement van Oorlog zich met het wijzen op dat verschil van mij af zou maken — heb ik, met het oog op de verschillende dispositiën van het budget in beide landen, uit beide budgetten, het Nederlandsche en het Belgische, alleen die elementen gelicht, die op beide budgetten geheel *gelijk* zijn, namelijk *die*, rakende *het personeel*. Als dus de Minister al aanvoert, dat in België op het budget van Financiën en van Justitie posten voorkomen, die bij ons op het budget van Oorlog staan, dan zegt dit tegen *mijne* bewering niets, en is het, bij wat thans alleen

aan de orde is, geen pertinente redeneering. Het klopt niet op het door mij beweerde, dat uitsluitend sloeg op het *personeel*, en waarbij het *materieel* opzettelijk geheel was buiten gesloten.

Ook in zake de snelvuurkanonnen en geweren blijf ik het betreuren, dat de Minister, juist in dit jaar, nu, volgens het getuigenis van zijn ambtgenoot voor Financiën, onze financiën immers in zoo bloeienden toestand verkeerden, geoordeeld heeft *beide* deze uitgaven ten behoeve van 's lands defensie achterwege te kunnen laten, niet alleen die voor de snelvuurkanonnen, maar ook die voor de geweren. Ik moet hier zelfs nadruk op leggen, omdat — stond ik op de plaats van den Minister — ik de verantwoordelijkheid voor zulk eene handelwijze niet op mij zou durven nemen. Wel zou ik mij kunnen voorstellen, dat een Minister van Oorlog zeide: ik zal het ééne jaar de snelvuurkanonnen en het andere jaar de geweren op mijne begrooting brengen, daar het anders te hoog in de papieren loopt. Maar ik begrijp *niet* het stelsel van dezen titularis, om *beide*, en kanonnen en geweren, een geheel jaar te laten rusten, hoewel hij toch volgens zijne eigene verklaring *beide* voor onze defensie noodig acht, en dat, terwijl hij — ik herhaal dit — niet onder de pressie van zijn ambtgenoot voor Financiën kan gehandeld hebben. Had toch de Minister van Financiën *in het geheim* wel pressie uitgeoefend op zijn collega voor Oorlog, dan zou deze pressie achter de schermen in strijd zijn met zijn publiek financieel optimisme, gelijk dat zich uitsprak in de millioenenrede.

Ten slotte — en hiermede zal ik van deze discussie afstappen — heeft de Minister over „de kerk” gesproken en eene kazerne een „kerk” in heiligen toon genoemd, vergeleken bij de straattaal. En niet hij alleen, maar ook de heer Verhey is opgekomen tegen mijne voorstelling, alsof de moreele standaard onder het voor geld aangeworven deel van ons leger staan zou beneden den gewonen standaard in ons volksleven. Nu geef ik den Minister toe, dat men aan het kazerneleven geen hoogere eischen kan stellen, dan dat het staan zal op dat moreele diapason, dat over het gemeen genomen den moreelen toestand van het Nederlandsche volk karakteriseert. Maar dààrvoor moet dan ook gewaakt worden. Het kazerneleven mag *niet dalen beneden* de algemeene burgermoraal. En dit grijpt juist wel plaats. Naar mijne innige overtuiging staat het moreele leven in de kazerne nog altoos lager dan de gemiddelde standaard op moreel gebied onder onze burgerij. Zelfs heeft de Minister, in plaats van deze overtuiging bij mij te verzwakken, haar nog versterkt. Licht en schaduw beheerschen uiteraard elkander. Hoe donkerder ik de schaduw neem, des te helderder zal

de lichtzijde zich afteekenen. En welke schaduw heeft de Minister nu noodig geacht om het gewenschte licht op zijne kazerne te laten vallen? Hij nam als schaduw het rapalje, het schuim van het volk, wat de Engelschen noemen „*the street-Arabs*”, dat wil zeggen, die laagste *couche* van ons volk, die nog altoos de schandvlek is van onze groote steden, waar de bijzondere school nog niet genoeg doordrong. De heeren ergeren zich hieraan wel, maar dit zal mij niet beletten mijne innige overtuiging uit te spreken, en hun toevoegen, dat zij maar eens naar het platteland moeten gaan, waar de vrije school meer invloed heeft, en dat ze dan zelf zullen zien, hoe het daar, altoos vergelijkenderwijs, *vrij wat beter* is.

Handelingen, blz. 598—599.

Hoofdstuk X der Staatsbegrooting voor 1898: Verdorven toestanden onder het leger in Indië, ten gevolge van den alcohol.

VERGADERING VAN 22 DECEMBER 1897.

Mijnheer de Voorzitter! Het welslagen van de werving voor ons koloniaal leger wordt beheerscht door onderscheidene factoren. Een van die factoren, en zeker niet de minst gewichtige, is de meerdere of mindere aantrekkelijkheid, die op den te werven soldaat wordt uitgeoefend door het gezelschap, dat hem in Indië wacht. En het is met het oog daarop, dat ik de aandacht van den heer Minister, thans ook in het openbaar, wensch te vestigen op zekere mededeelingen omtrent het gezelschap, dat men daar vindt, voorkomende in n°. 12 van de *Christen-geheel-onthouder*.

In dat blad wordt door een ooggetuige, een sergeant van het Indische leger, die den tocht naar Segli heeft medegemaakt, omtrent voorvallen bij die expeditie een en ander medegedeeld, dat, althans in de volkskringen waartoe ik behoor, eenige bezorgdheid heeft gewekt, en de vraag heeft doen rijzen, of men nog wel langer de dienstneming bij het Indisch leger zou kunnen en mogen aanbevelen. De man, die deze mededeeling doet, is hier te lande te goeder naam en faam bekend, een man, in wien ik meen alleszins vertrouwen te kunnen stellen en omtrent wien Justus van Maurik, die hem met den troep aan boord heeft zien omgaan, een uitnemend getuigenis heeft afgelegd, hoewel hij *geen* geestverwant van hem is.

Uit hetgeen hij mededeelt, blijkt, dat bij de compagnie, waarbij hij als sergeant geplaatst is, niet alleen de gewone maat van jenever (0,20 liter) tweemaal per dag — toen de cholera uitbrak nog uitgebreid tot 0,30 liter per dag — aan alle manschappen werd verstrekt; maar dat bovendien de manschappen zelven en ook de dusgenaamde „vrouwen”, — den naam van „vrouw” zijn ze misschien minder waard —, die de compagnie vergezelden, uit eigen hoofde nog jenever hadden medegenomen, en dat daarenboven uit den gouvernementsvoorraad, dien men ontdekte, nog was afgetapt, voor ééne compagnie 15 liter. Dat dientengevolge, toen die compagnie het bivak op de kust had betrokken, daar allerlei tooneelen zijn voorgevallen van zoo brooddronken aard, dat zij metterdaad op degenen, die ze nuchter aanzagen, niet dan een uiterst pijnlijken en hoogst bedroevenden

indruk konden maken. Ik zal de Kamer met de schildering dier walgelijke tooneelen niet ophouden, maar moet toch wijzen op de concrete feiten, waarbij de mededeeler deels persoonlijk is betrokken geweest, doordien hij er in heeft moeten handelen en die hij overigens als oog-getuige heeft bijgewoond.

De feiten komen hierop neer:

1°. „Onder andere was een fusilier N. zoozeer onder de macht des drankduivels, dat hij het geheele bivak in opschudding bracht en men hem slechts met groote moeite kon overmannen en aan een boom vastbinden (arrestantenkamers hadden wij niet). Toen ik een half uur later eens ging zien, of men hem tegen de nachtlucht bedekt had, vond ik dien „leeuw”, die zulk een kracht ontwikkeld had, als een vaatdoek zoo slap, bebloed en met gescheurde kleeding liggen.”

2°. „Fusilier van E., zwaar beschonken zijnde, schoot zijn geladen repeetergeweer in eene volle barak tot tweemaal toe af, en stond op het punt zijn derde schot te lossen, toen hij door een fusilier en mij ontwapend werd. Een schot had een paal stuk geschoten en het tweede schot was tusschen zittende inlandsche soldaten doorgegaan en voor de voeten van een kind in den grond gedrongen.”

3°. „De hoornblazer V. schoot tot tweemaal toe zijn revolver op den sergeant S. af en verwondde hem aan kin en linkerschouder.”

4°. „Sergeant V. schoot zich in dronkemanswaanzen voor het hoofd.”

En 5°. „Tot slot: een genie-werkman schoot per ongeluk(?), zooals hij voorgaf, zijn revolver in de compagnie af, gelukkig zonder iemand te treffen.”

Nu neem ik gaarne aan, dat deze schrijver, een geheel-onthouder, en dus op het stuk van drinken absolutist, misschien vervallen is in hetgeen voor elken absolutist steeds de natuurlijke verleiding blijft, om namelijk de zaak liever iets te donker dan te licht te kleuren. Misschien is zijn verhaal iets te pessimistisch, maar niettemin meen ik in het karakter van den persoon des schrijvers afdoenden waarborg te bezitten voor het werkelijk gebeurd zijn van de hier medegedeelde feiten. Iets wat ik te eer mag zeggen, daar hij het stuk met zijn eigen naam heeft onderteeekend, niettegenstaande hij de gevolgen kende, waaraan hij zich blootstelde, indien zijne berichten uit Nederland naar Indië overkwamen.

Het zou mij deswege aangenaam zijn, — want dit is de bedoeling, waarmede ik deze zaak hier ter sprake heb gebracht —, indien de heer Minister mij op de drie volgende vragen bescheid zou willen geven. Vooreerst of de Minister ons op genoegzaam deugdelijke gronden zou kunnen verzekeren, dat het met deze compagnie voorgevallene *geen maatstaf* is voor het moreel karakter van het Indische leger

in het algemeen, of — wil men het liever zoo uitgedrukt zien — dat het door mij medegedeelde geen *regel* is, maar *uitzondering* was. In de tweede plaats zou ik willen vragen, of de Minister niet met mij van oordeel is, dat de straks genoemde verstrekking van jenever aan het Indische leger *te hoog* is en of hij genegen zou zijn, niet alleen die verstrekking in te krimpen, maar ook het uitsluitend verkrijgbaar stellen van alcoholischen drank in de zoogenaamde *tap* te vervangen door het verkrijgbaar stellen van andere, *alcohollooze* dranken, die, mij dunkt, vooral voor tropische gewesten meer aan te bevelen zijn dan jenever of andere alcoholische dranken. En in de derde plaats zou ik den heer Minister willen vragen, of hij het denkbeeld geheel zou verwerpen, om bij wijze van proef, hetzij bij een geheel bataljon, of anders bij eene enkele compagnie, de verstrekking van Regeeringswege van jenever en het verkrijgbaar stellen van jenever in de cantine of in de tap, *geheel af te schaffen*; en voorts aan de hier lande aan te werven jonge mannen daarvan kennis te geven, hun de keuze latende, om, in Indië gekomen, al dan niet bij dat *jeneverlooze* bataljon of bij die *jeneverlooze* compagnie in dienst te worden gesteld.

Dit toch zou m.i. een driedig voordeel kunnen opleveren. Vooreerst, dat knappe, degelijke jongelieden, die nu tegen het dienstmaken in het koloniale leger opzien, zich alsdan met een vrij geweten voor dien dienst konden laten vinden; zij het in steeds grooter getal. Ten tweede, dat de verstandhouding tusschen de niet drinkende inlandsche troepen en het Europeesche deel van de compagnie of van het bataljon er eene veel betere door kon worden, wijl toch de indruk op den inlandschen soldaat veel gunstiger zal zijn, indien hij ook in dienst kennis maakt met een stel Europeanen, dat zich van den drank vrij houdt. En ten derde, dat, mocht zulk eene proef slagen, en de Minister kon bij die ééne compagnie of bij dat ééne proefbataljon eens niet alleen „*wijntje*” maar ook „*Trijntje*” buiten de deur zetten, er op die wijze allicht eene eerste stap zou gezet zijn op den weg, die ten slotte kon leiden tot eene hervorming van ons Indisch leger in moreelen zin.

Handelingen, blz. 687—688.

Mijnheer de Voorzitter! Ik dank den heer Minister voor de gegeven inlichtingen. Wel mag ik niet ontveinzen, dat zijne bewering, alsof het sterftecijfer in zijne daling den maatstaf zou aangeven voor de daling van het jenevergebruik, mij eenigszins willekeurig voorkomt. Indien

inderdaad het drankgebruik in dat klein getal jaren van even 11 pct. tot ruim 2 pct. ware gedaald, mij dunkt, dat niemand het dan meer noodig zou achten, om eenigen maatregel tot bestrijding van het jenevergebruik te nemen; dan kon dit veilig aan het gewone verloop worden overgelaten en zou het, zeg over 3 jaren, van zelf doodgebloed zijn. Maar — en hiervoor dank ik den heer Minister uit volle overtuiging — hij heeft de hoofdquaestie met een ernst en met eene warmte van hart besproken, die mij volkomen gerust stellen, en mij het vertrouwen geven, dat, ook al moge het zijn, dat de toestand op dit oogenblik in het Indische leger nog minder rooskleurig is dan hij het in het eerste gedeelte van zijne rede heeft willen laten voorkomen, wij zeer stellig in hem aan de Ministerstafel een man hebben, die, beter dan een van zijne voorgangers, ons de belofte geeft, dat het jenevermisbruik in Indië zijn besten bloeitijd gehad heeft.

Handelingen, blz. 690.

WETSONTWERP tot verhooging van Hoofdstuk VI der Staatsbegrooting voor 1898, bedoelende den aanbouw mogelijk te maken van een nieuw pantserschip, hoofdzakelijk bestemd voor Indië.

VERGADERING VAN 15 JUNI 1898.

Mijnheer de Voorzitter! Nu de maritieme, militaire en Indische specialiteiten het noodige zoeklicht op het voorgestelde schip hebben doen spelen, wensch ik mijnerzijds met een kort woord en te motiveeren en te preciseeren de stem, die ik vóór dit wetsontwerp zal uitbrengen. En dan begin ik met te constateeren, dat de oppositie van het najaar thans door de Regeering zelve, ten deele althans, wordt gerechtvaardigd. Die oppositie toch was mijnerzijds *niet* gericht tegen het hebben van zwaardere schepen dan de kruisers, maar uitsluitend hiertegen, dat men in hoofdzaak voor Indië bestemde een schip, dat voor Indië de noodige geschiktheid miste, zoowel wat logies als bewapening betrof. En nu zegt de Minister wel, dat hij desnoods ook schepen type-*Kortenaer* nog wel naar Indië zou durven zenden; maar hij erkent toch zijnerzijds, dat het nu voorgestelde schip veel beter dan het type-*Kortenaer* aan de voor Indië te stellen eischen beantwoordt. Hieruit mag alzoo worden geconcludeerd, dat het land aan de toenmalige oppositie dankbaar mag wezen, dat zij de Regeering toen in hare plannen heeft gestuit. Hiermede is dan ook voor mij vervallen het motief, dat ik destijds voor mijne oppositie had, en sta ik tegenover de voordracht van dezen Minister geheel vrij.

Vrij daartegenover staande, heb ik nu intusschen de vraag onder de oogen te zien, hoe ik dit schip heb te beschouwen? Als een *los* schip, dat op zich zelf staat, of als een schakel in eene organisatie? En dan verklaar ik mijnerzijds mijne stem er uitsluitend aan te geven als *los schip*. Ware de politieke constellatie eene andere en liet zich van de zijde der bewindslieden de mogelijkheid denken, dat ze bij tweede *échec* ons onverwijld een vast en duidelijk uitgewerkt stelsel zouden voorleggen, eer men tot de aanschaffing van nieuw materieel overging, dan zou ik niet aarzelen de oppositie voort te zetten. Nu hierop geen uitzicht bestaat, en de verwickelingen in het Oosten steeds ernstiger karakter aannemen, dient er tegen gewaakt, dat het *deliberante Senatu perit Saguntum*, niet te kwader ure op Java toepasselijk worde. Ik ben overtuigd, dat dit schip, hoe ook beschouwd, in elk geval een bruik-

baar schip is; en waar men in den thans uitgebroken oorlog gezien heeft, hoe de Vereenigde Staten ter elfder ure van heinde en ver elk maar eenigszins bruikbaar oorlogsschip hebben opgekocht, zoo wil ik in gelijken geest doch alleen iets meer bijtijds handelen, en ik beschouw de aanneming van deze voordracht dan ook in geen ander licht, dan dat wij hiermede een altoos bruikbaar schip koopen of bestellen. Daarbij komt subsidiair, dat ik niet gaarne mijnerzijds zou medewerken om eenige honderden werklieden aan de werf te Amsterdam onnoodig naar huis te doen zenden. Natuurlijk mag men niet, om hen aan werk te houden, schepen bouwen, maar waar het schip in quaestie werkelijk voor onze vloot eene versterking zal zijn, zou ik geene vrijheid vinden, om over zoo talloze werklieden, bij het tegengaan van den winter, zulk een wezenlijken jammer te brengen.

Dit diene ter *motiveering* van mijne stem. Thans volge nog een kort woord om die stem te *preciseeren*.

De Minister vraagt aan het slot van de Memorie van Toelichting, dat de Kamer van de gelegenheid gebruik zal maken om, door haar votum, het beginsel te sanctioneeren, dat ook pantserschepen tot het Indische eskader zullen behooren. Ik laat aan de nadere bespreking van den Minister met zijn ambtgenoot van Justitie de vraag over, of een Minister naar constitutioneel staatsrecht zoo iets van de Kamer vragen *mag*. Mij komt het voor, dat de Minister in constitutioneelen zin niets anders mag vragen dan een votum over het door hem ingediende ontwerp. Protest tegen eene andere opvatting zou zelfs overbodig zijn. Het spreekt toch vanzelf, dat de Kamer, wanneer zij dit schip goedkeurt, niets anders doet noch doen kan, dan alleen den aanbouw van dit ééne schip voteeren. Nu echter de geachte afgevaardigde uit Rotterdam, de heer Verhey, den Minister min of meer in zijne afwijkende opvatting zocht te steunen, is het niet overbodig, mijnerzijds een zacht woord van protest hiertegen te doen hooren en den Minister als een *corrigendum* aan te bevelen, aan het slot van zijne Memorie van Toelichting het woord „pantserschepen” te veranderen in „pantser-schip”. Wij voteeren op dit oogenblik één pantserschip voor de Indische marine, maar over het beginsel, dat er pantserschepen bij die marine zullen zijn, wordt daardoor niet beslist.

Vraagt men mij, of mijn niet medegaan met de organisatie van den Minister een uitvloeisel is van onbereidwilligheid om gelden voor de vloot toe staan, dan antwoord ik van neen. De anti-revolutionaire partij heeft zich steeds bereid verklaard om voor de defensie de noodige gelden te voteeren, en, wat mij betreft, doe ik dit nog met warmer

sympathie voor de vloot dan voor het leger. Mijnerzijds ligt het bezwaar tegen 's Ministers organisatie dan ook niet *in het geld*, maar daarin, dat de plannen van den Minister, voor zoover die in de stukken, ik zal niet zeggen, zijn nedergelegd, maar hier en daar uitkomen of doorschemeren, op mij niet den indruk maken, dat er genoeg ernstige studie en accurate uitwerking aan besteed is om algemeen vertrouwen te wekken. Hetgeen de Minister omtrent zijne plannen mededeelt is vervat in zeer vage bewoordingen en over hetgeen hij aangeeft als de middelen om de taak, die op de marine rust, te vervullen, spreekt hij in even vage termen. Ik zal mij als leek hierover niet te breed uitlaten en slechts een viertal punten aanstippen, die zelfs een niet-deskundige in het oog moeten vallen.

Ten eerste vraagt de Minister dit schip óók voor de verdediging van de kust en van den bodem in Indië; die kustverdediging zou door dit schip eene belangrijke versterking verkrijgen. Ik laat den strijd over het woord *kustverdedigingsvaartuig* daarbij rusten, maar het schip heeft toch ook volgens de denkbeelden van den Minister in elk geval eene ernstige beteekenis voor de kustverdediging. Nu zou een leek zeggen, dat, indien men schepen gaat gebruiken voor de kustverdediging, eerst dient te zijn uitgemaakt, op welke en hoevele plaatsen de verdediging van de kust gevoerd zal worden. Zal dit zijn enkel te Soerabaya of ook te Tandjong Priok, en zal in geval van oorlog onze positie in Atjeh onverweerd gelaten worden, en zullen alzoo onze mannen daar aan mogelijke weerwraak van de Atjehers, tot zelfs in Deli, blootgesteld worden?

Weet men, *welke* punten men wil verdedigen, dan heeft men in de tweede plaats te vragen, hoeveel schepen voor elke haven noodig worden geacht. En zoo eerst komt men dan tot de conclusie, voor de geheele kustverdediging zoo en zooveel schepen noodig te hebben. Maar om, gelijk de Minister doet, eenvoudig te zeggen, dat we er twee pantserschepen noodig hebben, zonder dat de plannen van verdediging voor Soerabaya, nòch voor Tandjong-Priok zijn vastgesteld en di' cijfer van twee ook maar eenigszins geadstrueerd is, dat blijft een slag in den blinde.

Eene tweede opmerking zij mij geoorloofd naar aanleiding van wat de Minister gezegd heeft over de *hulpkruisers*. De Minister zegt toch, dat onze tegenwoordige mailbooten, die den Archipel bevaren, te weinig snelheid hebben om, als er oorlog uitbreekt, als hulpkruiser in dienst te worden gesteld. Maar nu zou ik als leek toch zeggen, dat in andere landen het Gouvernement in soortgelijke gevallen aldus geredeneerd heeft: Zijn de in de vaart zijnde booten onbruikbaar, dan laat ik daarom

de zaak niet loopen, maar dan ga ik er werk van maken om zoodanige contracten met de maatschappijen te sluiten, 'dat zij door den Staat gesubsidieerd worden en dat de Staat daarbij de conditie stelt, dat voortaan de te bouwen schepen zulk eene constructie en zulk eene snelheid zullen hebben, dat zij in tijd van oorlog wèl dienst kunnen doen. Mij dunkt, dat is eene aanbevelenswaardige methode. De Minister echter loopt over de zaak heen, en wil er zich niet verder mede inlaten.

Een derde punt, dat ik even wil aanstippen, is, dat dit soort schepen zal bestemd zijn *voor de Oost*. Zij zullen dus, als zij af zijn, naar de Oost moeten, en na eenigen diensttijd moeten repatriëeren, om hier nagezien en hersteld te worden, om er dan nogmaals heen te worden gezonden. Men kan dus aannemen, dat elk jaar één van die schepen in de vaart zal zijn van hier naar ginder of van de Oost naar hier. Nu is de vraag, hoe, als onderwijl een oorlog uitbreekt, de Minister dan zoo'n schip naar Indië zal krijgen? De kolenvoorraad kan zoover niet strekken. Men weet, dat in tijd van oorlog het kanaal van Suez feitelijk voor ons zal gesloten zijn. Contractueel moet het wel open blijven, maar het spreekt vanzelf, dat een eventueele vijand ons schip bij Gibraltar, tusschen Malta en Sicilië, of aan den ingang van het kanaal zelf wel zou opwachten. Wij zouden dus om de Kaap moeten varen. Natuurlijk niet langs den kortsten weg, want dan zou de vijand ons schip terstond in handen krijgen. Wij zouden dus langs omwegen — misschien wel om Australië heen — ons doel moeten trachten te bereiken. Hoeveel kolen nu zouden daarvoor wel niet noodig zijn? En toch bezitten wij op gansch die vaart niet één kolenstation. Een leek zou zoo vragen, waarom, aangezien andere Mogendheden broodverlegen zijn om kolenstations bezuiden Indië, en wij van onzen kant zoo tal van kleine eilandjes hebben, waarop deze stations zeer geschiktelijk zijn te vestigen, geen voorslag gedaan kan worden, om onzerzijds in onzen Archipel zulke stations af te staan, en daarvoor in plaats een paar kolenstations op de kust van Afrika machtig te worden?

De Minister neemt in de vierde plaats ook de oude *Prins Hendrik* voorloopig nog in de Indische organisatie op. Met het oog hierop nu stel ik de vraag, of de Minister niet met mij van meening is, dat het oogenblik is gekomen, om het grootste deel van al dat oude, geheel onbruikbaar geworden materiaal voor oudroest te verkoopen? Ik vraag dit, omdat men wel zegt, dat we deze verouderde schepen alleen nog voor oefening gebruiken, maar, als er een oorlog uitbreekt, geen Minister zal kunnen verhoeden, dat elk ook maar eenigszins gewapend schip toch in dienst wordt gesteld. En waarop dit zou neerkomen heeft Cavite

geleerd. Op niets anders, dan dat men de mannekens opoffert, en, door de schepen in den grond te laten boren, ons in de publieke opinie eene nederlaag laat lijden en hierdoor het moreel van de marine ook op betere schepen verzwakt. Het is om deze reden, Mijnheer de Voorzitter, dat veel in de stukken op mij niet den indruk maakt van zóó belijnd en doordacht te zijn, dat we weder staan voor een plan, waarin alles wèl samenhangt en dat door dien samenhang vertrouwen kan wekken. En wat mij ook eenigszins geschokt heeft, het is, dat de Minister wel verklaart, met den Minister van Koloniën overleg te hebben gepleegd, maar niet met den Minister van Oorlog, noch met het legerbestuur in Indië, en evenmin met den Minister van Buitenlandsche Zaken, die toch ook in deze zaak betrokken is. Het is daarom, dat ik mijnerzijds — en ik meen hiermede ook het gevoel van mijne politieke vrienden weer te geven — wel bereid ben, aan dit schip mijne stem te geven als *los schip*, maar niet dan onder het uitdrukkelijk voorbehoud, dat we nòch *het type*, waarover wij nog niet kunnen oordeelen en waarvan de deugdelijkheid eerst op de proef zal moeten blijken, nòch *het stelsel* van den Minister goedkeuren, en evenmin geacht willen worden hiermede uit te spreken, dat wij meenen, nu reeds genoegzamen grond te hebben, om vertrouwen te stellen in het beleid van dezen Minister.

Handelingen, blz. 1052—1054.

ZITTING 1898—1899.

WETSONTWERP tot wijziging van art. 109 van het Reglement op het beleid der Regeering van Nederlandsch-Indië, bedoelende het maken van uitzonderingsbepalingen ten gunste van de Japannezen, en wel in verband met een tractaat, met Japan gesloten.

VERGADERING VAN 28 FEBRUARI 1899.

Mijnheer de Voorzitter! Ik begin met mijn verontschuldiging aan te bieden aan den heer Minister van Koloniën, dat ik wegens uitlandigheid geen deel kon nemen aan het afdeelingsonderzoek en uit dien hoofde mijn opmerkingen niet geheel zal kunnen bepalen tot datgene, wat in het Voorloopig Verslag zijn plaats vond. Reeds aanstonds geldt dit mijn eerste opmerking over een wijziging van redactie, die ik den heer Minister in overweging wensch te geven. Ik doe dit in het belang van onze moedertaal. Ik weet niet, welke spelling de Minister pleegt te volgen, maar hetzij hij Weiland en Siegenbeek naslaat, of het uitgebreider woordenboek van De Jager raadpleegt, of wel De Vries en Te Winkel tot leidsman kiest, steeds zal hij vinden, dat het eenige goede woord om den bewoner van Japan aan te duiden is *Japannees*: Japanner is een germanisme. Ik heb hieromtrent geen amendement willen voorstellen, maar ik vertrouw, dat de Regeering bereid zal worden gevonden, deze taalzuivering zelve tot stand te brengen.

Ik zal evenmin pogen te wijzigen wat in het derde lid van art. 109 door den Minister wordt ingelascht, hoewel het mij voorkomt, dat daarin toch al te zeer de methode is gevolgd, die het volk noemt: iemand van Pontius naar Pilatus sturen. Eerst wordt in het tweede lid verwezen naar het derde, en wanneer men aan het derde toekomt, wordt men teruggestuurd naar het tweede, om daar de beteekenis van het derde lid te zoeken. Mijns inziens had het derde lid geheel buiten deze wijziging kunnen blijven. Nooit toch kan wat in het derde lid

staat te niet doen wat positief in het tweede lid is vastgesteld. Staat in het tweede lid stelliglijk: alle Japanneezen staan gelijk met Europeanen, dan kan het derde lid hieraan niet derogeeren.

Na deze twee redactioneele opmerkingen kom ik thans tot het ontwerp zelf, en wensch dan allereerst de quaestie te stellen, of wij, naar het oordeel van den Minister, tot het nemen van dezen maatregel al dan niet door het tractaat van 1897 verplicht zijn. Het doet mij genoegen, dat ook de Minister van Buitenlandsche Zaken aanwezig is, want het is van belang, te weten (en ik wensch deze vraag pertinent aan de Regeering te stellen), of de indiening van dit wetsontwerp een gevolg is van aandrang van de zijde van het Japansche Gouvernement. Heeft de Japansche Regeering beweerd, dat zij, krachtens goede uitlegging van het gesloten tractaat, recht heeft het nemen van den nu voorgestelden maatregel van ons te vorderen, en heeft daarop onze Regeering, aan dien aandrang van de Japansche Regeering toegevend, dit ontwerp ingediend, of wel heeft de Regeering hier te lande geheel uit eigen overtuiging en zonder aanzoek van de Japansche Regeering, en alzoo geheel op eigen initiatief, gehandeld? Dit brengt mij tot de interpretatie van het tractaat zelf en ik vraag, of wij, hetzij dan aangezocht of niet niet aangezocht, door den tekst van het tractaat verplicht zijn om te doen wat de Regeering ons hier voorstelt.

Bij de uitlegging van staatsrechtelijke stukken, en vooral bij die van internationalen aard, dient streng op de hermeneutische regelen van goede interpretatie gelet te worden. En die strenge regelen mag men te minder uit oog verliezen, waar wij, gelijk hier, te doen hebben met een tractaat, waarvoor onzerzijds niet minder dan vijf Ministers gevolmachtigd waren om het tot stand te brengen. Tegenover den éénen heer Akabana Shiro zaten onzerzijds vijf diplomaten aan de groene tafel. Men gevoelde blijkbaar, dat de positie van Japan thans eene zeer sterke is en had daarom een stel mannen aangewezen, die met hun vijven moesten trachten de grootst mogelijke concessiën te bedingen. Het vorig Kabinet heeft ons dan ook metterdaad de zaak zóó voorgesteld, dat we niet anders konden aannemen, dan dat er door onze Regeering met dat tractaat een werkelijk succes behaald was, en, mits ik mij aan de juiste interpretatie mag houden, die ook hier behoort gevolgd te worden, dan beschouw ook ik wat verkregen werd als een onloochenbaar succes. Een succes, waarop niet alleen in de Tweede, maar ook in de Eerste Kamer met voldoening gewezen werd. In het Voorloopig Verslag is wat dienaangaande door de Tweede Kamer verklaard werd reeds opgenomen. Dat herhaal ik dus niet. Maar in dat Verslag is

weggelaten wat door de Eerste Kamer in haar Eindverslag verklaard werd. Daar leest men: „Met levendige belangstelling had men kennis genomen van art. 17, volgens hetwelk de bepalingen van dit tractaat op de Nederlandsche koloniën en bezittingen slechts toepasselijk zijn „*so far as the laws permit*”, eene beperking welke voor Nederland uit den aard der zaak, met de daar geldende wetgeving, *hoogst belangrijke gevolgen heeft*”.

Ook de Eerste Kamer heeft alzoo metterdaad te kennen gegeven, dat de beperking van art. 17 van het tractaat art. 109 van het Regeeringsreglement van Nederlandsch-Indië buiten schot liet en deze beperking opgevat als *van hoogst belangrijke gevolgen*. En dat niet alleen, maar de toenmalige Minister van Buitenlandsche Zaken heeft, in de Eerste Kamer op het Verslag terugkomende, daar niets op afgedongen, maar deze opvatting van de Eerste Kamer onweersproken en in haar geheel gelaten. Deze opvatting was dan ook juist. Hoe toch moeten de woorden uit art. 17: „*so far as the laws permit*”, volgens het woordgebruik van het tractaat zelf worden uitgelegd? Dit wordt beslist door deze andere vraag: Gebruikt het tractaat het woord *law* in den algemeenen zin van: alle door de overheid als regelen opgelegde bepalingen, zoodat de uitdrukking *law* ook insluit *verordeningen*, of beteekent *laws* alleen eigenlijk gezegde wetten, en worden de *ordinances* en *regulations* in het tractaat zelf duidelijk en scherp van de *laws* onderscheiden? Is toch dit laatste het geval, dan gevoelt ieder, dat het beteekenis krijgt, zoo in art. 17 alleen van *laws* sprake is, en alsdan onder *laws* hier niet tevens verordeningen mogen begrepen worden.

En nu staat de zaak zoo, dat het tractaat zelf onderscheidt *laws* van *ordinances*. Wie art. 1 inzielt, vindt daar al aanstonds in het 4de lid: „The subjects of each contracting Party shall enjoy in the dominions and possessions of the other entire liberty of conscience, *and, subject to the laws, ordinances and regulations*”. Reeds in art. 1 komt dus de onderscheiding tusschen *laws* en *ordinances* voor. In art. 2 staat evenzoo in het tweede lid: „The subjects enz. may ... lease land for residential and commercial purposes, conforming themselves to *the laws, police and custom regulations* of the country like native subjects”. Aan het slot van hetzelfde art. 2 komt nogmaals dezelfde onderscheiding voor, want daar staat weer: „and the preceeding article do not in any way effect the *special laws, ordinances and regulations* with regard to trade, police and public security in force or which may hereafter be exacted in each of te two countries and applicable to all foreigners in general”. In het derde artikel lees ik nogmaals aan het slot van het

tweede lid: „except under the conditions and with the forms, prescribed by the *laws, ordinances and regulations* for subjects of the country.” En eindelijk staat weer in het tiende artikel in het eerste lid: „and shall be regulated according to the *laws, ordinances and regulations* of the Netherlands and of Japan respectively.”

Tal van plaatsen heb ik dus in het tractaat aangewezen, waarop de van Regeeringswege geldende bepalingen ter sprake komen, en waarop het woord „*laws*” niet geacht wordt als het *alle* gestelde regels omvattend begrip, maar als bedoelende alleen *de wetten*, in onderscheiding van de *ordinances* en van de *regulations*. Vind ik nu daarentegen in art. 17 weer het woord *laws*, maar nu alleen en zoo, dat er van *ordinances* en *regulations* gezwezen wordt, dan lijdt het geen tegenspraak, dat een goede exegese niet anders mag veronderstellen, dan dat èn de vijf Ministers, die onzerzijds het tractaat hielpen ontwerpen, èn de zeer scherpzinnige heer Akabana Shiro saam zeer goed hebben geweten, dat zij hier het woord „*laws*” alleen in den zin van *wetten* gebruikten, en zonder daaronder de „*ordinances*” en „*regulations*” te begrijpen.

Nu acht intusschen de heer Minister van Koloniën in de gewisselde stukken, dat hij zonder meer onder het woord *laws* in art. 17 ook de „verordeningen” mag binnensmokkelen, en dat hij het woord „*laws*” zóó mag uitleggen, dat daaronder niet alleen wetten, maar ook *regulations* begrepen zijn. Nu stem ik toe, dat de tegenwoordige Minister van Koloniën, dit doende, zich hiervoor beroepen kan op eene uitdrukking, door den vorigen Minister van Buitenlandsche Zaken in de toen gewisselde stukken gebezigd. Het is juist, dat ook door den toenmaligen Minister van Buitenlandsche Zaken met het oog op art. 17 zoo terloops in de gewisselde stukken is gesproken van *wetten* en *verordeningen*.

Ik zou echter willen vragen, sinds wanneer goede uitlegging het ooit oirbaar heeft geacht, dat bij de interpretatie van een zoo gewichtig Staatsstuk, tegenover een duidelijk begripsonderscheid in het tractaat zelf, eene los daarheen geworpen verklaring van een Minister van Buitenlandsche Zaken, en nog wel eene verklaring, die niet in het debat is geweest, recht van gelding zou hebben, recht tegenover de duidelijke beteekenis, de letter en het spraakgebruik van het met zorg geformuleerde contract. Op grond van nauwkeurige exegese meen ik dan ook te mogen beweren, dat de uitdrukking *laws*, in de zinsnede „so far as *the laws* permit” van art. 17, zooals deze ook indertijd in de Eerste en Tweede Kamer is opgevat, niet doelde op de Indische verordeningen, maar zeer bepaaldelijk op de onderscheidene *wetten*, waarbij

het Indisch Regeeringsreglement eerst ingevoerd en later gewijzigd is, speciaal op art. 109.

En dan is er metterdaad een belangrijk succes geweest. Er is dus te recht door den toenmaligen Minister van Buitenlandsche Zaken uitdrukkelijk in geroemd, dat men de handhaving van de onderscheiding tusschen de inlanders en Europeanen, ten opzichte van de Japanneezen, als buit uit de onderhandeling weg droeg, en gelijk hij verklaarde, dat wij onze wetten *niet* behoeften te wijzigen. Moet daarentegen worden aangenomen, dat naar de interpretatie van den tegenwoordigen Minister van Koloniën, art. 17 ons *verplicht* tot dezen maatregel, dan is er *geen* succes geweest. Dan heeft het toenmalige Kabinet zich veeleer door de Kamer een pluim op den hoed laten steken, waarop het geen recht had, ja, dan heeft het, door uitdrukkelijk te verklaren, dat art. 17 voor ons de noodzakelijkheid afsneed om wijziging in de wetgeving aan te brengen, erger gedaan, dan heeft dat Kabinet den Staten-Generaal — om nu op de meest parlementaire wijze te spreken — geen klaren wijn geschonken. Is dit aan te nemen? Ik vraag dit met te meer ernst, omdat hierin nog een andere zeer ernstige quaestie steekt, waarop in het Voorloopig Verslag niet is gewezen, maar die ik toch even ter sprake moet brengen.

Wanneer het waar is, dat het woord „laws” in dit tractaat exclusief moet worden genomen, wat volgt dan daaruit? Dit, dat de Japansche Regeering ons heeft toegegeven, dat de Japanneezen volgens art. 109 van het Nederlandsch-Indisch Regeeringsreglement niet met de Europeanen zouden zijn gelijk te stellen, maar met inlanders; dat wij dus art. 109 ook na de sluiting van het tractaat mogen handhaven, hoe dan ook, daar alle verordeningen in Indië beheerscht worden door het Nederlandsch-Indisch Regeeringsreglement, en dat wij in geen enkele verordening in Indië iets ten faveure van de Japanneezen zullen hebben op te nemen, wat ons in strijd zou brengen met art. 109 van het Regeeringsreglement. Het spreekt vanzelf, dat noch de Gouverneur-Generaal, noch de Minister van Koloniën verordeningen voor hun verantwoording zullen kunnen nemen, tenzij die in overeenstemming blijven met het Regeeringsreglement, — als ik zoo zeggen mag —, onze Indische grondwet. De Regeering slaat echter den tegenovergestelden weg in, en zegt, dat de verordeningen moeten worden veranderd ten faveure van Japan, dat dit niet kan geschieden zoolang art. 109 van het Regeeringsreglement blijft wat het is en dat derhalve art. 109 moet veranderd worden. Maar dan stelt de Regeering ons voor, om alles prijs te geven, waarvan wij destijds gedroomd hebben

dat het een succes was geweest, en zoo vraagt ze ons in dit ontwerp, met overgrooten spoed zelfs, over te willen gaan, niet tot een enkele kleine wijziging in een ondergeschikte wet, maar tot de meest belangrijke wijziging, die zich in wat ik noemde onze Indische grondwet laat denken.

Waarom zullen we dit nu doen, zoo wij er toch, door het tractaat zelf, mits goed uitgelegd, *niet* toe verplicht zijn? Ook *onverplicht*, antwoordt de Regeering hierop, is het toch noodzakelijk, want reeds nu is men in Indië in de noodzakelijkheid geweest om in een verordening eene exceptie voor de Japanneezen op te nemen. De Regeering neemt hiermede deze stelling in, dat zij, omdat zij anders uitzonderingen maken moet in enkele verordeningen, ten faveure van de Japanneezen, dan maar liever het Regeeringsreglement zelf wijzigt. Maar dat is niet de quaestie, waarop het aankomt. Wanneer art. 109 krachtens het tractaat *niet* veranderd behoeft te worden, wat ter wereld kan ons dan noodzaken voor de Japanneezen eene uitzondering te maken in die verordeningen, die door art. 109 beheerscht worden? En zijn er andere verordeningen, die art. 109 niet raken, welk overwegend bezwaar is er dan, om ten deze voor de Japanneezen eene eenvoudige exceptie in die verordeningen op te nemen? En is hierin al eenige moeite gelegen, toch staat dit van verre niet gelijk met hetgeen nu door de Regeering wordt voorgesteld, nl. om geheel onnoodig eene zoo ongehoorde concessie aan de Japansche Regeering te doen, die eenvoudig hierop neerkomt, of dat wij inderdaad bij het sluiten van het tractaat om den tuin zijn geleid, of wel, dat wij thans moedwillig prijsgeven alles wat destijds tot aller vreugde gewonnen was.

Bestaan er dan misschien, ook wanneer de wijziging onverplicht en niet noodzakelijk is, nochtans *goede motieven*, om *eigener beweging* tot dezen maatregel over te gaan? Ja, zegt de Regeering, want de Japanneezen zijn zóó beschaafd en zóó ontwikkeld, dat zij deswege verdienen met Europeanen *geheel* op één lijn gesteld te worden. Heeft de Regeering daarvoor eenig bewijs aangevoerd? Jawel, Mijnheer de Voorzitter. Als bewijs geldt, dat de wetboeken, nu in Japan ingevoerd, ongeveer geschoeid zijn op dezelfde leest als waarop onze wetboeken in Europa zijn geschoeid. Ik erken dit en neem van dit feit met de meeste dankbaarheid nota, want daarvan kan ook onzerzijds, door de Nederlanders in Japan, geprofiteerd worden. Maar ik zou toch aan de Regeering willen vragen, sinds wanneer de invoering van eenig wetboek op zichzelf iets bewijst voor de beschaving van de veertig millioen menschen, die tot zulk een volk behooren? Zeker, de invoering van die wetboeken in Japan geeft grond en recht om onze consulaire rechtspraak in dat land op te heffen, nu er niets smadelijks of ongelegens meer in te

vinden is, dat Nederlanders, die in Japan wonen, aan de Japansche rechtspraak onderworpen worden, aangezien daar ongeveer gelijke rechtsvormen zullen gelden als bij ons. Voor de opheffing der consulaire rechtspraak doet dus dit bewijsmiddel uitstekend dienst. Maar sedert wanneer volgt daaruit nu, dat ook de natie zelve reeds zóó hoog is komen te staan? Wanneer er toch sprake is van Japanneezen, die naar Indië komen, dan hebben wij niet te doen met de Japanneesche regeeringsbeambten, maar met de Japanneesche individuen van het mannelijk en — ik voeg er dit bij — van het vrouwelijk geslacht.

Nu kan ik mij begrijpen, dat een Minister uit dit Kabinet een hoogen dunk van Japan heeft opgevat om het feit, dat in Japan sinds lang *leerplicht* bestaat, en dat hem deswege de beschaving van Japan groot toeschijnt. Leerplicht hebben wij hier zelfs nog niet. Maar dan wil ik toch, in verband hiermede, ook dit andere feit onder de aandacht van den Minister van Koloniën brengen, dat van de 7,300,000 schoolplichtige kinderen in Japan nog slechts ongeveer drie millioen en eenige honderden op de scholen worden gevonden en dat de overige vier millioen nog nimmer een school van binnen hebben gezien. De vraag is nu, of zulk een land, met leerplicht, maar met veel schoolverzuim, even hoog staat als Nederland, zonder leerplicht, maar waar bijna alle kinderen feitelijk schoolgaan! Voorts hoort men in onze koloniën meer dan vroeger van een nieuw soort vrouwen, die daar in den laatsten tijd zijn geïntroduceerd, de zoogenaamde Geisha's, Japanneesche dames, die in beschaving, ontwikkeling, fijne vormen en gracieuse verschijning allicht onze Hollandsche burgermeisjes overtreffen; maar ik zou den heer Minister toch willen vragen, of de zedelijke norma, die deze Geisha's voor zichzelve, en haar ouders voor haar, aanvaarden, nu zoo hoog is, dat de Minister dezelfde norma gaarne bij onze Hollandsche burgerjuffers ingang zag vinden.

Wij hebben bij art. 109 niet te vragen, of de wetboeken van Japan op Europeeschen voet zijn geschoeid, maar of het wenschelijk is, de individuen, de mannen en vrouwen, die uit Japan naar Indië overkomen, met de Europeanen op een lijn te stellen. Levert de gelijkstelling van Japanneezen met Europeanen niet tevens gevaar op? Op dit oogenblik is het aantal Japanneezen in onze koloniën nog uiterst gering, maar de Minister weet heel goed, dat hij, door art. 109 te wijzigen, de positie van de Japanneezen in Indië aangenamer maakt, en ze dus licht in grooten getale trekt. En in de tweede plaats komt hierbij, dat, terwijl de Japanneezen vroeger niet veel emigreerden, zij het in den laatsten tijd sterk beginnen te doen, zoodat in één jaar 24,000 mannen en 18,000 vrouwen

Japan als landverhuizers verlieten. Bij Japan behoort nu ook Formosa, en daar volgt uit, dat ook die Formosanen onder dezelfde wet van gelijkstelling zullen vallen als de Japanneezen. Ik zou aan den Minister, wiens rijpe kennis en ondervinding op Oostersch terrein hem beter dan mij in staat stellen om de Formosanen te beoordeelen, wel willen vragen, of die kennis en ervaring hem ook leiden tot de overtuiging, dat die Formosanen, wat beschaving en ontwikkeling betreft, met Europeanen reeds op een lijn kunnen worden gesteld.

Wanneer de Japanneezen een rustig volk waren, zou ik dit gevaar zoo groot niet achten; maar wij weten, dat zij thans tot de meest onrustige volkeren der wereld behooren, die omgaan met grootsche ideeën van expansion, en van hun rijk het groote eilandenrijk van heel Azië willen maken. De eerste stap hiertoe is reeds gedaan door de inbezitneming van Formosa, en hoe de Philippino's tijdens hun opstand gesteund zijn, niet door de Japansche Regeering, maar door de Japansche maatschappijen en leveranciers, is uit de dagbladen genoegzaam gebleken. En daarom zou ik meenen, dat alles wat er toe kan leiden onze Indië voor zulke woelzieke Aziaten meer aantrekkelijk te maken, niet kan geacht worden zonder alle bedenking te zijn voor onze koloniale toekomst.

Ook heeft de Minister wel gezegd, dat de gevallen met China en Japan niet gelijk staan, en ik geef dit op zich zelf toe, maar het is althans den Minister van Buitenlandsche Zaken toch niet onbekend, hoe steeds van de zijde van China bedenkingen zijn geopperd tegen de wijze, waarop wij aan de Chineezen in Indië zekere beperking in hun civiel bestaan oplegden, en hoe met name Zijne Excellentie Li Hung Chang, die ons met zijn bezoek vereerde, steeds heeft behoord tot die Chineesche staatslieden, die zich ten deze aan onze wijze van doen geërgerd hebben en hoe hij in zijn gesprekken met Hollanders zelfs telkens op deze grief terugkwam. Zullen wij nu tegenover de Chineesche Regeering onze positie niet zeer verzwakken, indien wij er thans toe overgaan, om alle Japanneezen, de Formosanen ingesloten, gelijk te stellen met Europeanen?

Daar komt bij, dat ik het, zelfs op het standpunt der Regeering, ook niet *raadzaam* acht, om nu reeds tot deze wetswijziging over te gaan. Deze wetswijziging toch is in strijd met de oeconomie van de wet zelve, waarin de wijziging aangebracht wordt. Wèl toch beweert de Minister in de stukken, dat de godsdienst in art. 109 slechts „in hoofdzaak” genomen is als distinguens, maar hij houde mij ten goede, dat de officiele stukken, van de Regeering uitgegaan toen het reglement aan de

Staten-Generaal werd voorgelegd, die bewering weerspreken. In de Memorie van Toelichting op art. 97 of nieuw 105 staat toch: „Voor zooveel het de gemengde klassen betreft, dat is dezulke, die noch Europeanen, noch inlanders zijn, moet men tot *gelijkstelling* zijn toe- vlucht nemen en dan wordt het criterium van den godsdienst *het eenige*, hetwelk alles omvat.” Hier was alzoo de godsdienst volstrekt niet *één* van de zaken, maar het *eenige*, wat hier den doorslag gegeven en tot distinctie geleid heeft. Waar alzoo blijkt, dat het invoegen van de Japanneezen naast de Christenen met de oeconomie zelve van de wet in strijd is, zou ik subsidiair aan den Minister willen vragen, of hier toch zijn inschikkelijkheid tegenover eene vreemde Mogendheid niet wat al te ver gaat. Wanneer men toch buitenaf hoort, hoe in ons eigen land eene breede groep jaar in jaar uit aandrang op eene wijziging in hetzelfde reglement en op dezelfde punten ten behoeve van de inland- sche Christenen, d. i. van mannen en vrouwen, die wij hier te lande als onze broeders en zusters in Christus begroeten, en merkt, dat op onze klachten nooit is ingegaan, ja, dat zij bijna ad calendas graecas zijn uitgesteld, welken indruk moet het dan maken, dat nu plotseling en met overhaasting een ontwerp wordt ingediend om hetzij aan een wensch, hetzij aan een eisch van eene vreemde Mogend- heid te gemoet te komen? Ik zou daarom ten slotte wel willen vragen, of het niet voorzichtig van den Minister gehandeld zijn zou, indien hij, waar toch ditzelfde art. 109 eerlang uit anderen hoofde in behandeling moet komen, de vraag, of ten opzichte van de Japanneezen verandering moet worden aangebracht, had uitgesteld tot die meer generale wijziging aan de orde is. Met het oog daarop zou ik zelfs nu nog aan de Regeering willen vragen, of zij, waar het de belangen eener vreemde Mogendheid geldt, niet en de waardigheid van het land, en haar eigen waardigheid beter ophouden zou, zoo ze alsnog het ontwerp introk, om er op terug te komen, als later art. 109 toch aan de orde komt?

Handelingen, blz. 795—797.

Mijnheer de Voorzitter! Bij deze materie is tweeërlei wel te onder- scheiden. Wij kunnen eenerzijds vragen, hoe wij de verhouding voor- de Japansche natie zouden wenschen te regelen als we, afgezien van het tractaat, voor eene open quaestie stonden. En aan den anderen kant hebben wij de vraag te stellen, wat ons te doen staat op grond van het positieve recht, dat is ingevolge het gesloten tractaat. En nu laat ik bij mijn replek met opzet alles ter zijde, wat als argument zou

kunnen gelden bij de beantwoording van de eerste vraag, en dus van de quaestie, of de Japansche natie reeds tot dien trap van beschaving en moreele ontwikkeling gekomen is om aanspraak op het volle burgerrecht te kunnen doen gelden. Die vraag toch zou aan de orde zijn, wanneer we nog pas aan het onderhandelen waren om een tractaat te sluiten; niet nu het tractaat gesloten is. Thans hebben wij alleen te onderzoeken, wat wij te doen hebben als gevolg en uitvloeisel van een tractaat, dat we gesloten hebben. Vragen derhalve de heeren Ministers, of het billijk zou zijn met het hoog beschaafde Japan anders te handelen, dan antwoord ik daarop, dat dit mij op het oogenblik niet raakt; dat is aan de orde geweest toen de onderhandelingen plaats hadden, maar is het nu niet meer. Ik doe nu slechts de vraag, wat er als resultaat der onderhandelingen tusschen ons Gouvernement en Japan overeengekomen is, en welke verplichtingen daaruit volgen?

En nu sta ik voor een *niet*-homogeen Kabinet. Ik krijg toch van den Minister van Koloniën ten antwoord, dat wij *niet* verplicht zijn aldus te handelen, en de Minister van Buitenlandsche Zaken zegt, dat wij er wel toe verplicht zijn. Ziedaar eene tegenstrijdige uitspraak, ook al meen ik te mogen zeggen, dat de opvatting van den Minister van Buitenlandsche Zaken wel die der Regeering als geheel zal zijn. Al heeft toch de Minister van Koloniën in den aanvang van zijn rede gezegd, dat wij *niet* verplicht waren te handelen zooals nu voorgesteld wordt, uit het verder door hem gesprokene blijkt toch, dat ook hij van oordeel was, dat het gesloten tractaat ons zulks wel als verplichting oplegt. En nu zegt hij wel, dat de Kamer haar bedenkingen dan maar had moeten inbrengen bij de behandeling van het tractaat, maar dit ontken ik. Vooreerst is het tractaat aan de orde gekomen, zooals u, Mijnheer de Voorzitter, u herinneren zult, op het allerlaatste oogenblik, na een vermoeiende zitting en toen is het met eenige andere kleine wetsontwerpen bijna ongemerkt onder uw hamer doorgegaan.

Maar ik ontken in de tweede plaats, dat het noodig was, die grieven nog mondeling te bespreken, want immers bij de schriftelijke behandeling was ons door den toenmaligen Minister van Buitenlandsche Zaken te verstaan gegeven, dat wij een groot voordeel hadden bedongen, en dat art. 109 van het Regeeringsreglement *niet* behoefde gewijzigd te worden. Dit is door den Minister zoo al niet letterlijk gezegd, dan toch *à bon entendeur* duidelijk te kennen gegeven. En ook heeft hij aanvaard den lof, hem in het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer toegebracht, en niets gezegd tegen de indentieke opvatting van het tractaat — en met name van art. 17 — in het Eindverslag der Eerste Kamer.

Er behoefde dus niet meer gedebatteerd te worden. Maar wanneer nu de tegenwoordige Ministers dezen stand der zaken ontkennen, dan vraag ik hun, — en ik zou gaarne op die vraag een pertinent antwoord ontvangen —, wat dan naar hunne opvatting het groote succes is geweest, waarop het toenmalige Kabinet zich heeft kunnen verheffen, of wat dan de belangrijke voordeelen waren, waarop de Eerste Kamer, met het oog op art 17, doelde? Toen is het standpunt ingenomen, dat wij een beslist diplomatiek succes hadden behaald. Welk is dan dit succes, nu wij, reeds eer het tractaat wordt uitgevoerd, genoopt worden om de toen behaalde winst, het toen geconditioneerde voordeel eigener beweging prijs te geven?

Voor mij, Mijnheer de President, komt de zaak hierop neder, dat de Kamer dan om den tuin is geleid, en dan moet ik als lid der Staten-Generaal er tegen protesteeren, dat alzoo van de zijde der Regeering tegenover de Staten-Generaal gehandeld is. Er is door het toenmalige Kabinet — de stukken wijzen het uit — aan de Staten-Generaal te kennen gegeven, en dat met deze letterlijke woorden, dat wijziging van de wetgeving *niet noodig* zou zijn, want dat wij in art. 17 eene bepaling hadden, waarbij geconditioneerd was, dat zoodanige wijziging niet zou behoeven te worden aangebracht; en nu hoor ik door den Minister van Koloniën verklaren, — eene verklaring, waarvoor ik hem om haar belangrijkheid dank zeg —, dat desniettemin de toenmalige Minister van Koloniën, lid van het vorige Kabinet, en medeonderteekenaar van het tractaat, nog eer het tractaat aan de uitvoering was toegekomen, onderhandelingen had aangeknoopt om, in strijd met de verklaring van zijn ambtgenoot van Buitenlandsche Zaken, wetwijzigingen aan de orde te stellen. Deze laatste had gezegd: „Ons succes is, dat art. 109 R.R. blijft gelden, en dat een wijziging er van *niet* noodig is”, en wij hooren nu, dat men, nadat dit verklaard was, toch in datzelfde Kabinet al begonnen was om eene zoo ingrijpende wijziging als deze voor te bereiden.

Wel ben ik het met den Minister van Buitenlandsche Zaken volkomen eens, dat, wanneer werkelijk van de zijde van de Japansche Regeering, na het sluiten van het tractaat, waarbij de handhaving van art. 109 R.R. ons was vrijgelaten, er op aangedrongen is, dat wij desniettemin haar ter wille zouden zijn, en wij meenen haar ook op dit punt te moeten toegeven, onzerzijds geen tegenconditiën moeten gesteld worden, omdat wij die toch niet ingewilligd zouden zien, en men in het internationaal verkeer nooit een eisch moet stellen, waarvan men van te voren weet, dat men dien toch niet volhouden kan. Dit toch verlaagt het prestige van het land, dat zoodanigen eisch stelde.

Ook ik wensch niet te vergeten, dat wij tegenover Japan, al zijn wij eene Europeesche Mogendheid, toch de zwakkere zijn en dus trekken zouden aan het kortste eind. Onzerzijds tegenover Japan eene houding aan te nemen, waarbij wij, met behoud onzer waardigheid, tot het uiterste der welwillendheid gaan, acht ook ik de beste methode. Maar dit neemt niet weg, dat Japan ons in 1897 eene concessie *heeft gedaan*. De Minister wil dit niet erkennen en ontkent deswege, dat het hier eene concessie onzerzijds aan Japan geldt, buiten het tractaat om. Daarom herhaal ik mijn aanzoek om een antwoord, rond en klaar, op de vraag: welke belangrijke voordeelen en welk groot succes was bij het sluiten van het tractaat bedongen, wanneer, volgens uw opvatting, reeds in dat tractaat het prijsgeven van art. 109 Regeeringsreglement begrepen was?

Voorts heb ik gevraagd: waarom bevredigt gij ons verlangen niet? Zoudt gij niet zelfs wijselijk handelen, Mijnheer de Minister, indien gij de behandeling dezer zaak wel niet losliet, maar toch haar uitsteldet, totdat tegelijk de zaak der inlandsche Christenen aan de orde kan worden gesteld? De Minister heeft op die vraag niet geantwoord, misschien omdat nadere overweging van die vraag hem tot de overtuiging brengt, dat de bevestigende beantwoording er van niet zoo ongewenscht zoude zijn. De continuïteit van de Regeering geldt toch nog, en ik heb hier niet met den vorigen Minister van Koloniën te doen, op wien ik geen verhaal meer heb, maar met dezen titularis. En daarom wacht ik van hem antwoord. We staan hier voor een verschil tusschen de Kamer en de Regeering. Wij moeten weten, of wij in de luren zijn gelegd, ja, dan neen. Ik zeg, na de nu verkregen inlichtingen, van ja, maar zal gaarne van de Regeering vernemen, dat dit *niet* het geval is, mits zij het ons dan bewijze.

Handelingen, blz. 804—805.

VERGADERING VAN 1 MAART 1899.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb de eer aan de Kamer voor te stellen de volgende motie van orde:

de Kamer,

Overwegende dat het op 8 September 1896 met Japan gesloten tractaat ons geen verplichting tot wijziging van artikel 109 van het Regeeringsreglement voor Nederlandsch-Indië oplegt;

van oordeel, dat de nadere regeling van de rechtspositie der Japannezen in Nederlandsch-Indië gevoeglijk kan worden uitgesteld tot eerlang uit anderen hoofde toch tot herziening van artikel 109 zal moeten worden overgegaan,

schorst de verdere behandeling van het aanhangig ontwerp en gaat over tot de orde van den dag.

Deze motie wordt tevens ingediend door den geachten afgevaardigde uit Kampen, den heer Mackay.

(De *motie van orde* van de heeren Kuyper en Mackay wordt ondersteund door de heeren Van Asch van Wijck (Ede), Van de Velde, Van Kempen en Donner, en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.)

Mijnheer de Voorziter! Ik heb deze motie in overleg met den heer Mackay ingediend om, waar wij onzerzijds tamelijk scherp tegen dit ontwerp hebben moeten optreden, toch eene poging aan te wenden, de zaak tot een goed einde brengen. Onder een goed einde versta ik hier eenerzijds, dat de waardigheid van Nederland althans eenigermate worde opgehouden, en dat niet aanstonds het weinige, dat bij het tractaat verkregen was, terstond weder als met eigen hand door ons worde over boord geworpen; en anderzijds, dat, waar nu vaststaat, dat van de zijde van Japan tamelijk sterke aandrang gebezigd is om nu reeds tot een definitieve regeling der rechtspositie van de Japannezen in Indië te geraken, wij, ten einde onzerzijds niet in moeilijkheden voor de toekomst te komen, doen wat wij kunnen, om de vriendschappelijke en welwillende verhouding, die tot dusver tusschen de Japansche en de Nederlandsche Regeering bestaat, te bestendigen.

Nu is *aanneming* van dit ontwerp vóór mij althans onmogelijk. Doch ook verwerping zou ik, met het oog op de vreemde Mogendheid, bij deze materie in het spel, bedenkelijk achten; en het is daarom, dat mijn motie een middenweg zoekt, en aan de Kamer voorstelt, de behandeling dezer zaak uit te stellen tot later. De gronden, waarop deze motie rust, zijn eigenlijk reeds door den geachten spreker uit Kampen in zijne laatste rede voldoende uiteengezet; mijnerzijds voeg ik daarom aan het door hem gesprokene nog slechts een kort woord toe.

De overweging der motie spreekt uit, dat het tractaat ons niet *verplicht* tot wijziging van art. 109. De Regeering kan zich hierbij met volkomen gerustheid nederleggen. Ik beroep mij daartoe op de considerans van haar ontwerp. Niet in oogenblikken, als haar, gelijk gisteren,

bij improvisatie het min voorzichtig woord „verplicht” ontvalt, maar als zij zich stipt en correct rekenschap heeft te geven van de verhouding, waarin wij ons door het gesloten tractaat bevinden, spreekt zij van niets meer dan van eene wenschelijkheid. Ware toch de Regeering van meening geweest, dat het tractaat haar metterdaad *verplichtte*, dan had zij haar considerans niet kunnen nederschrijven gelijk die nu geformuleerd is. Nu luidt zij: „Alzoo Wij in overweging genomen hebben dat het, in verband met het op 8 September 1896 met Japan gesloten en bij de wet van 2 Mei 1897 goedgekeurde verdrag van handel en scheepvaart, *wenschelijk* is”, enz.

In het officieele stuk gaat de Regeering alzoo niet verder dan het *wenschelijke* uit te spreken. De overweging van onze motie van orde, die alleen het *verplichte* uitsluit, is alzoo met de officieele verklaring der Regeering niet in strijd, maar er mede overeenkomend. Verder strekt de motie om als het oordeel der Kamer uit te spreken, dat *uitstel* ten deze *geraden* is. Gisteren is noch door den heer Minister van Koloniën, noch door den Minister van Buitenlandsche Zaken, — zoo ik wel gehoord heb —, de zeer ernstige bedenking van den heer Van de Velde weerlegd, dat wij door aanneming van dit ontwerp ons in moeilijkheden helpen ten aanzien van andere Mogendheden, die tegenover ons in de verhouding van „de meest begunstigde natie” staan, en evenals Japan in Azië onderdanen hebben. Zulke Mogendheden toch zullen voor hunne Aziatische onderdanen allicht hetzelfde komen opeischen, wat thans door ons aan Japan wordt toegestaan.

Reeds hieruit blijkt derhalve, dat achter dit ontwerp veel meer schuilt dan, oppervlakkig gezien, schijnt. Daarbij komt, dat de oeconomie van art. 109 van het Regeeringsreglement toch eigenlijk de voorgestelde inlassching niet duldt. Geen logisch man toch kan ooit de coördinatie verdedigen van Europeanen, Japanneezen en Christenen. Ik vraag toch aan wie logisch denken kan, wat dan het *principium unitatis* bij dergelijke coördinatie zou zijn. Het is ook uit dien hoofde mijns inziens in hooge mate onvoorzichtig, zonder nadere raadpleging van het diepere beginsel van het artikel, er thans eenvoudig een *additamentum* aan toe te voegen. Doch ook de eerste bedenking, die over Aziatische onderdanen van Engeland, Portugal enz. weegt bij ons zwaar. Ook de heeren Ministers hebben waarschijnlijk kennis genomen van hetgeen door mr. Piepers in het Tijdschrift van Nederlandsch-Indië, rechtstreeks met het oog op dit ontwerp, geschreven is.

Ik veroorloof mij, daaruit alleen deze woorden aan te halen: „Het eenige” — zoo schrijft hij, met ironischen terugslag op het „*wenschelijk*”

in de considerans — „wat hier *wenschelijk* mag heeten is, dat de Minister die wetsvoordracht zoo spoedig mogelijk intrekke, of dat anders de Volksvertegenwoordiging niet medewerke om eenen maatregel te nemen, die zulke schromelijke staatkundige gevolgen, als boven zijn uiteengezet, kan na zich sleepen, en dat nog wel zonder eenige noodzakelijkheid”

Ook op dien grond pleit ik dus voor uitstel. Wanneer nu deze uitstellende motie heimelijk bedoelde de zaak *ad calendas graecas* te verschuiven, zou daarin wellicht kunnen gezien worden eene min welwillende houding, niet alleen tegenover de Regeering, maar ook tegenover Japan. Die bedenking kan intusschen niet tegen de motie worden ingebracht, want zij wijst door het woordeke *eerlang* op een bepaald *point d'arrivée*. Achter de herziening van art. 109 staat geen vraagteeken meer, integendeel het is iets wat, volgens den heer Minister van Koloniën, eerlang vanzelf aan de orde komt. De zaak is reeds in Indië in behandeling, en de Minister heeft ons gisteren toegezegd, dat hij, zoodra de rapporten uit Indië komen, ze niet ter zijde zal leggen, maar de zaak terstond ter hand nemen. En dit nu zoo zijnde, komt het mij voor, dat, waar wij toch eerlang aan art. 109 aan moeten, en waar het dan niet zal zijn een op water kalefateren, maar het scheepke op de helling zal komen om een afdoende reparatie te ondergaan, wij beter doen en waardiger, als natie en als Kamer, handelen, wanneer we ook de wijziging, die op dit oogenblik aan de orde is, tot 'zoolang uitstellen. Japan kan niets daartegen hebben en er allermint onwelwillendheid in zien, overmits veeleer in mijn motie de uitspraak ligt, dat ik ook mijnerzijds wensch, de rechtspositie der Japannezen voor de toekomst op meer afdoenden en vasten voet te regelen, dan dit door het tractaat geschied is.

Handelingen, blz. 809—810.

Mijnheer de Voorzitter! De houding van den heer Minister van Buitenlandsche Zaken heeft mij wel ietwat bevreemd. Wanneer hier bij de begrootingsdiscussiën over Buitenlandsche Zaken van meer dan eene zijde telkens gewezen wordt op het doellooze van de groote uitgaven voor eene weinig gevende diplomatie, dan worden de heeren, die dezen aanval op Buitenlandsche Zaken doen, stelselmatig teruggewezen met het wijzen op het groote nut, dat onze diplomatieke agenten en hogere diplomatieke titularissen ons door hun aanwezigheid in de hoofdsteden of in de residentiën van vreemde Rijken bewijzen. Maar

wat hooren wij nu van den heer Minister van Buitenlandsche Zaken? Dit, dat wij ook aan onzen diplomaat in Japan zoo goed als niets hebben. Z.Exc. verklaarde zich toch onmachtig, om het door dien duren man ginds gedaan te krijgen, dat de Regeering van Japan eene duidelijke voorstelling kreeg van de beteekenis eener door deze Kamer aangenomen motie. En dit begrijp ik niet. Houdt men hierbij nu in het oog de hooge eminentie van dezen Minister, die immers alle qualiteiten in zich vereenigt, noodig om de beteekenis der motie glashelder voor zijn gezant te maken, en mag men aannemen, dat ook onze gezant in Japan een niet onkundig, een niet al te onscherpzinnig man is, en mag men eindelijk vertrouwen, dat het ook bij de Japansche staatslieden, zooals wij gisteren nog hebben gehoord, niet ontbreekt aan intellectueele vatbaarheid om eene heldere redeneering in zich op te nemen, dan zie ik ter wereld niet in, wat bezwaar er zou zijn om eene zoo eenvoudige zaak te Tokio volkomen duidelijk te maken. En wanneer de Minister zegt, dat het bericht per dagblad verspreid wordt, dan zou ik wel willen vragen, hoe het bericht daarginds dan bij de dagbladen komt. Dat zal wel telegraphisch zijn; maar de Minister heeft toch ook de telegraaf tot zijne beschikking. Maar stel al, dat hij *niet* telegrapheerde, en dat er dientengevolge voor een oogenblik in Japan door de dagbladpers een kwaad gerucht ten onzen laste werd verspreid, liggen wij dan zóó aan de voeten van Japan, dat wij hier in de Staten-Generaal in onze vrijheid belemmerd moeten worden, alleen door de mogelijkheid, dat daar ginds in de kringen van het Gouvernement een oogenblik zekere onjuiste voorstelling zou postvatten? En is dan niet onze Minister van Buitenlandsche Zaken, met zijn duren diplomatieken gezant, als aangewezen, om zich te haasten, — ten einde de zaak in het juiste licht te stellen —, het genot te smaken van eene zoo verkeerde voorstelling in de Japansche Regeeringskringen weg te nemen? Tot welke verbroedering zal dit niet aanleiding kunnen geven, wanneer dan blijkt, dat al die voorstellingen ongegrond zijn geweest; licht, dat het dan ook hier wordt *altercatio redintegratio amoris*, en dat zoo doende de betrekkingen met Japan er te frisscher en te intiemer door zullen worden.

De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft er voorts op gewezen, dat in de redactie van de motie eene niet zeer juiste formuleering zou zijn opgenomen, overmits daar gesproken wordt van „eene nadere regeling van de rechtspositie van de Japanneezen,” en dat dit in Japan den indruk zou geven alsof wij hier uitgingen van het standpunt, dat de rechtspositie van de Japanneezen ook na het tractaat gebleven was wat zij was vóór het tractaat tot stand kwam.

Mijnheer de Voorzitter! Als men de uitdrukking „*nadere* regeling” in goed Hollandsch gebruikt, dan doelt men op een naast daaraan *voorafgaande* regeling, en nu ligt het in den aard der zaak, dat als naast hieraan *voorafgaande* regeling ondersteld wordt diegene, die door het tractaat plaats greep. Wil de Minister uit het tractaat zelf meer halen dan er in zit, dan misbruikt hij het en dat mag ook hij niet doen; wanneer hij zich daarentegen met mij stelt op de basis van het officieele stuk en van de bewoording van het tractaat, dan is dit tractaat zeker als een minder ver zich uitstrekkende regeling *voorafgegaan* en kan ook de uitdrukking „*nadere* regeling” in de motie niets anders beteekenen, dan dat wij nu reeds zekere concessiën hebben toegegeven, maar dat wij, alsnu hoorende dat het door de Japanische Regeering wenschelijk wordt geacht, een nog voordeeliger regeling van de rechtspositie der Japanneezen te verkrijgen, ons bereid verklaren, daarover nader en later te handelen. Ik zie dus niet in, wat het duistere of min duidelijke is, dat er in deze uitdrukking liggen zou.

Ook heeft de Minister van Buitenlandsche Zaken gemeend, wat betreft de waardigheid van deze Kamer, te moeten antwoorden, dat hij niet aan de Japanische Regeering duidelijk zou kunnen maken, dat wij die op deze wijze ophielden. Zoo gaat het telkens om en om aan de Regeeringstafel: den eenen dag zijn de Japanneezen zulke snuggere lieden, die alles vatten, en den anderen dag zijn zij zoo dom en onnoozel, dat zij zich geen idée kunnen vormen van hetgeen waar de waardigheid dezer Kamer in steekt. Maar laat het zijn, dat gisteren wat overdreven werd, en dat de Japanneezen toen wat te veel in het zonnetje zijn gezet, laat mij dan zeggen mogen, dat ik er meer aan hecht, dat de Kamer hier metterdaad haar waardigheid ook tegenover de Regeering ophoudt, dan aan de opinie, die men in Japan omtrent onze mate van zelfrespect mocht koesteren.

Thans wijd ik nog een woord aan het gesprokene door den heer Minister van Koloniën. Daar is ook in de uitingen van dien bewindsmann dezelfde onvastheid op te merken, waarop ik zooeven doelde, nu zelfs in éénzelfde redevoering. Gisteren werd ons eene verklaring gegeven omtrent de wijziging van art. 109 van het Regeeringsreglement. De Minister zal zeggen, dat hij dat niet gezegd heeft, maar dan toch omtrent de rechtspositie van de inlandsche Christenen in Indië, en wel eene verklaring, die zóó rooskleurig, zóó geruststellend, zóó bemoedigend, zóó opbeurend ons toeklonk, dat wij van de Kamer naar huis gingen met den verblijdenden indruk: Deze Minister is toch wel de man om deze teedere zaak tot een goed einde te brengen. Maar nu hooren wij

heden weer op eens, dat dit volstrekt nog zoo zeker *niet* is, doch dat men eigenlijk tot onbepaalden tijd de zaak wil rekken en strekken. Wel liet de Minister zich aan het einde van zijn rede ontvallen de uitdrukking (die hij echter terstond weer half terugnam): de *op handen zijnde* behandeling van de zaak der inlandsche Christenen; maar terstond gevoelende, dat hij zich aldus in verband met het eerste deel zijner rede te sterk had uitgelaten, voegde hij er dadelijk bij, dat hij niet toegaf, dat dit daarom noodzakelijk tot eene herziening ook van art. 109 van het Regeeringsreglement moet leiden. Jammer echter is het voor den Minister, dat dit nu eenmaal onmogelijk is. Ik althans zou van den Minister van Koloniën, of van wien ook, wel eens willen hooren, hoe men ooit eene andere rechtsregeling voor de positie der inlandsche Christenen in het Regeeringsreglement zou kunnen aanbrengen, *zonder* wijziging van de bepaling in het *vierde* lid van art. 109, dat inlandsche Christenen onderworpen blijven aan de inlandsche hoofden en rechtbanken. Zoolang het vierde lid, hetwelk de inlandsche Christenen uitdrukkelijk gelijk stelt met niet-Christenen, blijft bestaan, begrijp ik ter wereld niet, hoe men eenige wijziging in hun rechtspositie zou kunnen aanbrengen. Wanneer de Minister zoo iets nochtans beweert, heeft het al den schijn, alsof hij ons met een kluitje in het riet wil sturen. Dan toch geeft hij uitzicht op eene andere wijziging van de positie der inlandsche Christenen, waarbij zij blijven staan onder het Mahomedaansch recht. En anders *moet* art. 109 herzien worden. Ik meen dus te mogen volhouden, dat hetgeen in mijn motie wordt aangenomen als de *terminus ad quem*, volstrekt niet is een onbepaald tijdstip, noch ook gelijk staat met eene verwijzing ad calendas graecas, maar dat het wel degelijk, met het oog op hetgeen gisteren door den Minister van Koloniën is verklaard, een wezenlijken termijn aangeeft, waarbij wij spoedig, althans eerlang, moeten aankomen.

De Minister van Koloniën heeft in de tweede plaats hoog opgegeven van de moeilijkheden, waarin men in Indië nu reeds is gekomen. Hij was zelfs zoo vriendelijk, voorlezing te doen van berichten dienaangaande, door den Gouverneur-Generaal en den directeur van justitie ingezonden. De directeur van justitie heeft blijkens dit schrijven (ik wijs hier tusschen twee haakjes op) een ander oog op de toeneming van de emigratie uit Japan dan de Minister van Koloniën. Toen ik gisteren op het gevaar daarvan wees, was de Minister dit niet met mij eens. Maar de directeur is blijkbaar meer van mijn opinie, en de man, die in Indië woont, wijst wel derdege op het gevaar, dat wij meer van die Japansche heeren en dames op Java zullen krijgen. Maar dit daargelaten, wil ik

gaarne aannemen, dat er moeilijkheden zijn ontstaan. Maar dan vraag ik: à qui la faute? Niet aan de Kamer, maar aan de Regeering. Want al die moeilijkheden vloeien voort uit het tractaat, dat door de Regeering gesloten is. Wanneer Minister Bergsma ter zijner tijd de moeilijkheden voor de Indische wetgeving, die uit het sluiten van het tractaat zouden voortvloeien, niet heeft voorzien, dan mag nu niet op de Kamer de last worden geworpen om die moeilijkheden uit den weg te ruimen. Juist als Minister van Koloniën was hij aan den onderhandelaar toegevoegd om daarop te letten. Komen dus uit dat tractaat, door vijf Ministers ondertekend, moeilijkheden voort, dan is de Regeering zelve gegarandeerd, dat zij deze zeer wel zal weten op te lossen. Maar zijn die moeilijkheden reëel? Natuurlijk wel, als wij het sustenu van den Minister aannemen, dat volgens het tractaat de Japanneezen nu reeds met Europeanen gelijkgesteld moesten zijn. Dan ja, ontstaan er allerlei moeilijkheden. Maar dan schermt de Minister tegen iets, dat buiten het tractaat ligt, want het tractaat eischt dit *niet*. Door Japan is de toestand, zooals die wettelijk bestond, uitdrukkelijk in art. 17 aanvaard. Ik kan dus niet inzien, welke moeilijkheden er zouden voortvloeien uit het volgen van den weg, door mij aan de Kamer aanbevolen.

De Minister heeft er op gewezen, — en ik bied hem mijn verontschuldiging aan, dat mijn oor mij ten deze misleid heeft —, dat hij gisteren *wel* heeft geantwoord op de opmerking van den heer Van de Velde ten aanzien van de overige Mogendheden, die ook Aziatische onderdanen hebben. De Minister heeft, zoo zegt hij, daarop gisteren reeds geantwoord, dat wij tegenover Japan aldus hebben te redeneeren: wij hebben Aziatische onderdanen en gij hebt Aziatische onderdanen; welk bezwaar is er dan, dat uwe Aziatische onderdanen, die in onze bezittingen komen, dezelfde rechtspositie verkrijgen als de onze?

Dit zou opgaan, indien de Minister niet aan Japan eene *hoogere* positie voor *zijne* Aziatische onderdanen wilde toestaan. Nu zullen de andere Gouvernemen ten toch zeggen: gij geeft aan de Aziatische onderdanen van Japan eene *hoogere* positie; wat gij wilt doen met uwe eigen subjecten moet gij zelf weten, maar wij eischen voor onze Aziatische onderdanen gelijke rechten met die van Japan. Ik leg hierop te meer nadruk, omdat de annexatie van Formosa door Japan de quaestie nog leelijker maakt. Japan heeft Formosa ingelijfd, en zoo komen de Formosanen, gaat dit ontwerp door, in dezelfde rechtspositie te staan, waarin wij Europeanen verkeer en. Wanneer men dan ook ten slotte vraagt, of intrekking of verwerping van het ontwerp beter is dan aanneming van deze motie, dan veroorloof ik mij, op grond van

het aangevoerde, met de heeren Ministers van gevoelen te verschillen. Wanneer het ontwerp wordt verworpen, dan gaat er natuurlijk ijlings een telegram naar Japan, en zal de Minister van Buitenlandsche Zaken de daardoor gerezen ergernis hebben weg te nemen. Verwerping heeft altoos min of meer in het oog van hen, die buiten staan, eene vijandige strekking. Ik heb daarom allermintst verheeld, dat verwerping altoos haar bedenkelijke zijde heeft. Toch deins ik mijnerzijds daarvoor niet terug, want, hoe hoog ik de vriendschap van Japan ook schat en hoe hoog ik aansla het belang, dat we bij goede verstandhouding met Japan hebben, toch wensch ik niet aan de voeten van Japan te liggen, en vooral na de sluiting van het tractaat onze waardigheid tegenover dit machtige Rijk op te houden.

Maar de motie bespaart ons deze onaangenaamheid. Wanneer wij toch den weg opgaan, dien de motie aanwijst, kan niemand daarin eene vijandige daad zien, want dan heeft de Kamer haar gezindheid uitgesproken om aan Japan straks nog meer geven dan het bij het laatst gesloten tractaat heeft kunnen bedingen. En nu zou ik toch willen vragen, sinds wanneer het een ongunstigen indruk maakt, wanneer men aan eene vreemde Mogendheid duidelijk maakt, dat men niet ongezind is te overwegen, of niet nog meer kan worden toegestaan dan bij tractaat aan die Mogendheid werd gegund?

Handelingen, blz. 812—813.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal, wat de overige punten betreft, het laatste woord laten aan de heeren Ministers. Ik meen niet, dat hun woorden zóó krachtig en afdoende waren, dat daartegen nogmaals behoefte te worden gereageerd, maar wel wensch ik akte te nemen van de gewichtige verklaring van den Minister van Koloniën, dat ook hij de Formosanen beschouwt als rechtstreeksche onderdanen van het Rijk van Japan. Hieruit volgt dus, dat de beteekenis van wat deze Minister aan de Kamer voorstelt geen mindere is, dan dat ook de honderdduizenden Formosanen, die in de bergstreken tot de meest ongecultiveerde en woeste rassen behooren, volgens het oordeel der Regeering, moeten gesteld worden op *éene lijn met de Europeanen*.

(De heer CREMER, *Minister van Koloniën*: Ik wensch den geachten afgevaardigde alleen te zeggen, dat ik meende, dat hij deze quaestie had geposeerd en dat ik daarom heb gezegd: wanneer dát waar is, leven

die Formosanen onder de Japansche wet, op geheel Europeesche leest geschoeid, waaronder zij derhalve dan ook bij ons zullen komen.)

Mijnheer de Voorzitter! Dat gaat mij toch te ver, ook al verleent de Minister van Koloniën door wat hij het laatst zei, aan mijn motie onverwachts een steun, waarvoor ik hem dank zeg. De Minister verklaarde toch, dat hij zelf nog niet weet, hoever zijn ontwerp zich uitstrekt. Reden te meer om er dan ook vooralsnog niet op in te gaan. De Minister toch zei, dat hij niet weet of de Formosanen in dit wetsontwerp zijn begrepen, en dat ik dit wel beweerde, maar dat hij het in het midden liet. Dit nu mag niet. Ik moet derhalve den Minister alsnog pertinent verzoeken op deze vraag een antwoord te willen geven: Zijn de Formosanen er al dan niet bij?

(De heer CREMER, *Minister van Koloniën*: Ik meen, dat volgens de Japansche Grondwet de Formosanen rechtstreeksche onderdanen zijn van Japan en dat zij als zoodanig leven onder de geheel op Europeesche leest geschoeide Japansche wetten, zoodat zij natuurlijk ook bij ons zullen komen onder de Europeesche wet.)

(De *motie* van de heeren Kuyper en Mackay wordt verworpen met 47 tegen 39 stemmen.)

Handelingen, blz. 814.

Beraadslaging over een Voorstel der Commissie van Rapporteurs om het Wetsontwerp der Ongevallenwet opnieuw in de afdeelingen te onderzoeken, wiji slechts 20 van de 92 artikelen geheel onveranderd waren gebleven in het gewijzigd ontwerp.

VERGADERING VAN 9 MAART 1899.

Mijnheer de Voorzitter! Als Voorzitter der Commissie van Rapporteurs betuig ik eenerzijds gaarne mijn ingenomenheid met het gesprokene door den geachte afgevaardigde uit Rotterdam, den heer Mees.

Het valt toch moeilijk te ontkennen, dat in zijn voorstel *) de erkenenis ligt, dat dit wetsontwerp vooralsnog niet in staat van gewijsde verkeert. Hij geeft ons toe, dat het wetsontwerp zooals het met al de daarbij behoorende stukken daar ligt, niet nu reeds aan de openbare beraadslaging kan worden overgegeven. En ook kom ik er gaarne voor uit, dat het op zich zelf zoowel voor de Commissie als voor de Kamer iets voor zou hebben, den door hem aangegeven weg in te slaan. Toegestemd moet toch, dat, indien wij eerst de inlichtingen der Regeering op die adressen ontvangen, en eerst daarna weer in de sectiën gaan, het tweede onderzoek inderdaad vollediger zal kunnen zijn.

Toch heb ik tegen zijn voorstel een ernstige bedenking. Bij mij leeft de wensch, dat dit wetsontwerp zoo spoedig mogelijk tot afdoening mag komen. Er bestaat metterdaad in den lande onder de werklieden een verlangen, het er ten opzichte van dit onderwerp nu eens niet getalmd en getreuzeld zal worden, maar dat we den kortsten weg zullen inslaan om tot het doel te komen. Altoos natuurlijk onder voorbehoud, dat eene goede behandeling van het wetsontwerp, door genoegzame voorbereiding, verzekerd zij. En dan komt het mij voor, dat wij, naar het voorstel van de Commissie, dat doel nog in deze zitting zouden kunnen bereiken. Wanneer de Kamer in de afdeelingen gaat en de volgende week dat tweede onderzoek ten einde brengt, zal de Commissie van Rapporteurs in staat zijn, nog vóór het recès Verslag van dat tweede

*) De heer Mees stelde voor, om met aanhouding van het voorstel der Commissie van Rapporteurs, om het wetsontwerp der ongevallenwet opnieuw in de afdeelingen te onderzoeken, de adressen, ingediend na het onderzoek in de afdeelingen, naar de Regeering te verzenden met verzoek om inlichtingen.

Dit voorstel werd aangenomen, zoodat het voorstel der Commissie van Rapporteurs werd aangehouden.

onderzoek in gereedheid te brengen. De Regeering zal dan gelegenheid hebben, gedurende het recès dat tweede Verslag te beantwoorden. En dan zullen alle schijven op het bord in behoorlijke orde staan, om, na het recès, dat ontwerp als de *pièce de résistance* voor het laatste deel van de sessie der Kamer ter hand te nemen. Alsdan zal er zekerheid bestaan, de zaak nog in dit zittingjaar af te kunnen doen. Die zekerheid bestaat echter *niet* als wij den weg volgen, die ons door den heer Mees wordt voorgesteld.

Wanneer de door hem bedoelde inlichtingen toch langs dezen weg aan de Regeering gevraagd worden, dan zal de Regeering alleen zulke inlichtingen geven als zij verstrekken *wil* en zal de Kamer niet in de gelegenheid zijn geweest om, naar aanleiding van den inhoud van de adressen, bepaalde vragen of bedenkingen te opperen. Men zal in deze positie zijn gekomen, dat de Regeering alleen datgene zal kunnen geven wat haar goedgeeft, en dat zij zich, ten opzichte van allerlei bedenkingen, die van de zijde der Kamer zouden kunnen rijzen, verontschuldigt met de betuiging, dat zij *die* vragen en bedenkingen niet heeft *kunnen* beantwoorden, eenvoudig omdat die niet te harer kennisse waren gebracht. Dit nu zou dan alleen tot geen vertraging leiden, indien men daarna — wat ik niet zeg, dat in de bedoeling van den heer Mees ligt — het tweede onderzoek afsneed. Maar anders moet vertraging er het gevolg van zijn, want als het tweede onderzoek eerst *na* het recès moet plaats hebben, zal de zaak onherroepelijk verschoven moeten worden naar een volgend jaar. En ook dreigt de zaak te pericliteeren als er *geen* tweede onderzoek van de zijde der Kamer wordt ingesteld. Dan toch kan men wel onmiddellijk na het recès de zaak ter hand nemen, — daargelaten nu de vraag, of de Commissie van Rapporteurs nog met de Regeering in overleg zal moeten treden —, maar als wij dan de artikelen, zooals zij daar liggen, zullen gaan behandelen, dan loopen we groot gevaar, midden in de beraadslaging daarover te blijven steken. Dan toch bestaat er metterdaad vreeze, dat we, met het scheepje, zooals het nu getuigd is, van wal stekend, midden in de vaart zullen stranden. Het gebeurt meer, dat men, om het snelst en zekerst aan den overkant te komen, beter doet zich een kleinen omweg te getroosten. Wanneer ik sta voor een tamelijk breed water, waar mijn polsstok mij niet behoorlijk over heen kan helpen, en vijf minuten rechtsaf ligt eene brug, waarover ik er zeker kom, dan getroost ik mij liever de moeite dat eindje om te loopen, dan dat ik kans loop, met polsstok en al in het water te duikelen, zonder dat ik den overkant bereik.

Wil dus de Kamer dit wetsontwerp nog vóór den zomer afdoen, dan blijft het ingaan op het voorstel van den heer Mees bedenkelijk. Snijdt men na het verkrijgen der inlichtingen het tweede sectie-onderzoek af, dan is het gevaar verre van denkbeeldig, dat we niet aan den overkant komen, en, onverwachts in het water duikelend, ons doel *niet* bereiken. Hiertegen nu moet ik waarschuwen. De Commissie van Rapporteurs stelt zich natuurlijk geen partij, en is eenvoudig de gehoorzame dienaar van de Kamer. Maar juist waar wij geen zelfstandige Commissiën van Rapporteurs hebben, doch eenvoudig refereeren en, in bescheiden mate, eene zekere leiding hebben te geven, spreekt het wel vanzelf, dat de Commissie van Rapporteurs, indien de Kamer niet tot een tweede onderzoek in deze besluit, het salvavi animam zal uitspreken, en de verantwoordelijkheid van de vertraging van zich afschuiven zal. Dan zal de verantwoordelijkheid bij die leden van de Kamer liggen, die geen tweede onderzoek hebben gewild.

Daar komt bij, dat de geachte afgevaardigde uit Rotterdam mijns inziens over het door ons ingediende Verslag wel wat heel los is heengegleden. In ons Verslag toch werd er ook op gewezen, dat er in het ingediende ontwerp een menigte wijzigingen zijn aangebracht, en dat deze vele wijzigingen reeds op zich zelf bedenking opleveren. Niet meer dan 20 van de 92 artikelen zijn geheel ongewijzigd gebleven en, terwijl het oorspronkelijke ontwerp uit ongeveer *duizend* regels druks bestond, hebben wij nu omstreeks *viijfhonderd* regels „blauw” gekregen in het gewijzigde ontwerp. Die gelden nu, tot op zekere hoogte, zeer zeker kleinigheden. Maar men mag toch niet vergeten, dat daaronder bij voorbeeld ook behoort art. 9, nu art. 11, een artikel, dat nu zóó uitgegroeid is, dat, terwijl het vroeger een lichaam was met slechts 18 ledematen, het thans een lichaam vormt van 58 ledematen.

Bedenkt men nu, hoe belangrijk de beraadslagingen in de sectiën juist over dit artikel zijn geweest, dan ontstaat toch de vraag, of een artikel geacht mag worden genoegzaam voorbereid te zijn, wanneer de Kamer buiten staat is geweest om over twee derden van zijn inhoud vooraf te kunnen oordeelen. De beraadslagingen in de sectiën hebben toch niet uitsluitend ten doel om over de beginselen te handelen, maar ook wel ter dege om quaestiën van redactie te bespreken. Over 500 regels nu van het ontwerp, zooals het thans luidt, heeft de Kamer nog niet van haar gevoelen kunnen doen blijken, zelfs niet ten opzichte van een artikel, dat met $\frac{2}{3}$ van den inhoud vermeerderd is. En daar komt dan nog bij, dat niet minder dan *negen* geheel nieuwe artikelen in het ontwerp zijn ingelascht en daaronder althans twee van hoog aanbelang.

In de eerste plaats artikel *twee*, gevende de definitie van het begrip *ongeval*, waarbij het op elk woord, ja op elk half woord aankomt, omdat door de interpretatie van dit ééne woord *ongeval* de geheele wet beheerscht wordt. En in de tweede plaats art. 30, regelende den medischen dwang, waarbij de *habeas corpus*-acte aan de orde komt, en de persoonlijke vrijheid van de burgers van zeer nabij betrokken is. Reeds uit dien hoofde zou ik, als voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, niet gaarne zeggen, dat, ook afgezien van de Raden van Beroep en van de ingekomen adressen, dit ontwerp reeds in staat van gewijsde is. Wij weten, hoe gevaarlijk het is om een wetsontwerp, waarvan een zoo groot gedeelte van de *redactie* nog in het onzekere verkeert, rauwelings in openbare beraadslaging te brengen. Zelfs bij het revisie-ontwerp, waaraan vijf kundige juristen aan de eene zijde als voorstellers en vijf andere niet minder kundige juristen aan de andere zijde als rapporteurs hun krachten beproefden, hebben wij gezien, hoeveel moeite het vaak kost, de juiste formuleering te vinden. En men vergete ook de *mijnwet* niet, in welker behandeling wij op het oogenblik een kleine gaping maken. Of is ons daarbij niet gebleken, hoe men bij zoo ingewikkelde wetten in het midden van de beraadslaging juist over dergelijke quaestiën van redactie struikelen kan?

Ook de Raden van Beroep zijn door den geachten afgevaardigde uit Rotterdam, naar het mij voorkomt, wel wat ter loops besproken. De geachte spreker zeide alleen, dat hij de vraag, die wij gesteld hadden, haast nog onbestemder vond dan de onbestemdheid van het artikel, waarover die vraag loopen zou. Waar het een artikel geldt, waarbij een van de hoofdbeginselen van deze wet aan de orde komt, — de hoofdvraag namelijk, of ook aan de werkgevers en de werklieden medezeggenschap bij de uitvoering van deze regeling zal worden gegeven —, daar dunkt mij, dat het toch wat al te luchthartig is gesproken, als men een zoo gewichtige quaestie, die — zooals het wetsontwerp daar nu voor ons ligt — geheel in de lucht hangt, met zoo korte opmerking ter zijde schuift. Bovendien raakt het hier toch ook de formeele vraag, of men op die wijs, bij wet een wet zal bestellen, en uit het stelsel der regeling een zoo integreerend deel voorhands zal weglaten, om het te verschuiven naar later.

Ik meen daarom, dat het voorstel van den geachten afgevaardigde uit Rotterdam, den heer Mees, van den eenen kant veel aannemelijks heeft, mits men dan maar niet terugdeinst voor het gevaar, dat dit wetsontwerp naar de volgende zitting verschoven wordt, maar dat voor hen, die met mij wenschen, dat de zaak nog in deze zitting worde af-

gehandeld, het voorstel van dien geachten afgevaardigde niet wel aan-
nemelijk is, omdat juist op die manier de afdoening onzeker zou worden.

Handelingen, blz. 868—869.

Mijnheer de Voorzitter! Men heeft van de zijde van den geachten afgevaardigde uit Rotterdam nooit een woord van verdachtmaking te vreezen. Daarom neem ik gaarne aan, dat hetgeen die geachte afgevaardigde ten mijnen opzichte in het midden bracht, alsof mijn aandringen op spoed min of meer in contradictie zoude zijn met het tijdstip waarop dit Verslag is ingediend, bij hem niet de conclusie bedoelt, alsof ik hier met mindere oprechtheid zou hebben gesproken. Zeker, we hadden eer kunnen samenkomen. En indien ik van de zijde der Regeering den indruk had ontvangen, dat de Regeering zelve zoo overgroote haast met dit wetsontwerp wenschte te maken, zou ook ik er allicht een train éclair voor gezet hebben. Maar wanneer de geachte afgevaardigde zich wil herinneren, dat ons Voorloopig Verslag in het midden van Augustus 1898 is uitgekomen, en dat de Memorie van Antwoord, zooals de heer Mees zelf opmerkte, pas 30 Januari 1899 verscheen, dat is vijf en een halve maand later, dan zal men mij toch moeten toestemmen, dat de Regeering voor haar antwoord een zeer ruimen tijd heeft genomen, en aan de Commissie van Rapporteurs niet den indruk gaf, dat ze, wel met bekwamen spoed, maar toch niet met zoo overhaasten spoed het onderwerp wenschte behandeld te zien. Ik heb mij, toen de Memorie van Antwoord eindelijk afkwam, wel ter dege de vraag gesteld, of er noodzakelijkheid bestond om de Commissie van Rapporteurs nog gedurende het recès op te roepen. Maar in mijn gedachtengang behoefde ik dit niet te doen, want in deze 6 weken hield ik de behandeling van het wetsontwerp toch voor onmogelijk; wel nog in deze zitting, maar niet reeds nu. Dit zoo zijnde, bestond er voor mij dus geen enkele reden om de heeren gedurende het recès bijeen te roepen. Zoodra wij echter hier terugkwamen, heb ik reeds den eersten dag pogingen aangewend om de leden der Commissie bijeen te krijgen, wat mij echter door allerlei omstandigheden — de geachte afgevaardigde weet zelf, hoe het hiermede kan gaan — eerst na verloop van ruim acht dagen gelukt is. Ik meen derhalve, dat er geen de minste reden bestaat om eenigszins te twijfelen aan den ernstigen toeleeg dezerzijds, om de zaak nog in deze zitting tot een goed einde te brengen.

Dat nu, zooals de heer Mees zegt, zijn weg korter is en sneller tot het doel zal leiden, is door hem, dunkt mij, niet aangetoond. Hij heeft

bijv. geen woord gezegd over mijn bedenking, dat de Regeering dan wel inlichtingen kan geven, die zij zelve geven wil, maar niet die, welke de Kamer zal blijken op prijs te stellen. Het eenige wat hij gezegd heeft, is, dat dan de Commissie van Rapporteurs ten slotte allicht weer bij de Kamer komen zou met het voorstel om een *derde* onderzoek in te stellen, bijaldien ingevolge het *tweede* onderzoek door de Regeering belangrijke wijzigingen werden aangebracht. Over wat wij in dat stadium zullen te doen hebben, Mijnheer de Voorzitter, valt op dit oogenblik uiteraard niets met zekerheid te zeggen. Dit toch zal afhangen van de wijzigingen, welke de Regeering zal aanbrengen. Maar mij komt het toch voor, dat deze wijzigingen, zoo zij al worden voorgedragen, van zeer kleinen omvang zullen zijn en slechts enkele artikelen zullen betreffen, nu reeds in de sectiën besproken, zoodat zij dan *geen* novum meer zullen zijn, en dan zie ik niet in, waarom ze tot een derde sectie-onderzoek leiden zullen. Thans is de groote bedenking juist, dat wij hier voor twee *novums* staan: de Raden van Beroep, in het eerste voorstel niet voorkomende, en verder het novum uit de adressen, het *novum*, — ik mag dit woord na de discussiën over het *revisie*-voorstel hier wel gebruiken —, dat er in de industriele praktijk toestanden blijken te bestaan en regelingen mogelijk zijn, die zulke ernstige bezwaren tegen de ingediende regeling doen rijzen, dat er van geen minder verschil dan van 350 pct. in premie, en van 50 pct. op de kosten sprake is. En wat bovenal bij mij weegt, is, dat de werklieden, gaat het wetsontwerp ongewijzigd door, aan het kortste eind zullen trekken. In het adres van de zes werklieden-vereenigingen wordt toch juist aangedrongen op hetgeen in het adres van den heer Van Marken als mogelijk wordt gesteld, namelijk het geven van volle ondersteuning reeds in de eerste 21 dagen, en in de tweede plaats de garantie niet van 70, maar van 100 pct. loon.

Het komt mij daarom voor, dat, tenzij de heer Mees betere argumenten heeft, het bezwaar, dat ik heb gemoveerd, niet is opgeheven, en dat zijn voorstel bij slot van rekening tot niets anders dan tot uitstel zal leiden, en het onmogelijk zal maken, dat wij dit wetsontwerp nog in deze zitting afdoen. *Handelingen*, blz. 870.

VERGADERING VAN 9 MAART 1899.

Mijnheer de Voorzitter! Wie klapt uit de vergadering, stelt zich altoos aan het gevaar bloot, dat hij zich in zijn mededeelingen vergist. De

mededeelingen van den geachten spreker, die zooeven het woord voerde (de heer Lieftinck), moet ik als voorzitter van de Commissie dan ook weerspreken. Want wat de geachte afgevaardigde mededeelde sloeg op de casus positie, die pas zou intreden *na* de verwerping van ons voorstel; maar wat de heer Mees voorstelt is *niet* om op dit oogenblik ons voorstel te verwerpen, maar om de behandeling er van uit te stellen tot tijd en wijle de verlangde inlichtingen zullen verkregen zijn. De casus positie, waarop de geachte spreker doelde, zou alzoo pas intreden wanneer de Kamer, na van de Regeering inlichtingen ontvangen te hebben, ons voorstel afdeed en het *verwierp*.

De heer Kerdijk onthaalde ons op beschouwingen, eenerzijds over den mogelijken loop van de zaak, indien het voorstel der Commissie werd aangenomen, en daartegenover anderzijds over den mogelijken gang van zaken indien *zijn* denkbeeld werd gevolgd. Maar men houde het mij ten goede, Mijnheer de Voorzitter, dat dit hoe langer hoe meer wordt een cijferen met *onbekende grootheden*, waarbij ieder voor zich zelf op gissingen afaat, die ten slotte een ieder in zijn gedachten juist zoo klein of zoo groot neemt, als dit hem goed dunkt.

Zoo liet die geachte spreker zich o.m. ontvallen, dat het dan in *onze* bedoeling, dat wil zeggen in de bedoeling van de meerderheid der Commissie van Rapporteurs kon liggen, om de regeling van de Raden van Beroep geheel en al in deze wet op te nemen. Maar nu vraag ik toch, hoe zou ik mij als voorzitter van de Commissie van Rapporteurs over zoo iets hier hebben *kunnen* uitspreken? Of is het niet zeer wel denkbaar, dat men in dit ontwerp *niet* de regeling zelve, maar wel de beginselen, waarvan die regeling zal moeten uitgaan, vastlegt, en zoo bijvoorbeeld met name in beginsel beslist, dat ook werkgevers en werknemers aandeel en medezeggenschap in deze raden zullen hebben?

Overigens zal ik mij niet verder in deze discussie mengen. Ik heb aan de Kamer, ik meen *sine ira ac studio*, duidelijk uiteengezet, welke bedenkingen ik tegen het voorstel van den heer Mees heb en hoe ik daarvan een min gewenscht uitstel voorzie. Oordeelt nu de Kamer, toch dien weg op te moeten gaan, en gelukt het dan *niet*, dit wetsontwerp nog in deze zitting af te doen, dan zal althans de Commissie van Rapporteurs ten deze van verantwoordelijkheid ontheven zijn.

Handelingen, blz. 871.

VERGADERING VAN 5 MEI 1899.

Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend, te moten persisteeren bij haar gedaan voorstel. Voorzichtigheid komt ons voor ten deze vooral noodzakelijk te zijn. Wie zich aan een ander spiegelt, spiegelt zich zacht. En wij hebben op dit oogenblik een voorbeeld van wat het jammerlijk lot kan zijn van een wetsontwerp op de ongevallen, indien de wet niet behoorlijk is van stapel geloopt. In Frankrijk is in het voorafgaande jaar een wet op de ongevallen aangenomen, maar men heeft bij de vaststelling van die wet onvoorzichtigheden begaan. En nu is het gevolg, dat op dit oogenblik de oppositie zoowel onder de patroons als onder de werklieden tegen die wet reeds zóó sterk is, dat in de Fransche Wetgevende Kamer een interpellatie is aangekondigd, strekkende om de Regeering te verzoeken, de pas ingevoerde wet aanstonds weder in te trekken. Die wet laboreerde toch daaraan, dat juist het opnemen van de gelegenheid voor de particuliere industrie om zich zelf te verzekeren niet behoorlijk geregeld was, o. a. op één curieus punt niet. Zij was zóó geregeld, dat het loopen van eigen risico voor den fabrikant het voordeeligst werd, indien hij onder de arbeiders het coelibaat invoerde. Het gevolg was, dat onmiddellijk vele gehuwde werklieden hun ontslag kregen en ongehuwden voor hen in de plaats werden genomen; iets wat zich begripen laat, omdat daardoor het risico voor een fabrikant, wat betreft achtergelaten weduwen en weezen, bij ongeval verviel. Maar dit voorbeeld heeft ons ook te meer genoopt tot voorzichtigheid. En nu staat het toch eigenlijk zoo, dat de Commissie van Rapporteurs de keus slechts tusschen twee dingen had, namelijk om òf nu reeds te verklaren, dat het wetsontwerp genoegzaam voorbereid was om in openbare beraadslaging te worden gebracht, òf wel om nog te treden in onderhandelingen met de Regeering.

De Commissie van Rapporteurs zal, wanneer de Kamer haar voorstel afstemt, genegen worden bevonden om dergelijke onderhandelingen aan te knopen, maar dat zij daar niet veel van verwacht, en daar zelfs niet gebrand op is, heeft toch eene gereede oorzaak. De Commissie heeft zich namelijk veroorloofd, in het Voorloopig Verslag op één punt een eenparig — en men lette wel op, dat hier nu eens geen meerderheid en minderheid bestond — gevoelen uit te spreken. En toch is in de Memorie van Antwoord van die niet zonder beteekenis zijnde eenparige verklaring van de Commissie van Rapporteurs met geen woord zelfs

notitie genomen. En men zal toestemmen, dat men niet sterk aangeemoedigd wordt om onderhandelingen aan te knopen, wanneer men in de Memorie van Antwoord op die wijs bejegend wordt. Dat neemt echter niet weg, — de Commissie van Rapporteurs kent in dit opzicht natuurlijk geen gevoeligheden —, dat, bij verwerping van haar voorstel, onderhandelingen *zullen* aangeknoopt worden. Daarentegen *kan* de Commissie niet verklaren, dat thans het wetsontwerp reeds rijp en genoegzaam voorbereid is om in beraadslaging gebracht te worden. Zij had zich slechts één vraag te stellen, namelijk of de ingezonden Nota van Inlichtingen verandering bracht in de positie, gelijk die door de Commissie bij het inzenden van haar Verslag gezien werd. En nu oordeelde de meerderheid der Commissie, dat er wel verandering was, maar dat die verandering geen invloed uitoefenen mocht op haar besluit.

Ten eerste — en nu kom ik terug op het oorspronkelijk voorstel — heeft de Commissie geoordeeld, dat het getal nieuwe redactiën, ons door de Ministers aangeboden, niet alleen op zich zelf zoo groot was, maar ook dat ze keer op keer zoo moeilijke definitiën betreffen, dat het haar zeer bedenkelijk voorkwam, deze vele nieuwe redactiën, waarover de Kamer bij het schriftelijk overleg nog geen opinie had *kunnen* geven, zoo voetstoots aan de openbare beraadslaging over te geven. Redactiën in openbare beraadslaging te wijzigen is uiterst moeilijk, vooral waar het de *beginselen* van de wet geldt; maar dit geldt te meer hier, waar de Regeering tal van definitiën en bepalingen heeft voorgesteld, zoo ingewikkeld geformuleerd en zoo moeilijk zelfs voor een ontwikkeld man om te verstaan, dat het de vraag is, of die redactiën in een wet, die voor de arbeiderswereld bestemd is, zullen kunnen blijven staan.

Ten tweede is in het gewijzigd ontwerp een geheel nieuw moment opgenomen, waarvan de Commissie evenzoo in haar Verslag oordeelde, dat het een tweede onderzoek van de Kamer wenschelijk maakte, t. w. *de Raden van Beroep*. Immers moet men zich niet voorstellen, dat, wanneer dit ontwerp nog in Juni werd aangenomen, het daarom terstond wet zou worden. Integendeel zal, volgens het voorstel van den Minister, daarna nog een geheel nieuw wetsontwerp hier moeten komen, regelende de wijze van samenstelling en van handelen van de Raden van Beroep. Dat wetsontwerp kan in *deze* zitting natuurlijk in geen geval meer worden afgedaan; dat is duidelijk. Daarmede zou men toch naar het volgend jaar schuiven; en dan moet daarna nog een geheel jaar verlopen eer, naar 's Ministers bedoeling, art. 1 in werking zal kunnen treden.

Of eigenlijk staat de zaak nog vreemder. De Minister stelt toch eigenlijk en formeel de invoering van de wet *niet* van het vooraf aan-

nemen van de wet op de Raden van Beroep afhankelijk. Hij vraagt aan de Kamer in zijn slotartikel bewilliging voor een ontwerp, waarvan de Regeering het recht tot invoering aan zich zal houden, ook al ware de wet op de Raden van Beroep niet aangenomen. Want — en men lette hier wel op — er staat in het slotartikel niet bij, dat de invoering van de wet afhankelijk zal zijn van de gereedheid van de wet op de Raden van Beroep. Dit punt is niet als conditie gesteld. Nu achtte de Commissie van Rapporteurs juist de quaestie van de Raden van Beroep een van de gewichtigste punten, die bij dit ontwerp tot oplossing en tot regeling moeten komen. Ware nu de Kamer reeds medio Maart op het voorstel der Commissie van Rapporteurs ingegaan, en had de heer Mees geen spaak in het wiel gestoken, dan had de Commissie zich voorgesteld, dat de Kamer aan de Regeering zou gevraagd hebben de hoofdregeling der Raden van Beroep in het ontwerp zelf op te nemen, en zulks wel in dier voege, dat de nadere bepalingen aan een algemeenen maatregel van bestuur hadden kunnen overgelaten worden. En in dat geval zou reeds in deze zitting de zaak zoover hebben kunnen vorderen, dat, op dien algemeenen maatregel van bestuur na, de invoering van de wet nog in dit kalenderjaar had kunnen volgen.

En bij dit alles komt nu in de derde plaats nog de quaestie *van de adressanten*. Adressanten hebben een geheel nieuw moment in het debat gebracht, waarover de Kamer bij het eerste schriftelijk overleg in het geheel niet van haar gevoelen heeft doen blijken. Er komt in het Voorloopig Verslag over dat nieuwe moment van adressanten niets voor, dan slechts eene kleine zinsnede, die niets zegt. De geheele discussie, die in de Nota van Inlichtingen wordt ontwikkeld, is dan ook geen discussie tusschen Regeering en Kamer, maar tusschen de Regeering en adressanten. Die discussie nu kan, uit den aard der zaak, thans niet door de Commissie van Rapporteurs worden opgenomen maar moet overgelaten aan de contra-memoriën, die van de zijde van adressanten reeds zijn aangekondigd. Want welk recht zou toch de Commissie van Rapporteurs hebben, — indien haar positie althans geen andere zal blijven dan die haar volgens het Reglement van Orde toekomt —, om over een zoo gewichtig moment, waarover de Kamer zich nog in het minst niet heeft uitgelaten, met de Regeering in debat te treden, of althans haar bepaalde voorstellen te doen. Waarschijnlijk zal dit punt, zoo geen tweede sectie-onderzoek vooraf gaat, daarom moeten blijven rusten. En nu zegt de heer Mees wel, dat dit niet verder zal helpen, want dat er 5 afdeelingen zijn en de één toch wel zal weten wat in de andere voorvalt, doch dit is geen argument tegen

het voorstel, maar tegen het onderzoek van alle wetsontwerpen in de sectiën.

En loopt de zaak nu zoo, dat wij, als Commissie van Rapporteurs, dit gewichtige punt met de Regeering niet kunnen bespreken, zoodat dit uitsluitend aan de openbare beraadslaging zal moeten worden overgelaten, dan zullen wij, aan dat punt toegekomen, toch voor schakel zinken, en toch weder in de sectiën moeten gaan. Wil men dat liever, dan is het ons wel, want de Commissie laat de beslissing over aan de Kamer. Zoo deze er de voorkeur aangeeft, eerst alvast maar te beginnen, om dan later, als het hokt, toch tot een nieuw afdeelingsonderzoek zijn toevlucht te nemen, dan zal de Commissie van Rapporteurs er zich naar voegen. Ik voor mij echter acht, dat dit niet bevorderlijk zal zijn aan onze parlementaire eere, wat het stelsel van *werkmethode* betreft. Voor nu zal dan althans één ding gewonnen zijn. Wanneer namelijk het voorstel der Commissie wordt afgestemd, zal deze zich ontslagen mogen achten van alle verantwoordelijkheid voor het later mislukken van het debat. Die verantwoordelijkheid komt dan voor rekening van de Kamer.

Handelingen, blz. 1010—1011.

Het voorstel der Commissie van Rapporteurs wordt verworpen met 44 tegen 39 stemmen.

INTERPELLATIE betreffende de te 's-Gravenhage te houden Vredes-Conferentie, en het niet daartoe uitnoodigen van Transvaal en Oranje-Vrijstaat.

VERGADERING VAN 2 MEI 1899.

Mijnheer de Voorzitter! Vóór alle dingen breng ik een woord van dank aan de Kamer voor het gegeven verlot, van dank dien ik te meer accentueer, omdat, waar het verlot niet onmiddellijk verleend is, juist door die aarzeling het ten slotte toch toegestane verlot te meer beteekenis erlangde. Bij de aanvraag om dit verlot heb ik mij niet verder verklaard dan dat mijn vragen om inlichting betrekking zouden hebben op de ontwapenings-conferentie. Het zou dus kunnen zijn, dat deze of gene meende, dat mijn vragen zich richten zouden tegen de „partijdige samenstelling”, gelijk men het genoemd heeft, van de ter genoemde conferentie af te vaardigen Nederlandsche delegatie, overmits al de daarin gekozenen geacht worden te behooren tot eenzelfde politieke groep in den lande. Maar ik kan hen, die deze vrees koesteren, geruststellen. Naar mijn overtuiging moet veeleer alles wat het partijleven raakt, aan deze interpellatie geheel vreemd blijven. Het is eene interpellatie, die haren oorsprong vindt in uitingen van gekwetst nationaal gevoel, en die daarom van den aanvang tot den einde geen ander dan een *nationaal* karakter mag dragen. Ik begin daarom aanstonds met de vier vragen, waarin die interpellatie zich oplost en die ik de eer had door middel van den griffier aan den heer Minister van Buitenlandsche Zaken mede te deelen, in de Kamer voor te lezen.

De vier vragen luiden aldus:

De eerste: Behelst het gerucht waarheid, dat op de lijst der Staten, die ter ontwapenings-conferentie zijn uitgenoodigd, niet voorkomen de Oranje-Vrijstaat, noch ook de Zuid-Afrikaansche Republiek?

De tweede: Indien het antwoord op de eerste vraag bevestigend is, zijn er alsdan pogingen dezerzijds aangewend om beide genoemde Staten op de lijst der genoodigden te brengen? Welke waren die pogingen en waarop zijn zij afgestuit?

In de derde plaats: Ging de staking van deze pogingen aan de definitieve aanvaarding van het houden der conferentie te 's-Gravenhage *vooraf* of is zij daarop *gevolgd*?

En in de vierde plaats: Is de Minister genegen alsnog te beproeven,

de deelneming van beide Staten aan de conferentie, zoo mogelijk, te verzekeren?

Eer ik echter tot de toelichting van deze vier vragen overga, spreek ik een kort woord vooraf ten opzichte van vier preliminaire punten.

Het eerste punt is de vraag, waarom niet *het geheele Kabinet* en alleen de heer *Minister van Buitenlandsche Zaken* door mij wordt geïnterpelleerd? Mijn antwoord daarop is, dat mijns bedunkens het deelnemen van Nederland aan de conferentie en het aanvaarden van het houden der conferentie in Den Haag voor rekening komt van het Kabinet, maar dat al wat betrekking heeft op de verdere bijzonderheden geacht moet worden te zijn overgelaten aan het Departement van Buitenlandsche Zaken.

In de tweede plaats, waarom de inlichtingen, die ik wensch, niet door uiting van mijne bezwaren in de sectiën zijn gevraagd in het Voorloopig Verslag en ingewacht in de Memorie van Antwoord van den Minister, in zake *het wetsvoorstel tot verhooging van het budget van Buitenlandsche Zaken met f 75.000*? Mijn antwoord hierop is: In de eerste plaats niet, omdat de schijn zelfs niet mocht ontstaan alsof Nederland tegenover het buitenland eene kruidenierspolitiek wilde volgen door deze quaestie vast te haken aan de aanvraag voor het toestaan van een som gelds. Geld, voor zulk een doel aangevraagd, moet vlotweg worden toegestaan, liefst zelfs zonder eenige bespreking. En in de tweede plaats zou ik op die wijs mijn doel niet hebben bereikt, zooals blijkt uit de vierde vraag, die alsnog eene poging beoogt om het verzuimde in te halen. Dit maakt, dat er voor mijn interpellatie *periculum in mora* was. Nu reeds hebben wij den 3den Mei en den 18den Mei wordt de conferentie in Den Haag verwacht.

In de derde plaats, welke *de strekking* is van deze interpellatie? Daarop is het antwoord: practisch, niet politiek. Mijn doel is, te weten te komen, hoe de vork aan den steel zit, en naar aanleiding van die wetenschap te zien of wij alsnog verder kunnen komen. Nu geef ik toe, dat uit de ontvangen inlichtingen zou kunnen blijken, dat er ook iets in de behandeling van deze zaak school, dat verband zou houden met de ministerieele verantwoordelijkheid, maar dan meen ik, dat althans dit oogenblik niet het geschikte is om daarop verder in te gaan.

Het laatste van de vier preliminaire punten is: Is het onbescheiden dat juist ik mij als interpellant opwerp? Men zou mij kunnen vragen: waar gij nooit in deze Kamer onzekerheid wildet doen bestaan, of ge tot de Regeeringspartij dan wel tot de oppositie behoortet, en in den tegenwoordigen stand van zaken dit laatste het geval is, krijgt het daardoor niet te zeer den schijn, alsof deze uwe interpellatie oppositie tegen het Kabinet bedoelt?

Mijnheer de Voorzitter! Indien het district Steenwijk zijn vroegeren afgevaardigde nog hier had, zou bij niemand twijfel bestaan, of ons overleden lid de heer Beelaerts van Blokland zou de aangewezen man zijn om deze interpellatie te houden. Maar nu hij ons door den dood ontviel, meen ik, dat er voor mij meer dan voor eenig ander lid der Kamer aanleiding bestond om te interpelleeren, daar ik toch in 1885 uitgenoodigd was door de Transvaalsche deputatie, met den heer Beelaerts, om naar Londen te komen, en ik alzoo bij de geboorte van de conventie van 1885 zelf tegenwoordig geweest ben. Zou reeds dit feit mij bijzondere aanleiding hebben gegeven om deze vragen om inlichtingen tot den Minister van Buitenlandsche Zaken te richten, toch kwam daarbij nog iets anders. Naar aanleiding van een gesprek, dat ik voor eenige maanden te Washington met president Mac-Kinley hield, was ik in correspondentie met president Krüger en het is bij die correspondentie, dat president Kruger mij nog kort geleden dit schrijven liet, deze zinsnede, waarbij het op de laatste woorden aankomt :

„Gij, en ook andere vrienden dezer Republiek in Holland, zult zeker met genoegen vernemen, dat niets onrustbarends zich hier aan den politieken horizon vertoont en dat het de stellige hoop van ons bestuur is, dat onder leiding der Voorzienigheid deze Republiek zich in rust en vrede zal ontwikkelen *om eene zoodanige plaats onder de volkeren in te nemen* als haar bestemming is.”

Deze woorden van kalmen ernst en rustig vertrouwen, eindigend in de overtuiging, dat de Zuid-Afrikaansche Republiek ook *onder de volkeren haar plaats heeft in te nemen*, was mij een prikkel te meer, om, nu juist dat gevaar loopt, mijnerzijds met deze interpellatie tot den Minister te komen.

Ik ga nu over tot de toelichting van de interpellatie zelve.

Daarbij wensch ik niet af te gaan op geruchten, maar mij te houden aan het officieele document. Zulk een document toch — ik weet niet, of het met medeweten van den heer Minister van Buitenlandsche Zaken of door fraude van de pers plaats greep — is gepubliceerd in *De Telegraaf* van 11 April jl. Ik vond het daar in het Fransch, als een stuk, gericht aan onze gezanten in het buitenland. Of nu de correspondentie tusschen den Minister en de gezanten gemeenlijk in het Fransch of Hollandsch geschiedt, kan ik niet beoordeelen; alleen wil ik dit wel zeggen, dat de stijl van het Hollandsche stuk mij niet herinnert aan den keurigen stylist van zoo menig artikel in *De Gids*. Daar echter beide stukken, wat beteekenis en zin aangaat, bijna niet verschillen, zal ik mij hier houden aan den Hollandschen tekst.

In de eerste plaats wordt daarin medegedeeld, dat op 24 Augustus 1898 het Keizerlijk Russische Gouvernement eene circulaire heeft gericht aan eene bepaalde categorie van personen, dus niet aan willekeurig uitgekozen personen, maar aan hen allen en hen alleen, die bij het hof van Petersburg geaccrediteerd waren als ambassadeurs en Ministers. In de tweede plaats wordt medegedeeld, dat die circulaire, gunstig door de gerepresenteerde Mogendheden ontvangen, gevolgd is, onder dagteekening van 11 Januari 1899, door eene tweede circulaire van de Russische Regeering, wederom aan dezelfde personen, namelijk aan de bij het hof van Petersburg geaccrediteerde ambassadeurs en Ministers. Dat voorts, nadat de algemeene instemming van de Mogendheden, door die gezanten gerepresenteerd, verkregen was, de Russische Regeering zich heeft gewend tot de Nederlandsche, en gevraagd heeft, of de in de eerste circulaire bedoelde conferentie te 's Gravenhage zou kunnen gehouden worden. Daarop meldde onze Minister van Buitenlandsche Zaken, dat hij, zooals het er in het Fransch staat, „*d'accord avec le gouvernement de la Russie*”, en in het Hollandsch „in overeenstemming met het Russische Gouvernement”, uitnodigingen had gezonden, welke in den laatsten volzin van dat schrijven genoemd worden „ONZE uitnodigingen”.

Ziedaar al wat ik distilleeren kon uit het eenige officieele stuk.

Tot zooverre scheen de zaak mij dan ook zeer eenvoudig. Er was sprake van eene lijst van genoodigden, en die lijst was van de eerste circulaire af aan niet eene willekeurig bijeengebrachte, maar eene lijst, wier samenstelling beheerscht werd door het feit, of eene Mogendheid bij het hof van Petersburg door een ambassadeur of Minister was vertegenwoordigd. Op zich zelf zou men dus uit het schrijven van den heer Minister van Buitenlandsche Zaken niet anders kunnen opmaken, dan dat hij zich zijnerzijds bij de uitnodigingen tot deze lijst bepaald had en alzoo geen andere uitnodigingen had gezonden, dan aan alle Mogendheden, die te Petersburg een gezant of ambassadeur hebben. Ik vroeg mij intusschen af, of dit wel eene hoffelijke wijze van doen zou zijn geweest van den kant van het Russische Gouvernement tegenover Hare Majesteit onze Koningin. Waar toch Zijne Majesteit de Keizer van Rusland er hoffelijkheidshalve prijs op stelde, om van de Mogendheden, die bij zijn eigen Hof vertegenwoordigd waren, niemand weg te laten, daar kwam het mij voor, dat ook aan onze Regeering de faculteit had moeten gegeven zijn om, indien er Mogendheden waren, wel hier vertegenwoordigd, maar niet te Petersburg, ook deze ter conferentie uit te noodigen. Althans waar onze Koningin, het toonbeeld van alle

vrouwelijke gratiën, bij de inhuldiging op gansch Europa den indruk heeft gemaakt van juist op het stuk van hoffelijke vormen voor geen bejaard vorst of in het regeeren vergrijsde vorstin onder te doen, daar scheen het mij toe, dat stellig niet te vergeefs een beroep op den Keizer van Rusland zou zijn gedaan, om het ook aan onze Regeering mogelijk te maken, dezelfde hoffelijkheid tegenover de *hier* geaccrediteerde gezanten te kunnen in acht nemen, als de Russische Regeering zelve betoond had ten opzichte van de gezanten, geaccrediteerd te Petersburg. De zaak had dus, dunkt mij, een volkomen normaal be-
loop kunnen hebben in een van deze beide vormen: òf dat de lijst ware gevolgd van de Mogendheden, te Petersburg vertegenwoordigd, òf wel de gecombineerde lijst van de Mogendheden, wier gezanten te Petersburg èn te 's Gravenhage waren geaccrediteerd. Dan had zich ook het uitnoodigen van Siam laten verklaren, dat hier te 's Gravenhage wel vertegenwoordigd is, en zou zich tevens de moeilijkheid ten opzichte van de Zuid-Afrikaansche Republiek niet hebben voorgedaan, want ook die heeft hier te 's Gravenhage een gezant. Ik versta echter de in de pers aller landen verspreide geruchten niet, dat men noch het een noch het ander heeft gedaan, dat men zich niet heeft gehouden aan de eerste lijst, zooals de Minister toch op 6 April gezegd heeft dat gedaan was, — want het schrijven van den Minister hier is van 6 April, en daarin verklaart hij, dat de tweede circulaire is gericht aan dezelfde Mogendheden, die ook de eerste hadden ontvangen, en wier *assentiment* verkregen was, en dat men daarna aan dezelfde Mogendheden uitnoodigingen had verzonden in overeenstemming met de Russische Regeering —, noch zijn toevlucht heeft genomen tot eene gecombineerde lijst. Immers blijkt uit den almanak de Gotha, dat te Petersburg ook Korea vertegenwoordigd is en wel door een buitengewoon gezant en gevolmachtigd Minister. Datzelfde zie ik in dien almanak ook van Bolivia en van Brazilië, en toch, indien de opsomming van de genoodigden, welke in alle bladen te lezen staat, waarheid bevat, zal geen dezer Staten vertegenwoordigd zijn. En omgekeerd hebben noch Siam noch Zwitserland te Petersburg een gezant of Minister-resident. Er staat bij Zwitserland zelfs niet bij, dat de consul-generaal te Petersburg tevens een diplomatiek karakter bezit. En voor Siam kan dit zelfs het geval niet zijn, want voor dien Staat wordt zelfs voor heel Rusland niet één consul opgegeven.

Men is dus, indien Siam en Zwitserland zijn uitgenoodigd, afgegaan van den vasten regel en wie van een regel afwijkt, moet wel zelf gaan kiezen en komt door die keuze eo ipso tot willekeur. Hierdoor nu is

de sluis voor de pretentie van alle Staten opengezet, zoodat alle andere Staten, te Petersburg en hier, of ook hier wel en niet te Petersburg geaccrediteerd, zich hebben af te vragen : waarom noodigt gij die anderen wel en mij niet? Daarin school, dunkt mij, juist het gevaar van de afwijking van de vaste lijst, en daarmede poneert zich tevens de vraag, waarom — indien andere Staten, buiten de eerste lijst, toch wel uitgenoodigd worden, en dus een Staat, die te Petersburg *niet* door een gezant vertegenwoordigd was, nochtans ter conferentie zou kunnen komen — de Oranje-Vrijstaat en de Zuid-Afrikaansche Republiek, twee ons stamverwante Staten, weggelaten werden.

Natuurlijk rijst hierbij de vraag, of deze Staten bekwaam waren om uitgenoodigd te worden? Want op zich zelf kon er ten opzichte van deze Staten eene *capitis diminutio* bestaan, welke voor onze Regeering de uitnoodiging onmogelijk maakte; zelfs dan ware er nog een uitweg te vinden geweest, want, naar de geruchten willen, is Bulgarije nu toch uitgenoodigd vertegenwoordigers te zenden, terwijl juist dat rijk aan zeer duidelijk omschrevene *diminutio* lijdt. Onderzoeken we dan, voor wat den Oranje-Vrijstaat en de Zuid-Afrikaansche Republiek betreft, of er misschien voor den Minister een reden kan bestaan hebben, om aan deze Staten, als onbekwaam tot afvaardiging, *geen* uitnoodiging te zenden.

Ten opzichte van den Oranje-Vrijstaat loopt dat onderzoek zeer spoedig af. Onze Regeering heeft in 1874, onder dagteekening van 14 November, twee tractaten met den Oranje-Vrijstaat gesloten, waarbij die Staat zonder iemands tusschenkomst handelde, en met derden niets uitstaande had. De volstreckte internationale vrijheid tot handelen van den Oranje-Vrijstaat wordt dan ook door niemand betwist.

Ten opzichte van de Zuid-Afrikaansche Republiek daarentegen moet worden toegegeven, dat deze Staat nog op één punt zekere *capitis diminutio* heeft. Maar staat de Zuid-Afrikaansche Republiek op dit ééne punt nog niet op ééne lijn met de overige Mogendheden, dan is het uit den aard der zaak van het hoogste belang, nauwkeurig na te gaan, wat dit ééne punt is, en waarop die *capitis diminutio wel* en waarop ze *niet* van toepassing is. En dit nu wijst de conventie van 1885 klaar als de dag uit. Het Engelsche Gouvernement heeft toch in de preamble der conventie van 1881 er wel ter dege voor gewaakt, dat niemand de positie van Transvaal, gelijk zij destijds bestond, in twijfel kon trekken, door in de preamble uitdrukkelijk te verklaren, dat het aan Transvaal *selfgovernment* toestond, maar „subject to the suzerainty of Her Majesty”. Hier was alzoo de suzeriniteit van Engeland

uitdrukkelijk in de preamble zelf *uitgesproken*. En in de tweede plaats werd in art. 2 van die conventie *uitdrukkelijk* bepaald, dat „the control of the external relations of the said State, including the conclusion of treaties and the conduct of diplomatic intercourse with foreign powers, such intercourse to be carried on through Her Majesty's diplomatic and consular officers abroad.” De Volksraad heeft in de stukken der ratificatie van die conventie van 1881 er zich dan ook zoo bitterlijk over beklagd, dat de *conduct* en niet, gelijk men begeerd had, alleen „*the supervision*” aan Engeland was toegestaan.

Na het gebeurde van 1881 tot 1885, heeft het Transvaalsche Gouvernement dan ook eene deputatie naar Engeland gezonden, vooral om aan *dien* toestand een einde te maken, en deze is er in geslaagd, de eerste conventie, van 1881, *geheel* te doen vervallen. Want wel is beweerd, dat de preamble van 1881 ook *na* 1885 bleef bestaan, doch dit is op zich zelf reeds eene onmogelijkheid, dewijl eene zelfde conventie geen twee preambles kan hebben. En bovendien is het *formeel* onmogelijk, daar in die van 1881 geheel andere gedelegeerden van de Engelsche Regeering worden genoemd. In de tweede preamble, d.i. in die van 1885, staat dat „the following articles of a new convention be substituted for the articles, embodied in the convention of 3rd August 1881” en deze was hiermede van de baan. Nu blijkt uit de nieuwe conventie 1°. dat in haar preamble het woord „suzereiniteit”, dat in de vroegere gebezigd was, niet voorkomt; en 2°. dat in art. 4 van deze nu geldende conventie uitdrukkelijk verklaard wordt, dat de eenige beperking, aan de Transvaal opgelegd, hierin bestaat, dat zij geen treaty or engagement behalve met den Oranje-Vrijstaat kan maken „until the same has been approved by Her Majesty the Queen.” En dat niet alleen, maar deze bepaling wordt, in de tweede alinea van dat artikel, nog nader omschreven door deze woorden: „Such approval shall be considered to have been granted if Her Majesty's Government shall not, within six months after receiving a copy of such treaty,” — en nu volgt een tusschenzin waarop ik de aandacht vestig —, „which shall be delivered to them immediately *upon its completion*, have notified that the conclusion of such treaty is in conflict with the interests of Great Britain or of any of Her Majesty's possessions in South Africa”.

Daaruit blijkt alzoo duidelijk, dat, volgens de letterlijke en stellige bewoordingen van de conventie, de Zuid-Afrikaansche Republiek de volkomen vrijheid bezit, niet alleen om over verdragen te onderhandelen, maar ook om ze geheel met andere Mogendheden op te maken en te sluiten, buiten het Engelsche Gouvernement om, en dat eerst als

zulk een tractaat geheel af is, en gereed is om te worden geratificeerd, mededeeling ervan gedaan moet worden aan het Engelsche Gouvernement.

In de tweede plaats blijkt uit deze conventie, dat de Zuid-Afrikaansche Republiek het onbetwiste recht heeft om in alle landen buitenaf, zonder uitzondering, en zonder dat Engeland zich iets daaromtrent gereserveerd heeft, gezanten en consuls aan te stellen. Het Engelsche Gouvernement heeft zelf Mr. White te Londen als consul-generaal van de Zuid-Afrikaansche Republiek exequator verleend en den heer Quarles als vice-consul toegelaten. Ook ons Gouvernement ontvangt immers zelf een gezant van de Zuid-Afrikaansche Republiek.

Het staat dus vast, èn dat de Z. A. Republiek gezanten mag zenden, geheel vrij en buiten Engeland om, èn ook, dat wij ze mogen ontvangen; alsmede, dat de Z. A. Republiek geheel vrij is pogingen te doen om te komen tot verdragen met andere Mogendheden, dat ze over die verdragen mag onderhandelen, en c. q. zulke verdragen op mag maken, even vrij als elk ander land, en dat ze alleen verplicht is, alvorens zulke verdragen geratificeerd zullen worden, er mededeeling van te doen aan de Engelsche Regeering, om te vernemen of er harerzijds bedenkingen bestaan. Juist alles valt dus hier te constateeren wat voor de deelneming aan de conferentie noodzakelijk is.

Ik zag dan ook met genoegen uit een Reuter-telegram, dezen morgen aangekomen, hoe in het Engelsche Parlement van Regeeringswege verklaard was, dat van de zijde van Engeland geene bedenkingen tegen de toelating waren gemaakt, zoodat, wat *in casu* de uitlegging van de conventie betreft, — indien het telegram althans waarheid bevat —, zelfs bij Engeland geen bezwaar zou bestaan. Daarentegen zien wij wel, dat in de Zuid-Afrikaansche Republiek met belangstelling over de toelating verhandeld wordt. Volgens een telegram in *The Times* van 28 April is toch door mr. Chamberlain in de zitting van het Lagerhuis van 27 April verklaard: „The editor of the Johannesburg *Star* appears to have been assaulted on account of an article in that paper *on the subject of the International Peace Conference*. His assailant, who was a private individual, has been fined £ 20, and, as at present advised, I do not propose to take any action in the matter.” Daaruit blijkt dus, dat in de Transvaal zelf de zaak wel ter dege ter sprake is gekomen, ja zelfs dat ze reeds tot handtastelijkheden aanleiding heeft gegeven.

Welke was nu, met opzicht tot deze quaestie, de plicht van onzen Minister van Buitenlandsche Zaken?

Ik meen, dat ook hij als Minister te rekenen had met de conventie

van 1885 en zich over haar strekking *eene eigen opinie* had te vormen. Nam hij toch de uitlegging van één der twee partijen, die de conventie gesloten hebben, eenvoudig over, zoo zou hij zich in haar geschillen mengen en partijdig handelen tegenover de andere partij. Daarom is het m.i. de plicht van elk Gouvernement om na te gaan, in welke positie het zich tegenover den Staat, welks internationale verhouding door zulk eene conventie bepaald wordt, zijnerzijds geplaatst acht te zijn, en dienovereenkomstig te handelen. Deinst men hiervoor terug, en durft men het recht, hier het internationale recht, niet onder de oogen zien, om zoodoende — zelf een kleine Staat zijnde — het recht van kleinere Staten te sterken, dan wordt men er medeplichtig aan, dat het internationale recht van kleinere Staten *verzwakt* wordt, en zij in hunne eere worden gekrenkt. Laat mij dit met een voorbeeld ophelderen.

Wanneer een feestmaal gegeven wordt, waarbij de gastheer geheel willekeurig uitnodigt, dan kan niemand zich rechtens gekrenkt gevoelen, zoo niet ook hij eene uitnodiging ontving. Maar als de uitnodiging plaats heeft onder eene bepaalde qualiteit, als bijv. uitgenoodigd worden de hoogleeraren van eene Universiteit of als bij een familiemaal alle broeders en zusters gevraagd worden, *op één na*, dan heeft die ééne het recht zich gekrenkt te gevoelen, omdat daarin eene miskenning ligt van zijn recht op dezelfde qualiteit. En zoo ook hier. Noodigen wij wel de overige Staten, maar laten wij de Zuid-Afrikaansche Republiek, die, zooals uit de conventie blijkt, geheel dezelfde qualiteit bezit, thuis, dan doen wij, alsof wij deze haar qualiteit *niet* erkenden, en dan staat dit gelijk met eene internationale doodverklaring. En het is juist door zulk eene internationale doodverklaring bij eene gelegenheid als deze, dat men het recht van alle kleinere Staten als zoodanig te na komt en verzwakt.

Vandaar de vragen, die ik tot den Minister heb gericht, vooreerst wat het feit betreft, n.l. of het gerucht waar was, dat metterdaad de Oranje-Vrijstaat en de Zuid-Afrikaansche Republiek *niet* zijn uitgenoodigd?

Ik begreep, dat deze Minister van Buitenlandsche Zaken, die — en ik zeg dit zonder de overige heeren Ministers te na te willen komen — zich als een vriend van de Transvaal steeds op den voorgrond gesteld heeft, toch wel niet lijdelijk in de uitsluiting van de Transvaal zou hebben berust. Zoo onderstelde ik dus in mijn tweede vraag, dat dezerzijds toch pogingen zijn aangewend om beide Staten *wel* ter conferentie uit te noodigen, pogingen, die er toe moesten leiden om de toestemming van de Russische Regeering te ontvangen, overmits, volgens de straks medegedeelde circulaire, de Minister ten deze handelt en moest handelen

d'accord met Rusland. En daarom informeerde ik, indien dergelijke pogingen zijn aangewend, welke die waren, en, indien de eerste vraag bevestigend beantwoord wordt en de beide Staten toch ten slotte *niet* zijn uitgenoodigd, waarop dit dan is afgestuit.

Ten derde heb ik mij veroorloofd de vraag te stellen, of de onderhandelingen over de toelating van beide Staten afgeloopen waren alvorens de conferentie definitief aanvaard is. Het geldt hier toch eene diplomatieke onderhandeling; en al heb ik zelf niets van een diplomaat, toch heb ik wel gehoord, dat men, bij alle onderhandelingen van dien aard, steeds allereerst zich heeft af te vragen: *Wat heb ik in mijn hand?* en dat men van hetgeen men heeft partij moet trekken. Het eenige nu, wat onze Minister ditmaal in zijn hand had, was, dat hij te adviseeren en de verantwoordelijkheid te dragen had in zake de beslissing, of de conferentie in Den Haag zou geaccepteerd worden. Ik mag dus niet aannemen, dat een zoo voorzichtig en volleerd diplomaat als onze Minister van Buitenlandsche Zaken is, dit eenige wat hij in de hand had, voetstoots zou hebben prijs gegeven; dan toch zouden de onderhandelingen niet anders dan zwak kunnen geweest zijn, niet uit den aard der zaak, maar door de wijze waarop zij gevoerd werden.

In de laatste plaats heb ik mij veroorloofd de vraag te stellen of, indien nu al, om wat oorzaak ook, die mij niet bekend is of niet eenmaal door mij gegist kan worden, de pogingen tot dusverre tot geen resultaat hebben geleid, de quaestie niet nog in het reine zou te brengen zijn. Eerst in de allerlaatste dagen toch heeft de Sultan van Turkije zijn toestemming gegeven tot de toelating van Bulgarije en gisteren vernamen wij nog, dat Mexico, dat eerst niet scheen uitgenoodigd, ten slotte nog van de partij zal zijn, zoodat men mag zeggen, dat er ten opzichte van deze conferentie *geen fatale termijn bestaat*. Het kan dus nog: een telegram, uitgaande van het Departement van Buitenlandsche Zaken, kan in een dag de uitnoodigingen te Pretoria en te Bloemfontein brengen en na twee, drie dagen zou het antwoord van beide Staten reeds in handen van de Regeering kunnen zijn. Afstanden bestaan niet meer. En ook behoeft er niemand voor uit Afrika over te komen, want Dr. Leyds is hier, en hij kan alleen, of met medegedelegeerden, ter conferentie verschijnen.

En als men mij vraagt, waarom ik acht, dat Nederland vooral deze beide Staten niet mag passeeren, dan antwoord ik: omdat de bevolking ervan *ons taal- en stamverwant* is. Laten wij het niet vergeten, dat de oude kolonisten aan de Kaap in het begin van deze eeuw door ons zijn losgelaten, waarschijnlijk omdat het niet anders kon. Engeland

eischte bewaarloon. En al mogen wij ons dit nu, vanwege onze toenmalige machteloosheid, als natie niet hebben te verwijten, wel strekt het ons tot mindere eer, dat wij, na die loslating, onze stamgenooten aan de Kaap eenvoudig hebben vergeten, ja dat de herinnering aan deze stamverwanten uit het hart van ons volk was weggestorven. En niet door onze edelmoedigheid, maar door de kloekmoedigheid dier Zuid-Afrikaansche mannen zelve is het geschied, dat we toen plotseling weer zijn herinnerd geworden aan hun bestaan. Het was het gerucht van het gebeurde op Spitskop, dat, nauwelijks tot ons volk doorgedrongen, hier aller harten deed trillen van zoo hooge nationale geestdrift, als wij in lange jaren hier niet hadden gekend, eene geestdrift, daarom zoo heerlijk en bezielend, omdat mannen van alle partijen, heel ons volk als natie vereenigd, er uiting aan gaf.

Helaas! gemeenlijk moet in ons vaderland op het stuk van beginselen en van de toepassing dier beginselen nog gedurig de eene partij tegenover de andere staan. Maar juist omdat er anders zoo veel is dat ons scheidt, was het in 1885 zoo verheffend, dat de liefde voor Transvaal mannen en vrouwen van alle partijen weder tot het bewustzijn onzer nationale eenheid bracht en dat gansch Nederland weer als één man vervuld stond met een grootsche gedachte. Het was een heerlijke tijd toen, met dezen Minister, alle vrienden van Transvaal de deputatie ontvingen die tot ons kwam.

Nog herinner ik mij de indrukwekkende meeting, in Artis te Amsterdam gehouden, waar, ten aanhoore van duizenden, uit alle kringen van ons volk, daar bijeen, niet door een anti-revolutionair, maar door een liberaal, door nu wijlen professor Jorissen, onder daverend applaus uit alle hoeken, werd uitgeroepen: Transvaal zal winnen, want „het heeft het recht aan zijn zijde en het recht is in Gods hand, en”, riep hij uit, „*God is nooit neutraal.*” Welnu, die toon klinkt nog in aller hart na, en het is daaruit alleen te verklaren, dat ook nu weder, nu er sprake was van een onrecht, aan den Oranje-Vrijstaat en aan de Transvaalsche Republiek aangedaan, de pers geen partijverschil meer kende, maar dat de organen van alle partijen, als uit één mond, hetgeen zoo zelden gebeurt, er hun bevreemding en teleurstelling over te kennen gaven, dat de Zuid-Afrikaansche Republieken *niet* genoodigd waren, en spraken van gekwetste nationale waardigheid.

Toen ik kort geleden, Mijnheer de Voorzitter, te Londen met den oud-Minister John Morley over de Transvaalsche aangelegenheden sprak, gaf ook hij toe, dat de Zuid-Afrikaners *the Dutch character* weer in eere hebben gebracht, en allerwege erkent men, zelfs in het buitenland,

dat de Transvalers den roem van onzen naam hebben verhoogd. Indien er dus nu vervulling was van Bilderdijs profetie: „Hollands naam wordt weer gekend,” dan is niet hier, maar ginds in Zuid-Afrika die nieuwe dageraad over onzen stam opgegaan. En ik voeg er bij: ook daar ginds voelt men den band, die aan het oude moederland verbindt. Te Pretoria is ook feest gevierd toen Nederland jubelde bij de inhuldiging van de Koningin. En deze Minister heeft zitting in een Kabinet, dat met het oog op die inhuldiging wel eens genoemd is het *Kroningskabinet*. Voor hem dus meer dan voor iemand was de schoone taak weggelegd, om bij alle handelingen met het buitenland de schoone woorden van vorstelijke lippen in toepassing te brengen: Laat ons, als een klein volk, groot zijn in alles waarin een klein volk *groot* zijn kan.

Daarom eindig ik mijne vragen om inlichting met het uitspreken van de hoop, van het vertrouwen, dat uit de inlichtingen, die ons wachten, blijken moge, dat Nederland ook in deze aangelegenheid niet klein, maar waarlijk groot is geweest, groot door *trouw* aan zijne stamgenooten!

Handelingen, blz. 950—953.

Het zij mij vergund, te beginnen met den heer Minister van Buitenlandsche Zaken dank te zeggen voor de beantwoording van de vier vragen, die ik hem heb gedaan. Van de vier antwoorden neem ik acte. Zij zijn kortelijk aldus te resumeeren: De eerste vraag is toestemmend beantwoord. Op de tweede vraag is gezegd, dat besprekingen hebben plaats gehad te St. Petersburg en elders, maar dat deze niet het gewenschte onthaal hadden gevonden. Op de derde vraag, dat die besprekingen *gevolgd zijn op* het aanvaarden van de conferentie te 's Gravenhage. En op de vierde, dat de Minister niet genegen is nieuwe onderhandelingen of besprekingen te openen.

Om met het laatste te beginnen, wil ik toch zeggen, waarom ik den Minister mijn vierde vraag meende te moeten stellen, hoewel ik zijn positie begrijp. Wanneer uit heel het volk eene stem opgaat met eenigen ernst en nadruk, waaruit blijkt, dat door de uitsluiting van deze Staten een gevoel van wrevel bij de natie is gewekt, dan zou het kunnen zijn, dat de heer Minister juist aan die uiting een nieuw argument en nieuwe kracht ontleende om de vroeger afgebroken onderhandelingen voort te zetten. Intusschen, na de verklaringen van den Minister zal ik geen poging doen om hem persoonlijk daartoe te urgeeren, noch een votum van de Kamer te dien einde uitlokken.

Wat de opmerkingen betreft, die de Minister vooraf liet gaan aan de

beantwoording van mijn vragen, zoo heeft de Minister gemeend, dat mijnerzijds een gevaarlijk precedent is geschapen, omdat ik hier in de Kamer heb gesproken van een *capitis diminutio* ten opzichte van de Transvaal. Voor hen, die dat woord niet verstaan, en nu zouden meenen, dat het voor de Transvaal ik weet niet welke schrikkelijke gevolgen zou kunnen hebben, zal ik mij veroorloven het te vertalen. *Capitis diminutio* is daar aanwezig, waar aan de absoluut vrije handeling van een Staat in eenig opzicht iets ontbreekt. Maar hoe zou de Minister kunnen meenen, dat, waar de conventie uitdrukkelijk bepaalt, dat de Zuid-Afrikaansche Republiek haar tractaten met vreemde Mogendheden aan de *approval* van Engeland moet onderwerpen, absoluut vrijgemaakte souvereiniteit zou kunnen bestaan. Daardoor is de souvereiniteit op dit ééne punt gebonden. Nu houde de Minister mij ten goede, dat ik hem zelve vraag, of president Kruger er niet veel minder op tegen zal hebben, dat dit notoire feit hier wordt uitgesproken, dan dat de aan de Transvaal toegekende rechten *de facto* door onze Regeering verwaarloosd worden, of althans door haar onthouding belet worden tot hun recht te komen. Ik ben voor de gevolgen van het uitspreken van dit woord, en voor den indruk, dien dit in de Transvaal zal maken, dan ook in het minst niet bevreesd. Voorts zal de Minister wel begrepen hebben, dat ik, waar ik van *persfraude* sprak, de pers niet onaangenaam heb willen zijn. Hij heeft de pers lief, evenals ik. Ik heb alleen willen uitlokken eene verklaring zijnerzijds, dat die circulaire alzo letterlijk van hem was uitgegaan.

De Minister zeide verder, dat de circulaire een Fransch origineel had. Dit had ik vermoed — ik heb straks reeds gezegd waarom, en behoeft dit dus niet te herhalen. Ik aanvaard dan ook de verklaring van den Minister van Buitenlandsche Zaken, dat ditmaal de circulaire bij uitzondering in het Fransch gesteld was, omdat de gezanten die aan de Ministers van buitenlandsche zaken van andere Staten moesten vertoonen. Ik had dit antwoord verwacht, maar ik wenschte toch deze verklaring van den Minister uit te lokken, omdat het publiek hier de zaak zoo niet inzag en het een vreemden indruk maakte, dat tusschen onzen Minister en zijn gezanten in het Fransch gecorrespondeerd werd.

Hiertoe beperk ik mij, voor wat betreft de algemeene besprekingen, die verder kunnen blijven rusten, maar het hoofdpunt waarop het aankomt, is dat de Minister twee excepties presenteert. Er bestaat ten opzichte van de feiten en van de zaak zelf, zoo beweert hij, een misverstand. De Minister houde mij echter ten goede, maar ik heb mij letterlijk gehouden aan zijn eigen circulaire. De schuld van het mis-

verstand berust derhalve niet bij mij, maar bij hem, die de circulaire schreef. Er zou worden onderhandeld uitsluitend met de representanten, geaccrediteerd bij het hof te St. Petersburg, — zoo staat er. Heeft men nu toch *anders* gedaan? De Minister verklaart dit niet in zijn schrijven. Ik althans kan het er niet uit opmaken. Ik moest er mij dus aan houden, dat hetgeen hij ons zelf heeft medegedeeld stipt zoo was als het er stond. Nu hoor ik, dat Zwitserland toch de tweede circulaire ontvangen heeft, en Siam weer niet. De Minister zegt, dat dit op een misverstand berust. Immers, zoo zegt hij, de Staat Bolivia is ook niet uitgenoodigd. Maar hier is de Minister dan weer in strijd met zijn eigen woorden, want Bolivia *heeft* wel degelijk een gevolmachtigd Minister en buitengewoon gezant te St. Petersburg. Wel niet een speciaal man, want het is de gezant te Parijs, die tevens te St. Petersburg geaccrediteerd is. Maar dit doet aan de zaak niets af. De Minister heeft dan ook het eigenlijke punt eenvoudig buiten de discussie gelaten. Men moest, zoo zei ik, eene vaste lijst volgen, maar niet van de vaste lijst afwijken en daardoor de deur openzetten voor anderen, die niet op de lijst stonden. En toch heeft men dat gedaan. Aan dit feit valt niet te tornen. Er is van het eerste voornemen afgeweken en daarna eene exceptie gemaakt, die eo ipso de deur voor anderen, en dus ook voor de Zuid-Afrikaansche Republieken, openzette. Nu zegt de Minister, dat ik *den aard* der conferentie niet versta. Het is eene Europeesche conferentie, zoo beweert hij, maar omdat Rusland zulk een uitgestrekt Aziatisch grondgebied bezit, werden mede eenige Aziatische Staten uitgenoodigd. Maar eilieve, de Vereenigde Staten, en zelfs Mexico, zijn toch ook genoodigd. Mij dunkt, dat dit met de grenslijn, die de Minister trekt, niet klopt.

In de tweede plaats heeft de Minister gezegd, dat nationale sympathie geen internationale verhoudingen kan regelen; dat zelfs wel tusschen stamverwante volkeren oorlog is gevoerd. Ik heb het tegendeel met geen woord staande gehouden. Ik heb alleen gezegd, dat bij nationale stamverwantschap, op het gebied van internationaal recht, reden te meer bestaat om elkander niet te passeeren. Dit zal de Minister toch wel toegeven. Wanneer hij Siam of Montenegro gepasseerd had, dan zou daardoor bij niemand het nationaal gevoel gekwetst zijn.

De Minister heeft nog op één punt mij vrij scherp tegengestaan, door te zeggen: ik zal wel oppassen, dat ik mij niet waag aan de uitlegging van zulk een conventie tusschen derden. Ik verklaar dit antwoord van den Minister niet te begrijpen. Heeft hij dan niet telkens, als hij met de Zuid-Afrikaansche Republiek handelde, zich moeten afvragen, of hij daartoe bevoegd was of niet? En waaruit anders kon

hij dit opmaken, dan uit de conventie van 1885? Of werd niet juist elke onderhandeling met de Transvaal ook voor hem geheel door die conventie beheerscht? En hoe kan dan de Minister daarbij handelen zonder zichzelven eene uitlegging te geven van hetgeen hij in die conventie leest? Ik wensch hieraan nog toe te voegen, dat de heer Minister, zooals ik hedenmorgen las, als ridder-grootkruis in de orde van Oranje-Nassau voorgedragen heeft en dat als zoodanig is benoemd onze gezant te Petersburg. Deze benoeming heeft nu wederom plaats, evenals een vorig maal bij het verleenen van een grootkruis in de orde van den Nederlandschen Leeuw, op een oogenblik, waarop zekere gevoeligheid in het nationaal gevoel was opgewekt. En nu wil ik wel zeggen, dat, hoewel ik volgaarne aan dien gezant dat grootkruis gun, het mij toch meer sympathetisch zou geweest zijn, indien het was uitgereikt na onderhandelingen van den gezant, die *gelukt* waren, en niet na onderhandelingen, die *mislukt* zijn.

Overigens heeft de vredesconferentie zelve voor mij daarom zoo ernstige beteekenis, omdat ze eene poging wil zijn om de *macht* terug te dringen en het *recht* te sterken. In den strijd tusschen *recht* en *macht* zijn de volkeren van Europa en daarbuiten de laatste tientallen van jaren niet van betere conditie geworden. De eerbied voor het *recht* is op tal van punten geknakt, en de overmacht heeft keer op keer het recht gekrenkt en teruggedrongen. Wij zijn door het verzaken, ook op internationaal gebied, van de eenig ware beginselen allengs in een periode gekomen, dat men alleen door den sterken arm zijn recht meent te kunnen doen gelden. En dit juist heeft geleid tot die steeds klimmende wapeningen, waardoor het militarisme hand over hand in geheel Europa toeneemt, en waartegen de Keizer van Rusland zijn stem heeft verheven.

Uit dit oogpunt nu voegt het kleinen Staten, die niet op de *macht* maar op het *recht* zich verlaten moeten, te doen wat hun mogelijk is om zulk eene poging te doen slagen. Maar dan behoort ook uit dat oogpunt een kleine Staat, als de onze, andere kleine Staten als de Oranje-Vrijstaat en de Zuid-Afrikaansche Republiek niet buiten de gelegenheid te stellen, om daaraan mede te doen.

Van die vredesconferentie is ongetwijfeld reeds iets van het schoone afgegaan, door wat Brakensiek op een zijner beste platen zoo tragisch juist in beeld bracht. En ik meen niet alleen te staan, indien ik zeg, dat het *niet* verschijnen ter conferentie van de Zuid-Afrikaansche Staten velen in den lande er aan zal doen toevoegen, dat nu *al het mooie* van de conferentie voor hen af is.

Intusschen, zooals ik in den aanvang zeide, was de bedoeling van mijn interpellatie voor het oogenblik alleen, om te weten te komen, hoe de vork aan den steel zat, niet om eene politieke decisie uit te lokken. Dat er ook politieke consideratiën uit de mededeelingen van den Minister zullen voortvloeien, voel ik zeer wel, maar ik meen, dat daarvoor eerst later de ure van behandeling kan komen. Ik behoud mij dan ook voor, onder dankzegging voor het vernomene, de kritiek op hetgeen uit het gegeven antwoord volgt, dan ter sprake te brengen wanneer zich, *na afloop der conferentie*, de eerste gelegenheid hiertoe voordoet.

Op dit oogenblik, nu de vredesconferentie staat geopend te worden, moet zij plaats kunnen hebben, onverlet en ongehinderd, en moet noch aan den Minister, noch aan het Kabinet moeilijkheid worden in den weg gelegd.

Ik meen daarom het best te doen, het voorhands bij deze dankbetuiging te laten en op dit oogenblik niet verder op de materie van deze interpellatie in te gaan.

Handelingen, blz. 955—956.

MOTIE van orde van den heer Troelstra omtrent de invoering van het algemeen kiesrecht.

VERGADERING VAN 4 MEI 1899.

Mijnheer de Voorzitter! Zoo ik wel zie, heeft deze motie een *beleden* doel, maar ook een doel, dat *niet* uitgesproken is. Dit niet uitgesprokene doel is naar mijne meening de poging van den heer Troelstra, — ik zeg niet voor zich zelven persoonlijk, maar voor de sociaal-democratische partij —, de leiding in handen te nemen van de politiek dier geheele groep, die zich tot dusverre, laat mij mogen zeggen onder leiding van den heer Kerdijk, in den lande bewogen heeft. In zooverre nu de heer Troelstra dit *niet* uitgesproken doel op het oog heeft, breng ik hulde aan zijn veldheersblik, in zooverre hij toont te verstaan en te begrijpen, welke waarde en beteekenis ook in den politieken strijd het bezit *van de vlag* heeft. Wat daarentegen het *beleden* doel betreft, ben ik het geheel met den geachten afgevaardigde uit Rotterdam eens, dat de heer Troelstra zich opwerpt als een politieke djawa-dokter, die zijn medeleden eens aan de politieke pols komt voelen. Edoch, hoewel ik het ook met den heer Mees eens ben, dat niemand ons hier dwingen kan, om ons aan die manipulatie van den heer Troelstra te onderwerpen, zoo verschil ik toch van den heer Mees hierin, dat ik het recht, om dergelijke motiën hier in het debat te brengen, niet in dien volstrekten zin zou willen betwisten. Mijn groote leermeester, ook in de taktiek, mr. Groen van Prinsterer, heeft dit recht steeds verdedigd. Ik begrijp, dat de heer Mees daarvoor minder gevoelt, omdat hij in deze Kamer steeds behoort heeft of tot de Regeeringspartij of wel tot eene oppositiepartij, die zich bezighield met het aanleggen van loopgraven tegen het Kabinet, gelijk het op dat oogenblik was samengesteld. Hij heeft in deze Kamer nooit behoord tot eene kleine minderheid. Maar ieder zal mij toch toegeven, dat — zoo men als regel wilde stellen, dat zulk eene motie nooit geoorloofd is of zij moet een direct conflict met de Regeering beoogen, of wel aangelegd zijn op een onmiddellijk bij de Regeering te bereiken doel — alsdan elke propaganda van de kleinere minderheden in het Parlement afgesneden en uitgesloten zou zijn. En in zooverre ik nu met den heer Troelstra hierin lotgemeen ben, dat wij beiden tot zulk eene minderheid behooren, meen ik, dat het vindiceeren van dit

recht, tegenover het protest van den heer Mees, mijnerzijds niet buiten de orde kan worden geacht.

Wat de toelichting, door den heer Troelstra aan zijn motie gegeven, betreft, wensch ik mijnerzijds vier korte verklaringen te doen. De eerste is deze, dat art. 80 van de Grondwet mijns inziens is een knoop, opzettelijk in het kluwen gelegd om de verdere afwikkeling van dit kluwen te beletten. Daarom heb ik mij altoos tegen dit artikel gekant, en zal ik het mij steeds eene eere rekenen, tot wegneming van dit artikel te kunnen medewerken, althans indien er niets slechters voor in de plaats komt. De tijd, waarop ik die medewerking zal verleenen, laat ik echter niet bepalen door den heer Troelstra, maar daarvan houd ik, wat mij aangaat, de bepaling aan mijzelf.

In de tweede plaats verbergt de kieswet-Van Houten nog altoos in hare artikelen den koppelstang tusschen belasting en kiesrecht, en is zij daarom bij haar geboorte principieel en scherp door mij bestreden. Ik beschouw daarom ook die Kieswet als ten doode opgeschreven.

In de derde plaats heb ik steeds geijverd, en zal ik dat blijven doen, voor *eene finale oplossing* van het kiesrechtvraagstuk, omdat naar mijn overtuiging elke niet-finale oplossing den normalen bloedsomloop in ons politiek gestel door koortsachtige schokken moet blijven storen.

Eindelijk, wat het *huismanskiesrecht* aanbelangt, ben ik niet ongeneigd, daarover, wanneer dit later pas geeft, met den heer Troelstra in debat te treden, maar dan zal ik hem verzoeken, zich vooraf beter op de hoogte te stellen van wat huismanskiesrecht bedoelt. Het feit, dat hij het amendement-Mackay—Van Alphen beschouwt als de uitdrukking van dat huismanskiesrecht, toont mij, dat hij het beginsel zelf ervan niet verstaat.

En thans kom ik tot de motie zelve, die ik van de toelichting geheel afscheid. Ik ben het toch met den heer Kerdijk volkomen eens, dat, wanneer hier eene motie aan ons oordeel wordt onderworpen, ieder onzer zich voor zich zelve behoort af te vragen, wat hij in die motie leest, dat is, wat zij naar goede interpretatie zijns inziens zegt en bevat. In dien zin wensch ik dan ook met een kort woord te zeggen, waarom ik aan die motie mijn stem kan noch zal geven. En dan merk ik nogmaals op, hoe weinig de heer Troelstra er nog in geslaagd is, het anti-revolutionaire staatsrecht te verstaan, daar hij heusch zich nog de mogelijkheid kon denken, dat één enkel anti-revolutionair zijn stem zou geven aan eene motie, die niets minder dan de principieele uitdrukking is van het beginsel, dat het meest vierkant tegen het anti-revolutionaire overstaat. De motie wil, dat wij ons verklaren zullen „in beginsel voor

algemeen kiesrecht" en zulks zonder eenige nadere bepaling, zonder eenige nadere uitwerking, zonder eenigen bepaalden vorm, waarin dat beginsel zich zou kunnen belichamen. Wie nu aldus voor eenig stelsel, welk ook, gansch algemeen, *in beginsel* uw stem vraagt en dat zonder eenige nadere bepaling, vraagt daarmee om het uitspreken van een oordeel, dat slaan moet op alle potentiën, die in den wortel van dit stelsel inzitten. Waar bij zulk eene motie van alle nadere uitwerking in één bepaalden vorm is afgezien, houdt die motie alzoo in, dat over alle vormen en alle mogelijkheden, die zich uit het in deze motie beleden stelsel ontwikkelen kunnen, eene uitspraak wordt gedaan.

Wat is nu bij het algemeen kiesrecht het uitgangspunt? *Tout nu, tout crû*, gelijk het hier genomen wordt, dat het kiesrecht inhaerent is in den mensch als mensch; dat het niet door de wet aan den staatsburger attributief gegeven wordt, maar dat de mensch het, als kiem van politieke macht, in zijn geboorte met zich brengt; dat derhalve de menschelijke wil de bron is, waaruit het kiesrecht, of beter nog de kiesmacht opkomt; en dat alzoo de wet niet anders kan doen dan dit erkennen; en dus ook, dat zij, zoolang zij dit niet erkent, hem wederrechtelijk een hem toekomende macht onthoudt. Dit kiesrecht nu wordt genomen *algemeen*, dus als inhaerent in een ieder, die *mensch* is; niet alleen in den man, maar het wordt met dezelfde klem ook opgeëischt voor de vrouw. En wel niet alleen voor den *volwassen* man en de volwassene vrouw, want de bepaling van 23 jaar is eene geheel willekeurige, maar als een inhaerent recht op politieke macht ook voor den *minderjarige*. Het is bij een jongen van 16, 17 of 18 jaar dus alleen de vraag, of hij zijn inhaerente potentiën reeds ver genoeg ontwikkeld heeft, om de van zijn mensch-zijn onvervreemdbare bevoegdheid *uit te oefenen*. Wel heeft de heer Kerdijk gezegd, dat men krank van zinnen zou moeten wezen, om zoo iets te beweren, maar — en ik hoop in mijn spreken toch het bewijs te leveren, dat ik dit nog niet ben — ik houd wel terdege staande, dat er op het standpunt van de *vote universel* ten slotte geen andere grens toelaatbaar is dan de natuurlijke grens van *physieke* bekwaamheid of onbekwaamheid. En zoodra eenig menschelijk individu, met deze inhaerente politieke macht in zich, maar zoover is, dat hij loopen kan naar de stembus, een potlood kan pakken, er eene witte stip mee zwart kan maken, *moet* hem de gelegendeid geboden worden, om zijn menschelijke functie uit te oefenen.

Maar ik ga nog verder. Wat in deze motie ligt, bepaalt zich zelfs niet tot het algemeen kiesrecht voor eene parlementaire vertegenwoordiging bij de overheid; neen, het geldt hier, *tout nu, tout crû*, algemeen

kiesrecht naar den zin van wat men in geheel Europa, van den tijd af, dat deze uitdrukking opkwam, steeds onder *vote universel* verstaan heeft, te weten het recht, niet alleen om te kiezen voor eene *parlementaire* vergadering, neen, maar ook om het landsbestuur te kiezen. De overheid zelve moet, volgens dit standpunt, niet anders kunnen opkomen dan uit diezelfde in den mensch inhaerente politieke macht. Feitelijk zou ik dan ook, door mij vóór deze motie, gelijk zij daar ligt, te verklaren, mij tevens absoluut verklaren voor den republikeinschen regeeringsvorm, wel te verstaan in *revolutionairen* zin. Ik zeg niet, dat de heer Troelstra deze verreikende bedoeling ditmaal in zijn motie *gelegd* heeft. Maar dit is voor mij ook de vraag niet; dat gaat mij zelfs op dit oogenblik niet aan. Ik heb alleen met *de motie zelve* te doen, ook al verzuim ik niet op te merken, dat deze consequentie van zijn van elders bekend politiek systeem niet zoover verwijderd ligt.

En wat zoekt de heer Troelstra, volgens zijn eigen verklaring, met dit *algemeen kiesrecht* te bereiken? *Verschuiving*, zegt hij, *van het inkomen*. Wat wil dat zeggen? Onze maatschappij is op dit oogenblik nog verdeeld, als ik mij zoo mag uitdrukken, in verschillende polders, met zeer onderscheiden financieelen waterstand. Nu hindert hem dit verschil van peil tusschen die verschillende polders, en daarom gaat hij er op af, om het peil dier onderscheidene polders langzamerhand gelijk te maken. Maar vergeet niet, zulk eene actie, eenmaal begonnen, kan niet tot rust komen eer dit financieele peil dan ook in alle polders geheel gelijk staat. Laat de heer Troelstra, of welk lid der Kamer ook, ons nationaal inkomen maar eens door het getal der bevolking deelen en alsdan dit quotient met *vijs* vermenigvuldigen, om zoo het gemiddeld inkomen van elk huishouden te krijgen. En moge het dan uitkomend cijfer hem zeggen, tot welk laag peil aller inkomen *generaal* zou moeten dalen, eer de door den heer Troelstra bedoelde egalisatie zou bereikt zijn.

Nu zegt de heer Troelstra, dat elk goed democraat zich vóór zijn motie zal moeten verklaren. Maar, Mijnheer de Voorzitter! Ik ben altijd democraat geweest en als een Christen-democraat hoop ik te sterven, doch ik laat de bepaling van wát een *democraat* is daarbij niet aan den heer Troelstra over. Immers bestaat er tusschen hem en mij ten deze tweeërlei verschil. Ten eerste, dat *demos*, d.i. *volk*, voor mij beteekent *het geheele volk in al zijn rangen, klassen en standen*; terwijl de heer Troelstra, als hij van *demos* spreekt, alleen bedoelt het volk *der arbeiders*. En in de tweede plaats verstaat de heer Troelstra onder democratisch een streven uitsluitend naar verbetering van den

stoffelijken welstand van die *eene* klasse, terwijl een *Christelijk democraat* daarentegen den mensch neemt naar *ziel* en *lichaam* saam, niet eenzijdig alleen de zorg voor de ziel bedoelt, noch alleen en even eenzijdig de zorg voor het lichaam, maar dat hij voor den *geheelen* mensch, naar ziel en lichaam beide, de voorwaarden voor zijn volle ontwikkeling wil verwezenlijken.

Daarom is het, dat wij, anti-revolutionairen, nergens anders kunnen staan dan op het standpunt, ingenomen in verscheidene constitutiën van de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, in wier *preamble*, ook al wordt zelfs het bestuur der Staten door de burgers zelven gekozen, zoo schoon beleden wordt: *As the Lord has given us te power, to choose our own magistrates*. Die belijdenis, Mijnheer de Voorzitter, dat, welk recht men ook mag uitoefenen, men dit altoos *van God ontvangen heeft*, is de belijdenis van elk goed anti-revolutionair, en het is daarom, dat ik ook mijnerzijds niet anders dan *tegen* deze motie mijn stem zal kunnen uitbrengen.

Handelingen, blz. 989—990.

ZITTING 1899—1900.

ONGEVALLENWET, bedoelende wettelijke verzekering van werklieden tegen geldelijke gevolgen van ongevallen in bepaalde bedrijven.

VERGADERING VAN 25 OCTOBER 1899.

Mijnheer de Voorzitter! Het zij ook mij vergund, mede namens die leden der Kamer, die mij in politieken zin het naast staan, het standpunt aan te geven, van waaruit wij meenen, dat deze materie behoort geregeld te worden, en in de tweede plaats de houding aan te duiden, die wij, staande op dat standpunt tegenover het ingediende wetsontwerp, achten te moeten aannemen. Daar ik korthed wensch te betrachten, zij het mij vergund, ons standpunt in een achttal stellingen, die uiteraard scherp geformuleerd zijn, aan te geven.

Wij meenen: 1°. dat aan werklieden, wien, in verband met het bedrijf, een ongeval overkomt, dat geldelijke gevolgen na zich sleept, en c. q. aan hun nagelaten betrekkingen, als *minimum* de in het ontwerp voorgestelde schadeloosstellingen behooren te worden toegekend;

2°. dat de wet deze schadeloosstellingen behoort vast te stellen als voorwaarden, die ondersteld worden bij het aangaan van de arbeids-overeenkomst beiderzijds aanvaard te zijn;

3°. dat de kosten, te maken voor het verleenen en het verzekeren van deze schadeloosstellingen, moeten geleden worden door den werkgever;

4°. dat de wet waarborgen behoort vast te stellen, waardoor eenerzijds een getroffen werkmán, bij onwil, insolventie of verdwijning van zijn werkgever, zekerheid voor de hem toekomende schadeloosstellingen bezitte, en waardoor anderzijds verhoed worde, dat de toelig en de wil om ongevallen te voorkomen zou worden verzwakt;

5°. dat de werkgever, onder verband van deze waarborgen, vrij moet blijven, om, al naar de aard zijner onderneming is, zijn risico in eigen onderneming, in verbinding met andere werkgevers of bij particuliere

verzekeringsmaatschappijen (mits onder behoorlijke overheidscontrôle gesteld), te verzekeren;

6°. dat, voor zooveel noodig, de uitvoering van de wettelijke bepalingen ten deze, onder toezicht der overheid, aan de daartoe te organiseeren werkgevers en werklieden saam, als ten deze belanghebbenden, moet worden opgedragen, en dat de geschillen, over een en ander rijzende, door scheidsrechters, evenrediglijk uit beide partijen saamgesteld, moeten worden beslecht;

7°. dat voor doeltreffende regeling van dit onderwerp voorafgaande of gelijktijdige regeling van de verzekering tegen ziekte en invaliditeit wenschelijk is;

8°. dat het toezicht der overheid uit de kas van het Rijk moet betaald worden.

Ik behoef tot nadere toelichting van deze stellingen hier niets aan toe te voegen. Ik meen, dat de uitgesproken stellingen op zich zelf duidelijk genoeg zijn.

In de tweede plaats komt echter de vraag, wat de houding is, die wij, op dit standpunt staande, tegenover het Regeeringsontwerp meenen te moeten innemen. En dan voeg ik mij gaarne bij hen, die een woord van dank hebben gebracht aan de Regeering (niet aan dit Kabinet, maar aan het Kabinet waarvan het initiatief voor dit ontwerp is uitgegaan), voor het ter hand nemen van deze materie. Het is metterdaad dringend noodzakelijk, dat hoe eer hoe beter in deze gewichtige zaak voorziening worde aangebracht, al plaats ik mij daarbij niet op het standpunt van den geachten afgevaardigde, den heer Van der Zwaag, die gisteren in elken werkgever een „Chamberlain” scheen te zien en in elken werkman een heiligen Joseph. Want zoo is de maatschappij niet. Zoowel werkgevers als werklieden zijn menschen, en, waar men ook eene groote groep menschen neemt, vindt men altoos het driedelige verschijnsel, dat er is eene kleine groep uitstekenden, eene breede groep zeer gewonen en eene groep achterlijken, die laag staan. En dit is waar zoowel voor werkgevers als voor arbeiders; wat ik ten opzichte van de arbeiders hier zelfs accentueer om deze reden, dat, wanneer men metterdaad bij de arbeiders als klasse uitsluitend rekenen mocht op personen, die tot de eerste groep behooren, dit geheele ontwerp onnoodig ware.

Indien het toch zóó is, dat de industrie in staat is om de premie te dragen, die wij hier aan haar willen opleggen, dan zoude zij even goed het loon met gelijk bedrag kunnen verhoogen en daarmee aan den arbeidenden stand de geldelijke middelen in handen geven, om zelf

de verzekering tot stand te brengen. Maar men weet vooruit, dat, wanneer men die verhooging op het loon legt, de arbeidende stand die te zijner beschikking gestelde gelden noch vastelijk, noch algemeen, ja zelfs niet op breede schaal voor dit doel zal aanwenden, maar ze uitgeven zal in het gezin. Zeker zeg ik niet, dat dit te wijten is uitsluitend aan slechtheid van den arbeidenden stand, want ik begrijp zeer wel, dat, waar de nood dikwijls zóó nijpt, dat men nauwelijks voor het noodigste de middelen bezit om rond te komen en vrouw en kinderen lang niet verzorgen kan, zooals men wilde, de 5 cents loon per dag meer — en dat zal de gemiddelde premie zijn, die er bij zoude komen — allicht verzinken moeten in de bodemlooze diepte van behoeften, die in elk arbeidersgezin voortdurend gaapt. Maar vast staat dan toch, dat de zelfbeheersching, om voor het gevaar der toekomst te zorgen, niet kan geacht worden bij elken arbeider als zoodanig aanwezig te zijn. Het is daarom goed om wèl in te zien, dat men noch den arbeidenden stand, noch de werkgevers als zoodanig, op een piedestal moet plaatsen, noch als klasse met minachting heeft te bejegenen, maar dat men deze groepen moet nemen als twee klassen van menschen met gelijke zedelijke qualiteiten en dus ook met gelijke zedelijke gebreken.

Op dit standpunt staande, wensch ik ook mijnerzijds een antwoord te geven op de tweeledige vraag, vanwaar het komt, dat dusver de werkgevers in het algemeen niet in dezen nood voorzien hebben, en in de tweede plaats, vanwaar het komt, dat de overheid niet reeds lang geleden deze zaak ter harte heeft genomen. En dan zeg ik, wat het eerste betreft, dat de kleine industrie — en dat is de overgrootste meerderheid — eenvoudig daarin niet voorzien kòn. Want wanneer men een werkgever heeft, die met 3 of 4 knechts werkt en hoogstens duizend à elfhonderd gulden per jaar aan eigen inkomen maakt, dan kan men zelf nagaan, hoe volstrekt onmogelijk het voor vele patroons is, hiervan een invaliden-rente of weduwenpensioen als schadeloosstelling af te zonderen. Daarom stond de industrie, en om dezelfde reden ook de overheid, in vroeger tijd voor de onmogelijkheid, om deze zaak ter hand te nemen. Een verandering kwam hierin eerst door het gewichtige feit, de gebeurtenis, waardoor deze geheele materie steeds meer beheerscht wordt, te weten: de ontdekking van het verzekeringswezen.

Ik geloof, dat er niet genoeg nadruk kan gelegd worden op de beteekenis van de ontdekking, dat hetgeen men dusver beschouwde als het meest wisselvallige in het menschelijk leven: sterfte, ziekte, ramp, leed en ongeval, niet door zeker toeval beheerscht wordt, maar, hoe

mystiek het ook klinke, toegaat naar vaste wetten. Immers het te voorschijn treden van die wetenschap heeft ons in staat gesteld, om, door de kennis van de statistiek, te ontwaren, in welke mate binnen een bepaalden kring, binnen een bepaald tijdsverloop, dergelijke menschelijke rampen ons te wachten staan, en dienovereenkomstig te handelen.

Ik wensch dit hier te meer met eenigen nadruk uit te spreken, omdat in den kring mijner geestverwanten in den lande het verzekeringswezen een tijdlang beschouwd werd als iets, waarmede men zich niet mocht inlaten. Wel ontken ik niet, dat de heeren, die het meest voor het verzekeringswezen geijverd hebben, maar al te dikwijls met de door hen gebezigde uitdrukkingen, als ware men nu van Gods bestuur en bestel af, aanleiding hebben gegeven om dien tegenzin op te wekken; maar ik wensch daarom te meer, wat ik elders schriftelijk heb verklaard, hier ook in deze Kamer openlijk uit te spreken, namelijk, dat ik de bestrijding van alle menschelijk leed beschouw als een plicht, van Godswege aan elk mensch opgelegd, en dat in het verzekeringswezen een goede gave Gods is te eeren, ons geschonken als het aangewezen middel, om het menschelijk lijden, dat tot dusver, doordien het in zijn volle zwaarte op de enkelen viel, niet gemeenschappelijk was te dragen, over tijden en personen zóó om te slaan, dat althans de geldelijke druk ervan ternauwernood wordt gevoeld. Eerst dank zij deze vinding is ook voor de kleine industrie de mogelijkheid ontstaan, om in de ellende der ongevallen bij het bedrijf te voorzien, en in de tweede plaats is eerst daardoor voor de overheid de mogelijkheid geschapen, om in deze voor allen regelend op te treden.

Wanneer men mij echter vraagt, of nu de wijze, waarop deze materie in het ontwerp, zooals het daar ligt, geregeld is, beantwoordt aan hetgeen naar mijn meening aan de overheid ten deze te doen staat, dan moet ik daartegen tweeërlei bezwaar inbrengen, en wel tegen de hier gevolgde *methode* van wetgeving, en tegen het *beginsel*, waarvan dit ontwerp uitgaat.

Wat betreft het eerste bezwaar, kan ik niet ernstig genoeg protesteeren tegen de methode van wetgeving, door de Regeering ook bij dit ontwerp toegepast, die haar verlokke om te werk te gaan zonder *plan*, zonder *raadpleging*, zonder *raming*, en zonder *aansluiting aan het bestaande*. Over elk van deze vier punten wensch ik een kort woord te spreken.

Er is hier gebouwd *zonder plan*. Ik zeg dit niet, als zou ik het absurde verlangen koesteren, waarvan de heer Drucker sprak, om het geheele verzekeringswezen in één wet te zien opgenomen, want men kan niet opeens eene geheele straat vol bouwen, maar toch behoort men,

vóórdat men het eerste huis in de straat gaat zetten, de rooilijn vast te stellen. En dit is hier niet geschied. Mijns inziens ware het noodzakelijk geweest, dat door de Regeering in haar Memorie van Toelichting het geheele sociale verzekeringswezen, in den uitgebreiden zin, die zooeven door den heer Nolens is geschetst, in bestek ware gebracht, zóó dat zij harerzijds had verklaard, op welke wijze zij zich het onderling verband tusschen de verschillende deelen van die verzekering dacht. De noodzakelijkheid daartoe volgt uit tweeërlei reden. De eerste is, dat wij nu niet de orde kunnen beoordeelen, waarin de verschillende deelen op elkander moeten volgen, en de tweede, dat wij nu elk plan missen voor de verdeeling der kosten.

Wat toch is het geval? Men zegt, dat deze verzekering geheel voor rekening van het bedrijf zal komen. Dat is niet zoo! Slechts voor 70 pct.; 30 pct. blijft voor rekening van den werkman. Wordt dit wetsontwerp, al dan niet gewijzigd, aangenomen, dan zullen de werkgevers nog volstrekt niet kunnen zeggen, dat zij nu de werklieden van alle risico hebben ontheven. Neen, alleen voor 70 pct. en dan nog alleen van de *geldelijke* gevolgen, terwijl de zedelijke en lichamelijke gevolgen voor den man, die op het slagveld van de industrie verminkt wordt, hem vaak nog veel sterker ruineeren en demoraliseeren. Evenmin kan men zeggen, dat aan weduwen en weezen alsnu de schade vergoed is. Ook dat toch is alleen waar voor een klein deel van de geldelijke gevolgen, doch het verlies van hun man en vader is hun niet te vergoeden, en dit weegt veel zwaarder dan die 30 pct. Men moet het dus niet voorstellen, alsof bij deze regeling *alle* risico op de schouders der industrie is gelegd en alsof de werkman daarin niets had bij te dragen. Want zelfs al let men alleen op de geldelijke gevolgen, dan nog blijven de werklieden daarvan zelven 30 pct. dragen. Wenscht men nu behalve tot deze verzekering, ook nog tot pensioenverzekering, tot pensioen voor weduwen en weezen, tot verzekering tegen werkeloosheid enz. te geraken, dan heeft men zich toch eerst af te vragen, wat het totaal bedrag zal zijn, dat voor al die verzekeringen samen benodigd zal zijn. En wanneer men dan èn de overheid èn de industrie èn den werkman beschouwt als de drie factoren, die dit totaal zullen moeten opbrengen, dan dient men toch, eer men welke regeling ook maakt, zich af te vragen, op welke wijze dit totaal over die factoren zal te verdeelen zijn, en ook de volgorde der verschillende verzekeringen dient vooraf vast te staan.

Ik zal nu niet terugkomen op de noodzakelijkheid, om de ziekteverzekering aan die tegen ongevallen te laten voorafgaan. Daarover is reeds genoeg gezegd, en uit de straks voorgelezen stellingen blijkt vol-

doende, hoe wij daarover denken. Maar in dit wetsontwerp zit nu reeds iets, wat er niet bij behoort, een verkapt pensioen. Wanneer men een pensioenregeling bezat, die iemand op 65jarigen leeftijd pensioen verzekerde, dan zou natuurlijk de uitbetaling van de ongevallenrente in dit ontwerp ophouden met het 65ste jaar. Maar wat doet nu de Regeering? Zij heeft zich geen duidelijke rekenschap gegeven van het verband van dit ontwerp met de pensioenregeling en nu laat zij de ongevallenrente maar doorloopen, ook na de 65 jaar, tot de man sterft. Dit is nu wel aangenaam voor den betrokkene, en ik gun het hem van harte, maar hierdoor zal een getroffenene dan toch een verkapt pensioen krijgen, wat de andere arbeiders niet ontvangen.

In de tweede plaats heb ik gezegd, dat men een verkeerde methode van wetgeving gevolgd heeft, omdat men hier een ontwerp heeft gemaakt in de bureaux, *zonder raadpleging* van hen, die geraadpleegd hadden moeten worden. Wel heeft de geachte afgevaardigde uit Groningen, de heer Drucker, gezegd, dat wij nu althans alle denkbare inlichtingen hebben ontvangen, doch dit is niet zoo, want we hebben, nu ja, gedeeltelijke inlichtingen van hen, die eigener beweging gekomen zijn, maar volstrekt niet die volledige inlichtingen, die wij zouden moeten hebben. Naar behooren zouden wij moeten hebben de adviezen van alle Kamers van Koophandel, van de industriele vereenigingen en van de werklieden-vereenigingen. En die hebben we niet. Maar bovendien raakt de opmerking van den heer Drucker kant noch wal, omdat het niet de vraag is, of wij als Kamer thans die inlichtingen hebben, maar of het Ministerie over die inlichtingen beschikte bij het *maken van haar ontwerp*. Wanneer men eerst een ontwerp maakt en daarna de inlichtingen krijgt, spant men natuurlijk de paarden achter den wagen. Het doel moest zijn geweest, vóór men het ontwerp ging maken de noodige inlichtingen op te zamelen, ten einde te weten in welken geest men te werk moest gaan.

In de derde plaats wees ik er op, dat hier gebouwd is *zonder raming* van kosten. De Regeering zegt nu wel, dat zij geen raming kan geven, maar dit mag zij niet zeggen, want zij kan die wel geven. Ik zie niet in, waarom wij in Nederland niet zouden kunnen wat in Duitschland wél kan. En aangezien de Regeering in Duitschland in 1881 eene zeer deugdelijke raming heeft gegeven voor ditzelfde onderwerp, en wel eene raming, waarvan van achteren gebleken is, dat zij werkelijk *grosso modo* is uitgekomen, zoo had onze Regeering dit hier evenzoo kunnen en moeten doen. Zoo niet, dan erkent ze immers, dat de Regeering hier te lande inferieur is aan de Duitsche op wetgevend gebied. Want die raming was te meer noodig, omdat eerst wanneer aan iemand vooraf

en tijdig duidelijk is gemaakt, welken last men hem gaat opleggen, deze de houding kan bepalen, die hij heeft in te nemen als petitionaris. Wel beweerde de heer Lohman, dat de werkgever desnoods den last af kan wentelen op den consument, maar ik zou vooreerst willen vragen, of dit zoo zeker is, waar men staat voor internationale concurrentie. Bovendien wat vordert de heer Lohman daar mede? Wanneer de patroons dezen last afwentelen op de consumenten, dan zullen immers de arbeiders zelven hierdoor getroffen worden, en dus weer eenige procenten van wat dit ontwerp hun biedt, moeten afstaan en in de kosten meebetalen. Komen hier dan straks pensioenverzekering, ziekteverzekering en allerlei andere verzekeringen bij en gaan de patroons bij dat alles met die afwenteling op den consument voort, zoodat alle levensbehoeften stijgen gaan in prijs, dan zou men ten leste wel mogen aandringen op een ontwerp tot ondersteuning van den armen consument. Daarom geloof ik, dat het noodzakelijk is, den eisch te stellen, dat hier geen ontwerpen van dien aard worden ingediend, tenzij van de zijde der Regeering toegelicht door eene financieele raming.

Het laatste punt kan ik wel met twee woorden afdoen. Er ontbreekt *aansluiting aan het bestaande*. Want of de heer Drucker nu al zegt, dat hier voor het organisatieweefsel door de industrie nog slechts enkele draden zijn gespannen, dit doet er niet toe. Alle organische constructie vertoont aanvankelijk nooit anders dan een klein begin en wie dat verstoort, verstoort het organische leven zelf.

Ik kom nu tot de tweede hoofdbedenking. Wij hebben bezwaar, en wel zeer ernstig bezwaar, tegen *het beginsel*, waarvan dit ontwerp uitgaat, of, wil men, tegen het *fundament* waarop dit is gebouwd. Dit fundament noem ik *on-Nederlandsch, socialistisch en bureaucratisch*.

Ten eerste noem ik het on-Nederlandsch. Niet genoeg kunnen wij ons in herinnering brengen datgene, waarop mr. Groen van Prinsterer steeds met zooveel klem heeft aangedrongen, te weten, dat wij bij den verderen bouw van ons staatsrechtelijk huis *de Nederlandsche gedachte* niet zouden prijsgeven. Nu kan men Europa verdeelen in een westersch en een oostersch deel. In dat westersch deel vindt men in het staatsrechtelijk leven van de natiën de zucht, om de bemoeiingen der overheid zooveel mogelijk terug te dringen, terwijl in het oostersch deel, onder het autocratisch landsvaderlijk gezag, de bemoeiing van de overheid zich over alle dingen poogt uit te strekken. Van die west-Europeesche Staten behoort dan Nederland weer tot diegene, waar het beginsel van selfgovernment voor het maatschappelijk leven nog sterker dan in de overige westersche Staten, zelfs sterker dan in Engeland, op den voor-

grond trad. En nu zien wij gebeuren, dat in alle westersche Staten, waar de verzekering tegen ongevallen geregeld is, in Italië, in Frankrijk, in Engeland — ik mag er bij voegen, voor zoover de projecten gereed zijn, ook in Zwitserland en in België — de handhaving van de vrijheid van het burger-initiatief op den voorgrond heeft gestaan.

Hebben de staatslieden, die alzoo elders te werk gingen, dan geen kennis gedragen van dit schoone product van onze Regeering? Zeer zeker, Mijnheer de Voorzitter. Die regelingen toch zijn in Engeland, in Frankrijk en in Italië tot stand gekomen, nadat het Ministere Roëll-Van Houten dit wetsontwerp had ingediend. Dit ontwerp toch is van 1896 en aanstonds in buitenlandsche tijdschriften ter algemeener kennis gebracht. En toch heeft niemand er aan gewild. Zijn wij dan nu zooveel wijzer dan al die staatslieden en Parlementen in die andere landen, of zijn zij met zulk eene verwonderlijke blindheid geslagen geweest, dat zij, dit keurige product van Nederlandsche wetgeving kennende, er toch niet aan gedacht hebben, dit ontwerp na te volgen, maar hardnekkig aan hun eigen ontwerpen hebben vastgehouden? Volgt er niet veeleer uit, dat wij getoond hebben de leidende gedachte van het vrije burger-initiatief in de westersche Staten bij deze materie in den steek te hebben gelaten? Erger nog is het; want het is wel waar, dat in de oostersche Staten bij deze materie van wetgeving het burgerlijk initiatief niet zoo tot zijn recht is gekomen als in de westersche, maar ook al nemen wij de Pruisische, Deensche, Oostenrijksche of Finsche, men kan geen land in Europa aanwijzen, geen land zelfs buiten Europa, waar zoo caesaristisch te werk is gegaan als door onze Regeering in deze materie. Ik tart de Regeering, één enkel ontwerp te noemen, waarin het denkbeeld van selfgovernment, dat altijd de leidende gedachte is geweest van ons staatsrecht, zoo hermetisch als in dit ontwerp is buitengesloten. Dit ontwerp is erger dan het ergste wat men ergens heeft aangedurfd: het is één webbe, over heel het land gespannen, met het bankbestuur in het centrum als de groote spin, die alle draden trillen doet.

In de tweede plaats, Mijnheer de Voorzitter, wraak ik het beginsel van dit ontwerp als *socialistisch*. Ik zal nu niet terugkomen op eene vraag, vroeger hier door mij gesteld, of het waterpeil in de verschillende sociale polders verplaatst wordt. Ik geef toe, dat bijna bij elke wet, die eenig materieel belang regelt, eene zekere verplaatsing van dat peil plaats heeft. En ik althans behoor niet tot hen, die meenen, dat de tegenwoordige sociale waterstand onverbeterlijk is. Neen, ik heb het oog op iets heel anders, namelijk op het socialistisch beginsel, dat den Staat wil converteeren in *eene organisatie van de maatschappij*, en er

daarom omgekeerd op uit is, nu reeds de maatschappij al meer te subsumeeren onder het organisme van den Staat. De heeren socialisten in deze Kamer — zoowel de revolutionaire, als de meer parlementaire — betoonden zich, voor zooverre zij zich tot dusverre over dit onderwerp hebben uitgelaten, met dit ontwerp hoogelijk ingenomen, niet wat den betalingstermijn, maar wat *het beginsel* betreft. De liberale partij, die het socialistisch beginsel steeds bestreden heeft en het niet aanvaardt — wat kloek en mannelijk zou zijn — met open vizier, aanvaardt het onder de pressie der socialisten, door er overheen te glijden en de quaestiën van beginsel al meer buiten het debat te laten.

Nu moet in dit ontwerp geregeld worden eene verhouding tusschen werkgever en werkmán, dus eene contractueele verhouding, die tot het maatschappelijk leven en niet tot de functiën van den Staat behoort. En toch zegt de Regeering niet, dat zij bepalingen en voorwaarden voor die contractueele verhouding stellen zal, want ze brengt de zaak zelve onder eene overheids-administratie thuis, en heft van de werkgevers geld, dat met nog veel meer recht belasting moet heeten dan de heffing van overheidswege van het schoolgeld, dat op eene openbare school betaald wordt. En nadat de Staat dat geld van den werkgever genomen heeft, zegt hij: nu zal ik met dat geld weldadigheid gaan doen. De heer De Savornin Lohman noemde het niet ten onrechte: riemen snijden van andermans leer. De overheid wordt hier in ieder geval een overheid, die *subsidieert*, en de werkmán voelt zich verplicht niet aan zijn werkgever, maar aan den Staat, die hem betaalt. En daartegen kom ik op.

Onze vrouwelijke dienstboden worden hier te lande zeldzaam slecht betaald. Wanneer men haar toestand vergelijkt met dien in België, Duitschland en elders, dan blijkt, dat onze vrouwelijke dienstboden veel lager loon hebben. Stel nu eens, dat er een Minister aan het bewind kwam, die met het feminisme dweept, en deze dienstmeisjes aan hooger loon trachtte te helpen, en ter bereiking daarvan een ontwerp indiende, dat ieder, die dienstboden in dienst had, verplichtte, zoo en zooveel aan eene Rijksinstelling te betalen, terwijl dan die dienstboden haar loon aan de kantoren van het Rijk konden in ontvangst nemen. Zouden dan die dienstmeisjes zich niet als Staatsbedienden gaan gevoelen, als door den Staat gesalarieerde personen, en zou daarmee de goede verstandhouding tusschen de mevrouwen en hare dienstbaren, die toch al dikwijls te wenschen overlaat, niet finaal verbroken zijn? Datzelfde toch hebben wij hier. De verhouding tusschen werkmán en werkgever wordt hier los gemaakt, en daarvoor wordt in de plaats gesteld eene financieele verhouding tusschen den werkmán en de overheid door haar Rijksinstelling.

Dit komt te meer uit, zoodra men toe is aan de vraag, hoe de twist-gedingen te beslechten zijn. Men gevoelt, dat de civiel-rechtelijke procedure hier bezwaar oplevert, omdat deze te veel bewijslast op den arbeider legt en te lang ophoudt. Eene andere oplossing zoekend, zou men dus, waar het eene contractueele verhouding betreft, vanzelf tot het scheidsgerecht komen. Maar neen, de Regeering moet naar haar stelsel de geschillen onder de administratieve rechtspraak brengen, want de Bank is eene Rijksinstelling, en zoo krijgen we arbeiders, die Rijksgesubsidieerden worden en onder administratieve rechtspraak terechtkomen.

Hieruit nu vloeit vanzelf voort mijn laatste bezwaar, hetwelk betreft het *bureaucratisch karakter* van dit ontwerp, waarover de heer De Savornin Lohman gisteren niets te veel heeft gezegd. Komt men in Frankrijk, dan ziet men tot den kleinsten jongen in een uniform gestoken, want zelfs schoolkinderen dragen een uniformpet met vergulden rand. Het is een volk van administrés en administrateurs geworden. De ellende van dit systeem ziet men thans zelf in Frankrijk in. De natie verzwakt er door. Zulk een stelsel kweekt geen burgerkracht, omdat het geen burgervrijheid handhaaft. Vroeger wilde men daarvan in ons land dan ook niet weten. Zelfs de ambtenaren van de post schelden bij u aan in hun gewone kleederen. Thans daarentegen vermeerdert men telkens de takken van Staatsdienst, en telkens komt er eene nieuwe hiërarchie van ambtenaren op. En of nu de heer Drucker al zegt, dat bij die vele ambtenaren deze Rijksambtenaren wel op den koop mee kunnen, dat neemt niet weg, Mijnheer de Voorzitter, dat één druppel, als het glas vol is, het glas kan doen overloopen.

Zelfs politiek wordt dit gevaarlijk. Want wat de stembus betreft, heeft de heer Lohman reeds gewezen op het gevaar van den invloed, die van Regeeringswege op of door haar ambtenaren bij verkiezingen kan uitgeoefend worden. Ik voeg daar nog aan toe, dat, wanneer telkens meerdere macht in de handen van hen, die het Kabinet vormen, wordt gelegd, en deze mannen steeds meer benoemingen te doen hebben, en dat, wanneer men dan ziet, hoe ook bij de benoemingen van dit Ministerie zekere vaste kleur gedurig bovenkomt, terwijl men zijn eigen kleur bijna nooit waarneemt, men dan toch gevoelt, hoe gevaarlijk eene worsteling bij de stembus wordt, die zoo groote macht aan de ééne groep burgers verzekert, terwijl de andere groep, die het onderspit delft, gekrenkt en in haar billijke rechten verkort wordt.

Staat nu de zaak zoo, dan hebben ook wij, anti-revolutionairen, als minderheid, ons de vraag te stellen, of wij intransigent zullen zijn, of desniettemin dit ontwerp steunen zullen. En dan zou ik op zich zelf

ertoe neigen, het standpunt in te nemen van den heer De Savornin Lohman, dus zoo intransigent mogelijk er tegenover te gaan staan. Waar dit moest, deinsde ik nooit voor eene intransigente houding terug; en ik erken, dat, als het waar was, wat door hem is gezegd, dat, indien men eenmaal op dit spoor meegaat, men daarvan niet meer kan afkomen, ik dan met mijn vrienden zonder de minste aarzeling mijn stem *tegen* dit ontwerp uitbrengen zou, ter oorzaak van het verderfelijke beginsel, dat er in schuilt. Het is toch hier het afrijden van den eersten trein in zake de sociale verzekering, en wanneer het spoor geen wissel biedt, zou men niet erop mogen medegaan, indien men wist, dat het naar een station van fatale uitkomst moet leiden. Evenwel hierin verschil ik juist van den geachten afgevaardigde uit Goes, dat ik meen, dat op dit spoor wel een wissel staat.

Kapitaaldekking toch door premie, gelijk dit ontwerp wil, houdt in, dat na afloop van elk jaar de contante waarde aanwezig is van alle uitkeeringen, die in den loop van dat jaar verschuldigd zijn geworden. Dit zoo zijnde, kan de firma dus elken 31sten December liquideeren, en zijn de gelden in kas voor de nakoming van al haar aangegane verplichtingen. Nam dus later een geestverwant van mij in dit Ministerie zitting en wilde hij deze zaak anders en beter regelen, dan zou ik hem gerust den raad durven geven: Doe het! De wet en haar gevolgen beletten het u in het minst niet. Waar op het spoor een wissel is, bestaat altoos de mogelijkheid, om voortgang tot het einde toe in het verkeerde spoor te voorkomen. En dit nu zoo zijnde, komt het mij voor, dat eene minderheid, vooral eene zoo kleine minderheid als wij in het Parlement vormen, zich ook rekenschap heeft te geven van de gevolgen van verwerping. Er blijft mij altoos in de ooren klinken die Latijnsche spreuk van mijn geachten vriend Liefstinck, met wien ik in de Armenische quaestie zoo van harte sympathiseerde: *deliberante Senatu perit Saguntum*. Of hij zelf wel volkomen het recht had, dit destijds zoo tegen mij uit te spelen, laat ik nu daar. Hij zou het, dunkt mij, met meer recht gedaan hebben, als hij van 1896 tot 1899 in deze Kamer ernstiger blijk gegeven had van met spoed het risico van den werkmans voor het telkens dreigend ongeval te willen helpen voorkomen.

Maar de *zaak* geef ik toe. Ik heb zelf in eigen kring en omgeving te veel de bittere, de jammerlijke ellende gezien, die uit het onverzorgd blijven van weduwen en invaliden voortkomt, dan dat ik gemakkelijk de verantwoordelijkheid op mij zou willen nemen, om deze door ongeval getroffen en nog langer onverzorgd in hun ongeluk te laten. Dit klemmt te meer, nu onze wetgevende arbeid zoo tragelijk loopt en we

allen weten, hoeveel voeten het in de aarde heeft, na het verwerpen van een wetsvoorstel een nieuw ontwerp tot wet te doen verheffen. Denkt slechts aan de legerorganisatie! Dan geldt het meest niet slechts eene vertraging van enkele maanden, maar van *jaren*. Met het oog hierop nu bestaat er bij mij en mijn vrienden geneigdheid, af te wachten, of de pogingen, door den heer Drucker c. s. en anderen, ten deele ook door mij zelven, aangewend, om de exclusieve heerschappij van het autocratisch beginsel in dit ontwerp te breken, gelukken, en te zien, of we misschien nog tot een bevredigend resultaat kunnen geraken.

Meer zeg ik hier niet, en ik zal ook niet opsommen, welke amendementen ik hierbij speciaal op het oog heb. Maar wel wil ik ten slotte zeggen, dat, indien de houding van de Regeering tegenover deze amendementen onverzoenlijk mocht zijn en de Kamer harerzijds meenen mocht deze te moeten verwerpen, beginseltrouw — hoe zeer het ons ook leed zou doen — ons zou noodzaken een ontwerp af te stemmen, waarin de exclusieve heerschappij van een verderfelijk Staatsbeginsel triomfeert.

Handelingen, blz. 101—104.

VERGADERING VAN 26 OCTOBER 1899.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal thans niet treden in verdere principiele gedachtenwisseling met de heeren Ministers. Niet, omdat ik van het genoeg van die gedachtenwisseling wensch af te zien, maar omdat ik mij streng wensch te houden aan uw programma voor dit debat en omdat het amendement, dat ik, als art. nieuw 2 met bijbehooren, mij veroorloofd heb in te dienen, mij vanzelf zal noodzaken om op de vragen van beginsel terug te komen. Daarom maak ik thans slechts een tweetal opmerkingen, waaraan ik eene vraag en een dubbel protest toevoeg.

De beide opmerkingen zijn aan het adres van den heer Minister van Waterstaat en betreffen feiten. Door dien heer Minister is beweerd, dat door mij ten onrechte Italië genoemd was, als uit staatsrechtelijk oogpunt behoorende bij de Staten van westersche ontwikkeling. Ik stel daartegenover, dat, voor zoover mij bekend, alle schrijvers over historisch staatsrecht toegeven, dat de vrijere staatsrechtelijke ontwikkeling in de westelijke Staten van Europa, en ook in ons eigen vaderland, niet verklaarbaar zou zijn, indien men niet mederekende de staatsrechtelijke

beweging, die in Italië, kort vóór het einde van de middeleeuwen, plaats gehad heeft.

Mijn tweede opmerking is evenzoo eene feitelijke. Door denzelfden heer Minister is er op gewezen, dat in Noorwegen, het land, dat op verzekeringsgebied begrijpelijkerwijze zijn voorliefde heeft, de zaak van de krankenverzekering geheel gelaten was *buiten* de verzekering tegen ongevallen. Ik wensch daar tegenover het feit te stellen, dat door het Noorweegsche Ministerie te gelijkertijd is ingediend èn een ontwerp voor ziekteverzekering èn een ontwerp voor ongevallenverzekering. En voorts in de tweede plaats, dat bij de ziekteverzekering volstrekt niet alleen en niet uitsluitend de quaestie van den wachttijd betrokken is, maar dat, met name in Duitschland, en ook in het Zwitsersche ontwerp, de klem en de beteekenis van den band, die de ziekteverzekering met de ongevallenverzekering verbindt, daarin ligt, dat de krankenverzekering organisatiën oplevert, waarvan bij handhaving van het particulier initiatief bij de ongevallenverzekering partij viel te trekken. Toen bij het Storting de plannen van de Regeering schipbreuk leden, heeft men dan ook getracht, op andere wijze eene organisatie te vinden, waarbij de ongevallenverzekering zich kon aansluiten. Het gezag om deze organisatiën te formeeren voor de ongevallenverzekering, legde men toen niet in handen van het Rijk, noch in handen van de verzekeringsbank, maar van de plaatselijke gemeenten.

In de tweede plaats kom ik met *mijn vraag*. Die vraag veroorloof ik mij te richten tot den heer Minister van Justitie. Hij heeft zijn standpunt verdedigd, door den rechtsgrond aan te wijzen, waarop hij meende te moeten gaan staan, om het ontwerp als jurist te kunnen verdedigen. Maar hij heeft daarbij één ding niet verklaard. Hij heeft namelijk niet beantwoord de vraag, welke de rechtsgrond is voor de speciale heffing van de benoodigde gelden van de industrie als zoodanig.

En thans mijn tweeërlei protest, hetwelk zich richt tegen een tweetal uitdrukkingen van denzelfden Minister. De heer Minister toch heeft, — en ik moet daartegen allereerst opkomen —, ongeacht hetgeen door mij sedert 1875 èn in deze Kamer èn daarbuiten gedaan is om voor de verzorging van den arbeider op te komen, het voorgesteld, alsof het mij te doen was om te handhaven den ellendigen toestand, die op dit gebied bestaat. Dit gaat te ver.

Mijn tweede protest raakt de benoemingen. Want de Minister heeft met eenige begrijpelijke verontwaardiging geprotesteerd tegen hetgeen door mij daarover gisteren gezegd was. Ik geloof, Mijnheer de Voorzitter, dat nog nimmer in eenig Parlement op die gevoelige plek de

vinger is gelegd, of elke Minister heeft dat dezen titularis voorgedaan. Het is de vaste, de constante gewoonte in alle Parlementen, waar dit punt wordt aangeroerd, dat men van de Ministerstafel met groote verontwaardiging het denkbeeld van zich hoort afwerpen, alsof er ook maar iets aan kon zijn van de gemaakte opmerking. Ik zal het debat op dit punt niet voortzetten. Desvereischt wil ik het bij de algemeene beraadslaging over de Staatsbegrooting weder opvatten. Maar thans wil ik toch eerst constateeren, wat ik gezegd heb, om te doen zien, dat wat mij in den mond gelegd is, niet alzo over mijn lippen kwam. Ik heb gisteren alleen verklaard, dat ik de benoemingen, van dit Kabinet uitgegaan, met eenige aandacht gevolgd heb, dat de benoemden uiteraard altoos zekere kleur bezitten, en dat, wanneer men nu ook zelf eene eigen kleur heeft, het vaak pijnlijk aandoet als men die eigen kleur in de kleur der benoemden zoo weinig terugvindt. Naar aanleiding hiervan heeft de Minister mij op den toon der geërgerden toegevoegd, — wat mede niet een novum is, maar eenvoudig de vaste uitroep van alle Ministers in die positie —: Gij moogt dit niet zeggen of gij moet het bewijzen. Mijnheer de Voorzitter! Blijkt daaruit niet, dat er aan het rechtsgevoel van dezen Minister iets hapert? Hij heeft van morgen hier een betoog geleverd, dat ook mij aangreep en waarbij ook ik weer gevoelde, dat onrecht aan den arbeider wordt gedaan, wanneer men hem den bewijslast oplegt bij eene klacht, waarbij het duidelijk is, dat hij veelal het bewijs niet zal kunnen leveren. En wat heeft de Minister nu anders gedaan dan mij den bewijslast opleggen in een geval, waarin hij zelf evengoed als ik weet, dat bewijs nog veel moeilijker te leveren is?

Ten slotte richt ik nog een kort woord tot den geachten afgevaardigde, den heer Troelstra. Deze heeft gisteren de bazuin van den overwinnaar aan den mond gezet, en het doen voorkomen, alsof zijn groep zoo langzamerhand reeds alle partijen in het land veroverd heeft. Hij houde mij ten goede, dat die victorie-boodschap mij eenigszins heeft doen denken aan het overwinningsbulletin van Glencœ. Ik moet althans, wat mij zelven aangaat, zeggen, dat ik niet versta, hoe hij — waar ik in 1875 reeds in deze zelfde Kamer voor dit zelfde belang ben opgekomen en daarna schriftelijk en mondeling eene lange reeks van jaren uit eigen beginsel mijn eigen overtuiging ten deze heb afgeleid — den moed heeft, ook van mij te komen zeggen, dat ik, eigen overtuiging prijsgevende, zou gewicht zijn voor zijn aandrang.

Handelingen, blz. 129—130.

Mijnheer de Voorzitter! Veroorloof mij, in de eerste plaats eene kleine opmerking te maken over eene uitdrukking, in uw voorstel voorkomende. Daarin komt namelijk voor de uitdrukking: *stelsel-Kuyper*. Zooals gisteren echter wel gebleken zal zijn, is mijn *stelsel* een geheel ander dan wat in het amendement staat; ik hoop daarop later nog terug te komen. Maar daarom zal het beter zijn, in uw voorstel niet de uitdrukking *stelsel-Kuyper* te gebruiken, maar liever: *voorstel-Kuyper*.

Maar in de tweede plaats is het amendement één en volgens uw voorstel wordt het in tweeën gesplitst. Het is van mijn zijde als één amendement voorgedragen. Daaruit volgt, dat naar mijn bedoeling moet plaats hebben, gelijk ook door u wordt voorgesteld: 1°. stemming over art. 2, daarna behandeling van de artikelen 3 tot 65, dan art. 14, daarna art. 66 en vervolgens de verdere deelen van het amendement.

Nu zou ik alleen dit willen vragen: wat bedoelt u met uw voorstel, dat er na afloop van de behandeling van de artikelen 66 tot 101 nog over *beginsel* en *uitwerking* zal gestemd worden? Mij dunkt, wanneer de artikelen 66 tot 101 (natuurlijk nadat zij eene behoorlijke zuivering, wassching, loutering en metamorphose ondergaan hebben) behouden uit het debat mogen te voorschijn komen, dan — zoo zal uw voorstel bedoelen — wilt u daarna nogmaals eene tweede stemming over het beginsel houden, wat dan slaan zal op het beginsel gelijk het geformuleerd is in art. 2.

(De Voorzitter: De laatste onderstelling is de juiste.)

Zeer wel, Mijnheer de Voorzitter, maar dan geloof ik, dat het, wat dit punt betreft, beter is, dit ook zoo in uw voorstel te formuleeren. En dan zou ik willen vragen, of dan die tweede stemming over art. 2 niet eene zaak is, waarover de Kamer zich later kan uitspreken; zoodat niet in uw voorstel ligt opgesloten, dat eene tweede stemming over art. 2 *moet* plaats hebben. Immers uit de aanneming van art. 2 kan óók volgen, gelijk de heer Schaepman terecht heeft aangegeven, en ook door mij in mijn Nota is erkend, dat zij, die met de door mij beproefde uitwerking niet tevreden zijn, trachten zullen, hetzelfde doel langs anderen weg te bereiken.

Handelingen, blz. 135—136.

VERGADERING VAN 27 OCTOBER 1899.

Deze rede betreft art. 1 en 2 der Ongevallenwet, luidende :

„Art. 1. De werklieden in de na te noemen bedrijven zijn volgens de bepalingen dezer wet verzekerd tegen de geldelijke gevolgen van ongevallen, aan hen in de uitoefening van het bedrijf overkomen.”

„Art. 2. Met een ongeval, den werkman in de uitoefening van het bedrijf overkomen, wordt gelijkgesteld :

„1°. een ongeval, dat den werkman heeft getroffen terwijl hij den schaftijd doorbracht op eene plaats, daartoe door den werkgever aangewezen en tot de onderneming behorende, mits het ongeval niet het gevolg is van door hem verrichte handelingen, welke geen verband hielden met het in de onderneming uitgeoefende bedrijf;

„2°. een ongeval, dat een gevolg is van hulp, welke de werkman verleende of trachtte te verleenen aan iemand in de onderneming werkzaam, wien in de werkplaats of ter plaatse waar bedoelde werkman het bedrijf uitoefende, een ongeval dreigde te overkomen of was overkomen;

3°. een ongeval, dat den werkman binnen het gebied der onderneming buiten den werktijd is overkomen, terwijl hij zich langs den gewonen of daarvoor aangewezen weg met voorkennis of goedvinden van den werkgever naar of van het werk begaf, mits het ongeval geen gevolg is van verrichtingen van den werkman, welke niet noodig waren om naar of van het werk te gaan.”

Op deze artikelen was een amendement voorgesteld door den heer Kuÿper, strekkende om in de plaats van deze beide artikelen te stellen dit artikel 1 :

„De werklieden in de na 'te benoemen bedrijven zijn volgens de bepalingen dezer wet verzekerd tegen geldelijke gevolgen van ongevallen, hun in verband met het bedrijf overkomen.”

Mijnheer de Voorzitter! Dit artikel, hoewel nog ongebooren, heeft reeds in zijn embryonischen staat eene zekere historie doorloopen. Art. 2 had de bedoeling om het begrip „ongevallen”, in het eerste artikel aan te geven, te definieeren.

Nu kan men definieeren excludendo, door op te geven, wat er niet onder gerekend wordt. Welnu, dit is de methode geweest, die in het eerste ontwerp ons was voorgelegd. Toen luidde art. 2: „Ongevallen, welke geen lichamelijk letsel, noch stoornis der geestvermogens ten gevolge hebben, komen voor de verzekering *niet* in aanmerking.” Dit strekt dus om uit te sluiten de gevallen, welke er niet toe behooren. Toen daarop in het Voorloopig Verslag door de Kamer aanmerking was gemaakt, heeft de Regeering in zooverre aan het gemeen overleg gevolg willen geven, dat zij in het artikel een explicatieve definitie gaf. In de eerste wijziging toch luidde het artikel: „Bij de uitvoering dezer wet wordt een ongeval geacht een werkman in de uitoefening van het bedrijf te zijn overkomen”: enz. Daar werd dus eene optelling gegeven van de verschillende gevallen, die, naar de Regeering meende, onder het begrip moesten worden opgenomen. De Regeering is later hierop weer teruggekomen en in de laatste redactie, welke wij thans gekregen hebben, heeft de Regeering de analogie te baat genomen, het begrip zelf onbe-

paald gelaten, maar gezegd wat er mede *gelijkgesteld* moet worden: „Met een ongeval, den werkman in de uitoefening van het bedrijf overkomen, wordt *gelijkgesteld*” enz.

Dit was dus analogie, terwijl de Commissie van Rapporteurs, blijkens bladz. 7 van het Verslag n°. 11, in overweging had gegeven om het *additief* te nemen: „Bij de uitvoering dezer wet wordt een ongeval geacht een werkman *ook* dan in de uitoefening van het bedrijf te zijn overkomen:” enz.

Tusschen die beide laatste redactien bestaat natuurlijk dit verschil, dat die der Regeering hetgeen bij schafttijd enz. voorvalt, beschouwt als *niet* in de uitoefening van het bedrijf te zijn overkomen, maar daarmee *gelijk te staan*. Wanneer men gelijkstelt, dan gaat men uit van het idee, dat het niet in het begrip valt, maar dat het in analogie daarmee komt. De Commissie van Rapporteurs daarentegen meende, dat hier niet uit analogie moest geargumenteed worden, maar dat al hetgeen gedurende den schafttijd en het gaan naar en van het werk enz. geschiedt, moest gerekend worden tot de ongevallen in verband met het bedrijf en diensvolgens onder art. 1 moest vallen.

Bij alle die pogingen van redactie is het natuurlijk de bedoeling geweest, om zoo mogelijk aan de toekomstige jurisprudentie een zekeren leiddraad te geven. En nu spreekt het vanzelf, dat ook hier, gelijk altoos bij het probleem, zich tweeërlei meening moest voordoen. Er ligt gevaar in om een leiddraad aan de jurisprudentie te geven, maar er ligt evenzoo gevaar in om die niet te geven. Geeft men een leiddraad aan de jurisprudentie en slaagt men er niet in, om dat zoo volledig en juist te doen, dat men werkelijk insluit en omvat al wat daartoe behoort, dan belet men de rechtspraak naderhand in haar vrije ontwikkeling en geeft men aanleiding tot eene enghartige jurisprudentie. Omgekeerd bestaat, als men *geen* leiddraad geeft en men met een enghartigen rechter te doen heeft, het gevaar, dat deze de opvatting dan erger maakt dan zij zou geweest zijn wanneer men een zekeren leiddraad gegeven had.

Nu wij dus staan voor die twee gevaren, ducht ik meer het eerste dan het laatste en behoort ik tot hen, die het liever aan de vrije jurisprudentie overlaten, om zelve in elk bijzonder geval te beslissen wat al of niet hieronder zal vallen. Wat mij daartoe beweegt is, dat, zoodra men in aanraking komt met maatschappelijke toestanden, men niet te doen heeft met voor vaste formuleering vatbare rubrieken, maar zich in het leven, zonder dat er vooruit bepaald op gerekend is, gedurig nieuwe combinatiën van toestanden en van gesteldheden en daardoor

nieuwe gevallen ziet voordoen, waarop men bij het geven van een leidraad niet rekenen kon. Is het nu de bedoeling, dat die jurisprudentie zich steeds aan het leven zal aanpassen, dan moet zij daarbij ook de noodige vrijheid van beweging houden.

Bovendien komt het mij voor, dat — wanneer eenmaal duidelijk in de Staten-Generaal gebleken is, dat men het aan de vrije jurisprudentie wil overlaten, niet opdat zij vernauwen of verengen zou, maar dat men het doet uit vrees, dat de leidraad *te eng* zou zijn — daarin een algemeene vingerwijzing voor de komende jurisprudentie ligt om ruim en mild bij de uitlegging der wet te werk te gaan. In art. 2 zijn van Regeeringswege eenige tamelijk duidelijke aanwijzingen voor die milde opvatting gegeven; van de zijde der Kamer is in geen enkel opzicht op beperking, maar wel op *verruiming* aangedrongen, en ook ik, voor zoover ik de eer heb dit amendement voor te stellen, heb in de korte toelichting, door mij daarbij gevoegd, de grens nogmaals pogen te verruimen, door te verklaren, dat ik meen, dat ook huisarbeid daarbij moet worden opgenomen.

Voor zoover de komende jurisprudentie te rade wil gaan met de gedachtenwisseling, die schriftelijk over deze zaak heeft plaats gehad en mondeling ook heden zal plaats hebben, zal zij er dus billijkerwijze geen andere algemeene vingerwijzing aan kunnen ontleenen, dan dat de bedoeling van Regeering en Kamer was, om niet te verengen maar te verruimen. Nu is het intusschen daarbij noodzakelijk, dat men over enkele punten niet in twijfel blijve, zoo met name over de quaestie van huisarbeid. De uitspraken van de Regeering daarover pecceren, als ik wel zie, door zekere onduidelijkheid, en het zou daarom misschien gewenscht zijn, dat men van Regeeringswege daarover nog meer pertinent zich uitsprak. Op bladz. 7 van het Verslag n°. 11 zien wij, dat de Regeering bij het mondeling overleg heeft verklaard, dat het brengen van den huisarbeid onder de werking der wet haar bezwaarlijk voorkwam. Niet absoluut onmogelijk dus, maar bezwaarlijk. Doch wanneer wij daarnaast leggen wat wij lezen op bladz. 27 van de Memorie van Toelichting, dan zien wij, dat daar staat: „Intusschen zij hier verklaard, dat naar de bedoeling van de Regeering een ongeval kan gezegd worden den werkman te treffen in de uitoefening van het bedrijf, indien het plaats heeft gedurende den tijd, dat de werkman arbeid verricht, welke verband houdt met de uitoefening van het bedrijf.”

Nu is het toch duidelijk, dat stukwerk is het verrichten van arbeid, die verband houdt met de uitoefening van het bedrijf. Als de man thuis werkt, zooals veelszins het geval is, als bijv. een werkman een

stuk laken mee naar huis krijgt om er een rok van te maken of een stuk hout om er thuis een meubelstuk van te maken, staat dit niet buiten verband met het bedrijf; dan verricht hij zijn werk wel niet op het terrein van de onderneming, als ik het zoo zeggen mag, maar doet hij het thuis. Ik zeg niet, dat er tegenspraak is tusschen beide verklaringen, maar wanneer men die naast elkander legt en er geen nadere verklaring bij voegt, zou dit punt voor de toekomstige jurisprudentie, voor zoover men ten minste van de uitspraken der Regeering nota zal willen nemen, twijfel kunnen overlaten. Daarom meen ik, dat het beter is, dat de Regeering er zich over uitspreke.

Is dit de reden, waarom ik zou meenen, dat art. 2 zou moeten vervallen, daaruit vloeit aan den anderen kant voort, dat ik in art. 1 dan ook een ruimer begrip wensch, dan nu door de Regeering daarin wordt voorgesteld.

De Regeering stelt voor te lezen: „in de oefening van het bedrijf”. Nu is die uitdrukking op zich zelf er eene, die zou kunnen worden gebezigd, mits er niet over verhandeld ware; maar nu, nadat er over verhandeld is, en de Regeering eene voordracht heeft gedaan, waarbij de ongevallen gedurende den schafttijd en bij het gaan naar het werk *gelijkgesteld* worden met die in de uitoefening van het bedrijf, vloeit daaruit voort, dat in die voordracht deze ongevallen geacht worden, niet in het begrip „uitoefening van het bedrijf” begrepen te zijn, want anders waren zij er niet mede gelijkgesteld. Daarbij komt, dat die woorden „uitoefening van het bedrijf” eene nadere verklaring eischen.

Hoe zijn die woorden bedoeld? Zijn die bedoeld actief of passief? Is de bedoeling: terwijl het bedrijf uitgeoefend wordt, of: terwijl hij, de werkman, het bedrijf uitoefent? Is het genomen *sensu praegnanti*, dat wil zeggen, terwijl het bedrijf werkte (men heeft er die Zondags stilstaan); of wordt het zoo begrepen, *sensu generali*, dat altoos, zoolang de onderneming het bedrijf voert, de uitoefening er van plaats heeft? Zoo kan men vragen, of de uitoefening van het bedrijf *ex toto* of *ex parte* is, want wanneer het actief genomen wordt, dan is het niet waar, dat elke werkman, die bij een onderneming van dien aard werkzaam is, in persoon het bedrijf uitoefent. Neem bijv. eene brouwerij. Men heeft daar een kuiper; die man doet dan als zoodanig aan het bier hoegenaamd niets en oefent dus het bedrijf van *brouwer* niet uit. Voor zoover men nu zegt, dat die man in die onderneming is opgenomen, kan hij niet gezegd worden zelf *het bedrijf* uit te oefenen, maar alleen *ex parte* dat te doen. Toch moet hierop gelet worden, want in art. 10, 2de alinea, sub 2°. lezen wij: „op den werkman, die, in dienst van den sub 1 bedoelden

werkgever, diens bedrijf in Nederland uitoefent". Daar staat niet, dat die werkzaam is in het bedrijf van den ondernemer, maar er wordt gezegd, dat die werkman zelf het bedrijf uitoefent. Daar echter een werkman in een bedrijf, zooals ik met het voorbeeld van de brouwerij heb aangetoond, dikwijls niet meer dan een zeer klein gedeelte daarvan verricht en iets, dat met het eigenlijke karakter van het bedrijf als zoodanig in niet het minste verband staat, krijgen wij groote onzekerheid omtrent de beteekenis der woorden: „in de uitoefening van het bedrijf." Nu komt het mij voor, dat men, ook al mocht het aan de Regeering gelukken, al de dubia, die in deze uitdrukking zitten, door eene nadere, duidelijker explicatie geheel uit den weg te ruimen, toch veel verder komt, als men dat dubieuze, moeilijke begrip van uitoefening van het bedrijf vermijdt en uitspreekt hetgeen waarop het aankomt, namelijk, dat ongeval en bedrijf moeten *samenhangen*, dat daar tusschen *verband* moet bestaan. Dat verband kan zijn of oorzakelijk of zijdelings, — dat doet er niet toe —, maar er moet *verband* aanwezig zijn. En waar het alleen op dat *verband* aankomt, en men, door die eenvoudiger formule te kiezen, al de moeilijkheden, welke in de woorden „in de uitoefening van het bedrijf" schuilen, vermijden kan, daar meende ik er de voorkeur aan te moeten geven, eenvoudig te lezen: „in verband met het bedrijf." Dit is eene uitdrukking, die aan de jurisprudentie de meest volledige ruimte voor milde interpretatie geeft. Doarom is het, dat ik gemeend heb, de wijziging te moeten voorstellen, dat voor de woorden „in de uitoefening van het bedrijf" gelezen worde „in verband met het „bedrijf", terwijl dan art. 2 zou vervallen. Er komt nog eene kleine wijziging in het amendement bij, n.l. dat het woordje *de* worde weggelaten. Dit doet niets ter zake, doch dient alleen om het in overeenstemming te brengen met de beweegreden. Ongelukkigerwijze is er in het gedrukte amendement eene dwaze fout geslopen, die niet uit mijn pen is, maar uit den arbeid van den zetter, dien wellicht een onbewust voorgevoel dreef, dat ik bij deze gelegenheid over benoemingen zou spreken. Er staat n.l. „de na te *benoemen* bedrijven."

Ik wensch hier ten slotte nog dit aan toe te voegen. Het zou den schijn hebben alsof ik tegenover de heeren Pyttersen en Van Kol c.s. minder beleefd te werk ging door hun den pas af te snijden, daar, indien mijn amendement wordt aangenomen, de gelegenheid om hun amendementen te behandelen daardoor zou weggenomen worden. Daarom wensch ik te zeggen, dat het niet mijn doel is, mij aan die onbeleefdheid schuldig te maken. Ook heb ik gehoord, dat er kamerleden zijn, die daarom aan mijn amendement hun steun niet zullen kunnen geven,

omdat zij vrij wenschen te blijven in het uitbrengen hunner stem over art. 1. Indien nu bij het mondeling debat hierop, hetzij door den heer Pyttersen, hetzij door de heeren Van Kol c.s., mocht worden aangedrongen, dan ben ik bereid om, wat den vorm betreft, mijn amendement casu quo aldus te wijzigen, dat ik in de eerste plaats voorstel in art. 1 het woordje „de” weg te laten en de woorden „in de uitoefening van het bedrijf” te vervangen door „in verband met het bedrijf” en in de tweede plaats art. 2 te doen vervallen.

Handelingen, blz. 137—139.

Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs heeft, wat het amendement-Kuyper betreft, gemeend te moeten adviseeren, dat amendement aan te moeten bevelen, en wel bij meerderheid van stemmen. Er was eene minderheid, — iets wat ik er nauwelijks behoef bij te voegen, daar de oppositie, door mijn geacht medelid uit de Commissie van Rapporteurs gevoerd, dit reeds getoond heeft. Wat het amendement van den heer Pyttersen betreft, heeft de Commissie gemeend, indien art. 2 in de wet mocht komen, het amendement sub 1°. te moeten aanbevelen. En wat aangaat de amendementen van den heer Van Kol c.s., meent zij het amendement op art. 2, eerste lid, laatste gedeelte, zeer stellig aan de Kamer te moeten ontraden, omdat de Commissie het voor onmogelijk houdt, dat welke werkgever ook, een lijstje zou kunnen opmaken van verrichtingen, die de werkman niet zou mogen verrichten. Daarentegen acht de Commissie het wel mogelijk, de plaatsen aan te wijzen waar niet zou mogen geschaft worden. Zij zou dus het eerste gedeelte van het amendement-Van Kol kunnen aanraden, maar het tweede niet. Wat betreft het amendement van den heer Van Kol c.s. op art. 2, derde lid, en het amendement van den heer Pyttersen sub 3°. op hetzelfde artikel, meent de Commissie met algemeene stemmen die beide amendementen aan de Kamer te moeten ontraden, daar zij het voor onmogelijk houdt, dat de werkgever zal kunnen vaststellen, langs welke wegen de werklieden de fabriek niet mogen binnenkomen. Daar is bij het klimlustig publiek dikwijls zoo wondere neiging om langs allerlei vreemde wegen binnen te komen, dat het wel onmogelijk, is een lijstje van verboden wegen op te maken.

Thans, Mijnheer de Voorzitter, wensch ik nog als voorsteller van

het amendement een en ander aan de aandacht der vergadering te onderwerpen.

Art. 1, het grondlegend artikel van deze geheele wet, is zóó gewichtig, dat het daarbij aankomt op elke gebezigde uitdrukking en het is daarom, dat ik omtrent twee woorden in het artikel eenige nadere explicatie door de Regeering noodzakelijk zou achten.

Het eerste is de uitdrukking „zijn *verzekerd*”. Hoe is dat woord verzekerd hier bedoeld? Men kan het bedoelen in den zin van *zekerheid* voor het verkrijgen van schadeloosstelling. Maar men kan het woord „verzekerd” ook in den zin van art. 246 Wetboek van Koophandel nemen, waar bepaald bedoeld wordt: in eene verzekering opgenomen zijn; dit is voor mij van te meer gewicht omdat, indien de laatste uitdrukking door de Regeering bedoeld ware en door de Kamer werd goedgekeurd, vanzelf het amendement, waarin ik voorstel een nieuw art. 2 in te lasschen, buitengesloten zou zijn. Zijn die woorden daarentegen alleen bedoeld in dezen zin, dat de werklieden van Rijkswegen de zekerheid hebben, dan is dat ook wel eene verzekering, maar in een anderen zin dan het in het wetsontwerp bij de Rijksbank zou hebben. Ik zou daaromtrent gaarne eenige nadere inlichtingen van de Regeering willen ontvangen.

De tweede uitdrukking, waaromtrent ik evenzoo gaarne eenige inlichting wensch te ontvangen, is het woord „bedrijf”. Ons volk — men zal het er wel over eens zijn, dat de wetten ook voor het volk verstaanbaar moeten zijn — is, wanneer het het woord „bedrijf” hoort noemen, geneigd terstond te denken aan de wet op de bedrijfsbelasting, en nu is het, dunkt mij, wenschelijk, dat er zooveel mogelijk overeenstemming besta tusschen het gebruik van het woord „bedrijf” in de eene en in de andere wet. Slaat men op art. 3, paragraaf 1, van de wet op de bedrijfsbelasting, dan wordt daar gezegd: „bij toepassing van art. 2 wordt, behoudens het hierna bepaalde, als winst of belooning beschouwd de som van al hetgeen in geld of geldswaarde genoten wordt uit *bedrijf*, beroep, *onderneming*,” enz. Nu echter worden in deze wet niet onderneming en bedrijf als gecoördineerde begrippen genomen, maar gesproken van eene onderneming, die het bedrijf uitoefent. Dus de coördinatie van onderneming en bedrijf is ondenkbaar; in art. 3 der bedrijfsbelasting daarentegen komt zij wel voor. En dat niet alleen in de wet op de bedrijfsbelasting, maar ook ten deele in enkele bepalingen van het Burgerlijk Wetboek.

In art. 484 van het Burgerlijk Wetboek wordt gesproken van „het uitoefenen van zoodanige bedrijven als daartoe noodzakelijk zijn, het

uitoefenen van eenig *handwerk*, het oprigten van, of deel nemen in eenige *fabriek*, en eindelijk tot het drijven van nering en handel". Hier wordt dus weer met bedrijf gecoördineerd het uitoefenen van eenig handwerk en het deelnemen in eenige fabriek, en is dus handwerk gesteld tegenover bedrijf; en in de lijst van art. 11 is allerlei opgenomen, wat ook onder handwerk en ambacht gerekend wordt. Op dezelfde wijze vindt men in het Burgerlijk Wetboek in art. 1142, over den inbreng, de woorden bedrijf en beroep naast elkander gesteld.

Nog sterker is het in de Hinderwet, waar in art. 11, 2de lid, sub b: gesproken wordt van „*schade aan eigendommen, bedrijven of de gezondheid.*” Maar volgens dit ontwerp is het ondenkbaar te spreken van „schade aan een bedrijf”, wel van schade aan de onderneming.”

In art. 17 van de wet op de Kamers van Arbeid wordt gesproken van hoofd of bestuurder van een bedrijf of onderneming. Hier wordt dus bedrijf en onderneming weer identiek genomen, en bedrijf in dien zin, dat de bestuurder of directeur hoofd van het bedrijf is. In art. 28a van de Stoomwet wordt evenzoo van bedrijf of onderneming gesproken. Het komt mij voor, dat hieruit wel blijkt, dat er geen homogeniteit bestaat tusschen onze verschillende wetten ten aanzien van het woord bedrijf. Maar juist daarom schijnt het dan ook noodzakelijk, dat in deze wet worde opgenomen, bijv. in art. 3, eene bepaling omtrent het bedrijf. Thans is wel in art. 3 opgenomen eene bepaling van hetgeen een *verzekeringsplichtig* bedrijf is, maar niet van het begrip bedrijf als zoodanig. Daarom vraag ik, of de Regeering niet met mij oordeelt, — daar blijkbaar in de zooeven door mij aangegeven wetten het bedrijf in anderen zin genomen wordt dan hier —, dat het ter voorkoming van misverstand noodzakelijk zal zijn, het begrip van bedrijf in deze wet alsnog te definieeren.

Handelingen, blz. 143—144.

Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij veroorloofd, eerst een enkel woord van replek te geven aan den geachten afgevaardigde, den heer Loeff.

Hij nam zijn aanloop uit de *trias politica*. Ik volg hem daarin niet: ik zou liever spreken van de drie functiën van de eene overheid. Dit verschil in uitdrukking nu daargelaten, komt in verband met dit onderwerp de zaak hierop neer, dat er drie mogelijkheden bestaan om tot ons doel te komen, dat is tot het vaststellen van wat al of niet tot de bedrijfsongevallen behoort. In de eerste plaats kan het worden over-

gelaten aan de *Uitvoerende* Macht en dan geschiedt het door bij Koninklijk Besluit een lijst op te maken; ten tweede kan men het laten uitmaken door de *Wetgevende* Macht, en dan komt het in de wet; en ten derde kan het worden overgelaten aan de *Rechterlijke* Macht.

Nu is de vraag, welke van deze drie wegen de beste waarborgen oplevert voor eene *goede* regeling. Was door den geachten afgevaardigde aangetoond, dat de hier geschetste regeling, die in de wet kon worden opgenomen, metterdaad voldoende en misverstand uitsluitende was, dan was er wat voor te zeggen, dat we art. 2 hielden. Maar wij hebben daarvan niets gehoord. Alle sprekers, die zich voor het artikel hebben verklaard, hebben veeleer zelven erkend, dat men dan opnieuw aan den bouw van het artikel zou moeten beginnen. Men zou dan eene lange lijst moeten maken en mocht wel vragen aan alle leden, of zij één voor één de gevallen wilden uitdenken, die in aanmerking konden komen; zelfs zou men niet kwaad doen er dan de Kamers van Koophandel en onze werkliedenvereenigingen over te hooren, om zoodoende een artikel te krijgen, waardoor de kolommen, waarvan de heer De Savornin Lohman sprak, nogmaals eene niet onaanzienlijke uitbreiding zouden verkrijgen. Gaat dit dus niet, wat is dan beter: de zaak over te laten aan de administratieve of aan de rechterlijke macht?

Ik stem toe, dat eene regeling door de administratieve macht bij Koninklijk Besluit dit voor heeft, dat, zoodra zich eene reeks nieuwe gevallen voordeed, die men bleek vergeten te hebben, deze gemakkelijk konden worden opgenomen. Men kon de lijst dan telkens aanvullen. Maar daar staat één groot bezwaar tegenover, namelijk, dat dan de Regeering het als zoodanig geheel in handen heeft om de grenzen van de bedrijfsongevallen uit te breiden of in te krimpen.

Zoo blijft ons alleen de derde weg over, maar ik wil mijnerzijds wel verklaren, dat ik het amendement, juist met het oog op dien derden weg, niet zonder eenige huivering heb ingediend, omdat ik — ZExc. houde mij dit ten goede — den Minister van Justitie op dit punt nog niet geheel vertrouwd. Hij zal wel gevoelen, hoeveel belang er voor mij, juist met het oog op de artt. 1 en 2, in art. 66 is gelegen. Hij wil — wat ik verkeerd acht — de zaak regelen door een stukje administratieve rechtspraak. Ik ben hierop niet gerust en dat is een van de argumenten, waarom ik oordeel, dat het moeilijk is voor deze wet te stemmen, tenzij men eenige zekerheid hebbe, dat de rechtspraak, die hier gecreëerd wordt, metterdaad die waarborgen oplevert, dat ook de

invloed van de werkgevers en de werklieden hierbij naar billijkheid zal kunnen meespreken. In afwachting van wat er met art. 66 gebeuren zal, waag ik het echter thans reeds voor te stellen, dat de jurisprudentie uitspraak zal doen. Elk gegeven geval kan dan op zich zelf worden beoordeeld en zodoende langzamerhand eene reeks precedenten worden gecreëerd. Dan zullen we, niet zooals bij een Koninklijk Besluit, eene regeling in grove lijnen hebben, maar na onderzoek en nauwkeurige beoordeeling.

De Regeering heeft, bij monde van den heer Minister van Waterstaat, verklaard, dat zij ook in mijn amendement het bewijs ziet, -- evenals zij dit zag in het gesprokene door de Commissie van Rapporteurs bij het mondeling overleg --, dat haar eerste gedachte de beste is geweest. Ik laat gaarne die zelfvoldoening aan de Regeering, maar ik wensch er toch nota van te nemen, dat zij uitdrukkelijk verklaard heeft, huisarbeid onder haar definitie te begrijpen, mits het huisarbeid zij, verricht in loondienst van den ondernemer. Ik mag daar bijvoegen, dat het door mij niet anders was bedoeld. Alleen achte ik, dat het niet noodig was, deze beperking er bij te voegen, omdat de omschrijving *werklieden* in art. 3 vanzelf uitsluit huisarbeiders, die geen werklieden zijn, en deze dus eo ipso *buiten* de verzekering vallen. Ook het werk op karwij is volgens de Regeering er onder begrepen. In zooverre ga ik dus met haar accoord.

Eindelijk heeft de Regeering ook verklaard, dat het woord „verzekerd” in art. 1 door haar bedoeld wordt in den zin van gewaarborgd, zekerheid biedend. Ook daarmede ben ik mijnerzijds voldaan.

Wat daarentegen het woord „bedrijf” betreft, heeft de Regeering verklaard, dat zij wel toegeeft, dat het begrip van bedrijf in andere wetten anders genomen is, maar dat volgens haar meening geen afzonderlijke definitie van dat woord in dit ontwerp noodig is, omdat uit art. 11 en verdere bepalingen duidelijk genoeg de beteekenis van het begrip „bedrijf” blijkt. In dien zin genomen kan ik mij nu wel daarbij nederleggen; maar dan blijft er voor mij toch ééne gewichtige vraag over. De Regeering zegt toch: Met art. 1, zooals het door u is voorgesteld, en ook met de weglating van art. 2, kan ik desnoods medegaan; maar niet met de redactie, welke gij gaaft door te schrijven: „in verband met het bedrijf”. Deze woorden zouden in elk geval gewijzigd moeten worden in: „in verband met de uitoefening van het bedrijf”. De Regeering heeft de noodzakelijkheid hiertoe willen duidelijk maken door op één geval te wijzen, dat van den conducteur, die verongelukt op een pleziertrein. Welnu, zoo het noemen van één

geval hier het best de bedoeling verduidelijkt, laat mij dan ook één geval noemen om mijn bezwaar toe te lichten. Langs een fabriek, waar des Zondags geen bedrijf wordt uitgeoefend, komt dien dag een werkman, die dan dus niet in dienst is, en ontdekt in dat verlaten gebouw brand. De werkman ziet het gevaar en meenende, dat het zijn menschelijke plicht is om dat gevaar van de bezittingen van den werkgever af te weren, treedt daar op, tast toe en krijgt een ongeluk. Wanneer men nu zegt, dat dit ook valt onder uitoefening van het bedrijf, dan ben ik daarmee voldaan, want dan wordt „in de uitoefening van het bedrijf” niet genomen alleen *censu activo* of alleen *praegnanti* maar *omni censu*. Wil dus de Regeering, die in gebreke was gebleven mijn pertinente vraag te beantwoorden, alsnog verklaren, metterdaad te bedoelen, dat „de uitoefening van het bedrijf” niet in een specialen zin moet worden genomen, maar dat aan die uitdrukking moet worden toegekend alle *latitude*, die zij toelaat, zoodat ook het door mij genoemde geval er onder begrepen zij, dan heb ik mijnerzijds niet het minste bezwaar de woorden „de uitoefening van” in mijn voorstel op te nemen.

Wanneer het zwijgen der Regeering op mijn pertinente vraag des-aangaande dus niet was een *vergeten*, maar alleen was een *qui tacet consentit* of *consentire videtur*, dan bestaat er ten deze overeenstemming tusschen de Regeering en mij, en heb ik geen verdere bedenking, de bedoelde verandering aan te brengen. Vooraf wensch ik echter de meening van de Regeering te hooren.

(De heer LELY, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid*, legt eene bevestigende verklaring af.)

Mijnheer de Voorzitter! Nu volgens de verklaring van den Minister aan de uitdrukking „uitoefening van het bedrijf” alle latitude gelaten is, meen ik mijnerzijds goed te doen met de woorden „in verband met” te veranderen in „in verband met de uitoefening van”.

(De heer LELY, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid*: Mijnheer de Voorzitter! Nu de geachte afgevaardigde de gewenschte verandering in zijn amendement heeft aangebracht, wordt dat door de Regeering overgenomen. Art. 2 komt dus te vervallen en art. 1 luidt thans: „De werklieden in de na te noemen bedrijven zijn volgens de bepalingen dezer wet verzekerd tegen geldelijke gevolgen van

ongevallen, hun in verband met de uitoefening van het bedrijf overkomen.”)

Het *gewijzigd art. 1* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Handelingen blz. 147—148.

VERGADERING VAN 31 OCTOBER 1899.

Beraadslaging over het *amendement* van den heer Kuiper om achter art. 1 in te voegen een nieuw art 2, luidende:

„In hetgeen vereischt wordt ter uitvoering van het bepaalde in artikel één wordt voorzien door eene Rijksinstelling. Zij draagt den naam van Rijksverzekeringsbank.

„Het recht om, onder verband met deze Rijksinstelling, hierin ten deele zelve te voorzien, kan door Ons worden toegekend aan vereenigingen van werkgevers, die uitsluitend voor dit doel zijn opgericht. Deze vereenigingen dragen den naam van Bedrijfsvereeniging.”

Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij vergund als voorsteller van het amendement in de eerste plaats mijn dank te betuigen, zoowel aan de Kamer als aan de Regeering, voor de vele aandacht, die men aan het voorstel heeft willen wijden; en evenzoo nader mijn dank te bieden aan die geachte leden van deze Kamer, die zoowel Vrijdag j.l. als hedenmorgen hun instemming met de hoofdstrekking van mijn voorstel hebben willen uitspreken.

De eerste die dit deed, was de geachte afgevaardigde uit Rotterdam, de heer Mees. Door dien geachten afgevaardigde werd aan het slot van zijn rede de vraag aan mij gesteld, of ik niet zou meenen, dat door eene ruimere redactie van het door mij voorgestelde art. 2 eene beslissing over de hoofdstrekking kon worden uitgelokt, welke allen kon vereenigen, die het met die hoofdstrekking eens waren. Op die vraag, eene concrete vraag, zal ik eerst dan kunnen antwoorden, als ik van dien geachten afgevaardigde zal hebben vernomen, wat hij onder die ruimere opvatting verstaat. Maar wel wil ik nu reeds een enkel woord zeggen over zijn denkbeeld om voor te stellen, dat, indien art. 2, gelijk het door mij is voorgesteld, of gewijzigd, werd aangenomen, de verdere uitwerking daarvan over te laten aan eene nieuwe wet. Daar zou zeer zeker iets voor te zeggen zijn, maar ik mag toch niet verhehlen, dat ik aanvankelijk voor dit denkbeeld niet te veel sympathie heb, omdat ik geloof, dat dit metterdaad de zaak op de lange baan zou *kunnen* schuiven, wat ik allerminst zou wenschen. Ik zeg niet, dat ik mij daartegen ten slotte zou verzetten, indien het niet anders kon, maar wel, dat ik meen, dat er andere middelen

zijn om de zaak tot eene soortgelijke oplossing te brengen, dan door te verwijzen naar eene wet.

Door de Oostenrijksche Regeering is in haar wet opgenomen eene reeks van drie artikelen, waarbij hetzelfde beoogd wordt als door mij. De Regeering nu heeft in de schriftelijke gedachtenwisseling de vraag gesteld of hier niet op gelijke wijze zou kunnen worden te werk gegaan. Door mij is hierop geantwoord, dat dit niet kon, omdat metterdaad de richting, door de Oostenrijksche Regeering aan haar wet gegeven, afwijkt van de richting, die deze Regeering aan haar ontwerp gaf. Dit neemt intusschen niet weg, dat men een middenweg zou kunnen inslaan en dat men in dit ontwerp zou kunnen opnemen twee, drie of meer bepalingen, gelijk noodig bleek om de zaak in hoofdlijnen in de wet te zetten, met duidelijke aanwijzing van die wettelijke bepalingen, — wat in de Oostenrijksche wet niet is geschied —, waarvan zou mogen worden afgeweken, en dat dan aan een algemeen maatregel van bestuur de nadere uitwerking werd overgelaten. Wenscht men ook dien weg niet in te slaan, dan zou men over het algemeen beginsel door middel van eene motie kunnen doen beslissen. Wij zijn dus voornamelijk niet aan één bepaalden vorm gebonden om het doel te bereiken, dat zij, die het uit verschillende motieven over het hoofdbeginsel van de invoering van facultatieve regeling eens zijn, op dit punt tot samenwerken geraken.

Voorts is het mij eene behoefte, een kort woord van dank te brengen aan den geachten afgevaardigde uit Hoogezand, den heer Veegens, die in zijn zeer welwillende inleiding getoond heeft, te gevoelen, welke moeilijkheden het voor een lid van de Kamer baart om een dergelijk ontwerp in te dienen en vooral om er de nadere uitwerking van te geven onder omstandigheden, die hem buitenslands houden en van de mogelijkheid van raadpleging met anderen beroven. Dat na die welwillende inleiding zijn aanvalforsch en scherp was, duid ik hem niet euvel: ik wensch, waar strijd gevoerd wordt, liever geen zachthandigen maar een hardhandigen tegenstand. Het geldt hier de *zaak* en niet de *personen*. Dank breng ik ten slotte ook aan den heer Minister van Justitie, die hedenmorgen in zijn spreken blijk gaf van gelijke welwillendheid. Dat ik dienzelfden dank niet in die mate, gelijk ik zou gewenscht hebben, kan aanbieden aan den heer Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, ligt niet daarin, dat ik geen luim zou weten te apprecieeren, geen humor zou weten te waardeeren, ook niet ironie op prijs zou weten te stellen. Ik kan dat, ook al zijn de pijlen van het sarcasme gericht op mijn eigen borst. Maar ik meen, dat er voor het

hanteeren van die gevaarlijke wapenen toch altoos zekere grenzen bestaan, en ik heb mij afgevraagd, of die grenzen niet dan vooral dienen te worden in acht genomen, wanneer men spreekt van de Regeeringstafel. Nu weten we allen hoe — wat ik gelukkig vind — in de publieke opinie van ons vaderland, het is niet zoo in andere landen, aan elke *spelersvereeniging* een odium kleeft van algemeene afkeuring; en vooral na het beruchte proces *der Harmlosen* te Berlijn wekt het idee van een spelersvereeniging de gewaarwording bij ons op van iets crimineels. Desniettemin heeft de Minister van Waterstaat gemeend, aan een lid van het parlement, dat — men zal mij dit toegeven — eene ernstige poging gewaagd heeft om voor zijn overtuiging te strijden, te moeten toevoegen: Wilt gij een goeden naam voor uwe bedrijfsvereeniging? noem ze dan *spelersvereeniging*!

Het wil mij voorkomen, dat dit den Minister geen ernst was, en dat hij niet metterdaad bedoelde, dat ik in mijn amendement, in plaats van „bedrijfsvereeniging”, *spelersvereeniging* zoude schrijven. Het was dus eene *boutade*. Maar mij dunkt, dat men ook bij het ten beste geven van eene *boutade* zekere grenzen in acht moet nemen.

Ik heb nog eene tweede opmerking tegen het gesprokene door den heer Minister van Waterstaat en wel dit: Ik had, Mijnheer de Voorzitter, uit uw voorstel omtrent de wijze van behandeling opgemaakt, dat het de bedoeling was, bij de eerste stemming over art. 2 eene beslissing uit te lokken, onafhankelijk van de uitwerking. Anders toch kan ik niet inzien, welke beteekenis eene tweede stemming over hetzelfde artikel zoude hebben. Dat men desniettemin, ook bij deze algemeene discussie, soms op de uitwerking in verschillende artikelen zou moeten wijzen, verstond ik; maar dat men bij het algemeen debat zóó diep in de artikelen mocht indringen, als de Minister gedaan heeft, meen ik te mogen betwijfelen. Nu u evenwel, Mijnheer de Voorzitter, dit aan den Minister hebt toegelaten, zult u ook mij toestaan, een enkel woord over de details te spreken. Er mag toch op mij niet de verdenking rusten van zwakheid of onvermogen om er tegen in te gaan, als school er niets dan eene uitvlucht in mijn beroep op het meer algemeen karakter van dit eerste debat.

Eer ik dat echter doe, zij het mij veroorloofd, nog eene andere vraag van ernst en gewicht aan de Regeering als zoodanig voor te leggen. Want er is ditmaal een tamelijk uitgebreid amendement ingediend, dat daardoor aanleiding heeft gegeven tot eene *schriftelijke* gedachtenwisseling zoowel van de zijde der Kamer, als van die der Regeering.

Nu is het, naar ik meen, een parlementaire regel, dat, wanneer over

een voorstel, hetzij van wet, hetzij van amendement, eene schriftelijke gedachtenwisseling plaats heeft, alle hoofdbedenkingen bij de schriftelijke beraadslagingen aan de orde moeten worden gesteld, opdat de ontwerper van het voorstel of het amendement in de gelegenheid zij, principieele bezwaren vooraf te overwegen. Ik meen dan ook, dat de goede parlementaire usance geëischt had, dat ook hier de Regeering diezelfde gedragslijn had gevolgd. En toch kost het mij weinig moeite om aan te toonen, dat zij dit metterdaad *niet* heeft gedaan. De Nota der Regeering, ingediend naar aanleiding van de amendementen, raadplegende, zal men toch bevinden, dat de houding, destijds tegenover dit amendement aangenomen, eene *zeldzaam welwillende* was. Op de eerste bladzijde van haar Nota bespreekt de Regeering twee zeer ernstige bezwaren, die door anderen tegen het amendement waren ingebracht, en velt daarover een oordeel, dat voor mij niet gunstiger kon uitvallen, en daarna, komende tot de zaak zelve, verwijst de Regeering naar de vroegere Nota van Inlichtingen op bladz. 10, en oppert verder geen andere bezwaren tegen de algemeene strekking van mijn voorstel, dan in de eerste plaats, dat het den strijd tusschen wederzijdsche belangen zou bestendigen, en in de tweede plaats, dat er een privilege door zou worden gecreëerd. Andere bedenkingen van algemeenen aard komen in de schriftelijke gedachtenwisseling van de zijde der Regeering niet voor. En na zich in zoo gunstigen zin te hebben uitgelaten, verklaart de Regeering dan: mocht niettemin de Kamer dit amendement aannemen, dan zou het noodig zijn, er deze en gene wijzigingen in aan te brengen.

Nu daarentegen, bij het mondeling debat, rijst er van de Regeeringstafel plotseling een stortvloed van principieele bedenkingen op, of, zooals de heer Tydeman het noemde, werd er op eenmaal gevuurd uit batterijen, die tot dusverre verdekt waren opgesteld. En met het oog daarop vraag ik, of het bevorderlijk is aan het gemeen overleg, of het een eeren is van het parlementair initiatief, wanneer de Regeering, na zoo welwillende houding bij het schriftelijk debat, waarbij zij geen enkele van die nu opgekomen ernstige bezwaren er tegen heeft ingebracht, plotseling komt met haar stortvloed van bezwaren, en het amendement afkeurt alsof er geen haar goed aan was. Het kan intusschen ook zijn, — want die mogelijkheid geef ik toe —, dat die batterijen niet verdekt waren opgesteld, maar dat de Regeering het vroeger zelve niet zoo heeft ingezien. Nemen we nu deze casus positie aan, dan vraag ik, of het dan — men vergeve mij die uitdrukking — *fair play* is, om, waar de heer Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid alzo zelf zou moeten erkennen, bij de schriftelijke gedachtenwisseling nog niet geweten

te hebben, welke bezwaren er tegen het amendement bestonden, thans, op een toon als de Minister aansloeg, een lid der Kamer te lijf te gaan ter wraking van de minder goede uitwerking, aan het amendement gegeven? Had men niet, — vooral waar men te doen had met een Kamerlid, waarvan men wist, dat hij geen legislatieve precedenten heeft en *geen* jurist is —, wanneer men meende ter elfder ure onverhoeds met zoo ernstige bezwaren te moeten komen, hem daarvan vooraf *sub rosa* moeten verwittigen?

De heer Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid weet hoe bij mij als lid der Commissie van Rapporteurs eene bedenking, mijns inziens van eenig gewicht, was gerezen tegen een van zijn artikelen, welke ik niet te pas had gebracht bij het schriftelijk debat, en hij weet ook, hoe ik toen eigener beweging tot hem ben gekomen om zijn aandacht daarop te vestigen, omdat ik het onbetamelijk vond, hem bij het openbaar debat daarmede te verrassen. Ware het nu ook niet een eisch van welwillendheid van de zijde der heeren Ministers geweest, om, bijaldien na de schriftelijke gedachtenwisseling allerlei nieuwe bezwaren bij hen waren opgekomen, die zij vroeger zelve niet hadden gezien, mij hiervan schriftelijk in kennis te stellen? Maar neen, dat deed men niet, en hier werd ik verrast, zonder dat men mij met een enkel woord vooraf had gewaarschuwd. Ik heb die klacht hier uitgesproken, Mijnheer de Voorzitter, omdat ik prijs stel op de handhaving van het parlementair initiatief in zijn volle beteekenis en omdat op die wijze, naar mijn meening, van de zijde der Regeeringstafel dat initiatief zou worden geknakt.

Ik kom nu tot de details, door den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid besproken. Ik zal daarbij niet te uitvoerig stilstaan, maar ik zal het in zooverre doen als noodig is, om duidelijk te doen uitkomen, dat het niet uit verlegenheid is, dat ik mij van de nadere bespreking der details onthoud, want ik ben bereid, om, wanneer wij aan de artikelen zelve mochten toekomen, alsdan den heer Minister verder te woord te staan.

In de eerste plaats heeft de Minister het aan de Kamer voorgesteld, alsof het medezeggenschap, hetwelk mijnerzijds aan de arbeiders zou gegeven worden in de door mij bedoelde facultatieve vereenigingen, *niets* beteekent. Het was één van de zeven *schijnen*. Daarom wensch ik aan te toonen, dat deze voorstelling van den heer Minister op niets berust dan op eene *leesvergissing* zijnerzijds. De Minister heeft zich bij het lezen vergist. Zijne redeneering was toch deze: „De geachte voorsteller zegt zelf,” zoo sprak hij, „dat aan dengene, die meenen mocht, dat de bevoegdheden, aan die commissie toegekend, onbeduidend

waren, zeker is ontsnapt hetgeen sub *quinto* van zijn artikel voorkomt." Dit is volkomen juist, maar waarop sloeg dat sub 5°? Op de eerste of op de tweede editie van mijn amendement? Natuurlijk *moest* het slaan op de *eerste* editie, want de tweede bestond nog niet; daar kon ik dus niet naar verwijzen. En wat doet nu de Minister? Hij vat het op, alsof het sloeg op de *tweede* editie, en vandaar die reeks van spottende opmerkingen over verwarming en verlichting, die heele tirade, zoo telkens herhaald, die wij daarover gekregen hebben. Ja, in sub 5°. in de tweede editie, daar wordt gesproken van verwarming en verlichting enz., maar wat stond sub 5°. in de eerste editie? Daar was sub 5°. wat nu sub 7°. is, en wat staat daar? Daar staat niets van die verwarming en verlichting, maar daar staat: tot de bevoegdheden van de commissie uit de werklieden behoort: 5°. het richten van mededeelingen en het geven van adviezen aan het bestuur der vereeniging en aan het bestuur van de Rijksverzekeringsbank, hetzij op aanvraag van deze colleges, hetzij eigener beweging, omtrent alles, wat met betrekking tot de in deze wet voorgeschreven verzorging der verzekerde werklieden, de belangen van een of meer dezer werklieden raakt; alsmede het daaromtrent vragen van inlichtingen aan deze colleges. En voorts: Weigering tot verstrekking van deze inlichtingen zal door deze colleges met redenen worden omkleed. Op dit laatste is zelfs eene sanctie gesteld.

Ik vraag dan ook, of wel ergens aan eene commissie uit de werklieden eene zoo beteekenisvolle, eene zoo gewichtige en zoo belangrijke bevoegdheid toegekend is als sub 5°. van de eerste editie inhield? Laat men toch wel verstaan: niet alleen het maken van opmerkingen, maar ook het vragen om inlichtingen omtrent alles wat de verzorging van alle tot de bedrijfsvereenigingen behorende werklieden betreft, en dat wel met de verplichting zoowel voor het bestuur der vereeniging als voor het bestuur der verzekeringsbank, om die inlichtingen te geven. En terwijl dit nu door mij was gezegd, en dit het punt was waarop het aankwam, en waarvan ik schreef, dat men niet zoo kon spreken of men moest toestemmen, dat het eene zeer ernstige bevoegdheid was, is dit omgezet, door eene leesvergissing, in de aardigheid van verwarming en verlichting. Ik zie, dat de Minister ontkennend schudt, en ik zal dus de stukken er bij halen en ze voorlezen. Ik bedoel, dat de heer Minister ontkent, dat hij in zijn redevoering van jongstleden Vrijdag gezegd heeft, dat door mij de uitdrukking gebezigd is, dat aan de aandacht van wie zoo oordeelt, punt 5°. van art. 79 ontsnapt moet zijn.

(De heer LELY, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid*: Artikel 79 nieuw en niet oud, zooals gij denkt.)

Het schijnt, dat de heer Minister van Waterstaat de eene leesver-gissing op de andere stapelt, want nieuw beteekent natuurlijk *niet*: de tweede editie, maar een artikel uit mijn amendement, in onderscheiding van de artikelen van het wetsontwerp. Ik laat die zaak nu echter rusten, maar heb ze alleen willen aanvoeren, omdat de Minister die boutade over verwarming en verlichting zoo herhaaldelijk triomfantelijk uitriep.

Maar ik kom liever tot de zaak zelve, en vraag dan of werkelijk hetgeen door mij aan de commissie van werklieden wordt toegekend, *schijn* is. De bevoegdheid, die ik zooeven heb besproken, — dat zal iedereen toestemmen —, is integendeel eene uiterst gewichtige bevoegdheid, die het gansche terrein van het leven van den werkman in die vereenigingen bestrijkt, en hem in staat stelt, in alles wat op dit onderwerp betrekking heeft inlichtingen te vragen, en van advies te dienen over gevraagde inlichtingen. In de tweede plaats de veiligheidsmaatregelen. Vormen die geen zaak van aanbelang? Moet dan voor den werkman de meerdere zekerheid voor de gaafheid en veiligheid van lijf en leden geacht worden als eene zaak zonder beteekenis? Is verder het benoemen van correspondenten niet gewichtig, iets waardoor de commissie van werklieden de gelegenheid krijgt, in elke onderneming een man te hebben, die haar op de hoogte houdt van eventueele misbruiken, die in die onderneming mochten voorkomen? Is het eene geringe bevoegdheid, indien aan de commissie wordt geschonken een recht van toegang tot de onderneming? De Minister heeft zelf erkend, dat dit eene bevoegdheid van *veel* beteekenis is. Alleen heeft hij opgemerkt, dat daarin een gevaar school. Ik kom daarop straks terug en wensch thans alleen op dit verleenen van toegang tot de onderneming te wijzen, om aan te toonen, dat door mij bevoegdheden van *zeer* ernstig karakter zijn toegestaan, en wanneer de heeren Drucker c.s. de bevoegdheden in hun amendement, dat hier parallel loopt met het mijne, vergelijken met de door mij toegestane bevoegdheden, zullen zij niet beweren, dat zij *meer* hebben toegekend aan hun commissie dan door mij aan de mijne wordt opgedragen.

Hoe is het dan mogelijk, dat de Minister, de bevoegdheden, die ik aan mijn commissie geef, schijn noemende, kan zeggen, dat de bevoegdheden, die de heeren Drucker c.s. aan hun commissie zouden willen geven, veel beter beteekenis zouden hebben?

De heer Veegens heeft naar aanleiding van die commissie van werk-

lieden eene opmerking gemaakt, die niet samenhangt met het gesprokene door den Minister. Zijn opmerking was deze: de verkiezing van die werklieden stelt gij onder de leiding van het bestuur van die vereeniging; wat zou, mijnheer Kuyper, uw oordeel zijn, indien eens de politieke verkiezingen onder de leiding der liberale partij werden geplaatst? Dat *klonk* zeer zeker scherp en sterk, maar was het eene sterke vraag? Laat mij eerst zeggen, dat de leiding der politieke verkiezingen in ons land voor een goed deel in handen is van de burgemeesters, en dat wij gedurig moeten ervaren, dat bijna allerwege benoorden den Moerdijk die leiding in handen van *een liberaal* is. Wij hebben dus in deze reeds ervaring opgedaan. Men zegt nu wel: ja, dat is een liberaal, maar niet de Liberale Partij. Ik geef dit toe, doch laat men dan zoo goed zijn, mij te zeggen, welk misbruik van macht zou kunnen voortvloeien uit datgene, wat hier aan de leiding van het bestuur van de bedrijfsvereeniging wordt toegekend. Men moet zich wel voorstellen, dat er geen stemming plaats heeft over individueele personen, maar alleen over lijsten. Er is dus in mijn stelsel geen andere stemming dan eene over 3 of 4 lijsten, waartusschen moet worden gekozen. Bedenkelijk gescharrel over eene uitgebrachte stem, die toevallig zou worden vergeten, of over biljetten, die niet geldig zijn, bestaat daarbij dus niet en bovendien gelden daarbij alle bepalingen voor de wijze van verkiezing, gelijk die zal geregeld worden bij algemeenen maatregel van bestuur. Waar alzoo voor het bestuur der bedrijfsvereeniging geen mogelijkheid bestaat, iets in de zaak te knoeien, wat kan het daar voor kwaad doen? Zeker, zoo men het vaststellen der kiezerslijsten aan haar opdroeg, — wat ik niet wil —, zou ik den heer Veegens toegeven, dat dit gevaarlijk zou zijn, maar, gelijk ik zeide, ook de wijze van de vaststelling der kiezerlijsten wordt bepaald bij algemeenen maatregel van bestuur. Wanneer nu die algemeene maatregel van bestuur verkeerd wordt ingericht, dan — ik stem dit toe — loopt de zaak mis. Maar wanneer die — gelijk ik onderstel en wensch — zoo gemaakt wordt, dat de rechten der werklieden daarbij volkomen worden gereserveerd, dan vraag ik, welk bezwaar het dan kan opleveren.

Ik kom thans tot de commissie van arbitrage, die in de oogen van den Minister ook al *schijn*, niets dan *schijn* is. Ik behoef niet meer op de verwarming en de verlichting terug te komen, hoewel de Minister die ook hierbij te pas bracht, maar vraag alleen, hoe men ook die commissie heeft te beoordeelen. Nu zegt de heer Veegens: daar hebt gij niets aan, want wanneer gij zijt 3 aan 3, en een van de werklieden gaat met de patroons mede, dan is alle effect van uw commissie van arbitrage

verloren. Ja, Mijnheer de Voorzitter! Dat is bij alle arbitrage het geval; precies hetzelfde kan men zeggen van de Kamers van Arbeid, want ook daar zitten ze 3 aan 3, en wanneer er dan één overloopt, is natuurlijk ook daar het effect verloren. Dit is volkomen juist en waar, maar dan moet men het niet aanvoeren als een bijzonder bezwaar tegen *mijn* voorstel, maar als een algemeen bezwaar tegen het denkbeeld van arbitrage als zoodanig, want wanneer het aangevoerde bezwaar gelden moet, is nooit arbitrage mogelijk.

Maar is die commissie van arbitrage inderdaad zoo onbeduidend?

Ik heb aangegeven, dat aan die commissie zou worden opgedragen eene arbitrale rechtspraak, en wel over twee groepen van artikelen, waarvoor uitlegging en toepassing noodig zou kunnen blijken. Die twee onderscheiden zich zóó, dat eenerzijds komen de artikelen van het *statuut* en anderzijds die van de *wet*. Ik heb mij dus afgevraagd, of de Minister gelijk had toen hij beweerde, dat het statuut als zoodanig daartoe nooit aanleiding zou kunnen geven, want dat het nooit gelegenheid tot eenige actie aan de werklieden gaf. Dat statuut moet volgens art. 71 inhouden, sub 12°: „bepalingen omtrent de registrering, de voorloopige kennisgeving en de aangifte der ongevallen, en omtrent de uitvoering van art. 74, laatste lid.” Welnu, de uitvoering van art. 74, laatste lid, is iets dat niet kan geregeld worden, of de werklieden moeten er bij ter sprake komen, en wanneer dat het geval is, kan er verschil rijzen over de interpretatie van die bepaling.

De statuten moeten volgens art. 71 verder inhouden: „13°. bepalingen omtrent het onderzoek der ongevallen.” Daarbij zullen de werklieden toch tegenwoordig dienen te zijn. Verder sub „14°: bepalingen omtrent de uitbetaling der begrafenisgelden, omtrent de genees- en heilkundige behandeling van getroffen werklieden, omtrent de aanwijzing van den geneesheer voor die behandeling, en omtrent de gedurende den wachttijd uit te keeren gelden.”

Dat zijn toch alle bepalingen, die onmogelijk in het statuut kunnen worden opgenomen, of telkens moet daarbij ook over werklieden worden gesproken. Vanzelf ontstaat daardoor het recht voor de commissie van arbitrage om, waar het aankomt op uitlegging, uitvoering en toepassing van die bepalingen, voor zoover er over werklieden in gesproken wordt, die geschillen mede te beoordeelen en daarin recht te spreken. Hetzelfde geldt voor sub 15° en 16° van art 71.

Er zijn dus niet minder dan vijf rubrieken van bepalingen in het statuut, die niet kunnen vastgesteld worden of er moet van werklieden sprake in zijn, en waar van hen sprake is, is volgens mijn voor-

stel de commissie van arbitrage gerechtigd, eene interpretatie te geven.

Maar in de tweede plaats heb ik ook gezegd, dat de commissie van arbitrage recht zou spreken in geschillen over de uitlegging en toepassing van de wetsartikelen. Wanneer men daarbij alleen neemt het wetsontwerp zooals de Regeering het heeft voorgesteld, dan stem ik toe, dat die geschillen niet vele zullen zijn. Maar natuurlijk onderstelde ik in mijn amendement, dat de artikelen, die ik ontworpen heb, ook artikelen der wet zouden zijn. En wanneer men dit in het oog houdt, zijn de bepalingen over de begrafenisfondsen, over niet-rente-trekkers, of over 't geval dat begrafenis vanwege de bedrijfsvereniging moet gegeven worden, verder de quaestie van de geneesheeren, de quaestie van de reiskosten voor de commissie van werklieden — art. 79, 9°. — enz. alle bepalingen van de wet, waarover verschil ontstaan kan, en waarover in dat geval de commissie van arbitrage zou rechtspreken. Ik heb er bijgezet: indien de beslissing niet aan de wet is voorbehouden. Hiermede wilde ik dit zeggen: aan de rente kan de commissie van arbitrage niets doen; dat is door de wet absoluut voorbehouden aan de Rijksverzekeringsbank en de Raden van Beroep; maar ik voeg er bij, — iets dat volgens den Minister overtollig was —, dat de commissie van arbitrage slechts dan eerst recht sprak in hoogste ressort, als geen beroep openstond. En waarom? Dit schijnt niet duidelijk te zijn geweest in den vorm en daarom wil ik het in een anderen vorm gieten. Ik heb namelijk bedoeld, dat er allerlei gevallen kunnen zijn, waarin tusschen den werkgever en den werkmán verschil ontstaan kan, en waarin beroep zou openstaan. Maar indien het nu mogelijk is om binnen den kring der bedrijfsvereniging zulke geschillen op te lossen, en dit wel tot beider genoegen, door de commissie van arbitrage, dan kan men in die uitspraak der commissie van arbitrage berusten, en de zaak is uit. Nemen partijen geen genoegen met de uitspraak, dan wordt het geen zaak in derde instantie, maar eene geheel nieuwe zaak bij de Raden van Beroep, die daarvoor zijn ingesteld. Metterdaad ziet men dus, dat de commissie van arbitrage, in plaats van een *onbeduidend* college te zijn, integendeel een college van zeer ernstige beteekenis worden kan. Maar, al kreeg de commissie van arbitrage niet zulke uitgebreide en breede beteekenis, wat zou dat hinderen? Waar men in eene bedrijfsvereniging twee groepen van personen te zamen brengt, wier belangen strijdig met elkander kunnen zijn, daar is het altoos gewenscht een middel tot het verkrijgen van eene beslissing te hebben, en dan doet het er ter wereld niet toe, of er veel of weinig gedingen komen.

Ik ga thans over tot art. 85, dat, zooals de heer Minister zeide, een

voorwaardelijk recht geeft, hetwelk de werkman reeds onvoorwaardelijk bezit, gelijk bleek uit art. 64. Dus ook hier weder *schijn*. Natuurlijk had ik dat artikel ook wel gezien. Maar dat was de quaestie toch ook niet! De vraag voor den werkman was, of hij in dienst kon blijven, en te dien einde zijn werkgever kon bewegen om de lastgeving te accepteeren. En nu wordt in art. 64 van lastgeving gesproken, zooals men die geeft wanneer men zijn knecht een aangeteekenden brief laat afhalen. Zelfs voegde de Minister er in de Memorie van Toelichting bij, dat nader bij algemeenen maatregel van bestuur de zaak zal worden vastgesteld en de stukken zullen worden omschreven, die den lasthebber in staat stellen de rente af te halen. Meent de Minister nu, dat het aangaat, den werkgever zulk loopjongenswerk te doen verrichten? Bij alle respect, welk ik koester voor den werkman, zou ik dat toch niet van hem durven eischen. Er behoort orde in elke sociale verhouding te bestaan, ook in die tusschen werkgever en werkman; ook daar is zij onmisbaar. En daarom heb ik een vorm trachten te vinden, die voor den werkgever aannemelijk kon zijn. De heer Drucker en diens mede-voorstellers hebben dat bij de indiening van hun amendement zeer goed begrepen, anders zou hetzelfde argument gelden tegen hun amendement. Die heeren hebben hun voorstel namelijk nog aannemelijker voor den werkgever willen maken door de bepaling, dat, zoolang de werkman blijft in dienst van den werkgever, er geen uitbetaling van rente zal plaats hebben dan aan den werkgever. Wanneer ik mijnerzijds zulk een voorstel had gedaan, zou ik dadelijk ten antwoord gekregen hebben: dat kan niet, dat is niet denkbaar, dat gaat in tegen het beginsel van het wetsontwerp, want dat stelt juist de schadeloosstelling vast, en zoo is er geen schadeloosstelling. Volkomen juist. Het berust op een ander systeem. Als de werkman geen schade lijdt en er geen „geldelijke gevolgen” voor hem bestaan, behoeft hem geen rente te worden uitgekeerd. Welnu, zoo het blijken mocht, dat de Minister aan dien vorm de voorkeur geeft, dan zou mij dat ook desnoods goed zijn, in zooverre het voor den werkgever wel zoo eervol is te achten. Doch mijnerzijds heb ik zoo iets niet durven voorstellen. Toch moest ook ik voor den werkgever een aannemelijken vorm vinden. En om ervoor te waken, dat de werkman hierbij meer belang zou hebben, heb ik bovendien voorgesteld, dat hij, zoolang hij in dienst blijft van den oorspronkelijken werkgever of eenig ander lid van de bedrijfsvereniging, recht zou behouden op vrije geneeskundige behandeling.

Ik zie dus niet in, dat het door mij voorgestelde art. 85 berust op een niet letten op de artt. 62—66. Eer is het tegendeel het geval.

In de derde plaats heeft de Minister mij verweten, dat mijn voorstel zou verlokken tot „spel”. De Minister zou, van die groene tafel aldus sprekend, op een sterker standpunt gestaan hebben, als eerst de Staatsloterij ware afgeschaft. Maar zoolang die blijft gehandhaafd, is het altijd bedenkelijk, te zeggen, dat van Regeeringswege spel niet mag worden aangemoedigd. Maar dit argument ter zijde latend, erken ik gaarne, dat de Minister daarin volkomen gelijk heeft, dat, als mijn amendement den kleinen werkgever verlokken kon in den blinde een dergelijk risico te loopen, het dan zou mogen heeten een kansspel van de gevaarlijkste soort. Maar juist daarom heb ik in mijn amendement maatregelen genomen om te zorgen, dat dit *niet* kan gebeuren. De kleine werkgever kan in mijn stelsel niet gaan „spelen” of hij moet 4 of 3 of 2 groote werkgevers vinden, die zich daartoe met hem willen combineeren, en zich borg voor hem willen stellen. Hij moet toch vinden vier werkgevers die 40, of drie werkgevers die 100, of twee werkgevers die 200 werklieden hebben. En wanneer ik nu vraag, of het te onderstellen is, dat de werkgevers van dat kaliber zich er ooit toe zullen leenen om een aantal kleine werkgevers, die financieel geen kracht bezitten, onder hun persoonlijke borgtocht, aan *zulk* een spel te wagen, dan moet ik daarop antwoorden, dat ik mij niet kan voorstellen, dat ook maar één van onze grootere werkgevers, laat staan drie of vier, dat ooit zoude doen. Wanneer dit bezwaar niet had bestaan, dan had ik niet noodig gehad, die beperkende bepalingen te maken, maar ik ben er op bedacht geweest, en ben er dan ook bij de schriftelijke gedachtenwisseling voor uitgekomen, dat volgens mijn stelsel intreding in de bedrijfsvereniging voor kleine werkgevers uiterst moeilijk zal zijn. Is er dan geen mogelijkheid voor hen om er in te treden? Jawel, Mijnheer de Voorzitter, die mogelijkheid bestaat wel, en de geachte afgevaardigde, de heer Veegens, heeft zeer goed opgemerkt in welke richting ik de zaak daartoe wilde leiden. De geachte afgevaardigde heeft gezegd, dat ik in mijn Nota heb laten doorschemeren, hoe ik bedoelde, dat aan de bedrijfsverenigingen bij de vaststelling van de middelen, die zullen moeten worden opgebracht, de vrijheid zal worden gelaten, om dat te doen op zulk eene wijze, dat kansspel uitgesloten en van het verzekeringswezen gebruik worde gemaakt.

Zeker heb ik dat bedoeld, en ik heb het niet alleen bedoeld, maar het duidelijk laten doorschemeren, dat de kleine werkgever kan geholpen worden als men van de particuliere verzekeringsmaatschappijen gebruik maakt. Waar de Regeering en de Kamer beide van het opnemen in de wet van de particuliere verzekeringsmaatschappijen niets wilden weten,

heb ik gemeend, in mijn amendement den weg te moeten openen voor kleine werkgevers om toch van de particuliere maatschappijen gebruik te maken. De werkgevers kunnen toch in de bedrijfsvereenigingen verschillende stelsels voor het opbrengen der middelen volgen. Zij kunnen het stelsel van zelfverzekering volgen; een stelsel, waarbij zij een zeker risico, de helft bijv., als inzet laten geven, en de wederhelft van het risico voor zich nemen; en eindelijk het eenvoudigste middel: zij kunnen het verzekeringswezen op de kleine werkgevers toepassen.

Maar men zal vragen, wat dit dan verschilt of ge eene premie betaalt bij de Bank of u verzekert bij eene particuliere maatschappij. Men vergete niet, dat het mij te doen is om het particulier initiatief te bevorderen, en is het dan zoo onnatuurlijk, dat ik met beide handen het middel heb aangegrepen om de private verzekering in de plaats van de publieke verzekering mogelijk te maken? Doch, zoo zeide de heer Veegens zeer ad rem, wanneer gij dat doet, dan is voor den kleinen werkgever de prikkel weg voor de veiligheid. Dit is volkomen juist op dat standpunt, maar daarbij heeft de heer Veegens vergeten op te merken, dat de vaststelling van de voorschriften en het controleeren van de veiligheidsmaatregelen in mijn amendement niet is opgedragen aan de werkgevers individueel, maar aan de bedrijfsvereenigingen, en al mocht nu de kleine werkgever zich niet kwijten van zijn plicht, dit ontheft de bedrijfsvereeniging toch niet van haar verantwoordelijkheid. Wanneer de groote werkgevers weten, welke risico zij daarbij loopen, zullen zij wel zorgen, dat zij bij het nemen van veiligheidsmaatregelen ook de kleine werkgevers daartoe noodzaken. De groote werkgevers zijn de menschen, die van het financieel beleid verstand hebben, en het is juist door te eischen, dat er altoos van die groote werkgevers genoegzaam in de bedrijfsvereeniging aanwezig zullen zijn, dat het gevaar voor kansspel wordt afgesneden.

Nu heeft de heer Veegens in de tweede plaats de opmerking gemaakt, dat, wanneer men dat doet, men de *zorgeloosheid* aankweekt, althans bij de groote werkgevers. Iemand zou in plaats van te letten op de groote voordeelen, die het verzekeringswezen oplevert, integendeel er maar op toe leven, om langen tijd niets te betalen, totdat er plotseling een ongeval komt, dat hem stelt voor eene te groote betaling. De geachte afgevaardigde heeft dit plastisch uitgedrukt door mij te vragen of ik, wanneer ik de keuze had tusschen twee hotels, in het ééne waarvan ik te doen had met een eigenaar, die het zijne tegen brandschade verzekerd had, terwijl van het andere de eigenaar die voorzorg

niet genomen had, in het verzekerde hotel niet geruster zou slapen dan in het niet-verzekerde. Mijnheer de Voorzitter! Ik zou den geachten afgevaardigde daartegenover eene andere vraag willen stellen, al weet ik niet of de geachte afgevaardigde uit Hoogezand plan heeft om nog eens onze koloniën te bezoeken of naar Amerika eene reis over zee te maken. Maar in dat geval zal hij gebruik moeten maken niet van een hotel doch van eene stoomboot, en nu vindt men onder de groote stoomvaartmaatschappijen er bijna geen, die haar stoomschepen bij andere maatschappijen verzekeren; die ondernemingen verzekeren meestal in eigen boezem, dat wil zeggen, dat jaarlijks een zeker deel van de winst, zoo die er is, wordt afgezonderd om daarmede, zoo er een schip vergaat, dit te kunnen bekostigen. Ditzelfde doet het Rijk en doen alle groote organisatiën. Ook de gemeenten doen dit, als ze over een noemenswaardig aantal gebouwen beschikken, en van kerkswegen geschiedt het eveneens. Ik ben zelf jarenlang bestuurder van kerken geweest, die een groot kapitaal vertegenwoordigden en die niet tegen brandschade waren geassureerd, omdat men wist, dat het geld weggooien zou zijn geweest. Acht nu de geachte afgevaardigde dit zorgeloos? Ik in het minst niet. Er is meer dan ééne wijze van verzekeren, en wanneer de groote stoomvaartmaatschappijen en andere groote organisatiën zich assureeren in eigen boezem, dan is daarin geen schijn of schaduw van zorgeloosheid, maar dan ligt daaraan de financieele uitrekening ten grondslag, dat deze verzekering goedkoopert uitkomt dan eene bij eene andere maatschappij gesloten.

Eindelijk is door den heer Veegens nog aangevoerd, dat er dan toch nog dit gevaar in het amendement lag, dat de werkgevers hoogstwaarschijnlijk er op uit zouden zijn om ongevallen te verbergen, want dat zij juist door de groote risico's op een gegeven oogenblik in het scherpste conflict worden gebracht met hun werklieden, en dat ook zelfs de doctoren, die door de bedrijfsvereeniging zouden worden gebruikt, niet te vertrouwen personen zouden wezen. Ik ga echter op dit argument noch van den eenen, noch van den anderen kant in; het komt mij voor, dat, wanneer men hier over de nijveren spreekt, men in de eerste plaats van den Minister van Nijverheid te wachten heeft, dat hij het voor de nijveren zal opnemen, gelijk de Minister van Oorlog dat doet voor de land- en de Minister van Marine voor de zeeofficieren. Maar ik meen ook, dat men moet erkennen, dat er onder de nijveren even goed enkele deugnieten schuilen als onder de werklieden. Dit nu legt ons natuurlijk wel de verplichting op om waarborgen in de wet te geven, opdat de bepalingen zoo gesteld worden, dat, indien zulke deug-

nieten zich aan haar willen onttrekken, zij in de mazen blijven hangen, en daarvoor is in mijn amendement dan ook op alle manier gezorgd. Maar men heeft geen recht om deswege te zeggen, dat de werkgevers of de doctoren als stand, als zoodanig, zich zouden willen leenen om in en bij de bedrijfsvereenigingen zekere handen te stoppen, of zich te laten stoppen, om zoo den werkman te bedriegen. Dit is eene aanranding van de eere van den stand der doctoren, die ik als zoodanig niet onopgemerkt kon laten voorbijgaan.

Ten slotte kom ik tot de *kapitaalsdooding*. De Minister heeft, na zijn 7 „schijnen” te hebben afgevuurd, gezegd, dat twee dingen maar al te reëel waren in het amendement: 1°. het ontnemen van honderd millioen aan de industrie en 2°. het gevaar, dat de kleine werkgevers worden verleid tot spelen. Over dit laatste heb ik het mijne gezegd; ik kom dus thans tot de kapitaalsvastlegging van de honderd millioen.

In de eerste plaats komt het mij voor, dat des Ministers argumentatie hier niet gevolgd mag worden. Men mag naar logische orde in hetzelfde debat geen profijt trekken van twee contradictoire argumenten, en dit heeft de Minister trachten te doen. De Minister moet een standpunt innemen, en welk is nu zijn standpunt? Dat wat hij eerst heeft geschetst in de Nota, n.l. dat de Regeering gelooft, dat er zoo goed als geen gebruik van de bedrijfsvereenigingen zal worden gemaakt, of wel is het 't standpunt van den Minister, dat hij gelooft, dat schier *allen* van die vereeniging gebruik zullen maken? Blijft de Minister aan het eerste standpunt getrouw, dan vervalt ten deze zijn geheele argumentatie, want dan wordt er geen kapitaal vastgelegd. En gaat hij het andere standpunt innemen, dan geeft hij daardoor een steun aan de bruikbaarheid van mijn amendement, die zeker niet in zijn bedoeling ligt. Hij zal dan ook wel zeggen: dat heb ik zoo niet bedoeld, ik heb niet uit mij zelf zoo geredeneerd, maar geargumenteed uit *uw* gedachtenkring; ik heb een argument ad hominem gebezigd. Dit nu zou opgaan, zoo ik gezegd had, dat het mijn verwachting was, dat eene groote massa in de bedrijfsvereenigingen zoude komen, dan kon hij dit argument als een argument ad hominem gebruiken; maar in de stukken heb ik mij juist in tegenovergestelden zin uitgelaten, dat namelijk niet dan een klein gedeelte der werkgevers van die vereenigingen gebruik zoude maken.

In de tweede plaats moeten we even nagaan, hoe de Minister gaat rekenen. Door elkander in rekening brengende f 10 per werkman, eene hooge premie dus, door den Minister zelf gekarakteriseerd als „voor betrekkelijk gevaarlijke” bedrijven, komt hij tot de globale berekening voor eene bedrijfsvereeniging van 4000 werklieden, van ruim één millioen,

zoodra het evenwicht zal bereikt zijn. Maar de Minister heeft geen recht om, uitgaande van de onderstelling, dat f 10 als premie moet worden aangenomen voor de „betrekkelijk gevaarlijke bedrijven”, die premie te gaan omslaan over 400,000 werklieden, om zoo tot zijn doodliggend kapitaal van 100 millioen gulden te komen. De Minister rekent elke bedrijfsvereniging op 4000 werklieden; wanneer er dus 100 bedrijfsverenigingen komen, geeft dit een getal van 400,000 werklieden. Maar zullen nu die 400,000 werklieden allen werkzaam zijn in betrekkelijk gevaarlijke bedrijven? Dat kan natuurlijk niet, dat zou in strijd zijn met de indeeling in gevarenklassen. Doch aangenomen de f 10 premie, dan zullen toch naar mijn onderstelling nooit meer dan $\frac{1}{4}$ van de 400,000 werklieden in de bedrijfsverenigingen komen. Volgens de berekening van den Minister zelf, zal het doodgelegd kapitaal dan niet meer bedragen dan 25 millioen.

Wat doet nu het ontwerp? Dat neemt de contante waarde aan, dus de helft. Behalve de werklieden, bij de bedrijfsverenigingen aangesloten, moet men ook rekenen op de verzekerden bij de Rijksbank, dus op een totaal van omstreeks 500,000 werklieden. Men krijgt dan $500,000 \times 33\frac{1}{2} \times 10$, of een bedrag van tusschen de 50 en 60 millioen. Het kapitaal, dat door mijn amendement wordt vastgelegd, zal dus zijn 20 à 25 millioen, en volgens het Regeeringsontwerp 50 à 60 millioen. En waar de Minister zijnerzijds er geen bezwaar in ziet, om ter handhaving van zijn stelsel 50 à 60 millioen aan de industrie te onttrekken, daar kan er ook geen bezwaar zijn, dat ik mijnerzijds een zooveel kleiner kapitaal wil vastleggen, om de voordeelen te verkrijgen, die ik beoog.

De Minister wees op het stuk van prof. Rahusen, voorkomende in de *N. R. Courant*. Daarvoor ben ik hem dankbaar, want dit stuk strekt niet tot bestrijding, maar integendeel tot aanbeveling van mijn amendement. De hoogleeraar eindigt toch met te zeggen: „*ik vrees*, dat, wanneer de voorsteller de kapitaldeckung ad plenum handhaaft, weinig werkgevers van zijn bedrijfsverenigingen zullen gebruik maken.” Nu raadt prof. Rahusen aan, de contante en niet de volle kapitaalswaarde als dekkingssom te doen storten, maar is dit nu een verschil van opinie om er bij een debat over de beginselen zoo breedvoerig over uit te weiden als thans is gedaan? In het stelsel of in de structuur van mijn amendement kan men immers evengoed in plaats van de kapitaalswaarde de contante waarde nemen, zonder dat er iets in verandert. Wat belet dus, bij wijze van amendement, of bij wijziging mijnerzijds, de kapitaaldekking ad plenum te vervangen door die der contante

waarde? Wat is eenvoudig de zaak? Ik was bang, dat, wanneer mijnerzijds werd voorgesteld, als dekkingssom alleen de contante waarde te nemen, de Regeering harerzijds daartegen in verzet zou komen, met het oog op het aantal werklieden. Maar als de Regeering, serieus de zaak besprekende, zegt: „neen, ik neem met de contante waarde als dekkingssom genoeg”, dan neem ook ik die volgaarne op, omdat het de oprichting van de bedrijfsvereeniging veel gemakkelijker maakt.

Ziedaar, Mijnheer de Voorzitter, uit de detailbesprekingen, die door den Minister zijn gevoerd, enkele hoofdpunten getoetst, en ik geloof te mogen zeggen, dat daaruit blijkt, dat wat gezegd is over de onbeteekenendheid van de commissie van werklieden en van de commissie van arbitrage enz., metterdaad op misverstand heeft berust; dat hetgeen gezegd is over kansspel en kapitaalsdooding niet vrij van overdrijving was en dat, voor zooveel in die dekking een ernstig bezwaar ligt, niets gemakkelijker is dan haar bij sub-amendement uit mijn amendement te verwijderen. Kan daarin nu bedenking liggen tegen het beginsel? En waar de zaak zóó staat, meen ik, dat verdere detailbespreking veilig kan blijven rusten totdat wij toekomen aan de artikelen van mijn amendement, omdat wij dan zullen kunnen zien of niet door kleinere of grootere wijzigingen aan de geopperde bezwaren kan worden te gemoet gekomen.

Nu zou ik moeten overgaan tot de hoofdquaestie, maar ik zou u, Mijnheer de Voorzitter, willen vragen, of het niet beter zou zijn, met het oog op het ver gevorderde uur, het voor heden bij de bespreking van die enkele details te laten.

Handelingen, blz. 177—182.

VERGADERING VAN 1 NOVEMBER 1899.

Mijnheer de Voorzitter! Eer ik kom tot mijn taak van dezen morgen, wensch ik even terug te komen op hetgeen ik gisteren heb gezegd. De inkomende dépêches hebben gisteren niet alleen de leden der Kamer, maar ook hem, die sprak, parten gespeeld. Daardoor heb ik vooreerst eene machinale vergissing begaan, door, mij refereerende aan één der twee becijferingen van den heer Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, de becijfering, die hoorde bij de 70 pct. te verwarren met die van de 100 millioen. Het doet niets ter zake, maar ik wenschte de fout toch te herstellen. En in de tweede plaats is het mij door

dezelfde reden ontgaan, mijn belofte te vervullen, dat ik terug zou komen op het recht, door mij voorgesteld te geven aan de commissie uit de werklieden om *toegang* te hebben tot de ondernemingen. Wat ik des-aangaande had willen zeggen is, dat ik niet *onvoormoordelijk* het recht van toegang wilde verleen, maar dat ik er bij schreef: in zooverre dit *noodig is voor de vervulling van haar taak*, en dat de uitlegging en toepassing van deze bepaling door mij natuurlijk als aan de beslissing van de commissie van arbitrage onderworpen werd gedacht. Ik had dus niet in dat recht gelegd wat de heer Minister waande: onbepaalde toegang tot alle geheimen der fabriek, maar slechts het recht om dáár te komen, waar de werklieden geregeld toegang hebben, die dan even goed, morgen den dag van patroon verwisselende, geheimen zouden kunnen verraden. Hoever dit echter ging, zou ter beslissing staan niet van de commissie uit de werklieden alleen, maar van de commissie van arbitrage.

Ik kom thans tot mijn hoofdzaak en stel mij voor, daarbij drie vragen te beantwoorden. De eerste vraag is, wat ik met mijn amendement *beoog*, de tweede, of datgene, wat ik beoog, *op zich zelf bereikbaar is*, en de derde, of het bereikbaar is door het middel, *dat ik in mijn amendement aanbod*.

Wat ik beoog is, een strak centralistisch ontwerp tot op zekere hoogte om te buigen in de richting van decentralisatie. Er is tweeërlei decentralisatie die wij hier niet mogen verwarren, *regionale* en *sociale* decentralisatie. De regionale decentralisatie bestaat in Oostenrijk, waar het geheele gebied over de zeven Anstalten verdeeld is. Ten deele bestaat ze ook in Noorwegen, waar de agenten ter uitvoering door de gemeentebesturen worden gekozen. En ook wordt zij beoogd in het Belgische rapport, waar men de *offices de prévoyance* wil maken regionaal. De *sociale* decentralisatie daarentegen bedoelt niet de administratie in te deelen over de verschillende deelen van het land, maar de verhouding tusschen *overheid* en *maatschappij* decentralistisch te regelen. Dit is de weg, welke gevolgd is in Frankrijk en in Italië, en ook in het Belgische rapport heeft men die sociale decentralisatie geplaatst naast de regionale, want in het rapport is voorgesteld om nevens de offices de prévoyance régionaux, ook offices industriels op te nemen.

Nu is de vraag, of de strijd, die door deze Kamer in de sectiën bij de eerste behandeling van het ontwerp tegen zijn centraliseerend karakter is aangebonden, bedoelt decentralisatie in *regionalen* zin of wel in *sociale* zin. En dan blijkt uit het Voorloopig Verslag op bladz. 9 wat daarvan aan is. Daar toch leest men: „Zulk eene op de spits gedreven

centralisatie werd door vele leden in strijd geacht niet alleen met het belang der zaak, maar ook met den aard van ons volkskarakter en van onze Staatsinstellingen. Zeer opmerkelijk is het, dat, terwijl in Duitschland, waar het gezag van den Staat zoo ver reikt, bij de organisatie der ongevallenverzekering vereenigingen van werkgevers zijn in het leven geroepen, welke eene zelfstandige positie innemen, voor Nederland, waar het Staatsgezag minder ver doordringt en aan zelfbestuur veel waarde wordt gehecht, een ontwerp wordt voorgedragen, waarin alle actie gelegd wordt in de handen van Staatsambtenaren." Er kan dus geen verschil van opinie bestaan, of de strijd tegen centralisatie is hier in dien zin bedoeld, dat datgene, wat, naar de Regeering wil, uitsluitend zou worden opgedragen 'aan *ambtenaren*, gedeeltelijk mocht worden opgedragen of overgelaten aan de mannen van de nijverheid zelf.

Dit ontwerp is centraliseerend opgebouwd, niet omdat het niet in elke provincie eene aparte bank instelt, en ook niet omdat het deze materie in één wet regelt, maar omdat het èn de uitvoering èn de contrôle beide geheel bij de Rijksverzekeringsbank brengt en dat in den meest volstrekten zin van het woord. De nijverheid mag ook meedoen, namelijk om *te betalen*; maar verder niet! Daartegen nu kwam men op en wel in alle sectiën, en het doet mij leed, dat, waar blijkens de uit de sectiën ingekomen rapporten de oppositie tegen den centraliseerenden geest zoo algemeen was, nu reeds zoovele leden in deze Kamer van hun vroeger verzet schijnen te hebben afgezien.

Welke twee wegen stonden nu open, om deze zoo straffe centralisatie te breken? De eerste weg was deze, dat men de Regeering poogde te bewegen, zelve in de grondslagen van het ontwerp verandering te brengen. Of wel, indien, gelijk nu van achteren bleek, de Regeering daartoe ongezind was, dan moest de taak van de oppositie tegen dit verkeerde beginsel wel hierin bestaan, niet dat zij de regeling of de contrôle door de overheid tegenging, maar dat zij een *gedeelte* althans van de *uitvoering* zocht te ontwringen aan de handen van de ambtenaren. Dat men daardoor nog volstrekt niet zou krijgen eene decentralistische regeling, spreekt vanzelf. Men moest zijn voorstel inbrengen in het bestaande ontwerp, en dat ontwerp is en blijft centralistisch, welk amendement men er ook inlassche. Toch is dat van gewicht. Wanneer men mij een strop om den hals haalt, is het mij — als ik den strop zelf er niet kan afkrijgen — reeds alles waard, als ik er mijn vinger tusschen kan steken; of ook, wanneer men mij de lucht van buiten mijn kamer afsnijdt, en ik kan tusschen de reet van de deur ook maar een spie krijgen, dan kan ik, al is deze nog zoo klein, ten minste adem halen.

Of om nog een ander beeld te gebruiken: mijn bedoeling was, in de woestijn van deze centralisatie, welke de Regeering voorstelt, althans eene kleine privaatrechtelijke oase te behouden.

Vraagt men mij, waarom ik zoo scherp tegen het centralisme oversta, en waarom ik het mijnerzijds van zoo ernstig belang geacht heb, om den vinger in dien strop, om die spie in de deur te steken en mij de moeite heb getroost van zulk een arbeid te verrichten, dan antwoord ik het volgende. Niet lang geleden, Mijnheer de Voorzitter, zei een Engelsch staatsman tot mij: zorg toch, dat gij in uwe kleine Staten het beginsel *der vrijheid* handhaaft, want, geloof het toch, de kleine Staten zijn op dit oogenblik het eenige zout, dat het autocratisch bederf, dat in alle groote Staten opkomt, weren kan.

Zoo is de burgervrijheid metterdaad bedreigd, en de politieke ontwikkeling van Europa, en ten deele zelfs reeds die van Amerika, neigt er de laatste jaren sterk toe om imperialistische en autocratische denkbeelden, waar vroeger elk goed burger voor terugdiensde, weder ingang te doen vinden. Daartoe werkt mede het militarisme, dat in de groote Staten al oppermachtiger wordt, en ook in de kleine langzamerhand indringt; want men zal zien, hoe het verzet tegen het militarisme ook hier slinken gaat, hoe meer die militaire machtsontwikkeling van de groote Staten ook de kleine dwingt, op zelfbehoud bedacht te zijn. Elk militarisme is centralistisch, want het is gewoon, de leiding in één hand te geven en datgene, wat te regelen is, *mechanisch* te regelen.

In gelijken geest werkt de verzwakking van het parlementaire stelsel. Vergelijk ik wat ik in dit Parlement gezien heb in de eerste periode van mijn kamerlidmaatschap in 1874 met de tegenwoordige Kamer, dan blijkt de parlementaire energie ziender oogen te zijn afgenomen. Waaraan ligt dat? Daaraan, dat de democratie, ook mij zoo lief, als ze bedoelt alle rangen en standen van het volk mede te doen helpen aan den bouw van het staatsrechtelijk geheel, nu reeds fout op fout heeft begaan en dat door haar fouten de duïteit in het Parlement teloor gaat, en zich allerlei groepen vormen, die, ik zeg niet aan dit Kabinet, maar aan de Regeering in het algemeen de gevaarlijke macht geven om het *divide et impera* tegen het Parlement te keeren en zodoende de absolute oppermacht der overheid op bedenkelijke wijze te doen veld winnen.

De derde oorzaak, waaruit het autocratisch gevaar opkomt, ligt in het socialisme. Wij hebben gisteren uit den mond van den heer Van der Zwaag gehoord, hoe het hem in de eerste plaats te doen was om: gelijke monniken, gelijke kappen. Wanneer hij zelf een dwangbuis aan heeft, dan kan hij zich niet hartelijk verblijden als een ander het ook niet

heeft, maar dan zegt hij: trek dien ander ook het dwangbuis aan! En dat doet hij dan in de hoop, dat die ander door dat dwangbuis in zijn revolutionairen stroom zal komen. Daaruit blijkt, hoe in de trias: vrijheid, gelijkheid en broederschap, de gelijkheid gaat praedomineeren en de vrijheid, om niet te zeggen ook de broederschap, geheel in de schaduw geraakt. Welnu, die drie machten te zamen leiden er onwillekeurig toe, dat meer en meer onze burgerlijke vrij georganiseerde verhoudingen in gevaar komen en de autocratische centralisatie de overhand verkrijgt.

(De *Voorzitter*: Mag ik den geachten spreker in overweging geven, het terrein, dat hij zooeven betreden heeft, maar waarop zich, in navolging van hem, nog vele andere sprekers met redenen zouden kunnen begeven, te verlaten, en meer te naderen tot het terrein van het amendement?)

Mijnheer de Voorzitter! Ik was juist met het schetsen van mijn tegenstelling ten einde gekomen.

(De *Voorzitter*: Dit kon ik niet voorzien bij den gang van zijn rede.)

Ik ga dus voort, Mijnheer de Voorzitter. Ik acht toch die centraliteits-ontwikkeling van ons staatsrecht in strijd zoo met onze historische roeping als met de belangen van onze toekomst. De burgerlijke vrijheid te bewaren, is altoos de instinctieve aandrift van het Nederlandsche volk geweest, en die gaat teloor, wanneer de verhouding tusschen overheid en maatschappij verward wordt, en wanneer men voor het organisch leven der maatschappij de mechaniek van de overheid in de plaats stelt. Daardoor komt van lieverlede heel het maatschappelijk leven onder voogdij. En zoo worden ook in dit ontwerp en werkgevers en werklieden beiden onder de voogdij van de overheid gesteld. Zie ik nu, hoe in Engeland de werklieden juist tegen deze voogdij geprotesteerd hebben, en hoe ook de heer Troelstra zijnerzijds gezegd heeft, dat hij voor zijn streven veel meer heil wacht van de krachtige ontwikkeling der vakvereenigingen, dan meen ik, dat daarin eene neiging spreekt, die verre te verkiezen is boven den lijdelyken weg, dien men nu op wil, door alle man aan den leiband van den Staat te laten loopen en zoo de voogdij der overheid steeds uit te breiden. Wanneer de geachte afgevaardigde, de heer Schaper, het dan ook gisteren in zijn betoog deed voorkomen alsof elk werkman, die niet tot zijn kring behoorde,

maar die, hetzij bij eene Roomsch-Katholieke werkliedenvereeniging, hetzij bij „Patrimonium” was aangesloten, reeds daardoor toonde geen warm hart voor de belangen van het werkvolk te hebben, meen ik daartegen te moeten opkomen, en integendeel hier te moeten verklaren, dat, wanneer, evenals de Engelsche werklieden, ook de mannen van „Patrimonium” en van de Roomsche gildenbonden, gesteld tusschen de keuze van bevordering van klassenbelangen en het prijsgeven van een hooger ideaal, vóór het ideaal kiezen, zij hierdoor naar mijn vaste overtuiging toonen een *hooger* en niet een *lager* standpunt in te nemen dan de vrienden van dien geachten afgevaardigde.

Welnu, zulk een onder voorgedij stellen van werkgevers en van werklieden beiden bedoelt dit ontwerp. En nu zou men wel kunnen vragen: Is het zoo erg, dat dit bij één van de vele sociale regelingen plaats grijpt? En dan antwoord ik: op zich zelf niet, maar als wij aan de pensioenregeling toekomen, zal men zien, dat het daar bijna niet mogelijk zal zijn, den centralistischen weg te mijden, terwijl juist omgekeerd niets gemakkelijker ware, — de buitenlandsche wetgeving toont het aan —, dan bij de ongevallenverzekering zich te plaatsen op het decentralistisch standpunt. Dit is de reden, waarom ik mij de waarlijk niet geringe moeite en opoffering van tijd getroost heb om, ter wille van wat in mijn oog een gewichtig nationaal belang is, *tegen* het ontwerp van de Regeering in verzet te komen. Dat nu door mij bij de uitvoering technische fouten begaan zijn, trek ik mij niet aan; ik ben niet preutsch, en wanneer ik zie, hoe bij de laatste behandeling van het revisie-ontwerp de kundigste juristen uit de Kamer tot het laatst toe op allerlei manier getracht hebben door telkens nieuwe wijzigingen eindelijk de juiste formuleering te vinden, steekt er niets in, dat één Kamerlid, en vooral een niet-jurist, op soortgelijke bezwaren stuit.

Ik kom echter te meer tegen het karakter van dit wetsontwerp op, omdat er in het centralisme zulk eene onweerstaanbare zuigkracht ligt. Het centralisme werkt als eene sirene, die onwillekeurig meelokt en meesleept. Wanneer ik de keuze heb tusschen de orde van een huisgezin en van de kazerne, en ik vraag mij af, welke gemakkelijker te handhaven is, dan is, wat eenvoud en snelheid betreft, zoo bij kennisneming als bij beslissing van geschillen, de orde der kazerne verre preferent. Ieder weet, hoe men in eigen huisgezin met zijn dienstboden, kinderen en ook soms met man en vrouw, vaak zeer moeilijke verschillen te effenen heeft. In alle organisch leven is de oplossing van problemen, die zich stellen, altijd gecompliceerd, terwijl men in de kazerne eenvoudig commandeert en korte metten maakt. Dat is de aantrekkelijkheid en

de zuigkracht, die eigen is aan alle mechaniek, aan alle centralisatie.

Wat hebben wij hier gezien? Het is mijn overtuiging, dat de drie heeren Ministers, vóórdat zij aan dit onderwerp zich zetten, bijna zonder voorbehoud het straks door mij gesprokene zouden hebben toegestemd. Nu daarentegen zijn zij reeds zoo ver, dat zij, met zulk een centralistisch ontwerp komende, niet eens meer de behoefte gevoelen om te zeggen, dat zij dit eigenlijk tegen hun eigen wil doen; neen, zij doen het nu reeds met lust en voorliefde, en wanneer ik psychologisch oordeel, dan hoor ik in den hoogen toon, dien de Minister van Waterstaat II. Vrijdag aansloeg, niets anders dan den toon van den triumfator, die zegt: met mijn centralistisch ontwerp kan ik al mijn tegenstanders afweren, voor hen laat ik alle moeilijkheid en behoud voor mij zelf de gladheid van de mechaniek. Zooals bekend is, heeft de Commissie van Rapporteurs zich in het Voorloopig Verslag *eenparig* voor eene poging in de richting van mijn amendement verklaard, maar toch heeft gisteren een van de leden der Commissie van Rapporteurs, de heer De Klerk, zonder eenig excuus of eenige waardeering, mij bestreden. Zoo blijkt, hoe ook de heer De Klerk reeds in dien stroom mede afdrijft.

De heer Drucker heeft het mij euvel geduid, dat ik bij de algemeene beraadslaging over dit ontwerp gezegd heb, dat hij en de zijnen niet met hun vaandel voor den dag kwamen. Ik had niet bedoeld, daarmee te zeggen, dat hij en de zijnen *in den lande* in den publieken strijd niet met hun vaandel voor den dag komen; maar ik heb beweerd, dat bij de algemeene beraadslaging over dit ontwerp slechts één spreker van hun partij het woord heeft gevoerd, n.l. de heer Drucker, en dat deze de beginselquaestie zelfs niet heeft aangeroerd. In de sectie, waarin ik zitting had, zaten leden van alle partijen — de heer Kerdijk kan het getuigen, want wij zaten daar zeer gezellig bij elkander —: socialisten, radicalen, liberalen, Roomsche-Katholieken, anti-revolutionairen en conservatieven, kortom de sectie was eene staalkaart. En nu zal de heer Kerdijk kunnen getuigen, dat er toen niemand is geweest, die het bezwaar niet deelde, dat hier aan de orde is, behalve de sociaaldemocraten; en evenmin zal hij ontkennen, dat hij zelf even ernstige bedenking tegen dit centralistische stelsel had. Maar nu op dit oogenblik is bij het verdere debat van die zijde — en dit is het juist wat mij beangst — alle verzet opgegeven, is men mee afgedreven met den stroom, en ziet men af van elke poging om het scheepke nog in de richting van decentralisatie te sturen.

Ik kom thans tot mijn tweede vraag, n.l. of hetgeen ik beoog

bereikbaar is. Ik vraag dit niet op zich zelf; ik meen in de 8 stellingen, die ik in mijn rede bij de algemeene beraadslaging heb aangegeven, genoegzaam te hebben aangetoond, hoe in elk opzicht voor den werkman gezorgd kan worden bij een stelsel van volkomen decentralisatie. Neen, ik stel mijn vraag thans in concreten zin, namelijk, of het door mij beoogde doel bereikbaar is *in dit ontwerp*.

De Minister van Waterstaat verklaarde, dat het een onoplosbaar probleem is, wat ik acht op te lossen. De Minister van Justitie was gisteren bij zijn spreken niet geheel met zijn ambtgenoot homogeen, in zooverre hij niet zeide, dat het probleem *absoluut* niet zou zijn op te lossen, maar dat het niet *in allen deele* oplosbaar is. Laten wij nu zien, wat daarvan aan is. Natuurlijk, wanneer men de quaestie stelt zooals die door den Minister van Waterstaat gesteld is, dan geef ik de onoplosbaarheid dadelijk toe. Wanneer men zegt: gij wilt een ontwerp decentraliseeren, dat in zijn grondslag centralistisch is, dan stelt men eenvoudig de quaestie van de quadratuur van den cirkel. Maar zoo was mijn bedoeling niet. Zoo ik in verzet ware gekomen tegen den eisch, dat de overheid ons hier te *regelen* en te *controleeren* heeft, en voor een deel de uitvoering zelve op zich mag nemen, dan had de Minister gelijk; maar daarvan zei ik niets. Mijn bedoeling keert zich niet tegen de regeling en de contrôle der overheid in deze materie, maar tegen de pretentie, om ook *de geheele uitvoering* uitsluitend te brengen bij den Staat. En daartegenover stelt mijn amendement den eisch, althans een deel van de uitvoering met dit ontwerp te brengen *bij de maatschappij*. En tot die engere, juistere proportiën herleid en beperkt, zie ik niet in, waarom het gestelde probleem onoplosbaar zou zijn.

Bovendien is hetgeen in andere Staten geschiedt het bewijs, dat het kan. Waar ook in die andere Staten mannen aan het roer staan, waarvan deze Ministers niet zullen zeggen, dat zij noch oordeel over, noch verstand van deze materie bezitten, blijkt toch, dat dezen in gelijken geest als ik over deze splitsing van de uitvoering hebben gedacht. Ik wijs niet op Noorwegen, waar de Regeering voortdurend op wees, maar ik wil toch, nu zoo dikwijls op Noorwegen een beroep werd gedaan, ter loops even opmerken, dat dr. Zacher, de bekende specialiteit in deze aangelegenheid, ons de verklaring geeft, wáárom men in Noorwegen zoo centraliseerend te werk is moeten gaan. Hij zegt namelijk: „Diese Organisation der Unfallversicherung unterscheidet sich sowohl von der deutschen wie der österreichischen einerseits durch die straffe Zentralisierung in einer einzigen Versicherungsanstalt, anderseits durch die Schaffung besonderer örtlichen Hilfsorgane.” En hij voegt

er bij: „Die erstere war dadurch bedingt, dasz die norwegische Bevölkerung von kaum 2 Millionen Einwohnern, ins besondere die gewerbliche Bevölkerung, über ein sehr ausgedehntes Gebiet ganz ungleichmäszig zerstreut ist, so dasz weder daran zu denken war, Berufsgenossenschaften wie in Deutschland, noch mehrere Versicherungsanstalten wie in Oesterreich ins Leben zu rufen.” De Regeering zou dus alleen dan zich op Noorwegen kunnen beroepen, wanneer ook Nederland behoorde tot de dun bevolkte landen, maar nu wij behooren tot de landen, die het *dichtst* bevolkt zijn, gaat dit beroep op Noorwegen voor de Regeering niet op.

Wil men daarentegen een voorbeeld van een land, waarin men in een centraliseerend ontwerp voor een deel de uitvoering toch heeft overgelaten aan de private industrie, dan wijs ik op Oostenrijk. De Oostenrijksche Regeering heeft het voorgesteld in haar ontwerp van 1887: in de artikelen 57, 58 en 59 is niet eene gelijke, maar dan toch eene soortgelijke regeling voorgesteld als ik bedoel, en deze voorstellen zijn wet geworden. Verder betoog is hier zelfs overbodig. Immers heeft de Regeering zelve op bladz. 3 van haar laatste Nota dit geschreven: „*Immers eene regeling als die van paragraaf 58 der Oostenrijksche wet zou ook in dit ontwerp met een enkel artikel kunnen worden ingelascht.*” Dit heb ik in mijn Nota wel bestreden, omdat de vergelijking niet geheel opging, maar, wanneer ik mij op het standpunt van de Regeering mag stellen, dan geeft zij hier toch toe de mogelijkheid, om in haar centraliseerend ontwerp soortgelijke bepaling van decentraliseerende strekking op te nemen. En dit is mij bij deze algemeene bespreking volkomen genoeg.

Alsnu komende tot den heer Minister van Justitie, doe ik dit niet dan met schroom, want tegenover een jurist van zijn naam staat hier iemand, die geen jurist is, altoos zwak. Hij heeft mij echter de zaak gemakkelijk gemaakt door dadelijk de Grondwet tegen mij te keeren. En nu ben ik sinds 1893 gewoon, om, wanneer de heeren met de Grondwet komen, niet aanstonds de vlag te strijken. Vroeger zou ik dat wel hebben gedaan, maar sedert het gebeurde met de kieswet-Tak ben ik er minder bang voor geworden, wijl wij toen van hoogleeraren in het staatsrecht, van mannen van het vak, en alzoo van speciale deskundigen, de meest contradictoire verklaringen gekregen hebben.

Welke is hier de redeneering van den Minister van Justitie? Als ik ze wel gevat heb, deze: het ontwerp is publiekrechtelijk, wat gij bedoelt is privaatrechtelijk. Voor zooveel de regeling publiekrechtelijk is, moet alles wat onder de regeling valt voor *allen gelijk zijn*, en omgekeerd,

bij wat gij er privaatrechtelijk in brengt, stuit gij altoos op art. 153 der Grondwet. Nu betwist ik evenwel het uitgangspunt van den Minister. Want wel heeft hij ons bij de algemeene beraadslaging in twee termijnen den rechtsgrond van zijn stelsel duidelijk pogen te maken, maar het schijnt hem niet gelukt te zijn. Ik zal mij niet beroepen op het private oordeel van juristen van allerlei politieke kleur, die ik daarover geraadpleegd heb, maar wel op het oordeel, door kundige juristen in Kameroverzichten publiek gemaakt. En dan is het mij niet gelukt, ook maar één overzicht te vinden, waarin erkend werd, dat men den Minister zijn rechtsgrond gewonnen gaf. Veeleer bleef men algemeen van opinie, — en dit is ook mijn meening —, dat, hoe men het ook wende of keere, de verzekering tegen ongevallen een privaatrechtelijk uitgangspunt heeft, dat bij de regeling van die materie de privaatrechtelijke oorsprong niet is weg te cijferen, en dat aan de Regeering niet anders mag toegekend worden dan het recht, deze private materie te regelen en te controleeren, dat is op de naleving van die regeling toe te zien, en dat zij, waar zij zelve gedeeltelijk de uitvoering ervan op zich wil nemen, niet anders kan optreden, dan in het karakter van *zaakwaarnemer* en dat zij nooit, met wat in het Kameroverzicht van *Het Vaderland* genoemd is een „salto mortale”, van uit dat privaatrechtelijk onderwerp kan komen tot de stelling, dat wat geregeld wordt is eene *publiekrechtelijke* zaak.

Natuurlijk vormt elke regeling als zoodanig formeel een deel van het publieke recht, maar dit verandert de natuur der te regelen zaak niet. Wij hebben hier te doen met de verhouding tusschen *overheid* en *maatschappij*. Staan nu overheid en maatschappij zóó naast elkander, dat de overheid zich alleen inlaat met datgene te regelen, wat haar eigen gezag — *stricto jure* — raakt? Stellig niet. De overheid laat de maatschappij niet aan haar zelve over; ook ten haren opzichte heeft zij eene taak te vervullen. De antithese is niet: gemeenschap en individu, gelijk die in het Romeinsche recht zoo eenzijdig optreedt. Neen, men heeft te doen met de *overheid* aan den eenen kant, en aan den anderen kant met de *maatschappij*, maar daarin eenerzijds met de enkelen, en anderzijds met de associatiën, met de verschillende kringen, die zich in de maatschappij vormen. En waar de goede verhouding, hetzij tusschen het rechtsbelang van het individu en zijn groep, hetzij van die verschillende groepen onderling, niet langer genoegzaam beveiligd wordt door het costumiere recht, dat aanvankelijk werd gehandhaafd, daar rust ook mijns inziens op de overheid de plicht, om dat costumiere recht vast te leggen, niet om de zaak doardoor publiekrechtelijk te

maken, maar om, latende het privaatrecht wat het is, op dat terrein *regelend* op te treden.

Zoo heeft de overheid altijd gedaan. Ons geheele burgerlijk recht handelt natuurlijk over private aangelegenheden, maar wordt geregeld door de overheid. Zoo is het met het handelsrecht, het wisselrecht, het scheepsrecht en zooveel meer aangelegenheden, die alle geregeld zijn door de overheid, maar zonder daardoor haar privaatrechtelijk karakter te verliezen. Gelijk we nu hebben een Wetboek van Koophandel en van Burgerlijk Recht, zoo heeft, naar ik steeds beweerde, ook de arbeid aan zekere regeling van overheidswege behoefte, en moet er dus komen ook een Wetboek van den Arbeid. Dit sluit vanzelf in, dat het arbeidscontract, om geldig te zijn, aan zekere voorwaarden moet worden gebonden. En blijkt nu, dat het costumiere recht ook hier niet meer voldoende is om de gevolgen van een ongeval voor den werkman te verzachten, dan moet ook die contractvoorwaarde onder de ongevallenverzekering worden opgenomen, en moet alzoo, op dien grond en op die wijze, de overheid ook hier *regelend* en *controleerend*, en des noodig, bij wijze van zaakwaarnemer, voor een deel uitvoerend optreden. Dit laatste nu is het punt waar het op aankomt. Wanneer de Regeering *ten deele* uitvoerend optreedt, volgt daaruit nog volstrekt niet, dat zij de *geheele* uitvoering op zich moet nemen; en dan kan daarnaast zeer goed door de overheid aan dat deel van het maatschappelijk leven, dat tot zelf-handelen in staat is, de gelegenheid worden opengelaten voor de uitvoering zelve in te staan.

Ik wijs slechts op het schoolwezen. Het onderwijs is door de overheid niet à l'abandon gelaten, al is het volkomen waar, dat dit oorspronkelijk bij zijn opkomst uitsluitend eene zaak van het huisgezin was. Neen, de overheid heeft begrepen, dat het niet aanging, het onderwijs aan zich zelf over te laten, en heeft haar plicht gevoeld om ten deze *regelend* op te treden. Zij heeft aldus geredeneerd: daar het blijkt, dat de maatschappij in deze behoefte niet voldoende voorziet, moet de Staat *regelend* en *controleerend*, en desnoods *ten deele uitvoerend*, optreden. Maar naast die uitvoering van Staatswege is een deel van het onderwijs overgelaten aan de maatschappij. De wet op het lager onderwijs bewijst het. Daarin toch wordt deze materie wel van Staatswege geregeld en gecontroleerd, en ten deele van overheidswege uitgevoerd, maar onder zeker verband is daarin ook een afzonderlijk recht geschapen voor het *bijzonder* onderwijs.

Datzelfde systeem kan ook nu worden toegepast. Ik verzet er mij dus niet tegen, dat de Regeering ook de ongevallenverzekering wil regelen.

Veeleer is dit hard noodig, en even noodig is het, dat de regeling, die zij voorstelt, voldoende zij en gepaard ga met eene deugdelijke contrôle. En ook geef ik toe, dat de Regeering daarbij zich stellen kan op het standpunt, dat zij zeer zeker ook weder een deel van de uitvoering voor haar rekening moet nemen, ook al deel ik bij deze materie die overtuiging niet. Maar waar de Regeering dat standpunt inneemt, zie ik ter wereld niet in, dat er uit een juridisch oogpunt bezwaar tegen kan bestaan, — gelijk we naast de overheidsschool hebben eene bijzondere school —, zoo ook, naast eene gedeeltelijke uitvoering der ongevallenverzekering van Regeeringswege, vrijheid te laten van verzekeren door de werkgevers zelven, die blijken hiertoe in staat te zijn. Want wel heeft de heer Veegens mij tegengeworpen, dat ik op die wijze een *afzonderlijk recht* wil scheppen, en, Mijnheer de Voorzitter, in een afzonderlijk recht voor één stand, of obligatoir voor zekeren kring, zou ook ik inderdaad een zeer ernstig gevaar zien. Het militaire recht is een afzonderlijk recht, en dat recht is obligatoir, maar juist dat karakter er van heeft in de geschiedenis der groote „Affaire” in Frankrijk doen zien, waar dat op uitloopt, en welke gevaren er verbonden zijn aan dat hebben van afzonderlijk militair recht. Misschien is dat recht uit krijgskundig oogpunt niet te missen, — dat weet ik niet —, maar gevaarlijk blijft het. Doch hoe kan de heer Veegens spreken van een *afzonderlijk recht*, dat door mijn amendement zou gecreëerd worden? Mijn amendement wil de vorming van vrije vereenigingen, maar laat de zaak facultatief. Niemand komt daarin, nòch werkgever, nòch werkmán, tenzij hij *wil* en zich *in vrijheid* heeft aangesloten door contract. Waar zij dat doen uit eigen keuze, mag men niet spreken van een afzonderlijk recht. De heer Veegens zal, dat woord „afzonderlijk recht” bezigend, toch niet gedacht hebben aan afzonderlijke „regeling”, want in dien zin heeft men allerlei afzonderlijke regelingen van rechten, als handelsrecht, wisselrecht enz. enz. Waarschijnlijk heeft hij dus willen zeggen: het amendement schept een afzonderlijk recht, waaraan een *privilege* is verbonden.

Ik ben met mijne bespreking thans genaderd tot art. 153, ten opzichte waarvan de Minister van Justitie eene mijns inziens uiterst bedenkelijke en gevaarlijke constructie maakt. Ik wensch dit met vrijmoedigheid te zeggen, al sta ik hier tegenover een deskundige. Want ZExc. heeft ook wel de barrière van art. 153 van de Grondwet gezien, maar hij eerbiedigt die niet, en dat niet alleen, maar hij slaat den weg in, die er toe voert om de overheid eene macht te geven, waardoor art. 153 volkomen illusoir wordt. Wanneer men het standpunt van den Minister mag innemen

en zeggen: de werkman heeft de verplichting om zich te verzekeren; zijn inkomen is daartoe niet voldoende en nu moet ik, overheid, die materie publiekrechtelijk regelen en ordenen en dus breng ik hier een burgerlijk recht onder de administratieve rechtspraak, — dan wordt dit publiekrechtelijk karakter een bruggetje, waarover men uit het burgerlijk recht altoos in de administratieve rechtspraak kan komen. Wanneer men dien weg eenmaal opgaat en aan de overheid de macht toekent, niet om te bewijzen, dat iets publiekrechtelijk is, — want dat kan zij niet doen —, maar om eenvoudig door een *dictum* te verklaren, dat eene privaatrechtelijke materie publiekrechtelijk zijn zal, en dan daaruit het recht te distilleeren, om de belanghebbenden onder de administratieve jurisdictie te brengen, is het met onze burgerlijke rechtszekerheid gedaan.

Ik wil dit met een voorbeeld ophelderen. De Regeering zegt: het is de plicht van den werkman om zich te verzekeren; zeer zeker, maar men zal ook moeten toegeven, dat het de plicht van de ouders is om hun kinderen behoorlijk te voeden en te kleeden. Soortgelijke verplichting staat zelfs reeds in het Burgerlijk Wetboek. Nu gaat de Minister rondzien in het land en hij merkt op, dat vele kinderen in lompen gekleed gaan, smerig en vuil rondloopen en er hongerig uitzien, en besluit naar aanleiding daarvan, dat dus ook het voeden en kleeden van kinderen eene publiekrechtelijke materie is. In principe is er geen verschil tusschen hetgeen de Minister *hier* doet en wat men doen zou als men, op dezelfde wijze redeneerende, tot de conclusie kwam, dat het onze plicht is, te zorgen, dat de kinderen behoorlijk gekleed en gevoed worden, en dus in Spartaanschen trant publiekrechtelijke restaurants ging oprichten, om dan eens te zien, met welk een blos op de wangen de kinderen op straat zouden loopen, en hoe goed gekleed zij voor den dag zouden komen. En wat zou de Minister dan alleen te doen hebben om daartoe te komen? Hij zou eenvoudig het geld er voor hebben te nemen, waar hij het krijgen kon, bij de gegoede ouders, en deze hebben te brengen onder de administratieve rechtspraak. Door dit hoogst bedenkelijke systeem van den Minister wordt alzoo eene deur geopend, waardoor men, eenmaal binnengegaan, metterdaad er toe komen kan om de barrière, die het burgerlijk leven van het Staatsleven afscheidt, geheel weg te breken. De Minister heeft dan het middel gevonden om art. 153 en alle waarborgen van het burgerlijk recht te doen wegvallen, zoodra hij maar declareert, dat iets *publiekrechtelijk* is, en dus niet meer als een *burgerlijk recht* geldt.

Voor mij daarentegen is art. 153 geen bezwaar. Want ik laat art.

153 in zijn volle recht, doordien ik onder de commissie van arbitrage niemand breng, noch eenig werkgever, noch eenig werkman, dan met *eigen goetvinden* en door *eigen keus*. Het is toch ten allen tijde veroorloofd geweest, dat ik, art. 153 in zijn volle kracht latende, bij verschil met een van mijn medeburgers, in plaats van naar den rechter te gaan, door arbitrage de zaak oplos. En zou ik dan niet eenvoudig mogen zeggen: „Wij, werkgevers, maken eene bedrijfsvereeniging, wij doen dat geheel naar eigen keuze en wij maken de bepaling, dat in ons contract met de werklieden de conditie wordt opgenomen: wanneer gij bij ons komt werken, dan onderwerpt gij u, door het contract zelf *eo ipso*, aan het oordeel van de commissie van arbitrage. Wie dit niet wil, die doe het niet, maar dan neem ik hem niet aan.” In die onderstelling trek ik dus niemand van zijn rechten af, maar beding alleen contractueele arbitrale rechtspraak.

Ik zal mij thans stellen op het standpunt van den Minister, en spreken over zijn conclusie, dat op publiekrechtelijk standpunt gelijke lasten en voordeelen uit de wet voor allen moeten voortvloeien. Het uitgangspunt van den Minister is hierbij, dat de arbeider als zoodanig verplicht is, zich te verzekeren. Maar daaruit kan dan ook geen andere conclusie voor den Minister volgen, dan deze, dat de overheid moet zorgen, dat voor *alle* werklieden de verzekering tegen ongevallen besta. En wat doet hij zelf? Hij neemt voor de verzekering slechts kleine groepen uit massa's en laat andere groepen, bijv. den landbouw, geheel daarbuiten. Hij schept op zijn standpunt dus zelf een ongelijk recht. En dit doet deze Minister niet alleen, want in ons positief recht bestaan hiervan voorbeelden te over. Vergelijk b.v. eens den werkman aan den wal met dien aan boord, en ga dan eens na, hoeveel meer waarborgen voor goede behandeling aan den laatste zijn gegeven boven den eerste.

Gij geeft, zegt de Minister, — altoos van zijn standpunt —, aan den werkgever, die tot eene bedrijfsvereeniging behoort, eene *meerdere* instantie. Ik vraag den Minister om verontschuldiging, maar moet toch zeggen, dat ik dit *niet* doe. Dat zou wel zoo zijn, indien mijn bedoeling deze was, dat, wanneer er eene beslissing was genomen door de Commissie van Arbitrage, de ontevreden partij deze gevallen beslissing kon onderwerpen aan den Beroepsraad, maar dat staat in mijn amendement *niet*. Wanneer de Commissie van Arbitrage eene arbitrale beslissing geeft, en daarmee wordt door één der partijen geen genoegen genomen, ten opzichte van een twistgeding, waarvoor hooger beroep open staat, dan komt zij bij den Raad van Beroep als bij rechtbank van *eersten* aanleg.

De Minister zegt verder: gij trekt alzoo den man tegen zijn wil van zijn rechter af; indien gij dus al art. 153 der Grondwet veilig passeert, dan struikelt gij toch over art. 156. Ja, Mijnheer de Voorzitter, wanneer men het contract tusschen den werkmán en den werkgever ignoreert, dan is dit waar, maar anders niet. Wanneer ik werkgever ben, en wanneer ik, als zich een werkmán bij mij aanbiedt, tot dezen zeg: zie hier de statuten mijner bedrijfsvereeniging, daaraan moet gij u onderwerpen, indien gij bij mij in dienst treedt; gij moet dus weten of gij die arbitrale rechtspraak aanvaarden wilt of niet, — dan trek ik den man, wanneer hij tot dit contract toetreedt, niet van zijn rechter af. Ja, dan kan ik dit zelfs niet doen, want de Commissie van Arbitrage is uitsluitend aangewezen voor die geschillen, die niet tot de competentie van den Raad van Beroep behooren.

En ten slotte moet ik nog beantwoorden de vraag, of men aan privaatrechtelijke vereenigen een publiekrechtelijke functie mag opdragen. Natuurlijk! Ten deele kan men zelfs zeggen, dat dit ten onzent reeds geschiedt. De heer Tydeman heeft er gisteren reeds op gewezen, dat er in 1893 op de Regeeringstafel een voorstel lag, om aan kiesvereenigen als zoodanig officieele functiën op te dragen, en ook onder de drie Ministers is er een, die aan dat denkbeeld niet vreemd kan zijn geweest, en als lid van den Ministerraad daarin moet hebben bewilligd. Maar behalve dat vraag ik, of het Nederlandsch Landbouw-Comité niet een publiekrechtelijk college is, en of dit niet opkomt uit de *particuliere* landbouwvereenigen, die als zoodanig *geen* publiekrechtelijk karakter bezitten? De verkiezingen voor het Landbouw-Comité hebben dus plaats niet door publiekrechtelijke lichamen, maar door vereenigen, die wel rechtspersoonlijkheid hebben, maar als private vereenigen ten deze handelen. En mocht dit nog niet genoeg zijn, laat mij dan, nu wij het voorrecht hebben, den Minister van Financiën in ons midden te zien, hem mogen vragen, of niet ook de Nederlandsche Bank een private instelling is, en of toch de wet niet aan de Bank gewichtige publieke functiën opdraagt?

Ik zal het, wat mijn gedachtenwisseling met den Minister van Justitie betreft, hierbij laten. Bij zijn dupliek zal er van mijn bedenkingen wellicht niet veel overblijven. Dit zal ik moeten afwachten. Maar naar het mij op dit oogenblik voorkomt, meen ik te moeten resumeeren, dat de Minister aan de privaatrechtelijke verhoudingen geen recht doet wedervaren en aan art. 153 van de Grondwet geweld pleegt, en dat daarentegen mijn amendement door het facultatief karakter en door den contractueelen grondslag die klippen ontzeilt.

Is echter hetgeen op zich zelf bereikbaar is, ook bereikbaar door mijn amendement? Met die vraag kom ik tot mijn laatste punt. Bij de beantwoording dier vraag houd ik hier geen academisch betoog, maar handel ik *met de Regeering*. Wanneer ik mij dus de vraag stel, of bovengenoemd doel door mijn amendement bereikbaar is, heb ik mij slechts af te vragen of de Regeering over de voorwaarden, die daarbij zijn te vervullen, zich heeft uitgelaten en zoo ja, of door mijn amendement aan die voorwaarden wordt voldaan.

De Regeering heeft zich over dit vraagstuk uitgelaten op bladz. 10 van de Nota van Inlichtingen op de ingekomen adressen. Wat toch zegt zij daar? Welke voorwaarden stelt zij? Zij zegt daar: het zou kunnen, maar dan zouden de private organisatiën:

- 1°. moeten blijven onder geregelde contrôle van de overheid;
- 2°. mede moeten betalen in de administratiekosten:
- 3°. eene waarborgsom moeten stellen:
- 4°. de rente moeten dekken, en
- 5°. de rechten van den werkmán onverkort moeten handhaven.

Dat zijn de vijf conditiën, door de Regeering gesteld, al ontken ik haar recht niet, om daaraan later nog andere voorwaarden vast te knoopen.

Ziet men nu mijn amendement in, dan geloof ik niet, dat er aan de Regeeringstafel iemand zal zijn, die durft beweren, dat mijn amendement die voorwaarden niet stiptelijk vervult. Zeer zeker laat ook mijn voorstel, even goed als elk denkbaar voorstel, — dit geef ik den heeren Van der Zwaag en Schaper geheel toe —, de mogelijkheid open voor misbruiken; misbruiken, voortkomende uit de verdorvenheid der menschelijke natuur en nergens anders uit. Doch ik vraag, of men in eenige andere regeling van dien aard ooit krasser en straffer maatregelen heeft voorgesteld om misbruiken te voorkomen, dan hier in mijn amendement is geschied.

Voorts waren er in den aanvang tegen mijn amendement twee ernstige bezwaren gerezen, die ik volkomen gebillijkt hebt. Er werd namelijk gezegd: wanneer gij een zeker getal werklieden onttrekt aan den kring van verzekerden, dan moeten daardoor de administratiekosten en de premiën klimmen voor hen, die in dien kring blijven. En verder: wanneer gij bedrijfsvereeningen in dien zin opricht, dat zij elk oogenblik een einde kunnen nemen, dan ontstaat de mogelijkheid, dat daardoor de gevolgen van de toekomst zullen komen ten laste van de Rijksbank, zonder dat daartegenover betalingen staan van de zijde der werkgevers. Ik geef den heer Van der Zwaag dadelijk toe, dat wat hij

ook hieromtrent gisteren opmerkte, volkomen juist is. Men kan in deze met cijfers nooit *absoluut* redeneeren. Men kan statistieke gegevens overleggen, maar daarin schuilt altijd een factor der onzekerheid. Absoluut uitmaken kan men deze quaestiën dus niet. Doch wel zal men moeten toegeven, dat voor zooveel er zulke quaestiën voorkomen, de drie genoemde bezwaren geheel uit den weg zijn geruimd.

In de derde plaats zou men van de zijde der industrie hebben kunnen zeggen: het geeft niets, dat oprichten van bedrijfsvereenigingen, want niemand onzer zal er ingaan. Doch ook hier is het tegendeel gebleken. Van de zijde van de industrie is men niet alleen geneigd er op in te gaan, maar in tal van adressen is zelfs door invloedrijke en kundige werkgevers verklaard, dat zij op eene dergelijke regeling zeer grooten prijs zouden stellen.

En eindelijk, *last not least*, is door de Regeering zelve, op bladz. 10 van haar Nota, erkend, dat er in zulke organisatiën het dubbele voordeel zou gelegen zijn, dat ze grooter prikkel voor beveiliging van lijf en leden zouden geven en een geschikteren weg zouden ontsluiten om den getroffen werkmán in dienst te laten blijven bij zijn patroon. Dit alles is dus in concessis.

Slechts één bezwaar is er ten slotte overgebleven, maar een bezwaar, dat ik niet *wensch* op te lossen, en dat door den heer Veegens genoemd is: het brengen van werkmán en werkgever in het scherpst mogelijk conflict met elkander. Hij heeft mij daarbij schertsend gevraagd, of ik zulk eene regeling heusch acht dienstbaar te zijn aan de *veredeling* van de verhoudingen. Laat mij hem daarom zeggen mogen, in welken zin ik dat woord veredeling bedoeld heb. Wanneer bij ongeregelde rechtstoestand twee ruwe menschen van hartstochtelijk karakter ruzie krijgen, pakken zij elkander bij de keel. Onder eene ordelijke rechtsregeling daarentegen gaat men naar de *rechtbank*, en geeft zijn zaak in handen van advocaten, en de heer Veegens zal wel uit eigen ervaring weten, dat het dan bij de pleidooien voor de rechtbank waarlijk niet een zacht conflict geldt, maar dat de heeren advocaten dikwerf bitter *scherp* tegenover elkander staan, ja, dat er voor de advocaten genot in ligt, wanneer zij een conflict op het scherpst kunnen uitvechten, en al hun wapenen moeten bezigen om de belangen van hun cliënten te verdedigen. Dit nu noem ik *veredeling* der verhoudingen, wanneer men bij den strijd van belangen elkander niet meer op de tronie slaat, maar naar den *rechter* gaat, en niet met zijn vuisten, maar door middel van zijn advocaat het pleit voert. En die veredeling bedoel ik ook hier. Maar den *strijd* wensch ik niet weg te nemen.

Nu vraagt de geachte afgevaardigde — en ook de Minister is wel eenigszins in die lijn gegaan —: is het toch niet wenschelijker, dat men allen strijd onmogelijk maakt en zoo vrede krijgt, en is niet juist uw voorstel er een, waardoor de sociale vrede verder bedreigd wordt? Jawel, Mijnheer de Voorzitter, als die twee ruwe klanten, die elkaar in het haar vlogen, cellulair opgesloten worden, dan zijn ze los van elkander, en zullen zij niet meer vechten, en ook wanneer ze elkander overhoop steken en in het graf gelegd worden, heerscht in het graf tusschen beiden de volmaakste sociale vrede, terwijl het *leven* in huis en daarbuiten gedurig op allerlei wijze eene bedreiging van dien vrede kan opleveren. Maar laat men niet vergeten, dat, waar men den werkgever volstrekt *onafhankelijk* van zijn werkman en den werkman volstrekt *onafhankelijk* van zijn werkgever wil maken, en dit beginsel wil doorvoeren tot de uiterste consequentie, ten slotte alle sociale banden worden losgemaakt, die het organische leven saambinden en dat, gaat men voort in die lijn, men ten slotte uitkomt bij de algeheele ontbinding van het sociale maatschappelijk lichaam. Welnu, het is juist tegen die ontbinding van het maatschappelijk lichaam, dat ik mij keer, en daarom blijf ik staan in de overtuiging, dat men den strijd uit het leven niet moet en mag wegnemen, dat *the struggle for life*, en zoo ook de *strijd voor het recht* werkelijk is het groote principe, waaruit de energie van het leven opkomt. Maar wel is het dan onze taak om dien strijd, die anders in gewelddadigheden uitloopt, te *veredelen*, door hem te brengen onder de regeling van een streng recht.

Rusumeerende, kom ik alzoo tot de conclusie, dat ik meen te hebben aangetoond, dat mijn doel afgaat op de handhaving van een voor ons nationaal leven en onze nationale toekomst gewichtig principe;

dat het doel, dat ik beoog, mits beperkt tot een *deel* van de uitvoering van de taak, zelfs in dit ontwerp geen onoplosbare problemen stelt;

dat het door mij beoogde doel niet in strijd is met de Grondwet;

en dat mijn amendement naar de eigen conditiën der Regeering een middel aanbiedt om het doel te bereiken.

Zoo blijft dus alleen de vraag, of de Regeering harerzijds voor het belang van het particulier initiatief oog en hart heeft; of ook, indien de Regeering voor dat belang niets voelt, of zij dan toch harerzijds althans zóó veel prijs stelt op gemeen overleg, dat zij ons de helpende hand wil toesteken. Wat mij betreft, niettegenstaande de moeite, die ik mij heb moeten getroosten, is het mij geen oogenblik te doen om juist dit amendement als zoodanig in de wet te

brengen. Ik zal reeds dankbaar en voldaan zijn, indien het principe, waarvoor ik den strijd heb aangeboden, ook in deze wet mag worden gered.

Handelingen, blz. 183—188.

Mijnheer de Voorzitter! De meerderheid der Commissie van Rapporteurs is op grond van de argumenten, in de schriftelijke gedachtenwisseling en bij deze discussie te berde gebracht, *voor* de aanneming van het amendement; eene minderheid meent op grond van hetgeen de oppositie in het midden heeft gebracht, de aanneming te moeten ont-raden.

Thans zij mij nog een enkel woord vergund. *Lites finiri oportet*. Ik gevoel zelf, dat men niet eindeloos de debatten kan voortzetten. Wij zijn nu zoover gekomen, dat de Regeering harerzijds het amendement in volstrekten zin *onaannemelijk* heeft verklaard, en alzoo haar hulp weigert. Van haar standpunt kan dit laatste niet anders. Maar nu de Regeering het amendement *onaannemelijk* heeft verklaard en harerzijds alle hulp weigert om, voor zoover dat noodig mocht blijken, in de technische uitwerking verbetering te helpen aanbrengen, geraakt de Kamer in eene impasse. Immers, indien nu toch bij stemming het amendement werd aangenomen, dan zou dat votum voor het Gouvernement eene vijandige beteekenis verkrijgen, en, gelijk men weet, zal de meerderheid zich niet licht ter wille van een amendement tegen het Kabinet stellen. En wat de zaak nog verergert, — het is ook zeer begrijpelijk —, is, dat vele leden, die op zich zelf voor hetgeen ik beoog, gevoelen, ten einde het beginsel van het particulier initiatief te sterken, toch hierin niet zóóver gaan, dat zij daarom eene zoo belangrijke sociale wet in gevaar zouden willen brengen. Het is dus te verwachten, dat slechts een klein getal leden het zal durven wagen, om, tegen deze twee gewichtige momenten in, toch met het amendement mede te gaan. Eene stemming over mijn art. 2 zal dan waarschijnlijk op afstemming uitloopen, en hierdoor zou verdere behandeling van mijn amendement onmogelijk worden gemaakt.

Nu is wel door onderscheidene leden in deze Kamer de vraag gedaan, of er niet eene zekere *verruiming* aan het artikel kon worden gegeven, of niet desnoods de bedrijfsverenigingen konden worden losgelaten, en of het niet zoo zou kunnen worden geformuleerd, dat aan de werkgevers zonder nadere bepaling een recht werd gegeven van zelfverzekering, natuurlijk bij de wet geregeld. Maar als ik het gesprokene door den Minister van Waterstaat wel begrepen heb, zou ook tegen een

dergelijk voorstel hetzelfde *onaannemelijk* van de Regeeringstafel worden gehoord. Uit den aard der zaak kan dit ook niet anders, want de Minister heeft uitdrukkelijk verklaard, dat de Regeering alleen dan geen vijandige houding zou aannemen, indien men zich bepaalde tot eene andere wijze van dekking van het risico, niet door eene premie, maar door kapitaaldekking in eens.

Door te treden in het denkbeeld van de heeren Bastert en Mees, zouden we dus, met het oog op de vijandige houding, door de Regeering niet alleen tegenover het amendement zelf, maar ook tegenover het idee ervan aangenomen, geen stap verder komen.

Wat is van dat alles de oorzaak? Ik voor mij kom tot deze conclusie: Hoewel zeer op prijs stellende de woorden, zoo straks door den heer Minister van Justitie gesproken, en ook de verklaring van den Minister van Waterstaat, dat hij niet gesproken had in een zin van mindere waardeering, meen ik toch te moeten zeggen, dat het van de zijde der Regeering *niet* verantwoord is, dat ze eerst zelve de uitwerking van een zoo breed amendement heeft uitgelokt, en nu met een zoo kras „onaannemelijk” komt. Van de zijde der Kamer is aan de Regeering in overweging gegeven, of niet het particulier initiatief ten deze te handhaven ware, en daarop heeft zij op bladz. 10 van de Nota van Inlichtingen verklaard, dat dit wel zou kunnen, maar dat het vanzelf sprak, dat eene daarvoor optredende organisatie zou moeten blijven *in verband met de Bank*, en niet buiten de contrôle van de Bank zou mogen staan, en voorts, dat ze voor de administratiekosten, voor de dekkingssom en waarborgsom zou hebben in te staan. Dit lokte natuurlijk mijn amendement uit. Had de Regeering van meet af klaren wijn geschonken en gezegd wat zij *nu* zegt (niet, zooals de Minister van Waterstaat laat uitkomen, dat men het tusschen de regels had moeten lezen en dat à bon entendeur demi mot suffit) en pertinent verklaard, dat zij *onaannemelijk* zou moeten verklaren elke poging om, hetzij op zich zelf staande werkgevers, hetzij vereenigde werkgevers, *onder het verband met de Bank* hun eigen risico te laten loopen, dan zou niemand in deze Kamer er verder aan gedacht hebben, en ik allerminst, om langs zoo moeitevollen weg eene oplossing te beproeven.

Ik mag dan ook niet nalaten, hier uit te spreken, dat deze loop van zaken en de noodelooze arbeid, die nu is verricht, geheel voor rekening van de Regeering komt. Zij heeft eerst eene illusie opgewekt door te zeggen: het zou kunnen, mits in verband staande met de Bank, en nu zegt zij: met of zonder aansluiting aan de Bank, het kan nooit.

De Minister schudt het hoofd, ik zal dus de woorden zelf van de Nota voorlezen. Daarin staat op bladz. 9 dit: „Daar er in vele adressen op wordt aangedrongen, dat in het wetsontwerp alsnog bepalingen worden opgenomen, waarbij aan de werkgevers de bevoegdheid verleend wordt, de verzekering hunner werklieden voor eigen risico te nemen, en adressanten verklaren, bereid te zijn alsdan alle waarborgen te stellen, welke de wetgever noodig zal achten, is door de ondergeteekenden nagegaan, welke voorwaarden aan werkgevers zouden moeten gesteld worden, indien hun werd toegestaan, zelf het risico der verzekering te dragen. Daarbij moest natuurlijk op den voorgrond staan, dat de rechten der werklieden in geen enkel opzicht zouden worden verkort en dat het tot op zekere hoogte uittreden der hier bedoelde werkgevers uit de verzekering niet zou mogen plaats hebben ten koste van de overige werkgevers. Met deze beginselen voor oogen zouden de ondernemingen der werkgevers, die zelf het risico der verzekering dragen, worden ingedeeld en gerangschikt, geheel gelijk als alle overige ondernemingen. Aangifte van ongevallen zou moeten geschieden en het controleeren der getroffen personen door geneeskundigen der Rijksverzekeringsbank zou moeten worden toegestaan.”

Blijkt hieruit nu niet ten duidelijkste, dat de Regeering eerst mogelijk achtte, wat ze nu pertinent afslaat, mits slechts aan de daar gestelde voorwaarden werd voldaan, verzekering dus voor eigen risico, mits in verband met de Rijksbank?

Voor het door mij beoogde belang kan ik dus op dit oogenblik geen stap verder komen, te minder nu de Regeering op alles, wat ik dezen morgen ter verdediging van het particulier initiatief heb aangevoerd, geen woord heeft geantwoord. Daaruit toch is gebleken, dat helaas het beginsel van decentralisatie, als zoodanig, bij de Regeering geen de minste belangstelling wekt, dat zij er oog noch hart voor heeft. Anders toch zou de Regeering zich verweerd hebben, door aan te toonen, dat de nood haar drong; maar dat is *niet* gebeurd. Zoo staan wij alzoo voor deze vraag, of wij, die voor het particulier initiatief strijden, thans eenvoudig voor de Regeering uit den weg zullen gaan, of dat wij, al is het, dat ons pogen blijkt niet te zullen gelukken, toch dit voorstel aan de stemming der Kamer zullen onderwerpen. En dan moet ik zeggen, dat ik niet gewoon ben voor eene dergelijke verklaring uit den weg te treden. Dan wensch ik, dat de Kamer over art. 2 stemme en zoo van haar gevoelen doe blijken. Wordt het dan afgestemd, laat dan een ander zien, — ik zelf doe dit in geen geval —, achter Hoofdstuk VII eene bepaling in te lasschen om het risico c. q. niet door betaling van premie

maar door kapitaal te dekken. Dit is een nieuw materieel belang, waarvoor ik mij niet warm zal maken.

Na de poging, door mij aangewend, om het particulier initiatief hier tot zijn recht te doen komen, zal ik, zoo die poging afstuit op en mislukt door de houding der Regeering, zelf mijn handen in onschuld wasschen, en kan ik niet anders doen dan de zaak overlaten aan de beslissing van de Kamer.

Verwerpt de Kamer mijn voorstel, dan neem ik mijn stuk van de tafel, en zal ik tot geen andere conclusie kunnen komen, dan dat het afstuiten van mijn ernstige poging, om het particulier initiatief in onze wetgeving te sterken, beide op den onwil der Nederlandsche Regeering en op de ongezindheid van het Nederlandsche Parlement, opnieuw bewijst, hoever ons vaderland reeds in de gevaarlijke richting der centralisatie is afgedwaald.

Handelingen, blz. 202—203.

Het amendement werd verworpen met 62 tegen 32 stemmen.

Indische Begrooting voor 1900: Stoomvaart- en telegraafverbinding van Moederland en Koloniën in geval van oorlog — Er is een Java-China-Japan-lijn noodig.

VERGADERING VAN 22 NOVEMBER 1899.

Mijnheer de Voorzitter! Ik begin met een woord van gelukwensch aan den Minister. De energie en doortastendheid, waarmede hij zijn actie in Atjeh heeft doorgezet, is met den gewenschten uitslag bekroond, en Van Heutsz, ons legerhoofd, is gebleken *the right man on the right place* te zijn. Ik verheel daarbij in het minst niet, dat in de Atjeh-quaestie oorspronkelijk eene zeer ernstige schuld van Nederland schuilt, maar het feit, dat ik zelf ergens brand sticht, ontheft mij niet van de verplichting om, als die brand is uitgebroken, dezen te helpen blusschen. Wel zou ik het betreuren, indien de daar in gang zijnde actie nu en dan bij de vijandelijkheden aanleiding gaf tot te groote hardhandigheid, en ik hoop, dat de Minister zijnerzijds daartegen¹ steeds zal waken. Maar ik erken anderzijds, dat, als men eenmaal de hand in zulk een wespennest steekt, die hand met staal geganteerd en forsch gespierd moet zijn, wil men tot goeden uitslag geraken.

In de tweede plaats breng ik dank aan den Minister, dat hij in zake de quaestie van de kerken van Soerabaya en Batavia eindelijk tot eene conclusie is gekomen, die mij wel niet geheel bevredigt, maar waarmede toch dit gewonnen is, dat met het tegen den geest onzer eeuw en tegen het beginsel der Christelijke religie ingaande monopolie van het Protestantsche kerkbestuur nu ook officieel gebroken is.

In de derde plaats breng ik den Minister een woord van waardeering voor de wijze, waarop hij de zaak der zending door het ondersteunen van het hospitaal te Modjowarno hulpe heeft verleend. En ik zou gaarne wenschen te vernemen, of zijnerzijds bereidwilligheid zal worden getoond om — waar thans in Djokja een soortgelijk en nog uitgebreider hospitaal wordt gebouwd, dat 100 bedden zal bevatten, uitsluitend voor inlandsche patienten bestemd, die gratis zullen toegelaten en behandeld worden — ook aan dat hospitaal een steun te verleen, die, dunkt mij, wanneer hij op f 1 per week en per bed werd berekend, stellig niet te hoog zou zijn toegemeten.

Ik kom nu tot het vraagstuk van de meer algemeene politiek, dat ik behandelen wilde, tot het meest algemeene vraagstuk van koloniale

politiek, n.l. tot de gewijzigde positie, waarin onze koloniën allengs geraakten door de verandering van den algemeenen toestand in Oost-Azië. Oost-Azië is meer dan een eeuw lang eene vergeten wereldstreek geweest. Er heerschte daar de stilte der graven. En het was, of de algemeene wereldpolitiek zich met die oorden niet inliet. Wij weten, hoe dit thans veeleer in omgekeerde orde zich voordoet, en hoe thans niet alleen de koloniale, maar ook de politieke actie van de meeste groote Mogendheden zich in lijnen beweegt, die hun brandpunt van snijding vinden in China en Japan. Daardoor nu is de toestand onze koloniën zeer stellig *minder veilig* geworden dan die vroeger was. Jarenlang hebben wij in deze Kamer de koloniale begrootingen besproken, bijna uitsluitend lettende eerst op onze batige sloten, en daarna op verbeteringen, die wij in den oeconomischen toestand onze koloniën konden aanbrengen. Daardoor is de aandacht afgetrokken van de verhouding, waarin onze koloniën staan tegenover het buitenland. De zaak der defensie van onze koloniën heeft diensvolgens niet dan zeer zelden een ernstig onderwerp van discussie uitgemaakt. En daarom zou ik den Minister willen vragen, of de uitzending van den heer Rooseboom als Gouverneur-Generaal naar Indië, als uitzending van een militair op zich zelve niet zonder bedenking, volgens den Minister daardoor gemotiveerd is, dat ook hij het belang van onze koloniën bij eene regeling harer defensie op vasteren voet heeft ingezien en gemeend heeft, dat juist een zoo kundig generaal daarvoor de rechte man zou wezen.

Voor onze algemeene defensie — dit zal de Minister mij wel toegeven — kunnen wij op onze vloot niet rekenen. De vloot, die wij in onze koloniale wateren hebben, is zeer klein; de schepen zijn van klein charter, en zelfs tegenover eene Mogendheid als Japan zou eene dergelijke vloot bij eventueele moeilijkheden ons in het minst niet baten. Zendt men 4 kruisers uit, dan zendt de vijand er 6, zendt men er 6, dan zendt hij er 8; wanneer wij er van het kleinste charter zenden, zendt hij middelsoort; en zenden wij middelsoort, dan zendt hij er van de eerste klasse. Wij kunnen dus met onze vloot niet veel anders bereiken, dan dat wij bij het eerste oorlogsgevaar onze communicatie met de Buitenbezittingen onderhouden om de daar noodige maatregelen te doen nemen, opdat onze ambtenaren en gezagvoerders daar weten, hoe zij te handelen hebben. Het zal dus aankomen op eene geconcentreerde lands-defensie. Maar nu zou ik willen vragen, of er voor de defensie te lande aldaar een goed doordacht en vast plan bestaat. Welke zijn in dat plan de voornemens van de Regeering ten opzichte van de eventueele verdediging der Buitenbezittingen? Is het het voornemen, om ook een

eiland als Sumatra eenvoudig aan zichzelf over te laten, of wordt er bij de defensie ook gerekend op de verdediging van een vast punt, daar en elders buiten Java? Wat Java zelf betreft hebben wij eenige mededeelingen gekregen over de verdedigingswerken, te Soerabaya aan te leggen, maar ook omtrent de vraag, of ten opzichte van Java een goed en wel vaststaand plan van defensie bestaat, zoodat men op Java weet, wat er bij het uitbreken van oorlog moet gedaan worden, ontbreekt in elk opzicht zekerheid. Althans wij, leden van de Kamer, hebben niet alleen geen kennis van dat plan, — hetgeen op zich zelve niet noodzakelijk is —, maar weten zelfs niets van het bestaan van zulk een plan af. Daarom vraag ik dan ook, of deze quaestie een onderwerp van ernstig overleg tusschen Het Plein en Buitenzorg is geweest, en of men ten opzichte van die plannen reeds tot die gereedheid en die vastheid is gekomen, dat wij de overtuiging kunnen koesteren, dat men, bij eventueele moeilijkheden, met alle krachten, waarover wij onzerzijds kunnen beschikken, zal optreden.

Het gevaar, waarop ik wijs, dreigt temeer, omdat, naar het mij voorkomt, bij eventueele moeilijkheden schier alle communicatie tusschen onze koloniën en ons land verbroken zal zijn. Er zal dan naar tweeërlei communicatie moeten worden gestreefd, over zee en langs den telegraphischen weg. Door het kanaal van Suez zal voor ons geen passage te verkrijgen zijn. De vaart zal dus om de Kaap moeten gaan. En nu vraag ik, of onze schepen zoodanig ingericht zijn, dat ze zulk eene lange reis met goed succes ondernemen kunnen of wel, dat zij op weg de noodige gelegenheid hebben om te zorgen, dat zij over den noodigen kolenvoorraad kunnen beschikken. Erger nog staat het met de telegraphische gemeenschap. De oorlog, die op dit oogenblik tusschen Engeland en de Zuid-Afrikaansche Republiek woedt, heeft dit gevaar op zeer ernstige wijze aan de orde gesteld. De Engelsche Regeering toch heeft in art. 9 van haar charter zich het recht bedongen, om voor de *Eastern extension line*, voor de Australasialijn enz., in een woord voor alle lijnen, die naar Indië gaan, in geval van oorlog niet alleen, maar zelfs reeds bij ernstige omstandigheden, zich meester te maken van de kantoren, en daar een man te plaatsen, ten einde daar de censuur uit te oefenen op de doorkomende telegrammen. Naar de laatste berichten drijft Engeland dit zelfs zóó ver, dat niet alleen telegrammen van de Zuid-Afrikaansche Republieken, maar zelfs die van andere Mogendheden belemmerd worden, en dat zelfs de verschillende Mogendheden niet meer de vrijheid bezitten om door middel van hun codes te correspondeeren met haar eigen consulaire agenten. Dit zal ten gevolge hebben, dat,

indien ook wij in moeilijkheden komen, aanstonds *alle* communicatie met Indië zal worden afgesneden. De communicatie op alle lijnen, die op Aden uitkomen, is in Engelsche handen. En wel zou men kunnen zeggen, dat we dan toch nog de communicatie zouden hebben over de Northern-Chinaline, van Kopenhagen naar Wladiwostok, maar ook die verbinding valt voor ons weg, daar ze door de zijlijn Shanghai-Hongkong toch weder in Engelsche handen is.

Nu vind ik dit een geval van hoogen ernst. Wij ondervinden nu reeds bij dezen oorlog in Zuid-Afrika, hoe hard het is, als zij, die bloedverwanten daar op het slagveld hebben, niet kunnen te weten komen of hun nabestaanden al of niet gesneuveld zijn. Maar wat zou het dan niet zijn, indien eens een oorlog uitbrak in onze eigen koloniën en wij in het geheel niets van onze duizenden Nederlandsche familiën daar konden vernemen, en de Regeering zelf buiten berichten bleef? En met het oog daarop zou ik den heer Minister een paar bepaalde vragen willen doen.

Wij hebben ten opzichte van de telegraphische gemeenschap een troef in onze handen. De lijn naar de Australische koloniën van Engeland gaat toch over Java en door het station op Banjoewangi. Wij zouden tegenover Engeland, wanneer te Aden *onze* telegrammen onderschept werden, dus als represaillemaatregel kunnen stellen, dat zijn telegraphische communicatie met zijn Australische koloniën door ons werd belemmerd. Maar hierbij doet zich de vraag voor, of, waar het charter Engeland het recht geeft tot censuur, wij, bij het leggen van die lijn over onze koloniën, gelijk recht voor ons zelve bedongen hebben. En anderzijds dient gevraagd te worden, of het nu gebeurde met den censor van Aden ons geen aanleiding moet geven om onderhandelingen over deze gewichtige aangelegenheid met andere Mogendheden aan te knopen, bijv. met Frankrijk en Duitschland, die minstens evenveel belang als wij er bij hebben om die *paramount telegraphic power* van Engeland te breken. Er is in den kolonialen raad van Cochin-China reeds een besluit genomen om geld toe te staan voor den aanleg van eene telegraphische lijn over land door China, om eene veilige verbinding te krijgen van Saigon uit met de Northern-Chinaline. Mocht Frankrijk over het leggen van die lijn ernstig gaan denken, of wel de lijn Algiers—Djibouti—Madagascar aanleggen, dan ligt het toch voor de hand, dat wij door onderhandelingen met Frankrijk, misschien ook met Duitschland, eene schoone kans hebben om tot eene regeling te geraken, waarbij wel niet internationaal, maar dan toch onder protectie van meerdere Mogendheden, eene van Engeland onafhankelijke telegraphische gemeenschap met onze koloniën tot stand kan komen.

Ik voeg hier nog eene derde vraag aan toe. De positie, die wij in Oost-Azië met onze koloniën innemen, kan niet zijn eene *geïsoleerde*. Niet alleen meerdere groote Mogendheden hebben in Oost-Azië een territoriaal steunpunt gezocht, maar ook kleine Staten als België en Denemarken hebben reeds nu op tamelijk breedten voet hunne relatien met China en Japan weten uit te breiden.

Of ook wij in die streken moeten overgaan tot het zoeken van een *territoriaal* steunpunt, laat ik thans in het midden. Het pachten van land, aan een anderen souverain toebehoorende, is eene nieuwigheid van den laatsten tijd, waarvan ook wij misschien profijt zouden kunnen trekken. Waar wij lange jaren de eenigen waren, die in Decima een territoriaal steunpunt gehad hebben, zou het zoo vreemd niet zijn, zoo er in de archieven van Koloniën nog oude stukken te vinden waren, die met succes gebruikt zouden kunnen worden om oude rechten, die lang geslapen hebben, wakker te maken. Maar afgezien daarvan is het noodig, dat wij in Oost-Azië onzerzijds tot *grootere activiteit* komen, die niet van Buitenlandsche Zaken, maar van Koloniën moet uitgaan.

Mac Kinley zeide mij vóór twee jaren: „we have become neighbours”. En hij had gelijk; door de verovering van de Philippijnen zijn wij burens geworden; maar die nabuurschap is voor ons niet zonder bedenking. Zoolang Spanje op de Philippijnen gezag voerde, liepen wij geen gevaar; Spanje was eene stille partij. Maar herhaaldelijk heb ik een jaar geleden in Amerikaansche bladen gelezen, hoe de *expansion*-politiek ten opzichte van de Philippijnen daarom van zoo groot belang was, omdat deze politiek niet alleen bezit van dien Archipel verzekerde, maar ook om de nabuurschap van Borneo enz., — en dan worden meerderen van onze eilanden genoemd —, waar groote landstreken gevonden worden, waarop, zoo stond er, niemand rechten kan doen gelden. Het idee om van de Philippijnen uit naar onze eilanden te dringen, bestaat dus nu reeds, ik zeg niet bij de Amerikaansche Regeering, maar bij de Amerikaansche commercieele wereld. In Japan bestaat ook zekere *insulomanie*, als ik mij zoo mag uitdrukken, dat is de gewoonte om het rumoer op alle eilanden, die als een gordel om Oost-Azië liggen, te beschouwen als toekomstmuziek voor Japan.

Doet het nu geen afbreuk aan onze koloniale positie, — en uit dit oogpunt bespreek ik deze quaestie —, dat, waar zelfs kleinere landen, als België en Denemarken, reeds eene zoo invloedrijke positie wisten te veroveren, wij zoo verre ten achter blijven? Ik heb hierover meer dan eens gesproken met mannen, die op scheepvaartgebied hun sporen verdiend hebben, en die allen erkenden, dat eene stoomvaartlijn van

onze koloniën naar China en Japan een eisch van het oogenblik is, maar dat zij daartoe geen stappen konden doen, zonder den krachtigen steun der Regeering. Nu geloof ik, wanneer ik de Memorie van Beantwoording goed begrepen heb, dat de Regeering niet ongeneigd is, deze zaak te bevorderen, maar dat zij afwacht tot de particulieren er mede zullen beginnen. Zoo gaat het dan als met den jongen en het meisje: de jongen durft het meisje niet vragen, en het meisje wacht totdat de jongen zich verklaren zal, en er komt van het engagement niets. Daarom wensch ik aan de Regeering te vragen, of zij, thans, bij dit mondeling debat, niet eene meer pertinente verklaring zou willen afleggen, dat zij bereid is, het particulier initiatief, zoo het zich aanmeldt, ten deze ernstig, krachtig en afdoende te steunen.

Ik ben ook niet geheel tevreden met het antwoord, in de Memorie gegeven over de consulaire quaestie inzake Oost-Azië, noch over wat daar gezegd is over de „commercial and industrial agents”. Onze consulaten kunnen hiërarchisch natuurlijk niet anders staan dan onder Buitenlandsche Zaken, omdat zij hun exequatur moeten hebben van de Regeeringen, maar ik zou wel wenschen, dat èn de instelling van consulaten èn de benoeming van consuls in Oost-Azië, niet unilateraal van Buitenlandsche Zaken uitging, maar in overleg met Koloniën werd geregeld. Maar behalve op eene bevestiging en versterking van onze consulaire positie, dring ik ook aan op het aanstellen van commercial agents, en zelfs wensch ik, dat dit breed door de Regeering moge opgevat worden, opdat onze industrie van de zijde der Regeering steun en leiding moge ontvangen. Onze handel en industrie, vroeger op internationaal gebied zoo sterk, ziet zich thans de loef afgestoken niet alleen door Engeland, maar ook door Duitschland en kleinere landen. Bij deze zwakbeenigheid onzer industrie beschouw ik het als de roeping eener goede Regeering, en tevens als van het hoogste belang voor onze koloniale veiligheid, om in Oost-Azië het particulier initiatief niet alleen te beschermen, maar het ook uit te lokken en te prikkelen, kortom *het op de been te helpen*. Alleen zóó kunnen wij in Oost-Azië allengs eene positie verkrijgen, die overeenkomt met onze waardigheid als tweede koloniale Mogendheid.

Handelingen, blz. 413—415.

Algemeene Beschouwingen over de Staatsbegrooting voor 1900: Inzake Minas Tcheraz, Achmet Rhiza Bey e. a. zijn onze aloude traditiën op het stuk van nationale gastvrijheid geschonden — Het Kabinet en de anti-papistische verkiezingsleuze — De brief van de Koningin aan den Paus — De houding der anti-revolutionairen ten opzichte der individualistische en sociale stroomingen — Het ostracisme bij de benoemingen.

VERGADERING VAN 1 DECEMBER 1899.

Mijnheer de Voorzitter! Naar het mij voorkomt leent ditmaal de algemeene beraadslaging over de Staatsbegrooting zich minder voor eene algemeene gedachtenwisseling over de staatkundige beginselen van het Kabinet en over de verhouding van de partijen in de Kamer; allicht zal zij het volgend jaar, met het oog op de dan naderende stembus, meer beteekenis hebben. Ik wensch mij daarom ditmaal te bepalen tot het aanstippen van *vier* punten, voor de bespreking waarvan thans eene bijzondere aanleiding bestaat.

Het eerste van die vier punten is de schending van onze aloude traditiën op het stuk van nationale gastvrijheid, verleend aan politieke ballingen.

De feiten, die zich te dien opzichte hebben voorgedaan, en die ik mij niet ontzien heb, elders ergerlijke feiten te noemen en ook hier, als lid der Volksvertegenwoordiging, als zoodanig wensch le qualificeeren, zijn notoir. Zij komen in het kort hierop neer, dat aan den heer Minas Tcheraz door de autoriteiten hier ter stede belet is het houden van eene lezing met lichtbeelden, eene lezing, die in Engeland, België, Amerika en Frankrijk gehouden was, zonder dat het daar aan iemand van overheidswege in den zin was gekomen er ook maar notitie van te nemen. Het tweede feit is, dat Achmet Rhiza Bey, een man blijkens zijn titel reeds van aanzienlijken stand, hier ter stede behandeld is als een landlooper. En het derde feit is, dat het parket gemeend heeft, eene vervolging te moeten voorbereiden en tegen een der vreemde ballingen en daarnaast tegen een van onze geachte medeleden, den heer Van Kol. Natuurlijk is het in mij niet opgekomen, om voor deze drie feiten den Minister van Buitenlandsche Zaken verantwoordelijk te stellen. Het spreekt vanzelf, dat de Minister van Buitenlandsche Zaken noch over de politie, noch over het openbaar ministerie zeggenschap of het recht van het geven van orders heeft. Indien men een bepaald Departement

aansprakelijk had willen stellen, zou het niet zijn geweest het zijne, maar dat van Justitie.

De Kamer heeft dan ook in het Voorloopig Verslag over de Staatsbegrooting geoordeeld, dit punt te moeten beschouwen als eene zaak, waarvoor de Regeering als zoodanig aansprakelijk is.

Intusschen heb ik met niet weinig genoegen gezien, dat de Regeering in paragraaf 10 van haar Memorie van Antwoord zonder voorbehoud en duidelijk heeft uitgesproken, dat zij het gebeurde afkeurt en veroordeelt. Daarmede is deze troost verkregen, dat, zij het al, dat de lagere autoriteiten in strijd gehandeld hebben met hetgeen eisch was van nationale traditie en waardigheid, het Kabinet als zoodanig toch niet aarzelt, om in te stemmen met hen, die zonder voorbehoud die feiten niet alleen hebben afgekeurd, maar er hun ergenis over hebben te kennen gegeven. Echter veroorloof ik mij, naar aanleiding van hetgeen de Regeering in paragraaf 10 geantwoord heeft, haar enkele vragen te doen.

De feiten toch, die zich hebben voorgedaan, raken niet alleen de politie, maar ook het openbaar ministerie. En nu lees ik in paragraaf 10 wel, dat de Regeering spreekt over hetgeen de politie gedaan heeft, maar zij zwijgt over hetgeen geschied is door het openbaar ministerie. Indien de Regeering mij nu zegt: het openbaar ministerie draagt tot op zekere hoogte altoos een eenigszins gemengd karakter, en uit dien hoofde hebben we hier onder politie ook begrepen de handelingen van het openbaar ministerie, dan zal ik te dien opzichte voldaan zijn. Mocht daarentegen de Regeering antwoorden: neen, wij hebben uitsluitend van politie gesproken, omdat wij hetgeen geschied is door het openbaar ministerie *niet* afkeuren, — dan zou ik daartegen zeer ernstige bedenking hebben. Het kan toch niet ontkend worden, dat de Regeering ook voor het openbaar ministerie verantwoordelijk is. En nu weet ik zeer wel, dat het openbaar ministerie ten deze door de letter der Vreemdelingen- en Strafwet gedekt is, maar er bestaat ook bij de interpretatie der wet toch zeker usueel recht. Al wapent toch de wet het openbaar ministerie met de macht, om elken vreemdeling, die geene diplomatieke immuniteit bezit, overal, waar ook, in zijn hotel op te zoeken, en hem te komen vragen, of hij middelen van bestaan heeft, en te eischen, dat die middelen van bestaan zullen worden vertoond — wij weten even goed, dat men daarvan zoo goed als nooit gebruik maakt, dan alleen waar vermoeden van oplichterij of landlooperij bestaat.

Wat het onderzoek van het parket betreft, als begin van vervolging, ook dáárover beslist zekere usance. Art 119 der Strafwet bedreigt

weliswaar met 6 maanden hechtenis een ieder, die in geschrift of in beeld een vreemden souverain beleedigt, maar wie in onze caricaturen-wereld thuis is, weet, dat het waarlijk ook dit jaar daarin niet ontbroken heeft aan soms zeer verregaande spotbeelden ten laste van vreemde souverainen. Ik herinner er bijv. aan hoe, naar aanleiding van hegeen in Finland is gebeurd, eene krasse beleediging in beeld hier gepubliceerd en in aller handen gekomen is, ten laste van den Keizer van Rusland. Ook nog dezer dagen ziet men gedurig uitgestald en te koop aangeboden allerlei caricaturen op de Koningin van Engeland, die evenzoo een verre van vriendelijk karakter dragen.

En hier is dan ook het vreemde, dat, waar er, tot dekking van den Keizer van Rusland tijdens de Conferentie, zeer ernstige reden had bestaan, en er thans — men lette op de laatste speech van Chamberlain — ter dekking van de Koningin van Engeland metterdaad aanleiding toe kon wezen, men van art. 119 der Strafwet evenmin iets hoort als tijdens de Finsche quaestie, maar dat bij uitzondering de Sultan van Turkije in die dagen zoo hooge genade bij het openbaar ministerie vond, dat toen, in afwijking van alle usance en geheel exceptioneel, ten zijnen behoeve tot tweemaal toe is opgetreden. En waarvoor? Gedekt door het onschendbaar karakter van mijn spreken hier als lid der Volksvertegenwoordiging, wensch ik allermint iets hardts ten laste van den Sultan van Turkije te zeggen. Wanneer ik dat meen te moeten doen, doe ik dat, gelijk ik te Amsterdam gedaan heb, buiten de Kamer en als ik vervolgbaar ben. Maar feitelijk komt wat geschied is dan toch alleen hierop neer, dat de woorden, door Gladstone — een staatsman, wiens hooge beteekenis, voor Engeland en Europa beide, nooit heerlijker dan in deze dagen uitkomt — ten opzichte van den Sultan van Turkije gesproken, of wil men zijn uitdrukking van „the great assassin”, door de geciteerden waren herhaald.

Nu heeft de heer Van Kol onlangs bij een kalm discours, dat ik hier hield, gesproken van vechtlust, die uit mijn oogen straalde. Dat pleit zeker niet voor de gelaatskennis van dien geachten afgevaardigde. Maar dit wil ik wel zeggen, dat, wanneer men zoover mocht gaan in ons land, ons het recht van critiek op daden van buitenlandsche Regeeringen — vooral waar zij de menschelijkheid of het recht schenden — te betwisten, ik voorop zou wenschen te staan in den strijd ter verdediging van dat recht, en dat dan de vechtlust uit mijn oogen zou stralen om voor dat heilige recht op te komen. Zelfs ben ik overtuigd, dat er niet één lid in de Volksvertegenwoordiging zou zijn, dat dan niet zou zeggen: Goed, laat het openbaar ministerie en de justitie ons

in behandeling nemen; dan gaan we desnoods allen den kerker in.

Een tweede punt is, dat de Regeering verklaart, dat „rechtstreeks noch zijdelings werden door haar voorschriften of wenken gegeven.” Ik moet zeggen, dat, hoezeer ik dat volgaarne aanneem, er toch iets overblijft, dat voor mij opheldering verdient. Ook aan de Regeering zal het toch niet onbekend zijn, hoe, toen die ergerlijke feiten plaats grepen, in onderscheidene bladen gemeld is, dat de lezing, die de heer Minas Tcheraz hier zou houden, hem opgezegd was. Omdat, zoo verluidde, een inspecteur van politie aan het bestuur van de Christelijke Jongelingsvereeniging had medegedeeld, dat de heer Minister van Buitenlandsche Zaken verklaard had, dat de meeting niet *mocht* doorgaan. Ik heb dat niet kunnen gelooven en niet kunnen begrijpen, omdat ik mij afvroeg: hoe zou de Minister van Buitenlandsche Zaken ooit recht hebben, de politie te gelasten. Ik heb mij daarom gewend tot den heer Minas Tcheraz zelf, een man, dien ik persoonlijk heb leeren kennen, die als redacteur geacht is, die als gedelegeerde van onderscheidene Armenische vereenigingen herwaarts kwam en dus blijkt in onderscheidene deelen van Europa het vertrouwen van zijn landgenooten te bezitten, een man, die zoowel te Berlijn tijdens een congres als ook later door de hoogste staatslieden van Europa ontvangen is. Dien man heb ik gevraagd, of hij een met zijn naam ondertekende mededeeling zou willen geven omtrent het voorgevallene. Daarop heb ik van hem ontvangen een schrijven, geheel in den vorm: „Le soussigné déclare enz.”. Daarin deelt hij mee, dat een uur vóórdat hij zou optreden, tot hem is gekomen een bestuurslid van de Christelijke Jongelingsvereeniging, die hem heeft gezegd: „Un inspecteur de police est venu chez moi et m'a déclaré que le Ministre des Affaires Etrangères l'avait envoyé pour interdire votre conférence. Il a ajouté, que cette conférence serait désagréable aux délégués turcs.” Daarop volgt dan het verhaal van de lichtbeelden, en toen was opgemerkt, dat eene vergadering met lichtbeelden in datzelfde lokaal meermalen had plaats gehad, en toen zonder interventie van de politie, volgde er: „L'inspecteur hésita un moment, mais finit par répéter qu'il avait reçu du Ministre des Affaires Etrangères un ordre formel pour interdire cette conférence.”

Hier is alzoo contradictie. Waaruit is die contradictie ontstaan? Is het stuk, dat ik hier vóór mij heb, eenvoudig een verzinzel van Minas Tcheraz? Is de mededeeling, die de secretaris van de Christelijke Jongelingsvereeniging gedaan heeft, onjuist? Of heeft de inspecteur van politie, om zijn wil door te zetten, eene formule gebruikt, waartoe hij geen recht had? In het laatste geval zou er eene door leugen gedekte

machtsoverschrijding, en niet alleen „overdreven dienstijver”, hebben plaats gehad. Ik meen daarom het best te doen, met ook dit hier in deze Kamer te brengen, teneinde de Regeering in de gelegenheid te stellen, indien mogelijk, ook dit punt op te helderen.

De Regeering zegt verder, dat zij voor Turksche invloeden niet *gezwicht* is. Zij voegt er bij, dat reeds haar beginselen en haar beleid de onderstelling ervan voorzeker niet aannemelijk maakten. Welke beginselen hier bedoeld worden, staat er niet bij; misschien ontvangen wij ook daaromtrent nadere inlichting. Maar wanneer men zegt: Ik ben niet *gezwicht* voor invloeden, doet dit haast vermoeden, dat er toch Turksche invloeden gewerkt hebben; anders komt de uitdrukking „ik ben er niet voor *gezwicht*” eigenlijk niet te pas. Bovendien bestaat er wel aanleiding om metterdaad te vermoeden, dat destijds Turksche invloeden aan het werk waren. Want het is allereerst bekend, hoe een van de Turksche gedelegeerden zijn secretaris naar Achmet Rhiza heeft gezonden om hem tot een duel uit te noodigen, waarbij hij gedekt was door zijn diplomatieke immuniteit. Dit toont, dat de Turksche gedelegeerde zich deze zaak wel ter dege heeft aangetrokken. En in de tweede plaats is er door den correspondent te Constantinopel van de *Sémaphore* van Marseille (nummer van 16 Juni) gemeld, dat te Constantinopel het bericht, dat de conferentie verboden was, zeer gunstig was opgenomen. „Au reçu de la dépêche”, zoo staat er, „relatant cette bonne nouvelle, le Palais fut si joyeux, qu’il fit demander au Baron van der Staal de Piershil ce qui pourrait être agréable à sa femme, un cheval, un bracelet, etc. M. van der Staal, très vexé qu’on le crût capable d’accepter de pareilles offres, refusa sèchement, d’une manière qui ne laissait pas de place à de nouvelles propositions.”

Ik weet niet of hier iets van aan is, maar wil wel zeggen, dat, *als* het waar is, wij hier eens een levensteeken en een blijk van zelfstandigheid van onze diplomatie voor ons zouden hebben, dat mij genoeg kon doen. Of is ook dit gelogen? Men zou anders vragen, welk belang men te Marseille had bij de zaak, daar men toch geen partij was.

Er bestaat dus voor mij, in aanmerking genomen de natuurlijk met zorg gekozen uitdrukking van de Regeering, dat zij niet *gezwicht* is in zake de twee feiten waarop ik wees, wel eenige aanleiding om te vermoeden, dat er ter dege Turksche invloeden aan het werk zijn geweest. Het zou mij daarom aangenaam zijn, van de Regeering ook te dien aanzien nadere inlichtingen te mogen ontvangen, vooral daar zij verklaart, die gaarne te willen geven.

Het laatste punt betreffende deze zaak is, dat de Regeering, zooals

zij ons meldt, haar „*misnoegen* uitgesproken” heeft. Uitstekend; maar op welken dag? Ik zou gaarne de dagteekening van die uitspraak weten. Want men zal mij toestemmen, dat voor galgen-humor in officieele Regeeringsstukken geen plaats is. Maar gesteld eens, er was een politie-agent, die de straatjeugd bezig zag om van een huis de ruiten in te gooien, en stil wachtte tot de laatste ruit ingegooid was, en toen eerst optrad om aan de lieve straatjeugd zijn *misnoegen* te kennen te geven, in de hoop, dat ze nu geen ruit meer in zoude gooien, die er niet meer was, dan zou dat toch wel iets van galgen-humor hebben. En toch, van iets dergelijks had het hier veel. Want heeft de Regeering haar misnoegen te kennen gegeven na het *eerste* feit, en is ze toen niet gehoorzaamd, dan vraag ik toch, wat zij daarop gedaan heeft, toen zij *niet* gehoorzaamd werd. Of, als de Regeering stil gezeten heeft tot na het einde van de conferentie, toen al de menschen weg waren, zoodat bij hen geen ruit meer kon ingegooid worden, dan vraag ik, wat het dan beteekent, dat de Regeering haar misnoegen te kennen heeft gegeven, en wat is dan dit vertrouwen, „dat dergelijke feiten zich niet herhalen zullen”. Men zou ze kunnen herhalen als er weder eene Vredesconferentie kwam, maar dat zal de Regeering toch niet bedoeld hebben. Ik wenschte dus wel te vernemen, of het in den eersten of in den laatsten zin moet worden opgevat. Want in den laatsten zin opgevat zou het hier, naar de Hollandsche spreuk, geweest zijn: *mosterd na den maaltijd*.

Mijn vragen komen, wat deze zaak betreft, dus hier op neer:

1°. of de Regeering de verantwoordelijkheid van hetgeen het openbaar ministerie gedaan heeft dekt?

2°. of is onderzocht, in hoever de inspecteur van politie, die optrad toen de lezing van Minas Tcheraz zou gehouden worden, zich beroepen heeft op den Minister van Buitenlandsche Zaken?

3°. of hier of te Constantinopel metterdaad Turksche invloeden bij het Kabinet, bij den gezant of ook direct bij de politie werkzaam zijn geweest? en

4°. onder welke dagteekening het misnoegen van de Regeering aan de politie is te kennen gegeven?

Ik ga thans over tot een tweede onderwerp. Dat onderwerp betreft de vraag, of de Regeering, als geheel genomen, getrouw is gebleven aan haar oorsprong, dan wel of zij dien heeft verloochend?

Over den oorsprong van dit Kabinet kan moeilijk onzekerheid bestaan. Voor zoover in een Kabinet, dat optreedt, niet enkel de daad

van de Kroon spreekt, maar die daad van de Kroon ook weder in verband staat met de actie, die bij de stembus onder het volk heeft plaats gegrepen, lijdt het geen twijfel, of de stembus van 1897 is gekenmerkt geweest, en zelfs in bijzondere mate, door het optreden van een geheel eigenaardige factor, een niet politieken, maar een zuiver religieusen: *het anti-papisme*. Ik behoef nauwelijks de herinnering eraan nog eenigszins te verfrisschen. Men kent het *Roode Spook*, de *vijand voor de poorte*, en weet, hoe aan ons goedgeloovig volk destijds geprofeteerd werd, dat er weder moordschavotten en brandstapels zouden verrijzen, dat de Jezuiten weder de baas zouden worden in het land, om hun onzedelijke moraal tot heerschappij te voeren. In één woord, het papisme werd aan het goedgeloovige volk voorgespiegeld als eene alle zedelijke principiën aantastende, het vaderland bedreigende en verderf brengende macht. En tegen dat kwaad werden de kiezers te wapen geroepen.

Wanneer nu uit eene actie, die in dat teeken van den Dierenriem haar signatuur vond, de wisseling van Kabinet is voortgekomen, dan vraagt men zich onwillekeurig af, of de houding van het nieuwe Kabinet met dien oorsprong in overeenstemming was en bleef. Gij zult mij wel gelooven, Mijnheer de Voorzitter, als ik zeg, dat ik daarmede niet bedoel de vraag, of het Kabinet recht hatelijk, in denzelfden toon van de passie van den haat, als bij de stembus, als Regeering tegen de Roomschen geageerd heeft. Dat verwacht men niet van een Kabinet. Maar wel is het de vraag, of de houding van het Kabinet, althans tegenover onze Roomschegezinde landgenooten, door zekere koelheid gekenmerkt is geweest, en of het toonde, dat het hun niet te veel in het gevlei wilde komen, wijl het hen persoonlijk als beste menschen beschouwde, maar als geheel, zooals zij hier hiërarchisch saam verbonden zijn, hen eene gevaarlijke macht voor het land achtte.

En wat bleek nu? Nauwelijks was dit Kabinet opgetreden, — ik bepaal mij tot de bespreking van handelingen, die meer een Europeesch karakter droegen; over het binnenlandsche zwijg ik —, of er moest voorzien worden in vacaturen, ontstaan in de commissie voor de Parijsche tentoonstelling. Toen werd door een Kabinet, uit die anti-papistische actie opgekomen, tot voorzitter der algemeene commissie een Roomschegezinde benoemd; en meer nog: aan het hoofd van een van de sectiën werd als president gekozen mijn *alter ego* van die dagen, altoos naar het stembus-jargon gerekend. Bij die stembus weerklonk het toch heel het land door: Schaepman en Kuyper en Kuyper en Schaepman. Wij waren het Siameesche broederpaar van anti-papistische boemannen.

Men zal wel willen gelooven, dat ik noch aan mijn geacht medelid Michiels van Verduynen, noch aan dien Siameeschen tweelingbroeder van 1897 de eer, die hun te beurt viel, benijd. Ik voeg er gaarne aan toe, dat, indien de heeren, die de voordracht moesten doen, gedacht hadden: laat ons voor de grap die twee Siameesche broeders saam naar Parijs zenden, en zij ook mij aangezocht hadden, ik — reeds om mijn veelvuldige bezigheden — er mij in geen geval toe zou hebben laten vinden. Persoonlijke consideratiën blijven hier dus geheel buiten spel.

En nu het tweede punt. De bisschop van Rome heette bij dien stembusstrijd de gevaarlijkste mensch ter wereld. Immers het gevaar school voor velen niet daarin, dat de Roomschen Katholiek, maar daarin, dat ze *Roomsch* en *ultramontaansch* waren en dus de vaderlandsche belangen aan die van den bisschop van Rome ondergeschikt maakten. Maar zie, daar duikt plotseling de vraag op, of ook de bisschop van Rome niet zou worden uitgenoodigd, een gedelegeerde ter Conferentie hierheen te zenden. Die vraag werd ontkennend beantwoord. Het kon niet om Italie, hoewel onze Regeering verklaarde, dat *zij* er geen bedenking tegen gehad zoude hebben. Toen moest er een pleister op de wonde gelegd en de Regeering besloot, een brief uit te lokken van de Koningin aan den Paus.

Welke beteekenis had die brief, dien ik nu niet bespreek in verband met de *Vredesconferentie*, — dit zoudt gij, Mijnheer de Voorzitter, niet gedoogen, wijl dat komt bij hoofdstuk III —, maar uitsluitend als uiting van algemeen regeeringsbeleid? Dat moet ik hier wel doen, want deed ik het bij Buitenlandsche Zaken, dan zou ik zeer stellig tot de orde geroepen worden.

Voor onze Roomschgezinde landgenooten heeft natuurlijk het de jure posito zitting nemen van een gedelegeerde van den Paus op eene wereldconferentie veel hooger waarde dan het ontvangen door den Paus van zulk een brief. Maar voor mij, die niet Roomschgezind ben, die buiten Rome's kerk sta en die de zaken uit een algemeen oogpunt beschouw, heeft dat schrijven van zulk een brief veel hooger beteekenis dan het zitting geven aan een gedelegeerde. De curie te Rome stond uiteraard diplomatiek te hoog om niet te begrijpen, dat die brief niet de minste *diplomatieke* waarde heeft. Als iemand binnentreedt bij een vader, die vele kinderen heeft, met het beleefd verzoek: zorg toch vooral voor den vrede onder uw kinderen, dan zou zulk een vader zeker zeggen: dat ik zulks moet doen, behoeft gij mij niet te vertellen, dat weet ik zelf wel. En zoo ook in dit geval kon de Paus zeker met volkomen recht antwoorden: Ik ken mijn roeping zelf wel; als ik zedelijk te

steunen heb krachtens mijn ambt, zal ik dat vanzelf wel doen, maar al verzoekt men het mij duizend maal, zoo mijn ambt het niet eischt, doe ik het niet. *Papa fara da se*. Maar, los van het andere standpunt beschouwd, staat zulk een brief veel, veel hoger. Of men mij in mijn hoedanigheid van Kamerlid ergens recht van mee-aanzitten geeft, of wel mijn zedelijken steun inroept voor het heil van de wereld, is zelfs niet voor vergelijking vatbaar, en ieder zal mij toestemmen, dat het laatste tienmaal gewichtiger is dan het eerste.

Wij staan hier dus voor het feit, dat men bij de stembus van 1897, d. i. bij de wieg van dit Kabinet, tot in het oneindige het wiegeliedje heeft gezongen: *O moeder die Papen!* en dat nu het Kabinet, na uit die wieg te zijn uitgestapt, tot diezelfde Papen, in den persoon des Pausen, komt met de noodkreet: Help ons, of de vrede der wereld loopt gevaar. Dat nu klopt niet. In de taal van het kleurenkompas zou ik zelfs moeten zeggen: *Dat vloekt!*

Gesteld eens, dat die heeren er niet waren komen zitten, maar dat die „boemannen” de plaatsen aan de Regeeringstafel ingenomen hadden, en dat ik mij eens geleend had om zulke dingen te bestaan, er zou één rauwe kreet van verontwaardiging door heel het land zijn gegaan. Dan zou het geheeten hebben: hebben wij het niet geprofeteerd! Ons land is overgeleverd aan Rome. En wat gebeurde nù? Alleen de groep der Christelijk-historischen is trouw gebleven aan haar program. Maar de apostelen van het toenmalig anti-papisme, waar zijn zij gebleven? Ze hielden zich *muis-stil*.

Ik kom tot een derde onderwerp, n.l. *de houding van de anti-revolutionaire partij in deze Kamer*.

De heer Mees heeft bij een debat, dat geen aanleiding gaf toen verder op de zaak in te gaan, gezegd, — laat mij het maar kort samenvatten —, dat ik hem nog al meeviel, en dat hij, menig vroeger program onzer partij nagaande, nooit vermoed had, dat ik zoo gematigd zou optreden. Hij heeft niet gezegd, welk program hij daarbij op het oog had, of wat er in stond; wellicht, dat hij dit nog nader zal aanduiden. Ook de heer Veegens, wiens afwezigheid ik vooral op dit oogenblik betreur, gewaagde van „eene reis naar Sliedrecht”, in overdrachtelijken zin natuurlijk, waarop ik nu niet verder zal ingaan, dan in zooverre de heer Mees verklaarde, — als ik het wel heb —, dat de heer Veegens daarbij niet te gastvrij ontvangen zou zijn. Ik meen, dat de uitdrukking ongeveer zóó was. Hiertegen moet ik opkomen. Bij alle politieke samenwerking houd ik staande, dat door de anti-revolutionaire partij

de regelen, die voor zulk eene samenwerking moeten gelden, altoos op de stiptste, nauwkeurigste en loyaalste wijze zijn in acht genomen.

Maar dit nu ter zijde latende, is er dan toch een oogenblik geweest, waarop o.a. de geachte afgevaardigde, de heer Troelstra, in zijn breede taal meende ons te moeten toeroepen: gij anti-revolutionairen, weet gij wel, dat gij op die wijs u duwen laat in *den conservatieven hoek*? Wij staan, Mijnheer de Voorzitter, in geen hoek en dus ook niet in den conservatieven. De anti-revolutionairen vindt ge op de politieke beurs nog steeds bij haar eigen pilaar en die pilaar is, als vanouds, *groen* gekleurd en met het *kruis* gemerkt. En het is juist die zelfstandigheid van onze partij, die voor ons de mogelijkheid van vrijheid van beweging opent en die vrijheid van beweging geeft ons de gelegenheid om onze obol — want *veel* invloed hebben wij niet — de ééne maal in de schaal rechts en de andere maal in de schaal links te werpen.

Vanwaar komt dat? Wij zien tegenover ons twee richtingen, twee stroomingen, waarvan de ééne, om nu eens de uitdrukking te nemen van ons vroeger geacht medelid, den heer Van Houten, een *individualistisch* en de andere een meer *sociaal* karakter draagt. Dat wil zeggen, dat bij de ééne van de twee stroomingen elke actie uitgaat van het beginsel van de individueele vrijheid, en bij de andere strooming van het beginsel van sociale samenbinding. Met geen van die twee eenzijdige richtingen gaan wij, anti-revolutionairen, mede. Wij houden de rechten van het individu even hoog als de beteekenis van de sociale samenbinding der individuen, en het kenmerk van onze partij bij deze tegenstelling ligt hierin, dat wij die twee constitutieve elementen verbonden willen zien door maatschappelijke organisatie.

De twee groepen, die tegenover ons staan, komen beide hierin overeen, dat zij van boven niets dan den Staat zien, en beneden niets dan individuen. Of, om eene beeldspraak te gebruiken, aan den heer Minister van Justitie niet onbekend, van boven één groot drijf wiel, en van dat drijf wiel de kracht direct afgeleid op het individu.

De Ongevallenwet, waarin ik nu niet zal terugtreden, maar die ik toch wel als openbaring van Regeeringsbeleid hier mag bespreken, heeft volgens het Kabinet ten doel, om door den Staat, dus van boven af, de individueele werklieden en werkgevers rechtstreeks voor de verzekering te laten binden. Het standpunt van de Regeering is, om te verkrijgen een direct publiekrechtelijk verband van de overheid met *elken werkmán*, en evenzoo een direct verband van de overheid met *elken werkgever*. Daar staan wij juist tegenover. Ons stelsel is dat, — als ik in hetzelfde beeld mag blijven —, zoo het drijf wiel boven is, er tusschen dat drijf wiel

en de enkele werklieden en werkgevers beneden eene samengestelde machinerie moet staan, eene maatschappelijke machinerie van wielen, veeren en raderen, waarlangs de kracht van het volk heengeleid wordt naar boven en, waarlangs omgekeerd, de leiding van boven, weer over die wielen, veeren en raderen heenglijdt naar het volk.

Waar zoo onze overtuiging is, hoe kan het daar bevreemden, dat wij, zoo dikwijls de individueele vrijheid in gevaar komt, ons scharen aan de zijde van de oude liberalen en van ieder, die met hen voor de individueele rechten opkomt, maar ook dat, zoo dikwijls er sociale belangen te verdedigen zijn, wij ons scharen, en wel met beslistheid, aan de zijde van hen, die voor die belangen den strijd hebben aangeboden? Men heeft het dan ook bij de behandeling van de Ongevallenwet gezien, hoe wij daar, waar het particulier initiatief moest verdedigd worden, in verband stonden met de oud-liberalen, en omgekeerd dat, waar het aankwam op het behartigen van de sociale belangen, de geachte afgevaardigde, de heer Troelstra, met zijnen eenen druppel in den beker aankwam, en ik met den vollen beker. Wat zou hierin nu incorrects of inconsequents liggen? Het is dezefde gedragslijn, vroeger door Groen van Prinsterer gevolgd, toen hij eenerzijds wervers uitzond onder Foreest en de zijnen, en te gelijk heliographische lichtseinen wisselde met Allard Pierson, den geavanceerden liberaal, te Heidelberg.

Ik kom eindelijk tot het laatste onderwerp, dat ik wilde aanstippen. Ook voor de bespreking van dit onderwerp bestaat eene bepaalde aanleiding; ik doel op *de benoemingen*. Terwijl wij bezig waren aan de Ongevallenwet, heb ik mij veroorloofd, mij ook over de benoemingen een enkel woord te laten ontvallen, en de Minister van Justitie viel mij in zijn repliek daarover wel wat hardhandig aan, toen hij betwijfelde, of hetgeen ik toen sprak, wel in overeenstemming was met hetgeen gevraagd mocht worden van eene loyale oppositie. Ik heb daarop toen niet dan kort kunnen antwoorden, maar ik meen, dat ik thans gevolg moet geven aan wat ik toen reeds zeide, n.l. dat licht bij de algemeene beraadslaging over de Staatsbegroting de gelegenheid zich zou voordoen om het misverstand, dat hier blijkbaar bestond, op te helderen. Metterdaad, er bestond een misverstand. De Minister van Justitie vatte hetgeen ik gezegd had op als eene *beschuldiging*, en door mij was het bedoeld als eene opmerking, één der vele sociale quaestiën rakend, als een eisch van *sociale rechtvaardigheid*. Er lag dan ook, in hetgeen ik gezegd heb, geen zweem van beschuldiging. Wat ik had aangemerkt, was niet, dat dit Kabinet het eenige was, dat bij wijze van exceptie aldus handelde,

want ik heb gezegd: „en men dan ziet, hoe *ook* bij de benoemingen van dit Kabinet enz.”. Uit die woorden blijkt dus reeds genoegzaam, dat ik toen sprak van *een toestand*, die van Kabinet tot Kabinet bestendigde. Daarbij heb ik toen gewezen op drie feiten:

Vooreerst hierop, dat de benoemingen, althans in de meer aanzienlijke betrekkingen, altoos eene zekere politieke kleur vertoonden;

het tweede feit was, dat die politieke kleur veelal eene gelijke was; en

het derde, dat ik onder de benoemden *mijn* kleur niet dan zeer zelden terugvond.

Die drie feiten zijn zoo duidelijk en vaststaande, dat aan de waarheid daarvan wel niemand in deze Kamer zal twifelen. Maar waar ligt nu hierin de quaestie van sociale rechtvaardigheid? Laat mij dit nader mogen toelichten, om ook aan de Regeering duidelijk te maken, waarom het hier eigenlijk gaat.

Wij anti-revolutionairen bestaan in den lande — ik stem dat toe — als eene kleine groep, maar als eene groep, die dan toch in het geheel van het nationale leven haar eigen plaats inneemt en medetelt. Nu hebben ook wij *kinderen*, en juist dat heeft men hier vroeger wel eens vergeten, misschien wel, omdat de anti-revolutionaire partij hier vroeger bijna uitsluitend door kinderlooze mannen gerepresenteerd werd. Daarin is allengs beterschap gekomen, en wanneer men thans eene statistiek kon opmaken, geloof ik, dat de klacht, die in Frankrijk wordt gehoord over de weinige geboorten, in ons land althans niet ten laste zou komen van de anti-revolutionaire partij. Wij zijn meestal zelfs talrijk in onze gezinnen. Echter zijn de anti-revolutionairen in den regel geen lieden, die behooren tot de rijken, aanzienlijken of gegoeden in den lande. Er worden onder ons enkele mannen van zeker fortuin gevonden, maar dat zijn en blijven uitzonderingen; in den regel behooren onze geestverwanten tot de kleine luyden. Vandaar, dat we langen tijd geheel buiten de openbare betrekkingen leefden. Maar in den laatsten tijd is er zekere drang onder ons waarneembaar, om ons sociaal hooger op te werken, oeconomisch onze positie te verbeteren, en in verband hiermede ons niet langer te onttrekken aan het publiek leven, maar van lieverlede in de verschillende takken van het staatsleven onze plaats in te nemen. Toch kan dit slechts aan enkelen onzer voorshands gelukken. En ook daarom zijn wij zoo sterk gekant tegen het annexeren van het maatschappelijk erf door den Staat.

Neem bijv. de Ongevallenwet. Zoolang de particuliere verzekering-maatschappijen bestaan, zijn daaraan verbonden tal van posten voor jonge mannen, die als klerken op de kantoren dier maatschappijen

zullen werken. Zoolang deze posten nu te vergeven zijn door particuliere maatschappijen, concurreeren wij met allen in den lande gelijk op en krijgen ook onze zoons eene plaats. Doch als deze Ongevallenwet doorgaat, vervallen weder heel wat van die posten en betrekkingen, en worden ze van de particuliere maatschappijen naar de Rijksverzekeringsbank overgebracht. En dan komen wij natuurlijk weder voor dezelfde vraag te staan: Deelt de anti-revolutionaire partij bij benoemingen en betrekkingen, proportioneel, gelijk op met andere partijen, ja dan neen? Zoo neen, dan verliezen wij voor onze kinderen weer item zooveel kansen. En zoo zal het uitkomen, want waarlijk, onze partij lijdt, bij publieke benoemingen, nog altijd onder een pijnlijk *ostracisme*.

Dit geldt de oude quaestie van de *civil disabilities*. Op zich zelf was het volstrekt zoo onnatuurlijk niet, dat de overheid zeide: ik leg geen macht van magistratuur in handen van mannen, van wie ik verwachten kan, dat zij mijn gezag tegenwerken, of de beginselen, die ik verdedig, bestrijden zullen. Doch dit ging alleen goed, zoolang de kerkelijke en politieke overtuigingen elkander dekten. Toen was het zelfs een oprecht stelsel. En brutaal en hatelijk is dit stelsel eerst geworden, toen de kerkelijke en politieke overtuigingen al meer uit elkander gingen loopen. En we mogen ons gelukkig achten, dat aan het buitensluiten van iemand, eenvoudig omdat hij tot het een of ander kerkgenootschap behoorde, dat aan de confessioneele en dergelijke *civil disabilities* voor eens en voor goed een einde is gemaakt. Maar is daarom de *civil disability* de wereld uit? Volstrekt niet. Die *civil disability* is ook nu gebleven, maar gebleven op eene geheel andere wijze. Amerika toont daarvan het duidelijkste voorbeeld. Daar gaan bij elke kentering van de stembus de verschillende posten en betrekkingen terstond op anderen over. En in ons land volgt men dit stelsel wel niet, maar hier is de feitelijke toestand, dat de groote menigte van de dusgenaamde fatsoenlijke lieden in ons land een soort *côterie* vormt, die eenzelfde geestesrichting en eenzelfde geestesovertuiging is toegedaan, zoodat de zonen, uit die familiën geboren, ten eerste vóór hebben, dat zij in het oog der overheid van de gewenschte geestesrichting zijn, en dat ze in de tweede plaats op alle wegen kruiwagens te over gereed vinden staan om hun het verwerven van betrekkingen en hun promotie, als zij eenmaal in betrekkingen zijn, te vergemakkelijken, en dat zij daardoor een ongelooflijken voorsprong hebben boven de zoons van alle andere groepen in den lande. En wat is de wijze, waarop dit stelsel zich handhaaft? Daarvan ligt het karakter uitgedrukt in het woord *geschiktheid*, de nieuwsoortige *ability*. Men wordt niet meer afgewezen, omdat men

tot deze of die kerkelijke of politieke partij behoort, o neen, maar omdat men *niet geschikt* is. Doch zoo, men gevoelt het, komen wij nog in erger conditie. Vooreerst worden wij niet benoemd en als onze sollicitanten dan met de kous op den kop naar huis gaan, krijgen zij nog het verwijt achterna, dat zij *ongeschikt* zijn. Denk aan Bilderdijk, Groen van Prinsterer en Da Costa, die allen gestorven zijn als ambte-loos burger.

Nu zou men ons kunnen zeggen: maakt u dan geschikt. Zeer wel, maar dan stuiten we weer op een ander bezwaar. Wanneer komt men het gemakkelijkst tot die gewenschte „geschiktheid”? Als men zijn opleiding gaat zoeken aan de Staatsinrichtingen. Dan gaat men zoo vanzelf in den trein en wordt voortgereden tot aan het station, waar men uitstapt om zijn betrekking te bekleeden. Maar wij *kunnen* en *mogen* dit niet doen. Wel mogen wij op eigen gelegenheid en met hooge kosten particuliere inrichtingen voor opleiding tot stand brengen, maar als wij dit met groote kosten en inspanning gedaan hebben, blijven wij altoos nog in deze booze conditie, dat bijv. zelfs omtrent de vrije advocatuur, die een van de meer vrije uitingen van het volksleven moet wezen, volgens de jongste beslissing van den Hoogen Raad geldt, dat alleen zij, die van eene Rijksuniversiteit komen, tot de balie worden toegelaten. Men zal zeggen: dan blijft u ten slotte toch altoos nog het recht om te klagen, wat immers altoos troost geeft. Maar neen, Mijnheer de Voorzitter, ook dit mag niet, want als wij hier komen klagen, dan zegt — zooals wij gehoord hebben van den Minister van Justitie — de Regeering: dit is geen *klacht*, maar eene *beschuldiging*, en als gij die niet *bewijst*, verzaakt gij de goede regelen van eene loyale oppositie.

Daar hebben wij nu precies dezelfde quaestie als wij vroeger gehad hebben bij de lagere school. Als wij bij het lager onderwijs klaagden, dat de openbare onderwijzers in strijd handelden met de bepalingen van de wet, werd ons ook altoos gezegd: *bewijst*! En hoe konden wij dit bewijs leveren? Natuurlijk alleen door de getuigenissen der kinderen, die er bij geweest waren; en als wij dan die kinderen lieten spreken, werd het of niet geloofd, of die kinderen hadden geen leven op school meer. En zoo is het ook hier. Als wij hier bewijzen zouden moeten leveren door *namen* en *verklaringen* over te leggen, zouden wij alleen bereiken, dat die arme sollicitanten het voor altijd verdorven en verkorven hadden. Daarom is de eisch: gij moet het bewijzen, eenvoudig een eisch van het onmogelijke en zoo in hooge mate onbillijk.

Wij, anti-revolutionairen, verkeeren in dit opzicht vooral in *zeer* ongunstige conditie. De Roomschegezinden minder, want deze hebben, als

ik het zoo zeggen mag, eene cocarde; van hen weet men terstond of zij Roomsch zijn of niet, en daarmee is het uit. Maar wij anti-revolutionairen zijn Hervormd, Gereformeerd, Luthersch, Doopsgezind, enz. en daarom is het bij ons nooit op eene wijze, die geen weerlegging toelaat, uit te maken of onze geestverwanten benoemd zijn, ja dan neen. Men kan dit wel voor zich zelve weten, maar niet in openlijk debat bewijzen. Ik wil slechts één punt releveeren om te doen gevoelen, hoe pijnlijk die toestand voor ons, anti-revolutionairen, is. Er is nog ééne betrekkelijk gezochte betrekking van aanzien in den lande, die dusver aan *geen* diploma of examen verbonden is, en dat is het burgemeestersambt. Wij hadden dus altijd nog hoop, dat wij, waar het burgemeestersbenoemingen gold, gelijkop met anderen zouden kunnen concurreeren. Wij hadden daarvoor zelfs steun in de Grondwet, en kregen nog onlangs een steun in den Minister van Koloniën. In de Grondwet staat toch, dat de voorzitter van den raad kan worden benoemd *ook* buiten den gemeenteraad, maar wanneer men dat zegt, dan wordt toch als regel gesteld, dat hij *uit* den raad wordt benoemd. Daar nu de anti-revolutionaire partij op tal van dorpen bijna de eenige is, gebeurt het vaak, dat de raad geheel uit anti-revolutionairen bestaat en zou men dus denken, dat hij kans en uitzicht had, dan althans een burgemeester uit zijn midden te zien optreden.

Wat ik van den Minister van Koloniën zei, doelt op wat Zijn Excellentie sprak, in antwoord aan den heer De Waal Malefijt, aangaande de Christelijke regenten in Indië. Hij zeide toen: „Eene generale regeling is niet mogelijk. Wij moeten zien, dat wij in Mahomedaansche districten Mahomedaansche regenten houden en alleen in Christelijke districten de deur voor Christelijke regenten ontsluiten. Men kan niet iemand”, zoo oordeelde hij, „van Christelijke overtuiging in een Mahomedaanschen kring regent laten zijn.” Zoo spreekt men waar het Mahomedaansche streken geldt, maar wat doet men met anti-revolutionaire dorpen? De provincie Zuid-Holland zendt hier 20 afgevaardigden, waarvan er 8 anti-revolutionair zijn, bijna de helft dus. Wie van statistiek houdt, moet nu eens nagaan, wat het percentage is van anti-revolutionaire burgemeesters in Zuid-Holland, en dan eens vragen, of hier billijkheid betracht wordt. Geef ik daarvan nu de schuld aan het Torentje? Ik wensch mij daarover op dit oogenblik niet uit te laten. Ik wil thans alleen opmerken en erkennen, dat de schuld in vele gevallen eer bij de voordragende autoriteiten ligt dan bij de autoriteiten, die te deciseeren hebben over de voordracht aan de Koningin.

Laat mij een voorbeeld mogen geven van de wijze, waarop die voor-

dragende autoriteiten soms te werk gaan. Een van mijn geestverwanten meldde zich aan als sollicitant voor een burgemeesterschap, en begaf zich op audientie bij den Commissaris der Koningin. De Commissaris zeide tot hem: „O, is u die meneer, voor wien dat adres is ingekomen. Nu, dan moet u uw vrienden maar zeggen, dat ze dit niet meer mogen doen, want dat adres doet u meer kwaad dan goed. Wat denkt u, dat ik niet weet, wie die onderteekenaren zijn? Dat zijn die DOLEERENDEN, die het den vorigen burgemeester, een onpartijdig man, zoo onaangenaam hebben gemaakt. U moet er maar niet op rekenen, want ik draag u niet voor, en u behoeft ook niet bij mij terug te komen. Dag meneer!” Wanneer men nu, Mijnheer de Voorzitter, rekening houdt met de groote beteekenis, de vaak beslissende beteekenis, die zulk eene voordracht op het Torentje heeft en hebben moet, is het dan goed, mag het dan worden geduld, dat, waar een sollicitant half bevend en schroomvallig op eene audientie komt om te zien of er kans voor hem is, op zulk eene audientie, vooreerst het recht van petitie op zoodanige wijze wordt gevilipendeerd, dat men zegt: men moet maar niet meer met een adres komen, want het doet meer kwaad dan goed?

In de tweede plaats vraag ik: mag men bij eene officieele audientie spreken van *Doleerenden*, waar na 1887 geen doleerenden meer in het land bestaan, en er niet anders zijn dan *Gereformeerden*, en mag men op zulk eene audientie, waar het gaat om eene *politieke* aangelegenheid, eene dergelijke *kerkelijke* quaestie in het geding brengen? Is dit nu eene manier om een sollicitant, die zijn belangen komt voordragen, — laat ik het met een kort woord zeggen —, *af te schepen*?

Mijnheer de Voorzitter! *Ex uno disce omnes*, zal ik hier niet zeggen. Ik geloof, dat dit te ver zoude gaan, en ik ben overtuigd, dat er lang niet *altijd* zóó wordt gehandeld; maar met het oog op de belangen, die ik besprak, zou ik toch willen vragen: is het geen eisch van *sociale rechtvaardigheid*, dat aan zulke toestanden een einde kome? Heeft ook het Kabinet zich de vraag niet te stellen, of aan zoo grove onbillijkheid, der anti-revolutionaire partij in den lande tot dusverre aangedaan, niet een einde moet worden gemaakt; of — nu eenmaal de uitspraak van den Hoogen Raad omtrent de advocatuur ons van de balie weert — er geen maatregelen moeten worden genomen om te zorgen, dat iemand uit de anti-revolutionairen, die als advocaat wil optreden, niet langer gehouden is te studeeren aan eene *Rijksuniversiteit*? Ja, zou de sociale rechtvaardigheid niet met zich brengen, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken eens herzag zijn uitspraak, dat er van hem geen

voordracht te wachten is, om bij het gymasiaal en ander onderwijs ook het vrije onderwijs meer dan tot dusverre *Staatsfähig* te maken? En zou het niet op den weg van een Kabinet van *sociale rechtvaardigheid* liggen, om in de toekomst althans te zorgen, dat een dergelijke ontvangst, op eene audientie aan een anti-revolutionair sollicitant bereid, voor altoos onmogelijk werd gemaakt?

Handelingen, blz. 567—572.

Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde uit Goes, de heer Lohman, heeft heden de stelling verdedigd, — althans als ik hem goed verstaan heb —, dat wij als Parlement wel de Regeering ter verantwoording mochten roepen over datgene, wat door de leden van het Kabinet is gedaan, of overeenkomstig hun indicatiën geschied is, maar dat daarentegen datgene, wat in den lande van overheidswege geschiedt door de hiërarchie van onder hen ressorteerende ambtenaren, viel *buiten* het kader van onze beoordeeling, zoodra daarover parlementaire interpellatiën of vragen om inlichtingen mochten plaats hebben.

Ik moet haast mij zelven wantrouwen, en onderstellen, dat ik verkeerd verstaan heb; maar opdat ten opzichte van dit punt geen misverstand overblijve, wil ik mijnerzijds althans duidelijk verklaren en uitspreken, dat ik zelf de verantwoordelijkheid van het Kabinet niet alzo versta, maar integendeel acht, dat het ter verantwoording kan geroepen worden, niet alleen over hetgeen de leden van het Kabinet zelf, maar ook over al hetgeen de hiërarchie van hun ambtenaren heeft gedaan.

De heer De Beaufort heeft mij eene opmerking gemaakt in zake de burgemeestersbenoemingen, en gemeend een troef tegen mij te kunnen uitspelen door er op te wijzen, dat er in deze Kamer 3 anti-revolutionaire leden waren, die allen het ambt van burgemeester bekleeden. Het is mij, ook na veel nadenken, niet gelukt, de kracht van dien troef te gevoelen. Uit dat feit blijkt toch alleen, dat er in elk der provinciën Gelderland, Utrecht en Zuid-Holland één anti-revolutionair burgemeester is. Heb ik dit ontkend? Mij dunkt, dat dit een argument zou zijn, indien ik beweerd had, dat er nergens een anti-revolutionair burgemeester was. Maar ook dan alleen,

Dezelfde geachte afgevaardigde heeft nog eene andere opmerking gemaakt, namelijk deze, dat het tegenwoordig bijna ondoenlijk is om het ambt van burgemeester op te dragen aan een landelijk man, omdat in den loop der tijden een zoo aanmerkelijk stuk van de uitvoering der wetten aan de burgemeesters is opgedragen, dat alleen een wetsgeleerde

voor dat ambt geschikt, en dus benoembaar is. Ik beaam dat, Mijnheer de Voorzitter, en stem toe, dat de taak van den burgemeester tegenwoordig door een gewoon, zij het ook een overigens goed ontwikkeld landelijk man, niet plotseling kan worden overgenomen. Ik zeg niet, dat zoo iemand na lange voorbereiding en studie zich niet bekwaam zou kunnen *maken*, maar plotseling daartoe geroepen, zal hij die taak *niet* kunnen vervullen. Ik voorspel dan ook, dat de tijd langzamerhand nadert, waarop ook voor de vervulling van dat ambt een examen, diploma of wetenschappelijke titel zal geëischt worden. Maar de geachte spreker houde het mij ten goede, als ik zeg, dat dit feit niets afdoet aan hetgeen hedenmorgen door mij werd beweerd. Daaruit zou toch alleen blijken, dat het nu gevolgde *stelsel* niet deugt, en dat wij den weg op moeten, die in Oostenrijk en Pruisen wordt bewandeld, waar het burgemeesterschap een *plaatselijk* ambt is, zonder al die wetsuitvoering, doch waar een complex van enkele gemeenten gesteld is onder een districtscommissaris, die belast is met de uitvoering van de wetten.

Het zij mij veroorloofd, nog met een enkel woord te repliceeren op het antwoord, dat ik van de Regeering mocht ontvangen. Ik constateer toch, dat ik geen antwoord ontving op mijn pertinente vraag, welke dagteekening er staat op de verklaring van misnoegen aan de politie; en verder, dat de Regeering zegt, er voor te kunnen instaan, dat het door mij voorgelezene door den heer Tcheraz *gelogen* was, en dat zij de bewijzen hiervoor in haar dossier heeft. Ik zal hierover natuurlijk eerst kunnen oordeelen, nadat de Regeering de beleefdheid zal gehad hebben, mij inzage van dat dossier te verschaffen. Voor het overige meen ik de betrekkelijke kracht, die er in de gegeven Regeeringsantwoorden mocht schuilen, niet beter te kunnen laten uitkomen, *dan door er geen repliek op te geven*.

Slechts wensch ik een tweetal opmerkingen te maken ter rechtvaardiging van mijn houding. Wanneer ik hier als lid der Kamer het constitutioneele vraagstuk aan de orde stel, of er al dan niet verband behoort te bestaan tusschen den oorsprong van een Kabinet en zijn daden, dan heb ik dit gedaan zonder ook maar met een enkel woord persoonlijk te worden. Met opzet liet ik de vraag, of de Kabinetsformateur of een zijner ambtgenooten bij de stembus aan de anti-papistische actie hebben deelgenomen, achterwege. Ik heb daar geen woord van gezegd. Alleen heb ik het algemeene feit geconstateerd, een feit, door niemand weersproken, dat zeer krasse anti-papistische leuzen bij de verkiezingen gebruikt zijn geworden en opgeld deden.

En gaat het nu aan om zulk een constitutioneel vraagstuk, met de feiten die het aan de orde stellen, om te zetten in eene persoonlijke quaestie tusschen den heer Pierson en mij? Ik heb met geen woord beweerd, — en het zou ook niet te pas gekomen zijn zulks te doen —, dat de heer Pierson, eer hij Minister werd, zelf in anti-papistischen geest zou geagiteerd hebben, maar heb slechts geconstateerd, dat een der hoofdfactoren, die in 1897 bij de stembus den doorslag hebben gegeven, was bestrijding van het papisme, en heb onderzocht, of met dien oorsprong de houding van het Kabinet overeenstemde.

In de tweede plaats verklaar ik, dat, wanneer ik zeer duidelijk uitspreek, dat ik met mijn bespreking van de benoemingen *niet* eene beschuldiging van partijdigheid tegen dit Kabinet bedoel, maar aan de orde stel eene quaestie van sociale rechtvaardigheid en daarbij bepaalde vragen doe, en de Regeering vindt het dan goed, om mij zóó te beantwoorden als had ik niets dan eene beschuldiging van partijdigheid ingebracht, mij dan de moed ontzinkt voor verder debat. Er behoort bij elk debat, ook formeel, althans van eenigen ernst ook bij de wederpartij te blijken.

Handelingen, blz. 588.

**Hoofdstuk III der Staatsbegrooting voor 1900: De Vredesconferentie —
Motie omtrent het niet uitnoodigen der Zuid-Afrikaansche republieken.**

VERGADERING VAN 5 DECEMBER 1899.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch niet voort te gaan in de lijn, waarin de discussie allengs gekomen is, en die ons hier zou brengen tot meer theologisch-kerkelijke beraadslagingen dan tot Buitenlandsche Zaken. Alleen wensch ik, wat dit punt betreft, mij één korte opmerking te veroorloven. Wanneer toch door den laatsten geachten spreker, gezegd is, dat zijn geloofsgenooten van den Protestantschen godsdienstvrede hier te lande zooveel niet hebben gemerkt, dan wensch ik toch daartegenover een ander, evenzoo historisch feit te constateeren, dit namelijk, dat wij Protestanten, toen zijn geloofsgenooten hier de Roomsche beginselen toepasten, van dien godsdienstvrede nog minder hebben ontwaard.

Overigens wensch ik mij in de eerste plaats aan te sluiten bij hetgeen dezen morgen is gezegd zoo door den geachten afgevaardigde, den heer Mees, als door den heer Van Karnebeek, en ook mijnerzijds te verklaren, dat bespreking van de houding, door de Regeering op dit oogenblik aangenomen of nog aan te nemen met opzicht tot den bangen oorlog, die in Zuid-Afrika woedt, mijns inziens *niet* gewenscht is. Ja, ik wensch verder te gaan en mij ook in zooverre bij hun advies te voegen, dat ook ik er mij tegen zou moeten verzetten, indien van de zijde der Kamer ook maar eenige prikkel werd uitgeoefend, om de Regeering tot meerdere activiteit te leiden. Wie in Engeland geen vreemdeling is, weet, dat daar in den regel aan hetgeen uit Holland komt, reeds omdat het „Dutch” is, geen te hooge waarde wordt gehecht, tenzij in uiterst beperkten kring; maar zeer stellig mag gezegd, dat, zoo dikwijls van onze zijde een stem opgaat ten behoeve van de Zuid-Afrikaansche Republiek of den Oranje-Vrijstaat, de invloed van die stem op het Engelsche publiek *zeer* gering is, en daar het omgekeerde uitwerkt, omdat zij den indruk maakt van partijdigheid.

In de tweede plaats wensch ik te spreken over de Vredesconferentie. Het komt mij voor, dat het verschil van gevoelen over de beteekenis van die Vredesconferentie daaraan te wijten is, dat zij, die deze conferentie saam hebben gebracht, te kwader ure vervallen zijn in de fout

van de sociaal-democraten. Er is aan de heeren sociaal-democraten ook in deze Kamer vaak verweten, dat zij beloften voorspiegelden, die zij niet na konden komen. Welnu, zoo was het ook hier. De oproeping tot de Vredesconferentie is ingeleid met eene verwijzing naar de zware lasten, die ten gevolge van de zware wapeningen op de volken van Europa rusten. Er is niet op den voorgrond gesteld, dat men moest zien, of wij konden komen tot een arbitragehof of tot vermindering van de wreedheden in den oorlog. Dit moge als aanhangsel er aan zijn toegevoegd, maar op den voorgrond stond de eerste maanden zelfs niet *vermindering* van de legers, maar de *ontwapening*, zóó zelfs, dat de naam van *ontwapeningsconferentie* in den beginne met zekeren nadruk gehandhaafd werd. Kon het nu anders, of — waar de volken onder zoo [zware militaire lasten gebukt en gebogen gaan, en in bijna alle landen, niet het minst hier te lande en in deze Kamer, meer dan één partij bijna uit beginsel tegen alle militaire lasten opkomt — de voorspiegeling, dat er een eind aan die lasten zou komen, dat zij althans stonden verminderd te worden, moest verwachtingen opwekken, waaraan de uitkomst niet beantwoorden *kon*? Ik durf dan ook zonder vrees voor tegenspraak te zeggen, dat de groote actie, die hier te lande uitgegaan is van een bekend comité om honderdduizenden handteekeningen te verzamelen, ten einde gevoelens van dankbaarheid voor het initiatief ten dezen aan den Czaar van Rusland te betuigen, niet haar oorsprong dankte aan en niet bezielde, niet gedreven werd door de zucht om een arbitragehof te krijgen, of voor toepassing op zee van de bepalingen, welke gelden voor een oorlog te land. Neen, wat de geestdrift heeft gewekt, en wat duizenden en duizenden tot teekenen bewoog, was het denkbeeld, dat de wereldvrede nader zou komen, en dat we verlossing zouden krijgen, althans voor een deel, van den *militairen druk*.

Wanneer ik dit echter wegdenk en ik neem de conferentie op zich zelf, en ik vergelijk die met menige andere conferentie in Europa gehouden, dan stem ik volkomen toe, dat de vrucht ervan niet zoo onbeduidend is geweest. Op de vraag, of het voor ons land van zoo ongemeene betekenis was, die conferentie *hier* te houden, zou ik daarentegen niet hetzelfde antwoord durven geven als de geachte afgevaardigde uit Utrecht. Zeer zeker kan het isolement van eene kleine Mogendheid internationaal te ver gaan, maar waar andere leden het zitting hebben van het arbitragehof in Den Haag als een voordeel beschouwen en meenen, dat dit voor onze nationale zelfstandigheid in de toekomst zelfs beter waarborg geeft dan eene algemeene neutraliteitsverklaring, daar vrees ik veeleer, dat dit aan onzen diplomatieken kring in

Den Haag eene beteekenis zal geven, die deze kring tot dusverre niet bezat, en dat bij het benoemen van diplomaten in Den Haag alleen overwegingen zullen gaan gelden, die tot dusverre buiten spel bleven, naardien er nu andere qualiteiten bij in aanmerking zullen komen. Ik voor mij zou dan ook om die reden het arbitragehof liever in Brussel of elders hebben gezien dan juist in Den Haag. Als goed vaderlander heeft mij de gedachte, dat Den Haag wereldhoofdstad zou worden, nooit bijzondere geestdrift kunnen inboezemen.

Na deze preliminaire opmerkingen kom ik tot de zaak, die hedenmorgen de Kamer bijna uitsluitend bezighield en die ook de Minister in zijn antwoord *bedoelde* als hoofdzaak te behandelen, al werd zij zeer kort door hem afgedaan, namelijk de vraag, of de houding, door onze Regeering aangenomen ten opzichte van de Zuid-Afrikaansche Republieken bij gelegenheid van de Vredesconferentie, goedgekeurd kan worden. Ik behandel die vraag met te meer ernst, omdat de Minister de verwachting heeft uitgesproken, dat het hem gelukt zoude zijn, ook die leden van de Kamer, welke aanvankelijk van eene andere meening waren, tot zijn gevoelen over te halen, eene verwachting, door hem zóó scherp geaccentueerd, dat hij de hoop uitsprak, dat de houding, door de Regeering aangenomen, zou erkend worden als de eenig verdedigbare, de houding, die *moest* aangenomen worden.

Deze bewering lokt uit tot nieuwen strijd. Ik keer daarom terug tot het antwoord, door de Regeering gegeven in haar Memorie van Antwoord. Daaraan toch heeft de Minister in zijn rede niets nieuws toegevoegd.

Wij staan hier dus allereerst voor deze quaestie, of *een voorwaardelijk accepteren van de Vredesconferentie*, door hen die critiek uitoefenen, bedoeld is. Daarmtrent nu valt op te merken, dat tweeërlei wijze van handelen ware mogelijk geweest. Men had na het ontvangen van het verzoek, om de conferentie hier te houden, kunnen antwoorden: ik accepteer de conferentie, mits gij uwerzijds zult voldoen aan die en die voorwaarden; of men had, nadat zoodanig verzoek was ingekomen, kunnen antwoorden: gun tijd van beraad, om inmiddels eenige nadere inlichtingen te vragen over de bedoeling van uw aanzoek. In het laatste geval zou er zeker ook eene *voorwaarde* bestaan hebben, *in casu* de conditie: „de Zuid-Afrikaansche Republieken moeten worden uitgenoodigd of ik accepteer niet”, maar dan zou het eene voorwaarde *voor ons zelven* geweest zijn, waaraan wij ons zelven bonden, maar niet eene voorwaarde, die *aan den verzoeker* was gesteld. Stelde men

daarentegen de voorwaarde als beding aan den verzoeker, dan natuurlijk verkreeg zij een gansch ander karakter.

Als iemand mij verzoekt, hier eene conferentie te houden en ik zeg: het is goed, ik accepteer, mits gij deze en die voorwaarde vervult, dan ben ik, zoo hij die voorwaarde aanneemt, gebonden en verplicht, de conferentie toe te laten; of ook, zoo hij die voorwaarde *niet* vervult, ben ik evenzoo gehouden, zijn verzoek af te slaan. Omgekeerd, wanneer ik niets doe dan na het ontvangen van zoodanig verzoek vragen om tijd van beraad en nadere inlichting, blijf ik, ook al stelde ik eene voorwaarde voor mij zelve, tegenover hem nog altoos volmaakt vrij, van die voorwaarde af te wijken. Dan toch ben ik tegenover den verzoeker *niet* gebonden. Het verschil tusschen het stellen van eene voorwaarde, en het vragen om nadere inlichting, mag dus niet als eene woordenzifterij beschouwd worden. Dit onderscheid bestaat metterdaad.

In de tweede plaats is de heer Minister, ook na het dezen morgen van meer dan één zijde aangevoerde, er bij gebleven, dat het uitnoodigen van de Zuid-Afrikaansche Republieken door ons zou beschouwd worden als iets, dat onmisbaar was, zou de conferentie *aan haar doel beantwoorden*, en door het — als ik het zoo noemen mag — zeer gevatte inlasschen van die ééne phrase in zijn redeneering is het aan den heer Minister gelukt, eene redeneering op te zetten, waarvan, als de praemisse moet worden toegegeven, de conclusie niet te ontwijken is. Derhalve, indien het metterdaad juist is, dat wij de uitnoodiging van de Republieken moesten vragen, omdat anders de conferentie niet aan haar doel zou kunnen beantwoorden, dan zou bij weigering ons toch komen op de conferentie, gehouden in eene andere plaats, in strijd met onze waardigheid, in elk geval een doelloos werk geweest zijn. Maar al loodste de heer Minister die praemisse zoo ongemerkt binnen, toch zal hij, wil hij zijn conclusie staande houden, die praemissie eerst moeten bewijzen. En zoolang hij dit niet gedaan heeft, mist zijn conclusie alle klem. En het is, dunkt mij, niet moeilijk, om aan te toonen, dat die praemissie door den Minister niet *kan* bewezen worden. De geachte afgevaardigde uit Rotterdam heeft gepoogd hem steun ten deze te geven, en wel op deze wijze. Hij heeft gezegd, dat, indien de Transvaal en de Oranje-Vrijstaat *recht* hebben op representatie, het ons niet zou voegen, waar hun *recht* miskend werd, en wij daarvoor vruchteloos opkwamen, toch ter conferentie te gaan. Deze redeneering intusschen zou dan alleen doorgaan, wanneer op de conferentie *alle* Staten, die of souverain of genoegzaam souverain zijn, om op eene conferentie ver-

tegenwoordigd te kunnen worden, waren uitgenoodigd, met andere woorden, wanneer van deze allen niet één souvereine Staat overgeslagen was. Indien toch in dat geval de Zuid-Afrikaansche Republieken *niet* waren gevraagd, zou men hebben kunnen en moeten spreken van rechtskrenking, waaraan wij niet mede mochten doen. Maar zoo staat het geval niet. Meerdere souvereine Staten, o. a. bijna alle republieken van Zuid-Amerika, zijn *niet* uitgenoodigd. Dat Mexico naderhand toch is gevraagd, geschiedde waarschijnlijk op verzoek van de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, die zich wellicht, nu er over de oorlogsgebruiken zou worden gehandeld, in geval van een toekomstigen oorlog hun nabuur hebben willen dekken. Waar alzoo dus vaststaat, dat tal van souvereine Staten *niet* zijn uitgenoodigd, kan toch ook nooit sprake van *rechtskrenking* zijn, alsof men, door de Zuid-Afrikaansche Republieken niet te noodigen, haar recht zou verkorten.

Neen, niet het recht op zich zelf besliste hier. Ons motief om voor de Zuid-Afrikaansche Republieken op te komen, was niet, dat wij op wilden komen voor het recht van alle niet genoodigde Staten. Volstrekt niet, want dan hadden wij ook op moeten komen voor de Zuid-Amerikaansche Republieken. Alleen onze stamverwantschap bewoog mij en anderen, voor hen in de bres te springen; en dat juist, omdat er ten opzichte van de vrije souvereiniteit althans van de Transvaal zekere dubia heerschten, met name aan de zijde van Engeland. Hadden die dubia niet bestaan, en had Engeland de volle, de vrije internationale souvereiniteit van de Transvaal erkend, dan zou de agitatie hier te lande nauwelijks zijn opgekomen. Maar juist het feit, dat de volle souvereiniteit van de stamverwante Staten betwist werd door Engeland, prikkelde ons rechtsgevoel, en daaruit ontstond de drang om voor hen op te komen. Want wanneer in uw familie iemand in normalen zin door het publiek wordt geëerd en zijn recht om te handelen hem door niets wordt betwist, bestaat er voor u geen reden, om voor hem op te komen, dan helpt hij zich zelf; maar wanneer dit recht wordt betwifteld of hem wordt betwist, dan moogt ge zulk een familielid, zoo hij een eerlijk man is, *niet* ignoreeren en gaat ge arm in arm met hem over straat, om te toonen, dat ge het voor hem opneemt.

Er is in de derde plaats door den Minister op gewezen, dat onderhandelingen, te Londen aangeknoopt, te Londen en te Pretoria ontstemming zouden hebben teweeggebracht. Ik ben dat volkomen met hem eens. Onderhandelingen, van den aard als daar bedoeld, zou ik zelfs een crime hebben genoemd. Onderhandelingen met Engeland, om te vragen, op welke conditiën het de Transvaal wilde toelaten, zouden

de Zuid-Afrikaansche Republieken niet gesteund, maar in hare belangen geschaad en ze gedwarsboomd hebben. De vergelijking met Bulgarije, die de Memorie van Antwoord er aan toevoegde, gaat dan ook van verre niet op. De verhouding tusschen Bulgarije en Turkije is die van een *tributairen* staat. De aanstelling van den vorst is er onderworpen aan de goedkeuring van den sultan. En de binnenlandsche regelingen van Bulgarije staan onder zekere contrôle van de Mogendheden. Maar ook afgezien hiervan, onderhandelingen, onzerzijds te Londen gevoerd, om zekere conditiën te bedingen voor de toelating der Zuid-Afrikaansche Republieken, zou ik pernicieus hebben geacht, niet voor ons, maar juist voor die Republieken.

Over de zaak van den Oranje-Vrijstaat is de Minister heengegleden. Door den heer Mees is gezegd, dat uitnoodiging van „den Oranje-Vrijstaat alleen” de Transvaal in nog scheever positie zou hebben gedrongen. Ik merk echter op, dat men dat veilig aan de heeren Kruger en Steyn ter beslissing had kunnen overlaten. Ware de Oranje-Vrijstaat alleen uitgenoodigd, dan had deze waarschijnlijk uit kieschheid bedankt. Maar had men er in Zuid-Afrika voordeel in gezien, dat althans één van beide Republieken vertegenwoordigd ware geweest, dan zou de Transvaal aan het optreden van den Oranje-Vrijstaat geen aanstoot hebben genomen.

Vraagt men mij dan ook, hoe ik dan meen, dat de zaak had moeten geregeld worden, dan wil ik dit kortelijk aangegeven. Vooreerst betwijfel ik, of het verzoek, om de conferentie hier te houden, zoo op eens uit de lucht is komen vallen, en of er niet vooraf zekere polsing heeft plaats gehad. Ik weet het niet, maar regel is het anders wel, dat in zulke gevallen voorafgaande besprekingen plaats hebben, en dat eerst daarna het officieele verzoek komt. Maar laat het zijn, dat dit thans niet gebeurd is; het verzoek kwam dan onder dagteekening van den 25sten Januari in. Daarom zou ik vooreerst wel willen vragen, hoeveel tijd er verlopen is tusschen het ontvangen van dien brief en het besluit van den Ministerraad, om de conferentie te aanvaarden. Het maakt toch wel wat den indruk, alsof die tijd al zeer kort is geweest; en het zou daarom misschien goed zijn, ook daaromtrent nauwkeuriger te worden ingelicht.

Maar, het verzoek was in ieder geval ingekomen. En nu zou ik meenen, dat het in geen geval — ook afgescheiden van de Transvaalquaestie — zoo voetstoots had mogen toegestaan worden. Dit verzoek legde namelijk aan onze Koningin, of wil men aan onze Regeering, den last op der uitnoodiging, en juist die uitnoodiging was hier het

kiesche, het teere punt. Had vooraf vastgestaan, dat die uitnoodiging zoude gaan naar een vast norma, dan had dit geen moeilijkheid opgeleverd. Maar nu dit norma ontbrak, lag het voor de hand, dat onze Regeering juist door die uitnoodiging in een lastig parket kon komen. Was er een vast norma gesteld, gelijk aanvankelijk in de eerste circulaire van graaf Mouravieff scheen, het norma bij voorbeeld, dat alleen alle die Mogendheden zouden worden uitgenoodigd, die gezanten hadden geaccrediteerd te St. Petersburg, of wel, ware bepaald, dat uit te noodigen waren, zij die geaccrediteerd waren èn te St. Petersburg èn hier, dan had men vasten grond onder de voeten gehad. Maar gelijk wij uit de mededeelingen van den Minister op den tweeden Mei gehoord hebben, ging het zoo niet; er was geen vast norma, en na het acceptceeren hebben er nog verschikkingen plaats gehad; de circulaires zijn toegezonden aan Mogendheden, welke ze eerst niet hadden ontvangen, en daarna zijn uitnoodigingen gedaan aan hen, die men eerst niet op het oog had. Dit ware niets geweest, wanneer de uitnoodigingen voor rekening van Rusland waren gedaan, en indien vooraf was bepaald, dat wij niet anders deden, dan de uitnoodigingen van Rusland overbrengen. Maar nu dit tegen de usance was, omdat als regel geldt, dat, waar ook zulk eene conferentie plaats heeft, al dan niet op verzoek van een ander, altijd de uitnoodiging uitgaat van het land, waarin de conferentie gehouden wordt, mocht, dunkt ons, de Regeering den naam van onze Koningin er niet aan wagen, om op zoo onzekeren voet, zonder nadere informatie, met de Vredesconferentie van wal te steken. En althans vóór de acceptatie had moeten vaststaan, hoe het verder met de uitnoodiging zou gaan. In de tweede plaats had, dunkt mij, zulk een tijd van beraad te meer door ons moeten gevraagd zijn, met het oog op de speciale overwegingen, die van onze zijde, in verband met de nationale agitatie voor Transvaal, in aanmerking kwamen.

Wanneer nu bij die voorloopige informatiën, bij die voorafgaande besprekingen, o. a. aan de Russische Regeering was te kennen gegeven, dat voor ons de vertegenwoordiging van de Zuid-Afrikaansche Republieken een nationaal belang was, dan zou daarmede, dunkt mij, niets geschied zijn, wat de Russische Regeering ons euvel had kunnen duiden. Immers heeft zij bij de eerste uitnoodiging eigen stamverwantschap zeer hoog doen klinken en is zelve voor de haar stamverwante volken en Staten onder en boven den Balkan wel ter dege opgekomen. Hieruit blijkt dus, dat de Russische Regeering zeer wel zou verstaan hebben, dat ook wij van onze zijde meenden, de stamverwantschap niet te mogen verwaarloozen. Onderhandelingen, door ons later, buiten Rusland om,

gevoerd, konden voor de Zuid-Afrikaansche Republieken niet anders dan schadelijk zijn. Maar op die wijs hadden wij dit aan Rusland overgelaten, en ware de zaak tot eene beslissing gebracht, vóórdat de conferentie hier was geaccepteerd, en voordat wij nog met iemand anders dan met Rusland te maken hadden. Had Rusland ons dan gewaarborgd, dat ook de twee Republieken zouden uitgenoodigd worden, dan hadden wij in dat stadium nog in niets aan de hoffelijkheid te kort gedaan. Ware daarentegen het antwoord van Rusland ontkennend geweest, en ware ons gebleken, dat dit niet anders kon, wijl men op moeilijkheden stuitte, die de conferentie zelve in gevaar zouden brengen, dan had, dunkt mij, onzerzijds, *niet* onoprecht, niet oneerlijk, niet met een slinger-om-den-armstijl, maar ruiterlijkweg aan Rusland kunnen geantwoord zijn: Wij begrijpen zeer goed, dat gij het slagen der conferentie niet in de waag stelt voor deze beide Republieken van Zuid-Afrika. Maar er is niets aan te doen: moeten die beide Staten gepasseerd worden, houdt het ons dan ten goede, maar dan kan Nederland niet de uitnoodiger zijn. Dan ware de conferentie niet in Den Haag gehouden, en dan zou toch niets ons belet hebben, en zou het in niets met onze waardigheid in strijd geweest zijn, om toch onzerzijds aan de conferentie deel te nemen. Want ook voor ons stond vast, dat het gelukken of niet gelukken van de conferentie schier uitsluitend afhing van het actief mededoen van de 6 grootste Mogendheden, desnoods met inbegrip van de Vereenigde Staten van Amerika. Of wij zelve medededen, laat staan of de Zuid-Afrikaansche Republieken er kwamen, deed voor het doen beantwoorden van de conferentie aan haar doel zoo goed als niets af. Buitendien hadden kleine Staten ook later de stukken kunnen onderteekenen.

Ik meen hier daarom te moeten uitspreken, dat de heer Minister van Binnenlandsche Zaken misschien de eenige gelegenheid, welke zich ooit voor het Nederlandsche Gouvernement zal voordoen, om met zekeren klem op te komen voor de positie van de Zuid-Afrikaansche Republieken, ongebruikt heeft laten voorbijgaan. Wanneer men in Transvaal had gehoord, dat men in Nederland o, zoo hoog prijs gesteld had op het houden van de conferentie in den Haag, en dat het voor dezen internationaal te vaak vergeten Staat eene zekere glorie zou geweest zijn die conferentie in haar hofstad te mogen ontvangen, maar dat, toen Nederland ontwaarde, dat het in Den Haag die conferentie niet kon ontvangen, of het moest hen passeeren, Nederland om hunnentwil het offer van die eere gebracht had, — zou dit dan niet, dieper dan men meent, in de Zuid-Afrikaansche Republiek de overtuiging

hebben gevestigd, dat metterdaad niet alleen onze harten warm voor haar klopten, maar dat wij ook bereid waren, haar ten gevalle een ernstig offer te brengen? Nu daarentegen heeft de Zuid-Afrikaansche Republiek vernomen, dat Nederland, gesteld voor de keuze, om of zich de conferentie te zien ontgaan, of wel zelve de beide Republieken bij de uitnoodiging te passeeren, het eerste vermeden en het laatste gekozen heeft.

De indruk hiervan kan niet anders dan pijnlijk zijn geweest, en hij was even pijnlijk in ons eigen land. En al stem ik toe, dat hij door den thans uitgebroken oorlog — een oorlog, zoo moorddadig en, naar het eenparig oordeel der continentale pers, zoo brutaal rechtskrenkend, als in de annalen dezer eeuw van geen anderen oorlog te lezen staat — nog pijnlijker geworden is, toch ga ik niet mede met den heer Mees, die beweerde, dat men deze bijkomende omstandigheid niet mag antedateeren, en hetgeen te beslissen viel bij de aanneming der Vredesconferentie, geheel van dezen oorlog af moet scheiden. Want het is aan het Ministerie van Buitenlandsche Zaken toch niet onbekend, hoe de strijd over de suzereiniteit en over de andere rechten reeds in 1898 was begonnen en toen reeds soms een meer acuut karakter aannam. Maar ook afgezien daarvan, — al moge het zijn, dat men op dat oogenblik nog niet kon zeggen, dat er reeds iets ergers dreigde, — voegde het, naar het mij voorkomt, aan den Minister van Buitenlandsche Zaken, om zijn beleid steeds zóó te voeren, dat hij ook met de eventualiteit van een oorlog rekening hield. En nu ben ik overtuigd, dat men juist uit dien hoofde dit alles in anderen zin zou hebben overwogen, indien niet met zoo groote haast gehandeld ware. Dat men, om het zoo uit te drukken, eenigszins verguld was met het aanbod van de Vredesconferentie in Den Haag, versta ik, maar, zoo ooit, dan had hierbij kalme bedachtzaamheid moeten voorzitten.

Ik heb bij mijn interpellatie op 2 Mei, nadat de heer Minister van Buitenlandsche Zaken de goedheid had gehad mijn vier vragen te beantwoorden, bij de repliek verklaard, dat ik destijds de conclusie uit die interpellatie niet wenschte te trekken. Hoffelijkheid verbood ons, toen de genoodigde gasten reeds bezig waren, hun koffers te pakken, min aangename geruchten uit de residentie tot hen te doen komen. Maar ik heb er toen bijgevoegd, dat ik mij het recht voorbehield, op deze zaak terug te komen, de eerste maal, dat daartoe de gelegenheid werd aangeboden. De beraadslagingen over het budget van Buitenlandsche Zaken bieden die gelegenheid. En daarom is het, dat ik, zelf ten deze eene besliste overtuiging toegedaan, de Kamer wensch uit te noodigen ook harer-

zijds haar overtuiging ten deze uit te spreken. Ik heb daarom de eer, aan de Kamer voor te stellen de volgende motie van orde:

„De Kamer,
van oordeel, dat ter gelegenheid van de Vredesconferentie niet ten behoeve van de ons stamverwante Republieken in Zuid-Afrika gedaan is wat had kunnen geschieden,
gaat over tot de orde van den dag.”

Handelingen, blz. 609—612.

VERGADERING VAN 6 DECEMBER 1899.

Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde uit Goes, de heer De Savornin Lohman, heeft gisteren opgemerkt, dat ik naar zijn inzien wel reden zou gehad hebben, om gisteren te verklaren, dat ik niet in de lijn van theologisch-kerkelijke besprekingen zou voortgaan. Mag ik mijnerzijds daartegenover stellen, dat ik vertrouw, dat de geachte afgevaardigde ook zijnerzijds wel reden zal gehad hebben om juist thans deze besprekingen in deze Kamer te brengen, en dat, voor zooverre het hem interesseeren mocht, omtrent dit punt mijn gevoelens te kennen, ik er dan op wijzen mag, dat ik reeds lange jaren vóórdát hij in deze Kamer optrad over ditzelfde punt mijn gevoelens hier duidelijk en breedvoerig heb toegelicht en wel in eene rede, door mij gehouden den 7den December 1875?

Thans kom ik echter tot de motie, die ik gisteren de eer had voor te stellen, en tot de bespreking, waartoe die motie aanleiding heeft gegeven. Er is door den heer Mees opgemerkt, dat wij met mijn motie kwamen op laag water, en dat laag water licht aanleiding geeft tot het zoeken van spijkers. Mag ik evenwel doen opmerken, dat laag water ook aanleiding geeft tot het vast raken van het schip, dat varen moest, en dat ik metterdaad geloof, dat, indien geen krachtiger argumenten tot verdediging van het beleid der Regeering worden aangevoerd, dan ik tot dusver gehoord heb, nu wel niet voor de werking van de stem-machine, waarvan wij zoo straks getuige zullen zijn, — die wordt natuurlijk door geheel andere motieven beheerscht —, maar naar logische redeneering het schip van den Minister op laag water vast zit.

In de tweede plaats heeft de geachte spreker de opmerking gemaakt, dat mijn motie zoo vaag was, aangezien eene goede motie niet alleen critiek van afkeuring moet inhouden, maar ook opbouwend moet zijn.

Mij dunkt, op dit punt moet bij den geachten spreker eene zekere verwarring van begrippen zijn ingeslopen. Wanneer men, gelijk ik deed, uitdrukkelijk verklaart, dat men bij zijn motie het beleid *voor de toekomst* niet alleen met rust laat, maar opzettelijk afsnijdt, en alleen oordeelt over *het verleden*, zou ik wel willen weten, hoe het dan mogelijk zou zijn, in zulk eene motie zich uit te spreken over wat wel zou *moeten* gebeuren.

De geachte spreker heeft in de derde plaats opgemerkt, dat mijn motie te onpersoonlijk was. Heeft hij dan niet terstond begrepen wie bedoeld was? Heeft de Minister van Buitenlandsche Zaken het niet gevoeld, zeer duidelijk zelfs? Was het dan noodig, hem nog uitdrukkelijk in de motie te noemen? Naar den regel *omne nimium docet* meende ik, dat het overbodig was. Wij waren bezig aan de begrooting van Buitenlandsche Zaken, en de door mij voorgestelde motie was slechts een uitvloeisel van de interpellatie, op 2 Mei van dit jaar met verlof der Kamer gehouden, en die immers gericht was tot den Minister van Buitenlandsche Zaken. Indien intusschen, gelijk gebleken is, niet alleen de heer Mees, maar ook de Minister van Buitenlandsche Zaken zelf en de heer Rink in dat niet met name noemen van den Minister eene bedenking vinden, dan meen ik, dat daarin voor mij genoegzaam aanleiding kan liggen, om wat men mist alsnog in te lasschen. Ik wensch daarom aan mijn motie thans dezen gewijzigden vorm te geven:

„De Kamer,
gehoord de verklaringen van den Minister van Buitenlandsche Zaken,
van oordeel, dat door hem ter gelegenheid van de Vredesconferentie niet ten behoeve van de ons stamverwante Republieken in Zuid-Afrika gedaan is wat had kunnen geschieden,
gaat over tot de orde van den dag,”

De heer Mees heeft ten slotte beweerd, dat er contradictie was in het door mij gesprokene. Hij zeide: eenerzijds stelt gij het voor, alsof het niet houden van de conferentie in Den Haag voor ons zou zijn geweest een offer, en gij geeft anderzijds te kennen, dat gij op het houden der conferentie in de Residentie niet zoo bijster gesteld waart. Maar wat ik gezegd heb over het niet houden van de conferentie in Den Haag gold de quaestie, of, wanneer ze hier niet gehouden werd, men zou kunnen zeggen, dat een *nationaal belang* schade leed. Dat heb ik ontkend, natuurlijk zonder daarom het houden en regelen der conferentie op zich zelf voor onverschillig te verklaren. En wat ik gezegd heb over het hof van arbitrage raakt het houden van de conferentie als zoodanig in het minst niet. Immers, ook al is de conferentie hier gehouden,

toch had zij evengoed kunnen besluiten, dat het hof van arbitage in eene andere stad, bij voorbeeld te Brussel of te Bern, zou worden gevestigd. Uit het eene vloeit het andere in het minst niet noodzakelijk voort.

De heer Schaepman heeft verklaard, dat hij zijn stem niet aan de motie zou kunnen geven, niettegenstaande hij het, wat de zaak betreft, geheel met mij eens is. Dat laatste kon ook niet anders, want de geachte spreker heeft, evenzeer als de heer Rink, gisteren bij de critiek, door hem op het regeeringsbeleid uitgeoefend, duidelijk te kennen gegeven, dat ook hij een optreden voor Zuid-Afrika, *alvorens de conferentie geaccepteerd werd*, en niet daarna, gewenscht had. Het feit is dan ook niet weg te redeneeren, dat van drie zijden in deze Kamer — van de zijde van de twee genoemde sprekers en van mijn kant — als ons eenparig gevoelen is uitgesproken, dat voor het accepteeeren der conferentie, of — om juister te spreken — vóór dat over het al of niet accepteeeren van de conferentie eene beslissing viel, de zaak, rakende de Zuid-Afrikaansche Republieken, door onze Regeering tot een einde had moeten gebracht zijn.

Dr. de Visser heeft verklaard, te zullen stemmen tegen de motie, om twee redenen. De eerste was, dat zij te weinig geeft; de tweede, dat zij te veel geeft. Ja, Mijnheer de voorzitter, het is moeilijk, zoo niet onmogelijk, in eene motie een ieder precies de door hem gewenschte dosis te geven, wanneer men die dosis zoo precies gaat afwegen. Voor zijn eerste bewering werd het bewijs hierin gezocht, dat in de Kamer de critiek geloopt had over twee punten, terwijl mijn motie slechts één punt opnam. Het verwondert mij wel eenigszins, nu van de zijde van dien geachten spreker deze bedenking rijst, dat hij dan niet óf eene toevoeging aan mijn motie voorstelt, of ook zelf eene nieuwe motie indient. Want mij kan van deze leemten geen verwijt gemaakt worden, daar ik gisteren nadrukkelijk verklaarde, dat deze motie eenvoudig de consequentie is van mijn interpellatie van 2 Mei, welke uitsluitend over Transvaal liep, en niet over den legaal van Rome. In de tweede plaats meende de geachte spreker, dat mijn motie daarom *te weinig* geeft, omdat zij een te negatief karakter draagt en geen gedragslijn voor de toekomst aanwijst. Maar, Mijnheer de Voorzitter! ik zet het hem, om in eene motie, die alleen over *het verleden* handelt, te gelijk een program voor de toekomst in te lasschen. Ik waag mij aan dat kunststuk niet.

Aan den anderen kant zou de motie nu weer *te veel* geven, want, — zoo liet de geachte afgevaardigde zich uit —, gesteld, dat de Minister van Buitenlandsche Zaken bij aanneming ervan

termen meende te vinden om van zijn portefeuille te scheiden, dan zou, zoo was zijn opmerking, er een opvolger moeten komen, die dan in anti-Engelschen geest zou moeten handelen, iets wat licht tot internationale verwickelingen zou kunnen leiden. Hier stuit ik dus ook bij hem op dezelfde verwarring van begrippen, die ik bij den heer Mees vond. Indien mijn motie sprak over het heden *of* over de toekomst, dan ja, zou de tegenwerping juist zijn. Maar juist deze voorstelling heb ik gisteren zoo krachtig mogelijk betwist. Zelfs heb ik mij met het gevoelen van de heeren Mees en Van Karnebeek, een gevoelen, dat ook door den Minister beaamd werd, vereenigd, dat de toekomstige houding geheel buiten debat moest blijven. Men ziet dus, dat wat hij in de laatste plaats aanvoerde al evenmin opgaat.

De geachte afgevaardigde, de heer Rink, heeft zijn bedenkingen tegen het Regeeringsbeleid, die met de mijne indientiek zijn, volgehouden, maar had toch bezwaar tegen de motie. Allereerst tegen haar formulering. De eerste van zijn twee zwaar wegende bedenkingen was, dat in de motie staat *ter gelegenheid* van de Vredesconferentie, en niet *vóór* de Vredesconferentie. Hier is echter de geachte afgevaardigde mijns inziens aan het zoeken van spijkers op laag water geweest. Ik houd althans staande, dat evenals het Fransche „à l'occasion de”, zoo ook het Hollandsche „ter gelegenheid van”, niet alleen omvat wat plaats heeft na de geboorte van het kindeke, maar tevens insluit wat aan de geboorte voorafging. Slechts één voorbeeld, ontleend aan iets, waarin ik zelf betrokken was, voer ik aan. Bij de voorbereiding tot de inhuldiging van H. M. de Koningin werd hier een comité opgericht om het verblijf aan de buitenlandsche pers hier te lande geriefelijk te maken. Dat comité heette op te treden: ter gelegenheid van, „à l'occasion de”, en toch werkte het maanden lang *vóór* de inhuldiging. Ik zie dus niet in, hoe de uitdrukking „ter gelegenheid van” niet tevens zou insluiten al datgene, wat ter voorbereiding van die zaak heeft plaats gehad of moest hebben.

Het tweede bezwaar van den geachten spreker betrof het *onpersoonlijke* van de motie. Welnu, dat bezwaar is zoo straks reeds door mij weggenomen. Die beide bezwaren zouden voor den geachten afgevaardigde dan ook wel niet onoverkomelijk zijn geweest. Neen, wat zijn stem bepaalt ligt buiten de motie. Zijn wezenlijk bezwaar schuilt hierin, — en hij verzweeg het niet —, dat, na het gesprokene door den Kabinets-formateur, niet alleen de Minister van Buitenlandsche Zaken, maar het Kabinet in zijn geheel zou getroffen worden. Dat, Mijnheer de Voorzitter, brengt mij vanzelf tot hetgeen van de Regeeringstafel naar aan-

leiding van de ingediende motie gesproken is geworden. Vooraf echter, eer ik tot de beantwoording daarvan overga, moet ik eene opmerking van meer persoonlijken aard maken.

De heer Minister van Buitenlandsche Zaken heeft dezen morgen iets gezegd, dat ik betreur en dat ik van hem niet zou verwacht hebben. Hij heeft er aan herinnerd, dat wij beiden bij de oprichting van de Zuid-Afrikaansche Vereeniging hier te lande in het bestuur der vereeniging zitting hadden genomen, en liet er toen op volgen, dat ik kort daarop ben uitgetreden, doch dat hij tot aan zijn Minister-schap toe bestuurder is gebleven. Dit kan natuurlijk in dat verband geen andere beteekenis hebben, dan te doen uitkomen, dat bij hem de belangstelling in Transvaal onverminderd was gebleven, en deze bij mij al spoedig bekoeld was. Nu was het den Minister bekend, dat hetgeen mij destijds bewogen heeft, mijn ontslag als bestuurslid te nemen, in het minst niet gelegen was in verminderde belangstelling voor de Zuid-Afrikaansche Republiek, maar dat uitsluitend eene quaestie van beginsel mij, zeer tegen mijn zin, tot uittreding genoopt heeft. En het komt mij voor, dat de Minister, het feit mijner uittreding memoreerende, dit er bij had behooren te zeggen, overmits hij, dit verzuimende, noodzakelijkerwijs bij hen, die deze bijzonderheden niet kenden, een indruk moest teweegbrengen, dien hij zelf wist of weten kon onwaar te zijn.

Doch ter zake. De heer Minister van Buitenlandsche Zaken heeft opgemerkt, dat hij het karakter van mijn motie allesbehalve onschuldig vindt, en hij heeft daarvoor als reden opgegeven, dat deze motie hier werd voorgesteld door een lid van de *oppositie*. Mag ik tegenover deze bewering er aan herinneren, dat ik bij mijn interpellatie van 2 Mei er met opzet rekenschap van heb gegeven, wat juist mij aanleiding gaf om die interpellatie te houden, en dat ik dit toen met opzet gedaan heb om elk vermoeden weg te nemen, alsof ik in deze als lid van de oppositie optrad. Daarna is toen wel door den Minister opgemerkt, dat dit eene zaak was, die alleen mij persoonlijk aanging en die ik niet aan de Kamer had behoeven mede te deelen, maar het blijkt dan nu toch, hoe volkomen juist het toen van mij gezien was, die reden wel op te geven. Ik wil ten overvloede thans zelfs verklaren, dat door mij met niet één van mijn vrienden over de indiening van deze motie, laat staan over den vorm van de motie, ook maar één woord gesproken is en dat de indiening is mijn geheel persoonlijke daad. Waar ik nu veel minder nog over motie en vorm van motie met een van de andere partijen gesproken heb, daar moet ik geheel de voorstelling van den heer Minister van Buitenlandsche Zaken, alsof ten deze door mij

namens de oppositie of als lid van de oppositie zou gehandeld zijn, verre van mij werpen. Wat ik op 2 Mei en gisteren deed, het is uitsluitend uiting geven aan datgene, wat mij persoonlijk ten deze gehinderd heeft, het is uitsluitend een als lid van de Volksvertegenwoordiging opkomen voor belangen, die mij persoonlijk ter harte gaan.

In de tweede plaats heeft de Minister gezegd, dat in deze motie *afkeuring* lag uitgesproken. Ook daartegen meen ik te moeten opkomen. De vorm van de motie is door mij met opzet in zoo zacht mogelijke termen gekleed, het woord *afkeuring* komt er niet in voor. Er wordt in deze motie zelfs — men lette op de bewoordingen — erkend, dat er door de Regeering ten behoeve van onze stamverwante republieken in Zuid-Afrika *iets* gedaan is. Er wordt erkend, dat werkelijk van de zijde van de Regeering eene poging in het belang van de Zuid-Afrikaansche Republieken is aangewend. En er wordt alleen in de motie uitgedrukt, dat niet gedaan is al wat had kunnen geschieden. Dat dit intusschen critiek inhoudt op het Regeeringsbeleid, ontken ik natuurlijk in het minst niet. Ik recuseer alleen de voorstelling van den heer Minister van Buitenlandsche Zaken, die geen stand kan houden tegenover den uiterst zacht gekozen vorm, waarin de motie door mij gehuld is.

In de derde plaats heeft de heer Minister van Buitenlandsche Zaken opgemerkt, dat ik niet *kan* uitspreken wat in de motie staat, omdat ik *niet weet* wat de Regeering gedaan heeft. Wanneer het geschil, Mijnheer de Voorzitter, liep over den complete omvang van alles wat door de Regeering gedaan is, dan zou dit juist zijn en zou ik geen recht hebben om zulk eene motie voor te dragen. Dan toch zou die motie ook dat gedeelte van de handelingen der Regeering bestrijken, waaromtrent mij niets bekend is en waaromtrent het geheim door de Regeering niet ontsluit werd. Maar over dat breede terrein loopt het verschil niet, het geschil raakt uitsluitend dat gedeelte van de handelingen der Regeering, dat wij kennen, omdat die handelingen door de Regeering zelve zoo zijn medegedeeld. Daarover is in de stukken gehandeld en daarop is gisteren hier critiek uitgeoefend. Alleen over dat stuk der handelingen, dat wij zeer wel kennen, liep de critiek, en daarop alleen slaat de motie. Wij weten met volkomen zekerheid en het is voor ons in het minst geen geheim, dat de Regeering eerst de conferentie geaccepteerd heeft en pas *na* die aanvaarding van de conferentie te St. Petersburg en elders is gaan onderhandelen over het toelaten van de Zuid-Afrikaansche Republieken. Welnu, daartegen en daartegen alléén kom ik op. Daarop en daarop alléén richt zich mijn critiek. Mijn motie wil alleen uitspreken, dat de onderhandelingen ten deze hadden moeten

gevoerd zijn niet *na* het accepteren der conferentie, maar daar*voor*.

Wij zouden, — zeide de Minister voorts —, wanneer wij den door u afgebakenden weg hadden gevolgd, juist zeer ten nadeele van de Zuid-Afrikaansche Republieken en zelfs op zeer gevaarlijke wijs hebben gehandeld. En de Minister heeft dat zoeken te betoogen door een beroep op de diplomatieke geoefendheid van de Russische onderhandelaars. Die roep van diplomatieke geoefendheid ten faveure van Russische staatslieden was mij niet onbekend, Mijnheer de Voorzitter. Maar het is mij onverklaarbaar, hoe de Minister in eenzelfde betoog en in eenzelfde veronderstelling enerzijds die Russische onderhandelaars als hoogst geoefende diplomaten kan voorstellen, en onmiddellijk daarop hun een onderstelling kan toedichten, die met de eerste beginselen van diplomatiek beleid in onverzoenlijken strijd zoude geweest zijn. Wat toch heeft de Minister gezegd? Wanneer wij niet dadelijk de conferentie hadden geaccepteerd, maar gezegd hadden, dat wij vooraf nadere inlichtingen noodig hadden, dan zou van Russische zijde, zoodra men gehoord had, dat wij opkwamen voor de toelating der Zuid-Afrikaansche Republieken, ons gevraagd zijn, of wij dat als *voorwaarde* stelden; en als wij daarop bevestigend hadden geantwoord, dan zou graaf Mouravieff geantwoord hebben: uitnemend, noodig ze uit, maar dat komt dan voor uw verantwoording. Maar, Mijnheer de Voorzitter, wie weet, hoe graaf Mouravieff er maandenlang al zijn diplomatiek talent aan heeft gewijd om de conferentie *niet* te doen mislukken, en begrijpt, hoe Engeland stellig niet ter conferentie zou zijn opgekomen, indien ook de Zuid-Afrikaansche Republieken genoodigd werden, voor dien is het toch ten eenenmale ondenkbaar, dat Rusland ons een zoo heel de conferentie in de waagschaal stellend antwoord zou gegeven hebben als de Minister onderstelde. Het is dan ook naar mijn overtuiging eene zoo absolute onmogelijkheid, die daarmede aan de Russische onderhandelaars wordt toegedicht, dat ik mij verbaasd heb, hoe wij zulk eene uiting uit den mond van dezen Minister hebben kunnen hooren.

Doch gesteld al, dat het den Minister van Buitenlandsche Zaken gelukt ware, — wat ik ontken —, om op die wijze mijn motie te ontzenuwen, is de Minister er dan daarmede af? Moet hij dan zijn eigen beleid niet verdedigen? Er is door den heer Rink reeds opgemerkt, dat de Minister dat gisteren niet heeft gedaan. En ook nu heeft hij geen enkel woord ingebracht tegen de critiek, die ik met anderen mij gisteren veroorloofd heb tegen dat beleid in te brengen. Gesteld al, Mijnheer de Voorzitter, dat de conferentie eerst moest geaccepteerd worden, en dat daarna pas kon worden onderhandeld, maar op welk

standpunt de Minister zich ook stelde, hij moest dat standpunt dan toch rechtvaardigen. Er is gisteren, door de critiek van drie zijden te gelijk, zulk een scheur in zijn beleid gekomen, dat ik vrijelijk mag zeggen, dat het geheele betoog, waarmede hij in zijn Memorie van Antwoord dat beleid verdedigd heeft, uiteengerafeld ligt. En toch heeft hij zich zelfs op het hoofdmoment niet verdedigd, en hij heeft niet aangetoond, noch kunnen aantoonen, dat het waar is, dat, zoo wij de conferentie hier hadden geweigerd, wij, zonder een nationaal belang te schenden, dan ook elders haar niet hadden kunnen bijwonen. Dit heeft de Minister in zijn Memorie van Antwoord trachten waar te maken door in zijn betoog de onhoudbare stelling in te lasschen, dat wij de Zuid-Afrikaansche Republieken daar trachtten te brengen, omdat de conferentie alleen met haar medewerking aan haar doel kon beantwoorden. Maar van een bewijs hiervoor hebben wij niets vernomen. Veeleer is van alle zijden bewezen, dat dit niet waar kan zijn. Toch laat de Minister dit alles eenvoudig liggen.

Hiervoor is dan ook slechts één verklaring. Nu de Minister van Buitenlandsche Zaken zich gerugsteund weet door den Kabinetsformeerder en het geheele Kabinet, heeft hij bij zich zelf gevraagd, waartoe hij zich met de ingediende motie nog druk zal maken. Hij weet nu toch, dat die motie verworpen wordt. Dit versta ik, Mijnheer de Voorzitter. Maar, mij dunkt, ook dan moest de Minister van Buitenlandsche Zaken er toch prijs op stellen, althans zijn eigen beleid en zijn eigen stelsel van redeneering, zooals dit in de Memorie van Beantwoording is nedergelegd, te verdedigen en te handhaven. Dat is nog niet geschied en behoort daarom alsnog te geschieden.

Wat nu betreft het gesprokene door den Kabinetsformateur, met het oog daarop zou men de vraag kunnen stellen, of niet metterdaad het vrije oordeel van het Parlement door deze Regeering al meer aan constitutioneel niet wel te verdedigen banden wordt gelegd. Ik weet, dat het tegenwoordige Parlement zwak van gestel is, dat het, om sterk te kunnen optreden, te gedesorganiseerd is. En het is begrijpelijk, dat het Kabinet, daar zittende, en voor die zwakheid der Kamer een open oog hebbende, er ten eigen bate gebruik van maakt. Maar mag dit zóó ver gaan, dat ook, waar over eene bepaalde handeling van een der heeren Ministers geoordeeld wordt, het geheele Kabinet zich voor hem plaatst en zegt: wanneer gij hem treft, treft gij te gelijk ons. Dit moge eene treffende uiting van onderlinge broederlijke gezindheid zijn, maar kon uit een constitutioneel oogpunt toch wel gevaarlijk worden.

Ik heb mij veroorloofd, bij mijn interpellatie op 2 Mei, te zeggen,

dat een deel dezer zaak zeker komt voor rekening van den Minister van Buitenlandsche Zaken. En welke is nu de houding geweest van de Kamer bij het afdeelingsonderzoek? Er is toen besloten, — en dit moet toch wel geschied zijn met instemming van de Centrale Sectie —, om deze geheele zaak *niet* te behandelen bij hoofdstuk I, maar bij hoofdstuk III. Sloot dit niet in, dat men haar *niet* beschouwde als eene materie, het algemeen regeeringsbeleid rakende, maar als een onderwerp meer in het bijzonder het Departement van Buitenlandsche Zaken betreffende? En is nu de houding van de Regeering, met name van den Kabinetsformateur, in den haak, dan had alzoo niet mogen besloten zijn, maar had dit debat moeten verwezen zijn naar hoofdstuk I.

Ik maak mij intusschen, na de verklaring van de Regeering, geen de minste illusie meer over het lot van mijn motie. Veel min zal ik mijnerzijds eene poging doen om, door te werken op het sentiment voor Transvaal, ook maar één stem voor mijn motie te winnen. Aanneming van de motie zou dan alleen waarde voor mij hebben, wanneer zij werkelijk de overtuiging uitdrukte van de meerderheid der Kamer. Dit kan nu niet. De meerderheid kan heel het Kabinet niet in den steek laten. Maar al is het, dat de Kabinetsformateur dit verkreeg door een element in het debat te werpen, dat aan een politieke lyddietbom deed denken, toch zal het mij niet berouwen, deze motie te hebben ingediend. Ook indien ze verworpen wordt, zal voor mij gelden het: *Dixi et salvavi animam*.

Handelingen, blz. 619—621.

LEERP LICHTWET.

VERGADERING VAN 2 MAART 1900.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch ook mijnerzijds te beginnen met aan den heer Minister van Binnenlandsche Zaken een woord van waardeering te bieden, een woord van waardeering in de eerste plaats voor het letterkundig genot, ons bij het lezen van meer dan één bladzijde in zijn Memoriën geboden, een genot, anders bij het lezen van de Kamerstukken niet ons dagelijksch voorrecht. Ik wensch in de tweede plaats hem mijn dank te bieden voor de ernstige poging tot gemeen overleg, die bij zijn nadere editiën van het ontwerp door hem gedaan is. En in de derde plaats wensch ik hem hulde te brengen voor de tegemoetkomende houding, door hem aangenomen tegenover ons, die van hem in standpunt verschillen. Dien dank breng ik van mijn zijde te liever, omdat door een van mijn politieke vrienden in deze Kamer gesproken werd in een zin, alsof althans op het punt van de vaccine Zijn Excellentie ons indirecten en heimelijken dwang had zoeken op te leggen. Dit berustte op een misverstand. De Minister heeft integendeel in de stukken getoond, ten aanzien van de vaccine eenvoudig het *status quo* te willen bestendigen. Deswege erken ik gaarne, dat, waar vroeger van zijn zijde wel eens met scherpen tand een gevoelige beet werd gegeven, die diep in ons gevoelig vleesch indrong, wij nu van zijn kant geen andere aanraking gevoeld hebben dan als van zachte, donzige wol.

Men versta dit niet ironisch, als vermoedde ik, dat het oude wolvenhart nog achter die lammerenvacht bleef gloeien. Integendeel, wat ik zeide, zeide ik met oprechtheid. De Minister heeft zelfs een zeer sterk bewijs geleverd, tot welke metamorphose het bij hem komen kon, want hij heeft niets minder erkend, dan dat hij in 1889 bij het uitbrengen van zijn stem over de wet-Mackay gedwaald heeft. En wanneer hij, sterker nog, schrijft, dat hij zelfs de mogelijkheid aanneemt, dat hij ten slotte heel de openbare neutrale school zou moeten loslaten, daar neem ik ook dit als oprecht gemeend aan. Hij schreef namelijk, dat, bleek het ooit, dat de neutrale openbare school niet tevens aan de zedelijke opvoeding van het volk dienstbaar is, hij van dat oogenblik af die school beslist zou loslaten. Het schijnt in het Torentje te zitten. Want we hebben dit nu reeds bij den heer Hubrecht tot een feit zien worden.

En ik hoop, dat die gunstige invloed van het Torentje ook op dezen Minister voortdurend zijn naar ons toedringende werking zal uitoefenen. Zijn aanwinste zou ons iets waard zijn.

Maar ik kom nu, Mijnheer de Voorzitter, tot het ontwerp zelf. Wat zal ik daar nog over zeggen? Er is in deze discussie geen nieuws meer aan te brengen. Ze is uitgeput. Zoo vele maaiers hebben in dezen oogst hun sikkels geslagen, schoof na schoof is vier dagen lang in de schuren der Landsdrukkerij opgeborgen, dat slechts eene kleine arenlezing mij kan resten. Ik dank daarom te meer den vorigen spreker, den heer Kerdijk, dat hij in het door hem gesprokene mij een idee heeft aan de hand gedaan, waarop ik slechts nader behoef in te gaan, om toch nog iets niet overtolligs over dit ontwerp te zeggen.

Deze geachte afgevaardigde toch, dien ik zou kunnen noemen den peetvader van dit ontwerp, heeft de verzoeking niet kunnen weerstaan om in de historie van dit ontwerp terug te gaan. Welnu, ik wensch mijnerzijds eene poging te doen om van dit wetsontwerp de geboorteacte te lichten, er de korte levenshistorie van te schetsen en er den horoscoop van te trekken. Drie kleine onderzoekingen, die ik zal laten volgen door eene nadere karakterstudie van het ontwerp.

De heer Kerdijk, de peetvader van dit ontwerp, is teruggegaan tot voor honderd jaar. Ik ga nog iets verder terug. Intusschen vreeze men niet, dat ik, zooals oude kroniekschrijvers dit deden, de zaak van Adam af zal ophalen. Ik laat het in debat brengen van Adam en Eva aan de dichterlijke phantasie van dr. Schaepman over. Ik voor mij wensch slechts acht jaren verder terug te gaan dan de heer Kerdijk. Hij is teruggegaan tot 1799, en ik wensch terug te gaan op 1791, *l'an deux* van 1789. Hierbij nu kom ik in conflict met den vader van het ontwerp, den Minister van Binnenlandsche Zaken. Deze toch heeft het ons in meer dan één zinsnede duidelijk pogen te maken, dat wij hier niet hadden te doen met een *partijwet*. En ik nu wensch uit de geboorteacte juist aan te toonen, dat wij hier integendeel te doen hebben met eene partijwet *in optima forma*. Niet in dien slechten zin, alsof hier twee partijen worstelden, waarbij de een den ander een vlieg, of wel materieel voordeel, tracht af te vangen, maar zóó, dat het hier geldt den strijd om een beginsel, dat *links* beleden, *rechts* bestreden wordt. Dat beginsel ligt historisch gebonden aan het jaar 1789, en het is uit dit beginsel van 1789, dat rechtstreeks de geheele actie is voortgekomen, die ten slotte geleid heeft tot de geboorte van dit ontwerp.

De heer Kerdijk heeft er op gewezen, dat, toen hier de lijn der oud-

Hollandsche traditiën werd afgebroken en de Fransche nieuwigheid hier den toon begon aan te geven, van meet af, reeds in 1799, eene stem is opgegaan die riep: geef aan het volk met staatsdwang datgene, wat het voor zijn opvoeding noodig heeft. Ik ga, zooals ik zeide, iets verder terug, tot *l'an II*. En dan zie ik, dat, toen nauwlijks een jaar de actie van het revolutionaire beginsel in officieelen gang gekomen was, in Frankrijk reeds de leerplicht werd ingevoerd, en op straffe wijze ook. Want indien men niet deed wat de wet wilde, kreeg men bij recidive 50 pct. opslag op zijn belasting; het beginsel van progressie dus, dat den geachten afgevaardigde zeker niet weinig toelacht.

Welnu, over het beginsel, waaruit die actie opkwam, heeft Danton zich destijds aldus uitgesproken: „Il est nécessaire de rétablir (niet d'établir, maar *rétablir*, dus teruggang op het Paganisme) ce grand principe, que les enfants appartiennent à l'Etat, avant d'appartenir à leurs parents.” Nu zie ik den geachten spreker wel van neen schudden. Natuurlijk, hij is geen Franschman en ook de Minister van Binnenlandsche Zaken is het niet, en een goed Hollander komt niet licht tot dergelijke extravagances, — het *zal* daartoe wel komen, maar zoover zijn wij op dit oogenblik nog niet. Maar de geachte afgevaardigde wees er dan toch op, wat onze Regeering, onder den Franschen invloed, hier reeds in 1799 beoogde, en daarom meen ik volkomen het recht te hebben, te doen uitkomen, hoe in dat Fransche beginsel de kiem school, of wil men de ontvangst van het ontwerp, dat wij thans voor ons zien.

Gij zegt andermaal neen, maar gij kunt niet loochenen, dat wat toen hier werkte en wat gij bedoeldet, was een van uit Frankrijk hier binnengedrongen invloed, en dit kan niet anders wezen dan de invloed van het revolutionaire beginsel van 1789. Sedert dien tijd heeft het dan ook tot de fatsoenlijke staatsrechtelijke inkleeding, of wil men: tot de montuur en tot het uniform van het nieuwe Staatsrecht behoord; om te zeggen: *ik ben vóór leerplicht*. Alleen wie dat beleed was vóór ontwikkeling en vooruitgang. Hoe komt het dan, dat wij desniettemin zoo achterlijk zijn gebleven; dat wij, hoewel zoo geneigd tot toenadering tot hetgeen in den vreemde begonnen is, eerst nu tot zulk een leerplichtontwerp gekomen zijn? Want metterdaad, wij zijn in dit opzicht droevig achterlijk. Griekenland had al in 1834 eene wet op den leerplicht. En toen wij onze schoolwet van 1857 kregen, coïncideerde dit met het feit, dat het immers zoo hoog ontwikkelde Spanje juist in datzelfde jaar 1857 eene wet op den leerplicht kreeg. Bij ons daarentegen werd, toen wij in 1857 onze Schoolwet maakten, nog aan

geen leerplicht gedacht. Daarna is onze Schoolwet weer aan de orde geweest in 1878. In dien tusschentijd had men tot zelfs op de Sandwich-eilanden, in Tasmania, en in andere zulke hoog ontwikkelde landen zijn wet op den leerplicht gekregen; maar in 1878 durfde zelfs een durver als Minister Kappeyne van de Coppello het bij ons nog niet aan.

Natuurlijk spreek ik nu alleen van die leerplichtwetten, die uit het beginsel van 1789 opkwamen; niet van die geheel andere, die, gelijk in Pruisen en Massachusets, uit geheel abnormale omstandigheden geboren werden. Neen, ik handel nu alleen van eene leerplichtwet, bedoeld als *normale* dwangwet in geheel *normale* omstandigheden, gelijk de mannen van Parijs die hebben gewild. Die onderscheiding poneer ik nu slechts, maar zal er thans niet verder op ingaan, al ben ik gaarne bereid om het recht dezer onderscheiding nader bij replek aan te toonen. In dien zin nu zijn wij ook na 1878 altoos nog achterlijk gebleven. Zelfs Turkije heeft in dien tijd eene leerplichtwet gehad. Japan vergulde er zijn moderne staatsinrichting mee. Maar bij ons verliepen nog 21 jaren eer zelfs een ontwerp er van werd ingediend.

Lag dat nu daaraan, dat aldoor mannen van de rechterzijde aan het bewind zijn geweest? Dat weten de heeren wel beter. Men kan hoogstens van een driejarig bewind onzerzijds spreken, en — zooals de heer Lohman opmerkte — toen heeft men deze, zoo spoedig het ging, weer van de groene tafel verjaagd, iets waarmee de heeren, in hun eigen belang, stellig niet voorzichtig handelden. De Ministers, die in gebreke bleven, waren op één na *alle* liberaal. De oorzaak was dan ook eene andere, dat men ten onzent eerst in 1899 met dit product van zijn beginsel is komen aandragen. Zij lag in twee dingen, die ik u zal uitleggen.

In de eerste plaats lag die oorzaak hierin, dat, als er een vreemd beginsel in het land binnendringt, het altoos nationale stof vindt, die door de olie van dat beginsel geïmbibeerd moet worden. Nu kenmerkte die nationale stof in de Nederlanden — ik neem België er bij — zich van huis uit door een sterk gevoel voor huiselijken zin. De zin voor het huiselijk leven was hier zoo diep ingeworteld, dat de olie van het nieuw beginsel hier te lande veel langer tijd behoefde, om in die nationale stof in te dringen. Onder de bovengenoemde mannen, die allen liberaal waren, — ik noem ieder, die de ginselen van 1789 als uitgangspunt van zijn staatsrecht aanvaardt, liberaal, ik ben ruim in mijn opvatting —, waren er van meet af eenerzijds, die sterken huiselijken zin hadden en in wie dus die nationale stof dicht gecondenseerd was, maar ook anderen, bij wie die nationale stof dunner was.

Nu is het natuurlijk, dat het Parijsche beginsel bij de heeren met dichter nationale stof niet zoo spoedig indrong als bij de heeren van minder gecondenseerde nationale qualiteit. En daar de eersten het zeer verre in aantal wonnen, was het duidelijk, dat zij den toon aangaven.

Eene tweede oorzaak kwam hier bij. Het beginsel van 1789 heeft drie „houvasten”: de *liberteit*, de *fraterniteit*, en de *egaliteit*. Het eerst nu vatte men de *liberteit* aan. De *fraterniteit*, dat is de sociale actie, is eerst thans onder ons gekomen. Daar wilde men bijna een eeuw lang niet van weten. Men dweepte alleen met de *liberteit*, dat is met het op de spits drijven van het *individu*. Dat is het soort liberalisme, dat onder de leiding van Thorbecke hier in eere was. De vrijheidsboom werd geplant en alleen om dien boom danste men. Maar allengs kwam toch ook dat ander slag van liberalen „met dunner nationale stof”, die dus spoediger geïmbibeerd werden door het revolutionair beginsel, onder ons aan het woord. En zij vragen minder om *liberteit*, meer om *fraterniteit*; dat zijn geworden de heeren van de sociale studiën. En toen diezelfde geest ook in de lagere klassen van het volk doordrong, toen is men er ook de *egaliteit* bij gaan halen, wel te verstaan op *oeconomisch* gebied, en zoo kwamen we aan de socialisten.

Die twee stroomingen van *liberteit* en *fraterniteit* hebben toen voor het eerst haar kracht in 1883 op de Juristenvereeniging gemeten, en in 1889 bij de behandeling van de motie van den heer Goeman Borgesius hebben de mannen der *liberteit* hun spel gewonnen gegeven, in de hoop van ons saam te verslaan. Het Kabinet-Mackay zat toen nog. Maar niets hielp, de tegenstelling tusschen de *liberteit* en de *fraterniteit* deed zich niet alleen in de school gevoelen, maar op geheel het Staatsrechtelijk gebied gelden, en zoo gingen oud- en nieuw-liberalen ten slotte toch weer, om het eens eenvoudig uit te drukken, onder elkaar aan het politieke bakkeleien. Eene hevige spanning is er toen gekomen tusschen wat men destijds noemde de conservatief-liberalen, of wat eigenlijk waren de mannen van de dichtere nationale stof, en de jong-liberalen, die minder in die nationale stof dan in het revolutionair beginsel hun kracht zochten. En dat is zoo hoog geloopt, dat in 1897 de heer Borgesius rondweg uitriep: laat het pleisteren nu eindelijk eens uit zijn. Ieder kent zijn uitroep: „strijden en *lijden*”, die zeggen wilde: strijden, al lijden we den nederlaag. Het liep op echtscheiding uit. Maar toen men het „*lijden*” van den nederlaag aan zag komen en beangst werd, toen hebben wij de heeren in onzen 10daagschen veldtocht weer

bij elkaar gebracht en vierden oud- en jong-liberalen onder Pierson's benedictie hun secondes nocés. En uit die secondes nocés is nu het wetsontwerp, dat thans door ons wordt behandeld, geboren geworden. En daarom versta ik het, dat de heeren Kerdijk en Goeman Borgesius, deze nu niet als Minister, maar als Kamerlid bedoeld, thans een gelukkigen dag beleven. Want, als men 25 jaren lang voor een idee geijverd en gestreden heeft en de ure der realiseering van zijn denkbeelden nadert, hoe zou dan het vaderlijk gevoel zich laten onderdrukken? Zelfs versta ik meer, en begrijp ook, dat het kindeke den heer Kerdijk, nu hij het in de wieg ziet liggen, is tegengevallen, want wat er nu geboren is, zou men qualificeeren kunnen, als wat onze landlieden een schaap met drie pooten noemen. Het ontwerp is er nu wel, maar het geeft hem *lang* niet wat hij had gewild en gehoopt.

Ziedaar, Mijnheer de Voorzitter, de geboortacte van het ontwerp. Nu de korte *levenshistorie* ervan.

(De heer TROELSTRA interrompeert: Dat is meer een stamboom.)

Goed, zeg dan: de *genealogie*, dan zit er beide in.

Is er, toen dat stuk werk dan eindelijk in den lande werd ontvangen, onder het volk een kreet van jubel en van lof voor opgegaan? Och neen, het is veeleer door de tegenstanders met felle antipathie, door de voorstanders met koele sympathie bejegend. Een petitionnement er tegen is ingekomen, dat alleen overtroffen werd door dat, hetwelk ingediend werd tegen het ontwerp-Kappeyne van de Coppello. En toen aan den vooravond van het openbaar debat hier in de Residentie eene groote demonstratie-meeting zou worden gehouden, waartoe zelfs de heer Lieftinck uit Haarlem was overgekomen en die in den president, den heer Bouman, ook Friesland representerde, waren er, volgens de bladen, ter bestemder ure slechts een 50tal lieden opgekomen, een getal, dat in den loop van den avond met moeite tot een 200tal is aangegroeid. Ziedaar de ontvangst bij het volk!

En hoe is het in de Kamer ontvangen? Het staat vast, dat het aan deze zijde door ieder, die sprak, fel bestreden is, met uitzondering alleen van den heer Schaepman. En nu weet ik niet, wat de indruk van de heeren is geweest, maar als men soms verwacht had, dat een dichter, die immers door „gevoel, verbeelding en heldenmoed” wordt gedreven, met gloed en warmte voor het ontwerp in de bres zou zijn gesprongen, dan komt het mij toch voor, dat hier misschien van heldenmoed sprake kan zijn, maar dat stellig nòch van gevoel, nòch van verbeelding iets was

te bemerken. Ik mag dit te eer zeggen, omdat de heer Schaepman zelf verklaarde, dat alle geestdrift hem bij zijn spreken ontbrak. En wat de overzijde betreft, zegt de Minister in zijn Memorie van Antwoord wel op bladz. 6, dat op dit oogenblik *alle* zijn politieke medestanders vóór de hoofdgedachte van het ontwerp gevonden zijn, maar dit zeggen is zeker niet al te plezierig voor de heeren Pijnappel en Bastert, die op die wijs zonder vorm van proces buiten de synagoge geworpen worden. Ik geloof inderdaad, dat de stelling ook niet opgaat.

Wanneer men vraagt, of aan de overzijde, op die enkele uitzondering na, dan toch niet allen er voor zijn, dan is het antwoord zeer zeker bevestigend, maar als men mij verder vraagt, of er aan de overzijde sprake kan zijn van geestdrift, als bij het vervuld zien van een lang gekoesterden wensch, dan moet ik toch zeggen, dien indruk *niet* te hebben verkregen. Bij de tegenstanders voelde men, dat er warmte was, en deze warmte kan misschien aan de overzijde nog komen, misschien is het kookpunt nog niet bereikt. Maar anders, als de vreemdeling, die hier binnenkwam, opmerkzaam vergeleek den toon, die aan deze zijde en aan de overzijde heerschte, zou hij onder ons toch een hooger temperatuur moeten constateeren dan aan de overzijde. Zelfs kan men niet zeggen, dat men aan de overzijde, een enkel spreker uitgezonderd, den toon der tevredenheid gehoord heeft. Zij, die gesproken hebben, hebben veel meer gesproken als malcontenten. Men vond het ontwerp wel goed, maar er moest toch heel wat bijkomen, wilde het hun volle sympathie verwerven. En de heeren socialisten, die zich bij monde van den heer Troelstra erover lieten hooren, konden zich er wel mede vereenigen, maar op *afrekening*, op *afbetaling*, en met een geheel ander doel.

Ik kan, tot op zekere hoogte, hiermede deernis hebben. Het is voor mannen, die 25 jaar lang gewacht hebben en eindelijk hun kinderen zien geboren worden, hard, wanneer die geboorte met zoo weinig hartelijkheid en openlijke vreugde wordt begroet door eigen vrienden. Maar dit is niet onze schuld; het is daaraan te wijten, dat onze nationale stof te langzaam geïmbibeerd is geworden. De heeren komen te laat; ze zijn gedebordeerd door het socialisme. De levensquaestie van hun politiek is op dit oogenblik eene gansch andere geworden; er is geen quaestie meer van den strijd der beginselen, zooals die aanvankelijk na 1789 werd opgezet, er is geen sprake van den strijd van het hoofd tegen het hart, tusschen Kerk en Overheid, om de priesterheerschappij te keeren, wat aanvankelijk de groote hefboom was voor hun geheele beweging. Neen, ze hebben nu te doen met de *realiteit*. Men roept

weer om *panem et circenses*. Niet om ideeën, maar om oeconomische verbetering. En de ader, waar leerplicht uit voortsproot, raakt die realiteit niet anders dan zijdelings. Vandaar het gemis aan enthousiasme.

Ten slotte kom ik met de horoscoop. Wat zal het lot van het ontwerp zijn? Dat zal er van afhangen, of wat ik lees in de tweede Memorie van Antwoord op bladz. 8, door de Regeering zal worden waar gemaakt. Daar toch vinden wij deze belangrijke verklaring: „Doordrijven veronderstelt *pressie*, terwijl de Regeering juist wenscht, dat de Volksvertegenwoordiging *in volkomen vrijheid*, na ernstige overweging van het voor en tegen, over dit belangrijke ontwerp eene beslissing zal nemen.” Is dat nu gemeend zooals het daar staat? Wij hebben den laatsten tijd van die pressie op de Volksvertegenwoordiging herhaaldelijk pijnlijke proeven gehad. Eens zelfs zagen we den geestelijken vader van het Kabinet hier verschijnen, en hoorden we hem eene verklaring voorlezen, waarin niet alleen *eenige*, maar eene *zeer sterke* pressie op de vergadering werd uitgeoefend. De heeren zullen zich bij voorbeeld de geschiedenis nog wel herinneren van de Transvaal-motie, toen de heer Rink met de zijnen, na eerst zeer kras gesproken te hebben, onder de pressie van zulk eene verklaring hun grieven moesten opeten. En nu is mijn vraag deze: is de verklaring, die ik voorlas uit de tweede Memorie van Beantwoording, dat er ditmaal eens *geen pressie* zal worden uitgeoefend, en dat de Kamer thans *in volkomen vrijheid* zal kunnen beraadslagen, zóó gemeend, dat ons zulk een *Deus ex machina* thans niet te wachten staat? Het is toch van het uiterste belang, dat wij dat vooraf weten. Immers, dat we te allen tijde hier in volkomen vrijheid beraadslagen, weet ieder; men is hier zóó vrij, dat men letterlijk alles kan zeggen wat men wil. Ons *die* ordinaire vrijheid te waarborgen, kan dus de Minister niet bedoeld hebben met de geciteerde woorden. Hij moet bedoeld hebben eene volkomener vrijheid dan die wij anders hebben, n.l. dat thans *geen* pressie op de beslissing zal worden uitgeoefend door den samensteller van het Kabinet. Ik herhaal daarom mijn vraag: Mogen wij het er voor houden, dat we deze aanhaling zóó hebben te verstaan, dat pressie, van welken aard ook, ditmaal niet zal voorkomen, en dat zij, die voor of tegen willen stemmen, dit zullen kunnen doen „in volkomen vrijheid”?

Op deze pertinente vraag zou ik gaarne een pertinent antwoord ontvangen. Aangenomen nu, dat dit antwoord gunstig uitvalt, dan ligt de kans zoo, dat wij hier gemeenlijk staan met 44 tegen 56 stemmen. De 44 leden aan deze zijde — dat hebben de heeren gemerkt — zijn op 1 na allen beslist tegen het ontwerp, en als het herhalingsonderwijs

er niet uitgaat, dan doet, als ik hem wel begrepen heb, ook de heer Schaepman met ons mee. Van het andere cijfer, dit is van de 56, gaan nu reeds af de heeren Pijnappel, De Visser en Bastert, die zich verklaard hebben tegen het ontwerp. Men schudt het hoofd, maar ik moet mij natuurlijk houden aan de verklaringen, door de heeren zelfden hier afgelegd. Dit brengt dan de verhouding reeds tot 47 tegen 53, en nu is de vraag, of de heeren socialisten ten slotte mede zullen gaan of niet, wat voor hen zal kunnen afhangen bijv. van de beslissing aangaande kleeding en voeding. Maar welke de uitslag ook zij, de horoscoop zegt stellig, dat, *als* het ontwerp er doorgaat, het in elk geval de socialisten zullen zijn, die de heeren zullen gered hebben. Die hebben het dan gedaan.

(De heer TROELSTRA interrompt: Het spook !)

En nu moet de heer Troelstra mij niet zeggen: daar hebt gij het spook weer, want ik ben er zeer dankbaar voor, dat de heer Troelstra zelf eens van dat *spook* het zijne gezegd heeft, want wat mij juist altijd zoo hinderde is, dat nog zoo velen in den lande het socialisme voor een spook houden. Ik wilde om wat liefs, dat het een spook was, maar dat is het niet; het is een wezen van vleesch en been; het is eene realiteit in onze Kamer, de *Handelingen* weten er van te getuigen. En als de heer Troelstra dan lachende zegt, dat het hem niet hindert, of men de socialisten al voor een spook houdt, maar dat hij ons waarschuwt in ons eigen belang, dan zeg ik: *Timeo Danaos et dona ferentes*. Alle vertrouwen in den heer Troelstra, maar wanneer hij mij kwansuis een goeden raad geeft en zegt: zoo moet gij doen, dan zal ik zoo vrij zijn het juist niet te doen!

(De heer TROELSTRA interrompt: Dat heb ik wel begrepen, daarom heb ik het juist gedaan.)

Aangenomen, dat de heer Troelstra dit begreep, hij scheen dan toch te denken, dat er misschien anderen in deze vergadering waren, die niet zoo zouden denken. Welnu, laat mij dan voor die anderen een woord van waarschuwing gesproken hebben.

Ik kom nu tot de karakterstudie, en wel allereerst tot het *juridische* karakter van het ontwerp en vraag dan, wat op het oogenblik voor mij de stand van het debat is. Ik ben het, en dit vind ik een gelukkig verschijnsel, in de hoofdzaken — voor wat het volksbelang betreft, dat

hier in het spel is gebracht, — met den Minister eens, en ik ben het, omgekeerd, niet in elk opzicht eens met degenen, die van deze zijde hebben gesproken. Ik ben het met den Minister eens, dat ouderplicht niet uit de Staatswet voortvloeit, maar een natuurlijk recht is, dat onze wet slechts boekt. Ik ben het met den Minister eens, dat ouderrecht geen recht van exploitatie geeft, maar eene verplichting oplegt tot voeding en opvoeding. En in de derde plaats ben ik het met den Minister eens, dat in normale omstandigheden tot opvoeding ook behoort: lager onderwijs. Met den geachten afgevaardigde uit Goes, den heer De Savornin Lohman, zou ik dan ook niet kunnen medegaan, wanneer hij acht, dat lager onderwijs niet als zoo absoluut noodzakelijk beschouwd behoeft te worden, en wel hierom ben ik het daarin niet met hem eens, omdat — en daarmee zal de heer Lohman het wel geheel met mij eens zijn — ieder den Bijbel moet kunnen lezen. Uit dien hoofde is van anti-revolutionaire en Calvinistische zijde dan ook altoos op den voorgrond gesteld, dat lezen noodzakelijk was.

(De heer DE SAVORNIN LOHMAN interrompt: Ik heb dit niet betwist.)

Ik meen toch, dat de heer Lohman heeft gezegd, dat hij lager onderwijs — dat wil zeggen lezen, schrijven en rekenen — niet achtte te behoren tot eene noodzakelijke opvoeding *voor ieder*. Heb ik mij daarin vergist, dan maak ik mijn excuses, de *Handelingen* zullen het wel uitwijzen. Verder ben ik het met den Minister eens, dat ook de Staat hier een plicht heeft te vervullen, terwijl ik het eindelijk ook eens ben met den heer Kerdijk, waar deze zeide, dat de volledige opvoeding en vorming van een persoon in den regel niet is afgeloopen vóór zijn 18de jaar. Maar al gaan wij zoover samen, daarmee zijn wij er nog niet. Want nu komt de vraag, *wat* de overheid moet en mag doen. Wel zijn wij het daarover eens, dat de overheid kan en mag helpen de ouders, die niet in staat zijn om hun kinderen zelve de noodige opvoeding te geven. Doch dat beslist de zaak niet, want dan blijft toch de vraag, wat de overheid verder mag doen? En dan zeggen de heeren van de overzijde met de Regeering: de overheid moet de *regeling* van de opvoeding voor een deel den ouders uit handen nemen, terwijl wij zeggen: dat mag de overheid *niet* doen, de overheid mag alleen schromelijke verwaarloozing en grove schuld als misdrijf straffen.

In die aanmatiging van het *regelingsrecht* ligt voor mij dan ook het hoofdbezwaar tegen deze wet. Art. 32 is voor mij het struikelblok.

Daarin wordt gezegd, dat de strafbare feiten, die het hier geldt, zijn *overtredingen* en niet misdrijven. Geldt het overtredingen, dan zijn het straffen, die worden toegepast omdat men zich niet *aan regelen*, die van Regeeringswege gesteld worden, onderwerpt, maar het zijn dan geen straffen in dien zin, dat misdrijven, die men als zoodanig constateert, worden te keer gegaan. Nu doet zich bij deze geheele discussie een hoogst opmerkelijk verschijnsel voor. Als de Regeering in de stukken zegt, wat het eigenlijk is, dat haar beweegt en dringt, dan krijgen wij dezelfde groote woorden als wij gehoord hebben op meetings en volksvergaderingen. Er wordt dan gesproken van „zedelijke mishandeling”, van „te gronde gaan van kinderen”, van „zedelijke moord”, gelijk andere spraken van „misdadigers”, en van het laten opgroeien van zijn kinderen als redelooze dieren. Komen wij echter aan de zaak zelve toe, dan worden die argumenten op eens losgelaten, dan wordt er gezegd, dat zulk absoluut schoolverzuim eigenlijk betrekkelijk gering is, maar dat het is te doen om het *ongeregeld* schoolbezoek te regelen, en dat daarom alle nadruk juist op de regeling moet gelegd.

De heer Kerdijk — ik ben hem daarvoor dankbaar — heeft dat woord „misdadigers” ingetrokken, waaruit weder blijkt, welk eene menschenkennis de heer Troelstra heeft, die ons zulks reeds twee dagen geleden voorspelde. Ik meende ook, dat de heer Kerdijk niet zou zijn *up to date*, wanneer hij bij dat woord bleef. Ware hij *up to date*, hij zou thans het woord „krankzinnigheid” bezigen. De heer Kerdijk schudt het hoofd. En te recht, hij *is* niet *up to date*; hij was dat evenmin toen hij zoo straks een mijner vrienden, den heer Husen, *levend ging begraven*. Maar hij zal mij toestemmen, dat de theorie, die thans veld wint, de theorie is van het *ontoerekenbare*, de theorie, dat alles komt uit *waan*zin.

Ik kom echter terug op het *regelingsrecht*. Voor mij ligt niet het hoofdbezwaar in wat de heer Pijnappel noemde den *dwang*, dit voeg ik er uitdrukkelijk bij. Waar de overheid optreedt, niet helpend, maar gebiedend of verbiedend, daar moet zij uit den aard der zaak *altijd* dwang uitoefenen. Ik acht *dwang* het eigenaardig karakter van de overheid, zoo dikwijls haar actie een ander dan een helpend karakter draagt. Maar dit is voor mij de vraag: waaraan ontleent de overheid het recht om in de opvoeding van het kind *regelend* op te treden. Zij kan en mag niet regelend optreden op een haar vreemd terrein, of zij moet er het *recht* toe hebben. Welnu, waaraan ontleent zij dit recht?

Ik weet het, de Minister heeft gepoogd, in zijn Memorie van Toelichting de gronden daarvoor op te geven, zelfs ten getale van zes. Zie

ik echter wel, dan zijn er onder die zes drie, die er voor de franje bijgenomen zijn. Vooreerst dat ophengelen van de verdronken genieën. Ik heb dit eens nagerekend. Laten wij eens aannemen, dat de Minister uit iedere 15,000 menschen, over zes schooljaren genomen, één genie kon kweeken, dan zou dit proportioneel op de 5,000,000 bewoners van ons land geven een heirleger van 3200 genieën, en indien de heeren dan bedenken, wat lastige menschen genieën zijn, dan begrijp ik heusch niet, wat er van ons vaderlandsche leven zou terechtkomen, indien wij op die wijs met genieën werden overstroomd. De Minister heeft ten tweede gezegd, — wat ik ook al als franje beschouw —, dat de Staat zulke financieele voordeelen van deze wet zou hebben. Te dezer zake zou ik nu gaarne den heer Pierson eens zien verschijnen in zijn hoedanigheid van Minister van Financiën. En dan zou ik de uitgewerkte staat eens willen zien, die met de nieuwe uitgaven voor onderwijs als passief, en de uitwinning op de gevangenissen als actief, een goed slot opleverde. Maar ik denk niet, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken zelf iets van dat batig slot gelooft. Ook dit is weer een van die argumenten, die uit de volksmeetings medegebracht zijn. Dáár klinken zulke woorden fraai! Als franje eindelijk beschouw ik ook het beroep op het Burgerlijk Wetboek. Het is toch op zich zelf reeds al te zonderling om te zeggen, dat een wetgever, die het Burgelijk Wetboek zelf maakte, aan zulk eene vroegere wet ooit het recht zou kunnen ontleenen om eene latere wet te mogen maken. Immers de wetgever, die de bevoegdheid had, in het Burgerlijk Wetboek zulk een recht neer te schrijven, is dezelfde wetgever, die dus met even gelijke bevoegdheid in eene andere wet zich zulk een recht scheppen kan. Ook dit argument beschouw ik dus als behoorende tot dat soort franje, dat niet alleen versleten is, maar waaraan geen draad meer heel is.

Maar nu zijn er drie andere, wezenlijke, serieuze gronden, waarop de Minister zich beroept. De Minister zegt, dat hij zich het recht tot deze regeling aanmatigt in het belang *van het kind*, in het belang *van den Staat* en in het belang *van den werkenden stand*.

Is lager onderwijs in het belang van het kind? Ik heb mij daarover reeds uitgesproken; in het uitgangspunt tusschen den Minister en mij is ten deze geen verschil. Wel bestaat er verschil tusschen ons, als de Minister zegt, dat lager onderwijs tot het „eerste noodige” behoort. Daar komt het oude intellectualisme weer door de kieren gluren. Het „eerste noodige” heb ik hier natuurlijk niet op te vatten in den zin van *tijdsorde*; want ook hij zal niet meenen, dat een pasgeboren wicht allereerst lager onderwijs noodig heeft. Derhalve moet ik hier wel

denken aan „rangorde”, en dan verschil ik met hem van opinie, want dan hecht ik meer aan de zedelijke, godsdienstige en maatschappelijke opvoeding dan aan de intellectueele. En zegt de Minister dan verder in zijn Memorie, dat het in het belang van het kind is, dat het in de maatschappij *eene goede positie* zal verwerven en dat daarvoor zijn ontwerp dient, dan, Mijnheer de Voorzitter, zou ik zeggen: ja; als de Minister kans zag, door dit wetje aan alle kinderen onzes volks eene goede positie in de maatschappij te verschaffen, dan geloof ik, dat ik ten slotte zelf verleid kon worden, om over mijn beginsel heen te stappen en vóór de wet te stemmen. Maar als wij nu zien, dat er juist onder de heeren onderwijzers, die toch zoo uitstekend kunnen lezen, schrijven en rekenen, en die het anderen leeren, honderden worden aangetroffen, die steen en been klagen, dat zij zelven nog altijd geen behoorlijke positie in de maatschappij hebben, dan vraag ik, waar het dan met die honderd-duizenden van hun leerlingen heen moet.

Maar ter zake. Als iets in het wezenlijk belang van het kind is, geeft het dan het recht aan den Staat, om zulk een stuk der opvoeding te regelen? De Minister zal toestemmen, dat er — om op andere belangen van het kind te wijzen — veel bederf onder het jonge geslacht komt, bijv. door slechte lectuur, door slecht gezelschap, waarin de kinderen verkeerden, door drinkgelagen, gevloek en vuil gepraat. Het zou dus zeer in het belang van het kind zijn, zoo dit alles ten goede voor hem werd gekeerd. Maar heeft nu daarom de Regeering het recht om regelend in dit alles op te treden? Zeker, de Regeering moest meer doen; zij kon bijv. de pornographische platen en lectuur, die men ons land indraagt, beter keeren en de Minister van Justitie is nog altijd zijn belofte niet nagekomen om op het gebied van het neomalthusianisme de noodige maatregelen te nemen. Maar de Minister van Binnenlandsche Zaken zal toch niet beweren, dat hij aan de overheid het recht toekent om op te treden in het huisgezin en te zeggen: dit mogen de kinderen lezen en dat niet; in dit gezelschap mogen zij verkeerden en in dat van anderen niet. Ik wijs nog op iets anders. Het is nog veel meer in het belang van het kind, dat niet verkeerdelijk vader en moeder samen huwden, en dat zijn geboorte zij uit een edel paar. Heeft nu daarom de Staat het recht, regelend ook bij het huwelijk op te treden? Het is geen ijdele vraag, want ik heb mij slechts te beroepen op Schopenhauer, die gezegd heeft: „*Man sollte die männlichen Taugenichtsen castriren und die weiblichen Backfische ins Kloster hineinjagen.*” Dat zou zeer in het belang van het kind zijn. Maar zou de Minister zoo iets aandurven?

De Minister en de leden der Kamer zullen dus moeten erkennen, dat er hoogst ernstige belangen van het kind zijn, waarbij toch de Regeering er niet aan kan denken, *regelend op te treden*. Wat is er dan in te brengen tegen de logische juistheid van mijn conclusie? Omdat gij hebt aangetoond, dat lager onderwijs in het belang is van het kind, hebt gij in het minst niet bewezen, dat gij recht hebt, regelend in dit stuk van opvoeding op te treden.

Hoe staat het met het beroep op het *belang van den Staat*? De Minister zegt toch, dat het lager onderwijs ons sterken moet bij den vreedzamen wedstrijd tusschen de volken. Dat „vreedzaam” klinkt wel wat vreemd in een tijd, waarin op zoo bloedige wijze blijkt, hoe de Regeeringen en de volken bijna op niets anders uit zijn dan op het verkrijgen van markten en débouchés voor hun industrie, en desnoods alle beginselen van het recht met voeten treden om hun hebzucht te bevredigen. Is dat een *vreedzame* wedstrijd? Laat ons dat „vreedzaam” er maar aflaten. Maar waarborgt leerplicht soms welvaart? De heer Minister van Buitenlandsche Zaken heeft reeds in 1883 eene vraag gedaan, die hier herhaald moet worden. België heeft geen leerplicht, Spanje wel. En wat is nu in de concurrentie der volkeren het meest vooruitgekomen land, het dichtbijgelegen België of het verafzijnde Spanje?

De Minister heeft in de Memorie van Antwoord — en ik ben er hem dankbaar voor — gezegd, dat hij het zóó dan ook niet had bedoeld, alsof van enkel lager onderwijs de toekomst van den Staat afhing, maar dat hij er bij insluit de opleiding tot alle Christelijke en maatschappelijke deugden. Mijnheer de Voorzitter, die phrase was goed in 1857, maar mag de Minister die nu nog bezigen? Ik zou den strijd over de Christelijke en maatschappelijke deugden hier niet heropenen, indien de Minister dit niet had gedaan. Die geheele strijd is opgekomen toen men meende, dat men wel in de religie kon verschillen, maar niet in de ethiek, en dacht, dat de brave Hendrik en de brave Maria in de ethiek algemeen zouden gehuldigd blijven. Maar kan men deze illusie nu nog koesteren? Is men ook op ethisch gebied niet allengs even ver als op het religieuze uit elkander gegaan? Kan men dan nu nog in gelijken zin als vroeger beweren, dat men in de ethiek het eens blijft, ook waar in de religie verschil opdook?

Zittende in het Torentje, moet de Minister wel eens de gedachte om zich hebben hooren ruischen, dat zelfmoord toch niet zoo gruwelijk is, geen zonde voor God, maar desnoods goed en geoorloofd. Hij weet wel, wie de man is, op politiek terrein niet vreemd, die deze ge-

dachte heeft gepopulariseerd. Wanneer de stelling, dat eigendom diefstal is, wordt beleden; wanneer men openlijk verklaart, dat men, waar moord begaan is, niet heeft te doen met een *misdadiger*, maar met een ontoerekenbare en waanzinnige; en men ten slotte zooverre gaat van te beweren, dat er geen criminaliteit bestaat, wijl alles voortkomt uit de verschillende graden van waanzin; wanneer men de sexueele moraal niet alleen van den kathedr hoort omzetten, maar de producten ervan, soms ergerlijk sensueel en vuil, bij onze boekverkoopers vindt, en tot in tijdschriften als *De Gids* er sporen van ziet doordringen, — hoe kan men dan zeggen, dat er op het punt van *deugd* en *eerbaarheid* eenparig onder onze onderwijzers wordt gedacht?

Is het den Minister er maar om te doen, dat er maar *deugd* op school komt; kan het hem dan niet schelen *welke* deugd? Wanneer onder socialisten het liedekje gezongen wordt:

Wij hebben lang genoeg bemind,
Laat ons nu eindelijk haten,

— 't mag zijn, dat de heeren hier dit niet nazingen, maar er zijn er wel ter dege, die dit verkondigen —, mag dan de Minister zeggen, zooals staat in zijn Memorie, dat iemand, omdat hij met Multatuli of Darwin of de socialisten loopt, toch zeer goed kinderen tot „Christelijke en maatschappelijke deugden” kan opleiden?

Waar blijft dan de verantwoordelijkheid van de Regeering, als dit alles „deugd” heet, en onder dit etiket zulke denkbeelden niet in achterbuurten, neen, maar van de katheders worden verkondigd en door kundige schrijvers worden verdedigd? Het gaat zoo schriklijk ver! Ik heb werken gelezen van wetenschappelijke mannen, die als deugd ondeugden aanprezen, die in mijn oog zoo schandelijk ver gingen, dat ik ze hier niet zou willen noemen.

Wat wil de Regeering dan? Moeten socialisten of Darwinisten of volgelingen van Multatuli, of mannen die gelooven aan het geoorloofde van zelfmoord of aan niet-toerekenbaarheid, zich op school gedragen als marionetten? Als die mannen zoo overtuigd zijn van zulke booze moraal, dat ze in hun oog maatschappelijke deugd is, moeten ze dan veinzen? Zou een onderwijzer, die aan ontoerekenbaarheid gelooft, niet, om liefde te kweeken, tot zijn leerlingen zeggen: „Lieve kinderen, als ge van een moordenaar hoort, veracht dien man dan niet. Hij kon dat niet helpen. Zijn daad is ontoerekenbaar.” En is dit prediken van zulk eene moraal, of is zulk veinzen als van marionetten, naar het oordeel van den Minister een belang van den Staat, dat ons in de internationale concurrentie zal sterken?

Ik moest hierop komen, Mijnheer de Voorzitter, omdat de Minister het ook gedaan heeft, en wanneer in een officieel stuk zoo ernstige zaken worden behandeld, dan is de oppositie verplicht, daarop in te gaan, zoodra blijkt, dat de Minister gesproken heeft zonder genoegzame kennis van den actueelen toestand. Doch gesteld nu al, dat het belang van den Staat door lager onderwijs op merkbare wijze kan worden bevorderd, volgt daaruit voor den Staat dan het recht, de *regeling* van zulk een belang aan zich te trekken? Als dat zoo is, zou ik wel eens willen vragen, *wat de Staat niet mag regelen*, want wat is er in het volk, dat niet met het belang van den Staat samenhangt? Handel, nijverheid, landbouw, religie, kunsten en wetenschappen, alles is in zeker opzicht voor den Staat van belang; door dit alles kan het volksleven verhoogd en de ontwikkeling bevorderd worden. Maar zal dan waarlijk de Minister van Binnenlandsche Zaken beweren, dat de Staat, omdat alle deze dingen zijn belang raken, het recht heeft, ze te *regelen*? En zoo niet, dan blijkt ook hier weder, dat het zeggen „het is in het belang van den Staat” op zich zelf in het minst niet bewijst, wat be-
wezen moet worden, te weten, dat de overheid in zaken der opvoeding *regelingsbevoegdheid* bezit.

Over het belang der werkende klasse zal ik niet nader spreken. Dit heeft de heer Troelstra reeds gedaan. Deze heeft den Minister duidelijk gemaakt, dat hij deze wet zeer gaarne wil, ten einde eene tiende divisie te kunnen recruteeren en die te zenden naar het oorlogsveld, gemobiliseerd tegen den kring van den Minister en zijn vrienden. Eén ding begrijp ik wel, namelijk, dat de heeren socialisten zeggen: het herhalingsonderwijs is ons hoofdzaak, en dwang nemen wij aan, zoo maar bewerkt wordt, dat de kinderen hierdoor van de arbeidsmarkt verdwijnen. Als de maatjes en halfwassenen uitvallen, wordt het aantal van hen, die hun arbeidskrachten aanbieden, geringer en dat kan een middel worden om den loonstandaard te verhoogen. Dat is volkomen consequent.

Maar wat hier ook van zij, geen van deze drie belangen kan ooit op eenige wijze de stelling rechtvaardigen, dat de Regeering aan dat belang zonder meer zou kunnen ontleenen een *regelingsrecht*. De logica geldt toch nog, en wanneer men nu een *major* heeft als deze: alles wat in het belang van het kind, van den Staat of van de werkende klasse is, mag ik, Staat, regelen, en men plaatst hier als *minor* onder: dit wetsontwerp is in het belang van het kind, van den Staat en van de arbeidende klasse, om zoo tot de conclusie te komen: dus mag ik ook de opvoeding regelen, — dan handelt men zeer zeker logisch. Maar, dan moet er wel op gelet worden, dat men dezen

major alleen stellen mag, zoo men alle andere minores, die er onder vallen, eveneens aanvaardt. En doet men dit niet, en kan men dit niet, welnu dan deugt de major niet, en valt dus ook de conclusie.

Ik stap hiervan nu af, en stel de vraag, of met dit ontwerp het doel bereikt wordt. Wat is hier het doel? De Minister schiet op wat de militairen noemen eene beweeglijke schijf, d.w.z. eene schijf, die er nu eens zoo, dan weer anders uitziet. Immers, wanneer men de Regeering vraagt, wat ze eigenlijk met dit ontwerp voor heeft, dan lezen wij als antwoord daarop geheel tegenstrijdige verklaringen. Op bladz. 1 van de Memorie van Antwoord staat — en ik meen, dat het niet krasser kan —: „Het is der Regeering, zooals ook door andere leden werd opgemerkt, *alleen en uitsluitend* te doen om het *verzekeren* van het noodige onderwijs *aan allen*.” Dit is eene besliste uitspraak; maar wanneer ik nu zie hetgeen op bladz. 5 van de tweede Memorie van Antwoord staat, dan blijkt, dat het daarom toch weer niet te doen is, maar om geheel iets anders. Daar toch lees ik: „Het eenige doel van dit wetsontwerp is invoering van *leerplicht*, het in het leven roepen van bepalingen, die de daarvoor aangewezen autoriteiten het recht geven, op te treden tegen ouders, die *zonder geldige reden* hun kinderen tijdelijk of voortdurend van onderwijs verstoken laten.” En dan volgt er: „Het wetsontwerp heeft *niet* de strekking, het verordenen van *maatregelen* tot het wegnemen van de *oorzaken*, die ook na het tot stand komen ervan het kwaad bestendigen.” Dus wordt nu het noodige onderwijs weer *niet* aan allen *verzekerd*. Het één sluit het ander uit. Eerst wordt gezegd, dat het uitsluitend de bedoeling is, *aan allen* onderwijs te *verzekeren*, en daarna heet het, dat het te doen is om eene papieren bepaling, die de mogelijkheid openlaat, dat duizenden bij duizenden *geen* onderwijs ontvangen.

Laat ik mij aan het eerste houden, omdat daar staat: *alleen* en *uitsluitend*. Wordt nu het daar gemelde doel door dit ontwerp bereikt? Neen, Mijnheer de Voorzitter! Ik kom niet weder terug op het absoluut en relatief schoolverzuim. Daarover is genoeg en te over gesproken. Ik wil alleen zeggen, dat, wanneer in de Memorie van Toelichting ons gegeven wordt eene opsomming van de oorzaken van het schoolverzuim, dat wil zeggen, hoe het komt, dat zoovelen *geen* onderwijs ontvangen, en men wil aan die allen dan het noodige onderwijs verzekeren, men dan gansch andere maatregelen moet nemen dan hier worden voorgesteld. Dan moet men localiteit aanbrengen voor die 14.000, die ze niet kunnen vinden; dan moet men hen, die te ver af wonen, zooals men in Amerika doet, door omnibussen laten ophalen en thuis brengen;

dan moet men degenen, die idioot zijn, door het oprichten van scholen voor kinderen met zwakke geestvermogens, zooals men dat in Frankrijk en elders doet, zoeken te hulp te komen; dan moet men ook onze nomaden te land en te water, door het instellen van intermitteerende klassen, zooals dat in Noorwegen en Zwitserland geschiedt, zoeken te helpen. En als armoede oorzaak is, dat de ouders hun kinderen niet naar school kunnen zenden of thuis helpen, moet men hen financieel te hulp komen. Dat zijn middelen, die strekken konden om, gelijk de Regeering wil, te *verzekeren*, dat *alle* kinderen onderwijs *ontvangen*. Maar wat de Regeering ons op dit oogenblik voorstelt, helpt, zonder meer, daarvoor niets; dat is eenvoudig een middel om *dwang* uit te oefenen en af te wachten of men daardoor verder komt.

Wat voorts het klassikaal onderwijs betreft, zoo is door den heer Schaepman met zekere warmte gezegd, dat hetgeen hem vooral bewoog, was het altruïsme. Hij vond het schoolverzuim daarom bovenal zoo schadelijk, omdat men daarmede niet alleen zijn eigen kind, maar ook dat van zijn buurman benadeelde. Nu ben ik het op zichzelf daarmede eens, maar ik vraag: 1°. is het leven zelf geen factor, die toch telkens den geregelden klassikalen gang verstoort, en 2°. moet aan klassikaal onderwijs dan die absolute waardij worden toegekend? Verbiedt dan huisonderwijs! Maar in mijn oog is het klassikaal onderwijs alleen in zóóver goed te keuren, als het bij onze gebrekkige middelen nog het beste is om voor de massa het verste te komen. Maar het heeft aan den anderen kant eene zeer groote schaduwzijde, namelijk dat het alles schaافت naar eenzelfde vorm, de *Schablohn*! En waar onder ons volk telkens geklaagd wordt over het gemis aan deugdelijke karakters, is daar juist die karakterschaarschte niet mede een gevolg van het klassikaal onderwijs? Waar de heer Troelstra er te recht op wees, dat men vooral in onze lagere klassen zoo dikwijls stuit op gemis aan individualiteit, is dit zeker ook daaraan te wijten, dat men juist voor die klasse tot geen andere dan klassikale opleiding komen kan.

En daarom overdrijve men hier niet. Er zij geen schoolhypertrophie. Dat de onderwijzers overdrijven is natuurlijk. Dat doet op zijn beurt elke stand in de maatschappij, evenals elk orgaan in ons lichaam. Het deel zoekt het geheel voor zich te exploiteeren. En zoo komt de hypertrophie. De militairen zijn beste menschen, maar als zij konden, en men liet hen hun gang gaan, zouden zij alle andere belangen van het land opofferen aan het militarisme. De Kerk is geen haar beter. Wanneer men de zaken van het land overliet aan de predikanten en de pastoors, zouden zij evenzoo bijna alle andere belangen van het land

ondergeschikt maken aan die van hun eigen werkzaamheid. Dat ziet men evenzoo bij de handelslieden, die gedurig de belangen van Amsterdam en Rotterdam opdrijven ten koste van die van den landbouw. Dit is verklaarbaar, het is menschelijk, en daarom ook bij de onderwijzers verschoonbaar. Hoe hoog ze tegenwoordig ook staan, ze zijn en blijven toch menschen, onderhevig aan hetzelfde zwak, en daarom zijn ze er ook hunnerzijds op uit, om van de gelegenheid gebruik te maken, alles naar zich toe te trekken en alzoo de hypertrophie van het schoolwezen in onze maatschappij te consolideeren. Maar juist daarom is het dan ook onze plicht, al wat exces wordt, tegen te gaan, zonder natuurlijk zelf de oude *atrophie* terug te roepen.

Zoo heb ik dan, Mijnheer de Voorzitter, de gronden voor het regelingsrecht der overheid in zake de opvoeding getoetst, en ze bleken op geen enkel punt tegen die toetsing bestand te zijn. Ik zal dus afwachten, of de Regeering andere gronden aanvoert, en alzoo ons werkelijk de onmisbare juridische constructie van haar recht tot optreden ten deze voorlegt. Tot dusver heeft hij dit niet gedaan. Evenzoo heb ik aangetoond, dat het doel, hetwelk de Minister in zijn Memorie van Antwoord op den voorgrond stelt, door dit ontwerp niet bereikt wordt, want dat de maatregelen, die strekken moeten om werkelijk onderwijs aan allen te verzekeren, er niet in voorkomen.

Nu staat daar tegenover, dat mijns inziens de aanneming van deze wet zeer ernstige schade zal toebrengen aan het nationale leven. Over het bijzonder onderwijs spreek ik geen woord meer, daarover is genoeg gezegd. Ik kom hier voor een hooger belang op, namelijk voor de persoonlijke zelfstandigheid, voor de zedelijke verantwoordelijkheid en voor de rechtszekerheid, die door dit ontwerp mijns inziens worden bedreigd. Over elk dier drie spreek ik daarom nog een kort woord.

De persoonlijke zelfstandigheid eischt, dat de persoon *sta*, een eigen *stand* hebbe. Hij moet kunnen *staan*, het woord drukt het uit. Daarom is door allen steeds begrepen, dat voor den zelfstandigen persoon noodig is niet alleen eenig bezit, hoe klein ook, maar bovendien eene *plaats*, waar hij *staan* kan. *My house is my castle*. Er is geen vrije persoonlijke ontwikkeling, of men moet eene woning hebben, waarin men vrij is, waarin men niemand boven zich vindt dan God. En die krachtige zenuw van nationale veerkracht verslapt, als men tot in zijn huis aan een vrij burger de wet kan stellen.

Hetzelfde is het geval met de *zedelijke verantwoordelijkheid*. Daarover heb ik tot den Minister een ernstig woord te spreken. Het huisgezin heeft in ethischen zin de hoofdstrekking, onze zedelijke

verantwoordelijkheid te ontwikkelen. En onder zedelijke verantwoordelijkheid versta ik niet *legale* verantwoordelijkheid, maar eene verantwoordelijkheid, uitsluitend aan zich zelf en aan zijn God. En nu zegt de Minister in zijn Memorie, dat dit standpunt is „hardvochtig”, „wreed”, „staatsgevaarlijk”, „met het Christendom in strijd”. Hij hoopt in eene gespannen phrase schier alle leelijke woorden saam, om dat standpunt te brandmerken. Daartegen nu kom ik op, en zeg, dat de Minister door dit te beweren een onhoudbaar standpunt inneemt en aan het nationale leven werkelijk schade toebrengt. Ik zal dit ook bewijzen.

Verantwoordelijkheid, wanneer ze zedelijk zal zijn, houdt in, dat ik ook kwaad kan doen. Betreur het, zoo ge wilt, maar de zedelijke vrijheid van den mensch bestaat niet anders dan tot den prijs, dat hij moet kunnen goed òf kwaad doen. En nu gaat juist in het huisgezin die ontzettende macht om te kunnen goed en kwaad doen zóó schrikkelijk ver, dat het hart er u bij heeft, en dat te banger, omdat alle schuld solidair is, en, gelijk Groen van Prinsterer zeide, de weeldezonde uit de hoogere klassen doordringt en neersijpelt tot de lagere klassen, om daar eindelijk verrotting en verderf te veroorzaken. Dat zoo schandelijk kwaad in onze maatschappij bestaat, zal de Minister niet ontkennen, en toch kan hij er niets aan doen, en hij zelf zal moeten toestemmen, dat er bij tal van huiselijke ongerechtigheden geene andere verantwoordelijkheid dan voor God en het geweten denkbaar is. Wanneer een man, die in zijn jonge jaren, misbruik makend van de gave, die God hem gaf, zijn lichaam vergiftigde, daarna eene jonge vrouw in den echt neemt, haar waagt aan het gif van zijn zonden, en kinderen doet geboren worden, die de slachtoffers zijn van hetgeen hij beging, dan staan wij daar voor een gruwel, tienmaal grooter dan de „misdad”, dat een kind zou gelaten zijn zonder lager onderwijs. En nu vaaq ik den Minister, of hij meent, dat hier de Staat of de overheid tusschenbeide zou kunnen treden, dan wel of ook hier niet deze gruwel aan het geweten van den zondaar en aan God, die hem oordeelen zal, moet worden overgelaten.

Zoo is het in elken kring. Een man, die vrouw en kinderen door valsche speculatiën tot den bedelstaf brengt, is uitsluitend verantwoordelijk voor God en zijn geweten, en de Minister kan er niets aan doen. Wanneer op die wijze telkens blijkt, hoe diepe zedelijke ellende heerscht, waartegenover wij machteloos staan, begrijp ik, dat meer dan een, soms tot wanhoop vervoerd, neiging voelt opkomen om tot pessimisme te vervallen. Maar zoo is het niet met ons, die gelooven aan God en een toekomend oordeel, omdat wij weten, dat, als er in deze

wereld al geen wrake der gerechtigheid is, eens toch de *Justitia Dei* zal triomfeeren.

Ten slotte zeide ik, dat in het nationale leven *de rechtszekerheid* bedreigd wordt. Wanneer de overheid zoo ver gaat van in elk terrein binnen te dringen en te zeggen: daar heb ik als Staat belang bij, en dus zal ik mij de bevoegdheid tot regeling op dit terrein aanmatigen, — dan, Mijnheer de Voorzitter, heeft de burger geen ander recht dan bij de gratie der overheid. Wordt toch aldus het recht besteld door den Staat, dan ontvang ik geen andere quantiteit recht, dan die mij door de overheid gegund wordt, en kan zij deze quantiteit elk oogenblik nog inkrimpen en ten slotte op nul brengen. Dan heb ik geen enkel recht meer, dat inherent is in mijn persoon of in mijn huiselijk leven, maar alleen zooveel recht als de Staat wel zoo goed is mij tot tijd en wijle te laten. Dan kan de Staat mij heden dit en morgen dat recht geven, maar ook beide weer ontnemen. Dan wordt alle recht mobiel, bewegelijk gemaakt en kan ten slotte zelfs het recht van het geweten opnieuw worden aangetast en kan gezegd worden: Wij geven u zooveel gewetensvrijheid als met het belang van den Staat overeenkomt, het overige nemen we terug. De Minister van Justitie heeft dit beginsel reeds op den eigendom toegepast, toen hij in een *Gids*-artikel van 1893 de stelling verdedigde: eigendom behoort aan de gemeenschap en alleen in zoover aan de personen als ik, Staat, hun dit toevertrouw.

Dit ging reeds ver. Maar in dit ontwerp gaat het nog veel verder. In dit ontwerp toch wordt hetzelfde beginsel toegepast op het kind: de opvoeding van het kind is iets, waarvan in de eerste plaats de regelende bevoegdheid mij, overheid, toekomt, en aan de ouders wordt slechts zooveel gelaten als ik, Staat, goedvind, na er mijn deel van te hebben afgenomen.

Waar zoo mijn oordeel over dit ontwerp is, Mijnheer de Voorzitter, behoeft wel nauwelijks nog gezegd, tot welke conclusie ik moet komen. Dit wetsontwerp is — ik mag dit zeggen ook namens mijn geestverwanten — voor ons volstrekt onaannemelijk. Daarom zullen wij onze stem uitbrengen tegen *elk* artikel, dat in stemming komt, al is het, dat wij niet bij elk artikel stemming zullen vragen. Amendeeren zullen wij niet, want elke poging om iets te verbeteren, dat in den wortel verkeerd is, is doelloos. Maar elk amendement, dat strekken kan om het kwaad tot minder proportiën te herleiden, zullen wij steunen. En vraagt men, waarom wij die intransigente houding aannemen, dan antwoord ik: Ons nationaal leven is er niet gelukkig aan toe. Wij staan ten achteren bij de meeste volken, die in Europa om ons wonen. Onze

landbouw wordt gedrukt door buitenlandsche concurrentie. Onze nijverheid — elke tentoonstelling bewijst het — is soms de „risée” van het buitenland. De handel is opbloeiende, maar neem de transitohandel er eens af! Veel hiervan is veroorzaakt door onze achterlijkheid in nationale vorming. En kan men zeggen, dat ons schoolwezen zich in de richting bewoog om in de praktijk van het leven de nationale veerkracht van ons volk te verhoogen? Helaas neen. Dit erkent men van alle zijden. En nu zal er dan beterschap worden aangebracht. En wat geeft men nu? Wat anders dan een papieren kindeke, dat het onderwijs het onderwijs laat, en alleen het schoolverzuim iets zal doen minderen. Heeft dit niet iets van steenen geven voor brood? Moet er dan niets gedaan, moet dan de toestand blijven gelijk die is? Neen, veeleer moet men zoo spoedig mogelijk een einde maken aan dien onhoudbaren toestand, een toestand, waarin niet het minst de schoolstrijd ons gebracht heeft. Die strijd toch is het, die zelfs op sociaal terrein onze aandacht heeft afgetrokken van zooveel, dat voor de nationale vorming van het hoogste belang was. Staakt dien schoolstrijd, neemt weg uit het midden van het volk hetgeen thans nog alle afdoende verbetering tegenhoudt, en laat ons dan samen, met vereende krachten, aan het volk geven niet alleen wat thans lager onderwijs heet, maar zulk onderwijs als werkelijk de nationale veerkracht kan verhoogen. Vraagt men, of voorhands tegen het schoolverzuim dan niets te doen is, — ik zal over de zedelijke middelen nu niet meer spreken —, dan antwoord ik: nog zeer veel, mits niet door krenking van het ouderrecht, niet krachtens het hoogheidsrecht van den Staat, maar, zoo ge contractueel te werk gaat, door de schoolbesturen *bij contract* het kind te doen aannemen, en alzoo onder vrijwillige toestemming der ouders te laten bepalen, hoe hun verplichtingen jegens de school, ook wat het schoolverzuim betreft, zullen zijn.

(De heer TYDEMAN interrompt: En de sanctie van het contract?)

(De *Voorzitter*: Ik verzoek den heer Tydeman, den spreker niet in de rede te vallen.)

Mag de heer Tydeman dit niet vragen?

(De *Voorzitter*: Men moet niet vragen.)

Waarom niet? Dan kan ik meteen antwoorden: bij elk contract kan boete en arbitrage worden bedongen.

(De *Voorzitter*: Omdat men den gedachtengang van den spreker allicht zou verstoren.)

Och, dat hindert mij niet.

(De *Voorzitter*: Dan, omdat het de debatten noodeloos verlengt.)

(De heer TYDEMAN: Het was nog al in zijn gedachtengang.)

(De *Voorzitter*: Ik verzoek den heer Tydeman, het woord niet te nemen vóórdat hij het ontvangen heeft.)

En wanneer er ook dan nog enkele gewetenlooze ouders zijn, die ten opzichte van hun kind niet alleen hun plicht niet vervullen, maar de rechtsorde zóó omkeeren, dat zij het hun door God verleende recht misbruiken voor het tegendeel van datgene waarvoor het gegeven is, dan zeg ik met mr. Van Hamel, dat ik dan te doen heb met een misdrijf, maar dat dan ook in casu moet geconstateerd worden. En laat men dan de schuldigen straffen, hun een toezienenden voogd geven, of, helpt dat niet, dit deel der opvoeding uit hun hand nemen en ten slotte hen geheel uit de ouderlijke macht ontzetten. En wierp de Minister mij ook tegen, dat dit eene nog veel sterkere aanranding zou zijn van de ouderlijke macht, dan bij hetgeen door hem wordt voorgesteld, dan vraag ik hem zelf: Zou hij Paul Kruger grooter hebben geacht, als hij Chamberlain het recht had toegekend om regelend in de binnenlandsche aangelegenheden van Transvaal op te treden? Of acht hij niet met mij, dat Kruger juist daarom in de historie zoo groot zal zijn, omdat hij als President van Transvaal dat regelingsrecht in zijn huis aan Engeland betwist heeft, al zou^{er} ook, wat God verhoede, van dat kloek bestaan het gevolg zijn, dat hij uit zijn presidentschap werd ontzet?

Handelingen, blz. 1073—1080.

VERGADERING VAN 7 MAART 1900.

Mijnheer de Voorzitter! De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft eene onverdiende beschuldiging van aanmatiging tegen mij ingebracht. Hij heeft het nl. voorgesteld alsof ik mij opgeworpen had als den woordvoerder, lasthebber en tolk van de rechterzijde, en in haar naam eene verklaring

had af te leggen. Dat zou — had ik zulks gedaan — metterdaad eene zeer *ergerlijke* aanmatiging geweest zijn, geheel daargelaten nu de vraag, of het juist van de Ministerstafel is, dat de leden der Kamer in dit opzicht tot de orde moeten worden geroepen, al begrijp ik, hoe de Minister van Binnenlandsche Zaken, die in zich de dubbele qualiteit van Minister en Kamerlid vereenigt, van de Ministerstafel sprekende, voor een oogenblik buiten zijn schreef kon gaan. Het verwijt is intusschen ten eenenmale onjuist. Ik heb, sprekende over de houding, die onzerzijds tegenover dit wetsontwerp zou worden aangenomen, gesproken *mede namens mijn geestverwanten*, geheel hetzelfde wat ik reeds zoo herhaaldelijk deed, en dan deed ik dit altoos, gelijk nu, in opdracht van die 15 leden, met wie ik samen pleegde te vergaderen, ten einde samen vooraf onze gedragslijn te bepalen. Daarentegen, toen ik gesproken heb van 46, die mijns inziens tegen het wetsontwerp zullen stemmen, heb ik in het minst niet namens dezen gesproken, maar uit de uitingen van de verschillende leden, die dezerzijds gesproken hadden, eenvoudig de rekening opgemaakt, en zoo kwam ik tot de slotsom, dat de Minister niet op hun stemmen zou kunnen rekenen.

De Minister heeft voorts een parlementair verwijt tegen mij ingebracht, alof ik namelijk hier den parlementairen adat zou geschonden hebben doordien ik, nog eer de Minister gesproken had, en dus eer ik had kunnen hooren, wat hij ter nadere verdediging van zijn wetsontwerp had in het midden te brengen, pertinent verklaard had, in elk geval tegen het wetsontwerp te zullen stemmen. Is dit nu tegen den parlementairen adat? Vooreerst, Mijnheer de Voorzitter, begrijp ik niet best, waarom de Minister, waar zoovele andere leden evenzoo hebben gehandeld als ik, mij juist uitpikte om mij dit te verwijten, maar ik vraag in de tweede plaats, of het Kamerlid Goeman Borgesius nu juist onder ons bekend staat als een der mannen van het parlementaire protocol.

Laat mij, althans wat mij zelve aangaat, nu maar zeggen, dat ik in dit opzicht — hij veroorlove mij dit gezegde — aan mannen als de heeren Veegens en De Savornin Lohman, om er van iedere zijde een te nemen, iets meer hecht. En wat leert mij nu hun voorbeeld? Wat heeft de heer Veegens gedaan, toen aan de orde was het ontwerp voor de kieswet-Van Houten? Toen heeft deze geachte afgevaardigde, eer de Minister nog één woord gezegd had, pertinent verklaard, dat hij tegen het wetsontwerp zou stemmen en dat de aanneming van geen enkel der in zijn geest inkomende amendementen in dit besluit eenige verandering zou kunnen teweegbrengen. En wat heeft ook de heer De Savornin Lohman gedaan bij het ontwerp-Ongevallenwet?

Ook hij heeft, het heugt ons nog allen, nog eer de Minister aan het woord kwam, zoo pertinent mogelijk verklaard, dat, wat er ook gebeurde, hij tegen het wetsontwerp zou stemmen. Ik zie daarom niet in, waarom ik ook maar in het minst zou gezondigd hebben tegen den parlementairen adat, door op mijn beurt in de voetstappen te treden van mannen, als die beide heeren, die *omnium consensu* geacht worden de parlementaire usantiën te kennen.

Ik voeg nog dit aan het gezegde toe. De geachte afgevaardigde uit Franeker, de heer Lieftinck, heeft aan de heeren predikanten eene kleine berisping toegediend, door te zeggen, dat zij gewoonlijk slechte rekenaars zijn. Hem bewoog hiertoe waarschijnlijk eene herinnering uit zijn eigen verleden.

(De heer LIEFTINCK interrompeert: Ik heb gezegd: *bij ervaring*.)

Maar naar het mij voorkomt, had hij geen recht om *in casu* uit zich zelf tot mij te concludeeren. Daar waar ik eene *calculatie* gaf, had hij alleen recht van spreken gehad, als hij daartegenover eene andere en betere *calculatie* had te stellen. Laat mij daarom dit met mijn geachten vriend afspreken, dat, als de stemming is afgelopen, we samen mijn *calculatie* eens met den uitslag zullen vergelijken en dat hij dan, met de proef op de som voor zich, eens zelf zeggen zal, of ik zulk een slecht rekenaar geweest ben.

De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft geantwoord op eene pertinente vraag van gewicht, hem door mij gedaan. Ik had hem namelijk gevraagd, of de uitdrukking in zijn tweede Memorie van Antwoord, dat bij dit ontwerp geen *pressie* zou worden uitgeoefend, en dat de Vergadering in volkomen vrijheid zou kunnen beraadslagen, al dan niet beteekende, dat er ditmaal *geen* Kabinetsquaestie zou worden gesteld. De Minister heeft het bij zijn antwoord op deze vraag meesterlijk-plastisch aangelegd. Hij heeft mij *niet* met een ja of neen geantwoord, maar hij heeft ons een *tableau vivant* vertoond, door gisteren, omstuwde van alle heeren Ministers, aan de groene tafel plaats te nemen. Dat *tableau vivant* beduidde toch, als ik het goed heb begrepen, een antwoord op de vraag, of er ditmaal geen *pressie* van hooger hand zou komen, en zulks wel in bevestigenden zin.

Zoo heeft dan de Minister, sneller dan ik verwachtte, op mijn vraag zijn *plastisch* antwoord gegeven, maar daarom is hij nog niet van mij af, want hiermede zijn nog niet zijn woorden uit de Memorie gerechtvaardigd. Wil toch dit *plastisch* antwoord zeggen, dat van de ver-

werping ook van dit ontwerp eene Kabinets-quaestie zal worden gemaakt, dan heeft hij ons nog duidelijk te maken, wat hij dan toch wel bedoeld heeft met zijn uitdrukking, dat bij dit ontwerp *geen* pressie zou worden uitgeoefend en dat wij in volkomen vrijheid zouden kunnen beraadslagen. Dit kan toch niet beduiden, — zooals ik in mijn vorige rede reeds opmerkte —, dat wij ook nu vrij zouden zijn om ons grondwettig recht van spreken uit te oefenen. Dat recht hebben we vanzelf. De uitdrukking moet dus eene *andere* bedoeling hebben gehad. Welke is dan toch die bedoeling geweest? Zou de Minister ons dit willen zeggen?

De Minister heeft verder verklaard, dat hij den geachten afgevaardigde uit Sliedrecht de verzekering kon geven, dat op dit punt heel het Ministerie homogeen was, welke homogeniteit voor mij, — zoo voegde hij er bij —, zeker eene oorzaak van opgeruimdheid zou zijn, daar ik immers bij de wieg van dit Kabinet mij juist over die homogeniteit bezorgd had getoond. Mijnheer de Voorzitter! Ik ben niet gewoon naar den bekenden weg te vragen, en dat op het punt van leerplicht het Ministerie homogeen was, dit wist ik uit wat plaats greep in 1889. Wat toen is gebeurd en destijds den grooten omkeer tot stand heeft gebracht, was het amendement van het toenmalige Kamerlid Goeman Borgesius, waaraan ook de heer De Beaufort destijds zijn medewerking verleende. Dit nu was mij zeer wel bekend. Mijn onderzoek in 1897 naar de homogeniteit van het Kabinet raakte dan ook — en de Minister weet dat wel — een geheel ander vraagstuk, hoe namelijk de houding van den heer Goeman Borgesius vóór de stembus van 1897 te rijmen was met zijn optreden in *dit* Kabinet. Gelijk de heer De Visser straks reeds heeft doen opmerken, zal de bom, die door de Liberale Unie nogmaals in het liberale kamp is geworpen, in de herinnering der heeren Ministers dezen ouden twistappel tot eene zaak van meer belang maken dan mijn blijdschap over hun homogeniteit.

Thans nog, alvorens ik tot de juridische constructie van het ontwerp kom, eene kleine rhapsodie van enkele kantteekeningen. Allereerst een enkel woord over de kosten, niet over de kosten voor de bijzondere school, — daarover is reeds genoeg gezegd —, maar over de kosten in het generaal. De Minister heeft er gisteren terecht op gewezen, dat het ontwerp, zooals het volgens de laatste editie luidt, den Staat der Nederlanden niet op zoo zware kosten zal te staan komen. Dat is volkomen juist! Maar ik moet toch mijn geachte medeleden verzoeken, om zich niet in deze knip te laten vangen, want de peetvader van dit ontwerp, mr. Kerdijk, heeft het ons duidelijk doen gevoelen, dat hij nu

wel vrede neemt met de eerste afbetaling, en dat hij zich voor het oogenblik daarbij nederleggen zal, wijl begonnen moet worden met eene periode van 6 à 7 jaar, om straks eene periode van 7 à 8 jaar te verkrijgen en zoo allengs te komen tot de uitbreiding, die zijn ideaal eischt. Dan zal er dus minstens plaats moeten worden gemaakt op de school voor nog 200.000 kinderen, en men weet, wat dat financieel beduidt. En nu moet men niet zeggen: daarmede gaat de Minister niet mede, want Z.Exc. moge zich thans op de laatste editie van zijn ontwerp beroepen, maar 's Ministers eigenlijke bedoeling lag toch uitgedrukt in zijn eerste editie. De laatste editie vaart met gereefde zeilen. Ze is een verwaterde, aangelengde, verslapte editie; maar wie weten wil, wat de Minister eigenlijk bedoelt, die neemt als minimum datgene wat in zijn eerste editie was voorgesteld.

Wij moeten ons zelfden daaromtrent dus niet misleiden. Wanneer het ontwerp wordt aangenomen, heeft het zeer zeker op dit oogenblik nog niet zoo ernstige financieele gevolgen, maar *ce n'est que le premier pas qui coûte*, en gaat men dezen weg eenmaal op, dan zal de drang van de overzijde den Minister nopen, steeds verder te gaan, en zullen ten slotte de kosten zeer zwaar zijn. Niet, dat ik daartegen opzie, hoe-genaamd niet. Ik ben bereid tot uitgaven voor onderwijs in veel verhoogde mate zelfs mede te werken, edoch niet, tenzij voldaan worde aan den eisch, dien ik daarvoor stellen moet: los eerst de schoolquaestie zóó op, dat wij allen kunnen samenwerken, en richt dan uw schoolwezen zóó vormend in, dat het ons werkelijk eene krachtige natie kunne geven. Of, korter gezegd: houd dan eerst op, met uw schoolfetisch te dwepen, en breek met de dwaze meening, alsof ons tegenwoordig schoolwezen in staat zou zijn onze natie verder te brengen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ga nu nog een kort woord zeggen over de Christelijke en maatschappelijke deugden. De Minister heeft erkend, althans niet ontkend, dat metterdaad ook op ethisch gebied de vroegere eenheid van opinie teloor is geraakt, dat ook op ethisch gebied de een zwart noemt, wat de ander voor wit houdt, en dat dus ook op ethisch gebied geen homogeniteit meer bestaat. Maar, zeide de Minister, uw phantasie speelt u parten, zulke onderwijzers zijn er niet, en wanneer er zulke onderwijzers op onze school waren, onderwijzers, die zulke dingen, als gij daar noemdet, inprenten aan de jeugd, zou ik ze er uit zenden. Dit klinkt nu heel fraai, maar zou ik mogen informeeren, welke middelen de Minister bezit, om te weten, wat de onderwijzers op de openbare school leeren? Wie is daarbij? Klachten komen niet anders in dan door een kind, dat thuis iets aan vader of moeder vertelt, en wij

weten toch allen, hoe het dan met de instructie gaat. De Minister weet het dus *niet*, maar ik ben op dit antwoord van den Minister bij mijn eerste rede bedacht geweest en heb er daarom toen reeds terstond bij gezegd, dat er onder de onderwijzers wel degelijk mannen zijn van afwijkende ethische theorieën en dat gij, wanneer zij nu in strijd met hun ethische overtuiging op de school Christelijke en maatschappelijke deugden moeten inprenten, dan van hen marionetten maakt. En immers, als de geest van den onderwijzer zegenend zal indringen in de schooljeugd, dan *mòet*, dan *kàn* het niet anders zijn, dan zijn eigen bezielde overtuiging, die hij haar inprent.

Laten wij nu eens zelfmoord en andere extravagantiën ter zijde laten, en alleen nemen de theorie der ontoerekenbaarheid van misdaden, — en de Minister zal niet ontkennen, zoo min als iemand die op de hoogte is, dat dit eigenlijk het diepstgaand ethische vraagstuk is. Hoe is het dan te verdedigen, dat door denzelfden Minister zal moeten worden gestraft en uit de school gezet een onderwijzer, die zoo iets leeren durft, en dat aan de andere zijde bij het hooger onderwijs een hoogleeraar volkomen vrij gelaten wordt om hetzelfde stelsel van ontoerekenbaarheid te doceeren aan onze academische jongelingschap? Ik ga nog verder. De Minister handelt zelf in strijd met de „Christelijke deugden” door wat hij gisteren heeft gezegd. Hij beweerde toen: wanneer wij den leerplicht eenmaal in de wet schrijven, dan komt het plichtsgevoel door die wet in het volk en verdiept alzoo het zedelijk besef. Dit is het standpunt, dat men op ethisch gebied noemt het *nomisme* (van *nomos*, wet), dat wil zeggen hetzelfde standpunt, dat 1800 jaren geleden ingenomen werd door de Pharizeeën (ik zeg dit niet, alsof dit iets te maken had met schijnheiligheid of veinzerij). De heeren zullen mij niet tegenspreken, als ik zeg, dat, evenals de profeet Jesaja tegen het „raakt niet, smaakt niet, roert niet aan” heeft gestreden, ook de Christus is opgekomen tegen het nomisme der Pharizeeën, omdat juist hun nomistische wijze van een volk ethisch te willen opvoeden het volk in den grond ethisch bedierf, en dat de Christus juist daartegenover als „Christelijke deugd” de vrije ontwikkeling van het ethische principe, te weten van het *geloof*, heeft gesteld.

Ik ga thans over tot mijn derde punt. De heer Minister is het begrip van verantwoordelijkheid, dat volgens mijn overtuiging door deze wet bedreigd wordt in zijn zedelijken zin, blijven verdedigen in den zin waarin hij het bedoelde, namelijk dat het hardvochtig, wreed en onchristelijk zou zijn, deze verantwoordelijkheid aan het geweten der ouders over te laten. Is dit nu juist? Wij zitten hier in de Kamer

en hebben allergewichtigste beslissingen te nemen, waarvan het lot van het geheele vaderland kan afhangen. Welke is nu onze verantwoordelijkheid? Geen andere dan juist die *zedelijke* verantwoordelijkheid, waarmede wij uitsluitend voor God en ons geweten verantwoordelijk zijn. Zal de Minister nu medewerken om te bepalen, dat dit geen genoegzame verantwoordelijkheid is, dat wij ook hier moeten hebben eene hoogere rechtbank, en dat een Kamerinspectoraat en zitting-bijwoningdwang zal zijn in te voeren, ten einde onze verantwoordelijkheid door legale maatregelen te dekken? Ik weet het, hij denkt er niet aan. Zal hij nu ook dit „Staatsgevaarlijk” noemen?

De Minister heeft voorst gezegd, dat op de wijze, zooals hij het hier geregeld had, de strijd tegen het absoluut schoolverzuim vanzelf wegviel, want als geconstateerd werd, dat een kind niet op school was, dan werd het kortweg ambtshalve ingeschreven, en viel zijn absoluut schoolverzuim dus voortaan onder het relatieve. Wat is dit nu anders dan een hocus pocus? De Minister constateert, dat 60.000 kinderen de school *niet* bezoeken, en als machtig man gelast hij nu de burgemeesters, alle die 60.000 kinderen ambtshalve in te schrijven en verklaart dan, dat er geen absoluut schoolverzuim meer is. Maar wat, Mijnheer de Voorzitter, is dit nu anders dan een spelen met woorden, een spel, nauwelijks in overeenstemming met den ernst der zaak?

Wat ik daarentegen wel begrijp is, dat het den Minister een verleidelijk genoegen was, terug te gaan in mijn Kameradviezen van het jaar 1873, en mijn geachte vriend, de heer Schaepman, deed het straks ook voorkomen, alsof dat teruggaan in mijn verleden mij erg hinderlijk moest zijn. Hij had mij vooraf gezegd: Ik heb wat voor u in de pekel: *do ut des*, gij krijgt wat. Hij had eigenlijk moeten zeggen: *dedisti ut darem*; maar dat laat ik daar. Nu deed het mij genoegen, zoo straks te bemerken, dat het genot, om mij een zet terug te geven, het dichterlijk vuur weer in hem warm maakte. Althans bleek het wel, dat zijn lust om met mij te batailleeren heel wat hooger geestdrift in hem wekte dan zijn kwansuis-liefde voor dit ontwerp. Zelfs zou ik van mijn kant wel durven wedden, dat, als hij met zijn dichterlijk vuur al wat hij, eer wij hier begonnen, over de zaak geschreven had, kon wegbranden, hij, onder den indruk van het oogenblik, met hart en ziel aan onze zijde zou staan.

Maar de Minister zal zeggen: in 1873, let wel in 1873, hebt gij dan toch den schoolplicht geloofd. Of het van den Minister nu kiesch was, terwijl naast hem zat zijn ambtgenoot van Buitenlandsche Zaken, die, zooals de heer De Visser opmerkte, in 6 jaar tijd om is geloopt, mij

als eene groote pekelzonde toe te rekenen, dat ik voor 27 jaar — meer dan een kwart eeuw geleden — zoo heb gesproken, is op zijn zachtst gezegd, wel aan eenigen twijfel onderhevig. Ik althans geloof, dat, wanneer wij zoo diep in elkanders verleden gingen terugzoeken, deze beraadslaging schier geen eind zou vinden. Intusschen, Mijnheer de Voorzitter! zult gij mij veroorloven, nu de Minister het debat van 1873 eenmaal in de kamer heeft gebracht, er ook mijnerzijds een enkel woord van te zeggen. Z.Exc. heeft beweerd, dat vermoedelijk mijn stem tegen het toenmalig voorstel-Van Houten door mij uitgebracht was, omdat er geen leerplicht in was opgenomen. Daardoor toont de Minister, in de debatten van dien tijd niet zeer thuis te zijn, want, toen de wet aan de orde was, zijn door mij drie redevoeringen gehouden, en ik heb èn in de eerste, èn in de tweede, èn in de derde verklaard, dat het voorstel-Van Houten (geheel en al buiten de quaestie van leerplicht om), voor mij *onaannemelijk was*.

Ik zal dit alleen uit de laatste rede bewijzen, omdat daarin uit de twee eerste wordt geresumeerd. Op bladz. 1419 der *Handelingen* lees ik: „Mijnheer de Voorzitter! Indien de geachte afgevaardigde zich zelf de moeite wil geven, om, als ook deze redevoering in het *Bijblad* zal zijn opgenomen, haar te vergelijken met de vorige, dan zal het hem blijken, dat ik èn in de eerste èn in de laatste, beide malen verklaard heb, dat ik het wetsontwerp, zooals het daar lag, *verwerpen* zou. Waar dit met zoovele woorden in mijn eerste rede staat neergeschreven, ontzeg ik hem het recht om te beweren, dat ik nu sprak in lijnrechte tegenspraak met wat ik in mijn eerste advies gezegd heb. Op het stemmen voor of tegen de wet komt het aan. Beide malen nu heb ik verklaard, dat de zaak, door den heer Van Houten ter hand genomen, mijn onverdeelde sympathie heeft, en dat ik niets liever wenschte dan het bestaande kwaad zoo spoedig doenlijk te verhelpen, maar dat ik *op dezen voet niet medewerken mocht*”.

De gissing van den Minister was dus *in casu* vooreerst niet gerechtvaardigd, — want als men *zekere* kennis kan verkrijgen, moet men niet gissen —, maar in de tweede plaats was de gissing mis.

Wat de tweede quaestie betreft, heb ik mij in dien tijd wel voor leerplicht verklaard, Mijnheer de Voorzitter, wel te verstaan ongeveer zooals ik het nu nog doe. Laat ik even voorlezen wat ik toen heb gezegd (*Handelingen*, bladz. 1350) en onder welk gesternte ik pleitte voor leerplicht. Ik zeide, dat: „indien de zedelijke volksopinie zóó algemeen het nut van het onderwijs inziet, *dat men slechts hier en daar nog een enkelen vader of moeder vindt*, die, bij uitzondering, liefdeloos

genoeg zijn om voor hun kinderen geen onderwijs te begeeren, de maatschappij zich niet langer zou moeten blootstellen aan het gevaar, dat uit de willekeur van deze enkele individuen zou kunnen voortvloeien." Geheel hetzelfde dus, wat ik verleden Vrijdag in mijn eerste rede heb gezegd. En in de tweede plaats wijs ik er op, dat ik destijds gesproken heb van een recht tot leerplichtinvoering, „gegrond op het recht van den Staat om *indirecten* schooldwang op te leggen". Juist weer hetzelfde wat door mij j.l. Vrijdag is gezegd. Ik ga nog verder, want het doet mij metterdaad bijzonder genoegen, dat de Minister zoo goed is geweest, op de toenmalige discussie terug te komen. Immers liep toen tusschen den heer Van Houten en mij de geheele strijd hierover, of de Staat op een hem vreemd terrein *regelend* mag optreden, ja of neen. Geheel dus dezelfde vraag, die ik Vrijdag aan de orde heb gesteld. Ik zal ook dit met een enkel citaat uit de redevoeringen van dien tijd aan den heer Minister bewijzen. Ik heb toen toch gezegd (*Handelingen* bladz. 1383): „Het eerste beginsel vertegenwoordigt de *regeling* van den arbeid, het andere de *bescherming* van het kind." En datzelfde heb ik toen nogmaals zoo uitgedrukt (*Handelingen* bladz. 1412): „We staan hier voor eene tegenstelling, en ten opzichte van het *doel* is die tegenstelling: niet *regeling* van de maatschappij, maar *bescherming*." De heer Van Houten had namelijk in zijn considerans gezet, dat er *maatregelen* moesten genomen worden en ik had daartegenover als amendement gesteld, dat het moest geschieden *ter bescherming* van het kind.

De zaak ligt dus zoo. Ik heb destijds bestreden de valsche opvatting van de *patria potestas*, en dat doe ik nog, namelijk die opvatting van de *patria potestas*, welke is overgenomen uit het Romeinsche recht, en die in ons land maar al te grooten invloed had verkregen, en die ik verderfelijk achtte. In de tweede plaats ben ik er altijd voor geweest, dat van Staatswege zou gehandeld worden, ook om het kwaad, dat het hier geldt, zoo mogelijk uit de wereld te nemen. Onder de zes punten, Vrijdag door mij opgenoemd als punten, waaromtrent ik het met den Minister eens was, nam ik ook wel ter dege op, dat ook *ten deze op de overheid een plicht rustte*. En mocht de Minister wellicht zeggen: ja, maar dat is toch geen leerplicht, mag ik dan eene vraag aan hem doen? Ik heb ter wegneming van het relatief slecht schoolbezoek gewezen op het middel van contract; en daarvan zeide de Minister, dat dit practisch op hetzelfde neerkomt als wat hij wil. Welnu, wanneer de Minister zelf erkent, dat het door mij aan de hand gedane middel practisch op hetzelfde neerkomt, d. w. z. dat ook

door dit middel wel degelijk het relatief schoolverzuim te keer kan gegaan worden.

(De heer GOEMAN BORGESIOUS, *Minister van Binnenlandsche Zaken*, interrompt: Dat is geheel onjuist. Ik heb gezegd, dat uw middel onuitvoerbaar was.)

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb met mijn eigen ooren gehoord, dat de Minister gezegd heeft: „*dat zou practisch op hetzelfde neerkomen.*”

(De heer GOEMAN BORGESIOUS, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Indien het uitvoerbaar ware.)

(De *Voorzitter*: Ik verzoek nu niet op verdere redevoeringen vooruit te loopen.)

Ik laat geheel daar of het uitvoerbaar is; daarover spreek ik nu niet. Het geldt hier eenvoudig de vraag, *wat mijn intentie was*, en mijn intentie was, dit erkende de Minister zelf, om ook het relatief schoolverzuim weg te nemen. De Minister ziet dus, dat ik wel degelijk, èn toen èn nu, inderdaad eene handeling van overheidswege heb gevraagd, maar eene nandeling, die niet leidt tot *regeling* van overheidswege van eene materie, waarover de Staat geen regelingsrecht bezit, te minder waar er allerlei andere middelen zijn, die op andere wijze tot hetzelfde doel leiden.

Een kort woord wensch ik thans nog te spreken over de juridische constructie. Wij erkennen allen, dat in ons land, in ons volk, in onze maatschappij, verschillende kleine levenskringen bestaan, en dat wij, behalve die verschillende sociale levenskringen, nog bovendien hebben den grooten levenskring van den Staat. Nu is de groote tegenstelling, waartoe deze waarneming gedurig leidt, deze: Is er slechts één motor, die van den Staat, welke het raderwerk in al die maatschappelijke kringen in beweging moet brengen, of wel, bezit elk van die levenskringen een eigen motor, dien men *eigen initiatief* noemt? Ik aanvaard het laatste, en dan, Mijnheer de Voorzitter, is de roeping van den Staat geen andere, dan om te zorgen, door zijn rechtsorde, dat die verschillende levenskringen, met die verschillende motoren, niet met elkander in botsing geraken en elkander niet stuk wringen. En verder, — want ook

dit moet gedaan worden —, om te zorgen, dat het individu niet door en in die kringen onderdrukt en zedelijk of financieel vermoord worde.

Staat de zaak aldus, dan heb ik hier te vragen, tot welken kring *de opvoeding* behoort, tot den éénen grooten Staatskring of tot den kleinen van het huisgezin. En dan wijst de natuur de zaak uit. God geeft de moederborst voor de voeding, de *moedertaal* voor de opvoeding van het kind. Hetgeen een kind nog veel meer noodig heeft dan lezen, schrijven en rekenen, is *spreken*. De heeren zullen mij toestemmen, dat een stomgeborene er veel ongelukkiger aan toe is dan een kind, dat niet kan lezen of schrijven. En het leeren *spreken* van de taal vertrouwde God aan de moeder toe. In elk land heet de eigen taal *de moedertaal*, en daarmede drukt het volk zelf het besef uit, dat de opvoeding als zoodanig opkomt uit het huiselijk leven. Mag daarom de overheid zich hierin ganschelijk niet mengen? Zeer zeker, Mijnheer de Voorzitter! Maar ik moet altijd blijven vragen, bij wie de *potestas architectonica*, dat is de regelende macht berust? En dan berust die *potestas architectonica* in casu niet bij de overheid, maar in het huisgezin, en mag de overheid die slechts in één geval op zich nemen, te weten als de toestand *een gansch abnormale is*.

Ik mag niet over de schutting van mijns buurmans erf klimmen, maar als hij in zijn tuin een vijver heeft en ik zie, dat zijn kind in gevaar is om in dien vijver te verdrinken, dan stoort ik mij niet aan de wet, maar spring over de schutting en red het kind. En waarom mag en moet ik dat doen? *Omdat het is een volstrekt abnormale toestand*. Zoo ook hier. Wanneer in een land zooals Rusland bijv. het gezinsleven generaal nog in zoo abnormalen toestand verkeert, dat door de ouders van de *potestas architectonica* in zake schoolopvoeding nog ganschelijk geen gebruik wordt gemaakt, zooals dat ook in Pruisen was, toen daar voor het eerst schooldwang werd ingevoerd, dan, zeg ik, occupeert eenvoudig de overheid het recht om die *potestas architectonica* uit te oefenen, omdat de ouders er volstrekt van desisteeeren. Dat is de *generaal* abnormale toestand.

En daarnaast nu staat de *speciaal* abnormale toestand, wanneer over het algemeen door het volk de opvoeding zeer wel wordt ter harte genomen, maar enkele speciale gevallen overblijven van deugnieten onder de ouders, die hun kinderen ten gronde laten gaan. Ook dan sta ik voor een *abnormaal* geval, en ook dan moet dus tegenover hen de overheid optreden en hen dwingen voor hun kind te zorgen, of ze onttrekken uit hun macht. Dat is door mij ook erkend. Ik heb gezegd, dat, wanneer er ouders zijn, die hun kinderen zoo schromelijk verwaar-

loozen, men eerst kan beginnen met een toezienden voogd te benoemen, die belast wordt met op die kinderen, wat het onderwijs aangaat, toe te zien. Voorts kan de Regeering aparte personen benoemen om zulke misdrijven op te sporen, en, is het ontdekt en geconstateerd, elk geval op zich zelf als misdrijf straffen.

Voor het relatieve schoolverzuim heb ik contract aanbevolen, en daarover zooeven genoeg gezegd. Maar wat doet de Minister? Hij onttrekt in zijn ontwerp de regelende bevoegdheid aan de ouders en trekt ze aan zich in geheel *normale* omstandigheden. Aan de ouders laat hij slechts zooveel regelende bevoegdheid, als hij zelf niet aan zich trekt. Ik houd echter staande dat, als de Minister dit wil, en acht, dat dit *zijn recht* is, hij voor dat recht *gronden* moet aanvoeren. Wij krijgen zoo'n wetsontwerp en dan staat er bij: „De toelichtende memorie, die het wetsontwerp vergezelt, *bevat de gronden waarop het rust.*” De Minister heeft in zijn eerste Memorie van Toelichting dan ook zijn zes gronden aangegeven, maar nu zeide hij gisteren, dat hij om die gronden niet veel geeft, en dat de juridische constructie hem koud laat.

Dat gaat, dunkt mij, niet aan. Wanneer men in deze Kamer het gezamenlijk over zulk eene bevoegdheid eens is, dan — ik stem het toe — kan men elkaar zulk eene juridische adstructie sparen. Maar wanneer eenmaal in de Kamer door onderscheidene leden met klem en nadruk het recht van de overheid, om alzoo te handelen, betwist wordt, dan rust op den Minister de onafwijsbare verplichting, zijn bevoegdheid tot regelen ten deze waar te maken en te bewijzen. Maar hier wil de Minister niet aan, en de zes verschillende gronden, die hij in zijne Memorie van Toelichting eerst opgaf, heeft hij gisteren bijna alle laten glijpen, en het eenige, waarover hij gisteren nog in dit verband gesproken heeft, was het belang van het kind en van den Staat.

Goed, neem dan nu dat *belang*, maar dan rijst terstond de quaestie, die ik Vrijdag gesteld heb, en waarop ik met *geen* woord antwoord heb ontvangen. Hoe construeert gij *uit het belang*, zonder meer, uw bevoegdheid om zulk eene materie te regelen? Zegt men, dat alles, waarbij de Staat of het kind belang heeft, de Staat kan regelen, dan heeft men Staatsomnipotentie, en die wil de Minister niet. Zal de Minister dan zeggen, dat hij andere belangen niet regelt, omdat hij niet *kan*, maar dat hij hier wèl kan handelen? Goed, neem dan een ander voorbeeld. Het kind heeft veel meer nog dan bij onderwijs belang bij zijn vader en moeder: geboren te zijn uit een edel paar in gelukkige positie is het hoogste voorrecht. Regel dit dan ook. En nu zegge men niet: Dat

kan de Staat niet doen, want dat kan de overheid zeer wel. In Londen wordt tegenwoordig bijna geen huwelijk gesloten, of men stuurt eerst den jongen en het meisje naar een schedelbevoeler, een phrenoloog. Als er een jonge man komt om een meisje te vragen, is het eerste wat de vader zegt: Ga eens even mee en laat door den phrenoloog uw schedel onderzoeken. Dan krijgt men van dien man een heel uitvoerig stuk, soms van 20 bladzijden, en daaruit concludeert de vader dan, of die jonge man al dan niet voor zijn dochter zou passen. Het kan dus wel, maar niemand denkt er aan. Belang zonder meer geeft regelingsrecht noch regelingsplicht. Wanneer de Minister dan ook zegt: ik grond mijn bevoegdheid op *het belang*, dan moet hij aantoonen, welk onder de vele belangen grondslag van regelingsbevoegdheid kan zijn en welk niet. En anders heeft hij zijn recht *niet* bewezen. En ik moet de leden der Kamer er wel op wijzen, dat, als de Minister op deze mijn vraag niet behoorlijk antwoordt, wij voor allerlei verschillende levenskringen aan machtsoverschrijding van de zijde van den Staat bloot staan, zelfs ten opzichte van de kerk.

De Minister zint ook op eene herziening van *de Armenwet*. Wij weten, dat er voor de armverzorging van meer dan één zijde op wordt aangedrongen, dat de verschillende instellingen van weldadigheid met elkander in organisch verband worden gesteld. Wanneer dat aan de orde komt, zal de Minister dus met denzelfden klem en met hetzelfde recht als hier kunnen zeggen: het is voor den Staat van belang, dat de armverzorging goed wordt geregeld en dat is ze niet, of ze moet organisch geregeld zijn, zoodat ik het recht heb en de bevoegdheid, om de wijze van armverzorging, ook voor diaconieën en kerkbesturen, te regelen.

De Minister heeft aan het slot van zijn redevoering gezegd, dat hij ten einde toe loyaal bleef tegenover het bijzonder onderwijs. Hij heeft dit hiermede geaccentueerd, dat, al ware het, dat de heele rechterzijde tegen zijn ontwerp stemde, hij niets zou terugnemen van zijn belofte om het bijzonder onderwijs ter hulp te komen. Ik waardeer dit, Mijnheer de Voorzitter. Uit die houding van den Minister en ook van de overzijde blijkt, dat thans van alle poging tot conscientiedruk voorgoed is afgezien. Toch moeten de heeren dit niet te eenzijdig toeschrijven aan eigen goedhartigheid, want ze mogen niet vergeten, dat wij ze op dat betere standpunt gebracht hebben, dat wij ze daaraan hebben geholpen. Als wij niet met de vrije school waren opgetreden, en die niet tégen den weerzin en den onwil van de heeren der overzijde in, met groote offers, ook van het kleine volk, tot eene *macht in het land* hadden gemaakt,

dan zouden de heeren van de overzijde thans niet staan waar ze nu staan. Men is hier teruggekomen op de debatten van 1873 en '74. Daar ga ik thans ook mijnerzijds op terug en dan zij het den heeren herinnerd, hoe toen in deze zelfde Kamer niet door den eerste den beste, maar door den leider der heeren van de overzijde dit bittere woord is gesproken: Dan moeten de minderheden maar onderdrukt worden; want dan zijn die minderheden de doode vlieg, die onze kostelijke apothekerszalf stinkende maakt. De oorspronkelijke toelag der heeren was wel ter dege: schooldwang, ook al was er geen vrije school.

Dat ze nu — dit erken ik — zoozeer in „Christelijke en maatschappelijke deugden” zijn toegenomen, dat zij dit niet meer willen...

(De heer KETELAAR: Dat is de invloed van de openbare school.)

... is zeer stellig vooruitgang, maar van dien vooruitgang lag de bewegende kracht bij ons.

En vraagt men nu ten slotte, waarom wij, waar het zoo klein verschil in de praktijk geldt, ons toch zoo pertinent verzetten tegen dit ontwerp, dan antwoord ik dit: De Minister weet uit de natuurkunde zeer wel, wat men onder de constante energie der krachten verstaat. Welnu, omdat elk beginsel, dat in het Staatsleven indringt, zulk eene *constante energie* is, die niemand kan stuiten, daarom is het, dat we bij zulk een beginsel ons niet mogen neerleggen, maar het met alle kracht, die in ons is, moeten tegenstaan.

Handelingen, blz. 1115—1119.

VERGADERING VAN 20 MAART 1900.

Mijnheer de Voorzitter! Als ik intransigent tegenover eene wet sta, ben ik niet gewoon, de beraadslaging op te houden. Hier intusschen geldt het eene exceptie; hier geldt het niet de leerplichtwet zelve, maar een apart wetje, in die Leerplichtwet behendiglijk ingeschoven. Hier wordt niet alleen leerplicht ten opzichte van het herhalingsonderwijs voorgeschreven, maar dit herhalingsonderwijs zelf, waarvoor de leerplicht gelden zal, voor het eerst geschapen.

Nu wensch ik, wat het principe betreft, ter zake van het herhalings-

onderwijs te herhalen wat ik reeds bij de algemeene beraadslaging heb uitgesproken, dat het mijns inziens absurd is, de nationale opleiding, in het groot, te beschouwen als kunnende eindigen met het 12de jaar. Die groote fout, tot dusver begaan, is mijns inziens één van de hoofdoorzaken van onze nationale achterlijkheid in vergelijking bij andere volken. Volgens mijn overtuiging is het hoog tijd, dat in die leemte voorzien wordt en het zal mij steeds een voorrecht zijn, tot het aanbrengen van die nieuwe veerkracht in de opleiding van ons nationale leven mede te mogen werken.

Dit wat het principe betreft. Ik veroorloof mij nu, op het voorstel, in dezen titel gedaan, nog enkele kantteekeningen te maken. De eerste is de vraag: Is het de bedoeling van den heer Minister, door dezen titel *het huisonderwijs* nogmaals een deuk te geven? Ik mag het niet onderstellen, en toch, indien de wet zoo blijft, geschied dat. Ik stel op huisonderwijs prijs, omdat het hoofdgebrek van het classicaal onderwijs juist in het huisonderwijs een tegenwicht kan vinden, naardien huisonderwijs leidt tot eene *individueele* opleiding en opvoeding, die verband houdt met de eigenaardigheden van het karakter en den aanleg van het kind. Nu kan het gewone lager onderwijs, bij huisonderwijs, gelijk veelal geschiedt, door eene zuster — of door eene tante, gelijk de geachte afgevaardigde uit Goes gezegd heeft — zeer wel gegeven worden, maar het herhalingsonderwijs, wanneer daar bijv. landbouwonderwijs bijkomt, *niet*. Die zuster of tante zou dus moeten zeggen: gewoon lager onderwijs kan ik wel geven, maar geen herhalingsonderwijs met landbouwonderwijs. Nu stelt de heer Minister juist hier eene straf op, en zegt in art. 34, dat wie thuis huisonderwijs hebben gekregen, niet worden toegelaten tot het openbaar herhalingsonderwijs. Waarom, begrijp ik niet, maar het staat er. In art. 34 lezen wij toch: „Aan hen, die *het gewoon schoolonderwijs* genoten hebben, wordt gelegenheid gegeven tot het genot van herhalingsonderwijs.” Schoolonderwijs nu hebben die kinderen niet ontvangen, zij vallen er dus buiten. Wat zal het gevolg hiervan zijn? Dit, dat de vader, die weet, dat de zuster of tante het kind niet tot het eind van zijn opleiding kan brengen, zal zeggen: Dan blijf ik er later mede zitten, en daarom moet ik wel van huisonderwijs afzien en moet mijn kind wel naar school; anders raak ik vast. Ik vermoed wel, dat de Minister het niet zoo kwaad bedoelt, maar ik kan het niet anders lezen.

In de tweede plaats, ook na het gesprokene door den vorigen geachten spreker, een enkel woord 'over *het bijzonder onderwijs*. Ik begin met daarbij aan den heer Minister eenige inlichtingen te vragen.

Art. 2, al. 1, is, gelijk vanzelf sprak, hier niet toepasselijk verklaard, maar er is niets voor in de plaats gekomen. Art. 2, al. 1, regelt voor het gewone onderwijs de verhouding tusschen openbaar en bijzonder onderwijs en zegt, welke scholen hier in aanmerking komen. Dit is hier niet toepasselijk, maar om tot eene redelijke regeling te komen moest men er dan toch iets voor in de plaats hebben gesteld. Anders leidt het tot onzekerheid. In verband hiermede nu wensch ik den Minister ettelijke bepaalde vragen te doen.

Art. 34 lascht hier in een artikel van de Schoolwet, een nieuw art. 17, dat voorkomt onder den titel *openbaar onderwijs*. In dat artikel wordt gezegd, dat de gemeenteraad bepaalt, welken omvang het herhalingsonderwijs zal hebben en op welke wijze het zal worden gegeven. Nu zou ik — naar den titel te oordeelen — zeggen, dat dit dus alleen geldt voor het *openbaar* onderwijs. Maar is dit nu metterdaad ook de bedoeling van den Minister? Wil hij, dat de ouders volgens art. 35 ook dan in de gemeente, waarin zij wonen, aan hun verplichting voldaan zullen hebben, wanneer zij herhalingsonderwijs aan hun kinderen doen genieten *niet* in dien omvang, die in die gemeente voor het openbaar onderwijs is bepaald? Of wel, bindt het gemeenteraadsbesluit *alle ouders*? Dat is natuurlijk eene uiterst belangrijke vraag! Zegt de Minister toch: Neen, ik laat te dien opzichte de ouders en het bijzonder onderwijs volkomen vrij, dan zou ik dit toch wel wat al te gewaagd vinden, want als er niets behoeft bepaald te worden, dan dat men 4 vakken laat leeren, — minstens twee van vroeger, maar zóó dat men ze ook alle vier van vroeger kan nemen —, dan neemt men bijv. zingen, gymnastiek, teekenen en wat vaderlandsche geschiedenis, en dan komt van het eigenlijke herhalingsonderwijs niets terecht. Bovendien ook, wanneer de Minister zegt: gij zijt daarin volkomen vrij, — dan is dat natuurlijk met de bedoeling: *ik zal u later wel vinden*. Komt de Minister toch aan de herziening van de Schoolwet en aan de regeling van de subsidiën en kosten toe, ook voor het herhalingsonderwijs op de bijzondere scholen, dan zal hij dit subsidie — zooals ook moet en ik zeer redelijk vind — afhankelijk stellen van conditiën, en dan bindt hij ons toch aan het gemeenteraadsbesluit.

En zelfs afgescheiden daarvan, Mijnheer de Voorzitter, wensch ik het bijzonder onderwijs in niets minder dan het openbaar onderwijs, en reeds de concurrentie zal, vooral op dit terrein, vanzelf het bijzonder onderwijs nopen, om het òf te moeten aanzien, dat onze kinderen naar de openbare scholen gaan, òf te zorgen, dat het bijzonder herhalingsonderwijs minstens even goed wordt gegeven als het openbare.

En is dit nu zoo, en wordt het dus ook voor ons feitelijk door een besluit van den gemeenteraad geregeld, dan vraag ik toch, of het billijk is, dat het bijzonder onderwijs, dat plaatselijk meestal tegenover de gemeenteraden en tegenover de vaak uit één kleur benoemde burgemeesters niet in eene al te gelukkige positie verkeert, wordt overgegeven in de macht van die gemeentebesturen en van die burgemeesters? Is dit billijk, vooral waar door de gemeenteraden bij eenvoudig besluit of bij verordening de eens ingestelde regeling weer kan worden veranderd en gewijzigd en uit die veranderingen, wisselingen en wijzigingen voortdurend nieuwe kosten kunnen voortvloeien, kosten, welke door de voorstanders van het bijzonder onderwijs dan eerst voor het openbaar onderwijs moeten betaald worden, en daarna nog eens gerepeteerd ten behoeve van hun eigen bijzonder onderwijs?

Ik stel nog eene andere vraag. Hoe bedoelt de Minister hier de schoolgeldheffing? Art. 46 bepaalt, dat alle ouders van schoolgaande kinderen moeten betalen — de onvermogens en bedeeden uitgezonderd — per maand 20 cent. Ik kan het er niet anders in lezen. Wanneer art. 17 in de Schoolwet wordt ingeschoven, dan zal ook de vader, die een kind bij het herhalingsonderwijs heeft, 20 cent per maand moeten betalen. Ik kan niet inzien, op welke wijze daaraan zou kunnen worden ontkomen. Het artikel wordt in de Schoolwet ingeschoven en art. 46 van deze wet zegt, zonder eenige beperking: „Ter tegemoetkoming in de kosten, welke voor rekening der gemeente blijven, wordt voor ieder schoolgaand kind geheven een schoolgeld van ten minste 20 cent per maand”. Welnu, het geldt ook hier „een schoolgaand kind”. Straks kom ik daar nog op terug, om aan te toonen, hoe onredelijk dit wordt. Nu wijs ik er alleen op, ten einde eene pertinente verklaring van den Minister te ontvangen, of hij mijn opvatting deelt. Het bijzonder onderwijs toch heeft er het hoogste belang bij, dat de eenige veiligheidsklep, die het bij de straffe concurrentie bezit, en dat is de schoolgeldheffing, ook hier werken zal.

Dan heb ik den heer Minister nog te wijzen op eene omstandigheid, die het bijzonder onderwijs ten deze veel erger dan het openbare bemoeilijkt. Het openbaar onderwijs, dat uit de weelde leeft, heeft zijn scholen op korte afstanden van de woningen der ouders. Ik woon in Amsterdam, en wanneer men daar vraagt, hoe ver een kind daar moet loopen om zijn openbare school te bereiken, dan zou men haast moeten antwoorden, dat het zijn school naast zijn deur vindt. Maar bij het bijzonder onderwijs is dit geheel anders. Want daarbij moet men niet vragen, hoeveel vrije scholen er alles te zamen in zulk eene stad zijn,

maar hoe vele er zijn van elke soort, en dan hebben bijv. zij, tot wier kring ik zelf behoor, in geheel Amsterdam slechts 5 zulke scholen. Dit maakt dus, dat de afstanden, die onze kinderen, om op school te komen, te doorloopen hebben, vijf of zes maal zoo groot zijn, als die, welke de kinderen te doorloopen hebben om de openbare school te bereiken. Op de dorpen wordt dit zelfs dikwijls nog erger. Daar is onze kracht dikwijls zóó klein, dat wij voor twee geheele dorpen slechts één school hebben en dan staat men voor afstanden, waarbij vergeleken die te Amsterdam nog in het niet verzinken.

Nu is het begrijpelijk, dat de Minister, die zijn leven lang, ik zal niet zeggen een vurig aanbidder, maar toch een vurig liefhebber is geweest van de openbare school, lange jaren niets anders dan deze laatste zag, en dat, als hij nu de bijzondere school, waartegen hij zich vroeger met alle kracht keerde, langzamerhand in lieflijker beeld voor zich ziet verschijnen, dan die vrije school voor hem toch nog altijd op zulk een afstand staat, dat hij er de ware gedaante nog nooit van ontdekt heeft.

Voorts wensch ik ook wel te weten van den Minister, hoe het ten opzichte van *de vakken* zal gaan. Ik kom straks op dit punt terug, wanneer ik over het herhalingsonderwijs in het generaal spreek, maar reeds hier wensch ik daaromtrent één bepaalde vraag te doen met het oog op het bijzonder onderwijs. Art. 15 van de Schoolwet staat toe, in vak *h*, *i*, *k*, *q*, *r*, *rbis* en *t* zonder acte onderwijs te geven, mits men in geen ander vak onderwijs geve. Stel nu, dat een boer goed verstand heeft van de veeteelt en daarom best in staat zou zijn daarin onderwijs te geven, en dat een vlasboer bijzonder goed onderwijs kan geven in de vlasteelt, mogen dan dergelijke personen, ook al bezitten zij geen acte van hulponderwijzer, toch wel op de openbare en bijzondere lagere school onderwijs in vak *r*, dat is in den landbouw, geven? Welke is hier de bedoeling van den Minister?

Ik heb zooeven — ik meen door den heer Ketelaar — hooren zeggen, dat hier ook vakken zouden kunnen onderwezen worden, die geheel buiten het lager onderwijs vallen. Ik kom ook daarop straks terug; ik begrijp niets van zulk beweren. Maar het zou natuurlijk de zaak zeer vergemakkelijken, zoo de bepaling van art. 15, dat degene, die onderwijs geeft in een der vakken zooeven genoemd, dit mag doen zonder acte te bezitten, mits hij niet anders dan in *dat* vak les geve, hier kon doorgaan. Maar ook daarover is in deze al te haastig ontworpen regeling niet gesproken, zoodat ook te dien aanzien het bijzonder

onderwijs in onzekerheid verkeert, weshalve ik op nadere inlichtingen van den Minister aandrings. Immers zelfs de vurigste voorstanders van het openbaar onderwijs zullen toegeven, dat het voor ons, voorstanders van het vrije onderwijs, vóór alle dingen noodig is, te weten, waaraan wij toe zijn; we moeten helderheid over onze positie hebben.

Hiermede volsta ik over het bijzonder onderwijs; ik kom nu tot het herhalingsonderwijs *in het generaal*. En dan kom ik in de eerste plaats terug op de schoolgeldheffing, nu niet met het oog op het tegenwicht, dat zij moet vormen met de uitgaven voor het bijzonder onderwijs, maar in het algemeen. En dan vraag ik, of het niet getuigenis aflegt van te haastige, van ondoeltreffende en onvolledige regeling, wanneer men, zulk een nieuw art. 17 in de Schoolwet inschuivende, eene bepaling staan laat, die er toe leidt, dat hetzelfde geld, dat anders betaald wordt voor onderwijs gedurende een geheel jaar, alle dagen van de week, met uitzondering van eene korte vacantie, dat diezelfde 20 cent ook zal moeten betaald worden voor een onderwijs van 96 uren? En toch, ik kan art. 46 niet anders lezen of het slaat ook op art. 17. En daarom vraag ik in allen ernst, of het nu niet blijkt, dat bij het inschuiven van zulk eene wet zelfs een technisch zoo bekwaam ministerieel bureau toch inderdaad eene legislatieve *lapsus* begaat, die zoo niet blijven kan. Slechts 96 uren zullen de lessen behoeven gegeven te worden en daarvoor zal men moeten betalen 20 cents per maand. Ik voor mij vind het niet te veel; ik zou eerder willen, dat het gewone schoolgeld wat verhoogd werd, — natuurlijk niet voor hen, die niet betalen kunnen —, want het was steeds mijn overtuiging, dat wie zelf vol betalen *kan*, ook *moet* betalen. Maar hier geldt het eene geheel andere vraag. De Minister versta dus wel, dat ik niet tegen die 20 cent als zoodanig opkom, maar hem alleen deze vraag stel, of het aangaat, gelijk op te laten betalen voor een onderwijs van slechts 96 uren, en anderzijds voor een onderwijs, dat over een geheel jaar loopt?

Eene tweede vraag, die ik ten opzichte van het herhalingsonderwijs in het generaal zou willen stellen, betreft de vrijstellingen. Toepasselijk is ook verklaard art. 2, 2de lid, dat er kunnen plaats hebben twee vrijstellingen in de twee maanden. Ik vind dat bij gewoon schoolonderwijs een goeden maatstaf; maar nu wordt diezelfde maatstaf ook toepasselijk verklaard op een onderwijs, dat slechts over 96 uren over het geheele jaar behoeft te loopen. Stel nu, dat een gemeenteraad niet erg met de zaak ingenomen is — en zoo zijn er, misschien meer dan den Minister lief is — en dat de raad zegt: wij zullen het over 12 maanden verdeelen, dan krijgen wij 8 uren per maand en wij zullen daarvoor

nemen 4 schooltijden, elk van 2 uren, die wij laten loopen van 4 tot 6 uur. Mag men nu elke twee maanden twee schooltijden verzuimen, dan gaan er van de 96 uren niet minder dan 12 schooltijden elk van twee uur, dat is saam 24 uren, af; en als ik die van de 96 aftrek, houd ik er slechts 72 over. Nu heb ik op zich zelf hier niets op tegen: wie spijbelt, moet dan maar door schade leeren; ik ben sterk voor de vrijheid, maar ik vraag toch ook hier weer, of dat nu doordacht is? Ik doe dus hier dezelfde vraag, die ik ten opzichte van de schoolgeldheffing deed: is dit voorstel doordacht, of staan wij ook hier eenvoudig voor eene geheel andere materie, die men verzuimde te regelen, en waarop men nu toepast de regelen, gesteld voor eene zaak van geheel andere proportiën?

Ik zou den Minister voorts willen vragen, hoe het met *de schoolopzieners* zal gaan. Is art. 75 van de Schoolwet ook hier toepasselijk, ja dan neen? Dat artikel legt den arrondissements-schoolopzieners de verplichting op, minstens twee maal per jaar *elke school* te bezoeken. Er wordt mij hier ingefluisterd door den heer Ketelaar, die het weten kan, dat die heeren dit toch niet doen; nu, dan hebben wij hier een nieuw bewijs, hoe overbodig het is, dat we dit alles in de wetten bepalen. Maar laat mij nu eens aannemen, dat, onder de inspiratie van dezen Minister, de arrondissements-schoolopzieners, vooral nu de leerplicht, waarnaar zij zoo lang gehunkerd hebben, er bij komt, ook zelven hun plicht zullen gaan doen. En dan vraag ik, of hier dan hun taak niet in den vollen zin des woords verdubbeld wordt. En men zegge nu niet: tot nu toe hebben die heeren te lang leeg geloopt, laten zij nu dan wat gaan werken, want er komt een bezwaar bij. Wanneer het avonduren betreft, zal de schoolopziener, wanneer hij eene school op een afgelegen dorp moet bezoeken, des avonds niet terug kunnen gaan en zal hij dus moeten soupeeren en overnachten. Hooge kosten zal hij dus moeten maken en een tijd kwijt zijn, die niet te vergelijken is met den tijd, dien hem anders het bezoeken van de school kost. Toch kan ik niet anders dan aannemen, dat waar art. 17 in de Schoolwet wordt ingeschoven, dit artikel 75 ook op deze scholen toepasselijk zal zijn. Immers kan de Minister niet zeggen: dat is dezelfde school als waarin het gewoon lager onderwijs wordt gegeven, want het is toch den schoolopziener niet te doen om de lokalen te bezien, maar om te weten, hoe het onderwijs wordt gegeven. En het herhalingsonderwijs kan hij niet vinden in de *gewone* schooltijden. Dientengevolge zal de schoolopziener er dus tweemaal heen moeten gaan, en het personeel zal moeten vermeerderd worden.

Nu kom ik tot het vierde punt, de quaestie van de acten. Het

zou mij aangenaam zijn, indien de Minister zich ook daarover duidelijk uitsprak, want nu een expert, en zelfs een buitengewoon expert in die zaak, de heer Ketelaar, zich hierover op zoo vreemde wijze heeft uitgelaten, als of alle denkbare vakken kunnen gedoceerd worden, zou ik hem toch willen vragen, evenals de heer Mackay deed, toen hij het huisrecht wilde schenden, of hij ook hier wel gerekend heeft met *de bestaande wet*. Ik althans kan het niet anders inzien, of, wanneer dit art. 17 in de Schoolwet voorkomt en daarin wordt voorafgegaan door art. 2, waarin wordt omschreven, welke reeks van vakken tot het in die wet te regelen onderwijs behooren, ook het herhalingsonderwijs kan dan niet gaan buiten die vakken, gerekend van *a—t*. En is dit zoo, ook volgens de bedoeling van den Minister, — en wanneer de Minister het anders bedoelt, zal hij zijn voordracht moeten veranderen —, dan vraag ik: durft hij de bewering volhouden, dat die lijst van vakken, gelijk die daar staat, berekend is voor het herhalingsonderwijs? Immers in één zaak ben ik het met den heer Ketelaar eens, dat die lijst goed is voor gewoon intellectuelistisch lager en uitgebreid lager onderwijs, maar geheel ongeschikt voor het herhalingsonderwijs, gelijk dat zijn moest, het herhalingsonderwijs in zijn breederen zin opgevat. Maar er kan geen onderwijzer zijn voor andere vakken. Zonder acte toch mag daarin geen onderwijs gegeven worden. Nu wordt aan de gemeentebesturen overgelaten om die zaak te regelen, iets wat ik in zoover toejuich, dat daaruit blijkt, dat ook de Minister nu zelf inziet, dat men er met uniformiteit niet komt. Dit waardeer ik dus. Maar ik meen toch, dat, wanneer men vraagt, wat moeilijker is, het gewoon lager onderwijs of wel het herhalingsonderwijs te regelen, allen zullen toestemmen, dat de regeling van het herhalingsonderwijs moeilijker is, want ten opzichte van het gewoon lager onderwijs kan een kind haast wel opgeven, welke vakken daartoe behooren, namelijk lezen, schrijven, rekenen, de beginselen van aardrijkskunde enz. Maar bij het herhalingsonderwijs rijst zulk een groot aantal moeilijkheden, dat ik wel eens een der heeren hier zou willen zien, die, zonder lange voorafgaande studie en onderzoek, hier de regeling en den omvang zou durven bepalen. En toch, terwijl wij hier in de Staten-Generaal keer op keer, dagen, maanden en jaren, bezig zijn geweest om het gewoon lager onderwijs te regelen en nog eens te regelen, en thans zelf moeten erkennen, dat het er zelfs nu nog zeer gebrekkig uitziet, zal men aan gemeentebesturen van kleine dorpen als Urk, Hypolitushoef enz. deze veel moeilijker taak opleggen.

Maar er is nog meer. De Minister wil aan die gemeentebesturen ook opleggen de taak, die de Regeering bij het gewone lager onderwijs zelve *niet* op zich heeft genomen. Er wordt namelijk in dit artikel ook bepaald, dat het gemeentebestuur tevens zal moeten regelen *de wijze, waarop onderwijs zal worden gegeven*. Daar begrijp ik nu niets van. Dat is toch paedagogiek; want als ik vraag, wat paedagogiek is in zake onderwijs, dan zal ieder deskundige zeggen: de wijze, waarop het onderwijs zal worden gegeven. Ik weet, dat er eene exceptie gemaakt wordt; het hoofd der school zal namelijk het leerplan vaststellen, de leerboeken kunnen uitkiezen, hij zal de klassenindeeling kunnen regelen. Hij heeft dus *eenige* bevoegdheden, maar zelfs hierop wordt gederogerd, want de vakken gaan buiten hem om. Maar dit daargelaten, vraag ik weer, of zulk een gemeenteraad van Urk — ik weet niet of de Minister daar geweest is en zich zulke goede, brave burgers in levend beeld kan voorstellen — werkelijk saamgesteld is uit mannen om paedagogische voorschriften te geven omtrent de wijze, waarop het onderwijs moet worden gegeven? En wanneer dit geschiedt en de gemeenteraad geeft voorschriften van dien aard, ontnemt de Minister daarmee dan niet aan het hoofd der school het recht om de leerboeken te kiezen of niet? Of, indien het hoofd der school zegt, dat het niet gaat zooals de heeren het willen en hij kiest leerboeken van eene vlak daartegenover gestelde paedagogische methode, wat moet er dan van komen?

Er staat bij, dat de gemeenteraad dit moet regelen *naar de plaatselijke behoefte*. Ziedaar, Mijnheer de Voorzitter, weer een dier uitdrukkingen van de ministerieele bureaux. Men zit daar in Den Haag en gluurt het land in, en ziet steden en dorpen, en denkt de menschen van de stad anders dan de menschen in de dorpen, en de laatsten allen als landbouwers. En nu denkt men op het bureau, dat *de plaatselijke behoefte* op alle dorpen wel precies een en dezelfde zal zijn en dat men dus met landbouw en tuinbouw kan volstaan. Daar is echter niets van aan. In een en hetzelfde dorp zijn de plaatselijke behoeften dikwijls geheel uiteenlopend. Neem bijv. eens Scheveningen. Daar heeft men aan den eenen kant hen, die opgeleid worden voor de visscherij, terwijl anderen worden opgeleid voor den scheepsbouw, weder anderen voor den zandaardappelbouw, behalve dan nog de meisjes, die gaan dienen in de verschillende hotels en in de huizen, waar des zomers gasten ontvangen worden. Hoe kan dan de gemeenteraad van Den Haag — en die moet hier handelen — voor Den Haag met inbegrip van Scheveningen, van Scheveningen met zijn gemengde bevolking, naar *plaatselijke behoefte* dat onderwijs

regelen? En dat wordt voor mij nog onbegrijpelijk, nu de heer Minister — en dat komt zeker ook weer uit de bureaux — ook dit onderwijs geheel classicaal wil doen geven. Er staat toch in art. 35, 2de alinea, 1ste lid: „wanneer het kind *de klasse* heeft doorloopen.” Hoe is het nu ter wereld mogelijk om, wanneer men niet eene volkomen onpractische opvatting heeft van het herhalingsonderwijs, van dat onderwijs, van de opleiding voor het *practische* leven, te gaan eischen, dat het classicaal moet zijn, hetgeen toch natuurlijk onderstelt, dat allen van hetzelfde jaar in dezelfde klasse zitten.

Ik heb nog eene vraag aan den heer Minister. Wanneer men te doen heeft met kinderen van 7 en 8 jaren, kan men zeggen, dat het één pot nat is, dat men die wel saam over één kam kan scheren; er is wel eenig verschil, maar dat is niet zoo in het oog vallend groot om deswege te splitsen. Maar wanneer men te doen heeft met kinderen van 14 en 15 jaren, dan loopen aanleg en gemaakte vordering zóó uit elkander, dat men, naast en tegenover achterlijke sukkels, menigen jongen en menig meisje kan vinden, die reeds op 12 jarigen leeftijd zoo volleerd in het lezen en schrijven zijn, — en zoo goed zingen er bij —, dat de meester op school er hoegenaamd niet meer in verbeteren kan. En nu zullen die vlugge, ontwikkelde kinderen op school nog drie jaren dezelfde klasse moeten doormaken met die achterlijken, met hèn juist, voor wie dat herhalingsonderwijs hoofdzakelijk uit schrijven, rekenen en lezen bestaan zal! Zoo krijgt men dan ook hier weer het doordraven op eene theorie en een niet rekenen met de realiteit des levens.

Nog eene laatste opmerking moet ik in dit verband maken. Wanneer de gemeentebesturen dat onderwijs op zeer uiteenlopende manier regelen, waar blijft dan de continuïteit van het onderwijs, indien iemand van de eene plaats naar de andere verhuist? Hij zal dan zijn kind gehad hebben op de school ter plaatse waar hij woonde; maar nu is door den gemeenteraad van zijn nieuwe woonplaats eene geheel andere regeling voorgeschreven, zoodat het kind, komende bijv. van klasse 2, niet in klasse 2 van die nieuwe school kan inspringen. Hoewel 13 à 14 jaar oud, zal die jongen of dat meisje weer van meet af in de eerste klasse der nieuwe school moeten beginnen, met kinderen van 12 jaar. Zou zoo het herhalingsonderwijs tot zijn recht komen?

En nu mijn laatste punt. Dit ingeschoven wetje — wij weten het allen — is een lap, door den Minister gezet op het gat, dat door het wegvallen van het 13de jaar in zijn wet ontstaan was. Daarvan draagt dit geheele voorstel dan ook de blijken. Ik sluit mij deswege geheel

aan bij hetgeen de heer dr. Schaepman gezegd heeft, dat de Minister tegenover den heer Troelstra hier in eene zonderlinge positie komt te staan, want toen diens amendement aan de orde was om ook den werkgever te straffen, zeide de Minister: dat kan niet, omdat het niet aangaat, eene wet in eene andere in te schuiven. Toen wilde de Minister van deze voordracht dus geen kapstok maken, en nu doet hij zelf wat hij in den heer Troelstra wraakte. Hij erkent dan ook zelf, ten deze inconsequent te zijn, maar laat hij dan ook consequent in zijn inconsequentie wezen, en datgene, wat hij voorstelt, zóó afdoende regelen, dat het goed in elkander zit en zekerheid biedt. Bij de vraag of dit geschied is, breng ik tegen dezen titel deze hoofdklacht in, dat wat ons hier geboden wordt niets anders is dan een *verlengstuk van het eenzijdig intellectualistisch onderwijs*, dat tot dusverre op de lagere school gegolden heeft en dat het daardoor het opkomen van wat we hebben moeten tegenhoudt.

Het eerste, dat we hiermede op de intellectualistische lijn blijven, blijkt uit den naam herhalingsonderwijs. Over die benaming zal ik niet meer spreken, want reeds eenmaal heeft de Minister mij beschuldigd van woordenzifterij en bovendien is deze quaestie *res judicata* geworden bij het amendement van den heer Ketelaar. Maar *nomen* blijft hier toch *omen*, de naam duidt aan wat ieder er in ziet: herhalen blijft hoofdzaak. Doch de intellectualistische eenzijdigheid blijkt in de tweede plaats evenzoo uit hetgeen de Minister ons onder dien titel voorstelt, want van de vier vakken moeten er *minstens twee* repetitievakken zijn; men kan er af met twee, maar wie zegt: *minstens twee*, bedoelt, dat ge er eigenlijk *drie* zult nemen. Dus drie vakken voor repetitie, en dan kan men er nog één nieuw vak bijnemen; maar zelfs dat hoeft niet, en er twee nieuwe bijnemen zou wezen van zijn vrijheid misbruik maken. Maar ook al neemt men er twee nieuwe bij, dan zijn die vakken, welke men er bijnemen kan, land- en tuinbouw en zoo ook gymnastiek en teekenen uitgezonderd, alle vakken, die in hetzelfde intellectualistisch kader vallen. De heer Ketelaar doet mij opmerken dat de uitzondering ook geldt voor *handwerken* voor meisjes. Het is waar, die vergat ik, en die komen dan nog bij de uitzonderingen.

Maar in de derde plaats — en dat klemte te meer — is er allerm minst reden, waarom niet verreweg de meeste gemeenteraden het herhalingsonderwijs eenvoudig zullen doen bestaan uit *vier* repetitievakken. Immers hebben de onderwijzers voor die andere vakken meestal geen aantekeningen. En zelfs het vinden van onderwijzers, die aantekeningen hebben voor land- en tuinbouwonderwijs, zal lang niet zoo gemakkelijk

zijn. Wat is dan natuurlijker, dan dat de meeste gemeenteraden het eenvoudig af zullen doen met de gewone vakken, waarvoor de onderwijzers, die anders les geven, toch reeds acte hebben. Dat helpt hen tevens heen over de andere moeilijkheid, dat ze dan de salarissen niet behoeven uit te zetten. En we weten het, de gemeenteraden zijn soms zuinig.

Het intellectualistisch karakter van wat ons hier geboden wordt, blijkt ook daaruit, dat de Minister ook hier de classicale methode wil handhaven. Ook uit wat hij zegt over de banken. Want, ja, als er zoo goed als uitsluitend sprake is van repetitievakken, dan kan het met de banken, die er zijn, best gedaan worden. De avondscholen zullen de helft minder bezocht zijn dan de dagscholen. Drie jaar tegen zes jaar. Dan behoeft men dus niet de banken voor de kleine kinderen te gebruiken, maar dan neemt men de banken van de drie hoogste klassen. En dat gaat desnoods. Ik zeg niet, dat het goed is voor het fysiek, en het zal mij niets verwonderen, als wij later van geneeskundige raden, of van volksgezondheids-commissiën daarover klachten zullen te hooren krijgen. Maar ik laat dat voor het oogenblik rusten. Voor repetitie-onderwijs zijn de banken nog wel bruikbaar. Maar niet, Mijnheer de Voorzitter, als men het onderwijs practisch gaat inrichten. Dan toch gaat het reeds bij het teekenonderwijs niet aan, dat op schuine banken van kleinen omvang te geven. Voor goed teekenonderwijs zijn platte en veel breedere tafels noodig. Men moet daarbij staan, en niet zitten.

En blijkt op die wijs, op alle manier, dat deze titel ons niets geven zal dan een brokstuk van het intellectueele onderwijs, meer nog weegt bij mij, dat door deze regeling aan ons land en aan onze nationale ontwikkeling zeer ernstige schade zal toegebracht worden, omdat er iets gegeven wordt, waar het volk niet genoeg aan heeft, en hetgeen het volk behoeft, d. i. de practische opleiding voor diensten, ambachten, bedrijven, beroepen, er door wordt tegengehouden. Ik spreek ook van diensten, omdat zoo dikwijls over den arbeid van de dienstboden wordt heengeloopen. Misschien kan het zelfs geen kwaad, hierover nog iets meer te zeggen. Onze dienstmeisjes verdienen niet de helft van hetgeen gelijksoortige meisjes in het buitenland verdienen. En vanwaar komt dat? Eenvoudig daarvan, dat zij de noodige bekwaamheden niet hebben, en dat zij die bekwaamheden niet hebben, ligt weer daaraan, dat zij er niet voor opgeleid worden. Als men in dit opzicht, zonder den valsch feministischen weg te volgen, op degelijke wijze onze dienstboden voor haar beroep bekwaamde, zou de nationale opvoeding,

wat de vrouw aangaat, veel hooger karakter erlangen, en de volkswelstand er bij winnen.

Is het dät nu, die practische opleiding voor diensten en bedrijven, die we noodig hebben, dan volgt daaruit vanzelf, dat het herhalingsonderwijs, om aldus practisch en technisch te werken, onderwijs moet zijn, dat varieert naar de verschillende beroepen, en voor alle beroepen kan opleiden. Waarom zal dan het onderwijs in land- en tuinbouw het eenige uitverkorene blijven, en dat voor een volk, dat door zeevaart, scheepsbouw en handel eens groot is geworden? En juist daarom is dit onderwijs niet te regelen dan in verband met *het leerlingstelsel*, omdat het onmogelijk is, voor de practijk buiten de practijk om op te leiden. Zal het goed zijn, dan moeten we niet alleen ons hooger technisch onderwijs hebben te Delft, maar ook ons middelbaar technisch onderwijs voor de meesters, en een lager technisch onderwijs voor de gezellen. Zoo alleen kan onze nationale veerkracht weer worden verhoogd. En zegt de Minister nu: Daar ben ik zelf zeer voor, maar laat ons hiermede al vast beginnen, dan antwoord ik, Mijnheer de Voorzitter: Neen, dat kan en mag niet, want zoo komt ge er niet. Door een herhalingsonderwijs, gelijk gij dat regelt, houdt ge dat broodnoodige juist tegen.

Ten slotte spreek ik nog een kort woord over hetgeen de vorige spreker noemde de paedagogische, zedelijke quaestie. Ik zal hierover met den Minister niet weer in debat treden. Voor hem is alle deugd, als het maar deugd heet, gelijk, of het de deugd is van een Multatuli of de deugd van een Darwinist; dat is hem alles eender. Gelijk nu op het punt van relegie en zedelijkheid de meeningen uiteenloopen, zoo loopen ze ook uiteen op het punt van *eerbaarheid*. Wie geen vreemdeling is in de literatuur van den dag, weet, tot wat laag peil het eerbaarheidsbesef in die literatuur gedaald is, en tevens, dat het die literatuur, helaas, is, die het best betaald wordt en in de meeste exemplaren verkocht wordt. Men zal mij dan ook toestemmen, dat thans over de eerbaarheid en de zedelijkheid van de vrouw in breede kringen geheel andere meeningen gekoesterd worden dan tot dusver onder ons gangbaar waren. Dat jonge meisjes eene taal van die nieuwe soort op straat zullen hooren, zullen velen dus niet kwetsend, niet oneerbaar achten. Maar *wij* zullen ons dan toch veroorloven, zulks voor onze meisjes niet alleen ongewenscht en schadelijk te achten, maar er zelfs bij te voegen, dat zulke taal door hen, die mijn levensovertuiging zijn toegedaan, voor *schuldig* en *zondig* wordt gehouden. En waar zoo de stand van de quaestie is, en de heer Minister niettemin het standpunt inneemt, dat, als het maar *deugd heet*, het ook deugd *is*, zelfs Christelijke en maat-

schappelijke deugd, daar is het voor mij onmogelijk, over dit punt met hem debat te voeren. Ik zou den Minister alleen dit willen vragen: ware het voor u, zelfs op uw standpunt, dan toch niet noodzakelijk geweest, om art. 10 in dien zin te emplieren, dat een vader, moeder of voogd, die in de consciëntie overtuigd zijn, dat zij een meisje van 13, 14 of 15jarigen leeftijd niet maar eraan mogen blootstellen om aan te hooren, wat door deugnieten op een donkeren avond publiek gefluisterd of geroepen wordt, ook al wordt het door menigeen *niet* oneerbaar geacht, het recht zullen hebben, dit schriftelijk te verklaren om door die verklaring van dezen schoolplicht ontheven te zijn?

Handelingen, blz. 1264—1267.

VERGADERING VAN 21 MAART 1900.

Mijnheer de Voorzitter! Ik begin met den heer Minister dank te zeggen voor de in den aanhef van de tweede zinsnede van art. 34 aangebrachte wijziging. Door die welwillendheid verlokt, zou ik den Minister nog willen vragen, of hij niet bereid is tot eene tweede wijziging van gelijke strekking. Deze geldt § 3 van art. 35. Daar toch wordt vrijstelling verleend aan aansprakelijke personen, zoolang zij hun kinderen geregeld eene andere dan eene herhalingsschool doen bezoeken. Nu worden daardoor velen gedekt, maar niet allen. Er zijn er, vooral onder de predikanten, die aan hun zonen, wanneer dezen het lager onderwijs hebben afgeloopen (overmits zij ze dan niet naar een gymnasium kunnen zenden, wegens het ontbreken van de noodige middelen), zelve tehuis onderwijs geven in Latijn, Grieksch, wiskunde en in hetgeen verder voor de opleiding tot de universitaire studiën noodig is. Onder andere standen zijn er evenzoo, die uit anderen hoofde een gouverneur voor hun kinderen aanstellen. Nu zou ik den heer Minister willen vragen, of, waar hier staat, dat de volgens art 1. aansprakelijke personen van deze verplichting ook zijn vrijgesteld, zoolang zij de kinderen eene andere dan eene herhalingsschool doen bezoeken, daarin niet kon worden opgenomen, dat de vrijstelling ook plaats vindt, wanneer zij zelve thuis in de hoogere opvoeding hunner kinderen voorzien

(De heer GOEMAN BORGESIUS, *Minister van Binnenlandsche Zaken* : Dat staat in § 2).

Dit is wel mogelijk, maar men kan het onderwijs in Latijn en Grieksch toch niet herhalingsonderwijs noemen. Ik stem wel toe, dat, wanneer men het zoo noemt, mijn bezwaar vervalt, maar dit gaat toch moeilijk. Dan toch sluit de uitdrukking „herhalingsonderwijs” ook hooger onderwijs in. Ik heb dit onder de aandacht van den Minister willen brengen, omdat hij steeds getoond heeft, uit zijn voordracht weg te willen nemen, wat de vrijheid ook van het huisonderwijs zou kunnen belemmeren.

Wat de rede van den Minister van hedenmorgen aangaat, aarzel ik niet, te erkennen, dat vooral de peroratie alleszins geschikt was om enthousiasme te wekken. Ik kan zelfs begrijpen, dat de heer Minister, gisterenavond de rede van Macaulay, waarvan hij sprak, nog eens nalezende, en daarbij het feit constateerende, dat die rede destijds twee-derden van het Engelsch Parlement had omgezet, zich misschien geveleid heeft met de 'hoop, dat hij dan wel niet twee derden, wat hier niet noodig zou zijn, maar dan toch de kleinste helft van deze Kamer zou doen veranderen van gevoelen. Maar in die verwachting zal hij zich teleurgesteld zien, en dat wel uit zeer natuurlijke oorzaak. Immers, wanneer men zich zóó hoog op de vleugels van het idealisme verheft en een zoo bezielenden en enthousiasten toon aanslaat, gaat op eens al het effect hiervan teloor, indien de realiteit van wat men biedt er zoo armelijk tegenover staat, en men in casu, de voordracht inziende, bemerkt, op wat minieme schaal de Minister zelf aan dat hooge ideaal zoekt te beantwoorden. Slechts één voorbeeld. De Minister zei, — en volkomen te recht —, dat het vaak ergerlijk is, zooals vlugge jongens van 12, 13 en 14 jaren als krullejongen, boodschaplooper enz., kortom voor niets zeggenden arbeid, misbruikt worden. Maar zie, nadat hij ons dit nu met veel sentiment en verheffing van stem op het hart gedrukt heeft, plaatst hij ons toch weder voor zijn voordracht in art. 35, die aan die jongens niet anders verzekert dan dat zij gedurende 48 schooltijden per jaar, dat is voor één schooltijd per week, zegge 2 uur op de 60, uit dien krulle- en boodschapdienst tot hooger zullen worden opgeheven. En nu zou ik toch willen vragen, of met die twee uren op de 60 werkuren per week zulk een jongen nu werkelijk gebaat is. Wie zijn advies hoog opzet bij diagnose van het te bestrijden kwaad, die moet dan ook een krachtig geneesmiddel aan de hand doen, of onwillekeurig wordt het effect schier komisch.

Deze geheele titel van het wetsontwerp blijft overigens voor mij, ook na de rede van den Minister, even onaannemelijk, omdat Z.Exc. in zijn voordracht aldoor blijft hinken op twee gedachten. Aan den eenen kant beoogt hij weinig meer dan eene repetitieschool, en aan den anderen kant — dit bleek ook hedenmorgen weer uit de beste zinsneden in zijn rede — wil hij te gelijk en door dezelfde voordracht komen tot algemeen vakonderwijs. En daarvan is het gevolg, dat hij, dit artikel als art. 17 in de Schoolwet inlasschend, alsnu op het terrein van die wet creëert een tweede soort van scholen. Dusver hadden wij in deze wet slechts te doen met één school, nu krijgen wij in deze zelfde wet *twee soorten van scholen*: vooreerst de reeds bestaande scholen voor *gewoon lager* onderwijs, en daarnaast nu in de tweede plaats de *herhalingsscholen*.

Wanneer men zulk een tweede soort school inschuift in eene bestaande wet, waarvan de regeling dusver alleen op de reeds bestaande school betrekking had, dan kan men die bestaande regeling toch niet ook voor die tweede soort scholen geldig verklaren, dan na tot in bijzonderheden te hebben aangetoond, dat werkelijk de voor die eerste school bestaande regeling ook op die nieuwe soort scholen, die men wil invoeren, past. En dat in dit geval die bestaande regeling op die nieuwe soort scholen *niet* past, valt niet te weerspreken. Wat had de Minister derhalve moeten doen? Hij had toch moeten begrijpen, dat als hij dit nieuwe soort school in deze bestaande wet inbrengt, hij dan voor die nieuwe soort school vooreerst hebben moet eene duidelijke begripsbepaling, die hij ons echter onthoudt. Voorts had hij in de tweede plaats moeten vaststellen, over welke vakken het onderwijs op die school zal kunnen of moeten loopen; in de derde plaats, wie op die nieuw geschapen school zullen kunnen onderwijzen; en in de vierde plaats en vervolgens op welke wijze voor het onderwijs op die scholen de noodige acten zijn te verkrijgen; hoe het zal gaan met de schoolgeldheffing; wie de kosten zal hebben te betalen; en eindelijk, op welke wijze de subsidiën zullen verleend worden, voor zooverre dat onderwijs niet alleen op openbare, maar ook op bijzondere scholen staat gegeven te worden. Maar zie, juist die geheele regeling ontbreekt hier ten eenenmale. De wet van 1889 bevatte ze niet, en de Minister biedt ze ons ook niet. Er wordt in art. 34 niets anders gedaan, dan een nieuwe soort school in de wet op het lager onderwijs inschuiven, en die school zal zich nu maar, zoo goed en zoo kwaad als het gaat, aan de regeling voor de gewone lagere school moeten aanpassen.

Nu heeft de Minister hedenmorgen in zijn rede ons wel uitgelegd,

hoe hij het bedoelt — en dat deed hij, ik beken het gaarne, met talent — en hij schetste daarbij een tamelijk duidelijk beeld van de school, gelijk hij die op het oog heeft. Maar wat baat dit ons, *zoolang het niet in de wet staat*? Als hij al wat hij zei ook in zijn artikel had staan en in zijn voordracht geschreven had, dan wisten wij, waar wij aan toe waren. Maar of de Minister nu al zegt, dat hij zóó en zóó verstaat de bestaande regeling van de Schoolwet, en zus en zoo zijn nieuwe school daarmede in verband brengt, dit helpt ons geen stap verder. De Minister is ook op zijn tijd een voorbijgaand man, en later zal bij de uitlegging van de wet niet gevraagd worden, hoe Minister Borgesius hierover gedacht heeft, maar alleen, wat in de wet zelf staat. Zoo bijv. komt het mij voor, dat, waar in deze voordracht alleen staat, dat de gemeentebesturen moeten bepalen de wijze, waarop het onderwijs zal gegeven worden, dit, zóó gelezen, zeer stellig ook de paedagogische regeling insluit. En als de Minister nu zegt, dat hij dit er in het minst niet mede bedoelt, en dat hij veeleer bedoelt, dat de gemeentebesturen alleen zullen bepalen den omvang, — dat is het aantal vakken —, de uren waarop, de lokalen waarin en de personen door wie het onderwijs gegeven zal worden, dan is dat alles heel goed, maar waarom staat dat dan niet zoo in de voordracht? Overal elders in de Schoolwet en ook in deze voordracht, waar eene regeling wordt ingesteld, wordt dan ook tot in bijzonderheden aangegeven, door wien, op welken voet en in hoeverre de schoolautoriteiten ten deze gaan mogen. Hier daarentegen wordt dit alles samengevat onder de gansch algemeene formule: „de wijze, waarop het zal moeten gegeven worden”. Is nu daarmede eene genoegzaam klare en duidelijke begrenzing gegeven van de bevoegdheden, die het gemeentebestuur ten deze zal bezitten?

In verband hiermede nog eene korte opmerking. De Minister heeft mij in den mond gelegd woorden, die ik niet gebezigd heb. Hij beweerde nl., dat ik van de gemeenteraadsleden van Urk zou gezegd hebben, „dat zij niet hoog timmerden”. Mijnheer de Voorzitter! Die gekozen woorden zijn woorden van den Minister, maar *ik* bezigde ze niet. Ik heb er alleen op gewezen, dat gemeenteraadsleden van een dorp als Urk waarschijnlijk niet in staat zouden zijn om de paedagogische methode te regelen, en wie is het daarmede niet eens? De opmerking van den Minister raakt dus niet wat door mij gezegd is, maar slaat alleen op zijn eigen voorstelling. Mijn zelfde bezwaar geldt tegen hetgeen de Minister van *de vakken* heeft gezegd. Daarvoor, zoo zei hij, kunnen de gemeentebesturen nemen alle vakken, die zij willen, zooals bijv.

koken. Maar laat de Minister dat dan eens uit de Schoolwet zelve waar maken. En als de Minister nu het hoofd schudt, als ware hij hiertoe niet verplicht, dan houd ik toch mijnerzijds vol, en zeg, dat hij dit wel behoeft. De school, die hier in het leven wordt geroepen, is eene school van lager — niet van middelbaar of hooger, maar van lager — onderwijs, en valt dus onder de wet op het lager onderwijs. En nu zegt art. 2 van die wet: onder lager onderwijs begrijpt deze wet het onderwijs in dit en dat vak en noemt dan de vakken van *a—t* op. Zoolang dus niet nader door eene afzonderlijke bepaling voor het herhalingsonderwijs het getal vakken wordt uitgebreid en zoolang niet nader gestipuleerd is, welke vakken voor deze nieuwe soort lagere scholen bovendien in aanmerking komen, mag aan de bestaande bepaling geen afbreuk worden gedaan en geldt art. 2 ook hier.

(De heer GOEMAN BORGESIOUS, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: De afwijking is juist voorgesteld bij no. 2 van art. 34.)

Dat weet ik zeer wel. Edoch, er is hier voorgesteld eene afwijking in de Schoolwet, of wil men, eene vervanging van art. 17 dier wet door een ander art. 17. Maar dat art. 17 blijft gedomineerd en beheerscht door art. 2, en „andere vakken” in no. 2 van art. 34 kan dus niet anders beteekenen dan vakken *k—t*.

Tot welke uitkomst geraakt nu de Minister? Het bijzonder onderwijs is, zegt hij, volgens zijn wetsontwerp zóó vrij, dat de bestuurders dier scholen voor het herhalingsonderwijs kunnen nemen alles wat zij willen. Natuurlijk, omdat de Minister geen begripsbepaling van herhalingsonderwijs heeft gegeven, valt er alles onder. Op de bijzondere scholen zal men herhalingsonderwijs kunnen noemen bijv. onderwijs in het Latijn, in het Grieksch, ja zelfs in het schaken. Alles kan onderwijs worden genoemd; en omdat de Minister geen enkele begripsbepaling geeft, komt men er toe, te zeggen, dat, wanneer men de kinderen maar 96 uren in het jaar bijeen heeft voor iets, — wát doet er niet toe —, het dan *herhalingsonderwijs* heet. Indien men maar gedurende 96 uren in het jaar iets doet met de kinderen, al was het hun dit of dat spel leeren, dan zal toch aan de bepaling van art. 35 voldaan zijn.

Mijnheer de Voorzitter! In dezelfde onmogelijke positie geraakt de Minister ten opzichte van de schoolgeldheffing. Zeker, zeide hij, er zal 20 cent worden genomen, maar wees niet bang, want daar zijn wel uitweegjes voor; de bedeelden zijn vrij en de onvermogenen ook, en de minvermogenen betalen weder minder; de bepaling is, o! zoo rek-

baar. Dit zal voor de gemeentebesturen aan geen doovemansooren gezegd zijn. Zij zullen dan ook wel zorgen in den geest van den Minister te handelen, zoodat heel de bepaling ten slotte zal worden ontdoken en tot niets gereduceerd. Maar daardoor klemmt dan ook juist te meer wat ik gisteren gezegd heb. Waar wij met ons bijzonder onderwijs moeten concurreeren met het openbare, zit onze eenige veiligheidsklep in de schoolgeldheffing, en nu zegt de Minister hier zelf van de ministerstafel, dat die veiligheidsklep wel onschadelijk is te maken. En antwoordt de Minister: ik heb alleen bedoeld, dat, wat het verschil in uren betreft, het schoolgeld zeer wel differentieel kan geregeld worden, dan zeg ik: dat helpt u niet, want uw norma voor beide soort scholen blijft dan toch 20 cent; één norma dus voor twee geheel ongelijke grootheden.

Mijnheer de Voorzitter! De Minister kan ook niet tegenspreken, dat hij zelf deze herhalingschool bedoelt als een nieuw soort afzonderlijke school. Hij heeft dit toch indirect toegegeven door te erkennen, dat de arrondissements-schoolopzieners ook deze soort scholen voor het herhalingsonderwijs twee malen per jaar zullen moeten bezoeken. Daaruit blijkt, dat hij zelf toegeeft, dat het eene andere school naast de gewone school is; anders zou er van een afzonderlijk bezoeken geen sprake kunnen zijn.

Wat voorts de Minister gezegd heeft, dat de bestaande 500 herhalingscholen ook afzonderlijk bezocht worden, en dat hij toch nooit klachten gehoord heeft, dat de schoolopzieners bij die bezoeken niet behoorlijk onder dak zouden komen, Mijnheer de Voorzitter, dat is geen argument. Omdat het bij 500 herhalingsscholen geen bezwaar oplevert, bewijst dit, dat het daarom ook geen bezwaar zal zijn bij duizend en meer scholen? En in de tweede plaats, als de Minister zelf laat doorschemeren, dat de schoolopzieners zelfs op die 500 scholen lang niet altijd 2 maal per jaar geweest zijn, wat kracht heeft dan dit argument? Staat nu eenmaal vast, dat de herhalingschool ook volgens den Minister eene *afzonderlijke* school is, dan moet de Minister voor die school ook de kosten regelen. Immers art. 44, sub *d*, der wet van 1889 neemt de kosten voor het herhalingsonderwijs op onder de kosten, die ten laste van de gemeentebesturen komen.

Daarom vraag ik, of de Minister bedoelt, dat voor die nieuwe soort scholen, die in het leven geroepen worden, de gemeente alles zelf zal betalen, of dat hij wil, dat ook hiervoor zal worden gegeven eene *Rijksbijdrage*? Natuurlijk het laatste. Maar is die geregeld? Men zou kunnen verwijzen naar art. 45, 1°, van de Schoolwet, die bepaalt, dat voor

het hoofd van elke school eene Rijksbijdrage zal worden verstrekt. Maar nu doet zich in datzelfde art. 45 het zonderlinge verschijnsel voor, dat de bijdrage, die gegeven wordt voor den hoofdonderwijzer, niet gebonden is aan art. 24, maar wel die voor de onderwijzers. Zij krijgen dus niets. Wanneer de gemeenteraad niet het gewone hoofd, maar een ander aan het hoofd van die tweede soort school plaatst, — wat hij doen kan —, dan valt dus wel dit hoofd onder art. 45, 1°., maar daarentegen de onderwijzers niet. Is dit nu een goede toestand? Mag dat regeling heeten? En gaat het aan, op die wijs een nieuw artikel in de Schoolwet in te lasschen, waarbij de zoo uiterst belangrijke quaestie van de kosten, nog wel wat betreft de Rijksbijdrage, voor het hoofd der school geregeld is, maar niet voor het overige personeel, dat daar eveneens onderwijs geeft?

Moet niet evenzoo de quaestie van het subsidie hier geregeld worden? Immers dit artikel wordt in de wet van 1889 ingeschoven, en nu ontstaat hieruit deze toestand, dat, terwijl voor het hoofd der school wél eene Rijksbijdrage zal gegeven worden, dit niet het geval zal zijn bij het bijzonder onderwijs, omdat de desbetreffende bepaling in art. 54 *bis* anders luidt en het subsidie bindt aan andere bepalingen. Uit dit alles, Mijnheer de Voorzitter, kan ik tot geen andere conclusie komen, dan dat wij hier een onafgewerkt brokstuk van eene nieuwe wet voor ons hebben, waarbij ontbreekt alle behoorlijke regeling, die noodig zou zijn om dit nieuwe stuk wet in te zetten in de oude wet, en om te maken, dat de nieuwe school, die men in het leven roept, niet op goed geluk drijve, maar behoorlijk aanpasse aan het geheel van de wet en aan de realiteit van het leven.

Ik blijf dan ook bij de prognose, die ik reeds gisteren geuit heb, dat dit herhalingsonderwijs voor het groote meerendeel der bevolking zal neerkomen op eene repetitie-school, en dat het technisch onderwijs, het vakonderwijs, door dit artikel niet, althans niet met eenige kracht, kan in het leven geroepen worden. En dat te minder omdat, gelijk de heer Van der Zwaag zoo volkomen juist deed opmerken, het niet aangaat om in een dorp allerlei vakscholen in het leven te roepen voor al de verschillende beroepen, waarin men wenscht te worden opgeleid..

(De heer HELDT: Dat kan anders ook niet.)

Daarover heb ik het niet. Ik heb juist beweerd, dat, om de zaak goed te regelen, er eene *afzonderlijke* regeling voor het vakonderwijs moet komen; en juist daarom heb ik er met zooveel nadruk op ge-

wezen, dat alleen eene voorafgaande regeling van het leerlingstelsel de zaak mogelijk zou maken. Wanneer men op een dorp voor een enkelen jongen, die tot schoenmaker wil opgeleid worden, geen gebruik maken wil van den eenigen daar wonenden schoenmaker, dan komt men er eenvoudig niet. Maar wat noodig is, dat is, dat de jongen, bij dien *schoenmaker in de leer zijnde*, onder een hem beschermend toezicht sta. Er moet gewaakt worden van overheidswege, dat van dat *in de leer zijn* geen misbruik gemaakt worde van de jeugdige krachten om die te verderven, maar dat het onderwijzend werke op den jongen, zoodat hij er werkelijk leer van heeft.

Om die reden is het, dat, naar mijn overtuiging, ook door de overzijde deze voordracht niet *kan* en *mag* aangenomen worden, tenzij eerst van die zijde zij aangetoond, dat wat ons hier wordt aangeboden in de wet zelve behoorlijke regeling vindt. Het ontbreken van die regeling noopt mij zelfs, ook aan de voorgestelde amendementen mijn stem niet te geven, ook al zijn er bij die, van mijn standpunt gezien, eenige verzachting zouden aanbrengen. Ik kan er niet toe medewerken, om in dit slecht geregelde ontwerp nu weer eene andere technische regeling in te schuiven, waarvan ik op dit oogenblik niet kan beoordeelen of zij past in dit ontwerp en een behoorlijk geheel met de bepalingen der Schoolwet zou kunnen opleveren.

Handelingen, blz. 1293—1295.

VERGADERING VAN 22 MAART 1900.

Mijnheer de Voorzitter! Met een kort woord wensch ik de stem te motiveeren, die door mij tegen de beide voorgestelde amendementen zal worden uitgebracht.

De vraag of een kind, dat metterdaad, op een gegeven oogenblik, honger lijdt of ten gevolge van slecht schoeisel bij nat weer met koude voeten op school komt, geschikt is om in dien toestand het onderwijs in zich op te nemen, zal door ieder in deze Kamer ontkennend worden beantwoord. Ook *mijn* antwoord op die vraag is ontkennend. Daaruit volgt, dat ook mijns inziens voorziening hier noodig is. Die voorziening deel ik in in drie soorten.

In de eerste plaats moet er *onmiddellijke* voorziening zijn in *incidentelen* nood. Op scholen, waarvan ik zelf de eer heb gehad lange jaren bestuurder te zijn, had op die wijze en in dat geval die voorziening

dan ook plaats. Indien een kind metterdaad hongerig op school kwam, nam het hoofd der school het kind mede, stuurde het binnen naar zijn vrouw, en het kind kreeg daar te eten; of ook, wanneer de voeten te nat en te koud waren, zoodat het bloed naar het hoofd steeg, werd zulk een kind voorzien van klompen met hooi er in, en binnen zeer kort had het kind dan weer goed warme voeten. Dat werd in den regel door het hoofd der school uit eigen goed aardigheid gedaan, en waar hij daarvoor hulp noodig had, wist hij die van vrienden te krijgen.

In de tweede plaats behoort er te zijn eene voorziening door de stichting van wat men in Amerika noemt *truantschools*, bij ons *have-loozenscholen* genoemd, die wel niet op de dorpen, maar althans in de steden goeden dienst doen. Daar komt de schooljeugd uit eene bepaalde klasse der bevolking, uit wat men in Engeland noemt *the slumb*; en de aard van die scholen brengt natuurlijk mede, dat daar niet enkel paedagogische, maar ook materieele voorziening getroffen wordt.

Maar wanneer ik de eerste voorziening restringeer tot het extra-ordinaire, het abnormale, het incidenteele en het tweede tot eene bepaalde klasse van de bevolking, dan blijft er ten deze nog een algemeene nood over, een nood van langer duur en breeder omvang, daaruit ontstaande, dat hetzij een vader, ten gevolge van langdurige werkloosheid, hetzij eene weduwe, ten gevolge van het ontbreken van genoegzame bestaansmiddelen, metterdaad buiten staat is het kind, vóór het naar school gaat, behoorlijk te voeden en te kleden. In dit geval nu ontstaat de noodzakelijkheid, aan dien vader voor den tijd van zijn werkloosheid of aan die weduwe in de dagen van haar druk en kommer de onmisbare hulp te verleen, want die kinderen mogen geen honger lijden en mogen niet naakt blijven, — naakt nu niet genomen in den zin waarin wij dat verstaan, maar in den zin waarin de Heilige Schrift ons gebiedt, den hongerige te voeden en den naakte te kleden. Hierbij rijst echter de vraag, — eene vraag te belangrijker, overmits voor die derde, veel breedere klasse omvangrijke middelen noodig zijn —, of dat *schoolzorg* of *armenzorg* is? Eene vraag, ook daarom van gewicht, omdat zij, die streven naar algemeen kiesrecht of naar uitbreiding van kiesrecht, natuurlijk rekening hebben te houden met de bedenking, in hoever de ten behoeve van deze kinderen te verstrekken steun al dan niet zou moeten gerekend worden onder het lenigen van nood, waardoor het kiesrecht voor den vader eventueel zou teloorgaan.

Die vraag is niet zoo gemakkelijk te beantwoorden. De redeneering van degenen, die oordeelen, dat het hier schoolzorg geldt, is, zoo ik het wel gevat heb, deze: Wanneer ik, hetzij als schoolbestuur, hetzij

als gemeentebestuur, onderwijs lever, dan ben ik er niet van af, wanneer ik op die school een onderwijzer plaats. Neen, dan moet ik er ook eene bank zetten, waarop het kind zitten kan, dan moet ik ook inkt en pen geven en zoo ook het lokaal verwarmen bij winter en het des avonds verlichten. Kortom, het is niet waar, dat eenvoudig met het beschikbaar stellen van een onderwijzer en het verschaffen van inkt enz., het noodige daar verricht is, wat verricht moet worden om onderwijs te geven. Ik ga daarin in zooverre mede, dat ik bijv. de vraag c. q. toestemmend zou willen beantwoorden, of, wanneer er sprake is van gymnastiekonderwijs voor meisjes en men daarvoor uit een gevoel van eerbaarheid het noodig acht de meisjes een kiel — een hansop noemt men dit gewoonlijk — aan te trekken, die hansop niet op eene lijn moet worden gesteld met een schoolboek, dat wil zeggen, dat dit kleedingstuk dan een van de noodzakelijke dingen is, vereischt om het gymnastiekonderwijs aan meisjes te kunnen geven. Ik begrijp de bedoeling van de heeren dus zeer goed. Maar nu gaat men verder en zegt: Zelfs dat is niet genoeg; tot de schoolzorg behoort ook, dat ik het kind zelf klaar maak om onderwezen te kunnen worden. Doch daarmee overschrijdt men nu juist de grens, die hier niet overschreden mag worden. Vraagt men, welke die grens is, dan is het deze, dat hij, die onderwijs verstrekt, alleen gehouden is, datgene te geven, wat niet noodig zou zijn geweest, indien het onderwijs niet gegeven werd. Met andere woorden, de behoefte aan hetgeen men heeft te verstrekken moet voortkomen uit het geven zelf van onderwijs.

Daar nu van een kind, van welken leeftijd ook, niemand kan beweren, dat, wanneer het geen onderwijs moest ontvangen, het dan maar honger zou moeten lijden en in voden rond loopen, meen ik door het aangeven van die grens te hebben aangetoond, dat voeding en kleeding *buiten* de schoolzorg valt, en dat men daarmee overgaat op het terrein van *armenzorg*. Wanneer wij ons nu op dat terrein van armenzorg plaatsen, dan staan wij voor dat uiterst pijnlijke verschijnsel, waarvan ieder onzer het bittere voor zijn gevoel erkent, namelijk voor het feit, dat er te midden van eene maatschappij, waarin zooveel of in goeden doen, of zelfs in weelde leven, eene tamelijk breede klasse voortkwijnt, die vaak gebrek lijdt.

Wat is nu de wijze,³ waarop⁴ dat pijnlijke⁵ verschijnsel te bestrijden is? Want *dat* het bestreden moet worden, daarover zijn wij het eens. Er bestaan daarvoor, Mijnheer de Voorzitter, *drie* theorieën. De eerste theorie is die van Nietzsche en Lombroso, die er kort en goed op neerkomt, dat men zegt: roei dat soort van menschen uit. Natuurlijk,

dat *is* eene manier om te maken, dat er aan het pauperisme een einde komt.

(De heer SCHAPER: Dat is een radicaal middel.)

Zeër zeker, Lombroso en consorten zijn de echte radicalen. En daaruit blijkt, hoe de heeren, die ik in de tweede plaats wil noemen, de sociaal-democraten, nog lang niet zoo radicaal zijn als zij zich inbeelden. Die heeren zeggen: ge moet niet uitroeien, maar *egaliseeren*. Egaliseering van aller bestaansmiddelen door beschikking over het nationale inkomen. Er moge nog verschil over zijn, of die egaliseering precies of minder precies moet zijn, maar het streven, de strekking althans is, een einde te maken aan de ongelijkheid en te trachten van degenen, die het ruim hebben, zooveel mogelijk, langs welken weg ook, door den sterken arm desnoods, af te nemen, zoodat wie niets had ongeveer met hen gelijk komt te staan.

(De Voorzitter: Daar hebben wij nog geen voorstel voor.)

Is dat door mij beweerd, Mijnheer de Voorzitter?

(De Voorzitter: Ik leidde het daaruit af, dat de geachte spreker deze quaestie hier ter sprake bracht.)

Mijnheer de Voorzitter! Gij hebt ons zelf gevraagd, de zaak *breed op te zetten*. Om dit te kunnen doen, moet ik natuurlijk op de beginselen teruggaan.

(De Voorzitter: Ja; maar hoe meer gij u bepaalt tot het onderwerp, dat aan de orde is, des te breeder zult gij, in den juisten zin, de zaak, die het geldt, opvatten.)

Zeër zeker, Mijnheer de Voorzitter, en ik zal van het onderwerp dan ook verder geen oogenblik afwijken, gelijk ik tot dusverre niet deed.

Naast deze twee theorieën plaats ik thans de derde opvatting, of, wil men, de theorie van hen, die zich aandienen als *belijdende Christenen*. Ook op dat standpunt erkennen wij de wenschelijkheid, om de te groote ongelijkheid te temperen; en ook, op dat standpunt staande, bestrijden wij het verschijnsel van het pauperisme, zooveel het in ons vermogen is, maar wij doen het naar dezen regel, ons door de Schrift geleerd, *dat degeen die heeft, mededeele aan dengeen die niet heeft*.

Hieruit volgt, dat er ter zake van deze amendementen, vooral wat aangaat het amendement der heeren sociaal-democraten, tusschen de voorstellers en ons, die ook hier den Christus belijden, een *principieel conflict* bestaat. De heeren van het uitroeiingsstelsel zijn in deze Kamer nog niet vertegenwoordigd; die kunnen wij dus voorloopig buiten het geding laten. Van een principieel conflict spreek ik, want immers, het kan niet ontkend worden, dat in beide amendementen het denkbeeld ligt uitgedrukt, niet om het Christelijk systeem — dat wie heeft, geve aan wie niet heeft — in toepassing te brengen, maar om het stelsel toetepassen, om zelf buiten schot te blijven, en het openbaar gezag, met dwang, met heerschende macht, het noodige geld te laten nemen uit het gemeenschappelijk nationaal inkomen, en te geven aan hen, die niet genoeg hebben.

(De heer TROELSTRA: Juist als met de Ongevallenwet.)

Mijnheer de Voorzitter! Dit is niet juist, maar ik geloof, dat ik geheel tegen uw bedoeling zou handelen, indien ik nu ook nog de Ongevallenwet ging bespreken. Ik zal daarom deze interruptie laten voor wat zij is.

Nu heeft intusschen voor hen, die op het Christelijk standpunt staan, het rechtstreeksche uitvloeisel van hun beginsel, indien de werking ervan onvoldoende is, eene emplatatie noodig. Het geval kan zich voordoen, en doet zich voor, dat de Christelijke liefde door de kleinheid van den kring der belijdende Christenen te kort schiet tegenover den algemeenen nood. Wel geloof ik te mogen constateeren, dat in de belijdende Christelijke kringen van een te kort komen voor de behoeften van hun eigen kring in den regel geen sprake is; maar toch — dat geef ik toe — zijn er, in zeer breede kringen waarin die belijdenis niet werkt, tal van personen, die er voor zich zelve goed aan toe zijn en die hun plicht ten deze eenvoudig afdoen met het bekende plaatje van *Armenzorg* op hun deur. Al moet dus volgens mijn overtuiging in de eerste plaats de Kerk en daarna de particuliere philanthropie hier optreden, toch schroom ik niet, te zeggen, dat, waar deze heiliger krachten te kort schieten, en er toch werkelijk gebrek wordt geleden, ook hulpe moet komen van de overheid. Dit geschiedt zoo in bijna alle landen. En wanneer wij aan de herziening der Armenwet toekomen, — want daarbij en niet hier hoort die quaestie te huis —, hoop ik ten deze mijn standpunt nader te omlijnen.

Thans rest mij alleen een antwoord te geven op de vraag, of partiele armverzorging, die men hier bedoelt ten behoeve en ten bate van

schoolgaande kinderen, gewenscht is; en dan heb ik tegen zulk eene partieele verzorging, op de wijze als hier wordt voorgesteld, deze hoofdbedenking, dat ik haar in deze wet in elk geval voor ongepast en schadelijk houd. Wil men ook deze zaak regelen, dan moet dit geschieden in de Armenwet, en moet ze daarin aan vaste regels worden gebonden. In geen geval behoort die verzorging *op de school*. Ik wil niet, dat de school gedetureerd zal worden tot een groot gratis kosthuis of gratis confectiemagazijn. De school moet blijven de school, en het huis het huis. Moet er hulp verleend, dan moet men *de ouders* helpen, en aan hen, niet aan de kinderen, de middelen verstrekken. En wil men dan teeder handelen, vooral waar het kinderen geldt, dan moet men het liefst zóó aanleggen, dat zij van de hulp, aan hun ouders verleend, niets bemerken, en niet anders weten, of zij ontvangen hun voeding en kleeding van hun ouders.

Ook kan ik met deze partieele verzorging niet medegaan, omdat de hier voorgestelde maatregel den minvermogende niet opheft tot hooger, maar hem juist degradeert. De ervaring toont, hoe nu reeds het fijne eergevoel — het gevoel van fatsoen, om niet te laten merken, dat men arm is, en zijn kinderen zoo knap mogelijk voor den dag te laten komen — schade geleden heeft; er zijn er nu reeds geweest die, van dit opheffende eergevoel vervreemd, hun kinderen opzettelijk met hongrige magen en in lompen gekleed naar school gezonden hebben, met de uitrekening, dat ze op school voor stadskosten zouden worden gevoed en gekleed. En dat is ook zeer natuurlijk. Dat kan haast niet anders.

Als iemand twee kinderen heeft, waarvan er een op school gaat, en er is in huis maar eene sobere portie eten, dan is het lang niet zoo onnatuurlijk, dat de moeder tot het thuisblijvende kind zegt: eet jij dat maar alleen op, je broertje krijgt toch eten op school.

Het is om deze redenen, Mijnheer de Voorzitter, dat ik zal stemmen tegen de beide amendementen. Alleen voeg ik hier aan toe, dat het sub-amendement van dr. Schaepman in beginsel mijn sympathie heeft, hoewel ik, blijft het ongewijzigd, er toch niet vóór zou kunnen stemmen. Het zou alleen dan op mijn stem kunnen rekenen, indien er bij werd gevoegd, dat het subsidie aan hen, die zich nestelen bij het bijzonder onderwijs, zou gegeven worden *in gelijke verhouding*.

Doch al geschiedt dit, en wordt het sub-amendement aangenomen, het amendement zelf steun ik niet.

Handelingen, blz. 1317—1318.

VERGADERING VAN 23 MAART 1900.

Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van de laatste verklaring van den heer Minister van Binnenlandsche Zaken, wensch ik tot hem eene vraag te richten, nl. deze, of — daar op alle gemeentebesturen in den lande de verplichting rust om, zij het al niet aanstonds, dan toch binnen een zekeren termijn, eene herhalingschool op te richten, en dus de mogelijkheid zal ontstaan, dat er in enkele dorpen zulke scholen zullen komen, zonder dat er leerlingen voor zijn — de Minister de zaak inderdaad zóó verstaat, dat, ook wanneer er geen leerlingen zijn, de school er toch wezen moet.

Dezelfde vraag is vroeger gerezen naar aanleiding van alinea 2 van art. 194 van de Grondwet, en die quaestie zou alzoo niet terug kunnen keeren. Het is daarom van aanbelang, te weten, in hoeverre de Minister van oordeel is, dat in dat geval de bepaling van art. 34 toch zou moeten gehandhaafd worden.

Handelingen, blz. 1329.

MOTIE-VEEGENS c. s. tot uitstel van de behandeling van het verdrag voor de vreedzame beslechting van internationale geschillen.

VERGADERING VAN 3 APRIL 1900.

Mijnheer de Voorzitter! In afwijking van de twee vorige sprekers, zal ik met de voorgestelde motie meegaan, niet uit een geest van oppositie, want ook ik stem toe, dat binnenlandsche verschillen met het Kabinet niet op internationaal terrein mogen worden uitgevochten, maar omdat mijn overtuiging er mij toe dwingt. De meening, door den heer d'Estournelles de Constant geuit, laat ik daarbij voor wat ze is. Terecht heeft de heer Minister opgemerkt, dat wie in het verdrag leest, wat deze Fransche diplomaat er in las, niet voor uitstel moet pleiten, maar kortweg het verdrag moet afstemmen. Ook is het volkomen juist, dat de heer d'Estournelles de Constant geen mandaat bezat, om officieel de beteekenis van het verdrag toe te lichten. Wel geloof ik, dat de heer Minister zijn getuigenis onderschat heeft. In elk geval was de heer d'Estournelles de Constant de secretaris der commissie en is hij de eenige vreemde diplomaat, die zich dusver in het publiek over het geschilpunt uitliet, en al geldt ook m. i. hier niet het *qui tacet consentire videtur*, toch is het niet geheel zonder beteekenis, dat dusver geen enkel vreemd gedelegeerde, ook niet de heer Bourgois, zijn medegedelegeerde, hem heeft weersproken. Ook mag niet vergeten, dat de overige gedelegeerden zich allicht vrijer, wat dit punt betreft, tegen den heer d'Estournelles dan tegenover den heer Minister zullen hebben uitgelaten. En merkt de heer Minister nu op, dat toch de heer d'Estournelles niet, gelijk hij, op de hoogte der gevoerde onderhandelingen was, dan geldt hier tegenover, dunkt mij, de dubbele bedenking, vooreerst, dat, de Russische en Engelsche gedelegeerden vermoedelijk uitgezonderd, de overige leden der conferentie in gelijk geval verkeerden, en ten andere, dat de heer Minister wel met volkomen recht *zijn* opinie tegenover die van den heer d'Estournelles stelt, maar dat Zijn Excellentie ten deze niet onpartijdig kan worden geacht. Immers, adhaesie aan de door den heer d'Estournelles geuite meening zou rechtstreeks de unanieme afkeuring van zijn gevoerd beleid ten gevolge hebben. Maar wat hiervan ook zij, het artikel in de *Revue de Paris* mist voor mij alle kracht van beslissing, omdat ik instem met wat jongstleden Vrijdag door den heer Pijnappel werd opgemerkt, te weten, dat niemand

explicite of implicite zijnerzijds in de over zulk een verdrag te houden stemming eene beteekenis mag leggen, die noch door de woorden noch door de daden der contractanten wordt gesteund.

Geheel afgescheiden alzoo van de grievende verklaring, waarmede de *Revue de Paris* ons verraste, vraag ik mij zelve alleen af, of behandeling van dit onderwerp *op dit oogenblik* raadzaam is. En het is *die* vraag, die ik niet anders dan in ontkennenden zin kan beantwoorden, reeds om deze reden, dat ik zelf, op *dit oogenblik* tot stemmen over het verdrag genoodzaakt, zeer beslist mijn stem aan het wetsontwerp onthouden zou, en omdat de mogelijkheid bestaat, dat eene *nu* door-gedrevene urgentie ook andere leden tot gelijke conclusie leiden zou. Welk verschil uitstel hier dan maakt? Dit, Mijnheer de Voorzitter, dat wie voor eene handeling komt te staan, die hem weerzin inboezemt, vanzelf en van nature geneigd is, die handeling te verschuiven. Als er zekere tijd over heengegaan is, dan kan men desnoods tot veel komen, dat, op staanden voet van ons geëischt, ons gevoel al te zeer krenken zou. Van de Vredesconferentie zelve is verluid en nog nimmer weersproken, dat de streeling der nationale ijdelheid, die in de aanbidding lag, onbedachtelijk verlokt heeft tot te overhaaste, tot wat het volk genoemd heeft te „happige”, aanvaarding ervan; en ze ontbreken ook niet in deze Kamer, die de meening zijn toegedaan, dat op die onvoorzichtige overhaasting het *hinc illae lachrymae*, met het oog op de Zuid-Afrikaansche Republieken, van toepassing is.

Door die vermoedelijke ervaring geleerd, geloof ik daarom, dat ditmaal eene opzettelijke verdaging — desnoods konden de geachte voorstellers in hun motie schrijven: *in dit zittingjaar niet voort te zetten* — gewenscht is. Ik zie er niet alleen geen gevaar in, maar acht het zelfs wenschelijk, dat in het buitenland blijke van den weerzin tegen dit tractaat, die door de pijnlijke gebeurtenissen in Zuid-Afrika, waarvan wij de machteloze toeschouwers blijven, onder het Nederlandsche volk gewekt is. Het buitenland zal dat niet in ons wraken, maar het verstaan en billijken. Tot zelfs de *Times* liet onlangs doorschemeren, dat het de spanning der gemoederen in Nederland verstond en tot op zekere hoogte eeren kon. Er mag niet uit het oog worden verloren, dat de door den loop der gebeurtenissen geschapen positie voor ons zoo grievend mogelijk is. Veel minder beklemmend zou die positie zijn, indien de conferentie bijv. te Kopenhagen was gehouden, en zoo niet van onze geëerbiedigde Koningin, maar van den Koning van Denemarken de uitnodigingen waren uitgegaan. Thans daarentegen is de conferentie juist gehouden in de residentie van dat land, dat nauwer

dan eenig ander land in Europa door de banden des bloeds aan de in haar bestaan door overmacht bedreigde Republieken verbonden is. De spanning onder ons volk is dan ook in alle rangen en standen hoog geklommen. Er heerscht verontwaardiging, er gaat een roepen door het land in alle kringen, of er dan geen recht op aarde meer bestaat; een roepen, te pijnlijker, omdat elke kreet van de volksconscientie wegsterft in eene uiting van machteloze woede. Moet nu de Regeering zich ten deze geheel van het volk scheiden? En ook, wanneer de Regeering hiertegen niet opziet, behoort dan althans van de Volksvertegenwoordiging geen toon, die weerklink geeft op de volksconscientie, gehoord te worden? En waar dan aan dit verdrag allicht ten slotte toch geen ontkomen zal zijn, zal het daar niet ten minste een deel der hardheid aan het nationaal gevoel besparen, indien blijkt, dat we niet al te gretig toetasten, maar door een bescheiden uitstel van behandeling ook van het buitenland voor de waardigheid van Nederland een offer vragen?

Wie een verdrag als het onderhavige sluit, mag en moet zich toch afvragen, in welken zin het door de mede-contractanten verstaan wordt, en welke interpretatie zij door de van hen uitgaande handelingen er aan geven. De hope was gekoesterd en gewettigd, dat het resultaat der conferentie, hoe karig ons ook toegemeten, althans dit zou zijn, dat, zoo ooit weer de brutale macht het internationale recht zou pogen te verkrachten, de weg gebaad zou zijn, om zulk eene beleediging van ons rechtsgevoel door aller vereende tusschenkomst te stuiten. En zie, nauwelijks had de poort van het Huis ten Bosch zich achter de congressleden gesloten, of juist het ergste wat zich denken liet, is geschied, en een ieder, heel Europa door, ontving den indruk, dat reeds onderwijl de conferentie zat, de roekeloze plannen voor *dit ergste* beraamd waren. En waar toen billijkerwijze had mogen verwacht worden, dat de mede-contractanten, zoo vlak na de conferentie vooral, als één man hun invloed ter keering van dit kwaad in de schaal zouden hebben geworpen, trok ieder zich terug en zelfs Nederland moest de bede om interventie, die naar hier kwam, wijzen van de hand.

Dat nu krenkt niet alleen het gevoel, maar geeft meer nog door de feiten zelve eene interpretatie aan het ons voorgestelde verdrag, die op dit verdrag eene zeer donkere schaduw werpt, ook met het oog op de handhaving van onze eigen onafhankelijkheid. Niet in de *macht* alleen, maar in ons goed en deugdelijk recht ligt onze sterkte; doch wint eenmaal de overtuiging veld, dat elke machtiger Staat zich kan inbeelden, ten behoeve van kleinere Staten eene roeping te hebben, om hun, zoo

het heet, eene hoogere beschaving optedringen, en dat zulk eene Mogendheid aan die gewaande roeping een *recht* tot handelen kan ontleenen, dan dreigt, vroeg of laat, ook voor ons eigen land een vallen van het gordijn na een bloedig slotbedrijf. Wat ons hier wordt voorgesteld is, dat we op dit oogenblik *met Engeland*, en met eenige andere Mogendheden, een verdrag van arbitrage en interventie zullen sluiten; en dit *nu* te doen, op een oogenblik, dat al wat in mij is tegen de aanmatiging van het geweld en tegen de vertreding van alle arbitrage-denkbbeeld opkomt, stuit mij tegen de borst, dit *kan* ik niet. Het is eene quaestie van *gevoel*, — ik erken het —, en waarover zich met wie anders gevoelt niet redeneeren laat, maar die voor mij den doorslag geeft. Ik voeg 'er nog aan toe, dat, kon Engeland uit het verdrag worden uitgelicht, ik mijn oppositie zou laten varen, maar nu het een verdrag óók met Engeland moet zijn, nu pleit óók ik, in naam onzer nationale waardigheid, althans *voor uitstel*.

Handelingen, blz. 1368—1369.

WETSONTWERP tot wijziging en aanvulling van de bepalingen in het Burgelijk Wetboek omtrent de vaderlijke macht en de voogdij en de daarmee samenhangende artikelen.

VERGADERING VAN 15 MEI 1900.

Mijnheer de Voorzitter! Uw verzoek pleegt voor de leden der Kamer wet te zijn, en toen gij dan ook de algemeene beraadslagingen over dit onderwerp eenmaal ten doode hadt opgeschreven, zijn zij ll. Vrijdag als een doodgeboren kindeke ter wereld gekomen. Ik gevoel, dat er aanleiding bestond om ditmaal zoo te handelen. Dit wetsontwerp heeft toch veel van een lias, waaraan zestien onderscheidene kleine wetsontwerpen zijn geregen, en ik stem toe, dat het moeilijk zou zijn geweest, uit die verschillende ontwerpen de algemeene beginselen zóó te lichten, dat zij zich gevoegelijk leenden voor algemeene beraadslaging. Intusschen zal daaruit nu de moeilijkheid geboren worden, dat, als men tegen een van de hier in aanmerking komende beginselen in verzet wil komen, het niet altijd gemakkelijk zal zijn, te bepalen, bij welk artikel men dit verzet moet laten hooren.

Zoo wensch ik mijnerzijds o. a. te protesteeren tegen de voogdij van den bestorven man en vrouw. Nu komt dit reeds bij het eerstvolgend artikel aan de orde, doch slechts ter loops en als gevolg, zoodat ik voor mij zelven nog onzeker ben of ik dit punt bij art. 354, bij art. 385 of bij art. 400 aan de orde moet brengen.

Intusschen, hetgeen bij dit artikel aan de orde is, levert die moeilijkheid niet op. Er wordt hier eene wèl begrensde materie behandeld. De Regeering stelt namelijk voor, — het lidwoord nu daargelaten —, van de twee woorden, welke het hier geldt, het ééne te veranderen en het andere onveranderd te laten. Nu ga ik met hetgeen de Minister veranderen wil van harte mede; maar tegen hetgeen hij onveranderd wil laten heb ik bedenking. Ik ga mede met de verandering van „vaderlijk” in „ouderlijk”; mits maar blijve vaststaan, dat de man het organisch hoofd van het gezin is, ben ik altoos tegen dat „verdonkere-manen” (sit venia verbo) van de moeder geweest. Het komt mij voor, dat althans de Schrift, welke voor mij beslissende autoriteit is, naast het „eert uwen vader” ook het „eert uwe moeder” tot zijn recht laat komen. Maar wel heb ik bedenking tegen het onveranderd laten van het woord *macht*. Op zichzelf zou ik daar niet op zijn gekomen; het

doet er vaak zoo weinig toe, welk woord gekozen wordt, mits er over dat woord maar geen dispuut rees. Wanneer dan de zaak maar de zaak blijft, waarom zou men dan twisten over een woord? Ik zelf heb in vroegere jaren meermalen voor het uitdrukken van deze bevoegdheid, *ex usu legis*, het woord „macht” gebruikt. Maar anders wordt de zaak, nu blijkens het Voorloopig Verslag zeer ernstig verzet is aangeteekend tegen de verandering van „macht” in „gezag” en de indruk geen andere is dan deze, dat dit verzet juist gekomen is van de zijde van de Christelijke partijen. Ik zeg dit op grond hiervan, dat er in voorkomt de zinsnede: „De ouders ontleenen die macht aan Gods Woord en daarmede mag de wet niet breken.” Liet ik nu dezen term „macht” zonder protest staan, dan zou het den indruk maken, alsof ik ook mijnerzijds met deze beschouwing medeging. Dit is echter niet het geval. Ik geloof, dat op grond van de Heilige Schrift het woord „macht” veeleer op zijde moet worden gezet, en dat men in plaats daarvan het woord „gezag” moet schrijven.

Ik zal, om het onderscheid in het gebruik van deze twee woorden „macht” en „gezag” aan te toonen, ze noch etymologisch, noch vocabulair gaan ontleden, maar mij bepalen tot de vraag, wat nu, waar beide woorden voorkomen in onze wetgeving, de zin is, dien de wettelijke terminologie aan de woorden „gezag” en „macht” hecht. Door de leden, die in het Voorloopig Verslag gezegd worden zich verzet te hebben tegen de verandering van „macht” in „gezag”, is staande gehouden, dat het ouderlijk recht — om nu een neutralen term te bezigen — moet worden beschouwd als een *souverein* recht, in dien zin, dat het van geen andere bevoegdheid afhankelijk is, dat het inhaerent is aan het vader- en moederschap, en dat het van Godswege aan den vader en de moeder is gegeven. Met die beschouwing ga ik geheel mede, maar ik beweer, dat de leden, die zulks staande hielden, juist tot de tegenover gestelde conclusie hadden moeten komen, en zich hadden moeten scharen bij hen, die het woord „macht” verwerpen, en er „gezag” voor in de plaats stellen. En dit in overeenstemming met onze wettelijke terminologie. In de Grondwet wordt gesproken en van het „Koninklijk gezag” en van de „Koninklijke macht”. Nu acht ik het niet voor tegenspraak vatbaar, wanneer ik zeg, dat van „Koninklijk gezag” wordt gesproken wanneer men de plenitude, de volheid van de souvereiniteit wil uitdrukken, terwijl er van Koninklijke *macht*, van wetgevende *macht*, van rechtsprekende *macht* wordt gesproken, wanneer er sprake is van de bevoegdheden, die worden toegekend om het *gezag* te doen gelden en te handhaven.

Ik lees toch in art. 36: „gedurende de minderjarigheid van den Koning wordt het *Koninklijk gezag* waargenomen door een Regent”, en dan doelt dit op de volheid van de Koninklijke rechten. In art. 38 staat evenzoo: „Het *Koninklijk gezag* wordt mede aan een Regent opgedragen, indien de Koning buiten staat geraakt, de regeering waar te nemen.” In art. 45 lees ik verder in het eerste lid: „Het *Koninklijk gezag* wordt waargenomen door den Raad van State...”, terwijl in dat zelfde artikel ook nog wordt gesproken van de aanvaarding der waarneming van het *Koninklijk gezag*.”

Nu zal niemand tegenspreken, dat in deze artikels met *Koninklijk gezag* bedoeld wordt de plenaire bevoegdheid van de souvereiniteit, terwijl daarentegen van *macht* slechts dáár wordt gesproken, waar de *trias politica* (die ik zelf niet beaam, maar die in onze Grondwet zit) de bevoegdheden en middelen aanwijst om dat gezag uit te oefenen en te handhaven. Bovendien komt in de Grondwet het woord „macht” samen met „gezag” in éénzelfde artikel voor. In art. 133 staat; „Het *gezag* en de *macht* van de Staten worden door de wet geregeld”, enz. Dat daar de uitdrukking „gezag” bij ongeluk is blijven staan, is voor mij niet twijfelachtig. Nu ook de Provinciale Staten onder wettelijke regeling zijn gebracht, behoorde dat woord „gezag” hier niet gebleven te zijn. Het dagteekent uit de dagen van 1813 en 1815, toen de Provinciale Staten recht van eigen regeling bezaten, en men heeft het onnadenkend laten staan. De oorspronkelijke invoeging van „gezag” strekt vermoedelijk, om bij den overgang van de oude in de monarchale toestanden de provinciale sympathieën niet te zeer te deren. Maar in elk geval komt *gezag* en *macht* ook onderscheiden voor en wel met hetzelfde onderscheid als ik aanwees, dat met *gezag* de volheid van rechten en bevoegdheden wordt aangeduid, en met *macht* de beschikking over de middelen, waardoor het gezag wordt gehandhaafd en tot gelding gebracht.

In het Strafwetboek vinden wij hetzelfde. Daar wordt in art. 358 gezegd: „De ambtenaar, die opzettelijk den bijstand der gewapende *macht* inroept tegen de uitvoering van wettelijke voorschriften, van wettige bevelen van het *openbaar gezag* of van rechterlijke uitspraken of bevelschriften, enz.” En in art. 367: „De ambtenaar, die belast is met de bewaking van iemand, die op *openbaar gezag*, of krachtens rechterlijke uitspraak of beschikking van de vrijheid is beroofd, enz.” In de afzonderlijke titels wordt in titel VIII van boek II evenzoo gesproken van misdrijven tegen het *openbaar gezag*; en in titel III van boek III van overtredingen tegen het *openbaar gezag*. Slechts één titel is er in het Wetboek van Strafvordering, waarin gesproken wordt van

overtredingen tegen de *openbare macht*; maar nu is het opmerkelijk, dat dit juist daar gebezigd wordt, waar sprake is van overtredingen niet tegen de hoogheid van den Staat, maar van overtredingen als b.v. van rustverstoring, als de rechterlijke *macht* in de uitoefening van haar functiën is.

Ik meen dus, dat het niet voor tegenspraak vatbaar is, dat het woord *gezag* in onze wettelijke terminologie juist datgene uitdrukt, wat in het Voorloopig Verslag wordt aangegeven als datgene, wat men onder de ouderlijke bevoegdheid wenscht te verstaan. Men wenscht, dat het zal uitdrukken souvereiniteit, het onafhankelijk gezag, dat van Godswege aan den vader en de moeder gegeven is. Welnu, dit begrip wordt in de Grondwet uitgedrukt door het woord *gezag* ten opzichte van den Koning, en niet door het woord *macht*.

Ook het taalgebruik komt hiermede overeen. Men spreekt van den gezagvoerder, d. i. de schipper, die op zijn schip, zoolang het zeilt of vaart, de hoogste autoriteit vertegenwoordigt. Zoo ook noemde de Oost-Indische Compagnie *gezaghebber* den fortcommandant, die het opperste gezag uitoefende in eenzame streken. Wil men dus ook het ouderrecht in souvereinen zin opvatten, dan eischt de analogie van de wettelijke terminologie dunkt mij, dat ook voor de ouderlijke bevoegdheid het woord *gezag* en niet het woord *macht* worde gekozen.

Wat toch is het verschil tusschen deze beide begrippen, of, wil men, tuschen de woorden *macht* en *gezag*? *Gezag* richt zich tot het *redelijk bewustzijn*, terwijl *macht* is het bezit van het middel om weerstand te breken. Het woord zelf duidt dit aan. *Gezag* komt van *zeggen*, en dit bezit een ieder, die door zijn woord bevelrecht over anderen uitoefent. *Macht* komt daarentegen van *mogen*; in de oude beteekenis van posse en slaat dus op de *patria potestas*.

Waar wij derhalve in de tegenwoordige wet op het burgerlijk recht uit de oude heidensch-Romeinsche voorstelling nog het begrip van *potestas* ook op het kind zien toegepast, en wij juist omgekeerd naar Christelijke beginselen en door Gods Woord geroepen zijn, om de betrekking tusschen den vader en zijn kind als eene *redelijke* betrekking op te vatten, die in het kind zelf gesteund wordt door zijn afhankelijkheid, door zijn hulpeloosheid en door zijn ingeschapen gevoel van aanhoorigheid en liefde, daar komt het mij voor, dat we van Christelijke zijde er juist op moeten aandringen, het woord *macht* te doen wegvallen, en er het woord *gezag* voor in de plaats te stellen. Ik heb in mijn huis *macht*, over mijn huis, over mijn meubelen, over mijn hond, enz., maar over mijn kind oefen ik *gezag* uit, iets dat veel edeler is

en hooger staat. Nu zal men vragen, hoe het dan toch komt, dat juist in de sectiën van deze zijde der Kamer tegen het woord *gezag* protest is aangeteekend, en dan wil ik wel zeggen, hoe ik mij dit verklaar. Het woord „*gezag*” is een eerst later opgekomen woord, dat in den tijd, toen wij onze Bijbelvertaling gekregen hebben, nog bijna niet gebezigd werd. Vandaar, dat het in de geheele Schrift *niet* voorkomt. Is het nu niet begrijpelijk, dat wie veel bezig is met een geschrift, dateerende uit een tijd, die meer dan twee en een halve eeuw achter ons ligt, en daarin nooit het woord „*gezag*” ontmoette, huiverig is om dit woord op zoo heilige betrekking toe te passen? Zeker niet, maar uiteraard kan dit de zaak niet beslissen, en op de door mij aangegeven gronden aarzel ik dan ook niet om, zullen we den heidensch-Romeinschen zuurdeesem uitzuiveren en de Christelijke idee meer tot haar recht doen komen, ook hier den term te gebruiken, die overeenkomt met de wettelijke terminologie der Grondwet en der Strafwet, en alzoo in de plaats van „*macht*” „*gezag*” te stellen. Ik wensch er dan ook bij den Minister op aan te dringen, dat hij deze vlek, die zijn ontwerp, hetwelk anders in zijn hoofdstrekking mijn warme sympathie heeft, nog ontsiert, ervan afneme.

De Minister zegge niet, dat dit eene reuzentaak zou zijn, omdat alsdan die verandering ook in de overige artikelen zou moeten aangebracht worden. Dit is toch een volkomen denkbeeldig bezwaar. De drukproeven der vorige editie zullen nog wel bestaan, en is dit zoo, dan behoeft eenvoudig order gegeven te worden om wat ten dezen geschrapt was weer te herstellen. Een goede meesterknecht levert u die verandering — altoos wanneer er geen staking is — in minder dan een halven dag.

Handelingen, blz. 1496—1497.

VERGADERING VAN 17 MEI 1900.

Mijnheer de Voorzitter! Door den vorigen geachten spreker is eene bedenking geopperd tegen de wijze, waarop de *ontzetting* zal worden geregeld. Mijnerzijds wensch ik daaraan nog toe te voegen een enkel woord over de *ontheffing*.

Ontzetting en ontheffing zullen wel zóó tegenover elkander staan, dat ontzetting bedoelt het te keer gaan van de verkeerde gevolgen van de *mala voluntas* en ontheffing het te keer gaan van de kwade gevolgen

van *incapaciteit*. Op zich zelf ben ik niet tegen opneming van het instituut van ontheffing in de wet. Ik stem toe, dat er gevallen zijn, waarin van mala voluntas geen sprake kan zijn, maar waar toch metterdaad redenen aanwezig zijn, om de kinderen aan de zorg en de opvoeding der ouders te onttrekken.

Echter is bij de ontzetting aan den rechter althans eenige vingerwijzing gegeven, en zijn daarbij opgenoemd de onderscheidene gevallen, die aanleiding kunnen geven om tot die ontzetting over te gaan. Maar bij de ontheffing ontbreekt dit; daarbij wordt eenvoudig gesproken van „ongeschikt en onmachtig tot verzorging en opvoeding”. Nu laat ik nog in het midden, hoe de Minister die woorden verstaat, of ongeschikt en onmachtig beide slaan op verzorging en opvoeding, dan wel, of ongeschikt slaat op opvoeding en onmachtig op verzorging. Dit eischt nog nadere toelichting. Maar in de eerste plaats heb ik deze bedenking: bedoelt de Minister ook financieele onmacht om het kind te verzorgen? Zoo ja, dan wordt hier een nieuw soort van armverzorging ingevoerd. De Minister neemt de gevallen separaat, want hij gebruikt het woordje „of” er bij; dus kan het voorkomen, dat iemand niet ongeschikt is voor de opvoeding van zijn kind, maar wel onmachtig voor de verzorging. Wanneer nu een vader niet de middelen heeft om zijn kind te verzorgen, doch overigens goed is, dan moet men hem de middelen verstrekken om het te kunnen doen, maar hem niet zijn kind afnemen om hem van de verzorging te ontslaan. Maar ook al is dit niet zoo erg bedoeld, dan nog blijft voor mij tegenover de bewoordingen, die hier gebruikt worden, deze groote bedenking gericht, dat hiermede aan den rechter geheel discretionair de bevoegdheid wordt gegeven, te beoordeelen, of ik al dan niet geschikt ben om mijn kind op te voeden. Ik geloof wel, dat onze rechters, zooals zij tegenwoordig zijn, en vooral in den aanvang, nu dit nieuwe instituut pas zal gaan werken, daarmede zeer spaarzaam zullen omgaan, maar wanneer de geest van den tegenwoordigen Minister van Justitie meer en meer doordringt in de kringen, waar zijn woord gezag heeft, dan zullen wij die rechters meer en meer zien ingaan in het denkbeeld, door den Minister en bij de Ongevallenwet en ook nu weder bij dit ontwerp verdedigd, het denkbeeld namelijk om privaatrechtelijke verhoudingen om te zetten in publiekrechtelijke. Dit doet de Minister ook bij dit ontwerp, want wanneer ik een vader, die weduwnaar is, zijn ouderlijke macht ontnem of ze voor vernietigd verklaar en daarvoor in de plaats stel eene voogdij, dan vernietig ik eene privaatrechtelijke verhouding, om er eene publiekrechtelijke voor in de plaats te stellen, eenerzijds van de over-

heid tot het kind en anderzijds van de overheid tot den voogd. En zoo krijgen wij ook hier dit resultaat, dat aan den rechter, d.i. aan de overheid, gegeven wordt het recht van beoordeeling van de wijze van opvoeding, die de vader zal hebben te volgen. Ik stem toe, dat er eenig oordeel moet wezen, maar dit oordeel mag naar mijn overtuiging alleen gaan over *absolute* ongeschiktheid en niet over meerdere of mindere geschiktheid. Ik wensch als vader niet in de wijze, waarop ik mijn kind opvoed, door de overheid of door een rechter beoordeeld te worden, tenzij ik mij zóó aanstel, dat men te recht kan verklaren, dat ik van totale ongeschiktheid doe blijken. Maar dit wordt hier niet uitgedrukt; er staat eenvoudig „ongeschikt”, en nu weten wij allen, hoe het woord „ongeschikt” zonder meer niet de absolute, afsnijdende beteekenis heeft, maar wel degelijk ook voor een minderen graad van „geschiktheid” gebezigd wordt. Daarom zou ik wel wenschen, dat vóór dit woord „ongeschikt” eenige meerdere fingerwijzing voor den rechter kon opgenomen worden, bijv. het wordeke „geheel”. De Minister zal wellicht zeggen: ongeschikt is vanzelf geheel ongeschikt, maar ik meen, dat dit niet algemeen wordt aangenomen. Men spreekt dikwerf van ongeschikt als men feitelijk „niet genoeg geschikt” bedoelt.

In de tweede plaats zou ik den waarborg, die gegeven wordt in de niet-tegenwerking van den persoon, dien het betreft, wenschen versterkt te zien. De Minister heeft nu voorgesteld, in de laatste alinea van art. 374*b* te bepalen, dat de man of de vrouw recht van verzet heeft. Maar nu is zich niet tegen eene zaak verzetten altoos iets minder dan verklaren, dat men in eene zaak berust. In het eerste geval doet men niets en wordt uit de passiviteit de conclusie getrokken, in het tweede wordt van den man gevraagd, op *actieve* wijze eene verklaring te geven. Voor mij is meer waarborg tegen misbruik gelegen in het *geven* van eene verklaring dan in *niet*-tegenspreken alleen. Het gaat, dunkt mij, niet aan, dat vader of moeder eene zoo gewichtige beslissing laten nemen aangaande hun eigen kind, zonder dat hun eigen wil hierbij *tot uiting* komt. Dit mag hiet. Ik laat daar, dat de man ook bij verstek gevonnisd kan worden, en dat de zaak zelfs buiten hem kan omgaan, als het stuk der oproeping hem niet in handen komt. Maar ook al bleef hij niet onbekend met de zaak, toch zou het kunnen zijn, dat hij van de wijze, waarop hij zich verzetten moest, niet zóó nauwkeurig onderricht was, dat hij wegens gebrek in den vorm te laat kwam, zoodat zijn verzoek niet meer zou gelden. Maar bovendien, afgescheiden daarvan, is het uit moreel oogpunt nooit goed te keuren, dat de vader met eene passieve houding volstaan kan. Bij het ernstig karakter van de betrekkingen

tusschen ouders en kinderen mag zulk eene ontheffing niet tot stand komen zonder dat de vader of moeder zich met zoovele woorden heeft verklaard.

Om die reden wensch ik voor te stellen, in art. 374*a*, eerste lid, in plaats van „ongeschikt” te lezen „geheel ongeschikt” en in artikel 374*b* in plaats van de woorden „zich daartegen verzet”, te lezen: „tenzij hij verklaart, daarin te berusten”.

Handelingen, blz. 1546—1547.

Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft ons trachten te troosten met de opmerking, dat wij den onafhankelijken rechter maar moeten vertrouwen, doch zelf vertrouwt hij dien onafhankelijken rechter niet zoozeer, of hij heeft het wel degelijk noodig geacht, hem aan eenige regelen te binden bij de *ontzetting*. Bij de *ontheffing* heeft hij dit evenwel niet gedaan; daar heeft hij eenvoudig de summiere grens gesteld van *ongeschikt* of *onmachtig*. Nu komt het mij echter voor, dat dit onvoldoende is, en dat er voor die ongeschiktheid en die onmacht eene nog ietwat scherpere aanduiding noodig is.

De Minister wenschte blijkbaar, dat er vele ontheffingen komen, en op dat standpunt versta ik zeer wel, dat hij die beide woorden liefst in hun onzeker, onbegrensden toestand laat, maar ik, die wel toegeef, dat het instituut van de ontheffing er moet zijn, doch wensch, dat het zeer spaarzaam gebruikt zal worden, sta er mijnerzijds juist op, dat de grens eenigszins scherper zal worden getrokken dan door het onbepaalde *ongeschikt* en *onmachtig* geschiedt. De woorden met *on* hebben in onze taal nu eenmaal niet die absolute beteekenis, die wij hier moeten hebben.

De Minister heeft mij nog gevraagd, hoe ik er toe gekomen ben, te meenen, dat de voogdij was een *publiekrechtelijk* instituut. Ik moet van mijn kant mijn verbazing te kennen geven, dat de Minister anders oordeelt. De uitoefening van de vaderlijke macht heb ik uit mij zelf, de uitoefening van de voogdij heb ik niet, of ik moet die ontvangen en daarvoor beëdigd worden. Het afleggen van dien eed nu is op zich zelf reeds bewijs, dat de overheid, aan welke ik dien eed moet afleggen, mij als voogd aanstelt, en mij bij die aanstelling bindt aan door haar gestelde voorwaarden.

Handelingen, blz. 1550.

VERGADERING VAN 18 MEI 1900.

Het is opmerkelijk, hoe gedurig bij het spreken over ontheffing de heeren het woord „ontzetting” gebruiken. De heer Pijnappel fluistert mij in, dat dit natuurlijk bij ongeluk is geschied, en ik neem dit aan, maar dan is dat toch het gevolg van eene onbewuste aaneenschakeling van gedachten in de hersenen, en die onbewuste werking verraadts dan toch, dat de heeren zich het verschil tusschen „ontheffing” en „ontzetting” liefst zoo zwak mogelijk voorstellen, zóó zwak, dat ten slotte het ééne begrip met het andere voor hun besef ineenvloeit. Mijnerzijds stel ik er juist prijs op, het verschil tusschen die beide begrippen scherp te doen uitkomen. Wat ik *niet* wil is juist, dat men onder den vorm van „ontheffing” feitelijk toch tot „ontzetting” poogt te komen, door dat verschil weg te doezelen.

Het verschil tusschen ontheffing en ontzetting ligt, dunkt mij, daarin, (en het moet daarin ten einde toe *blijven* liggen), dat bij ontzetting aan den vader of aan de moeder door den rechter *geweld* kan worden aangedaan. De heeren begrijpen, hoe ik dit bedoel. Ik spreek niet van handtastelijk geweld, maar hun ouderlijke macht moet dan toch, zal ontzetting mogelijk zijn, *gewelddadig* kunnen worden aangetast. Bij ontheffing daarentegen moet zelfs de mogelijkheid hiervan juist zijn uitgesloten. Aan de ontzetting, of men het wil of niet, blijft altijd een crimineel luchtje; daardoor zal de ontzette, ook al krijgt hij geen straf-procedure, toch altoos als *moreel* geoordeeld te boek staan. Bij de ontheffing daarentegen *mag* en *kan* dit niet, wijl hierbij altoos een dubbele factor samenwerkt: eenerzijds de factor, hetzij dan van het openbaar ministerie, die zijn vordering indient, hetzij die van den voogdijraad bij zijn verzoek, de factor dus van hem, die zich over het kind ontfermt of althans meent, dat het onder andere leiding beter opgevoed zal worden. En anderzijds de tweede factor, die uit moet komen in *den wil* van den persoon, dien men van de macht ontheffen zal.

Dit wil in hoofdzaak de Minister ook, maar, naar het mij voorkomt, wordt in de door den Minister gekozen uitdrukking „tenzij hij zich verzet” dat belang niet genoegzaam gedekt en daarom heb ik voorgesteld, de lezing van den Minister te wijzigen, en zulks op grond van *twee* argumenten, een hoofdargument en een bijkomstig argument. En nu is het opmerkelijk, dat de Minister gisteren tegen dat *hoofdargument* geen woord in het midden heeft gebracht, en zich uitsluitend bepaald heeft tot de bestrijding van het secundaire argument.

Vooraf, Mijnheer de Voorzitter, moet ik eene opmerking maken over den vorm van het amendement, gelijk dit is rondgedeeld. Mij is toch het zonderlinge overkomen, dat mijn kindeke in den afgelopen nacht gegroeid is, en nu eens zoo groot is als toen ik het indiende. Ik had namelijk alleen voorgesteld, de woorden „indien hij zich niet verzet” te veranderen in „tenzij hij, die de ouderlijke macht uitoefent, verklaart, daarin te berusten”. Maar toen ik het vanmorgen ontving, was daar als voorvoegsel bijgekomen: „onthefing wordt niet verleend”. Dit had ik zelf er niet bijgezet, maar ik zou op zichzelf tegen die gedaantewisseling geen bedenking hebben. Eer kon het eene vriendelijkheid van de drukkerij zijn, maar nu is ongelukkigerwijs dat woord „*verleend*”, op advies der Commissie van Voorbereiding, door den Minister gewijzigd en daarvoor is in de plaats gekomen „uitgesproken”. Daar nu in mijn amendement toch weer gedrukt staat: „verleend”, zou het den indruk kunnen maken, alsof ik mij tegen de wijziging van „verleend” in „uitgesproken” verzette, en de oorspronkelijke redactie van den Minister terugnam. Dit nu is volstrekt niet het geval. „Verleend” is ook mijns inziens onhoudbaar. En daarom wensch ik op te merken, dat die terugkeer tot het woord „verleend” niet voor *mijn* rekening komt.

En nu ter zake. Ik bezigde twee argumenten. Mijn hoofdargument was, dat bij ontheffing altoos moet zijn wilsverklaring; en wel niet enkel *lijdelijke bewilliging*, maar *actieve uiting* van den wil van den persoon, dien men ontheffen zal. En daaraan heb ik als secundair argument toegevoegd de mogelijkheid van sub- en obreptieve ontheffing; het is op dat laatste secundaire argument, dat de Minister zich geworpen heeft; en het is uit dien hoofde, dat ook ik het eerst terugkom op dat bijkomende argument. Niet alsof het de zaak uitwees, want, al viel het weg, mijn stelling zou, op den grondslag van mijn principieel argument, toch in haar geheel blijven. Maar weerlegd is ook dat secundaire argument door den Minister niet, en alsnog houd ik staande, dat de mogelijkheid volstrekt niet absoluut is uitgesloten, dat ontheffing buiten de bewuste voorkennis van den vader plaats grijpt.

Neen, zegt de Minister, die mogelijkheid bestaat niet. Immers aan den te ontheffene wordt eerst eene oproeping beteekend en in dien oproepingsbrief worden hem zelfs de bezwaren medegedeeld, die tegen hem zijn ingekomen. Hij kan dus opkomen. Komt hij niet op, en krijgt hij een verstekvonnis, dan heeft hij nog altoos verzet tegen dat verstekvonnis, en dat vonnis moet hem *in persoon* worden beteekend.

Dit is ook zoo, Mijnheer de Voorzitter, en ik erken gulweg, dat de Minister, voor wat de procedure aangaat, van zijn zijde gedaan heeft

wat hij kon doen, om het recht van den betrokkene in zijn ontwerp te verzekeren. Maar die processueele vormen redden de zaak niet. In de voorstellen van den Minister ligt eene ernstige vergissing. Ook bij het ontwerpen van deze bepalingen heeft hij blijkbaar alleen gedacht aan zijns gelijken, d.w. ze aan welgestelde lieden, die een huis *in optima forma* hebben met eene huisbel en eene dienstbode, en bij wie de beteekening van zulk eene oproeping dus vanzelf in goede orde afloopt. Maar hij heeft uit het oog verloren, dat wij bij ontheffing in den regel te doen zullen hebben met eene geheel andere klasse van personen, en dat juist de ontheffing meer dan eens zal gevraagd worden ten laste van een vader, die, zonder nu een vagebond of landlooper te zijn, toch behoort tot die zwervende bevolking, wier adres veelal zoek is en die lang niet gemakkelijk te vinden is. Bij zulke lieden gaat het aannemen van boodschappen, ook al ontdekt men ten laatste hun huis, veelal zeer ongeregeld toe. Er is daarom geen de minste zekerheid, dat de geadresseerde de oproeping in handen krijgt. De voorzitter van de Commissie van Voorbereiding heeft mij zooeven nog in dit gevoelen versterkt, toen hij er op wees, hoe die menschen, als ze een gezegeld stuk ontvangen, er vaak eene pijp mee opsteken of het in de kachel werpen. De heeren van het belastingkohier weten er van mee te praten.

Wanneer de vader uit zulk een gezin zwervende is op zijn nomadische tochten en er wordt een oproepingsbrief voor hem bezorgd, en zijn vrouw, zijn zoon of zijn dochter doen het stuk den weg opgaan van al dergelijke papieren, dan blijft de man zelf geheel onkundig van het proces, dat tegen hem is opgezet. Als hij thuis komt, mag men hem misschien zeggen, dat er een papier voor hem gekomen is, en vraagt de vader dan, wat dat voor een papier was, dan zal het antwoord zijn, dat ze dat niet weten, wijl ze het hebben verbrand. Ik meen mij te herinneren, dat de Minister bij de discussie over een van de eerste artikelen zich zelfs heeft laten ontvallen, dat zulk zoekmaken van een beteekend stuk — erger nog — wel eens opzettelijk gebeurt. Men noemde dat dan *souffler la pièce*. Dat is wel een Fransch woord, maar de zaak schijnt ook hier te lande voor te komen.

De oproeping geeft dus *geen* zekerheid, wel in een goed geordend gezin, maar in het minst niet voor die soort van menschen, waaraan bij ontheffing juist eerst te denken is. Het gevolg kan dan ook zijn, dat de man niet verschijnt, omdat hij er niets van hoorde. Dan wordt er verstekvonnis gewezen, dat *in persoon* beteekend moet worden. Ook die beteekening is aan een tijd van den dag gebonden, want alleen na

'smorgens 8 uur en vóór 's avonds 8 uur kan ze geschieden. Maar juist op die uren is zulk een delinquent thuis niet te vinden; de man is vóór achten het veld op en des avonds of des nachts in het kosthuis of in de kroeg, maar niet in zijn woning. De man zal dus in persoon moeilijk te vinden zijn. Zal men nu zeggen, dat hij zijn recht blijft behouden, totdat het stuk hem in persoon is overgegeven, en dat, zoolang dat niet geschiedt, de ontheffing niet in staat van gewijsde komt, dan heb ik, al helpt het, om het executoir bij voorraad, *feitelijk* niet, formeel daarop niets aan te merken.

Ik onderstel dus, dat de man het stuk in handen krijgt. Maar nu zijn wij er nog niet. Vooreerst toch zal men mij wel toegeven, dat, wanneer die man het stuk krijgt, hij verkeert in de positie, waarin dergelijke menschen in den regel verkeeren, wanneer zij zulk een geleerd notarieel of juridisch stuk vóór zich krijgen; hij heeft het wel vóór zich, maar het is voor hem zoo goed als *latijn*. Hij tuurt op dat stuk, en vraagt: wat wil dat? Hij begint te lezen: *overwegende* dit en *overwegende* dat, en eer hij twee alinea's verder is, wordt het hem groen en grauw voor de oogen. Hij begrijpt er niets van. Help hem nu op weg en zeg hem, dat het een stuk is over *ontheffing*. Gesteld, de man heeft een hondenkar en is daarvoor in de belasting aangeslagen, dan zal het eerste, waaraan hij denkt, zijn, dat hij *ontheffing* heeft gekregen van de hondenbelasting. Ontheffing kent het volk niet anders dan van belasting. En of ge hem nu al zegt, dat het betreft ontheffing *van de ouderlijke macht*, dat helpt u geen zier, daar verstaat hij niets van. Ook ouderlijk gezag is een van die termen, waarover hij nooit heeft nagedacht.

Aangenomen echter, dat die man, met behulp van zijn vrouw of van een goed vriend, er eindelijk achter is gekomen, en begint te begrijpen, dat zij hem geen baas over zijn kinderen willen laten, dan moet er toch nog meer volgen. Dan moet hij, om zich te verzetten tegen het verstekvonniss, kennis hebben van de wettelijke bepalingen omtrent de wijze, waarop hij in verzet kan komen; hij moet weten, binnen welken termijn hij dit doen moet en op welke wijze dat moet geschieden. Maar ook daarvan weet hij hoegenaamd niets af, en onze wetten — ook dit ontwerp bevestigt het weer — zijn veelal zóó opgesteld, dat een gewoon burger ze niet verstaan *kan*. Althans eene wet als deze is voor een man van dat gehalte eenvoudig niet verstaanbaar. Men moet dus niet zeggen, dat de man de wet maar moet lezen, want al kocht hij een wetboek, en al las hij het, hij zou het toch niet begrijpen. Daar komt dan nog bij, dat de man in quaestie, om verzet te doen plaats hebben,

kosten moet maken; en dat alles, te zamen genomen, maakt, dat de man doet, wat de meesten gewoonlijk doen, als ze niet bepaald tot handelen en optreden *gedwongen* worden, namelijk het eenvoudig laten loopen en zich er verder niet mede bemoeien. Daardoor krijgt men dan dat passieve loopen laten van de dingen, wat juist de kanker is in ons volkskarakter. Alles in den lande laat men loopen. Men prijst het zooals de heeren het wijzen, en zoolang er geen *dwang* tot handelen bestaat, handelt men niet. Lijdelijke bewilling mag uit dien hoofde niet voor wilsuïting gelden.

En thans kom ik met mijn hoofdargument, — want ik zeg nog eens, dat ik het tot dusver besprokene enkel als secundair argument gebruikt heb —, en dit hoofdargument is, dat men bij zoo gewichtige daad geen vrede mag nemen met een passief berusten in de zaak, maar alleen gedekt is door eene actieve uitdrukkelijke wilsuïting. Ontheffing van het ouderlijk gezag is voor de verhouding van een vader tot zijn kind eene zoo ingrijpende gebeurtenis, dat de wetgever den betrokkene niet *mag* verleiden, dit passief te laten geworden. Waar de Minister dan ook zegt, dat hier geldt het: „die zwijgt consenteert”, daar kom ik juist ten ernstigste tegen die stelling op. Het *consentire videtur mag* in zulke gevallen niet worden toegepast. Dat is eene frauduleuze wijze van concludeeren, die in ons land op administratief terrein maar al te vaak wordt toegepast, maar die geen zedelijk recht van bestaan heeft. Wanneer ik tegen den Minister zeide: gij hebt gisteren op mijn hoofdargument geen enkel woord geantwoord, ik zal dus hieruit afleiden, naar recht van het *qui tacet consentire videtur*, dat gij, Minister, het met dit mijn hoofdargument eens zijt, — dan zou hij zeggen: wel neen, zeker niet, dat volgt uit mijn afzien van verzet volstrekt niet. En veel minder nog erken ik, dat men het recht zou hebben, eene dergelijke onredelijke conclusie te maken, waar het zulk een ernstig vonnis geldt als dat der ontheffing.

De Commissie van Voorbereiding heeft gezegd: Neem aan, dat de man wordt opgeroepen en dat hij komt. Dan wordt hem gevraagd, of hij het doen wil of niet, en dan zegt hij dat wel. Dan maakt het dus geen verschil of ik zeg, dat hij zich moet verzetten, of wel, dat ik zeg, dat hij verklaren moet, er in te berusten.

Het heeft mij echter getroffen, Mijnheer de Voorzitter, dat de geachte spreker onmiddellijk daarna zijn eigen eerste bezwaar wegnam. Onmiddellijk toch liet hij volgen: het geval is denkbaar, dat de betrokken persoon *weigert* zich te verklaren. Zoo verviel dus het eerste beweren, en werd nu de kracht juist daarin gezocht, dat de verklaring er niet

zijn zou. Welnu, op dat laatste antwoord ik: als de man zich niet verklaren wil, dan *moet* ook de ontheffing er *niet* komen. Zelfs ga ik verder en beweer, dat de heeren, door aan deze mogelijkheid eene bedenking te ontleenen, zelven verraden, hoe weinig afkeerig ze zijn van het denkbeeld, om tegen den wil van den betrokkene de ontheffing toch door te zetten.

Ten slotte merk ik nog op, dat in de uitdrukking, die de Minister koos, voor komt het woord „*verzet*”. Dit kan voor velen verwarring opleveren. De Minister zal lachen om mijn onnoozelheid, maar ik kom er voor uit, dat ik dit woord „*verzet*” bij eerste lezing opgevat heb in den zin van een *processueel* verzet. Ik erken bij nader inzien gaarne, dat dit onzin zou zijn, maar wanneer een Kamerlid — al is hij geen jurist — toch bij eerste lezing door de tweeledige beteekenis van zulk een woord in de war raakt, blijkt daaruit dan niet, hoe onvoorzichtig het is om zulk een woord „*verzet*” hier in tweeërlei zin te bezigen, waar het verstaan moet kunnen worden ook door onkundigen, en zelfs door vagebonden? In zoodanig gebruik van het woord schuilt eene onduidelijkheid van redactie, die gevaar oplevert.

Afgezien echter van dit redactioneel bezwaar, blijft mijn hoofdbedenking, dat men, door lijdelijke bewilliging toe te laten, minstens voor de helft de *ontheffing* gelijk zal maken aan de *ontzetting*.

Handelingen, blz. 1556—1558.

VERGADERING VAN 18 MEI 1900.

Mijnheer de Voorzitter! Een tweeledig protest teeken ik aan tegen het gesprokene door den Minister. Ik betwist den Minister het recht om, op grond van het zoeven door mij gesprokene, te zeggen, dat ik de lagere volksklasse heb voorgesteld als een groep idioten. Dat mag de Minister niet doen, want dat heb ik niet gezegd. Ik heb zelfs niet gesproken over de *lagere* volksklasse, maar over die soort lieden, welke in de eerste plaats in aanmerking komen om van de ouderlijke macht ontheven te worden. En nu weet de Minister uitnemend wel, dat de lagere volksklasse als zoodanig volstrekt *niet* tot dat soort is te rekenen. Integendeel! Bij de arbeidende klasse vindt men in den regel juist veel hart voor de kinderen en vaak beschamende zorg voor eene goede opvoeding, dikwijls veel meer dan hooger op. Al wat ik gezegd heb is, dat er onder de klasse der zwervende bevolking

altijd enkelen zullen worden gevonden, die bij verstek gevonnisd worden, en die niet in staat zijn, de processueele vormen te begrijpen en te volgen.

In de tweede plaats protesteer ik tegen de voorstelling van den Minister, alsof het openbaar ministerie zoo goddeloos luchthartig zou zijn, om eenvoudig, en dat zonder eenige verdere explicatie, zulk een vader te vragen: wilt gij *ontheven* zijn? om, als de man hierop een toestemmend antwoord gaf, te concludeeren: All right, nu hebben we zijn uitdrukkelijke wilsverklaring.

Wat de zaak zelve betreft, maak ik nog deze opmerking. Zoolang het verstekvonnis niet aan den man in persoon beteekend is, is het vonnis nog niet in staat van gewijsde, — dit geef ik toe —, maar bij voorraad is dat vonnis dan toch executoir. En is dit zoo, dan is het dengeen, die den man ontheven wil hebben, volkomen onverschillig, of dat bij voorraad geschiedt, dan wel of het vonnis in staat van gewijsde is. Volgt er geen verzet, dan is dit om het even.

Ik blijf er dus op aandringen, dat in deze regeling de mede-factor van de wilsuiting van de betrokkenen, eene wilsuiting, waarop de Minister zelf in zijn eerste editie prijs toonde te stellen, niet worde verwaarloosd. Men vergete niet, dat de Minister oorspronkelijk den vader zelf het recht tot verzoek om ontheffing heeft willen toestaan. Hij is dus zelf wel degelijk uitgegaan van het standpunt, dat de wilsuiting van den vader hier een onmisbare factor is. En nu blijf ik volhouden, dat door het voorstel der Regeering, gelijk het nu luidt, juist die onmisbare factor, die wilsuiting van den vader, niet altijd zal gewaarborgd zijn en vaak niet tot zijn recht zal komen.

Handelingen, blz. 1559—1560.

Het betrokken *amendement* wordt met 33 tegen 31 stemmen verworpen.

INTERPELLATIE-VAN KOL over de afwijzing van het verzoek om gratie ten behoeve van mr. P. J. Troelstra.

VERGADERING VAN 21 JUNI 1900.

Mijnheer de Voorzitter! Eer wij tot stemming overgaan, wil ik met een enkel woord protesteeren tegen de houding, aangenomen door den geachten afgevaardigde, den heer Rink. Het standpunt, door hem ingenomen, is dit: Wanneer hier, ondersteund door een genoegzaam aantal leden, eene motie aan de orde wordt gesteld, waarin gevraagd wordt, dat de Kamer haar oordeel over wat ook zal uitspreken, dan heeft elk Kamerlid volgens eed en geweten zijn stem zóó uit te brengen, dat hij, naar gelang hij met het in die motie uitgesproken oordeel instemt of niet, voor of tegen stemt. Dit nu betwist ik. Want wanneer wij hier stemmen als Kamerleden, stemmen wij niet op dezelfde wijze als waarop wij buiten de Kamer als individuen onze opinie ten beste geven. Wanneer men ons buiten de Kamer ons gevoelen vraagt over welke zaak ook, dan zijn wij vrij, dat uit te spreken, zonder dat dit op zich zelf gevolg heeft, maar de geachte afgevaardigde mag niet vergeten, dat, gesteld dat zulk eene motie werd aangenomen, wij dan niet meer zouden hebben het oordeel van *A* of *B*, maar het oordeel *van de Kamer* als lichaam.

In verband hiermede heb ik mij afgevraagd, of het aan de Kamer toekomt, zich uit te spreken in een zin, als de heer Van Kol ons poogt te laten doen. En dit ontken ik. Wanneer de Kamer zich de bevoegdheid aanmatigde, onderzoek te doen naar de motieven, waarop eene beschikking in zake gratie berust, en zich een oordeel over die motieven toekende, dus ook het recht om ze af te keuren, dan pleegde zij m. i. daarmede eene onrechtmatige daad. Wij hebben hier dezelfde quaestie als in vroegere jaren met de motie-Keuchenius in zake de benoeming van een Gouverneur-Generaal. Wanneer er onregelmatigheid of misbruik van macht heeft plaats gehad, gelijk destijds, dan mag de Kamer zeer zeker optreden en bij motie een oordeel vellen; maar de regelen zelve, waarnaar de Kroon hetzij de benoeming doet, hetzij bij beschikking over gratie te werk gaat, staat niet ter beoordeeling van de Kamer.

Nu ware de moeilijkheid hier ontgaan, indien men eerst de præalabele quaestie had gesteld, dat is, als men eerst gevraagd had, of deze motie

als zoodanig aan het oordeel van deze Kamer *kon* onderworpen worden. Dan ware de positie zuiver geworden.

Waar dit echter niet geschied is, ligt voor mij in deze stemming *tweeërlei*, ten eerste een oordeel, dat de heer Van Kol heeft over de genomen beschikking, maar ook in de tweede plaats een oordeel over de formeele vraag, of ik meen, dat de Kamer als Kamer een oordeel over deze zaak *mag* uitspreken. Daar ik nu dit laatste ontken, stem ik, wanneer door u de præalabele quaestie niet wordt gesteld, tegen de motie, hoewel ik persoonlijk verklaar, dat ik, buiten deze Kamer. onder-vraagd, hoe ik over deze zaak denk, het allicht eens zoude zijn met hetgeen in de motie staat.

Handelingen, blz. 1783—1784.

BESLUIT der Centrale Afdeeling, betreffende het onderzoek van het nieuw ontwerp-Ongevallenwet.

VERGADERING VAN 26 JUNI 1900.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch voor te stellen, dat de Kamer nog in dit zittingjaar dit onderwerp in de sectiën onderzoekte, en daarvoor kieze de laatste week van dit zittingjaar, met dien verstande, dat de bepaling van den dag aan u, Mijnheer de Voorzitter, worde overgelaten.

De reden, waarom ik dit voorstel doe en niet kan medegaan met het besluit der Centrale Afdeeling, is deze. Ik meen te mogen zeggen, dat ik met de materie, die het hier geldt, niet geheel onbekend ben, en toch verklaar ik, wat mij zelf betreft, op dit oogenblik niet in staat te zijn, aan het sectie-onderzoek over dit ontwerp met de noodige kennis van zaken deel te nemen. Om dit te kunnen doen in den zin, zooals ik meen, dat dit ontwerp moet worden opgevat, is noodig niet alleen een onderzoek van het ons nu voorgelegde, maar moet het ons thans voorgelegde nagegaan worden in zijn consequentiën, en moet voor degenen, die zich met dat ontwerp niet homogeen verklaren, de gelegenheid open blijven, te onderzoeken, of hunnerzijds pogingen kunnen worden aangewend om op eene ernstige wijze dit wetsontwerp te amendeeren.

Ik versta zeer goed, dat er vele leden in deze Kamer zijn, die dit ontwerp niet opvatten zooals ik, maar er feitelijk alleen in zien het oude ontwerp, met eene wijziging. De geachte afgevaardigde, de heer Van der Zwaag, sprak zelfs gedurig van dit ontwerp als van het gewijzigde *oude* ontwerp, terwijl ook hij toch evenals ik weet, dat we thans een geheel *nieuw* ontwerp voor ons hebben. Maar al is dit formeel onbetwistbaar, dit neemt niet weg, dat feitelijk vele leden dezer Kamer zeer wel kunnen zeggen: het is reëel niets dan het oude, maar zóó, dat er enkele artikelen in gewijzigd zijn; het is in naam een ontwerp, dat, wijl het bij beide Kamers geweest is, niet anders dan nieuw bij deze Kamer kan inkomen, maar substantieel is het toch het oude, nu in tweede editie. Maar wat is nu het geval? Wanneer wij anders een ontwerp van de Regeering krijgen, ontvangen wij daarbij eene Memorie van Toelichting, die metterdaad de gronden bevat, waarop het ontwerp rust. Doch hier doet zich het geval voor, dat de Regeering

wel in de conductoire schrijft: „De toelichtende Memorie, die het wetsontwerp vergezelt, bevat de gronden, waarop het rust”, maar zóó, dat er geen woord van waar is. Wat daar in de conductoire staat, is eenvoudig — het is niet zachter uit te drukken — eene *onwaarheid*. Daar staat toch in de Memorie van Toelichting, dat de Regeering meent, dat het niet noodig is, nader in uiteenzetting te treden van de gronden, voor zooveel betreft die artikelen of formuleeringen, die reeds bij het onderzoek van het vorig ontwerp tot beslissing zijn gebracht.

Waar moeten wij nu die gronden vinden? Niet in de Memorie van Toelichting tot het vorig ontwerp, want daar heeft de Minister juist omgekeerd allerlei dingen verdedigd, die hij nu opgeeft. Die helpt ons dus niet verder. Zullen wij ons dan op de vroegere Memorie van Antwoord kunnen verlaten? Dat gaat ook niet, want daarin werd met hand en tand nog vastgehouden aan meer dan ééne stelling, waarvan de Regeering nu het tegendeel voorstelt. De Regeering gevoelde die verlegenheid, en verwees daarom naar de vorige *beraadslaging*. Maar nu vraag ik toch, Mijnheer de Voorzitter, of het aangaat en of er ernst uit spreekt, dat de Regeering in de Memorie van Toelichting op een nieuw ontwerp zegt: ik verwijs voor de gronden, waarop het ontwerp rust, naar vroeger gevoerde beraadslagingen? Daaruit zou althans volgen, dat wij alles eerst moesten gaan nalezen, al die gevoerde beraadslagingen, die honderden bladzijden van de *Handelingen* beslaan. Dat kan dan ook de bedoeling van den Minister niet zijn; en hij meende dus eigenlijk, dat we in ons geheugen nog wel zoo ongeveer de kennis bezaten van wat toen is verhandeld. Doch ik vraag nogmaals: mag de Regeering zich op zulke gegevens beroepen?

Maar nu komt er iets geheel anders bij. Het is niet waar, wat de Minister in zijn Memorie van Toelichting zegt, dat dit wetsontwerp rust op dezelfde grondslagen als het vorige. Bijv. wat nu is voorgesteld om de kosten der administratie en de dekkingskosten op de saldo's te brengen ten laste van het Rijk, is gansch iets nieuws en vroeger in elk opzicht door de Regeering bestreden. Bovendien rustte het voorstel, dat toen is aangenomen op een geheel ander beginsel, en het beginsel, waarvan thans de Regeering uitgaat, is destijds volstrekt niet bij de Kamer in beraadslaging geweest, en de Kamer heeft er niet over gestemd. Het geldt hier dus metterdaad een geheel nieuwen en anderen grondslag.

Bovendien ligt in overhaasting gevaar. Wat toch heeft zich het vorige jaar voorgedaan, toen ook op bespoediging was aangedrongen? Dit, dat de Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid hier in

November is moeten komen verklaren, dat hij met te groote haast zijn Memorie op de ingekomen amendementen had geschreven, zoodat hij toen eigenlijk niet goed wist, wat hij deed.

(De *Voorzitter*: Dit betreft de houding van de Regeering in het verledene, maar heeft niets te maken met het voorstel tot behandeling van het wetsontwerp in de afdeelingen.)

Ik mag, Mijnheer de Voorzitter, den Minister zeer wel als analoog voorbeeld gebruiken, want hij heeft zelf op 1 November erkend, dat hij eerst de plank geheel mis had geslagen. Bij het zich gereed maken voor het debat bleek hem toch, dat hij de werkelijke beteekenis van het stuk, waarover hij te oordeelen had, verkeerd had ingezien. Nu zijn wij niets knapper dan de Minister. Hij behoort tot onze eminentste mannen. En wanneer nu een zoo bij uitnemendheid kundig man als hij door overhaasting in zoo ernstige fouten vervalt, staan wij dan niet bloot aan hetzelfde gevaar?

Daarom wensch ik ditmaal *geen* overhaasting. Ook daarom niet, omdat aldus het recht van de oppositie zou worden verkort. De oppositie heeft volkomen het recht, het ontwerp, dat nieuw is, ook als een nieuw ontwerp te *onderzoeken*. En geschiedt dit onderzoek met overhaasting, misschien in zeer onvoltallige sectiën (want wanneer het werk Donderdag in openbare zitting afloopt, is allicht Vrijdag niet dan een klein auditorium te verwachten), dan zal het gevolg hiervan zijn, dat we een zeer onbeduidend Verslag krijgen en dat wij ten slotte stuiten op dezelfde moeilijkheid als vroeger. Dan gaat men over de zaak eerst gezet nadenken als de Memorie van Antwoord in de wereld is, en dan krijgt men weer amendementen buiten verband met het Voorloopig Verslag, misschien zelfs weer een tweede onderzoek. Dit alles kan het gevolg zijn van deze geheel onnoodige overhaasting, die niet te vermijden is, zoo wij het voorstel van de Centrale Afdeeling aannemen.

Handelingen, blz. 1827—1828.

ZITTING 1900—1901.

NIEUW WETSONTWERP tot wettelijke verzekering van werklieden tegen geldelijke gevolgen van ongevallen in bepaalde bedrijven.

VERGADERING VAN 10 OCTOBER 1900.

Mijnheer de Voorzitter! Ook mijnerzijds kan ik kwalijk anders oordeelen, of in zuiverheid van constitutioneele plichtsbetrachting is het Kabinet bij het indienen van dit wetsontwerp metterdaad te kort geschoten. Na het gesprokene door den voorafgaanden geachten spreker behoef ik mij intusschen daarover niet in breede uiteenzetting te verliezen. Ik zal alleen datgene aanroeren, waarin ik van hem verschil; niet omdat in hem een lid der *ministerieele* partij heeft gesproken en in mij een lid der *oppositie* optreedt, want immers zou men kunnen vragen of, met deze rede, de heer Kerdijk niet zelf tot de oppositie is overgegaan. Maar hierin meen ik van hem te moeten verschillen, dat mijns inziens het indienen van ontslag, of, wil men, het stellen der portefeuilles ter beschikking, bij een conflict met de eerste Kamer niet als regel mag worden gesteld. Steeds is onder ons begrepen, dat aan de Eerste Kamer alleen toekomt temperenden invloed, en dat nooit de Eerste Kamer den toon mag aangeven in het politieke concert. Remtoestel mag ze zijn, nooit slagboom op den weg. Evenmin zou ik den geachten voorgaanden spreker kunnen toegeven, dat het Kabinet de materie van dit ontwerp tot later had kunnen laten rusten. Na de stellige en pertinente wijze, waarop het Kabinet herhaaldelijk had uitgesproken, dat het dit onderwerp beschouwde als eene zaak van zeer dringende urgentie en dat reeds het uitstel, dat nu slag op slag is voorgekomen, niet genoeg door haar kon worden betreurd, ware het geen houding, zich bij de verwerping van dit ontwerp rustig neder te leggen,

om voorts tot de behandeling van andere sociale onderwerpen over te gaan.

Maar er stond m.i. nog een derde uitweg open en die was, naar ik meen, door den eisch van ons constitutioneel stelsel bij dit conflict de aangewezene, vooral ten gevolge van de wijze, waarop het vorig ontwerp hier in deze Kamer behandeld was. Die uitweg zou hierin bestaan hebben, dat het Kabinet het verworpen ontwerp ongewijzigd wederom bij de Staten-Generaal en alzoo in eerste instantie bij de Tweede Kamer aanhangig had gemaakt. De loop der discussiën in deze Kamer bij de behandeling van het vorig ontwerp maakte dit geraden. Immers is er thans door het Kabinet zelf erkend, dat de stemmingen over de amendementen van de heeren De Beaufort en De Savornin Lohman hier niet geleid hebben tot eene zuivere conclusie, die overeenstemde met wat werkelijk de zin van de meerderheid in deze Kamer was. Dit lag aan de technische gebreken, welke, volgens het Kabinet, dit laatste amendement aankleefden. Ware nu het ontwerp ongewijzigd ten tweede male hier ingediend, dan had het op den weg gelegen van de oppositie, die destijds in de amendementen van de heeren De Beaufort en De Savornin Lohman zich uitte, om alsdan beter geformuleerde amendementen aanhangig te maken, en, „langs den meer en meer gebruikelijken weg”, zou de Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid zijn hulp hebben kunnen bieden, om technische gebreken te voorkomen. Dan had, indien het bleek, dat voor die amendementen eene meerderheid in deze Kamer bestond, de Regeering zich daarbij kunnen neerleggen. Op die wijs zou dus hetzelfde resultaat zijn verkregen wat de Regeering nu beoogt, maar op geheel verschillende wijze.

Vraagt men toch, of dit practisch niet op hetzelfde neerkomt, dan antwoord ik: *neen* en nogmaals *neen*. Het is toch gansch iets anders, of de Regeering bij een amendement zich neerlegt, dan wel, dat zij zelve het initiatief neemt om eigener beweging voor te stellen datgene, wat zij eerst bestreden heeft. De houding, nu door de Regeering aangenomen, leidt er toe, dat zij, wat men in gemeenzamen stijl noemt, moet „opeten”, wat zij bij het eerste ontwerp zelve als wapen tegen ons hanteerde. Ik zal ten bewijze slechts één punt uit de vele noemen, wijl ik de Kamer niet mag ophouden. Bij de eerste behandeling had de Regeering verklaard in haar Nota naar aanleiding van de ingediende amendementen, stuk No. 28: „*dat er termen zouden zijn om een deel van de administratieve lasten aan den Staat te brengen, kunnen de ondergeteekenden niet inzien.*” Dus toen kon de Regeering niet inzien, dat er termen waren om ook maar *de helft* van de administratiekosten

op den Staat te brengen; nu daarentegen komt de Regeering, niet zich neerleggende bij een amendement, maar uit eigen initiatief met het voorstel, *de geheele* administratiekosten uit 's Rijks kas te lichten. Dit nu deert metterdaad de waardigheid van het Gouvernement en daarmee het gezag van de Regeering. Het ministerieele woord heeft door deze houding verloren in kracht en beteekenis.

Wanneer de Regeering daarentegen had gevolgd den weg, dien ik zoeven aanwees, dan zou hetzelfde resultaat kunnen zijn bereikt, maar de waardigheid van het Gouvernement zou volkomen zijn opgehouden, en de Regeering zou, straks voor de tweede maal haar opwachting makende bij de Eerste Kamer, ook daar in eene veel flinkere en sterkere positie hebben gestaan.

Wat nu het ontwerp zelf betreft, merk ik eerst op, dat — nu uit de gewisselde stukken blijkt, dat door de Kamer en door het Kabinet *nemine contradicente* erkend wordt, dat wij hier te doen hebben met een geheel nieuw ontwerp, waarbij de behandeling van elk artikel weder vrij staat en dit recht alzoo niet betwist wordt — er voor mij en voor de oppositie, dunkt mij, geen aanleiding bestaat om naar den nu opgewarmden schotel, die voor wordt gezet, opnieuw de hand uit te steken. Al heeft de Regeering er eenige versche zijschoteltjes bijgezet, buiten noodzaak kan zulk een opgewarmde schotel niet verlokkelijk zijn, en kost het niet veel, dien onaangeroerd te laten staan.

Wat het beginsel betreft, zoo beweert de Regeering terecht, dat zij in het ontwerp handhaaft haar mechanisch standpunt van het eerste ontwerp, en de Regeering zal reeds hieruit begrijpen, dat ik dus even principieel tegenover dit ontwerp sta als tegenover het vorige. De principieele antithese ligt hierin, dat ik den organischen band wil handhaven en dat zij een mechanischen band vlecht. Er bestaat een natuurlijke organische band in het bedrijf tusschen den patroon en den werkman. Dien band nu snijdt de Regeering zoowel in het vorige als in dit ontwerp eenvoudig door en stelt daarvoor in de plaats twee andere banden, den éénen tusschen de overheid en den werkgever, om den werkgever tot betalen te dwingen, en den tweeden tusschen den Staat en den werkman, om te maken, dat de werkman geld krijgt. Nu begrijp ik, dat men op zich zelf dit *securder* voor den werkman vindt, en men heeft in tal van adressen gezien, dat vele werklieden dáárop vooral prijsstellen. En ik geef toe, dat het stelsel der Regeering, wat de securiteit betreft, niets voor den werkman te wenschen overlaat. Mij daarentegen bekruipt de vrees, dat op den langen duur juist deze mechanische securiteit nadeelig voor den werkman zelven zal blijken.

Wie sterk wil staan in den struggle for life, moet strijden voor zijn belang. Dat staalt en sterkt. Wie daarentegen op de krukken van een ander gaat loopen en zich onder voogdij stelt, zal ten slotte ondervinden, dat op den duur juist daardoor zijn moreele kracht niet versterkt, maar ondermijnd wordt.

Zooveel over het ontwerp zelf in zijn breeden omvang. Dat ik aan dit ontwerp mijn stem zal kunnen geven evenals aan het vorige ontwerp, ligt in den aard der zaak. Mij dringt daartoe, nu gelijk toen, eenerzijds de urgentie van den nood bij de werklieden, en anderzijds de omstandigheid, dat ik niet wat het materieele, maar alleen wat het formeele principe betreft, tegenover het ontwerp sta. Ik voeg er gaarne bij, dat de aanneming van dit ontwerp mij zelfs iets gemakkelijker gemaakt is. Het verzwakken van de Rijksbank en het eenigszins doen opleven van het particuliere initiatief, althans bij de verzekeringmaatschappijen, is in mijn oog winst.

Wat de nieuwe toevoegingen, de versche zijshotels, gelijk ik ze noemde, betreft, daarover zal ik natuurlijk hier niet in details treden, maar toch wil ik er in het algemeen een kort woord over zeggen. Bij het amendement, dat ik indertijd de eer had in te dienen, en dat ik thans niet nader behoef aan te duiden, heb ik ondervonden, wat hoofdbreken het kost om het particulier initiatief aan het in dat wetsontwerp neergelegde publiekrechtelijk stelsel in te schuiven. Ik was dus zeer benieuwd, te zien, op welke wijze de Regeering technisch aan de beweeglijke schijven, die in dit wetsontwerp liggen, en die juist de inlassching zoo lastig maakten, dat particulier initiatief had aangepast. Maar daarbij, ik kan het niet anders zeggen, werd ik zeer teleurgesteld. Ik heb mij indertijd eene namelooze moeite moeten getroosten om de bedrijfsvereenigingen met de administratiekosten, met de herziening van de rente, met het reservefonds, met de bepalingen der wet op het faillissement en zooveel meer, behoorlijk in verband te zetten.

Heeft nu de Regeering met al de kracht, die haar op haar bureaux ten dienste stond, die moeilijke quaestiën tot eene betere oplossing gebracht? Och neen, Mijnheer de Voorzitter, zij heeft doodeenvoudig al die moeilijkheden op zijde geschoven. Geen administratiekosten worden meer in rekening gebracht; met de renteverhooging of renteverlaging wordt bij de contante waarde niet gerekend; bij bankroet wordt het pand buiten het faillissement gesteld, en het reservefonds wordt opgedoekt. Dit is inderdaad eene uiterst gemakkelijke wijze om moeilijke knopen te ontwarren, maar daaruit volgt dan ook, dat in dit nieuwe ontwerp niet alleen de wijzigingen van art. 53 v. v. zijn aangebracht,

maar dat ook verscheidene van de grondslagen van het wetsontwerp inderdaad geheel anders komen te liggen dan in het vroegere wetsontwerp het geval was. En dit heeft in de tweede plaats nog dit nadeelig gevolg met zich gebracht, dat het getal algemeene maatregelen van bestuur weer aanmerkelijk vermeerderd wordt, iets wat ik ook daarom op zich zelf bedenkelijk acht, omdat eertijds in het Parlement een langdurige en harde strijd is gevoerd, om de sfeer van de administratieve macht in te krimpen en die van de Wetgevende Macht uit te breiden, terwijl we nu weder meer en meer den weg opgaan, om telkens een stukje legislatieve macht aan de administratieve macht terug te geven.

Ten slotte vestig ik nog op twee punten kortelijk de aandacht. Het eerste is, dat de Regeering bij de behandeling van het vroegere wetsontwerp herhaaldelijk verklaard heeft, dat zij de geneeskundige behandeling casu quo bij algemeenen maatregel van bestuur ook facultatief zou laten opdragen aan den werkgever. Nu gelden de verklaringen van de Regeering, bij het vroegere wetsontwerp afgelegd, natuurlijk zonder nadere declaratie niet ook voor *dit* ontwerp. En daarom zou ik wel wenschen te vernemen, of de Regeering te dien opzichte uitdrukkelijk haar verklaringen, bij het vorige wetsontwerp afgelegd, ook bij dit wetsontwerp gestand doet.

Mijn tweede opmerking is deze. De Regeering wil zich ook nu weer de regeling van de rechtspraak voorbehouden voor eene latere wet. Dit was bij het oorspronkelijke wetsontwerp van Minister Van der Sleyden niet onnatuurlijk, omdat het toen met haast is gereed gemaakt vóór het aftreden van het Kabinet; het was evenzeer begrijpelijk in het eerste wetsontwerp van dit Kabinet, daar dit kon rekenen, nog twee jaren voor den boeg te hebben; maar het komt mij onverklaarbaar voor in dit tweede wetsontwerp. Het is nu een jaar geleden, dat de Tweede Kamer over de grondslagen voor de rechtspraak zich tegenover de Regeering heeft uitgesproken. De Regeering had dus tijd te over, om nu gereed te zijn; de Minister van Justitie had de regeling van die rechtspraak in dit wetsontwerp kunnen inschuiven. Er is ook aan het Departement van Justitie deze jaren met zoo zeldzamen ijver gewerkt, dat het stellig aan arbeidskracht niet haperde. Wij hebben nu weer het groote wetsontwerp ontvangen tot herziening van ons Strafwetboek. Dezelfde tijd had dus besteed kunnen worden aan de regeling van deze zaak; dan hadden wij thans een afgewerkt geheel voor ons gekregen. Dit is niet geschied en daardoor ontstaat metterdaad het gevaar, dat, indien de levensdraad van dit Kabinet, ten

gevolge van den uitslag der verkiezingen, mocht worden afgesneden, dit wetsontwerp, ook al werd het in de Eerste Kamer aangenomen, toch niet met zijn artikel één, althans niet vóór September, in het *Staatsblad* komt. En wat, zoo vraag ik, wat zal er dan terechtkomen van de geheele Ongevallenverzekering?

Ik begrijp, dat de Minister mij zou kunnen te gemoet voeren: dan moet gij als oppositie het bij de stembus maar zóó aanleggen, dat wij blijven zitten. En dat zou inderdaad, Mijnheer de Voorzitter, een afdoend middel zijn om het doel te bereiken, maar de Ministers zullen zelven toestemmen, dat dit geen eisch is, die aan een politieken tegenstander kan gesteld worden.

Handelingen, blz. 63—64.

Ik heb in de eerste plaats eene vraag te herhalen, waarop ik dezen morgen antwoord verzocht, maar die den Minister bij zijn antwoord, zooals licht te begrijpen is, is ontglipt. Toch is de vraag eenigszins van belang. Bij het vroegere ontwerp zijn in onderscheidene stukken door de Regeering omtrent enkele punten verklaringen afgelegd. Nu zou men bij de jurisprudentie kunnen zeggen, dat men ten aanzien van het aanhangig ontwerp geen rekening had te houden met bij het andere ontwerp afgelegde verklaringen; niet alsof die verklaringen als zoodanig den rechter ooit bonden bij zijn oordeel, maar toch influenceeren zij vaak op zijn beslissing. Het dacht mij daarom van aanbelang, van de Regeering eene uitdrukkelijke verklaring uit te lokken, dat zij de verklaringen, bij het vorige ontwerp afgelegd, ook bij dit ontwerp gestand doet. Ik had speciaal het oog op de verklaring, bij het vorige ontwerp afgelegd, rakende de geneeskundige behandeling. Vier- of vijfmaal is toen door de Regeering verklaard, dat in den algemeenen maatregel van bestuur, regelende de genees- en heelkundige behandeling, ook zou opgenomen worden eene bepaling om de aan het bestuur der Rijksbank te geven bevoegdheid, facultatief die behandeling, op te dragen aan den werkgever. Het zal mij aangenaam zijn, als de Regeering hierop alsnog met een enkel woord nu reeds zou willen antwoorden, niet eerst bij de behandeling van de amendementen, maar nu, omdat mijn vraag van meer algemeene strekking is.

In de tweede plaats heeft de Regeering zich homogeen verklaard met den heer Mees daar, waar deze, bekend als juist en gelukkig resument van geuite denkbeelden, zijn opinie saamvatte in deze uitdrukking, dat

bij de Regeering het belang der zaak ging boven politieke overwegingen. Nu moet ik toch zeggen, dat, hoewel ik het van den heer Mees als lid der Kamer begripen kan, dat hij zich zoo iets liet ontvallen, ik vreemd opzag, dat ook de Minister die verklaring, en nog wel met een uitroepingsteeken er achter, tot de zijne heeft gemaakt. Dit heeft zelfs iets van „verbazing” bij mij opgewekt. Wat toch is het geval? Er was hier dezen morgen gesproken over het *politiek belang*, hierin bestaande, dat het Kabinet de waardigheid van het Gouvernement ook in constitutioneelen zin stiptelijk had te handhaven. Nu komt het mij voor, dat dit wel ter dege een gewichtig landsbelang is, en niet maar eene politieke overweging, die men kan stellen tegenover het belang der zaak. Voor den staat was hier tweeërlei belang aan de orde: een belang van *zakelijken* aard, dat de ongevallenverzekering tot stand kwam, maar ook een *zedelijk* belang, dat de eer en de waardigheid van het Gouvernement hoog gehouden werd. Wanneer men dus zegt, dat het belang der zaak hier gaat boven politieke overwegingen, dan verlaagt men de eischen van het constitutioneele Staatsleven tot zekere academische consideratiën of, erger nog, tot zekere tinnegietereien, die veel met de partij, maar als zoodanig met het belang van den Staat *niets* te maken hebben.

De heer Mees heeft evenzoo pogen aan te toonen, dat de lijn van gedraging, die ik dezen morgen uitgestippeld had, — hierin bestaande, dat men het ontwerp, ongewijzigd, zooals het bij de Eerste Kamer was ingekomen, ook hier had moeten indienen, en casu quo zich dan had moeten nederleggen bij de uit de Kamer opkomende amendementen —, gequalificeerd mocht worden als een bewijs, dat ik van de waardigheid van de Regeering een zeer zwak, althans een valsch begrip had, en hij heeft dit zóó zoeken te demonstreeren, dat op die wijze de Regeering zou worden de uitvoerster van den wil van deze Kamer. Ik moet den heer Mees echter doen opmerken, dat hij zich aldus de discussie uiterst gemakkelijk maakt. Wanneer hier bedenkingen worden geopperd, omdat men meent, dat de Regeering haar waardigheid niet genoeg tot haar recht heeft doen komen, wijl ze in dit wetsontwerp zelf, wat ik noemde „opeten” moest, wat zij eerst bestreden had, en zelf het initiatief nam tot het in de wet opnemen van denkbeelden, die zij eerst verwierp, dan spreekt de heer Mees daarover geen woord en gaat een geheel anaer punt van waardigheid aan de orde stellen. Inderdaad, zoo maakt men zich gemakkelijk van het debat af. Ik zal zijn methode niet volgen, maar hetgeen hij gezegd heeft onder de oogen zien.

Wat zou de Regeering gedaan hebben in de lijn, die ik aangaf, waar-door de waardigheid der Regeering in den steek zou zijn gelaten? Zij zou, zegt de heer Mees, zijn geworden de uitvoerster van den wil van de Kamer, doordat zij amendementen, hier voorgedragen, door ze niet volstrekt onaannemelijk te verklaren, zoo zou hebben bejegend, dat zij zich er ten slotte bij kon nederleggen. Is dat nu worden uitvoerster van den wil der Kamer? Dan is op dat standpunt der Regeering nog veel eer die qualificatie van uitvoerster van den wil van de twee Kamers toepasselijk, want juist nu schrijft de Regeering in haar wetsontwerp niet wat ze zelve het best acht, maar wat de Staten-Generaal willen. Maar dan gaat de heer Mees de orde, in de Grondwet vastgesteld, ook geheel omkeeren. Onze Grondwet wil, dat het gemeen overleg zal beginnen bij de Tweede Kamer en niet bij de Eerste Kamer, en in het stelsel, door de Regeering nu aangenomen, begint het overleg bij de Eerste Kamer, mag de Eerste Kamer het eerst zeggen, hoe zij het wil hebben, dan gaat de Regeering dit in het ontwerp zetten en dan komt zij met haar aldus gewijzigd ontwerp bij de Tweede Kamer; zoo schuift zij de Eerste Kamer voorop en laat de Tweede Kamer volgen. En tegen dat principe kom ik op.

Ten slotte richt ik een woord aan den heer Minister, die mij toevoegde: Wij zijn niet in tegenspraak met ons zelve gekomen en wij hebben niets op te eten. Ik zal daarom eenige proeven van dat opeten aan den heer Minister voorleggen. De Regeering, zoo zeide ik, heeft in stuk n°. 28 van het vorig wetsontwerp verklaard: dat er termen zouden zijn, om de helft van de administratiekosten ten laste van den Staat te brengen, kunnen de ondergeteekenden niet inzien. Nu daarentegen komen diezelfde onderteekebaren, zonder eenige pressie van buiten, eigener beweging voorstellen, om niet alleen de helft, maar *al* de administratiekosten voor rekening van het Rijk te nemen. Dat, Mijnheer de Voorzitter, heb ik hier het vreemde genoemd. Dat is zijn vroegere verklaring opeten. Ik weet wel, er is een regel, van heiligen oorsprong, welke zegt: als iemand u dwingt één mijl met hem te gaan, ga met hem twee mijlen, maar de Minister zal toch zelf toegeven dat dit, hoe hoog-heilig ook, in het particuliere leven geen regel kan noch mag zijn voor een Minister van Financiën, die te waken heeft voor de financiële belangen van den Staat.

Ik geef toe, dat „opeten” allicht eene te familiere spreekwijze was. De heer Drucker zegt „inslikken”. Laten wij de keuze aan den Minister overlaten, dan zal hij wel de beste keuze weten te doen, mits maar vast sta, dat hier contradictie is. Bij de behandeling van mijn amendement is,

om een tweede punt te noemen, onder meer de bedenking gerezen, of men niet, door te doen wat ik voorstelde, een privilege zou scheppen voor de groote werkgevers en dit aan de kleine zou onthouden. Ook daarover nu heeft de Regeering zich destijds in stuk 28, op bladz. 4, in dezer voege uitgelaten: „Voorts achten de ondergeteekenden een niet gering bezwaar in het stelsel van het amendement, dat de toegang tot de bedrijfsvereenigingen uitsluitend voor de groote industrieelen openstaat.” Toen mocht dit dus niet. Maar wat lees ik in de Memorie van Beantwoording van *dit* wetsontwerp op bladz. 9, *d*? Dit: „Dat van de vrijheid, welke art. 53 biedt, rechtstreeks alleen door groote of althans gegoede werkgevers zal worden gebruik gemaakt, is alleszins te verwachten.” En nu is dit weer goed. Toch heeft de schrijver van dit stuk zelf wel gevoeld, dat hij aan het opeten was van hetgeen hij vroeger bestreed, en er daarom bijgevoegd: „De ondergeteekenden kunnen niet inzien, dat de regeling daarom als eene *bevoorrechtiging* van die werkgevers zou zijn te beschouwen, want de werkgevers, die voor eigen risico verzekeren, zullen, al is het op eene andere wijze, gelijke lasten te dragen hebben als de andere werkgevers.” Dit is uit de *mala conscientia* voortgekomen, Mijnheer de Voorzitter, want de rede-neering gaat niet op, zoo min als 2×2 ooit anders dan 4 is. Immers, waarom was het privilege, dat zou gegeven worden aan de groote werkgevers, de veroordeeling van mijn amendement?

Ik wil echter nog iets citeeren uit stuk 28, bladz. 9: „Indien men, in strijd met de meening van ondergeteekenden, een voordeel gelegen acht in de eigen verzekering, dan schijnt het hoogst onbillijk, dat voordeel aan de kleinere werkgevers te onthouden. Zodoende toch wordt een privilege in het leven geroepen voor hen, die toch reeds in meer gunstige omstandigheden verkeerden.” Wel heeft de Reering zelf erkend, dat in mijn amendement aan de werkgevers nog zwaarder lasten werden opgelegd dan gedragen werden door hen, die bij de Bank bleven. Toch deugde het toen niet. Nu daarentegen heet het geen privilege wat het wetsontwerp voorstelt, omdat de lasten gelijk zijn. „De ondergeteekenden”, ik herhaal dit nog eens, „kunnen niet inzien, dat de regeling daarom als eene bevoorrechtiging van die werkgevers zou zijn te beschouwen, want de werkgevers, die voor eigen risico verzekeren, zullen, al is het op eene andere wijze, gelijke lasten te dragen hebben als de andere werkgevers.” Dus precies hetzelfde of nog erger dan wat in mijn amendement voorkwam, althans ook wat dit punt aangaat, maar nu een geheel loslaten van het privilege-bezwaar en een geheel anders beoordeelen van de casus positie!

Nog een laatste voorbeeld wil ik kiezen, Mijnheer de Voorzitter; ze liggen voor het grijpen. De Regeering heeft bij de bespreking van mijn amendement — de heeren zullen het mij ten goede houden, dat ik even hierop terug kom, omdat ik vooral die discussie uiteraard met meer dan gewone belangstelling gevolgd heb — dit vooral bestreden door te beweren, dat hetgeen ik wilde invoeren, de werkgevers zou verlokken tot spel. De Minister noemde mijn Bedrijfsverenigingen niet minder dan „Spelersverenigingen” en zeide in verband hiermede — zie bladz. 154 der *Handelingen* —: „Spel is voor ieder geoorloofd, maar ligt het wel op den weg van den Staat om dergelijke uitnoodiging tot zoodanig spel in de wet op te nemen, en daardoor de meening te doen postvatten, dat gebruikmaking er van niet alleen geoorloofd, maar ook wenschelijk is?” En nu, Mijnheer de Voorzitter, komt de Regeering zelve met een voorstel, waarin zulk soort „spel” wordt opgenomen, en wil zij zelf het desbetreffend artikel beschouwd hebben als eene uitnoodiging tot spelen en als eene declaratie, dat zulk spel niet alleen geoorloofd, maar wenschelijk is.

Waarom heette het in mijn voorstel „spel”? Omdat de werkgever, op eigen risico verzekerd, door een groot ongeval plotseling voor uitgaven kon geplaatst worden, die hij niet meer kon betalen, zoodat faillissement onvermijdelijk was. De Minister, die destijds dit punt besprak, voegde er alleen nog bij, dat men zulk een spelende misschien alleen nog redden kon, door hem vooraf eene zekere som aan kapitaal te laten storten. Maar wat geschiedt hier nu? Ook in dit wetsontwerp kan de kleinere werkgever zelf het risico dragen, en zal dan, volgens de berekeningen van den heer Rahusen, die nog tamelijk vaag zijn, f 25,000 moeten deponeeren als pand. En dit zou zeker goed loopen, als er bijstond, dat vooraf geverifieerd moet worden, of de man zulk een bedrag werkelijk zelf bezit. In dat geval zou men ten zijnen opzichte niet mogen spreken van „spel”. Maar men weet ook wel, hoe zulke dingen gaan. Van allerlei familieleden en goede vrienden brengt men geleend kapitaal samen, dat immers zijn rente geeft, en even goed beveiligd is als in de Nederlandsche Bank. En als den man nu een ernstig ongeval overkomt, dat heel zijn pand opmaakt, bestaat dan ook hier niet even goed de mogelijkheid dat, als zijn kapitaal van f 25,000 op is, en zijn familie hem het vuur aan de schenen legt, de man failliet gaat? De Minister stelt dus zelf feitelijk iets voor, dat hij in mijn amendement uit zedelijk oogpunt bestreed. Ik voor mij ging voor dat bezwaar niet uit den weg, daar in de Bedrijfsverenigingen de bestuursleden wel zouden toezien, wie ze opnamen. Ik vreesde voor geen

spel. Maar de Minister, die er dit gevaar wel in zag, raakt hier in conflict met zich zelf.

Ik laat het hierbij, Mijnheer de Voorzitter! Het bleek reeds genoeg, dat ik met dat opeten niet te veel heb gezegd, want wie naast elkander stelde deze verklaringen en dan vroeg, wat ons hier werd aangeboden, kreeg allicht in parallelle lijnen reeksen als van plus en minus te staan.

En dit juist komt de waardigheid der Regeering te na.

Handelingen, blz. 77—78.

VERGADERING VAN 11 OCTOBER 1900.

Beraadslaging over art. 19, luidende:

De Rijksverzekeringsbank verleent den verzekerde, wien een ongeval overkomt in verband met de uitoefening van het bedrijf, als schadeloosstelling genees- en heelkundige behandeling of vergoeding daarvoor volgens regelen, bij algemeenen maatregel van bestuur te stellen,

waarop is voorgesteld een *amendement* van den heer Kuyper, strekkende om aan art. 19 toe te voegen een tweede lid:

Bij dezen algemeenen maatregel van bestuur worden ook de regelen vastgesteld, volgens welke het bestuur der Rijksverzekeringsbank de genees- en heelkundige behandeling van een getroffenene kan opdragen aan een commissie, als bedoeld in art. 87, aan den werkgever van den getroffenene, of aan eene vennootschap of vereniging, als bedoeld in art. 53, eerste lid, op welke het risico der verzekering van den getroffenene door zijn werkgever is overgedragen.

Mijnheer de Voorzitter! Bij de behandeling van het vorige ontwerp heeft de Regeering zich over deze zaak herhaaldelijk, breedvoerig en met nadruk uitgelaten. Ik verwijs naar hetgeen dienaangaande voorkomt in stuk 6 van de vroegere stukken, de Nota van Inlichtingen, waarin op bladz. 3 door de Regeering werd geschreven:

„Wat de getroffenenen betreft, die in dienst waren bij eene onderneming, waaraan een goed georganiseerd ziekenfonds is verbonden en waar de noodige voorzieningen getroffen zijn om aan gekwetsten terstond de vereischte verzorging te kunnen geven, zal zeker tot dusver al het mogelijke geschied zijn om eene algeheele en spoedige genezing te bevorderen. Doch ook onder de voorgestelde regeling zal zulks het geval kunnen zijn. Immers volgens art. 20 van het ontwerp zal de genees- en heelkundige behandeling of de vergoeding daarvoor verleend worden volgens regelen, bij algemeenen maatregel van bestuur te stellen.”

En dan volgt: „En nu spreekt het toch wel vanzelf, dat bij het maken van dien algemeenen maatregel ernstig zal worden nagegaan, of en op welke wijze van bestaande, goed georganiseerde ziekenfondsen

kan worden partij getrokken". Dit was nog dubieus. Maar hierop volgt: „Dat aldus aan het bestuur der Rijksverzekeringsbank de bevoegdheid *moet* verleend worden om aan werkgevers, in wier onderneming behoorlijke voorzieningen zijn getroffen voor de verpleging van gekwetsten, de zorg voor genees- en heelkundige behandeling van hun getroffen werklieden tegen geldelijke vergoeding toe te vertrouwen, schijnt ondergeteekende *ontwifelbaar* toe."

Op bladz. 7 van dezelfde Nota heeft de Regeering zich nogmaals uitdrukkelijk hieromtrent uitgesproken en gezegd: „Op bladz. 3 dezer Nota is reeds opgemerkt, dat bij den algemeenen maatregel van bestuur, bedoeld in art. 20, aan het bestuur der Rijksverzekeringsbank *stellig* de bevoegdheid *zal* gegeven worden om aan werkgevers, in wier onderneming behoorlijke voorzieningen zijn getroffen voor de verpleging van gekwetsten, de zorg voor de genees- en heelkundige behandeling van hun getroffen werklieden tegen geldelijke vergoeding toe te vertrouwen."

Blijkens de *Handelingen* heeft de Regeering op 27 October 1899 nogmaals, zie kolom 2, gezegd: „De Regeering heeft reeds in hare Nota van Inlichtingen betreffende de adressen medegedeeld, dat ook bij het Regeeringsontwerp die verstrekking, onder toezicht van de Rijksbank natuurlijk, volgens overeenkomst aan den werkgever *kan* worden overgelaten." En eindelijk is van Regeeringswege op 21 November, blijkens de *Handelingen*, bladz. 395, deze zaak ook in verband gebracht met, laat ik maar zeggen, de commissiën-Drucker, toen de Minister van Waterstaat zeide: „Ik stel mij voorts voor, dat van deze commissiën bovendien een gewichtig gebruik zal zijn te maken bij *de regeling* en het toezicht op de geneeskundige behandeling der getroffen. Vooral met het oog hierop kunnen die commissiën van groot belang zijn. Ik heb dan ook tegen het amendement niet het minste bezwaar."

Ik heb mij nu bij de samenstelling van mijn amendement geheel gesteld op den grondslag van den toestand, gelijk deze door de vorige discussie was geworden. Wanneer het ontwerp ook in de Eerste Kamer ware aangenomen, zou toch volgens bedoelde verklaringen der Regeering in den algemeenen maatregel van bestuur zeer stellig ook eene bepaling zijn opgenomen, waardoor facultatief aan de werkgevers de mogelijkheid werd geopend om dit te erlangen. Ik wensch dus in de *res judicata* niet de minste verandering te brengen, en ik onderstel, na de verklaring, hier gisteren door den Minister van Financiën afgelegd, dat, wanneer mijn amendement niet in de wet komt, toch vanzelf in den algemeenen maatregel van bestuur, hier bedoeld, zulk eene bepaling zal voorkomen.

Dit is, meen ik, niet voor tegenspraak vatbaar. Maar nu verkeerden wij ten opzichte van de zekerheid, dat dit zal verkregen worden, niet meer in dezelfde conditie als in October van het vorige jaar. Wij meenden toen zeker te zijn, dat *deze* Ministers den algemeenen maatregel van bestuur zelve zouden invoeren, en ware dit geschied, dan zou hun stellig woord, zoowel schriftelijk als mondeling gegeven, mij volkomen waarborg geweest zijn, dat aldus zou zijn gehandeld. Thans echter zijn wij een jaar verder. Na hetgeen in de Eerste Kamer gebeurd is, weten wij niet, hoe het met de zaak loopen zal, en hoe lang het weer kan traineeren. De mogelijkheid is alzoo op *dit* oogenblik volstrekt niet uitgesloten, dat het instellen en het doen invoeren van dezen algemeenen maatregel van bestuur niet meer in de handen zal blijven van deze heeren Ministers, die de voorgelezen verklaringen hebben afgelegd, verklaringen, die eventueele opvolgers niet kunnen binden. En daarom meen ik, dat er alleszins reden is, om hetgeen de Ministers stellig hebben verklaard te willen doen, ook in de wet vast te leggen. Dat ik daarbij ook opgenomen heb de commissiën-Drucker is in overeenstemming met hetgeen de Minister van Waterstaat dienaangaande als zijn intentie heeft te kennen gegeven. En wat het opnemen van de vennootschappen en vereenigingen, bedoeld in art. 53, betreft, meen ik, dat, waar het risico wordt overgedragen op zulk eene vereeniging, in dit geval facultatief ook de mogelijkheid moet bestaan om, wanneer er eene goede ziekenorganisatie is, de geneeskundige behandeling daarop over te dragen.

Ik meen, dat men met die algemeene bepaling in de wet volstaan moet, en geen andere bepaling er bij moet inlasschen, deze bij voorbeeld, dat de zaak moet blijven onder toezicht en goedkeuring van de Rijksverzekeringsbank, of dat het zal zijn voor elk geval afzonderlijk of wel dat het eene meer generale overdracht zal kunnen wezen. Dit alles heb ik buitengesloten en ik meen met recht, omdat, wanneer men zegt, dat de regelen zullen worden vastgesteld in een algemeenen maatregel van bestuur, men niet zelf deze regelen moet willen opnemen in de wet. Er zal dus m.i. bij de Regeering geen bezwaar kunnen bestaan tegen dit amendement, omdat het niets is dan de uitdrukking van de eigen intentie der Regeering. Over de wenschelijkheid der zaak zelve treed ik niet in debat, omdat deze is uitgemaakt bij het vorig debat en ik haar aanneem als een *res judicata*.

Handelingen, blz. 87.

Mijnheer de Voorzitter! Door den Minister is in de eerste plaats tegen mijn amendement de bedenking aangevoerd, dat ik niet juist heb opgevat de verklaring, door hem op 21 November 1899 hier afgelegd, alsof het in zijn bedoeling lag om ook de commissiën, die door den geachten afgevaardigde, den heer Drucker, zijn voorgesteld, te belasten met de geneeskundige behandeling van den getroffene. Mag ik daarop antwoorden, dat, nadat de Minister deze woorden gesproken had, die door hem en mij zijn voorgelezen, ik mijnerzijds dit gezegd heb: „Ten slotte is door den Minister van Waterstaat gezegd, dat wel degelijk naderhand aan deze commissiën eene belangrijke taak *kan* worden opgedragen, namelijk de zorg voor de genees- en heilkundige behandeling. De Regeering heeft vroeger in het schriftelijk debat reeds doen uitkomen, dat misschien die zorg voor de heel- en geneeskundige behandeling bij contract aan de werkgevers zou kunnen worden opgedragen, en ik stem volkomen toe, dat daarmede een belangrijker element in de taak dier commissiën zou komen.” Ik heb dus, onmiddellijk nadat de Minister gesproken had, mijnerzijds te kennen gegeven, dat ik zijn woorden verstond en opvatte in den zin alsof hij bedoelde, dat daarmede aan die commissiën dezelfde taak kon worden opgedragen, waarvan hij vroeger verklaard had, dat zij kon opgedragen worden aan den werkgever. De Minister heeft daarna dat gevoelen, dat ik resumeerde als de uitdrukking van zijn bedoeling, met geen enkel woord weersproken, en daarop heeft de stemming plaats gehad. Nu stem ik volkomen toe, dat de Minister niet verplicht is, *elk* gevoelen, door een Kamerlid omtrent zijn bedoeling geuit, te weerspreken. Maar wanneer in eene zoo gewichtige zaak, waar het er op aankomt, de bedoeling juist te verstaan, een zoo groot verschil van inzicht bleek te bestaan, dat in de Kamer het *tegenovergestelde* van wat de Minister bedoelde, verstaan werd, had deze meening, dunkt mij, wel met een enkel woord weersproken mogen worden.

In de tweede plaats wil ik wel zeggen, wat in 's Ministers woorden mij aanleiding gaf, deze opvatting te koesteren. De Minister had niet alleen van het toezicht gesproken, — dan zou hij gelijk hebben gehad —, maar hij had er bijgevoegd, dat aan die commissiën ook de *regeling* zou worden opgedragen. De regeling van de geneeskundige behandeling zou volgens het artikel in de eerste plaats worden vastgesteld bij algemeenen maatregel van bestuur en voorts door de Bank. Wat aan die commissiën werd opgedragen zou zijn het toezicht. Dat versta ik, maar wat bedoelde de Minister hier met het woord „regeling”? Dit kan ik niet uitvinden, tenzij het zeggen wilde, dat

vooral in kleinere plaatsen, waar het bestuur geen eigen geneesheer heeft aangewezen en geen eigen geneesinrichting bezit, zulk eene commissie kan worden ingesteld, en dat het bestuur der Bank dan gebruik zou kunnen maken van die commissie door te zeggen: zorg gij voor een dokter, opdat die getroffene behandeld worde, en breng de kosten daarvoor in rekening.

Ik wijs hierop, om te doen zien, dat ik dit er niet zoo maar in den blinde van gemaakt heb, maar dat de woorden zelve van den Minister daartoe aanleiding hebben gegeven. Wanneer het intusschen zoo is, dat de Minister zegt: neen, dat zou in strijd zijn met mijn bedoeling, dan volgt daaruit vanzelf, dat ik, die iets anders verstond onder hetgeen hij zeide, hetgeen omtrent die commissiën in mijn amendement voorkomt, er uit moet lichten.

Verder heeft de Minister opgemerkt, dat de bevoegdheid, aan de Bank verleend, om zoodanig contract te sluiten, toch het bestuur der Bank vrijlaat om het te doen of niet te doen, maar dat, wanneer de lezing van mijn amendement gevolgd wordt, het woord „opdracht” alzoo zou zijn te verstaan, dat zulk eene geneeskundige behandeling aan den werkgever tegen zijn wil, met dwang, kon worden opgedragen. Dit geef ik, wat de formuleering betreft, toe. Maar ik zou toch wel willen weten, welke voorstelling de Minister zich maakt van het bestuur der Rijksbank, wanneer hij meent, dat dit bestuur de genees- en heilkundige behandeling van den getroffene aan een *onwillige* met dwang zou gaan opleggen. Men gevoelt, dat dit de beste manier zou zijn, om te zorgen, dat die werkman geen behoorlijke behandeling ontving. Daar nu de bedoeling ongetwijfeld is, dat die behandeling een goede zal zijn, kan m. i. die opvatting hier niet in aanmerking komen. Wanneer de Minister echter bang is, dat het bestuur van de Bank tot dergelijke ongerijmde besluiten zou kunnen komen, dan zou daaraan zijn tegemoet te komen door te zeggen, dat geregeld zal worden de bevoegdheid van de Bank, om overeen te komen omtrent de geneeskundige behandeling, hetzij met den werkgever, hetzij met de vereeniging, aan wie het risico van verzekering is overgedragen.

Wat betreft mijn eigenlijke vraag, wat meer zekerheid biedt, het over te laten aan een algemeen maatregel van bestuur of het in de wet te zetten, daaromtrent heeft de Minister zich niet uitgelaten. Toch is dit voor mij het hoofdpunt. Vooraf merk ik echter nog dit op. De Minister wraakte het limitatieve van de opgenomen bepaling. Hospitalen enz. moeten worden uitgesloten. Wanneer de Minister het noodzakelijk acht, dit te bepalen, laat men dan zeggen: *onder meer* de bevoegdheid om

overeen te komen met die en die. Dan is ook dit bezwaar van den Minister ondervangen. Maar het hoofdpunt is voor mij, of de Minister, de vroegere verklaring gestand doende, er op tegen heeft, die in de wet vast te leggen. Wat is daarop zijn antwoord?

Wat betreft de opmerking van den heer Schaper, die gevraagd heeft, of het raadzaam is, dat door het bestuur van de Bank de geneeskundige behandeling wordt overgedragen op den werkgever, wensch ik op te merken, dat bij de vorige behandeling gebleken is, hoe het de bedoeling van de Regeering is, dit wel terdege in den algemeenen maatregel van bestuur te regelen. Wanneer dit vaststaat, en na die verklaring het wetsontwerp is aangenomen, meen ik, dat dit punt op dit oogenblik niet in debat behoeft te komen, waarbij het natuurlijk aan den heer Schaper en de zijnen blijft overgelaten, uit dien hoofde tegen te stemmen. Maar willen zij de zaak zelve uitsluiten, dan moeten zij, om hun doel te bereiken, een contra-voorstel indienen, om in de wet zelve te doen opnemen, dat het niet mag. Anders komt het er toch toe. Immers heeft de Regeering uitdrukkelijk gezegd, dat bij maatregel van bestuur die bevoegd zou worden toegekend.

De heer Kerdijk zegt daar, dat er staat, dat de Regeering op bladz. 3 van haar Nota gezegd heeft, dat zij „*zal nagaan of het kan*”. Dat staat er ook, maar daarop volgen onmiddellijk, gelijk ik straks deed hooren, drie andere woorden van den Minister, dat het *ontwifelbaar* is, dat het alzoo daarin *zal moeten* voorkomen. De verklaring des Ministers was zoo pertinent mogelijk.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wijzig mijn amendement nu in dezen zin, dat het gelezen wordt:

„Bij dezen algemeenen maatregel van bestuur worden ook de regelen vastgesteld, volgens welke het bestuur der Rijksverzekeringsbank omtrent de genees- en heilkundige behandeling van een getroffene, onder meer, kan overeenkomen met den werkgever van den getroffene of met eene vennootschap of vereeniging, als bedoeld in art. 53, eerste lid, op welke het risico der verzekering van den getroffene door zijn werkgever is overgedragen.”

Handelingen, blz. 89.

Mijnheer de Voorzitter! Uit het zooeven gesprokene door den heer Minister blijkt genoegzaam de onjuistheid van de bewering van den heer Schaper, dat omtrent de bedoeling van de vorige verklaring van

den Minister tusschen hem en mij misverstand zou bestaan. Ik kan daarover dus zwijgen. In het fond der zaak ga ik niet in, en evenmin zal ik spreken over de bewering, dat door afstemming van het amendement de zaak gepraejudiceerd zou worden. Dit zou alleen het geval zijn, indien ik de zaak *zakelijk* aan de orde had gesteld, maar niet nu ik niet anders voorstel, dan dat legale vaststelling zal plaats hebben van wat de Regeering heeft toegezegd.

Wel heeft de Minister gezegd, — en ik geef hem dit volkomen toe —, dat het amendement eene bevoegdheid wil geven, die het bestuur der verzekeringsbank uit zich zelf reeds zou hebben, en die de Minister het bij algemeenen maatregel van bestuur nog uitdrukkelijk wil geven, maar daar loopt nu juist de geheele quaestie over, of de Minister, die den algemeenen maatregel van bestuur zal invoeren, dit doen zal. Ik heb toch met nadruk gezegd, dat ik er geen bedenking tegen zou hebben, de zaak te laten zooals zij was, en haar aan dezen Minister toe te vertrouwen, daar ik vast overtuigd ben, dat, wanneer hij zelf den algemeenen maatregel van bestuur heeft voor te stellen, deze regeling er in zal voorkomen. Maar, heb ik gezegd, voor mij staat het niet genoegzaam vast, om er op te rekenen, dat deze algemeene maatregel van bestuur nog van hem zal uitgaan. Dit is het eenige motief voor het amendement, dat ik voorgesteld heb. Kon de Minister zeggen: ja, ik acht mij van mijn zetel zoo zeker, dat ik niet behoef te rekenen met andere mogelijkheden, dan zou ik zijn gedachtenloop verstaan, maar dat — ook al mocht het in hem zelf zoo zijn — zal de Minister toch hier wel niet als argument bezigen. Het bezwaar blijft dus bestaan, dat, waar men eene verklaring heeft, die een volgend Minister *niet kan binden*, — want deze Minister kan zijn opvolger niet aan banden leggen —, de mogelijkheid niet is uitgesloten, dat in den bedoelden maatregel niet zal voorkomen wat is toegezegd. En is het dan zoo onnatuurlijk, dat zij, die prijsstellen op deze regeling, in de wet wenschen te zien vastgelegd datgene, wat hun in uitzicht is gesteld? Is dat niet veeleer volkomen natuurlijk? Ik heb van meet af er voor gestreden, dat de organische band tusschen patroon en werkman niet buiten werking zou worden gesteld. Welnu, dit was één van de weinige verklaringen van den Minister, waarin ons op dit punt eene kleine concessie werd gedaan, en is het dan niet begrijpelijk, dat ik die kleine concessie in de wet wensch vast te leggen; dat ik er niet alleen acte van neem, maar dat ik haar ook voor de toekomst niet in de waagschaal wil zien gesteld?

Wat ten slotte de opmerkingen van den voorzitter der Commissie

van Rapporteurs betreft, moet ik erkennen, dat zij beide juist zijn. Wanneer gesproken wordt van *de* regelen, dan zou uitgesloten zijn, dat enkele dingen voorshands onbepaald bleven. Het is dus beter, het lidwoord *de* te schrappen. In de tweede plaats is het evenzoo juist, dat men beter doet, voor „getroffene” te lezen „verzekerde”. Wanneer het eerste woord werd behouden, zou de overeenkomst eerst gesloten kunnen worden nadat den werkmán een ongeluk was overkomen. Ik geloof dus, wel te doen met de beide wijzigingen over te nemen.

Wat de opmerking van den Minister betreft, rakende mijn beroep op het door hem gesprokene op 21 November van het vorig jaar, veroorloof ik mij, daarop aan te merken, dat hij gelijk heeft, waar hij zegt, niet verplicht te zijn om, telkens wanneer eene contraire voorstelling van zijn bedoeling wordt gegeven, die steeds te weerspreken. Ik heb dit zelf erkend, maar de Minister houde mij ten goede, dat, wanneer de Minister gesproken heeft, en de voorzitter der Commissie van Rapporteurs blijkt zijn bedoeling juist omgekeerd op te vatten, het wel wat ver gaat om dan te zeggen: dat kan ik als Minister laten loopen. En wat de zaak zelve betreft, zoo blijf ik volhouden, dat het woord „regelen”, dat de Minister bezigde, ook moest inhouden wat ik er in las, daar de *regeling* van geneeskundige behandeling zelve niet aan zulk eene commissie toekomt, maar door het artikel zelf aan den algemeenen maatregel van bestuur is voorbehouden.

Handelingen, blz. 91.

Het bedoelde amendement werd verworpen met 43 tegen 40 stemmen.

VERGADERING VAN 12 OCTOBER 1900.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb eerst de rede — ik mag, na haar gehoord te hebben, wel zeggen: de welsprekende rede — van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid willen afwachten, eer ik ook mijnerzijds mij een enkel woord veroorloofde over de amendementen van de heeren Drucker, Fokker, Kerdijk en Veegens.

Ik sta, wat de zaak der administratiekosten betreft, aan de zijde van de heeren voorstellers; in de quaestie van het reservefonds daarentegen sta ik aan de zijde van den Minister. Wat toch door den heer Minister over de administratiekosten is gezegd, heeft mij niet kunnen overtuigen. Wel heeft de Minister beweerd, niet van standpunt veranderd te zijn, — en dit is volkomen juist, in zoover hij nu dezelfde *theorie* verdedigd

heeft als bij het vorige ontwerp —, maar dit alles afdoend verschil bestaat er dan toch, dat hij zich toen aan die theorie ook hield, en dat hij er nu van af gaat. En daar het voor het practische leven er niet op aankomt, welke theorie iemand in zijn overleggingen koestert, maar het meest, welke theorie iemand gebruikt en practisch zoekt te verwezenlijken, kan ik mij niet ontveinzen, dat er toch wel waarlijk tegenstelling bestaat tusschen hetgeen de Minister destijds heeft verkondigd en hetgeen hij nu voorstaat. Immers komt die verdediging van den Minister, daargelaten, of hij zijn absolute theorie al dan niet in den steek laat, toch eigenlijk hierop neder, dat hij zegt: door te doen wat ik nu voorstel, spaar ik eenigen administratieven omslag. Daar komt eigenlijk alles op neer, en dat zal de kas van het Rijk te staan komen op wat hij niet noemde, maar beschreef als ware het een bagatel. Wij zijn nog niet aan de algemeene debatten over de Staatsbegrooting, maar toch wil ik hier wel zeggen, dat, waar een Kabinet èn in de Troonrede èn in de millioenenrede er op gewezen heeft, dat, niettegenstaande de zeldzaam hooge inkomsten, die wij gedurende de beide laatste jaren genoten hebben, er versterking van middelen noodig zal zijn, het toch wel eenigszins raadzaam wordt, de koorden van de beurs niet te veel naar den kant van de Regeering te laten trekken, en ons af te vragen, hoe bij het voteeren van nieuwe uitgaven goed beleid ons noopt te handelen. En dan wil ik wel zeggen, dat, waar men tegenover zulk een toestand staat, men 2½ ton niet mag beschouwen als eene kleinigheid. Die som kan nog iets dalen, — dit geef ik toe —, omdat bij het stelsel van de Regeering ook de administratiekosten aanmerkelijk *kunnen* dalen, indien er zeer weinigen bij de Rijksbank blijven en de groote massa op eigen risico gaat drijven; doch de Minister zal moeten toestemmen, dat dit iets is, waarop men geen peil kan trekken. Ik laat *dit* verschil dus buiten rekening. Die 2½ ton blijvende uitgaven, die de Regeering nu op het Rijk wil leggen, representeeren dan toch eene kapitale som van 5 à 6 millioen, en ik kan niet zeggen, dat het goed zou zijn, zoo wij daarover zoo luchthartig heenstapten, zoolang niet is aangetoond, dat daarvoor dringende redenen bestaan. Is als zoodanig nu de vermindering van administratieven omslag te beschouwen? Er zijn altoos sollicitanten te over, die eene plaatsing bij zulk een soort inrichting als de Rijksbank zoeken. Wanneer dus die omslag, waarbij alles neerkomt op de benoeming van eenige meerdere klerken, het eenige is, waarop men hieraanstuurt, dan is dit bezwaar licht te ondervangen op eene wijze, die nog menigeen gelukkig kan maken. En anders — er is niets tegen te zeggen — gaat men af van het standpunt, waarop men zich bij de be-

handeling van deze geheele materie gesteld heeft, toen men bepaalde, dat de kosten van de verzekering moeten komen ten laste van de werkgevers, en, op dat standpunt staande, eerst beslist heeft, dat ook de administratiekosten op dezelfde werkgevers moeten verhaald worden. Art. 83 van het vorig ontwerp had hiermede niets te maken; dit toch doelde op kosten, die niet behooren tot de administratie van de Rijksbank, nl. op kosten voor de volvoering van de overheidstaak. Zoo veel over de *administratiekosten*, waar ik zoo straks nog even op terug kom.

Heel anders daarentegen oordeel ik over de quaestie van het *reservefonds*. In de eerste plaats komt het mij voor, dat de geachte voorstellers van het amendement het moeilijk zullen goedpraten, dat zij ook degenen, die op eigen risico zullen drijven, aan het reservefonds willen doen medebetalen. Volgens het nu aanhangige wetsontwerp wordt er toch niet maar eene *kleine* wijziging in het oorspronkelijke aangebracht, maar wordt, waar wij vroeger maar één wijze van regeling hadden, eene tweede daarnaast geplaatst. En nu verschillen die twee wijzen van regeling o. a. hierin, dat bij de eene de middelen moeten worden gevonden uit *premiebetaling*, en bij de andere in hoofdzaak uit de *contante waarde* van eene definitief toegekende rente. Om te weten, of een werkgever ook aan het reservefonds heeft mede te betalen, heb ik dus te vragen, waaruit het tekort, dat door een reservefonds moet gedekt worden, ontstaat. Dat tekort zal, volgens het oorspronkelijk stelsel van de Regeering, ontstaan kunnen, wanneer de premiebetaling te laag mocht berekend zijn; dan toch zou later door *bijbetaling* moeten ingehaald worden wat eerst te kort was geïnd. Maar geheel anders staat het natuurlijk bij de tweede wijze van regeling. Dan toch betaalt men in hoofdzaak voor de contante waarde. Immers zit in die contante waarde eene eigen kansberekening, die, naar wij zoeven nog van den Minister hoorden, zich in zich zelve dekt, dat wil zeggen, dat hetgeen te weinig mocht ontvangen zijn van den één, gedekt wordt door het te veel, dat ontvangen werd van den ander. Het te veel weegt dus tegen het te weinig op. Maar daarop is in geen geval van invloed het te laag of te hoog betaalde van de premie of, wil men, het foutieve, het resultaat van de berekening van de wetenschappelijke balans. De berekening van de contante waarde loopt dus in zich zelve rond, en zij heeft met het tekort, waarvoor het reservefonds dient, niets te maken. Het valt alzoo niet in te zien, hoe in een reservefonds, dat zal moeten strekken om de tekorten te dekken, die door de te lage berekening van de wetenschappelijke balans zijn ontstaan, of wil men door te lage

premiebetaling veroorzaakt zijn geworden, ook zou moeten worden medegedragen door wie met de premiebetaling niets hoegenaamd uitstaande heeft. Ik geloof, dat dit metterdaad niet aangaat.

In de tweede plaats blijf ik mijn beweren volhouden tegen een reservefonds als zoodanig. Mijn hoofdbezwaar houdt namelijk verband met iets, dat ook door den Minister is aangeroerd. De instelling van een reservefonds zou billijk zijn, indien men het tekort verhalen kon *op dezelfde debiteuren*, die te weinig betaalden. Wanneer de werkgevers eene identieke, constante grootheid vormden, waarvan er geen stierven en waar er nooit bijkwamen en wier onderneming even uitgebreid bleef, dan zou het juist, normaal en billijk zijn, wanneer men zeide: het vorige jaar hebt gij zooveel te weinig betaald, nu betaalt gij zooveel meer. Maar waar de Minister zelf, en zeer te recht, opmerkte, dat dit *niet* het geval is en niet kan zijn, moest hij bij zijn vorig ontwerp wel zijn toevlucht nemen tot de fictie, dat de werkgevers als zoodanig één korps, één geheel, één solidair aansprakelijk lichaam vormen. En gaat het nu aan, om eenerzijds een stelsel aan te nemen, waarbij de betaling geheel individueel loopt, en anderzijds zich te baseeren op eene fictie, waarbij de werkgevers als één lichaam, als één geheel worden genomen? Mij dunk, het een klopt niet met het ander. En wat alles afdoet, is, dat, wanneer de Staat aan de werkgevers deze verzekering oplegt, en zich in staat acht, dat op dergelijke wijze te kunnen doen, te lage premiën alleen het gevolg kunnen zijn van *fouten*, — niet in den boozen zin des woords, maar in dien van vergissingen —, die door *Regeeringsambtenaren*, in casu door het bestuur van de Bank, gemaakt mochten worden. En is dit zoo, dan is het onbillijk, dit op de onschuldige werkgevers te verhalen en dan zou het alleszins billijk zijn, dat, wanneer er liquidatie mocht plaats hebben, de Regeering oordeelt, de nadeelige gevolgen van fouten, door haar ambtenaren begaan, niet te mogen verhalen op de werkgevers, maar dat zij dan de Staatskas wil laten bijspringen.

Ik heb, Mijnheer de Voorzitter, nog eene andere bedenking tegen het amendement van de heeren Drucker c.s., n.l. dat het mij voorkomt, dat het tweede lid, door hen voorgesteld, in strijd is met hun bedoelingen. Het is mogelijk, dat ik mij vergis, maar het komt mij zoo voor. Zij zeggen toch in hun tweede lid: „*De dekking*” —: niet de gedeeltelijke dekking, maar *de dekking* — „der renten en overige schadeloosstellingen, *der* administratiekosten, *der* terugbetaling, *der* gelden, benoodigd voor vorming van een reservefonds, waarvoor de middelen worden opgebracht” enz. Voor *dit alles*, zonder korting, niet ten deele, maar ge-

heel, worden dus de middelen opgebracht, berekend naar het premiestelsel. Dit kan hun bedoeling natuurlijk niet zijn. Maar dan dunkt mij, dat ook zou moeten gelezen worden: *voor zooveel de middelen daarvoor worden opgebracht*, enz.

Nu heb ik mij zelf afgevraagd, of ik, waar ik eenerzijds de administratiekosten niet wensch te doen dragen door den Staat, maar anderzijds de vorming van een reservefonds niet noodig acht, dit doel niet zou kunnen bereiken door een sub-amendement in te dienen op het amendement van de heeren Drucker c. s. Maar dan loop ik gevaar, dat, wanneer dit amendement, als zijnde van de verste strekking, het eerst in stemming komt en wordt verworpen, mijn sub-amendement, dat er bij aanneming dan in zou zitten, mee verdrinkt. Met ons geacht medelid, den heer dr. De Visser, heb ik daarom overlegd, of wij niet een zelfstandig amendement zouden indienen. Wij hebben dat nog niet in druk gedaan, omdat wij nog eerst den Minister wilden hooren, maar de noodige stappen zijn reeds bij de griffie gedaan, om aanstaanden Dinsdag vóór de heropening der discussie dit amendement gedrukt in handen van mijn medeleden te doen zijn. Ik zal mij intusschen nu reeds veroorloven, mede te deelen, wat wij in ons amendement voorstellen, nl. hetzelfde als de heeren Drucker c. s. doen, maar met deze uitzonderingen:

Vóór het woordje „der” vóór „terugbetaling”, willen wij lezen het woordje „en”; de woorden: „alsmede der gelden, benoodigd voor vorming van een reservefonds” willen wij in de eerste en tweede alinea doen vervallen, terwijl wij in plaats van „waarvoor de middelen” enz., wenschen te lezen: „voor zoover de middelen daarvoor” enz.

Bij aanneming van dit amendement zullen wij natuurlijk ook in art. 53 wijziging moeten voorstellen, in den geest van het laatste lid van dat der heeren Drucker c. s. Ik meen echter, dat het beter is, thans die nadere wijziging niet te behandelen, omdat over de wijze, waarop in de administratiekosten door de eigen-risico-dragers zou moeten gedeeld worden, tusschen den heer Minister en mij nog verschil van gevoelen bestaat, hetwelk bij nadere discussie misschien nog zou kunnen worden weggenomen. Het komt mij namelijk voor, dat men zich op het standpunt behoort te plaatsen, dat zij, die voor eigen risico verzekeren, over de jaren, dat er nog geen ongeval bij hen is voorgekomen, ook niets voor administratiekosten verschuldigd zijn. Immers, volgens het stelsel, door den Minister in het ontwerp opgenomen, heeft de werkgever, die eigen risico loopt, of zijn risico overdraagt, tot tijd en wjl er een ongeluk voorkomt, zoo goed als niets met de Bank te maken. De Bank

heeft voor hem niets gedaan; waarom zou hij dan betalen? Wanneer men de administratiekosten zal verhalen, dan moet dat bij hen, die premie betalen, in de premie geschieden, en bij hen, die de contante waarde storten, door een surplus op die waarde te leggen. Dit zal volgens vaststaande regelen kunnen geschieden, vastgesteld bij algemeen maatregel van bestuur. Opdat wij echter niet ondoordacht in deze zaak handelen, zal het beter zijn, hierover het gevoelen van den Minister in te wachten.

Handelingen, blz. 116—117.

Mijnheer de Voorzitter! Ik vraag niet het woord om de Kamer uit de verlegenheid te helpen, nu er niemand is ingeschreven. Ik heb u eene vraag te stellen. Ik zou namelijk wel gaarne willen weten, in welke positie wij straks zullen verkeeren. Wij kunnen tweeërlei weg bij de verdere behandeling volgen: òf de discussie over de artt. 42 en 53 en andere artikelen volledig laten afloopen, en dan eene monsterstemming over alle artikelen, amendementen en sub-amendementen te gelijk houden, òf wel, wanneer de zaak bij art. 42 principieel beslist is, en wij weten, hoe dit artikel er uitziet, bij art. 53 de gelegenheid heropenen tot indiening en behandeling van amendementen. Mij nu komt het voor, dat de laatste weg de verkieslijkste is, daar wij anders bij art. 53 niet weten, hoe wij te werk moeten gaan, wanneer niet vooraf vaststaat, hoe art. 42, dat de zaak beheerscht, zal uitvallen. Ik zou daarom, zonder in uw beleid te willen treden, Mijnheer de Voorzitter, u wel de vraag willen doen, of daaromtrent nu reeds deze zekerheid ware te geven.

Ik wenschte wel, als het mij vergund is, nog iets hieraan toe te voegen. Ik heb zooeven gezegd, dat alleen bij accident de eigen-risico-drager met de Rijksbank in aanraking komt en dat in dat geval de zaak door een surplus op de contante waarde te vinden ware. Ik wensch, om misverstand te voorkomen, te zeggen, dat er natuurlijk ook sprake kan zijn van geneeskundige behandeling, van schadeloosstelling, van voorloopige rente enz., waarbij de eigen-risico-drager eveneens met de Rijksbank in aanraking komt, maar dit blijft toch, dat hij alleen in aanraking komt bij accident.

Handelingen, blz. 117—118.

VERGADERING VAN 16 OCTOBER 1900.

Verdere beraadslaging over de artt. 42 en 53 en de daarop voorgestelde *amendementen*, waaronder een, door de heeren Kuyper en De Visser voorgesteld, strekkende om, voor het geval van aanneming van hun amendement op art. 42, achter art. 53 te laten volgen twee nieuwe leden:

De werkgever, die is toegelaten tot het dragen van het risico, bedoeld in het eerste lid, is aan de Rijksverzekeringsbank voor de bemoeiingen van haar bestuur te zijnen aanzien eene aan die bemoeiingen evenredige bijdrage in de administratiekosten verschuldigd. Is hij toegelaten tot het overdragen van bedoeld risico, dan is deze bijdrage verschuldigd door de vennootschap of de vereeniging, die de overdracht aanvaard heeft.

Bij algemeenen maatregel van bestuur wordt de wijze bepaald, waarop deze bijdrage te berekenen is, alsmede, zoo noodig, welke opgaven, hetzij door den werkgever, hetzij door de vennootschap of vereeniging, die haar verschuldigd is, aan het bestuur van de Rijksverzekeringsbank moeten worden verstrekt.

Mijnheer de Voorzitter! Mijn geachte mede-afgevaardigde, de heer De Visser, en ik, hebben de eer gehad, een amendement voor te stellen op art. 42, onder andere strekkende om de administratiekosten weder te laten komen voor rekening van de werkgevers, en dat wel zóó, dat niet alleen zij, die ingevolge art. 42 premie zullen betalen, maar ook de overige werkgevers voor deze administratiekosten aansprakelijk zullen staan. Het was dus een noodzakelijk maar ook eenvoudig gevolg van het amendement op art. 42, dat bij art. 53 regelen aan de hand werden gegeven, waardoor ook van de zijde dezer andere werkgevers de betaling van deze administratiekosten zou kunnen verzekerd worden. Ons standpunt daarbij is dit: Het wetsontwerp splitst thans de werkgevers in twee soorten, werkgevers, om het zoo uit te drukken, van art. 42 en werkgevers van art. 53, en die twee soorten van werkgevers komen tot de Rijksbank te staan in geheel verschillende verhouding. De werkgevers van art. 42 zullen jaar in jaar uit, zoolang hun onderneming bestaat, met de Rijksbank in aanraking blijven, bij nacht en bij dag. Daarentegen heeft de andere soort van werkgevers, die van art. 53, met de Rijksbank niets te maken, dan alleen voor de pandgeving bij het verkrijgen van het recht, om het risico over te dragen of zelf te loopen, en voorts bij elk voorkomend ongeval. Het gevolg daarvan is, dat, waar sprake is van het verschuldigd zijn van administratiekosten, deze dan ook voor de eerste soort werkgevers, die van art. 42, in de premie zal moeten gevonden worden, maar dat bij de tweede soort, die van art. 53, bij wie van premie geen sprake is, dan eerst deze kosten verschuldigd zijn en aan de orde komen, als er in hun onderneming een ongeval heeft plaats gehad. Men zou kunnen spreken van administratiekosten, berekend naar het loon of *per werkmán*, voor de eene, van administratiekosten *per ongeval* voor de andere categorie. Is dat zoo, dan zou bij de tweede soort van werkgevers het verschil tusschen

groote en kleine werkgevers, met veel of met weinig werklieden, natuurlijk geheel wegvallen. Gelijk de heer Rahusen in zijn Nota, overgelegd bij de Memorie van Beantwoording, ook zijnerzijds opmerkte, blijft een ongeval, of het voorkomt in eene onderneming met 50 of 500 personen, in de gevolgen precies hetzelfde. Het ongeval is iets op zich zelf staande. Voor zooveel zulk een ongeval kosten en bemoeiingen medebrengt, kan alleen *de aard* van het ongeval maatstaf opleveren voor de berekening.

Nu zou men op zich zelf kunnen zeggen, dat niets eenvoudiger is te beantwoorden dan de vraag, hoeveel een ongeval kost aan administratiekosten? Daartoe is het totaal slechts te deelen door het ongevallencijfer van één jaar. Mag men aannemen, dat het geheele bedrag, na aftrek van verschillende posten, een goede f 200,000 zal belooopen, zoo als het door den Minister Vrijdag ongeveer geschat werd, en stelt men evenzoo een globaal cijfer van 10,000 ongevallen per jaar, dan zal het gemiddelde van de administratiekosten per ongeval bedragen omstreeks f 20. Maar gelijk men bij de premiebetaling rekening moet houden met het daarvoor kenmerkend onderscheid, het daarbij geldend *principium divisionis*, te weten het loon, zoo moet men hier rekening houden met en dat principium ontleenen aan den verschillenden aard der ongevallen. Immers, lang niet elk ongeval sleept voor de Rijksverzekeringsbank dezelfde beslommingen na zich. Voor haar loopt het ongeval met de minste moeite af, zoo het een ongeval is, waarbij de man dood bleef. Dan toch heeft er niets anders plaats dan een onderzoek naar en betaling van de begrafenis-kosten, althans zoo hij geen weduwe of betrekkingen achterlaat, want anders komt er de rente bij. De minste moeite wordt dus veroorzaakt door een ongeval, dat aan een man overkomt, die *geheel geïsoleerd* stond, en die bij het ongeval *bezwijkt*. Een tweede, reeds sterker graad van bemoeiing voor de Rijksverzekeringsbank ontstaat uit art. 20, regelende de verzorging gedurende *de drie eerste dagen*. Een derde, weer sterker graad, geeft de toepassing van datzelfde artikel, wanneer die bemoeiingen zich moeten uitstrekken over *de drie weken*. Een vierde, nogmaals klimmende graad van bemoeiing is aanwezig, indien ook met de 3 weken de zaak nog niet is afgelopen, en dientengevolge eene voorloopige rente, of daarna eene definitieve rente moet worden vastgesteld. En eindelijk is er een laatste en hoogste graad van bemoeiing met de werkgevers van art. 53, wanneer, nadat eene vaste rente is vastgesteld, plaats moet hebben de bepaling van de contante waarde. En bij die contante waarde mag dan weer niet uit het oog verloren worden, dat daaruit voor de Rijksverzekeringsbank

gedurende eene *langere* of *kortere* reeks van jaren nieuwe bemoeiingen voortvloeien, want zij neemt alsdan op zich, uit die contante waarde aan dien man of aan zijn nagelaten betrekkingen te doen uitkeeren eene jaarlijksche rente. Die beslommering moge niet zoo groot zijn, maar ze is er toch. Maar ook hierbij komt nu eene nieuwe differentie in aanmerking, namelijk deze, dat, naarmate de man, aan wien de rente betaald moet worden, een *jong man* of een *oud man* is, deze betaling langer of korter duurt. Wanneer het een man op hooge jaren betreft, dan is het te voorzien, dat de betaling spoedig een einde zal nemen; voor een jongen man daarentegen kan die betaling over langen tijd loopen.

Men heeft hier dus, zoowel bij art. 53 als bij art. 42, te doen met een verschil, dat onderscheid maakt. Dit verschil wordt bij de werkgevers van art. 42, die premie betalen, berekend naarmate het loon verschilt. Bij die van art. 53 zit het verschil in den aard van het ongeval; dit is het verschil van de meerdere of mindere beslommeringen, die voor de Rijksverzekeringsbank uit een of ander ongeval voortvloeien. Het is daarom, dat wij, die gemeend hebben, op het door ons gekozen standpunt, in art. 42 te moeten opnemen een verschuldigd zijn van administratiekosten, niet alleen voor de werkgevers, die aan de Bank zijn aangesloten, maar ook voor die van art. 53, hier de bepaling wenschen op te nemen, dat zij hun bijdrage in de administratiekosten alleen zullen verschuldigd zijn, ingeval de Bank *voor hen iets doet*. Dit hebben wij zóó uitgedrukt, dat de administratiekosten hun berekend zullen worden naar evenredigheid van de bemoeiingen, die de Rijksbank te hunnen behoefte op zich heeft moeten nemen. De nadere regeling daarvan meenen wij intusschen te moeten overlaten aan een algemeenen maatregel van bestuur.

En eindelijk, waar art. 53 toelaat twee gevallen van eigen risico, namelijk dat men het risico zelf loopt, of dat men het risico overdraagt, hebben wij gemeend, met het oog hierop te moeten bepalen, dat de bijdrage bij eigen risico verschuldigd is door den werkgever zelf of, zoo het risico overgedragen is op eene vennootschap of eene vereeniging, door de vennootschap of vereeniging.

Ik meen dat hiermede de bedoeling van ons amendement genoegzaam is toegelicht. De voorgestelde wijzigingen in de artt. 55 en 56 zijn eenvoudige consequentiën van het amendement op art. 53.

Handelingen, blz. 122—123.

Mijnheer de Voorzitter! Eerst wensch ik een kort woord te spreken over ons amendement op art. 53. De Minister heeft zeer te recht opgemerkt, dat bij zoodanige berekening óók in aanmerking komt de factor van de generale kosten. Intusschen wordt door die opmerking ons amendement volstrekt niet op zijde gezet, want het geeft eenvoudig een nieuwen factor, die bij het opmaken van den algemeenen maatregel van bestuur in aamerking kan komen.

Wat de Minister voorts in dit verband opmerkte, als zou hier het beeld van de brandweer toepasselijk zijn, acht ik bedenkelijk. Ik weet zeer wel, hoe men met beelden tooveren kan, maar zullen ze opgaan, dan moet de casus positie in die beelden ook zóó worden genomen, dat ze op de zaak past. En dat ontbrak hier, want, zooals de Minister dit beeld gebruikt, gaat het niet op. Wanneer de vergelijking¹ door zou gaan, zou men haar in dezer voege moeten stellen: wanneer in eene stad de brandweer per jaar f 100,000 kostte, en er gemiddeld 100 branden voorkwamen, dan zouden de kosten van de brandweer, gedeeld door het getal branden, voor elken brand eene uitgave geven van f 1000. Om nu dit beeld hier toepasselijk te maken, zou men zich eene regeling moeten denken, waarbij de gemeenteraad zeide: u laat ik toe, *per brand* te betalen, of, wilt gij dit niet, dan betaalt ge eene jaarlijksche bijdrage in de kosten van f 50, de rente van de kapitale som. Dan ja, zou de vergelijking opgaan, maar dan zou er ook niets uit volgen tegen ons amendement, want dan zou in de berekening van kosten voor de brandweer tevens een bedrag zijn opgenomen voor de generale kosten van de administratie.

Indien voorts de Minister zegt, dat het noodig zou zijn, in plaats van „evenredig” te lezen „in verband”, dan geef ik op zich zelf hem dit niet toe. Had hij gezegd: door te spreken van „evenredig” zoudt ge mij te ver gaan, maar wanneer ge zetten wilt „in verband”, dan steun ik uw amendement, — dan zou er reden voor mij kunnen zijn om die verandering aan te brengen. Maar nu de Minister zegt: of gij het ééne neemt of het andere, in beide gevallen wensch ik aan uw amendement niets beters dan een vroegtijdigen dood toe, — nu zal de Minister mij zelf moeten toegeven, dat ik vrij ben, om te blijven bij wat ik heb voorgesteld. Zoo is het ook gesteld met zijn opmerking, dat ik lezen moet „de Bank” voor „het bestuur van de Bank”. Ook dit zie ik niet in. Alles wat gedaan wordt, gaat uit van het bestuur van de Bank, welks leden of zelven of door hunne ambtenaren als instrumenten handelen. De werkgevers hebben altoos met het bestuur te doen. Er bestaat dus voor ons geen overwegende

reden om in het amendement verandering te brengen en veel min nog om het terug te nemen. Ik blijf er bij, dat de Minister, door de wijziging, die hij in het ontwerp gebracht heeft, *twee soorten* van werkgevers geschapen heeft, de eene soort is die van art. 42, de andere die van art. 53, en die beide kunnen niet over één kam geschoren worden, waar het aankomt op het meebetalen in de administratiekosten.

En wat de hoofdvraag betreft, mag daar aan den Minister worden toegegeven, dat het ten slotte altoos beter is, de kosten te brengen bij het Rijk? Hierbij wend ik mij niet tot den Minister, die in dit opzicht onbekeerlijk is, maar tot den geachten afgevaardigde uit Goes, den heer De Savornin Lohman. De heer De Savornin Lohman heeft laatstleden Vrijdag — tot mijn leedwezen heb ik het slot van zijn rede niet kunnen hooren, want ik moest weg; maar ik las het dan toch — tot mijn niet geringe vreugde eene nieuwe lijn van communicatie geopend tusschen de vrij-anti-revolutionaire partij en de anti-revolutionaire. Tot dusver is namelijk van anti-revolutionaire zijde steeds het standpunt verdedigd, dat het algemeen belang en dus ook het belang van de werklieden medebracht, dat ook van Regeeringswege door goede wetgeving gezorgd moet worden voor het krachtig opbloeien van onze industrie. Nooit hebben wij kunnen medegaan met hen, die ten deze de belangen van den werkgever en van den werkman als twee contraire belangen hebben beschouwd. Ik zal op dit punt natuurlijk niet dieper ingaan, want bij de algemeene beraadslaging over de Staatsbegrooting kan dit veel beter aan de orde komen. Alleen hierop wilde ik wijzen, dat de heer De Savornin Lohman in zijn rede van Vrijdag, naar het mij voorkwam, met eenigen meerderen nadruk, dan ik tot dusver van hem gehoord had, eigener beweging op de roeping van de overheid wees, om de belangen van de industrie zooveel doenlijk te bevorderen. In zooverre was het Vrijdag jl. door hem gesprokene voor mij eene oorzaak van blijdschap.

Maar na die verklaring zijnerzijds heb ik mij toch afgevraagd, of op die major zijn minor klopt. Hier toch was de minor, dat een f 200,000 à 250,000 aan onkosten voor de industrie zouden worden bespaard, en — zoo merkte de heer De Savornin Lohman, zeer terecht, op — die douceur zou ten goede komen ook aan de kleinere werkgevers. Ik ga daarmee accoord, maar wanneer ik nu aanneem, dat onze kleinere werkgevers — en dan neem ik het zeer ruim — gemiddeld elk 10 werklieden hebben, hoeveel bedragen dan per week die administratiekosten? Dat zal dan neerkomen per werkman en per jaar, naar de een zegt op 60 cts., volgens den ander op iets meer of minder; maar laat ons voor het gemak van de

berekening aannemen, dat het is 52 cent, dan is dat voor de 10 werklieden één dubbeltje per week. En nu wil mij toch voorkomen, dat niet alleen onze groote, maar ook onze kleine werkgevers toch te fier zullen zijn, om met den hoed in de hand den Minister te komen bedanken voor zulk een bagatel, en dat als *bevordering van de industrie* van hem aan te nemen. Ik geloof, dat dit voor het groote doel van bevordering der industrie niets geeft en ik zou omgekeerd aan den heer De Savornin Lohman willen vragen, — en daarmee meen ik hem te kunnen overtuigen —: strekt hetgeen gij wilt, nl., dat men het Regeeringsvoorstel zal aannemen, tot iets anders dan tot bevoorrechtiging van de *grootte* werkgevers, zonder baat voor de *kleine*?

Wij hebben hier een adres ontvangen van de gezamenlijke verzekeringsmaatschappijen, en het zal ook aan de aandacht van den geachten afgevaardigde uit Goes wel niet zijn ontgaan, dat daarin juist wordt aangedrongen op *niet*-aanneming van deze bepaling. En die aandrang is zeer natuurlijk. Zij toch moeten wel begrijpen, dat, wanneer zij als verzekeringsmaatschappijen moeten concurreeren met de Rijksbank, die van de Regeering alle administratiekosten vrij krijgt, terwijl zij die zelf moeten betalen, alle concurrentie hun onmogelijk gemaakt wordt, waar die concurrentie toch al zoo scherp zal zijn. Gevolg zal dus zijn, dat de kleine werkgever geen maatschappij zal vinden, die hem tegen de premie van de Bank verzekeren wil. Feitelijk zal dus de bepaling van art. 53 alleen toegepast kunnen worden op de groote werkgevers, die kapitaal bezitten. De kleine toch kunnen niet zelf het risico loopen, want zij hebben niet de noodige fondsen om een twintig duizend gulden als pand te geven. Alleen de groote industrieelen derhalve, die over dergelijke groote sommen beschikken, kunnen het *eigen* risico dragen en de kleine werkgevers, die, om van de Bank los te komen, bij eene verzekeringsmaatschappij moeten kunnen gaan, zullen falikant uitkomen, want die verzekeringsmaatschappijen zullen zoo hooge premiën van hen vergen, dat zij ten slotte wel naar de Rijksbank zullen *moeten* gaan. Dit is nu zeer gewenscht in het stelsel der Regeering, die niets liever ziet, dan dat de Rijksbank zoo sterk mogelijk wordt, en die dus wel *moet* wenschen, dat van art. 53 niet al te grif gebruik zal worden gemaakt. Maar het gevolg is dan ook, dat dit artikel alleen voor de groote werkgevers bruikbaar zal zijn, maar niet voor de kleine. Hier staat nu zeer zeker tegenover, dat men, door met het Regeeringsvoorstel mede te gaan, aan groote werkgevers eene kleine, onbeduidende douceur geeft, maar daardoor te gelijk alle vrijer beweging voor de kleine werkgevers afsnijdt. Zij zullen, het is zoo, dan niets hebben te betalen voor administratiekosten,

maar — wat ook hun veel meer ter harte gaat, en waarop de heer De Savornin Lohman zelf zoo straks nog zoo terecht nadruk legde — den patriarchalen, of wat ik noemde den organischen band tusschen patroon en werkman, die alleen werken kan bij vrijheid van beweging, dien verkoopt dan de werkgever voor eene nietige douceur, die vooral bij den kleinen werkgever om het nietige van het bedrag financieel niet medetelt.

Ik geloof derhalve, dat, op het standpunt van den heer Lohman, die ook niet de groote werkgevers alleen, maar ook de kleine werkgevers los van de Bank wil maken, gezorgd moet worden, dat in de Bank geen concurrent voor de maatschappijen optrede, die voor hen alle Concurrentzfähigkeit zou te niet doen.

Handelingen, blz. 140—141.

Het amendement-Kuyper—De Visser op art. 42 wordt aangenomen met 45 tegen 42 stemmen, dat op artikel 53 verworpen met 49 tegen 36 stemmen.

Indische Begrooting voor 1901: Subsidie voor het hospitaal te Djokja — Porto's voor brieven en gedrukte stukken — Telegrafische verbinding van Moederland en Koloniën — De publiekrechtelijke positie van de inlandsche Christenen — Doen de sociaal-democraten iets voor Indië? — Hoe de heer Van Kol over ons koloniaal beleid spreekt, en hoe het in het oog van het buitenland is — Industriele exploitatie van Indië door Nederlandsch kapitaal — De komende sociaal-oeconomische periode — Verhouding tusschen hooger en lager ontwikkelde rassen — Behoort de bodem aan de bevolking, die erop leeft? — Historisch geworden toestanden — De toepassing van beginselen verschilt naar de trap van cultuurontwikkeling — Van Kol doet tegenover ons koloniaal beleid als de Jingo's tegenover de Boeren.

VERGADERING VAN 22 NOVEMBER 1900.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch ook mijnerzijds een enkel wederwoord te richten tot den laatsten spreker van gisterenmiddag, maar, eer ik daartoe overga, heb ik nog enkele detailpunten met den Minister te bespreken, waarvoor ik vooraf de aandacht vraag.

In de eerste plaats heb ik den heer Minister dank te zeggen, dat gevolg is gegeven aan den wensch, door mij bij de behandeling van de vorige begrooting uitgesproken, en dat, evenals aan het hospitaal te Modjowarno, ook aan het hospitaal te Djokja een subsidie is toegedacht. Wel staat dit laatste subsidie nog maar op de helft van wat aan het hospitaal te Modjowarno zal worden toegekend, maar de dubbele toelage aan Modjowarno wordt gemotiveerd door het feit, dat daar een tweede geneesheer is aangesteld, waaruit mijns inziens kan worden afgeleid, dat, indien ook te Djokja een tweede geneesheer komt, ook daar gelijke verhooging zal worden gegeven.

In de tweede plaats een kort woord over de briefporto's en de porto's voor gedrukte stukken in Indië. De briefporto's in Indië kunnen zeer zeker niet vergeleken worden met de briefporto's hier te lande. Ik kies daarom als maatstaf van vergelijking niet een Europeeschen toestand, maar, wat de Minister zelf billijken zal, dien in de het naast aan onze kolonie grenzende Engelsche kolonie, het schiereiland van Malakka met de *Straits-Settlements*, de *Native States* en *Jahor*. De toestand voor de briefporto's is daar deze, dat het briefporto twee Mexikaansche dollarcenten.

bedraagt, dat is, volgens den tegenwoordigen koers van f 1,20 de dollar, drie Nederlandsche centen, terwijl in ons Indië nog altijd de bepaling geldt, dat ook een brief uit Batavia naar Batavia het volle port van tien centen kost. Maar toch met meer aandrang nog kom ik bij den Minister op voor verlaging van porto voor de dagbladen, en mij dunkt, dat de heer Minister zelf de groote ongelijkheid, die te dien opzichte bestaat, naarmate men links of rechts van de Straat van Malakka zich bevindt, moeilijk zal kunnen verdedigen. Bij ons is de toestand deze, dat voor een dagblad, mits het gewicht van 25 gram niet te boven gaande, betaald moet worden 1 cent; maar wanneer die bladen in pakketten verzonden worden, dan mogen zij wel tot een gewicht van 5 kilogram bijeengevoegd worden, doch als men dit gemakshalve doet, moet toch het volle port betaald worden voor elk dagblad, dat zich daarin bevindt. Immers, de betreffende bepaling voor de Indische post luidt: Bijgevoegd, ter verspreiding aan de postkantoren, verzonden, wordt het port volgens bovenstaanden grondslag voor elk blad, met de daarbij behorende bijvoegsels, afzonderlijk berekend. Daarentegen is de toestand in de Straits-Settlements deze, dat daar de couranten *voor niemendal* door heel de kolonie gaan. Een nieuwsblad betaalt in de Straits-Settlements *geen* port en zoowel de *Straits Times* als de *Singapore Free Press* en de *Penang Gazette* danken een niet gering gedeelte van hun financieele kracht aan die zeer gunstige bepaling. Vergeleken bij ons tarief, bespaart het per abonnement f 3 à f 6 per jaar. Maar, sterker nog, daar bestaat bovendien de bepaling, dat, indien de bladen naar andere landen van de *postal union* gaan, ze tot een gewicht van vier pond in een pakket mogen worden bijeengevoegd en dat dan niet betaald behoeft te worden voor elk blad, dat in het pakket zit afzonderlijk, maar voor het geheele pakket slechts twee dollarcenten. „A packet containing two or more newspapers is not chargeable with a higher rate of postage than would be charged on a book packet of the same weight.” Wanneer men daartegenover nu stelt, hoe de dagbladpers in onze koloniën is belast, springt het verschil toch al te sterk in het oog en bestaat er, mijns inziens, voor den Minister alleszins aanleiding, zich minder ongunstig over verlaging van het dagblad-porto uit te laten, dan hij in de Memorie van Antwoord gedaan heeft.

Ik stem den Minister volkomen toe, dat hij er niet op kan rekenen, dat, bij het kleine courantenlezend publiek van onze Indiën de verlaging van het porto spoedig geheel zal worden gedekt door uitbreiding van het getal verzonden stukken. Voor een deel zal de schade worden ingewonnen, maar niet volkomen. Doch al werd er nu ook door de

schatkist eene kleine schade door belooopen, heeft dan eene bevolking, die, wat de geestelijke communicatie betreft, toch reeds zooveel bij onze Europeesche bevolking ten achter staat, er niet zekere aanspraak op, dat althans ten aanzien van de dagbladpers haar meerdere vrijgevigheid betoond wordt?

Een derde punt betreft de telegraafkabels. Ik heb met genoegen gezien, dat de Minister de telegraphische verbinding met Borneo nu definitief wil inrichten op den voet, waarop zij zijn moet. Daarentegen, wat de verbinding met het buiten-koloniale terrein, en dus ook met het moederland betreft, zegt de Minister wel, dat ook deze zaak niet uit het oog verloren wordt, maar hij voegt er toch bij, dat hij daaromtrent nog niet tot een vast resultaat is gekomen. Ik zou daarom van den Minister te dien aanzien wel eenige nadere inlichtingen willen ontvangen. Voor de verbinding met het moederland kan men het stelsel volgen van slechts één verbinding buiten de Engelsche lijnen te zoeken, doch dan loopen we groot gevaar, indien die ééne Mogendheid, door welker samenwerking men tot eene buiten-Engelsche verbinding gekomen was, in cas van oorlog als Englands bondgenoot mocht optreden, niets aan onzen kabel te hebben. Nu is mij ter oore gekomen, — ik weet niet of het juist is —, dat de onderhandelingen, door de Regeering aangeknoopt, uitsluitend betrekking hebben op eene lijn, die van Duitsche zijde zal worden aangelegd. Juist ten opzichte van Duitschland nu konden wij, dunkt mij, tegenover Engeland in eene vroegere periode meer vertrouwen stellen, dan na het onlangs tusschen beide landen gesloten tractaat. In *Electra*, een tijdschrift, dat ook den Minister wel bekend zal zijn, is dan ook door een deskundige een uitgewerkt plan aan de hand gedaan voor drie lijnen, waarlangs men buiten de Eastern Extension Telegraph-Company verbinding zou kunnen krijgen:

- 1°. langs eene lijn Menado—Manilla—San Francisco;
- 2°. langs eene dito Manilla—Nagasaki—Wladiwostok en zoo naar de Great Northern China Cy, en
- 3°. over de Kokos-eilanden—Durban.

Nu heeft het mijn aandacht getrokken, dat in dat stuk geen sprake is van eene verbinding over eene Fransche lijn langs Menado—Saigon. Over die Fransche lijn heb ik reeds bij de vorige begrooting gesproken. Saigon is niet ver van onze koloniën en komt binnenkort in verbinding met de Great Northern China. Zou die lijn ons niet het beste voegen? In den eersten tijd althans is er geen zeer sterk vermoeden, dat Frankrijk zich met Engeland zal combineeren. Aangenaam zou het mij daarom zijn, indien de Minister ook over die verbinding, die voor onze defensie

van het uiterste gewicht zou kunnen worden, eenige nadere inlichting zou willen geven.

Als vierde punt, Mijnheer de Voorzitter, zij mij ook over hetgeen in de Memorie van Antwoord ten opzichte van de inlandsche Christenen voorkomt, een kort woord veroorloofd. Wat daaromtrent in de Memorie te lezen staat, is, dunkt mij, van de zijde des Ministers een ernstige stap in de goede richting, en te gelijk eene nobele en kloede daad, die mijnerzijds niet genoeg kan worden gewaardeerd. Ik noem den maatregel *nobel*, omdat de inlandsche Christen den Minister persoonlijk wellicht niet zoo na aan het hart ligt als mij, en ik noem haar kloek, omdat de Minister, de paperassen-malaria ten slotte moede, zijnerzijds het initiatief nam, om nu van uit Het Plein vaste richting en effect te geven aan hetgeen in Indië moet geschieden.

Het verblijdt mij evenzoo, dat de houding, door den Minister ten opzichte van art. 109 tijdens de behandeling van het ontwerp, dat de Japanneezen met de Europeanen gelijk zou stellen, aangenomen, thans eene zekere wijziging heeft ondergaan. Het schijnt, dat de bewering, destijds door hem geuit, alsof art. 109 volstrekt niet behoefde gewijzigd te worden, meer werd ingegeven door de toen zeer begrijpelijke neiging, om de ingediende motie niet te doen gelukken. Thans immers wordt zijnerzijds althans zooveel erkend, dat het alleszins aanbevelenswaardig zou zijn om alinea 4 van art. 109 te wijzigen. Op meer is nooit door mij aangedrongen. Ook in dit opzicht wordt voldaan aan hetgeen ik steeds gewenscht heb.

Wat voorts de Minister in zijn Memorie op den voorgrond stelt, dat nl. de inlandsche Christen Javaan moet blijven en niet uit het organisch levensverband van de Javaansche maatschappij moet worden uitgeschoven, dat ben ik steeds met hem eens geweest. Een privilege op den overgang tot het Christendom zou er slechts toe leiden, ons bekeerlingen te bezorgen, die om het privilege, niet om den Christus zelven, het Christendom zochten, en daar ik nu veel meer prijs stel op 1000 echte, reële Christenen, dan op 10,000 schijn-Christenen, ga ik ook in dit opzicht volkomen met den Minister mede. Ook dat hij niet eene uniforme regeling voor heel Indië wil invoeren, maar naar gelang der locale toestanden de te maken regelingen wil laten variëeren, is geheel in mijn geest.

Op één punt verschil ik echter van den Minister. Er is in zijn schets uitsluitend sprake van wijzigingen, die moesten aangebracht worden in het privaatrecht, het gezinsrecht, het familierecht, het erfrecht en later ook in het verbintenissenrecht; maar er komt geen woord

in voor, over wijzigingen, die zouden moeten gebracht worden in het publiekrecht, dat is in de staatsrechtelijke positie van den inlandschen Christen en in het strafrecht, waaronder hij zal staan. Daarom zou het mij aangenaam zijn, indien de Minister mij de verzekering kon geven, dat het niet bespreken van dit punt in de Memorie van Antwoord volstrekt niet de beteekenis heeft, alsof er z. i. in dit opzicht niets te doen ware.

Laat ik mijnerzijds hier nog mogen bijvoegen, dat, wanneer ik mij in den toestand van den inlandschen Christen, zoo hij een oprecht Christen is, verplaats, ik voor mij liever het privaatrecht zag blijven wat het is, mits er wijziging in het publiekrecht kon tot stand komen, dan omgekeerd. De Minister weet ook wel, hoe het in het maatschappelijk leven dieper wondt, indien men in zijn eer wordt gekrenkt, dan zoo men benadeeld wordt in zijn belangen. Ik zeg niet, dat dit bij allen zoo is, maar toch zal voor het minst deze Minister zich in deze gemoedsstemming kunnen verplaatsen. En dit geldt ook hier. Indien toch iemand werkelijk het Mahomedanisme heeft afgezworen en tot de belijdenis van den Christus is overgegaan, voelt hij zich in zijn heilige eer als Christen gekrenkt, wanneer hij dan nochtans verplicht wordt tot het opvolgen van verordeningen en tot het bewijzen van diensten, die rechtstreeks in verband staan met de vereering van Mahomed, als profeet, hetzij door diensten te moeten bewijzen bij de Mahomedaansche graven, hetzij door op den Zondag, den rustdag van den Christen, tot arbeid te worden gedwongen, terwijl de Vrijdag, de rustdag der Mahomedanen, hem daartegen wordt vrijgelaten. Zoo ook, wanneer men hem noodzaakt, door colleges te worden berecht, waarin de Mahomedaansche geestelijke als zoodanig, d. i. qualitate qua, zitting heeft. Ik heb dit punt vroeger breeder uiteengezet, en zal er daarom nu niet verder op ingaan. Thans is het mij genoeg, zoo maar door den Minister gevoeld wordt, hoe veel dieper het iemand, die van harte eene belijdenis is toegedaan, krenkt, wanneer hij op het stuk dier belijdenis gedwongen wordt te doen wat daarmede in strijd is, dan wanneer hij tijdelijke schade lijdt in zijn private belangen. En wordt dit gevoeld, dan zou ik bovendien willen vragen, of niet juist de publiekrechtelijke moeilijkheden veel gemakkelijker voor oplossing vatbaar zullen blijken dan de privaatrechtelijke, eenvoudig door exemptie.

Wij hebben in ons eigen land op het stuk van den eed soortgelijke exemptie voor de Doopsgezinden. Het is de methode, om in staatsrecht iemand te eximeeren van zekere verplichtingen, zoo hij blijkt in eene bepaalde qualiteit te verkeeren. Zoodanige exemptie te regelen zou ook

in Indië niet zoovele voeten in de aarde hebben. Daarom zou ik den Minister willen vragen, of hij het stelsel, in de Memorie van Antwoord aangegeven, om eerst *uitsluitend* het private recht te laten onderzoeken, niet zou willen laten varen, en of het onderzoek zich niet gelijktijdig zou kunnen uitstrekken tot het publieke recht.

Na deze vier detailpunten kortelijk te hebben afgehandeld, heb ik een wederwoord te geven aan den laatsten spreker van gisterenmiddag, den heer Van Kol. Die geachte afgevaardigde heeft gisteren de anti-revolutionaire partij van de eene zijde met zekere waardeering bejegend, maar van de andere zijde haar gewond, door te zeggen, dat zij wel schoon *in woorden* sprak, maar, als het op daden aankwam, achterbleef. Is die klacht billijk? Is dan ook den heer Van Kol niet bekend, hoe juist wij, anti-revolutionairen ons zeer aanzienlijke geldelijke offers getroosten om onder de Javanen het Evangelie te doen prediken?

Ik kan verstaan, dat de heer Van Kol niet dezelfde waarde hecht aan het Evangelie als ik, maar wanneer ik voor mij het Evangelie beschouw als het beste en hoogste wat ik iemand geven kan, dan mág hij dat niet, waar hij ons beoordeelt, *en bagatelle* behandelen, maar dan moet ook hij erkennen, dat wij, zoo wij wat òns het hoogste is aan den Javaan brengen, wel ter dege en metterdaad blijk geven van zeer ernstige belangstelling in het lot van het inlandsche volk. Wanneer wij bovendien nog scholen stichten, hospitalen en poliklinieken openen, wanneer wij daarvoor niet alleen groote geldsommen offeren, maar wanneer wij ook mannen en vrouwen onzerzijds daarheen zenden, wanneer men zelfs, zooals ik ook gedaan heb, een eigen kind daarvoor afstaat, dan krenkt het wel eenigermate, hier van den heer Van Kol te moeten hooren, dat wij van onze zijde voor Indië niets anders over hebben dan *woorden*.

Bovendien zou ik wel willen vragen, of de heer Van Kol meent, dat, wanneer *hij* hier spreekt, hij zelf iets anders doet dan *woorden* geven? Zoo ook, of, wanneer hij buiten de Kamer op meetings spreekt of in geschriften schrijft, dat dan iets anders zijn dan *woorden*? Iets anders ware het natuurlijk, indien de heer Van Kol hier gekomen was met *daden* zijnerzijds, met feiten, zoodat hij kon zeggen: zie, dat is van sociaal-democratische zijde voor Indië *gedaan*; dan zou ik zijn moed tot dezen uitval althans hebben kunnen verstaan, al dunkt het mij, dat het ook dan nog beter ware, zich door anderen te laten roemen dan dit zelf te doen. Doch van zoo iets was in zijn rede geen spoor. Feitelijk heeft hij *meer woorden* gegeven dan ik hier gewoon ben, maar de heer Van Kol zal zelf toch niet meenen, dat de *woorden* bij

de maat, en niet naar hun gewicht gerekend worden. Sluit ik dit dus uit, en is het tusschen hein en mij niet eene quaestie van *meer* of *minder* woorden, maar van *woorden* of *daden*, dan dunkt mij, dat die charge zijnerzijds tegen de anti-revolutionaire partij elken grond miste.

Wat nu zijn geheele requisitoir van gisteren tegen onze koloniale politiek betreft, zoo moet ik zeggen, dat ik mijnerzijds er tegen protesteer, dat in het Nederlandsche Parlement aldus scherpe en smadelijke woorden op woorden gestapeld worden, om ons volk en ons land voor te stellen, alsof het ter oorzake van zijn koloniale staatkunde aan de algemeene wereldverachting en aan de Europeesche versmading moest worden overgegeven. Leest men toch samen de uitdrukkingen van „schandelijk”, „roof” en dergelijke, die in de gisteren gehouden redevoering schering en inslag waren, dan laat zich de vreeze niet onderdrukken, dat, zoo het buitenland notitie neemt van hetgeen de heer Van Kol gesproken heeft, — wat niet zoo onwaarschijnlijk is, daar hij internationaal optreedt in vereenigingen, die zich over geheel Europa uitstrekken —, de verontwaardiging over ons wanbeleid algemeen zal worden, en werd dit zoo, dan vraag ik, of het toch niet stuiten moet, het hier te moeten aanhooren, als op die wijs een burger van ons eigen vaderland ons aan de algemeene verachting prijs geeft.

Bestaat hiervoor reden? Of is het niet omgekeerd waar, dat men in het buitenland tot dusver juist over ons koloniaal beleid vrij algemeen eene zeer gunstige opinie koesterde? Ik ben een paar jaar geleden in Amerika geweest, toen juist ook Amerika langzamerhand zich reken-schap begon te geven van het koloniaal beleid, dat het zou hebben te volgen. En toen is mij gebleken, hoe men bijna overal, waar ik in aanraking kwam met mannen, die zich voor de algemeene politiek interesseerden, met hooge belangstelling bij mij informeerde, welke toch wel ons stelsel van koloniaal beheer was, daar men in het algemeen den indruk had ontvangen, dat ons koloniaal beheer zoo verre te verkiezen was boven het Engelsche. Dat in Duitschland gedurig stemmen in gelijken geest zijn opgegaan, weet men. Wanneer men dan ook de oeconomische historie van Engelsch-Indië nagaat, — gelijk die nog onlangs in het werk van Thompson is geschetst —, en voorts let op de plagen van hongersnood en pest, die daar nog onlangs zoo vreeselijke verwoestingen aanrichtten, dan begrijpt men het, hoe zelfs in Engeland langzamerhand de overtuiging rijpt, dat waarlijk het Engelsch koloniaal beleid grondige herziening eischt. Ik behoef slechts te herinneren aan het interessante stuk, eenige maanden geleden dien-aangaande in een Engelsch tijdschrift gepubliceerd.

Nu heeft het mij bovendien gefraspeerd, dat, waar de heer Van Kol ons wees op twee congressen, te Parijs gehouden, het eene een congres van deskundigen, het andere een congres van niet-deskundigen, hij van dat koloniale congres zelf heeft voorgelezen eene resolutie, die juist haar zegel hecht aan het stelsel, dat algemeen als het Nederlandsche stelsel bekend is. En wat nu betreft dat andere, het sociaal-democratische congres, Mijnheer de Voorzitter, het zal mij steeds interressant zijn, de uitingen van de werklieden aan te hooren, waar het geldt hun eigen aangelegenheden. Dat interesseert mij; ik begrijp, dat ik op dit terrein van hen leeren kan. Maar wanneer een internationaal congres, vertegenwoordigende eenige millioenen arbeiders uit alle deelen van Europa, die verreweg voor het grootste deel over koloniën nooit hebben gedacht en er niet de minste kennis van hebben, eene resolutie gaat nemen om ons wijsheid te leveren over de vraag, hoe koloniën moeten worden beheerd, dan komt mij toch onwillekeurig — het zij met allen eerbied gezegd — het „schoenmaker, houdt u bij uw leest” in de herinnering.

Was er dan in het gisteren door den heer Van Kol gesprokene *niets*, dat mijn sympathie had? Zeer zeker. Laat mij aanstonds op twee punten mogen wijzen. In de eerste plaats beaam ik hetgeen de heer Van Kol over de formeele behandeling van zaken sprak bijna volkomen. Reeds in 1878 heb ik mij bij de toelichting van het anti-revolutionair programma bijna in gelijken geest, als de geachte afgevaardigde gisteren deed, uitgelaten. Onbillijk alleen was mij in dit verband zijn klacht over het tekort aan inlichtingen. Wanneer de heer Van Kol kennis neemt van de stukken, die in de Belgische, Fransche en Engelsche Parlementen over koloniale aangelegenheden gewisseld worden, — voor zoover die in België over den Congo in aanmerking komen —, zal hij zelf moeten toestemmen, dat hetgeen elders van de zijde der Regeering geboden wordt, bijna in het niet verzinkt, vergeleken bij den overvloed van inlichtingen, die hier te lande verstrekt worden. Men loopt hier eerder gevaar in de zee van inlichtingen te verdrinken, dan dat men wandelen zou in duisternis.

Ik ga daarentegen met den geachten afgevaardigde vooral hierin mede, dat de inschuiving van belangrijke nieuwe posten, na afloop van het sectie-onderzoek, indien dit niet hooge uitzondering blijft, ook mij bedenkelijk voorkomt. Het inschuiven van nieuwe posten heeft ditmaal zelfs een omvang aangenomen van dien aard, dat, indien hier een voorstel werd gedaan om die nieuwe posten niet te behandelen vóór dat zij naar de sectiën waren gegaan, ik dit gaarne zou steunen, en m.i. zou

de Kamer, door het aan te nemen, een goed antecedent scheppen, om herhaling af te snijden van eene wijze van doen, die van de zijde des Ministers moeilijk is te verdedigen.

Ook buiten dit formeele punt is er een materieel punt van gewicht, waarin ik geheel aan de zijde van den heer Van Kol sta, al zal hij toegeven, dat hetgeen hij gisteren daaromtrent zeide, op zich zelf niets nieuws was. Hij wees er namelijk op, dat de Staatsexploitatie door het cultuurstelsel al meer plaats gemaakt heeft voor eene industriele exploitatie van Indië door het Nederlandsch kapitaal. Wanneer de geachte afgevaardigde de nummers van het *Dagblad* uit den tijd van den grooten kolonialen strijd kon herlezen, zou hij zien, dat ditzelfde toen ter tijd reeds door de toenmalige conservatieven niet ééns, maar herhaaldelijk is opgemerkt, en als noodzakelijk gevolg van het liberale stelsel is geprofeteerd. Ook mijnerzijds heeft het toen niet ontbroken aan waarschuwing voor datzelfde gevaar. Het is toch, o zoo waar, wat de kardinaal Vaughan nog dezer dagen heeft gesproken en wat ik in een kort résumé in de *Indépendance Belge* vond, nl., dat tegenwoordig de koloniale politiek der groote Mogendheden geheel beheerscht wordt door *l'évangile du commerce et de la porte ouverte*. Maar eene andere vraag is het, of dat geheel was te vermijden? Ik geloof het niet. Ik meen, dat wij ook dat stadium van evolutie der koloniale politiek door *moesten*, want de geachte afgevaardigde zal toch toestemmen, dat het voor Indië dringend noodig was, dat er particulier kapitaal heenging. Ik geloof dan ook niet, dat het bezwaar van den geachten afgevaardigde eigenlijk tegen het kapitaal als zoodanig is gericht, maar meer tegen de wijze, waarop daarover beschikt en daarvan gebruik gemaakt wordt.

Hierin val ik hem bij. Te ontkennen toch valt niet, dat, wanneer men in de grootboeken van onze groote koloniale kapitalisten eens de bladzijde opsloeg met het hoofd: liefde voor den Javaan, deze post door verreweg de meesten niet anders dan *pro memorie* zou blijken uitgetrokken te zijn. Ik maak mij omtrent de Javanenliefde van die zijde dan ook niet de minste illusie. De neiging groeit zeer zeker aan, om kapitaal naar Indië te zenden, maar schier uitsluitend opdat het daar zoo hoog mogelijke rente kweeke, om, wanneer eenmaal de schatten uit den grond zijn gehaald of door tabakaanplantingen enz. de bovengrond is uitgeput, den geledigden bodem aan de inboorlingen terug te geven.

Vooraf, dunkt mij, komt het conflict van belangen hier het sterkst uit in iets, dat tot mijn leedwezen ook door den Minister wordt verdedigd, daar namelijk, waar de Nederlandsche industrie zich niet alleen

met de schatten van onze koloniën zoekt te verrijken, maar voor haar exploitatie arbeidskrachten van buiten laat komen. Mijns inziens is de eerste eisch, die gesteld moet worden, wanneer men met eene industrieele onderneming in de kolonie indringt, dat men den arbeid, die te verrichten is, laat verrichten door de inboorlingen zelf, opdat voor dezen het profijt van het arbeidsloon zij. En dit geschiedt niet, zoo de Chineesche koelies in grooten getale worden aangevoerd, iets wat dan wel verdedigd wordt met de opmerking, dat de Javaan dien mijnarbeid niet verrichten kan, maar wat dan toch het dubbele kwaad oplevert, vooreerst, dat het belang van den Javaan uit het oog wordt verloren, en ten andere, dat de invloed van de Chineezers in onze Oost veel meer verstrekt wordt dan mij lief is.

Ik geloof dan ook, Mijnheer de Voorzitter, te kunnen profeteeren, dat de *industrieele* periode, die wij thans doormaken, reeds bezig is vervangen te worden en spoedig geheel vervangen zal worden door eene derde periode, waarin de *sociaal-oeconomische* opvatting van het koloniaal beleid op den voorgrond zal treden. En gelijk de heer Bergsma als Minister de laatste der Abenceragiers was, uit de rij der bewindvoerders of, wil men, uit de ambtenaarswereld voortgekomen, en deze Minister mag worden beschouwd als het type van Minister van Koloniën, dat product is van de industrieele beweging, zal vroeger of later hier de Minister optreden, die meer de sociaal-oeconomische beginselen op de beschouwing van geheel ons koloniaal beleid zal toepassen. Dan zal de redding voor Indië minder uitsluitend gezocht worden in het denkbeeld, er kapitaal heen te brengen en er particuliere nijverheid te ontwikkelen, dan wel in de vraag, welken invloed deze nijverheid heeft op de oeconomische ontwikkeling van den inlander. Dan zal vanzelf de vraag aan de orde komen, hoe de nijverheid van den inlander zelf weer zal kunnen opleven en zal vooral op de dynamische kracht, die in de bevolking daarvoor schuilt, het oog worden gericht. Het zal dan een pogen worden, de Indische bevolking zelve uit den agricultuurstaat tot den industrieelen staat op te heffen, wijl ze alleen zoo tot werkelijke ontwikkeling kan geraken. Dat dit kan, is mijn vaste overtuiging, daar althans voor de textielindustrie de Javaan met zijn fijne hand zeer goeden aanleg bezit. Reeds vroeger is gebleken, wat in dit opzicht door de inboorlingen geleverd kan worden.

Hier vooral lette men op, dat alleen eigen industrieele ontwikkeling het middel voor den Javaan zal zijn om aan het financieele afpersingssysteem van de Chineesche geldschietters te ontkomen. Blijft het daarentegen bij particuliere industrie van Europeanen, dan bereikt ge

nooit het doel, de bevolking naar boven te heffen, maar bereikt ge alleen, dat Nederland financieel geholpen wordt, niet als Staat, maar in een klein deel van zijn inwoners, dat uitnemend de kunst verstaat, daar zijn kapitaal te laten jongen, om bij slot van rekening ons over te leiden in de periode, dat ons een verarmd Indië achterlaten wordt.

Ten slotte, Mijnheer de Voorzitter, nog een kort woord over het *algemeene* standpunt van den heer Van Kol. Dat standpunt zou ik, indien ik een bekenden filosofischen term eens in ongewone beteekenis mocht bezigen, willen qualificeeren als transcendentaal idealistisch.

Idealistisch! Wat toch hebben wij gisteren anders gehoord, dan dat hij het hoogst denkbare ideaal voor den inlander ophangt, een ideaal, zoo hoog, dat het zelfs in onze Europeesche maatschappij nog in reeksen van jaren niet voor verwezenlijking vatbaar is, een ideaal, dat hij dan, hoog in de wolken, transcendentaal zweven laat, zonder het met *de realiteit* van het leven in aanraking te brengen. Indien hij het laatste gedaan had, zou hij zelf gevoeld hebben, waarom hij met zijn statistische opsommingen op zich zelve niemand overtuigen kon.

Vooreerst is reeds zulk breed statistisch materiaal, hangende de discussiën, niet te controleeren, zelfs niet voor den Minister. En voorts, zonder in het minst de cijfers te wantrouwen, door den heer Van Kol aangevoerd, zal hij toch moeten toestemmen, dat l'art de grouper les chiffres ook hier voorzichtig maakt, zoodat het geheel nauwkeurig zou moeten bezien worden, om te weten, of zijn cijfers ons tot gelijke conclusiën zouden doen komen. Vooral echter verbaasde het mij, dat hij volstrekt geen rekening hield met de realiteit, waaraan de beginsel-quaestie zich hier moet aanpassen. Er doen zich hier toch bij alle koloniaal bereid vier groote problemen voor, die geheel ons oordeel beheerschen, en geen daarvan is door hem ook maar ter sprake gebracht, en zulks niettegenstaande het toch volstrekt onmogelijk is, om welk beginsel ook ten deze aan de realiteit aan te passen, tenzij eerst getracht worde, omtrent deze vier problemen tot vaste conclusiën te komen.

Ik zal die vier problemen hier nu niet uitwerken, maar moet ze toch even aanstippen. Het eerste is het groote probleem van de verhouding tusschen de hooger en de lager ontwikkelde rassen. Men moet een van beide stelsels aannemen, of daar, waar minder ontwikkelde rassen in eene landstreek of werelddeel wonen, ze ongemoeid laten betijen, ze aan zich zelve overlaten, en alzoo het isolement van de onderscheiden rassen aanvaarden, tenzij ze door eene vriendschappelijke bejegening tot elkaar komen; maar behalve op de Zuidzee-eilanden

bleek steeds, dat op dit standpunt de hoogere rassen steeds door de lagere met een soort wantrouwen worden bejegend, en dat de laatsten zich liefst hermetisch als in China afsluiten. Wanneer hij nu dit standpunt van absoluut isolement inneemt, dan moet de heer Van Kol het ook afkeuren, dat de Germanen in Europa gekomen zijn, want de Kelten waren er toen reeds en dus hadden de Germanen stil in Azië moeten blijven. Maar zoo komt men tot eene algeheele omkeering van de geheele wereldhistorie; want als men dit aanneemt, hadden de Europeanen ook nooit in Amerika mogen dringen, omdat er reeds inboorlingen waren. En dan zou ook in Azië dezelfde regel gelden, en dan kon hij zeggen, dat ook wij nooit in den Archipel hadden moeten landen, en er nu hoe eer hoe beter uit moeten. Maar aanvaardt hij dit standpunt *niet*, en oordeelt hij met mij, dat de hoogere rassen eene roeping tegenover de lagere hebben, dan vervallen ook al zijn conclusiën, en moet ook hij rekening houden met de gevolgen, die bij de toepassing der beginselen ten gevolge van de aanraking van die verschillende rassen niet kunnen uitblijven.

Het tweede probleem geldt den bodem, waarop de verschillende volkeren gevestigd zijn. Behoort die bodem absoluut aan de bevolking, die er op leeft? Heeft de menschheid als zoodanig, in haar geheele wereldontwikkeling, geen enkel recht op de schatten, die in zulk een bodem verborgen kunnen zijn? Meent, om het nog sterker uit te drukken, de geachte afgevaardigde uit Enschedé, dat eene bevolking zulk een absoluut recht op eigen bodem bezit, dat, wanneer, gelijk de geologen ons voor zeker voorspellen, eens de steenkolenvoorraad in Europa en Amerika geheel zal zijn uitgeput, en dan alleen China nog overrijke steenkolenvelden bezit, de Chineezzen het recht zouden hebben om die mijnen onontgonnen te laten, al was het, dat hier alle machines moesten stilstaan en wij van koude zaten te bevriezen? Of ligt het niet ook zijns inziens voor de hand, dat, wanneer zulke schatten er door de inboorlingen niet uitgehaald worden, die door anderen, ten behoeve van het wereldleven te voorschijn gebracht *moeten* worden?

Het derde probleem raakt de vraag, in hoeverre men rekening moet houden *met historisch geworden toestanden*. De heer Van Kol laat ook dit punt geheel in het midden. Hij stelt kortweg den eisch, in zijn beginsel absoluut, alsof men overal het gewordene tabut la rasa kon maken. En op dien onderstelden, maar niet bestaanden toestand laat hij dan het zoeklicht van zijn beginselen spelen.

Evenmin wordt door hem rekening gehouden met het vierde probleem, met de vraag namelijk, in hoeverre de toepassing van de beginselen

verschillen moet naar gelang van den verschillenden trap in *cultuur*-ontwikkeling, waarop een volk staat. Wanneer men zijn charge hoort over de lage loonen op Java, dan maken die loonen den indruk van iets ridicuuls, wijl men ze dan onwillekeurig vergelijkt met de loonen, die thans onder ons gelden. Vergelijkt men daarentegen die loonen met de loonen, hier te lande genoten in den tijd toen wij cultuur-historisch op denzelfden trap stonden als nu de Javanen, dan komt men natuurlijk tot een geheel ander resultaat. Hetzelfde geldt bij de beoordeeling van een belasting- en strafstelsel of van de rechtsbedeeling.

Absoluut kan men wel den eisch stellen, dat ook in Indië de rechtsbedeeling aan hetzelfde ideaal moet beantwoorden, dat wij thans in Europa bereikt hebben, maar in de realiteit gaat dit niet. Reeds, afgezien van andere hindernissen, gaat het niet om de kosten. Wat toch kost ons hier te lande ons stelsel? We hebben een budget-Justitie van over de zes millioen, dat is dus van *f* 1,20 per hoofd. Breng dit nu op Indië over, dan krijgt ge eene totaal uitgave, enkel voor rechtsbedeeling, van over de 50 millioen. Werd nu dit beginsel van gelijkheid evenzoo bij alle andere Departementen van beheer doorgevoerd, tot hoevele honderden millioenen zou dan ons Indisch budget oploopen? Dan zou men komen te staan voor de vraag, waar al dat geld vandaan zou moeten komen. Natuurlijk zou dat dan in hoofdzaak van den inlander zelven moeten komen, en ieder begrijpt toch, dat op die wijze de inlander eerst recht uitgemergeld zou worden. Hetzelfde geldt voor het strafstelsel. Als men mij de keuze liet tusschen celstraf en een jaar lang met een kogel aan mijn been te moeten loopen, geloof ik, dat ik het laatste zou verkiezen. Voor veler constitutie althans is beweging altijd beter dan in eene cel opgesloten te worden. Maar, ook afgezien daarvan, dunkt het mij toch niet voor tegenspraak vatbaar, dat ook het strafstelsel in verband moet staan tot den trap van cultuurontwikkeling, waartoe de bevolking is gekomen, en dat, wanneer men een elders geldend strafstelsel met het onze vergelijkt, men niet moet vragen, of het daar geldende stelsel ons zou lijken, maar wel of het overeenstemt met het strafstelsel, dat hier gold, toen wij in gelijke cultuur-historische toestanden verkeerden.

Om die reden komt het mij voor, dat men bij den heer Van Kol, werd hij zelf eens tot besturen geroepen, hetzelfde zou vinden, wat zich zoo vaak voordoet op paedagogisch terrein. O, die heeren paedagogen weten, voordat zij getrouwd zijn, u, o zoo keurig en haarfijn, uit te rekenen, hoe theoretisch naar vaste regelen de opvoeding zijn moet. Maar laten diezelfde heeren er straks toe komen, om, wat de heer

Van Limburg Stirum noemde, zich een vrouw aan te schaffen, en laat die vrouw, om in de terminologie van dien afgevaardigde te blijven, zich kinderen aanschaffen, laat die kinderen opgroeien en laat er onder die kinderen eens lastige potentaten zijn, dan gaat al dat theoretisch idealisme den doofpot in en schikken de heeren hun paedagogische theorie naar de practijk. Natuurlijk, zoolang men alle problemen, waarvoor de practijk ons plaatst, laat rusten, is niets gemakkelijker, dan het formuleeren van den absoluten eisch van het beginsel; maar zoodra niet wordt men zelf geroepen tot toepassing ervan, of men stuit op de harde realiteit en moet zijn theorie wel ombuigen.

Ten slotte nog dit, Mijnheer de Voorzitter. De heer Van Kol heeft ons voorgeworpen: gij roept wraak over Engeland's houding tegenover Transvaal, — ik doe het met hem van harte, want Englands geweldpleging stuit tegen de borst —, maar gij handelt juist tegenover Indië als Engeland tegenover Transvaal. Maar ik zou dat harde verwijt op hem zelven willen terugwerpen en hem zeggen: geachte mede-afgevaardigde, in Engeland woelt en werkt nu sinds maanden eene jingo-pers, die, door de Boeren te lasteren in zake hun behandelen van de kaffers, het Engelsche volk tegen de Boeren heeft opgehitst; maar komt wat gij doet ten onzen laste niet neer op datzelfde wat de jingo's doen? Of is het niet zoo, dat uw redevoering van gisteren aan het buitenland de gegevens leverde, om straks, als men booze plannen tegen ons beraamt, wegens de slechte behandeling, die wij, naar uw zeggen, den Javaan aandoen, gelijke animositeit bij heel Europa op te wekken tegen ons?

Handelingen, blz. 393—396.

Algemeene beschouwingen over de Staatsbegroting voor 1901: Waar is het Protestantisch en het Israëlietisch kerkgenootschap? — Eenzijdigheid bij commissiën voor een nationaal huldeblijk — De tabellenplaaq van de Leerplichtwet — Geldelijke gevolgen van den leerplicht voor de vrije school — Een Minister beveelt een amendement aan — Mag de Regeering buiten den Raad van State om de considerans eener wet belangrijk wijzigen? — Homogeniteit van het Kabinet — Grondwetsherziening en blanco artikel — Het algemeen stemrecht in strijd met het beginsel der souvereiniteit Gods — De troebelen in China — Het beleid van het Kabinet in zake Zuid-Afrika — Onze toekomst — Onze Diplomatie — Sociale evolutie — Men wake voor den klassenstrijd en zorg voor sociale wetten, in het belang van ons onafhankelijk voortbestaan — Waar moet het geld voor sociale hervormingen vandaan komen? — Protectie — Vaderlandloozen.

VERGADERING VAN 4 DECEMBER 1900.

Mijnheer de Voorzitter! Niet uit plichtpleging, maar uit overtuiging begin ik ook mijnerzijds met een woord van hulde aan het Kabinet en voor de werkkraft, door meer dan één Departement ontwikkeld, en voor de zaakkennis en de degelijkheid, soms ook de welsprekendheid, waarmede de ingediende wetsontwerpen door meer dan één Minister hier zijn verdedigd. En ik voeg daaraan toe een woord van dank voor de hoffelijkheid, waarmede van de Regeeringstafel — één incident uitgezonderd — ook de oppositie bejegend is geworden, en niet minder voor den eerbied, dien dit Kabinet getoond heeft te koesteren voor de overtuiging van de minderheden.

Dit sluit intusschen critiek niet uit; de Regeering zelve zou dat allermint wenschen. Laat mij die critiek mogen inleiden met enkele detailvragen, waaronder er ook zijn, die onderwerpen betreffen, welke niet in het Voorloopig Verslag voorkomen, omdat ze pas zijn opgekomen, nadat dit Staatsstuk was vastgesteld.

In de eerste plaats zou ik willen vragen, of de Regeering mij ook op de hoogte zou kunnen helpen, waar ergens hier te lande te vinden is *het Protestantisch kerkgenootschap* en evenzoo waar *het Israëlietisch kerkgenootschap*? Er is namelijk dezer dagen afgekomen een Koninklijk Besluit tot wijziging van een algemeen maatregel van inwendig bestuur, vastgesteld bij Koninklijk Besluit van 31 Augustus 1886 (*Staatsblad* n°. 159), en in dat Koninklijk Besluit wordt in art. 102 bepaald, aan wien de geestelijke zorg in de Rijksgestichten zal worden opgedragen, en gezegd,

dat daartoe gekozen zullen worden „een bedienaar van den godsdienst van het Protestantsch, van het Roomsch-Katholiek en van het Israëlietisch kerkgenootschap”.

Die maatregel nu moet natuurlijk uitgevoerd kunnen worden; die mannen moeten er zijn; en zij mogen volgens het Koninklijk Besluit niet anders genomen worden dan uit *het* Protestantsch, *het* Roomsch-Katholiek en *het* Israëlietisch kerkgenootschap. Nu bestaat hier te lande, blijkens de begrooting van Justitie, niet een Israëlietisch kerkgenootschap, wèl een Nederlandsch- en een Portugeesch-Israëlietisch kerkgenootschap, terwijl ik evenzoo nog nooit gehoord heb van *het* Protestantsch kerkgenootschap. Daar intusschen, zooals ik zeide, de maatregel moet worden uitgevoerd, moet de Regeering die genootschappen kennen en ze weten uit te vinden, of wel, ze moet ze zelf gefabriceerd hebben. Daar ik nu op kerkelijk gebied niet ten eenenmale een vreemdeling ben, bevreemdt het mij ten zeerste, dat ik nog nimmer van het bestaan van die twee kerkgenootschappen gehoord heb, en indien de Regeering die in het verborgene mocht hebben gefabriceerd, dan zou ik toch wel aan den Kabinetsformeerder willen vragen, of het zijns inziens binnen de bevoegdheid der Regeering ligt, om zich iets dergelijks aan te matigen.

In de tweede plaats zou ik willen vragen, of het onder de inspiratie of op de instigatie van den Minister van Binnenlandsche Zaken is geschied, dat heeren burgemeesters en andere dienaren van de Kroon commissiën hebben gevormd, èn een vorig maal èn ook nu weder bij de aanstaande feestelijkheid, voor een nationaal huldeblijk en dergelijke. Ik ben er reeds op zich zelf niet mede ingenomen, dat zoo iets uitgaat van dienaren van de Kroon. Ik vind het niet natuurlijk, dat, wanneer uit het volk geestdrift zal opgaan, om bij zoodanige omstandigheden hulde te brengen, daartoe de burgemeesters qualitate qua — en daar druk ik op — de oproeping er voor doen. Maar dit daargelaten, indien het geschiedt, moet bij de instelling van zulke commissiën toch als vasten regel gelden, dat zij noch eenzijdig noch partijdig worden samengesteld. Dat dit thans maar al te dikwijls het geval is geweest, zal intusschen voor geen der heeren Ministers, zoo zij de lijsten hebben nagegaan, een geheim zijn gebleven.

Mijn derde vraag geldt de invoering van de Leerplichtwet. De Regeering heeft met 1 Januari e.k. den leerplicht de vrije vaart gegeven en dienaangaande heb ik nu twee vragen. In de eerste plaats over de wijze, waarop de Regeering deze zaak wil doen uitvoeren. Ik heb hier voor mij een concept-tabel, die elk jaar eenmaal door ieder hoofd

van eene school moet worden ingevuld. Op zulk eene lijst komen niet meer voor dan vier kinderen. Nu ben ik in Amsterdam van nabij betrokken bij de zoogenaamde Funenschool, een school met 600 kinderen. Het hoofd van die school heeft dus in te vullen 150 zulke tabellen. En wanneer men ziet, dat de kinderen eerst gealphabetiseerd moeten worden en ten tweede, dat uit de 12 maandlijsten de absentiën van elk kind moeten worden gespecificeerd, verder gerubriceerd naar allerlei bijzonderheden en met allerlei opgaven, dan zal men verstaan, dat men voor zulk eene invulling per kind met niet minder kan toekomen dan met 10 minuten. Dat geeft dus voor de 600 kinderen 6000 minuten of 100 uren. Het hoofd krijgt met Kerstmis eene vacantie om op adem te komen van hoogstens 12 dagen. Daar gaan van af 2 Zondagen en de 2 Kerstdagen, en blijven dus over 8 dagen. Verdeelt hij dus die 100 uren over de 8 dagen, dan heeft hij $12\frac{1}{2}$ uur per dag werk en is hij bekaf als de vacantie uit is en de school weer begint.

Is dit nu de manier om het onderwijs te bevorderen? Ik zeg dit nu niet alleen ten behoeve van het vrije onderwijs; voor de openbare onderwijzers is deze tabellenplaag m.i. even schadelijk en ongeoorloofd.

Mijn tweede vraag omtrent den leerplicht is deze. Ik vertrouw nog altijd ten volle op de loyaliteit van de belofte, indertijd niet alleen door den Minister van Binnenlandsche Zaken, maar door de geheele Regeering afgelegd, dat zij de gevolgen van den leerplicht voor het vrije onderwijs geldelijk zou ondervangen. Doch wel moet ik er mijn bevreemding over uitspreken, dat de Leerplichtwet uitvoerbaar is verklaard, zonder dat zelfs bij deze Kamer is ingekomen het daartoe strekkende wetsontwerp. Daarom zou ik van de Regeering de pertinente verklaring willen hebben, dat ook zij doordrongen is van de overtuiging, dat het in werking treden van de wet op den leerplicht voor de vrije school onmiddellijk, zoowel wat het gewone als wat het herhalings-onderwijs betreft, geldelijke gevolgen na zich zal slepen, en dat de te late indiening van het bewuste ontwerp noch ten gevolge mag hebben een misbruik maken van de conscientie-causule, noch dat kinderen, die naar de keuze der ouders op de vrije school thuis behooren, gedwongen mogen worden, zij het ook tijdelijk, de openbare school te bezoeken.

Thans nog een tweetal punten van constitutioneelen aard. Blijkens bladz. 1233 van de *Handelingen* heeft, na de bespreking van een amendement, ingediend op een ontwerp van de Regeering, een van de heeren Ministers zijn rede besloten met deze woorden: „onder deze omstandigheden meen ik de aanneming van het amendement

ten ernstigste aan de Kamer te moeten aanraden.” In het Voorloopig Verslag is daarop reeds gewezen, doch de Regeering is er over heen gegleden, in dien zin, dat zij wel gezegd heeft, daarin niets te vinden, maar geen enkele reden voor die meening heeft bijgebracht. Nu zou ik der Regeering de vraag willen doen, of zij niet met mij van oordeel is, dat een Minister, die hier een ontwerp heeft te verdedigen, niet verdedigt zijn persoonlijk ontwerp, maar eene voordracht van de Kroon. En is dit zoo, is hij verplicht, de voordracht van de Kroon te verdedigen, hoe kan het hem dan vrijstaan, die voordracht onverdedigd te laten en daartegenover een amendement van de Kamer aan te bevelen.

Het tweede punt van constitutioneel staatsrecht is dit. Er is bij de Leerplichtwet, hangende de beraadslaging, eene wijziging aangebracht in de considerans en door die wijziging is een geheel nieuw onderwerp, wat er eerst niet in voorkwam, in die considerans en zoo in de wet gebracht. Nu zou ik willen vragen aan de Regeering, of zij niet met mij van oordeel is, dat de grondwettelijke bepaling ten opzichte van het hooren van den Raad van State op zulk eene wijze illusoir wordt gemaakt.

Ik kom nu, na die detailpunten te hebben afgehandeld, tot het algemeene politieke standpunt, door de Regeering bij haar optreden ingenomen.

Toen ik op 2 Decemcer 1897 mij veroorloofde, te informeeren naar de homogeniteit van dit Kabinet, had ik verwacht, dat het antwoord van de Regeeringstafel zou geweest zijn: van homogeniteit kan bij ons geen sprake zijn, althans niet in den gezonden, normalen zin van het woord. De geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer Kerdijk, had dan ook m.i. onbetwistbaar recht, toen hij het uitsprak, dat gezond politiek besef tot de overtuiging moet leiden, dat op het oogenblik noch rechts noch links een homogeen Kabinet kan gevormd worden. Dit gezond politiek besef nu had m. i. in de eerste plaats moeten bestaan bij hem, aan wien de formatie van een Kabinet werd opgedragen. Wat is nu intusschen, in strijd hiermede, de positie, door het Kabinet ingenomen? Het is niet alleen zooals de heer Kerdijk gezegd heeft, maar het is nog erger. Het Kabinet heeft namelijk niet alleen gesproken van eene waarachtige homogeniteit, die het niet kan presteeren, maar het heeft in zijn antwoord twee met elkaar geheel strijdige voorstellingen van zich zelve gegeven. Dat dit niet te sterk gesproken is, blijkt hieruit, dat de heer Minister eerst begonnen is met te zeggen, dat de overwinning behaald was door „de ééne groote

liberale partij" in Nederland. Ik mag tusschen twee haakjes wel zeggen, dat ik het niet zeer kiesch vond, dit zoo uit te drukken. Het is toch een bekend feit, dat, als de Christelijk-historischen niet ter elfder ure die ééne groote liberale partij waren te hulp gekomen, die ééne groote liberale partij hoogstwaarschijnlijk in het zand zou hebben gebeten. En ik moet toch zeggen, dat, wanneer men, na uit het water te zijn geholpen, zijn vrienden in den nood zóó verloochent en als quantité négligeable verwaarloost, gelijk hier geschiedt, dit pijnlijk moet aandoen. Dit moeten intusschen de heeren onder elkander weten; dit raakt mij niet. Maar wat heeft de heer Minister over zijn eigen Kabinet gezegd? Dit, dat daaruit voortvloeide, dat zijn Ministerie *niet* moest zijn een Ministerie *van enkele fractiën* (let wel, er staat niet van één enkele factie, edoch *fractiën*, in het meervoud), maar dat het moest zijn een Ministerie van „de geheele liberale partij”. Wat is dit nu? Hoeveel fractiën rekent de Regeering, dat de liberale partij heeft? Zij heeft ze duidelijk opgeteld: *vier*. Wie zegt: ik moet een Ministerie vormen, niet uit enkele fractiën, moest dus toch op zijn minst van de vier er drie nemen. Maar zie, van dit eerste tableau, een Ministerie, niet van eene enkele fractie, maar van minstens drie fractiën van de ééne groote liberale partij, en dat nog wel in volkomen homogeniteit, kwam daarna en vlak daarop (zie bladz. 280*b*) eene geheel andere voorstelling, deze namelijk, dat het een Kabinet was, bestaande wel uit enkele fractiën, namelijk uit slechts *twee*, en van die twee fractiën werd nu gezegd, dat zij in theorie soms als vuur en vlam tegenover elkander stonden, maar dat zij, om geen brand te stichten, samen in raadzaal waren gaan spreken, en na die samenspreking waren gekomen tot een accoord van samenwerking *to all intents and purposes* — niet *sand purpopes*, zooals in de *Handelingen* den heer Kerdijk in de mond wordt gelegd — omtrent practische maatregelen. Nu is het derhalve een *coalitie-Kabinet*. Eerst alzoo de geheele liberale partij, en *niet* enkele fractiën; toen slechts twee fractiën; en eindelijk tusschen die twee een accoord omtrent practische maatregelen. Twee voorstellingen, de één met de ander in onverzoenbaren strijd. De heer Kerdijk wees er dan ook op, hoe potsierlijk het was, onder die omstandigheden toch te spreken van eene volkomene, eene waarachtige homogeniteit, nog wel in beginsel en in toepassing. Die homogeniteit is later dan ook ingeslonken tot een *cum grano salis*, waarmee zeker *sal atticum* is bedoeld, om het vermakelijke der geheele voorstelling.

Intusschen, nadat het Kabinet aan het werk was gegaan, is gebleken, zoo uit de gevoerde besprekingen als uit de feiten, dat de heer Kabinets-

formateur wel inderdaad bedoeld had eene liberale concentratie, en dat het zijn ernstige toeleg en bedoeling is geweest, de twee fractiën, die uit elkaar waren gegaan, weer tot elkaar te brengen, dus om de gebroken schaal weer te lijmen en te krammen. Wanneer ik hierin zijn bedoeling goed vat, dan zou hij daarvoor overtuiging aan de overzijde moeten wekken. Maar dit juist is *niet* geschied. Integendeel, wij hebben uit den mond van den heer Kerdijk het Vrijdag nog gehoord, dat er ook nu nog zijn twee op zich zelf staande partijen, en niet twee ineengesmolten fractiën. Het doel is dus niet bereikt.

Maar vraagt men, of de overzijde als zoodanig door deze houding der Regeering is gesterkt, dan zal men moeten toestemmen, dat èn de geavanceerden, èn de oud-liberalen, zich verder deze jaren gegeneerd hebben gevoeld en zich niet dan hoogst zelden in hun kracht hebben kunnen toonen. Het gevolg hiervan is geweest, dat de socialisten al spoedig de lead hebben genomen, zooals feitelijk geschied is bij de motie-Troelstra.

Ik zeg niet, dat de heer Kerdijk bijv. niet ook in gelijken zin de grondwetsherziening verdedigd had en het ook nu niet uit eigen beginsel doet, maar het denkbeeld, om dit punt bij de verkiezingen op den voorgrond te stellen, is uitgegaan niet van hem, maar van socialistische zijde. Met het oog hierop zou ik wel aan de Regeering willen vragen, hoe zij nu tegenover dit *shibboleth* staat. Het eigenaardige toch van een Kabinet, dat opgetreden is met een Regeeringsplan, bij accord vastgesteld, is, dat als de periode ten einde loopt, het *menu* op is en een nieuw menu, met het oog op de veranderde omstandigheden, moet worden opgemaakt. Nu is de vorige maal door het Kabinet afgesproken: de kiesrechtquaestie abordeeren wij in deze periode niet. Zal zij in de nieuwe periode geabordeerd worden, ja dan neen, en zoo ja, in welken zin? Zijn ook ten opzichte van deze zaak de verschillende componenten deelen van het Ministerie tot eenheid gekomen? Ik geloof, dat het plichtmatig is, dat een Kabinet, in dezen vorm optredende, òf dadelijk zijn voornemen te kennen geeft, om na afloop van zulk eene periode zijn taak als geëindigd te beschouwen, gelijk het vorige Kabinet dit deed, òf, dat het, is dit niet zijn plan, duidelijk mededeelt, wat het voornemens is te doen als Kabinet der toekomst.

Waar ik dit aan de Regeering vraag, wil ik mij zelf niet onttrekken aan de taak, om over de quaestie van grondwetsherziening ook mijnerzijds een enkel woord te zeggen. Het aan de hand gedane voorstel strekt om een blanco artikel in de Grondwet te brengen in den zin van het amendement-Van Houten, en alzoo de beslissing in zake kiesrecht voortaan over te

laten aan den gewonen werkgever. Daarmede ga ik, in beginsel, niet mede. In de eerste plaats niet, omdat ik het in strijd acht met den eisch, den aard en het karakter van elke Grondwet, om er een blanco artikel in te schrijven. De Grondwet strekt naar mijn overtuiging in de eerste plaats om de verdeeling van macht te regelen. Nu is er niets, wat op de verdeeling van macht zoo sterken invloed oefent als juist het kiesrecht. Daarom is het een eisch van elke goede Grondwet, dat het principe, dat de verdeeling van macht door het kiesrecht zal beheerschen, in de Grondwet zelve zij vastgesteld. In de tweede plaats ga ik er niet mede mee, omdat ik acht, dat het voorstel geen enkele kans van slagen heeft en wanneer dit zoo is en men concentreert toch op zulk een punt de aandacht der kiezers, dan weet men aan het einde — als de verkiezingen zijn afgeloopen — wel, wat men *niet* heeft te doen, maar men heeft geen eenigszins intensieve aanwijzing van wat men *wel* wil. Ik voeg er bij, dat ik ook niet inzie, dat de drang om er toe over te gaan, zóó sterk is, dat elk ander belang daarvoor zou moeten wijken. Wel heeft de heer Kolkman onlangs zeker iets te sterk gesproken, maar toch ben ik het eens met de ervaring, door hem opgedaan, dat de laatste jaren niet hebben doen blijken van een sterken aandrang om uitgebreid kiesrecht bij het volk. Maar dat daargelaten, is er iets anders gebleken, iets wat voor mij meer gewicht in de schaal legt. De ervaring is namelijk opgedaan, dat bij de laatste drie achtereenvolgende uitbreidingen van het getal kiezers de boven- en de onderzeesche stroomingen in ons volk over het algemeen tot dezelfde resultaten hebben geleid. Telkens bleek opnieuw, dat in ons volk ongeveer twee gelijke helften tegenover elkander staan. Of men een uitgebreid, meer uitgebreid of zeer uitgebreid kiesrecht nam, de verhoudingen bleven bij elke stembus schier gelijk. Er is in ons volk niet eene bovenzeesche strooming in aristocratischen zin en eene onderzeesche strooming in democratische richting, maar het is en blijft half om half, van boven en beneden.

Maar wat alles voor mij afdoet is, dat de heer Kerdijk als eerlijk man er onmiddellijk heeft bijgevoegd, dat het hem niet te doen is om een blanco artikel en dáárdor meer kiezers te krijgen, maar bepaaldelijk om algemeen stemrecht. Hij wil derhalve dit middel aangrijpen om daardoor algemeen kiesrecht met eene gewone meerderheid te kunnen invoeren. Maar juist dit dwingt degenen, die hier principieel tegenover staan, dat blanco artikel niet te steunen, maar de invoering ervan te verhinderen. Zij mogen zich niet laten verlokken, daartoe mede te werken.

Maar waarom ben ik tegen algemeen kiesrecht? Ben ik daartegen,

omdat dan het kiesrecht niet meer aan geld gebonden is? De heeren weten beter. Bij de kieswet-Van Houten heb ik hier zelf een amendement voorgesteld, om alle banden van geldelijken aard door te snijden. Is het dan, omdat het getal kiezers te groot zou worden? Wie weet, dat ik voor gezinskiesrecht pleit, en weet, dat er in Nederland een millioen gezinnen zijn, zal mij van zoo iets niet verdenken. Neen, mijn principieel bezwaar, als zoodanig, ligt in wat de heer Kerdijk met de puntjes op *i* — en daarvoor dank ik hem — zeide: „Het is mij niet te doen om kiezers, maar om het *recht*; het kiesrecht moet zijn een uitvloeisel van het staatsburgerschap, en daarom is voor mij het algemeen stemrecht *een eisch van recht*.” Welnu, dat zoo zijnde, ligt daarin dan ook datgene, wat ik mij reeds vroeger veroorloofde hier op te merken, dat, mits men het volk geen rad voor de oogen draaie door het staatsburgerschap te beperken, een ieder die in den Staat geboren is, en als mensch opgroeide, dit inhaerente recht bezit, en dat dus het kiesrecht volstrekt niet zich bepalen kan tot de meerderjarige manspersonen. Neen, er wordt dan door dat inhaerente recht een factor in beweging gezet, die niet bij de mannen kan blijven staan, maar zich ook tot de vrouwen moet uitstrekken. Meer nog, het zou op dat standpunt evenzoo eene volkomen willekeurige beperking zijn, te blijven bij de meerderjarige personen; men moet dan ook dáár onder gaan, en ten slotte kan het niet anders of men vindt zijn grens eerst in de fysieke onbekwaamheid om naar de stembus te loopen en het biljet in te vullen. En althans de leerlingen der hoogste klasse van de lagere school moeten geacht worden, aan die beide eischen te voldoen. Op hun standpunt moeten de heeren hiervoor dan ook niet terugdeinzen. De eisch van het beginsel is onverbiddelijk. Vader en moeder zullen hun kinderen dan wel bewerken, en de ouderliefde zal met verhooging van politieken invloed worden beloond.

Maar als het zoo genomen wordt, als eisch van een inhaerent recht, dat in de personen als zoodanig kleeft, als een recht, dat in den mensch als mensch kleeft, dan komt hiertegen „het paradepaard”, zooals de heer Troelstra het noemde, weer op, want dan komt men vanzelf weer uit bij het beginsel van volkssouvereiniteit, waartegenover wij als antithese de souvereiniteit Gods stellen. Dit moge men dan een paradepaard noemen, in elk geval is het een strijdros, waarmee wij een uitnemend figuur maken, heel wat beter dan de heeren van de overzij met de oude knollen, die zij telkens van stal halen. Voor mij is juist om dat beginsel van volkssouvereiniteit het algemeen stemrecht onaan-nemelijk en hieraan hangt voor mij de geheele quaestie.

De heer Kerdijk toch heeft, hoe ver ook zijn toelichting ging, de zaak nog niet in het volle licht gesteld. Wanneer toch het kiesrecht volgt uit de aangeboren, inhaerente qualiteit van den mensch als staatsburger, dan is zijn recht niet, om eene vertegenwoordiging bij de overheid te kiezen, maar om die overheid zelve aan te stellen. Dan is het het volk, dat boven de overheid komt te staan. Dan moet het volk de overheid aanstellen. En dan is het ook eene stuitende inconsequentie van den heer Kerdijk en de zijnen, om te zeggen, dat het volk moet wachten tot de overheid het dit kiesrecht geeft. Een patroon, die klerken op zijn bureau heeft aangesteld, wacht niet met zijn rechten te vindiceeren tot zijn klerken hem dit vergunnen, maar zegt eenvoudig: ik gebruik die rechten. Zoo ook wanneer het volk werkelijk een inhaerent, aangeboren politiek regeerrecht bezit, een recht om zijn overheid aan te stellen, dan moet dat soevereine volk eenvoudig zeggen: ik neem en gebruik dat recht, en dan moet het niet wachten totdat door eene wet of welke overheidsdaad ook dat recht hem wordt geschonken.

Maar het allerminst heb ik begrepen het slotargument, waarmede de heer Kerdijk zijn meening verdedigde, — en dat was nu weer een van die echte oude knollen —, toen hij namelijk het algemeen stemrecht aanpreeft als de onmisbare voorwaarde voor duurzame verbetering. Want als ik dat hoor, zou ik toch willen vragen, hoe zulk eene stelling ook maar een oogenblik aan de overzijde kan worden volgehouden? Hier toch hebben wij de ervaring voor ons om ons te onderwijzen. Neem eens Amerika; daar is algemeen stemrecht. Welnu, toen ik te Washington was, heb ik daar zeer uitvoerig met dr. Wright, den commissioner for the Departement of Labor, over de arbeidersquaestie gesproken, en toen zeide hij mij: wij, in Amerika, schamen ons voor Europa; wij zijn in de arbeidswetgeving bij alle andere volken ver ten achter. En nu de keerzijde. Protectie wordt hier beschouwd als het *non plus ultra* van roof aan de arbeiders gepleegd. En juist die booze protectie bestaat in Amerika in zoo sterke mate, dat ze op die wijze hier nooit na te volgen zou zijn. Ziedaar de vruchten van het algemeen stemrecht over zee.

In Frankrijk bestaat ook algemeen stemrecht; en daar heeft men eene ongevallenwet, die hier veroordeeld werd als zóó volkomen ontoereikend, zóó slecht en onbruikbaar, dat hier te lande tot gansch andere maatregelen moest worden overgegaan. Hier is dus zonder algemeen stemrecht bijna tot stand gekomen eene wet, die, volgens het oordeel van de heeren, onvergelykelijk veel beter is dan de Fransche. En in datzelfde

Frankrijk is evenzoo de protectie op de spits gedreven. In Duitschland is eveneens algemeen stemrecht, en ook daar heeft dit geleid tot eene ongevallenwet, zóó onbruikbaar, dat, toen ik mijnerzijds bij verschillende gelegenheden voor het daar gevolgde stelsel pleitte, men daarvan niets wilde weten. Dat was een volkomen onbruikbaar legislatief product. Men moest hier iets hebben, dat veel beter aan de behoeften der arbeiders te gemoet kwam. En ook in Duitschland is in zeer sterke mate protectie, roef dus op de arbeiders gepleegd.

Daarom versta ik niet, hoe ter wereld de heer Kerdijk en anderen, die toch nuchtere en heldere koppen zijn, dien ouden knol van die *onmisbare voorwaarde* telkens weer van stal kunnen halen. Beter zou ik het mij nog kunnen begrijpen, zoo zij, steeds de eersten om alles in landen, waar het algemeen stemrecht heerscht, af te keuren en te veroordeelen, dan ook lijnrecht tegen het algemeen stemrecht ingingen. En omgekeerd moesten de heeren, die tegen te groote rechten van de arbeiders zijn, zeggen: laten wij zoo gauw mogelijk algemeen stemrecht invoeren, dan blijven de arbeiders het makst.

Na deze quaestie der grondwetsherziening veroorloof ik mij thans, een enkel woord te zeggen over de buitenlandsche politiek van het Gouvernement. Ik doe dit, geheel afgezien van elken geest van oppositie, omdat het mij voorkomt, dat op het stuk van buitenlandsche zaken hier nooit partijen mogen zijn, maar wij allen te zamen geroepen zijn, als de ondeelbare Vertegenwoordiging van het ééne Nederlandsche volk de Regeering te steunen. Ik doe dit ook niet zonder diep te gevoelen, hoe gedurende deze jaren de *homme en place* een last heeft moeten dragen, veel zwaarder dan sedert de Luxemburgsche aangelegenheden op het Buitenhof ooit gedragen is. Maar juist waar de drang der omstandigheden, waarvoor de Regeering zich telkens geplaatst vond, haar zoo dikwijls in haar handelen belemmerde en in het spreken bemoeilijkte, is het te meer plicht, dat van de zijde der Kamer datgene, wat te zeggen is, ook worde uitgesproken. En dan meen ik in de eerste plaats te mogen constateeren, ook na het gesprokene door den heer Kerdijk, dat zich nu vrijwel een *communis opinio* heeft gevormd, dat het *vitium originis* in zake de Transvaal-quaestie ligt in het onverwijld en daardoor te overijld acceptceeren van de Vredesconferentie. Ik zal daarop niet terugkomen, want dit is, helaas, eene begane fout, die onherstelbaar is.

Anders staat het in zake China, waar men niet aan antecedenten gebonden was. In welken toestand verkeerden wij ten opzichte van

China? In dezen, dat wij als souvereine Staat een gezant onder gezantschapsrechten in Peking hadden, en wel met een eigen legatiegebouw, archief en voorts met allerlei personeel, in de legatie vertoevende. Dat, in de tweede plaats, dat legatiegebouw door brand en vernieling verwoest is, de gezant en zijn personeel vervolgd en in het leven bedreigd zijn, weken lang. En, in de derde plaats, dat wij op de kust hadden een klein eskader met eene landingsdivisie, gezonden om Nederlanders te beschermen, maar zóó, dat tevens uitdrukkelijk gelast was: gij moogt elken Nederlander en zelfs vreemdelingen beschermen, maar om den gezant bekommert gij u niet; naar hem mag geen hand worden uitgestoken. Nu komt het mij toch voor, dat, hoe men dit ook wende of keere, zoo te handelen toch geen houding heeft. Wanneer een gezantschapsgebouw vernield en een gezant in het leven bedreigd wordt, heeft de hoogste krenking van het volkenrecht plaats, die bijna denkbaar is, en dat een souvereine Staat dan zegt: och, voor mijn gezant zullen de andere Staten wel zorgen, daarvan zal ik mij maar afhouden, — is, dunkt mij, iets, dat niet is overeen te brengen met onze vrije souvereiniteit. Daarna is gebleken, dat ook de onderhandelingen met het Gouvernement van China overgelaten werden aan de groote Mogendheden, en dat bij onze Regeering het plan bestaat om eerst later, wanneer de toestand te Peking weder normaal is geworden, de quaestie onzerzijds af te spinnen.

Daarin ligt voor mij een ernstig gevaar. Het is onmiskenbaar, dat de groote Mogendheden er steeds meer op uit zijn om de kleine Staten als, ik zal niet zeggen onmondig, maar toch minderwaardig te behandelen en toe tepassen het: zooals de heeren het wijzen, zoo moet gij het prijzen; zooals wij het beslist hebben, moet gij de goede of kwade gevolgen er van afwachten. Er is wel een schrijver geweest over volkenrecht, een Engelschman, genaamd Lorimer, die theoretisch staande hield, dat de kleine Staten geen gelijke subjecten zijn met de groote Mogendheden op het gebied van het volkenrecht, maar daartegenover staan toch alle gezaghebbende schrijvers over volkenrecht van den lateren tijd, als Martens, Ullman Rievier en anderen, die pertinent volhouden, dat het volkenrecht ophoudt te bestaan, indien de subjecten ervan niet gelijk zijn. De gelijkheid der subjecten moet huns inziens worden volgehouden, anders vervalt het volkenrecht zelf. Nu weet ik, helaas, wel, dat de paramountcy, die de groote Mogendheden najagen, door de kleine Staten zeer moeilijk te keeren is, en dat er iets van een Chamberlaingeest bij vele groote Mogendheden heerscht, maar Ihering heeft ons toch ook in Holland geleerd, dat, waar wij een

recht bezitten, het onze plicht is voor dat recht te strijden, en dat iemand, die ophoudt voor zijn recht op te komen, er zelf de schuld van draagt, wanneer dat recht doodgaat.

De taktiek der Regeering in de Chineesche aangelegenheden heeft mij daarom niet bevredigd, en het zal mij aangenaam zijn, indien dien-aangaande alsnog aan de Kamer kunnen worden gedaan meer bevredigende mededeelingen, die de gevolgde gedragslijn beter rechtvaardigen.

Ik kom nu met een enkel woord op Transvaal terug. Er is door de Kamer in het Voorloopig Verslag geïnformeerd, of ook dezerzijds pogingen waren aangewend, om hetzij tot interventie, hetzij tot arbitrage te geraken. Het antwoord daarop luidde ontkennend, en het Kabinet vond, dat alleszins afdoende was het antwoord, door andere leden der Kamer gegeven, dat namelijk zulk eene poging na de wijze, waarop de Engelsche Regeering het Amerikaansche aanbod had afgeslagen, vanzelf doelloos zou zijn geweest. Ik kan het treffende van die tegenspraak niet inzien. De vergelijking zou opgaan, indien beide plaats grepen onder gelijke omstandigheden, maar het Amerikaansche aanbod is gedaan vóór de ratificatie der tractaten van de Vredesconferentie, terwijl de bedoeling van de vraag in het Voorloopig Verslag is, eene poging te doen nà die ratificatie.

Dit onderscheid beheerscht geheel het vraagstuk. De lieve vrienden, Engeland en Nederland, komen bij elkaar en zeggen: Wij hebben wel eens een driftig oogenblik; laten wij daarom, nu wij beiden kalm zijn, afspreken, dat, wanneer een van ons beiden de handen onvoorzichtig uitsteekt, de andere hem zal waarschuwen en zeggen: pas op vriend; laten wij tevens afspreken, dat degene, die dat zegt, nooit door den ander daarom boos mag worden aangezien; en laten wij, om dit vast en duidelijk te maken, het opschrijven, onderteekenen en beëedigen, opdat het, wanneer het noodig is, effect kan sorteren. Maar zie, nauwelijks hebben die twee lieve vrienden dit tractaat gemaakt, of de een krijgt eene driftige bui, begint oorlog, en nu durft de andere toch niet zeggen: denk aan wat wij hebben afgesproken, want die een zou dan wel niet zuur mogen zien, maar, zegt de ander, ik waag er mij niet aan, want als ik een woord kik, wordt hij toch kwaad, en pepert het me later in. Maar indien die voorstelling juist is, dan vraag ik toch, of dan de geheele Vredesconferentie niet gemaakt wordt tot eene farce? Blijkt dan niet, dat de Vredesconferentie, met wat schijn van ernst en heilige vormen ook omringd, ons juist even ver laat als wij vóór die conferentie waren?

De dépêches, ons in eene nieuwe aflevering van het Oranjeboek

medegedeeld, hebben, gelijk den heer Kerdijk, ook mij van één zijde weldadig aangedaan, omdat er uit blijkt, — en daarover heb ik mij verblijd —, dat van de zijde der Regeering meer gedaan is dan tot dusver ons bekend was geworden. Maar ik mag niet verhelen, dat ik niet met den heer Kerdijk medega om die *dépêches*, gelijk ze daar liggen, onbepaald goed te keuren. De eerste *dépêche*, waarin de raad werd gegeven „de ne pas refuser *péremptoirement*”, laat ik gaan, ofschoon ik ook die uitdrukking niet gelukkig vind. Mij dunkt, — en daarvoor moeten wij de Regeering dankbaar zijn —, het was plichtmatig, te Pretoria te doen weten, dat het eene beslissing gold over leven en dood. Wanneer de Minister daarbij nu had getelegrafeerd: stel de beslissing over de *commission mixte* uit, zonder meer, dan geloof ik, dat hij een goeden raad had gegeven. Maar in de tweede *dépêche* is het woord „*péremptoirement*” weggelaten en wordt enkel gesproken van „de ne pas refuser”. En als ik nu zie, hoe President Krüger ten slotte getoond heeft, dat hij liever het bangste over zich en zijn land wilde laten komen, dan toegeven, zoodat hij altoos zal kunnen zeggen: *tout est perdu fors l'honneur*, dan moet ik toch zeggen, dat het van onze zijde eene moreel verzwakkende daad was, om officieel namens de Nederlandsche Regeering den vlak tegenovergestelden raad te geven.

Intusschen meene de Regeering niet, dat er in zake haar beleid, ten opzichte van Transvaal, niet ook iets is geweest wat mij van harte goed heeft gedaan. Ik kan de Regeering mijnerzijds niet genoeg geluk wenschen met de in haar opgekomen gedachte, om een van 'slands schepen van oorlog disponibel te stellen voor de reis van den President van Lorenzo Marquez naar Marseille. Nog meer — en dit wil ik er wel bij voegen — dan het zenden van de „Gelderland” heeft mij goed gedaan, en zal ons land goed doen, het telegram, door Hare Majesteit onze geëerbiedigde Koningin — zij was alleen onder alle vorsten en hoofden van Europa! — den President bij Zijn aankomst te Marseille toegezonden. Reeds nu zong een Fransch dichter, dat zij, als Reine des Pays-Bas, daardoor was geworden la Reine du Monde. Dien eere-titel heeft zij, in zedelijken zin, ten volle verdiend, want het is eene uiting geweest, waarin het oud-Hollandsch hart zich zelf herkende.

Mijnheer de Voorzitter! Ik veroorloofde mij, onze buitenlandsche verhoudingen in haar werking uit Nederland te bezien. Ik geloof, dat het ook goed kan zijn, die verhoudingen omgekeerd in haar werking van het buitenland op ons te beschouwen. En dan ik mij niet ontveinzen, dat, toen ik gisterochtend las, hoe de Keizerlijke jobsbode in het Dom-hotel te Keulen tot President Krüger was ingegaan, om hem, voor

zoover dit van een mensch afhangt, het doodvonnis van twee volken aan te kondigen, ik mij afvroeg, of van het volk van Transvaal niet eene stem ook tot Nederland uitgaat, die ons toeroept: *hodie mihi cras tibi*.

Er is herhaaldelijk in vergaderingen en op meetings in den laatsten tijd op gewezen, hoe door de jongste gebeurtenissen de toekomst ook van ons eigen vaderland metterdaad een schok ontvangen heeft. En ook voor mij zelve kan ik de vrees niet onderdrukken, dat op den heirweg der volkeren het signaal ook voor Nederland op *onveilig* begint te staan. Kleine Staten als de onze vinden de zekerheid en den waarborg voor hun onafhankelijkheid niet in de macht, maar in het recht, en hoe meer men ontwaart, dat het recht door de macht overhoop geloopen wordt, des te meer rijst voor hen de ernstige vraag, welk lot hen in de toekomst wacht. Langen tijd werd het wankelend recht voor het besef van kleine volkeren nog gesteund door de overweging, dat de groote Mogendheden onderling met een naijver op elkander bezielde waren, die hopen deed, dat de booze luim van de eene door den naijver der andere in toom zou worden gehouden. Maar gelijk op commercieel gebied de groote fabrikanten tegenwoordig de concurrentie dooden door het oprichten van trusts, zoo ziet men ook onder de groote Mogendheden hetzelfde gebeuren en worden er politieke wereldtrusts in den vorm van alliantieën tot stand gebracht, die maken, dat de concurrentie, die als zoodanig voor ons een waarborg was, wegvalt. En dat er voorts van de ideale politiek, die het indertijd de groote Mogendheden deed opnemen voor Griekenland en de Balkanstaten, thans minder dan ooit sprake is, wordt duidelijk, zoodra men opmerkt, hoe het ideale leven steeds meer ondergaat in een materieel streven en in de wereldpolitiek het ideale streven opgaat in oeconomische expansiepolitiek. De machtige Staat zegt brutaalweg, dat hij voor het uitgroeien in menigte van zijn volk en de veelheid van zijn industrie meer terrein noodig heeft, en daardoor krijgen wij de geschiedenis van den leeuw, die tot het lam zegt: Het spijt mij, maar mijn honger maakt het noodig, dat ik u opslok.

Dit gevaar weegt voor ons te sterker, omdat wij zijn de koloniale Mogendheid van den tweeden rang. Onze koloniën toch, vooral in het Oosten, konden wel the great attraction worden voor deze of gene groote Mogendheid, die belust is op meer land en op meer luiden. Bovendien, waar in vroegere tijden onze kolonien als vergeten lagen in een deel van de wereld, dat aan de Stille Zuidzee de qualificatie van politieke stilheid scheen te ontleenen, daar is nu ook die toestand geheel veranderd, en verplaatst zich meer en meer juist naar dat terrein de

politieke wereldactie, terwijl bovendien het Pan-islamisme er nog bijkomt, om onze positie in onze koloniën te bemoeilijken. Voegt men hierbij de ontzettende militaire ontwikkeling, — èn wat betreft de massa's die men wapent, èn ten aanzien van de technische overmacht van het moordtuig —, die alle verbeelding te boven gaat, dan is de vraag zeker niet ongepast, of wij ook in deze Kamer niet goed zullen doen, dat gevaar onder de oogen te zien.

Lord Salesbury heeft bij het begin van den Amerikaansch-Spaanschen oorlog het denkbeeld uitgesproken, dat er volken waren, die hun taak hadden volbracht en bestemd waren om het overige maar aan een ander over te dragen. En zelfs heeft in de eerste helft dezer eeuw niemand minder dan Friedrich List op bladz. 55 van zijn werk *Nationales System der Politischen Oeconomie* zich de uitdrukking veroorlooft: je mehr er zur Einsicht seiner Interesse und zum Gebrauch seiner Kräfte gelangt, um so mehr wird er die Nothwendigkeit einschen, Holland in sich auf zu nehmen." Die school heeft in Duitschland zeer grooten invloed gekregen. Gedurig zijn sedert soortgelijke uitdrukkingen in de Duitsche pers gebruikt geworden en nog onlangs heeft professor Heycke in zijn werk *Politisches Uebersicht über das XIX Jahrhundert* als slotsom van zijn beschouwingen over de verhouding der Staten onderling tegen het einde der eeuw, deze conclusie getrokken: „Holland und die niederl. kolonialen Gebiete stehen vor der Gefahr, als der nächste Krankemann betrachtet zu werden."

Verwonderen deed mij dan ook niet de vraag, die nog onlangs in een Engelsch tijdschrift, dat juist voor het recht van de kleine Staten opkomt, ten opzichte van ons land gedaan werd: „*Will Holland fight?*” Waarmede natuurlijk niet bedoeld werd, of er in de ure des gevaars eene schijnvertooning op de grenzen zou plaats hebben, maar of Holland *will fight*, zooals thans in de Transvaal en in de Oranje-Vrijstaat geschiedt, of mannen, vrouwen en kinderen zich zullen opofferen voor de onafhankelijkheid van hun vaderland.

Wat is er nu bij dien stand van zaken te doen? Het komt mij voor, dat zeer zeker ook de *defensie* in orde moet worden gebracht, en ik ben gaarne bereid, met de Regeering daarin mede te werken, mits het geen weggeworpen geld zij, maar er tot prijs van die geldelijke opofferingen eene afdoende defensie tot stand kome. Ik weet ook, dat er veel ten deze afhangt van eene *goede diplomatie*. Zeker is de tijd voorbij, dat de diplomaat genoemd werd een vir probus, qui peregre missus est, ad mentiendum reipublicae causa, maar ik geloof ook, dat evenmin het denkbeeld ingang mag vinden, alsof hij zou

moeten zijn een vir probus, peregre missus, ad nihil faciendum.

Op onze diplomatie mogen we zeker niet zuinig zijn wat het geld betreft en ik heb altijd behoord tot hen, die het beknibbelen op het geld voor de diplomatie verkeerd vonden. Men moet aan Buitenlandsche Zaken in staat zijn om de beste, de kundigste, de vroedste mannen te zenden, en die mannen moeten in de plaats, waar zij gevestigd zijn, in staat zijn, zich zoo te bewegen en zoo te leven, dat zij werkelijk 's lands belangen kunnen dienen. Zij moeten zich op de hoogte kunnen houden van hetgeen er omgaat en in onzen geest invloed oefenen. Dat kost geld, maar dat geld is uitnemend besteed, mits de diplomaat maar een man van hoog karakter zij, en mits vooral maar van hier naar de diplomaten uitga een geest niet van vreesachtigheid en bangheid, maar integendeel een geest van intense wilskracht, met omzichtigheid en beleid omwoeld.

Reeds dikwijls is in de pers het denkbeeld geopperd, of de Staten van den tweeden rang, die elk op hun beurt bedreigd worden, niet verplicht zullen wezen, door onderling concert een dam op te werpen tegen de hen dreigende gevaren. De Liga Romana, die onlangs te Madrid, zij het ook in voorloopige formatie, tot stand is gekomen, toont, dat dit denkbeeld onder zekere groepen van die volken reeds tot verwerkelijking gekomen is. Is ook onzerzijds niets in die richting te doen?

Maar toch, defensie en diplomatie op zich zelf zullen ons, als het er op aankomt, niet baten, indien niet in den boezem van ons volk zelf het nationaal besef, en in het leven van het volk de nationale veerkracht wordt aangekweekt. Daarvoor is allereest noodig, dat wij ons maatschappelijk leven, en ook ons parlementair leven, niet maken tot een verbitterend strijdperk, maar dat wij het gevoel, burgers en zonen van éézelfde vaderland te zijn, steeds invloed laten oefenen ook op onze gezindheid jegens anderen, die wel andersdenkenden, maar toch ook onze medeburgers zijn. Met blijdschap mag ik constateeren, dat metterdaad in dit opzicht vorderingen gemaakt zijn. Toen ik een kwart eeuw geleden in mijn eersten termijn hier in deze Kamer was, was het telkens een nijdig pogen om te zien of men elkander ook knauwen kon, maar metterdaad is mij in deze periode, dat ik weer in de Kamer ben, gebleken, dat hier thans een prijselijke geest van wederzijdsche waardeering en welwillendheid heerscht. Ook in de pers is in dit opzicht verbetering waar te nemen; en ook dit Kabinet mag den dank inoogsten, dat het als Kabinet in gelijken geest gewerkt heeft. Ik durf dan ook hopen, dat bij de komende stembus dat *black mailing* uit zal zijn, dat tot dusver op eene soms onfatsoenlijke wijze op politieke

tegenstanders werd toegepast. We moeten ons weer als burgers van hetzelfde land gevoelen.

Wij hebben het geluk gehad van bij alle droefheid, die de Transvaalsche quaestie ons bracht, te gevoelen en te genieten, hoe de strijd in Transvaal een oogenblik alle partijen hier heeft vereenigd, en bij ons allen éénzelfde gevoel van hartelijke belangstelling en deernis met het lot dier volken in het hart heeft doen trillen. En wanneer in de ure des gevaars datzelfde gevoel van eenheid, van bij elkander te hooren, van één volk uit te maken en één vaderland te hebben, krachtig in ons mag werken, dan zal daarin zeer stellig een der krachtigste middelen geboden zijn om onze vrijheid en onafhankelijkheid te handhaven. Doch dan moet ook het Regeeringsbeleid daarop gericht zijn.

Intusschen is het gevaar, dat dit niet zal geschieden, daarom zoo groot, dat wij op het oogenblik nog altijd eene periode van langzame sociale evolutie doormaken. Ik versta onder eene periode van sociale evolutie, dat — om nu de uitdrukking van Spencer te gebruiken — een leven, hetwelk eerst *homogeneous* was, door *desintegration*, d. i. door splitsing en verdeeling van dat eerst ééne leven, in verschillende groepen uiteengaat, om alzoo tot een hooger stadium van ontwikkeling te geraken. Wij kunnen dergelijke perioden van evolutie, die tevens perioden van strijd zijn, niet missen; die te onderdrukken zou wezen de ontwikkeling zelve van het volk tegengaan, maar ik moet de voorstelling bestrijden, die van meer dan één zijde wordt gegeven, alsof die sociale evolutie alleen eene materieele zou zijn, alsof ze eerst aan de orde zou zijn gekomen, toen het materieele belang meer op den voorgrond trad. De mensch is ziel en lichaam beide, en de geestelijke en de stoffelijke ontwikkeling mogen *onderscheiden* zijn, *gescheiden* zijn zij niet. De sociale quaestie zit dus volstrekt niet alleen in het streven naar hooge loonen, in assurantie en dergelijke, maar zit zoowel daarin, dat het volk tot hoogere *geestelijke* ontwikkeling moet komen, als daarin, dat het tot een beteren *materieelen* toestand moet geraken.

Nu is de eerste strijd ten deze gestreden op het gebied van het onderwijs, of wil men, breeder, op het gebied van de wetenschap. Terwijl we eerst *homogeneous* van zin en levensopvatting waren in de eerste helft van deze eeuw, althans op het gebied van het onderwijs, is ook op dat terrein gekomen de *desintegration*, dat wil zeggen, dat er zijn gekomen verschillende wereldbeschouwingen, verschillende kringen van denkbelden, verschillende richtingen op geestelijk gebied, die tot op het lager onderwijs hebben doorgewerkt. Men moet het dus niet voorstellen, alsof mr. Groen van Prinsterer *niet* streed een socialen strijd.

Ook deze strijd droeg wel ter dege een *sociaal* karakter. Maar op geestelijk gebied is telkens in zulke momenten van sociale evolutie de poging gewaagd, door de in macht bovendrijvende partij, om de vrije ontwikkeling van de andere denkwijze te belemmeren. Dat is eerst gedaan door de Roomsche-Katholieken, die, toen bij het opkomen der reformatie eene gelijke periode van sociale evolutie doorworsteld werd, getracht hebben, de toen opkomende beweging te onderdrukken. Dit is geschied door de Calvinisten, toen zij in de zeventiende eeuw gepoogd hebben, de geestelijke ontwikkeling der niet-Gereformeerden tegen te houden, niet door geestelijken strijd, maar evenzoo door Staatsmacht. En ditzelfde is nogmaals beproefd door de oud-liberale partij, die van haar macht evenzoo gebruik heeft gemaakt om te zien, of zij de opleiding van het volk niet sturen kon in haar eenzijdigen geest. Daardoor is toen onder ons opnieuw ontstaan eene bitterheid en eene verwarring der geesten, die aan den ernst en de kracht van het volksleven ook op politiek gebied jammerlijke schade heeft toegebracht. Juist daarom echter ben ik te dankbaarder, dat ook ten deze kan worden geconstateerd, hoe wij de heftigheid van dien strijd te boven zijn, en dat steeds meer onder alle richtingen mannen opstaan, die inzien, dat zeer zeker die strijd niet mag worden gesmoord op geestelijk gebied, maar dat hij met geestelijke wapenen in het vrije worstelperk ter beslechting moet worden gebracht, en dat het daarom dáárheen moet, dat de Staat niet zelf school houde met een neutraal onderwijs, maar dat hij ten opzichte van alle richtingen in het schoolwezen zich zelf neutraal houde.

Mijnheer de Voorzitter! Uitingen als wij in *De Gids* van den Staatsraad Hubrecht hebben gelezen, uitingen als in het Unierapport zijn gehoord, uitingen als zoo straks ook ten deele van den heer Troelstra zijn vernomen, doen mij de hoop koesteren, dat het nooit meer tot heropening van den schoolstrijd zal komen, maar dat integendeel de schoolstrijd voor goed uit ons midden zal worden weggenomen. Gaat het dien weg op, dan zal het lager onderwijs door eene vrijere en frisschere opvatting van de vaderlandsche geschiedenis en van de vaderlandsche letterkunde het nationale element weer kunnen versterken. Dan zal het intellectualisme, dat tot dusverre bij ons lager onderwijs veel te overheerschend is geweest, broederlijk gaan deelen met den religieusen en ethischen invloed, waar toch ook door verscheidene heeren van dit Kabinet en misschien zelfs door allen erkend wordt, dat het voor de veerkrachtige ontwikkeling van ons volk in de toekomst van het hoogste belang is, dat ook de religieuse en ethische volksontwikkeling geen schade lijde. En dan zal,

men tevens kunnen komen tot wat wij in den industrieelen strijd zoo ernstig behoeven, tot eene ontwikkeling van de technische vaardigheid van ons volk, waardoor onze werklieden bij gelijke ambachten en in gelijken tijd niet meer bij die van het buitenland zullen achterstaan. Komt het daar eens toe, dan zal datgene, wat dusver eene bron van twist, en daarom van onze *zwakheid* was, voor ons kunnen worden eene bron van nationale *kracht*.

Maar leg ik zoo den nadruk op de *geestelijke* zijde van deze sociale evolutie, en stel ik deze voorop, omdat de ziel meer is dan het lichaam, toch mag daarom de materieele zijde van deze evolutie in het minst niet uit het oog verloren worden. Er dreigt in ons midden een klassenstrijd, een strijd, die onder alle worstelingen in het volksleven altoos de bangste en gevaarlijkste is. Voor dien klassenstrijd worden door sommigen dag aan dag de takkenbossen aangedragen en men ziet ze rondom die aangedragen takkenbossen reeds met gevaarlijke flam-bouwen loopen. Daarom is het van het hoogste aanbelang, met het oog op de toekomst en de nationale onafhankelijkheid van ons volk, om dien klassenstrijd, zoo God wil, te bezweren en te helpen voorkomen. Maar dit kan niet geschieden, tenzij men zich hierbij stelle op het juiste standpunt en inzie, wat op het oogenblik in die sociale evolutie op materieel terrein bezig is te gebeuren.

De geschiedenis van elk volk, in zijn ontwikkeling, is steeds deze, dat het volk uit verschillende couches bestaat, waarvan er eerst maar één is, die boven is en de andere overheerscht, dat er daarna eene tweede en vervolgens eene derde naar boven komt, en dat bij elke evolutie zulk eene nieuwe couche naar boven dringt, tot hooger ontwikkeling komt, en medezeggenschap verlangt in het kapittel. Zoo is op het oogenblik nog wel niet het geheele proletariaat, maar wel de vierde stand bezig om tot hooger stadium van ontwikkeling op te komen. Gelijk men in Duitschland steeds helderder inziet, zal de tegenwoordige sociaal-democratie niet aan het pauperisme en het proletariaat in zijn breede afmetingen ten goede komen, maar dan toch ten gevolge hebben, dat de zoogenaamde *Aristocratie der Arbeiter* zich naar boven werkt. De heer Van Marken heeft onlangs in het schoone tableau van zijn uitnemende inrichtingen te Delft er in zijn voorrede op gewezen, hoe de arbeider drie stadiën moet doorloopen om te komen waar hij zijn moet. In de eerste periode streeft hij er naar, om in plaats van werklooze en bedeelde te zijn, zoo ver te komen, dat hij van de hand in den tand leeft en genoeg heeft voor elken dag om den mond open te houden. In het tweede stadium heeft hij het tot zekerheid gebracht, dat hij geen

ontbering of broodsnoed meer heeft te vreezen; en daarna, in het derde stadium, heeft hij niet alleen geen broodsgebrek en geen onzekerheid, maar ziet hij zich ook als mensch de gelegenheid opengesteld, om wat hem op religieus, ethisch of aesthetisch gebied kan verheffen, zich aan te schaffen. In hoofdzaak beaam ik dit zeggen van den heer Van Marken, en het is daarom, dat ik met de denkbeelden, ten deze door den heer Kerdijk verleden Vrijdag op den voorgrond gesteld, geheel kan medegaan, altoos natuurlijk onder beding, dat men niet alleen voor den gezeten werkman, maar ook voor den kleinen burger opkome, en dat de strijd niet alleen ga voor den arbeider in de steden, maar ook voor den arbeider op het platteland.

Reeds is er voor een deel van de bevolking eene verzekering tegen ongevallen bijna tot stand gekomen, maar wat men in de tweede plaats moet hebben is eene verzekering tegen de gewone *gevallen* van het leven, tegen ziekte, invaliditeit, ouderdom, sterfte, weduwenstaat, en daarin moet worden voorzien niet half, maar heel, niet schraal en schriel, maar met milde hand, zoodat die gewone gevallen van het leven niet meer in geheele kringen van de bevolking ellende en verwoesting aanrichten. En wanneer dat zal geschied zijn, dan zal ook de tijd gekomen zijn om onze Armenwet te herzien. Ik wijk dus in zoo ver af van den heer Kerdijk, dat hij nu reeds de Armenwet aan de orde wil stellen, in de onderstelling, dat de tegenwoordige *misère* nog lange jaren zal blijven. Ik hoop, dat zij spoedig uit moge hebben en dat dan de Armenwet naar de veranderde toestanden zal worden ingericht.

Wanneer op deze wijze de sociale evolutie, langs ordelijken weg, tot haar oplossing mag komen, zal men onder de verschillende klassen van ons volk, met name onder de arbeiders en boeren — waaruit, men vergete het niet, de massa onzer troepen in de ure des gevaars moet voortkomen — niet met een onverschillig hart tegenover land en volk staan, maar bezielde zijn met een ernstigen wil, om desnoods goed en bloed voor dat vaderland prijs te geven.

Maar, gelijk vanzelf spreekt, dat plaatst ons onmiddellijk voor een geheel ander vraagstuk, voor den *nervus belli*, voor het financieele vraagstuk. Zal men op die wijze de sociale evolutie tot een goed einde trachten te brengen, waar moet dan het geld vandaan komen om dat alles te betalen? Ik moet tot mijn leedwezen zeggen, dat ik het niet versta, hoe een ernstig staatsman, als de heer Kerdijk, ons wel eene groote lijst van uitgaven kwam aankondigen, maar de vraag, hoe het mogelijk zou zijn, om daarin te voorzien, eenvoudig stilzwijgend

passeerde. Hij zal daarvoor wel eene geheime oplossing weten, maar, mij dunkt, het ware dan tegenover zijn medeleden toch voorzichtiger geweest, wanneer hij hen niet in die spanning had gehouden, maar dadelijk zijn plannen had medegedeeld. Ik noodig hem dan ook uit, ons met die plannen hoe eer hoe beter in kennis te stellen.

Wij moeten toch niet vergeten, Mijnheer de Voorzitter, dat de uitgaven, waarvoor wij zullen komen te staan, verre van gering zijn. Ik wil er althans op wijzen, dat voor het lager onderwijs in ons land nu wel 16 millioen wordt uitgegeven, maar dat is lang niet genoeg. Daarmede krijgt men het onderwijs nooit goed. In Amerika wordt uitgegeven 183 millioen dollar op eene bevolking van even 70 millioen. Dat zou, pro rato op ons land overgebracht, 35 millioen wezen. Nu geef ik toe, dat de levensstandaard en de hoogere loonen der onderwijzers in Amerika vanzelf op deze berekening van invloed moeten zijn, maar ieder zal toch gevoelen, dat de 16 millioen nog altoos een te laag cijfer geven.

In 1897 heb ik tegenover den Minister van Financiën, tegenover wien ik op financieel gebied altijd uiterst voorzichtig ben, mij de vraag veroorloofd, of wij niet met de uitgaven voor alles, wat hij zich voorstelde te zullen doen, zouden komen tot eene raming van 10 millioen. De Minister antwoordde toen, dat dit eene raming was, welke nergens op leek. Ik heb dat in mijn onnoozelheid toen opgevat, dat het z. i. op lange na zoo hoog niet zou loopen; maar nu begrijp ik het beter, en versta die woorden van den Minister in dien zin, dat mijn raming z. i. veel *te laag* was. Daarmede nu ben ik het geheel eens. Wanneer wij de twee evolutiën, die ik noemde, op eene goede wijze in orde brengen, zullen wij allicht komen tot 25 millioen. De commissie voor de pensioneerding heeft alleen voor de „bridge” 9 millioen berekend, bij eene gecombineerde verzekering van invaliditeit en ouderdom.

Nu ben ik het met den heer Kerdijk eens, dat, wanneer de pensioneerding als plicht wordt opgelegd aan de arbeiders, het niet aangaat, dit te doen zonder bijdrage van den Staat, gelijk de commissie voorstelt. Ook dat komt er dus bij. Ik geloof dan ook, dat de raming van een 25 millioen niets te hoog is. Maar hoe moet daarin nu worden voorzien?

In het Voorloopig Verslag zijn er stemmen opgegaan, die hebben gezegd: Wij kunnen dit wel vinden *op de successie*. Dit kan ook, maar ik wensch toch te vragen, of men er aan gedacht heeft, wat het is, jaarlijks 25 millioen van het nationaal vermogen dood te leggen en of niet daardoor na eene zekere periode een goed stuk van ons nationaal

vermogen zal zijn weggeslonken en het eindelijk op moet raken, en of men niet inziet, dat het slachten van de kip nooit geschikt is om duurzaam het getal der eieren te vermeerderen.

Anderen, en daaronder de Minister van Financiën, hebben in 1897 gezegd: Maak u daarover niet bezorgd; het geld zal komen uit den aanwas der middelen. Ik heb mij toen veroorloofd te antwoorden, — misschien was het weer gewaagd —, dat dit goed is, maar dat de uitgaven met de middelen een steep-chase houden. Wij hebben in deze drie jaren de zeldzame som van 12 millioen vermeerdering van middelen gekregen, maar ik moet toch vragen, of deze beschikbaar zijn voor deze uitgaven? Zijn ze door de gewone uitgaven niet reeds lang ingehaald? Het budget toont het, en voor den leerplicht moet de Minister van Financiën reeds komen met middelen tot versterking. Ik kan ook niet genoeg mijn blijdschap daarover uiten, dat de Minister van Financiën dan toch eindelijk heeft ingezien, dat de free-trade er aan moet gegeven worden en dat zijn schoone illusie van voorheen en veel van zijn zoo rijk opgezette theoriën in zijn wetenschappelijke geschriften eenvoudig het veld hebben te ruimen, en dat hij bezig is, denzelfden ommekeer op oeconomisch gebied te maken, die in de meeste landen van Europa reeds door de beste staatslieden en oeconomen gemaakt is.

En nu moet men in deze Kamer niet zeggen: dat gaat tegen het heilig huisje; aan de free-trade moogt ge niet raken. Want ik heb straks van „oude knollen” gesproken, en één daarvan heet de impôt unique; dat was vroeger het ideaal, hetwelk aan de fijnproevers op liberaal gebied voor oogen stond. Alle indirecte belastingen moesten weg, en er mocht niets overblijven dan directe belasting, en dan ook maar één. Wij weten, wat daarvan terecht gekomen is. Wij hebben nu vijf directe belastingen, en die brengen saam $34\frac{1}{2}$ millioen per jaar op; daarentegen is de opbrengst der indirecte belastingen 80 millioen. Wij varen na honderd jaar dus altoos nog in het oude schuitje. En wat de invoerrechten betreft heeft men zich ten opzichte van deze al lang weer afgevraagd, of ook uit dat koetje niet nog iets te melken viel, en al melkende zijn wij langzamerhand sedert 1889, dit is in 10 jaren, van $5\frac{1}{4}$ tot 10 millioen aan invoerrechten gekomen. Maar ook dit is nog een zeer laag cijfer, dat nog alleszins voor verhooging vatbaar is.

Ik heb hier voor mij liggen *The Statistycal Abstract*, een Engelsch blauwboek, waarin op bladz. 51 voorkomt eene lijst, gevende *the total amount of import duties collected in each country*. Daar wordt in opgegeven wat in de verschillende landen in 1898 aan inkomende rechten betaald is, en wel alles in ponden sterling. Nederland komt daar voor

met p. st. 731,000, België met ruim eens zooveel, p. st. 1,818,000, Zwitserland ook ruim eens zooveel, p. st. 1,933,000, Denemarken eveneens meer dan eens zooveel, p. st. 1,706,000, Zweden ongeveer viermaal zooveel, p. st. 2,853,000, Noorwegen p. st. 1,841,000, en the United Kingdom, wel het grootste land van den vrijhandel, p. st. 21,375,000, wat, gereduceerd naar de proportiën van de bevolking, voor ons zou geven eene goede p. st. 2,000,000.

Het is altijd een gewaagd iets voor mij, met dergelijke stukken voor den dag te komen, maar dit is een stuk dat heet presented to Parliament by Command of her Majesty. Allicht verdient het dus vertrouwen. Wanneer nu die cijfers juist zijn, dan heb ik alle hoop, dat eene aanmerkelijke verhooging van ons tarief nog zal kunnen tot stand komen, zonder iets hier te lande in gevaar te brengen. Vraagt men, of ik dan voor de protectie als dogma ben? Dat dogma van de protectie vind ik al even leelijk als het dogma van de free-trade. Ik wilde, dat de heeren in de kerk zich wat meer aan de dogma's hielden en dat ze buiten de kerk alle dogma's lieten loopen. Ik vind het dogma van protectie nog leelijker dan dat van free-trade, want in dit laatste is althans nog eene ideale gedachte, die men in de protectie ten eenenmale mist. Daaruit, dat protectie in een groot land voordeelig is, volgt ook nog niet, dat ze dat ook is in een klein land. Veeleer acht ik, dat men met den aard van het land en zelfs met dien van elk artikel moet rekenen, om te weten, wat elk artikel kan lijden. Maar ik verzet mij als men zegt, dat met tariefsverhooging alles mis gaat; als men beweert, dat invoerrechten den invoer verminderen; dat lagere invoer lageren uitvoer geeft; in één woord, dat het geheele land op die wijze te gronde gaat. Want dan moet ik zeggen, dat ik dat alles wel heb gelezen, en dat ik die theorieën prachtig vind, maar dat ik toch meer hecht aan de experientie. En wanneer ik zie, wat die experientie betreft, hoe Ierland, na in de diepste ellende gestort te zijn, in 1783 weer beschermende rechten heeft gekregen, dat die aldaar tot 1801 hebben stand gehouden, en dat niet een protectionist, maar een voorstander van free-trade, mr. Webb, omtrent die periode getuigt: „that in fifteen years the agriculture, the commerce and the manufactures of Ireland had swelled to an amount that the most sanguine friends of Ireland would not have dared to prognosticate. The revenue had increased to three or even four times its former volume, without any increase in the burdens of taxation”; wanneer ik voorts zie, wat er uit Ierland geworden is, toen dat tarief is afgeschaft; wanneer ik evenzoo zie, hoe in Engelsch Indië, waar vroeger eene huisindustrie werkelijk een gezonden oeconomischen

toestand in het leven riep, in 1858 eindelijk weer eene kleine bescherming gekomen is, die er in 1881, ter wille van de Engelsche wevers, weer is afgegaan, en wat Indië is, nu weer diezelfde ellende terugkeerde, waarvan miss Nightingale ons indertijd geteekend heeft, hoe er in één jaar 6 millioen slachtoffers van den honger vielen; en wanneer ik daarbij zie, hoe in Duitschland en Amerika geen ondergang, maar een hoog opbloeien van de nationale industrie op de tariefsverhooging is gevolgd, dan moet ik toch zeggen, dat ik, ziende op die experientie, nog niet zoo ernstig beducht ben als de theoretici het zijn, voor de gevolgen van een verstandig en met beleid verhoogd tarief voor Nederland.

Ik zal daarover nu niet verder uitweiden, omdat, wanneer wij toe-komen aan den eersten protectionistischen maatregel tot versterking der middelen, wij gelegenheid te over zullen hebben, dit debat voort te zetten. Maar wel wil ik op iets anders wijzen, hierop namelijk, hoe, naar de gegevens, die mij ten dienste staan, het lot van de arbeidende bevolking door niets zoozeer verbeterd wordt als juist door eene recht ontwikkelde nationale industrie. Wij bezitten over dit vraagstuk een werk, met de grootste zorg toe bereid, van dr. Wright: *Industrial evolution of the United States*. Het zou niets beteekenen, of ik hier wees op de hoogere loonen, die verdiend worden in Amerika, waar een metselaar tot f 10 daags maakt. Dat hangt samen met den levens-standaard in die Staten. Dat heeft dr. Wright dan ook zeer goed begrepen, en daarom heeft hij den weg gevolgd, dien men moet volgen om de wijzigingen, die tot stand kwamen, objectief te beoordeelen. Hij heeft namelijk een *fixum* genomen, wat het jaar en wat het cijfer betreft; voor het jaar nam hij 1860, en stelde het loon er van op 100, en rekende voorts terug en vooruit, om te zien, in hoeverre het loon daarboven of daarbeneden ging. Daarbij is hij gekomen tot het resultaat, dat wat in 1860 — dat is zijn jaar van uitgang — stond op 100, in 1891 geklommen was tot 160,07, met een vooruitgang derhalve van 60,07. En wat de vraag betreft, of die nominal wages ook reëel waren, heeft hij nagegaan, of de prijzen al dan niet in dienzelfden tijd verandering hadden ondergaan. Want, natuurlijk, als de prijzen waren toegenomen, zou die verhooging der loonen niets beteekenen. Hij heeft dat gedaan voor 223 artikelen en heeft al die artikelen consolidated and averaged, en is toen tot deze conclusie gekomen, dat wat in 1860 stond op 100, in 1890 gekomen was op 94,4. Waaruit dus blijkt, dat het klimmen van het loon van 100 tot 160,07, om de realiteit te hebben, nog verhoogd moet worden met de kleine daling, die er in de prijzen heeft plaats gehad.

Maar ook zonder deze Amerikaansche geleerdheid er bij te halen, kan men, wanneer men op onze grenzen vrienden heeft en bij dezen informeert, hooren, hoe telkens Hollandsche arbeiders naar Duitschland trekken om te werken, hoe zij daar duur brood koopen en met dat dure brood zich voeden en niet alleen onderwijl geld naar huis sturen, maar ook bij hun terugkomst een gevulden buidel meebrengen. Waar nu de toestand in dit opzicht vroeger juist anders was, namelijk dat Duitsche arbeiders naar hier kwamen om hier werk te zoeken, ziet men daaruit toch duidelijk, dat verhooging van het tarief in Duitschland niet ten gevolge heeft gehad, dat de toestand van de arbeiders verslechterd is. Ook is het opmerkelijk, dat juist in die landen, waar de arbeiders het meest in de melk te brokkelen hebben, omdat men daar algemeen stemrecht heeft, verlaging van het tarief tot dusver geen hoofd-object bij den verkiezingsstrijd uitmaakt. Men zou zeggen, dat men in landen, waar algemeen kiesrecht bestaat, nooit een tarief kon hebben op granen, omdat dat hooge broodprijzen geeft en dat het volk als één man daartegen op zou komen. En toch blijkt dit niet het geval te zijn.

Er is in het Voorloopig Verslag reeds op gewezen, dat wat men hier te lande bij de vorige verkiezingen over dat „dure brood” heeft gezegd, een valsch katje was, want waar destijds sprake was van eene verhooging per kilo brood met niet meer dan één cent, en wel als schaalrecht, zoodat, wanneer de prijs hooger ging, het recht vanzelf wegviel, is het merkwaardig, dat juist onder dit Gouvernement, dat gekomen was om de duurte van het brood niet te krijgen, de prijs van het brood, buiten de schuld van het Gouvernement, eene stijging heeft ondergaan, die soms driemaal grooter was. Nu zou men verwacht hebben, dat er daardoor onder het volk eene naamlooze ellende zou zijn ontstaan, die ten hemel had geschreid. Wij hebben daarvan echter niets gehoord. Er is nauwelijks van gerept. Ik zou daarom aan de Regeering wel in overweging willen geven, bij komende verkiezingen van geen graanrechten te spreken. Men moet, al is het een valsch katje, niet de gelegenheid aan de tegenpartij geven om er weer misbruik van te maken. Wanneer ik een goeden jachthond heb, en ik zie, dat er binnen een valsch katje zit, laat ik hem buiten staan.

Dat doet echter niets af aan het feit, dat zulk eene verhooging van het tarief als waarop ik doelde, met beleid en op doelmatige wijze aangewend, is gebleken den toestand van de arbeidersbevolking niet minder, maar integendeel beter te maken. Waar nog blijkt, dat zulk eene oeconomie niet het cosmopolitisme bevordert, maar juist het nationale

streven sterkt. Het is toch bekend, hoe Carey in Amerika in zijn *Principles of economy* en evenzoo Friedrich List in zijn *Nationales System der politischen Oeconomie* juist als hoofdmoment, waarom zij, die vroeger ijverige free-traders waren, met dat onjuist bevonden stelsel hebben gebroken, aangevoerd hebben, dat zij overtuigd werden, hoe free-trade uitstekend zou zijn voor één groot wereldrijk of zoo het overal werd ingevoerd, maar dat het voor eene *nationale* oeconomie ten eenenmale ongeschikt is. En juist waar eene nationaliseering van de oeconomie kan strekken om de nationale idee onder het volk te verheffen, zullen wij goed doen, indien wij, gelijk Groen sprak van eene Nederlandsche gedachte op staatsrechtelijk gebied, zoo ook trachten te geraken tot eene Nederlandsche oeconomie.

Ik eindig met een kort woord aan het adres van de sociaal-democratische partij. Waar naar mijn overtuiging het de plicht en de roeping van de Regeering is, het *nationaal* element op den voorgrond te stellen, ten einde zoo geestelijk als stoffelijk onze *nationale* veerkracht te bevorderen, daar moet ik, hoezeer waardeerende de vele goede pogingen die van de socialisten uitgaan om in veel volkstoestanden verbetering te brengen, toch anderzijds zeggen, dat ik mij pertinent tegen hen moet verklaren uit *vaderlandsch belang*. Waar Liebknecht in Duitschland gezegd heeft dat „Vaterlandslose” hem een eeretitel was, en waar Van der Velde in België het *sans patrie* evenzoo accepteerde, en waar ook in ons land reeds stemmen zijn opgegaan, die zeggen, dat Nederland dan maar ten ondergaan moet, daar kan ik niet anders dan mijn ernstige vrees voor de toekomst van ons land uitspreken, wanneer die onvaderlandslievende geest tot de laagste en breedste klassen van ons volk mocht doordringen. Wanneer het toch aan de sociaal-democratische partij gelukte, dien cosmopolitischen geest bij het volk te doen zegenvieren, dan zou in de ure des gevaars dit de jammerlijke uitkomst zijn, niet, dat het volk werd ingeleid in den collectivistischen heilstaat, maar heel anders, dat het *finis Hollandiae* ook over ons werd uitgeroepen, dat het processen van majesteitsschennis ook onder ons zoude gaan regenen, en dat onder de Pickelhaube voor goed onderging de eens zoo fier gezwaaidе hoed van oud-Hollands burgervrijheid.

Handelingen, blz. 508—515.

VERGADERING VAN 6 DECEMBER 1900.

Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde uit Rotterdam, de heer dr. De Visser, heeft gisteren gemeend te moeten wraken het gebruik, door mij gemaakt van het woord *evolutie*, en mij in ruil daarvoor aangeboden het woord *transformatie*. Ik behoor onder diegenen, die het begrip evolutie in Darwinistischen zin ter verklaring van het *ontstaan* der dingen principieel bestrijden, maar ter aanduiding van de ontwikkeling in het *bestaan* van de organische wezens, meen ik het woord evolutie te moeten vindiceeren. Evolutie is daar aanwezig waar, onder teleologische noodzakelijkheid, door innerlijke aandrift, een organisch wezen zich ontwikkelt in de lijn van zijn bestemming. Zoo moet mijns inziens ook de heer De Visser oordeelen. Of zal hij, wanneer een kind opgroeit tot man, zeggen, dat dit kind is getransformeerd in een man? Zal hij, wanneer Rembrandt, die in zijn jeugd op den molen bij Leiden met potlood streepjes teekende, en naderhand bleek te zijn de groote schilder, die door zijn wondere scheppingen Europa nog verbaast, zeggen, dat Rembrandt langzamerhand deze transformatie heeft ondergaan? Stellig neen. En zoo meen ik, dat ik het woord evolutie óók op sociaal gebied moet handhaven, omdat ik ook een volk beschouw als een *organisch* wezen, dat verschillende trappen van ontwikkeling moet doorloopen, en zulks niet naar willekeur, maar volgens innerlijke aandrift. Slechts dit geef ik toe, dat bij de ontwikkeling van een kind óók de opvoeding ingrijpt. Die kan dan zijn leidend, bevorderend of belemmerend voor de evolutie van zulk een kind. Zoo ook kan bij een volk de wetgeving transformeerend medewerken, en ook hier kan die medewerking zijn belemmerend, bevorderend of leidend. Ik meen op dien grond mijn gezegde te moeten handhaven, dat wij op dit oogenblik in een toestand van sociale evolutie, zoowel geestelijk als materieel, verkeeren, en dat het de plicht der Regeering is, ook in de wetgeving die te leiden in de teleologische lijn van die evolutie zelve.

Ik kom nu tot heer Staalman. Wanneer ik hier uitsprak, dat de sociaal-democratische partij *eene georganiseerde rooverbende* was, zou ik dan iets zeggen, waarmede ik aan de leden van die partij iets aandeed, waartoe ik geen recht had? Ik geloof het niet. Immers van die zijde is mij tegengeworpen, dat ik een *roover* ben, wijl ik met mijn voorstel in zake verhooging van het tarief uitgegaan was op een *rooftocht*. Hoe was dat door hen bedoeld? Zoo, dat ik door wettelijke maatregelen geld zou willen nemen uit den zak van den een en dat

brengeu in den zak van den ander. Is, zoo vraag ik, de sociaal-democratie niet één groote organisatie, die er op uit is om geld uit de beurs van de ééne klasse te nemen en over te brengen in de beurs van de andere klasse? Zou dus op zich zelf eene dergelijke qualificatie slechts zijn een betalen van de heeren met gelijke munt, ik betwijfel of men ze conciliant of parlementair zou kunnen noemen, en of het getuigen zou van eerbied voor anderer overtuiging.

Wel begrijp ik, dat in het „ruwe Noorden", waar de geachte afgevaardigde uit Den Helder zetelt, de aard en wijze van zich te uiten, iets *ruwer* is dan te Amsterdam, de stad met de oude Keizerskroon, maar dit neemt toch niet weg, dat ik mij liefst veroorloof, te blijven volgen de vormen, die in mijn oog de meest juiste zijn. Hij heeft dan ook m.i. eene ernstige fout begaan. Hij heeft er nl. de Regeering een verwijt van gemaakt, dat zij in haar oorspronkelijke ontwerpen gevolgd had haar eigen overtuiging en beginselen, en daarin bepalingen had opgenomen, die voor deze zijde van de Kamer stuitend en hinderlijk waren. Daarvoor heb ik dan ook den Minister geen lof toegebracht. Wat aldus werd voorgesteld, vond ook van mijn zijde heftige bestrijding. Maar daarom mag ik het in het Kabinet niet afkeuren, dat het zoo uitkwam. Wanneer dan ook de heer Staalman zelf als Kabinetsformateur geroepen was, wetsontwerpen in te dienen en hij in *zijn* oorspronkelijke ontwerpen de hem heilige beginselen ter wille van de liberalen had omwoeld, zou ik dit niet goedgekeurd, maar gewraakt hebben. Dat daarentegen het Kabinet bij de *behandeling* van de ontwerpen, zoo dikwijls het merkte, hoe deze stuitten op ernstige gemoedsbezwaren aan deze zijde, in een compromis is getreden, heb ik gewaardeerd. En wel omdat ik hier den tijd heb gekend, dat pertinent van de overzijde werd gezegd: *dan moeten de minderheden maar onderdrukt worden*. Wanneer men die periode hier gekend heeft, en men vindt dan thans een Kabinet, dat op heel andere wijze optreedt, dan is het, geloof ik, goed, in dit opzicht een woord van dank aan dat Kabinet te brengen.

De geachte afgevaardigde, de heer De Savornin Lohman, heeft mij in tweeërlei opzicht aanleiding gegeven tot een kort woord. Hij heeft vooreerst gewraakt, dat ik als lid van de Kamer mij een oordeel had veroorloofd over buitenlandsche aangelegenheden. Wij weten, dat de heer Lohman door onze Regeering is aangewezen om eventueel als arbiter op te treden in Europeesche geschillen, iets waarmede ik hem, ons land en het andere land, dat in moeilijkheden zal verkeerén, geluk wensch! En zoo versta ik het uitnemend, dat wie kan geroepen worden,

als arbiter optreden, en zoo onder zware verantwoordelijkheid kan komen, denkt: laat ik oppassen en mij nooit in eenig Europeesch geding een woord vooraf veroorloven. Een arbiter moet ongepraedjudiceerd zijn. Daar ik echter niet in die verantwoordelijke positie verkeer, en nooit komen zal, zal ik het mij tot een recht en een plicht blijven rekenen, om, waar ik dit meen te moeten doen, ook over buitenlandsche zaken hier te spreken. Ik doe dit te eer, omdat ook in Engeland en andere landen, waar men met de parlementaire usance uitnemend vertrouwd is, de oppositie herhaaldelijk zich een oordeel heeft veroorloofd ook over buitenlandsche aangelegenheden. Toen bijv. in zake den uitgebroken Zuid-Afrikaanschen oorlog en de daaraan voorafgaande onderhandelingen, die ook tot de *buitenlandsche zaken* behoorden, meerdere leden der oppositie in het Engelsch Parlement in krachtig verzet kwamen, is dit ook hier te lande toegejuicht. Ja, viel er niet zelfs klachte, dat de in oppositie zijnde liberale partij als geheel in het Engelsche Parlement niet gekomen was tot eene eigen vaste, meer pertinente conclusie, iets waardoor ze zwak kwam te staan tegenover het ministerie-Salisbury, en boet ze daarvoor niet nog?

Het tweede punt, waarop de heer De Savornin Lohman mij aanleiding geeft een enkel woord te zeggen, is, dat hij met het oog op het gesprokene door den heer Brummelkamp gevraagd heeft, wat hier wel de oude en wat de nieuwe anti-revolutionaire partij is. Ik zal in dit geding thans de Kamer niet verder mengen, reeds niet omdat men die quaestie onder zoo velerlei gezichtspunt kan stellen. Als men vraagt, welke partij ouder is van *organisatie* en *formatie*, dan is de zaak evident; dan is de laatst georganiseerde natuurlijk de nieuwe, en de vroegere organisatie, waarvan zij zich afscheidde, de *oude*. Wanneer naar dienstjaren gevraagd wordt, dan herinner ik er aan, dat ik heel wat oudere dienstjaren heb, en als stamgast veel vroeger stond ingeschreven dan een van de heeren, die hier als leden der vrij-anti-revolutionaire partij optreden, en ook, dat ik, met name wanneer ik mij zelve in dit opzicht bijv. met den geachten afgevaardigde uit Schiedam vergelijk, toch moet zeggen, dat mij nooit is overkomen wat hem gebeurd is, nl., dat hij zich tegen een zoo uitnemenden anti-revolutionairen candidaat als Keuchenius als tegen-candidaat stelde, met behulp van de tegenpartij. Ik vermoed dan ook, dat de bedoeling anders zal geweest zijn en dat hij wilde vragen, welke partij de *echte* is. Dit is echter eene vraag, die ik acht dat beter op een ander terrein tot beslechting kan gebracht worden dan hier. Hiervan wil ik dan ook alleen zooveel zeggen, dat ik voor mij zelf pretendeer, tot *de echte* te behooren.

Ik kom nu tot den heer Kerdijk. Deze heeft het, niet zonder zekeren nadruk, mij euvel geduid, dat ik hem opgeroepen had als getuige voor de *communis opinio*, dat er, toen de Vredesconferentie ons hier aangeboden is, een *vitium originis* is ontstaan, hetwelk hierin bestond, dat men haar had geaccepteerd zonder dat gebleken was, of de twee Zuid-Afrikaansche Republieken op die conferentie konden worden toegelaten.

Doch als men nagaat, wat op blz. 493 van de *Handelingen*, spreker de heer Kerdijk, te vinden is, dan leest men deze woorden: „Gebleven ben ik bij den aanvankelijken indruk, dat de actie van het Kabinet opzichtsens de Vredesconferentie een misgreep is geweest.” Ik heb gezegd *vitium originis*, maar dit is toch ongeveer hetzelfde. Verder leest men: „Nog meen ik, dat die Conferentie op *ons* erf niet gehouden had *mogen* worden, zonder dat de genoemde Republieken daaraan deelnamen.” Welnu, ik wil gaarne de *communis opinio* hiertoe beperken; dat is mij volkomen voldoende, en dan ben ik toch immers zeker, dat ik den heer Kerdijk er bij heb en dit is mij niet onverschillig.

De geachte afgevaardigde heeft voorts gezegd, dat hij het niet eens was met mijn beschouwing, dat de artikelen in de Grondwet geen *blanco* artikelen behooren te zijn. Wederlegd heeft hij mijn argumenten daarbij niet, maar hij heeft mij gewezen op geheel andere belangen, waarover ik mij niet had uitgelaten, en heeft gezegd, dat het erfrecht en het eigendomsrecht ook niet in de Grondwet gewaarborgd zijn. Misschien ligt het aan mij, maar ik meen, dat het erfrecht en het eigendomsrecht behooren tot het *privaatrecht*, maar ik had gesproken van politieke machtsverhoudingen, dus van het publiekrecht, en zie op dien grond dan ook nog niet in, wat eigendomsrecht of erfrecht met de regeling der machtsverhoudingen uitstaande hebben.

Maar — heeft hij gezegd — ik heb nog een ander argument. Indertijd hebben de heeren Seret, Keuchenius e.a. toch aan het amendement van den heer Van Houten hun stem gegeven. Ben ik dan hier aansprakelijk voor elke stem, die, in welk jaar ook, door andere heeren is uitgebracht? Toch wil ik wel opmerken, dat ik ook voor mij zelf zeer goed de mogelijkheid voorzien kan, dat ik vroeg of laat aan een dergelijk blanco artikel mijn stem geef. Wat toch is de zaak? Als men hier staat als eene kleine partij, kan men niet à tort et à travers zijn wil doordrijven, maar kunnen er oogenblikken komen, dat men moet doen wat men op zich zelf verkeerd en ongewenscht zou achten, en stellig nimmer doen zou, als men vrij was in zijn handelingen.

De geachte afgevaardigde, de heer Mees, heeft daarop eene m. i. zeer leelijke toespeling gemaakt en gezegd: „Wij hebben daar straks

van den heer Kuyper gehoord, dat de anti-revolutionaire partij zich zal blijven verzetten tegen wat hij noemt een blanco art. 80." Ik heb niet gesproken van *de* partij, maar van mij zelf. En, na dit gezegd te hebben, ging hij voort: „Niet lang geleden werd wel is waar van eene anti-revolutionaire zijde, — hij bedoelde daarmede waarschijnlijk *De Standaard*, maar laat hij dan ook man en paard noemen —, waarvan de heer Kuyper zich nu losmaakt, — ik heb mij daarvan nooit losgemaakt en zooeven nog gezegd wat ik toen schreef —, te kennen gegeven, dat, wanneer het mogelijk mocht zijn, tegenover een blanco art. 80 eene wijziging van art. 192 te verkrijgen, het dan niet zeker zou zijn, wat men doen zou. Maar ik ben overtuigd, dat de groote meerderheid der anti-revolutionaire partij haar groote beginsel zal blijven rekenen tot de *res extra commercium*, tot de zaken buiten den handel."

Waar gaat de heer Mees nu toch heen? *Het groote beginsel* der anti-revolutionaire partij zal zijn het oordeel over hetgeen in de Grondwet moet staan, niet wat materieel den inhoud betreft, maar formeel den vorm! Laten wij toch pogen, te blijven bij de gezonde beteekenis der woorden. Of men een blanco artikel in de Grondwet goedvindt of niet, is nooit „het groote beginsel" geweest, maar eene beschouwing, die met het hoofdbeginsel nooit mag worden verward.

De heer Kerdijk heeft er den heer Mees ten overvloede reeds op gewezen, dat er heel wat anti-revolutionairen zijn geweest, die vroeger in dergelijken zin hun stem hebben uitgebracht. Voorts, Mijnheer de Voorzitter, als ik beschikte over de doos met uitroepsteekens, waarover de heer Kerdijk meende, dat de heer Pierson te beschikken had, dan zou ik er gisteren eenige hebben uitgehaald, want ik heb toen iets van den heer Kerdijk gehoord, waarover ik metterdaad verbaasd heb gestaan. Sprekende toch over het kiesrecht als een inhaerent recht, een eisch van staatsburgerschap, hoorde ik hem zeggen: „dat wil volstrekt niet zeggen, dat zij iets over de overheid te zeggen hebben, maar alleen, dat de wenschen en verlangens tot de Regeering worden gebracht."

(De heer KERDIJK: Van *uw* standpunt, heb ik gezegd. Ik achtte het algemeen kiesrecht vereenigbaar met uw standpunt, vereenigbaar met de leer, dat tegenover de overheid slechts wenschen en grieven van het volk moeten worden geopenbaard.)

Ik dank den heer Kerdijk voor die interruptie. Ik ben nu uit den droom, want dat was iets, waarvan ik niets meer begreep. Thans echter begrijp ik den geachten afgevaardigde weer uitstekend.

Ik had hem verder de vraag gesteld: hoe zult gij de kosten betalen, die uit uw plannen van sociale hervormingen moeten voortvloeien? De geachte afgevaardigde heeft hierop geantwoord, dat dan de directe belastingen, en desnoods de successierechten in de rechte lijn, verhoogd moeten worden; dan komt men er wel, want, zoo zeide hij, door die hervormingen vermeerderd men tevens de koopkracht der lagere klassen en dat komt dan ook weer vanzelf aan de Staatsinkomsten ten goede. Ik zou den geachten afgevaardigde wel eens willen uitnoodigen, mij dat voor te rekenen. Hij berekent de sociale hervormingen, die komen moeten, tot een veel lager bedrag dan ik. Daaruit blijkt dus reeds, dat de geldelijke verlegenheid hem noodzaakt, niet in die mate te hulp te komen als ik wenschte. Maar ik geef toe, dat, waar hij erkent, dat er toch een aanmerkelijk bedrag van Staatswege zal moeten worden bijgepast, dat bedrag zal vloeien in de kas der lagere klassen, en dat daardoor bij haar eenigszins meerdere koopkracht zal komen. Maar waarop het hier aankomt is niet in het algemeen te zeggen, dat de lagere klasse meer zal kunnen koopen, maar voor te rekenen, en dat op de juiste manier, hoe uit die meerdere koopkracht verhooging zal komen voor hetgeen inkomt in de kas van den Minister van Financiën. Mijn ernstige bedenking, dat zijn algemeen stemrecht niet is eene onmisbare voorwaarde voor duurzame verbetering, omdat het tegendeel gebleken is in Amerika, Frankrijk en Duitschland, heeft hij geresconteerd met de opmerking, dat men in Zwitserland ons toch vooruit was met eene goede arbeids-wet. Toegegeven, maar de ongevallenwet is in Zwitserland door een referendum verworpen met de krankenverzekering er bij. Van Amerika heeft hij gezwegen. In Duitschland heeft hij gansch verkeerdelijk de daar ingevoerde arbeiderswetgeving toegeschreven aan het algemeen stemrecht, hoewel ze immers juist is uitgegaan van de conservatieve partij. Eindelijk, wat de zaak der protectie betreft, heeft hij het 't veiligst gevonden, daarvan liefst niet één woord te reppen, van het argument n.l., dat in die landen, niettegenstaande het algemeen stemrecht, toch de protectie is ingevoerd, gebleven is en versterkt werd.

Mag ik nu tot den Minister van Financiën een enkel woord zeggen over hetgeen ik de eer had, van hem ten antwoord te ontvangen? Ik las gisterenavond in het Kamerverslag van *Het Vaderland*: „Met benijdenswaardige luchthartigheid is de Minister heengesprongen over allerlei netelige punten”. Als ik daarin het woord „benijdenswaardig” mag schrappen, dan ben ik dit met den verslaggever van *Het Vaderland* geheel eens. Metterdaad, eene dergelijke beantwoording bevredigt niet, en kan niet bevredigen. Wanneer ik hier vraag, of de Regeering van

oordeel is, dat het inbrengen in de considerans van een geheel nieuw *onderwerp* niet te kort doet aan de grondwettige verplichting tot het hooren van den Raad van State, dan antwoordt de Minister, dat wijziging van de considerans meer is voorgekomen, maar wordt noch op het nieuwe *onderwerp*, dat ingelascht werd, noch op het conflict met de Grondwet ook maar met een enkel woord gelet. Er kwam een schijn-antwoord, maar geen wezenlijk antwoord.

Evenzoo, waar ik informeerde, of men goed had gedaan, met in China onzen gezant eenvoudig in den steek te laten, luidde het antwoord: er was wel eene landingsdivisie aan boord, maar die mocht in Taku niet landen, omdat ze naar Shangai moest, om landgenooten te beschermen. En ik vroeg toch juist, of niet onze gezant de eerste landgenoot was, die op onze bescherming aanspraak had.

Dit heeft mij intusschen, waar het kleine details betreft, niet zoo gehinderd; maar wel heeft mij zeer gedaan, dat ook een hoofdpunt door den Minister „en bagatelle” behandeld is, namelijk de quaestie van de subsidiën-wet. Die quaestie toch heeft hij slechts terloops even aangeroerd en er zelfs geen afzonderlijk punt van bespreking van gemaakt. Ik meen, dat ik mij in de wijze, waarop ik die zaak hier geïntroduceerd heb, zoo kiesch en heusch als het slechts kan, tegenover de Regeering heb uitgelaten; en ik betreur het daarom te meer, dat het Kabinet thans, waar het weten kan, dat juist dit punt bij ons aan deze zijde der Kamer een gespannen toestand in het leven geroepen heeft, zich „en bagatelle” ook van die quaestie poogde af te maken. Want wel zegt men, dat deze zaak ook bij hoofdstuk V ter sprake gebracht kan worden, en dat is zoo, Mijnheer de Voorzitter, dat kan, maar dan hebben we alleen te doen met den heer Minister van Binnenlandsche Zaken; en na de verklaring, bij de Leerplichtwet afgelegd, geldt het hier eene regeeringszaak, die heel het Kabinet aangaat. Ik meen deswege met volkomen recht deze zaak hier ter sprake te hebben gebracht, gelijk trouwens ook in het Voorloopig Verslag gedaan is, en vraag alsnog een pertinent antwoord van de Regeering.

De Minister heeft het mij voorts min of meer euvel geduid, dat ik het had voorgesteld, alsof hij zijn vroegere confessie in zake de oeconomische politiek had laten¹ varen, en thans op weg was, andere denkbeelden aan te gaan kleven. Zoover de Minister daarin gezien mocht hebben eene beschuldiging van verloochening van beginselen, bied ik hem daarvoor mijn excuses aan; dit was allerm minst mijn bedoeling. Integendeel heb ik veeleer steeds den man bewonderd, die, van den verdoolden weg tot inkeer komende, dit ook openlijk beleeft. En waar

nu tal van groote oeconomen achtereenvolgens van hun liefde voor de free-trade terugkomen, — hoe dit toeging, kan men bij voorbeeld lezen in List's voorrede op zijn „Nationales System” —, daar kan er mijns inziens niets beleedigends in gelegen zijn, te onderstellen, dat ten slotte ook deze Minister tot dien stap gekomen is.

Voorts heeft de Minister zich veroorloofd, tot mij te zeggen, dat ik een warm pleidooi voor protectie gehouden had. Toch heb ik dit in 't minst niet gedaan; ik besprak alleen de vraag, of de sociale quaestie, wat de betaling der kosten aanging, niet haar oplossing moest vinden in de tarieven. Ik heb den Minister gevraagd, of niet ook hij alweer van de noodzakelijkheid doordrongen was, de Staatsinkomsten door het tarief zóó te vermeerderen, dat de sociale hervormingen tot haar recht konden komen. Verder heeft de Minister alleen over de graanrechten eene enkele opmerking gemaakt, waarvan hij wel gelooven zal, dat zij voor mij niets nieuws bevatte. Het eenige wezenlijke argument, dat ik dan ook in zijn rede vond, was, dat protectie geen ethische strekking heeft, maar veeleer de strekking om aan het ethische leven schade toe te brengen, omdat het begeerlijkheid opwekt. Of nu begeerlijkheden, ook zonder een stelsel van protectie, geen currente macht zouden kunnen zijn, is eene quaestie, waarover ik daarom met den Minister niet twisten zal, omdat ik weet, dat hij het daarover met mij eens is. Maar ik wensch hem de wedervraag te doen, of hij het stelsel van free-trade, d. i. van teugellooze concurrentie, dan *niet* aan zeer ernstige ethische bedenking onderhevig acht. Is daardoor niet een stelsel van reclame, van onderlinge benijding, van broodnijd en van onderling bedrog in het leven geroepen, zoo ver gaande, dat er reeds in meer dan één land maatregelen moesten genomen worden om dergelijke onheilige reclame en concurrentie in haar onzedelijke vaart te stuiten? Ik geloof, dat het niet aangaat, dit geschil met een ethisch argument te willen beslissen, omdat, welk stelsel men ook heeft, de zonde altijd haar verderfelijke poging zal wagen, om zich van dat stelsel ter uitbreiding meester te maken.

Op mijn twee hoofdvragen, hoe de Minister zelf dacht de noodige gelden te vinden — niet die 1 millioen 8 ton, die hij nu zeide noodig te hebben, maar de groote som voor de groote sociale hervormingen — en welke de positie van het Kabinet in zake het kiesrecht zou zijn, heb ik geen antwoord bekomen. Ik moet daar natuurlijk in berusten. Wanneer de Regeering meent, dat het beter is, met gesluierd gelaat de verkiezingen te laten passeeren, en eerst daarna positie te nemen, zoo doe zij het, maar dan mag ik toch wel aan twee van onze geachte medeleden, de heeren Goeman Borgesius en Lely, nu niet als Ministers, maar als

leden van de Kamer, — ook al zijn zij op dit oogenblik niet tegenwoordig, omdat zij waarschijnlijk aan de overzijde van het Binnenhof zijn —, de vraag stellen, hoe zij over de kiesrechtquaestie denken. De *Minister* moge met gesluierd gelaat de verkiezingen laten voorbijgaan, maar dat kan *een Kamerlid* niet doen. Daarom zou ik meenen, dat die twee heeren van hun kant wel kleur zullen moeten bekennen, en dat wel eer de stembus opengaat. Dat dit hun formeel moeilijkheden zal baren ten gevolge van de vermenging van hun tweeërlei qualiteit, erken ik, maar op die manier heb ik dan toch nog uitzicht op een antwoord. Wanneer toch dit antwoord achterwege mocht blijven, dan zal daaruit zonneklaar blijken de verkeerde invloed, die het Ministerschap bij deze heeren op het Kamerlidmaatschap uitoefent. Het spijt mij, Mijnheer de Voorzitter, dat ik dit moet zeggen bij afwezigheid van die beide geachte medeleden, maar ik vind geen gelegenheid, het later of elders te doen.

Er is verder door den heer Minister gesproken over de houding van het Gouvernement bij de werkstakingen. Ik kan mijnerzijds niet anders verklaren, dan dat ik van oordeel ben, dat de Regeering niets anders doen *kon* en *mocht* dan zij gedaan heeft. Althans wat van de zijde van onze sociaal-democratische medeleden gezegd is, n.l. dat het zoo ergelijk was dat, wanneer zoo'n paar vrienden hun vriend-onderkruiper in zijn woning wilden bezoeken, dit hun belet werd, dan moet ik toch zeggen, dat zij hier eene onnoozelheid bij ons onderstellen, die niemand onzer zich laat opdringen. Wij kennen die vriendschappelijke bezoeken, die aan heeren en dames onderkruipers worden gebracht. Maar toch ben ik het met de heeren sociaal-democraten tegenover de Regeering in zooverre eens, dat men hier niet uit het oog moet verliezen, dat, wanneer zulk eene werkstaking doel treft en tot loonsverhooging leidt, ook degenen, die er niet aan deelgenomen hebben, ervan profiteeren. Er steekt in dit geding een element van solidariteit, dat men elders noemt esprit de corps, eenheidsgevoel, en dat tot in de hoogste colleges werkt, en toch, gelijk het nu gaat, niet tot zijn recht komt. Ik zou daarom wel aan de Regeering willen vragen, of het niet tijd wordt, in de oplossing ook van deze moeilijkheid bij de wet door wetsregelen te voorzien. Men had gehoopt, dat de Kamer van Arbeid hier redding zoude aanbrengen. Maar dit is niet geschied. Hieruit nu spruit de noodzakelijkheid voort, door eene wettelijke regeling worstelingen te voorkomen, die dikwerf zoo bange afmetingen aannemen en de Regeering in zoo onaangename positie brengen. In Frankrijk gaat de Regeering reeds dien weg op.

Hiermede stap ik van heer Minister af, en kom nu tot de socialis-

tische afgevaardigden. Niet om den heer Troelstra te volgen in zijn historische beschouwingen. Reeds de uitnemende rede van den heer Brummelkamp, die ook mij stof tot dank gaf, heeft op den heer Troelstra niet den minsten indruk gemaakt. Op historisch gebied hem iets te willen aanbrengen, is den moriaan geschuurd. De heer Troelstra is naast den heer Brummelkamp gaan zitten, en is, alsof hij in een coupé van een D-trein zat, een dialoog met hem gaan houden, allermintst erkennende, hoe hij op historisch gebied allerlei flaters had begaan. Ik zet daarom die historische les niet voort. Slechts op één flater wil ik nog wijzen. Hij heeft o. a. gezegd, dat het samengaan der Roomsch-Katholieken in 1848 met Thorbecke was voortgekomen uit industriele belangen, terwijl toch iedereen weet, hoe dit samengaan destijds uitsluitend een gevolg daarvan was, dat de Roomsch-Katholieken hun kerk wenschten vrij te maken. Wanneer dan ook iemand zulk eene stelling achter zijn dissertatie had durven schrijven, dan zou zonder zweem van twijfel in de Academische Gehoorzaal het *non audiendus* tegen hem zijn uitgesproken. Zoo is, om nog iets te noemen, de geachte afgevaardigde gisteren weder doende geweest, toen hij over de Hugenootsche publicisten sprak en er zelfs het Gereformeerde kerkrecht bij haalde. Reeds op zich zelf was dit vreemd. Wanneer de geachte afgevaardigde toch eenerzijds zegt, dat met de politiek, en zoo ook met de democratie, het geloof niets heeft te maken, en hij komt daarna met een historisch betoog, dat juist uit de Kerk en de kerkelijke actie de democratie is opgekomen, dan zijn die twee beweringen toch in lijnrechte tegenspraak met elkander. Ik zou zeggen: laat de geachte afgevaardigde eerst eens kennis nemen van Languet, Hottoman en andere Hugenootsche publicisten, en laten wij dan eens nader met elkander spreken. En wat het Gereformeerde kerkrecht betreft, kan ik hem reeds nu wel zeggen, dat het door hem beweerde in de bekende Fransche Synode met groote meerderheid verworpen is. Ik zal nu niet verder in die historische beschouwingen treden, wijl mij dat meer een onderwerp toeschijnt voor een academisch debat of voor eene historische studie.

Ook wensch ik niet in te gaan op de beschouwingen van den heer Troelstra over de onderlinge geschillen aan de rechterzijde. Ik heb altoos gemeend, dat het beter was, zich bezig te houden met de geschillen onder zijn eigen vrienden, en spreek daarom bijna nooit over de geschillen onder de heeren sociaal-democraten. Thans echter, nu hij mij er toe verplicht, moet ik er toch op wijzen, dat de heer Troelstra niet kwaad zou doen, zoo hij zich wat meer bezighield met het geschil tusschen hem en

den heer Van der Zwaag, die nog altijd niet ingelijfd is bij zijn partij; moet ik er ook op wijzen, hoe hij zelf in Parijs getuige is geweest van den fellen strijd tusschen Blanquisten, Guesdisten e. a.; hoe achter hem aankomen de anarchisten, die op hun wijze ook recht van medespreken meenen te hebben, enz. Wanneer hij bijv. eens inziet, wat Maurits Wagenvoort in zijn boek „Droomers” ook over hem en zijn partij zegt en hoe deze auteur de sociaal-democratische partij veroordeelt als eene verharde en verstorven conservatieve partij, van welke niets meer te hopen is, zal hem dit toch ontnuchteren. Wanneer de geachte afgevaardigde dan later nog eens naar Amsterdam wilde komen en informeerden, hoe het daar toegegaan is bij de sluiting van het gebouw Constantia, toen de heeren met pooten van stoelen in plaats van met argumenten elkander bestreden, dan zal hij zelf toch moeten erkennen, dat de verhouding tusschen de heeren Schaepman, Lohman, De Visser en mij heusch nog al fatsoenlijk is.

Toch wil ik kortelijk drie punten bespreken. Het eerste raakt de vraag, door den heer Van der Zwaag opgeworpen, of er wel een geestelijke eisch kan worden gesteld bij eene niet-welge vulde maag. Ik stem hem toe, dat het *mens sana in corpore sano* — de heer Van der Zwaag zal dit wel verstaan — ook bij mij groote beteekenis heeft en dat ik, wat mij zelven betreft, uit plichtbesef steeds, voor zooveel van mij afhing, heb gezorgd, dat het *corpus sanum* bleef. Dat dit niet ontsnapt is aan den heer Van der Zwaag, en dat het hem oorzaak van vreugde was, doet mij genoegen, evenals ik mij mijnerzijds verheug in zijn welstand, en hem aanraad, op den heer Troelstra, bij wien de geest het lichaam wel wat verteert, een zorgzaam oog te houden. Maar beslist dit de zaak? Laat mij den heer Van der Zwaag eens mogen zeggen, hoe ik eene weduwe gekend heb, die er zeer pover aan toe was en drie kinderen had. Die weduwe spaarde zich het brood uit den mond, om te zorgen, dat haar kinderen niet op de openbare school behoeften te gaan, die kosteloos was, maar op de Christelijke school konden komen, waar zij schoolgeld moest betalen. Ik geloof nog altijd in het idealisme van den heer Van der Zwaag, ook al loochent hij dit telkens. En zou hij nu zelf niet toegeven, dat zulk eene weduwe, die het geestelijk belang boven de maag stelt, toch voor God hooger staat dan eene vrouw, die ging zeggen, dat het onderwijs er minder op aan komt, en dat eerst de maag gevuld moet?

Doch laat mij hem zeggen, waar de fout zit. De sociaal-democratie is eene *mammonistische* richting. Want ik weet wel, dat de heeren socialisten juist de kapitalisten voor mammonistisch uitmaken, maar dit is mis. Ik zal dit den heeren bewijzen. Het woord waarop zij zich beroepen,

is ontleend aan een woord van den Christus, dat te lezen staat in Matth. VI : 24, en aldus luidt: „Niemand kan twee heeren dienen, want òf hij zal den eenen haten en den anderen liefhebben, òf hij zal den éénen aanhangen en den anderen verachten. Gij kunt niet God dienen en den Mammon.” Tot wie werd dit nu gezegd, tot kapitalisten of tot sober-bedeelden? Dit blijkt uit wat onmiddellijk volgt in vers 25: „Daarom zeg ik u: zijt niet bezorgd voor uw leven, wat gij eten zult, noch voor uw lichaam, waarmede gij u kleeden zult”. Kan dit gezegd zijn tot rijke kapitalisten? Het zou immers geen zin hebben. Neen, het werd gesproken tot arme tobbers, en tot die armen van de wereld werd in vers 33 verder gezegd: „Zoekt eerst het Koninkrijk Gods en Zijne gerechtigheid en alle deze dingen zullen u toegeworpen worden”. Stelt men dus van die zijde zoo hoogen prijs op historische getrouwheid, dan moet toch ieder toegeven, dat het woord *mammonistisch* het eigenlijk karakter der socialisten uitdrukt. Christus zegt: God dienen òf den Mammon; en de sociaal-democraten zijn immers altijd bezig in de eerste plaats te zorgen voor wat men eten moet en waarmede men zich kleeden zal, terwijl ze over God zich niet bekreunen. Zelfs geestelijke ontwikkeling komt eerst in aanmerking als de maag gevuld is.

Laat de heer Troelstra nu daarnaar afmeten, welk onthaal zijn woorden zullen vinden bij de godvruchtige leden van Patrimonium. God dienen òf den Mammon, aldus staat het dilemma voor den Christen. Den mammon te dienen, staat dus voor hem gelijk met God verzaken. En is het dan niet eene beleediging, ook maar te denken, dat die mannen van Patrimonium, die zeggen God te willen dienen, tot den Mammon zouden overgaan? Bovendien moet ik mij toch verbazen over die liefde van den heer Troelstra voor Patrimonium. Vroeger werd van die zijde steeds gezegd, dat de sociaal-democratische arbeiders de degelijke, flinke, intelligente mannen zijn, die het weten, maar dat die leden van Patrimonium en van den Roomsche-Katholieken Volksbond te min zijn om mee te tellen. Vanwaar dan nu eensklaps die belangstelling? Zou het ook kunnen zijn, dat de heer Troelstra thans optreedt in de rol van sergeant van het socialistische werfbureau? Is dat zoo, dan moet ik hem zeggen, dat, indien het hem gelukken mocht, een enkelen valschen broeder, die in Patrimonium schuilen mocht, daaruit te halen, en hem te bewegen, zich in zijn partij op te laten nemen, geheel Patrimonium hem daarvoor dankbaar zal zijn. Maar indien hij zich van zijn verleidersberoep een grooten oogst belooft voor de naderende stembus, dan zal de geachte afgevaar-

digde daarmede bedrogen uitkomen. De dienst van God staat bij Patrimonium bovenaan.

Ten tweede heeft de geachte afgevaardigde van zich afgeworpen de beschuldiging, alsof de sociaal-democratie de liefde voor het vaderland zou ondermijnen. Hij heeft gezegd, dat dit „Vaterlandslose” in Duitschland hun nagegeven werd, omdat ze waren tegen de inlijving van den Elzas en Lotharingen; ja, zelfs stelde hij het voor, alsof we, ter wille van ons vaderland, niet beter konden doen, dan bij de eerstkomende verkiezing in Duitschland als verkiezingsagenten het geheele Deutsche volk te verleiden op sociaal-democraten te stemmen, daar dit ons eerst de zekerheid zou geven, dat we van Duitschland nooit inlijving hadden te duchten. Wat zal ik daarop zeggen, Mijnheer de Voorzitter? Heeft dan enkel dr. Liebknecht die uitdrukking, dat hij zich dit *Vaterlandslose* tot een eeretitel rekende, gebezigd? Is het „sans patrie” niet door Van der Velde in België herhaald, terwijl in België toch van eene imperialistische politiek nooit sprake was? Heeft onze medeafgevaardigde, de heer Van der Zwaag, blijkens bladz. 528 der *Handelingen* hier niet evenzoo gezegd: „Wanneer men onder vaderlandloozen verstaat wereldburgers, dan reken ik mij dien naam werkelijk tot eene eer. Ik wil niet doen aan dat aandikken van het nationaliteitsgevoel, daarin bestaande, dat wij Nederlanders meenen beter te zijn dan wie ook. Ja, heet het, maar gijlieden zegt maar onverschillig, dat ons land maar moet ondergaan. Ja, wanneer het algemeen belang vordert, dat onze nationaliteit als zoodanig zich moet oplossen in het groote wereldlichaam, dan zeggen wij: dan moet het algemeen belang gaan boven het bijzonder belang.”

Is dan niet geheel het streven der heeren *internationaal*, eene oproeping aan de proletariërs uit de *geheele* wereld, om zich te vereenigen? Hebben wij dan ook niet van den heer Van Kol gehoord bij het Indische debat, dat, indien niet in den zin van wat de heeren bedoelden recht gedaan wordt, het beter is, dat Nederland ondergaat? Maar ook afgezien daarvan, de heeren willen liever geen vloot en geen leger meer hebben. Wanneer men nu voorziet, gelijk ik doe, dat het oogenblik kan komen, dat we de onafhankelijkheid van ons vaderland met ons bloed zullen moeten verdedigen, en de heeren willen ons dan tegenover het wapengeweld van den veroveraar laten staan *zonder leger en zonder vloot*, dan vraag ik toch: zal er dan nog van redding en van onafhankelijkheid sprake zijn? En is dit zoo, is dan hun stelsel werkelijk een opkomen voor het vaderland of niet, juist omgekeerd, een in de hand werken van hen, die ons willen inpakken?

Nu geloof ik wel, dat er in den heer Troelstra nog iets van den ouden vaderlandschen zuurdeesem over is, ja, ik zie het nog aankomen, dat, als de nood dreigde, hij dienst nam bij de grenadiers. Maar wat baat één man, als heel het volk hulpeloos, weerloos staat? En zijn Duitsche sociaal-democraten, zouden ze niet onder de Pickelhaube, gedwongen door de Duitsche krijgswet, hier binnen dringen, 't geweer in den arm, om elk, die zich verzette, en, als het noodig was, ook hem neer te schieten?

Neen, de sociaal-democraten willen het vaderland niet en ik zal u zeggen, waaraan men dit het best zien kan. In den eersten tijd, toen de heeren hun vrije optochten hadden, onder welk vaandel zag men ze toen optrekken? Was het onder de Nederlandsche driekleur? Neen, maar met de roode vlag, de vlag in bloed gedoopt, en daarachter kwam dan de anarchist met zijn zwarte vlag, de kleur van den dood. En daaruit kent men nu der lieden eigenlijke bedoeling; want het is juist in die emblemata, in die veldteekens, die men hoog houdt, dat zulk eene groep haar diepste zielsgedachte uitspreekt. Voorts, Mijnheer de Voorzitter, wanneer bij elke gelegenheid door de heeren tegen Oranje wel niet agressief wordt te werk gegaan, — althans niet wat de heeren zelven agressief noemen, — maar als er dan toch niets wordt nagelaten, wat strekken kan om den hechten band, die ons volk en ons Vorstenhuis omsnoert, te verzwakken en zoo mogelijk door te snijden, dan moet ik toch zeggen, dat, waar voor mij èn tegenover het buitenland en met het oog op ons binnenlandsch leven, in dien band de hechtste waarborg voor onze toekomst ligt, ik niet anders kan noch mag doen, dan blijven bij mijn eerste conclusie, dat de veldwinning van de sociaal-democratische denkbeelden onder de breedere volkslagen van onze natie geen andere strekking zal hebben, dan om in de ure des gevaars elke afdoende verdediging van onze onafhankelijkheid onmogelijk te maken.

En nu ten slotte ook mijnerzijds een woord over de vraag, waarbij ik de sociaal-democraten onder één gezichtsbeeld mag nemen met den heer Minister van Financiën, de vraag, rakende den samenhang van politiek en geloof. De Minister van Financiën toch heeft gezegd, dat hij niet kon inzien, dat er voor het optreden van eene geloofspartij aanleiding bestond, anders dan in deze twee gevallen, dat de voorstanders van een bepaald geloof onderdrukt werden, òf dat de kerk, waartoe zij behoorden, aanspraak ging maken op meer rechten dan in het bezit waarvan zij zich op dat oogenblik mocht verheugen. Dit nu komt, *mutatis mutandis*, vrij wel neer op de stelling, ook door den heer

Troelstra op den voorgrond geschoven, kort zoo geformuleerd, dat de politiek eigenlijk met den godsdienst niets te maken heeft. Het is hetzelfde standpunt, nog onlangs door Adolphe Brisson in de *Temps* geteekend, toen hij, binnengeloopen in het hotel Scribe, om president Kruger te interviewen, werd tegengehouden door het zeggen van den secretaris: *de President bidt*. In het verslag hiervan liet hij zich toch aldus uit: „In dit drukke, levendige Parijs, vol van nukken en bruisende hartstochten, zijn zeker menschen die bidden, maar dat zijn nederige, droefgeestige en duistere zielen, die bij God verlichting in hun ongeluk komen zoeken. Er zijn ook vrouwen, die naar de kerk gaan, en er een zondig hart heendragen. Godsvrucht is onder ons iets innerlijks, iets stils en geheims geworden; zij wordt niet meer gepaard met publieke aangelegenheid, zij mengt zich niet in het officieele leven en, om het zoo eens uit te drukken, zij is daar verbannen. Ziet, daarom scheen het mij toe, toen de attaché van president Kruger mij ernstig zei: de president bidt, dat ik in den loop der eeuwen terugging en weer kwam in den tijd der fabelen.”

Dat standpunt nu van Brisson: de godsdienst eene zaak van het hart, teruggedrongen naar het private, huiselijke leven, naar de bidcel en zich niet meer mengende in de groote politieke worsteling, dat is het standpunt, dat ook hier aan de overzijde door bijna alle partijen wordt ingenomen en waar wij aan deze zijde principieel tegenover staan. Tot welk resultaat is de moderne beweging van deze eeuw met dat stelsel gekomen? Ik zal mij daarbij op het oordeel over het moderne leven beroepen op eene autoriteit, die niemand onzer wraken zal. Er is namelijk met het oog op de komende eeuw in Frankrijk een nieuw tijdschrift: *Le Monde Moderne* verschenen, door de fine fleur van het moderne leven geredigeerd, de *haute nouveauté*. Daarin komt in het Augustusnummer, bladz. 241, een stuk voor van Léon Claretie, een der bekendste moderne publicisten. Deze auteur heeft de tentoonstelling te Parijs, den grooten triomf van de moderne richting dezer eeuw, aandachtig bestudeerd en er de moderne kunst onderzocht, om uit het karakter dier kunst na te gaan, wat toon, wat geest onze eeuw bezielt. En als slotsom daarvan zegt hij: Wat anders verraadt de moderne stijl dan een tijdperk van weekheid, zwakheid, slordigheid en lafheid. „Sinon une époque de molesse, de faiblesse, de nonchalance et de lâcheté.” En daartegenover zegt hij: Wat wij moeten hebben is eene manlijke, scherpbelijnde, zuiver veerkrachtige kunst. „Un art véril, net et énergique.” „Maar”, zegt hij, „die krijgt gij niet, of de wortel zelf van het leven moet veranderen. De kunst

volgt *den toestand der ziel*. Hetgeen waarop het dus aankomt is, *de ziel* van onzen tijd te herscheppen door opvoeding en zedenherstel." Op die menschelijke ziel komt het aan. En wanneer ik dan de historie ondervraag, in welken tijd die esprit *véril*, *héroïque* in de menschelijke ziel heerschende is geweest, — dan staat het omnium consensu vast, dat de Calvinisten in hun strijd, die hier te lande in de 16de en 17de eeuw gevoerd is, dat de Presbyterianen in Engeland en Amerika en dat de Hugenooten in Frankrijk, wel waarlijk van die esprit *véril* waren doordrongen. Maar kan men dan die ziel van den mensch houden buiten haar eerste en principieele relatie? En welke is die principieele relatie anders, dan de relatie waarin ze tot God staat? Op die relatie komt het dus aan. En nu vergissen de heeren aan de overzijde zich volkomen, wanneer zij meenen, dat het ons genoeg is, zoo maar nu en dan en op enkele punten zekere dosis godsdienst in de politiek wordt gemengd. Neen, godsdienst, in den zin van vroomheid genomen, is inderdaad eene zaak van het hart en van het stille leven. Vroomheid als zoodanig heeft met politiek niets anders te maken, dan dat ze ons in de politiek ernstig stemt en recht eerlijk doet handelen. Maar dat is volstrekt niet wat onze eisch als geloofspartij bedoelt. Laten de heeren het woord *godsdienst* eens in tweeën splitsen, dan wordt het de *dienst van God* en dan vragen wij, of iets of iemand van den dienst van God onttrokken kan worden; of niet, wanneer God God is, *alles* wat bestaat Hem dienen moet; en of niet dientengevolge in het persoonlijke, huiselijke, maatschappelijke en zoo ook in het staatkundige leven de roeping tot elk onzer uitgaat, om toe te zien, dat ook het volk als volk en zoo ook de Overheid, die over dit volk heerscht, in den Staat, dat is in wetgeving en bestuur, Hem diene en gehoorzame, en dus in dien Staat alles worde ingericht naar Zijn wil.

Daartegenover nu staat de atheïstische richting, die God als God wegneemt, en, den mensch voor God in de plaats stellende, staande houdt, dat de mensch als mensch heeft te beslissen, hoe het in bestuur en wetgeving zal toegaan. En dit nu is het, waartegen wij uit beginsel opkomen. Gij kunt niet in wezenlijken zin van God spreken, of in het woord zelf ligt, dat Hij is: God de Almachtige, die alles over ons te zeggen en in alles ons te bevelen heeft. Het gaat hier om zijn Majesteit; het geldt de vraag, of God Koning is ook over ons vaderland; en is dit zoo, welnu dan moet ook in alle wetten en bestuursmaatregelen Zijn wil, Zijn ordinantie richtsnoer zijn; en daarom moet de wil van God worden gekend.

Nu kan ik mij begrijpen, dat iemand zegt: Ik zelf ben geen atheïst,

en ik zoek dan ook op politiek terrein den wil van God te doen, maar ik ken dien wil niet anders dan uit mij zelven en uit de natuur. En daar staan wij dan tegenover met de belijdenis, dat er behalve die openbaring in de natuur, in de historie en in de conscientie, ook nog eene *bijzondere* openbaring van Gods wil is, die aan al het overige vastheid geeft, en die wij daarom ook in de politiek niet op zijde mogen zetten. Dit verschil nu versta ik, maar in geen geval gaat het aan, te zeggen, dat bij de politiek God niet te pas komt.

Mijnheer de Voorzitter! Er is geen God, of Zijn wil moet in alle ding heerschen. Er is dan ook noch in de politiek, noch in ons overige leven, ergens ook maar één punt, dat, hoever ook van het centrum gelegen, zou kunnen vallen buiten Zijn dienst of niet met Zijn wil zou hebben te rekenen. Wij mogen dit op verre na niet altoos kunnen inzien, maar het verband bestaat altijd. Ik begrijp dan ook niet, hoe ooit het gezag zich op zedelijke wijze, zonder het geloof in God, zou kunnen handhaven. Of rekent niet elk gouvernement met dat Godsbesef in het volk, dat uit vreeze Gods ook de Overheid gehoorzaamt? Een gouvernement, dat alleen met den sterken arm zou willen regeeren, zou zijn gezag eenvoudig niet kunnen handhaven. Waar zou het met ons strafrecht heen, indien de eed ook in het strafproces, uit ongeloof, moest worden afgeschaft, ja, wat zou er overblijven van heel onze rechtsbedeeling, indien de begrippen van schuld en toerekenbaarheid wegvielen, het recht allen objectieven grondslag in het recht Gods verloor, en alleen afspiegeling werd van wat het bewustzijn in zekere periode als recht eerbiedigt?

En daarom, Mijnheer de Voorzitter, al werd ons op kerkelijk gebied de laatste onzer wenschen toegegeven en al werden op schoolgebied al onze klachten opgeheven, ons vaccine-bezwaar incluis, dan nog zou ik blijven zeggen: in geheel onze Nederlandsche politiek moet de wil van God ons richtsnoer blijven, en zoo dikwijls het heilige *Onze Vader* opklimt, moet het bij rijk en arm, bij overheid en onderdaan, niet enkel heeten: „geef ons heden ons dagelijksch brood”, maar óók, en zelfs daaraan voorafgaande: „Uw wil geschiede”, gelijk in den hemel, alzoo ook in het Rijksbestuur van ons volk en vaderland!

Handelingen, blz. 559—565.

WETSONTWERPEN tot goedkeuring van Harer Majesteits huwelijk en regeling van de wijze van voltrekking en van eenige gevolgen van dit huwelijk.

VERGADERING VAN 3 JANUARI 1901.

Mijnheer de Voorzitter! Over dit artikel (art. 1) wensch ik mij eene opmerking te veroorloven. Intusschen niet, dan na vooraf aan de Regeering mijn verontschuldiging te hebben aangeboden, dat ik die opmerking niet heb kunnen laten opnemen in het Voorloopig Verslag. Eerst Donderdag werd besloten tot het onderzoek in de afdeelingen, en zulks wel op Zaterdag, op een ongewonen dag. Voor dien Zaterdag nu was ik reeds lang vooraf door ambtelijke bezigheden bezet, zoodat het mij onmogelijk was, — gelijk ik dan ook aan den voorzitter van mijn afdeeling heb medegedeeld — bij het onderzoek tegenwoordig te zijn.

De opmerking, die ik mij wensch te veroorloven, is deze. Ik wilde aan de Regeering vragen, of zij de uitdrukking aan het slot van het eerste artikel voorkomende: „wordt *goedgekeurd*”, niet zou kunnen omzetten in eene andere en zachtere. Het komt mij voor, dat: „wordt goedgekeurd”, noch juist, noch hoffelijk, noch conform de Grondwet, noch in overeenstemming is met het burgerlijk recht. Wie eene zaak *goedkeurt*, wordt geacht over die zaak in haar geheelen omvang, op vaste gronden, een positief oordeel te vellen. Wie alzoo een huwelijk goedkeurt, wordt geacht daarmede een positief oordeel uit te spreken over geheel den inhoud daarvan, d. i. over de geschiktheid van de te huwen personen voor elkander en over de geschiktheid van hun echtvereeniging voor het milieu, te midden waarvan dat huwelijk zal worden gesloten.

Dit nu is iets, wat ons ten deze niet toekomt. Ons komt als Staten-Generaal niets anders toe, dan om ter zake van redenen, aan het landsbelang ontleend, zulk een huwelijk al dan niet te stuiten. Dat ook de Regeering zakelijk dit mij eens is, blijkt dan ook uit de Memorie van Toelichting. Er wordt ons toch in de conductoire medegedeeld, dat de Memorie van Toelichting, die het ontwerp vergezelt, de gronden bevat waarop het berust, en wanneer men nu die Memorie inziет en leest, vindt men daar niet één enkelen grond van positieven aard aangegeven, waarom dit huwelijk zou zijn goed te keuren.

In de tweede plaats meen ik, dat deze uitdrukking van „goedkeuren”

in strijd is met de traditiën van hoffelijkheid, welke steeds in de wetgeving gevolgd zijn, waar men met het Koninklijk gezag in aanraking kwam. Het woord „goedkeuren” wordt in de Grondwet gebezigd ten aanzien van de Eerste Kamer, waar deze te oordeelen heeft over een ontwerp, waartoe van de Tweede Kamer het initiatief uitging. Er staat in art. 118 der Grondwet met zoovele woorden: „wanneer de Eerste Kamer het voorstel *goedkeurt*”, en evenzoo aan het slot: „wanneer de Eerste Kamer het voorstel *niet goedkeurt*”. Is er daarentegen sprake van een voorstel, dat van de Kroon is uitgegaan, dat wordt ten aanzien van de Eerste Kamer de uitdrukking „goedkeuren” *niet* gebezigd. Dan heet het in art. 114: „wanneer zij tot *aanneming* of tot *niet-aanneming* van het voorstel besluit”.

Ziedaar dus voor den wetgever tweeërlei wijze van zich uit te drukken. Heeft de Eerste Kamer te doen met de Tweede Kamer, dan wordt gesproken, zonder euphemisme, van *goedkeuren* of *niet-goedkeuren*. Gaat het daarentegen een ontwerp van de Kroon aan, zoodat men staat tegenover het Koninklijk gezag, dan wordt met opzet die harde uitdrukking van „goedkeuren” *vermeden*, en, naar mij voorkomt, zeer terecht. Die uitdrukking toch onderstelt zekere afhankelijkheid van hem, die goed- of afkeurt, en, waar het Koninklijk gezag in ons Staatsrecht ongetwijfeld aan zekere beperkingen gebonden is, daar eischen kiesheid en hoffelijkheid, dat wij bij de uitoefening van dat recht geen uitdrukkingen bezigen, die aan de Kroon deze afhankelijkheid zoo *tout cru* doen gevoelen.

In de derde plaats komt het mij voor, dat die uitdrukking van *goedkeuring* ook niet conform de Grondwet is, wat het zakelijke betreft. De Grondwet handelt èn in art. 18 èn in art. 30 over hetgeen den Staten-Generaal toekomt in zake vorstelijke huwelijken en maakt daarbij onderscheid. Waar sprake is van het huwelijk van prinsen, die niet regeeren, wordt het woord „toestemming” gebezigd, wat een veel zachtere term is dan „goedkeuren”. Wanneer ik toestem, laat ik aan de betrokken personen het oordeel ten principale over, en verklaar alleen, dat ik, wat mij aangaat, en voor zoover ik er medezeggenschap in heb, mijn toestemming verleen. Bij „goedkeuring” daarentegen trek ik alle oordeel aan mijzelf. Doch zelfs die uitdrukking van „toestemming” bezigt de Grondwet alleen waar sprake is van *niet*-regeerende prinsen, terwijl ze bij regeerende prinsen den nog zachteren term kiest van: „aangaan van het huwelijk *in gemeen overleg*”. Hoe is het nu met den geest en de uitdrukkingswijze der Grondwet overeen te brengen, dat, waar de Grondwet zelfs ten opzichte van prinsen, die *niet* regeeren,

eene *zachte* uitdrukking dan „goedkeuring” bezigt, hier ten opzichte van eene regeerende vorstin niet eens van *toestemming* wordt gesproken, maar dat hardere en min hoffelijke „*goedgekeurd*” is gekozen, dat de Grondwet zelfs bij prinsen, die niet regeeren, mijdt?

Eindelijk komt het mij voor, dat de uitdrukking „goedgekeurd” niet wel rijmt met ons Burgerlijk Wetboek. Ook bij particuliere personen bepaalt ons recht, dat zij niet geheel vrij zijn, zoo maar te huwen wanneer zij willen, maar dat het huwelijk gebonden is aan een medezeggenschap van den vader, uit hoofde van zijn vaderlijk gezag. Toch wordt ook hiervan in ons Burgerlijk Wetboek niet gezegd, dat de vader zijn *goedkeuring* moet verleen, maar dat hij zijn *toestemming* geeft. Iets wat wel niet anders kan, Mijnheer de Voorzitter, want de verantwoordelijkheid voor het *goedkeuren* van het huwelijk kan men niet op zich nemen, tenzij men beide personen door en door kent, en een profetischen blik waagt in hun toekomst, en daaraan wagen zich alleen de huwenden zelve tegenover elkaar. Ook in het Burgerlijk Wetboek wordt daarom voor den vader gebezigd de uitdrukking van „*toestemming*”, wat een gansch ander en veel zachter begrip is. In de tweede plaats wordt die *toestemming* alleen aangewezen als rechtsmiddel om een huwelijk te *stuiten*; en wel om te stuiten de *voltrekking* van het huwelijk. Het is daarom, dat ik aan de Regeering de vraag zou willen stellen, of zij geen andere redactie kiezen kon. Niet alsof ik onderstelde, dat de Regeering *bedoeld* heeft, tegenover het Hof, hetzij onhoffelijk, hetzij hard te zijn, want ik onderstel veeleer het tegendeel, en neem gaarne aan, dat ze deze uitdrukking heeft gekozen, zonder er op te letten, wat ten deze het taalgebruik der wet medebrengt. Maar nu de gekozen uitdrukking dan toch met dat taalgebruik blijkt te strijden, zou ik aan de Regeering willen vragen, of ook zij niet meenen zou, dat het door haar beoogde doel even goed kon bereikt worden, zonder dat van de hoffelijke traditie werd afgeweken en zonder in conflict te komen met de terminologie van de Grondwet en het Burgerlijk Wetboek, indien art. 1 in dezer voege gelezen werd: „*Ons voorgenomen huwelijk met Zijne Hoogheid enz. kan voltrokken worden.*” Daarbij sluit zich dan tevens veel beter aan hetgeen in de artt. 2 en 3 van ditzelfde ontwerp van de *voltrekking* van het huwelijk gezegd wordt. Dan heeft men eene zachte en kiesche uitdrukking, waarin niets hards voor de Kroon klinkt, en waarin toch ligt, dat de Kroon, niet dan *in gemeen overleg* met de Staten-Generaal constateert, dat er niets is wat het huwelijk zou behoeven te stuiten. *Handelingen*, blz. 918.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal, waar het eene pure quaestie van vorm geldt, nu de Regeering haar redactie handhaaft, er niet verder op ingaan, maar wensch toch mijn bevreemding er over uit te spreken, dat de Minister van Justitie ten opzichte van twee constitutioneele verhoudingen eene positie inneemt, die m. i. niet te verdedigen is. De Minister zegt, en terecht, dat de Grondwet wil, dat het huwelijk zal worden aangegaan in gemeen overleg met de Staten-Generaal, maar beweert nu, dat, indien hier eene wet tot stand komt, in welker *intitulé* staat: in gemeen overleg met de Staten-Generaal, en die voorts in art. 1 bepaalt, *dat het huwelijk kan voltrokken worden*, hiermede niet aan de bepaling der Grondwet zou zijn voldaan. Gaat dit aan? Wanneer het een Koninklijk Besluit was, dit is eene eenzijdige handeling van de Kroon, waarin zulk een artikel voorkwam, dan zou natuurlijk de bedenking van den Minister juist zijn, maar wanneer er sprake is van eene wet, aan welker hoofd staat: „in gemeen overleg met de Staten-Generaal”, hoe kan de Minister dan zeggen, dat het huwelijk voltrokken zou kunnen worden ook buiten de Staten-Generaal om?

In de tweede plaats moet ik er mijn bevreemding over uitspreken, dat de Regeering zegt, dat er van onhoffelijkheid hier geen sprake kan zijn, omdat dit wetsontwerp door de Koningin zelve wordt voorgesteld. Mag alzoo, Mijnheer de Voorzitter, de Kroondrager persoonlijk in het debat worden gebracht? Of geldt dan de regel niet meer, dat in deze Kamer altoos uitsluitend met de heeren Ministers gehandeld wordt? Mocht daarentegen de verhouding tusschen de heeren Ministers en de Kroon van dien aard zijn, dat de heeren Ministers in deze niet onder eigen verantwoordelijkheid hebben gehandeld, maar lijdelijk de wenschen van de Kroon gevolgd zijn, laat mij dan dit zeggen, dat de heeren Ministers dan toch in elk geval ons verlokken willen, om als Staten-Generaal met deze min hoffelijke formule mede te gaan.

Handelingen, blz. 918.

WETSONTWERPEN tot regeling van de samenstelling der landmacht, tot wijziging en aanvulling van de wet betreffende de Nationale Militie enz., en tot regeling van de landweer en van de opheffing der schutterijen.

VERGADERING VAN 21 FEBRUARI 1901.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch ook mijnerzijds, evenals de heer De Savornin Lohman, hulde te brengen aan de gisteren door den heer Seret gehouden rede. De conclusiën, waartoe die geachte spreker gekomen is, zijn geheel dezelfde als waartoe ik mijnerzijds wenschte te geraken. Nu gebeurt het intusschen wel, dat twee advocaten tot dezelfde conclusie komen, zonder daarom nog in hun pleidooien uittegaan van geheel dezelfde motieven. En daar nu tusschen de motieven, door den geachten spreker uit Gorinchem aangevoerd, en de motieven, welke ik zou wenschen aan te voeren, eenig verschil bestaat, meen ik ook mijnerzijds kortelijk te moeten aangeven, wat mij beweegt, die conclusiën te onderschrijven. Indien er geachte afgevaardigden mochten zijn, die hieruit wilden afleiden, dat hiermee in den boezem der anti-revolutionaire partij een bedenkelijke strijd is uitgebroken, en zich daarvan voor de verkiezingen zeker profijt mochten beloven, moet ik hun, tot mijn leedwezen, die illusie ontnemen. Zulk een kans bestaat voor hen niet; want het verschil, hetwelk zich hier voordoet, is alleen, dat de geachte spreker, mijn vriend Seret, meer voor het *staande leger* partij heeft gekozen, en daarbij, gelijk natuurlijk was, min of meer geageerd heeft tegen het denkbeeld van een *volksleger*, terwijl ik, wat mij betreft, sinds lang mijn liefde aan dat volksleger verpand heb.

Ik wensch bij deze quaestie eerst de financieele zijde der legerorganisatie te bezien. Heb ik het wel, dan is de geestelijke vader van deze ontwerpen eigenlijk niet de Minister van Oorlog, maar meer de Minister van Financiën. Wij hebben bij de begrootingsdiscussiën over Oorlog de verklaring van den Minister van Oorlog gehoord, waarbij hij ons zeide, — iets wat de Kamer ook zonder dat wel wist —, dat men niet moest denken, dat hij in den Ministerraad slechts met plannen behoefde te komen en geld aan te vragen om het volop te krijgen, want dat er nogal eens iets op zulk eene aanvraag in den Ministerraad werd afgedongen. Ik

geloof metterdaad, dat in wat de Minister toen zeide, iets heeft nageklonken van de ervaring, door hem opgedaan, toen hij zijne denkbeelden over de legerorganisatie in den Ministerraad uiteenzette. Het maakte op mij althans den indruk, alsof de Minister van Financiën bij de samenstelling van zijn Kabinet een zeker *fixum* voor de legerorganisatie vastgesteld had en m. a. w. tot zijn candidaat-collega van Oorlog had gezegd: Dat is het, wat wij geven kunnen, en daarvoor moet het worden gedaan.

Nu is dit, dunkt mij, een *vitium originis*. Eene legerorganisatie te ontwerpen met wat er bij behoort, is geen werk, dat men kan aannemen voor eene bepaalde som. Niet, dat ik mijnerzijds niet voor bezuiniging zou wezen, maar ik geloof, dat het èn uit hetgeen door den geachten afgevaardigde, den heer Tydeman, is gesproken èn uit hetgeen de geachte afgevaardigde uit Goes heeft gezegd, toch eens en voor goed duidelijk geworden is, dat, wanneer ook in het anti-revolutionaire program wordt aangedrongen op bezuiniging, dit uitsluitend beteekent het wegsnoeien van de waterloten, zooals de heer Tydeman het uitdrukte, maar volstrekt niet bedoelt het snijden in het levende hart, dat is het weigeren van gelden voor hetgeen noodzakelijke eisch is voor onze defensie. Men moet nu eenmaal in zake 's lands defensie zich zelf afvragen: willen wij ons verdedigen of willen wij het niet? Willen wij het doen in den beperkten zin, waarop de heer Troelstra wees, en enkel onze neutraliteit handhaven, of willen we ook onze onafhankelijkheid verdedigen? Wanneer men nu daarop antwoordt: neen, dat wil ik niet, als het te veel kost, — laat men dan eenvoudig niets doen, want dan is het weggegooid geld. Ik zeg dit niet in den zin, waarin dat vanmorgen door den heer Troelstra werd aangegeven, toen hij zeide, dat wij nu zoovele jaren van vrede hadden gehad, en dat dus al het geld, dat gedurende dien tijd aan het leger was gegeven, tot niets had gediend. Dat kan ik niet met hem eens zijn. Wanneer in de operatiekamer een keurig maar duur stel instrumenten gereed ligt, dat ook mij zou helpen, zoo ik mijn voet mocht breken en mijn been moest worden afgezet, dan is dat volstrekt geen weggegooid geld, dat voor die instrumenten besteed is, ook al zijn ze al dien tijd niet voor mij gebruikt en al hoop ik, dat ze nooit voor mij zullen gebruikt worden. Zelfs zal ook niemand van achter zeggen: we hadden ze wel kunnen missen. Neen, ze moeten er zijn voor het geval van nood. Zoo ook hier. Wanneer wij eene lange periode van vrede genieten, is het ongerijmd te zeggen: We hadden het best zonder leger kunnen doen. Eer omgekeerd, is het mede aan

het bestaan van dat leger, dat wij het behoud van den vrede hadden dank te weten.

Zijn nu de uitgaven, die bij ons aan het leger worden besteed, metterdaad zoo hoog als men het wil doen voorkomen? Wanneer wij hier eens moesten betalen voor ons leger naar rato van hetgeen door Frankrijk en Duitschland aan hun legers wordt ten koste gelegd, zouden wij, naar de proportie van Duitschland, moeten betalen 43 millioen voor het leger en naar de ratio van Frankrijk 45 millioen. Maar ik begrijp, dat men zal zeggen, en terecht: ja, maar dat zijn groote Mogendheden, waar wij ons niet aan spiegelen kunnen. Goed, neem dan Zwitserland, een land, waar het leger op het goedkoopst en het zuinigst ingericht is, en toch betaalt men daar per hoofd 8,75 franc, terwijl hier het vorig jaar betaald werd f 4,75. En nu stem ik toe, dat dit nog altoos eene kleinigheid scheelt, maar men voelt toch aan die 8,75 franc en f 4,75, dat de kosten voor het leger hier en in Zwitserland niet zoover uiteenloopen.

(De heer TROELSTRA: Wat hier per hoofd voor militarisme betaald wordt, is meer dan zeven gulden.)

Mag ik, Mijnheer de Voorzitter, opmerken, dat ik niet van de vloot heb gesproken. Ik houd mij aan mijn onderwerp en spreek op dit oogenblik uitsluitend van het leger. Doch ook daarbij moet men niet alleen het absolute, maar ook het relatieve cijfer in het oog houden. In 1880 werd hier aan het leger per hoofd betaald f 4,89, in 1890 f 4,67, in 1900 f 4,745. Men ziet dus, dat er kleine verschillen zijn, maar dat toch ook zoo de cijfers niet veel uiteenloopen. De cijfers loopen echter wel uiteen wat betreft het percentage op het geheele budget. Op het geheele budget genomen, bedroegen de uitgaven voor het leger in 1880 17,355 pct., in 1890 12,695 pct., in 1900 15,73 pct. ervan. Men ziet dus, dat wij, bij het jaar 1880 vergeleken, in plaats van in slechter, eer in beter conditie zijn gekomen, en wanneer men nog 10 jaren teruggaat, dan vindt men voor 1870 eene verhouding van 18,945 pct. van de legeruitgaven tot die van het geheele budget.

Ik geloof derhalve, dat men niet in rationeelen zin kan zeggen, dat wij op dit oogenblik met het legerbudget zoo verontrustend hoog staan, maar, gelijk ik zoo straks reeds opmerkte, wanneer het voor eene door ons gewilde handhaving van onze onafhankelijkheid noodwendig bleek, eene uitgave te doen, die het tegenwoordig cijfer nog met een paar

millioen te boven ging, dan geloof ik, dat geen goed vaderlander zich daartegen zou mogen verzetten.

Nu heeft de heer Troelstra wel gezegd, dat elke meerdere uitgave onze oeconomische kracht te boven zou gaan, en het daarbij doen voorkomen, alsof men die oeconomische kracht volgens eene zekere schaal onder vaste cijfers kon brengen, om dan daaruit proportioneel af te leiden, hoeveel al dan niet voor het leger door ons land kon worden afgestaan. Maar ik zou toch willen vragen, waaruit die te kleine oeconomische kracht dan toch blijkt. Ik doel nu niet op de kleine verhooging met een half millioen, welke door den Minister wordt voorgesteld, neen, ik heb het oog op eene meerdere uitgave voor eene reële defensie van zeg twee millioen. Waaruit blijkt dan, dat onze oeconomische kracht niet zou toestaan, die meerdere uitgave te doen? De oeconomische kracht, waarover een land voor algemeene uitgaven beschikt, zal in de eerste plaats wel blijken uit de opbrengst der middelen. En wat is daaromtrent gebleken? Dit, dat wij in de laatste twee jaren een accres in de middelen hebben gezien van tien millioen, en zulks zonder eenige vermeerdering van belastingen. Een accres alzoo, dat de twee millioen zeer verre te boven ging, ja zóóver zelfs, dat er ook na afbetaling van alle andere verhoogingen voor den algemeenen dienst bij goed overleg nog genoeg geld voor zulk eene verhooging beschikbaar zou zijn geweest. Ook de eerste maanden van dit jaar is de opbrengst van de middelen weder meegevalen.

Men kan dus niet, zooals de heer Troelstra deed, van eene al te beperkte oeconomische kracht spreken, die ons niet zou veroorloven, zoo het noodig bleek, nog één of twee millioen meer voor ons leger uit te geven. Ik moet dan ook zeggen, dat ik zeer betwijfel, of de geachte afgevaardigde onze oeconomische kracht ook dan zoo klein zou achten, indien het aankwam op andere uitgaven. Wanneer er uitgaven te doen waren, die meer in zijn smaak vielen en meer zijn sympathie hadden, vermoed ik, dat hij onze oeconomische kracht weer omgekeerd juist groot genoeg voor die uitgaven zou schatten. En als de geachte afgevaardigde zegt, dat men denzelfden gulden niet tweemaal kan uitgeven, eerst om te voldoen aan de sociale nooden, en dan nog eens voor het leger of omgekeerd, dan stem ik dat toe, maar veroorloof mij dan tevens, er op te wijzen, dat in eene goed ingerichte weerbelasting, waarover reeds herhaaldelijk gesproken is, het middel geboden ligt om buiten hetgeen die andere behoeften vereischen, ook in deze behoefte voor het leger te voorzien.

Heb ik het wel, dan heeft de heer Van Karnebeek gezegd, dat de

weerbelasting in Zwitserland heeft opgebracht 2 miljoen francs. Dit is eene vergissing. De opbrengst is in 1897 geweest 3,070,826 francs. De vergissing zal misschien hierin liggen, dat de helft daarvan komt in de Bondskas en de andere helft in de kas van het kanton. Wanneer men die opbrengst op ons land overbrengt, naar de proportie van 3 en 5 miljoen zielen, dan zou de opbrengst hier 5 miljoen francs kunnen zijn. Volgde men daarenboven het denkbeeld van den heer Lieftinck, om bij deze weerbelasting zekere progressie toe te passen, en hield men tevens in het oog, dat ons land toch inderdaad economisch er beter aan toe is dan Zwitserland, dan geloof ik, niet te veel te zeggen, wanneer ik aanneem, dat er $2\frac{1}{2}$ à 3 miljoen gulden zeker uit te vinden is. Toch ben ik het met den heer Lohman eens, dat het niet goed zou zijn, dat volle bedrag eenvoudig uit te keeren aan den Minister van Financiën voor stijving van de militaire kas. Dit geschiedt, zooals bekend is, in Zwitserland ook niet. Daar worden uit die gelden ook bedragen genomen om de familiën van dienstplichtigen te steunen. Wanneer men daauidus in plaats van 3 miljoen slechts $1\frac{1}{2}$ miljoen nam, zou men met het $\frac{1}{2}$ miljoen, dat nu reeds meer gevraagd wordt, toch de beschikking verkrijgen over de 2 miljoen, die ik voor eene reële defensie nog als noodzakelijk onderstelde. Ik zie dus niet in, waarom men, als men een deugdelijke defensiestelsel wil, en dit behoorlijk in orde wil brengen, uit financieel bezwaar daarvoor zou moeten terugdeinzen.

Ik breng dit bij, het volksleger daarom te pas, omdat op den duur, gelijk ook Zwitserland getoond heeft, het volksleger ons wel in staat zal stellen, meer waar voor gelijke som als nu te verkrijgen, maar die toestand wordt niet op eens bereikt. Men moet niet vergeten, dat, wanneer wij er toe overgaan, een volksleger in te richten, dit in den eersten tijd aanmerkelijk meer zal kosten. In Zwitserland heeft men die ervaring ook opgedaan. Een tijd lang was het budget daar 35 miljoen frcs. en eerst daarna is het gedaald op 25 miljoen frcs. Dit ligt in den aard der zaak. Gesteld, dat wij het volksleger gingen inrichten, dan zou men in den eersten aanloop voor voorbereidende oefeningen allerlei inrichtingen moeten maken, die voor aanleg geld kosten. In de tweede plaats zou men niet kunnen volstaan met het kleine beetje artillerie, dat de Minister thans heeft voorgedragen, namelijk 26 batterijen (met inbegrip der rijdende artillerie) elk van 6 stukken. Het Zwitsersche leger toch bezit 50 batterijen bij het leger en 10 bij de landweer, op eene bevolking van 3 miljoen, zoodat naar proportie van de bevolking het ons op weinig minder dan 80 batterijen zou te staan

komen. Verder zou de aanschaffing van geweren, de bewapening, uitrusting en kleding groote sommen vorderen. Ook dient men bij den overgang te rekenen met een overcompleet van beroepsofficieren. Men zou beginnen met er 2000 te hebben, die reeds op zich zelf een zeer groot aandeel uit de kas zouden blijven vorderen, terwijl in het stelsel van een volksleger het getal van beroepsofficieren gaandeweg minder zou moeten worden. Eerst van lieverlede, langzamerhand, zou dus de normale toestand gevormd worden, die ons naar proportie met Zwitserland gelijk zou doen staan, en ons voor betrekkelijk minder geld een leger zou doen verkrijgen, waarop wij voor het verweren van onze onafhankelijkheid met kans op succes zouden kunnen steunen.

Nu zal men zeggen: ja, maar deskundigen als de geachte afgevaardigde uit Gorinchem en anderen zijn toch van eene heel andere meening, en hoe durft gij, die weinig anders hebt gehad dan een weinige theologische opleiding, u dan vermeten, hier uw denkbeelden over legerorganisatie tegen die der heeren deskundigen over te stellen? Mijnheer de Voorzitter! De militaire deskundigen moeten het mij ten goede houden, dat ik het vrijuit zeg, maar zij zijn daaraan zelven schuld. Wanneer alle militaire deskundigen hier met één stem en als uit één mond voor het staande leger het pleit voerden, zoo zou het in mij zeer zeker schuldige vermetelheid zijn, zoo ik als niet-deskundige hier een tegenovergesteld oordeel dorst uit te spreken. Maar zoo staat de zaak niet. Ze weerspreken elkander. Het staat met hen juist als met de theologen. Er zijn er, meen ik, zes in deze Kamer, en wanneer men dat getal in drieën deelt, dan staan deze drie paren lijnrecht tegenover elkander. En zoo is het met de deskundigen altoos. Met de juristen immers is dit evenzoo het geval. Ik betwijfel althans zeer, of de heer Drucker als jurist het geheel eens zal zijn met het vonnis, onlangs door den Hoogen Raad in zake het abattoir te Groningen gewezen. En niet anders is het met de heeren doctoren. Wanneer men bij den eenen dokter in behandeling is geweest en men neemt, omdat men niet betert, een anderen, dan begint deze altoos met te zeggen, dat wat de vorige u had voorgeschreven in het geheel niet deugde. Het schijnt metterdaad eene eigenaardigheid van alle deskundigen, dat hetgeen de een ons met autoriteit op wil leggen, schier altoos door de tegenspraak van den ander geneutraliseerd wordt. En voor onze persoonlijke vrijheid vind ik dit ook maar gelukkig, want anders zouden wij geheel onder de experts komen, en ten slotte alle vrijheid van oordeelen en handelen verliezen.

Waar nu de deskundigen onder de officieren het ook ten deze oneens zijn, blijft er niets anders over, dan dat wij, civielen, met de heeren deskundigen logisch gaan redeneeren. En nu zou ik den heeren voorstanders van een staand leger, die tegenstanders van een volksleger zijn, dit willen zeggen: gij erkent, dat wij — en dat is de bewering van den Minister ook — vermoedelijk door een *overmachtigen* vijand zullen worden aangevallen. En nu moet daartegenover georganiseerd worden een tegenstand, die, gelijk de Minister zich uitdrukt, met kracht tegen dien overmachtigen vijand kan worden doorgezet. Dat moet geschieden door een krachtig veldleger, en daarvoor hebben wij een staand leger noodig, en kunnen wij het volksleger niet gebruiken.

Is het nu logisch, zoo vraag ik, aldus te redeneeren: als ik aangevallen word door een *numeriek* machtiger vijand, en wel door een vijand, die 24 maanden oefening heeft, en die dus ook intensief dubbel zoo sterk is als mijn troepen, dan zal ik in staat zijn, tegenover dien sterkeren vijand met mijn kleiner leger, dat slechts 12 maanden ge-oefend is, het op te nemen, en dan koester ik alle hoop en dan heb ik alle kans, dien overmachtigen vijand met mijn twaalf maanden overhoop te werpen? Ik voor mij versta die logica niet. Ik kon mij begrijpen, dat men zeide: De vijand is numeriek sterker en heeft 24 maanden oefening; wij zijn numeriek zwakker en dus moeten wij 36 maanden oefening hebben. Dat is logisch, dat zou ik verstaan. Maar hoe men den regel van drieën ooit zóó kan opzetten, dat de vijand, dien men tegenover zich heeft, krachtiger is dan wij zijn, èn quantitatief èn kwalitatief, en dat wij dus moeten hebben 12 maanden oefening, om met ons kleine veldleger zijn machtiger leger overhoop te werpen, dat, Mijnheer de Voorzitter, gaat mijn begrip te boven.

Aan deze eerste vraag wil ik nog eene tweede toevoegen, nu juist niet aan den heer Seret, maar in het gemeen aan alle voorstanders van zulk een staand leger. Sedert 1871 is het woord „oprollen” van een leger in de mode; men rolt een vijandelijk leger op. Het wordt door eene dubbele flankbeweging „cernirt”, het wordt gevangen genomen, en men doet het zoo verdwijnen van het gevechts-terrein. Stel u nu voor, dat de Minister, als opperbevelhebber, met zijn 45,000 man, desnoods met de reservedivisie versterkt, met zijn 3½ regiment veldartillerie en zijn 3 regimenten cavalerie, naar de grenzen trekt om het aanvallende leger onschadelijk te maken. Hij vindt op de punten tegenover zich een von Moltke redevivus, die, evenals de oude von Moltke het voor Frankrijk had uitgerekend, te Berlijn op zijn gemak geheel onzen militairen toestand bestudeerd heeft,

en dus precies weet, wat wij kunnen of niet kunnen. Dan bestaat toch alle kans, dat hij het geheele veldleger omsingelt, het met opperbevelhebber en al gevangen neemt, het opzendt naar eene Duitsche vesting, en verder ons land doortrekt. In de Hollandsche liniën liggen dan alleen bezettingstroepen, zonder uitvalsleger. Die liniën kan men dus niet houden en de landweer en landstorm worden in hun organisatie belet, en hun optreden wordt onmogelijk gemaakt. Want natuurlijk weet die von Moltke redivivus ook wel, dat hij van zijn overwinning partij moet trekken. Hij laat het ontwapenen en wegleiden van ons veldleger aan een klein deel van zijn troepen over, en zelf trekt hij met zijn hoofdkorps op het overige deel van ons land aan. Verweer is zodoende onmogelijk geworden. Alles is weg en er komt niets van ons terecht. In 1866 hebben we gezien, hoe op onze oostelijke grenzen het toenmalig Hannover, dat ook een staand leger met meer dan 12-maandelijksche oefening bezat, te Langensalza zijn leger verloor. En toen was het met heel Hannover gedaan. Het was weg voor altijd.

Men heeft hetzelfde gezien met Oostenrijk, toen het door Pruisen werd aangevallen. Ook Oostenrijk had een duchtig geoefend staand leger, maar toen dat leger bij Sadowa kloppend gekregen had, was Oostenrijk verslagen, en de strijd was uit. En hetzelfde is ook gezien in Frankrijk, bij Sedan. Toen Sedan gevallen was, was het met Frankrijk's macht gedaan en was zijn kracht gebroken. Wat toen volgde was eene menschenlacht. In de uit den grond getooverde legers van Bourbaki en Garibaldi is toen met het menschen vleesch op onverantwoordelijke wijze gespeeld. En dat alles omdat Frankrijk geen geoefend volksleger bezat. Had Frankrijk zulk een goed georganiseerd volksleger gehad, Sedan zou in de geschiedenis niet bestaan hebben, en Duitschland zou eene gansch andere ervaring van den Franschen tegenstand hebben opgedaan. Dat de Franschen hier zelf veel van gevoelen, blijkt bijv. uit wat de luitenant-kolonel Rousset, *de l'école supérieure*, schrijft in het 5de deel van zijn *Histoire Générale de la Guerre Franco-Allemande* (1870—71), waar ik lees:

„Mais il faut convenir aussi, que rien n'était à espérer d'une résistance aussi mal organisée et aussi peu méthodique. On avait appliqué là, dans toute son incohérence, la pratique des petits paquets.” En daarbij kwam dan nog het politieke kwaad uit Parijs; want aldus gaat hij voort: „une fois de plus, l'influence de considérations politiques et locales, caractérisées par les irrésolutions d'autorités civiles aux abois, avait pesé sur un acte qui aurait dû rester purement militaire, étouffé l'initiative du commandement, et fait entamer une opération sans autre

inspireur que le hasard." Inderdaad, dat komt er van, als er plotseling moet opgetreden worden met troepen, die daarvoor niet georganiseerd en geoefend zijn, en die slechts gedeeltelijk aangevuld kunnen worden met moblo's; dan doet men zulke bittere ervaringen op, en komt er ten slotte niets van afdoende verdediging.

Daarom zullen wij met zulke voorbeelden voor oogen ons af hebben te vragen, welk stelsel ons past. De historie leert, dat de kleine Staten, die voor het leven der menschheid het meest de bewaarders zijn geweest van duur gekochte vrijheid, Griekenland, Zwitserland en Nederland, juist die geweest zijn, die door het volk hun onafhankelijkheid hebben veroverd. Ook in de oorlogen, die ons land in de 16de eeuw voerde, werden de staande legers van Prins Willem slag op slag verslagen, en de overwinningen zijn ook toen behaald geworden door de geuzen te water, en door de gewapende burgerij van Alkmaar en Leiden. Inderdaad, van Leiden uit is de vrijheid over Europa opgegaan. Ik kan nu geen cijfers geven, misschien zijn zij aan den Minister uit het geheugen bekend, maar die Leidsche troepen bestonden uit eene inderdaad minime bezetting en vooral uit gewapende burgerij. Al wat weerstand heeft geboden, was slechts gewapende bevolking.

Mijnheer de Voorzitter! Zooeven werden door den heer De Visser woorden aangehaald van onzen Groen van Prinsterer, woorden, waarin, naar ik geloof, het mysterie zit van deze geheele quaestie, woorden wijzende op eene hoogere bezieling, die wonderen doet. De vraag omtrent ons al of niet voortbestaan als volk, hangt niet af van een staand leger, maar van den geest, van den moed, van het heroïsme en het zelfvertrouwen van het volk zelf. En nu is dit de ellende van alle staande legers, dat zij dien geest nooit aanwakkeren of in het leven roepen. Geheel de militaire vorming is er niet op ingericht om zoo heilig en hoog gevoel onder de troepen te doen ontvonken; veeleer meer om den burger, die in de maatschappij nog een wil had, dezen wil afhandig en hem tot eene machine te maken. Die geestesrichting van alle staande legers leidt er toe, de idealen, die de jonge man in de kazerne medebrengt, te doen vervliegen, door te maken, dat hij geheel opgaat in den geest van het militarisme. Nu weet ik wel, dat het militarisme, hetgeen wij hier in de Kamer kennen, zich van zoo beminnelijke zijde doet zien, dat het ons haast moeilijk wordt, er kwaad van te spreken. Metterdaad, de militairen hier in de Kamer geven ons geen boos militarisme, veeleer het tegendeel te aanschouwen. Of dat nu te wijten is aan het civiele assimilatie-vermogen, dat wij op hen uitoefenen, durf ik niet beslissen, maar zeker is het, dat wij het leger

hier niet anders kennen dan van zijn exceptioneel gunstige, goede zijde. Maar dat neemt niet weg, dat het staande leger qua talis de bacil van het militarisme in zich draagt, en dat die bacil er in blijft, een bacil, die over onze oostelijke grenzen, getuige de *Fliegende Blätter*, is uitgewassen tot eene cultuur, die voor burgers het verkeer zelfs op de straat dikwijls moeilijk maakt, en die het bewijs levert, hoe het eigenlijke karakter van het militaire leven zit in het streven, de onderscheiding vast te houden, die vroeger bestond tusschen burgers en ridders. Over onze oostelijke grenzen is een officier een *Uebermensch*, waar een gewoon burgerman de vlag voor moet strijken. En al gaat men bij ons niet zoo ver, men behoeft toch de wet maar door te lezen, door den Minister voorgedragen, om er nog altoos het spoor van dien bacil in te vinden. De Minister toch heeft in de militiewet laten staan de hoog onteerende uitdrukking van: *afleveren*. Men levert af koeien, schapen, vee, dat men verkocht heeft; men levert af zooveel kilo van eene materie, die men besteld kreeg; maar men moest niet in eene Nederlandsche wet, in de wet van een volk, dat uit burgerlijken oorsprong is opgekomen, lezen van burgers, die *afgeleverd* worden. En toch, zoo is het; de Minister van Binnenlandsche Zaken *levert* aan zijn collega van Oorlog *af*: burgers, hoewel men zeer goed kon gebruiken de uitdrukking: beschikbaar stellen.

Wanneer men het voorrecht heeft gehad, zooals ik, om 20 jaren achtereen weken lang in Zwitserland door te brengen, juist in den tijd, dat de groote manoeuvres er gehouden worden, en dus in de gelegenheid is geweest, met het militaire wezen in al zijn vormen kennis te maken, dan durf ik zeggen, dat een ieder, die in gelijke gelegenheid is geweest, steeds getroffen is geworden door het niet te loochenen feit, dat daar in Zwitserland een leger wordt gevonden, waarin niets van die bacil te bespeuren is, en waarin metterdaad heerscht de *burgerlijke eenvoud*, niet de parade, niet de uniform, niets van hetgeen het uitwendige geldt, maar dat daar heerscht de eenvoudige *burgerzin*, en dat men bij de militairen in Zwitserland geen spoor meer ontdekt van dien geest, die zich voor ons gevoel altijd met den snorrebaard vereenzelvigt. Wat Couperus in een anderen zin geschreven heeft, dat is het wat juist het Zwitsersche leger kenmerkt: de *stille kracht*; en het rapport, door den Minister van Oorlog over de Zwitsersche manoeuvres goedgunstiglijk overgelegd, legt juist daar den nadruk op, dat men daar geen oogenblik den indruk kreeg van menschen, die zich inspanden of die eene moeilijke taak voor zich hadden, maar van burgers, thuis in het militaire bedrijf.

Nu is het juist dat burgerlijke, waarin ons volk, als geen ander, zoozeer te vergelijken is met het Zwitsersche. Onze Oranjes hebben dit steeds begrepen; daarom heeft het stadhouderlijke Hof, dank zij zijn burgerlijke inrichting, zich steeds in de sympathie van het volk mogen verheugen. Er was aan dat Hof geen sprake van praal of pracht, zooals hij buitenlandsche Hoven. En daarom moet ook bij 's lands defensie het standpunt worden ingenomen, dat het volk voelen moet: wij zijn het leger, volk en leger zijn één. Het volk behoort in het leger op te gaan en dan is er kans, dat er weer heroïsme in den volksgeest zal geboren worden, het heroïsme van tegen den sterkere op te durven. Dit heroïsme ziet men nog bij onze straatjongens; wanneer een straatjongen door een grooten man wordt aangevallen, dan zal hij niet zeggen: ik loop weg, maar dan gaat hij tegen den grooten man in, ook al krijgt hij om zijn ooren. En dit juist is het nationaal heroïsme, wanneer een klein volk, door een machtig volk aangevallen, zeggen durft: ik ga toch niet voor u uit den weg. Wij Nederlanders zijn nu allen in bewondering voor De Wet en zijn troepen, die gejaagd worden, alsof zij honden waren, door Oranje-Vrijstaat en Kaapkolonie, met eene bewondering, door geheel Europa gedeeld, en die daarin haar oorsprong vindt, dat dat handjevol mannen niet uit den weg gaat voor, maar het opneemt tegen den machtigen Engelschen reus. En wanneer de heer Troelstra dan zegt: als gij ziet, dat gij toch moet onderliggen, geef het dan maar dadelijk op, dan zeg ik: neen, dat meent ook gij in uw hart niet. Wanneer ons land in gevaar mocht komen om onder te gaan, dan zult ook gij nog te veel Hollandsch bloed in uw aderen vinden, om niet met ons te zeggen: Indien wij moeten sterven, laat het dan een sterven niet als lafaards, maar een sterven met eere zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kan de zaak van het volksleger niet laten glippen, zonder nog een enkel woord te zeggen over den *verkorten oefeningstijd*, want het spreekt vanzelf, dat met het begrip van dien verkorten oefeningstijd het geheele idée van een volksleger staat of valt. Wanneer wij een oefeningstijd moeten houden van minstens 12 maanden, dan is er eenvoudig nooit de minste kans om tot een volksleger te komen. Daarom is mijn spreken daarover niet een treden in eene discussie over een onderwerp, dat eerst later aan de orde komt, maar moet ik dat bespreken bij de algemeene beraadslaging. En dan begin ik met te constateeren, dat ik best begrijpen kan, dat onze troepen, die nu na 12 maanden worden *afgeleverd*, om nu die legale uitdrukking ook mijnerzijds te bezigen

(De heer PIJNAPPEL: Omdat gij geen andere hebt.)

Ik denk, dat de rijke dictionnaire van den heer Pijnappel, als hij er één avond aan geven wil, hem niet één, maar drie, vier andere en betere uitdrukkingen zal doen vinden.

Gelijk nu ons leger is, geloof ik, dat het een overmoedig spreken zou wezen, wanneer men wilde zeggen, dat we het met een regiment van ons zullen houden tegen het beste regiment van Pruisen. Wat wij hier gehoord hebben van de wijze, waarop het bij de exercitiën toegaat — en ik dank met name den heer Van Gilse voor de onthullingen, die hij ons daarover gaf — en daarbij ons herinneren, hoe algemeen geoordeeld wordt over de laatste vier maanden, dan moet ik zeggen, er volstrekt niet gerust op te zijn, dat de tegenwoordige twaalfmaandsche oefening werkelijk bruikbare soldaten geeft. Maar dááruit mag niet worden geargumenteed. Geargumenteed moet worden uit de stelling, dat de oefeningstijd, dien men geeft, werkelijk gebruikt wordt voor oefening en voor niets anders. En nu heeft de Minister van Oorlog, naar het mij voorkomt, in zijn eigen voordeur eene ruit ingeworpen door de overlegging van de rapporten van den inspecteur, van de divisie-generaals en van de regiments-commandanten. Want ook ik moet zeggen, dat die verslagen, zooals zij daar liggen, op iemand, die niet verder ziet en ze onbevooroordeeld bekijkt, geen anderen indruk kunnen maken, dan dat zij hoogst ongunstig zijn. Immers heeft men niet de *geheele* rapporten gekregen, maar slechts uittreksels er uit, en nu gaat men — ook al wantrouwt men den Minister niet — natuurlijk bij zich zelf zeggen, dat, als er nog gunstiger passages in hadden gestaan, de Minister die wel gegeven zou hebben, en dat het feit, dat die niet gegeven zijn, het vermoeden doet rijzen, dat de rest der rapporten nog ongunstiger was. Maar ik geloof, — en de Minister houde mij dit ten goede —, dat het geheele standpunt, waarop hij zich bij het verzamelen van zijn gegevens voor deze rapporten gesteld heeft, verkeerd is geweest. Wat geeft mij het oordeel van de opgenoemde autoriteiten, zonder dat ik weet, wat hun gevraagd is? Is hun gevraagd een vergelijkend oordeel tusschen de lichting, die 12 en de lichting, die 8 maanden geoefend was? Dan had men althans iets. Is hun gevraagd een vergelijkend oordeel per regiment? Want natuurlijk heerscht bij het eene regiment van oudsher eene gansch andere historische opvatting van de taak, de kracht en de gevechtswaarde dan bij het andere, en loopen de oefeningen, wat energie en intensiteit aangaat, diensvolgens uiteen. Welke maatstaf is aangelegd? Welke

vragen zijn gedaan, welke rapporten zijn gevraagd? Over dat alles verkeerden wij in het duistere en onzekere. Wij hebben niets ontvangen dan eene globale beoordeeling, waaraan ik althans niet de minste waarde hecht.

Wat zou dan wel waarde en beteekenis hebben gehad voor mij? Mijnheer de Voorzitter! Indien de Minister, nadat deze 8-maandsche oefening was afgelopen, had opgeroepen uit eene vorige lichting een paar honderd man, die twaalf maanden geoefend waren, bijv. bij loting genomen, en wanneer men die troepen dooreen had gemengd met even zoovele van de achtmaandsche-oefening en dan tot iemand, buiten het regiment staande, gezegd had: ga nu met die menschen exerceeren en haal er uit degenen, die 8 maanden zijn geoefend; en als dan de uitkomst was, dat de 8-maand-geoefenden, die hij natuurlijk niet kende, juist de minderwaardige bleken, dan zou men aan de proef iets hebben gehad. Maar aan de proef, zooals die nu is genomen, heb ik voor mij niets. Veel meer beteekenis heeft voor mij, dat de commissie, die naar Zwitserland is geweest, daar menschen heeft zien manoeuvreeeren, die slechts 6 weken waren geoefend, en over deze zeer gunstig heeft gerapporteerd. Sterker nog, het waren niet alleen soldaten van de laatste lichting, doch meerendeels zelfs van de daaraan voorafgaande lichtingen, zoodat men heel wat soldaten had van 6 en 7 jaar dienst, die nooit meer dan 6 weken waren geoefend. En nadat de commissie *die* soldaten heeft zien manoeuvreeeren, heeft zij daaromtrent gunstiger dan ik verwachten durfde gerapporteerd, en dat, terwijl toch generaal Van Moock er was heengegaan, eer als tegenstander dan wel als voorstander van het Zwitsersche stelsel.

De heer Seret zegt, dat generaal Van Moock er wel voor was. Ik wil gaarne aannemen, dat dit hem zoo gezegd is, maar hij houde mij ten goede, ik heb drie zegslieden voor het tegendeel, zoodat hij het verliest in net cijfer. Ik meen op grond hiervan en niet minder op grond van de korte oefening, voor het korporaalschap geëischt, dat ik, wat mij betreft, meen te mogen pleiten voor het goed recht van korte oefening. De heer Van Dam van Isselt heeft er uitvoerig op gewezen in zijn brochure, en verschillende bepalingen opgenoemd, die sinds lang in ons leger bestaan, waarbij voor de opleiding van korporaals 5 maanden is aangewezen, soms 8 maanden, en bij het reservekader zelfs niet meer dan $2\frac{1}{2}$ maand om korporaal te worden, en voor sergeant $5\frac{1}{2}$ maand. Bovendien wees hij er op, dat in 1870 de manschappen van de laatste lichting, die dus slechts $2\frac{1}{2}$ maand waren geoefend, in de linie werden gebracht. Het schijnt, naar zijn zeggen, bij alle legers

gebruikelijk, dat de laatste lichting, hoewel zeer onvolledig geoefend, toch mede in den oorlog wordt genomen.

Hier heeft men dus te doen met vaste gegevens, met feiten. En is het nu geen logische conclusie: korporaal in 5 maanden, dus ook zeker goed soldaat in 8 maanden? Maar niet logisch is het, de zaak omtekeeren en te zeggen: wel in 5 maanden korporaal, maar nog geen soldaat in 8 maanden. Daarin ligt dan ook voor ons leger, dunkt mij, eene vaste aanwijzing, dat wij wel degelijk met goeden moed den weg van korte oefening kunnen opgaan.

Intusschen ben ik het niet eens met de heeren, die zeggen, dat die 8 maanden dan ook in de wet moeten geschreven worden, omdat wij — ik leg hier nadruk op — thans nog op den weg der *proefnemingen* zijn. En zolang die proefnemingen niet ten einde zijn, moet de mogelijkheid openblijven, dat, wanneer zekere categorie van soldaten in 8 maanden *niet* voldoende geoefend blijkt te zijn, men ze dan langer in oefening kunne houden. Wanneer ik over de zaak te zeggen had, dan zou ik na afloop der oefeningen regiment bij regiment laten inspecteeren en het regiment, dat niet goed geoefend bleek, zou ik nog in oefening houden.

Daarmede hangt samen — en hierin sta ik lijnrecht tegenover den Minister en geheel aan de zijde van den geachten afgevaardigde uit Gorinchem — de quaestie van het *blijvend gedeelte*, bestaande uit manschappen, wier oefening weinig of niets heeft te beteekenen, maar die alleen wat corveeën en wachtdiensten hebben te doen. Ik ben tegen dat blijvend gedeelte in absoluten zin. Ik ben er principieel tegen, dat onze burgers onder de bedriegelijke vigueur van het artikel der Grondwet gebezigd worden om overal wachten te betrekken en allerlei corveeën te doen. Wel zegt de wet, dat de Regeering over de burgers te zeggen heeft voor de defensie van het land en dus ook voor de oefening, maar dat heeft met wachten en corveeën niets te maken, en ik zie niet in, waarom men niet, even goed als men de Koninklijke maréchaussée heeft, in huur kan nemen een korps, zeg van 2000 infanteristen, geen vrijwilligers, maar huurtroepen, die men opzettelijk voor die wachtdiensten en dergelijke aanwendt, zoodat de opkomende lichting met die diensten niets te maken heeft. Dan kan de oefening, die gehouden wordt, van den eersten tot den laatsten dag eene reële, eene eenparige, eene voor allen gelijke zijn, en kan zij tot uitkomsten leiden, die ons de werkelijke vruchten van de oefening in het verband leeren kennen. Ik zal natuurlijk gaarne hooren, welke betere oplossing men daarvoor weet aan te geven, maar al de andere hulpmiddelen, die

men hier voor dit blijvend gedeelte aan de hand heeft gedaan, bevredigen mij niet, omdat zij mijns inziens blijven pecceren door het beginsel. Ik wensch niet, dat de burgers opgeroepen worden, krachtens het artikel van de Grondwet, voor dergelijke buiten de oefening liggende diensten. Wanneer de Staat zulke diensten te doen heeft, evenals diensten op bureaux en klerken-diensten, dan behoeven die niet gedaan te worden door onze miliciens. Men hure daarvoor een personeel, dat men betaalt.

Mijnheer de Voorzitter! Zal ik nu, omdat ik zóó voor het *volksleger* sta, daarom tegenover de voorstellen van dezen Minister eene onverzoenlijke houding aannemen? Ik geloof, dat de geachte afgevaardigde uit Veghel, de heer Van Vlijmen, metterdaad geen juiste conclusie trok, toen hij uit zijne bedenkingen tegen deze ontwerpen, die ik deel, meende zóó te moeten argumenteeren, dat men dus met dezen Minister, als men voor een volksleger is, niet kan medegaan. Ik zou vooreerst den heer Van Vlijmen willen zeggen: Gij moogt niet zoo spreken. Gij zoudt daartoe het recht hebben, wanneer gij, als men u morgen den dag Minister van Oorlog maakte, kans zaagt, overmorgen een volksleger uit den grond te stampen. Maar de heer Van Vlijmen weet zoo goed als ik, dat een volksleger, om allengs tot stand te komen, misschien 25 jaren noodig heeft. Wil men 20 jaar zeggen, mij ook goed, maar men zal voor de voorbereidende oefeningen en de verdere krachtige ontwikkeling eene lange reeks van jaren noodig hebben. En nu zie ik niet in, dat men het recht heeft, te zeggen: ik houd elke andere legerorganisatie tegen, tot ik het volksleger krijg. Men kan dit niet krijgen dan door een overgangstoestand.

En in de tweede plaats zou ik voor mij zoo niet willen spreken, omdat het voor mij zeer twijfelachtig is, — en dit is de heer Van Vlijmen met mij eens —, of wij wel ooit, evenals Zwitserland, zullen kunnen zeggen, dat wij het zonder elk staand leger zullen kunnen doen. Zwitserland heeft het groote geluk, als het ware een kom te zijn, ingesloten door bergen, slechts toegankelijk door drie bergpoorten: *St. Gotthard*, *St. Maurice* en de *St. Lucien-Steig*. Wanneer de Zwitsers deze drie poorten dicht houden, — en ze kunnen dat met eene kleine macht —, dan hebben zij minstens twee vrije weken, om in hun land alles in orde te maken, dat voor de organisatie en de mobilisatie noodig is. In dien gunstigen toestand verkeerden wij niet. Onze grenzen zijn allerellendigst; van Delfzijl tot Maastricht ligt de lange grens geheel open en juist dit is een van de grootste gevaren voor onze onafhankelijkheid en voor ons zelfstandig volksbestaan. En de grens aan de Noordzee, met het lieve Engeland er tegenover, ligt evenzoo open,

omdat wij niet meer kunnen zeggen, eene zeemogendheid te zijn en geen vloot, dien naam waard, hebben. Het is daarom zeer de vraag, of door de kundigste strateeg wel ooit een stelsel van mobilisatie kan worden uitgedacht, waarbij men dadelijk zoo de grenzen kan dekken, dat de mobilisatie onder alle omstandigheden verzekerd is. Ik kom hierop straks nog terug, maar ook met het oog op dit grensgevaar zou ik niet voetstoots durven ingaan tegen de plannen van den Minister, altoos *en gros* genomen.

Maar er is voor mij nog eene andere reden, waarom ik 's Ministers organisatie niet voetstoots durf afwijzen. Het is nu het psychologisch moment. Ik durf gerust zeggen, dat er in de laatste dertig jaren niet op één oogenblik zooveel kans bestaan heeft om onze legerorganisatie op beteren voet te brengen, dan juist op dit oogenblik. Men heeft bekeeringen van vroegere anti-militaristen gehad en ik durf zeggen, dat, waar de heer Liefinck de kloekheid gehad heeft, zijn bekeering publiek te maken, bij de stemming wel zal blijken, dat er nog verkapte bekeerden genoeg zijn, die het niet aandurven, langer te wachten, nu in den laatsten tijd het imperialisme ten Westen en ten Oosten van ons land zich zoo grovelijk heeft geopenbaard. De Kamer moet inzien, dat er metterdaad gevaar dreigt, niet voor schending der neutraliteit alleen, maar ook voor annexatie van ons vaderland. Nu is ons gezegd, officieel, in de stukken: wij durven den toestand niet langer aan. De Minister van Oorlog heeft, wat vroeger nog nooit is geschied, met zoovele woorden verklaard, dat wij niet in staat zijn ons behoorlijk te verdedigen; en waar dat is gezegd, moeten wij vooruit.

Ik wil er nog bijvoegen, dat ik voor mij zelf ook daarom niet te sterk tegen deze voorstellen wil ingaan, omdat zij ons voor het eerst kans geven op eene legerorganisatie bij de wet. Door den heer Seret is reeds opgemerkt, dat dit altoos is geweest een integreerend deel van ons anti-revolutionair program van beginselen, en daar stapt niemand onzer zoo licht overheen. Ik geloof inderdaad, dat in het hebben van eene legerorganisatie bij de wet het *burgerlijk element* zit, zoodat wij niet hebben een Koninklijk leger, gelijk eene Koninklijke marine met Hr. Ms. schepen, maar een Staatsleger, een Rijksleger, waarop door legerorganisatie bij de wet het stempel van een burgerlijk karakter zal worden gedrukt. Maar ook van den anderen kant ga ik geheel met den heer Seret mede, waar hij zegt, dat deze organisatie dan ook niet te veel in détails moet treden, daar zij anders de vrije beweging belet, wanneer nieuwe toestanden intreden.

Maar al ben ik uit dien hoofde geneigd, met den Minister mede te

gaan, ik zou dit toch niet durven doen, wanneer ik kon inzien, dat de Minister met zijn voorstellen verder van mijn doel afbracht. Doch dit is niet het geval. En gros brengt hij mij nader bij mijn ideaal: het volksleger. Het deed mij dezen morgen genoeg, dat de geachte afgevaardigde, de heer Lohman, die meer voor 12-maandsche oefening schijnt te zijn, er aan het slot zijner rede toch voor uitkwam, dat de weg tot algemeene volkswapening, dien men opgaat, ook zijn sympathie heeft.

Wat krijg ik hier als voorbereiding voor het volksleger, — dat wil voor ons land, in proportie met Zwitserland, zeggen, voor een leger van 460,000 man voor eigenlijk leger, landweer en gewapenden landstorm en van 400,000 man ongewapenden landstorm? Wil de Minister het aantal geoefende manschappen aanzienlijk vermeerderen, dan is dit natuurlijk in mijn geest. In de tweede plaats wil hij van de eenmaal geoefende manschappen langer profijt trekken, door zijn landweer. In de derde plaats wordt door hem eene kortere oefening voorgesteld, wat evenzoo op den weg naar het volksleger voert. En in de vierde plaats zal het monopolie van de beroepsofficieren gebroken worden door den militieluitenant. En daarom geloof ik, dat ik, als voorstander van het volksleger, stellig verkeerd zou doen, als ik mij, nu mij die vier voordeelen worden geboden, nochtans absoluut verzette tegen hetgeen de Minister wil.

Na dit te hebben verklaard, sluit ik mij echter geheel aan bij de conclusiën van den heer Seret, en ik vertrouw, dat de Minister tegenover die conclusiën eene tegemoetkomende houding zal willen aannemen. Immers zijn het conclusiën, die geen wijziging beoogen in zijn stelsel als zoodanig. In de eerste plaats betreffen die conclusiën de te kleine sterkte van de compagnieën, waarover genoeg gezegd is, zoodat ik dit punt slechts aanstip. In de tweede plaats komt het ook mij voor, dat de viermaanders, zooals de Minister dezen wil laten optreden bij loting, als zoodanig toch niets geven, omdat zij, naar zijn voorstel, moeten opkomen in een tijd, waarin voor het grootste gedeelte corveeën en wachtdiensten voor hun rekening komen. In de derde plaats is het ook mijn overtuiging, dat het blijvend gedeelte op eene andere wijze moet worden gevonden, liefst door een korps huurtroepen. En in de vierde plaats zie ik niet in, hoe het kader in 's Ministers stelsel voldoende gedekt is.

Maar nu zou wellicht — ik weet het niet, de geachte afgevaardigde heeft zich daarover niet uitgesproken — ook de heer Seret met mij tot de conclusie kunnen komen van te zeggen: oefen heel uw lichting van 17,000 man volledig. Dit doel zou te bereiken zijn door als beginsel

aan te nemen, degenen, die bij het opkomen blijk geven, genoeg voorbereidende oefening te hebben genoten, aanvankelijk met klein verlof naar huis te zenden en ze eerst daarna met hen, die vier maanden geoefend zijn, wederom te laten opkomen, om hen bij de vier maanden lange verdere oefening te doen aansluiten. Men kreeg dan eene lichting van 17,000 volledig geoefenden en hield toch het systeem, dat er zijn, die maar vier maanden behoeven op te komen, edoch niet meer met het bedenkelijk gevolg, gelijk in 's Ministers stelsel, dat men 5,000 slechts half geoefenden heeft. In de tweede plaats gaf dit het voordeel, dat deze faciliteit niet slechts voor de 5,000, maar voor iedereen te bereiken zou zijn.

Zoo doende bereidde men dan tevens den weg voor het volksleger, want op die wijze zouden de voorbereidende oefeningen toenemen en ernstiger worden opgevat. Het getal zou jaarlijks grooter worden van hen, die met 1 October met klein verlof naar huis konden gaan, en die pas behoefden terug te komen, wanneer de zwakkelingen hun eerste vier maanden achter den rug hadden. Het groote verschil toch tusschen de eerste en latere oefeningen is dit, dat de eerste oefeningen bestaan in de persoonlijke vorming, hoogstens aangevuld door de oefening met eene escouade. En daarna eerst komen de verbandoefeningen, de oefeningen in compagnieën, bataljons, regimenten, en eindelijk de groote manoeuvres. Deze laatste zijn in ons land voorloopig niet te vinden dan in het leger zelf. Wanneer men ze echter op vier maanden concentreerde, is het alleen de vraag, of men de oefeningen, die gedurende de eerste vier maanden plaats grijpen, niet lokaal kan maken en buiten het leger kan doen plaats hebben.

Ten slotte voeg ik aan deze bedenkingen nog eenige vragen om inlichtingen toe, die ik mij veroorloof aan de aandacht van de Regeering te onderwerpen.

De eerste is niet gericht tot den Minister van Oorlog, maar tot den Minister van Binnenlandsche Zaken, deze vraag namelijk, of hij zich zou willen uitspreken over zijn al of niet genegen zijn om de voorwaarden te helpen scheppen voor eene volksoefening, door de voorbereidende oefeningen bij ons schoolwezen in het leven te roepen. Immers zoo dit niet geschiedt en die vooroefening liefhebberij blijft, zal ze nooit iets geven.

De tweede vraag richt ik tot den Minister van Oorlog. Ik zou toch tot den Minister het pertinente verzoek willen richten, ons nadere inlichtingen te geven betreffende den landstorm. Ik vertrouw dien landstorm niet. Hij houde het mij ten goede, maar de Minister van Oorlog

speelt met dien landstorm wel wat schuivinkje. Het was zoo natuurlijk geweest, dat wij het wetsontwerp ook voor den landstorm thans in handen gehad hadden. De Minister heeft toch tijd genoeg gehad; het Ministerie is niet van gisteren; volgens sommigen is het zelfs reeds oud en wel bedaagd. Ik zou met name willen weten, of het in het voornemen van den Minister ligt, in zijn ontwerp voor den landstorm ons een geoefenden, een gewapenden en een gekleeden landstorm te geven of een landstorm op het papier. Of wel, — ik vermoed dat de Minister zeggen zal, dat het alsnog onmogelijk zou zijn, geheel den landstorm reeds nu te organiseeren, — ligt het dan althans in zijn bedoeling, een gedeelte van dien landstorm in zulk een toestand te brengen, dat hij, met eenig kader voorzien, in staat zij, bij een snelaflopenden oorlog — en buiten Zuid-Afrika ken ik tegenwoordig geen oorlog, die lang duurt — metterdaad nog als actieve macht van eenig nut te zijn?

Ik vraag dit ook, omdat ik in de derde plaats meen, dat de Minister ons moet geven, zij het publiek, zij het, als het niet anders kan, in comité-generaal, een nader inzicht in zijn plan van dekking der grenzen tijdens de mobilisatie. Ik kan en mag daarover niet heenloopen, omdat, indien men niet in staat is, eer de vijand ons verrast, de mobilisatie op eene solide manier tot stand te brengen, de geheele legerorganisatie ons hoegenaamd niets zou geven, en alles weggegooid geld en weggeworpen kracht zou zijn. Daar moet ik bijzondere klem op leggen, omdat ik altoos vrees, dat wij blootstaan aan het gevaar van verrassing, waarop niet ieder bedacht is. De dislocatiekaart van het Duitsche leger toont, dat bij de legerkorpsen, die op onze grenzen liggen, zeer veel gedetacheerde cavalerie is, meer dan bij andere korpsen. Wanneer ik nu weet, dat die gedetacheerde ruitery, voor zoover ze in de garnizoenen gereed is, zonder mobilisatie, elk oogenblik kan optreden en op onze grenzen kan gebracht worden, zonder dat wij nog iets hebben kunnen doen, dan vraag ik: wat zal dan beletten, dat die cavalerie, welke zonder eenige mobilisatie allicht op eene sterkte van 12,000 man is te brengen, de grenzen overschrijdt en bij voorbeeld op Zwolle aantrekt, om de twee spoorweglijnen, die uit het Noorden komen, op te breken? Hoe moet dan hetgeen wij uit het Noorden moeten hebben, anders dan over zee naar het Zuiden komen?

Aan het systeem van „sperforten” heeft men niet gewild, en ik spreek daar dus niet over, maar ik wensch toch gerustgesteld te worden, en daartoe moet de Minister aantoonen, dat hij ook bij dergelijke zeer ernstige en dringende gevaren in staat zal zijn, zijn mobilisatie tot stand te brengen, niet alleen de mobilisatie van het leger, maar ook die van

de landweer; want worden de landweertroepen uit het Noordoosten afgesneden, dan krimpt ook onze landweer weer in.

Ik meen, dat wij daarop te meer moeten aandringen, omdat men niet kan zeggen, wat wel eens gezegd is: als wij bemerken, dat er een booze wind uit Berlijn begint te komen, zullen wij in stilte ook onze mobilisatie vooruit zoo wat klaar maken. Dat kan men niet doen. Er wonen te veel Duitschers in ons land en daardoor is de spionage voor Duitschland uiterst gemakkelijk. Zoodra eenig gerucht, dat met feiten kan gestaafd worden, te Berlijn komt, dat wij ook maar een klein begin van mobilisatie gemaakt hebben, wordt dit allicht een *casus belli*, en kan daaraan dadelijk het recht ontleend worden, om over onze grenzen te trekken. Het is met groote heeren kwaad kersen eten, maar vooral oorlog voeren met die machtige opperheeren is voor eene kleine natie, als de onze, eene niet alleen hachlijke, maar zelfs absoluut onmogelijke zaak, zoo men zijn moeilijk gelegen grenzen niet zóó weet te dekken, dat althans de mobilisatie tot stand kan komen.

Eene andere vraag aan den Minister van Oorlog is deze. Wat is de reden, dat de Minister met de vorming van de landweer niet onmiddellijk begint? De mannen, die in October met groot verlof naar huis gaan, en wier dienst geëindigd is, die dus worden gepasporteerd, zijn er elk jaar. Wat is nu de reden, waarom die lichting niet onmiddellijk bij de landweer komt? Die mannen zijn volgens sommige militairen zelfs nog beter geoefend dan de anderen; ze hebben immers de twaalf maanden gehad en zouden dus voor de landweer een wezenlijk buitenkansje zijn. Waarop moet dat wachten, zoodat wij eenigen tijd nog enkel schutterij, zonder landweer, zullen hebben? Laten wij ons toch geen illusiën scheppen. Die schutterij moge in Amsterdam en Den Haag nog wat beteekenen, maar de heeren zullen mij toestemmen, dat, nu ze eenmaal ten doode is opgeschreven, ten gevolge waarvan ook geen benoemingen meer plaats zullen hebben, dat korps volkomen gedemoraliseerd wordt, zoodat men er niets meer mee kan uitrichten. En nu versta ik niet, waarom de Minister de lichtingen, die nu gepasporteerd worden, niet achtereenvolgens dadelijk als landweer laat optreden. Dat zou niet gaan, indien die landweer zoo ingedeeld werd, dat verscheidenene lichtingen bij eenzelfde bataljon moesten komen, maar de Minister is volkomen vrij om die inlichtingen in te deelen gelijk hij wil, en kan dus ook deze mannen, in cas van oorlog, dadelijk als landweer gebruiken.

Ik zou mij nog één vraag willen veroorloven, die ik straks vergat te voegen bij mijn vraag naar de dekking der mobilisatie. Ik zou namelijk

willen vragen, of de heeren Ministers van Oorlog en van Marine, die wij het genoeg hebben dezer dagen zoo collegiaal naast elkander aan de groene tafel te zien zitten, allen twijfel zouden willen wegnemen, die in sommige kringen gerezen is omtrent de homogeniteit hunner denkbeelden op het stuk van kustverdediging.

En voorts ligt mij wel nog eene vraag op het hart, rakende een belang, dat men wel eens te veel uit het oog verliest, maar dit is eene vraag, die ik toch hier niet rechtstreeks aan de Regeering mag doen, en die althans meer den Minister van Buitenlandsche Zaken gelden zou. In Zwitserland heeft men namelijk, toen na 1870 het gevaar werd ingezien, waarin de Triplice het land bracht, van meet af begrepen, dat de groote kracht tot handhaving der neutraliteit en der onafhankelijkheid van Zwitserland hierin gelegen was, dat men eene vaste beslissing nam omtrent deze vraag: als eene Mogendheid, hetzij Italië, hetzij Frankrijk, hetzij Oostenrijk, onze grenzen bedreigt, wat doen we dan? En toen is, na de bekende rede van professor Hilty van Bern, door heel Zwitserland unaniem in de pers en onder het volk het vaste besluit genomen: wanneer onze grenzen, door welke Mogendheid ook, geschonden worden, en dat op zoo ernstige manier, dat wij met wapengeweld weerstand moeten bieden, dan verklaren wij onmiddellijk ons als bondgenoot te stellen aan de zijde van haar tegenstander. Dit is, gelijk ieder gevoelt, eene zaak van het hoogste gewicht. Wanneer vast staat, dat eene buitenlandsche Mogendheid weet: wanneer ik die grenzen overschrijd, voeg ik dat land met al zijn hulpmiddelen aan mijn tegenstander toe, zoo is die wetenschap een der beste middelen, om te zorgen, dat zulk eene Mogendheid van de schending der neutraliteit afziet. Ik weet zeer goed, dat het der Regeering op dit oogenblik niet mogelijk is, zich hieromtrent positief te verklaren, maar ik wensch van dit onderwerp toch niet af te stappen, zonder ernstig die vraag in deze vergadering te hebben nedergelegd. Ik geloof, dat ook wij hierin unaniem tot eene overtuiging moeten komen, en dat men dit buitenaf behoort te weten.

Zoo heb ik mij dan veroorloofd, Mijnheer de Voorzitter, mijn denkbeelden omtrent de legerinrichting in het algemeen en mijn denkbeelden over deze ontwerpen in het bijzonder kortelijk uiteen te zetten. En thans eindig ik met de hoop uit te spreken, dat het den Minister gelukken moge, zij het dan ook met zekere wijzigingen, zijn legerorganisatie tot stand te brengen. Het zal mij een voorrecht zijn, daartoe te kunnen medewerken. Maar bovenal hoop ik, dat de Regeering in het algemeen al datgene zal wegnemen, wat in den weg staat aan het aankweken van vaderlandschen zin.

Ik hoop, dat het der Regeering gelukken zal, een einde te maken aan den noodlottigen toestand, dat zoovele landgenooten op de grenzen gedwongen worden, over de grenzen brood te gaan zoeken en dat zij zoo onder den fatalen indruk komen, dat het in Duitschland beter is dan in Nederland. Ik hoop, dat de ernstige behandeling en oplossing van de sociale quaestiën zullen tegengaan de pogingen, die onder onze arbeidende klassen door enkelen worden aangewend, om den geest van vaderlands-liefde bij haar uit te blusschen en haar bij oorlogsgevaar te maken tot eene indifferente massa. Ik hoop, dat, door eene goede invoering van voorbereidende oefeningen bij alle standen en rangen, onder onze jongelingschap en de fysieke kracht en het psychisch hooge gevoel van moed en zelfvertrouwen zullen herleven. Bovenal hoop ik, dat, onder Gods zegen, de geest onder ons moge opwaken, die eens den Zwijger spreken deed: On veut nous anéantir, mais nous ne voulons pas être anéantis. Aan de geloofs- en wilskracht, die zich daarin uitsprak, danken we onze onafhankelijkheid, want het is die gedachte, die in onze historie waar gemaakt is tegenover Spanje, die gemainteneerd is tegenover Lodewijk den XIVde, en die nog even krachtig ons bezielen moge, indien ooit het imperialisme uit het Oosten of uit het Westen het er op toelagde, de vrijheid van ons volk en vaderland aan te randen.

Handelingen, blz. 1035—1041.

VERGADERING VAN 26 FEBRUARI 1901.

Mijnheer de Voorzitter! Replieken moeten kort zijn. Ik zal daarom niet terugtreden in breede beschouwingen, maar mij alleen kwijten van den plicht van beleefdheid, die op mij rust jegens de geachte leden, die zich de moeite gaven, op eenigszins breedere wijze het door mij gesprokene te bestrijden. En dan ontmoet ik in de eerste plaats den geachten afgevaardigde uit Gorkum, die meende te kunnen verklaren, dat bij onze officieren, hier te lande, alle militarisme met wortel en tak was uitgeroeid. Nu trof het mij, dat mijn geachte vriend, toen hij dat zeide, zelf in zijn eigen woord het bewijs gaf, hoe zelfs bij hem de bacil van het militarisme nog nawerkt. Hij liet zich toch deze woorden ontvallen, dat mijn min kundige positie daaraan te wijten was, dat ik *het voorrecht* had gemist, veel met officieren om te gaan. Nu is het onder ons, gewone burgers, nooit gebruikelijk, zelf te zeggen, dat het

een *voorrecht* is, met ons en ons gelijken in aanraking te komen. Dat daarentegen de geachte afgevaardigde *niet* schroomde, zoo iets hier van zijn eigen stand uit te spreken, hoe zou dit anders te verklaren zijn dan uit zeker restje van militarisme, dat was overgebleven.

In de tweede plaats heeft die geachte afgevaardigde opgemerkt, dat men voor het blijvend gedeelte al geen slechter denkbeeld aan de hand kon doen, dan ik gedaan had, toen ik sprak van *huurtroepen*; want in den regel, zeide hij, is dat „schorriemorrie”. Hij kent zeker wel het prachtig monument van den gewonden Leeuw te Lucern; en hij kent niet minder de heldentrouw van de Zwitsersche garde bij de verdediging der Tuilleries. Welnu, dat ook waren huurtroepen; zou hij ook van die huurtroepen durven zeggen, dat ze schorriemorrie waren? En mocht hij tegenwerpen, dat zulke troepen vroeger goed waren, maar thans niet meer, dan zou ik hem willen vragen, of onze politien te Amsterdam en te Rotterdam — toch ook gehuurde personen, belast met de handhaving van rust en orde — schorriemorrie zijn. Integendeel, wij zijn in dat opzicht met onze uitnemende politie eene groote schrede vooruitgegaan.

In de derde plaats heeft de geachte afgevaardigde gezegd, dat hij niet begreep, hoe ik in *mijn* stelsel kon opnemen een *veldleger*. Laat mij hierop antwoorden, vooreerst dat ik niet gezegd heb, dat daarin te *willen* opnemen, maar alleen, dat „*allicht*” zulk een klein leger van dien aard voor ons niet zou kunnen gemist worden. En daarbij heb ik opgegeven, met welk doel mijns inziens zulk een klein veldleger noodig kan zijn, namelijk uitsluitend ter dekking van de mobilisatie. De geachte afgevaardigde kan het in de *Handelingen* nalezen; hij zal dan zien, hoe ik *alleen* uit *dat* oogpunt, en alleen met *die* bedoeling een klein leger van dien aard accepteerde. Tegenwerpingen tegen een staand leger van heel andere strekking raken dus mij niet.

Een laatste punt, waarop de geachte afgevaardigde mij bestreed, berust geheel op misverstand. Hij heeft mij toegedicht de boosaardige meening, alsof ik aan elk staand leger heroïsme, moed en hogere geestdrift ontzeggen wilde. Geen woord, Mijnheer de Voorzitter, is hiervan door mij gezegd. Ik zeide heel iets anders. Dit namelijk, dat, wanneer men zijn kracht zoekt in een staand leger, *bij het volk* alle heroïsme, alle moed en alle geestkracht er uitgaat. En dit is ontegenzeggelijk zoo.

De heer Van Kol heeft, sprekende over het Zwitsersche leger, bevestigd, dat men veel spoediger dan door mij werd voorgesteld een leger in den geest van dat stelsel ook hier te lande zou kunnen in-

voeren. Hij wees o.a. op hetgeen dienaangaande door een Fransch kolonel gezegd was, dat namelijk in Frankrijk in drie jaren de overgang ware te maken. Hij houde mij echter ten goede, dat hier de gevallen niet gelijk staan. In Frankrijk bestaat sinds jaren algemeene dienstplicht en hier niet. Daar zou men dus met eene kleine omzetting tot zijn doel kunnen geraken. Doch dit geldt voor ons niet. En daarbij heeft die Fransche kolonel wel gezegd, dat men in drie jaren zijn uitgangspunt kon bereiken, maar volstrekt niet, dat men na verloop van drie jaren reeds tot de volle uitwerking van het stelsel zou gekomen zijn. Het spreekt toch vanzelf, dat, wanneer men bij zulk een stelsel een 20- of 25-jarigen dienstdienst aanneemt, de doorwerking van het stelsel eerst bereikt zal zijn na afloop van die periode.

De heer Van der Zwaag heeft mij toegevoegd, dat hij het niet voor de nationaliteit van het eene of ander volk opnam, maar voor de *menschheid*, en dat het de algemeene *menschenliefde* was, die ons moest leiden. Ik beveel de kapitalisten in geval van revolutie in die algemeene menschenliefde van den heer Van der Zwaag aan. Maar overigens geloof ik niet, dat wij met dat denkbeeld ver zouden komen. De geheele menschheid is een lichaam, een organisme, en in dat organisme is elk volk een functioneerend orgaan. Doch al hebben we voor ons eigen lichaam de grootste liefde, daarom zal toch niemand zeggen, dat het op het behouden van den welstand van de afzonderlijke organen niet aankomt. Als iemand uw oog bedreigt en het wil verdoen, dan zegt ge toch niet: mijn oog verdedig ik niet, op mijn oog komt het niet aan, want ik zorg maar voor mijn lichaam. Want wanneer men schade lijdt aan zijn oog, lijdt door die schade aan het oog juist het geheele lichaam. Dit zeggen vond ik dan ook zoo tegen-natuurlijk, dat bij mij zelfs de vraag is gerezen, of de heer Van der Zwaag liefde heeft voor vrijheid, ja, of neen. Volgens zijn spreken zou ik beslist zeggen van *neen*; anders zou hij, dunkt mij, juist het zelfstandig bestaan van de kleine naties verdedigd hebben, daar juist deze ten allen tijde het recht en de vrijheid hebben verdedigd, en daardoor, gelijk John Morley het uitdrukte, *het zout der aarde* zijn geweest. Wie daarentegen, gelijk hij, de kleine naties in eene agglomeratie van een groot Rijk wil doen opgaan, geeft de vroeger met zooveel strijd verworven vrijheid prijs. Als zijn stelsel doorging, en we hier onder de leus van „geen man, geen cent!” heel het leger opdoekten, zou de buitenlandsche belager niet zeggen: zulk een ongewapend volk zal ik niet aanvallen. Neen, hij zou ons dan juist aanvallen en de heer Van der Zwaag zou het in weedom des harten te laat beschreien, als hij

het beleven moest, hoe tengevolge van zijn roekeloozen raad hier te lande de burgervrijheden één voor één ons ontnomen werden, juist zooals dit elders geschiedt.

Thans nog een enkel woord, Mijnheer de Voorzitter, naar aanleiding van mijn debat met de Regeering. Ik dank de Regeering voor het antwoord, dat zij op onderscheidene door mij gedane vragen wel wilde geven; maar op ééne, en dat eene zeer belangrijke vraag, heb ik tot mijn leedwezen *geen* antwoord vernomen. Ik had namelijk gevraagd, en zulks wel in de eerste plaats, te mogen vernemen, of bij de Regeering de geneigdheid en de bereidwilligheid bestond, de vooroefeningen buiten het leger, doch onder militair verband, ook in ons land te helpen voorbereiden. Ik heb die vraag, het is zoo, nominatim tot den Minister van Binnenlandsche Zaken gericht, maar ik heb er natuurlijk niet over te beschikken, hoe de verschillende leden van het Kabinet de rollen onderling verdeelen. Maar toch meen ik, dat, wanneer eene vraag als deze gedaan wordt, waarvan niemand, in verband met deze ontwerpen, het gewicht zal kunnen ontkennen, het geen gewoonte is, dat ze van de Regeeringstafel onbeantwoord blijft. Daarom heb ik de eer, nogmaals op eenig antwoord op die vraag aan te dringen.

En wat nu de ontwerpen zelve betreft, zoo blijf ik bij mijn meening, dat de viermaanders mij niet toelachen. Die viermaanders zullen altoos een soort van halfslachtige wezens blijven, en in de schatting, zoo van het publiek als van de overige militairen, altoos eene minderwaardige groep uitmaken. Daarom blijft het mij verkieslijk voorkomen, de volle 17,500 man *volledig* te oefenen en den aftrek der vier maanden te vinden door de gelegenheid tot later opkomen te geven aan hen, die zich door goed geregelde vooroefening daartoe het recht verwierven. De eerste persoonlijke oefening zou dan plaats moeten vinden lokaal, buiten het leger, voor ieder in zijn woonplaats. Ging men dien weg op, dan bleef alleen nog de moeilijkheid over van het blijvend gedeelte. En al is het nu, — wat ik volkomen toestem —, dat men voor dat blijvend gedeelte niet aanstonds over huurtroepen kan beschikken, zoo ben ik toch overtuigd, dat men de benoodigde manschappen zeer wel onder de vrijwilligers zal vinden, mits men die uit *alle* lichtingen toelaat, de wachten en corveeën besnoeit, hen voor niet langer dan 4 maanden oproept, en indien men hun niet 61 cents, maar bijv. f 1 per dag biedt. En mij dunkt, ook tegen dit laatste zou geen bezwaar zijn. Meerdere diensten, welke men vergt, ook extra te beloonen, is op zich zelf overal regel.

En wat nu ten slotte, Mijnheer de Voorzitter, de groote tegenstelling

tusschen het staande leger en het volksleger betreft, waaraan ik, zonder in de nadere precieuse onderscheidingen van den heer Seret te treden, vasthoud, zoo zou ik hier die tegenstelling willen vatten in het beeld van het *mierennest* en het *wespennest*. Te Londen, bij Sir John Lubbock, den grooten mierenkenner, had ik eens het voorrecht, zijn prachtige collectie mierennesten te zien, en in meer dan één van die toonde hij mij een soort mieren, die de anderen voor zich vechten lieten, terwijl zij in hun nest kropen. Dat was in dat mierennest het *staande leger*. En daartegenover stel ik nu het volk met een volksleger als het wespennest, elke wesp met een angel, en zoo elke burger met een geweer. En welk verschil dit nu maakt? Dit, dat niemand wegloopt voor een mierennest, maar dat ieder bang is om zijn hand in een wespennest te steken. En die vrees voor het wespennest wilde ik, dat Nederland als gewapend volk inboezemde aan elken buitenlandschen belager.

Handelingen, blz. 1080—1081.

VERGADERING VAN 6 MAART 1901.

De eerste schermutselingen op de grenzen, Mijnheer de Voorzitter, liggen nu achter ons en wij zijn gekomen aan de meer ernstige worsteling, die over het lot dezer wetsontwerpen zal beslissen. Dat de goede kansen voor deze ontwerpen er tot dusver door de discussie beter op zijn geworden, zou ik mijnerzijds niet durven beweren. Er zijn èn aan de overzijde èn aan deze zijde der Kamer nog geen groote wolken, ik geef het toe, maar dan toch wolken aan den gezichteinder opgekomen, en men weet, hoe spoedig donderkoppen zich kunnen verbreeden.

Ook voor mij zelf sta ik tegenover deze wetsontwerpen in eene eenigszins gedrongen positie. Ik heb, toen ik in 1878 voor het eerst studie van de landsdefensie begon te maken, op kleine schaal natuurlijk, gelijk een dilettant dat doet, ten slotte toch gemeend, mij te moeten scharen aan de zijde van hen, die van oordeel waren, dat een wetsontwerp op de nationale militie alleen dan goed kan worden ingericht, indien men eerst heeft vastgesteld een deugdelijk plan van defensie en ook van mobilisatie, zoo op de grenzen als op de kust, daarna heeft uitgerekend over wat men aan schepen, liniën en levende weerkracht zal moeten beschikken voor de uitvoering van het plan, en dat men dan eerst in staat is, de vraag te beantwoorden, op welke wijze de

daarvoor benoodigde manschappen uit het volk zullen zijn te lichten.

Evenwel beantwoorden de wetsontwerpen, gelijk ze thans zijn ingediend, aan dat schema geenszins. Ik behoef dit niet in den breedte uit te werken. Dat is *in confesso*. Ik beging dus, toen ik mij niet ongunstig over deze ontwerpen uitliet, eene inconsequentie. Ik verliet een vroeger ingenomen standpunt. Ik handelde in strijd met een antecedent. Dat ik meende, dit te mogen en te moeten doen, was hierdoor gemotiveerd, dat, mijns inziens, het gevaar voor de onafhankelijkheid van ons land in bedenkelijke mate geklommen is. En waar nu eenmaal van de zijde der Regeering was uitgesproken, dat onze weermiddelen *ongenoegzaam* zijn om opkomende gevaren te keer te gaan, daar achtte ik het beter, een eigen geliefkoosd denkbeeld tijdelijk te laten varen, dan verantwoordelijk te staan voor de weigering van de middelen, die geen uitstel gedoogen en voor de verdediging van het vaderland worden gevraagd.

Toch heb ik bij de algemeene beraadslaging mijn adhaesie volstrekt niet *onvoorwaardelijk* geschonken, en wil ik thans wel nader zeggen, dat er in deze ontwerpen, gelijk ze daar liggen, althans één schakel voorkomt, die, indien hij bleef gelijk hij nu is, mij ten slotte met ernst de vraag zou moeten doen overwegen, of ik aan deze ontwerpen mijn stem wel mag geven. Het is in zake legerorganisatie toch alleen dān geoorloofd, in strijd met zijn antecedenten te handelen, wanneer men overtuigd is, dat er door de ingediende wetsontwerpen iets wezenlijks en reëls voor de versterking onzer weerkracht kan worden verkregen. Ik ben daarom reeds bij de algemeene discussie op informatie uitgegaan en heb met name aan de Regeering twee vragen gesteld. Vooreerst de vraag, hoe de Regeering stond ten opzichte van de financieele quaestie en wel bepaaldelijk of er een *fixum* door Financiën was vastgesteld, waarvan in geen geval mocht worden afgeweken. En in de tweede plaats, hoe de Regeering gezind was ten aanzien van de vooroefeningen. Ik heb die eerste vraag, die over de financiën, toen expres wat scherp geformuleerd, om daardoor een voor mij afdoend antwoord uit te lokken, en de Minister van Oorlog heeft dan ook in zijn repliek verklaard, dat hij ten deze niet gehandeld had in gebondenheid aan zekere conditie, hem gesteld door zijn ambtgenoot van Financiën. En wat de vooroefening betreft, heeft de Minister evenzoo verklaard, dat de Regeering geneigd en gezind was, deze op alle manier te bevorderen. Op zich zelf waren deze antwoorden bevredigend en ingevolge daarvan zette ik mij aan den arbeid, om te zien, of wat mij in deze ontwerpen tegenstaat, is weg te nemen.

Wat is het groote struikelblok, dat op den weg van deze ontwerpen

ligt en dat zou kunnen verhinderen, dat ze het *Staatsblad* bereiken? Ieder zal toestemmen, dat dit struikelblok bijna uitsluitend in de korte oefening van deze viermaanders ligt. De Minister van Oorlog versta mij hier niet verkeerd. Ik zeg niet, dat de viermaanders als zoodanig het struikelblok zijn, maar ik zoek dit in de *korte oefening* van de viermaanders, die hij bij *loting* wil doen aanwijzen. Het groote bezwaar tegen deze ontwerpen heeft ditmaal niet gelegen — en dit is wel opmerkelijk — in de grootte van het contingent. Daartegen is in deze Kamer dusver niet dan zeer weinig oppositie gevoerd. Oppositie althans zie ik niet in het kleine verschil tusschen het ontwerp en het cijfer, gekozen door de heeren De Ras c. s., die aan 16 boven 17,000 de voorkeur geven. Ik voor mij althans heb liever eene lichting van 16,000 man, die goed geoefend is, dan eene van 17,000 man, waaronder er 5000 zijn, die de noodige oefeningen missen. Maar daargelaten dit kleine verschil, bleek dan toch, dat men, het quotum handhavende van 1861, dat is van één man per 300 inwoners, voor wat het contingent aangaat, aan de zijde der Regeering geen tegenstand van de Kamer te duchten had. Maar wel is die tegenstand — dit mag ik wel zeggen — algemeen tegen de korte oefening.

Welke zijn nu de ernstige bezwaren, die maken, dat ik, en velen met mij, dat stelsel van de korte oefening der viermaanders, gelijk het daar ligt, niet zouden kunnen aannemen? Die bezwaren liggen, gelijk ik zeide, niet in de viermaanders zelf. Integendeel, ik vind die viermaanders op zich zelf veeleer den gelukkigsten greep van den Minister van Oorlog, die in het geheele ontwerp voorkomt. Ik vind metterdaad die viermaandsche oefening het gelukkigste denkbeeld, waarvoor hij in zijn voorstellen belichaming gezocht, maar — en ik voeg er dit aanstonds bij — niet zóó gevonden heeft, dat het denkbeeld wezenlijke vruchten kan afwerpen.

De bezwaren tegen den *modus quo*, waarin de Minister van Oorlog zijn viermaanders heeft laten optreden, zijn zes in getal.

In de eerste plaats, dat, wanneer men in art. 122 schrijft, dat er vooreerst is eene klasse van *volledig* geoefenden, en vervolgens eene klasse van *kort geoefenden*, daarmede in de wet zelve het brandmerk op die korte oefening gedrukt is, dat ze eene *onvolledige* is. Dat ligt in de bewoordingen van het artikel zelf.

In de tweede plaats is mijn bezwaar, dat de voorgespiegelde oefening van vier maanden feitelijk op eene oefening van *zes weken* neerkomt, want voor de overige tien weken verloopt ze voor een groot en aanmerkelijk deel in het waarnemen van wachtdiensten en corveeën.

In de derde plaats wordt door den Minister voorgesteld, deze verkorte oefeningen te doen plaats hebben in den ongunstigsten tijd van het jaar, namelijk in de wintermaanden, en wel op zulk een tijd, dat deze miliciens aan de groote manoeuvres geen deel kunnen nemen.

Mijn vierde bezwaar is, dat de herhalingsoefeningen voor deze viermaanders, die op zich zelf niet onbelangrijk zijn, — twaalf weken, dat is drie maanden, zou op zich zelf veel geven —, aan beteekenis verliezen, doordat ook die herhalingsmanschappen, als ik hen zoo noemen mag, die viermaanders, door den Minister grootendeels gebruikt worden om voor het blijvend gedeelte in de bres te springen, dus wederom voor wachtdiensten en corveeën.

Mijn vijfde bezwaar is, dat van een zoo zwak geoefende, die eigenlijk slechts zes weken *geschoold* is, als hij over acht jaar voor zeven jaar in de landweer komt, mijns inziens niet te verwachten is, dat hij voor die landweer eenige kracht hoegenaamd zal kunnen aanbrengen, zoodat wij daardoor zes maal 5000, dat is 30,000 man, in de landweer zullen krijgen, die, zelfs vergeleken bij de kleine weerkracht van de volledig geoefenden, tot beneden het minimale punt zullen dalen, en, bij invlechting in de bataljons der andere, zelfs het gevaar zouden opleveren, dat ze de kracht van de overige landweer zouden verzwakken.

Mijn zesde bezwaar is, dat de Minister, die het reservekader op prijs stelt, — gelijk ook ik doe —, om te zorgen, dat de viermaanders zijn reservekader niet schaden, een verschil tusschen twee klassen van de maatschappij in het leger wil invoeren, zoodat bij het reservekader de *meer intellectueelen* uit den lande zich zouden kunnen aanmelden, terwijl bij de viermaanders zouden gelokt worden de *handwerkslieden*.

Zulk een verschil in te voeren bij het leger, dat, dank zij den persoonlijken dienstplicht, thans als uitdrukking van het volk *als geheel* is opgetreden, acht ik niet alleen uiterst bedenkelijk, maar zelfs zóó schadelijk voor alle landsdefensie, dat ik van mijn standpunt er nooit toe zou kunnen of willen medewerken.

Is nu de idee van de viermaandsche oefening nochtans gelukkig gegrepen, maar stuit de uitwerking, die de Minister er in zijn ontwerpen aan gaf, om de zes genoemde redenen zoo bitter teleurstellend, dan blijft aan een Kamerlid der oppositie, dat zich niet gaarne bepaalt tot afbrekende critiek, maar liefst ook in opbouwenden zin aan de discussie deelneemt, wel niets anders over dan zich af te vragen, of deze zelfde idee van viermaanders niet op andere wijze zóó is te belichamen, dat het goede er van behouden blijve, en toch de kwade gevolgen, die voortvloeien uit den modus quo, dien de Minister koos, worden vermeden.

De vraag, waarvoor ik stond, was dus in de eerste plaats, of er een stelsel is te vinden, waarbij men de vier-maandsche oefeningen behoudt, maar op zulk eene wijs, dat ten slotte de manschappen toch volledig geoefend zijn. In de tweede plaats, of de zaak niet zóó is in te richten, dat die vier maanden uitsluitend voor *oefeningen* besteed worden en dat deze oefeningen in het goede jaargetijde plaats grijpen en nog nader zóó, dat zij kunnen aansluiten aan de groote manoeuvres. En in de derde plaats, of het mogelijk is, de herhalingsoefeningen uit het blijvend gedeelte uit te halen, en enkel voor wezenlijke oefening te bestemmen.

En als zoo het probleem gesteld is, meen ik te mogen zeggen, dat het slechts op één wijze en door één middel op te lossen is, en dat dit ééne middel is het te hulp roepen van *voor oefeningen*. Doch dan moet de inrichting ook eene geheel andere zijn. Al aanstonds toch staan we dan voor dit verschil, dat, terwijl de Minister naar zijn wijze van handelen een fixum van 5200 man aangeeft, bij het aanvaarden van het stelsel van vooroefening zulk een vast cijfer niet zou kunnen worden aangenomen. Immers, bij het aanvaarden van het stelsel van vooroefening hangt het aantal af van het onzekere getal dergenen, die behoorlijk voorgeoefend zijn. Dit getal kan aanvankelijk klein, zelfs verre beneden de 5000 blijven, ook kan het later veel meer worden, misschien zelfs klimmen tot 7 à 8000, maar het vooraf noemen van een bepaald cijfer is in het stelsel van vooroefening onmogelijk, omdat men de uitkomst niet vooruit weet. Wánt ging men vragen om een stelsel van vooroefening, maar toch met een fixum quantum, waarvan het ontbrekende maar aangevuld moest worden bij loting, dan zou men weer al het kwaad terugkrijgen, dat men door de vooroefening juist ter deure poogde uit te zetten.

Is nu het denkbeeld van vooroefening — naar ik meen het eenige middel om dit probleem op te lossen — een *nieuw* denkbeeld? Is dit iets, dat ik verzonnen heb? Ik ben zulk een verzinner en uitvinder niet, Mijnheer de Voorzitter. Als ik over zulke dingen spreek, neem ik slechts op, wat ik bij anderen gevonden heb. En dan behoef ik wel nauwelijks te herinneren, dat men in Zwitserland ditzelfde standpunt reeds voorlang bij de wet heeft ingenomen en ermee tot uitnemend resultaat is gekomen. Maar bovendien is ook in ons eigen land het denkbeeld, om door middel van vooroefening verminderden oefeningstijd te verkrijgen, reeds in 1891 toegepast, ongelukkig echter op eene wijze, die wel tot mislukking leiden *moest*. Maar dit neemt toch niet weg, dat reeds in 1891 door den toenmaligen Minister Seyffardt eene regeling

van vooroefening is uitgevaardigd met bijna gelijke strekking. In art. 2 toch van die regeling leest men (zie *Recueil Militair*, bladz. 387): „De tijd voor eerste oefening wordt op 9 maanden verminderd voor de lotelingen der lichtingen, die dat getuigschrift van vooroefening bezitten enz.” De oefening was toen 12 maanden en werd verminderd tot 9 maanden. Dit gaf alzoo eene vermindering door vooroefening van 3 maanden. En in art. 3 van dezelfde ministerieele regeling (zie bladz. 388) leest men: „De tijd voor eerste oefening wordt verminderd tot 5 maanden voor de infanterie en vesting-artillerie enz.” Dit gaf dus zelfs eene vermindering door vooroefening met 7 maanden.

Nu is ongelukkigerwijs dit op zich zelf uitmunten stelsel indertijd ingevoerd op eene wijze, dat het wel moest mislukken, zoo zelfs, dat men het besluit ten slotte heeft moeten intrekken. Natuurlijk, wanneer men eene dergelijke regeling uitvaardigt enkel bij ministerieelen maatregel, dan ontbreekt de vastheid, die zulk een maatregel behoeft, daar ieder jaar verandering kan aanbrengen bij het wisselen der Kabinetten. Dan kan het volk er niet op bouwen, en er bij de opleiding niet op aansturen. En wanneer men eenmaal zulk een stelsel aanvaardt, moet men te gelijk maken, dat er gelegenheden zijn, waar men de vooroefeningen kan opdoen, om de vermindering te verkrijgen. Doet men dat niet, dan kan er niets van komen en loopt de zaak natuurlijk in het honderd. Hierbij kwam nog, dat, wat de uitvoering betreft, de zaak destijds geheel overgelaten was aan de hoogere militairen, niettegenstaande men zeer goed wist, dat de meeste der officieren, die de zaak hadden uit te voeren, den maatregel zelven niet met sympathie begroetten. Maar in elk geval blijft het feit, dat de idee zelf ook in ons land geen onbekende is.

Nu heb ik mij veroorloofd, dat idee van de vooroefeningen, met behoud van de gedachte van de viermaanders, te belichamen in eenige concept-amendementen. Ik zeg, Mijnheer de Voorzitter, concept-amendementen, omdat zij nog niet geëncadreerd waren. Wanneer zij toch behoorlijk zullen geëncadreerd worden, dan moet bij voorbeeld de aanhef van het tweede amendement niet luiden: „Hierop te laten volgen een artikel 122bis”, maar dan moet er staan: „Na artikel 122 wordt ingevoerd een nieuw artikel, luidende als volgt: Artikel 122bis enz.” Zoo is het ook bij het derde amendement; daar moet ook staan: „Na artikel 122bis in te voegen een nieuw artikel, luidende als volgt: Artikel 122ter enz.” En zoo ook bij het vierde amendement; maar daar wij daaraan nog niet toe zijn, zoo kan ik de encadreering van dit amendement voor het oogenblik nog laten rusten.

Ik heb gepoogd, in deze amendementen *een geheel* te leveren, dat wil zeggen, het geheele stelsel als zoodanig te belichamen. Ik heb gemeend, dat men alleen zoo in concreten vorm zijn gedachte ter overweging kon voordragen, en in de tweede plaats, dat men alleen zoo aan de Kamer een meer vaste basis bij de bespreking van het denkbeeld aanbod.

In art. 122 zou ik dan wenschen te lezen: „De ingelijfden bij de militie te lande worden” — hier blijft het onderscheid tusschen de korte en de volledige oefening nu geheel weg — „voor zooveel Wij zulks noodig achten”, dus niet gelijk er nu staat: „tenzij Wij zulks niet noodig achten.” De uitdrukking „tenzij Wij zulks niet noodig achten” was op zich zelf reeds eene bedenkelijke uitdrukking, omdat zij geen speelruimte liet, maar zij is voor mij in geen geval bruikbaar, omdat ik het stelsel aanneem van een maximum. Wanneer men een maximum bepaalt, kan natuurlijk de bevoegdheid geen andere dan een gradueel verschillende zijn. Ik heb daarom niet gezegd, dat het maximum eenvoudig zoo en zoo was, maar „voor zoover Wij zulks noodig achten” en „Wij”, opdat het niet naar ministerieel goedvinden, maar bij Koninklijk Besluit zou worden bepaald.

In de tweede plaats heb ik voor „twaalf” ingevoegd „ten hoogste”, om wel te doen uitkomen, dat daarmede een maximum bedoeld is. En waar wij nu bij de onbereden korpsen een maximum aannemen, is het zelfs in het stelsel van den Minister onlogisch, om daarnaast voor de bereden korpsen het *normale* cijfer in de wet te noemen. De 18 maanden bij de bereden wapens zijn bij hem de effectieve oefeningstijd, terwijl de 12 maanden voor de onbereden wapens voor hem een *maximum* vormen, waar hij verre beneden wenscht te blijven. Ik meen daarom, dat men het artikel ook op zijn standpunt logischer redigeert, indien men bij *beide* een maximum aanneemt, en dat men die maximale bedoeling het best uitdrukt door te schrijven: „ten hoogste 12 maanden” en: „ten hoogste 24 maanden”.

In het tweede lid van het eerste amendement is voorgesteld, te bepalen, dat men *later* voor de oefening zal kunnen opkomen. Ik had dit vrij kunnen laten, zoodat men die voorgeoefenden of later op liet komen of zooveel vroeger naar huis stuurde, of intermitteerend eenig verlof midden in de oefening gaf. Maar het komt mij voor, uit het beginsel van vooroefening toch logisch te volgen, dat die vooroefening gelden moet voor den tijd, die verloopt, eer men met de overigen, die reeds gedeeltelijke oefening verkregen hebben, in het gelid treedt. Ik wensch die geoefendheid niet alleen te zoeken in *militaire* bekwaam-

heid, maar ook in *lichamelijke* geoefendheid, en het bewijs daarvan te laten verkrijgen door een „getuigschrift van vooroefening”, waarmee ik natuurlijk niet bedoel het getuigschrift, dat nu reeds wordt uitgereikt en met W wordt aangeduid, maar een getuigschrift, dat den naam dragen zal van „getuigschrift van vooroefening”. Dat getuigschrift zou ik meenen, dat niet van één soort moet zijn. Niet allen in den lande, die het 17de of 18de jaar naderen, verkeerden in gelijke omstandigheden. Men kan in meer bevolkte streken veel gemakkelijker eene uitgebreide vooroefening verkrijgen dan in afgelegen plaatsen. Ook is de tijd, waarover de jongelieden in die jaren beschikken, den een ruimer dan den ander toegemeten. Ik meende daarom, dat het billijk was, een getuigschrift voor te stellen van tweederlei karakter, en wel zoo, dat het eene geldig is voor een oefeningstijd van 2, en het andere voor een oefeningstijd van 4 maanden. Voorts heb ik geschreven: „Het getuigschrift *kan* vrijstelling van oefening verleenen voor twee of vier maanden”. Dat worde niet zóó opgevat, alsof ik dit facultatief zou willen laten. Het is niet mijn bedoeling, dat het ook voor 1, 3 of meer maanden vrij zou kunnen laten, maar dat er niet dan twee soorten van getuigschriften zullen zijn, het eene van 2 en het andere van 4 maanden. Het woord „kan” wensch ik daarom, ter vermindering van deze onduidelijkheid, terug te nemen, zoodat die zinsnede zal luiden: „Het getuigschrift verleent vrijstelling van oefening voor twee of vier maanden”.

In de derde zinsnede heb ik gemeend, dat omstandig moet aangegeven worden, hoe zulk een getuigschrift in de wereld komt. Ik wensch de geboorte van dit getuigschrift niet over te laten aan het Departement van Oorlog. Bij het verwerven van dat getuigschrift geldt het jonge mannen, die nog niet in dienst zijn en die misschien zelfs nooit in dienst zullen komen, in elk geval jonge mannen, die nog niet „afgeleverd” zijn door den Minister van Binnenlandsche Zaken aan zijn college van Oorlog. Waar wij hier dus te doen hebben met een civiel element, kwam het mij noodzakelijk voor, dat de regeling, die hier moet gemaakt worden, zou verkregen worden door een algemeenen maatregel van bestuur. In dien maatregel van bestuur wensch ik, dat niet alleen de vereischen worden opgegeven, maar tevens ook de wijze, waarop het onderzoek voor het verleenen van het getuigschrift zal ingesteld worden. Ik zou dat onderzoek op practische wijze willen doen geschieden. Ik zou daarvoor willen nemen miliciens uit het leger, die eene 4-maandelijksche oefening achter den rug hebben. Dan zou ik hen, die zich aanmelden voor het verkrijgen van zulk een getuigschrift, in uniform

steken, en onder zekere groepen van die 4 maanden lang geoefenden willen vermengen. En verder zou ik dan door personen, die hen *niet* kenden, exercitiën met hen laten houden en hen vragen laten beantwoorden, zooals men meent, dat na 4 maanden oefening in het leger aan de orde zijn. Aldus zou alle tegenwerking van militaire zijde zijn uitgesloten, en behoefde men niet meer te vreezen voor den reageerenden geest van sommige officieren. Dan zou men hebben een practisch objectief onderzoek, waartegen door niemand bedenking kan geopperd worden.

Hieruit volgt ook, dat ik er in de derde plaats moest bijvoegen, dat de maatregel van bestuur de samenstelling zal moeten bepalen van de commissiën van onderzoek. Als dat toch niet geschiedt, zal hoogstwaarschijnlijk de zaak weder geheel komen bij het Ministerie van Oorlog, en dit zou het dan weer overlaten aan de verschillende korpscommandanten, die, met de aanwijzing van deze commissiën belast, weder als vanouds, op veelhoofdige wijze, de samenstelling hier zus, daar zóó zouden regelen, ten gevolge waarvan de keuze van de commissieleden geheel zou afhangen van de meerdere of mindere sympathie of antipathie, welke men voor den maatregel koestert.

Ten slotte heb ik in het *eerste* amendement voorgesteld, dat bij Koninklijk Besluit het vinden van de gelegenheid tot het houden van vooroefeningen voor hen, die dat wenschen, mogelijk zal gemaakt worden. Er bestaan daartoe reeds nu, behalve het officieele voorbereidend onderricht, verschillende gelegenheden, met name ten gevolge van het optreden van de Volksweerbaarheid, tot welker oprichting ik met lust heb medegewerkt. Hier en daar zijn ook op andere wijze gelegenheden om zich te oefenen in het schieten in het leven geroepen door het initiatief van de burgerij. Waar zulke gelegenheden, opgekomen uit het particulier initiatief, bestaan, behoeven deze niet afgebroken te worden, maar kunnen zij veeleer gesteund worden. Maar ook het officieele onderricht dient te worden uitgebreid, om tot die hoogte te worden opgevoerd, dat het voldoende is om voor de getuigschriften van 2 en ook van 4 maanden te *kunnen* opleiden. Dit wat mijn eerste amendement betreft.

In mijn *tweede* amendement heb ik moeten voorzien in de leemte, die uit het stelsel voortvloeit. In het stelsel van den Minister van Oorlog wordt het blijvend gedeelte daardoor gevonden, dat hij de volledige oefening 8 maanden laat loopen en de overige 4 maanden vult met de mannen van de korte oefening, terwijl dan de herhalings-oefenaars worden opgeroepen voor den tijd na 15 Maart, als de nieuwe

lichting nog niet genoegzaam geoefend is om wachtdiensten waar te nemen, en evenzoo in de eerste 6 weken, waarin de lichter voor de korte oefening optreedt.

Maar natuurlijk blijven in een stelsel, gelijk ik het voorsta, die 4 maanden geheel open en moet er bovendien voorzien worden in een aantal manschappen om op te treden gedurende de eerste maanden, dat de groote lichter in oefening komt. Mijn denkbeeld is, dat men voor dat blijvend gedeelte — als ik het nu zoo noemen mag, hoewel ik het geen mooien naam vindt, want het gaat toch weder weg — zooveel mogelijk manschappen oproept, die zich uit eigen beweging bereid verklaren om op te komen, gelijk dit voor een aanmerkelijk deel thans reeds het geval is. Wanneer men die manschappen bewegen zal, daarvoor vrijwillig op te komen, dan is het, mijns inziens, goed, dat men hetgeen waarvoor zij opgeroepen worden niet moreel verlage, en dat men uitspreke, dat zij niet worden opgeroepen om te zorgen, dat er soldaten komen, omdat er geen soldaten meer in de kazerne zijn, — iets wat declineert —, maar dat zij opgeroepen worden voor den dienst van het leger, met inbegrip van kadervorming. Voorts roepe men ze op voor *korten tijd*. Wanneer men hen laat opkomen voor te langen tijd, kunnen zij dat met hun andere bezigheden niet schikken. Wanneer men daarentegen de oproeping doet voor korten tijd, dat is voor niet langer dan drie maanden, dan wordt de kans daardoor zeer aanmerkelijk vergroot, dat velen, die anders hun eigen bezigheden hebben, maar gedurende een zekeren tijd van het jaar leegloopen, willig zullen bevonden worden, in die maanden bij het leger huisvesting en voeding te zoeken. De lust daartoe zal zelfs aandrang kunnen worden, indien hun in dien tijd ook nog eene *verhoogde* bezoldiging kan worden toegekend. Ik heb daarom voorgesteld: „voor zoover geen, of geen genoegzame, of geen genoegzaam geoefende miliciens of vrijwilligers onder de wapenen zijn, om in de eischen van den dienst van het leger, met inbegrip van de kadervorming, te voorzien, worden telkens voor niet langer dan drie maanden onder de wapenen gehouden of geroepen ingelijfd bij de militie te land, die zich hiervoor beschikbaar stellen.”

Maar al vertrouw ik, dat de noodige manschappen daarvoor wel zullen te vinden zijn, mits men den weg der vrijwilligheid aanlokkelijk make, en men ook het cijfer niet overdrijve, maar de wachtdiensten beperke en vele corveeën late verrichten door civiele personen, zoo moet ik toch de mogelijkheid onder de oogen zien, dat de Minister uit de vrijwillig zich anmeldenden niet het noodige getal manschappen

verkrijgt. Ik heb daarom als veiligheidsklep in het tweede lid er dit aan toegevoegd: „Voor zoover op de in het vorig lid bedoelde wijze geen genoegzame manschappen te verkrijgen zijn, en ook niet of niet geheel door opgeroepen ter herhalingsoefening in de behoefte van den dienst van het leger wordt voorzien, kunnen, ter aanvulling van het ontbrekende, manschappen van de laatstelijk geoefende lichting, bij loting aangewezen, telkens voor ten hoogste zes weken onder de wapenen worden geroepen.”

Overmits de last anders uitsluitend op een enkel gedeelte van de lichting wordt gelegd, heb ik dus voorgesteld, ze niet langer dan voor zes weken te laten opkomen. Bovendien heb ik voor die zes weken nog iets geplaatst, wat ik er liever uitgelaten had, namelijk de woorden: „en ook niet of niet geheel door opgeroepen ter herhalingsoefening in de behoefte van het leger wordt voorzien”. Ik liet dit liever geheel weg, omdat ik het altoos een bederf van de herhalingsoefening vindt, wanneer men die gebruikt om in dezen dienst te voorzien, maar ik moet toegeven, dat er omstandigheden kunnen zijn, waarin het toch wenschelijk is, al was het maar een klein gedeelte, voor die herhalingsoefening te laten opkomen, bijv. voor de kadervorming. Al had ik het dus liever niet gedaan, ik meende toch, dat die faculteit aan de Regeering moest worden gelaten.

En nu kom ik tot het derde amendement: de verhooging van soldij. Ik heb het quantum van de verhooging onbeslist gelaten; ik meende, dat dit aan het Departement van Oorlog kon worden toevertrouwd. Mocht intusschen de Minister van oordeel zijn, dat het beter ware, een *bepaald cijfer* in de wet op te nemen, dan zou mijn bepaling luiden: *met 50 ten honderd wordt verhoogd de soldij* enz., dat wil dus zeggen, dat ik eene verhooging zou willen toekennen van 30½ cent. Nu staat die verhooging met het voorgaande wel alleen in verband door het tweede lid, waarbij wordt voorgesteld, ook aan de miliciens, bedoeld in art. 122bis, eerste en tweede lid, die verhoogde soldij uit te betalen. Maar ik wensch mij daartoe toch niet te bepalen. Wij hebben gisteren van den Minister van Oorlog gehoord, dat de lust om bij de bereden korpsen te dienen in het leger tamelijk sterk is, wyl de jongelieden meer van het paard houden, dan van den ransel; en ik stem toe, dat dit er toe zou kunnen leiden, te zeggen: waar zelfs eene zekere lust, eene zekere begeerte bestaat, om liever die 18 maanden met het paard, dan de 8 maanden met den ransel te dienen, daar is geen compensatie noodig. Maar dan stel ik daar toch dit tegenover, dat er altijd iets willekeurigs in blijft, dat van twee miliciens van eenzelfde jaar, en te

gelijk opgeroepen, de één met 8 en de ander met 18 maanden dienst wordt bezwaard, zoodat ik, om het beginsel van rechtsgelijkheid in het leger te handhaven, van oordeel blijf, dat compensatie in verhoogde soldij bij zwaarderden dienst op zich zelf gewettigd is. De vraag, of die verhoogde soldij later zal moeten worden uitgekeerd of dadelijk, betreft de uitwerking van het beginsel, en daarom laat ik hare beantwoording hier in het midden. Daarin zal de Minister eerst later kunnen beslissen, wanneer gebleken is, hoe die verhoogde soldij in de praktijk werkt.

Uit dit stelsel zou tevens voortvloeien, dat art. 2 zou moeten luiden: „Jaarlijks worden bij de militie ingelijfd 17,500 man”. Daarover spreek ik intusschen nu niet, omdat dit geen toelichting behoeft. Evenmin spreek ik over de verandering in art. 111 enz., die ik aan het slot van mijn amendementen heb aangestipt, omdat het hier veranderingen geldt, die reeds door de heeren Tydeman en Verhey onderzocht zijn.

Wanneer men mij nu vraagt, wat de kosten zijn, waarop dit stelsel zal neerkomen, welke de hoogere uitgaven zijn, waarmee het budget van oorlog er door zal worden bezwaard, dan wensch ik daarbij niet te stooten op de klip, waarop de geachte afgevaardigde van Veghel eergisteren stiet, door eene kansberekening te wagen. Vooruit te zeggen, of ook maar te ramen, hoeveel voorgeoefenden een getuigschrift van 4 of 2 maanden zullen krijgen, is niet doenlijk. Men weet wel, dat nu reeds 1100 jongelieden het getuigschrift van voldoende voorbereidende oefening hebben, maar welk het getal zal zijn van de 2-maands of 4-maands geoefenden kan ik niet bepalen, en in gissingen daaromtrent wensch ik mij niet te verliezen. Ik neem dus aan, dat er geen een komt; tegen dat standpunt zal wel geen enkel financier bedenking kunnen hebben. Wanneer er geen een komt, dan komen er voor de 5200 4-maanders per dag 61 cents bij, — want die anders slechts 4 maanden geoefend worden, zullen nu 8 maanden in dienst blijven —, hetgeen een bedrag uitmaakt van $160 \text{ dagen} \times 5200 \text{ man} \times 61 \text{ cent} = \text{f } 507,520$.

In de tweede plaats komen er bij de kosten van het blijvend gedeelte. Die dekt de Minister door de 4-maanders, maar in het stelsel van vooroefening zijn die niet beschikbaar, want zij komen gelijk op met de anderen, die 8 maanden worden geoefend. In dat blijvend gedeelte moet dus worden voorzien. De Minister rekent, dat voor dit blijvend gedeelte, wanneer men de onnoodige wachten besnoeit, en de corveeën zooveel noodig doet verrichten door civiele personen, een getal van ongeveer 3000 man voldoende is te achten; in den tijd, dat de lichting

is opgekomen, en wanneer er alzoo overvloed van manschappen in de kazerne aanwezig is, kan het blijvend gedeelte teruggebracht worden op 2000 man, uitsluitend voor wachten en corveeën. Ik krijg zoo voor 4 maanden 3000 man, dat is $160 \times 3000 \times 61 \text{ cent} = f 292,800$ en voor de 2000 van 3 maanden $90 \times 2000 \times 61 \text{ cent} = f 109,800$. Saam alzoo f 402,600. Daarbij komen dan nog de verhoogde soldijen. Die verhoogde soldijen zullen voor het blijvend gedeelte, wanneer men de verhooging op 50 pct. stelt, bedragen f 198,000, namelijk $3000 \times 160 \times 30 \text{ cent} = f 144,000 + 2000 \times 90 \times 30 \text{ cent} = f 54,000$. Samen alzoo f 198,000. De verhoogde soldijen voor de bereden wapens hangen met het stelsel als zoodanig niet samen, zoodat ik die hier buiten rekening kan laten. Wil men ook daarvan het bedrag kennen, dan krijgt men 8 maanden $\times$ 1250 man, gerekend tegen 30 cents per dag of een totaal bedrag van f 109,800. Maar, zooals ik zeide, de bereden wapens moet men hier ter zijde laten, wijl daarmede het stelsel van vooroefening niets uitstaande heeft.

Wanneer men dus samen neemt alles wat de 4-maanders meer zullen kosten, wat het blijvend gedeelte zal kosten en wat de verhoogde soldij voor het blijvend gedeelte zal zijn, dan komt men tot een bedrag van even 11 ton goud. Bij die 11 ton moeten nu echter nog worden gevoegd de meerdere uitgaven voor het voorbereidend onderricht of beter voor de vooroefeningen. Daarentrent intusschen ontbreken mij de gegevens, die mij in staat zouden stellen om bepaalde cijfers te noemen. Voor de vooroefeningen zou het noodig zijn, dat aan de gemeentebesturen de verplichting werd opgelegd schietbanen op te richten. Voor gemeenten, die dusver eene dienstdoende schutterij bezaten, zou dit geen bezwaar opleveren, omdat zij voortaan ontlast worden van de kosten voor die schutterij; maar bij andere gemeenten zou voor dit doel zekere tegemoetkoming voor eens moeten worden gegeven. Die tegemoetkoming zou echter niet zoo groot behoeven te zijn, omdat het in Amsterdam of andere groote steden moeilijk moge zijn, terreinen voor schietbanen te vinden, maar zeker niet *op het platteland*. Op de Veluwe, bij voorbeeld, zal het verkrijgen van schietbanen zoo goed als geen bezwaar opleveren.

In de tweede plaats zou voor de vooroefening noodig zijn, dat op de scholen het gymnastiek-onderwijs meer vaste regeling kreeg; in Zwitserland bedraagt dit 60 uren per jaar. Maar in elk geval zou dit punt pas later bij eene wijziging van de wet op het lager onderwijs aan de orde kunnen komen; thans zijn de kosten, daaruit voortvloeiende, dus nog niet vatbaar voor raming.

In de derde plaats zullen er *instructeurs* moeten zijn, beschikbaar gesteld door het leger, om plaatselijk in de dorpen die oefening te leiden. In plaatsen, waar garnizoen ligt, zal dit geen kosten veroorzaken; integendeel, de overtollige korporaals en sergeants, en voorts het militiekader, zullen daarvoor gebruikt kunnen worden en er profijt van kunnen trekken. Het eenige, wat het Ministerie van Oorlog als zoodanig zou hebben te bekostigen, zou zijn het disponibel stellen van geweren en ammunitie. Wil men dan niet dadelijk de nieuwe geweren in handen geven, dan zijn er nog genoeg andere beschikbaar, en als men dan de ammunitie niet maar klakkeloos uitreikt, zóó dat zij bij wijze van vuurwerk wordt verschoten, doch bepaalt, evenals in Zwitserland, dat wie na een zeker aantal schoten geen treffer heeft gemaakt, niet mag doorschieten, dan zal de hoeveelheid te verstrekken ammunitie volstrekt niet zoo aanzienlijk zijn. Maar ook al zou men voor de vooroefening alles saam nog een f 100,000 moeten disponibel stellen, dan meen ik toch te hebben aangetoond, dat de gezamenlijke kosten van dat stelsel hoogstens zouden neerkomen op eene vermeerdering van een goede 12 ton bij thans vergeleken.

Ik heb er reeds bij de algemeene beschouwingen op gewezen, dat eene weerbelasting, naar het Zwitsersche stelsel, in ons land op het zuinigst berekend f 2,500,000 zou kunnen opbrengen. In Zwitserland is de opbrengst meer dan 3 millioen francs, welk cijfer, op onze bevolking overgebracht, zou worden meer dan 5 millioen, dus heel wat meer dan f 2,500,000. Neemt men daarbij in aanmerking, dat er in Zwitserland veel minder personen van dienst worden vrijgesteld dan bij ons, dan zal men erkennen, dat het aantal der aangeslagenen in die belasting bij ons proportioneel zelfs nog aanzienlijker zal zijn dan ginds. Trekt men van die opbrengst van f 2,500,000 dan de f 1,200,000 voor meerdere uitgaven af, dan blijft toch nog f 1,300,000 beschikbaar, om de families, die haar kostwinner zullen verliezen, ter hulp te komen. Op die wijze zouden dus de meerdere uitgaven geheel gedekt zijn.

Op de bezwaren, die uit dit stelsel zouden kunnen voortvloeien voor het kader, behoef ik, na de aanneming van het amendement van den heer Verhey van gisteren, niet terug te komen. Ware dat amendement niet aangenomen, dan zou de Minister de bedenking kunnen maken, dat velen uit het reservekader konden wegloopen; doch thans hindert dit niet. Want vooreerst *kunnen* de kandidaten toch lang niet allen het reservekader ontloopen, daar nergens aan academiën, op gymnasia of hogere burgerscholen ééne vacantie achtereen *vier maanden* duurt; de leerlingen dezer scholen worden dus met dezen maatregel niet ge-

geholpen en zullen steeds hun toevlucht moeten *blijven* nemen tot het reservekader. En voor zoover het reservekader een zeker aantal manschappen mocht verliezen, worden deze dan overgebracht op de viermaanders, waarbij de Minister van Oorlog gebruik kan maken van zijn bevoegdheid, hen voor de opleiding tot een graad aan te wijzen.

Vraagt men nu ten slotte, of die meerdere uitgaven goed zullen besteed zijn en of wij waar voor dat geld zullen krijgen, dan zeg ik mijnerzijds, dat ik liever 11 ton meer uitgeef om dan ook metterdaad een *degelijk* en *sterk* leger te hebben, dan dat ik een zeker aantal tonnen gouds bespaar, maar daardoor het leger in zijn ruggegraat verzwak.

Welke zijn nu de voordeelen, die dit stelsel van vooroefening boven dat van den Minister zal opleveren? Als antwoord wijs ik in de eerste plaats hierop, dat de weerkracht van het leger sterker zal worden, en wel in tweeërlei opzicht. Vooreerst, omdat men niet zal hebben een troep gedeclasseerde soldaten, die door gewone soldaten met schouderophalen worden aangezien, maar *eenheid van kwaliteit* in het leger zal verkrijgen, en omdat een *soldaat* een *soldaat* zal zijn, wijl allen van gelijke oefening wezen zullen.

In de tweede plaats zal het leger sterker worden door *het aantal*, want met de acht lichtingen van den Minister, het verloop in aanmerking genomen, zou men dan hebben een totaal van 120,000 volledig geoefende manschappen.

In de derde plaats zal de landweer niet langer verzwakt worden door het slappe deel van de kortgeoefenden, en zal zij in al hare lichtingen haar volle sterkte van weerkracht behouden.

In de vierde plaats zal met dit stelsel ondervangen zijn het bezwaar van het incompleet bij de oefeningen. Men zal de geheele lichting te zamen krijgen, en daardoor bij de verbandoefeningen voor compagnie, bataljon en regiment beschikken over alle manschappen van de geheele lichting.

In de vijfde plaats zal men dit bereiken, dat alle oefeningen *reëel* worden en niet meer een schijn zijn, doordien de manschappen den tijd, dat zij geoefend worden, niet langer zullen gebezigd worden voor dingen, die niets met de oefening te maken hebben en niet langer alle geregelde oefening in de war zullen sturen. De heer Van Gilse heeft ons daarover het noodige licht verschaft en wanneer aan den toestand, die nu bestaat, een einde kan worden gemaakt, zal dit voor het *resultaat* van de oefeningen eene verrassende uitkomst geven.

Hetzelfde zal in de zesde plaats bereikt worden voor de *herhalings-oefeningen*, die in het stelsel van den Minister, wat de aanvullings-

reserve betreft, voor een groot deel verlopen in niets dan wachten en corveediensten.

In de zevende plaats verkrijgt de Minister door dit stelsel een aanmerkelijk voordeel voor *zijn landstorm*. Immers nemen aan de oefeningen ook zij deel, die straks vrijloten, want lang niet ieder, die een getuigschrift krijgt, behoort tot hen die inloten. Wanneer 20,000 jongelieden aan die oefeningen deelnemen en het getuigschrift krijgen, zullen er, zoo de kansen gelijkstaan, 10,000 in het leger komen en 10,000 er buiten blijven. In die laatste 10,000 zal de Minister alzoo eene uitnemende kern vinden voor het kader van den landstorm.

En eindelijk zal alleen op deze wijze een *fair change* gegeven worden aan het stelsel van vooroefening, en zal men ten slotte, met de uitkomsten der practijk voor oogen, kunnen beslissen, of het stelsel van een volksleger voor het Nederlandsche volk en het Nederlandsche volk voor het stelsel van een volksleger al dan niet geschikt is. Juist door die uitbreiding van de vooroefening en door de zekerheid, dat wij een sterk leger bezitten, durf ik hopen, dat meer strijd lust in den geest der bevolking komen zal, niet in dien zin, dat de menschen elkander bestrijden, maar dat zij, wanneer het er op aankomt, moed in het bloed en kracht in de vuist zullen hebben om met geestdrift tegen den vijand op te trekken. Wanneer maar de moedeloosheid uit den volksgeest wordt weggenomen, die nu nog allerwege fluistert: „Het helpt toch niet; als de Pruisen komen, zijn wij toch in minder dan geen tijd weg” en de overtuiging in het volk herleeft, dat we ons verdedigen, dat we weerstand bieden kunnen, dan zal reeds die overtuiging op zich zelf in de ure des gevaars ons meer waard zijn dan de sterkste linie van fort en bastion.

Handelingen, blz. 1145—1150.

VERGADERING VAN 8 MAART 1901.

Mijnheer de Voorzitter! Als de schijf, waarop men mikt, verzet wordt, dan dient men ook zelf zijn positie te veranderen. Wij stonden eerst voor het ontwerp der Regeering, toen Woensdag de Regeering mededeelde, dat het amendement van den heer Tydeman haar toelachte. De amendementen, die ik mij veroorloofd had, den 4den Maart in te dienen, moesten derhalve gewijzigd en veranderd worden, om te kunnen mikken op het amendement van den heer Tydeman.

Hedenochtend ontvingen wij echter eene nadere wijziging van de

Regeering, waardoor weder het amendement-Tydeman verviel en wij dus te doen kregen met een voorstel van de zijde van het Kabinet. En dit voorstel is niet geheel identiek — de heer Kerdijk wees er reeds op — met het amendement-Tydeman. Hieruit volgt, dat de amendementen, die ik de eer had, in te dienen, in den vorm dien ze thans hebben, hier niet meer zouden kunnen gelden. Ik heb daarom in overleg met u, Mijnheer de Voorzitter, gemeend, dezen weg te moeten inslaan, dat ik den kop van het amendement thans zóó wijzig, dat het amendement-Tydeman daaruit vervalt, en dat het wordt een amendement op art. 120 zelf. Enkele andere wijzigingen, welke daaruit moeten voortvloeien, hoop ik bij de bespreking der afzonderlijke amendementen aan te geven.

De Regeering heeft ons in haar Nota van Wijziging twee belangrijke concessiën gedaan. Vooreerst, dat de viermaanders niet meer in den onmogelijken wintertijd zullen moeten opkomen voor oefening, maar in den zomer, gelijk met het andere gedeelte der lichting, zoodat zij aldus aan de groote manoeuvres zullen kunnen deelnemen. Verder heeft de Regeering de concessie gedaan, dat zij aan de voorgeoefenden een zekeren voorrang wil geven om bij die viermaanders in dienst te treden.

Ik ben voor die concessiën — al geven zij mij nog niet alles, wat ik wenschte — der Regeering erkentelijk en ik meen, dat daardoor metterdaad Regeering en Kamer elkander eene aanmerkelijke schrede nader zijn gekomen. De Regeering had gemeend, harerzijds de ontlasting der donderbui te moeten verhaasten, maar ze deed beter en heeft gemaakt, dat de dreigende wolken langzamerhand zijn afgedreven.

Wat nu mijn amendement op art. 120 betreft, daarover is het noodige reeds gezegd door den vorigen spreker, en ik kan mij dus bepalen tot enkele korte opmerkingen. Vooreerst moet het opschrift nu gelezen worden: „in art. 120, eerste lid”. De bedoeling van mijn voorstel, voor „in de eerste plaats” te lezen „alleen” is, dat de oefeningen van hen, die slechts 4 maanden voor oefening opkomen, krachtiger en reëler zijn. Wanneer toch naar het Regeeringsvoorstel er niet genoeg voorgeoefenden opkomen, moeten zij te gelijk geoefend worden met hen, die geen vooroefening hebben gehad en bij het lot aangewezen zijn. Nu kan het toch niet anders of, wanneer men reeds gedeeltelijk geoefende manschappen gaat oefenen te gelijk met volkomen ongeoeffenden, de voorgeoefenden zich moeten schikken naar de anderen, en dan geven niet de hardloopers, maar de mannen van zachten gang het tempo aan, waarmee men vooruitgaat. Dan heeft men aan de vooroefeningen niets, en de uitkomst is, dat, als

de vier maanden om zijn, het geheel lang niet de gevechtswaarde bezit, welke men anders zou kunnen verkrijgen. Hier staat natuurlijk tegenover, dat, volgens het Regeeringsvoorstel, het fixum, hetwelk nu ten hoogste 5200 is, vooraf vastgesteld kan worden. De mogelijkheid bestaat dus, dat er b. v. maar 4000 man opkomen, maar dat kan geen bezwaar voor den Minister opleveren, daar hij zelf ll. Woensdag verklaarde, dat, indien deze maatregel werd getroffen, waarschijnlijk het aantal van hen, die zich daarvoor aanmelden, eerder te groot dan te klein zou zijn.

In de tweede plaats heb ik ook nu weder voorgesteld, dezen maatregel niet te laten nemen bij Koninklijk Besluit, maar bij algemeenen maatregel van bestuur. Ik heb daarover reeds bij mijn vorig amendement gesproken; de toelichting hiervan kan dus achterwege blijven. Maar wel moet ik er een woord van zeggen, dat ik er in gebracht heb „een getuigschrift van vooroefening”, terwijl in het amendement van den heer Tydeman, en dus ook in het nu gewijzigde voorstel der Regeering, de uitdrukking „getuigschrift van vooroefening” niet voorkomt.

Tegen eene regeling bij Koninklijk Besluit heb ik tweeërlei bedenking. Vooreerst hebben wij nu in het tweede en in het derde lid van het artikel een Koninklijk Besluit, waarbij vastgesteld worden de eischen van vooroefening. Natuurlijk bedoelt de Minister daarmede niet dezelfde eischen, maar men zal toegeven, dat er toch eene zekere verwarring ontstaat, wanneer men in eenzelfde artikel tot tweemaal toe spreekt over bij Koninklijk Besluit te stellen eischen van geschiktheid en bekwaamheid, en beide malen andere eischen bedoelt.

In de tweede plaats heb ik er dit tegen, dat, wanneer het blijft, zooals het er nu staat, en er niet een bepaald *getuigschrift* wordt afgegeven, men in de noodzakelijkheid komt, te doen wat geheel onnoodig is, namelijk die menschen te laten opkomen op 15 Mei, om ze dan onmiddellijk weer naar huis te sturen. Waarvoor is dat nodig? Waarom kunnen die jongelieden niet zóó tijdig onderzocht worden, dat men tot hen kan zeggen: gij behoeft pas op te komen met 15 Mei? Dat onnoodig heen en weer reizen kost geld en heeft geen nut.

Over de verandering van „of” in „en” zal ik niet meer spreken, omdat de vorige geachte spreker daarover het zijne reeds gezegd heeft. Ik begrijp zelfs niet, hoe de Minister van Oorlog in zijn voorstel heeft *kunnen* zetten: eischen *of* van lichamelijke, *of* van militaire bekwaamheid. Het komt mij toch voor, dat de eisch van vooroefening zodoende niets geven zal, want dan zullen jongelui, die veel aan gymnastiek of sport doen, precies gelijk staan met hen, die aan militaire vooroefening ge-

daan hebben. Ik zou zelfs meenen, dat wij hier te doen hebben met een *lapsus calami*, en dat ook de Minister niet bedoelen kan, militaire of lichamelijke oefening, maar dat beide eischen saam moeten gaan.

Wat mijn tweede amendement betreft, zoo heb ik mij thans geschikt naar het voorstel van de Regeering. De Regeering heeft eene concessie gedaan. Dit moet ik thans ook mijnerzijds doen, en ik kan daarom mijn oorspronkelijk denkbeeld niet volhouden. Ik heb er mij dus naar gevoegd, dat in het artikel van tweeërlei soort van vooroefening gesproken wordt. Daar de Regeering die positie heeft ingenomen, en zij er wel niet meer van af zal gaan, meende ik goed te doen, wel mijn voorstel te behouden, maar er in te voegen: „ter eerste oefening”. Ik meende namelijk uit het spreken van den Minister op Woensdag 11. te hebben opgemerkt, dat hij art. 122 zóó verstond, dat hij krachtens dit artikel over de manschappen kan beschikken, niet alleen voor oefening, maar ook voor den dienst van het leger en voor de kadervorming, en dat hij, wanneer hij ze eenmaal acht maanden voor eerste oefening had gehad, nog altoos voor vier andere maanden recht op hen behield voor den dienst. Mijnerzijds wensch ik dit niet. Ik wensch, dat art. 122 uitsluitend bepale, wat voor oefening noodig is. Daarom heb ik mij veroorloofd, er in te zetten: „ter eerste oefening”.

Mijn tweede opmerking bij dit amendement is, dat ik „volledig” verander in „lange”. Ik meende, dat de antithese der Regeering onjuist is. Tegenover „volledig” staat „onvolledig” en tegenover „kort” staat „lang”. Wanneer men dus sub *b* gebruikt de uitdrukking „korte oefening”, moet de andere heeten „lange oefening”. Ik sta daarop te meer, omdat men, eerst de uitdrukking „volledig” gebruikende, daardoor op de viermaanders een stempel van „onvolledig geoefend” zou drukken, terwijl „korte en lange oefening” toch geheel uitdrukt wat de Minister wil.

De laatste alinea van dit amendement moet vervallen. Mijn bedoeling daarmede was, om, waar de heer Minister gezegd heeft, dat het zijn voornemen was, de viermaanders gelijktijdig te oefenen met de achtemaanders, te voorkomen, dat het optreden van een volgend Minister ons niet weder alles doe verliezen, wat door de concessie van dezen Minister thans is gewonnen. De Minister heeft dit gevaar zelf reeds afgesneden door in art. 120, 4de lid, op te nemen eene bepaling, dat de viermaanders uiterlijk vóór den 20sten Mei zullen worden opgeroepen. Daarmede ben ik tevreden en zodoende heeft mijn amendement geen zin meer. Waar de Regeering van haar zijde de zaak in de wet heeft vastgesteld, is er voor mij geen oorzaak meer, bij afzonderlijk amendement hetzelfde op andere wijze voor te stellen. De strekking van het

overige van dit amendement heb ik een vorig maal reeds toegelicht; ik zal daarover dus thans niet meer spreken

In het derde artikel is bij drukfout het woord „commissie” geplaatst in het enkelvoud; dit moet meervoud zijn, nl. „commissiën”. Overigens heb ik ook het eerste lid van dit amendement het vorig maal reeds toegelicht. Ik kom ook daarop dus niet terug. Wel echter heb ik over het tweede lid van het amendement nog een woord te zeggen. De Regeering heeft ll. Woensdag het denkbeeld, de vooroefeningen te bevorderen, bestreden op min of meer ironische wijze, en mij dacht, dat dit niet conform de eerste verklaring van den heer Minister is, volgens welke hij, en ook zijn ambtgenoot van Binnenlandsche Zaken, bereid was, de vooroefeningen te bevorderen.

Waarin heeft die ironie van den Minister bestaan? vraagt men. Ik ben als een onbeholpen lid van de Kamer, waar het het narekenen van détails geldt, er toch toe moeten komen, een vorig maal eene becijfering van kosten te geven. Ik heb dat zoo accuraat mogelijk gedaan, zonder daarbij eenige kansrekening te laten overblijven. En ik heb de factoren, waaruit mijn resultaten waren opgemaakt, in de Kamer medegedeeld. Waar nu de Minister verklaard heeft, niet op staanden voet mijn cijfers te kunnen controleeren, daar erken ik, dat dát juist is. Maar de Minister heeft het daarbij niet gelaten en heeft er iets bij gezegd, wat ik meen, dat van de Regeeringstafel niet aan een Kamerlid behoort te worden toegevoegd. De Minister zeide: „De geachte afgevaardigde is misschien beter op de hoogte van de kosten in Zwitserland dan ik”. Dat is ironie. Verbeeldt u, een Minister van Oorlog, die mij komt zeggen, dat ik misschien beter op de hoogte ben van legerzaken dan hij! De Minister houde mij ten goede, dat ik dit niet als *ernst* kan aanvaarden.

Maar de Minister heeft nog meer gezegd. Na beweerd te hebben, achter mijn cijfers een vraagteeken te hebben geplaatst, zeide de Minister: „maar ik zou mij zeer moeten vergissen, zoo het daar niet boven het millioen loopt.” In dit verband kon dat niet anders zijn bedoeld dan als een millioen *guldens*, want van francs was niet gesproken. Wanneer mij nu, van Regeeringswege, wordt gezegd: ik kan uw cijfers niet controleeren, en men laat er dan opvolgen: maar ik meen, dat gij u toch een millioen vergist, dan is dat evengoed alsof men zegt: aan uw cijfers is geen waarde te hechten. Ik zou meenen, dat de Minister alleen dan recht had, zoo te spreken, indien hij zelf ons althans de gegevens voor zijn cijfers aan de hand had gedaan. Dit heeft hij echter niet gedaan, en alleen gesproken van een millioen.

Ik heb mij daarom afgevraagd, hoe de Minister aan dat millioen kwam. Ik heb onderzocht, wat de kosten in Zwitserland waren en daarbij is mij gebleken, dat van de zijde van den Bond uitgegeven wordt voor schietoefeningen en vereenigingen een kleine 673,000 frcs.; dat in de tweede plaats door de kantons voor hetzelfde doel wordt uitgegeven 297,592 frcs.; dat in de derde plaats voor vooronderricht door de kantons — alleen de kantons geven vooronderricht — wordt uitgegeven 21,895 frcs.; en eindelijk dat voor de Cadettenschool, die ook behoort tot het vooronderricht, wordt uitgegeven 3663 frcs. Dan heeft men ongeveer 1 millioen *francs*, maar niet 1 millioen *guldens*.

In de tweede plaats moet toch gevraagd worden, of die sommen uitgegeven worden voor *vooronderricht*? Volstrekt niet. Dit bedrag wordt voor verreweg het grootste deel uitgegeven voor de schietoefeningen, die volwassen personen tot hun 60ste en 70ste jaar houden. Dit blijkt uit de cijfers, want aan de schietoefeningen is deelgenomen door 191,682 man, die daarvoor elk 1 fr. 80 ontvangen. Zijn dit uitgaven in den zin als door mij bedoeld? Volstrekt niet. Zij bedoelen, het schieten aan te moedigen. De Bond betaalt 1 fr. 80 aan elk, die het schietprogramma doorloopt. Men kan dus dit bedrag in geen geval rekenen als eene uitgaaf, die door Zwitserland voor *vooronderricht* wordt uitgegeven, want die oefeningen hebben met het vooronderricht niets te maken. De Bond wil, dat alle mannen goed kunnen schieten, om, evenals in Transvaal, een leger te bezitten van scherpschutters. Het kan zijn, dat de Regeering andere cijfers bezit, maar ik beschik over geen andere. Ik vraag dus aan den Minister: waar haalt gij uw millioen guldens voor Zwitserland vandaan?

Toch heb ik, omdat ik bemerkte, dat de Minister opzag tegen de groote uitgaven, gelijk die oorspronkelijk door mij waren voorgesteld, gemeend, ook dit gedeelte van mijn amendement te moeten wijzigen, en heb daarom vooreerst weggenomen, dat de Regeering zelve de gelegenheid voor vooronderricht zou moeten *openstellen*, en heb mij nu bepaald tot het *bevorderen*. En in de tweede plaats heb ik het bevorderen beperkt tot drie dingen, tot het beschikbaar stellen van instructeurs, tot het beschikbaar stellen van geweren en tot het beschikbaar stellen van ammunitie. Instructeurs beschikbaar te stellen kost de Regeering niets; het voor 10 à 15,000 man geweren beschikbaar stellen kost haar ook niets, want die geweren zijn er. De eenige kosten, die er uit voortvloeien, zouden dus zijn die van de ammunitie. Het is mij niet gegeven, daarvan eene raming te kunnen maken, maar de Minister zal wel de vriendelijkheid willen hebben, te zeggen, of deze laatste zoodanig bezwaar zouden opleveren, dat men ook

in zooverre van de bevordering van de vooroefeningen zou moeten afzien.

In mijn vierde amendement sloop eene drukfout; er is namelijk in den eersten regel voor „voor genoegzaam geoefende” uitgevallen het woordje „geen”. Intusschen vereischt ook dit geen nadere toelichting. Wel wordt daarentegen nadere toelichting daardoor vereischt, dat ik aan het slot van het eerste lid heb laten volgen „tot ten hoogste 4000 man”. Er moest mijns inziens een zekere grens gesteld worden, een zeker perk, dat niet van Regeeringswege kan worden overschreden. Overigens heeft dit amendement ook in het nu door de Regeering verdedigde stelsel de strekking, aan de vooroefeningen een vastere vorm en een meer stabiel karakter te verleen, want het spreekt vanzelf, dat men, wanneer in het blijvend gedeelte niet voorzien wordt, altijd zekeren drang behoudt en de mogelijkheid, in dat blijvend gedeelte te voorzien door de herhalingsoefeningen. Ja, als ik den Minister ll. Woensdag wel verstaan heb, lag het zelfs bepaaldelijk in zijn plan, voor dat blijvend gedeelte in hoofdzaak te nemen de mannen van de herhalingsoefeningen der aanvullingsreserve. Welnu, wanneer men dat doet, komt er van die viermaanders op den duur niets terecht. Herhalingsoefeningen in den vorm van het blijvend gedeelte zijn geen oefeningen dan voor wacht- en corvee-diensten, en dan nog in het slechte jaargetijde. Wanneer herhalingsoefeningen werkelijk iets zullen beteekenen, en de militaire kracht zullen verhoogen, dan moeten zij worden gehouden gelijktijdig met de groote manoeuvres, hetgeen aan de groote manoeuvres tevens grooter personeel levert, wat bovenal gewenscht is voor de hoofdofficieren. Voor die officieren toch is het eene groote behoefte, een enkel maal grootere massa's te commandeeren. Het groote ongeluk voor onze generaals is, dat zij nooit over een betrekkelijk groot aantal troepen het commando voeren, en wanneer zij eenmaal tegenover den vijand staan en dan over 20, 40, 60 duizend man zullen bevelen, zullen ze ondervinden, hoe dit ontbreken van alle experientie op dit punt hen verzwakt.

Mijn vijfde amendement vloeit uit het vierde voort; het strekt alleen om te bepalen, dat de herhalingsoefeningen niet in het blijvend gedeelte zullen mogen worden ingevlochten, maar uitsluitend gehouden zullen worden in verband met de groote manoeuvres van het leger.

Ik meen hiermede, Mijnheer de Voorzitter, genoeg gezegd te hebben om duidelijk te maken de strekking van mijn amendementen, die ik overigens reeds schriftelijk had toegelicht. Mag ik nu nog even resumeeren wat de in deze amendementen door mij gebrachte wijzigingen zijn?

Ten eerste, dat in amendement I uitvallen de woorden: „In het amendement van den heer Tydeman op art. 120”, en dat daarvoor gelezen moet worden: „Achter art. 120 wordt gelezen als 2de lid”.

In de tweede plaats, dat sub 2°. in plaats van de woorden: „die aan bij Koninklijk Besluit te stellen eischen van”, moeten gelezen worden: „die aan door Ons te stellen eischen voldoen”;

dat aan het slot van die alinea achter „en” moet bijgevoegd worden: „militaire bekwaamheid voldoen”;

dat onder 3°. moet staan, in plaats van: „Het amendement van den heer Tydeman zoude alsdan komen te luiden”: „Art. 120, tweede lid, zal alsdan komen te luiden:”;

dat in het tweede amendement wegvalt de laatste alinea;

dat in het derde amendement het woord „commissie” veranderd wordt in: „commissiën”, en

dat in het vierde amendement achter het tweede „of” moet volgen „geen”.

Handelingen, blz. 1166—1168.

Mijnheer de Voorzitter! Ik moet beginnen met den heer Minister van Oorlog mijn dank te betuigen voor de nadere uitlegging, door hem gegeven aan de in de zitting van Woensdag gebezigde uitdrukkingen. Ik behoef niet te zeggen, dat ik daarmede volkomen voldaan ben en dat van het toen gesprokene geen min aangename indruk bij mij achterblijft. Te minder onaangenaam zal die indruk zijn, waar de berekening van den Minister hierop is neergekomen, dat mijn cijfer van f 100,000 voor de ammunitie metterdaad juist bleek en het door hem genoemde cijfer van één millioen bleek minder juist te zijn. Immers heeft de Minister nu zelf aangegeven, dat in Zwitserland vershoten zijn pl. m. 16,000,000 patronen, wat, gerekend tegen f 0,04 per patroon, een bedrag eischte van f 640,000. Wanneer men nu weet, dat daarvoor in Zwitserland geschoten is door 200,000 man en wij bij onze vooroefeningen wel niet meer zullen krijgen dan 20,000 man per jaar, dan zullen de kosten van dit vooronderricht zijn pl. m. f 64.000. Neemt men daarbij dan nog in aanmerking de verhouding der bevolkingen van Zwitserland ad 3,000,000 en van Nederland ad 5,000,000 zielen, dan zal men juist komen tot eene som van à peu près f 100.000.

Het groote verschil tusschen de bestrijders van mijn amendement en

mij, en in zooverre ook tusschen den Minister en mij, ligt metterdaad hierin, dat ik *vastheid bij de wet* verlang, terwijl die geachte leden de zaak aan het uitvoerend gezag willen overlaten, en de Minister blijkt te wenschen, bij het scheiden van zijn portefeuille aan zijn opvolger te kunnen zeggen: „ik heb u niet gebonden; ziehier de portefeuille met volle bevoegdheid en vrijheid om te handelen, gelijk gij wilt.” Dit punt geldt juist den strijd, die altoos door mij gevoerd is tegen wat ik het verkeerde militarisme noem. Ik wensch niet aan het uitvoerend gezag meer over te laten dan op de proef gebleken is te mogen overgelaten worden. En waar wij juist bij het Ministerie van Oorlog zoo dikwijls te doen hebben gehad met tal van maatregelen, die metterdaad een hoogst bedenkelijk karakter droegen, en waar zelfs hier nog onlangs gesproken is van het benoemen van eene enquête-commissie om den geheelen toestand bij „Oorlog” eens ernstig te onderzoeken en tot eene betere conclusie te komen, daar versta ik het niet, dat men juist aan het Ministerie van Oorlog *meer* uitvoerend gezag wil vergunnen dan aan andere Departementen in den regel vergund wordt.

Wat heb ik nu aan de concessie, die de Minister gedaan heeft door te zeggen, dat de viermaanders niet zullen geoefend worden in den winter, maar gelijktijdig met de achtmaanders? Wat heb ik aan die concessie, wanneer de Minister onmiddellijk terugneemt de bepaling, die hij eerst heeft voorgesteld in zijn nadere Nota van Wijziging, om opvolgende Regeeringen te verplichten, dat ook zij die viermaanders moesten laten opkomen ten laatste vóór 20 Mei? Men is wel is waar aan dien datum niet gebonden; de Minister had, evenals ik in mijn amendement heb gedaan, kunnen zeggen, dat de kort geoefenden te gelijk met de lang geoefenden moeten opkomen, maar wat heb ik aan zijn concessie, waarvan ik alleen vastelijk profijt heb zoolang als deze Minister aanblijft?

Of de Minister al zegt, dat ik mij over zijn opvolger niet ongerust behoef te maken, geeft mij niets, want wij hebben voortdurend aan het Ministerie van Oorlog waardigheidsbekleeders gezien, die beurt om beurt geheel andere stelsels toepasten. Men denke aan de heeren Bergansius en Seyffardt. Welken waarborg kan de Minister mij bieden, dat, wanneer hij is afgetreden, niet hetzelfde gebeuren zal? Hij kan toch niet bedoelen, dat zijn niet in de wet vastleggen van een termijn mij en anderen verplicht, te zorgen, dat *dit* Ministerie aanblijft? Ik blijf daarom mijnerzijds er prijs op stellen, dat men niet den weg zal opgaan om alles aan het Ministerie over te laten, maar dat men de goede voornemens van dezen Minister, gelijk hij het uitdrukte, kristalliseere.

Wel is geantwoord: dat baat u toch niet, want wanneer een ander Ministerie opreedt, dat andere bedoelingen heeft, komt het met een wetsvoorstel om die bepaling uit de wet te nemen, en wel is dit volkomen juist, maar de wetgeving heeft altijd dit eigenaardige, dat men altoos alles kan veranderen *οὐδὲν μένει, πάντα ρεῖ*. Alles kan „flüssig” gemaakt worden, maar het is toch heel iets anders, of men hier moet komen met eene wetsverandering of dat de Minister van Oorlog het zonder eene wetsverandering af kan. De toestand, die nu geschapen wordt, wanneer de voorstellen van het Kabinet ongewijzigd aangenomen worden, is deze, dat in de toekomst een opvolger van den Minister, die andere denkbeelden is toegedaan, zonder wetsverandering alles kan afbreken, wat deze Minister met zooveel zorg heeft opgebouwd.

Ik laat nu echter de bespreking van de détails van mijn voorstel varen. Op zich zelf acht ik het niet wenschelijk, dat het thans reeds in deze gewichtige zaak tot eene beslissing zal komen, en ik acht het zelfs aan twijfel onderhevig, of het — waar dezen morgen pas zoo belangrijke wijzigingen in handen der meeste leden zijn gekomen, zonder dat er nog een oogenblik tijd voor hen is geweest, zich te beraden — goed is, dat heden reeds eene beslissing valt. Waar echter gij, Mijnheer de Voorzitter, ons dien weg opleidt en geen lid daartegen heeft geprotesteerd, moet ook ik mij daarnaar voegen, en daarom heeft het ook geen nut, elk détail nu nog in den breedte te gaan bespreken en leg ik liever op de hoofdquaestie den vollen nadruk.

Er is intusschen één punt in het amendement, dat ik toch even moet bespreken. Van de zijde van de heeren Tydeman en Van Karnebeek is er op gewezen, dat het vervangen van „in de eerste plaats” door „alleen” ons in conflict zou brengen met de bepaling der wet, dat van het contingent van elke gemeente afzonderlijk moet worden uitgemaakt, hoeveel lang- en hoeveel kortgeoefenden daarbij zullen zijn. Nu begin ik met op te merken, dat dit in zooverre niet juist is, dat art. 3 nog niet is aangenomen, en dat dus, indien men in anderen zin mocht besluiten, hetzij daarna een voorstel zou kunnen komen om art. 3 te wijzigen, hetzij de daaruit voortvloeiende wijziging bij tweede redactie kon worden aangebracht.

In de tweede plaats veroorloof ik mij, op te merken, dat, op het standpunt van de geachte afgevaardigden, hun oppositie dan toch hierop neerkomt, dat het voor den troep als zoodanig, voor de oefening van den troep en dus ook voor zijn gevechtswaarde, d.i. in de realiteit, veel beter zou zijn om *alleen* te zetten, maar dat wij nu eenmaal eene

zekere wijze van indeeling van het contingent bij gemeenten hebben, en dat nu de voordeelen van den troep moeten worden opgeofferd aan de wijze van regeling van het contingent, d.i. aan eene quaestie van vorm.

In de derde plaats veroorloof ik mij, op te merken, dat er zeer wel eene regeling te vinden ware, om de 4-maanders uitsluitend uit de voorgeoefenden te laten opkomen. Daarvoor had men eenvoudig dezen maatregel te nemen, dat ieder, die in het bezit is van een getuigschrift, dit bij de aangifte voor de loting moest overleggen, om dan in de tweede plaats te bepalen, dat elke gemeente, waarin mannen *met* getuigschrift en *zonder* getuigschrift aanwezig waren, er naar die proportie zóóveel voor den langen, en zóóveel voor den korten oefentijd had te leveren. Maar — dit stem ik toe — dan zou men moeten komen tot eene afzonderlijke loting voor mannen *met* en mannen *zonder* getuigschrift. Dit zou de rationeele oplossing zijn.

Vraagt men nu, of het van zooveel belang is, de 4-maanders enkel uit voorgeoefenden te laten bestaan, dan antwoord ik, dat dit zeer zeker van ernstig belang is, wijl, wanneer men het laat zooals het nu is, elke prikkel ontbreekt voor de gemeentebesturen en voor de inwoners van kleine gemeenten, om iets voor de vooroefening te doen. Zij laten dan geen oefeningen houden, geven niets voor eene schietbaan, maken geen enkele inrichting voor oefeningen, en de Gedeputeerde Staten plaatsen dan toch in de provinciale bladen een besluit, waarbij aan zulke gemeenten een proportioneel aantal voor korten en langen oefeningstijd wordt toegekend. Gedeputeerde Staten kunnen het, dit geef ik toe, verdeelen zooals zij willen, zij zijn er vrij in; bij die splitsing zijn zij aan *geen proportie* door art. 3 gebonden. Maar neem eens aan, dat zij zeggen: dat is irrationeel; gij kunt zoo niet handelen; gij kunt ex analogia toch niet anders doen dan ook die splitsing proportioneel nemen, — dan zullen de gemeentebesturen het profijt van de 4-maanders hebben, zonder er iets voor te doen.

De groote steden zullen ook zeggen: wat zullen wij ons over het voorbereidend onderricht druk maken; het helpt ons toch niet, of wij nog zooveel voorgeoefenden hebben; er is toch een bepaald quantum voor onze gemeente, waar we niet boven mogen gaan. Zeer zeker heeft de heer Tydeman tegen de vermenging van geoefenden en niet-geoefenden opgemerkt, dat hij dit bezwaar wel voelt, maar dat men de beide soorten in afzonderlijke bataljons plaatsen kan. En dit kan inderdaad ook, maar wanneer dan in het gevecht, bij slot van rekening, de zwakken zullen moeten medestrijden met de sterken, dan zullen de

laatst en het moeten opnemen voor de eersten, en wanneer zij dan in ernstig gevaar komen, zullen de sterken ten slotte geslagen worden met de zwakken. Ik vind de zaak dus volstrekt niet zoo onverschillig, maar door het feit, dat wij zouden moeten komen tot eene dubbele loting, en ter wille hiervan de geheele wet anders zouden moeten inrichten, blijft mij niets anders over, — hoezeer het mij ook spijt —, dan om het eerste amendement betreffende het „alleen” terug te nemen.

De heer Schaper, Mijnheer de Voorzitter, is zoo even hier opgetreden, en heeft op de indiening van mijn amendementen de beschuldiging gebouwd, dat ik hier den sterksten militarist in militarisme overtref. Van de houding der heeren sociaal-democraten begrijp ik op zich zelf in deze materie niets. Het beste kan ik mij nog vereenigen met het standpunt van den heer Van der Zwaag, die eerlijk genoeg was om te zeggen: ik ben tegen alle legers; geen man en geen cent, is mijn leus

(De *Voorzitter*: Laten wij nu niet in de algemeene beraadslaging terugtreden.)

Ik denk daaraan in de verste verte niet, Mijnheer de Voorzitter, maar nu hier door een sociaal-democraat in deze Kamer aan hen, die strijden voor de vooroefening, zulk een verwijt wordt gedaan, moeten ook wij de gelegenheid hebben, daarop te antwoorden

(De *Voorzitter*: Is dat verwijt door den heer Van der Zwaag gedaan?)

Dat verwijt is niet door den heer Van der Zwaag gedaan, maar ik mag toch wel aan den heer Van der Zwaag een argument ontleenen, om den heer Schaper te bestrijden

(De *Voorzitter*: Op dit punt!)

Ja, Mijnheer de Voorzitter! De heer Van der Zwaag is ten minste zoo eerlijk geweest, te zeggen: als ik eenmaal voor mij zelf besloten had, mijn land te verdedigen, zou ik niet vragen of het een cent meer of minder kostte. Dan moest het geld er ook voor worden gegeven. Daarop is de heer Van Kol gekomen en heeft hier het volksleger verdedigd, gelijk dat ongeveer in Zwitserland is. En zie, terwijl nu dezer-

zijds niets anders gedaan is dan pogen, dat denkbeeld juist te bevorderen, komt de heer Schaper mij verwijten, dat ik, door dat te doen, den stoersten militarist nog in militaristischen geest overtref. Dit is mij alleen dan verklaarbaar, wanneer men zich op het standpunt plaatst, niets te gevoelen voor de noodzakelijkheid — en nog minder innerlijken drang kent — om zijn vaderland, als het wordt aangevallen, te verdedigen en voor de zelfstandigheid en de onafhankelijkheid van zijn volk goed en bloed ten offer te brengen, wanneer men dus, ook zonder zich een *sans-patrie* te noemen, het toch feitelijk is. Op dat standpunt, maar op dat standpunt ook alleen, begrijp ik het verwijt van den heer Schaper.

Op één punt, Mijnheer de Voorzitter, heb ik van den Minister van Oorlog geen antwoord gekregen en daar hij zelf verklaard heeft, gaarne nader van antwoord te willen dienen wanneer hem iets ontschoten was, zou ik hem alsnog willen vragen, of hij niet met mij van oordeel is, dat de herhalingsoefeningen aan waarde en beteekenis verliezen, wanneer ze gehouden worden anders dan bij de groote manoeuvres.

Ten slotte veroorloof ik mij nog eene opmerking over het amendement van den heer Verhey en over dat van den heer Kerdijk, welke beide heeren het profijt van de vooroefening ook willen geven aan de achttmaanders. Met die gedachte ga ik geheel mede. Intusschen komt het mij noodzakelijk voor, — en daar zal mijn stem allicht van afhangen —, in het amendement de aanwijzing op te nemen van één bepaald moment, waarop de vrijlating uit het leger zal kunnen plaats vinden, bij voorbeeld na afloop der groote manoeuvres. Dan alleen toch wordt voorkomen het gedurig vrijlaten nu eens van dezen, en dan van genen. Wordt dus een bepaald tijdstip aangegeven, waarop dat onderzoek en die schifting zou plaats hebben, dan zou ik aan dat amendement gaarne mijn stem geven.

Handelingen, blz. 1178—1180.

VERGADERING VAN 12 MAART 1901.

Zoo ik het plan van den Minister van Oorlog, Mijnheer de Voorzitter, wel begrepen heb, voor zooveel betreft de viermaanders, is dit, na zijn laatste wijziging, nu in dit stadium getreden: 1°. dat de Minister die gelukkigen wil laten opkomen voor eerste oefening vier maanden,

van 15 Juni—15 October, en dat hij hiertoe de bevoegdheid put uit art. 122; 2°. dat zij dan naar huis gaan, en voorts 15 Maart van het volgend jaar weer 3 maanden moeten opkomen voor wat dan heet „herhalingsoefening”, maar in werkelijkheid niets anders is dan het verrichten van wacht- en corvee-diensten. De bevoegdheid voor deze tweede oproeping zal de Regeering dan ontleenen aan art. 125. Maar nu zegt de Regeering, 3°., op bladz. 2 van de toelichting: „terwijl die dienstplichtigen ook nog zullen kunnen worden opgeroepen als blijvend gedeelte in de wintermaanden”. Met het oog hierop zou ik aan de Regeering willen vragen, aan welk artikel van de wet zij de bevoegdheid voor die derde oproeping zal ontleenen. Dit kan niet zijn art. 122, noch ook art. 125, daar deze reeds door 1°. en 2°. zijn uitgeput, zoodat er niets anders overblijft, dan die bevoegdheid te putten uit art. 123.

Maar is dit zoo, — en de Minister bevestigt dit, — dan komt de Regeering hierdoor geheel in strijd met haar eigen verklaringen. Immers heeft zij, toen zij aan de Kamer de bevoegdheid vroeg, die in art. 123 staat uitgedrukt, op bladz. 17 der Memorie van Toelichting uitdrukkelijk er bij gezegd, dat dit artikel uitsluitend bedoeld is met het oog op *bijzondere gevallen*. De Regeering voegde er zelfs bij: „Daarom wordt het noodig geacht, in gevallen, als in den aanhef van art. 123 bedoeld, *doch uitsluitend voor die gevallen*, de bevoegdheid te hebben, om de ingelijfd en bereden korpsen van de jongste lichting, die in het genot van grootverlof zouden moeten worden gesteld” enz. En eindelijk schreef zij op dezelfde bladzijde: „In art. 123 daarentegen heeft men het oog op *bijzondere omstandigheden*, niet vallende onder die, waarvan bij art. 185 der Grondwet sprake is, bijv. indien troepen gevorderd worden bij invallenden dooi na strenge vorst; in geval van watersnood; voor ijsopruiming; tot handhaving of tot herstel van de openbare rust en orde; tot uitvoering van wettelijke voorschriften ter beteugeling van veeziekte of tot het ten uitvoer leggen van quarantaine-maatregelen. Het spreekt vanzelf, dat voor deze gevallen van de bevoegdheid, in art. 123 bedoeld, *alleen bij volstrekte noodzakelijkheid* gebruik zal worden gemaakt”.

Art. 123 is dus door den Minister aangediend als zullende aan de Regeering eene bevoegdheid geven, die nooit voor een *normalen* toestand zou kunnen gelden. Wanneer de Regeering thans daarentegen daaraan het recht ontleent, om c. q. uit dit artikel haar manschappen *voor het blijvend gedeelte* te krijgen, dan valt het buitengewone karakter geheel weg, en wordt aan dit artikel de bevoegdheid ontleend voor den

gewonen dienst. Ik meen, dat op die wijs de beteekenis van art 123 geheel zou worden gedenatureerd.

In de tweede plaats erkent de Minister, aan het slot van de toelichting zijner Nota, dat van de herhalingsoefeningen der 4-maanders op deze wijze niet veel terechtkomt; of, gelijk er letterlijk staat, dat deze niet geheel tot haar recht komen; maar hij acht dit voor de 4-maanders niet zulk een ernstig bezwaar en dat wel om deze reden, dat zij bij mobilisatie niet direct naar den vijand, maar naar de depôts worden gezonden. Dit geeft mij aanleiding tot twee vragen aan den Minister.

Wanneer de viermaanders geoefend zijn, eerst 4 maanden, het daarop volgende jaar 3 maanden, door middel van corveeën, en als zij dan voorts in 13 jaar geen geweer meer in handen krijgen, hoeveel weken of maanden acht de Minister dan, als generaal, noodig, om zulke nietswaardige troepen zóó te oefenen, dat zij in staat zijn voor den vijand te komen? En hoeveel maanden acht de Minister, als generaal, den tijd te zullen hebben voor de oefening van zulke depottroepen, wanneer een overmachtig vijand ons aanvalt?

In verband met de nu voorgestelde wijziging heb ik ten slotte nog eene vraag te doen aan den heer Van Gilse c. s. Ik zou namelijk wenschen te vernemen, hoe of zij op hun standpunt willen voorzien in de winterportie van het blijvend gedeelte.

(De *Voorzitter*: Dit geldt het gewijzigd art. 123, dat thans niet aan de orde is.)

Mijnheer de Voorzitter! Als ik het mag zeggen, in zooverre toch wel, dat de wijziging, door den Minister aangebracht, reageert op art. 123, overmits daardoor in de lenteportie wordt voorzien, en men dus moet weten, hoe het met de winterportie gaat. Daardoor ontstaat vanzelf de vraag, hoe in de eerste maanden in het blijvend gedeelte moet worden voorzien, en dus *in casu* met het oog op het amendement Van Gilse c. s., hoe deze heeren — die in art. 122 schrijven, dat de miliciens niet langer opkomen dan voor 8½ maand, zoodat aan dat artikel dus niets meer te ontleenen is, en die de lenteportie, evenals de Minister, dekken willen door de herhalingsoefeningen der 4-maanders — in hun stelsel meenen te kunnen voorzien in de manschappen voor de winterportie. Waar halen zij die vandaan? Of is het ook hun bedoeling, deze te ontleenen aan art. 123? Daartegen zou dan hetzelfde bezwaar bestaan, als ik meende tegen het stelsel der Regeering in te moeten brengen.

Handelingen, blz. 1186.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb in het antwoord van den Minister op één mijner vragen eene uitlating van den Minister niet begrepen. Toch moeten wij hier klaarheid hebben, om voor ons zelve te weten, hoe wij zoo straks onze stem zullen hebben uit te brengen.

De Minister heeft namelijk gezegd, dat het niet juist is, dat de herhalingsoefeningen van de viermaanders steeds zullen moeten plaats hebben in het daarop volgend jaar. Dat begrijp ik niet. Gesteld toch, dat deze wet wordt aangenomen en in het *Staatsblad* komt. Dan komen er in het volgend jaar voor het eerst viermaanders op, en dan geldt in het daarop volgend jaar de bepaling, nu door den Minister voorgesteld, dat voor de lentepartie van het blijvend gedeelte viermaanders hun herhalingsoefeningen moeten doen. Heeft de Minister daarvoor keus tuschen 2, 3 of 4 lichtingen? Neen, volstrekt niet, want hij heeft nog slechts één lichting van viermaanders en niet meer. Hij kan dus niet anders, dan die in het vorige jaar pas geoeffende viermaanders voor de herhalingsoefeningen laten opkomen. Anderen zijn er niet. Het kan dus niet juist zijn, als de Minister waant, keuze te hebben. Ja, hij kan er zelfs later geen verandering in brengen, want heeft die eerste lichting eenmaal de herhalingsoefeningen gedaan, dan staat de Minister het volgend jaar voor dezelfde verlegenheid, en heeft hij ook dan maar één lichting voor de herhalingsoefeningen beschikbaar, en wel de lichting, die pas op 15 October met verlof ging.

Het zij mij nog vergund, den heer Van Gilse te doen opmerken, dat hij mijn vraag niet beantwoord heeft, waarschijnlijk omdat ik die niet duidelijk genoeg gesteld heb. Ik had zeer wel begrepen, dat hij practisch staat voor dezelfde uitkomst, waarvoor de Minister komt te staan, maar dat heb ik hem niet gevraagd. Ik had gevraagd, waaraan hij in zijn stelsel het recht ontleende, voor het blijvend gedeelte achtmaanders op te roepen. Dat kan hij in zijn stelsel *niet* doen aan art. 122. Dat kan wel de Minister bij zijn redactie van 12 maanden, niet de heer Van Gilse bij zijn redactie van $8\frac{1}{2}$ maand. Daarom heb ik hem gevraagd, welken uitweg hij hierop vindt, en of ook hij komt tot het standpunt van den heer Tydeman, om de noodige bevoegdheid te zoeken in art. 123. Wanneer dat toch zoo is, dan krijgt ook zijn amendement de strekking, in art. 123 eene algeheele denatureering tot stand te brengen.

Ik herhaal daarom wat ik steeds heb gezegd, n. l. dat ik er geenszins tegen op zie, voor de versterking van het leger en voor de verhooging van zijn gevechtswaarde offers te brengen, offers in mannen en in geld, mits men die offers loyaal en open vrage. Wat in art. 123 staat, moge

door de discussie eenige evolutie ondergaan, maar het punt van uitgang mag men bij de interpretatie nooit loslaten. En dit zou hier geschieden. Er zou hier zelfs eene exorbitante bevoegdheid aan de Regeering worden gegeven. In dit nieuwe stelsel van den Minister gaat dan ook geenszins op wat hij in de nadere toelichting beweert. De Minister zegt daar namelijk, dat op deze wijze de onbereden korpsen nooit langer dan 12 maanden in dienst zullen blijven; zelfs was het zijn hoofdargument tegen mijn amendement, dat dit in mijn stelsel wel kon. Maar dit is niet zoo; want in het stelsel van den Minister zal hij nu eerst, volgens art. 122, de onbereden korpsen gedurende 12 maanden onder de wapenen kunnen houden en hen daarna nogmaals voor 4 maanden kunnen oproepen krachtens art. 123, zoodat in zijn stelsel manschappen der onbereden korpsen gedurende 16 maanden in dienst kunnen worden gehouden.

Handelingen, blz. 1188—1189.

Het bedoelde amendement-Kuyper wordt verworpen met 69 tegen 22 stemmen.

WETSONTWERP tot regeling van het Staatstoezicht op de Volksgezondheid.

VERGADERING VAN 11 MAART 1901.

Mijnheer de Voorzitter! U maakt het spreken bij de algemeene beraadslaging niet gemakkelijk, door op het oogenblik, dat deze zal aanvangen, eene poging aan te wenden, om schier alles wat bij die algemeene beraadslaging aan de orde zou kunnen komen, daaruit te verwijderen. Ik mag het door u gesprokene dan ook niet anders opvatten dan in dezen zin, dat naar uw oordeel bij de algemeene beraadslaging alleen datgene uit de artikelen mag worden besproken, wat eene algemeene, eene generale strekking heeft.

(De Voorzitter: Met terzijdestelling van het volgende wetsontwerp.)

Mijnheer de Voorzitter! Doch altijd in zooverre, dat, waar aan de orde komt de connexiteit tusschen beide ontwerpen van wet, vanzelf, en in zooverre, ook bij deze algemeene beraadslaging over de Woningwet mag worden gesproken.

(De Voorzitter: Er kan met een enkel woord op het verband tusschen de twee ontwerpen worden gewezen, maar ik vertrouw, dat men daarop niet te diep zal ingaan.)

Mijnheer de Voorzitter! U zult over mij geen klagen hebben. Al dadelijk kan ik beginnen met aan de Regeering mijn dank te betuigen voor de indiening van het wetsontwerp. Dit ontwerp heeft in bijna elk opzicht mijn volle sympathie, en wel in de eerste plaats daarom, dat het een middel is om ons af te helpen van de mijns inziens ongelukkige wet van 1865. De volksgezondheid eischt metterdaad een algemeen toezicht; maar dit Staatstoezicht op de volksgezondheid kan alleen dan krachtig doorwerken, indien het gedragen wordt door de sympathie van het goedgezinde deel der burgerij, en zoolang het was in handen van de geneeskundigen, kon het *die* sympathie nooit ten volle verwerven. Geneeskundigen zijn eenmaal uiteraard nog in sterker zin dan de

sterkste militairen autoritaire personen. Zij zijn gewoon, in de ziekenkamer nog grooter lijdelijke gehoorzaamheid te vergen dan door den strafsten militair in de kazerne wordt afgeëischt. Veelal zijn zij zelfs niet geneigd, over het ziektegeval een woord los te laten; veelal denken ze bij zich zeiven en nooit hardop, en geven dan een recept, geschreven in eene voor de meesten onverstaanbare taal en met eene voor de meesten onleesbare hand. Nu zeg ik niet, dat dit autoritaire uit hun optreden kan worden uitgelicht. Ik ben zelfs geneigd om te gelooven, dat het voor een goed deel van de bevolking *goed* is, dat zij zoo autoritair optreden. Maar daardoor is dit autoritaire dan ook een plooi in hun ambt geworden. Het is zoo gaandeweg eene stands-eigenschap geworden en dit maakt, dat, ook waar zij in commissiën optreden, diezelfde autoritaire neiging onwillekeurig nawerkt, en dit wekt niet de sympathie, die hier onmisbaar is. Ik weet wel, dat van de zijde van de heeren deskundigen daartegen gezegd is, dat de hygiëne opkomt uit goede pathologie en dat deze eene medische wetenschap is, zoodat men bij hen moet terechtkomen. En op zich zelf is dit als praemisse ook juist, maar daaruit kan nooit de conclusie getrokken worden, die zij er uit trekken. De kennis van wat de beste, normale voeding voor een normaal mensch is, is ook eene kennis, die voortspuit uit de medische wetenschap; maar hoe zou daarop ooit de conclusie kunnen worden gebouwd, dat dus de doctoren in onze keukens en restaurants den baas moeten kunnen spelen? Neen, Mijnheer de Voorzitter, hier gaat door, wat doorgaat bij de toepassing van elke wetenschap, dat deze aflevert zekere resultaten, dat deze *Lehnsätze* geven voor onze afgeleide kennis en dat er zoo eene zekere algemeene kennis onder het volk komt, waarvan partij wordt getrokken om het doel te bereiken, dat beoogd wordt. Daarom verheugt het mij ten zeerste, dat de Regeering voorstelt om ook ingenieurs, architecten, chemici enz. te laten optreden, natuurlijk *met* de heeren medici, en dat zoo het exclusief-medisch karakter aan dit toezicht wordt ontnomen. Ten zeerste verheugt het mij ook, dat *de vrouw* in dit geding een rol zal spelen. Ik ben op zich zelf geen voorstander van het dusgenaamde feminisme, dat m. i. in veel ziekelijkheid verloopt; maar ten deze is het de vrouw, die, zoolang het Staatstoezicht nog niet waakte, reeds eeuwen her, door de dikwijls bespotten, maar toch nooit genoeg te waardeeren Hollandsche *zindelijkheid*, metterdaad de hygiënische welvaart van ons volk bevorderd heeft. Hoe men ook met al dat uitkloppen van kleeden, het uitstoften, schoonmaken en blankschuren den spot heeft gedreven, ben ik overtuigd, dat wij aan dien trek van zindelijkheid bij

de Hollandsche huisvrouw voor een goed deel onzen goeden gezondheidstoestand te danken hebben. En als wij dan de sterftecijfers van Amsterdam ad 15.72 en van Den Haag ad 15.71 vergelijken met die van groote gemeenten in het buitenland, dan is er alle oorzaak, zich over die vergelijking niet te schamen.

In de tweede plaats wensch ik er op te wijzen, dat, ook naar het door mij beleden beginsel, de zorg voor de volksgezondheid is een recht en een plicht der overheid. Het anti-revolutionaire program heeft zich van meet af krachtig daarvoor uitgesproken, en het is eene onware voorstelling, wanneer men de anti-revolutionaire partij beschuldigt, toe te geven aan zeker fatalisme, dat tot lijdelijkheid zou voeren. Ons standpunt is altijd geweest, zoo ernstig mogelijk den strijd aan te binden tegen het kwaad, zoowel wat het lichaam als wat de ziel betreft. Bevordering van de gezondheid van het volk is te gelijk bevordering van geestelijk welzijn. Het *sana mens in sano corpore* blijft ook hier waar. Het recht en de plicht der overheid om ten deze door te tasten, vloeien voor mij voort in de eerste plaats daaruit, dat het kwaad voor de volksgezondheid opkomt uit de wateren, uit den bodem, uit de lucht, dat is uit allerlei sfeeren en terreinen, waarover de particulier niets te zeggen heeft en ten aanzien waarvan hij dus niet kan handelen. In de tweede plaats daaruit, dat het kwaad mij kan toekomen van mijn buurman, en aangezien ik in het huis van mijn buurman niets te zeggen heb, moet er wel eene derde macht zijn, die, waar mijn buurman mij, zij het al onbewust en ongewild, nadeel zou berokkenen, voor mij en de mijnen waakt. In de derde plaats vloeit dat recht, die plicht, daaruit voort, dat de bewoner van een huis niet dan zelden zelf kan oordeelen over de al dan niet gevaarlijke invloeden, die uit den bouw of uit de ligging van zijn huis kunnen voortvloeien, en er, al ziet hij ze in, meestal niet veel aan kan doen, wijl hij als huurder te afhankelijk is van den verhuurder, die ook, al bezit hij de noodige kennis van het kwaad, toch veelal lijdt aan zekeren onwil om de gebreken, die aanwezig zijn gebleken, weg te nemen, wijl hem dit te veel kost.

Hieruit, Mijnheer de Voorzitter, vloeit vanzelf voort, dat men zich in het belang van de volksgezondheid zekere beperking van zijn persoonlijke vrijheid moet laten welgevalen. In dit ontwerp is dan ook van zoodanige beperking sprake. In art. 4 toch wordt aan een aantal gequalificeerde personen de bevoegdheid toegekend, in openbare gebouwen, semi-openbare gebouwen zooals winkels, en voorts in particuliere woningen binnen te treden. Daarbij wordt onderscheid gemaakt tusschen binnentreden met en tegen den wil van den bewoner. Ook naar mijn

oordeel mag deze bevoegdheid niet ontbreken, maar het komt mij toch voor, dat, waar sprake is van binnentreden met gedoogen van den bewoner, de persoonlijke vrijheid zooveel mogelijk moet worden ontzien en dat zulk binnentreden niet zal mogen worden toegelaten, dan na voorafgaande kennisgeving, binnen een behoorlijken termijn; dat tevens Zondagen en Christelijke feestdagen moeten worden uitgesloten en dat men bij sterfgevallen, ziekten en dergelijke huiselijke ongelegenheden niet overvallen moet kunnen worden door dergelijke ongenooide gasten.

Op zich zelf, zooals ik zeide, heb ik niets tegen de zaak, maar juist om de sympathie van de burgerij en haar medewerking te verkrijgen, moet zij zóó worden ingericht, dat men in zijn huiselijke gevoeligheid niet onnoodig worde gekwetst. Voor de meer gegoede familiën geeft dit geen hinder; daar is de algemeene toestand in huis veelal zóó, dat men er op elk oogenblik kan worden toegelaten. Ook bij de zeer lage klasse, die aan onverwachte bezoeken gewoon is, levert het minder bezwaar op, maar er is ook een tusschenstand, eene klasse van burgers, die uitwendig hun fatsoen — zooals men dat noemt — pogen op te houden, en waar 's morgens en bij verschillende gelegenheden vaak toestanden in huis voorkomen, die zij niet gaarne onder anderer oogen zouden zien gebracht. Daarom meen ik, dat, waar deze bezoeken *moeten* worden toegelaten, het goed zal zijn, althans zoodanige wijzigingen aan te brengen, dat men niet met dergelijke gevoeligheden van het publiek noodeloos in conflict kome. Over het na zonsopgang binnentreden van woningen kan bij het betrokken artikel gesproken worden; maar toch wensch ik er de Regeering op te wijzen, dat in Juli de zon om 3 uur 's morgens reeds opgaat, en het toch zeker de bedoeling der Regeering niet is, om reeds van 3 uur af de bezoeken toe te staan.

Voorts zij het mij geoorloofd, een enkel woord over de connexiteit van dit ontwerp met het ontwerp-Woningwet te zeggen. Ik heb het toegejuicht, dat de Regeering niet het stelsel volgt van voor elke afzonderlijke taak een afzonderlijk toezicht in het leven te roepen, maar dat zij een algemeen toezicht schept, en dat dan splitst in inspecteurs, wier toezicht zich onderscheidenlijk uitstrekt over de verschillende onderwerpen van wet. Maar dan hoort in dit ontwerp ook niet thuis wat nu ingelascht is in art. 4. Er staat in het eerste lid van dat artikel, dat de bevoegdheid om eene particuliere woning binnen te treden verleend wordt *voor zoover dit noodig is om de wet op de huisvesting ten uitvoer te leggen en te controleeren*. Nu dunkt mij, dat, krachtens het beginsel, dat door de Regeering op den voorgrond is gesteld, om de wet *algemeen* te houden,

deze invoeging er buiten had moeten gehouden zijn; te meer omdat het binnentreden van woningen wel degelijk ook voor andere aangelegenheden, die het Staatstoezicht dekken moet, noodig kan zijn. Voor zoover het noodig mocht zijn, voor de Woningwet eene meer speciale bevoegdheid te verleenen, belet niets, dat in die wet zelve zulke nadere bevoegdheid wordt opgenomen.

De organisatie van het Staatstoezicht, gelijk het door de Regeering is voorgesteld, heeft in het algemeen mijn sympathie; maar toch wensch ik mij ook daarover eene algemeene opmerking te veroorloven. Men heeft op het stuk van volkshygiëne tweeërlei systeem gevolgd, het ééne in Duitschland, het andere in Engeland en Amerika. Het meest principiele verschil tusschen de wijze, waarop de zaak in Engeland en in Amerika is aangevat, en de methode, in Duitschland gevolgd, is dit, dat in Duitschland meer bureaulistisch is te werk gegaan en dat Engeland en Amerika in hun Health acts de zaak meer practisch hebben opgevat.

Wanneer ik nu zie de taak, die aan de onderscheidene rangen in dit Staatstoezicht wordt opgedragen: alle berichten, die kunnen worden gevraagd; alle adviezen, die moeten worden ingewonnen; de overwegingen, welke moeten plaats hebben, — dan kan ik de vrees niet onderdrukken, dat ook hier weder vooral veel zal *geschreven* worden, en dat wij ook hier weder zullen krijgen in niet geringe mate wat men wel eens genoemd heeft den paperassenstapel. Daarmede gaat uit den aard der zaak een goed deel van den beschikbaren tijd weg, en dan is er voor de zaak zelve tijd te kort. Dit nu lijkt mij niet practisch; hoe practischer men deze zaak inricht, des te beter zal ze doel treffen. De Regeering is zelve reeds op den goeden weg eene schrede nader gekomen, door aan de gezondheidscommissiën veel van de administratieve werkzaamheden, welke haar eerst waren toegedacht, te ontnemen. Maar ik meen, dat, door hierin nog eene schrede verder te gaan, het beoogde doel nog beter zal bereikt worden.

Ten slotte zou ik nog deze vraag willen stellen. Dit Staatstoezicht zal uitsluitend een adviseerend karakter dragen, maar elke waarborg ontbreekt, dat hetgeen door het Staatstoezicht in zijn verschillende gradatiën noodig gekeurd is, ook *uitgevoerd* wordt. De uitvoering als zoodanig is niet verzekerd. De verschillende inspecteurs zoowel als de gezondheidscommissiën kunnen aan gemeenteraden, aan provinciën en anderszins aan de hand doen allerlei goede dingen, maar wanneer men stuit op onwil, dan is geen korte weg aangewezen, om de zaak tot beslissing en uitvoering te doen komen.

De sympathie der burgerij, Mijnheer de Voorzitter, zal het best kunnen gewonnen worden, wanneer deze thans optredende autoriteiten niet te veel op kleinigheden vitten, want dit wekt aanstoot, tegenzin. Daarentegen moet steeds de zekerheid bestaan, dat, wanneer er zaken zijn, die de volksgezondheid schaden en waarin gehandeld moet worden, de door die autoriteiten aangegeven raad snel en kort worde gerealiseerd.

Handelingen, blz. 1194—1195.

WETSONTWERP tot vaststelling van bepalingen betreffende de Volks-huisvesting.

VERGADERING VAN 20 MAART 1901.

Naar aanleiding van art. 8 zou ik willen beginnen met eene vraag tot de Regeering te richten. In dat artikel staat toch, dat, indien binnen 2 jaar na het in werking treden der wet geen voorschriften tot stand gekomen zijn, Gedeputeerde Staten dan intreden. Bedoelt nu de Regeering, dat deze bepaling ook toepasselijk is, wanneer tijdelijke vrijstelling gegeven is volgens art 4? Of wil zij dien termijn van 2 jaar ook dan nog behouden, nadat de vrijstelling is afgelopen?

Ik heb mij in mijn amendement ¹⁾, wat dit punt betreft, gehouden aan de formule der Regeering, en heb niet gemeend, dat er mijnerzijds aanleiding bestond, in dit opzicht eenige wijziging voor te stellen, omdat dit een punt van redactie geldt en met de beweegreden van mijn amendement niets uitstaande heeft.

Wat nu dat amendement zelf betreft, zoo heb ik tegen art. 8 twee grieven. Vooreerst, dat door dit artikel op m. i. ongeoorloofde wijze de autonomie der gemeenten wordt aangerand, en ten andere, dat het artikel, zooals het nu geredigeerd is, m. i. geen doel kan treffen.

Laat mij, in omgekeerde orde, met het tweede bezwaar mogen beginnen. De bedoeling van art. 8 is, door eene dwangbepaling te maken, dat de gemeentebesturen tijdig hun verordeningen vaststellen en ze aan Gedeputeerde Staten ter goedkeuring toezenden. Maar gelijk het artikel nu geredigeerd is, hebben de gemeentebesturen er mijns inziens niet het minste belang bij, dat te doen. Immers, of zij zich al afsloven om tijdig hun verordeningen vast te stellen en ze bij Gedeputeerde Staten in te zenden, of wel dat zij stilzitten en niets doen, zij zijn toch geheel en al aan de macht van Gedeputeerde Staten overgeleverd. Ze weten, dat, indien ze niets doen en zich onthouden, na verloop van 2 jaren Gedeputeerde Staten toch eene verordening voor

1) Het amendement strekt om het artikel aldus te lezen:

Indien binnen twee jaren na het in werking treden van deze wet geene voorschriften, als bedoeld in artikel 1, en goedgekeurd overeenkomstig artikel 7, tot stand zijn gekomen, wijst eene wet het gezag aan, dat voor de naleving van deze wet het gemeentebestuur vervangt; regelt, zooveel noodig, de bevoegdheden van dit gezag; en bepaalt, hoe uit de gemeentekas de noodige gelden ter zijner beschikking komen.

hun gemeenten vaststellen. Of ze nu ontvangen eene plaatselijke verordening, voor hen gereedgemaakt door Gedeputeerde Staten, of wel, dat ze eene door hen zelf gemaakte verordening opzenden, en daarover lang en breed met Gedeputeerde Staten onderhandelen, om ze eindelijk goedgekeurd te krijgen, dat komt voor de gemeentebesturen feitelijk op hetzelfde neer; verschil maakt dit alleen, zoo het gemeentebestuur liefhebberij in de zaak heeft; maar prikkelt zulk eigen initiatief de gemeentebesturen, dan vallen ze geheel buiten dezen maatregel, want dan is art. 8 voor hen niet noodig. Dit artikel bedoelt alleen zulke gemeentebesturen te treffen, die uit eigen initiatief *niet* aan het werk gaan of die, waar ze uit eigen initiatief optraden, het niet kunnen vinden met Gedeputeerde Staten, allicht omdat ze weigeren, te wijken voor de misschien zeer kleingeestige en eigendunkelijke veranderingen, die Gedeputeerde Staten hun willen opdringen. En in dit geval komen ze, of ze zelf beginnen of niet beginnen, de eene maal volgens art. 7, de andere maal volgens art. 8, toch altoos bij den duivel, ik bedoel bij Gedeputeerde Staten, te biecht.

De heer Drucker vraagt, of dat hetzelfde is. Neen, Mijnheer de Voorzitter! Verre is het van mij, hier aan Gedeputeerde Staten iets onaangenaams te willen zeggen, maar wanneer ik een spreekwoord bezig, heb ik het volste recht, dat overdrachtelijk te bezigen, zonder dat de heer Drucker het recht heeft, het voor te stellen, alsof hetgeen in dat spreekwoord voorkomt persoonlijk toepasselijk zou zijn op het college, waarop ik het spreekwoord overdroeg.

In de tweede plaats heb ik reeds bij de algemeene beraadslaging over de Gezondheidswet er op gewezen, dat m. i. het voorstel, ons hier voorgelegd, hoe uitnemend ook in vele opzichten, toch niet de noodige kracht schept, om de zaak, waarom het ons allen te doen is, ook wettelijk tot stand te doen komen. Ik heb er toen op gewezen, hoe in Engeland, wanneer daar zulke verkeerde toestanden om verbetering roepen, veel krachtiger executieve kracht wordt aangewend, om die beterschap snel en afdoende aan te brengen.

Waarom is het hier te doen? Als men art. 8 leest, gelijk het nu luidt, zou men zeggen, dat het ideaal, dat de Regeering najaagt, eeniglijk is, *eene verordening* in het leven te roepen. Indien eene gemeente onwillig is of zich niet heeft geschikt, komt er door middel van art. 8 niets dan eene verordening. Maar is dan met het hebben van eene verordening de zaak gered? Weten wij niet genoeg, hoe er tal en tal van plaatselijke verordeningen in allerlei gemeenten bestaan, waaraan eenvoudig niet de hand gehouden wordt? Gemeenten, waar wel de ver-

ordeningen, die werden vastgesteld, kolommen in het gemeenteblad vullen, maar waar in de practijk de uitvoering, de contrôle, het de hand er aan houden ten eenenmale ontbreekt? En juist daarvoor geeft dit art. 8 niets. En daarom zie ik niet in, dat dit artikel ons metterdaad geeft wat wij hebben moeten. Het waarborgt de opruiming van het kwaad niet. Men heeft hier in dit artikel, als ik het zoo noemen mag, het slot op het huis, of, gelijk de heer Lohman het noemde, *het dwangmiddel*, maar dit slot sluit niet, het dwingt geen enkel gemeentebestuur, eene verordening te maken, want of men de verordening van Gedeputeerde Staten langs den weg van eigen initiatief krijgt, of dat men ze zich twee jaren later ziet opgelegd, van Gedeputeerde Staten komt ze toch. Men weet toch genoeg, hoe dat gaat. Er wordt door een vaardig man eene model-verordening gemaakt, die onder de hand wordt rondgezonden. De eene of andere gemeente voert eene verordening naar het model in, en is de eerste om haar op te zenden naar Gedeputeerde Staten, en blijkt dan, dat dit model door Gedeputeerde Staten wordt goedgekeurd, dan helpt de eene burgemeester den ander. Als burgemeester wil men liefst geen moeilijkheden met Gedeputeerde Staten hebben en gaat dus naar zijn collega, die zijn project goedgekeurd zag en copieert dat bijna letterlijk. Alle gemeentebesturen, die op die lijn blijven en trouw copieeren, hebben van Gedeputeerde Staten dan ook geen last. Doch al is het niet moeilijk voor een gemeentebestuur, als het maar niet zelf denkt en handelt, doch eenvoudig voor strooman speelt, op die wijs zijn verordening goedgekeurd te krijgen, art. 8 treft geen doel, als een gemeentebestuur kwaadwillig is. Al is er toch eene verordening tot stand gekomen, als het gemeentebestuur aan de uitvoering de hand niet houdt, geeft die reeks bepalingen op het papier niets.

Mijn tweede grief tegen dit art. 8 is, dat, naar mijn overtuiging, hier het gemeenterecht wordt aangerand op eene wijze, waartoe ik kan noch mag medewerken. Ik moet zelfs zeggen, dat, wanneer dit artikel geheel ongewijzigd mocht blijven, ik, als het zoo ver is, stemming zal verzoeken, en mijn stem er *tegen* zal moeten uitbrengen. Ik beaam volkomen wat straks door den heer Lohman gezegd is. Ik weet zeer wel, dat wij hier te doen hebben met een zeer gewichtig belang, de volkshuisvesting, en zelf behoort ik tot diegenen, die van harte wenschen, dat het ons gelukken moge, niet in schijn, maar wezenlijk, de volkshuisvesting op beteren voet te regelen. Maar wanneer men zegt: als gij dat wilt, dan moet gij hier niet komen met zoo afgesleten begrippen als „autonomie der gemeenten”, want dat zijn verouderde begrippen, herinneringen uit

vroegeren tijd, doch die ons niet meer mogen ophouden, — dan, Mijnheer de Voorzitter, kom ik daartegen in verzet. In de autonomie der gemeenten schuilt een systeem, een stelsel, namelijk dit, dat het leven en de inrichting van ons leven uit het volk zelf moet opkomen, en dat niet eene macht van boven het leven van het volk moet wringen in een aan dat leven vreemden vorm.

Waar nu bij wetten van dezen aard van de zijde der Regeering zich telkens en telkens dat streven openbaart om dat initiatief, die activiteit, die uit den boezem van het volksleven opkomt, neer te drukken en op zijde te zetten en daarvoor in de plaats zekere macht van boven af over volk en land te doen heerschen, daar is het voor hem, die hierin een gevaar voor den bloei en den welstand van het volk ziet, plicht en roeping, zich tegen zulk een pogen te verzetten en in geen geval zelf er toe mede te werken. Het is toch niet quaestieus en het is ook door niemand tegengesproken, dat de autonomie der gemeenten door wat hier wordt voorgesteld een zeer gevoeligen knak ontvangt. Niet alleen door hen, die gerekend worden aan deze zijde der Kamer thuis te hooren, is dat gevoeld, maar het is evenzeer erkend door geestverwanten van den Minister. Ik behoef er slechts aan te herinneren, hoe bijv. iemand als mr. Van Nierop, dien men zeker niet zal rekenen tot de mannen van de rechterzijde, zich cordaat en beslist ten deze heeft uitgelaten en zich met ons geërgerd heeft aan de inbreuk, die deze voorstellen op de autonomie der gemeenten maken.

Toch zal ik niet zoo ver gaan van, evenals de vorige geachte spreker, mij pertinent ook tegen art. 7 te verklaren. Wel voel ook ik, hoe hetgeen in art. 7 wordt voorgesteld, ter binding van de plaatselijke verordening aan de goedkeuring van Gedeputeerde Staten, reeds op zich zelf een gevaarlijk antecedent kan worden, maar toch erken ik, dat op dit punt nog toegegeven kan worden, zonder dat daardoor ons gemeenterecht, gelijk dit tot dusverre bestond, daardoor uit zijn voegen wordt gelicht. Immers is in onze Gemeentewet in art. 194 en 195 evenzoo bepaald, dat twee categorieën van plaatselijke verordeningen altoos afhankelijk zijn van de goedkeuring van Gedeputeerde Staten. Maar juist deze categorieën zijn van zeer speciale natuur, in zooverre ze of van financieelen aard zijn of wel betrekking hebben op de jaarmarkten. Hiervoor nu is bij beide soorten deze natuurlijke grond aanwezig, dat ze de belangen van derden raken.

Een gemeenteraad zou, door te besluiten tot eene leening, door verkoop van bezittingen enz., het belang van het komende geslacht kunnen benadeelen, en daarom moet er eene macht zijn, die voor dat toekom-

stige geslacht waakt en die macht kan hier bij geen ander College berusten dan Gedeputeerde Staten. Zoo is het ook met de jaarmarkten. Daarbij toch is niet alleen betrokken het belang van die ééne gemeente, maar ook dat van de omliggende gemeenten, zoodat ook hier niet aan den gemeenteraad kan worden overgelaten, de jaarmarkten naar eigen goedvinden te regelen, maar ook hier, ter bescherming van het belang van derden, goedkeuring noodig is van Gedeputeerde Staten.

In diezelfde lijn van gedachten kan ik evenzoo hier zeggen, dat de verordening op de volkshuisvesting van ver reikenden invloed kan zijn op de volkstoestanden in naburige gemeenten, en uit dien hoofde kan het ook hier noodzakelijk worden geacht, dat ook bij plaatselijke verordeningen, welke de volkshuisvesting regelen, eene hoogere macht er tegen wake, dat niet de ééne gemeente de belangen der andere te zeer benadeele. Ik zal niet zeggen, dat er tegen die argumentatie niets is in te brengen, maar er ligt toch een element van waarheid in, waarvoor ik bereid ben te wijken, indien tenminste daarbij het amendement doorgaat, dat ik het burgemeesters-amendement zou kunnen noemen, en appèl op de Kroon van de beslissing van Gedeputeerde Staten wordt toegelaten.

Over art. 7 stap ik, onder dit beding, dus heen; maar hier in art. 8 wordt een greep gedaan in de autonomie der gemeenten, die het gemeenterecht in zijn wortel aantast. Hier toch substitueert men de Gedeputeerde Staten aan den gemeenteraad. Indien deze binnen een bepaalden tijd geen plaatselijke verordeningen naar den zin van Gedeputeerde Staten vaststellen, gaat de gemeenteraad op zij, en nemen Gedeputeerde Staten zijn plaats in. De gemeenteraad wordt dan behandeld niet alleen als een ondergeschikt college, want dat is hij, maar hij wordt gemaakt tot een college, welks activiteit niet langer uit het eigen leven opkomt en daarin wortelt, maar dat slechts leeft bij de gratie van eene andere macht, die zich, zoodra het iets meer dan instrument wil zijn, in zijn plaats schuift. Dit nu is hier een *novum*, dat de natuur van ons gemeenterecht verandert, en dat ik deswege niet kan noch mag aanvaarden. En dat te minder, omdat het toekennen aan Gedeputeerde Staten van de bevoegdheid, om te gaan zitten op den stoel van den gemeenteraad, in het verband van deze wet mijns inziens zelfs een immoreel karakter draagt.

Immers toch moeten de gemeenteraden volgens art. 7 met hun plaatselijke verordeningen bij Gedeputeerde Staten te biecht komen. Dus hebben die Staten het in hun macht, de gemeenteraden, zoolang ze willen, op te houden, tot eindelijk de twee jaren om zijn. Zijn dus de gemeenteraden niet geneigd, zich te voegen naar wat Gedeputeerde

Staten als eisch stellen, dan maken die Staten geen de minste haast. Waarom zouden zij ook? Zij wachten eenvoudig tot de termijn afloopt, gelijk men een snoek viert, die den haak in zijn bek heeft, en dien men weet straks toch te kunnen ophalen. En wanneer de twee jaren dan om zijn en het stervensuur voor alle autonome handeling heeft geslagen, dan weten Gedeputeerde Staten, dat de gemeenteraden geheel in hun macht en het kind van de rekening zijn. Immers, zoodra de twee jaren om zijn, treden Gedeputeerde Staten zelve in des gemeenteraads plaats.

Dit nu noem ik immoreel. Het is de macht toekennen aan een college, dat juist door het andere college tegen te werken zich de bevoegdheid verschaft, zich in zijn plaats te stellen. Er wordt eene macht aangewezen om na afloop van den termijn de plaatselijke verordening te maken, en dit is dezelfde macht, die aan de gemeenteraden allerlei moeilijkheden in den weg kan leggen. Dit komt mij voor, eene regeling te zijn, die in ons Staatsrecht niet kan worden opgenomen, en die dan ook m. i. in strijd is met de analogie der Grondwet. Zeker, art. 144 der Grondwet heeft ons niet gegeven eene volledige handleiding, hoe bij alle problemen te handelen is, maar wel zijn er in dit artikel lijnen getrokken, en is ons aangewezen, in welke richting wij ons te bewegen hebben, wanneer we voor problemen, als hier zich voor doen, ons geplaatst zien. In dit artikel is uitgangspunt, dat de gemeenteraad zijn verordeningen maakt, *die hij in het belang der gemeente noodig oordeelt*. Hier geldt alzoo zijn zelfstandig oordeel. Blijkt nu echter, dat een gemeenteraad deze zelfstandige macht misbruikt, en zijn roeping grovelijk verwaarloost, dan wil datzelfde art. 144 van de Grondwet, dat eene *speciale* wet de wijze zal bepalen, waarop in het bestuur der gemeente wordt voorzien. Niet een ander gezag, maar *de wet* zal dan over den gemeenteraad beschikken. En voorts bepaalt datzelfde artikel, dat, waar het gemeentebestuur optreedt niet om uit eigen initiatief en zelfstandig te handelen, maar als uitvoerder van de Rijkswetten of van een algemeenen maatregel van bestuur, *de wet* zal aanwijzen, welk gezag alsdan, bij gebreke van het gemeentebestuur, met die uitvoering zal worden belast.

Duidelijk zijn hier dus aangegeven twee lijnen. Er wordt gezegd, dat bij uitvoering van wetten *de wet*, en bij verwaarloozing *eene*, d. i. eene speciale wet, in den toestand zal voorzien. Wanneer het gemeentebestuur in zijn eigen taak te kort schiet, moet eene afzonderlijke, speciale wet het gezag aanwijzen, dat zal moeten doen wat het gemeentebestuur verzuimde. Is er daarentegen alleen sprake van de uitvoering van Rijkswetten en van algemeene maatregelen van bestuur, dan wordt

gezegd, dat *de* wet aanwijst, wie in de plaats van het gemeentebestuur zal optreden om zich van deze taak te kwijten. Waarmede hebben wij nu in dit geval te doen? Mij dunkt met een gemengd geval, een *casus mixtus*. Men kan niet zeggen, dat de gemeentebesturen met deze wet in handen niets anders hebben te doen, dan die wet uit te voeren. Deze wet geeft volstrekt niet eene reeks wettelijke bepalingen, die zij slechts hebben te volgen. Neen, zij worden ook geroepen tot zelfstandig handelen en tot optreden uit eigen hoofde. En toch geeft deze wet ook regelen, die zij hebben op te volgen. Wij hebben hier dus metterdaad een gemengd geval, betreffende eenerzijds het uitvoering geven aan eene Rijkswet, en anderzijds een geroepen zijn om te handelen uit eigen initiatief. Waar zich nu zulk een *gemengd* geval voordoet, hebben wij ons dus af te vragen, welke lijnen ons de Grondwet aan de hand doet om het probleem tot oplossing te brengen?

En dan komt het mij voor, dat er maar één weg is, die ingeslagen mag en kan worden, en die is deze, dat ook hier *de wet* alleen beslist, dat, — wanneer een gemeentebestuur, nadat de termijn verlopen is, blijkt geen verordening te hebben tot stand gebracht —, eene speciale wet heeft aan te wijzen, welk gezag alsdan het gemeentebestuur zal vervangen, om te doen wat het zelf had moeten doen. Vraagt men nu nader, waarom juist eene *speciale* wet noodig is, en waarom niet eenvoudig in deze generale wet bepaald mag worden, welk gezag in al zulke gevallen zal optreden, zoo dan al niet Gedeputeerde Staten, om de redenen straks door mij aangegeven, maar dan toch een ander vast gezag, dan antwoord ik daarop dit: Geheel deze wet rust op het beginsel, dat bij de regeling van deze plaatselijke verordeningen moet gerekend worden met de plaatselijke toestanden. Wanneer die noodzakelijkheid niet bestond, zou zeer goed de Rijkswetgever voor het geheele land de zaak kunnen regelen. Maar men gevoelt, dat men dit niet heeft kunnen doen wegens de fout, dat men het onderscheid tusschen steden en dorpen ten onzent heeft afgeschaft en daarvoor gesteld heeft het *univocum*: de gemeente. Daardoor zijn wij in den gebonden toestand gekomen, dat wij de zaak niet voor de steden afzonderlijk en voor de dorpen afzonderlijk kunnen regelen, maar eene regeling moeten maken, die in het gemeen voor steden en dorpen saam geldt. En vandaar het tobben, dat wij zooeven nog gehad hebben, toen wij moesten zoeken naar algemeene phrasen, waar ten slotte geen lid kon uitkomen, en waarbij men ten laatste oordeelde, die algemeene phrasen in vredesnaam maar te moeten aannemen, in de hoop, dat de practische uitvoering de bezwaren wel zou oplossen, waarop men nu stuitte.

Het gehaspel over het moeten vragen van vergunning aan burgemeester en wethouders om ook maar een deel van een gebouw te vernieuwen, is alleen daaruit voortgekomen. En het is evenzoo gebleken bij het amendement van den heer De Waal Malefijt, dat door de meesten niet kon aangenomen worden, omdat het wel voor het platteland uitnemend zou dienen, maar niet voor steden als Amsterdam en Rotterdam, waar sommigen in pakhuizen wonen. Juist dat plaatselijk element eischt verscheidenheid van regeling; en juist dit onderscheidene verbiedt m.i., hier bij algemeene bepaling in de wet aan te wijzen, welk gezag „in casu” het gemeentebestuur moet vervangen. Naar de verschillende toestanden, die zich in de gemeenten voordoen, kan in de verschillende gevallen, waarin geen verordening tot stand kwam, niet op één wijze voor allen voorzien worden. Zoo kan ik mij voorstellen, dat er eene gemeente is, waarvoor men verstandig zou handelen met te doen wat het gemeentebestuur had moeten doen, — ik noem slechts een voorbeeld —, n.l. aan te wijzen eene gezondheidscommissie. Er zijn ongetwijfeld gemeenten, waarin een dergelijke maatregel uitstekend zou werken, maar in andere gemeenten zou dit volstrekt niet kunnen. Zoo zijn er gemeenten, waarin ik mij kan begrijpen, dat zonder bezwaar het gezag der Gedeputeerde Staten ware aan te wijzen, maar andere, waarin dit volstrekt niet zou gaan. En weer zijn er andere gemeenten denkbaar, waarin de toestand zoo bar zou kunnen zijn, dat het 't best ware een afzonderlijken commissaris te benoemen, met volmacht om de bestaande verkeerdheden tegen te gaan. Daarom kan eene enkele wetsbepaling onmogelijk aanwijzen, welk gezag in de verschillende gevallen zal moeten optreden. En nu zegge men niet, dat we, als we dien weg opgaan, stapels ontwerpen van speciale wetten gereed maken kunnen, om in al die verschillende gevallen voor tal en tal van gemeenten te voorzien. Want ik geloof juist omgekeerd, dat, zoo men den weg inslaat, dien mijn amendement aanwijst, den weg, waarop men het gemeenterecht eerbiedigt en zich beweegt langs de lijn der Grondwet, en waarbij rekening wordt gehouden met het verschil van plaatselijke toestanden, er ternauwernood één enkele gemeente zal zijn, waarop art. 8 zal behoeven toegepast te worden, omdat, wanneer men de zaak regelt, gelijk ik voorstel, — en niet alleen een vervangend gezag laat optreden om de verordening tot stand te brengen, maar, wel verre van tevreden te zijn met een stuk papier, doortast om tot de opruiming van het kwaad zelf te komen, en daartoe aan het vervangend gezag expresse bevoegdheden verleent, en *last not least* ter bereiking van dat doel gelden uit de gemeentekas beschikbaar stelt —, er geen enkele gemeente zal zijn, die zich

hieraan wil blootstellen, en ze allen wel zullen zorgen, gereed te komen. Dan toch weet het gemeentebestuur, dat het veel erger over zich haalt, wanneer het niet zorgt, intijds gereed te komen. Ik voorzie dus volstrekt niet zulk een stapel wetsontwerpen, maar voorspel veeleer, dat er niet één zal komen.

De opmerking wordt gemaakt, dat dit dan wel autonomie der gemeenten zou zijn, maar autonomie met den sjambok. Ik geef dit volkomen toe, maar dit juist alleen redt de autonomie. Ik eer de autonomie van de gemeenten, wanneer ik haar in haar eigen sfeer bevoegdheid tot zelfstandig handelen verleen. Maar autonomie is geen vrijbrief voor plichtsverzuim. Wanneer dus de gemeente toont, haar autonomie te misbruiken, dan moet ze hiervoor de vernedering door een ander gezag ondergaan. Maar heel iets anders is het, zulk een hooger gezag, gelijk hier wordt voorgesteld, steeds als drijver achter de gemeente te plaatsen, en over haar te laten heerschen. Laat men dat hier toe, dan schept dit een precedent, dat ten slotte *alle* autonomie vernietigt. Dan toch zal telkens en telkens in deze soort wetten deze ellendige regeling zich herhalen, waardoor gemeentebesturen elken morgen en elken avond zullen staan onder de plak van de Gedeputeerde Staten.

Ten slotte zij nog opgemerkt, dat ik met opzet in mijn amendement de uitdrukking „naleving” gebezigd heb in plaats van „uitvoering” dezer wet, omdat het mijns inziens hier niet uitsluitend aankomt op de uitvoering van de regelen, die in de wet staan, maar veel meer nog op het naleven van datgene, waartoe deze wet de gemeentebesturen als zoodanig oproept, en dat krachtens hun zelfstandig initiatief. Ik heb in de tweede plaats in mijn amendement gezet, dat bij dezelfde speciale wet de *bevoegdheden* van zulk een overwegend gezag moeten geregeld worden, doch alleen voor zooveel noodig, omdat, als burgemeester en wethouders of Gedeputeerde Staten optreden om het gemeentebestuur te vervangen, de bevoegdheid van zulk een gezag reeds geregeld is. In de derde plaats is in mijn amendement de bepaling opgenomen, hoe uit de gemeentekas de noodige gelden ter beschikking van het vervangend gezag komen, omdat, wanneer zulk gezag niet beschikken kan over de noodige middelen, het ook niet krachtig handelend kan optreden, en anderzijds, en niet minder, omdat vooral de wetenschap, dat verzuim geld kan kosten, de gemeenteraden preventief zal aansporen, te zorgen, dat de plaatselijke verordeningen er op tijd komen.

Handelingen, blz. 1274—1277.

VERGADERING VAN 21 MAART 1901.

De Minister van Binnenlandsche Zaken begon dezen morgen met te zeggen, dat wij allereerst ons helder hadden te maken, wat het *hoofddoel* was, waarnaar wij hier hadden te streven. Nu spreekt het vanzelf, dat ik, dit beamende, het ook geheel met hem eens ben, dat, als men bezig is aan eene wet op de volkshuisvesting, geen nevenbedoelingen daarvan het oog mogen aftrekken, maar dat bij ieder lid in dezen de volkshuisvesting hoofddoel van onze discussie moet zijn en moet blijven. Het heeft mij zelfs leed gedaan, dat den Minister, toen hij daarover sprak, ontvallen is het woord „schoorvoetend”. Hij gaf daardoor den indruk, alsof hij wilde zeggen: ik en mijn geestverwanten zijn warm voor de volkshuisvesting, maar gij, mannen van de rechterzijde, wilt ze ook wel, ja, maar schoorvoetend. Ik meen, dat zulk een indruk hier noch mag worden gevestigd, noch, eens gevestigd, zoo mag blijven, en daarom, mijnerzijds herhalende wat ik gisteren gezegd heb, maar nu in anderen vorm, verklaar ik nogmaals, dat ik voor den Minister in niets wensch onder te doen in den ernst van het streven om de volkshuisvesting op degelijke wijze te regelen.

Maar wanneer het aankomt op de keuze van *de middelen*, zal de Minister dan aan de oppositie den eisch stellen, dat zij moet handelen naar den regel, dat het doel de middelen heiligt? Wanneer hij dat zegt, betwist ik het ethisch karakter van zijn standpunt. Zegt hij daarentegen, dit *niet* te bedoelen, dan volgt daaruit vanzelf, dat hij ook aan ons moet laten *de keur* van de middelen. Een der middelen, ons hier door den Minister aangeboden, en derhalve aan ons oordeel onderworpen, raakt de vraag of men, waar een gemeentebestuur niet voldoet aan hetgeen de Regeering ervan verlangt, dwang zal mogen aanwenden om het gemeentebestuur zijns ondanks er toch toe te brengen. En wanneer ik met vele leden oordeel, dat door dit van Regeeringswege aangeboden middel de autonomie der gemeenten zou aangetast worden, — dat is een hooger belang nog dan de volkshuisvesting, dat wij niet mogen prijsgeven —, dan mag men van ons niet vergen, dat wij daarover heen zullen stappen, noch ons, wanneer wij voor die gemeentelijke autonomie opkomen, voorstellen als minder warm voor de volkshuisvesting gestemd dan de Minister en diens geestverwanten.

Na deze korte opmerking vooraf, kom ik thans tot de zaak in principe. Door den Minister is zeer juist gezegd, dat de volkshuisvesting ook is Rijkszaak en dat, wanneer men vraagt, op welke wijze het Rijk, zich

deze zaak aantrekkende, daarbij zijn wil kan doorzetten, het antwoord dan zijn moet, dat de Rijksoverheid dit op zich zelf zou kunnen doen, rechtstreeks, door uitsluitend te gebruiken haar eigen ambtenaren, die ze dan allerwege zou moeten stellen, en bij de wet door eene volledige regeling zou moeten instrueeren. Voor zoover daarentegen de Rijksoverheid bij eenig onderwerp dien weg niet kan volgen, staat haar nog een geheel andere weg open om tot uitvoering van wat ze wenscht te geraken. Ze kan dan namelijk een deel van de taak der uitvoering opdragen aan Provinciale Staten, aan Gedeputeerde Staten, aan gemeenteraden en aan burgemeester en wethouders, college's, die ze alsdan als *haar organen* bezigt.

In den regel is die laatste wijze van werken voor de Rijksoverheid zelfs de meest gewenschte, omdat ze beter op het leven past, maar daaraan is het nadeel verbonden, dat de Rijksoverheid geen middelen bezit om de genoemde colleges tot dezen organischen arbeid te dwingen. Het zijn organen, die men gebruiken kan, maar men kan ze niet omzetten in dezelfde positie als waarin de ambtenaren verkeerden. Over haar ambtenaren heeft de Rijksoverheid rechtstreeks recht van gebieden, maar zoodra zij voor de uitvoering harer taak Provinciale Staten, gemeenteraden, Gedeputeerde Staten en burgemeesters en wethouders bezigt, gaat ze gebruik maken van colleges, die niet haar aangestelde dienaren zijn, maar die opkomen uit het volk en *door volkskeuze*. En juist omdat die colleges opkomen niet uit eene aanstelling van Rijkswegen, maar uit de volkskeuze, bezitten ze uit den aard der zaak krachtens dezen hun voorsprong eigen initiatief en eigen recht van zelfstandig oordeel. En wanneer nu de Rijksoverheid dat eigen initiatief en dat eigen oordeel in die colleges gaat vernietigen, vernietigt zij feitelijk in het uitvloeisel van de volkskeuze den volksinvloed zelf. Dan doet ze datgene, wat het karakter van de Volksvertegenwoordiging als zoodanig met zich brengt, te niet, en stelt die colleges eenvoudig in de positie van haar ambtenaren. Voor zoover dan ook tot dusver aan zulke colleges werd opgedragen de uitvoering van eenigen algemeenen maatregel van bestuur of van eenige wet, erkenden dusver de Grondwet en de Gemeentewet zelve, dat, bij weigering van medewerking van de zijde dier colleges, buiten hen om daarin moest worden voorzien. Dan werd niet het stelsel gehuldigd, dat men toch het college zou dwingen den wil van de Rijksoverheid te doen, maar dan werd bepaald, dat, wanneer zulk een college de wet niet uitvoerde, door de Rijksoverheid in de wet eene andere macht zou zijn aan te wijzen, die alsdan insprong. Art. 144 der Grondwet zegt uitdrukkelijk in de laatste

zinsnede: „De wet bepaalt, welk gezag het gemeentebestuur *vervangt*, wanneer het in gebreke blijft, in de uitvoering der wetten, der algemeene maatregelen van bestuur of der provinciale verordeningen te voorzien”. Op die wijze is hier in dit geval voorzien.

De mogelijkheid wordt alzoo aangenomen, wordt zelfs ondersteld, dat een gemeentebestuur zich niet bereidwilliglijk leent om uitvoering aan de wetten te geven. En indien dit geval zich voordoet, en een gemeentebestuur, dat nooit anders dan *vrijwillig* optreedt, en een vrijwilligen dienst bewijst, in een bepaald geval acht, zulks niet te moeten doen, wordt er niet gezegd, dat men er het dan toch toe *dwingen* zal om het te doen; neen, dan wordt een ander orgaan aangewezen om het te doen, en om het te doen uit eigen hoofde. Dwang kent ons Staatsrecht ten deze niet. Dat ziet men ook hier. Stel toch, men laat hier Gedeputeerde Staten optreden, mag ik dan eens vragen, of de Minister eene macht bezit om bij voorbeeld Gedeputeerde Staten tot uitvoering van art. 8 te dwingen? De Minister schrijft in art. 8 een dwangmiddel voor om het gemeentebestuur tot de orde te roepen: Gedeputeerde Staten zullen dan moeten doen wat des raads is. Maar wanneer Gedeputeerde Staten op hun beurt ook eens aan die opgelegde taak geen gevolg geven, wat dan? Heeft de Minister dan een tweede dwangmiddel om ook Gedeputeerde Staten te dwingen? Natuurlijk niet. En waarom niet? Omdat dit in ons Staatsrecht niet past, en omdat ook Gedeputeerde Staten opkomen uit het volk. Had de Minister dus zijn wet sluitend willen maken, — op zijn standpunt altijd —, dan had hij niet alleen dit art. 8 moeten neerschrijven, maar er een art. 9 op moeten laten volgen, waarin hij had behooren te schrijven: „Indien binnen zes maanden daarna Gedeputeerde Staten zulks *niet* doen, dan worden zulke voorschriften gegeven door mij, Minister.” Dan had het gesloten. Maar nu berust het voorstel van de Regeering hierop, dat men de gemeentebesturen niet kan vertrouwen, wijl die òf kunnen weigeren òf het verkeerdt doen. Zij moeten dus gedwongen worden. Maar op Gedeputeerde Staten kan men wel rekenen; die zullen aan geen dienstweigering denken. Wat blijkt hieruit? Dat de Regeering, bij haar strijd met de gemeentebesturen, in de Gedeputeerde Staten bondgenooten ziet; en juist dat bedreigt de autonomie der gemeenten.

In dien logischen gang van gedachten had de Minister mijns inziens aldus moeten redeneeren: Het Rijk stelt bepalingen vast omtrent de volkshuisvesting en begint met de verwezenlijking daarvan op te dragen aan de gemeentebesturen, altoos natuurlijk zoo, dat deze besturen naar hun wijze van bestaan hierbij autonoom te werk gaan, niet uniform,

maar naar plaatselijke gesteldheid. Blijkt nu, dat eenige gemeentebesturen dat niet of niet genoegzaam doen, dan zal ik, als Rijk, diezelfde voorziening opdragen aan de Provinciale Staten, — dat kan even goed —, en dan laat ik de zaak regelen bij eene provinciale verordening, die dan geldt voor die ééne provincie. En dan kan die provincie, nadat naar het aantal inwoners in de betrokken gemeenten twee of drie regelingen zijn gemaakt, deze onderscheidenlijk voor de gemeenten vaststellen. En wanneer de Regeering ook bij de Provinciale Staten geen geneigdheid mocht vinden om deze taak van haar over te nemen, dan zou er niets anders overschieten, dan dat bij Rijkswet de geheele materie in bijzonderheden werd geregeld, des noodig onderscheidenlijk voor klassen van gemeenten, zoodat deze niets hadden te doen dan uit te voeren. Komt daarentegen de Regeering tot de conclusie, dat dat *onmogelijk* zou zijn, wat volgt daaruit dan anders, dan dat deze geheele methode van den Minister niet in overeenstemming is met den aard van het onderwerp, dat hij regelen wil.

Ik kom thans tot het artikel en tot het amendement. Het artikel zelf is door den Minister niet verdedigd. De verschillende bedenkingen, gisteren door mij daartegen ingebracht, zijn blijven liggen. Ik wijs in de eerste plaats op eene vraag van minder gewicht, die ik naar aanleiding van dit artikel had gedaan. Het was deze vraag, gelijk de heer Minister zich misschien zal herinneren: waar voorgeschreven wordt in art. 8, dat voorschriften volgens art. 1 moeten gemaakt worden, moet daar niet iets aan toegevoegd, waaruit blijkt, dat de vrijstellingen, die gegeven zijn, daardoor niet worden te niet gedaan? Ik weet wel, dat de vrijstellingen nooit geheel art. 1 kunnen te niet doen, maar de dispensaties kunnen toch zoover gaan, dat zij van geheel het sub 2°. van het artikel dispenseeren, n.l. van het geven van voorschriften voor de bewoning. En in de tweede plaats kunnen een of meer van de 10 punten van art. 3, en dus ook *alle*, onder die dispensatiën vallen. En dan blijft er, indien dat gebeurt, van heel de verordening al bitter weinig over. De vraag is dus, of door den aanhef, gelijk het thans staat in art. 8, voldaan zal worden aan hetgeen de Minister bedoelt, en of Gedeputeerde Staten in dat geval uitsluitend voorschriften zullen hebben te geven voor die enkele punten, waarvan de gemeenteraad niet gedispenseerd werd. Ik laat dat echter verder loopen, omdat het eene quaestie van redactie geldt, maar ik geloof toch, dat het goed zal zijn, zoo ook op die vraag geantwoord wordt.

Mijn hoofdvraag ten aanzien van het artikel was daarentegen eene geheel andere, eene, die vanzelf met mijn amendement in verband

stond, de vraag n.l., wat hier eisch is, naar luid van de Grondwet? En daar de Minister ook daarop niet is gegegaan, veroorloof ik mij, hem nogmaals deze pertinente vraag te doen: aan welk artikel der Grondwet ontleent gij uw recht, Gedeputeerde Staten te substitueeren aan den gemeenteraad? Men kan maar niet zeggen: dat zullen wij doen bij de wet, want wanneer men dat zegt, dan ondermijnt men geheel het karakter der Grondwet. Wat toch is het karakter, dat de Grondwet onderscheidt van andere wetten? Dit, dat in de Grondwet de verdeling van rechten en machten, zoover dat onder menschen mogelijk is, wordt vastgelegd door het twee-derde. Naar haar aard moet de Grondwet alzoo aanwijzen, op welke rechten en bevoegdheden van gemeenteraden, van Provinciale Staten of ook van personen door de wet geen inbreuk mag worden gemaakt. Beweert men toch, dat de gewone wet met de gemeentebesturen handelen kan gelijk zij wil, waartoe dient dan het geheele artikel 144 in de Grondwet? Wanneer men toegeeft, dat de colleges, die opkomen uit eene volkskeuze, zooals gemeenteraden en Provinciale Staten, zekere rechten bezitten, die haar in de Grondwet gewaarborgd zijn, dan wordt de macht van den gewonen wetgever door die bepaling begrensd en dan werpen die bepalingen een bolwerk rondom die rechten en vrijheden op en komt aan den gewonen wetgever het recht niet toe, dat bolwerk te ondergraven of door te steken. Ik heb dus het recht, om, wanneer de Minister een novum, eene tot dusver ongewone, onbekende, dwingende macht aan de gemeenteraden aanlegt, hem te vragen, welke bepaling van de Grondwet hem daartoe het recht geeft.

Die bevoegdheid kan niet ontleend worden aan het eerste lid van art. 144, waar staat: „Aan den raad wordt de regeling en het bestuur van de huishouding der gemeente *overgelaten*.” De Minister toch erkent, dat het hier wel ten deele eene zaak van gemeentehuishouding geldt, maar *hij laat ze juist niet over*. Hij kan die bevoegdheid evenmin ontleenen aan het 2de lid van art. 144, waar staat, „dat de raad de verordeningen maakt, die *hij* in het belang der gemeente *noodig oordeelt*.” De Minister toch wil omgekeerd den gemeenteraad dwingen, voorschriften en verordeningen te maken, die de raad zelf *niet noodig* oordeelt, maar die hij of Gedeputeerde Staten wel noodig oordeelen. De Minister kan zich ook niet beroepen op het laatste lid van art. 144, want hij erkent, dat het hier geen quaestie is enkel van uitvoering van de wet, in den zin waarin het laatste lid van het artikel spreekt. Hier wordt niet alleen uitvoering, maar ook zelfstandige medewerking geëischt. Immers spreekt het laatste lid van art. 144 van

wetten, in dien zin, dat deze wetten zelve de regelen stellen, zoodat het voor de gemeentebesturen eenvoudig op de uitvoering aankomt. Hier daarentegen heeft de Minister zelf erkend, dat het niet alleen aankomt op de uitvoering van volledig gestelde regelen, maar op een zelfstandig oordeel in het zelf maken van voorschriften. Ook het laatste lid past hier dus niet. Er blijft alzoo alleen de bepaling over van het derde lid in dit grondwetsartikel, dat zegt, dat, wanneer de gemeenteraad de belangen van zijn huishouding zoo onbehoorlijk waarneemt, dat hij die verwaarloost, er dan substitutie van eene andere macht kan plaats hebben.

De Regeering kan dus niet anders argumenteeren dan zoo: Ik acht, dat deze volkshuisvesting behoort tot de belangen, die de gemeente te verzorgen heeft; wanneer nu de gemeente dat niet doet op eene wijze, gelijk ik oordeel, dat het behoorde te geschieden, welnu, dan beschouw ik het, dat de gemeente ten deze *verwaarloost* een belang, dat die gemeente behoort waar te nemen. En dan komt het derde lid in aanmerking. Maar natuurlijk kan de Minister dit derde lid niet letterlijk toepassen, maar moet hij het toepassen *naar analogie*. Deze argumentatie naar analogie is ten deze reeds in de Gemeentewet te vinden. Ik wijs slechts op één punt. Art. 146 van de Grondwet verklaart, dat aan de goedkeuring van Gedeputeerde Staten alleen onderworpen zijn de besluiten, rakende beschikking over gemeente-eigendom en andere burgerlijke rechtshandelingen, die de wet aanwijst, behalve de begrootingen, die afzonderlijk vermeld staan. En toch is in art. 195 der Gemeentewet — hoewel er in art. 146 der Grondwet daarvan niets staat — *naar analogie* die bepaling ook toegepast op de jaarmarkten. Op dezelfde wijze kan men ook hier zeggen: Wij staan hier voor eene ongelegenheid, waarvoor art. 144, 3de lid, wel niet letterlijk in aanmerking komt, maar toch kunnen wij, naar analogie, deze bepaling ook op dit geval *mutatis mutandis* van toepassing verklaren. Dat was dan ook mijn redeneering, en zoo ben ik juist tot de conclusie gekomen, die in mijn amendement belichaamd is, deze namelijk, dat, wanneer een gemeentebestuur niet gewillig is om de Rijksoverheid ten deze als orgaan te dienen, de Regeering alsdan, op grond van art. 144, 3de lid, eene afzonderlijke wet moet indienen, waarbij in dat geval wordt voorzien.

Ik meen dus, dat ik mij met mijn amendement beweeg geheel in de lijn van de Grondwet, en dat daarentegen de Minister niet kan aantoonen, dat hem eenige bevoegdheid in de Grondwet is gegeven om de substitutie, gelijk hij die hier regelt, te doen plaats hebben.

Verder is tegen mijn amendement door den Minister weinig aangevoerd. Zijn eerste argument was, — maar hij voelde zelf, dat het niet de moeite waard was, er veel over te spreken —, dat het eenige meerdere drukte in onze parlementaire werkzaamheden zou brengen. Maar wij weten genoeg, hoe het hier met de kleine wetten gaat. Den eersten keer zou zulk eene wet, zooals ik bedoel, om den wetsvorm behoorlijk in orde te krijgen, eenige drukte geven, maar was die vorm eenmaal gevonden, — de Minister weet, hoe het met de naturalisatiewetten gaat —, dan zouden de volgende wetten van hetzelfde model schier vanzelf loopen. Doch ik spreek daar niet verder over, omdat de Minister zelf zeide: ik memoreer het even, maar het doet aan de zaak niets af.

Het tweede argument, dat de Minister tegen mij aanvoerde, was, dat zijns inziens de gemeentebesturen wel terdege zullen protesteeren, dat zij volstrekt niet zoo mak zijn als ik ze mij voorstel, en dat ik ten onrechte gedacht had, dat de gemeentebesturen, wanneer eenmaal eene dergelijke draconische bepaling in wet stond, wel zouden zorgen, er niet mede in aanraking te komen. Ik heb met genoeg van den Minister gehoord, dat er in den lande nog zooveel lust voor de autonomie den gemeenten bestaat, zij het dan ook niet bij de Regeering. Ik verheug mij zeer over die mededeeling, welke metterdaad moed voor de toekomst geeft. Ook bewijst ze opnieuw, dat wij, die hier onbezweken en onverdroten voor de autonomie der gemeenten opkomen, metterdaad uitdrukking geven aan eene nationale gedachte, die volgens het getuigenis van den Minister zelf bij onze gemeentebesturen nog leeft.

Het derde en laatste argument van den Minister bespreek ik zoo straks te gelijk met het voorlaatste argument van de Commissie van Voorbereiding, dat namelijk het geneesmiddel, hetwelk ik voorstel, nog erger zou zijn dan de kwaal. Maar eerst heb ik nog iets te zeggen over een paar opmerkingen, door den Voorzitter der Commissie gemaakt. Hij deed ten eerste opmerken, dat door mij verwezen wordt naar andere wetten, die nog gemaakt moeten worden. Hij zal echter zelf toestemmen, dat, na het gebeurde bij de Ongevallenwet, dit argument in deze Kamer zijn kracht verloor. Er is geen reden, waarom men ook hier niet zou kunnen doen, wat toen met zijn eigen medewerking is geschied.

In de tweede plaats zeide hij, dat de formuleering van mijn amendement in zooverre te wenschen overliet, dat er geen volledige regeling in gegeven is. Indien hij onderscheidenlijk genoemd had, wat zijns

inziens aan die regeling ontbrak, zou ik daarop hebben kunnen antwoorden. Nu kan ik er alleen dit van zeggen, dat, indien er tot stand komt eene wet, die niet anders kan uitgaan dan van den wetgever, alsdan die wetgever volkomen bevoegd is, zelf alle noodige regelingen te maken, en dat iedere bepaling, die ik hier zou willen voorschrijven, hem toch niet zou binden, omdat de wetgever van het eene oogenblik dien van het andere oogenblik toch niet kan binden. Dit doet ter zake dus niets af.

Hij heeft echter een ander, zeer voor de hand liggend, argument gebruikt, dat ik ook van de Regeering verwacht had te hooren, en waarvan ik de gegrondheid gevoel. Hij heeft toch gezegd: gij wilt een *moorddadigen* maatregel nemen. Hij begon wel met op te merken, dat de heer Lohman aan het *overdrijven* geweest was, maar om goede vrienden met den heer Lohman te blijven, denk ik, dat hij door het gebruik van dat woord „moorddadig” heeft willen toonen, hoe ook zijn gemoed, als het warm wordt, zich niet altijd aan overdrijving speent. Zijn argument versta ik intusschen goed. Hij bedoelde: gij wilt door uw preventieven maatregel de gemeentebesturen zóó afschrikken, dat, indien zij lezen, wat gij nu in de wet wilt schrijven, zij, zonder een oogenblik te morren of te aarzelen, zich aan Gedeputeerde Staten zullen onderwerpen, om maar aan die draconische bepaling te ontkomen.

Mijnheer de Voorzitter! Dat is ook zoo. De Voorzitter der Commissie heeft terecht uit mijn zeggen afgeleid, dat ik door mijn stelsel de gemeenten feitelijk in de armen dreef van Gedeputeerde Staten, en hij acht, dat dit zou zijn om ze in die omhelzing, altoos in mijn stelsel, te laten dooddrukken. Dit is metterdaad een schijnbaar ernstig bezwaar, dat tegen mijn amendement in het midden kan worden gebracht. Maar ik stel er dit tegenover, dat, wanneer dit bij de gemeenteraden daaruit voorkomt, dat zij slordig of onverschillig zijn, ik daarmede niet het minste medelijden heb, en deze straf zeer goed zou vinden. Maar wanneer het omgekeerde geval plaats had en een gemeenteraad voor de behartiging van een ernstig lokaal belang opkwam, waarvan het meer verstand had dan Gedeputeerde Staten, en hij stuitte op kleingeestige bemoeizucht van dat college, dan zou zulk een gemeenteraad voor mijn draconischen maatregel volstrekt niet uit den weg hebben te gaan. Dan zou hij het er volkomen veilig op kunnen wagen. Immers, dan zou de speciale wet hem juist redden, en zou juist verkregen worden, wat wij moeten hebben, nl. dat niet Gedeputeerde Staten, maar *de wetgever* beslist, en die zou in casu, het geval kennend,

Gedeputeerde Staten in het ongelijk, en de gemeente in het gelijk kunnen stellen.

Hiermede kom ik tot op één na de laatste opmerking, welke de geachte Voorzitter van de Commissie van Voorbereiding, edoch geheel ten onrechte, tegen mijn amendement maakte. Die geachte spreker heeft zeer juist gezegd, dat mijn amendement de *mogelijkheid* toeliet, en in sommige gevallen zelfs den toelig had, om *desnoods* met den sterken arm, in gemeenten waar kwaad schuilt, dat op andere wijs niet weg te ruimen is, dat kwaad radicaal uit te roeien. Maar zeer onjuist heeft die geachte spreker — en geheel tegen mijn bedoeling in, gelijk ik die ook gisteren heb uitgesproken — het doen voorkomen, alsof mijn amendement ten gevolge zal hebben, dat dit harde optreden *altoos* zal moeten plaats hebben. Daarvan toch is eenvoudig niets aan. De geachte Voorzitter der Commissie had m. i. zelfs zoo iets niet mogen zeggen. Immers, ik had er integendeel juist op gewezen, hoe mijn amendement de uniformiteit opheffen, en aan den wetgever de volle gelegenheid geven zou, om, naar verschil van omstandigheden en toestanden, te werk te gaan. Als dus de wetgever naderhand mocht bemerken, te doen te hebben met het geval, dat aan een goed willenden gemeenteraad door Gedeputeerde Staten de voet dwars was gezet, dan zou er van geen draconischen maatregel sprake wezen, maar zou volgens mijn art. 8 een gezag worden aangewezen, dat op de meest beleefde en voorkomende manier met de gemeente in onderhandeling treden en met haar zelve de zaak regelen zou. Van de bittere gevolgen, die de geachte spreker aan mijn amendement toeschreef, zal dus geen sprake zijn dan bij onwil, en dan juist zou dat eisch zijn.

Ook wat hij zeide omtrent de bepaling van de wijze, waarop zulk interregnum zou moeten eindigen, moet ik ten eenenmale ontkennen, dat dit in mijn art. 8 zou moeten staan. Immers ook dat kan de wetgever van het eene oogenblik niet aan dien van een ander tijdstip voorschrijven; ook dat moet de wetgever, die op dat oogenblik optreedt, in dezelfde wet uitmaken. Zoolang wij het voorrecht hebben, mannen als den Voorzitter van de Commissie van Voorbereiding in deze Kamer te zien, behoort het zelfs tot de onmogelijkheden, dat de wetgever, zonder zijn protest, zoo dwaas zou zijn, een commissaris naar eene gemeente te zenden met de opdracht, — gelijk hij het voorstelde —, er parken aan te leggen of andere dure dingen te doen. De geachte spreker begrijpt heel goed, dat zoo iets in de verste verte niet in mijn bedoeling kan liggen. De bedoeling van mijn amendement is alleen, macht te geven aan de Regeering, om hier of daar, waar brocinesten bestaan,

die voor de bevolking der plaats en de omliggende streken gevaarlijk kunnen worden, deze te kunnen uitroeien, aan het kwaad een einde te maken en daarna te beslissen, hoe voorts de wet voor die gemeente, in haar zelfstandigheid hersteld, zal moeten werken. De verdenking, die de geachte spreker op mij werpt, alsof ik iets zoo onzinnigs bedoeld had, moet ik alzoo afwijzen en ik verklaar zelfs, dat het mij leed deed, dat hij, die anders zoo helder en scherpzinnig oordeelt, hier een dergelijken boeman tegen mij uitspeelde.

Ten slotte kom ik dan, Mijnheer de Voorzitter, tot het, ik mag wel zeggen: groote, argument, dat zoowel door de Regeering als door de Commissie tegen mijn voorstel is aangevoerd geworden en dat aldus luidt: Komt gij op voor de autonomie der gemeenten? Gaat gij voor dat hoog belang den strijd aanbinden? En gij zelf, wat doet *gij* anders dan deze zelfde autonomie nog erger aantasten dan iemand ooit dorst bestaan?

Men zal wel willen gelooven, dat, toen ik dat amendement neder-schreef, het mij niet vreemd was, dat die tegenwerping zou komen. Die tegenwerping lag geheel voor de hand. Het is zelfs moeilijk denkbaar, dat wie de gedachte van mijn amendement in het hoofd had, dit bezwaar niet zelf onmiddellijk zou voelen. En daarom zij het mij vergund, dit punt ten slotte nog ietwat breedvoerig te bespreken. En dan zou ik willen vragen, of, wanneer de geachte Voorzitter der Commissie van Voorbereiding, voor welk vergrijp ook, in zijn jeugd voor veertien dagen op water en brood ware gezet, hij dit ook niet zou gevonden hebben een tamelijk krassen maatregel. En wanneer men nu daarentegen een werklooze, die het gevaar van de phosphorvergiftiging niet kende, eene plaats aanbood op een phosphorusfabriek, zou het dan misschien nog niet prijzenswaard heeten, eene daad van philanthropie, dat men zulk een man, die broodeloos stond, hielp? En toch, wie gevoelt niet, dat juist dit laatste veel wreeder zou zijn dan de daad van een vader, die zijn jongen hard straft met water en brood?

En dit is ook hier de quaestie. Ik zie met genoegen, dat de heeren zich hierover vroolijk maken, wat voor mij een bewijs is, dat ze zelfden gevoelen, hoe de kracht van hun argument hiermede weggaat. Wat toch is het geval? Men kan de autonomie van een persoon of van eene gemeente op zijde zetten in één bepaald geval, maar men kan ook langzamerhand en ongemerkt het autonome leven van de gemeenten vergifigen, tot het inzinkt en wegsterft. En nu is het standpunt, waarop de Voorzitter van de Commissie van Voorbereiding en de Regeering zich plaatsen, dit: Gij, die in één gegeven geval eene gemeente, die

haar autonomie misbruikt, hard aantast, gij hebt geen eerbied voor die autonomie, maar wij, die deze autonomie ongemerkt en langzamerhand, zoo zachtjes aan, in haar wortel doen verdorren, wij zijn van die autonomie de ware vrienden. Het geldt hier, Mijnheer de Voorzitter, eene paedagogische en psychologische quaestie. De vraag is, — zoowel voor personen als voor colleges —, waardoor men de zelfstandigheid en den moed om voor zijn recht pal te staan, meer ondermijnt: wanneer men in één enkel bepaald geval, bij vergrijp, dien persoon of dat college hard aantast, of wel, wanneer men dien persoon of dat college bij elken stap op den weg onder het mentorschap van eene hoogere macht plaatst. En dan is het de ervaring van deskundigen — en de heer Ketelaar, die mij zooveen scheen te willen interrompeeren, zal dit met mij eens zijn — en alle goede paedagogen hebben het steeds zoo geleerd, dat, als men zijn jongen een enkelen keer, wanneer hij eene verkeerde daad doet, hard straft, hierdoor de zelfstandigheid van zijn karakter in het minst niet aantast, doch eer prikkelt, maar dat men, wanneer men zijn jongen, ook nadat hij de eerste kinderjaren te boven is, voortdurend aan den leiband van een mentor laat loopen, en een ander bij hem zet, die al zijn vrijheid aan banden legt, alle vastheid van karakter in hem tegenhoudt.

Zoo is het met personen en evenzoo is het met colleges. Wanneer men colleges als de gemeenteraden in den trant van het Regeeringsvoorstel onder den voortdurenden drup en druk van Gedeputeerde Staten zet, zoodat er ten slotte van vrijheid van beweging bij hen geen sprake meer kan zijn, en dan bovendien nog, gelijk hier geschiedt, dwangmiddelen gaat aanwenden, en met hen handelt, alsof zij een stel ambtenaren waren, m. a. w. tot hen zegt: indien gij niet doet gelijk ik het wil, dan heb ik hier een probaat middel uitgevonden, om u voortaan klein te krijgen, want dan stel ik eenvoudig een ander in uw plaats en zal ik u dwingen om voortaan te dansen naar de pijpen van de hoogere macht, die ik in uw plaats laat zetten, — dan wordt de autonomie, het zelfstandig karakter van den gemeenteraad, en daarmee het recht van de volkskeuze, die hem aanstelde, op zóó ernstige wijze ondermijnd, dat ik mijnerzijds niet ernstig genoeg daartegen kan protesteeren.

Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben in Egypte een khedive zitten. O, die man is zoo volkomen autonoom; men kan in alle uitgaven van den *Almanach de Gotha* hem bijna als Z. M. aangeduid vinden. Maar in dat Egypte zit ook een Engelsche gedeputeerde, als de drijver vanouds, en als ik dan vraag, of die gedeputeerde de autonomie van Egypte sterkt, dan stemt immers ieder toe, dat veel, veel hoger staat de

autonomie van De Wet in Transvaal, al zijn de Engelschen in zijn hoofdstad meester.

Er is — en dit ten slotte — gezegd door den Minister, en het is door den voorzitter der Commissie van Voorbereiding herhaald: Zulke stapels, — en hij hief zijn hand hoog op —, zulke stapels wetsontwerpen zullen hier noodig zijn om voorziening te treffen, als uw amendement doorgaat. Maar daar wensch ik dan toch deze opmerking tegenover te stellen, dat, sedert in art. 144 der Grondwet de draconische bepaling van het derde lid voorkomt, omtrent hetgeen geschieden zal, wanneer de regeling en het bestuur van de huishouding eener gemeente door den gemeenteraad grovelijk worden verwaarloosd, juist de ervaring heeft geleerd, dat de vele moeilijkheden, die men vroeger had met de rekeningen van de plaatselijke besturen, aanmerkelijk verminderd, zoo niet weggefallen zijn. Waar men dus zegt: uw maatregel zou niet baten, want er zouden stapels speciale wetten noodig zijn, daar meen ik, dat, waar ik mijn maatregel geheel baseer op datzelfde derde lid van art. 144 der Grondwet, er geen grond hoegenaamd kan zijn om te beweren, dat mijn art. 8 het verzet, voor zoover het uit slordigheid of onwil opkwam, niet bijna onmiddellijk breken zou, maar dan preventief!

Handelingen, blz. 1291—1295.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb niet te dupliceeren, omdat noch van de zijde van den Minister, noch van die der Commissie van Voorbereiding daarvoor verdere stof geboden is. Wel heb ik de vraag te stellen, in hoever hetgeen van deze zijde van de Kamer ten behoeve van de autonomie van de gemeenten gesproken werd, door de zoo straks te houden stemming tot het zuiverst effect zou kunnen leiden. Nu doet zich de zaak zóó voor, dat wij hebben drie amendementen, waarvan dat van de heeren Van Asch van Wijck c.s. door mij zeer op prijs wordt gesteld. Het amendement is door den Minister en de Commissie van Voorbereiding gunstig ontvangen; wij mogen er dus haast wel op rekenen, dat het zal worden aangenomen. En is dit het geval, dan bestaat er voor mij geen bezwaar, aan art. 7 mijn stem te geven. Het amendement van den heer De Savornin Lohman daarentegen kan ik mijnerzijds niet steunen; juist omdat hij art. 7 niet opneemt, en zonder de goedkeuring van Gedeputeerde

Staten alle klem ontbreken zou. Omgekeerd volgt hieruit, dat hij, die deze goedkeuring juist wil, niet met mijn amendement zal kunnen medegaan. Van deze zijde zoude er dus eene verdeelde stemming plaats hebben, wat zou kunnen worden geïnterpreteerd als schadelijk voor het belang, dat wij voorstaan. Ik meen uit dien hoofde, dat het beter is om, indien art. 8 in stemming komt, saam dáártegen te stemmen, en daarom heb ik de eer, mijn amendement, dat zijn dienst heeft gedaan, in te trekken.

Handelingen, blz. 1296.

WETSONTWERP tot verleening van herhaalde verlenging van den duur der werking van de wet van 4 April 1892 (Staatsblad n°. 56), houdende voorziening ter tijdelijke versterking van de nationale milittie.

VERGADERING VAN 28 MAART 1901.

Mijnheer de Voorzitter! Indien ik wel zie, brengt dit ontwerp ons aanstonds, gewild of niet gewild, in aanraking met de ministerieele crisis. De Regeering stelt ons voor, nogmaals eene lichting bij de zes te voegen, en zoo het getal lichtingen wederom te brengen op zeven. Ik versta dat, indien de Regeering van voornemen is, met haar wetsontwerp op de legerorganisatie door te gaan. Dan toch moet dit wetsontwerp beschouwd worden als bestemd om eene geheel tijdelijke voorziening te geven; en dan zal eerst later, bij de behandeling van de legerorganisatie, beslist worden, of men met zeven lichtingen zal kunnen volstaan, dan wel op acht zal moeten komen. Is het daarentegen *niet* de bedoeling der Regeering, aanstonds met de legerorganisatie door te gaan, en wordt deze op het oogenblik op zijde gezet, dan heb ik dit ontwerp buiten verband daarmede te bezien als voorziening op zich zelf; en dan is de houding der Regeering hier, mijns inziens, onverklaarbaar. De Regeering toch heeft in de Memorie van Toelichting op het eerste destijds ingediende voorstel tot reorganisatie der landmacht op bladz. 1 verklaard, dat de tegenwoordige defensiemiddelen in zoo gebrekkigen toestand verkeerden, dat op een gegeven oogenblik de toestand noodlottig zou kunnen worden voor ons onafhankelijk volksbestaan. Dat is nog euphemistisch uitgedrukt, maar dat wil dan toch met andere woorden zeggen: wanneer wij op dit oogenblik werden aangevallen, voorzie ik, Regeering, dat het met Nederland gedaan zou zijn. Ook bij dit ontwerp geldt het dus niet een ondergeschikt vraagstuk, maar een van hoogst ernstig karakter.

Immers heeft de Regeering op bladz. 1 van die Memorie van Toelichting op haar serieuze verklaring laten volgen, dat onverwijlde versterking dringend noodzakelijk was. En wat was de eenige conclusie, die uit haar praemisse was te trekken? In den gedachten-gang van de Regeering is, voor ons nationaal zelfbehoud, allereerst, nog afgezien van de vermeerdering van het contingent, beslist noodig, dat wij niet *zeven*, maar *acht* lichtingen krijgen. Hier daarentegen komt de Regeering met een voorstel om de zes lichtingen op *zeven*

te houden. De achtste vraagt zij niet. Hangt dit niet rechtstreeks met de ministerieele crisis samen? Mij dunkt, hierop kan niet anders dan bevestigend geantwoord worden. Gaat toch de Regeering door met het ontwerp op de legerorganisatie, dan bedoelt dit voorstel niets dan een tusschen beide in komenden maatregel. Maar heeft de Regeering *niet* het plan, met de behandeling van het wetsontwerp op de legerorganisatie door te gaan, dan treft haar het verwijt, dat zij, na bedoelde verklaring in de Memorie van Toelichting te hebben afgelegd, met middelen aan komt dragen, die, naar haar eigen bewering en volgens haar eigen verklaring, *ontoereikend* zijn.

Dat de Regeering niet overdreef, en dat wij inderdaad in zeer ernstigen toestand verkeerden, bleek nog onlangs uit wat werd geschreven in de derde aflevering van het Belgisch tijdschrift: *La revue de l'armée Belge*, jaargang 1900, waar op bladz. 133, onder het opschrift: *Une appréciation allemande sur la valeur de la puissance militaire et navale de la Hollande*, voorkomt: „Sa flotte et son armée... doivent être considérées comme absolument incapables de protéger ou de défendre avec succès même la Hollande seule, et par conséquent encore bien moins ses colonies étendues contre une autre puissance Européenne.”

Welnu, dat juist is de opinie, die evenzoo in een officieel staatsstuk uitgesproken is door de Regeering op bladz. 1 van de Memorie van Toelichting op het ontwerp tot reorganisatie der landmacht. Op grond daarvan zeg ik: één van beide moet hier gebeuren. Wanneer de Regeering *acht* lichtingen noodig oordeelt, dan moet zij die aanvragen, en dan is het te begrijpen, dat zij niet doorgaat met de behandeling van het wetsontwerp op de legerorganisatie. Of zegt zij: neen, wij wenschen nu te volstaan met *zeven* lichtingen aan te vragen, — dan kan en mag dit ontwerp niet anders beschouwd worden dan als een voorbijgaanden maatregel en moet haar bedoeling zijn, aanstonds door te gaan met de behandeling der Legerwet.

Ook van uit een ander oogpunt, Mijnheer de Voorzitter, schijnt mij de behandeling van dit ontwerp samen te hangen met de ministerieele crisis. De Memorie van Toelichting draagt de onderteekening van *drie* Ministers: van Oorlog, Eland, van Marine, Röell, en van Binnenlandse Zaken, Goeman Borgesius. Intusschen hebben wij niet het genoegen, den heer Eland hier te zien. En het is toch een parlementaire regel, en mij dunkt ook constitutioneel alleen verdedigbaar, dat de hoofd-ondertekenaar van een ontwerp, als het in de Kamer in behandeling komt, in de eerste plaats geroepen is, het te verdedigen. Wanneer de heer Eland geen Minister van Oorlog meer was, zou dat

iets anders zijn, maar mij is niet bekend, dat de heer Eland als Minister van Oorlog is afgetreden. Is deze opvatting juist, waarom is hij dan niet hier om zijn ontwerp te verdedigen? Het is toch niet een ontwerp, dat in de eerste plaats tehuis behoort bij het Departement van Binnenlandsche Zaken, want het is de Minister van Oorlog, die den eisch van versterking ten behoeve van de landsverdediging stelt. Zijn afwezigheid zonder eenige nadere explicatie is daarom eene houding, die ik niet begrijp. Het vreemde in dit geval hangt zelfs zoo rechtstreeks met de crisis samen, dat ik — hoewel geen interpellatie aan de orde is en ik dus niet dieper op de crisis mag ingaan — toch niet anders doen kan, dan ter juiste beoordeeling van dit ontwerp er hier op te wijzen, dat er nu reeds meer dan 14 dagen verlopen zijn, zonder dat wij iets naders van de Regeering omtrent den politieken toestand vernomen hebben. Meer dan 14 dagen geleden verzocht de Regeering schorsing van de behandeling, om te overwegen wat zij doen moet; maar van het resultaat van de overweging is nog niets vernomen. Reeds nu plaatst dit ons voor twee moeilijkheden: vooreerst denatureert het de behandeling van dit ontwerp, en in de tweede plaats loopen wij gevaar, op recès te gaan, zonder iets omtrent de oplossing der crisis vernomen te hebben, iets wat ik in hooge mate inconstitutioneel zou achten en wat bovendien *den schijn* zou geven, alsof de Regeering de critiek op haar oplossing van de crisis zou willen ontgaan.

Handelingen, blz. 1358.

Mijnheer de Voorzitter! Ik dank den heer Minister van Financiën zeer voor het zeer algemeene antwoord, door hem gegeven. Hij zal van de belangrijkheid van dat antwoord, wat den inhoud betreft, zelf misschien dieper overtuigd zijn dan ik. Maar mijnerzijds moet ik, zonder dieper in de zaak in te willen gaan, toch constateeren, dat uit dat antwoord blijkt, hoe de Minister, nadat meer dan 14 dagen verlopen zijn, ook op dit oogenblik hetzij weigert, hetzij niet in staat is om eenige mededeeling omtrent de ministerieele crisis te doen. De quaestie is intusschen daarmede niet van de baan, want ik heb eene *militaire* quaestie gesteld, rakende de behandeling van *dit* ontwerp, en daarop is geantwoord door den heer Minister van Binnenlandsche Zaken. Maar is die competent daarvoor? Men kan wel een ontwerp mede onderteekenen, zonder dat men daarom nog namens de Regeering ge-

acht kan worden de responsabiliteit te kunnen dragen in zoo een gewichtig en ernstig vraagstuk. Ik begrijp wel, dat de Regeering, om zich uit de moeilijkheid te helpen, het feit aangreep, dat de heer Goeman Borgesius de Memorie van Toelichting mede onderteekend had. Maar onwillekeurig vraagt men zich dan toch af, waarom de tweede onderteekenaar gepasseerd wordt; de Minister van Marine is ten minste een militair persoon. Maar, ook afgescheiden hiervan, blijft toch het feit, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken, door hier op te treden, en de Minister van Financiën, door naar hem te verwijzen, de ministerieele crisis ook zelf in het debat hebben gehaald.

Het blijkt, dat de Minister van Financiën *niet* wil antwoorden op de vraag betreffende de crisis, maar toch geeft hij in ipsa persona van zijn collega deze indice, dat de crisis, volgens de opvatting van het Kabinet, niet loopt over *drie* personen, maar slechts over *één*. In wat we hier gebeuren zien zelf ligt alzoo eene aanwijzing omtrent de opvatting, die de Regeering van de crisis heeft. Al wordt daarover op dit oogenblik geen woord door haar losgelaten, toch ligt in het feit van het optreden van den Minister van Binnenlandsche Zaken, voor zooveel betreft de militaire quaestie, duidelijk van Regeeringswege uitgesproken: Wij, Ministers, verstaan de crisis zoo, dat zij alleen betreft den Minister van Oorlog. Dit begrijp ik niet; want in de Memorie van Beantwoording van het wetsontwerp tot nadere wijziging en aanvulling van de wet betreffende de nationale militie staat op bladz. 15 bij art. 122, door den Minister van Binnenlandsche Zaken mede onderteekend, dit te lezen: „Aan den aandrang van sommige leden om den verkorten eerste-oefeningstijd voor de onbereden wapens in de wet zelve op te nemen, kunnen *de ondergeteekenden* (meervoud) niet toegeven.” Men zal *mij* toegeven, dat deze verklaring, in verband met wat we thans voor oogen zien, niet is te verstaan.

De Minister van Financiën zegt: wij kunnen *niets* mededeelen; en toch is er blijkbaar reeds eene beslissing — althans eene *gedeeltelijke* beslissing — genomen, deze namelijk, dat de crisis alleen den Minister van Oorlog zal raken. Maar bovendien, wat door den Minister van Binnenlandsche Zaken in zijn nog ongeregelde qualiteit gezegd is, heeft mij volstrekt niet bevredigd. Daarmede toch is geen antwoord gegeven op de vraag, die ik het recht had te stellen, en die ik herhaal: Wordt dit wetsontwerp ons ingediend door een Kabinet, dat het voornemen heeft, aanstonds met de legerorganisatie door te gaan, *ja*, dan *neen*?

Immers, antwoordt de Regeering, dat zij voornemens is, de geschorste beraadslaging zoo spoedig mogelijk voort te zetten, dan versta ik dit

wetsontwerp en heb ik er niets op tegen; maar zegt de Regeering: dat weten wij nog niet, of wel: wij gaan er vooreerst niet mede door, dan acht ik dat antwoord geheel ontoereikend en onverdedigbaar. Een Kabinet toch, dat erkent, dat de thans bestaande toestand gevaar oplevert voor de onafhankelijkheid van ons volksbestaan, is niet verantwoord, zoo het dergelijken toestand ook maar één jaar laat voortduren.

Handelingen, blz. 1359.

WETSONSWERP tot wijziging der Hinderwet.

VERGADERING VAN 30 APRIL 1901.

Ik wensch met een enkel woord de stem te motiveeren, die ik tegen dit ontwerp en tegen het ingediende amendement zal uitbrengen. Ik ga daarbij uit van de stelling, dat op de overheid de plicht rust om al wat schade en hinder voor het algemeen kan aanbrengen, — schade vooral voor de volksgezondheid —, zooveel in haar macht staat, te voorkomen. Maar ik mag niet voorbijzien, dat ook hier wie te veel bewijst, niets bewijst. En toch, dit doet men, indien men, uitgaande van deze stelling, beweert, dat ten deze de volksgezondheid de oprichting van abattoirs eischt. Immers, zoo algemeen genomen, zou daaruit volgen, dat dan ook de verplichting er toe moest opgelegd worden aan alle gemeenten; want de Rijksoverheid heeft volstrekt niet alleen de roeping om te waken, dat gezorgd worde voor de gezondheid in enkele groote gemeenten, maar heeft eene roeping, te zorgen voor de volksgezondheid in het algemeen. Wil men daarentegen aan de gemeenteraden de bevoegdheid verleenen, om zulk een abattoir op te richten, niet op grond, dat dit absoluut noodzakelijk is, maar omdat het misschien kan blijken de gemakkelijkste en eenvoudigste wijze te zijn, om de schade, die uit het slachten van ziek vee of uit de verspreiding van giftige bestanddeelen in den afval kan voortvloeien, te voorkomen, dan ben ik op zich zelf daar niet tegen, en wensch ik daartoe c.q. mede te werken, maar dan eisch ik, dat zulks niet geschiede bij een artikel, zoo terloops ingelascht in eene andere wet, maar dat die materie volledig en bij afzonderlijke wet worde geregeld. Alleen toch wanneer deze materie afzonderlijk wordt geregeld, zal het mogelijk zijn, ook die nadere bepalingen te maken, welke hierbij mijns inziens onontbeerlijk zijn en waarop thans niet kan worden gelet.

Ik wil enkele van die te regelen punten noemen, welke mijns inziens bij eene afzonderlijke regeling van deze materie aan de orde zouden *moeten* komen.

In de eerste plaats behoort daartoe de vraag, of de gemeenteraad niet volstaan kan, met aan te wijzen een leeg terrein, opdat anderen daarop bouwen. Ik laat daarbij den Vijverberg aan de phantasie van den Minister over, en merk alleen op, dat, als de gemeenteraad van

's Gravenhage een besluit nam om op den Vijverberg een *slachthuis* te plaatsen, iets wat naar de letter van dit wetsontwerp even goed kan, dit toch, naar het gevoelen van den Minister, eenvoudig *absurd* zou zijn. De gemeenteraad zou dan de bevoegdheid erlangen om een leeg terrein — niet eene bebouwde wijk — aan te wijzen, waarop de gezamenlijke slagers eene gelegenheid konden inrichten om hun bedrijf uit te oefenen. En eerst als bleek, dat op die wijze niet aan den te stellen eisch kon voldaan worden, zou de gemeenteraad zelf een slachthuis mogen bouwen. Voldoet toch het particulier initiatief even goed, dan zou ik daaraan de voorkeur geven boven den toestand, dat de gemeente de inrichting voor het bedrijf zelf opent.

In de tweede plaats meen ik, dat alsdan de vraag overwogen zou moeten worden, of de inrichting van en het beheer over zulk een abattoir aan de bureaux van het stadhuis zou zijn over te laten, dan wel of de mannen van het bedrijf daarover zouden gehoord en er voortdurend in zouden gekend moeten worden.

In de derde plaats meen ik, dat de bevoegdheid, om zelf de inrichting te maken, aan den gemeenteraad niet zou mogen worden gegeven zonder eene nadere bepaling omtrent het verhaal der kosten. Art. 254 der Gemeentewet is hier niet zonder meer toepasselijk. Men kan het bij analogie toepasselijk verklaren, maar op zich zelf wordt in dat artikel alleen gesproken van zoodanige heffingen, die plaats hebben voor de middelen van verkeer, voor gedwongen gebruik, en voor datgeen wat aan de gemeente is opgelegd. Doch al paste men art. 254 bij analogie toe, dan nog schijnt dit mij geen genoegzamen waarborg op te leveren tegen de mogelijkheid, dat er uit de heffing niet een zeker winstje gehaald zal worden, gelijk ik meen, dat te Amsterdam feitelijk geschiedt.

In de vierde plaats zou dan overwogen moeten worden of, behalve de bepaling, dat alleen kosten kunnen worden verhaald, er ook niet diende gewaakt te worden, dat de kosten, die bij den bouw gemaakt worden, alleen *noodzakelijke* kosten zijn. Men kan toch zulk een abattoir, geheel onnoodig, zóó weelderig maken en daardoor de kosten zoodanig opdrijven, dat zij op het bedrijf onevenredig zwaar drukken.

Vervolgens meen ik, dat daarbij aan hen, die het bedrijf uitoefenen, waarborg zou moeten worden gegeven, dat niet van elders vleesch wordt ingevoerd, dat aan het toezicht ontsnapt en hun alzoo ongelijke concurrentie aandoet. De gemeenteraad van Amsterdam bijv. heeft bepaald, dat 10 Kilo vleesch zonder keur kan worden ingevoerd, maar wanneer men 100 pakketten van 10 Kilo invoert, dan krijgt men op

die wijze reeds 1000 Kilo. En tegen zulk eene concurrentie heeft de slager geen middel van verweer.

Eindelijk zou de vraag nog aan de orde komen, in hoever, wanneer zoodanige regeling wordt ingevoerd, aan de personen, wier slachthuizen door dat bedrijf waardeloos worden, schadeloosstelling zou moeten worden verleend.

Kon in dien zin aan de gemeenteraden de bevoegdheid gegeven worden om alleen dan abattoirs op te richten, wanneer daartoe de noodzakelijkheid gebleken is en zulks, gelijk ik aangaf, onder de noodige beperkende bepalingen, dan zou ik gaarne daartoe medewerken. Daarentegen moet ik er bezwaar tegen maken, mij neder te leggen bij eene wijze van handelen als hier wordt voorgesteld, om — ook al nam men het amendement van de heeren Veegens en Roessingh aan — met eene ingelaschte wetsbepaling zoo maar eens voetstoots vaststellen, dat elke gemeente eene zoo uitgestrekte bevoegdheid zal bezitten, zonder eenigen den minsten waarborg voor hen, die in de vrijheid van hun bedrijf bedreigd worden.

Ik zal daarom ook aan het amendement van de heeren Veegens c.s. mijn stem niet kunnen geven, omdat daardoor de zaak allicht aannemelijker zou worden en de kans van aanneming van het ontwerp zou worden verhoogd, wat ik niet mag bevorderen, waar het eene regeling geldt, die ik als zoodanig niet tot stand wil doen komen.

Handelingen, blz. 1570—1571.

Door het gesprokene, door den heer Minister zoowel als door den heer Drucker, ben ik versterkt in mijn overtuiging, dat de verschillende punten, door mij genoemd, als komende bij deze zaak voor nadere regeling in aanmerking, inderdaad ernstige overweging waard zijn, en dat wij verder zouden komen, indien deze materie zoo geregeld kon worden, dat ten aanzien van deze onderscheiden punten te gelijk vaste bepalingen werden gemaakt. Thans daarentegen wil men aan de gemeenteraden eene bevoegdheid verleen, die *geheel onbeperkt* is. En nu houd ik zeer veel van de autonomie der gemeenten, maar wanneer van Rijkswege aan de gemeenten eene bevoegdheid wordt toegekend, waardoor zij diep kunnen ingrijpen in de bestaande rechten van de burgerij, en zulks zonder eenig tegenwicht, dan acht ik het mijn plicht, daartegen te waarschuwen. Mijs inziens toch is het juist in zulk een geval de roeping van de Rijksoverheid, te waken, dat zulke eene be-

voegdheid niet worde verleend dan onder voorwaarden, die de rechten ook der enkele burgers veilig stellen.

Door den heer Drucker is gezegd, dat wij hier te doen hebben met eene *interpretatieve* wet, omdat men niet anders beoogt dan om, waar de redactie van art. 4 gebleken is niet overeen te komen met de bedoeling er van, thans eene betere redactie vast te stellen, waardoor de oorspronkelijke bedoeling van den toenmaligen wetgever tot haar recht kan komen. Dat is het standpunt van den Minister zoowel als van den heer Drucker. Daartegenover intusschen reserveer ik mij het recht, om, waar ik als lid der Kamer over zulk een voorstel heb te oordeelen, mij vooraf de vraag te stellen, of ik de realiseering van die oorspronkelijke bedoeling wenschelijk acht, al dan niet. Aangenomen dus al, dat hetgeen dit ontwerp wil vaststellen, werkelijk destijds de bedoeling van den wetgever is geweest, dan kan toch niemand mij het recht ontzeggen, om, zoo ik die bedoeling niet goed acht, te stemmen tegen een wetsontwerp, waardoor die in mijn oog verkeerde of ongewenschte bedoeling nader zou worden vastgelegd. De wetgever toch is geen permanente grootheid. De wetgever, dat is de Kroon in gemeen overleg met de Eerste en Tweede Kamer der Staten-Generaal, wisselt in haar samenstelling, en ik geloof daarom, dat wij steeds volle vrijheid behouden om, waar wij de bedoeling van den wetgever van eene vroegere periode niet beamen, daar ook niet mede te werken om die gewraakte bedoeling nader vast te leggen, als die vroegere wetgever dit juist heeft verzuimd. Ik blijf daarom bij mijn voornemen, om zoowel tegen het amendement als tegen de wet mijn stem uit te brengen.

Handelingen, blz. 1573—1574.

WETSONTWERP tot wijziging en aanvulling van enkele bepalingen der wet tot regeling van het lager onderwijs, betreffende o.a. de verhooging der salarissen en de vergoeding aan het Bijzonder Onderwijs voor de financieele gevolgen der Leerplichtwet.

VERGADERING VAN 2 MEI 1901.

Mijnheer de Voorzitter! Het wetsontwerp, thans aan onze overweging aangeboden, is, zoo ik wel zie, een gelegenheidsontwerp, niet een principieel wetsvoorstel. Het is een ontwerp, dat geen aanleiding geeft tot breede principieele beraadslagingen, maar dat zijn motief en aanleiding vindt in een bepaald feit. Dat feit is de invoering van de Leerplichtwet, met daaraan annex eene bij de behandeling van die wet door de Regeering gegeven belofte. Door dit feit dringen bij dit ontwerp twee quaestiën op den voorgrond: eene quaestie-Borgesius en eene quaestie-Bartjes.

Ik zeg in de eerste plaats eene quaestie-Borgesius, in zooverre in de bespreking van dit ontwerp gemengd is eene quaestie van persoonlijke eer. De vraag namelijk of, waar eene belofte gegeven is, die belofte ook is nagekomen. Nu stel ik er prijs op, terstond, voor zooveel mij aangaat, te verklaren, — en wel met zekeren nadruk —, dat ik voor mij geen anderen indruk heb ontvangen, en ook thans nog in geen andere overtuiging sta, dan deze, dat de eer van den Minister en de goede trouw van zijn woord geheel ongedeerd uit de indiening van dit ontwerp zijn voortgekomen. De oprechtheid van de intentie, waarmede de Minister zijn belofte gegeven heeft en den ernst van de wijze, waarop hij gemeend heeft, die belofte na te moeten komen, zijn bij mij boven bedenking. Ik meen zelfs te mogen uitspreken, dat, ook al had hij nog iets minder geboden, men daarom nog niet aan de oprechtheid en de deugdelijkheid van zijn intentie had mogen twifelen.

Maar de Minister van Binnenlandsche Zaken zal daarom geen aanspraak maken op onfeilbaarheid, en, waar de gegeven belofte betreft een financieel belang, daar is de zaak *in cijfers* om te zetten. En zoo komt naast de quaestie-Borgesius voor mij te staan eene quaestie-Bartjes. Dat wil zeggen, dat de Minister moet nagerekend worden. En wanneer ik dan mijnerzijds de rekening ga opmaken, en vind, dat ze niet uitkomt, dan zal de Minister, na de zooeven door mij afgelegde

verklaring, het mij niet euvel duiden, als ik arithmetisch hem poog te bewijzen, dat hij zich heeft vergist.

Deze Minister van Binnenlandsche Zaken is een minnaar van wat de Duitschers noemen *Heterogenie der Zwecke*. Wij hebben dat gezien, toen in de Leerplichtwet het herhalingsonderwijs is opgenomen, dat niets met de strekking van de Leerplichtwet, althans nadat het verplichte herhalingsonderwijs verworpen was, uitstaande had. Wanneer men nu bedenkt, dat men een minnaar van het *compound*, van het bijeenvoegen van twee verschillende elementen, van het saamrijgen van heterogene bestanddeelen voor zich heeft, dan is het niet onbegrijpelijk, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken, aan de regeling van deze materie toekomende, in zijn altijd vurigen geest heeft voelen opwellen een geheel ander verlangen, den drang namelijk om te gelijker tijd in de nooden der onderwijzers te voorzien, en dat hij onder dien drang gedacht heeft: Ik zal ook hier zien, twee vliegen in één klap te slaan, ik zal pogen, in dit mijn ontwerp eenerzijds, niet alleen voor de bijzondere scholen, maar voor de gemeentebesturen en de schoolbesturen samen, de financieele gevolgen van de Leerplichtwet te ondervangen, maar daarmee anderzijds combineeren de verhooging der jaarwedden van het onderwijzend personeel aan de openbare school.

Nu heb ik tegen dit laatste niets. Integendeel, ik vind ook dit eene hoogst noodige en nuttige verbetering, die noodzakelijk voortvloeit uit den geheel anderen toestand, waarin wij, bij vroeger vergeleken, met het onderwijs geraakt zijn. Zoolang iedere gewone onderwijzer zijn *bâton de maréchal* in zijn rokzak had, en kon leven in de bijna zekere verwachting, straks zelf hoofdonderwijzer te kunnen worden en dan te huwen, was het niet noodig, de onderwijzers in het algemeen zooveel hoogere traktementen toe te kennen. Maar van het oogenblik af, dat een grooter deel, ja verreweg het grootste deel van het onderwijzend personeel dit uitzicht niet meer heeft, en de kans mist om dien bâton de maréchal te krijgen, is voor dat deel van het onderwijzend personeel een toestand ingetreden, waarbij zij feitelijk tot een celibatair leven gedwongen worden. En daar het gedwongen celibaat, vooral voor onderwijzers van eene lagere school, altoos een bedenkelijk karakter draagt, is uit dien veranderden toestand mijns inziens met noodzakelijkheid de eisch geboren, dat de jaarwedden van het onderwijzend personeel aanmerkelijk verhoogd moeten worden, opdat ze kunnen huwen.

Ik maak daarop dus geen captie. Maar dit heeft toch ten gevolge, dat men bij het financieele narekenen van den Minister ook hiervan be-

hoorlijk moet boekhouden, overmits men staat voor tweeërlei rekening, ten eerste van de schaden en baten, die voor het bijzonder onderwijs voortvloeien uit de verhoogde jaarwedden, en ten andere van de schaden en baten, die het gevolg zijn van de invoering van den leerplicht. Ik moet dus twee hoofden van rekening maken en voorts elk van die twee hoofden afzonderlijk behandelen.

Ik neem daartoe eerst als hoofd van rekening: de schaden en baten, veroorzaakt door de verhooging van de jaarwedden. Laat mij onder dit hoofd — want ik moet hier concreet zijn en tot cijfers komen — als voorbeeld mogen nemen eene school, gelijk er zeer vele onder de bijzondere scholen voorkomen, van 150 à 160 leerlingen, dit is eene school met 4 onderwijzers. Nu zal de schade, niet voor die school maar voor haar kas, welke uit de verhoogde jaarwedden voortvloeit, naar het gemiddelde van f 110 per onderwijzer, zooals dit door den Minister zelve opgegeven wordt, eene som van f 440 bedragen. Dit cijfer staat derhalve aan den eenen kant. Dit is de school meer debet. Wat staat daartegenover aan de creditzijde? Een verhoogd subsidie van f 60 per onderwijzer; voor vier onderwijzers met vier vermenigvuldigd, maakt dit f 240. Die f 240 afgetrokken van de f 440 geeft alzoo een nadeelig verschil van f 200.

Maar de Minister wil, — en ik mag dit hier niet vergeten —, niet onder dit hoofd, maar onder een geheel ander hoofd van rekening, n.l. onder vergoeding voor localiteit, aan de bijzondere scholen 4 pct. van één kwart der bouwkosten doen uitkeeren. Het daartoe strekkende voorstel van den Minister stel ik op hoogen prijs, en ik stel het nog meer op prijs, dat het door hem gedaan is, dan dat het afkomstig ware van een Minister, dien ik als politiek geestverwant kon begroeten.

Al is het dan ook, dat *deze* verhooging metterdaad met het hoofd van rekening: schaden en baten als gevolg der jaarweddenverhooging, niets te maken heeft, toch ben ik bereid, haar hier onder de baten op te nemen. Zij hoort daar wel niet thuis, want uit den aard der zaak zou deze post toch hebben moeten komen, waar eenmaal aangenomen is, dat de consequentiën van het in 1889 aangenomen beginsel moeten doorwerken. Maar daar de Minister zoo loyaal, althans in zijn intentie, is geweest, wil ik bij de rekening, die ik opmaak, in loyaliteit niet voor hem onderdoen.

Wij eindigden zooeven voor eene school van 150 leerlingen met een deficit van f 200. Welnu, voor zulk eene school wordt door den Minister thans nog f 172 voor localiteitsvergoeding geboden. Summa summarum blijft er echter ook zóó nog altoos een deficit van f 28.

De rekening sluit niet. Ik zie enkele leden het hoofd schudden over dat luttel bedrag van f 28. Ik wilde wel, dat zij, die dit een bagatel achten, zich bereid verklaarden, voor al onze bijzondere scholen die f 28 bij te passen. Ik althans kan hun verzekeren, dat, waar men dikwijls met stuivers en dubbeltjes de inkomsten voor de bijzondere scholen moet bijeenbrengen, voor den penningmeester dier scholen eene som van f 28 volstrekt niet zonder beteekenis is. Toch stem ik toe, dat, wanneer men voor niets anders kwam te staan dan voor het deficit van f 28, ik dan nog zou zeggen: het klopt wel niet geheel, maar over dat verschil stap ik heen. Wellicht dat de Minister — wanneer daarvoor een weg werd aangewezen — mij nog zou voorstellen, het verschil te deelen.

Maar men vergete niet, Mijnheer de Voorzitter, dat ik nog pas één hoofd van boeking afgehandeld heb en thans eerst kom tot het tweede, ik mag wel zeggen tot het eigenlijke hoofd van boeking, dat hier in aanmerking komt, nl. de ondervanging van de financieele gevolgen van de Leerplichtwet.

Hoeveel bedragen hier de financieele schaden? Hier — ik behoef dat niet nader aan te toonen — is de mogelijkheid, concrete cijfers te geven, uitgesloten. Wij staan hier niet voor bekende maar voor onbekende hoegrootheden. Maar zooveel weten wij dan toch wel, dat die onbekende grootheden zich in drie deelen splitsen: vooreerst in een bestanddeel, voortkomende uit de noodzakelijkheid om een onderwijzer meer aan te stellen ten gevolge van een grooter aantal kinderen; ten tweede in kosten, voortvloeiende uit de noodzakelijkheid, waarin men kan geraken, eene school te vergrooten of eene nieuwe school te bouwen, en in de derde plaats uit de noodzakelijkheid, waarin men kan komen, kosten te maken voor het herhalingsonderwijs. Laat mij nu, naar de reken-methode met het onbekende, dat meerdere voor de onderwijzers noemen x , dat meerdere voor localiteit y , en dat meerdere voor het herhalingsonderwijs z . Dan zijn dus mijn meerdere uitgaven $x + y + z$. Welke baten staan daar nu bij den Minister tegenover?

Daar staat als bate tegenover niet de geheele helft, maar dan toch de kleine helft van het traktement van den onderwijzer, daar die krachtens art. 54*bis* vergoed wordt. Laten wij dit globaal op de helft stellen, dan wordt de helft van x vergoed. Voor de localiteiten krijgen we voorts $\frac{1}{4}$. En dan nog voor het herhalingsonderwijs de kleine helft. Zoo komt dus mijn rekening onder het hoofd aldus te staan, dat ik, behalve de f 28, die ik op mijn eerste hoofd van rekening te kort

kwam, hier op mijn tweede hoofd van rekening nogmaals voor een deficit sta van $\frac{1}{2} x + \frac{3}{4} y + \frac{1}{2} z$. Per resto heb ik dus niets dan schade.

Maar daar komt nog een heel andere post in het deficit bij. De Minister schreef op bladz. 13 zijner Memorie van Antwoord woorden, waarvoor ik hem dank zeg, woorden van zóó warme bewondering voor het bijzonder onderwijs, dat ze, vooral als uit *zijn* pen gevloeid, mij bijzonder welkom waren. Hij schreef daar nl.: „Van verleeren van de kunst van geven zou sprake kunnen zijn als het gold eene opgeschroefde beweging, maar niet waar het geldt eene voor de voorstanders van het bijzonder onderwijs heilige zaak, waarvoor zij getoond hebben, zich groote opofferingen te willen getroosten.” Dit zijn woorden, waarvan ik weer zonder aarzelen aanneem, dat ze door den Minister in volkomen oprechtheid geschreven, en dus gemeend zijn. Maar de Minister houde mij toch eene opmerking ten goede. Wanneer ik in het grootboek van onze scholen het generale hoofd van *diverse giften* opsla, dan blijkt, dat die giften voor het grootste deel volstrekt niet van de rijker bedeelden komen. Kapitalisten hebben we onder ons weinig. Integendeel blijkt dan, dat het grooter deel der giften juist inkomt van de zeer kleine burgers.

Ik mag dit wel illustreeren, Mijnheer de Voorzitter, door een concreet voorbeeld. Het is altoos het beste, in zulk eene rekening concrete cijfers te noemen. Ik ben lange jaren bestuurder geweest van vijf scholen te Amsterdam, die een jaarlijksch budget hadden van pl.m. f 55,000. Op die scholen gingen 2000 leerlingen; we ontvingen aan Rijkssubsidie f 10 à f 11,000, zoodat door den kleinen kring, die in Amsterdam deze scholen in stand houdt, elk jaar moest worden bijgepast de kapitale som van f 44,000. Nu zal hij, die weet, hoe de groote massa der bezoekers van den Stadsschouwburg te Amsterdam behoort tot de meer gefortuneerde lieden en hoe bitter er toch getobd moet worden om de comedie op de been te houden, begrijpen kunnen, wat het voor onze groep van weinig vermögende lieden beteekent, dat wij, niet ééns, maar elk jaar opnieuw, f 44,000 alleen voor deze scholen moeten bijeenbrengen. Welke offers dit vergt, zal ieder, die van onderwijs verstand heeft en weet, hoe weinig gemeenlijk het schoolgeld opbrengt, verstaan, als ik zeg dat op deze scholen, bijna uitsluitend bezocht door kinderen van de lagere volksklasse, aan schoolgeld geheven en betaald wordt eene som van f 14,000. Let wel, er is hier geen sprake van scholen, waarop de kinderen van meerwegeeden gaan, maar het zijn uitsluitend de zeer kleine en veelszins arme burgers, die er hun kinderen heenzenden. En

toch wordt door de ouders van die 2000 kinderen f 14,000 betaald aan schoolgeld. Dit is f 7 per kind. En dat dit *zeer veel* is, zal elk lid der Kamer mij toestemmen.

Thans draagt de heer Minister hier een ontwerp voor, dat ten gevolge moet hebben, dat de gemeentebesturen verplicht worden, aanmerkelijk grooter sommen voor het openbaar lager onderwijs uit de gemeentekas uit te geven. Waar moet het geld voor de dekking van die hoogere uitgaven vandaan komen? Dat moet toch immers komen uit den zak van de burgerij? Dat hindert niet voor de zeer armen, die *onder* het minimum vallen, en aan den hoofdelijken omslag of aan de inkomstenbelasting niet hebben mede te betalen, maar zoodra ik toekom aan die kleine burgers, die in de genoemde belastingen wel degelijk hebben bij te dragen, dan worden ook zij daarin verhoogd. Meer belasting te betalen is in sommiger oog een voorrecht. Ik herinner mij nog altoos de woorden van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, die ongeveer zeide, dat belasting betalen voor hem een van de rijkste genietingen was. Ik hoor, dat de geachte afgevaardigde ontkent, dat gezegd te hebben; toch zou ik in de *Handelingen* eene passage van dien aard kunnen aanwijzen, en ook wat ik er op gerepliceerd heb. Anders zou ik het mij niet zoo herinneren.

Doch ter zake. Wanneer zulk een kleine burger eenige guldens meer belasting moet betalen, — ik zal geen hoog cijfer noemen, laat mij zeggen f 5 meer —, dan gaan die f 5 toch van zijn karig inkomen af. Ik geef toe, dat bij een inkomen, dat rekbaar is, bijv. van een winkel of nering, die vijf gulden meer allicht door meerdere inspanning zijn in te halen, maar als dat bedrag van f 5 af moet van een klein vast inkomen, dan vermindert voor zulk een vriend van het bijzonder onderwijs de geefkracht met elken gulden, dien hij aan belasting meer moet betalen. Laat mij de daling in de giften, die hieruit ontstaat *n* noemen, dan moet ik als totaal deficit van rekening nemen niet enkel de formule: $f28 + \frac{1}{2}x + \frac{3}{4}y + \frac{1}{2}z$, maar moet er nog bij $+ n$, als gevolg van vermindering van geefkracht.

Ik meen dus, Mijnheer de Voorzitter, door deze eenvoudige berekening te hebben aangetoond, dat wij met onze bijzondere scholen komen te staan voor een zeer ernstig deficit, bestaande uit vijf elementen. Wanneer ik nu daarnaast leg de indertijd hier namens de Regeering gegeven belofte: „onzerzijds zal zorg gedragen worden, dat het bijzonder onderwijs financieel niet van slechter conditie wordt, dan ziet men toch, dat wij, ook met al wat deze wet ons biedt, wel degelijk van slechter, ja zelfs van aanmerkelijk slechter conditie worden. En

als ik dan in de Memorie van Antwoord lees, hoe de heer Minister daar zegt, „dat aan de bij den leerplicht gegeven toezegging wel degelijk *in elk opzicht* is voldaan”, en nog eens op bladz. 13 herhaald zie, dat „aan die toezegging, zooals dan ook door andere leden volmondig werd erkend, zelfs op loyale wijze voldaan is”, dan begint het mij toch te schemeren en sta ik er voor, hoe, na de berekening, die ik gaf, die verklaring is te begrijpen. En als wij dat den Minister doen opmerken, wat krijgen wij dan ten antwoord? Geen woord van troost, maar dan krijgen wij nog dit harde woord als verwijt, dat te lezen staat op bladz. 12 der Memorie van Antwoord: „ik kan tot geen andere conclusie komen, dan dat de voorstanders van het bijzonder onderwijs al zeer moeilijk zijn te bevredigen.” Wij krijgen dus een deficit in vijf elementen voor onze rekening en bovendien nog het brandmerk mee naar huis, dat wij lastige lieden zijn.

Is dit niet eene puzzle? Gij hebt te doen met een Minister, die te goeder trouw, die eerlijk is in zijn intentie, en ook met een Minister, die rekenen kan, en wien het aan schranderheid noch scherpzinnigheid hapert; ge vindt een slot van rekening, als waartoe ik kom, met een nadeelig saldo van een aanmerkelijk bedrag; en toch zegt die Minister u: ge zijt financieel niet van slechter conditie. Die puzzle weet ik alleen zóó te verklaren, dat de Minister bij zich zelf gedacht heeft: ik behoeft bij het bijzonder onderwijs geen rekening te houden met de verhooging van de jaarwedden, want imperatief schrijft mijn ontwerp die verhooging aan het bijzonder onderwijs niet voor. Voor zich zelven meende hij dus, zoo vermoed ik, met dien factor bij het opmaken der rekening niet te moeten rekenen. En zoo kon hij schrijven gelijk hij deed. Intusschen, het feit is toch niet tegen te spreken, dat de financieele regeling van het openbaar onderwijs noodzakelijkerwijs *moet* doorwerken ook bij het bijzonder onderwijs. Niet op eens, dat geef ik toe, maar langzamerhand. Het is er mee als met twee polders in den omtrek van Gouda, die veel geld kosten aan leegpompen. Een van die polders, ik meen de Verpolder, heeft het eindelijk opgegeven en is volgelopen. De ingelanden in den naastgelegen polder zijn toen met stoomgemalen aan het pompen gegaan, maar elk jaar moest er meer worden betaald, omdat het kwelwater van lieverlede in den anderen polder drong. Al meer zien zij zich dan ook gesteld voor de vraag, of zij ook dien polder maar niet zullen laten onderloopen, omdat de kosten van bemaling allengs de f 50 per hectare naderen, en dus meer worden dan de opbrengst van het land. Zoo is het ook hier. Men kan den dijk tusschen het openbaar en bijzonder onderwijs zoo vast

leggen als men wil, maar er is altijd doorkwelling van water van den eenen polder naar den anderen, en de slotsom moet ook hier zijn, dat het bijzonder onderwijs ten slotte *moet* volgen het openbaar onderwijs. Ik zeg dit niet met leedwezen. Ik verheug er mij integendeel over, wanneer het openbaar onderwijs goed voorgaat en daardoor ook onze schoolbesturen er meer en meer toe brengt, de bijzondere onderwijzers beter te salarieren. Maar de kosten — dit gevoelt men — worden allengs *te* zwaar.

Wat is nu bij dien stand van zaken de houding, die ik tegenover dit ontwerp heb aan te nemen? Men zal allicht zeggen: als gij met een nadeelig saldo eindigt, verwerpt het dan; wat behoeft gij uw eigen schade te zoeken. Maar ik ben niet vrij bij het stemmen over dit ontwerp. Wanneer mij gezegd werd: help dit ontwerp verwerpen en wij zullen de Leerplichtwet terugnemen, dan zou dat eene logische redeneering wezen. Maar daar wij weten, dat de Leerplichtwet althans door dit Kabinet *niet* zal worden ingetrokken, zou verwerping van dit wetsontwerp niets anders ten gevolge hebben, dan dat wij de gevolgen van den leerplicht hadden te dragen, en dat er geen enkele bate tegenover stond. Toch zou dit nochtans noodzakelijk zijn, indien de nadeelige financieele gevolgen, die ik voorgerekend heb, *ommiddellijk* intraden. Maar dat doen zij niet. Het intreden van die nadeelige financieele gevolgen heeft eerst langzamerhand bij ons plaats, laat mij zeggen in het verloop van 10 jaar. Ik kan het daarom afwachten, want er zullen stellig althans *eenige* jaren verlopen, eer de verhooging van de jaarwedden ook bij ons op het volle peil heeft doorgewerkt. Verwerpen doe ik de wet dus niet.

Zullen wij dan pogen, door amendementen het ontwerp voor ons beter te maken? Ook dat is niet te doen. Ik spreek niet van een paar kleine amendementen, kleine correctiën betreffende, die ik heb ingediend; die liggen natuurlijk buiten deze meer algemeene beschouwingen. Maar wanneer wij ook maar met eenigszins beteekenende amendementen kwamen, zou de Memorie van Antwoord van den Minister ons dadelijk den pas afsnijden, want in die Memorie heeft de Minister uitdrukkelijk verklaard, dat de Regeering er niet aan kan denken, te doen wat van onze zijde in het Verloopig Verslag als de betere weg was aangegeven.

En zegt men ons: maar dan kunt gij toch amendementen indienen, nu juist niet langs dien in de Memorie van Antwoord afgesloten weg, maar amendementen, die financieel dan toch voor u betere resultaten zouden leveren, — dan, Mijnheer de Voorzitter, verwijs ik naar bladz. 18

van die Memorie, waar de Regeering verklaart, dat dit ontwerp de uiterste grens bereikt, die aan de schatkist kan worden gesteld, niet enkel wat betreft de subsidiën voor het bijzonder, maar ook wat aangaat de subsidiën voor het openbaar onderwijs. En waar dit Kabinet verklaart, dat het zelfs voor het openbaar onderwijs acht, dat de uiterste grens van wat de schatkist kan bijdragen bereikt is, daar spreekt het toch wel vanzelf, dat wij van dezen Minister voor het bijzonder onderwijs geen verdere offers kunnen vragen. Dit klemte te meer, omdat, wanneer wij met amendementen kwamen, dit inderdaad zeer ernstige en zeer ingrijpende amendementen zouden zijn. Wij wenschen hier niet als bedelaars te komen, — met *la besace* in de hand, zooals onze oude geuzen zijn afgeteekend —, die ieder oogenblik, telkens iets van het Rijk zouden willen aftroggelen. Wat wij wenschen is, dat deze geheele materie van het lager onderwijs, als men tot eene nieuwe regeling overgaat, dan eindelijk ook in een *gezonden* toestand kome.

Wat is de oorzaak van het ongezonde van den toestand, waarin wij met het lager onderwijs nog altoos verkeeren? Die oorzaak schuilt bijna geheel in het feit, dat het openbaar onderwijs *eet uit twee potjes*, d.i. dat het zijn inkomsten trekt ten deele uit de kas van het *Rijk* en ten deele uit de kas der *gemeenten*. Staande voor dien toestand, zullen we dus één van tweeën moeten vragen, namelijk of het bijdragestelsel, in art. 54 *bis* neergelegd, ook toepasselijk te verklaren voor de gemeenten, — een stelsel, waar op zich zelf veel voor te zeggen ware, maar dat bij de tegenwoordige regeling van onze gemeentelijke huishouding m.i. niet in te voeren zou zijn, en waaraan vooraf zou moeten gaan *herziening* van die huishouding —, of, als dit om die reden uitgesloten is, dan zou voor ons alleen het middel overblijven, dat het ééne potje van de openbare school, dat van de gemeentekas, buiten gebruik werd gesteld, en dat hetgeen de openbare school noodig heeft, geheel ten laste gebracht werd van het Rijk, waaruit vanzelf voortvloeien zou, dat dan ook het bijzonder onderwijs niet langer beschouwd werd als een tegenstander van het Rijk of van de openbare school, maar als een met het openbaar onderwijs samenwerkend bestanddeel van het volksonderwijs, zoodat ook op het bijzonder onderwijs gelijke regel, *mutatis mutandis*, werd toegepast.

Intusschen meen ik, dat althans op dit oogenblik eene ernstige discussie over de vraag, of men tot die regeling zou kunnen geraken, niet denkbaar is. Wij hebben het budget voor de huishoudelijke rekening der Kamer reeds ontvangen, en dat is gemeenlijk de aankondiging, dat het klokje van scheiden gaat luiden. Ik heb daarom met eenige leden

der Kamer, die in liefde en belangstelling voor het onderwijs in het algemeen en in liefde en belangstelling voor het bijzonder onderwijs bij niemand wenschen achter te staan, er over beraadslaagd, welke de beste houding was, door ons ten deze aan te nemen. En waar, om de reden, door mij aangegeven, een inbrengen van onzen wensch in dit wetsontwerp ons, na het lezen der Memorie van Beantwoording, niet doenlijk scheen, zijn wij te rade geworden, dien wensch geheel van dit wetsontwerp af te scheiden, en aan de Kamer in overweging te geven eene motie, waarin die wensch duidelijk wordt uitgesproken; het principieele debat zou daardoor op het oogenblik uit de discussie worden genomen en zou later aan de orde zijn te stellen.

Het is uit dien hoofde, dat ik, in vereeniging met de heeren Mackay, De Savornin Lohman, Van Alphen en De Visser, de eer heb, de volgende motie in te dienen:

„De Kamer,

van oordeel, dat het wenschelijk is, de door de wet vastgestelde minima voor de jaarwedden der onderwijzers aan de openbare en aan de bijzondere lagere scholen, alsmede de wettelijke verhooging van die jaarwedden, ten laste van het Rijk te brengen,

gaat over tot de orde van den dag.”

Handelingen, blz. 1611—1613.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben in de eerste plaats eene rectificatie verschuldigd aan den heer Pijnappel. Dezen morgen is door mij beweerd, dat die geachte afgevaardigde verklaard zou hebben, het betalen van belasting een *genot* te vinden. Na inzage van de *Handelingen* is mij gebleken, dat de geachte afgevaardigde gezegd heeft, dat belasting betalen een *plicht* is, dat een plicht te betrachten iets ideëels is, en dat belasting betalen voor hem in dubbele mate dit ideëel karakter draagt, omdat daardoor het belang der gemeenschap wordt bevorderd.

Dat antwoord aan den heer Pijnappel brengt mij ongezocht tot mijn antwoord aan den heer Tydeman. Ook die geachte afgevaardigde toch sprak van het ideëele, dat hij gemeend had te vinden in den heer De Visser, en waartegenover hij mij plaatste in de eenigszins matte positie van een man, die alleen met Bartjes rekende. Ik heb nog nimmer het genoegen gehad, met dien geachten afgevaardigde in eene financieele transactie te komen, maar wel wil ik de hoop uitspreken, dat, mocht zulks ooit het geval wezen, hij zich daarbij niet op een te ideëel standpunt plaatse, maar mij betale naar het standpunt van Bartjes. Er was

toch uitsluitend sprake van eene *financieele* transactie. De woorden van den heer Minister van Binnenlandsche Zaken zijn niet geweest: ik zal zorgen, dat het bijzonder onderwijs ten gevolge van de Leerplichtwet niet van moreel slechter conditiën wordt, maar wel bepaaldelijk met het woord „financieel” er bij: *financieel* niet van slechter conditie wordt. Het heeft mij dan ook wel eenigszins verbaasd, dat dezelfde Minister er hedenmiddag zooveel nadruk op legde, dat door mij, wel niet in die mate als door den heer De Visser, maar door mij toch ook eenigermate was voorbijgezien de *moreele* zijde dezer zaak.

Wat toch kregen wij te hooren als illustratie daarvan? Dit, dat de Minister in lateren tijd met genoeg kennis had gemaakt met vrienden van het bijzonder onderwijs. Het doet mij genoeg, dat mijn vrienden op den Minister een beteren indruk hebben gemaakt dan hij aanvankelijk van hen koesterde. Wanneer die heeren hem echter meevielen, moet zijn vroegere opvatting van onze onderwijzers al zeer ongunstig zijn geweest. Ook onze onderwijzers zijn gewone menschen, en ik zie niet in, waartoe het dient, zoo telkens te zeggen, dat zij bij kennismaking meevallen. Ik althans kreeg bijna nooit anders dan aangename indrukken bij kennismaking, ook met hen, die niet gerekend kunnen worden te behooren tot mijn politieke vrienden. Niet het minst in deze Kamer.

Het interesseerde mij, van den Minister te hooren, waarin dat moreele z. i. bestond. De Minister heeft toen gezegd, dat die heeren hem hadden verklaard, hoe het vóór 1889 bij ons een treurigen toestand was, en dat eerst door de wet van 1889 in dien jammerlijken toestand *moreel* verbetering was gekomen. Dit beteekent een eeresaluut aan den toenmaligen Minister Mackay, die van achteren bij den Minister allicht een spijtgevoel zal hebben gewekt, dat hij destijds niet heeft medegewerkt om dien beteren moreelen toestand van het bijzonder onderwijs te helpen bevorderen. Maar het interessante was de mededeeling, waarin dat moreele bestond, volgens de intieme gesprekken van den Minister met mijn vrienden. Dit bestond hierin, dat de lokalen vroeger soms zoo ellendig waren en dat de traktementen zoo laag stonden. Dat noemt de Minister het moreele. Maar lokalen en traktementen hooren toch immers bij Bartjes thuis en raken niet anders dan juist de *financieele* zijde van de quaestie. Ik betwist den Minister het recht niet, te zeggen, dat daarin ook een moreel element school, maar de zaak blijft dan toch deze, dat elke financieele operatie op het gebied van het onderwijs óók heeft zijn moreele zijde en dat alles, wat moreele verbetering zal aanbrengen, geld kost. Het materieele en moreele zit aan elkander

vast als tweeling-Siameezen. De financieele en de moreele zijde zijn niet te scheiden. Het ééne vloeit altoos uit het ander voort. Wij weten allen, hoe te jammerlijk pauperisme demoraliseerd werkt op een breeden kring in het volk zelf en hoe omgekeerd, wanneer de menschen het al te goed hebben en tot weelde komen, ook dit weer zijn demoraliseerenden invloed heeft. Voor dit laatste bestaat voor de bijzondere school voorloopig nog geen gevaar. Of is het niet evenzoo onbetwistbaar, dat, als de mannen van het openbaar onderwijs voor de moreele zijde van hun school opkomen, ze ook hunnerzijds altoos met amendementen, gelijk nu de heer Ketelaar c.s., komen aandragen, die de Minister met kracht van zich poogt te houden, maar die toch alle vragen *om geld*. Het is altoos weer de rekening van Bartjes.

De heer Van Gilse heeft gepoogd, mij eene verklaring op te dringen van de woorden van den Minister, die ik afwijs. De Minister zou nl. bedoeld hebben, dat de verhouding tusschen openbaar en bijzonder onderwijs dezelfde zal blijven. Wanneer de Minister dat *bedoeld* had, dan had hij het ook moeten zeggen. Want wanneer men eene promesse geeft, verklaart men niet iets anders dan hetgeen men meent, maar dan gebruikt men de woorden, die scherp en juist de bedoeling uitdrukken. De heer Van Gilse zal dan ook bemerkt hebben, dat de Minister zijn interpretatie *niet* heeft overgenomen, en daar de Minister zelf natuurlijk de beste uitlegger van zijn eigen woorden is, meen ik heel die verklaring van den heer Van Gilse, als uit de lucht gegrepen, te mogen afwijzen.

Maar nu heeft de Minister op mijn berekening toch ook eenige aanmerkingen gemaakt. Hij is begonnen met te zeggen: Ik had de jaarwedden voor het openbaar onderwijs kunnen verhoogen, zóó dat het bijzonder onderwijs er niet bij geprofiteerd had; ik had namelijk van art. 26 kunnen gebruik maken om de traktementen op eigen hand op te drijven. De Minister had er dan bij kunnen zeggen, dat dit eene slinksche manier van doen zou geweest zijn. Maar van iemand als hij verwacht men die niet. Niemand zal van eenigen bewindsman, aan die plaats gezeten, ooit verwachten, dat hij van art. 26 zou gebruik maken om op zoo slinksche wijs eene verhooging van de traktementen der onderwijzers aan de openbare scholen door te drijven. Dat ook deze Minister dit niet gedaan heeft, is geen bijzondere verdienste zijnerzijds te achten. En als de Minister voorts zegt, dat hij, ook afgescheiden van de Leerplichtwet, toch zou voorgesteld hebben, de traktementen van de onderwijzers te verhoogen, dan wil ik dat grif toegeven en ik heb dat ook nooit betwist. Alleen moet ik den Minister in dit verband

verzoeken, niet te zeggen wat hij gezegd heeft, nl. dat wij voorstanders van het bijzonder onderwijs de verhooging van jaarwedden der openbare onderwijzers op den koop toe nemen. Dit zou zijn eene *immoreele* houding. En juist met het oog op het *moreele* herinner ik er aan, dat ik hedenmorgen zelf gezegd heb, geheel afgescheiden van onze belangen, op de voorgestelde verhooging van de jaarwedde der openbare onderwijzers prijs te stellen, ja dat ik zelfs de reden heb opgegeven, waarom er zulk eene verandering in den toestand was gekomen, dat ze ook m.i. noodzakelijk was. Nadat ik dit gezegd had, ging het niet aan, eene dergelijke uitdrukking ons tegen te werpen.

Ik geef den Minister op zich zelf volkomen toe, dat hij ook zonder de Leerplichtwet gekomen zou zijn tot deze voorstellen. Maar dan blijft toch altijd de vraag over, of de Leerplichtwet aan het bijzonder onderwijs *meerdere* uitgaven veroorzaakt, ja of neen? Zegt de Minister *neen*, zooals de heer Tydeman gezegd heeft, dan vraag ik, wat dan geheel zijne belofte te beduiden had? Die belofte was: ik beloof u, dat door de Leerplichtwet het bijzonder onderwijs *financieel niet in slechter conditie zal komen*. Die belofte zou geen zin, geen beteekenis hebben, tenzij de Minister zelf onderstelde, dat er nieuwe uitgaven voor ons uit de Leerplichtwet zouden voortvloeien, en dat, als er niets voor ons gedaan werd, wij er financieel slechter door zouden worden. Heeft de Minister nu iets op mijn berekening *qua talis* afgedongen, en gezegd, dat de gestelde x , ij en z niet goed waren, dat de deeling in $\frac{1}{2} x$, $\frac{3}{4} ij$ en $\frac{1}{2} z$ niet opging? Neen, hij heeft er niet de minste aanmerking op gemaakt. Hij kan dit trouwens ook niet doen, want er was niets tegen te zeggen. Alleen heeft hij gezegd: die x vertegenwoordigt geen zeer groot cijfer. Dit ben ik met hem eens, en ik stem toe, dat de cijfers, die in x , ij en z schuilen, niet zoo ontzaglijk groot zijn. Maar wat ik gevraagd heb aan den Minister, was, mij aan te toonen, welke baten tegenover die x , ij en z , — want de onbekenden in deze vertegenwoordigen toch altijd een *zeker bedrag* —, welke baten daar tegenover staan. En wanneer ik nu aangetoond heb, dat de Minister door de verhooging der jaarwedden, na aftrek van wat daarvoor in de plaats komt, alles op laat eten wat ons aan baten toekomt, zoodat er voor ons zelfs een deficit van f 28 alleen op dien post zou overblijven, zoodat voor de kosten, die voortvloeien uit de Leerplichtwet, *niets* overblijft, dan dunkt mij, dat mijn berekening onaantastbaar blijft.

De Minister heeft nog eene opmerking gemaakt, waarop ik hem even wensch te antwoorden. Hij heeft namelijk gezegd, dat reeds op dit oogenblik in Den Haag en in andere groote steden de traktementen

van de openbare onderwijzers verre boven het minimum zijn en dat hij toch nooit van onze zijde klachten gehoord heeft, dat de gemeenteraden dit eigenlijk niet hadden moeten doen, wijl daardoor onze bijzondere scholen gedrukt werden. Mijnheer de Voorzitter! Ik heb in Amsterdam, waar ik woon, dezelfde ervaring opgedaan. Daar zijn ook de traktementen van de openbare onderwijzers verre boven het minimum, dat nu voorgesteld wordt. Maar daar zijn eveneens de traktementen van de onderwijzers bij het bijzonder onderwijs reeds verre boven het minimum, dat voorgesteld wordt. Waar komt dat vandaan? Dat komt eenvoudig hier vandaan, — de Minister zal dit niet tegenspreken —, dat in verschillende deelen des lands een verschillende levensstandaard bestaat. Dit heeft de Minister van Financiën zelf erkend door de regeling, gegeven in de bekende tabel, bij het personeel en bij de Kieswet opgenomen. Maar de groote fout is hier, dat niet naarmate van den levensstandaard, proportioneel, maar generaal en op kunstmatige wijze de jaarwedden verhoogd worden door heel het land gelijk. Of dus de Minister al zegt: ik had met de jaarweddenverhooging kunnen doorgaan, zonder mij aan uw belang te storen, hiermede is hij er niet van af. Immers strekte het ingediende wetsontwerp in de eerste plaats om ons vergoeding voor de gevolgen van den leerplicht toe te kennen, en in diezelfde wet wordt ons thans onverwacht eene zware vermeerdering van heel andere kosten opgelegd, die ons slechts voor de helft vergoed worden, zoodat de andere helft, die voor onze rekening blijft, al het voordeel van de leerplichtvergoeding te niet doet.

Handelingen, blz. 1626—1627.

INHOUD.

TWEEDE KAMER.

ZITTING 1894—1895.

Wetsontwerpen ter voorziening in de regeling enz. van de huishouding der gemeenten Opsterland en Weststellingwerf, met het oog op beweerde verwaarloozing ervan door de gemeentebesturen. De ontwerpen bedoelen o.a. den burgemeester te machtigen tot het aangaan van een geldleening, en het aanstellen van een ambtenaar, die niet door den Raad zonder goedkeuring der Kroon kan ontslagen worden.	blz. 1—26

ZITTING 1895—1896.

Hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1896: De Tweede Kamer alleen is niet de Wetgevende Macht — De Schoolquaestie — De Mysteriën van Sliedrecht	27—33
Wetsontwerp tot verandering van de grens tusschen de gemeenten Amsterdam eenerzijds en de gemeenten Sloten, Diemen en Nieuwer-Amstel anderzijds.	34—41
Kieswet-Van Houten: Wetsontwerp tot regeling van het Kiesrecht en de benoeming van afgevaardigden ter Eerste en Tweede Kamer der Staten-Generaal	42—64

ZITTING 1896—1897.

Indische Begrooting voor 1897: Atjeh-motie Van Vlijmen — Atjeh-beleid — Zending in Indië.	65—106
Algemeene Beschouwingen over de Staatsbegrooting voor 1897: Critiek op het slot van het Kieswet-debat in de Eerste Kamer — Welke portefeuille den Kabinetsformateur behoort — Ministerieele verantwoordelijkheid — De homogeniteit van het Kabinet geschonden — Van de Regeeringstafel is getracht, rechtstreeks invloed op de stembus uitte oefenen . .	107—119

blz.

Hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1897: Hooger Onderwijs — Homoeopathie — Exclusivisme — Concurrentie met het buitenland — Concentratie-stelsel — Desiderata in het belang van het Bijzonder Hooger Onderwijs . . . , ...	120—135
Wetsontwerp tot oprichting van Kamers van Arbeid	136—158

ZITTING 1897—1898.

Behandeling der zaak-Van Gilse, welke met 1 stem meerderheid werd gekozen tot afgevaardigde voor Sneek, o.a. tengevolge van het gebruik van slecht papier en potlood op de stembureaux, en der zaak-Geertsema, die als oudste van jaren, bij gelijk stemmencijfer als zijn tegencandidaat Heemskerk, voor Amsterdam VI verkozen werd verklaard.	159—176
Indische Begrooting voor 1898: De Atjeh-oorlog — Toleenheid — Godsdienstvrijheid voor protestanten — Gelden voor heidensche offers op Lombok — De Geref. Kerken te Batavia en Soerabaya — Beteekenis van Koloniaal bezit — Historisch geworden toestanden	177—195
Algemeene Beschouwingen over de Staatsbegrooting voor 1898: Meest gelezen bladen — Verhouding van Kamer en Kabinet — Inhuldiging van H.M. de Koningin — Financieele Homoge- niteit — Tariefherziening — Waar het geld voor sociale hervormingen te halen? — Liberale Concentratie — Homo- geniteit in zake sociale hervormingen — Oude en nieuwe oeconomische school	196—224
Hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1898: Kamers van Arbeid voor den Landbouw — Revisie der Kieswet — De onwel- willende Burgemeester in het district Sneek — Hooger Onderwijs — Oneerlijkheid bij gymnasiale eindexamina — De principieele wigge op het gebied van het H. O. — Achter- uitzetting van wie in de openbaring gelooven — De fictie van „de” wetenschap — Wat gevraagd wordt voor de bijzondere gymnasia	225—241
Hoofdstuk VIII der Staatsbegrooting voor 1898: Kroon en Volks- vertegenwoordiging — Verkeerde en goede zuinigheid — Vrijwilligers — Legerorganisatie.	242—256
Hoofdstuk X der Staatsbegrooting voor 1898: Verdorven toe- standen onder het leger in Indië, ten gevolge van den alcohol	257—260
Wetsontwerp tot verhooging van Hoofdstuk VI der Staatsbe- grooting voor 1898, bedoelende den aanbouw mogelijk te maken van een nieuw pantserschip, hoofdzakelijk bestemd voor Indië.	261—265

ZITTING 1898—1899.

Wetsontwerp tot wijziging van art. 109 van het Reglement op het beleid der Regeering van Nederlandsch-Indië, bedoelende het maken van uitzonderingsbepalingen ten gunste van de Japanneezen, en wel in verband met een tractaat, met Japan gesloten	266—286
Beraadslaging over een voorstel der Commissie van Rapporteurs om het ontwerp der Ongevallenwet opnieuw in de afdeelingen te onderzoeken, wijl slechts 20 van de 92 artikelen geheel onveranderd waren gebleven in het gewijzigd ontwerp . .	287—297
Interpellatie betreffende de te 's-Gravenhage te houden Vredes-Conferentie en het niet uitnoodigen van Transvaal en Oranje-Vrijstaat.	298—313
Motie van orde van den heer Troelstra omtrent de invoering van het algemeen kiesrecht	314—318

ZITTING 1899—1900.

Ongevallenwet, bedoelende wettelijke verzekering van werklieden tegen geldelijke gevolgen van ongevallen in bepaalde bedrijven	319—382
Indische Begrooting voor 1900: Stoomvaart- en telegraafverbinding van Moederland en Koloniën in geval van oorlog — Er is een Java-China-Japan-lijn noodig.	383—388
Algemeene Beschouwingen over de Staatsbegrooting voor 1900: Inzake Minas Tcheraz, Achmet, Rhiza Bey e.a. zijn onze aloude traditiën op het stuk van nationale gastvrijheid geschonden — Het Kabinet en de anti-papistische verkiezingsleuze — De brief van de Koningin aan den Paus — De houding der anti-revolutionairen ten opzichte der individualistische en sociale stroomingen — Het ostracisme bij de benoemingen.	389—407
Hoofdstuk III der Staatsbegrooting voor 1900: De Vredes-Conferentie — Motie omtrent het niet uitnoodigen der Zuid-Afrikaansche Republieken	408—425
Leerplichtwet	426—487
Motie-VEEGENS c.s. tot uitstel van de behandeling van het verdrag voor de vreedzame beslechting van internationale geschillen	488—491
Wetsontwerp tot wijziging en aanvulling van de bepalingen in het Burgerlijk Wetboek omtrent de vaderlijke macht en de voogdij en de daarmede samenhangende artikelen	492—508

blz.

Besluit der Centrale Afdeeling, betreffende het onderzoek van het nieuw ontwerp-Ongevallenwet	509—511

ZITTING 1900—1901.

Nieuw wetsontwerp tot wettelijke verzekering van werklieden tegen geldelijke gevolgen van ongevallen in bepaalde be- drijven	512—541
Indische Begrooting voor 1901: Subsidie voor het kospitaal te Djoka — Porto's voor brieven en gedrukte stukken — Tele- graphische verbinding van Moederland en Koloniën — De publiekrechtelijke positie van de inlandsche Christenen — Doen de sociaal-democraten iets voor Indië? — Hoe de heer Van Kol over ons koloniaal beleid spreekt, en hoe het in het oog van het buitenland is — Industriele exploitatie van Indië door Nederlandsch kapitaal — De komende sociaal- oconomische periode — Verhouding tusschen hooger en lager ontwikkelde rassen — Behoort de bodem aan de be- volking, die erop leeft? — Historisch geworden toestanden — De toepassing van beginselen verschilt naar de trap van cultuurontwikkeling — Van Kol doet tegenover ons koloniaal beleid als de Jingo's tegenover de Boeren	542— 555
Algemeene Beschouwingen over de Staatsbegroting voor 1901: Waar is het Protestantsch en het Israëlietisch kerkge- nootschap? — Eenzijdigheid bij commissiën voor een nationaal huldeblijk — De tabellenplaag van de Leerplichtwet — Gelde- lijke gevolgen van den leerplicht voor de vrije school — Een Minister beveelt een amendement aan — Mag de Regeering buiten den Raad van State om de considerans eener wet belangrijk wijzigen? — Homogeniteit van het Kabinet — Grondwetsherziening en blanco artikel — Het algemeen stemrecht in strijd met het beginsel der souvereiniteit Gods — De troebelen in China — Het beleid van het Kabinet in zake Zuid-Afrika — Onze toekomst — Onze Diplomatie — Sociale evolutie — Men wake voor den klassenstrijd en zorg voor sociale wetten, in het belang van ons onafhankelijk voortbestaan — Waar moet het geld voor sociale hervormingen vandaan komen? — Protectie — Vaderlandloozen	556—598
Wetsontwerpen tot goedkeuring van Harer Majesteits huwelijk en regeling van de wijze van voltrekking en van eenige gevolgen van dit huwelijk	599—602
Wetsontwerpen tot regeling van de samenstelling der land- macht, tot wijziging en aanvulling van de wet betreffende	

	blz.
de nationale militie enz., en tot regeling van de landweer en van de opheffing van de schutterijen	603—659
Wetsontwerp tot regeling van het Staatstoezicht op de volks- gezondheid	660—665
Wetsontwerp tot vaststelling van bepalingen betreffende de volkshuisvesting.	666—688
Wetsontwerp tot verleening van herhaalde verlenging van den duur der werking van de wet van 4 April 1892 (Staatsblad n ^o . 56), houdende voorziening ter tijdelijke ver- sterking van de nationale militie.	689—692
Wetsontwerp tot wijziging der Hinderwet.	693—696
Wetsontwerp tot wijziging en aanvulling van enkele bepalingen der wet tot regeling van het lager onderwijs, betreffende o.a. de verhooging der salarissen en de vergoeding aan het Bijzonder Onderwijs voor de financieele gevolgen der Leer- plichtwet	697—710
INHOUD	711—715
